LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

067
JUG
v. 43-45

OAK ST HDSE

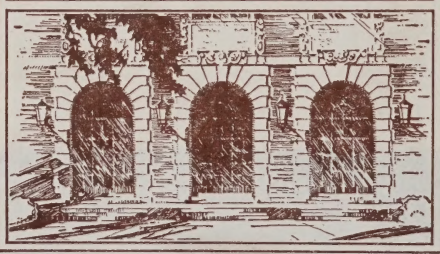

RAD

43-45

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Knjiga XLIII.

U ZAGREBU 1878.

U KNJIŽARNICI LAVOSLAVA HARTMANA NA PRODAJU.

Tisak dioničke tiskare.

067
JUG
V. 43-45

Sadržaj.

Strana

Princs k naglasu u (novo)slovenskom jeziku. Od M. Valjevca 1
Ocrt literarne povjesti prava českoga. Od dr. J. J. Hanela 92
O Posavskoj Hrvatskoj i o zlatnih novcih njezina kneza Serma (1018). Od prof. Sime Ljubića 107
Zašto Slaveni poštuju lipu? Od dr. Bogoslava Šuleka 149
Vijenac i Diadima u srpskim krunidbenim ceremonijama. Od prof. Stojana Novakovića 189
Ob optici Markantuna de Dominis. Od Josipa Torbara 196
Poklonjene knjige jugoslavenskoj akademiji. 220

610445

Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 24. travnja 1877.

DOPISUJUĆI ČLAN M. VALJAVEC.

Tu sic lege, tamquam verum quaeram adhuc, non sciam et contumaciter quaeram.
L. Aenn. Seneca epist. mor. l. 5. ep. 4. (45).

1.

Naglas u ženskih riečih na a.

(ā-deklinacija.)

O naglasu u slovenskom jeziku pisao je Podgorski (= Luka Svetec) u časniku, komu je naslov „Novice gospodarske, obrtniške in narodne“ tečaj 21. god. 1863. v Ljubljani, za kojim se je povagjao i Janežić u svojoj slovnici. U istom časniku god. 1867. ima članak Seb. Žepića i u „letopisu slovenske matice“ za god. 1869. govori Božidar Raić takodjer o naglasu. Daleko najbolju razpravu o toj stvari napisa u programu gimnazije u Novom mjestu (Rudolfswert) za god. 1870 daroviti pater Stanislav Škrabec pod naslovom „o glasu i naglasu našega knižnega jezika v izreki in pisavi“, koje se razprave obećani nastavak željno očekuje. Neimam razloga odstupati od toga, što je Škrabec napisao, pošto sam razmišljajući stvar i sam i s kolegom si Žepićem našao, da je tako ne li u kranjštini, nego da tim putem stupa već i ugarska slovenština i kajkavština.

U slovenštini ima dugih i kratkih samoglasnih, ali je *dužina ovisna o naglasu te neima dugih nenaglašenih slovaka, niti kratkih naglašenih osim u zadnjih slovkah i jednoslovčanih riečih.* Duge se slovke izgovaraju ili *potisnuto* ili *potegnuto.* Njekada bi se tako naglašivale i kratke slovke, kako se mjestimice amo tamo jošte čuje i po načinu pisanja u starijih knjigah barem naslućuje, ali današnja

je slovenština u svojoj *velikoj većini* svako kratko a naglašeno samoglasno u *ne*zadnjih slovkah raztegnula na dugo, nu tako, da je trag izvornoj kratkoći ostao u promjeni glasa dotičnih samoglasnih, da kako samo onih, kojim se je glas promieniti mogao, a to su *e* i *o*. Izvorno kratko a potisnuto naglašeno *e* sada zvoni kao srednji glas izmegju *i* i *e*, mjestimice posve kao *ie:* ciesta = cẽsta; izvorno kratko a potegnuto naglašeno *e* sada zvoni kao srednji glas zmegju *e* i *a*, mjestimice posve kao *e͡a:* že͡ana = žèna; izvorno kratko a potisnuto naglašeno *o* zvoni kao srednji glas izmegju *u* i *o*, mjestimice baš kao u͡o: ku͡oža = kòža; izvorno kratko a potegnuto naglašeno *o* zvoni kao srednji glas izmegju *o* i *a*, mjestimice baš kao o͡a: ko͡aza = kòza. U zadnjih pako slovkah i u jednoslovčanih riečih naglašuje se i kratko samoglasno ali samo potisnuto.

Duga dakle slovka, čim priegje naglas š nje na drugu koju slovku, bude kratkom, pače joj se u Gorenskoj samoglasno *u* i *e* = ѣ riegje *i* snizuje na poluglasno, koje u govoru posve izčezava, kad se bez njega rieč iole bez potežkoće izgovoriti dade: dûh ali gen. dûhâ, na Gorensku čitaj dъhâ pače dhâ; dûša ali dûšica, na Gorensku čitaj dъšica pače dšica; rēs, rēsen ali rẽsnica, na Gorensku čitaj rsnica; sīn ali gen, sĭnû, na Gorensku čitaj sъnû pače snû; ugr. boug i Dolenski bûh deus a gen. bŏgâ, itd. Tako u ugrskoj slovenštini ej = ѣ slabi na i: lējp ali lipou καλῶς; bējl ali bilejši albior. Isto se čita i u Dalmatina n. pr. mihé, mihuvi = mẽhê, mẽhôvi od meh = мѣхъ. A obratno kratka slovka, čim dobije naglas a nije zadnja slovka u rieči, bude dugom: brât a gen. brâta, dat. brâtu itd. — S toga se srbske iliti hrvatske rieči n. p. brána i vrăna, tláka i dlăka, tráva i krăva sada u slovenštini posve jednako dugo izgovaraju: brána i vrána, tláka i dláka, tráva i kráva, samo se nezadnje slovke obično toliko ne zavlače i ne potežu koliko u srbštini izuzam pojedina mjesta i ljudi. S toga će Kranjac a i u obće Slovenac rieči tugjega jezika obično opako na svoje izgovarati; on će, recimo, rieč făba izgovarati ne fâba nego fába kao govori žába mjesto na srbsku žăba, a făbula dimin. od făba izgovarat će fábula jednako kao fābula basna od fāri itd.

Nu *ugrska slovenština* pa i *kajkavština* još prilično čuva naglašene kratke slovke. Ugrštinom pisane knjige označuju kratčinu tim, da se na samoglasno nikakav znak ne meće, a dužina bilježi se znakom ´ nad a, u, i, e: á, ú, í, é; dugoga o neima, jer čim bude o dugo, pretvori se na dvoglas ou, kako i starije knjige zbilja

imaju, ali počam od 1848. god. bilježi se znakom ^ : ô, a dugo ü i ö bilježe se znakom ″: ű, ő po magjarskom načinu. U knjizi „Nove ABC i zacsétne knjige cstenyá za vesznícski šôl prvi zlôcs szprávlene po Gönczy“ pag. 58 čita se: zmed etimi I. szamoglaszni kratki: a, e, i, o, ö, u, ű (valjda pogrješno mjesto ü), II. szamoglaszni dúgi: á, é, í, ú, ű; III. szamoglaszni otégivni: â, ê, ô, û, eti imena: aj, ej, ou, uj. Pa tako dolaze bez obilježja nad samoglasnim u ugrskih knjigah n. p. breza, briga, cesta, dinja, draga, freča, hala, njiva, para, toča, vlaga, vrana, vuna, žaba, koje imaju u tankoćutnoj srbštini ˇ: brȅza, brȉga, cȅsta, dȉnja, drȁga, prȁća, hȁlja, njȉva, pȁra, tûča, vlȁga, vrȁna, vûna, žȁba; a brána, gláva, hvála i u srbštini brána, gláva, fála, dočim u kranjštini sve jednako bréza... brána. Ali i ugrština počima prilično stupati tragom kranjštine n. p. brȁt ali brátov küzm. 451; klȋn ali klíni, klíne nagfl. 27; dvȍr ali na dvouri nagfl. 26, 78. 127; stȍl ali pri stouli nagfl. 15. gön. 86 itd. Nu znak ´ često označuje više glas nego li naglas osobito nad e, s česa biva, da ima kadšto koja rieč prividno dva naglasa n. p. cérkvám küzm. gdje je tim é označeno, da je = Ѣ, ali je kratko: cĕrkvȃm.

Rezijanština je po Boduen-de-Kurtene-ju sačuvala kratke vokale i u nezadnjih slovkah, ali i u njoj opazuje se isti proces koji no u kranjštini, naimre izvorno kratke a naglašene slovke počimlju produživati se osobito u onih riečih, u kojih ima samoglasno *a i u; o* = ѫ i *e* = ѧ. Ovake bo rieči dolaze u Boduena obilježene znakom ´, za koji veli da mu rabi za oznaku u obće naglašene slovke, nu da ne može kazati, da li je tako obilježeni vokal dug ili kratak. U knjizi „opyt fonetiki Rezьjanskih govorov“ pag. 7 piše ovako: ´ oboznačaet voobšče udarenie, no, otnositelьno količestva, ja ne mogu v dannom slučač skazatь, estь li tak oboznačennyj glasnyj dolgij, ili že kratkij“ („dologъ, ili že kratokъ“ u knjizi: Rezьja i Rezьjane pag. 349). Vokal dakle znakom ´ obilježen Boduenu nije „rěšitelьno“ kratak — ‚rěšitelьno‘ - kratke vokale bilježi znakom ˋ —, dakle je više dug nego li kratak, to će reći: kratki naglašeni vokali počimlju prelaziti na duge. Evo njekoliko primjera iz navedene premarljivo izragjene rezijanske fonetike i to ovdje samo li rieči ženske na a. Rieči s vokalom *a* u §. 104: bába, grábje, jáhudica, jáma, járica, jáščarica, lástavica, pálica, rána, skála, srákuvica, žába, u §. 105: kráwa, mláka, sláma, wrána srbski: bäba, gräblje, jägodica, jäma, järica, jäšterica (güšterica), lästavica, pälica, räna, skäla, svräka, žäba, kräva, mläka, släma,

vrȁna — s vokalom *i* u §. 135: brítwa, híša, húída, jíuja, kíla, kíta, lípa, ńíwa, rýba, slíwa, šíja, žíla, žlíca, u §. 167: jígra, jíhla, jíspa, srbski: brȋtva, hȋža, gnjȋda, ȋva, kȋla, kȋta, lȋpa, njȋva, rȋba, slȋva, šȋja, žȋla, žlȋca, ìgra, ìgla, ìzba; s vokalom *u*: hrȗška §. 132, kȗharica §. 110. 132, mȗha §. 167, úžina §. 132, srbski: krȗška, kȗharica, mùha, ùžina, — s vokalom o = ѫ u §. 128: hóba, hóšća, kúća, stópa, tóča srbski: gȕba, gȕšta, kȕća, stȕpa, tȕča, — s vokalom e = ѧ u §. 167: détula, préslica srbski: djȅtelina, prȅslica, itd. — Rieči u kojih su drugi vokali ostale su kratke, ali se je njekim vokalom glas potamnio, promienio, te je od o nastalo ö, što no se glasi blizu kao njemačko ö ili francuzko eu n. p. hȍra §. 166, kȍpa §. 167, kȍsa §. 166 wȍda §. 166, kȍžica §. 114, nȍžnica §. 114 itd. srbski: gȍra, kȍpa, kȍsa, vȍda, kȍžica, nȍžnica itd. — od e = e i ѣ nastalo je œ: mœ̀ja §. 166, mœ̀tla §. 166 srbski: mègja, mètla, a kad stupi naglas za slovku napried e biva a: sastrà, žanà §. 167 srbski: sèstra, žèna —, cœ̀sta, mœ̀ra, mrœ̀ža, rœ̀pa, smrœ̀ka §. 119, srbski: cèsta, mjȅra, mrȅža, rȅpa, smrȅka, — poluglasno = ъ i ь ostalo je kratko a Boduen ga bilježi čas sa *a* čas sa *e*, čas sa *i*, čas sa *o* n. p. dàska, dèska, dìska §. 139 srbski: dàska; ili je naglas skočio na zadnju slovku kao u gorenštini: mahlà §. 141. 167 = srbski màgla, gorenski mьgwà —, povokaljeno *r* = pъ, pь ostalo je takodjer kratko n. p. tàrlica §. 144 = srbski tr̀lica a kr. tŕlica — tako i *ou* = stsl. лъ, ль: wòlna = srbski vȕna.

Po Vuku bilježe Srblji i Hrvati duge a potisnuto naglašene slovke znakom ^, kratke a potisnuto naglašene znakom ˘; duge a potegnuto naglašene znakom ´, i kratke a potegnuto naglašene znakom `. Škrabec u pohvaljenoj razpravi preporuča Slovencem a i Hrvatom i Srbljem drugi način, kojim bi se imao naglas bilježiti. On predlaže, da se potisnuto naglašene slovke bilježe znakom `, koji da znak — crtica natrag viseća — označljivo kaže, da naglas pada na prvu polovicu samoglasnoga, a potegnuto naglašene slovke da se bilježe znakom ´ — crticom napried visećom, — kojim da se znakom prispodobno kaže, da naglas pada na drugu polovicu samoglasnoga; dužina da se bilježi nad samoglasnim običnim za to znakom, naimre potezom: —, a kratčina da se ničim ne obilježuje: mȏž, bȍb; hrȃst, žéna = Vukovu mûž, bȍb, (hrást,) žèna. Ma kako se ta oznaka možda duhovita činila, Hrvati i Srblji lje neće Vukom uvedene znakove ostaviti, s toga pa i slozi za volju služit ću se i ja Vukovi znakovi pa mi će u toj razpravi rabiti:

a) znak ^ za duge a potisnuto naglašene slovke: bûnka, ponûda, vodô aquam.

b) znak ´ za duge a potegnuto naglašene slovke: kljúka, maróga, z vodó cum aqua.

c) znak ˝ za kratka samoglasna u zadnjih slovkah i jednoslovčanih riečih: stezȁ, sljȁ.

d) znak ^ za dugo a potisnuto naglašeno *o* i *e*, kad im je glas promienjen te zvoni nalik na o͡a e͡a: z rôko cum manu, z lepôto pulchritudine, strahôt plur. gen. od strahòta; z žêno cum femina, žên feminarum (uz običnije žén).

e) znak ` za dugo a potegnuto naglašeno *o* i *e*, kad im je glas promienjen te zvoni nalik na o͡a i e͡a, obično samo u nezadnjih slovkah: vòda, strahòta, žèna.

Znakovi ^ i ` *ne* znače mi dakle poseban koji naglas, već bilježim njimi različni glas, koji ima naglašeno *o* i *e*, od drugoga naglašenoga *o* i *e*, koji je barem u gorenštini isti s glasom *o* i *e* u kratkih slovkah, dakle u nenaglašenih nezadnjih i u zadnjih nenaglašenih i naglašenih kratkih.

Jer slovenština sve do sele neima rječnika, gdje bi bio naglas tako točno zabilježen, kako je to u Vukovu srbskom rječniku ili u Daničićevih osnovah i korienih, a u novijih se knjigah naglas sve pomiešano bilježi, s toga treba pokazati

a) kakav imaju naglas rieči ā — deklinacije,

b) kako im se naglas u deklinaciji mienja.

A. Kakav imaju naglas rieči ā-deklinacije.

Najshodnije čini mi se da se naglas pregleda po tvorkah ili ti sufiksih, kojimi se ove rieči grade. Nu pošto se ovdje ne ide za tim, kako se rieči grade, već za tim, kakav im je naglas, to sam pod gdje koju tvorku smjestio i take rieči, koje ili zbilja nisu gragjene onom tvorkom, ili im nisam znao za pravu tvorku, jer ima rieči koje Miklošić namješta pod ovu a Daničić pod onu tvorku, ali im je vokal u korienu ili osnovi istoglasan s vokalom već navedenih rieči ili im je završetak jednak tvorci. Navodim i rieči iz tugjih jezika uzete često take, koje su iz sadanjih knjiga a možda već i iz živoga govora izčezle, ali su bile njekada još za moje pameti u porabi pa se i čitaju u starijih knjigah. Riečim dodavao sam ono što znače njemačkim, latinskim ili grčkim jezikom, kako mi je baš pod pero došlo, ili drugi kakav tumač, jer svatko niti ima slovenski rječnik niti priliku nabaviti ga. Često sam dodao i pisca

u koga sam rieč našao obično samo s toga, da pokažem da dotična rieč zbilja u knjizi već dolazi te ju je u budući rječnik treba primiti, dakako s naglasom, gdje baš ima ili s piščevim pravopisom, čim se često može razabrati, ako ne kakav je naglas rieči, a to barem koja joj je slovka naglašena. Uz ženska imena značeća ženu gragjena od pridjevka muževa dodavao sam mjesto: varaš, trgovište ili selo, gdje ta imena postoje, a kr. ugr. hrv. štj. gr. ntr. za riečmi znače, Kranjska, Ugarska, Hrvatska, Štajerska, Gorenska, Nutranjska. Tako dolazi to i iza drugih rieči često samo s toga, da označim gdje koja rieč živi i da ju imam ja od ondje zabilježenu.

Nu da si koji taj kakav pojav čudnovat mu u naglašivanju kuša tumačiti, hoće mi se ovdje, prem da tomu baš mjesto nije, prije no počmem naglas riečim po tvorkah razgledavati, navesti ono što je Benfey već god. 1846. u Göttinger gelehrte Anzeigen 85. Stück pag. 841—842 izrekao: „Der Accent im Indogermanischen stand ursprünglich nie auf der Stammsilbe, sondern *auf der den Wurzelbegriff modificierenden*“, što je kašnje u vollständige Grammatik der Sanskritsprache 1852 §. 4. pag. 9. ovako razširio: „Das Sanskrit hat eigentlich nur einen Accent den Acut, hohen Ton (udâtta). Dieser hob ursprünglich den Vokal derjenigen Sylbe, durch *welche ein Begriff modificiert ward*, also den eines Suffixes oder Praefixes, wenn es sich mit einer Wurzel oder einem aus einer Wurzel gebildetem Thema verband, z. B. dvish „hassen“ mit dem Suffix der ersten Person dual praes. vas wird dvishvás; taras „Schnelligkeit“ mit dem Suffix vin wird tarasvín schnell; dvish mit dem Augment zusammengesetzt wird á-dvisch z. B. 1. Pers. sing. imperf. ádvesham ich hasste. Dieses ursprüngliche Princip ist jedoch im Fortgang der Sprachentwicklung in einigen Fällen von anderen wortgestaltenden Einflüssen verdrängt“.

1. Rieči koje se grade tvorkom a.

Ove ću rieči lakšega pregleda radi razdieliti po samoglasnom, koje im je u korienu ili u osnovi i to

a) samogl. a;
b) samogl. i = stsl. и i ы;
c) samogl. u;
č) samogl. o 1) = stsl. о,
2) = stsl. ѫ,
3) = stsl. ъı, ьı;
d) samogl. e 1) = stsl. е,

2) = stsl. ѣ,
3) = stsl. ѧ,
4) = stsl. ъ i ь;
c) samogl. r = stsl. ръ i рь.

a) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *a*, postalo to a kojim god načinom, imaju naglas na tom *a*, i to:

α) *' ima većina dvoslovčanih nesastavljenih rieči:* áma die amme, dalm. levit 8: kakor ena ama déte nosi; dalm. gen. 24; dalm. quart. reg. 11; cruc. II. 195; ára ital. arra, tirolski háre, das drangeld, cruc. II. 524: za oblubo ali arro ym da duei sukinci; bába avia, anus; bála, ono što nevjesta kućne oprave: posteljinu, kolovrat itd. mužu u kuću donese, što se večer prije dana, kad je vjenčanje, svečano vozi iz nevjestine kuće u ženinovu, kr.; bráda barba, gön. 77: bráda; cáca kleister, štj. cápa panniculus; pfotte, rog. 48: cappe; nagf. 164: s toga zgrebnejšega (platna) šivajo žakle, ponjáve, cape za brisanje posoude; gön. 34: cepike se na zimou s capami ali slamov obsükati morejo; zagr. V/I 163: dva oroslana svojemi capami grob jesu izkopali; zagr. V/I 135: kojemu (oroslanu) bi bil jen krat Andronikuš iz cape trn van iznel, i malo niže: komu je trn iz cape van znel; čáda nigra vacca, kr; čáre: čire čáre kritzeleien, striche, kr; dáma eine dame, gasp. I. 975: stanovitu damu na tanec pozivajuč; dláka pilus; = porod: rekla je da bu vuka i njegvu dlaku 'morila, hrv.; drága vallis ravn. 153: drága; gön. 32; kao substantiviran adjektiv fem. = amasia, reš 223: veliku žalost zavda svoje drage; Dráva rieka, perg. 45; fláka obično pl. fláke linea supellex = rubje, gasp. I. 397: stanovita žénčica kruto siromaška prijete na pranje flake i vukragjene nikak nemogúča najti túžna vu cirkvu dojde; flára, rog. 299: tepen je bil takú, de po celim životu strihi, fláre, šrumphi inu lise so se vidile; fráva die Frau, cruc. V. 42: gospudje kuhary inu frave kuharce imate vejdit de..; gáre pl. otvor u plot od dva stupa u koji se popreko utiču drugovi, kr.; grába der graben, gön. 31, 32; gasp. I. 661: vrag zmekne telo obségjeno i vu onu gluboku grabu opikce na glávu hiti; 958; hába flügel, štj; hvála laus; jága die jagd, kr.; jápa hrv., apa pater, gön. 97: pojdva tá, apa moj! veli Kolman, gön. 87. 88.; kápa die kappe. cruc. 283: železna kappa galea; káva nagfl. 90: z kávov jo je krmila; kláda truncus, dalm. jer. 29; djanap. 16: inu je nju nogé v' klado polužil; küzm. 249: stisno njima je nogé v klado; reš 165; kváka uneus, pessulus gasp. I.

676: od kuda vzemši kvake na kojeh se hodi, cêle tri tjedne putujúći vu Trevir dòjde; lába, ime kravi, hrv.; láda die lade, truhe, nagfl. 80: lada; lámpe pl. rachen gasp 3/540: zapazi strašnoga pozoja z odprtemi lampami da Filipa požere; láta die latte, gol. 40: čez taiste je ena laišta perbita, de se ne morejo late ven zdrẹti, late imajo en dol visejoč rob; nagfl. 80; láva vorsetztisch, Murko lex; máma mater; mána das mana der Israeliten; mláka aqua stagnans, cruc. II. 451; preš. 64; gasp. I. 661; mláta malztreber, Murko lex; pápa cibus u djetinjem govoru, kr.; der pabst ugr. hrv.: pláta die glatze, platte, dalm. levit; práska eine schramme, kr.; rába usus, preš. 23. 88; ráha stange, štj.; ráka arca, gruft, gasp. I. 747: gda bi raku bili odprli; reš 220; rápa fluszbett kr.; sápa halitus, cruc. II. 15; preš. 39. 64. 106; sára stiefelröhre; Sáva, rieka perg. 45; skála petra, dalm. ebr. 11; cruc. II. 120. 520; preš. 95. 139. 171. 181; span aus föhrenholz štj. „skale so vitre ki se delajo od hujkovega debla ino služijo za lüč v kühnji, a komad dreva od koga se skale češejo zove se ščêsek“; sráka pica, preš. 159; šága splitter, hrv.; šáka δράγμα kraj. 127; mil. 291: pljuskami i šakami zbitoga, gasp. I. 778: šakami prsi svoje je vudirala; šála jocus, cruc. II. 298: čez leto zapuvid greši kadar eden prez potrebe v' šali, v' glumi, v' smehi inu norčij s. ime v' usta vzame; preš. 70. 131; mil. 267; kraj. 189: šála; gasp. I. 820: šála, a bez oznake naglasa 945. 976; šára allerlei buntes durcheinander, kr.; šlápa tölpel; schlappe (art schuh) kr.; šprála, rima cruc. II. 86: kraljevi dvor pruti nebeskimu dvoru bi ne bil temuč ena šprala teh mraulinicou; štála der stall, cruc. II. 86. 385 i hrv. táca pfotte, tatze, dalm. levit. 11; preš. 113; gasp. I. 975: zapazi tacu medvedsku; táta pater u djetinjem govoru; tláka frohne, cruc. II. 305 itd.; tráta rasenfläche, preš. 107; váma τέλος, zoll, küzm. 294: dájte tak vsákomi ka ste dužni: komi dáčo, dáčo; komi vámo, vámo; vláda die regierung; vlága humor, humiditas, küzm. 120; trpl 24. 84 itd.; kraj 352; vláka occatio, gön. 411: brána je za vláko; zára die endfurche, kr.

β) *imaju rieči sastavljene s predlogom:* dolâga additio, kr; izkâza ausweis, auszeichnung, kr; izlâga explanatio dalm. gen. 40 itd; ravn. 1/58: sánjske izlége; izpâka obično spâka etwas miszrathenes; ungethüm; σκάνδαλον, cruc. II. 29: do vekoma te paklenske spake bote gledali; 168: žena porodi eno strašno spako: glava inu roke so bile človeške ali zobje so bily pasji, tu drugu truplu je bilu kačje

z' dolgem repam.. ta spaka v' njega skoči; 562: spaka teh grehou je njega taku grozovitnu reztargala; cruc. V. 311: se je bil spreobrnil v eno strašno živinsko spako; küzm. 144: nemoguče je kaj bi spáke ne prišle; 290: postavim vu Sioni kamen poteknenja i pečíno spáke; 301; 440; napâka verkehrtheit, fehler, vitium, preš. 107: té vidit, grji viditi napáke je srcu ráne vsékalo krváve; navâda consuetudo, navâda popâda, nar. poslovica, kr; odlâka dilatatio, perg. 63: take odlake engedouanie ništar ne hasni, kotera se odlaka...; ogrâda hortus, einzäunung; onemâga defectio; omâma betäubung, kr; ožâga töpferlohn, kr; podlâga unterlage, fundamentum; podlâka, debela greda u hiži koja druge tanje grede drži da se ne previjaju, hrv; pohâba perditio; pohvâla belobung; poklâda pabulum; popâra verletzung durch siedendes wasser; popâka ravn. 1/184: v' popaki sem ròjen; potrâta sumptus, dalm. ev. mat. 26: h čemu je le ta potrata? jap. 126; pozâba oblivio ravn. 1/75: pozábo; pregrâda einfriedung, umzäunung; prehvâla übertriebenes lob. kr; premâma seductio, deceptio reš u predgovoru: želete premamam nihovem na konec dojti, na Davida oglejte se; prikâza visio, schön. 286: h timu je gospud rékal v' eni pèrkazi: Anania...; priklâda zuwage zum fleisch beim einkaufen kr; razklâda explanatio, schön. 341: nekatére je bug postavìl prvič apostole, potler preróke, h tretijmo vučenike, potler mnogitére jezike, resklade tiga govorjena; razlâga = izlâga; razlâka moles, kr; razvâra mlieko dok se nije sgrušalo; razžâla beleidigung, rog. 227. 259 itd.: režála; skâza corruptio, mojster skâza pfuscher, kr; slâga schichte, compositum reš 9: človek je jedna slaga malo manje neg nesložliva z jedne strani z blata, z druge kakti z božanstva, reš 13: vu ovi čudnoviti slagi tela i duše telo ne včini poznanje.... reš 133: ne to prorok vu ovom mestu odprto povedal, ali je vu drugom s čudnovitem razmenja i rečih slagum očitil!; reš 178; kada se duše s telmi slože i ljudi k prvi njihovi slagi povrnu, pojdu vsi na mesto suda; sprâva versöhnung preš. 187: ljubézni vére in mirú in správe, ne bránim se je vére Bogomile; svâda zank, perg. 185: svade gen; svaade loc; 19; svaade pl. acc. kraj. 115, 176: sváda; zagr. IV/I. 307: ne bi se po vseh hižah čule tolike karke, svade, pravde, nastori i nazlobi; vklâda schiffsladung, ravn. 1/236: metali so, barko polájšat, vkládo v' morje; zahvâla gratiarum actio, cruc. II. 560: lepoto h' nečistosti obrneš etc. Ah je le ta zahvala? taku polonaš Christusu? rog. 434: zahvála; zaklâda pignus,

schön. 26: veseljé inu lubeznivost bode kakor zaklada vrhu njega zbirala; zapâra i spâra schwüle luft, kr; zavlâka verschleppung; zgâga sodbrennen, kr; zmâga, victoria, ravn. 1/26; preš. 178, 187, 189. zmâma turbatio rog. 266: zmáma, 462. 627 itd.; zvâra, mlieko kad se pomuze pa sve dok se ne sgusti (ssede), štj. — U ugarštini i hrvaštini naglas često prelazi na predlog n. p. nákl a da schiffsladung, küzm. 272: gda bi se pa jako od slapa gonili, drügi dén so to lagojejšo náklado vö zlučali; náslada voluptas, reš 145: kolobar dopadnosti, kajti se giblje z nutra i z násladum, je čisto vuzek; návada consuetudo, küzm. 275: či gli sem jas nikaj nej včino prouti očinskim návadam; 321: hüda žgučávanja skvaríjo dobre návade, itv; trpl. 67: ar je návada v Izraeli tou; gasp. I. 30: ar bila je návada pri Židoveh; 970: gdo bude ovu návadu karal? itd; prégrada, ime selu u Zagorju. Tako ima naglas samo na predlogu i u kr. rieč záplata, ἐπίβλημα, pannus u dalm. luk. 5. i u jap. 277 bez oznake naglašene slovke; küzm. 113: nišče ne dejva nouvoga gvanta záplato na stári gvant... k tomi stáromi se ne gliha nouvoga süknja zápl a ta, i ravn. 1/35. 186. 209: nápaka.

Od dvoslovčanih nesastavljenih rieči imaju taj naglas i ove domaće i strane: cvâra fettauge; drâka handgemenge; gâsa, gasse, dalm. jerem. 11.14 itd; cruc. II. 97, japl. 341; gnâda, gnade: vaša gnada kruha stráda nar. poslov; dalm. jer. 31. klâma tölpel rog. 276: za voljo tega držat bi se mógel ta Adam za eno klamo, za eno preprošino velíko; 410: klama, de na réčem: nórc; 473: katéri druge za klame, preprôšine inu norce držite; kráma, der kramm, krajč. 52: od kramè; mâsa, masz, malo ne samo u frazi: z maso mit mazs, dalm. jerem. 13: kaštigaj me, ali vsaj z maso; gol. 194: tud iz maso dellej taisto; pâra vapor; pâjsa beize, rog. 222; pârta corona virginea; nagfl. 91: jeso mačke pártaste z brnásto-črnkastimi pártami; prâska wortstreit štj; strepitus, fragor, hrv. mat. 21: nut viher, buke, praske; 25: med bukum praskum, vikum; prâta, der braten, cruc. II. 384: kuharca hitro perskoči, v' ražin zadene, prato v' ogin vrže se rezjezi ter pravi: hudič vzemi župo, mesu inu prato; jezik je majhena prâta pa dost' ošlâta, nar. poslovica, kr; skâka, schachspiel: je jegral jegro skako imenovano, cruc. V. 90; šâjba, scheibe, dalm. jerem. 18; špâga, spagat cruc. V. 148; gol. 164; špâta, gol. 34: taiste so z' štiermi klinci al špatami vkup sklenene; šprâha die sprache jap. prid. 1/274;

štrâfa die strafe, ravn. 1/12 itd.; trâpa, thorheit, ravn. 1/253: iz njega pa trapa pogleda; hrv. cruciatus, mil. 91: ti si od vse trape oslobodil dušu moju (psalm 53, u dalm. nuja, u traun. nadloga prevedeno); vâba lockung, lockspeise ravn. 1/325: vába; vâda, exercitio, kr. vâga, wage, dalm. apocal. 6; cruc. V. 225; küzm. 444; trpl. 48; vâna, ravn. 1/280: nič se ne zgodi po kaki vàni; vrâpa runzel der haut; žâga säge gol. 140; žmâha, geschmack, zagr. IV/1 211: druge masti žmahe i duhe razsmragjene posude ostavljaju za sobum (ceteri liquores vel sapores infecta vasa relinquunt); 199: on preveliki apetit, kojega je od one duhe i žmahe dobila primoral ju je on založaj i požreti; 190: ogenj i žveplo i vsakojačke najodurneše duhe i žmahe budu se njim napiale. — Tako i tugje na ba fa pa: ârfa harfe reš 1. 2; âvba haube dalm. lev. 8; fârba farbe cruc. V. 75; klâmfa klammer dalm. ex. 26; rog. 478; lâmpa die lampe; štâmpa druckerpresse krajč. 39; žâjfa seife dalm. jer. 2.

b) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *i* (i y = ы) imaju naglas na tom i, i to

α) ´ *ima većina dvoslovčanih nesastavljenih rieči:* bíba, puž bez kuće, biba leze biba ni, tovar nese osel ni, roge kaže kozel ni; kaj je to? nar. zagonetka (spuž) kr; bíka scirpus; bíra i béra, collectio, preš. 98: béra; bríga cura, hrv; brísa (brysa) wischtuch, kr; cíca katze, gön. 35: cica po hrami miavče; nagfl. 90; cífa pellex, sravni aglsas. cifese, kr; címa, keim. trieb, kr. hrv; cípa, njeka ptica, schmervogel; cíza, mlada kobilica; zitze kr. číga, concha margaritifera, corallium, gön. 46: džündž mourske čige davajo; scala gemoniae, gasp. I. 492: do góloga slečenu na čigu potegnjenu; trochlea; ciconium, hrv; drípa, dysenteria, hrv; fíga ficus, dalm. jer. 24; cruc V. 80; gasp. I. 640; gízda (gyzda) superbia; gnjída lens preš. 103; híba vitium, kr; hrípa, heiserkeit, kr; íba, siler; kíta (kyta) haarzopf; líba, anas, štj. hrv; líka (lyka) bart beim flachs, kr; líla i lîla, ime kobili, hrv; lína, lucke, fenster ohne glas, kr; 132: skuzi line gledajo; lípa tilia, preš. 69. 83; lísa (lysa), weiszer fleck am körper, kr; líza, lecker; ime kravi, hrv; míza (myza jer *men*sa?) mensa, kr; níka, niederung auf wiesen, štj; píka, punctum, kr. dalm. jerem. 13: more li en leopard svoje pike preminiti; pípa, tabakspfeife; ríba (ryba) piscis; ríga erdzunge, komad zemlje što se u potok pruža, kr; síga asthma, kr; sípa, feiner sand; kleiner hagel, kr; sísa (sysa) mamma, hrv; svíba cornus; šíba virga;

šípa, fensterscheibe, kr; škrípa, knarrendes taschenmesser; špíca spitze reš. 145.235; štíma, stimme, dalm; trípa, mauerassel, kr; víba spirale, kr; vída, ime kobili, hrv; víza hausen; zíba cunae; žíma, roszschweifhaare, kr. Tako i sastavljena rieč zbíra mjesto izbîra electio, cruc. II. 439: je njemu na zbiro dal; cruc. II. 36: Polycarpu je bilo na zbiro danu, ali — ali pak: V. 344.386; a na predlogu naglas ima: prîlika occasio, i rázlika unterschied, zagr. IV/I 2. oh kulika rázlika je megj ovemi dvemi prihodnjami tvojemi, Christus moj. ´ na predzadnjoj slovci ima strana rieč mandíba vindemia, dalm. lev. 26: mlatitou ima doseći do mandibe.

β) ˆ *imaju ove rieči:* cvîka geschrei, gön. 75: na cviko Gjule je i oča k mlaki pribejžao, čîrfa, duboka zdjela za maslo, kr; fînka, vulva, kr; gîrpa, kad kruh peku, svaljuju tiesto i speku a po tom mašćom poleju, hrv; glîha, gleiches, u poslovici: gliha vkup štriha, similis simili gaudet, kr; dalm. jerem. 10: mej vsemi modrimi nej tvoje glihe; dalm. exod. 30; cruc. II. 66: ta dvor bi na svetu glihe ne imel,.. nej obene glihe vmej kotli inu z' zlatimi pehari, itd; tako i priglîha vergleich, gleichniss, dalm. ezeh. 24; cruc. II. 78.452; ugr. frlîka (frlîka) nagfl. hîca, hitze, gön. 26; hica je v leti; krîka, clamor, hrv; piska sibilus, hrv; rîga (ryga), ructus; rînka, ring, dalm. exod. 28. itd.; rîsa, lynx; stîka (styka) conjuctio, kr; stîska gedränge, drangsal, i hrv. zagr. IV/I. 190: vu kakoveh stiskah ov nesrečnjak je se onde nahagjal; V/I 324: marlivo premišljavanje smrtne vure stiskih činì človeka greha se čuvati; gasp. I. 676.789; mat. 186; štîma (aestimo) das dafür halten, kraj. 232: ako li stanovita broja né znaš, moraš prilična, poleg tvoje štime, povedati. vîce pl. od hitze, fegefeuer, cruc. II, 110, V. 127 itd. vîka clamor, hrv; vîža weise, cruc. II. 5; vrîska, clamor, kr; žîda, seide, dalm. jerem. 10: v gele žide inu karmezin je oblačio; tako i sastavljene s predlogom slovku činećim: izlîka, reš. 92: ne za izliku spričavanja na prvo donašal zle navade dvora, neg za vekši svoj sram; iznîma exceptio; reš. 188: ne bilo ni najmanje iznime; otîska schwiele an der ferse von stiefeldruck, kr; ujîma i ûjma, wetterschaden am getreide, kr; — na predlogu naglas može imati prígliha nagfl. 70.

c) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *u* imaju na tom u naglas, i to

α) ´ *ima većina jednoslovčanih nesastavljenih rieči*: brúma

frömmigkeit dalm. psal. 41: mene pak ti obdržiš za moje brume volo; b ú b a, dolor, vulnus, u djetinjem govoru, kr; b ú f a, krava koja ima veliko crievo, hrv; b ú l a, beule, tuber, cruc. V. 49. 95. 126. 208. 209. jap. prid. 1/224; ime kuji, hrv; c ú k a, ime svinji, hrv. c ú l a schnürr bündel, dalm. ezeh. 12 in margine: popotna priprava so take riči: palica, klobuk, plašč, c u l l a, itd.; ravn. 1/271; c ú r a, pennis, u djetinjem govoru, kr; puella, hrv; c ú z a mamma, kr; cúza = cûjža, mlada kobila, hrv. štj; č ú b a labrum, plur. čúbe = usta, maul, ali posprdno, hrv. a kr. šóba; krajč, 159: ov človek mene čubami poštuje, a srce njegovo je daleko od mene; č ú r a henne, kr; d ú d a, obično plur. dúde i dûde (dŭde) lyripipium, hrv; d ú p a, njeka psovka ženskoj glavi, hrv; f ú r a i f û r a (fùra) unterfutter eines rockes, hrv; ime kobili hrv; ne znam što znači fura u zagr. IV/1 144: mali su ovi grehi, ni me skrb za nje, da bi se njih čuval, ni velika f u r a vu njih živeti; f ú t a i fûta, nješto što nose žene straga na glavi. hrv; g r ú d a, gleba; g ú g a, schaukel, kr; g ú r a schind mähre; g ú t a apoplexia gasp. I. 781: žena g u t t u m vudrena; 676: guttum vudren; g ú z a gibbus, kr; h ú l a bug, kr; k l j ú k a, hacken; pessulus; k l j ú s a schindmähre, kr; k ú f a, pletenica od kose na glavi, hrv; k ú g a, pestis; k ú h a, što se jela na jednom nakuha; das kochen, kr; ravn. 1/301; k ú l a, ime kravi, hrv; k ú n a marder, u kr. i k u n ä (izgovaraj kьnä i knä); k ú p a, poculum, dalm. jud. 5: je nerespuščeniga masla pèrnesla v' ani lepi kupi; ex. 25; jer. 35; škr. 105; preš. 156; k ú z a canis kr; k ú r a gallina, sravni čúra, kr; k ú t a, Kutte, cruc. II. 183.369: Luter Marten je bil k u t o slekil; rog. 299: kúta: l j ú b a, amasia, upravo adj. fem; dalm. vis. pes. 3: de vy moje l u b e ne zbudite; s c h ö n, 326: de na zbudite mojo l u b o; cruc. II. 143; de bi njemu pak dolh čas po svoij l u b i ne bil; 143. 178. 249. 263; škr. 137: lúba; l ú c a, ime kobili, hrv; posprda pijanoj ženi, hrv; m ú c a, katze, u djetinjem govoru, kr; etwas behaartes, kr; ime kravi, hrv; m ú f a, ime kravi, hrv; m ú l a maulesel(inn), trpl. 28: ne bojdte liki konj i m u l a; m ú n a, katze, Murko lex; m ú r a, jedes schwarze thier, crna kobila; rieka Múra u Štajerskoj; m ú s a, zamasikana ženska i krava, hrv; sorte Murko lex; m ú t a, pridjev onomu ili onoj koji ili koja neće da govori ili odgovara, kr; n ú k a, vnúka neptis, gasp. I. 721: z gospum Marium továrušicum Arnolda, v n u k u m sv. otca pape; trava koja se treći put kosi, (senô, otâva, núka), kr; n ú n a, nonne, cruc. II. 369: Luter Marten se je bil zalubil veno n u n o.. s klo-

štra pobegnil inu n u n o upelal; preš. 49: núna; njeka povodna bilina, kr; rez. §. 133. nűna = kuma; n ú z a erdbeeren auf einem grashalm angereiht, kr; p ú p a, potus, aqua, u djetinjem govoru, kr; p ú r a, gallina indica; p ú t a, gallina, kr. r ú d a, metallum; r ú h a, obično r j ú h a, leintuch, jap. 518: je vidil r i ú h e položene, gol. 134: erjuha; kraj. 35: vu čistu ruhu zaviti; r ú n a, ime svinji, hrv.; r ú p a zisterne, dalm. jerem. 26, selo u Gorenskoj blizu Kranja; r ú t a, sacktuch, halstuch, dalm. jer. 38; cruc. V. 88. gol. 132; jap. 365; ráute kr.; s k ú t a, ono kakti sir, što se skuha od mlieka, kad se krava stelila, topfen, kr; š č ú k a, lucius (riba) gasp. 3/499. zasočil je punu punecku mrežu krapov, somov, haringov, ščuk, bistrang; š t ú l a stülpe (od klobuka), kr; š t ú p a jedes pulver zum bestreuen, besonders gestossener pfeffer, kr.; dalm. jerem. 6: Kaj je meni mari za kadilo teh iz bogate Arabie inu za to slatko štupo katera od daleč pride; š ú t a, ono gdje voda izruje u zemlju (schutt?) hrv; t r ú g a, truhe (ali méltrga mehltruhe, mehltrog) kr; t r ú m a schaar, σπεῖρα, jap. 139: so k njemu vkup spravili celo t r u m o, 505; preš. 61. 104. 128. 178; t r ú p a truppe, schaar, zagr. IV/I 329: čez široka vrata vse na t r u p e duše tekú (vu pekel); t ú r a hosenlatz. hrv; ú t a, gúta, húta hütte, dalm. utta, jerem. 10. itd.; cruc. II. 183: huta; i trpl. 20. 105. tako i g l a ž ú t a od glashütte, kr; v o n j ú h a foetor, nagfl. 119: mravle z vonjüov napunijo hrambo, 182: on (vöter) čisti zrak od škodliv' sparov i v o n j ü e; ž ú g a, gans, štj. hrv; ž ú p a suppe cruc. V. 41; =fara hrv. ali riedko i stoprav u novije doba.

8) ^ *imaju s predlogom sastavljene rieči*: i z g û b a, z g û b a verlust, gol. 68. zguba; preš. 9. 95; n a d û h a, asthma, cruc. V. 95: on je imel bodlaje, n a d u h o, jetiko..; o b l j û b a, versprechen, obljuba dolg dela, nar. poslovica kr; trpl. 40. 48. 97: oblüba; od d û h a respirium, kr; zagr. IV/I 29: mentuval ga je o d u h e, da je komaj dihati mogel; 34: ako mu zrak skrati o d u h u; 249: prez kojega (zraka) o d u h e imeti i živeti ne bi mogli; o d k û p a redemptio, jap. prid. 1/320: katęri je vso svojo kry za njih o d k u p o pretočil; o s t û d a, nausea, cruc. V. 190: pehar je bil poln ostude inu gnusobe; p o g û b a verderben, ravn. 1/8: pogúba, preš. 183; p o m û d a säumniss, ravn. 1/275 p o n û d a anbot, kr; p o t û h a unterschleif, kr; p r i k û h a zukost, ono što se uz što drugo kuha, ravn. 1/290 s k û h a was gekocht, wird nagfl. 156: med skühov je (zelje) velike znamenitosti vu vérstvi; s k û s a tentatio, kraj. 22. 24. 27. 29. 31. 36: ne vupeljaj nas vu skusu; z a m û d a, versäumnisz, preš.

42; z d û h a werk, anschlag, trpl. 8: vu vsej svoji' z d ü h a j za bouga ne mara; zagr. IV/I 118: toga mi naj nigdor negovori, da bi to vražja z d u h a bila; zagr. IV/I 200: more biti da je vse to vražja z d u h a; gasp. I. 811: vleze peklenski stanovnik vu konja; spozna pastir občinski (= papa) z d u h u glavnoga vseh ljúdih nepriatela.

Taj naglas imaju i ove dvoslovčane nesastavljene rieči: b û k a tumultus, mat. 25: zemlja rastupi se med b u k u m, praskum, vikum; tako i h a l a b û k a gasp. I. 127. 881. 974. reš. 110 i h r a b û k a uz hrábuka, nagfl. 129: povséd se šamrejnje, h r a b u k a čüti dá; gön. 94: strašno h r a b u k o more zbüditi ono vnougo lüdstvo, i h a r a b û k a küzm. 261: nikaj gvüšnoga ne mogao zvediti od h a r a b u k e; 267: vu šteri so me najšli očiščenoga vu cérkvi nej z lüdstvom, niti s h a r a b u k o m niti od Ažije Židovje; b û n k a beule, knotten, knorren, kr; c û j z a, mlada kobila, hrv. štj; d û h a odor, mil. 30. 50: kak myrrha izebrana d u h u si pustila tvoje slasti; 69; zagr. IV/I 211: vu posude srca svoga jošče grešnu d u h u i g. bogu odrnu žmahu ostavljaju; 190. 199; gasp. I. 762: d ú h e; 955 itd; g l û t a i glúta, njeka bolest gasp. 3/487: na levom stegnu z kužnum glutum ranjen, k û m a pathinn, hrv.; l û l a tabackspfeife, kr. hrv.; l û s k a, l j û s k a squamea, λεπίς, küzm. 232: preci so doli spadnole z ouči njegovi liki l ü s k e; m û j a, mühe, cruc. V. 60; n û d a lohnarbeit, hodi nudu delat, hrv.; p l j û s k a, alapa kraj. 126; gasp. 1/926.963.3/526; p û c a, puella, hrv.; s k r û n a (skrüna) mjesto skvrna, macula, reš 61: trsemo se ze vsum močjum odeprati s k r u n e; reš. 58: ne plakal skrunu odepranu; s k û l a, crusta, gasp. 931: jezero jezer modric, strašneh skul je zadobil od tebe; s m û k a, schlitten; s û d a, ime volu, hrv; š t û c a fidelia, gasp. 3/499: da rak bolši je nego tuča, zna vsaka piana štuca; š û b a, schaube, pelz, kr; š û d a, ime kobili, hrv; š û p a, schupfen, onaj, prediel pod krovom, gdje kola stoje, kr; t û n a βάτος od njem. tonne, küzm. mik. 68: stou tünn olija; û r a uhr, ugr. vöra.

d) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *o* imaju na tom o naglas, i to

α) *ima većina dvoslovčanih nesastavljenih rieči:* d ò b a, tempus, aetas, preš. 149: dôba; perg. 19.38 itd. mul. 192 itd; g l ò b a, mulcta; g ò r a mons; g r ò z a schauder; k ò p a, četiri komada čega god, osobito što je okruglo: daj mi kopô oréhov, kr; kup snopja, sjena, heu-strohschober, preš. 173: po njívah tam ležé snopôvja k ô p e; k ò r a (ne = skorja?) u zagonetci: viši kot gora, trši kot kora, grenkejši kot pelin in slajši kot strd, kaj je to? (orah), kr;

k ò s a, falx; k ò z a, capra; l.ò z a silva, vitis; m ò r a, incubus; n ò g a pes (gdjegdje i nóga); ò s a vespa; p ò l a, onoliko platna koliko treba za jednu žensku kiklju, kr; p l ò h a, platzregen, dalm. ezeh. 13; r ò t a i rôta ὅρκος; r ò s a δρόσος; s l ò b a (od sloboda stegnuto?) küzm. 127: dopüsti mi naj s l o b o u vzemem od tisti', ki so vu hiži mojoj; 140: ki s l o b o u ne vzeme ode vsega svojega poištva, ne more bidti moj vučenik; s l ò v a kr. fama, škr. 47: dobra s l o v a kosty omasty; hrv. litera kraj. 161. gda prideš na ovu slovu (Jesus Christus) moreš pridati ovè réči:..; abschied gasp. I. 902: Anna žalostna doteče, počne s l o v u i proščenje jemati; s m ò l a, pix; s ò h a, furca, lignum dentatum; s ò v a i sôva, noctua; s t ò p a vestigium; t r ò h a, mica, festuca; macula, ugr. trouha, hrv. truha; dalm. ev. luk. 6: vidiš eno t r o h o v tvojga brata okej.. jest hočem to t r o h o iz tvojga oka vzeti... gledaj da izmeš to t r o h o iz tvojga brata oka; cruc. V. 131: več krat en prah, ena troha oslepi tu oku; küzm. 116: gledaš t r o u h o vu ouki brata tvojega... niháj, naj vö vržem t r o u h o.. gledaj, da vö vržeš t r o u h o z oká brata tvojega; gasp. I. 59: kaj hočeš odeprati, koj naj menše nimaš t r u h e pregrešenja? 886: našla se je jedna prez vsáke najmenše t r u h e i falinge; t r ò p a schaar, trupp, gol. 67: čębelle bodo cęle t r o p e iz pajnu lazle; v ò d a aqua. — Tako je naglašena i rieč g o s p ò d a, domini; riegje v o j v ò d a dux, ali ta rieč se obično glasi v á j v o d a jap. 5: ti Betlehem Judovska zemla nisi kratku nikar ta nar manjši med v a j v o d i Juda, zakaj iz tebe bo prišàl ta v a j v o d a, katęri imá vižati moje kardęlu Izrael; škr. 17: vájvoda; preš. 171: vájvodi nom. pl. perg. 81: vajvodu; sravni Arkiv za jugosl. povj. pag. 127: u „copia di una letera di Antonio de Zuane de la Seda data a Buda adi 20 Avosto 1521 drizata a suo fradelo" gdje stoji:... dela rebelazion de V a y v o d a de Transilvania... i pag. 126: v a y v o d a Transilvano... u Dalmatina jerem. 13 etc. dolazi ta rieč u obliku v i u d a (valjda viûda jer v û d n j i boršt, šuma nad Kranjem, što je njemački herzogforst), kod Schönlebena kao v i v u d a, 40: néjsi kratku nikàr ner manši méj v i v u d i iz Juda, zakaj iz tebe ima priti ta v i v u d a, katéri bo gospodoval čez moje kardéllu Izrael, a v i v o d a 344: zdaj bo vunkaj vržen ta v i v o d a tega svetá; u Kajkavaca dolazi v ó j v o d a, gasp. a uz to ima druga rieč, koja, ako nije magjarska, bila bi stegnuta od vojvoda naimre v â j d a; čita se i u knjigah, gasp. 483: med kojemi vnogi plemeniti velikaši i vu návuku glasoviti krivovercov v a j d e i bludnosti prvo razvestiteli

broje se; 958: ove tri dni (fašenski) jesu .. vreména, vu kojeh po vinu v a j d i i po praznici službenici daleko tira se pošténje.

β) ´ *imaju ponajviše strane rieči:* b ó t a, stiefelröhre; c ó t a, štj. fetzen, wischlappen, nagfl. 136: papird s cout zgòtávlajo; gön. 34; j ó p a, joppe, cruc. II. 284: joppa; k r ó t a, kröte, dalm. lev. 11; cruc. II. 112. 331, gol. 37; ó d a die ode, preš. 123; r ó b a, ware, robbe; s o b ó t a (zbóta) samstag, sabbat; š k ó d a schaden; š ó b a, čóba, čúba, mund, maul, šobo napinjati; gön. 44: nafücno se je, fíge je kázao, č o b e na stran potégno i obrégno se... č o b e je obregnjeno držao; ž ó g a, spielball, kr.

8) ^ *imaju s predlogom sastavljene rieči:* n a d l ô g a drangsal, mühsal, dalm. ezeh. 7. 32: nadl*u*ga; schön. 46. 77. 381: nadl*u*ga; cruc. II. 23. 185. 217: nadl*u*ga, jap. 172: nadlóge; preš. 162. 164. 165. 166: nadlóga; n e r ô d a ein ungeschickter, eine ungeschickte kr; n e s p o d ô b a, ungebührlichkeit, kr; res. 118; n e z l ô g a, discordia, kr; o b ô r a thiergarten; o k l ô p a cataphracta, mat. 548: sebe ne bi bil zarázil zbog oklope železne, s kojum oblečen vudarec smrtni preprečen bi bil; o p ô n a, aulaeum; o p ô k a feste erde, kr; o s ô b a persona; p o d l ô g a unterlage; p o d ô b a effigies res. 2. 69: pod*u*ba; p o d p ô r a, fulcrum; preš. 135. 172. 191: podpóra; trpl. 13. 70. 73: podpora; p o k ô r a, μετανοία, dalm. ev. luk. 3: krst te pok*ur*e; schön. 10. 428: pokúra; cruc. II. 4. 103: pokura, a 142: pokora; küzm. 107. 218. 252: pokoura, križ. 5. 23: pokoura; gasp. I. 653: pred svojem na p o k ó r u obračanjem; pazi n è p o k ô r a, cruc. V. 127: v' n e p o k u r i = nepokôri do konca ostati; reš. 191: ne li nepokora, skradnja nepokora? p o r ô t a, schwurgericht, kr; p r e d ô r a, alveus erumpentis aquae; p r e k ô p a, das schmelzen des schnees, kr; p r i g ô d a ereigniss; p r i s p o d ô b a comparatio; r a z b ô r a, doppelte langwiede bei wagnern; r a z b ô t a, ravn. 1/276: božji s t r a h naše veselja obvarije, de v' nezméro in r a z b ó t o ne zdivjajo; s p o d ô b a, similitudo, zagr. IV/I 16: Ivan je svetosti kip, pravičnosti s p o d o b a; gasp. I. 50: ova premišljávanja bila jesu na spodobu oblakov; 970. 978 itd; s p o h ô t a, aviditas; s p ô j a verbindung; s p ô n a, onaj lanac kojim se žrd poveže, hrv; pl. spône compes, preš. 189; s t ô k a, acquisitio; s ô r a, s v ô r a, stange in der mitte des wagens; u t ô k a, perfugium; u t ô r a kimme; v p ô r a widersetzung; z a l ô g a brutansatz bei bienen, gol. 16 itd.; z a p ô n a, heftel; z a v ô r a, sperrkette; z l ô g a, concordia. — Riedko prelazi naglas na pred-

log: kraj. 226: pókorum; kraj. 132: vùtoka: vseh grešnikov zàgovornica, vúfanje i vùtoka (perfugium); vúpora, prígoda.

Od dvoslovčanih rieči imaju ove ^: côla zoll (längenmasz) gol. 180: eno colo šrok; côna, vituperium, trpl. 36: vö si nas dao na špot sousedom našim, na osmejávanje i coune onim, ki so okouli nas; gön. 44: vsakšemi je naišao nikšo couno; (couna bit će pokvareno od njem. zuname, odkle i glagol conjávati spitznamen geben u štj. medju Lotmergom i Radgonom); côga, ime kravi, hrv.; côsa, ženska koja ima „bedast hod", (schusz?) hrv.; grôle pl. koralle, korallenschnur, hrv.; hvôja pinus silv. gol. 137: smreke inu hoje; nadelholzäste, kr.; kvôka gluckhenne, nagfl. 107; lôpa laube, dalm. ezeh. 8: loupa, schön. 133: lópa; cruc. II: laupa; plôska, vrst kruške, štj.; prôba probe, kraj: 211: probami; šklôca taschenmesser, hrv.; škôla, šôla schola; škôpa häcksel; štôla, stola, preš. 181; zôra, zôrja (i zòrja) aurora, preš. 88. 135. 172: zóra; küzm 257. i trpl. 93. 104. 109 zorja; trpl. 113: zourje, gen.; mil. 94. 205. i gasp. 1/941: zorja; žnôra, schnur, dalm. exod. 29; nagfl. 87: žnjoura.

e) Rieči kojim je u korienu ili osnovi *o* = ѧ imaju na tom o naglas, i to

α) ´ imaju *dvoslovčane nesastavljene* rieči: blóda, blúda πλάνη perg. 86: Rusnjaki i Bolgari neky so se k našoj vere a neki so se grčkoj bluude pridružili; dóga, dúga faszdaube, zagr. IV/1.; 123: muka bila je ovakova, da su naimre jeden lagev po dugah i po dèneh naperili z oštremi čavli; góba, gúba fungus, spongia, lepra; lóka, luka au ravn. 1/254: lóka; varošica u Kranjskoj; móka, múka farina, cruc. II. 187. 342; cruciatus küzm. 308. 448: moka (= mökа); perg. 85: na moku vreči, a 16: mukum; gasp. 1/897: múka. (Kao da je tako, da tamo, gdje je moka = farina u porabi, ne poznavaju značenja cruciatus, što zastupa uzajmljena rieč martra ili mantra, a gdje rabi moka, muka = cruciatus, tuj joj ne poznavaju značenja farina, mjesto čega im rabi rieč melja; prvo valja za Kranjsku itd., a drugo za Ugrske Slovence i Kajkavce), móta, múta = zabava, ono što se djeci daje, da se zabavljaju: 'kupila djeci orehe za mutu', hrv.; póga, púga iris, zagr. IV/1. 344: on angel boži, kojega je s. Januš videl obstrenoga vu jednom oblaku korunjenoga z jednum pugum; gasp. 1/445: ogenj od svetoga počme ogibati se biškupa, okolu kojega prelepo svétlo napravi prebivalište i kolobar kakti púgu; reš 30: ako bi nas puga nebeska segurne ne včinila, imeli bi se bojati drugi občinski potop; póka

rima; prógа, prúga strieme, streif; róka, rúka manus; u Kranjskoj osobito u Gorenskoj obično rȍka; slóka, slúka ficedula; stópa, stúpa tudicula; tóga, túga calamitas, mul. 152: túgu; gasp. 1/908. 923: túga itd.; vóza, vúza carcer, küzm. 353. 356; trpl. 10. 51. 107 i mol. 179. 199. 205: vouza; perg. 18. 91; vuza; mul. 180. 220: vúze; gasp. 1/632: vúza.

β) ^ imaju rieči *s predlogom sastavljene:* napôta impedimentum, šerf. 1/12. 16. oblôda mixtio farinae cum pabulo suum; odlôka, odlûka entschlusz reš 30: vsi su bili ono, kaj veli odluka božanska: quia caro est; reš 69: kulika nadjanja jedina takva odluka ne bi presekla; podvôza ligamen; pomôta error ravn. 1/147. 342: pomóta; porôka copulation; posôda, posûda vas, schön. 80. 334: zbirajo te dobre v' posódo; jap. 62: so izbirali tę dobre v' posódo; preš. 117: posóda; küzm. 272 i trpl. 3. 10. 23: posouda; krajč.: svetoga duha posuda, to svedoče vnoga čuda; gasp. 1/861: čisto celu najde posúdu; ali pôsoda pôsuda die leihe, dalm. psalm. 37: nevèrnik jemle na pusodo inu ne plača; dalm. evmat. 5; cruc. 386: na pusodo dajati; 450: na pusodo prositi; traun 88: ta hudobni vzáme na pósodo inu ne pláča; ravn. 1/231: na pósodo; trpl. 30: nepobožen na pousodo jemlé i nazaj ne pláča; kraj. 210: na posudu davajuč; prevôza ligamen; razlôka, razlûka unterschied, reš 14: pozna se narava i razluka nyhova; razpôka rima; priporôka recomandatio; prismôda ein hirnverbrannter; sprôge pl. u tkaoca ono, što „drži platno, da se ne gužva", hrv.; zblôda ἀκαταστασία küzm. 433: gde je nevoščenoust i njefka, tam je zblouda i vse hüdo delo; zmôta error, dalm. evmat. 24; preš. 183. 185. 188. 191. — U kajkavštini dolazi kadšto naglas na predlog: rázluka.

f) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *o*, koje je prema staroslovenskoj skupini ѫ, dakle *ol*, što se izgovara *ou*, riegje *o*, a u ugr. i kajk. *u* riegje *o*, imaju na tom vokalu naglas, i to

α) ´ *imaju:* pólza, póza, púza, ono drvo ili klin kod voza, što brani, da rudo ne opadne; locus præruptus; njeka gljiva; stólbe, stúbe pl. ἀναβαθμοί küzm. 261: gda bi prišao na stube; vólga, vóga, vúga goldamsel; vúka lupa u nar. pjesmi, koja se ovako počima: došla jeje huda vúka, a završuje se opetujući se ovako: došli jesu dromni črvi — rastočili žejne ovce — ke popile bistru vodu — ka polila žarek ogenj — ki podušil ostre bo(d)ce — ki preboli Petra jagra — ki je vubil hudu vuku — ka za-

klala deklek kozla — kaj ga jeje čača kupil — vuradunadana — za krajcer dinara (Zamladinec).

β) ˋ *imaju:* bòlha i búha pulex i sòlza uz súza, skúza, skláza, sklójza lacrima, küzm. 463; trpl. 5. 32. 45. 66. 82. 107: skúza; mil. 30: ti si nam vu skuze obramba itd.

g) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *e* imaju naglas na tom e, i to

α) ´ *imaju ove dvoslovčane:* béba tölpel; béka setzweide; déra σχίσμα küzm. 15: ar se doli ftrgne takša záplata od njegovoga gvanta i hüša déra se zgodi (možda ἄτερα?); féla i fèla gattung, perg. 34: fęle, 12: fêle, itd. gége pl. kurze und enge hose; kéba schwanzlose henne, hrv.; képa schneeballen; scholle, cruc. II. 178: ena kepa snigà perleti inu ga v' glavo zadene; léca predigtstuhl, kr.; léga lage, lagerstätte, ravn. 1/339; trpl. 34: boug de ga otávlao na betéžnoj posteli. Ti vso lego njegovo preobrneš vu betegi njegovom; mréna feine haut; staar, dalm. lev. 21: mréno na očesi ima; cyprinus barbus; péka, so viel als auf einmal gebacken wird, dve peki kruha; péza (od ital. pezzo) gewicht, schwere, pein, folter, rog. 423: prestáli tepeže, gajžle, peze, grmade, meče; gol. 72: na pęzo bode morebit pomenkov; preš. 16: nosil bom živlenja pézo; 189: ki mi odpade trupla péza; bellostenec sub aequipondium: jednaka péza; réca anas, štj. hrv.; ševa alauda, hrv.; žéga fervor solis.

β) ˆ *imaju s predlogom sastavljene rieči:* nadlêga molestia, jap. 127: kaj nadlęgo dęlate letęj ženi? 173. 358; gol. 37: ne bode čębęllam nadlęge; opêka tegula; pohlêpa aviditas; pokvêka ein miszgestalteter mensch; pripêka fervor solis ravn. 1/151; skrêka hackse; zalêga brut.

Za tim ove dvoslovčane nesastavljene rieči: čêpa hockerinn u zagonetci: čepa čepí reža reží črne čube kaže, kaj je to? (peć) hrv.; gnjêda, ime kravi, hrv.; jêla abies; kêha carcer, dalm. djanap. 16; cruc. II. 240, V. 228; kêka, čovjek koji pohuljeno ide, hrv.; krêda kreide; lêva rauchlòch, ein herd im zimmer neben dem ofen, wo die spanlichter brennen, kr.; nêba coelum, küzm. 155: néba i zemla prejde itd. rêna hafendeckel, kr.; rêta reuter, kr.; rêva miseria, homo miser (od njem. reue) dalm. ebr. 11. itd.; cruc. II. 13. 35. 39. 440 itd.; preš. 105. 108. 157. 172. 174. 183; trêpa dummkopf.

γ) ˋ imaju ove rieči: bèca, ime kravi, hrv.; bèna i bêna, ime kuji, kr.; hèra = strana, nosi klobuk na jednu heru, hrv.;

lèga, ime svinji, hrv.; Rèza Theresia kr.; ime kobili; hrv.; šèga (= шага?) mos, dalm. ebr. 11; preš. 48. 98. 102. 175. 184; küzm. 157. 241. 250. 278. 314; perg. 41; žèna mulier.

h) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *e* = ѣ imaju naglas na tom e, i to

α) ´ imaju malo ne sve *dvoslovčane nesastavljene* rieči: bréza betula; čréda grex, jap. 297: čęda i traun 162; preš. 98. 128. 177: čéda; küzm. 122. 310 i trpl. 53. 59. 62. 64. 66. 91. 101: črejda; perg. 35. 48: čryeda; lésa crates; léska coryllus; pęga sommersprosse, fleck ravn. 1/252; réka fluvius; répa rübe: smréka pinus, dalm. 4. reg. 19: smrejka, gol. 137; sréda medium, ali srêda mittwoch; tréska span; véka, vratašca od ladice ili od kotca nad koritom, hrv. (= veha? gol. 187: zgorne vęke zupet zapri); véra fides pa tako i nevéra i nejovéra unglaube, untreue, jap. 242: nevęra; žléza glandula, dalm. lev. 13. 26 pestis, hočem žlézo na vas poslati; beule, pestbeule, dalm. 4. reg. 20.

β) ^ imaju rieči *sastavljene s predlogom:* namêna scopus; narêza incisio; oblêka vestitus; obrêza circumcisio, dalm. djanap. 10: obreza, a rim. 15: obrejza; schön. 4. 189: obréza; pomêna significatio; porêza art strafsteuer; potrêba necessitas traun 9: potrębe; preš. 164; trpl. 44. 117: potrejba; pregrêha peccatum jap. 393: pregręha, traun 10: pregręhe, 11: pregręh; preoblêka umkleidung ravn. 1/76. 235: preblêka; presêka durchhau im walde; prevlêka überzug; primêsa, što se tiestu kad se za hlieb miesi doda, kr.; razlêka verschleppung; razvêda ausgelassener mensch; sosêda vicina dalm. gen. 16; cruc. V. 222; sotêska engpasz; ujêda raubvogel; zarêza incisio rog. 226: zaréze; zasêka septum; zmêna παιδία küzm. 312: gori so stanoli na zmejno ἀνέστησαν παίζειν; nagfl. 13: med zmejnov je drügoga zbantüvati nej slobodno, itd. Tako zapêra i zapîra, ravn. 1/68. 88; zavêra i zavîra.

Tako i njeke nesastavljene rieči; pêje pl. ono polumjesečasto od drva što rabi zidarom, da mogu svod graditi, kr.; vlêka zug trpl. 107: idouč šli bodo i joukali vlečéči vlejko semena. U ugr. i kajk. dolazi naglas kadšto na predlogu: sousida küzm. mik. 62: v küp zezové priátelkinje i souside; gön. 87: Jožko zové to stáro sousedo babo.

i) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *e* = ѧ imaju naglas na tom e, i to:

α) ´ imaju *dvoslovčane nesastavljene* rieči: gréda trabs, hrv.;

gartenbeet kr. ugr.; j é k a echo; j é z a ira traun 4: jęza; p r é z a das aufspringen der leinsamenkapseln auf der sonne; metaphorice jagd nach flöhen, kr.; r é g a spalte; laubfrosch; r é s a arista; dalm. jer. 17: ta bode kakor ena resa (myrica) v puščavi; jer. 48; t v é z e pl. ineptiae, kr.; z é b a fringilla, hrv.

β) ˆ imaju *s predlogom sastavljene* rieči: n a t ê g a anstrengung; n a z ê b a refrigeratio; n e u t ê g a das nicht zeit haben; o b ê z a verband; o d j ê k a wiederhall: p o d v ê z a knieband; p r e t ê g a überanstrengung, na pretege delati, kr.; p r e t v ê z a prætextus; p r i p r ê g a vorspann; p r i s ê g a jusjurandum; traun. 28 178: pèrsęga; s p r ê g a conjugatio; z a d r ê g a gedränge, bedrängniss, v zadrêgo priti; z a g r ê z a coenum; z a p r ê g a einspannung, nisus; z a p r i s ê g a schwur, res. 21; z a v ê z a band; bund = foedus, pactum dalm. jer. 2; schön. 446: ketene inu trdne zaveze on oslabi; traun 15: zavęza, preš. 189: zavéza, itd. z m ê d a wirrniss preš. 182: šel náj vsak sám bo skoz življenja zméde; upravo zmêta kako se je drugdje govorilo, što se vidi iz perg. 30: vnoge so se čalaarbine i vnoge očiveste z m é t i c e navadile pripečatî; z v ê z a band, dalm. jud. 15: so se te zvéze na njegovih rokah restrgale, traun 3: ràztrgajmo njih zvęze, verbindung preš. 15. 168. 187. 189. — U ugrštini i kajkavštini dolazi naglas i na predlogu: prísega küzm. 27: za volo prísege, trpl. 86: šteroga je včino z Ábrahámom i s p r í s e g e z Jákobom; kraj. 191: prísegu, mul. 226: p r í s e g e, a gasp. 1/719: priségum.

j) Rieči, kojim je u korienu ili u osnovi *poluglasno* sačuvano te se i govori po većini naroda u Kranjskoj i drugdje, ma se pisalo sa e, kako se zbilja po Ugrskoj i Hrvatskoj govori, imaju tamo, gdje se je poluglasno sačuvalo, obično ˇ na zadnjoj slovci, a gdje se poluglasno ne govori, nego je zamienjeno sa muklim o ili e, tamo stoji obično ˋ na tom o ili e: d e s k ä — dòskə, dèska i dêska brett; m e z d ä μισθός; s t e z ä, stòza, stèza semita; t e m ä, tòma, tèma (i tmä) tenebrae. — Po oslabi u na poluglasno ide ovamo i g u b ä plicatura.

S predlogom sastavljene rieči imaju osobito po izpadu poluglasnoga na predlogu naglas: n á d e h a inspiratio, gasp. 1/893: po nádehe duha s. cisterski red si odebere; kraj. 132: po nadehe i jakosti svetoga duha; ò š v a (o-šъva) aufsatz am hemd; ó t k a (od-tъka) pflugreute, obično otika pisano; p r í t k a (pri-tъka) occasio; z â m k a i z â n k a, z â n j k a (za-mъka) laqueus, trpl. 8. 114. 115; gasp. 1/676: 861: zánkih itd.

k) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *povokaljeno r* imaju na tom r naglas, i to:

α) ´ imaju *dvoslovčane nesastavljene* rieči: bŕka, ime kobili, hrv. čŕka littera; dŕka cursus, hrv.; fŕka furz, hrv.; gŕba gibbus; hŕga tuber; kŕpa lascinia; kvŕga knorren; mŕda ruga ravn. 1/276: kisla mrda; pŕda vrst frule od vrbove kore, kr.; vrst lonca, hrv.; pŕga zersetzter fetzen, kr.; farinae genus; pŕha elephantia; ŕpa cumulus; smŕda, zviezda na šapljih, kr.; sŕda ira, kraj. 26. da bič tvoje srde od nas odvrneš; 348; mil. 28. 91. 281. 287; reš 89 furor: gdo mi to da, da me vu peklu pokrieš i skrieš, doklam prejde srda tvoja, quis mihi hoc tribuat, ut in inferno protegas me et abscondas me, donec pertranseat furor tuus? mat. 544 itd. ščŕba, škŕba scharte; vŕba salix; tako i piškosŕba, sjeme od divljega šipka, hrv.

β) ^ imaju *s predlogom sastavljene* rieči: podpr̂da coturnix; pretr̂ge pl. überanstrengung; zadr̂ga παγίς jap. 380: on bó prišàl kakòr ena zadrga čez vse; traun 20. 351. ti prevzętni so meni skrivaj zadrge nastavili; 354: obvárùj me pred zadrgo, katęro so meni nastávili. Na predlogu naglas ima sódrga quod corraditur, kr.

l) Rieči, kojim se korien završuje na *u* pa im se to u pred tvorkom a širi na *av* ili *ov*, imaju naglas na toj slovci, i to:

α) ´ imaju *dvoslovčane nesastavljene* rieči: tráva (tru) gramen; sláva (slu od ķru) gloria; ščáva i ščâva (šču od sku) eluvies, siliquae.

β) ^ imaju *s predlogom sastavljene* rieči: okôva (ku) compes; osnôva (snu, sna) fundamentum; otâva (tu) grummet; rez. §. 108: otáwa; otrôva (tru) venenum; podkôva (ku) hufeisen, gasp. 3/551: kade su podkove, najdeš tam kovača, gde pak vise škarje, znaš tam za krajača.

2. Rieči koje se grade tvorkom ja.

a) Rieči, kojim je u korienu ili u osnovi a, imaju na tom a naglas, i to:

α) ´ *imaju* ove dvoslovčane nesastavljene rieči: čáča pater, hrv.; čáša poculum; dálja longitudo ravn. 1/24. 169; fáča schawl štj. od ital.; fláša flasche; gárje pl. scabies dalm. lev. 13: preš. 130: kakó odprávljajo se ôvcam gárje; grábljc pl. rechen; grája umzaünung preš. 65; na lévi, désni kàk letí grmóvje, grája, césta! hálja vestis zagr. IV/I. 92. 185; gasp. 1/826 itd.; jálša alnus, hrv.; káča

anguis dalm. joan. rezod. 12; cruc. II. 12. 32. 48 itd.; preš. 161; küzm. 452; trpl. 46. 59. 76. 114; kraj. 292: jalna kača peete našega žitka zaséda; gasp. 1/951: spodobno jadovite kače itd. kája raüchern; káplja gutta; káša brei; kráča coxa; kváša malena posuda od ilovače, u kojoj se naríbana repa kvasi i drži 8—12 polića; takodjer nákvaša, štj.; mášća das fett; máža, čovjek malen ali nabit (pun), hrv. mrávlja u Gorenskoj mrȍulja formica, gol. 116: mroula; páža ausgeshnittener rasen; pláča lohn; rášča wachsthum, gedeihen, ravn. 1/152: dajaš rášo njé kálu; sáje pl. fuligo; slája dulcedo; špránja (spranke) ritze, gol. 23: čebelle use sklade, špranje inu spokline per svojmo pajno zamašijo; tášča schwiegermutter; váža rasen, nagfl. 86: kürijo i z slámov, vájžami, lajnovjom; vráža superstitio; záje pl. hintergetreide; zárja (uz zárija) morgen—, abendröthe, dalm. gen. 19; preš.; — Tako i soldáča militis uxor od soldât.

β) ^ imaju rieči *s predlogom sastavljene:* ovâja anzeige; poplâča vergeltung, res. 19; svâja rixa; zagrâja einzaünung; tako i pizdoglâja, pizdoglâdža, njeka bodljikasta bilina, hrv.; pa tako i ove nesastavljene rieči: čâplja ardea, ravn. 1/252: čapla, gön. 56: vidili smo tam piajce (= pijavice) piškoure, vodene küščare, štrké, divje gosí, čaple; klâja pabulum; krâja furtum; lânča lanze, dalm. josve 8; pâša pascuum; rajža reise, cruc. V. 75; gol. 156; sâblja säbel; strâža wache, dalm. jer. 21; preš. svâja rixa nagfl. 138: s toga je čestou svaja nastánola; škârje pl. scheere, gasp. 3/551; škrâblja schachtel; târča tartsche, dalm. jer. 6. 46; trânča öffentliches gefängniss; tako i špânja prema špän socia; uxor τοῦ špan; art schachspiel, die mühle, i župânja prema župän uxor župani (odkle valjda špânja die mühle als spiel).

b) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *i* (= и i ъı) imaju na tom *i* naglas, i to:

α) ´ *imaju* ove dvoslovčane rieči: blíža propinquitas; číča sedes u djetinjem govoru; híša, híža haus, perg. 5: hüžu; míža das zuhalten der augen; píča nutrimentum; šírja latitudo; tako i troslovčana rieč prgíšča handvoll, faust trpl. 56: boug moj! vö me ftrgni z rouke nepobožnoga, s prgišče toga krivičnoga; s šterov ne more žnjec napuniti prgišče svoje; nagfl. 151; pečjé je v prgíščo poubrao; gön. 41: Palko je vzéo ž njé puno prgíšča.

β) ^ imaju većinom strane rieči: dîlja brett, preš. 63; grîža dysenteria dalm. djanap. 28; küzm. 274: da bi oča Pu-

bliušov ležao tréšliko i grížo majouči; kraj. 169; mîlja meile; rîža reis; špîza speise, dalm. ebr. 9. itd. cruc. II. 6. 510, V. 43 itd. vîža weise dalm. ebr. 1; cruc. II. 5; V. 151.

c) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *u* imaju malo ne sve ´ na tom u: búča kürbis dalm. num. 11; kürbisflasche cruc. V. 75; beule, geschwulst; metaph. škadel, ravn. 1/135; preš. 110: kar ne dopáde váši slépi búči; gön. 23: büča je na rouki; gön. 28: osel Petiva brsne, da büčo dobi; nagfl. 165: tráva na stéblovji má koulenca i büče. S stebla pri büčaj dugo vousko lístje raste; búrja nordwind, sturm; búša, kratka a debela krava, hrv; cúnja fetzen gol. 103; čúča, hockhenne; dúša anima; frúša, kraj dugâ kod lagva, hrv; grúča klumpen, dalm. 4. reg. 20: pèrnesite semkaj eno gručo fig; ravn. 1/112: grúče zlata; lúža i kalúža pfütze; múža sumpf, morast; onúča obično vnúča fuszfetzen nagfl. 136; papire s cout, raztrganoga platenoga gvanta, vnüč itv. rédijo; plúša, Židov koji ima na selu krčmu, hrv; púšča desertum ravn. 1/219. 261: púša; púža (pólža?) puella, štj. súša dürre; žúža, ime kobili, hrv. — ^ *imaju:* mûja mühe cruc. II. 101 itd; pûkša büchse, dalm. evmat. 27; sûknja rock; škûlja erdloch; — tako i sastavljena rieč prekûpča al i prékupča (od prekupe-cja) waare, nagfl. 129: kí tá odávat prído, šatore rédijo z désk ali ponjáv, da jí sunce ne pečé ali se preküpča ne namoči; gön. 37: žamat je draga preküpča.

č) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *o* imaju naglas na tom o, i to

α) ´ imaju *ne s predlogom sastavljene* rieči: čislomólja das rosenkranzbeten, mil. 214: videvši da je čisla-molenje tak hasnovito i jako proti vražje skušnje i dalje od treh let obstal je vû te jednuč začete čisla-molje; glavobólja kopfschmerz gasp. 1/814: zbog velike glavobolje iz sveta ovoga je preminul, 3/548; gónja das treiben, persecutio; gospója domina, obično stegnuto gospá; hója gang, traun 39: sim v' moji hóji velike stopine delal; kóža pellis, trpl. 101: kouža; listónoša briefträger, hrv; móča die nässe ravn. 1/349: vrt bote brez móče; nóša portatio; ólša alnus, kr; pinóža, pnóža, mistfink; plóča, plošča platte, schiefertafel; senokóša wiese, perg. 30: synokooše, 92: senokooš, 80: sinokooš, 30: senokuoš; skórja cortex; šója älster, dalm. lev. 1; vója führung ravn. 1/340: vója Izraelskiga polka; vólja voluntas i nevólja, nejovólja unwille; ærumna; perg. 23: s svojęę

dobrę voolje; gasp. 1/44: nevóljum; 1/906: ah kak ni bila puna vse nevólje i túge; a kraj. 202. 385: od névolje, névoljah. Kada sing. acc. dolazi kao predlog te stoji pred riečju, kojoj je predlogom, obično neima naglasa: za voljo mène a *ne* za vóljo mène; u tom slučaju u govoru obično odpada krajnje *o* te se govori zavolj pače zavьlj; stoji li iza rieči, kojoj ide, to drži svoj naglas: mèni za vóljo mir zu lieb, ali tuj ne obavlja više funkcije predloga.

β) ` *imaju ove rieči:* konòplja canabis, nagfl. 164: konoupla; dròžja preszgermlaib; trpl. 60: droždžé hefe; kraj. 151; òča pater; zòrja aurora.

γ) ^ *imaju:* drômlja maultrommel; grôblja steinhaufe, haufe dalm. jer. 9: jest hočem Jeruzalem k eni grubli kamenja sturiti; jer. 9; nagfl. 165: plasti pa rastrousijo v grumble; klônja i klônja taubenschlag, nagfl. 41: pár njemi (goloubi) je kúpila, klonjo dala zgotoviti; rôža rosa, ali gártroža gartenrose, cruc. V/101; vôdja, vôdža i vòdža dux (uzeto iz srbštine) perg. 47; gasp. 1/40. 53 itd. — Tako i *sastavljene s predlogom:* obhôja bereisung, perg. 93: „obhogyum“; privôlja einwilligung; suffragium reš 197: jeli znaš, za koga daješ privolju? 198: gde se vu izborih takve privolje daju; i prívolja.

δ) Rieči koje se grade od ženskih substantiva na ost, čuvaju naglas rieči od kojih potiču: míloščа: mílost, kraj, 302: míloščе; gasp. 1/18: o otec míloščе i milosrdnosti; 1/808: z' vnogemi míloščami je od boga nadeljen; reš 54: mìlošča; obrádoščа: rádost consolatio kraj. 131. 133; mil. 15: ti si obradošča nevolneh, ti vutek pogibelnih; mat. 154.

d) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *o* = ѫ imaju naglas na tom *o*, i to

α) ´ *imaju dvoslovčane nesastavljene* rieči: góščа, gúščа dickicht, trpl. 22: glás gospodna k plodi prisili srné i ogouli goščé; 68: ogen požgé gouščo; nagfl. 88: je mesár po ednoj gouščі šou prejk; gön 98: etam gouščе i dolé brodi s čüdom moj pogléd; góža weidenband, dreschflegelriemen; kóča (kúča) i kôča hütte preš. 172; nója, núja necessitas, miseria; róča henkel; tóča, túča grando.

β) ^ imaju rieči *sastavljene s predlogom:* oblôja gemengsel, mixtio farinae cum pabulo suum; posôja mutuatio; zablôja error.

e). Rieči kojim je u korienu ili osnovi *o prema starosl.* ѧ imaju naglas na predzadnjoj slovci: môlža, mûža mulctus; tól-

š č a, t ú š č a pinguedo, ravn. 1/243; tólša, mil. 13: kak tuščum i mastjum da se napuni duša moja.

f) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *e* imaju na tom *e* naglas, i to

α) ´ ima većina *s predlogom nesastavljenih* rieči: g n j é č a, gedränge; j é l š a alnus; k é š a, ime volu, hrv; l é ž a cubatio; m l a d o ž é n j a neomaritus; p é č a calantica, gasp. 1/909: Veronika poda peču, s kojum popljuvani krvavi bi obrisal obraz; p e č é n j a (pèčen fem. pečèna) der braten, zagr. IV/I 77: skril je pod stol pečenju ... vzeme nazad pečenju spod stola; p r é š a presse cruc. V. 142; jap. 213: pręša; r é j a pflege, zucht dalm. ester 2; tako i sastavljene s a d j o r é j a obstzucht, v i n o r é j a weinbau; ž i v i n o r é j a viehzucht.

β) ` *imaju:* m è j a grenze; z è m l j a, terra; ž è l j a cupido.

γ) ^ imaju ove nesastavljene rieči: č ê n č a der ungereimtes zusammen redet; plur. čênče ineptiae; g r ê b l j a ofenkrücke; m ê l j a mehl, nagfl. 132: melo presejjati; zagr. IV/I 86: koga (kvas) je zamesila vu tri drevenke melje; gasp. 1/824: mélja; s ê r j a dysenteria; s t ê l j a streu, dalm. gen. 31: stela; v e č ê r j a (: večêr) nachtmal rez. §. 117: vačérja. — Tako i s predlogom sastavljena rieč: p o t ê p l j a mulier vaga i p r i r ê j a durch zucht erworbenes vieh, preš 122. — a na predlogu naglas ima p ó s t e l j a lectus jap. 428: vzami tvojo póstèlo; kraj 76: na póstelju.

g) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *e*=ѣ imaju naglas na tom e, i to:

d) ´ *imaju* malo ne sve s predlogom nesastavljene rieči: b é ž a fuga; b r e g é š e plur. beinkleid dalm. exod. 39; j é ž a damm; equitatio; l é š a, onaj put u šumi, gdje je presiečeno, durchhau, hrv; m é n j a tausch jap. 77 i 182: kaj za eno m ę n j o bó človèk dal za svojo dušo? m r é ž a rete traun 80: mręža; n e d é l j a sonntag, a rez. §. 121: nœdœja; p l é š a calvities dalm. jer. 16; deut. 14; lev. 13; p r é č a haarabtheilung am kopfe, kr; s a m o j é j a ranunculus; s é č a sæpes viva: s é j a sessio; s r é č a glück i n e s r é č a unglück; s v é č a candella; t é n j a σκιά trpl. 32: tak hodi človek kak tenja; mil. 86: presveti one, koji vu tmice i vu tenje smrtne prebivaju; zagr. V/2. 7: doseči jednu najmenšu tenju veličanstva; mat. 231 itd; v r é č a saccus.

β) ^ *imaju:* k r ê v l j a mjesto krîvlja ofenschaufel; alles gekrümmte n. p.: krêvlja (V) pêt, križ (X) desêt, dve 'm pa tri,

koliko to storí? (20); vêja palpebra: toliko ni miren, kar veja k veji udari.

γ ` ima vèža atrium, preš. 143: vêži; 177.178: vêže.

h) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *e*=ѧ imaju na tom e naglas, i to

α) ´ imaju malo ne sve *nesastavljene* rieči: léča lens, dalm. ezeh. 4; cruc. II. 71; méča sura, ohrzipfel dalm. lev. 14: far ima kry vzeti od dolžniga offra inu timu očiščenimu na mečo desniga uha djati; préža lauer; réja κτίσις küzm. 401: je Kristuš prišao po vékšem i popolnejšem šatori nej z rokami napravlenom, tou je nej té reje; nagfl. 62: reja lesena stolarov; réža maulaffe; der oder die plärt; u zagonetci: čêpa čepí réža reží črne čube kaže (peč); téža schwere, schwierigkeit; žéja sitis i u zagr. IV/1. 23. 233; žméča pondus.

β) ^ *ima:* prêja gespinst i u zagr. IV/1. 116: je tri nove debele vužince kakti tri od preje nitti pretrgnul; tako i sastavljenica zapênja heftel.

i) Rieči, kojim je u korienu ili u osnovi *e* = *poluglasno*, imaju tam gdje se poluglasno govori, ˜ *na zadnjoj slovci:* ležȁ (lьža) mendacium; senjȁ (sъnja) somnium; a kad imaju na poluglasnom naglas produži se poluglasno i promieni na a: láža, sánja; a tamo gdje je poluglasno prešlo na e: sénja; schön. 29. 363; cruc. II. 393 itd.: laža; gasp. 1/842: senja. Amo će valjda ići i sljȁ gelüste (slъdja, sladja?) ravn. 1/116: slà in mík po posebnih grížlejih, preš. 30: têbe sljà pa h krôtkim tícam vléče; 165: hodíte kámor védno slja vas vléče.

Rieči *sastavljene s predlogom* gube poluglasno a naglas prelazi na predlog: pômnja animadversio; príča testis, dalm. ebr. 12 itd. Kad sing. acc. pričo rabi kao predlog, onda je bez naglasa n. p. pričo mène coram me = teste me; sômnja sûmnja suspicio.

j) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *povokaljeno r* (= ръ) imaju koje su dvoslovčane i nesastavljene naglas na r, i to:

α) ´ ima: gŕča knorren, dalm. gen. 4; deut. 28: gospud te bo vdaril s hudimi grčami na kolenih inu stegnih; vŕša sagena, zagr. IV/1. 87: kraljestvo nebesko prispodablja se vrše vu morje vržene.

β) ^ imaju: čr̂nja, sus nigra; sr̂nča, ime kravi (srnecja): žr̂mlja mola manuaria. Tro- i višeslovčane rieči imaju naglas

na predpredzadnjoj slovci: svâterja, koja je pozvana na svadbu; pêstrnja (mjesto pêstunja) gerula.

γ) ˝ na zadnjoj slovci ima rjä ærugo, dalm. tert. reg. 8: arja, u hrv. hŕdja (hŕdja).

k) Rieči, kojim se korien ili osnova *završuje samoglasnim*, imaju na predzadnjoj slovci naglas i to:

α) ´ imaju ove nesastavljene: bája incantatio, grája reprehensio ravn. 1/231; lája latratus; stája obično plur. staje locus, ubi pecus quiescit; šija collum; tkája gewebe, nagfl. 92: ledrom i sûknjom i drûgov tkajov oblečeni. Tako i ove s predlogom sastavljene: pomíje pl. colluvies rog. 51; posêje pl. furfur.

β) ^ imaju malo ne sve *s predlogom sastavljene:* izdâja proditio; odâja venditio; odêja tegmen traun 147: odejo; predâja venditio, rog. 217: predája; gol. 123; pridâja additamentum; prodâja venditio; vdâja, vudâja collocatio in matrimonium. Tako i ove nesastavljene: sêja sementis; vêja fron(d)s i zmîja serpens, hrv.

Kod rieči do sele pregledanih udara to u oči, da rieči dvoslovčane *s potegnutim* naglasom (´) dobivaju *potisnuti* naglas (^), kad se *sastave s predlogom* osobito slovku činećim.

3. Rieči, kojim je tvorka ili završetak ija.

Ove su rieči pretežnom većinom primite iz drugih jezika ili na prosto nepromienjene ili malko na domaće prikrojene a naglas imaju ili na *i* u tvorke ili na slovci pred ija.

a) ^ na *i* u tvorke ija imaju imena vlastita ženska i mužka n. p. Marîja, Rotîja od Dorothea; Elîja Elias, Matîja Matthias, itd. pa tako i mesîja od Μεσσίας. Za tim su tako naglašene rieči načinjene prema njemačkim na naglašeno *éi* ili *íe*. U srbskom iliti hrvatskom jeziku imaju te rieči ˋ na slovci pred ija, s toga se i u kajkavštini amo tamo naglas na predzadnjoj slovci čuje n. p. lótrium kraj. 207; arcnîja, arznéi, cruc. II. 26. 117. 458; a 386: recnia što čitaj rcnija; ardrîja, hader, schön 422: létu so pak te hude žely inu pogubiva della tiga messa: kurbarija, nečistost, nesramnost, lotrija, malikovajne, cupernija, sovražtvu, ardrija, srd, prepirajne, zdrážba, rasprave, nevošlivost, poboj, pijanstvu, lebinge inu kar je tém ennakušnu; baharîja, prahleréi, kr; bahorîja, incantatio, zagr. V/2. 23: namakali su ju vu vodu bajajuč vsakojačkemi bahoriami; gasp. 1/776: dojde vendar nekoja vešča puna bahorie žena; 837: vse copernike iz bahorie spelja; baran-

tîja, negotiatio, cruc. II 314: praznik nej za kupčje inu b a r a n t i e gori postavljen; b e d a r î j a, stultitia, hrv; b e r a č î j a, mendicitas, kr; b i š k u p î j a, episcopatus, perg. 4; zagr. IV/2 128; reš 185; b o g a t î j a, opes, cruc. II. 407: moja b o g a t i a je moj bug; b o g č a r î j a, pauperes, hrv; b o g e č î j a, paupertas, gasp. I. 21: vu najvekšu je prepal b o g e č i j u; c i g a n î j a, fallacitas, zagr. IV/1 94: prez c i g a n i j e ne mogu živeti; 98; reš 90: c o p r î j a, zauberei, mat. 229; c o p r n î j a, dalm. djan. ap. 8: c u p r n i j a, schön 422; cruc. II. 258. 395 itd; c o m p r n i j a, küzm. 449; mol. 147: comprníjo; č a l a r î j a fraudulentia, küzm. 229: pazili so pa na njega zá to, ar je je poredno vrejmena z č a l a r í o v noro; mol. 68: naj nečisti düjh i vsa njegova čalaría daleč od méne pobégne; perg. 75; kraj. 24. 148; gasp. 1/656: od čalaríe svéta pobeči; I. 861; d e č a r î j a, kinderei, hrv; d o h t a r î j a, doctorei=odvjetničtvo, cruc. II. 396; naša d o h t a r i a bi nam malo noter nesla; d o m a č î j a, heimat, preš. 62. 136; e l e g î j a, elegie, preš. 136: elegíje; e r š e k î j a erzbisthum gasp. 3/506; f a l š î j a, falschheit, dalm. psalm. 10: njegova su usta polna preklinanja, f a l š i e inu golufie cruc. V. 357: folšia rog. 232: foušija; f a n t a z î j a, das irrereden, phantasieren, zagr. IV/1 304: je on to iz f a n t a z i e govoril; f a r a t a r î j a, verrätherei, cruc. II. 424, feratarija dalm. daniel 11, cruc. II. 176; fratarija, cruc II. 555; f r a n c î j a, njeka bolest, perg. 93: u židovskoj zakletvi: ako sem kriv, da f r a n c i a i gubavoča na me pryde; g o l u f i j a betrügerei, dalm. psalm. 10; cruc. II. 30. 38. 379. 381. 440. 500; jap. 59. 126. golùfia čitaj golьfija; škr. 14. 73: golùfía; res. 9. 47: gȧlufie; preš. 107: z golfíjami; g o s t a r î j a, gasterei, rog. 478; jap. 276: Levi je veliko g o s t a r i o napravil; cruc. II. 13. 14. 17; 23. 84. 348. 447; škr. 45. 71; g o s t î j a, schmaus, kr; g r o f î j a, grafschaft; h a r m o n î j a, harmonie, preš. 133. 137; h a r p î j e Ἅρπυιαι, preš. 174; h e r c e ž î j a heerführerschaft, herzogthum, gasp. I. 888: Mojzeš ljudstva izraelskoga h e r c e ž i u prijeti ne hotel; h i m b a r î j a, fallacia, mat. 11: tuliki jáli, názlobi, h i m b a r i e; h l a p č î j a, servitus; H r o v a t î j a, Kroatien; h u d o b î j a, malitia, preš. 185; k a n c l î j a kanzlei, dalm. jer. 36; k a n o n î j a, canonicatus, zagr. IV/2. 128; k a r d i n a l î j a, cardinalatus, zagr. IV/2. 128; k e c e r î j a, ketzerei, cruc. II. 118. 369; V. 65: kecaria; k l a f a r î j a kläfferei, gannitus, zotten im reden, cruc. II. 435: kulikajn mrtvaških ran prajmejo skuzi pjančuajne, žrtje, plese, k l a f a r i e; k m e t î j a, bäuerei, bauerngut, preš. 98; k n e ž î j a fürstenthum, ravn. 1/128: knežíje; k o-

čîja, kutsche, cruc. II. 192; kolarîja, wagnerei; kompanîja, compagnie, cruc. II. 558: Judež Iškariot je vžje prišal z'eno veliko kompanio žolneriou, V. 117; košatîja, ὕβρις: košatija visoko hodi, nar. poslovica kr; kovačîja, schmiede; kresîja, kreisamt, kr; kupčîja, handel, dalm. ev. mat. 22. schön. 251; jap. 103. 415; cruc. II. 72. 314. 517; kurbarîja, hurerei, dalm. ev. mat. 15. 19; itd; schön. 80. 386; lagovîja κακία nagfl. 68: znajo veliki kvari nastánoti po lagovîi; lajharîja, dolus, fraus, gasp. I. 506: njihoveh bogov lajhariu odkriti; lebudkarîja, nichtigkeit, mat. 278: trošé vreme vu igrah, lebudkariah i hmanguvanju (od: le bud' kar); lepotîja, ornatus, preš. 97. 101. 175; litanîje, pl. litanei, preš. nebeška precesija u čbelici 1848; mil. 203; itd; Litîja, selo u Kr; lotrîja, fornicatio, dalm. daniel. 6; itd; schön. 151. 422; perg. 80; kraj. 64 gasp.; I. 941. 958. 978 itd; mat. 546. itd; reš 127; loterîja, cruc. II. 241; lotrnija, schön 413. cruc. V. 353. jap. 18. 71. 88; malarîja, malerei, mat. 39; manenîja, insania kraj. 151: njegovu mudrost za noriju ter maneniju drže. gasp. III. 32: spodobne ali jošče gorše manenie jesu putniki sveta ovoga, koji hotoncè zadržavaju se vu diki; melodîja, melodie, preš. 89; meštrîja, τέχνη, küzm. 251: je božánstvo priglihno z meštríjov vö zrejzanomi kamni; 252. 460; nagfl. 129; gön. 22; mil. 280; gasp. 1/943; mat. 289. itd. modrîja, ars, preš. 68; kr. mojstrîja, dalm. exod. 31; morîja, pestis, cruc. II. 15: si vidil kugo in morjo? škr. 211; ravn. 1/136; mrzîja, eckel, abscheu, nagfl. 118: či hrano na sto denejo, naj prva je müha, štera pride i nogé v-njou namáče, po tom je okouli po skledi céca, naslejdne se v-njou notri vrže i v-njej vesne ino jo tak na mrzío správi; 171: mrzía je njí (vukov) mužiko poslüšati; gön. 51: brezi sve mrzíe; norčîja narretei, nugae, cruc. II. 259: kral Sardanapalus je ž nimi (ženami) fatal, norčje tribal; 298. 375. 496, V. 68. 79; norîja, nugae, mat. 38; gasp. I. 932: noríje, itd; odrtîja, schinderei, kr; ohrnîja wucherei, cruc II. 8. 44. 221, itd. gol 83 vuhernija; škr. 47: ohrnía; opatîja, abtei, perg. 4: opathye; oslarîja, eselei; oštarîja πανδοχεῖον, cruc. II. 321. 511; küzm. 129 i küzm. mîk. 72. oštaríja; ošterija, dalm. ev. luk 2; schön. 15. 231; cruc. II. 114; otročarîja, kinderei, škr 3: otročío; Nemčîja Deutschland; pajdašîja, societas; petlarîja, bettlerei, paupertas, cruc. II. 281: sledni šac je petlaria; petljarija, zagr. IV/1 302: da bi vu miru živeli, ne bi tulike bogate i poglavite familie na petljariu

dospevale; pisarîja, schreiberei, preš. 97; plebanîja, pfarrei, zagr. IV.2. 128; gasp. I. 920: Bartol plebaniu ostávi; podrtîja, ῥῆγμα, ruina, jap. 285: inu podrtía tę iste hiše je velika postala; škr. 52. 53; ravn. 1/327 preš. 144; poezîja, poesie, preš. 95. 144; poganîja, heidenthum; poštîja, posthaus, gön. 93: na drügi téli so šoulski hrami, poštíe itv; prekucîja, umwälzung, kr; prepuštîja, probstei, perg. 4; prokšîja, petulantia, gasp. I. 137: stanoviti stárec luteranske vere predikant, né tak iz pobožnosti kak s prokšije vu Rim je došel; puntarîja rebellio reš 108: Lucifer glava puntarie; püšpekîja, ἐπισκοπή, küzm. 214: püšpekíjo njegovo naj drügi vzeme; razprtîja, zwist, entzweiung, zank, streit, preš. 139: de bi med námi potolážil razprtíje; 140: oblóžile očétov razprtíje s Pipínovim so jármam súžno ramo; ropotîja, rumpelwerk, kr; ružnîja, gön. 37: ružnía zaprávi človeka, 71; samîja, solitudo; skoparîja, geiz; sleparîja, blendwerk zagr. 119; kr; soldačîja, militis officium; sprevedîja, muthwilliges betragen, gön. 28: zá man je káran bio on za volo etak noure sprevedíe; nagfl. 98: deca z sprevedíe si na njega (osla) sejdajò; sudčîja, consulatus i súdčija, perg. 20: pod koteroga je suudčyu takova vyes; šatrîja i šátrija zauberei, mat. 299: hote da hvaljeno bude njihovo pianstvo, tatbine nekaštiguvane, šátrije, coprije prez pokaranja; šelmarîja, schelmerei, cruc. II. 321: taistiga (praznik) doprnašajo v' jegrah, v' oštariah, v' plesoh, v' šelmarij inu v' grehoh, V. 76; 162. 164; škofîja, episcopatus, dalm. djan. ap. 1; schön. 293; šmajhlarija, schmeichlerei, cruc. V. 74; španîja, das amt eines špan, οἰκονομία, küzm. mik. 67: daj račun od španîje tvoje; španovîja, gemeinschaft: v španoviji krava crkne, nar. poslovica; špecerîja, spezerei, dalm. exod. 30, schön. 149: na tu sta ona dva Jezuševu tellú vzéla inu sta tuistu obvila v' pàrteníno, sšpecerijami, kakor je teh Judou šega pokopavati; tapecarîja, dalm. num. 4: tapecarye tiga dvorišča; tatîja, furtum, küzm. 349: nej so se povrnoli niti s tatíje svoje; gön. 46: mlaci so na tatíi zgrableni; nagfl. 140: níki si po tatíi, jalnosti, roblenji ščéjo vrejdnost priískati; tepešîja, vagatio; tepnjarîja, lose worte, mat. 163: z jezikom tepu tepnjarie; tovarišîja, kr; Turčîja, Türkei, preš. 71; 140: željarîja, innwohnerschaft, hrv; županîja, gespannschaft.

b) *Naglas na slovci pred tvorkom ija imaju*

α) sve rieči napravljene prema završetku *ion* u tugjih rieči: dá-

cija, datio, κῆνσος (census), schön. 260: jeli je prau, de se cesarju dacia daje? jap. 104: ali je prav, de se cesarju dácia dajé ali ne? dišputácija, disputatio, zagr. 4/1. 124: čudna stanovito dišputacia i izpitivanje je ovo; gratulácija, gratulatio; konštitúcija, constitution; légija, legion; pórcija, portion; procêsija, procession cruc. 5/63; mil. 20; gasp. 1/962; mat. 213, u hrv. obično prošécija; rebérija, rebellion, küzm. 266: ar smo najšli etoga možá kügo i nadigajoučega reberio; rekreácija, recreatio, zagr. 4/1. 92: kotero dello nym je več za rekreaciu neg za trud; tentácija, tentatio, mat. 217: njegve nečiste šálnice jakše jesu za napeljati v' greh pajdaše, nego bi bila njihova skušavanja illiti tentacie; 601: jakše tentacie i hman mišljenja molitve bi nadladale vse i vsakotere tentacie; štácija, station.

β) strane rieči koje su malo ili ništa ne promienjene primite u jezik: A'zija Asien; bèštija bestia, gasp. 1/939: kaj ovdi iščeš, nesrečna na veke beštia? 952: vsaka beštia biva od druge, ov pak takov bíva beštia od sebe samoga; Cecílija gön. 67; ceremónija, ceremonie, gasp. I. 762: kade ceremonie ili s matere crkve običaji obvršavali se jesu vu cirkvi; ekscépcija kraj. 211: ako bi vu prave právde krivemi probami, jàlnemi excepcijami živel; famílija, familie, mil. 266; itd.; gálija, galeere reš. 108; glòrija gloria, preš. 19. 157: glôrija; histórija, historia, ili stórija märchen, cruc. 2/13: kateru skuzi leto historio potrdem, 102; gasp. 1/980: posluhnete dve strašne historie; Kalvárija, Calvarienberg, mat. 488: moral bi vas popeljati na kalvariu; kásija dalm. exod. 30; komédija, comoedia, cruc. 2/63: so v' taistem mesti eno lepo comedio imeli; 197: ta svejt je ena comedia inu ravnu kakor per comedij se ne gleda gdu je krajl; 5/109; lílija, lilium, dalm. ev mat. 6; cruc. 2/46: ti si taista bella lilia; mil. 32: o deva od lilie beleja; malvázija, malvasierwein, cruc. 2/32: ne nehajo to negnusno inu smrdečo vodò piti kokar de bi bila ta ner žlahtniši malvazia; matèrija materies gol. 108; proteštácija protest kraj. 147; provîncija, provincia, zagr. 4/1 126; reverèncija kraj. 257: kojemu je tak velik glas bil, da su se ga vsi gradi, varaši, provincie i orsagi bojali; špóngija spongia, küzm. mik 42; gasp. 3/527; Trácija, Thracia, preš. 139; tragédija, tragoedia, preš. 101; žálfija salvia, hrv. itd.

Tako se naglašuju još njeke rieči n. p. brâtija, često brâtja, fratres, perg. 10: brátie, 34: braatie; brátia, 14: braatiu, 12: brâtiu; instr. 23· 34: braatium; búsija hinterhalt, dalm. jer. 51: postavite busie; hamúlija, divinatio, gasp. 3/35: veruju vnogi vu vsakojačke hamulie, vu babje pripovesti; u Belostenca hamalija; házbija = lopov, hrv; Ídrija, grad u Kranjskoj (obično Vídrga gen. Vídrje, kao šóga gen. šoje mj. šója po krivoj analogiji prema nòga gen. noje itd.); Kolobócija, Schlaraffenland, kr; ládija, navis, češće ládja, preš. 176. 182: ladja; mil. 37. 205: ladia; mul. 517 ládje; múrdija, posprda čovjeku koji se drži kao da ne zna govoriti, hrv; sekèndija, njeka konjska bolest, hrv; stózija, koji kad što radi rado stoji, hrv; šmrkofíndija, rotzkerl, hrv; šófija = ptica vuga, hrv; špèndija, τροφή, dalm. ebr. 5. 13. ezeh. 4 itd. tépsija nagfl. 80: najpotrebnejše správe künje so piskri, sklejce, tanjejrje, ponvi, kotel, tepsie, moužar, klejšče, lopatica; zárija morgen —, abendröthe, ti si zário (čitaj zárijo) no sónce narędil, traun. 184; ko zárija, ki jásen dán obéta, zarumení podóba njéna bléda, preš. 177.

4. Rieči kojim je tvorka ili završetak *eja* imaju na *e* u tvorke ˊ: istéje i mestéje, pl. innere ofenwand, ravn. 1/256. 360; koléja, orbita; veréja i jeveréja, zaunpfahl, kr,: čuk sedí na vêji, sova na veréji, nar. pjesma; tako i galéja, galeere, cruc. 2/743: cesar zapovej vse try v' galeio postavit; preš. 111: on vprégа Pégaza v galéjo.

5. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ra* imaju naglas na slovci pred tvorkom, i to

α) ˆ *ima velika većina rieči:* bîbra, verpantschter wein, hrv; cândra = prnja fetzen, hrv; cîfra, ziffer; das sich pulzen, kraj. 188: jesi li potroške činil na cifru; ime kravi, hrv; cîmra stubenmädchen (zimmer); cître, pl. cithara, chön. 28: so citrali na svojih citrah; cruc. 2/172: imaš vzeti citre inu citrat; preš. 88: svôje cítre vzáme sábo; cîzra zisererbse, hrv; cûndra, podrapana ženska, hrv; čobôdra, pantsche, preš. 159; flûndra, pellex, hrv; gâvtre, pl. hosenträger, riedko sing. gâvtra, kr; gvêždra, trozub, kojim se groždje u presiki tuče ili grešta, hrv; hâdra = plahta, hrv; halapûždra, njekakva posprda, hrv; hâvdra, svakovrstan korov megju usjevom, kr; kâmra, kâmbra, kammer, cruc. 2/17. 133. 1448: kambra; trpl. 15. 25. 157: kamra; kâvra truthenne; kîhra, kichererbse, hrv; kîndra, kindermädchen kr. i hrv. (od plur. kinder); klâftra, klafter;

klêštra, kummetklammer, kr. knêftra schusterriem, kr; Kôkra dolina, selo i potok u Gorenskoj, ponjemčeno Kanker, preš. 198; kûndra, vulva; nepočesana ženska, hrv; isto i kûštra kr; lâjdra, mulier vaga, pellex, kr; lândra, schmerhaut, ono što visi od tusta govedčeta, hrv; lâštra fensterrahme, hrv.; lîbra, njeki novac, cruc. 2/385: se zgliha s čolnarjam z' eno libro ter mu oblubi precej libro poslati; 5/41. 151; lîštra, ona poličica nad prozorom u kući, leiste, hrv; lôjtra leiter, dalm. u predgovoru k ezeh. lujtra; cruc. 2/26. 127: lujtra; preš. 40: lójtra; gasp. 1/925: lojtre; mântra, mârtra, marter, cruc. 2/17 itd; trpl. 104: mantra; mâvra, crna krava: po noči je vsaka krava mavra, nar. poslovica kr; grashalm, kr; iris, dalm. ezeh. 1: kakor se maura v oblakih vidi, kadar je deš šàl; dalm. genes. 9; ravn. 1/148; pûtra, kantica z luknjami na držalu, hrv. râšpra, raspel, hrv; salamândra, salamander, cruc. 5/73: takoršne bi mogal perglihat uni živali salamandra imenovani; sîkra, ime kobili, hrv; smrdokâvra, upupa, kr; šâvra, ime kravi: če ni mavra, je pa šavra ist's nicht so, so ist's anders; šîbra, schiefer, ravn. 1/24; štîbra, steuer, cruc. II. 305: plača ob svojm času purgar štibre; mat. 124: dáču i štibru smrti ne bi bil platil illiti vumrl, dalm. judic. 1: štivra; švêdra, krummfusz, kr; tîgra tigerinn, preš. 162; vîdra, lutra; žîgra, holzzunder; žlîndra schlake, dalm. ezeh. 22: vus nje kuffer, cin, železu inu svinec je v peči srebrna žlintra postala; žlobûdra, blatero, kr; žlûndra, nevaljana govedina, hrv. — Tako su naglašene i s predlogom sastavljene rieči: nezmêra, intemperantia, ravn. 1/8. 19; premêra übermasz šerf. 1/3; primêra vergleich, šerf. 2/257; zamêra das vermessen, übelnehmen, cruc. V. 276: ony ga prelomio skuzi zamiro nyh grešniga djanja; preš. 164: kdor je prišèl ko jez per nji vzaméro; reš. 95: prez zamere; u ugr. i kajkavštini može naglas stajati i na predlogu: zámera.

β) *imaju ove rieči:* bótra tauf-, firmpathinn, kr. cruc. II. 397; íkra, obično pl. íkre, ova piscium; ískra, scintilla; méra mensura; mézdra al i mêzdra, corii pars interior, mat. 16: vnogi čini naši na oči samó i zvana kakti vrli viteški i dobri vigjeni, vu sebi pako illiti v mezdre i nutre grdi, črni; mójškra nähterrinn, cruc. II. 513: mujškra (s toga možda i môjškra?) upravo fem. prem. masc. njem. rieči (schneider) meister; špéra, dachsparren dalm. exod. 28; cfr. 35. 39 (einfassung).

γ) ima bèdra običnije bèdro femur, dalm. genes. 24: položi

*

tvojo roko pod mojo bedro; genes. 32: je on ta sklep njegove bedre doteknil inu ta sklep Jacobove bedre; genes. 32: on je hramal na svoji bedri; jer. 30. 31; mos. 4. 5; gön. 24: bedra je tál tejla; reš. 2. 240: vudril je bil angel Jakoba patriarku po bedri; sèstra, soror, ali i sesträ.

δ) ˜ na zadnjoj slovci u kranjštini ima igrȁ, jьgrȁ ludus, cruc. II. 149. 222. 265. 579: jegra; u ugr. i hrv. ígra srbski ìgra.

6. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ara* imaju naglas jedne na predzadnjoj a druge na predpredzadnjoj slovci, prve ˆ a druge ´:

α) na *predzadnjoj* slovci naglašene su: almâra, omâra kasten, cruc. II. 331: te bulši špiže valmaro skrijeta, syn odpre almaro; 384. 395; rog. 412; komâra, ime crnoj kravi, hrv.; košâra, corbis, sporta, zagr. IV/1. 60. 61: kada je čez zid dole vu košare spuščen bil; gasp. 3/543; kozâra, kod pile za drva ono na što se drva meću da se pile hrv.; košarica gdje se kruh miesi; ziegenstall; močvâra sumpf, nagfl. 165; i móčvara; vozâre pl. stück feld längs der ackerbreite, kr.

β) na *predpredzadnjoj* slovci naglašene su: bútara, fascis; onus, jap. 49. 180; cruc. II. 358. 537. 557; preš. 166; cîtara cythara, küzm. 443. 453; trpl. 35. 80. 91. 120; mil. 82; čútara art weinflasche; glódara, vrst breskve, hrv.; gúščara dickicht, mat. 235: bi bil hotel v jednu guščaru i grm hititi téllo; kúmara, gurke, kr. cruc. II. 545: ne želite več v' Egijpt se povrniti kumare inu čebu jesti; ravn. 1/115; máškara cruc. V. 164; onégara, oternjak kojim se čižme brišu, hrv.; pústara, desertum, hrv.; žíbara, što znači, ne znam, ali se govori: pijan je kot žíbara, kr. — Bávtara, hlače na bávtaro, je njem. fallthor.

7. Rieči kojim je tvorka ili završetak *era* imaju ´ na slovci pred tvorkom: góščera = gúščara, nagfl. 167: celou gouste inu poprék nísike goščé se goščere ali grmouvje zovéjo; 170: vuk vu dné se v goščere potégne; kúmera = kúmara, cruc. II. 540: v Egijpti sò veliku rib, česna, čebula, kumer, dijn imeli; — ˆ na predzadnjoj slovci ima: študêra, statera, dalm. jezai. 60; tobakêra, tabackiere, tabaksdose, kr.

8. Rieč kojoj je tvorkom *ira* (yra) ima ´ na i u tvorke: sekíra securis dalm. deut. 19 sekyra, traun 183: ony so tvojo hišo s' sèkíro inu s' púntako razdjáli; preš. 172; rez. 136: sekíra; mat. 221: pod vudarci méčóv, sekír, britvih; mjesto ira dolazi *éra*, cruc. II. 263: so v' roki držali mesary sekero; V. 158: sikera;

trpl. 59; sekére se vidijo kumes leščiti; razbijávajo navküpe njega nápravo s sekirami iz bárdami.

9. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ora* imaju ´ na slovci pred tvorkom: bóčkora, stara poderana čižma: némam drete nit smolê — čim bi krpal bočkore, nar. pjesma hrv.; bútora = bútara, dalm. jezai 45, itd.; schön. 138. 234; zagr. V/1 289: postavemo na peldu dva človeka butore drv na plečah svojeh noseče iz loze domov; címbora, vrst šljive, kr.; a hrv. címbola; čádora, kurze tabakspfeife, kr., hásora, plahta od rogoza, što no meću na kola kao pokrivalo, hrv.; lábora, mergel, sandstein, kr.; mátora i matôra (—öra), ime svinji, hrv.; sívora, vetula (die graue haare hat). — Ipak imaju ˆ na o u tvorke: komôra, kammer, gasp. 976 itd.; kozôra, košarica od kore za jagode, kr; i prosôra, pfanne; Murko lex: prosóra; remôra, rog 113.

10. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ura* imaju malo ne sve ˆ na *u* u tvorke: ahačûra, vrst kruške, kr.; balatûra (balàtura) ganjak pred kućom, hrv.; cezûra, caesura, preš. 111; figûra, figur, cruc. II. 85: mana je bila ena prava figura ali spomin nebeskiga izveličajnja; 127: ena figura ali senica tega s. imena je bilu tu dreu tega živejna 541: Izraeliterij so ena prava figura tijh grešnjih krženikou; frfûra blatero, hrv.; hižûra haüschen; hurdajûra, pogrda ženskoj glavi, hrv.; kapûra = suša kamo drva meću da ne zmoknu; na groblju ona kuća za mrtve, todtenkammer, hrv.; klafûra blatero, kr.; kočûra, elende hütte, kr.; kostûra schnappmesser, gasp. 127: kosturu za zvršeno obrezàvanje pripravnu je držala: 657; kozûra ramus viridis decerptus, kr.; mežûra (mьžûra) = čéšpljevec, jelo od friških kuhanih sliva s kruhom narezanim u nje, (u Kranju); natûra, kraj. 157: vu natúre; gasp. 127: meso od natúre belo prav črno je se videlo; odûra, pogrda ženskoj glavi, hrv.; šušûra, kokoš kojoj je perje natrag okrenuto, hrv.; užûra wucher (usura) gön. 37: užora kraj. 210: ožurum: gasp. 931: z grehi tvojemi skúposti, nenavidnosti, duhovne lenosti, užure, vtrgane težakom pláče; trpl. 11: užora: ki svoji' pejnez na užoro ne dava; žabûra = žaba, rana. — Na slovci pred tvorkom ima naglas lámbura, njeka zdjela za mlieko, sravni lùbura u Vuka.

11. Rieči kojim je tvorka ili završetak *la* imaju naglas na slovci pred la, i to

α) ´ *imaju ove:* bíla kürbisblatt, kr.; déčla puella, dalm. ezeh. 9; dékla, ancilla; virgo, dalm. ev. mark. 14; itd.; schön. 332;

jap. 233: dękla; cruc. II. 164. 531; küzm. 344: dejkla; perg. 8: diekla, 7: dyekle itd. gŕla = grlica, hrv.; kíla, hernia, gasp. 663: šest vu raspuku téla iliti kilah je ozdravelo; 645: vu betegu pako ráspuka, ali kak drugi govore, kíle postavljeni; píla, feile; säge, cruc. II. 312; síla vis, perg. 4: siilu, 6: sylu, 5: siilum, 16: sylum, al'i 5: sile, 6: silu itd.; stréla, sagitta; cruc. V. 79; túle i tûle pl. der beim hecheln herabfallende flachs, kr.; víle gabel, heu—, mistgabel; žíla vena; žvále, pl. pastomis.

β) *ima velika većina rieči:* barîgla, lagenna, dalm. jerem. 13. sam. 1; bâkla fackel, schön. 114. cruc. II. 16; bârla, visoka djevojka, hrv.; bêrgla, krücke, kr.; bûrkle, pl. ofengabel, hrv. brukle (od furcula, furcla); cîkla, beta; cîpla schlagader; côkla, holzschuh, radschuh; dêpla, höhle; dûkla, vrst posude za mlieko, štj.; fâbla, fabula, cruc. II. 229. 244. 259. 276; fâfla flüglel gol. 80 etc. a i tâfla gol. 10. 13; frûgla, beule, ono što naraste kad tko koga stuče, hrv.; frûla, hirtenpfeife, hr.; gâjžla, geisel, peitsche, cruc. II. 8. 549; V. 69; hêhla, cachinator, kr.; jâgla breikern; jâsla âsla, apostema; kâhla kachel, pl. ofen nagfl. 45: (vu šouli) jeso samo edne káhle; 57: káhle na tou nücamo, da po nji hrambo kürijo; kêhla struma, gasp. 3/461: Andreji veliku kehlu obnašajučoj; kândla i kângla kanne, krug, dalm. exod. 25: kandla; num. 4; tert. reg. 19. kîbla, kübel; kôkla, kvôkla, gluckhenne, schön. 25; i jap. 113: kókla; krûgla, krug, krügel, dalm. jerem. 19; ev. joann. 2; cruc. II. 341: kruglo mu poda ter pravi: vzemi inu pij, de bi zludja popil; kûgla, kugel; Mîdla Marie rog. 291; ôrgle, pl. mjesto orgule, orgel, cruc. II. 547: zgonovij inu orgle se ne postè slišat; pîdla, vrst šljive, hrv.; prêkla, stange, rog. 474; kr.; pûkla buckel, höcker, gön. 44: na pléčaj njemi je pükla zrasla; pûžla, ime kravi, hrv.; râhla, stange, štj.; râšpla raspel, sravni rašpra, hrv.; rôgla, furca; skôbla art hobel; skôdla, schindel, jap. 275: so na streho gori zlęzli inu so ga skuzi skódle doli spustili; smodrîgla, topfdeckel, štj. sprêgla σπίλος, küz. 354: de bi jo postavo sám sebi odičeno tákšo cérkev, ka bi ne mejla spreglo ali grbo (μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα); stôgla schnurriem; sûrla, ženska koja rado bez posla stoji, hrv.; svîla seide küz. 459: krama.. škarlata i svile i tafute; šerâgle, pl. tragbahre, hrv.; šprîkla, leitersprosse, vogelhaussprosse, cruc. II. 383: na špriklah tijh lujter je vidil nikatere duše stati; štâbla staffel, dalm. 3. reg. 10; štôrkla, ciconia; ein ungeschickter, dalm. lev. 11; deut. 14;

cruc. II. 289: štorklam je zapovedal, de te mlade imajo tem starom špižo nositi; štôrle, pl. stelzen, hrv.; štûrla, liena ženska, sravni surla, hrv.; šûbla, ein schusterwerkzeug, cruc. II. 312: šuštər ima dol djati svojo šublo; švêla, neka riba u potoku Gradni, koji teče kroz Samobor; tâbla, tafel dalm. jerem. 17; têgla, bügelholz, gladilo za rubje (= gladež) štj.; trâgle plur. štj. = tráge, kr. tragbahre; ûbla, hobel, cruc. II. 263: tišlerij so v roki držali ublo; 312: ima na strani pustiti tišler svojo ublo; vôtla cavum höhle nagfl. 123: vu človeki tüdi jeso vu voutli života vsi eti táli kakti: vu zgoránjoj voutli je sápen gút, plűča, srdce.

Ovako su naglašene u kranjštini one rieči na la, kojimi se označuje žena po muževu (gospodarica po gospodarevu) pridjevku s tvorkom *et* = ат, gdje t pred l izpada: Boštêla: Bošte, gen. Boštéta (Zalog); Francêla: France, gen. Francéta (Duplje); Gošêla; Goše, gen. Gošéta (Zalog); Jeršêla: Jerše, gen. Jeršéta (Bela), Smolêla: Smolē gen. Smoléta (Štanga); Tomêla: Tome, gen. Tométa (Medvode); Tomšêla: Tomše, gen. Tomšéta (Križ kod Tržiča).

γ) ˋ imaju mètla, mèkla besen i òsla, cos; tako bi mogle biti naglašene i čèsla, weinschädel, pèrla huda ženska, krava ili kokoš, hrv. i tèsla ascia.

δ) ˜ na zadnjoj slovci imaju iglä, jьglä acus, (jegla gol. 108;) i meglä to je mъglä nebula; tako je u kranjštini malo ne svuda, a drugdje imaju naglas na predzadnjoj ígla, mègla.

12. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ala* imaju naglas na slovci pred ala: cîmbale, pl. κύμβαλον, preš. 69; küzm. 316: cimbole; trpl. 120: cimbolami: dépala, unterirdische quelle, kr.; krávala, agolum; stúpale pl. stufen, stiege, gasp. I. 72: tuge naše jesu kakti jedne stupale na križ Jezuša Kristuša, po kojem z ráven vu nebo dohajamo; víhale pl. stulpstiefel; vížale, pl. stelzen, kr. — Na prvom a u tvorke ˆ ima piščâla schalmei obično piščal; rez. §. 159: piščála; risâle pl. pfingsten, gön. 90: risále; okouli risál obzeleníjo travnici; i štibâla stiefel, kr.

13. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ela* imaju sve na e u tvorke ˆ: ambrêla regenschirm; bučêla, čebêla, čbêla, žbêla, čmêla, čêla, včêla apis, dalm. psalm. 118: čebela; traun 298: čębęla; cruc. II. 357: čebella, tako i gol; trp. 97: včéla; zagr. V/1. 157: ne vam med delate pčele; dežêla obično dežèla regio, terra, preš. 28. 45. 99. 127. 138. 188: dežéla = dežêla, traun.

41. 103. 151. 264. 265. 266. 267: dežèla, što on piše dèžéla, što se ima čitati dъžèla, a 200: dèžẹlo = dežêlo; ugr. d r ž ê l a, küzm. 253; trpl. 15. 34. 38. 49. 53. 62. 81. 86. 88. 89. 94: držéla; g l o b ê l a, hohlweg, kr.; i m ê l a, omêla, hmêla, mêla (mẽla) mistel, hrv.; k a m ê l a, camelus, dalm. jerem. 2; ev. mat. 19. 23; jap. 111. 361: kamẹla, a 90: kaméla; cruc. II. 478; ugr. kumîla, küzm. 38. 47. 147; k a n ê l a kanel, zimmet; k a p ê l a, kapelle, dalm. jer. 35 i cruc. II. 426: kapella; perg. 44: kapyela; mil. 20; k r e p ê l e, pl. malen jarmić, štj.; o p l e t ê l a haarzopf; r ž ê l a eiserner hebel zum steinbrechen, kr.; s m r d ê l a wucherblume, kr.; s r d ê l a, sardelle cruc. V. 231: moja srdella je bulši kakor vaše; gasp. I. 684: ova s r d e l a je bolša nego vaše; nut zagrizne svoje mastne s r d e l e falat; š k u d ê l a, schüssel; schale, wagschale, dalm. exod. 25; preš. 149: š k u d é l a njegà bilà ni níž' od skléd'ce môje; z d ê l a schüssel, hrv.

14. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ila* (i yla) imaju ´ na *i* u tvorke: g o m í l a (kadkad i gomîla), βουμός, erdhügel, preš. 179; küzm. 107: g*u*mila, tako i trpl. 57; nagfl. 171: prizdignjenost zemlé, či je nej velika, se g u m i l a (brejg) zové; k o b í l a, equa, perg. 35: gen. kobyl; rez. 136: kubíla; r o g o v í l a, hornartiger auswuchs, rog. 473: rogovyla.

15. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ola* imaju većinom ´ na slovci pred tvorkom: b ú t o l a (i bùtula), vrst jabuke, hrv.; c í n g o l a i cingóla, euphorbia, hrv.; g á m b o l e, pl. baufälliges gebaüde, kr.; k á n k o l e, pl., art schubkarren, Murko lex; p í v o l a, hirudo, štj.; š k r á m o l a, arbor cava, kr.; ^ imaju c î m b o l e = cimbale; f r n î k o l a, steinkügelchen zum spielen, kr. = š p ê k u l a u Zagrebu. — Na predzadnjoj slovci imaju naglas: b r ž ó l e pl. rostbraten gasp. 3/437: cvrči pripekano meso kakti brižole pri ognju; k a m i ž ô l a, kamisole, cruc. V. 42: i k o ž ó l a, hemdkragen; p i š t ô l a, cruc. V. 51. — Mákula kraj. 112.

16. Rieči kojim je tvorka ili završetak *lja* imaju na slovci pred tvorkom naglas, i to:

α) ^ *imaju malo ne sve rieči:* b r î s l j a wischfetzen; b r î z g l j a, spritze; č â k l j a contus, harpago hrv.; č r n k l j a, crna kobila; č û k l j a, membrum mutilum, hrv.; g ô d l j a, wurstsatz, kr.; g ô f l j a, groszmaul kr.; g r ê b l j a kuhinjsko orugje čim se oganj i pepeo skupa grebe (sgrće), kr. J e n k ô t l j a, žena mužu komu pridjev Jenko, gen. Jenkota (Nova vas, kr.) k ê h l j a, kropf; k î k l j a, unterrock der weiber, kittel, cruc. V. 44: kitla; k n ô f l j a,

spänadel. kr.; kûzlja hündinn, kr.; okrîlja, schurz; perîlja i prâlja, lotrix; prêlja, spinnerinn, hrv.; rôglja, furca; obieljena grančica (omorikova) na koju jagode natiču, kr.; ščînklja finkinn, kr.; šprînclja nisula (sravni sredovisnjem. sprinzelin des sperbers weib); švêlja, nähterinn, hrv.; terîlja i tîrlja, brechlerinn; tkâlja textrix; vâdlja, wette, schön. 34: za dobro vadlio sim se mujal; cruc. II. 358: za valde (pogrješno mjesto vadle) dirjete; V. 80: so h tej miži za vadle tekli; vračîlja, sanatrix: zâjklja, häsinn kr. (mjesto zâjkulja).

β) ´ ima nedélja sonntag; a ` ima pètlja (pènklja masche, kr.

17. Rieči kojim je tvorka ili završetak *alja* imaju ´ na prvom a u tvorke: kobálja, hackse, kr.; podsnehálja, brautjungfer, štj.

18. Rieči kojim je tvorka ili završetak *elja* imaju na e u tvorke ^: kodêlja, stupa; vrtêlja: na kolac u zemlju zabiven u plotu dva unakrst zabivena kolčica tako da se kreču, čim se ulaz čovjeku otvara a marhi brani, kr. Na slovci pred elja ima naglas dételja, trifolium.

19. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ulja* imaju ´ na *u* od tvorke: barnúlja, ime kravi, hrv.: Benkúlja, žena muža, komu je pridjev Bènko (Križ kr.); Bizjakúlja, žena muža, komu je pridjev Bizjäk (Bela); Blažkúlja, žena muža, komu je pridjev Blažèk (Bela i Križ, kr.), blebetúlja, femina garrula, kr.; bregúlja hirundo riparia, kr. cedúlja, zettel, hrv.; Čepkúlja, žena muža, komu je pridjev Čepèk, gen. Čepkä Križ kr.); čehúlja, češúlja racemus; črnúlja, crna krava, svinja, hrv.; dragúlja, ime kravi, hrv.; frfúlja = blebetúlja, kr.; harmúlja, posprdno ime, hrv.; Jahúlja, žena muža, komu je pridjev Jaháč (Hlebce i Hraše kr.); jegúlja, anguilla, kr.; kadúlja, salvia, horminum, Murko lex; klepetúlja, femina garrula, kr.; kopúlja, ona sprava čim so proso, repa okapa, kr.; Kosmatúlja, žena muža, komu je pridjev Kosmät (Bela); kosmúlja, vulpes, kr.; krezúlja, ramus viridis decerptus, kr.; kurtúlja, krava, kojoj je rep ili uho prisječeno, hrv.; kustúlja, schachtel, hrv.; Perkúlja, žena muža, komu je pridjev Pèrko, (Križ, kr.); plavúlja, ime kravi, hrv. prdúlja = prda, vrst vrbove svirale, kr.; Pezdkûlja žena mužu komu je pridjev Pezdèk gen. Pezdkä (Štanga); rogačúlja, weibchen des hirschkäfers, kr.; ropotúlja, klapper, kr.; rosúlja, ime kravi; njeka bilina, hrv.; snešúlja = sneha, štj.; strgúlja, schabemesser,

kr.: Špehúlja žena mužu komu je pridjev Špeh (Štanga); Štihúlja, žena muža komu je pridjev Štih (Štanga); tancúlja, koja rado pleše, hrv.; trnúlja, schleedornfrucht, kr.; vekúlja, koja rado plače, kr.; vidrúlja, ime kravi, hrv.; volkúlja, lupa, kr.; vragúlja = vražica teufelsweib; zvončkúlja ravn. 1/161: z' bóbni in zvončkúlami; 319. — Na slovci pred ulja su naglašene: rûngjulja, posprda dugoj ženi hrv.; zêkulja, ime kravi, hrv.

20. Rieči kojim je tvorka ili završetak *na* imaju naglas obično na slovci pred tvorkom, i to

α) ´ imaju malo ne samo one nesastavljene rieči, u kojih *pred* tvorkom na stoji *vokal* (amo računajući i r i ol, u = лъ): brána, occa gön. 24: brána; céna pretium, perg. 46: cyena; désna δεξιά, upravo je adjektiv u fem.; preš. 48: meč krvávi v môčni désni; trpl. 67: štero je sadila dejsna tvoja; 36: skaži čüda z dejsnov tvojov; 59. 113; glína, cœnum, dalm. jerem. 18. glyna i glina; jezai. 44. 47; cruc. 5/41.; lúna, mond am himmel dalm. jer. 31; cruc. 2/12. 47. 472. 537. 5/242; preš. 8. 62. 63. 65. 66. 67. 152; ména tausch, wechsel, perg. 26: negda je te negda imyenie na myenu daano veče vryedno od onoga, kotero za nje dadę; péna, spuma, cruc. 2/454: pejna; preš. 181: péna; gasp. 1/827; rána, vulnus; rávna planities, dalm. genes. 19; jer. 21. 47. 48; deut. 3: vsa mesta v ravni; josve 9: na gorrah inu v ravnah; slána, pruina, cruc. 2/41. 107. 488; preš. 142. 182. 187; slína, saliva; sŕna, δορκάς; sténa, paries, preš. 18. 119. 164; trpl. 42. 43. 48. 106: stejna; mil. 38: stá voda kak dve zidane stene razdeljena; strána al i često strâna, pars; perg. 75: straana, straanu, al' i strana, stranu; 65: za legacije obeju dveju stranu; 92: obe dvie strane imata z oči biti pred nekim pitačem i onde morata pravdu imati, itd.; mil. 38. itd.; gasp. 1/976: strána, itd.; strína, žena otčeva brata dalm. levit. 18: ona je tvoja strina; gasp. 1/754: vu hiži strine svoje; strúna, chorda, dalm. psalm. 33. 92. itd.; jap. 74. 235. 360; preš. 5. 46. 70. 81 itd.; trpl. 25. 60. 76. 117; gön. 18: strüne rümijo (= hrumé); kraj. 280: iz konjskeh strun; štréna, strähne, kr.; trúna holzschwamm, hrv. (valjda mjesto trudna, sravni trôd трѫдъ, d pred n bi izpalo, kao u jena, glana, mjesto jedna, gladna); vólna, vúna, lana; vrána, cornix; vúna (= volna?) njeka ptica: gön. 22: vuna lejpo zláto pérje má; žólna, žúna, picus; gön. 36: žuna lejpo žúto pérje má. — Na predpredzadnjoj

slovci je naglašena rieč v á j k u š n a obično demin. vájkušnica, dalm. ezeh. 13: v a j k u š n e delate pod pazduhe.

β) ˆ imaju *prvo s predlogom sastavljene* rieči: i z m ê n a, austausch; wechselbalg; o b n ô ž n a, ono što čmela na noge nabere, kr.; o p o m ê n a, admonitio; p o l î č n a, untere fichtenrinde, kr.; p o p ô t n a, reisezehrung; p r e m ê n a, umtausch, veränderung; z a m ê n a umtausch, — drugo *većina nesastavljenih* rieči osobito kad im je *suglas pred tvorkom:* b â r n a, ime kravi, hrv.; b â s n a, fabula; b l â z n a, zagr. 4/1. 188: počel je kleti g. boga, b. d. Mariu i vse svetce nebeske, koje b l a z n e iz prokletoga gubca svojega blujući, nut pokazal mu se je jeden peklenski duh; b ô j n a, kampf, nagfl. 108: šteri vas je kokotečo b o u j n o vido, naj mi povej; gön. 41: blouda vu repatoj zvejzdi znamejnje b o j n e vidi; predge: za to je tüdi vu bojni prejšo; trpl. 62. 105: bojna; c â j n a handkorb, ravn. 1/106; d ê s n e pl. gingiva; d î s n a, ime kravi, hrv.; d v ô j n a dubium, mat. 270: prez vsake dvojne; g m â j n a: gemeindewiese cruc. 5/88. 199; g r â n a zweig, hrv.; g r î v n a i grivnja, njeki novac, perg. 44: kotera (grivnja) čtiri dukate ili čtiri sta soldinov čyni; h î š n a, stubenmädchen, kr. upravo adj. fem.; preš. 40. 85: hišna; k ô c n a, onaj lanac, kojim su krave u hlievu privezane, kr.; K ô č n a, ime brdu u Gorenskoj; k r ô n a, corona, dalm. Timot. II. 4; cruc. 2/19. 71 itd.; korouna küzm. 443. 444. 451; trpl. 16. 34. 110; k o r û n a, mil. 312: korúna; mil. u predgovoru: korúna; gasp. 1/935 itd.; l a t ê r n a, lampas dalm. jer. 25; schön. 114: z latérnami; rog. 468: latèrna; l u č ê r n a, lampas, mat. 306; réč božja je kakti dupljer i l u č e r n a („luchyerna") pred nami vužgana; p o s t ô j n a aquila, škr. 70 (ako rieč amo ide); r â h n a, zungenfertiges weib, kr.; r ê n a, hafendeckel blechern oder irden, kr.; s î l n a, ono u što crkovnik u crkvi novac skuplja, kr. (upravo adj. fem. ali u složenoj deklin.); s û ž n a, serva, cruc. 2/517: katera (duša) je s u ž n a tiga satana; š t ê r n a, zisterne, brunnen, dalm. levit. 11: cruc. 2/102: per Jacobavi š t e r n i; 219: kadar greh doprneseš v' š t e r n o padeš, kadar pak hudo navado sturiš, š t e r n o zapreš cruc. 5/84. 242 jap. 421: štęrna; t o v ê r n a i tobêrna wirthshaus, dalm. jerem. 16; û j n a, uxor avunculi; û s t n a, labium; — treće rieči koje se grade od *mužkih rieči na ič:* b r a t î č n a, neptis gasp. 3/445; g o s p o d î č n a fräulein, dalm. jezai. 47: pojdi doli, g o s p o d i č n a, ty babelska hčy; cruc. 2/195. 248; preš. 45. 73. 85. 128; gasp. 1/780: zebere iz vučenic ne-

koje gospodične; 820: gospodična Eufrazia, kak ti se dopada naš klošter? 975: počne ova med gospodičnami ljubljenu sebe kazati; sestrîčna filia sororis; stričîčna, consobrina; tečîčna, consobrina; tetîčna, matruelis; ujčîčna, consobrina; zavîčna, schwester des mannes.

γ) Dalje nego na predzadnjoj slovci naglas imaju rieči, koje se prave od masculina s naglasom na predzadnjoj slovci u sing. gen.: Kârelna (čitaj Kâruna), žena muža komu je pridjev Kárel, gen. Kárla (Bela kr.) Požŕ'lna (čitaj četveroslovčano Požŕ'una) žena muža, komu je pridjev Požŕ'l, gen. Požŕla (Tatînec kr.) Genetivni ´ promieni se dakle na ^.

δ) Rieč koja ima u slovci pred *na* poluglas ima u kranjštini ˘ na zadnjoj slovci a ta je stъgnȁ obično u plur. stъgnê ili stъgnẽ, via inter duo septa, kr.; a gdje se slovka pred na naglasuje ima ´: stágne (stȍgne).

21. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ana* imaju malo ne sve ´ na prvom a u tvorke: belána, biela krava, hrv; bratána, kći bratova; brezána, ime kravi, hrv; burána, ime kravi, hrv. čelána, ime kravi, hrv; čogána, ime kravi, hrv; glavána, groszkopf; ime kravi, hrv; Košána, selo u Kranjskoj; Ljubljána, glavni grad Kranjske (Laibach); logána, ime kravi, hrv; margarána, malum punicum dalm. num. 3; cruc. 2/261: de vtargamo sledno uro eno margarano; škr. 147: ali so margaráne pognále; 149: ali so margaráne cvèdle; plavána, ime kravi, hrv; podgána, ratte, cruc. 2/343; rog. 26: podgáne; poljána, planities; poradána, inn- und auswendig mit mörtel beworfene wand, kr: rigjána, ime kravi, hrv; roglána, krava dugoroga, hrv; sestrána, kći sestrina, hrv; Sežána, selo u Kranjskoj; sivána, ime kravi, hrv; sredána, ime kravi, hrv; štrafána, drievo koje konje u štali oddieljuje, hrv. — ˘ *ima:* kritjâna, christinn, preš. 50. 182; krstno ime Marijâna, Marjâna, Morjâna; a na slovci pred ana imaju naglas; Mójstrana, selo u Gorenskoj, i smétana uz smétena, sahne, nagfl. 94: z- mlejka de smetana.

22. Rieči s tvorkom ili završetkom *ena* imaju ^ na e u tvorke: balêna, balaena, dalm. genes. 1; cruc. 2/120; Jonas od te velike ribe balene nej bil sceran; zagr. 4/1. 270: Jonas je izešel iz trbuha morskoga strašila ribe balene; sklezêna ili slezêna, milz; tako i Alêna Helene, rog. 194.

23. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ina* imaju naglas ili na

i u tvorke ili na slovci pred tvorkom; riegje dalje prama početku rieči, što obično biva, kad pred tvorku dolazi slovka ov, ev.

a) *' na i u tvorke ina imaju*

α) *njeke od koriena gragjene ili od drugdje primite rieči:* blazína, pulvinar, nagfl. 164: ž nji' (konopél) lepšega plátna šívajo zvön toga platene lače, prté, blazine, brisače; gasp. I. 661: pod blazinum skriveno oružje; kalína i kálina, ligustrum vulgare, hrv; trübsal, mul. 191: ali su mu tuliko vekšeh suz i kalin zrok bila; klapína, čovjek s velikim šeširom da jedva izpod njega vidi a lagahno hodeći hrv; kolíne, schweineschlahten, wurstgeschenk; kopína, rubus; ledína, ager incultus, preš. 97; lupína putamen; luščína, putamen, dalm. levit. 111: schön. 287; ravn. 1/179; malína i málina, rubus, συκομορέα küzm. 144. 148; trpl. 64: nagfl. 167 rubus: med velkim drevjem logouv jeste gde te nisiko grmouvje kakti lejske, trnine, glog, maline, ščipek i drügo trnje; gön. 91 morus: pred hižov maline stojíjo z-rasprestrejtimi vejkami: mrcína, aas, mil. 430: megj onemi črvivemi mrcinami je ležala; prtína, staza po sniegu, kr; skomína stupor dentium, ravn. 1/243; stopína, stupína vestigium, cruc. 2/58. 434. 477; gasp. 774: reš 81; stružine, pl. ramentum; tropíne, pl. acini expressi; dalm. num. 6.

β) *ove rieči gragjene od jednoslovčanih substantiva:* brežína: breg, nagfl. 171: prizdignjenost zemlé, či je nej velika, se gumila (brejg), gde so bregouvje na gousti prizdignjeni, brežína, i gde se brejg v ednem tekáji vlečé, gora zové; 192: gdare sunce gori príde, zláte tráke vrže na drevje i brežíne; črepína čepína: črêp, cranium; darína: dar, ravn. 1/141. 149. 321; dolína: dol rez §. 136. 231: dulína; družína: drug, societas, cruc. II. 394: držina; küzm. 234: držina; mat. 787: družina; gradína: grad trpl. 74: razrüšiš ves zíd njegov, razvalaš gradíno njegovo, (traun: trdjave)'; konjína: konj, pellis, caro equina; krajína: kraj, regio, küzm. 256: gda bi pa sprehodo one krajíne, 297. 340; trpl. 50. 59. 64. 80. 87. 119; küzm. mik. 12; nagfl. 142: eta krajína se zové med pounočjouv i shodom leže̊a krajína; al i krájina, küzm. mik. 70: idouči Jezuš s krajín Tirusa prišao je po Šidoni k mourji Galilaeánskomi med krájinov Dekapoliša; perg. 5; mil. 117; krtína i kŕtina: krt, maulwurfshügel, kr; lastína: last, eigenthum, dalm. exod 19; ev. joan 1; schön 21; lovína: lov, jagd, jagdbeute, nagfl. 87: na lovino nücani psi se jágerski psi zovéjo; ložína: log,

zemlja kad se obdjeljuje, hrv; mehína: meh, hülse; mišína mäuseloch; mlajína: mlaj (koth hrv.) ungeziefer, trpl. 64: gda, je na nje püsto mlajino, kaj je njé jejla i žabe, kaj so je pogübile (dalm. psalm: 78 i traun 199 imaju na tom mjestu: muhe); trpl. 40: znam vse ftice gour i mlajina polska je pred menom (dalm. psalm 50: vsa žlaht zvirina, a traun 122: vsa polska lèjpota je v moji oblasti), trpl. 87: on je velo i prišle so kobilice i mlajína nezračunano (dalm. psalm. 105: vse žlaht muhe, traun 266: kobilce inu kebri); nagfl. 117: jeli poznate podgani, miši, mühe, pávuke, mravlé, kébre, steníce, buhé itd? Té stvaré se poprejk hížna mlaína zovéjo; osína: os, arista; pečína: peč, πέτρα, küzm. 312. 445; trpl. 20. 32. 48. 63. 68. 78. 87. 95; küz. mik. 24. 25. gasp. 1/648: Peter herceg je pečina — v kojem gori ljúbav sína — otca vekivečnoga; 898; itd; polšína: polh, bilchmausfell- oder fleisch; psína: pes; canina malitia, zagr. 5/2. 38: od koga ne nadajuči se nikakve psine; zagr. V/1 260: je povedal otcu svomu psinu svoju, koju je divojčice Dine vučinil, itd; sitína: sit, juncus; strnína: strn, stoppelgetreide: ščetína: ščet, seta; trstína: trst, arundo, kraj. 126; gasp. 1/907: vu ruke njegove postavili su bat od trstine; zidína: zid, murus, küzm. 463. 463; gasp. 1/867. 941; zverína: zver, fera, bestia, dalm. djan. ap. 10; jan. rezod. 7 itd.: zvirina; cruc. 2/104; küzm. 234. 444; trpl. 40. 53. 60. 65. 85. 120: zvirína. — Tako i njeke rieči i onda, kad pred ina dobivaju slovku *ov, ev:* brodovína: brod, überfuhrgebür; domovína: dom, patria, preš. 95: v drági slovénski v krotèn ni domovíni vihár; šerf. 1/2: perg. 1. 7; mil. 23; gasp. 1/41: zajdemo vu istinsku domovínu naše dike nebeske, 660; 947, itd; kraljevína: kralj, regnum; mlezovîna: mlez, mlieko od krave, kad se steli, što no ne valja ništa, hrv; mostovína: most, brükenmautgebühr; polovína: pol, hälfte, ugr. skraćeno polôjna, nagl. 192: gvüšno je tak, kaj je visina nébe nej polojna globi, líki se nam bidti vídi, nego takša kak eden znoutra voutli golombiš, i kaj je pout sunca nej polojna globára; rodovína: rod, affinitas, jap. 254: Jóžeph je bil iz hiše inu rodovíne Davida, ravn. 1/189; trgovína: trg, handel; mat. 508: koje (dobičke) vkup spravljate po krivične trgovine; vedovína: вѣд fatidicus kraj. 183: jesi li šta zuedal ali učinil zuedati od vedovín ter vúhvic vojskom, rešetom? vekovečína: vek perpetuitas, haereditas.

γ) Njeke od *dvoslovčanih substantiva* gragjene rieči: brdína:

brdo, collis; deklína: dékla, puella; drobtína: drôbta, brodsame; cruc. II. 64: duše nejso ena droftina s. duha; 245; rog. 426: drofftine; gön. 63: gledaj malo mravlou, kak velko drobtino vu goubčeci drži; a kraj 265: dróbtina; gabrína: gáber, weiszbuchenholz; glavína: gláva, kopfstück; hajdína: hâjda, buchweizen, nagfl. 113: goloubje živéjo s pšenícov, gyečmenom, kukoricov, prosom, hajdínov, konopnim semenom; korenína: kôren ili korên, radix, cruc. 2/510; preš. 99. 178; kozína: kòza, bocksaare, kr; kozlína: kòzel, bocksfell oder fleisch; leščína: léšča ili léska, corylus; luskína: lûska, dalm. ezeh. 29: jest hočem te ribe v tvoih vodah na tvoje luskine obésiti; maslína: máslo, oliva; i máslina; mesína: mèso ili mesô, od govedske kože porezano meso za kelje, hrv; mužd žína: muždža, morast, sumpf, gön. 48: pleše od radosti po mužd žíni, štera se daleč okouli zíble pod njim. — zupp! k ednomi hipi se mužd žína prepadne i plesec se do pázdji v njou pogrozí; öročina: örok, erbe, erbsbhaft, küzm. 343. 348. 353. 362. 366; trpl. 38. 48. 65. 77. 78. 86. 87. 89. 103. 108. 111. 112; ovčína: òvca, caro ovilla; planína i plamina od plana (starosl.) Daničić osn. 162, drugčije korieni 287. alpe, alpenwiese; rez. 109: planína; plešína: pléša? o marhi: kakve je plešíne? = plemena, hrv; rbína: rba, grünne nuszschale; rodbína: rodba, cognati küzm. mik. 16; gasp. 1/875. 925, itd; sredína: sréda, mitte, trpl. 82. gasp. 1/45. etc. svinjína i svinjîna: svínja, caro suilla; škrbína: scharte, rez. §. 136: škerbína; tatbína hrv.; tatvína kr.: tatba, tatva, furtum, perg. 3; mil. 27; gasp. 930; mat. 50 itd.; dalm. joan.; rez. 9. itd.; jap. 71; cruc. 2/379. 381. 536. 555; škr. 19; travína: tráva, gräser, nagfl. 196: gda toplejši dnévi prído, travíne obzelenijo; 156: med travíno künje sliši grajh, grajščič, krumpiške, šaláta, zeller, zelje, itd. poprejk ves pouv künje je travína. Ovako i njeke rieči, kojim pred ina stoji slovka ov, ev: cestovína: césta, strassengebühr; kotlovína: kòtel, kupfer, cruc. 2/452: kotli so s' te črne kotlovine inu z' železa sturjeni; zgodovína: zgóda historia, ravn. 1/304.

δ) Rieči gragjene od *adjektiva* osim onih na ski, (komparativa), *participâ*, *numerálijâ*: belína, candor; bistrína, limpitudo, mil 56: potočna bistrina razveseli varaš božij; blizína, propinquitas, mat. 93: zbog susedstva i blizíne.. blizína kraljevstva vekivečnoga; bolečína, dolor, cruc. II. 98. 527; preš.

5. 22 itd. brodnína = brodovina, naulum; brzína, velocitas; celína, integritas, terra inculta; mat. 540; cestnína, strassengebühr; četrtína, quarta pars, perg. 2; čistína, mundities reš. 125; črlenína, rubor, hrv.; črnína, nigredo; trauerkleider; dalečína, longitudo, nagfl. 121: jeli vídite lícojno? dalečíno? daljína, longitudo; davnína, antiquitas; debelína i debljína, crassitudo, pinguedo; desetína, pars decima, dalm. ebr. 7; cruc. 2/375. itd.; perg. 49; devetína, pars nona, perg. 49; divjína, das wild, res. 24: dujina; dnína, tagehlon, ravn. 1/110: dnjina; dobrína, bonitas, virtus kraj. 107: povékšaj duha poniznosti, trplivnosti, mertučlivosti, darežlivosti, krotkočè, tihočè i ostáleh dobrín; dolžína, dužína, longitudo, perg. 25: dužyna; gasp. 1/787: zemlje dužínu i širínu za grob bi bili mérili; mat. 294; drobnína, kleinvieh; gliblína, profunditas, hrv; globína, glubína, profunditas, mil. 53: srce moje reč dobru iz glubine izgovarja; zagr. 5/2. 7: visoka glubina je bitje božje; gasp. 1/17: iz glubine srdca ponizno reci; 18. 52. 667: vu neizgovornu vendar grehote glubínu je se prehitil; 853. 919 itd.; mat. 25. 551 itd.; globlína, glublína, nagfl. 198: ka se mejsec vu velikoj globlini nébe gible; mil. 38: vu glublyne vode človek živ posta; mat. 490: v glublynu zemlje prepadajučega; globočína, profunditas, cruc. 2/302; preš. 154. 168. 179; küzm. 290. 351; trpl. 28. 53. 54 itd. nagfl. 171; gön. 47; golína, nuditas; gorčína, amaritudo; gostína, gustína, goščína, guščína, densitas; gotovína, barschaft; grdína, turpitudo; grenčína, amaritudo; grobína, grubína, atechnia; hitrína, velocitas; jalovína i jálovina der zustand eines bienenstockes der keine königin hat, gol. 16. 65 itd.; kiselína, acor; košelína, koža z vunom ili z dlakom, trp. 57: doli pojde kak deždž na košelino, (dalm. psalm. 72: na kožo, traun.: na vouno); košenína, gemähtes alpenheu; krivína, curvitas, rog. 631: kryvyna; kvasnína, ravn. 1/249: pijana kvasnína berauschendes getränk; lastnína, eigenthum, rog. 12: lestnyna itd.; preš. 171: v nji glédaš Črtomírovo lastníno; ljutína, acerbitas; menjšína, minor pars, minorität; medvedovína, caro ursina; mesenína, carnes ravn. 1/168. 252; mladína, hausgeflügel, zagr. 5/1. 165: koij imaju obilje kruha i vina, živine i mladine, i mlajína juvenes, šerf 2/36; množína, ugr. i hrv. obično vnožína, multitudo, küzm. 447; küzm. mik 26 itd. vnožína; trpl. 6. 52. 78. 87. 88. 93 nu svuda bez oznake naglasa; mil. 13; mul. 439; gasp. 1/621: vnožína, i često bez oznake na-

glašene slovke; modrína, livor; mostnína, brückengebühr; mrlína cadaver küz. 49: gde bode mrlina, tá bodo se správlali i orli; mrzlína, frigus, gasp. 1/686: postimo se vu zimi, da podžgemo mrzlínu lenosti; mat. 78: temnost v razumu i mrzlínu v srdcu ostavili su; 425: vu ove duše nesrečne takva mrzlína postaje; muklína, raucedo; nizína, locus demissus; humilitas, gasp. 1/797: na zemelsku nizínu ono došel je iskat; novína kadkad novîna, primitiae annonae; plur. novíne neuigkeit, zeitung; preš. 176: od čéde, žíta in novíne sádja; gasp. 1/43: očiveste vučiniti tak žuhke novine; 46: čudnovite ove obznani novine; 947: kaj gusteše čujemo neg takve novine; mat. 114: kak te novine od Josepha čuli su; oblína, rotunditas; očevína, patrimonium; okroglína, okruglína, rotunditas; umkreis; trpl. 77: okroglína zemlé je po nje potrdjena; 79. 80; nagfl. 89: okroglína rane; 169. 172; gasp. 1/979: kojega je sredina satan i okruglina angeli njegovi; opresnína ungesäuertes, ravn. 1/289; osmína, pars octava; die octave; ostrína, oštrína, acies; oteklína, geschwulst; ozeblína, gefrör; petína, quinta pars; podrtína, ruine rog. 216; poklína, fissura; poznína, spätfrucht; praznína, vacuitas; priteklína, anhängsel, suffix, preš. 99; prtenína, ὀθόνη, τὰ ὀθόνια, dalm. ev. joan. 20: pàrtenina; ali schön. 149: v pàrténino; prvína, primitiae, dalm. ezeh. 20: prvine vaših offrou; jak. 1: de bi my bily prvine njegovih stvari; schön. 171; škr. 8; pučína, fissura, hrv.; pustína, ἔρημος küzm. 107; i trpl. 50. 88. 90; nagfl. 187; püstína; mil. 43. vu pustine; puščína, ἔρημος, gasp. 1/612: Benedik vu puščínu je odišel; al' i púščina, gasp. 1/630: vu púščini, često bez oznake naglašene slovke; rastlína, planta; ravnína, planities, rez. §. 167: rounýna; scalína, urina; sedína, canities, pl. sedine cani, gasp. 1/637: da bi njega čuval do stareh sedín; 808: vu sediñah; sedmína, septima pars; convivium funebre; slanína, kad što i slanîna, caro suilla arida; spečenína, adustio ravn. 1/259; spoklína fissura, gol. 23: špranje inu spokline, 63. 92; srebrnína, silberzeug ravn. 1/40; preš. 109; starašína mjesto starejšina ἀρχιτρίκλινος, dalm. ev. joan. 2; schön. 47; jap. 413; küzm. 168: starišina: gda bi pak koštao starišína to na vino obrnjeno vodou, zové ženina starišína i erčé njemi:.... neste staršíni; küzm. mik. 18; starína i starîna, antiquitas; altes zeug, jap. 277 = staro vino: obedèn katęri staríno pyé nóče zdajci

od noviga, za kaj on pravi: starína je bólši; gol. 107: en polč dobre starine iz vodo zmęsej; preš. 109: lani je slepár staríno še predájal; mul. 325. 480: starína; mil. u predgovoru; gasp. 1/798: ništar njemu pokázati ne more starina spodobnoga; steklína, wasserchen rog. 62: steklyna; stotína i stótina, centum, mat. 566; gasp. 1/852. 962; strmína steilheit; jap. prid. 1/120; strtína, zerbrochene sachen, trpl. 35: kak strtina je vu koustaj moji'; sušína, siccitas, perg. 44; svetína, sanctitas; = svetînja, trpl. 15. 47. 58. 65 79. 91. sve bez oznake naglašene slovke, možda i svétina; svetlína, fulgor, gasp. 1/687: četiri jesu odičenoga téla dári: svetlína, lehkoča, tenčína i nevmrtelnost; šestína, sexta pars; pl. Šestíne, selo blizu Zagreba; širína, latitudo, trpl. 18: šürina; perg. 45: širyna; mil. 63. 71; gasp. 1/787: širína; škurína, obscuritas, hrv.; štrtína = četrtína nagfl. 98; šupljína, cavum, hrv.; tenčína, tenuitas. gasp. 1/687, (gledaj pod svetlina); težína, gravitas, trpl. 64: je nje osloboudo s težíne; gasp. 1/34. 664. 646. 881; tišína, silentium; a mat. 229: tíšina; tkanína, webzeug; tolstína, pinguedo, dalm. ezeh. 34: tolstino jéste; jezai. 43 itd.; toplína, tepor, mat. 52. 180. 566; trdína, durities; tretína, tertia pars, perg. 91; tujína, die fremde; küzm. 251: nikšo tühíno prinášaš na vüha naša ξενίζοντα γάρ τινα εἰςφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν; gön. 26: eta zemla je tühína; vedrína, serenitas, mul. 202; vekšína, major pars, mul. 161; veličína, magnitudo; visína, altitudo, küzm. 464; trpl. 13. 21. 52. 56. 58. 82. 84; küzm. mik. 8; nagfl. 187: nepohodna je visína; mil. 24. 49; mul. 437; i višína, gasp. 2/968; mat. 123; visočína, riegje visóčina ravn. 1/247; voznína fahrgeld ravn. 1.236; vrlína, probitas; vročína, aestus, cruc. 2/83. 520; preš. 7. 122; küzm. 446. 456; nagfl. 123; mil. 49: ne ga ki bi se skril vručine njegove; vrtnína λάχανον jap. 323; zelenína, viriditas, gasp. 1873: vreme zimsko po lozah drevju listja zeleninu jemlje; 893; zlatenína, ravn. 1/211 i zlatnína, res. aureae, ravn. 1/40; preš. 109; zmrzlína, congelatio, mat. 425: za tho vu ove duše nesrečne takva mrzlína postaje i ostra zmrzlina biva; žarečina, gluth; železnína, res ferreae; ženitnína hochzeit, ravn. 1/275; živína, pecus rez. §. 167: żywýna; životnína, kopfsteuer; žmekčína, gravitas, gasp. 1/11: ali bog nature trpi, ali žmekčina sveta razvali se, 588.

Ipak ima njekoliko rieči naglas na slovci pred ina: dišéčina:

dišèč. fem. dišéča, gewürze škr. VIII. 142. 143; îstina, verum, küzm. 318: za ístinu, nu 352: istíno, gasp. 1/49: za istínu; kipúčina mjesto kipéčina: kipèč. fem. kipéča ferviditas, hrv. „nagel si kak kipúčina“; — lohákina je krivo skovana rieč mjesto lehčína facilitas, ravn. 1/100; — nevščéčina mjesto nevoščéčina: voščèč fem. voščéča was nicht nach wunsch ist; ôbčina die kommune; zvêščina fides, dalm. josve 2; jerem. 33; jerkl. 3: zvejščina, i nezvêščina untreue, trug. dalm. gen. 21. — U Kajkavaca čita se védrina krajč. 353, itd. — Riedko dolazi tuj slovka ov pred ina: klanovína θυσία, šerf. 1/5, (ali bez oznake naglašene slovke).

b) ´ na slovci *pred ina* ima njekoliko rieči, koje se grade od jednoslovčanih s ˜ i od onih dvoslovčanih s ´ na predzadnjoj slovci, koje u gen. dvoslovčane ostaju: bábina: bába = bába ali posprdno; dédina: dèd gen. déda erbschaft, preš. 43: de bi mi oprávljal po nji (teti) dédino bogáto; júžina: jùg gen. júga (?) prandium; kétine pl. od njem. kette, dalm.; cruc. 5; jap, 169: kętine itd.; kúhina: küche, gasp. 1/977; rítina: rît das stoppelende der garbe, kr.; sváčina: svàk affinitas dalm. levit. 18: ženitou v' svačini. — Stoji li u takih riečih pred ina slovka ov, onda stoji ´ na slovci pred ov: glážovina: glàž ugr. glážojna glas; írhovina: írha gegerbtes leder (hircus) kr.; létina: léto das jahr in hinsicht der fruchtbarkeit krajč. 351: obdrži do konca našu póljsku i górsku letinu; zagr. 5/1. 179: pripeti se, da letina zmanka. — Dolaze li ovake rieči od dvoslovčanih, koje u gen. rastu, to stoji ´ na četvrtoj slovci od kraja rieči, jávorina: jávor gen. jávora ahornholz. — Ovim slične su rieči, koje se grade od dvoslovčanih, koje u gen. rastu, i tro- i višeslovčanih substantiva s ´ u sing. gen. na predzadnjoj slovci: divjáčina: divjáča wildes thier, rog. 98: lev je ena grózna doujáčina; gospóščina: gospóska, dominatus, dalm. evluk. 12; cruc. 2/465; lisíčina lisíca fuchsloch; prvénčina: prvénec die erstgeburt, ravn. 1/91. 92; zverjáčina: zverjáča wildes thier, ravn. 1/104; zvijáčina: zvijáča dolus, ravn. 1/44; kožúšina, — a sa slovkom ov pred ina: kožúhovina: kòžuh gen. kožúha pelzwaare, dalm. lev. 13: kožušovina.

c) ˆ na slovci *pred ina* imaju

α) njeke rieči koje se grade od jednoslovčanih substantiva s ˆ i onih dvoslovčanih koja u sing. gen. dvoslovčana ostaju: bâščina: bâšča hæreditas, gasp. 1/819; bâtina: bat stock, hrv.; jêstvina:

jêstva cibus, küzm. 296: ár je królestvo bože nej jejstvina i pitvina, 364; trpl. 36. 63. 65. 94. 118; nagfl. 111. 132; perg. 14. 41; krajč. 52: jéstvina; gasp. 1/862. 954: jéstvine, 839: jéstvin, 744: jéstvinah itd.; klêtvina: klêtva fluch, cruc. 2/336: z' strupam te kletvine sebe vbijejo; pâjčina upravo pâječina: pâjk upravo pâjek spinngewebe, češće sa slovkom ov pred ina: pâjčevina, cruc. 5/104: paičauna; gol. 15: pajčna; pîtvina: pîtva, potus, küzm. 314: 364; trpl. 82; gön. 29; bit će i pitvína, jer u predgah jednom dolazi ptvöne; perg. 41: pytvinu; krajč. 52; gasp. 1/643: tekuča krv iz tela vsu želju jéstvine ali pítvine bi pogasila; 952 itd.; mat. 374; rôgina i rogína: rôg, vô s dugimi rogovi, hrv.; sêtina: sêt favus, zagr. 5/1. 157: pčele napravlaju setine; slâtina sauerbrunn, štj.; srêdbina: srêdba mitte, küz. 364: vö je je vrgao iz sredbine; 377; trpl. 111: vö je spelao Izraela ž njí srejdbine; tâtina: tât fur, zagr. 5/1. 299: on tatina pak ni neg samo jednoga (cekina) vzel; vekovêčina: vêk aeternitas, reš. 112: koji po koncu suda za vekivečinu hiću ni budu v ogenj vekivečni; vûkina: vûk, ime volu, hrv.; zâjčina upravo zâječina: zâjc upravo zâjec, caro leporina, češće sa slovkom ov pred ina: zâjčevina; žârina: žâr gluth, mat. 234: vu pečih i v ciglenicah dvojvrstna nutrnja žárina i požar onoga velikoga ognja postaje. — Stoji li u ovakovih riečih slovka ov pred ina, stoji ' na slovci pred ov: ôlovina: ôl bierhefe, kr.

β) njeke rieči, koje se grade od višeslovčanih substantiva s ^ na predzadnjoj slovci: ciprêšina: ciprêsa cupressus, schön. 339: jest sim povihšana kakor ena cypрešina na tim hribu Sion; čalârbina: čalârba fraudulentia, perg. 30: vnoge su se čal*aa*rbine i vnoge očiveste zmétice navadile pripečatî; 12: neki z onakovoga imienia, kotero se kčerine ali diekline svrži dostoji, po čalarbine vun hotę dyeklinu svrž zvreči i zapryeti; 26: neki svoja imyenia nepravo i jalnum čalarbinum prot svojoj bratie i na nih kvar hotę v tugje ruuke dati; možda i čalarbína, jer tako naglašeno čita se perg. 59: da se od gornjega peruša kakova čalarbína v pozovnom listu ne včiny; kapûcina: kapûca kleine hütte, kr.; odvêčina: odvêtek hæreditas, reš. 184: je obogatel svoju rodbinu z odvetčinum Kristuševum; studênčina, studènčina i zdênčina: studénec, studènec i zdènec quellwasser, dalm. num. 21: my nečemo tudi studenčine pyti; josve 15; vrtînčina: vrtînec wasserwirbel, preš. 96: v Sáve deréče valóv tam vrtínčinah smrt te zasáči.

γ) Rieči koje se grade od substantiva s tvorkom et = AT, koje

znače meso dotične životinje: bravêtina; gosêtina, nagfl. 110; kozlêtina; janjêtina; prasêtina; telêtina itd., pak po analogiji i govêdina od govêdo, traun 122: govędina, ravn. 1/73. Nu gdje gdje čuje se naglas na *i* u tvorke: piščetína. — Tako su naglašene i druge rieči, u kojih pred ina dolazi et: hladnêtina, hladnêtina sulz, hrv.; vrêtina i vrêtina fons, trpl. 28. 84. 91; gön. 38: vrétine voud po žilaj zemlé tečéjo.

δ) S predlogom sastavljene rieči: obrêzina schnitzabfälle; popŝsina bruststück; prihôdina einkünfte; priprôščina, preprôščina simplicitas dalm. efez. 6; schön. 306; cruc. 5/127; rog. 45. 473: preprôšina; škr. 5. 31; stîčina zusammenkunft, kr.; zavêtrina windsichere gegend kr.: oblâkovina grünne nuszschale. — Ali ´ imaju rieči sastavljene od jed: črvojédina vermicolatio; izjédine, pl. ono što marha izjede a ostavi, kr.; pojédina schmauserei jap. 350: pojędina, škr. 71: pojędna, ravn. 1/167. 170: pojédina a 134: pojédnja; prhojédina vermicolatio.

d) rieči koje se grade od adjektiva na *ski*, ma ova bila u običaju ili ne, čuvaju naglas adjektiva, od kojih se grade: ájdovščina: ájdovski, heidenschaft; selo u Kranjskoj; brátovščina: brátovski, fraternitas, schön. 168; u kajkavštini dolazi oblik bratovčina, mil. 267 itd. gasp. 1/962 itd. mat. 162 itd.; dêlščina: * dêlski erbschaft, res. 110: dielšina ali erbšina; drúščina: * drûški (= družьskъ) societas, jap. 259: škr. 15: drúšina; érbščina: * érbski erbschaft, dalm. ezeh. 25; efez. 1. itd. schön. 388 itd.; globôščina = globočína, dalm. ezeh. 313: globosčina; grobijânščina: grobijanski grobheit, hrv.; hinâvščina: hinâvski heuchelei, dalm. evluk. 12. itd.; schön. 77; jap. 112 itd.; hvâlščina: * hvâlski dankopfer, ravn. 1/92: hvalšnja, 205: hválšinja; hrovâščina: hrovâški vinum croaticum; lingua croatica; jedínščina: * jedínski, aerumna, paupertas; júdovščina: júdovski judenthum, dalm. ezeh. u predgovoru: leta prikazen pomeni konec inu rezdjanje te judovščine; klâvščina: klâvski schlachtopfer, ravn. 1/185; klavšina; králjevščina: králjevski königreich,. gön. 88: králjevčina; kránjščina: kranjski dialectus carniolica, preš. 98: krájnšina; lôščina: lôški (ložьskъ) waldbäume, nagl. 166: vu logej raséče drevje se ložko (ložčina) zové; mrtváščina: mrtváški, što se plaća za umrlim čovjekom, koji je što iza sebe ostavio, todtengebühr, kr; némščina: némški lingua germanica; nepokórščina: * nepokórski, inoboedientia, dalm. ebr. 2; cruc. 2/108 itd.; odkûpščina: * odkûpski löse-

geld ravn. 1/814: odkúpšina; okôliščina: * okôliski umgegend, ravn. 1/41: okóljšina; otróščina: otróški υἱοθεσία, dalm. galat. 4: de bi my otroščino prejeli; škr. 26: otróšina; pijânščina: pijânski ebrietas, gasp. 1/619: koteri žítek svoj vu piánščinah, nečistóčah, lotriah potrošili jesu; 940. 948. 965; plemênščina: plemênski, nobilitas, perg. 1: od počętka vugherske plemęnščine; gasp. 1/776 itd.; mat. 139. itd.; podâjščina: * podâjski was hingelangt wird, ravn. 1/319; pogrêbščina: pogrêbski, objed što se daje pogrebcem, kad se vrate od sprovoda, kr.; pohlévščina: pohlévski, ταπεινοφροσύνη, schön. 54; pokórščina: pokórski oboedientia, dalm. ebr. 5; rim. 1. itd.; schön. 12; cruc. 2/51. 100 itd.; pòljščina: pòljski, feldfrüchte, ravn. 1/15: pòljšina; potrêbščina: * potrêbski necessitas, küzm. 361: potrejbčina; perg. 19. 21: potriebščina, 18. 35: potryebščina, 19: potrebščina, a 28: potrybščina; prêjščina: prêjski spinnerlohn, ravn. 2/266: prédšina; protîvščina: protîvski res adversae, mat. 61: dojdu protivščine, pravde, neprilike; 199 itd: ptújščina: ptújski die fremde; fremdherrschaft, ravn. 1/74: ptujšina; révščina: * révski elend, škr. 10: rẹvšina; sinôvščina: sinôvski υἱοθεσία küz. 344. 348: sinovčina (sînovčina?); skûpščina: * skûpski comitia, gasp. 1.890; slobôščina: * slobôdski libertas, küzm. 345: ar ste vi na sloboščino pozvani, bratje; li naj sloboščino na priliko tejla ne obračate; gasp. 1/672: z vekšum slobóščinum; 824: oprosi slobóščinu cel tjeden postiti; 835: z vnógemi miloščami i slobóščinami od občinskih trhóv nadeljen; 918 itd.; slovénščina: slovénski, lingua Slovenica, 112: si dobíl slovénšino v krémplje; 141: de zbúdil bi slovénš'no celo die ganze Slavenwelt; soldâščina: soldâški kriegsdienst; sosêščina: sosêski vicinitas, res 126: sosedšina; spomînščina, spomînski andenken, ravn. 1/33; suprotîvščina = protîvščina, gasp. 1/636. 874 itd.; suprotivčina; svátovščina: svátovski hochzeitgäste, škr. VI. VIII: svátovšna; preš. 63: je svátovšina zbrána; svôjščina: svôjski eigenthum, šerf. 1/1: svojšina; tkâlščina: tkâlski weberlohn; zadovôljščina: * zadovôljski genugthuung perg. 79; krajč. 312; mil. 26; gasp. 1/785. 889 itd.: zadovóljščina; zahvâlščina: * zahvâlski dankopfer, ravn. 1/111: zahvalšnja; zêlščina: zêlski, gemüse, ravn. 1/200. 230; zemêljščina: zemêljski, perg. 86; zvunânjščina: zvunânjski äuszerlichkeit, ravn. 1/14. 149. 187: zvunánjšina, zvunajnšina; žgâvščina: žgâvski brandopfer, ravn. 1/185: žgávšina, 205: žgavšinja,

147: žgàvšnja; židôvščina: židôvski i žîdovščina: žîdovski judenthum, küzm. 340 židovčina; žolnêrščina: žolnêrski soldatenthum; heer; schön. 123; rog. 123: žolnèršina. — Ipak grajščína: grájski i graškî schlosz, edelgut, cruc 5/91: grešina, rog. 46: grajšyna; preš. 109: létas kupi si grájšíno (pogrješno štampano mjesto grajšíno).

Isto valja za one rieči, koje se grade od adjektiva na *ov* te se prave od imena drveća i poljskih plodova, rjegje od šta druga: babotîsovina: tîsov berberis vulgaris, hrv.; békovina; békov setzweidenholz; bobôvina: bobôv bohnenstroh; búkovina: búkov buchenholz; gábrovina: gábrov weiszbuchenholz; klòščevina: klòščev, ravn. 1/240; kozlíčevina: kozlíčev bockshaut, ravn. 1/43; oréhovina: oréhov, nuszbaumholz; smrékovina: smrékov fichtenholz; srôbotovina: srôbotov clematis vitalba, gol. 27: srebotovna; itd. Ali sve te rieči govore se i s naglasom na *i* u tvorke: bukovína itd. — Ovdje valja napomenuti, da se u ugrskoj slovenštini a amo tamo i u kajkavštini rieči na *ovina* stežu na *ojna:* bükojna buchenwald, nagfl. 166: vu ništeri (logej se) na vékše bükvi (bükojna) nahája; glážojna glas, glasscherben nagfl. 52 itd.; kôjna material, nagfl. 57: kamene táblice so z dvouje doubi kojne zgotovlene; lîcojna auszenseite; farbe, nagfl. 79: hiže so na lícojno gledouč žúte, zeléne, plave itd.; polôjna dimidium, nagfl. 192 itd.

^ na *i* u tvorke dolazi riedko: fužîna nagelschmiede, gol. 47.

24. Rieči koje se završuju na *ona* i *una* tugje su te imaju na predzadnjoj slovci naglas i to ^ one na ona, a ´ one na una: matrôna, zagr. 4/1. 90: takova je bila s. Franciška rimska matrona; patrôna patroninn, krajč. 302: patròna; mil. 265. 269; peršôna, persona, dalm. jak. 2; krajč. 174; peršónu; zagr. 5/2. 7; gasp. 1/875: druga s. trojstva peršóna; pogačôna, vrst jabuke, hrv.; — fortúna procella maris, dalm. evmat. 8; schön. 53; cruc. 2/134. 143 itd.; mul. 182; štacúna gewölbehandlung, cruc. 5/165; rog. 39: štacúna.

25. Rieči kojim je tvorka ili završetak *nja* imaju naglas na slovci pred nja, i to

a) ´ imaju ove dvoslovčane nesastavljene: blánja brett, nagfl. 52: gledajte na blanjo table; 171: gde je zemla kak blanja ednaka, ravnica se zové; cúnja fetzen, gol. 103; dínja pepo, dalm. num. 11: dynja; cruc. 2/540: dijn; ravn. 1/115; kánja milvus, dalm. levit. 11; deut. 14; kajna: krôšnja rückenkorb; múnja, ime

kravi, hrv.; nóšnja tracht i nòšnja; pínja butterrührfasz, kr.; skrínja scrinium cruc. 2/525; mil. 14; mat. 564; stúnja, psovka čovjeku koji neće da radi, hrv.; túnja = pínja štj.; žínja roszschweifhaare, gasp. 1/819: postelja je njim bila iz žinj vilahen trí lakte dug a jeden širok, oprava ostra iz isteh žinj zetkána i žmehka.

b) ^ imaju rieči sastavljene s predlogom: izkûšnja obično skûšnja versuch, tentatio, dalm. evmat. 6; preš. 174. 183; krajč. 97: sprášamo pomoč obilnu suprot vrâžjem skušnjam; mil. 214: je čisla molenje jako proti vražje skušnje; gasp. 1/933; reš. 138; obhôdnja umgang, procession; obnôžnja concubina; odhôdnja abitus, ravn. 1/91; odkûpnja erlösung, redemptio; podčêpnja vappa; podpôrnja fulcrum, ravn. 1/278: podpúrna: podvêžnja subligamen, gasp. 3/534: vzeme podveznju, ž njum betežno grlo zaveže; popôtnja viaticum; poskûšnja versuch, ravn. 1/47; potêpnja circumvagatio: iti na potêpnjo; poštânja rog. 416: začel je bil iz enim voglam malar na enim zydu tu mestu iz turni, vrte, paláci, hišami, poštájnami risat, 417: katériga turni, vrata inu poštájne so iz pèrlnou, dièmantov; povôdnja inundatio, dalm. ezeh. 27; evluk 6: povudnja; jap. 284: povódnja; zagr. 5/1. 179: povrtelje ali suša posuši ali povodnja pomùli; gasp. 1/832: velika povodnja vu varošu nastane; prihôdnja adventus zagr. 4/1. 3: kulika ràzlika je megj ovemi dvemi prihodnjami tvojemi, Kristuš moj razpeti! vpôrnja fulcrum; vtêpnja beschmutzung, krajč. 253: telo takajše čisto mòra biti prèd pričeščanjem od nečistočè i utépnjè usakojačkè. — U Kajkavaca dolazi kadšto na predlogu naglas: vúpornja, krajč. 565.

Tako su naglašene i ove dvoslovčane nesastavljene rieči: bâsnja fabula ravn. 1/133; bêrnja collectio; brûšnja das schleifen; črêpnja scherbe, trpl. 17: vö je presejnola mouč moja kak črepnja; črêšnja cerasus, cruc. 5/80: češna; glâvnja angesengtes stück holz, dalm. psalm. 102: moje kosty so zgoréle kakor ena glovnja, jud. 15; traun 252: glovnja; trpl. 82; gasp. 1/710: prijemši gorúću glavnju; krîvnja culpa; lûknja foramen, dalm. ezeh. 8 itd.; traun 33: lukna; küzm. 441; trpl. 8. 12. 45; nagfl. 121: lüknja; mârnja mähre, jap. 399: njih besęde so njim naprej prišlé kakòr prazne marnje; pîknja punct, nagfl. 111: pérje (od rece) je ali celou bejlo ali z bejlimi piknjami i črnimi krpami zmejšano; (pênja, možda pêrnja ili pèrnja rixa, küzm. 156; perg. često;) ênja, onaj kvar na usjevu što mu se nanese, kad odmah iza kiše sunce sine, hrv.: sklôžnja, prostor izmegju dva stuba

na drvenom stanju, hrv.; šêtnja spatziergang; škôrnja stiefel (schornstein); tlâčnja, ravn. 1/109: če gre od hiše hlapec ali dekla, ne pušaj ju praznih, kaj svoje mlačve, svoje tláčnje jima daj seboj; vîšnja weichselkirsche; zmêtnja turbatio, perg. 9: zmętnie, mil. 292: za volju zmetnje i nesložnosti vsačkoga telovnoga mojega poželenja; zmôtnja, zmûtnja turbatio, gasp. 1/636: cesar boječi se zmútnje med ljuctvom vse gláve da mentuvati; 928: ovo vodimo onoga koji zmutnju činí med ljudctvom. — Tako i večêrnja vesperandacht krajč. 12. — Na predpredzadnjoj slovci naglas ima: jûtrnja officium matutinum, mil. 41. 275; lântrnja, fina kožica na mesu hrv.

c) ˋ imaju: dvòjnja dubium, perg. 10. 23. 32. 61. 70; krajč. 6; mil. 30. 263. 289. 293; gasp. 1/878. 904 itd.; gròžnja (riegje grôžnja) minæ, perg. 71; mat. 147. 148 itd.; mòšnja beutel; hodensack, gasp. 1/646: domom pak dojdučemu na tuliko kila oteče, da mošnja je pučila; stòpnja schritt; tèpnja (i têpnja) blatero; vòžnja das fahren, dalm. ezeh. 27: vožna.

26) Rieči kojim je tvorka ili završetak *anja* imaju ´ na prvom *a* u tvorke: brânja falte; črpánja šerf. svet. 1/11: dal je njene rane z ostrimi črpanjami glodati; digánja, široka zdjela u kojoj se zlievka peče, cimplet, hrv.; drvánja holzgegend; frcánja, njeka gljiva, Murko lex; glibánja, gobánja pilz kr.; glubánja cranium, gasp. 1/176: čija glava tak bila je zjedena od raka, da glubanja vu več mestah ogrutno videti je se mogla; halavánja, gizdava a bedasta ženska, hrv.; kopánja scutula; lubánja = glubanja, mil. 6: su našli medj mrtvečkimi kostmi lubanju golu; 7. 8; gasp. 1/962: vu rukah mrtvečke lubanje noseča; mrdánja, der steisz bei hühnern, kr.; strugánja holztrog.

27) Rieči, kojim je tvorka ili završetak *inja*, imaju naglas ili na *i* u tvorke ili na drugoj kojoj slovci dalje prema početku rieči.

a) na *i* u tvorke imaju ´ ove meni poznate rieči: bogínja dea, dalm. ezeh. 8: bogyna; rog. 652: bogyna, 65: bogíne; 119: bogíno i bogínami; ali preš. bôginja 171: za véro stáršov lépo bógnjo Živo; 176: na otóki podóba bóginje je stala Žíve; bohínja, njeka gusenica zelena s rožićem, kr.; botrínja tauf(pathen)schmaus kr.; črepínja testa; dragínja theuerung, dalm. rut. 1; gospodínja hauswirthinn, cruc. 5/44 itd.; lupínja putamen; milostínja almosen; pustínja desertum; stopínja vestigium, ravn. 1/153 itd.; svetínja res sanctae; vibrínja falte. Dakle malo ne samo abstraktne rieči.

b) Ostale rieči imaju isti naglas, koji se pokazuje u sing. gen. onih rieči, od kojih se grade, ali dakako za jednu slovku dalje prama početku.

α) ´ imaju; áfinja * äf gen. áfa, äffin, u obće affe, dalm. 3. reg. 30: barka je pèrnesla zlatu, srebru, slonove kosty, affinje inu pave; cruc. 2/405: ta affinia je ta peld bla umazala, . . . zagledajo škoffauo affinio; Amonítinja: Amonít, dalm. 3. reg. 14; Árhinja, žena mužu, komu je pridjev Árh gen. Árha (Križ kr.); Bájdinja, žena mužu, komu je pridjev Bäjd gen. Bájda (Stenično kr.); Bávdinja, žena mužu, komu je pridjev Bävd gen. Bávda (bävd upravo bäld od falte, Križ kr.); beráčinja: beráč gen. beráča, vindemiatrix; Cŕkinja, žena mužu, komu je pridjev Cŕk gen. Cŕka (Goríče kr.); Čéhinja: Čëh gen. Čéha Böhminn; Gŕkinja: Gŕk gen. Gŕka Griechinn; Júdinja: Jûd gen. Júda, Jüdinn; junákinja: junák gen. junáka heldinn; Kébrinja, žena mužu komu je pridjev Kéber gen. Kébra (Križ gr.); kúhinja: * küh gen. kúha, küche; Láhinja upravo Vlahinja: Läh, Vläh gen. Láha Italienerinn; lévinja i lèvinja prema lèv gen. léva i lèva leæna, dalm. ezeh. 19: levina; nahum 2; škr. 81: lévina (čitaj lèvina); Mórinja; * Mòr gen. Móra Mohrinn, dalm. num. 12: za volo njegove žene te Morine; je on eno Morino k ženi bil vzel; možákinja: možäk gen. možáka mannweib; Némkinja: Némka gen. Némke eine Deutsche; novákinja: noväk gen. nováka, eine novize, gasp. 1/759. 760. 765; žena mužu, komu je pridjev Noväk (Stenično gr.); pástorkinja pástorek gen. pástorka (ili od fem. pástorka) stieftochter; pékinja: pék gen. péka bäckerinn, dalm. sam. 8: vaše hčere bodo apotekarice, kuharice inu kruha pekine; pévkinja: pévka, säugerin; Poljákinja: Poljäk i Polják gen. Poljáka Pohlinn; Posávkinja: Posávka, Saveanwohnerinn; prerókinja: prèrok gen. preróka prophetissa, dalm. 4. reg. 22; cruc. 5/57: prerokina Ana; Primávžinja, žena mužu, komu je pridjev Primävž gen. Primávža (Križ gr.); rojákinja, rogjákinja: rojäk, rogják gen. rojáka, kr. landsmänninn, a hrv. anverwandte, gasp. 1/25. 878. itd.; Slúginja, žena mužu, komu je pridjev Slúga, (Tržič kr.); Sunamítinja: Sunamít, Sunamitierinn, dalm. 4. reg. 4; svákinja: svák gen. sváka, schwägerinn, ravn. 1/137: svákina; težákinja: težák gen. težáka, operaria; Túrkinja: Túrek gen. Túrka. Türkinn; varováčkinja: varováč wächterinn, hütherinn, küzm. 389: varüváčkinja; vezákinja (* vezák?) vezáč quæ vites ligat;

vájvodkinja: vájvoda herzoginn; zemljákinja: zemlják patriota; Žárkinja, žena mužu, komu je pridjev Žárek gen. Žárka (Hrašče gr.)

β) ^ imaju: bîrtinja, vêrtinja: bîrt, vêrt, wirthinn, hausfrau, rog. 67; nagfl. 125; držína nájem i stáliš vdábla od vérta i vertinje; Dêvinja, žena mužu, komu je pridjev Dêv (Tržič gr.); fîrštinja; fîršt, fürstinn, dalm. gen. 17; cruc. 2/38. 5/64: fîrština; Kôkinja, žena mužu, komu je pridjev Kôk (Gojzd gr.); Korôškinja: * Korôška Kärnthnerinn (* Корѫтьскъıни); kosâlkinja: * kosâlka, mähderinn. Krêkinja, žena mužu, komu je pridjev Krêk (Duplje gr.) mêzginja: mêzeg mauleselinn res 179: čakala ga je jedna mezginja gladna; neprijâtelkinja: * neprijâtelka inimica küzm. 286; oblâkinja: oblâk: vila oblakinja wolkenwile, hrv. pêstinja je krivo mjesto pêstunja wärterinn, ravn. 1/130: péstina; prijâtelkinja: * prijâtelka, amica, küzm. 62: vküp zezové priátelkinje i souside; šerf. 2/31. 32; rôbkinja i rôbkinja: * rôbka serva, gasp. 1/825: ti nezàhvalna robkinja; sînkinja: sînek ili sînko filii filia; slobôdkinja: * slobôdka femina libera küzm. 344. 345. sloboudkinja; soldâtinja: soldât, kriegerinn, zagr. 4/1.135: vsaki človek je soldat, vsaka ženna soldatina; sosêdkinja: * sosêdka, vicina; slûžkinja: * služka dienerinn, gasp. 1/656; Štâjerkinja: Štâjerka mulier Styra; učîteljkinja: * učiteljka lehrerinn; zamôrkinja: zamôrka Mohrinn, rog. 292: zamúrkina; Židôvkinja: Židôvka Jüdinn küzm, 267.

8) ` ima: grȍfinja uz grȃfinja: grȍf gen. grȍfa gräfinn, rog. 15. 16: graffina, graffinia; rȍbinja i róbinja: rȍb gen. rȍba i róba serva, gasp. 1|825: hči jedne robinje.

28. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ta* jesu dvostruke: jednim se tvorka dodaje bez posredovnoga o, a jednim se dodaje posredovnim o (nastavšim od osnovnoga krajnjega ъ).

a) Od rieči, koje se prave bez posredovnoga o, imaju

α) ´ na slovci pred tvorkom ove dvoslovčane rieči: césta via, jap. 312: ceste; čéta cohors, mat. 578; iztirala iz obsegjeneh tél šerege i čéte vragov; dréta schusterdrath; glísta taenia; grínta, der grind, kopfgrind. dalm. lev. 13; kíta haarflechte; fron(d)s; mat. 239: kítt plur. gen; kláta, komad drveta, što se svinjam pod vrat vješa, da ne mogu bježati, jer bí ih bježeći tuklo po nogab, hrv. krásta i hrásta narbe: scabies u plur; dalm. lev. 13; gasp. 3/543; méta mentha, dalm. evmat. 23; jap. 11:

desętite męthó; pésta, ono kod voza na čem se vrti kotač, kr. plásta schichte; présta, vrst kruha, hrv. perêc; róvte pl. gereut, preš. 98; šánta vulnus, kr.; tŕta vimen, vitis; víta reis zum binden. — Ovako i troslovčana: nevésta νύμφη, jap. 419: nevęsta, a rez §. 121: nœvòesta; tako i tugja rieč trobénta trompette, dalm. evmat. 24; jap. 117; ꙋ trobęnto; cruc. 2/580; preš. 69. 122.

β) Daleko najviše ovih rieči ima ˆ na slovci pred tvorkom: bâjta, malena drvena kuća, ravn. 1/98; bâlta, njeka sjekira; bânta molestia, perg. 58: ako kakov imenìti zrok ne bude na bantu; zagr. 4/1. 151; ni prepuščal vu svojeh varošeh nigdar nikakveh méštrov, da bi ljustvo prez bante nikakve pokoja svojega moglo vuživati; reš 126: tamo ogenj kaštige vgasuje banta; bôlta gewölb zagr. 4/1. 133: počel se je treskom skrivati po komorah i boltah najotajnešeh cesarskoga dvora svoga; brênta wasserbutte, dalm. jer. 6; cârta zartheit, nagfl. 86: psi, kare se za volo cárte držíjo, pudli, mopsli ali plavárje zovéjo (se); gön. 34: carta na càcavnost pela deco; cêvta wassereimer; čâta (?): na čataj = u potaji, trpl. 8. sedí vu predvori šütavcov, na čataj vmori nedužnoga . . zasedjáva na čataj liki oroslán vu lüknji; čônta bein, küzm. mik. 43. (iz magj.); dôta i dóta mitgift, dota se zmóta, nar. poslovica, cruc. 2/167: lebajo dokler žensko doto inu kar imajo zadenejo; cruc. 5/83.153; rog. 481: dóta; preš. 106. 161; fânta vindicta, mil. 287: prez srde, fante, morguvanja; fînta, gubica u svinje, hrv. flînta schieszgewehr, kr. frûnta, glavica na batini, hrv.; fûta, ono što nose žene ostraga na glavi, hrv. gâta pons vimineus, hrv. glôta, njeki korov, hrv. hôsta dickicht, cruc. 2: pot skoz eno hosto; 2/321: gosta; rog. 262; ravn. 1/42. 150: hósta; jâta schwarm; kapûsta brassica nagfl. 156: z semena de kapüsta, štera se na gredé po rédi posadí; kâšta getreidekasten, dalm. evmat. 3; 3. reg. 9; kîšta kiste; kûhta subcoquus; kvânta obično plur. liederliche, verführerische reden, ravn 1/256; kvârta spielkarte, cruc. 2/149. 447: quarte; lâšta, poličica pod ili nad oblokom u kući, u dalm. ex. 25. 37; 3. reg. 3: lâjšta leiste, tako i gol. 40; lîšta fensterleiste, hrv. lôpta, lôpta spielball, hrv.; lûsta liederliche gesellsehaft, kr. mâlta mauth, dalm. sam. 17; perg. 3. 45; mîta (myta) bestechung, vnoge mite obečati; golube za mitu poslati, hrv. krajč. 335: prez pogleda na mitu; mil. 204: mita boga višnjega (zove se Marija u litanijah); reš 194: nepriemlenje mite; 199: velike mite jeste prieli; nôta

musiknote i musik, gön. 93: začnola se je mračna nouta žáb; 39: púž na zapoved vö ne pride, ali znam ja púžov nouto, na štero pá vö ma pridti; pârta, kopfbedeckung unverheiratheter mädchen perg. 32: devojke jošče v paarte buduče ne mogu vallovania včíniti: 32: kotere kčeri jošče paartu nose ... jošče paartu noseče kčeri; 37: v párte; pînta leibbinde, kr. plâhta linteum; plâjta, ona sprava, po kojoj lagve s kolâ koturaju, hrv. plêvta flechtreis, kr. pôrta borde, dalm. gen. 24; pôšta, die post, cruc. 5/120; pôtá, pûta, čim se konjem na paši prednje noge spute, hrv. šerf. 2/52: je skoz svojo smrt naše pote no lance rastrgal; pûta vogelkropf, nagfl. 109: (gouske je) püta büčnata; 110 (rece je) püta velka; 112: pure táli so: gláva, šinjek, trüp naprej z velkov pütov, rép, perouti, nogé; râmta stange kr. rîhta gericht (sud i jelo) dalm. deut. 17; cruc. 5/42. 212: 158 rog. 57 itd.; sôrta die sorte cruc. 5/69. 224 itd.; svîta vestis perg. 19.23; krajč. 26; gasp. 1/880. 922; tînta die tinte, dalm. jer. 36; cruc. 2/246; preš. 109; trênta, vrst kruha, koji daju pogrebcem da sobom kući domaćim odnesu; u obćé hljebac biela kruha; cruc. 5/158: Peter na veliko prošno inu moledovanje bil eno trento popadil ter taistimu petlerju vrgil ., in skuzi leto trento od pakla je bil rejšen; trumbêta trompette, mil. 64. psalme pojte vu trumbetah i vu cinku rogvenom; vâhta die wacht, wache, dalm. 4. reg. 11; cruc. 2/567; vîhta češće nevîhta procella, kr. vînta hebewinde, kr. zbânta = banta, zagr. 4/1. 144: ne bi hotel laži one vučiniti zbog velike zbante i krivice, koja bi se z onum lažjum g. bogu vučinila; 312: več žalosti, zbante i špota g. bogu jeden sam smrtni greh zavdaje. neg...; žâlta sommersprosse, hrv. žlâhta affinitas cruc. 3/67; preš. 45: prósi od očéta jo in žláhte; nar. poslovica: žlahta je strgana plahta.

γ) ´ ima pèta πτέρνη.

δ) ˜ na zadnjoj slovci u gorenštini ima vrstâ linea; aetas; conditio; u ugr. i kajk. ima naglas na predzadnjoj slovci, kao što i u Kranjskoj može imati: vŕsta.

b.) Rieči, koje se grade posredovnim *o*, imaju naglas na tom *o*, i to

α) ˆ imaju one rieči, koje se grade od adjektiva s ˋ na predzadnjoj slovci u sing. nom. fem.: bosôta: bôs fem. bòsa, nuditas pedum: dobrôta: dóber fem. dòbra bonitas, dalm. ezeh. etc. schön. 17.83. 236, i cruc. 2/5. 39. 103. 163 434 itd. imaju do-

br*ou*ta: rog. 280: z dobrútjo; preš. 185: dobróta; küzm. 278. 346. 361 itd; trpl. 5. 19. 23. 71. 117 itd.; križ. 5; imaju dobr*ou*ta; perg. 1. 2. 15; gasp. 1|22: dobróta; 729; dobrótami; a 842. 847: dobròte, 700. 846: dobròtah itd; golôta; göl fem. gòla γυμνότης küzm. 441: naj se obličéš i ne skaže se srám gol*ou*te tvoje; križ. 16: naj bi dűše moje gol*ou*to i sramoto pokrio; gasp. 1/36. 737; gorkôta: gòrek fem. gòrka, wärme cruc. 5/55: gorkuta rog. 454: gorkúta; grenkôta: grènek fem. grènka, amaritudo; preš. 156. z grenkótami ne síli več bolnika; krotkôta: kròtek fem. kròtka zammheit, gol. 10; lehkôta: lèhek, lòhek fem. lèhka, lòhka, ἄνεσις jap. prid. 250: lahkota, küzm. 267. z lejhkouto; gön. 26: trplívost lehk*ou*to spravi; mat. 573; mehkôta; mèkek fem. mèhka mollitia; al i mehkòta, rog. 227; mokrôta: móker fem. mòkra, mador, humor, dalm. psalm. 32; cruc. 2/330, 5/55: mokruta; rog. 421: mokrúta, gol. 40; novôta: növ fem. nòva, neuerung; ostrôta: óster fem. òstra, acies; širokôta i širokòta latitudo, dalm. deut. 2: tópel fem. tòpla calor; visokôta: visök fem. visòka altitudo, dalm. jer. 17; al' i visokòta; tako je naglašena i rieč sirôta orbus, orba parentibus; miser, dalm. jer. 15: sorota a jerkl. 5: syrota.

β) ` imaju one rieči, koje so grade od substantiva i onih adjektiva, kojim je u sing. nom. fem. predzadnja slovka drugčije naglašena nego sa `: dragòta caritas; dremòta somni necessitas, jap. 131: njih oči so bilę polne drèmote (čitaj drmòte); gluhòta surditas rog. 105: gluhóta; grehòta peccatum, mat. 596; krasòta pulchritudo; krepkòta fortitudo, dalm. jer. 16: ti si moja muč inu kripkota; lagòta κακία, küzm. 278: z lagoutov; lepòta pulchritudo, dalm. ezeh. 16: lipota, a dan. 8: lépota, gen. 3: sta ob vso lépoto; cruc. 2/77. 88: l*i*pota a 21 l*e*pota; ravn. 1/151: lepòta, prēš. 19: lepôta; trpl. 32: lepota; mil. 291; gasp. 1/766: lepóta; milòta, beatitudo; mrzlòta kälte, cruc. 5/132: marzlota te vode; škr. XXIV; mràzlota; nagòta nuditas, dalm. joan. rezod. 3; cruc. 2/328. 5/122; jap. prid. 1/85 a križ. 16: gvant do nágote dao si s sebe slejčti; polnòta plenitas; praznòta vacuitas, preš. 36: praznôti; pustòta, öde, cruc. 5/146: vinograd hočem pustiti v' pustoti ležati, da ne bo ni rezan ni koppan; eine leere kiste, welche auf den vollen bienenkorb aufgelegt wird, gol. 34; jap. prid. 1/157; ravnòta ebene, gol. 174; rugòta, häszlichkeit, krajč. 1; zagr. 5/1. 34: pokriti rugotu obraza njegovoga; samòta solitudo, rog. 12. 15: samóta; preš. 25: samôto; slabòta

infirmitas; sladkòta dulcedo, preš. 139: od sladkôte; slepòta cœcitas, dalm. u predg. k ezeh; preš. 26. 167. 172: slepôta; sramòta αἰσχύνη, dalm. fil. 3; schön. 26, a 261: srammota; cruc. 2/323; preš. 4.7. 94: sramôta; trpl. 65: sramota, a 54: sramouta; 28. 56. 65. 69. 110: sramoutov, a 60: sramoto, tako i küzm. 321; ali 19. 20. 27. 33. 54. 55. 99. 100. 101: sramoute; 28. 56. 65. 69. 110: sramoutov; a 60: sramotjov, a 93: sramoutjov, kako i küzm. 138; perg. 13: sramotę; strahòta timor, timiditas, preš. 130: strahôta; küzm. 354; trpl. 90: od strahoute; mil. 15. 266. 293; suhòta sicitas, ravn. 1/4: perkaži se suhòta, trockenes land; šibkòta biegsamkeit, schwäche, dalm. ebr. 11; temòta obscuritas, tenebræ, škr. 20: tàmota; preš. 151: me v grôba ponesó temôto; tesnòta enge, ravn. 1/173: kliči v' mé ob dnévu tesnòte; tihòta σιγή, dalm. djanap. 21; jap. 33; küzm. 261. 446; a gön. 93: tíhota; trdòta durities, ravn. 1/158 210; velikòta magnitudo ravn. 1/149. 246; vuhkòta humiditas; zlobòta malitia.

γ) ´ na slovci pred ota ima lákota fames, dalm. evmat 24. itd.; schön. 64. 324; cruc. 2/19. 39. itd.; jap. 114; preš. 113. 172. 180: lákota; rez. §. 161: za lákoto; al se čita i lakòta rog. 54. 79. 80 itd.: lakóta (to je lakòta). — Tugjinka na óta je sobóta sabbat, samstag, küzm. 242; soboutov; 109: sobout; 257: sobotti loc.; 364: sobottáj.

U srbštini imaju sve te rieči na ota ` na o: òta; pred tvorkom čita se naglas u kajkavskih knjigah: dòbrota krajč. 117; dóbrotum krajč. 105; dóbrote krajč. 89.

29. Réči koje se završuju na *ata* imaju ´ na prvom a u ata. lopáta der spatten, dalm. num. 4; 3. reg. 7; preš. 167. 172: lopáta; nagfl. 134: lopata; rez. § 108: lapáta; soláta der salat. — Rieči na *eta* strane su te imaju ponajviše potisnuti naglas na predzadnjoj slovci: Elizabêta, Lušpêta, Ožbêta; Marjêta Margareta; šklafêta alter abgetragener hut, kr.; korvêta i korvêta eine corvette; štafêta i stafêta eine stafette. — Na *ita* poznata mi je samo rakîta (rakyta) salix caprea.

30. Rieči, kojim je tvorka ili završetak *uta* imaju ´ na *u* u tvorke: cafúta, zamazana ženska hrv.; klofúta alapa, preš. košúta cerva, škr. 15. itd.; Laškúta upravo Vlaškuta Italienerinn; Nemškúta eine Deutsche, preš. 42; perúta ala, jap. 113; plavúta floszfeder ravn. 1/271, ugr. splajüta, nagfl. 176: riba na dvá kraja gláve ma po ednoj lüknji, vu šterima spla-

jüte mesá má (vüha). — ˆ ima strana rieč m i n û t a die minute kr. uhrpendel hrv.

41. Rieči kojim je tvorka ili završetak *tja*, što no se glasi i piše *ča*, imaju naglas na slovci pred tvorkom, i to

a) ´ imaju: d á č a vectigal, küzm. 294: dáčo; perg. 44: dáče; 3. 5: d*aa*če; krajč. 155: dâču; mil. 278; mul. 260: dáče; gasp. 1/33; mat. 124; j é č a kerker, haft, dalm. djanap. 11. itd. cruc. 2/32; jap. 45 v' ječi; preš. 165. 189.: jéča; f r á č a, f r é č a, p r á č a, p r é č a funda, dalm. I. reg. 17; cruc. 2/119. 422; reš 1: s prečum vmarjal je goliate, i još često; v r é č a saccus, hrv.

b) ˆ imaju: g â č a hodensack des stieres, kr. g â č e pl. tibialia, hrv. m ê n č a suspicio; o b û č a calceatura.

c) Rieči koje se grade posredovnim o, dakle rieči na *oča* (hrvatski iliti srbski òća) vlastite su ugrskoj slovenštini i kajkavštini te imaju po mojem sluhu ˆ na o u tvorke. U ugrskih knjigah dolazi obično *ouča*, u gasp. obično *óča*, kadšto òča; riedko se čita naglas na drugoj slovci: b e d a s t ô č a stultitia, gasp. 1/709. 732. 736: bedastóča; reš 163. 205; mat. 38. 141. 222. 412. 422. 444. 450. 528. 555. 564; b e l ô č a albor, mat. 16: belloča; b e s n ô č a furor, rabies, trpl. 6. 46. 61 i nagfl. 89.: besnouča; b l e d ô č a pallor; b i s t r ô č a limpitudo, nagfl. 147: bistrouča; b r i d k ô č a acrimonia, predge: bridkouča; križ. 17: etak britkoučo prestrašni' mouk tvojih vsigdár s tebom koštati bodem mogo; b r z ô č a velocitas, gasp. 1/32; mat. 283: da bi z vsum brzočum i prez vsakoga štentanja šetuval; č i s t ô č a mundities, küzm. 365; trpl. 13. 74; nagfl. 91. 117. 119: čistouča; gasp. 1/847. 848. 887. 890: čistóča; 846: čistòča; reš 5. 211; mat. 188. 359. 451 itd.; č r l e n ô č a rubor, reš 96: prva črlenoča je zorje; č v r s t ô č a firmitas reš 5; d o l g ô č a longitudo, krajč. 250: dugoča; d r a g ô č a caritas trpl. 37. 86; gön. 68 svuda drágoča; f a j t n ô č a feuchtigkeit, hrv.; f a l ô č a wohlfeilheit, hrv.; g i n g a v ô č a languor, križ. 13: ki si od velike (h)ranjenoga tejla tvojega gingavouče na zemlo spadno; perg. 38; gasp. 1/632. 647. 813: gingavóča; mat 388. 391; reš 162. 167; g n j i l ô č a putredo, gasp. 1/771; reš 174; mat. 51; a 237 i 261: gnjiljoča; g r u b ô č a grobheit, deformitas, hrv.; g u b a v ô č a lepra, perg. 93: ako sem kriv, da francia i gubavoča na me pryde; h i t r ô č a celeritas reš 207. 209. 222; mat. 13. 49. 50. 51. 472. 499. 521. 542. 613. 616; h m a n j ô č a pravitas reš 94. 111. 207· 209. 222; k r a t k ô č a brevitas mat. 277. 412; k r h k ô č a fragilitas, imbecillitas, mil. 37. 100. 287; gasp. 1/650.

720. 949; krhkóča; reš 24. 62. 98; mat. 167. 168. 349: krkoča; 541; krotkôča mansuetudo, mil. 53; gasp. 1/743: krotkóča; reš 211. 218; mat. 343. 412; kolikôča quantitas, reš 44: zvršenost ne kulikoča; lagojôča πονηρία küzm. 305: lagojouča; lastivnôča eigenthum perg. 10: lastivnóča imyenia na koren zayskania gledy; 92: lastivnooča vekvečine; 25: nikakove lastivnooče ladania onoga imyenia za se ne zadržavajuči; lehkôča facilitas, levitas, gasp. 1/687; malôča exiguitas, gasp. 1/668: malóču; mat. 191: malóča; mlahavôča debilitas, imbecillitas reš 8. 24. 85. 98; mat. 168. 386. 388. 391. 522. 540; mokrôča mador, predge: mokrouča; mrzkôča turpitudo, zagr. 5/1. 34; reš 87; naglôča velocitas, gön. 83: nágloča; nagôča nuditas küzm: 288: nágoča; nečistôča ἀκαρθασία küzm. 277. 352 itd. nečistouča; gasp. 1/863. 871. 943 itd. nečistóča, a 848. 871. 894: nečistòča; reš 218; mat. 11 itd., a 630: nečistòčami, 445.: nečistóč; ostrôča asperitas, severitas, gasp. 1/800: ostróča; reš 190. 201. 221; mat. 15. 23 itd.; plemenitôča nobilitas, perg. 1: vse plemenitóče i vsakovačkoga imania darouanie; potrebôča necessitas, nagfl. 83: potrebouča; perg. 2. 19. 41; krajč. 55. 231: potrébočah; mil. 18. 286. 293; gasp. 1/802. 818. 865: potrebóča; reš 212. 228; mat. 32. 127 itd.; priprostôča simplicitas, gasp. 1/40; mat. 96. 453; prostôča ἁπλότης küzm. 293. 354. 366: prostouča; punôča plenitas gasp. 1/887: punóča; 704; pustôča vastitas, mat. 511; redkôča raritas, mat. 277: retkoča; samôča solitudo, predge: samoča; gasp. 1/654. 677: samóča; reš 80. 172; mat. 236. 336. 539. 615; sladkôča dulcedo, suavitas, predge: slatkouča; gasp. 1/915: sladkóča; mat. 94. 244. 366. 387. 480; slanôča salsedo, zagr. 5/1. 128: voda tekuči van dalko iz morja dištilera se po zemlje i pogublja onu svoju slanoču; strahôča formido, mat. 100. 237; suhôča sicitas trpl. 52; nagfl. 167; gön. 26: sůhoča; svetlôča φῶς küzm. 249: svetlouča; nagfl 167; trpl. 40 i predge: svetloča; tenkôča subtilitas, mat. 391: tenjkoča; tesnôča angustiae nagfl. 166: tesnouča; mat. 539; težkôča difficultas, molestia, dalm. jesaia 41: tu je zgul teškoča; exod. 17: Mozes je svomu tastuvi povedal vso teškočo (možda tezkòčo, jer nije teškučo?); šerf. 1/16; perg. 7. 75; mul. 151; gasp. 1/813. 849. 909 itd.: teškóča; reš 204. 231; mat. 93. 133. 335 itd.; a krajč. 296: téžkoču; tihôča tranquillitas, zagr. 4/1. 97; gasp. 1/760: tihóča; reš 84; toplôča calor, trpl. 15; nagfl. 151. 175. 184: toplouča trpkôča acerbitas,

mat. 200: razmišljavaju žuhkoču, trpkócu i gnjusenje; 219. 541; tvrdôča durities, mat. 422. 426. 432; velikôča magnitudo, küzm. 255. 348. 418: velikouča; perg. 53; krajč. 314: velikóče; zagr. 4/1. 96 itd.; gasp. 1/688. 798: velikóča, a 835. 878: velikòča itd.; reš 7. 34. 44. 179; mat. 74. 100. 168. 182. 191. 373. 379. 474. 549; vrlôča eximietas; vuhkôča humor, gasp. 1/650; mat. 189. 206. 216. 367. 393. 408; zločestôča malitia, reš 79. 175; zrelôča maturitas, mat. 140: zreljoča; žmehkôča gravedo, gravitas, gasp. 1/588: žmehkóče, genet.; žuhkôča amaritudo, gasp. 1/916: žúhkoča; mat. 4. 94. 200. 218. 222. 531. 536, 541: meni oslástí vsu žuhkoču, vsu trpkoču i vseh težkoč tečnu samoču; 548.

32. Rieči kojim je tvorka ili završetak *tva* imaju ^ na slovci pred tva. Te se rieči u kranjštini završuju obično na tev: bîtva pugna; brâtva vindemia, dalm. lev. 26; küzm. 151: brátva; gasp. 1/788. 789: brátva; brîtva novacula, dalm. psalm. 52; traun. 127; trpl. 42: brítva; cenîtva aestimatio; gonîtva persecutio; aenigma; gostîtva convivium; grozîtva minae ravn. 1/120; jêstva cibus; klêtva fluch, gasp. 1/630 i preklêtva, dalm. jer. 26; kosîtva falcatura; lêstva leiter; ločîtva trennung preš. 177. 182: ločítve; lovîtva venatio, das fangen; mêstve pl. socci e corio facti; mlâtva dalm. 4. reg. 13; preš. 122: mlátva; mlatîtva nagfl. 153: ka vse se godí vu žétvi notri do mlatídvi; molîtva preces; možîtva heirath, o ženskoj glavi; obûtva calceamentum; odrešîtva redemptio, dalm. num. 18; pîtva potus; plêtva i plêčva eruncatio, das jäten; plûtva ein flosz; prosîtva rogatio; rešîtva erlösung, rettung, dal. num. 18; lev. 25; sejâtva satio, i sêtva satio, trpl. 64. 84: sejtva; mat. 550: sétva; stâtva obično plur. statve webestuhl; statue rog. 57; terîtva das flachsbrechen; trgâtva vindemia, dalm. jud. 18; trapîtva cruciatus šerf. 2/2; volîtva wahl = izbor; vršîtva excussio frumenti equis aut bubus; ženîtva νυμφών, o mužkoj glavi, küzm. 15: ženidva; zagr. 4/1. 85: prepovedajuč ženitvu govorili su, da su svadbe grešne i da je od vraga izmišljena i vučinjena svadba i ženitva; žêtva messis dalm. jud. 14; küzm. 17: žétva; perg. 75: žętva. — Tako još bъtva ein klein wenig, ravn. 1/36: vse trpí Izak in se bîtve ne brani; 89 itd.; blîtva blitus hrv.; kôtva, kòtva ancora, küzm. 273; lêtva eine latte; mlîtva gold-, silberschaum, kr.; šâltva schalmei, kr. — ´ima lútva milchtopf.

33. Rieči kojim je tvorka ili završetak *da* imaju naglas po najviše na slovci pred tvorkom, i to

a) ´ imaju malo ne samo one, u kojih pred *da* dolazi *z:* brázda sulcus, perg. 27: br*aa*zdah; trpl. 50. 108; brézda rolle bei einem rollzeug, kr.; bŕzda frenum, dalm. ezeh. 20: bruzda, traun 73; trpl. 24: brozda; gízda superbia; comtio; pízda vulva; skléda schüssel, dalm. num. 7; 3. reg. 7; úzda (gújzda gr.) halfter, rog. 32: vojzda; trpl. 24: z vűzdov; gasp. 1/935: vuzda; vrážda homagium perg. 81: = odkuplenie koterim ljudomorec svoju glavu odkupi; 81: jerdelskih prostih ljudi žyva vražda činy poltretnadeste zlati; 85: tomu takovomu vmorjenomu kry i vražda pogine, itd.; krajč. 6: prez vsè dušnè vraždè slobodno jè regulu zamuditi; 115: da ti nam vsem jednakem zákonom oprostíš grehé našè i vraždè, kemi smo se megj nami z obé stran zbantuvali; — tako i korálda koralle, dalm. jerkl. 4: koralde; cruc. 2/321; rog. 485: koráude; pak (magjarska rieč) opróda waffenträger, dalm. sam. 17; ravn. 1/135: opróda; — ` ima: gospòda.

b) ^ imaju ostale rieči, u kojih stoji suglas pred tvorkom: bârda njeka sjekira, trpl. 59: razbijávajo na vküpe njega napravo s sekerami i z bárdami; brâjda weinhecke; brûnda maultrommel; bûnda pelzmantel, nagfl. 270: vuk brnásto sívo bundu i kak omelo košarasti rép má; dârda verutum, trpl. 27: vzemi dárdo i pomágaj mi prouti pregančarom mojim; 38; küzm. mik. 43: z dárdov je njegovo rebro oudpro; krajč. 121: dàrdum prebosti; dônda spielpuppe; dûlda, ime kravi, hrv.; gâzda hausherr, hausfrau; gasp. 1/666: Judas vse skupčine apoštolske gazda vučinjen; hâjda, âjda, hêlda i jêda buchweizen, cruc. 5/332: slana vam pomori ajdo; 333: ajda nej mogla iz zemle; gol. 175; preš. 173: ájda; zagr. 5/1. 179: žitto i hajdu mraz opali; halapârda hellebarde, zagr. 5/1. 292: s halapardami prebadaju; 4/1. 196: ti, ò Goliat, ideš nad me z-mečem, z-halapardum i oklopmi; velika soba a neurešena hrv.; kôrda perg. 70; zagr. 4/1. 93: z debelum kordum boke svoje prepasati; krâjda hrv. a krêda kr. kreide, gol. 95: krejda; krîvda injuria; kûnda vulva, hrv.; kurvênda pellex, zagr. 5/1. 176: vu kurvende pako svoje je se zaljubil; gasp. 1/927: kurvénde; pêlda bild, vorbild, küzm. 312. 360; trpl. 36; a osobito kajk.; prâvda procesz, preš. 43. 44. 131. 185: právda; νόμος küzm. 311: včinjen sem tejm, ki so pod právdov liki pod právdov, naj te, ki so pod pravdov dobím; tejm kí so brezi právde liki brezi právde, nej ka bi sam brezi

p r á v d e bio bougi, nego sem vu p r á v d i Kristuši, naj dobím one, kí so brezi p r á v d e; trpl. 3. 7. 40. 62. 99. 100 itd.; perg. 3: právde; 9: prâvdu, 27: pr*aa*vdum; gasp. 1/928; š a l o b â r d a tölpel, preš. 158; š p i k n â r d a νάρδος πιστική jap. 477: je vzęla eno libro dragiga mazila od prave špiknarde; gasp. 3/518: nardus to jest špikinarda i istinsko špikinarda jesi; v â j d a (od vájvoda?) dux, gasp. 1/483. 958 (gledaj pag. 17. pod vojvoda).

c) na zadnjoj slovci ˜ ima m e z d à (mьzda) μισθός, jer je poluglasno u predzadnjoj slovci; tako se govori i b r z d à uz bŕzda.

č) Rieči, koje se grade posredovnim o, imaju naglas na slovci pred tim o: j á g o d a beere; erdbeere, cruc. 5/131; l á g o d a petulantia; l ò b o d a atriplex hortensis, nagfl. 166. 161; s l ò b o d a i s l o b ò d a, (slobôda) libertas, küzm. 253: slobouda abschied: vzeo je pa sloboudo od bratov; perg. 1. 3. 7. itd.; o s l ô b o d a i oslobôda liberatio reš. 182: kada vse na ovom širokom i prostranom svetu ne bude se videlo, neg malo pepela kakti ostanki i osloboda vkanenja naše nečimurnosti, zazvenči v zraku jedna strahovita trumbeta.

33. Riečim kojim je tvorka ili završetak *ada* imaju ´ na prvom *a* u tvorke: a r m á d a armee, preš. 58: armáda; c e b á d a fusztritt; č e l á d a cassis, dalm. sam. 17: je njemu dal eno kufrasto čelado; dalm. jer. 46; pav. efez. 6; schön. 256: vzamite to č e l á d o tiga izveličajna; g r m á d a rogus, cruc. 2/122. 341; preš. 26: grmádo; gasp. 1/794. 955; k o l á d a colostra; — ˆ ima: b a l â d a ballade preš. 123; p a n â d a, njeko jelo, cruc. 5/185: z' eno župo ali panado za dobru vzameš.

35. Rieči koje se završuju na *eda* imaju na *e* u eda naglas: b e s ê d a verbum, traun. 5: besędo itd.; res. 2. 20. 39. 71: besieda; k o l é d a weichnachtslied; o s m l é d a ruinne, kr.

39. Rieči koje se završuju na *ida, oda, uda* imaju ´ na predzadnjoj slovci: g o l í d a (od) gelte; r o b í d a rubus; B a r ó d a, ime vlastito; m e t ú d a buttermilch; tako i n a g ú d a i p a v ú d a, koje rieči imam zabilježene ali bez značenja; možda je pavúda isto što u rog. 551: prehránil je njò bug ú tem splasnim potúpu tega Adamaviga grèjha pred usem p a l ú d a m inu madežam tajstiga.

37. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ba* imaju naglas na slovci pred ba, i to

a) ˆ ima pretežna većina rieči gragjenih b e z posredovnoga *o* i sve na *tba:* b ê r b a vindemia; b î m b a, ime kravi, hrv.; b ô m b a, die bombe, mat. 258: ženne noséče radi čujenoga i posluhnjenoga vužiganja štukov i bombih vu porogjenom detetu po vsem tellu

znamenja štukov i bombih videla se jesu; b ô r b a, bôrba kampf; b r â m b a defensio, die wehr, dalm. psalm. 18; traun. 80: bránba; preš. 127; c ê m b a aestimatio; d r û ž b a societas; d v ô j b a dubium; d v ô j n b a dubium, gasp. 1/17. 658 itd.; d v o j î t b a dubium, šerf. 2/43; d v ô r b a, dvôrba bedienung, gasp. 1/32. 35. 641. 759. 901; g ô s t b a convivium; h î m b a dolus, krajč. 346: hinjba; h ô d b a ingressus, trpl. 12. 98; nagfl. 117. 146; gön. 96 (i hòdba); h r â m b a aufbewahrungsort, kammer, jap. 452: v' crkovni hrambi; nagfl. 113: goloube držíjo na hrambaj; 117: miši sprelüknjajo stené hramb; gön. 25: hüta je nevolna hramba; î z b a, j î s p a (preko istuba, istьba, istba, isba) stube; j ê d b a speise, res. 11. 28. 116; j ê z b a (preko jestuba, jestьba, jestba. jesba eszstube?) speisekammer; k ô r b a korb, dalm. jer. 23; k û r b a uz kûrva pellex; m o č î t b a peinigung, šerf. 2/11; m o l î t b a das gebet šerf. 2/54: vn vseh molitbah no molbah; m ô l b a bitte, trpl. 32. 66. 81; n a k l ô m b a fügung, ravn. 1/280: božje naklómbe; n a m ê m b a bestimmung, ravn. 1/338; n â r b a art thürschlosz = linga; n a r ê d b a regula, dalm. u predgovoru k ezeh: konec crkovnih naredbi; šerf. 2/60; gasp. 1/855: narédba, a 860: náredbuṃ; n a s l ê d b a secta, reš. 76: ova ludovernost razdelila se je na dve nasledbe; n a s l ô m b a fulcrum. škr. 20; n a z l ô b a i názloba odium, reš. 168: več je mogla moč njegve nazlobe i ljutenja neg mah kamena; o b r â č b a wendung, ravn. 1/311: božje obráčbe; o b r â m b a defensio, schutz trpl. 4. 7. 48. 75. 115. 116; perg. evictio 26 itd.; mil. 23. 88; gasp. 1/918 itd.; o b r e d î t b a š rf. 2/55: mi našemi gospodi no krali pripravimo v hiži našega srca mizo skoz vredno obreditbo; o d r e š î t b a redemptio šerf. 1/2. 4; o p o m ê m b a i stegnuto o p ô m b a memoria, andenken, erinnerung, ravn. 1/321: prave srčnosti in stanovitnosti v' dobrim lepa o p ó m b a je njegova smrt vsim ljudém; preš. 27: v tvôjo opómbo pijémo ga zdej; o s k r û m b a verunreinigung; plur. oskrûmbe eine hautkrankheit, kr; o v r ̂ ž b a verwerfung, ravn. 1/119: pomnili bote mojo ovržbo; p â ž b a (preko bâkštuba, bakštьba, bakštba, bakšba, bažba, od backstube) dörrhütte kr.; p l â j b a senkblei, kr.; p o g ô d b a conditio, gasp. 1/920: s tum pogodbum; p o m ê m b a bedeutung; p o n û d b a antrag, rog. 410: ponúdba; p o r o č î t b a προςφορά, šerf. 1/2. 1; p o s ô d b a gefäsz, gol. 80: moreš take vodę v' eno posębno posodbo naliti; p o s t r ê ž b a bedienung, jap. 316: postrężba, ravn. 1/56: postréžba; p r e c ê m b a i p r é c e m b a aestimatio, küzm. 269: φαντασία; i trpl. 40. 118: précimba; perg. 6:

pryecemba; mil. 15; mul. 400: précemba; gasp. 1/42 itd.; premêmba mutatio; premišljîtba überlegung, nachdenken šerf. 2/12: s' totoj premišlitboj stvari božjih je zedinjala svojo molitvo; pretîtba minae, šerf. 2/12. 15. 253 itd.; priglêdba accuratio sedula, krajč. 351: priglèdbu; i nepriglêdba nulla accuratio, zagr. 5/1. 165: ona betežna peršona tuliko vremena na posteli gnie od neprigledbe i nesnage; prigôdba ereigniss; protîmba gegenmittel, mat. 92: kakti jedinu protimbu proti grehom pokoru držal je, 83. 624 itd.; râjba, lange dünne stange, kr.; razdelîtba divisio, šerf. 2/23; shrâmba aufbewahrung, vorrathskammer: dalm. jer. 50; mat. 359: da bi vam bil vu srambu dan jeden predragi kamen; 564: imajuč vu skrinje i v-srambe kinč neprecenjen; strêžba bedienung, rog. 19; ravn. 1/116: stréžba; šerf. 2/59; slûžba dienst, amt; stvorîtba creatio, šerf. 2/13; svâtba nuptiae, perg. 35; krajč. 161; gasp. 1/956; mat 550 svi svadba; škâlba, jama u pećini, kamo se voda stače, kr.; tâtba furtum; tkâlba webzeug, nagfl. 135: možki sabou šiva dolame, kabáte, lače, prsnjeke, plašče z-süknja i drüge tkálbe; tolâžba solatium preš. 75. 178. 183; tôrba art tasche, 127: turba πήρα; trûdba labor; trûmba, ono na čem vedrica visi, po čem se voda iz zdenca uzima, hrv.; vâdba exercitio; vônjba (vònjba) geruch, krajč. 169: vónjba; začîmba ugr. záčimba würze, küzm. mik. 44: kupile so záčimbo; nagfl. 157; zaslômba fulcrum, ugr. zásloba, küzm. 355: više vsega ešče vzemte gori záslobo te vere; zaslûžba verdienst, meritum, krajč. 6; mil. 266; reš. 164; zasrâmba beschämung, ravn. 1/249; zatâjba verläugnung, cruc. 2/555: ima nad sabo fratario Judeža Iskariota, zatajbo Petra, nevero Tomaža; zdrâžba verhetzung, schön. 422: zdrážba; cruc. 2/258. 352; ravn. 1/119; zgôdba begebenheit preš. 108. 127; šerf. 2/22; ženîtba heirath; žûrba eile perg. 41: ako su hudu žurbu nosili na pernju. — U ugrskoj slovenštini i u Kajkavaca čita i čuje se kadšto naglas na predlogu: krajč. 62. 268: óbranba; 94: précenjba; 185. 349: prígledba.

b) ˙ ima: sòdba judicium, küzm. trpl.: soudba; tòžba klage i možda kèčba, kegjba, perg.

c) ˜ na zadnjoj slovci mogu imati u kranjštini družbä i službä.

č) Rieči gragjene posredovnim o imaju ˋ na tom o: bliščòba splendor: črnòba nigredo, dalm. jerkl. 4: zdaj pak je nyh štalt taku tàmna od črnobe, da yh na gasi ne poznajo; črvòba caries; gnjilòba putredo, rog. 497: gnilóba; gol. 26; gnusòba nausea,

škr. 66: gnusóba (!); i negnusòba jap. prid. 1/279: nagnusoba; gonòba pessumdatio; grdòba fœditas, preš. 102: grdôba; hudôba malitia, küzm. trpl. hüdouba; perg. 86; mil. 4. 30. 63. 88; gasp. 1/21 itd.; lenòba pigritia; medlòba languor; meščòba pinguedo; das fett, ravn. 1/131: mešòba; puhlòba innere leere; schwammigkeit rog. 225: ta človik tè puhlóbi, pustósti inu ničesosti gratal je glih inu postal enáki; pustòba eremus, dalm. jer. 22; jesai. 43; rog. 418; i puščòba homo molestus, kr.; skrunòba immunditia, dalm. jerkl. 1; sladkòba dulcedo, ravn. 1/131: sladkòba; svetlòba lux, rog. 10; ravn. 1/3: svetlòba; temnòba obscuritas; tesnòba angustiae rog. 429. 498; trdnòba durities dalm. dan. 12; jerkl. 2; jap. 242; i trdòba škr. 78; zlòba furor; zvestòba treue, schön. 296: zvestóba; ravn. 1/165: zvestòba; preš. 79. 85. 189: zvestôba. — Na predlogu naglas ima útroba, vútroba uterus, trpl. 17. 56; krajč. 256: vútroba; mil. 290: vu tvoje presvete vûtrobe; gasp. 1/37: vu vútrobi, itd. — Mjesto òba dolazi éba u rieči kostréba, duga bilina megju kukuruzom raste a žanju ju za krave, hrv. — Na slovci pred oba čita se riedko naglas, n. p. krajč. 85: húdobe i húdobu; 301: húdobe.

38. Rieči kojim je tvorka ili završetak *va* imaju naglas ponajviše na slovci pred tvorkom, i to

a) ´ imaju ove dvoslovčane nesastavljene rieči: cérkva ecclesia; déva virgo; gláva caput; gljíva fungus; gríva jubae; mŕva mica; foenum minutum; njíva ager; píva potus, gasp. 3/529: podavajuč od sebe blagoslovljenu pivu; pléva palea; slíva prunus.

b) ^ imaju

α) malo ne sve nesastavljene rieči, kojim *stoji suglasno pred* va: bâčva dolium; blâgva boletus štj. hrv.; brâdva, njeka sjekira; brêskva, ali se čuje i bréskva i brèskva pfirsich; brôskva i brôskva brassica, hrv.; bûkva fagus; u plur. bûkve i búkve das buch; gôžva, gûžva vimen; hâžva, malena spužva, hrv.; kûrva pellex; lîhva usura, hrv.; lôkva lacuna; mlâčva = mlatva ravn. 1/109; mlêzva biestmilch; mŕkva möhre; mûkva, vrst kruške, hrv.; mûrva morus; nâčve pl. korito u kojem se kruh miesi; pûljva büschel flachs; rôzgva palmes, zagr. 4/1. 60: ja sem trs, vi pako jeste rozgve; rozgva prez trsa ne more nikakvoga sada roditi; sîlva, ime kravi, hrv.; smôkva i smòkva ficus; sôkva, strmna pećina, kr.; spûžva spongia, hrv.; stâva einsatz; wette; bau; dalm. jer. 9: jest moram pèr stavah v' puš-

čavi klagovati; ravn. 1/315: kar h' stávi tempeljna kdo radovóljno da v' dar; tîkva cucurbita; schädel; trôskva schmalztreber; zâva schwiegermutter; žêlva testudo. — Rieči na tva gledaj u §. 32.)

β) *s predlogom sastavljene rieči,* i to u kranjštini, a u ugr. i kajk. ima često na preglogu naglas: naprâva ποίημα, πλάσμα; ugr. náprava küzm. 289: je li velí náprava napravláči: za kaj si me tak naprávo? 349: ar smo njegova náprava; nastâva tendicula, laqueus positus škr. 32; preš. Nuna Uršica u čbelici 1848: mladénči pri vas za njih gláve nastávljajo skrívne nastáve; a ugr. nástava cultus, vorschrift, gesetz, trpl. 3. 73. 86. 87. 98. 99. 100. 101. 103. 104. 105. 119; nagfl. 128; natêzva radspeiche, kr.; odêva vestis, zagr. 5/1. 157: ovce to vse činè za vexu (čitaj vekšu) človečanstva hasen neg za svoju davajuč od sebe tuliko mleka za hranu i vune za odevu; oglâsva wiederhall, škr. 207; oprâva verrichtung kr.; ôprava vestis trpl. 22. 36. 37: ouprava; krajč. 351: óprava; podstâva vorschub bei schustern; poprâva reparatio ravn. 1/51; poskâkva exsultatio, ravn. 1/259; postâva statur, schön. 368: on je bil majcine postave; jap. 363; preš. 23: čvrste sem postáve od nóg do gláve; 27; abschnitt, kapitel im buche, schön. 12: evangeli s. Lukeža na 12. postavi itd.; jap. 1; gesetz; prestâva versio; priprâva præparatio, dalm. psalm. 105; ezeh. 4; schön. 382; ugr. príprava ἑτοιμασία küzm. 355; trpl. 86; i hrv. gasp. 1/658: príprava; pristâva prædium, schön. 202; cruc. 2/183; jap. 341; razprâva schön. 422: létu so pak te hude želje inu pogubiva della tiga mesa: kurbarija . . . prepirajne, zdrážba, razprave, nevošlivost itd.; sprâva versöhnung preš. 187; apparatus perg. 5. 47; zabâva zeitvertreib, beschäftigung, hrv. zábava krajč. 192: zboga kakovè sveckè zàbave; zadâva ἀρραβών, ugr. zádava, küzm. 348: ki je zádava öročíne naše; küzm. mik. 54: za volo njegove zádave dönok gori stane (διὰ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ); zadêva angelegenheit kr.; a ugr. zádeva κώλυμα, ἐγκοπή küzm. 277. 297: zádiva; gön. 23: zlo je jákosti na zádevo; zastâva versatz, pfand dalm. deut. 24; ezeh. 18; rog. 487; škr. 62; ravn. 1/110; plur. insidiae; ugr. zástava fahne, trpl. 15: bomo zástave nosili; 47; krajč. 201: zástava; gasp. 1/962 itd. — Samo na predlogu naglas ima pámetva gedächtnisztag der unschuldigen kinder i pôsodva = pôsoda; valjda i nárokva armilla.

c) ˋ imaju pònikva, mjesto gdje voda u zemlju niče; pònjva pfanne, dalm. ex. 27: ponva; pòdkva mjesto pòdkova hufeisen; rètkva rettich; kadšto i brèskva pfirsich.

č) na *predpredzadnjoj* slovci naglas imaju: nôzdrva riegje nòzdrva nasenloch; svêkrva riegje svékrva socrus i jêtrva fratrua; — valjda tako i ândrkva rettich i bîdokva lactuca.

d) ˜ na zadnjoj slovci u Kranjskoj može imati: postrvȁ forelle i nъčvȅ pl. backtrog.

39. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ava* (java) imaju u kranjštini sve ˆ na prvom *a* u tvorke; u ugrskoj slovenštini i kajkavštini dolazi kadšto naglas na slovku pred tvorkom: beljâva albedo; bliščâva splendor trpl. 13: od blíščave; črnjâva nigredo; daljâva die weite, die ferne; dišâva res odoris grati, škr. 142; preš. 25: naj slajši dišáve nabéra; dobrâva nemus, a kao ime selu i dóbrava, dúbrava; držâva halt, festigkeit: ta človek nima države ist nicht charakterfest; ta stvar nima države ist von keiner dauer, kr.; ditio; dolžâva, dúžava longitudo, küzm. 351. 464: to mesto je na štiri küklé ležalo i dúžava njegova je telika kelika je i šérjava; goličâva i goljâva kahle gegend, ravn. 1/256: goljáva; goščáva dickicht, gebüsch ravn. 1/36; preš. 25.; v odljúdni goščávi sam zá se živí; 172; izkušnjâva obično skušnjâva tentatio, schön. 406; cruc. 2. 27. 68. 418. 520 itd.; jap. 317; krajč. 21: od žalosti i usakè vražjè skušnjave na ore smrtne oslobodi nas; kompâva i kómpava eberwurz, kr.; kresâva feuerzeug; kurjâva heizung jap. prid. 1/113; lepâva pulchritudo, ravn. 1/174. 178: iz Siona iz vrha lepáve; meščâva das fett, ugr. máščava, nagfl. 106: svinja dá . . k žájfi potrejbno máščavo; meljâva das mahlen in der mühle; menjâva mutatio; muljâva weidetrift, ravn. 1/152: z' drobnico so odete muljáve; narâva natur, ugr. nárava trpl. 36: poročim náravo mojo krali; 83: ne zná našo náravo; nižâva niederung; norâva polygonum; obotâva mora, ravn. 1/77: brez obotáve se odrine v' Egipt; očetnjâva patria; otâva grumet [gledaj pag. 23. l) β)]; pisâva schreibart; planjâva planities; ponjâva gausape, nagfl. 121. 164: ponjáve; puščâva desertum preš. 25: v Arábje pušávi se tičik rodí; küzm. 451; trpl. 60. 64. 78. 88 itd. svuda: püščáva; skrivnjâva mysterium, ravn. 1/184; snetjâva getreidebrand, ravn. 1/212. 258: snetjáva; suhâva sicitas, ugr. sűhava trpl. 24: da je vlaga v meni vsejhnola liki sűhava v leti; svečâva licht, leuchtmaterial, rog. 122; preš. 162: lúna dá sve-

čávo; širjâva latitudo, ugr. šérjava, küzm. 462. 464; težâva molestia, schön. 50; cruc. 2/7. 23. 33. 449 itd.; traun 72; preš. 110. 148. 184; težinjâva unwohlsein, hrv. težínjava: težínjava mu je došla; tolščâva adeps, obesitas; trdnjâva securitas; festung, škr. 127: je trdnjáve okóli inu okóli (mesta) nastavil; preš. 171; tučava πιότης, küzm. 292: trpl. 12. 30. 49. 50. 58. 93. 101: tüčava; veljâva valor; višâva höhe, preš. 186; vročinjâva calor; zelenjâva das grün; das grünzeug, škr. 46; ravn. 1/88; zmešnjâva confusio, cruc. 2/419. 5/104; škr. 47; zmotnjâva interturbatio, error, dalm. jer. 18; jap. prid. 1/133; preš. 191; zvunjâva das äuszere ravn. 1/179: bogú le zvunjavo češenja kažemo; žmečâva = težâva, ugr. zméčava küzm. 132. 335. 368. 369. 375; križ 8. 10; nagfl. 84.

40. Rieči kojim je tvorka ili završetak *iva* imaju na *i* u tvorke: kopríva urtica, cruc. 5/80; škr. 76: vse je bìlú pólnu koprív; tetíva bogensehne, dalm. psalm. 11: svoje strele na tetivo polagajo.

41. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ma* imaju naglas na slovci pred ma, i to

a) ´ ímaju rieči, kojim je *samoglasno pred ma:* bendíma (od) vindemia, cruc. 5/340: bandima; jáma ὀπή dalm. ebr. 11; trpl. 8. 22 itd.; glúma jocus, insania, cruc. 2/298: čez leto zapuvid greši, kadar eden prez vse andohti, pohlevnosti inu potrebe v' šali, v' glumi, v' smehi inu v' norčij tu s. ime v' usta vzame; krma pabulum, dalm. jud. 19; trpl. 85. 119: ki dáva živíni njé krmo; puppis preš. 95: ti nam otél si čolnìč, si mu z jádrami krmo poprávil; máma mater; préma, prva zadnja vorder—, hintertheil des wagens; ráma achsel; réma leiste (od rahme?); sláma stroh; šéma larve, cruc. 5/164. 165. 166. 171. 172. 174. 181; homo stultus; šúma silva; die summe; trúma schaar jap. 139; preš. 61. 104. 128. 178; zíma hiems.

b) ^ imaju rieči, kojim je *suglasno pred ma:* bêrma, bîrma, fîrma firmung, cruc. 5/140; čîžma schuh; fôrma form, küzm. 228; kîčma, konjski vlasi na čelu, hrv.; kûma pathinn; lârma lärm, mat. 597: ono hižno tovaruštvo bi v hižu vašu doneslo neprestajnu larmu i tabor; krčma taberna küzm. 274; gasp. 1/940; pârma heuboden; pâsma wiedel; pêsma carmen; rîzma, zagr. 4/1. 344: sem 24 rizme papera na listov pisanje potrošil; sûsma = kûndra, hrv.

42. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ka* imaju raznolik naglas.

1. ´ imaju

a) na slovci pred tvorkom

α) rieči koje se grade od substantiva *s ´ na zadnjoj slovci* osim onih na ák, áč i ík: Gašpérka, žena mužu, komu je pridjev Gašpér (Križ. gr.); Košírka, žena mužu, komu je pridjev Košír; pastírka: pastír hirtinn; možda ide amo postólka cenchris, dalm. deut. 14.

β) rieči načinjene prema mascul. na *ec s ´ na slovci pred ec:* dolánka: dolánec thalbewohnerinn, kr.; Dolénka: Dolénec Unterkrainerinn; Gorénka: Gorénec Oberkrainerinn; gorjánka: gorjánec bergbewohnerinn, kr.; jelénka: jelénec, ime kravi, kr.; ali i jelênka = košuta rog. 249.250 prema jèlen gen. jeléna; Júrka, žena mužu komu je pridjev Júrec (Lescë kr.); krmljénka: krmljénec, mastsau, hrv.; mladénka: mladénec i mlâdenka: mlâdenec puella adolescns, mil. 75; Némka: Némec eine Deutsche; nevaljánka: nevaljánec nichtsnutziges weib, hrv.; pévka: pévec sängerinn škr. 105; ravn. 1/184; pívka: pívec potatrix; ali pîvka, njeka ptica od glasa: pîv pîv; i Pîvka potok u kranjskoj ponjemčeno Poik; plévka: plévec jäterinn; marienkäfer kr.; podgórka: podgórec submontana, kor. 1/45; poscánka: poscánec die brunzerinn, kao psovka; posránka: posránec, scheiszerinn, kao psovka, kr. hrv.; potepénka: potepénec mulier vaga, škr. 20: potepenka; pritepénka: pritepénec ein hergelaufenes weib, kr.; podrávka: podrávec Drauanwohnerinn; poljánka: poljánec, feldbewohnerinn, kr.; posávka: posávec Saveanwohnerinn; rejénka: rejénec ziehtochter, kr.; sámka: sámec die für sich selbst lebt; eine unverheirathete preš. 7. 80; das weibchen der thiere und vögel; Slovénka: Slovénec, Sloweninn; túјka: túјec peregrina, preš. 138; fremdwort preš. 101; učénka: učénec schülerinn, kr.

γ) rieči koje se grade od adjektiva na *en* = ѣнъ, i u obće na *en, ena, eno*; riegje na *ov*: brunčénka, vrst jabuke, hrv.; črlénka, ime kravi, hrv.; drevénka modius (ima 4 mjerice) štj. hrv.; droždžénka, žganica od drožgja, hrv.; duplénka, puška dvocievka, hrv.; golénka, vrst breskve, hrv.; grozdénka, vrst kruške, hrv.; hržénka, vrst jabuke, hrv.; jarménka, vrst jabuke, hrv.; ječménka, vrst kruške, koja dozrieva kad se ječam žanje, hrv.; jesénka, vrst kruške hrv.; (jesenьnъka); konopljénka hänfling ptica, kr.; kotlénka, obzidano mjesto, gdje kotao stoji, hrv.; lojénka unschlittkerze: maslénka butterrührfasz; medénka, vrst jabuke hrv.; ov-

sénka, vrst jabuke, štj.; pečénka der braten ravn. 1/28: sam pernese podpepelníkov in pečénko; prosénka junikäfer, kr.; rménka vrst kruške kr.; vodénka, njeka bilina, hrv.; voščénka wachskerze; njeka bilina equisetum; zelénka, vrst kruške i jabuke, hrv.; zobénka = ovsenka hrv.; žetvénka, vrst jabuke, hrv.; žveplénka schwefelfaden, kr. — krhljóvka, voda od kuhanih krhljov' = razrezanih jabuka i krušaka; petróvka, vrst jabuke i kruške, što dozrieva o Petrovu; sirówka, njeka gljiva, što ima mlieko te se može nekuhana — sirova — jesti, kr.

b) na *predpredzadnjoj* slovci

α) rieči koje se grade od dvo- i višeslovčanih *substantiva s' na predpredzadnjoj slovci u sing. gen.*: bíroška: bíroš gen. bíroša, ime kravi, hrv.; Boštétovka: Boštétovec, žena mu (Béla gr.); bránjevka: bránjevec fratschlerinn, kr.; délavka: délavec arbeiterinn; Goríčanka: Goríčan Görzerinn; Gráčanka: Gráčan (Gradčan) Gratzerinn; gráhorka: gráhor gen. gráhora, art vicia; hájoška: hájoš gen. hájoša, ime kravi, hrv.; hížička: hížica häuschen, riegje hižîčka; Jágodka: Jágodec, žena mu (Béla gr.); Jákovka: Jákovec, žena mu (Predvor, gr.); Jérmanka: Jérman gen. Jérmana (od Hermann), žena mu (Bela gr.); Jernéjevka: Jernéjevec, žena mu (Brêg, gr.); krávička: krávica, kleine kuh; Márkovka: Márkovec, žena mu (Bela, gr.); Míhovka: Míhovec, žena mu, (Kôkrica, gr.); polégavka: polégavec, weib das gerne lange liegt, kr.; Prédenka: Prédenec, žena mu (Stenîčno, gr.); rájavka: rájavec, (reigen) tänzerinn, kr.; Sájavka: Sájavec, žena mu (Túpaliče gr.); sívoška: sívoš gen. sívoša, ime kravi, hrv.; Súgovka: Súgovec, žena mu (Breg, gr.); ščínkovka: ščínkovec die finkinn, kor. 1/47: predrobna ptica šínkovka; tékavka: *tékavec, oft brünstige kuh, kr.; Tónjevka; Tónjevec, žena mu (Bela, gr.); Tržáčanka: Tržáčan, Triesterinn; Tržíčanka: Tržíčan, ženska iz Tržíča (Neumarktl) gr.; zmótanka: zmótanec, ein verwirrtes weib, hrv.

β) rieči koje se grade od adjektiva possessiva na *ov te dolaze od imena vlastitih a imaju ' pred ov:* Bodánčevka: bodánčev, žena mužu, komu je pridjev Bodánec (Varaždin); Brúševka: brúšev, Brúša, žena mu (Varaždin); Fístrovka: fístrov, Físter, žena mu (Logâtec kr.); Gjurgjínovka: gjurgjínov, Gjurgjína, žena mu (Varaždin); Klénovka: klénov, Klén, žena mu (Va-

raždin); Máčkovka: máčkov, Máček, žena mu (Logatec kr.); Petráčevka: petráčev, Petráč, žena mu (Logatec, kr.); Pétkovka: pétkov, Pétek, žena mu (Logatec, kr.); Píbrovka: píbrov, Píber, žena mu (Zalog, kr.); Pikíjevka: Pikíjev, Pikíja, žena mu (Varaždin); Sršénovka: sršénov, Sŕšen gen. Sršéna, žena mu, štj.; Šebeníkovka: šebeníkov, Šebeník, žena mu (Logatec, kr.); Šímnovka: šímnov, Šímen, žena mu, (Logatec, kr.).

Amo idu i rieči, koje se grade od drugih dvo- i višeslovčanih *adjektiva i participa s ´ na predzadnoj slovci:* brézovka: brézov birkenruthe; črêšnjavka: črêšnjav vrst kruške, hrv.; králjevka: králjev, vrst kruške koja dozrieva o Kraljevu (20. augusta), hrv. léskovka: léskov halselruthe; mókavka: mókav, vrst kruške, koja je mókava (mehlig); písanka: písan bemahltes osterei, štj.; (sírotka po Miklošiću mjesto sirovatka, molken.); slínavka: slínav nasse erdart, kr.; slípavka: * slípav, labkraut, kr.; slívovka: slívov zwetschkenschwamm, kr.; trnóslavka:? vrst slive, hrv.; túlavka: túlav, gornji dio klobuka, štj.

č.) Dalje prama početku nego na perdpredzadnjoj slovci ´ imaju rieči, koje se grade od rieči *s ´ dalje prama početku nego na predpredzadnjoj slovci u sing. gen.:* Dúnajčanka: Dúnajčan gen. Dúnajčana Wienerinn; Gášparička: Gášparič, žena mu; Jánežička: Jánežič, žena mu; Jávorička: Jávorič, žena mu (Kostel, hrv.); Rádovličanka: Rádovličan, žena iz gorenske varošice Rádovlica (Radmannsdorf); Túpaličanka; Túpaličan, žena iz sela Túpaliče plur., gr.; várovavka: várovavec wärterinn; Vúrovička: Vúrovič, žena mu (Varaždin); Zágrebčanka: Zágrebčan Agramerin; itd.

2) ^ imaju

a) *na slovci pred ka*

α) rieči koje se grade od *glagolskih osnova na suglas*, ma taj suglas osnovi na kraj tim došao, što je vrstni nastavak pred k izpao, a naglas je u infinitivu bud na slovci pred vrstnim *i* u infinitivu ili na vrstnom nastavku: bûška: búhati, búhnoti, geschwulst, tako me je udaril, da mi je buška stekla; dôjka: dojîti ἡ τροφός küzm. 369: liki dojka otroke svoje varje; trpl. 109: to odstavleno od dojke svoje; gasp. 1/861: Benedik otide iz Rima z jedinum dojkum negdašnjum svojum; dolêvka art handbecher = ročka od ilovice, koja se zove i kúkuvica, štj. dûška

halitus nagfl. 187: kama, dejte, tak brezi düške? 99; d û š k e pl. geburtswehen; f û č k a fistula gön. 44: ftiči se z f ű č k o m lovijo, g o n ô t k a aenigma; g r â j k a saepes, nagfl. 82: grajka je obranba na dvouri bodoučim dugovánjem; k â n k a der tripper; k â r k a altercatio, perg. 8. 19: karke, 30: za to so se vnoge k a a r k e navadile s kotaarnoga oppravljania shagjati; mil. 287; kraj. 115; zagr. 4/1 307; mul. 275: karke; gasp. 1/66. 947 itd.; mat. 613 itd.; k v ô k a gluckhenne; l ê č k a: na-leknoti (лак) laqueus, tendicula, kraj. 147: vu vseh stvarih mi je l è č k è pometal; 148: razmečije vudice i léčke; zagr. 4/1. 88: put čist od l e č k i h i prečkih; 5/1. 320: imaju povsud svoja prugla naležena, svoje l e č k e postavljene . . . on hoče občuvati od vsake l e č k e noge moje (psalm. 24. 15); 303; mat. 470. 585. 610; reš. 115; o b û j k a calceus; o p â n k a schnürschuh; p â č k a i s p â č k a impedimentum; scandalum zagr. 4/1. 89: ako se je pak Abraham ze vsemi ovemi tremi p a č k a m i zveličiti mogel; gasp. 1/961: grehe odhititi i njim p a č k u postaviti; spačka, gasp. 1/83: želel je Kristuš dobro oprati noge apoštolske, pačile jesu njega halje, za to hotel je bog odhititi vse spačke; mat. 381: zadobivši tenkoču more vlesti, more doiti prez vsake s p a č k e i prečke v vsako mesto; scandalum: gasp. 1/948: pošalje sin človeči angele svoje i poberu iz králjestva njegovoga vse s p a č k e i one koji grešé, pošalje na kómen ognja (matth. 13), a u mat. ima od pag. 606 do 631 ciela jedna prodika ‚od spačke' gdje samo pag. 607 dolazi 14 puta rieč spačka; p â l j k a, kad se kruh peče, svalja se tiesto, speče i mašćom polije, a to je paljka, hrv.; p â z k a cura perg. 1. 19. itd.; gasp. 1/25. 49. itd.; p l j û s k a alapa mil. 291; gasp. 926 itd.; p o g r î n k a vorhang, ravn. 1/303; p r â s k a fragor mat. 612 itd.; p r ê č k a impedimentum, kraj. 250: človeku vu dóstojnom pričeščanju nikaj drugo p r e č k é vrči né more, nego sam smrtni greh; zagr. 4/188; gasp. 1/163. 852; 3/555 itd.; s ê č k a häcksel, nagfl. 94: krava trávo, detelco, senou, slamo, s e č k o, kukorišče, krumpiše, tikvi, repe itv. jej; s m ô j k a in glutasche gebackene rübe; s v i l o p r ê j k a seidenwurm; t â č k e pl. curriculus trusilis; t r ô š k a streufutter für hühner gön. 48: mam jas edno konoplásto, pisano kokoško, ta vö dobi rano, poudné, večér svojo t r o š k o; u g â n k a, ugânjka aenigma, dalm. ezeh. 17: vganjka; jud. 14: jest vam hočem eno vganko naprej postaviti; rog. 211; v ô j k a leitseil šerf. 1/11; v r a t o l ô m k a collifraga; z a d î r k a, zadêrka i z á d e r k a anstosz, anprall, mat. 506: porušila se na zemlju vsa pelda i kip

na z á d e r k u kamena jednoga . . pazite, kaj z á d e r k a kamena ovoga je včinila . . . opadne kip i pelda na z à d e r k u jednoga okrutanoga kamena; z a g â n k a ænigma; z a s û n k a repagulum; z b î r k a collectio.

β) *deminutiva jednoslovčanih feminina na suglas:* b î l k a: bíl grashalm; c ê v k a: cêv röhrchen; g ô s k a, gûska: gȏs gänschen, nagfl. 32: goska; h č ê r k a: hčêr filiola traun u predgovoru: hčęrka; preš. 39; gasp. 1/953: kčerku; k l ê t k a: klêt cavea, dalm. jerem 5: nyh hiše so polne golufie, kakor je k l e t k a polna vabceu; m î š k a: mïš mäuschen; n î t k a: nït fädchen, gol. 62: če je ta zadni špicasti thal njenga trupla odprt inu nękęj bęlliga koker ena tenka n i t k a ven visi, tok je (matica) že plemenita; r î t k a: rït ärschchen; s t r â n k a: strân pars, factio; š č ê t k a: ščet carduus: û š k a (veška): ûš läuschen. — Amo idu i *feminina od jednoslovčanih masculina na suglas:* g r â h k a, grâjka: grâh, vrst graha, nagfl. 162: na njivaj rasté pšeníca, žito, ječmen, oves, prosou, kukorica, g r a h k a, detelica itv.; gön. 31: grajhka; G r î l j k a: Grïlj, žena mu (Bela, gr.); p r â š k a: prâh staubfaden, nagfl. 160: rouža dosta cvejtni listouv má i med njimi so prahške (bit će rieč od nevolje skovana kao i sliedeća:) r ô d k a: rôd fruchtknotten, nagfl. 159: njega tali so: korenjé, steblo, lístje, cvetje, vu etom práhšnica, na srejdi r o d k a, vu šteroj semen jeste.

γ) *deminutiva od dvo- i više slovčanih feminina na a* s naglasom na predzadnjoj slovci; 1) dvoslovčane: d ê v k a: déva virgo, šerf. 2/9: dečki no devke; g l â v k a: gláva, nagfl. 52: na etoj žlici vam nika pokázati mam. Poglednite dobro njé g l a v k e zadnji tál; g r û š k a cruc. 5. 80; h r û š k a i r û š k a: * gruša pirus; g r â j k a: grája zaun, nagfl. 82: grajka je obranba na dvouri bodoučim dugovánjam; h ô j k a: hôja weisztanne, gol. 174: paša na hojki scer del trpi pa v' 6 v' 7 lejtah komęj enkrat se poti; k e č k a: * keka capillus nagfl. 77: je šoulske svoje pajdáše gde za k ê č k o potégno; m â j k a: mâja mater, hrv.; p î č k a: píca vulva; p t î č k a: ptica nagfl. 37: ftička; r â š k a: raha, raške rabe kod slamnata krova, da se slama priveže na letvo, hrv.; r ê ž k a: reža thürlucke, luknjica u vrata, da se kroz nju gleda, hrv.; r ô č k a: róka (?) zemljana čaša za vodu u kletih, štj.; s v î n j k a: svínja ein hirtenspiel; š ô j k a: šója nuszhäher reš. 207: Hanon kartagenski karvane, š o j k e i kauke zvučil je da...; t â š k a: njem. tasche, πήρα, dalm. evluk. 10: ne nosite mošne ni t a š k e ni čreuleu; dalm. sam. 17; schön. 305; t û n j k a: túnja fettkübel, štj.; v ê j k a: vêja

ramulus; zîbka: zíba cunae, gašp. 1/853; mat. 254: od zipke i povója.

Ovako su naglašene još ove dvoslovčane meni poznate rieči, koje se dadu svesti pod jednu navedenih točaka α) β) γ): bâčka hrv. a bâška kr. hirtentasche; bârka navis; bîrka nagfl. 164: gde se paséjo krave, telci, birke, svinjé, konji i drüga živína; gön. 24: birke su vu črejdi ovčarov; ime kravi, hrv.; čâčka pater hrv.; čâvka i kâvka monedula reš. 207; čîpka, sukno crleno za surku, hrv.; čûbka schubkarren, štj.; gêjka, ime kravi, hrv.; gêska nagfl. 50: táli káhl (so) stené, vrih, geske rour; glôbka nagfl. 120: táli ouči so: ozmice, grabica, mignice, globke bejle, léče, sun; kîrka kastanienblüte hrv.; kîška = šiška hrv.; kôcka i kôcka würfel nagfl. 55: vučitel pregledноti da kocko; kraj. 214: jesi li kaj kàrtami, kóckami po krivice dobil? zagr. 5/1 14: vu koje (košarice) je bilo petnajst parov kockih, na kojeh kockah vse piknice jesu se mogle videti; gasp. 1/932: najde mladence na kocke igrajuče; krîžka das kreuz im fenster nagfl. 49: obloka táli so: sošíčke, križke perotnice, obráčke, primáčke, čepi, panti; 29: ednáke dúžave so: vrnjek, spodnjek i ta kračiša križka, po tom tiva dva skradnjeka i ta srejdna skrižka. Štera idejo z endrügim v ednákom tégi? dvá skradnjeka z dúgov križkov i dvá prejčniva strüga s tov kračišov križkov (prečkov); kûčka, onaj maleni pušelj slame vrhu krova; ono što se veže na bič, da puca, hrv.; lêbka περικεφαλαία küzm. 355: i lebko zveličanja vzemte i meč dühá; 372: oblečeni v prsnjek vere i lubeznosti i v lebko, tou je vüpanje zveličanja; lîtka, nagfl. 123: tali noug so bedré, golnice, lítke, koulena, gležnouvje, oglávi, peté, poplatje, prsti; mâčka katze (prema máček katter); mâvka, ono što ostane kad ocvate bilina leontodon taraxacum i slične, što svaka sapica u zrak odnesti može, kr.; njêvka, njêfka ἐριθεία küzm. 278: puni z nevoščenoustjov, lüdomorstvom, njefkov, jalnostjov; 357: ki istina znjefke Kristuša nazviščavajo; 433: či pa čemérno nevoščenost máte i njefko vu vašem srci, ne hválte se — ar gde je nevoščenost i njefka, tam je zblouda; pîška (piščka?) junge henne, kr.; pôlka jalousie, gol. 39: zravno tęga je še v' teh zgornih plankah ena lukna z' eno polko, da se per zaprtimo čębęllnako lohko luft da; prêčka (prek) querholz, querstrich, nagfl. 29. 49; smîlka, njeka bilina; sôjka drvo čim se teža na kola diže hrv. = štj. ošček a kr. vôd hebewinde (možda svojka * съважька);

srâčka dysenteria; svîhke, pl. bedrängnis, ravn. 1/313; šâjka art schiff, nagfl. 175: vekše vodé i šájke ino ládje nosijo; gön. 30: na šájkaj po veliki vodáj vozijo; šêška ein schlag mit der hand oder ruthe kr.; šîška gallapfel; štûčka pomi genus; tâjka, ono kod gaćâ, gdje je svitnjak uvučen, hrv.; têpka mostbirn; têžka nagfl. 65: táli špora so: téžka, oblejk, znoutra zapor, zasünjač; vâška, stara ciganka, hrv.; vêška (veščka), ženska koja bi rado biti copernica ali ne može, hrv.; vûžka (upr. vužežka) zündhölzchen, nagfl. 14: dvej malivi sestri Jeka i Irma sta tou hűdo šegou meli, kaj sta se z vužkami rádivi zmejnjali; žâčka tabaksbeutel, nagfl. 102: dám dohánošom lejpe žačke; žêpka tasche, nagfl. 77: A. je preci naprej vzéo ednoga (rovatek) z žebke. — U pojedinih ovdje pod α) β) γ) a i drugdje navedenih riečih iz ugrske slovenštine a možda i kajkavštine čulo bi možda ˝ mjesto ˆ finije i tanje uho od mojega, koje nije kadro razlikovati ˆ od ˝ u sredini rieči.

2) *tro- i višeslovčane:* devôjka, divôjka: * devója puella, ugr. samo dévojka, küzm. 308: či bo k mouži šla dévojka ne pregreší; 309: rázloček je med ženouv i dévojkov; 454: ar so dévojke; perg. 7: dẹvojke a 19: plur. gen. devoj*ak*; krajč. 234: divójku; gasp. 1/751: mladenci i divójke; 890: gdo bi bile divójke ove; plur. gen. divojâk gasp. 1/874. 954: divoják; hižûrka: hižûra häuschen mat. 110: da bi gdo vašu hižu, rečem hižurku temnu, škuru, tmičnu, razdrtu i tesnu porušil; 441: vide se siromaške hižurke i kučice; magdalênka: Magdalêna, vrst jabuke i kruške, hrv.; Marûška: Marúša, ime vlastito, rog. 291: te zapústim tàr se obrnem h' tem Midelnam, h' Maruškam, h' Mícam in h' drugim katére nosjò inu imajo tu s. ime Maria nad sabo; rezêtka, rezêtka: reséda, nagfl. 159: za kaj maš rad roužo, rezetko, violo? pregrêška: pregrêha peccatum, zagr. 4/1. 8; tretjînka: tretjína tertia pars, ravn. 1/191: David svojo vojsko zvrstuje: tretjínko jih da v' Joabovo, tretjínko v' Abizajovo in tretjínko v' Etajovo povelje; vrtûljka vrtúlja „haklec kaj obloke zapira" hrv. — Amo idu rieči koje se grade od feminina na íca, kadšto i na nenaglašeno ica: borovîčka: borovíca, nagfl. 168: z semena (borovoga) borovičko i vrastvo spravlajo; črepnjîčka: črepnjíca scherbe, nagfl. 119: vu črepníčkaj; deščîčka: deščíca brettchen, nagfl. 66: deščíčka; glavîčka: glavíca, nagfl. 122: táli rouk so: pléča, rame, miške, laktouvje, glavíčke; tak rame kak glavíčke majo slounkonje; glavíčk táli so prgíšče i

prsti; hižîčka premda hížica, gön. 69; kravîčka premda krávica; ladîčka premda ládica, gasp. 1/807: odpru ladíčku; nožîčka: nožíca; sošîčka: sošíca, nagfl. 49: obloka tali so: sošíčka, križke, perotnice . .; žrebîčka: žrebíca, itd. — Ovdje neka stoje i cobâjka, kocobâjka, kocomâjka, vrst oprave, hrv.; libâjka, ime kravi, hrv.; muhâjka, ime kravi, hrv.

δ) *deminutiva* od višeslovčanih *feminina na suglas s ^ na zadnjoj slovci:* kokôška: kokôš hennchen; piščâlka: piščâl kleine flöte, zagr. 4/1. 40: piščaljka; vrtêlka: vrtêl, fritillus; možda tako i krlêtka cavea. — Amo idu i

ε) rieči koje se grade od subst. *mascul. s ^ na zadnjoj slovci:* Ahčînka: Ahčîn, žena mu (Kranj); Anžônka: Anžôn, žena mu (Logatec kr.); Bašlînka: Bašlîn, žena mu (Varaždin); Behtânjka: Behtân, žena mu (Suhodol, hrv.); Boštâjka: Boštâj, žena mu (Bela, gr.); Drlûnjka; Drlûn, žena mu (Vidovec kod Varaždina); Furlânka: Furlân Friaulerinn; Ga-; brûnka: Gabrûn, žena mu (Tržič, gr.); Gašparlînka: Gašparlîn, žena mu (Varaždin); Grôska: Grôs, žena mu (Stenično, gr.); Gurgânjka: Gurgân, žena mu (Suhodol, hrv.); Jančînka: Jančîn, žena mu (Kostel, hrv.); Kajdîžka: Kajdîž, žena mu (Nova vas, gr.) Kaštrûnka: Kaštrûn, žena mu (Bela, gr.); kristjânka: kristjân christinn; krajč. 322: krščánka: krščân; mezljânka: mezljân (musselin), ženska suknja kakove Kranjice nose; Mihûnjka: Mihûn, žena mu (Varaždin); milionârka: milionâr, millionärinn, preš. 161: za dóto, ki je nima miljonárka; pogačônka: pogačôn, vrst jabuke, hrv. (valjda demin. od pogačôna); poganînka: poganîn, heidinn, gasp. 1/631: od matere poganinke; prepîrka: prepîr, zank, streit, controversia (možda od osnove u prepirati); Rebôlka: Rebôl, žena mu (Hraše, gr.), Rjavînka: Rjavîn, žena mu (Kamnjak, štj.); ružmarînka, ružmarîn, rosmarinapfel, hrv.; seljânka: seljân (i seljân) landbewohnerinn; stržênka: stržên, vrst kruške, hrv.; šafrânka: šafrân, vrst breskve, hrv.; Šimônka: Šimôn, žena mu (Kranj); španjûrka: španjûr, vrst trešnje, hrv. upravo Spanierinn: štrtînka: štrtîn, $^1/_4$ vagana, štj.; Talijânka: Talijân, mulier Itala; tercijâlka: tercijâl frömmlerinn, pietistinn, preš. 123: tercjálke porekó, de jih (pesmi) je vdíhnil zlódi; tolovâjka: tolovâj räuberinn; trpentînka: trpentîn, terpentinbaum, ravn. 1/128. 249; Vanjcérka: Vanjcér, žena mu (Vidovec kod Varaždina); Vrbênka: Vrbên, žena mu

(Goríče, gr.); — Amo tamo po Hrvatskoj imaju taj naglas i feminina od masculina s naglasom *ne* na zadnjoj slovci: Badžûnjka: Bädžun, žena mu (Curkovec); Šarutânjka: Šarûtan, žena mu (Pakovec). U kranjštini glasila bi se ta imena bez sumnje Bažûn, Šarutân; znamênka: znâmen zeichen, reš. 134, možda od znamênje. — Mjesto ˆ imaju ´; fižólka: fižôl, drobna vrst pasulja, kr.; pepélka: pepêl, ona ‚rjuha', koja se metne preko kace, u kojoj se rubje luži a u njoj ima pepeo, kr.; tako i vesélka prema vesêl, ime kravi, kr. — Amo idu na dalje

ζ) *feminina* od *masculina s* ˆ *ili* ˜ *na zadnjoj slovci*, na pose αα) reči koje se grade od masculina na ân ili än gen. âna ili ána (= нинъ, ѣнинъ): Bašljânka; Bašljän, ženska iz sela Bášelj, gr.; Beljânka: Beljân i Beljän, ženska iz sela Béla, gr.; Brežânka: Brežän, žena iz sela Brêg, gr.: cigânka: cigän zigeunerinn; Estijânka: Estijän, žena od Este preš. 135; Gojžânka: Gojžän, ženska iz seoca Gojzd, gr.; Ljubljânka: Ljubljän stanovnica grada Ljubljane, preš. 68. 100; Ločânka: Ločän, ženska iz varošice Lóka (Bischofslack); Mačânka: Mačän, ženska iz seoca Máče, gr.; Novljânka: Novljän, ženska iz sela Nóva vâs, gr.; Petânka: Petän, žena mu (Béla, gr.); Srjânka: Srjän, ženska iz sela Srêdnja vas, gr.; Sušânka: Sušän, ženska iz sela Súhe, gr.; Trepânka: Trepän, žena mu (Predvor, gr.); vašânka: vašän dorfbewohnerinn; Žabljânka: Žabljän, ženska iz sela Žáblje, plur. gr. — Amo tamo po Hrvatskoj imaju taj naglas i feminina, koja se grade od drugčije naglašenih masculina: Bukovčânjka: Bukôvčan, ženska iz sela ‚Bukovec' u Selinskoj fari; Pakovčânjka: Pakôvčan, ženska iz sela Pakovec u istoj fari. — ββ) rieči koje se grade od masculina na ẽ (et) gen. éta, pak se ečka (= шитька) u Kranjskoj, gdje no jedino, koliko znam, taj završetak rabi, izgovara eška: Cemprêška: Cemprẽ gen. Cempréta, žena mu (Logatec kr.); Fundêška: Fundẽ, žena mu (Máče, gr.); Maslêška: Maslẽ, žena mu (Logâtec); Medêška: Medẽ, žena mu (Bela, gr.); Mezêška: Mezẽ, žena mu (Logatec); Škabrnêška: Škabrnẽ, žena mu (Novo mjesto). — γγ) rieči koje se grade od masculina na ïč gen. íča, gdje se ička većinom izgovara iška: Angelîčka: Angelïč gen. Angelíča, žena mu (Podgradnje štj.); berîčka: berïč, weib des gerichtsdieners, kr.; Kraljîčka: Kraljïč, žena mu, štj.; Pavlîčka: Pavlïč, žena mu (Bela, gr.) pozovîčka: pozovïč uz pozòvič hochzeitbitterinn; Žepîčka: Žepïč, žena mu (Gojzd); tako i deklîčka prema

*

deklîč puella, nagfl. 131: ženo si vzeme. Etakši možki se teda mouž, d e k l í č k a pa, štera ga je vzéla, žena zové. — Amo tamo po Hrvatskoj imaju taj naglas i njeke rieči gragjene od masc. na ič s drugim naglasom: B a s t a l î č k a: Bastálič gen. Bastáliča, žena mu (Pakovec); B u k o v î č k a: Búkovič, žena mu (Suhodol); L i t v î č k a: Lîtvič (Lîtvić), žena mu (Blažev dol); S m r n d î č k a Smŕndič, žena mu, (Curkovec). — Tako i druge rieči od masc. s ˝ na zadnjoj slovci: P e t r û s k a: Petrûs gen. Petrúsa, žena mu, (Bela gr.) Amo idu na dalje

η) rieči koje se grade od *adjectiva, participa, numer alija s naglasom na zadnjoj slovci:* A h č ê v k a: ahčêv, Ahëc, žena mu (Bela, gr.); b î t k a: bît, pugna; č e t v ê r k a: četvêr, der vierer; č r n â v k a i čŕnjavka: črnâv i čŕnjav schwarze strieme, dalm. exod. 21; reš. 227: črnjavka; gasp. 3/560; d e s ê t k a: desêt decem, krajč. 57: za tèm zrnom pak hodi jedna desétka máleh zrn; 159: ki vu sebe petnadestè desetkih zapira; 161: dokle desétku vusti moliš; d v ô j k a: dvôj der zweier, sliva dvojka doppelzwetschke nagfl. 38; k r v â v k a; krvâv, vrst jabuke i kruške, hrv.; s ê r k a: sêr, vrst kruške, hrv.; s û r ḳ a: sûr, art rock, hrv.; t r ô j k a, der dreier; ž e r j â v k a: žerjâv loderasche; tako i p i j â v k a i p î j a v k a: pijâv i pîjav blutegel; schwamm; p r h â v k a (i pèrofka hrv.) favilla, reš. 10: prhâvka i pepel; — valjda ide ovamo v g o n î t k a ænigma (vgonit part. mjesto vgonot?) vognag. 39: tou je vgonítka bila (vognag, 39: vgoniti = kr. ugniti = ugъnąti). — Amo tamo u kajkavštini imaju taj naglas i ine rieči n. p. Č o r k ê v k a: Čôrko, žena mu (Vidovec kod Var.); M e s e č ê v k a: Mêsec (Mësec), žena mu (Suhodol). — Ovdje neka stoje rieči na â l k a (srbski aljka i ajka), koje se grade većinom od participa: b r č â l k a: brčal fem. brčâla, njeka igračka za djecu, hrv. = dŕglja kr. po Vidovečki: brčôuka; c â l k a, côuka = nihaljka; d r ž â l k a griff, handhabe; g r e š t â l k a, trozub tukač, kojim se grožgje u presici tuče (grešta) hrv.; h u h â l k a huhôuka = nihaljka; m o š t â l k a = greštâlka; n i h â l k a hängematte; p r â l k a waschbrett, waschbläuel, njom flake tepu; ona daska kojom se kruh meče u kopanju; š č e t â l k a carduus, kr.; (možda bolje ščetâvka); š k r e b e t â l k a crepundium; š p r i c â l k a spritze; š p r i h â l k a gartenspritze; ž u k â l k a = nihaljka.

ϑ) rieči koje se grade od *masculina, koja u sing. gen. za slovku narastu a imaju tuj ˊ na predzadnjoj slovci:* B o ž î č k a: Bòžič gen. Božíča, žena mu (Lescë, gr.); j e l ê n k a: jèlen gen. jeléna

= košúta; medvêdka: mèdved gen. medvéda bie bärinn; Perûčka: Pèruč gen. Perúča, žena mu (Žeje, gr.); Rožîčka: Ròžič gen. Rožíča, žena mu (Varaždin); sosêdka: sósed gen. soséda, vicina (možda demin. od sosêda).

ι) rieči, koje su prema *mužkim* substantivom *na ec i ek s ˆ na slovci pred ec ili ek:* bêlka: bêlec vacca alba; Blêjka: Blêjec, ženska iz Bléda (Veldes) gr.; Bohînjka: Bohînjec, ženska iz doline Bòhinj gen. Bohínja, gr.; brljâvka: brljâvec blödsichtiges weib, kr.; črnjâvka: črnjâvec črnjava krava; čînka: čînec, nigra vacca; Dalmatînka (u narodu Drmatînka): Dalmatînec Dalmata mulier; goljufîvka: goljufîvec betrügerinn kr.; Hebrêjka: Hebrêjec, Hebräerinn, ravn. 1/82; hudodêlka: hudodêlec übelthäterinn; Ivîčka: Ivîček, žena mu (Blažev dol, hrv.); izmišljâvka: izmišljâvec, die (böses) erfindet, ravn. 1/133; Jernêjka: Jernêjec, žena mu, kr.; kanârka: kanârec weibchen des kanarienvogels; Klemênka: Klemênec, žena mu (Zalog i Goríče, kr.); konjedêrka: konjedêrec, weib des wasenmeisters; Kôjka: Kôjec, žena mu (Nova vas, kr.); krivovêrka: krivovêrec eine irrgläubige; krmežljîvka: krmežljîvec lippa; kvartopîrka: kvartopîrec, doslovan prievod od kartenschlägerinn (prati = schlagen) kr.; Latînka: Latînec Lateinerinn; hrv. = gymnasium; ležnjîvka ležnjîvec lügnerinn: lîska: lîsec, lisasta krava; Martînka: Martînec, žena mu (Bela, gr.); Milâvka: Milâvec, žena mu, kr.; Morâvka: Morâvec Mährerinn; morîvka: morîvec mörderinn; nagajîvka: nagajîvec molesta; nevoščljîvka: nevoščljîvec, invida; opravljâvka: opravljâvec verläumderinn; oznanjevâvka: oznanjevâvec verkündigerinn; Pêmka: Pêmec Böhminn; pijânka: pijânec säuferinn, zagr. 4/1. 121: morebiti je (žena) srdita, ozojna, gizdava, jezična i klatešica, pianka itd.; pišîvka: pišîvec, vrst kruške, hrv.; planînka: planînec sennerinn; plâvka: plâvec, vacca fusca, hrv.; plesâvka: plesâvec tänzerinn; pogrêbka: pogrêbec, die nach einer leiche ging und am todtenmahle theil nimmt, kr.; pogorêlka: pogorêlec, abbrändlerinn; poljodêlka: poljodêlec feldbebauerinn; pozabljîvka: pozabljîvec, die vergeszlich ist; prebivâvka: prebivâvec einwohnerinn; prilizovâvka: prilizovâvec schmeichlerinn; primôrka: primôrec küstenländerinn; Prînka: Prînec, žena mu (Gojzd, gr.); Rakičânka: Rakičânec, stanovnica sela Rakičan, ugr.; rdêčka: rdêčec, ime kravi, kr.; rjâvka: rjâvec, braune

kuh, kr.; Sîrka: Sîrec, žena mu (Hraše, gr.); sîvka: sîvec, graue kuh, kr.: Slêmka: Slêmec, žena mu (Bćla); Snêdka: Snêdec, žena mu, (Bela, gr.); Sobočânka: Sobočânec, ženska iz Sobote, ugr.; srabljîvka: srabljîvec eine krätzige; sramežljîvka: sramežljîvec eine verschämte; stârka: stârec, greisinn, preš. 131; Strahînjka: Strahînjec, žena iz sela ‚Strahînj' kr.; strahopezdljîvka: strahopezdljîvec, timida; strahovâvka: strahovâvec, die in furcht hält, ravn. 1/208; strašljîvka: strašljîvec, timida; Španijôlka: Španijôlec Spanierinn; Špikânka: Špikânec, žena mu (Logatec); Štignêdka: Štignêdec, žena mu (Blažev dol, hrv.); Tatînka: Tatînec, ženska iz sela ‚Tatînec', kr.; Tirôlka: Tirôlec Tirolerinn; tkâlka: tkâlec, weberinn; Tômka: Tômec, žena mu, (Gojzd, gr.) tôžîvka: tožîvec klägerinn; tôžljîvka: tožljîvec, träges weib; trpînka: trpînec, dulderinn; Tuhînjka: Tuhînjec, žena iz sela Tuhînj, gr.; Turopôljka: Turopôljec, ženska iz Turopolja, hrv.; valjâvka: valjâvec die wälzerinn; die walze; Varaždînka: Varaždînec, ženska iz Varaždina, hrv.; vasovâvka: vasovâvec, die gern zu dorfe geht; fensterlt, mit burschen verkehrt, kr.; Vîdka: Vîdec žena mu (Šenčúr, gr.); vušîvka: vušîvec, die läuse hat, kao psovka; zadevâvka: zadevâvec vergeuderinn, die alles verthut, rog. 479; so njo za eno zadeváuko, reznášauko inu potrátenco tega blagà držali; zâjka: zâjec häsinn; zamôrka, zamûrka: zamôrec, zamûrec mohrinn; zapeljîvka: zapeljîvec, verführerinn; zapravljîvka: zapravljîvec, verschwenderinn; zločînka; zločînec übelthäterinn; znânka: znânec bekannte; Zînka: Zînec, žena mu (Gojzd, gr.) — Kadšto dotična mužka rieč nije u porabi ili pako, ako jeziku rabi, ima od dotične ženske udaljeno značenje, jer feminina na ka mogu često služiti kao pridjevi komu god substantivu ženskoga roda, što kad kak valja i za masc. na ec: basânjka, vrst kruške, hrv.; bezgâvka mandelgeschwür, kr.; brisâvka wischlappen, kr.; buzlânjka, vrst jabuke, hrv.; klopčânka, vrst jabuke, hrv.; sklizânka i sklîzanka eisbahn: šivânka i šívanka nadel kr. itd.

z) rieči koje se grade od masculina na *ák, áč, ík* i *úr:* Blaznîčka: Blazník, žena mu (Braslovče štj.); Brenčûrka: Brenčúr, žena mu (Bela, gr.); lisâčka: lisák, ime kravi, hrv.; pečûrka: * pečúr champignon, njeka gljiva, hrv.; Vrâčka: Vráč, žena mu (Gojzd, gr.)

b) na *predpredzadnjoj* slovci

α) rieči koje se grade od *substantiva s ˆ na predpredzadnjoj slovci u sing. gen.*: Antônička: Antônič gen.; Antôniča, žena mu (Kastel, hrv.); Bîdovka: Bîdovec, žena mu (Mače, gr.); Boštijânovka: Boštijânovec, žena mu (Bela, gr.); Čâkavka: Čâkavec, žena mu (Logatec); Francêtička: Francêtič, žena mu (Varaždin); Hrênarka: Hrênar, žena mu (Kostel, hrv.): Ivânčička; Ivânčič, žena mu (Varaždin); Ivanêtička: Ivanêtič, žena mu (Ljubljana); Kâjževka: Kâjževec, žena mu, (Nova vas, gr.); Kîkečka: Kîkec gen. Kîkeca, žena mu (Pristava, štj.); Knjôbežka: Knjôbež, žena mu (Gojzd); Kôdrička: Kôdrič, žena mu (Bela, gr.); krûmpiška: * krumpiš, erdapfel, ugr.; Kûmrička: Kûmrič, žena mu (Varaždin); Ljubljânčanka: Ljubljânčan Laibacherinn; Lûkmanka: Lûkman, žena mu, štj.; Mâlijka: Mâlij, žena mu (Gojzd, gr.); Martînežka: Martînež, žena mu (Gojzd, gr.); Mâvšička: Mâvšič, žena mu (Predvor, gr.); Odâmovka: Odâmovec, žena mu, (Bela, gr.); Ogêtička: Ogêtič, žena mu (Varaždin); Pîkeška: Pîkeš, žena mu (Bela, gr.); pîščelka: pîščel, gen. pîščeli fistula, gr.; plâvenka i plavénka * plâvenec, ime kravi, hrv.; posnêmavka: posnêmavec imitatrix; schaumlöffel, gr.; Predvôrčanka: Predvôrčan, ženska iz fare Predvôr, gr.; preprêdenka: preprêdenec, ein verschmitztes weib, gr.; raznâšavka: raznâšavec verschlepperinn, rog. 479: reznášauka; rêzanka: rêzanec, eine verschnittene sau, kr.; snêdenka: snêdenec, gefrässiges weib, kr.; Sôvička: Sôvič žena mu (Hlebce, kr.); Stânčička: Stânčič, žena mu (Kostel, hrv.); Svetôgejka: Svetôgej, žena mu (Hlebce, kr.); Štâjerka: Štâjerec Steiermärkerinn; štôrovka: štôrovec, plumpes weib, kr; Šûrbička: Šûrbič, žena mu (Kostel, hrv.); Višnjička: Višnjič, žena mu (Varaždin); zamasîkanka: zamasîkanec, schmutziges weib, hrv.; zmêtenka: zmêtenec verwirrtes weib.

β) rieči od *adjectiva s ˆ na predzadnjoj* slovci: Andrêjčkovka: andrêjčkov, Andrêjček, žena mu (Logatec); Bôbnovka: bôbnov, Bôben, žena mu (Zalog, kr.); Cûcovka: cûcov, Cûc, žena mu (Bela, gr.); Čekûnčevka: čekûnčev, Čekûnec, žena mu, štj; Dolînčevka: dolînčev, Dolînec, žena mu, (Varaždin); Golôbovka: golôbov, Golôb, žena mu (Šenčúr, gr.); Guzêlovka guzêlov, Guzêl, žena mu (Logatec); Jôštovka: jôštov, Jôšt, žena mu (Savíca, gr.); Jûrčkovka: jûrčkov, Jûrček, žena mu (Zalog); Jurînčevka; jurînčev, Jurînec žena mu (Varaždin); Krôl-

čevka: krôlčev, Krôlec, žena mu (Varaždin); Kûhtovka kûhtov, Kûhta, žena mu, štj; kûkčevka: kukčev, Kûkec, žena mu (Varaždin); Ogrînčevka, Vugrînčevka: ogrînčev, Ogrînec, žena mu (Varaždin); Martênkovka: martênkov, Martênek, žena mu (Logatec); Matêvžkovka: matêvžkov, Matêvžek, žena mu (Logatec); Matijônovka: matijônov, Matijôn, žena mu (Logatec); Mavrîčevka: mavrîčev, Mavrîc, žena mu, štj.; Medîčevka: medîčev, Medîc, žena mu, štj.; Mesêjčevka: mesêjčev, Mesêjec, žena mu (Logatec); Pajâcovka: pajâcov, Pajâc, žena mu (Bela, gr.); Paklêševka: paklêšev, Paklêš, žena mu, štj.; Pîčevka: pîčev, Pîč, žena mu (Varaždin); Skôkovka, skôkov, Skôk, žena mu (Bela gr.): Šmigûtovka šmigûtov, Šmigût, žena mu, štj; Šmîrovka: smîrov, Šmîr, žena mu (Bela, gr.); Štohêčevka: štohêčev, Štohêc, žena mu (Varaždin); Tôtovka: tôtov, Tôt, žena mu (Varaždin); Trjôkovka: trjôkov, Trjôk, žena mu, štj.; Vodopîvcovka: vodopîvcov, Vodopîpec, žena mu (Logatec); Volâvčevka: volâvčev, Volâvec, žena mu (Varaždin); Vrbânčevka: vrbânčev, Vrbânec, žena mu (Varaždin); zlêvenka: zlêven, art mehlspeise = zlêvka. hrv. — Tako je naglašena rieč kîselka premda je kísel sauerampfer, kr.; a hrv. kisêlka, vrst jabuke.

c) *Dalje* prama početku rieči *nego na predpredzadnjoj* slovci naglas imaju rieči, koje se grade od rieči *s ˆ u sing. gen. dalje prama početku nego na predpredzadnjoj* slovci: Andrâševička: Andrâšević, žena mu (Varaždin); Ântoličkа: Ântoliček, žena mu, (Podgradnje, štj.); Bûbnjarička: Bûbnjarič, žena mu (Varaždin); cîmeroška: cîmeroš, ime kravi, hrv.; Cûdrmanka: Cûdrman, žena mu (Breg, gr.); Čîrčičanka: Čîrčičan, žena iz sela Čîrčiče, gr.; Dûjmovička: Dûjmovič, žena mu (Varaždin); Kâmničanka: Kâmničan, ženska iz varošice Kamnik; Kôkričanka: Kôkričan, ženska iz sela ‚Kôkrica', gr; Kôkrjanka: Kôkrjan, ženska iz sela Kôkra gr.; Kûnštovička: Kûnštović, žena mu (Kostel, hrv.); Mâvčičanka: Mâvčičan, žena iz sela Mâvčiče', gr.; Mlâjtičarka: Mlâjtičar, ženska iz sela, Mlâjtinci'', ugr; vêveroška: vêveroš, ime kravi, hrv.

3. ˋ imaju rieči, koje se prave od rieči s tim naglasom: Drgòška: Drgòta, žena mu (Logatec, upravo Drgočka); gròfovka: gròfov, gräfinn; Grogòrka: Grogòrec, žena mu (Tatinec, gr.); Nòršinčarka: Nòršinčar, žena iz sela Nòršinci, ugr.; Tèšanovčarka: Tèšanovčar, ženska iz sela ‚Tèšanovci', ugr.

4) ˜ na zadnjoj slovci imaju barem u gorenštini: mamkȁ: máma, mütterchen; nbškȅ pl. backtrog; očkȁ (očikȁ?): òča vätterchen; pečkȁ (pьškȁ) obskern; postrvkȁ: postrvȁ forellchen.

43. Rieč, koju Miklošić pod tvorkom *aka* pag. 244 navodi, nije mi poznata, ne znam joj dakle naglasa, ali bih rekao da je sí-brāka.

44. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ika* grade se od substantiva i adjectiva, koje se grade od substantiva, jedne se individuališu a druge umaljuju; koje se individuališu, imaju s malenom iznimkom ´ na *i* u tvorke, a koje se umaljuju, one drže naglas rieči, od kojih se grade. Rieči, koje se grade od adjektiva, ravnaju se po prvih.

a) ´ na *i* u tvorke: belíka, vrst trešnje i slive, hrv; blaževíka, vrst jabuke, hrv; bližíka, perg. 57: svojega bližiku kvaarna činy jalnim svedočtvom; brutníka, vrst jabuke, hrv.; cepíka, ciepljena voćka; gön. 34 i hrv.; crveníka, vrst jabuke, hrv.; česmíka berberis vulgaris; črleníka, vrst jahuke i šlive, hrv.; črníka schwarzkümmel; vrst trešnje hrv.; dníka, thalwiese, nagfl. 166: travnici so na vékše ravnice (dnike), štere prouti sprolétji voda oblejé; drobníka, vrst šljive drobne kao trnina, hrv.; jačmeníka, vrst jabuke, koja dozrieva, kad ječam žanju, hrv.; jalšíka, vrst jabuke, hrv.; jesíka populus (arbor); kiselíka, vrst jabuke, hrv.; koreníka radix, kr.; kovačíka, vrst jabuke, hrv.; lesníka holzbirn, waldbirn, kr.; ločíka i ločika lactuca; lovoríka lorbeer; medeníka, vrst jabuke i rane šljive, hrv.; mepríka, metprika, njeko drvo, što se meće u ‚presmec', štj.; metlíka artemisia; vrst jabuke, hrv.; grad u Kranjskoj (Möttling); miríka = resa, dalm. jer. 17; mladíka sprosse, preš. 163; trpl. 67. 108. 117; nagfl. 151; orehíka, vrst kruške, hrv.; peleníka, vrst jabuke, hrv., periká, njeka trava, hrv.; pisaníka, vrst jabuke, hrv.; rastíka, upravo hrastíka, nagfl. 166: vu ništeri logej se samo rastje (rastika) nahaja; rodníka, vrst šljive, hrv.; skulíka, vrst jabuke, hrv.; smetíka, vrst grožgja, kr.; smetlíka euphrasia kr.; smilíka i smîlika gnaphalium, kr.; smolíka eine baumkrankheit, kr.; solíka graupenhagel, kr.; srčíka i sŕčika, vrst jabuke, hrv.; storžíka. rog. 455: iz katérim (orožjem) posal je svoj živòt takú, de je bil bul eni storžyki, eni suhi korényni, kakòr enimu živimu človeku podoben, (stòrž je föhren, — tannenzapfen); šapulíka, vrst jabuke, hrv. šilíka, vrst jabuke, hrv.; šipulíka, vrst jabuke, hrv.; škrabu-

tíka, vrst jabuke, hrv.; špaíka, vrst šljive, hrv.; štučíka, vrst jabuke, hrv.; trdíka, vrst jabuke i trešnje, hrv.; trepetíka i trepetljíka bractea; trstíka arundo; viníka labrusca, dalm. jer. 2; ezeh. 18; cruc. 5/145; vrbíka, vrst jabuke, hrv.; zeleníka, vrst jabuke, hrv.; zobeníka, vrst jabuke, hrv.; žutíka i žutljíka vrst kruške, šljive, trešnje. — Takav ima naglas i vladíka dux. — Kajkavci bliže Slavonije naglašuju navedene rieči s naglasom na slovci pred ika.

Drugačije naglašene su ove meni poznate rieči: jétika hektik, cruc. 5/94. 114; komònika artemisia; lepátika frömmlerinn, kr; ljúlika, ljúlka lolch, dalm. evmat. 13; schön. 55; jap. 59; preš. 100: lulka; majólika art weinkrug, cruc. 5/168. 169. 181; ólika, óljika ölbaum, cruc. 2/162: ojlika; ótika = ótka (отъка) pflugsterze; a što znači cruc. 2/440: ribič otiko vun z' ribo potegne, ne znam; pôpiko auge am zweige štj; trêšljika febris, küzm. 111. 274; nagnav. 17: Imbre je v tréšliki; ka je tréšlika? trobélika, trobólika cicuta, nagfl. 161: eto je divja petrežel (trobolika); što je trbolika gön. 33: Gejza si je na edno trstno trboliko seo i gezdo je po dvouri, ne znam; tútika eine ganz kleine münze. — A ˆ na *i* u ika ima: motîk u kr. rez. §. 136: mutíka, a u ugr. moutika to je mótika haue; cruc. 2/263: 5/148 matika; nagfl. 134: moutika; krajč. 16: motika; frlîka i frlika je njem. vergleich = gleichniss, beispiel, nagfl. 112. 115 itd.

b) *deminutiva drže naglas rieči od kojih se grade:* Alênčika: Alênka Helena; âlika; âla, ime kuji, hrv,; Ânčika: Ânka; Bârbika: Bârba, Barbara; cûjzika: cûjza, čisto mlada ždriebica, hrv. štj.; fijôličika: fijôlica, ime kravi, hrv.; gúdika: gúda sus, hrv.; ícika: íca junge kuh, božja icika frauenkäfer štj; kokôšika: kokôš, cruc. 5/75: kokušika (možda kokoška); Lízika: Líza Elisabeth; ime kravi, hrv.; mísika: mísa, ime kuji, hrv.; Nânčika: Nânča, hrv.; òvčika: òvca, ime kravi, hrv; Pêpika: Pêpa Josephine; pícika: píca vulva; pûnčika: pûnca puella, kr.; púrika: púra; récika: résa; Rèzika: Rèza Theresia, preš. 42: Rêzika; ròsika: ròsa, ime kravi, hrv; Rôzika: Rôza; svîlika: svîla, ime kravi, hrv.; Tônčika: Tônka Antonia; Trèzika: Trèza Theresia, hrv.; Ûršika: ûrša Ursula itd.

45. Rieči kojim je tvorka ili završetak *oka* imaju ´ *na slovci pred tvorkom:* íloka, ime kravi, hrv; lálokа i lálovka, lálavka,

mandibula küzm. 34; reš. 7: koji sem medvedom i oroslanom laloke strgnul; míloka, ime kravi, hrv.; náloka i nálovka, u melinske preslice oni kolčići, o koje se kolesni palci love da kreću preslicom, koja vrti donji kamen, kr; vávroka brennheisze suppe, kr. — žátloka je od njem. (schlacht)-hacke, kr.

Rieči na *ska:* gospóska: gospôd obrigkeit; sosêska: sósed gen. soséda gemeinde, cruc. 5/65. 259; vòjska: vod bellum, exercitus; žénska: žèna weibsbild, jesu upravo substantivirana adjectiva feminina od adjectivne tvorke ski (ьскъ).

(Završetak u sliedećoj knjizi „Rada“).

Ocrt literarne povjesti prava českoga.*

Čitao u sjednici filozofičko-juridičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 16. svibnja 1877.

PRAVI ČLAN PROF. DR. J. J. HANEL.

Doba, koje je nastupilo u Českoj tik pošto je napisana knjiga Rožmberska, nije bilo sgodno, da se u njem dovrši konsolidacija narodnoga prava u Českoj i Moravskoj, ili da se barem uzmogne razviti uredjeno pravno stanje. Niti se je mogao učiniti u zemlji kakav zakonodavni pokus, niti je moglo sakupljanje pravnih načelâ, koja su imala rabiti za riešenje pravnih pitanjâ, pokazati zamašnijih posljedicâ.

Većeslavom III. izumrla je g. 1306. — barem po debeloj krvi — vladalačka porodica Premyslovacâ. Premda su razmirice, koje se često ponavljahu izmedju pojedinih njezinih članovâ, dovadjale zemlju ne jedanput do samoga kraja propasti; premda ide osobito zadnje njene člane opravdani priekor u povjesti, da su više uštrba nanieli narodnosti českoj, nego li isti njezini neprijatelji, Niemci: ipak je izumrće kuće Premyslovacâ, iz naroda českoga izašle, kroz viekove s njim tiesno skopčane, postalo kobnim i za čitav kulturni život Čehâ i za razvoj temeljnih načelâ njihovoga prava. Smutnje, koje su se sada porodile, uništile su svaki pravni red u zemlji, te su osobito domaće slavensko pravo u njegovom razvoju na dulje vrieme zaustavile.

Kratke vlade prvih nasljednikâ Većeslavovih Rudolfa I. (1307) i Hinka Koruškoga (—1310), kao što nesrećna po materialni i kulturni razvoj u Českoj i Moravskoj vlada Ivana Lucemburžkoga (—1346), nisu bile prikladne tomu, da dokinu u kojemgod pravcu obćenitu bezpravnost u zemlji, te da ju barem donjekle zamiene uredjenosti pravnih odnošajâ.

---

*) Sr. Rad knj. XXXVI. str. 1. slj.

Jedan samo pojav iztiče se u dugom ovom razdoblju kao važan za povjest prava u ovih zemljah, naime bezprekidno i moćno širenje i kriepljenje njemačko-pravnoga življa na uštrb elementu slavensko-pravnomu. U gradjanskom, na njemačko-pravnih načelih utemeljenom stališu, nalazilo je njemačko pravo moćnoga promicatelja; stališ gradjanâ, koji se je znao u čvrstu socialnu i političku zajednicu sjediniti, znao je i pravni svoj položaj u zemlji osigurati proti navalam vanjskim, znao si je sve to više nabavljati povlasticâ i preimućtvâ, ukupnost kojih ga visoko uzdignù nad sve ostale u zemlji stališe.

Plemstvo, premda je jasno shvaćalo pogibelj, koja prieti domaćim redovom sve to moćnijim razvijanjem tudjega življa u zemlji, nije bilo kadro, zaustaviti ili ograničiti taj razvitak; ono bo, i onako razdieljeno u više političkih i socialnih stranakâ, medjusobno često se borećih, u prvom je redu patilo posljedice nesretnih političkih onih okolnostî, koje su uzdrmale temelje istomu obstanku cieloga naroda českoga. Puk pako, na selu živući, čeznuo je upravo za njemačkim pravom, koje ga u materijalnom obziru mnogo više obezbjedjivalo, nego staro pravo domaće.

Već za vlade Hinka Koruškoga zahtievao je stališ njemačkih gradjanâ od zemaljskoga plemstva, da mu pripozna u razpravljanju svih poslovâ, koji su se ticali interesâ ciele zemlje, isto tako odlučan glas, kao što je bio glas crkvenih i svjetskih dostojanstvenikâ i velikašâ. Zahtjev ovaj pako znao je stališ gradjanski poduprieti pače istim oružjem, kad je opazio da mu se neće dobrovoljno zadovoljiti.

Vrieme Ivana Lucemburžkoga još je više prijanjalo ovomu nastojanju stališa gradjanskoga oko širenja područja njemačkoga prava.

Kralj Ivan, premda je bio u zemlji odgojen, premda je nanj djelovao s početka umni savjetnik kralja Većeslava II. Petar, bivši onda prepušt Višegradski, sada nadbiskup Mogunčanski, nikad nije ljubio naroda českoga, kanio je dapače jedanput zamieniti svoju kraljevinu sa kraljem Ludvigom bavarskim za rensku njegovu Falcu. Posredno i neposredno podupiraše on njemački elemenat u Českoj i Moravskoj, te ovaj postade sbilja gospodujućim: njemački jezik i njemačko pravo vladalo je u gradovih, kojih odnošaji sa vrhovnimi sudišti u Njemačkoj su bili živahniji nego igda; znanje njemačkoga jezika i njemačkih pravnih vrelâ bilo je neobhodno potrebito kod magistratâ českih gradovâ.

Napori zemaljskoga plemstva, da se stane na put ovomu bujanju njemačkoga prava, nisu imali skoro nikakvih posljedicâ.

Kralj Ivan potvrdio je doduše odmah na početku svoje vlade svakolika prava i pravne običaje, kako su se u zemlji od pamtivieka bili razvili, obećao je, da neće prava ova niti sam mienjati, niti dopustiti, da je tkogod krni;[1] pošto tudjinci, nepoznavajući domaće pravo, svakako bi se služili i tudjimi pravi, ako bi se njim povjerilo, pravo krojiti, obvezao se je dalje kralj, da neće namjestjivati u zemaljske urede češke i moravske nikakvih tudjinacâ, već izključivo domaće, koji posjeduju u Českoj ili Moravskoj imanja svoja.[2]

Ali kao što se je kasnije vrlo često sbivalo, nije kralj izpunio niti ovo prvo svoje obećanje, što ga zemaljskim stališem učini, već je dopuštao, da izvršuju pravdu Niemci, dapače je sam namješćivao Njemce u najvažnije zemaljske urede. Uporaba staroga domaćega zemaljskog prava gubila je time sve više sigurnost, načela njegova pako izgubiše onaj uzajamni sklad, koji je činio bio tako težkim, da prodre medju nje načelo prava tudjega.

U zemaljskih daskah moglo se je doduše već onda naći veliko skladište načelâ staroga domaćega prava; al sve to više se je smanjivao broj tih, koji su znali crpsti pouku iz vrela ovoga. Razdori napokon i nutarnji ratovi, kroz mal ne cielo doba vlade Ivanove uviek se ponavljajući, imali su kao nuždnu posljedicu trajno stojanje sudovâ „prava nisu išla u zemlji“;[3] time pako se je dovršio takav zamršaj svih pravnih odnošajâ, kakovomu neima para od polovice XII. stoljeća.

Na takovom stupnju nalazio se je razvoj prava u Českoj i Mo-

---

[1] „. . . promittimus, ... quod . . . nobiles et terrigenas, regnique ipsius populum universum, bona et possessiones ipsorum, in eorum conservabimus juribus, et eorum libertates, consuetudines, privilegia et jura quaelibet, tam in judicio quam extra judicium firma et illibata servabimus, nec ea inmutabimus nec diminuemus in aliquo, sed ea et per nos tenebimus et per alios teneri et servari semper ab omnibus inmutabiliter faciemus . . . .“ Sr. *Palacky* — Üb. Fmlb. I. p. 331.

[2] „. . . nullum capitaneum, nullum purcarvium vel castellanum in castris nostris, nullum beneficiarium vel officialem aliquem in Boemia vel Moravia, vel in curia nostra ponemus alienigenam . . . . sed praedicta omnia in Boemos vel in Moravos tantum per nos ita dispensari debere decrevimus, quod nec nobis licere aliud judicamus“. *Ibid.* p. 333. Sr. takodjer *Jireček* — Cod j. b. II. 2. q. 195 sqq.

[3] Ovimi riečmi označuju vrela českoga prava t. z. jusstitium. Sr. na pr. *Všehrd* V. 14; VI. 37; VI. 39; VII. 3 i dr.

ravskoj, kada je sin kralja Ivana Lucemburžkoga Karlo preuzeo vladu u zemlji, najprije kao upravitelj države (od 1333. god.), poslje smrti pako otca svoga (1346.) kao kralj.

Karlo IV. (1346—1378) počeo je odmah svom svojom snagom nastojati oko toga, da iznovice uredi pravne odnošaje u zemlji i da je, koliko moguće, osigura proti novomu možda poremećenju. I on je, kao što njegov djed Većeslav II., smatrao kodifikaciju dosad razvijenoga prava najboljim sredstvom za učvršćenje i osiguranje pravnoga reda u zemlji.

Da se pako opredieli što točnije uzajamni odnošaj obiuh pravâ, koja u zemlji valjahu, njemačkoga-gradskoga i slavenskoga-zemaljskoga, nakani Karlo izvesti kodifikaciju i jednoga i drugoga.

Razvoj prava njemačkoga nije hotio Karlo i na dalje preprečivati; njemačko bo pravo bilo se je već posvema udomilo u Českoj i Moravskoj, važnosti svojom moglo se je već uspješno takmiti sa pravom slavenskim; što se pako tiče opredieljenosti pojedinih načelâ, znatno ga je nadkriljivalo: nu svakako je nastojao izjednačiti temelje obijuh ovih pravâ; kodifikacijom napose njemačkoga gradskoga prava hotio mu je oduzeti karakter prava tudjega.

Kodifikacija gradskoga prava potaknuta bje već 1341. god. Ove bo godine odredilo je vieće staroga grada pražkoga, da se popiše svekoliko gradsko pravo, koje bi imalo valjati za sve gradove u Českoj izuzamši t. z. gorne gradove, kao što su bili Kutna gora, Iglava u Moravskoj i dr. Bez dvojbe hotio je Karlo radnju, koja je imala tako postati, potvrditi kao kodeks prava gradskoga, u čitavoj kraljevini obveznoga.[1] God. 1343. pako izdade Karlo gradjanom pražkim povlasticu, u kojoj jim obeća, da će jih štititi u svih njihovih pravih i preimućtvih „dok jim nedade pisana prava".[2]

Nu kodifikacija ova nije se za Karlove vlade izvela, a tek mnogo kasnijoj dobi bilo je pričuvano, posao ovaj izvršiti.

Nisu nam poznate one zapreke, koje su stajale na putu izvedenju nakane Karlove glede kodifikacije gradskoga prava u Českoj i Moravskoj; nu svakako valja scieniti, da se je kao najveća zapreka morala prikazivati ona temeljna raznolikost, koja se je nalazila u pojedinih pravih gradovâ u Českoj i Moravskoj, pošto se ista osnivahu dielomice na saksonskom, dielomice pako na švab-

[1] Sr. o tom gore spomenuto djelo naše, osobito str. 73 sq. op. 225.

[2] „. . . . chceme je měšťany a město v praviech a spravedlnosti jich dokonale zachovati, *až bychme jim právo napsané dali*". Sr. *Pelzel* — K. Karl IV. I. Ukdb. n. 31. str. 33.

skom pravu. Raznolikost ovu izjednačiti i stvoriti možda pravo, koje bi načela obiuh ovih pravâ ujedinilo u jednu harmoničnu cjelinu, koje bi se dakle moglo prihvatiti u svakom gradu bez obzira na to, kojim pravom se je dosada služio: ovu zadaću nije znala doba Karlova riešiti; ona ostane u obće neriešenom, razvoj k ujednostručenju pravâ gradskih vršio se je sasma drugim smjerom.

Kodifikaciju zemaljskoga prava naumio je bio Karlo IV. izvesti sličnim načinom, kao prije njega kralj Većeslav II., kojega možda osnovom od g. 1294. se je mogao kod redakcije svojega zakonika poslužiti.

Već oko god. 1350 dovrši Karlo svoj posao, i predloži stališem osnovu, da ju odobre i kao zakon u zemaljske daske upišu. Osnova ta je t. z. Majestas Carolina, jedan od najzanimivijih pojavâ na polju zakonodavnom srednjega vieka u obće.

Zakonik, što ga Karlo izradi, imao je po namjeri njegovoj postati i smatrati se za budućnost pravnim vrelom, koje bi imalo isključivo valjati i prema tomu se prikazivati kao skup normâ, u kojih su sadržani rezultati dosadanjega razvoja zemaljskoga prava, te koji se prikazuju kao podlog za dalnje njegovo usavršivanje. Zato uvrsti Karlo u svoju Majestas Carolina mnoge ustanove, koje nisu nego potvrde dosada postojećega prava običajnoga. U ovu kategoriju valja uvrstiti osobito sve ustanove njegova zakonika, koje se odnose na materijalno pravo privatno, kao što i one malobrojne ustanove procesualnoga prava, koje je kralj bio primio u zakonik.

Ali kao najvažniji dio ovoga zakonika moraju se smatrati one ustanove, koje se tiču državopravnih odnošajâ. Ovimi ustanovami namjeravao je Karlo osigurati kraljevsku moć u zemlji proti različitim prehvatom sa strane zemaljskoga plemstva i na toliko ju ojačiti, da se preprieči povratak onih bunâ plemićkih proti njihovomu vladaru, koje se od dobe kralja Premysla Otakara II. tako često ponavljahu. U tu svrhu zabrani Karlo u prvom redu zalaganje državnih dobarâ i gradovâ, što no se je smatralo u prijašnja vremena kao najbolje sredstvo, kojim su se mogli zemaljski velikaši obogatiti na uštrb moći kraljevske i postići što neovisniji o toj moći položaj.

Karlo IV. nastojao je svom snagom, čim je dobio g. 1333. kao markgrof Moravski upravu Češke i Moravske, da izplati malo po malo gradove krune, koji se nalažahu bez iznimke u rukuh zemaljskih velikašâ, kojim jih je kralj Ivan Lucemburžki lahkoumno, često za neznatne upravo svote bio založio. Uzprkos odporu, na koji je

Karlo već onda naišao bio te koji bijaše glavnim razlogom Karlova oddaljenja od uprave kraljevine (1336. god.), nakanio je Karlo cilj svoj postići, što mu poslje njegova povratka k vladi (g. 1338.) napokon podje za rukom, tako da je za malo godinâ poslje smrti svojega otca razpolagao opet sa svimi dosad založenimi dobri krune svoje. Da pako zaprieči iznovično njihovo založenje, te time oslabljenje moći kraljevske, uvrsti u svoj zakonik ustanovu, da nesmiju njegovi nasljednici, kraljevi českí, kruni českoj otudjiti niti založiti, niti kao miraz kćerim svojim zapisati dobra i gradove, koji spadaju na krunu česku. Tko bi se pako usudio primiti koji grad od kralja, taj da se ima kazniti smrtnom kaznom i gubitkom svega svojega imutka, što bi ga u kraljevini imao. Isto tako zabranio je Karlo zalaganje svih kraljevskih dohodakâ i svih regalijâ

Nu kao što je po riečih Petra opata Zbraslavskoga [1] pohlepa zemaljskoga plemstva već g. 1294. osujetila napor kralja Većeslava II. po uvedenju pisanih zakonâ u zemlji, isto tako postade i posao Karlov zaludnim sbog iste mane českih velikašâ. I sada su se opirali, primiti zakon, koji je bio tako izravno naperen proti njihovim osobnim interesom, i sada morao je kralj jošte popustiti.

Pet godinâ je Karlo izčekivao, da li će stališi zakonik njegov primiti, nu pošto se je o protivnom uvjerio, odluči, povući ga natrag. Na generalnom dakle saboru, što ga je god. 1355. nakon svojega krunisanja za rimsko-njemačkoga cara i kralja Longobardskoga u Prag bio sazvao, izjavi Karlo u prisutnosti stališâ sviuh zemaljâ, pod krunom českom sjedinjenih, u posebnoj u tu svrhu u mnogobrojnih primjercih izdanoj povelji, da je knjiga, u koju je dao svoje zakone upisati, skupa s pečati, koji o njoj visahu slučajno ognjem uništena; pošto pako niti kralj niti stališi nisu jošte obećali, da će se držati ustanovâ toga zakonika, niti su se njime dosada zakleli, tako da je jošte uviek do njih stajalo, zakonik taj prihvatiti, ili ne, pošto napokon ustanove zakonika dosad nisu bile nigdje obnarodovane: to nevežu ustanove ove u nijednom obziru niti kralja i njegove nasljednike niti zemaljske stališe, već imaju i na dalje za stališe i svu zemlju valjati stara prava, koja su se od pamtivieka tamo uobičajila. [2]

Povelju istoga sadržaja izdao je istoga dana (6. Oct. 1355.) sta-

[1] Chron. aulae reg. l. c. (ed. *Loserth* pag. 129 sq.)
[2] Sr. listinu ovu u *Jireček* — Cod. jur. boh. II. 2. p. 101. sq.

lišem brat Karlov Ivan, kao markgrof Moravski, za kojega se je onda scienilo, da će postati nasljednikom Karlovim. [1]

Tako ostane neizpunjena vruća želja Karlova, koja, da se je izpunila, bila bi za cielo od zamašne važnosti za čitavu dalnju poviest prava u Českoj i Moravskoj.

Nu akoprem nije Majestas Carolina nikada postala zakonikom u pravom smislu rieči, to je ipak doskora postigla veliku važnost baš uslied toga, što se mnoge njezine ustanove podudarahu sa običajnim pravom, kako se isto dosada razvilo bješe. Tako se je moglo dogoditi, da se je malo po malo zaboravilo na okolnost, što nije Majestas Carolina nikad potvrdjena i da se na njezine ustanove kao na temeljni zakon Češke i Moravske pozivahu kašnje i isti zakonodavci i članovi zemaljskih saborâ. Time je zadobila Majestas Carolina isti značaj, koji su imale u srednjem vieku t. z. pravne knjige, medju koje dakle i nju, premda ne punim pravom, treba brojiti.

Neuspjeh, što no ga Karlo imao sa najvećom i najzamašnijom radnjom legislatornom, nije njega ipak odvratio od dalnje djelatnosti na polju zakonodavstva. Raznovrstni zakoni, koji od Karla potiču, uredjuju doduše samo pojedine pravne odnošaje, al su ipak na toliko doprinieli bržemu i nepristranomu vršenju pravednosti kao i uredjenju javno-pravnih odnošajâ, da se već i radi njihovoga izdanja Karlo može smatrati preustrojiteljem svega pravnoga reda u Českoj i Moravskoj.

U državno-pravnom i privatno-pravnom obziru nastojaše Karlo sa svom snagom i uztrajnosti da dokine umnimi i pravednimi zakoni različite one zapreke, koje stajahu na putu pravilnomu pravnomu razvoju te time smetahu, da bi se pokazale one blagotvorne posljedice, koje izviru iz uredjenosti svih pravnih odnošajâ.

U državno-pravnom obziru morao je Karlo osobito dvie vrsti odnošajâ urediti, s jedne naime strane medjusobni odnošaj pojedinih češke krune zemaljâ, s druge pako ukupni odnošaj češke krune pram carstvu rimsko-njemačkomu, odnošaj dakle, koji je bio dosad sam u sebi neopredieljen, koji se češće posvema ili dielomice oprovrgao, češće pako preko mjere tiesnim smatrati hotio. U prvom pravcu nastojao je Karlo, čim je dobio samovladu poslje smrti otca svoga, oko toga, da se pravni odnošaj svih drugotnih zemaljâ

[1] Naštampana je listina ta u *Codex diplom. et epist. Moraviae.* T. VIII. *(Brandl)* n. 320. pag. 261 sq.

češke krune, dakle osobito i Moravske, pram českoj kraljevini jasno i nedvojbeno izrekne i za svu budućnost trajnim i krepkim učini. U tu svrhu izdao je Karlo najprije 1348. god. (7. travnja) svečanu izjavu, da markgrofija Moravska ima ujedno sa biskupijom Olomučkom za uviek sačinjavati cjelovit nerazdruživ dio krune češke, markgrofi njezini pako da imaju smatrati kralje češke kao svoje gospodare.[1] God. 1366. (19. svibnja) zatim potvrdi Karlo kao car rimsko-njemački onu izjavu s tim dodatkom, da markgrofi neimaju nikakvih dužnostih pram rimskoj državi ili pram knezom-biračem.[2]

Vanjske državno-pravne odnošaje krune češke, osobito odnošaje njezine pram državi njemačkoj uredio je Karlo kao car rimski s jedanaest, dne 7. travnja 1348. g. većinom pod zlatnom bullom izdanih majestatâ, kojimi se potvrdjuju, gdjegod mienjaju ili nadopunjuju razne povlastice, izdane kraljevom českim od carevâ rimsko-njemačkih, a tičuće se poglavito prava izbora kralja i položaja českoga kralja kao kneza-birača u rimskoj carevini.[3] Zlatnom bullom pako od god. 1356. izdanom za rimsko-njemačku državu odredi Karlo českim kraljevom upravo prvo i najodličnije mjesto medju svjetskimi knezovi-birači rimske imperije.[4]

---

[1] Sr. obsežnu ovu listinu, kojom se ujedno uredjuje i odnošaj vojvodine Opavske pram českoj kruni, u *Cod. dipl. Mor.* T. VII. *(Chytil)* n. 775. p. 564 sqq. Medju ostalim kaže se tam obzirom na gore spomenutu ustanovu:... declaramus... Episcopatum Olomucensem, Marchionatum Moravie... ad iurisdiccionem et directum dominium Regum et Corone Regni Boemie iure spectare, quodque Episcopi, Marhiones... Heredes et Successores ipsorum imperpetuum Principatus eosdem et prefata dominia, quocies per mortem aut alijs causis legitimis rite uacauerint, a nobis heredibus et successoribus nostris Boemie duntaxat Regibus et a Corona Regni Boemie absque renitencia, seu difficultate in feudum reuerenter suscipere, nobisque ac dictis Heredibus et Successoribus nostris Boemie Regibus et Corone Regni prefati,... homagij, obediencie. ac subieccioni debite, consueta iuramenta corporaliter facere teneantur"...

[2] ... „Doch ist vnser meynunge vnd Leutern das mit keiserlicher mechte vollenkumenheit, daz... (die)... Marggrafen czu Merhern von wegen derselben Marggrafschaft dem Römischen Reiche vnd den Kurfürsten nichtes verbunden sein in dheineweis, vnd daz sie mit niemanden anders zu tun haben, vnd zu niemanden anders zuvorsicht haben sullen, nur alleine zu Kungen (Kungen) czu Behem, iren Lehenherren". Sr. *Cod. dipl. Mor.* T. IX. *(Brandl)* n. 432. p. 346 sq.

[3] Sr. *Palacky* — Dějiny II. 2. str. 98 sl.

[4] Po razvoj prava u Českoj i Moravskoj najvažnije mjesto ove, često već izdane zlatne bulle jest *cap. VIII. §. 1.*, gdje se odredjuje:.... quod... *nulla* denique *persona ejusdem regni* (Bohemiae) et pertinenti a-

Al i drugačije jošte nastojaše Karlo, da postigne cilj, što mu je pred očima lebdio, da utemelji naime bolji pravni red u zemlji.

Uz druge, manje obsežne specialne zakone, što no jih Karlo izdade, [1] valja ovdje osobito iztaknuti njegovu djelatnost oko uredjenja českih i moravskih zemaljskih dasakâ.

Prvobitno, možemo tvrditi, nalazile su se u Českoj i Moravskoj kod svake t. z. cude [2] i daske, u koje se je bilježilo sve, što je doprinašalo k osiguranju prava pojedinaca i cieloga družtva, tako da su daske bile vjernim zrcalom cieloga pravnoga razvoja u zemlji. [3] Već za vlade Premysla Otakara II. i Većeslava II. počela se je sve to više izticati cuda Pražka u Českoj, i Olomučka kao što i Brnenska u Moravskoj; time pako su dobivale i daske kod ovih cudâ vodjene obćenitiju važnost, te su postale daskami zemaljskimi u najširjem smislu rieči. Pošto bješe djelatnost svih župnih sudovâ za vlade kralja Ivana Lucemburžkoga obustavljena, usljed česa je i morao posvema zavladati nered u daskah osobito provincijalnih cuda, daske pako u Moravskoj bješe posvema uništene: lati se Karlo i u tom pravcu preustrojstva i iznovičnoga uredjenja njihovoga.

Kakva sredstva je Karlo poprimio, da uredi zemaljske daske u Českoj, o tom imamo samo malo neposrednih viesti, nu da je Karlo i ovdje djelotvorno zasiecao, možemo zaključiti iz radnje koja je možda potaknuta upravo onimi reformami što no ih Karlo vjerojatno u uredu zemaljskih dasakâ uvede. Ovo je radnja, koju nalazimo u sbirkah staroga prava českoga pod naslovom „nota quae occurrunt circa officium regni Boemiae circa tabulas“, „jus

---

rum ejusdem .... ad cujuscumque actoris instantiam *extra regnum ipsum ad quodcumque tribunal* seu alterius praeterquam Regis Bohemiae et judicum regalis curiae suae judicium *citari poterit, sive trahi nec vocari debeat* perpetius in antea temporibus sive possit“. *§. 2:* .... „*nullae* demum *personae seu incolae regni Bohemiae .... a quibuscumque processibus,* sententiis interlocutorijs, vel difinitivis Regis Bohemiae, aut quorumlibet suorum judicum, nec non executionibus eorundem contra se in regali judicio, seu coram Regis, regni, seu praedictorum judicum tribunalibus, factis aut latis, habitis vel ferendis in antea seu fiendis *liceat ad quodcumque aliud judicium appellare*“ .... Ovo su neograničena t. z. privilegia de non evocando i de non appellando.

[1] Ovamo spadaju osobito t. z. zakon vinogradarski od g. 1358., zakon o granicah, t. z. judicium ripense, jus mangonarium i dr.

[2] Sr. *Brandl* — Glossarium s. h. v.

[3] Sr. ibid. s. v. desky.

terrae Boemiae“ itd., i koju njezin najnoviji izdavatelj prozva „officium circa tabulas terrae“.[1]

Ovaj spomenik sastoji se od 182 sad obsežnija, sad kraća odsjeka, i čini se da je imao služiti činovnikom ureda zemaljskih dasaka kao njekakva vrst informacije, da se znadu vladati u različitih pravnih slučajevih, u kojih su se važnimi prikazivali upisi u zemaljske daske. Prema tomu navadja tu pisac, po svoj prilici koji od urednika zemaljskih dasaka, razne slučajeve, u kojih treba jednoga i više sudbenih poziva, dakle i potrebitoga broja uknjižba ovih poziva. Al osim ovoga nalazimo u ovoj radnji toliko i tako zanimivih podataka o starom slavenskom postupku suda u stvarih civilnih i kriminalnih, da nije težko, jasno si predočiti čitav sustav norma, po kojih se je vladao ured zemaljskih dasaka, koji je imao pojedine faze sudbenoga postupka svojimi upisi u zemaljske daske ustanoviti. Time nam dakle razjašnjuje ova radnja cieli sustav formalnoga prava u pitanjih, u kojih je njihove važnosti radi bio zemaljski sud nalježnim suditi. Sadržaj ovoga pravnoga spomenika postaje još više zanimivim usljed toga, što nam se prikazuje kao spona medju starijom t. z. knjigom Rožmberskom i kasnijimi pravnimi knjigami česko-moravskimi, i služi nam dokazalom one žilavosti, s kojom se je pravo u Českoj držalo starih svojih temelja slavenskih. Niti burna ona vremena, koja su nastala poslje smrti Većeslava III. nisu bila kadra uzljuljati one temelje; načela procesualna, koja nalazimo u ovom spomeniku, nose isto tako biljeg slavenskoga svojega porekla, kao što načela, koje knjiga Rožmberska sadržaje.

Nu ako je ovo pojav zanimiv za iztraživaoca prava slavenskoga, to s druge strane ima spomenik ovaj tu tamnu stranu, što dokazuje, da se slavenski pravni proces u Českoj i Moravskoj još uviek nije znao otresti onih nezgrapnosti, kojimi je po svjedočanstvu knjige Rožmberske u starije doba obilovao, tako da je u mnogom obziru zaostao za razvojem pravnoga života i još se više udaljio od idealnoga cilja svojega, osiguranja naime i čvrste zaštite priepornih prava. Formalnosti, često vrlo tegotne i razvučene, koje smo nalazili u knjizi Rožmberskoj, nisu se ni najmanje izgu-

[1] Sr. *Jireček* — Cod. jur. boh. T. II. P. 2. pag. 256 sqq. Prvi primjerak ovoga spomenika potiče doduše od god. 1396; al scienimo na temelju stvarnih razloga, kojih nabrajanje nespada ovamo, da je postao ovaj spomenik već na početku druge polovice XIV. st. i da su postanku ovomu dale povod reforme Karlove u uredu zemaljskih dasaka.

bile iz sustava procesualnoga prava česko-slavenskoga, njihovo zanemarenje, ili najmanja pogreška u njihovom vršenju imala je one iste posljedice, koje su, kako smo gore već iztaknuli, činile odurnim pravo slavensko za velik dio pučanstva u Českoj i Moravskoj i osobito su prijale širenju prava njemačkih u zemlji.[1]

Ako tako posredno samo možemo dokazati, da je Karlo institut zemaljskih dasaka u Českoj nastojao podignuti i njemu onu važnost povratiti, koju je za cielo imao u doba zadnjih Premyslovaca, to nam se prikazuje dotična djelatnost Karlova glede moravskih dasaka u posvema jasnom svjetlu.

Karlo se mora smatrati iznovičnim utemeljiteljem moravskih zemaljskih dasaka. Daske, koje su se u prijašnja vremena kod cuda, osobito Olomučke i Brnenske, vodile, biše sasvim uništene u burah prošlih doba dogodjajem, koji se nemože više historički opredieliti.

Karlo, koji već kao markgrof nastojaše oko uvedenja boljega pravnoga reda u zemlji, zauzeo se je takodjer za obnovu zemaljskih dasaka u Moravskoj.

Godine 1348. utemelji u tu svrhu nove kvaterne dasaka cude Olomučke i Brnenske, te je odmah u prisutnosti najviših zemaljskih dostojanstvenika na saboru sakupljenih predade javnoj uporabi. Kasnije (9. veljače 1359.) izdao je posebnu instrukciju, u kojoj je opredielio zadaću zemaljskih dasaka Moravskih, kao što i način, kojim se ima postupati kod njihove uporabe. Iz ove instrukcije jasno se vidi, da je svrha moravskim zemaljskim daskam puno više ograničena, nego li je to bilo u Českoj. Dočim se naime ovdje upisivahu uz uknjižbe strogo hypotekarne naravi takodjer i zaključci saborski, kao što i zakonske ustanove svake vrsti, dočim se ovdje držahu na vidiku svekolike odredbe najvišega zemaljskoga sudišta koje su se činile u različitih stadijih staroga česko-slavenskoga sudbenoga postupnika, počamši od podnešenja tužbe sve do ovrhe izrečene osude: to se prikazuju moravske zemaljske daske po njihovoj obnovi od Karla po preimućtvu kao knjige hipotekarne, imaju dakle služiti izključivo osiguranju stvarnih prava moravskih i českih državljana, koji jedino bjehu za njihovo sticanje sposobni. Karlo sam je tako ograničio zadaću moravskih zemaljskih dasaka, opredielivši, da se u nje imaju bilježiti prodaje, darovanja, zalozi, odstupljenja, sjedinjenja i odricanja gradova, dvorova, gospoština, dobara, stvari,

[1] Sr. n. pr. čl. 36; 37; 47; 48; 55; 101; 105; itd.

zemljišta, sela i mjesta u Moravskoj, dalje njihove diobe, sdruženja i sjedinjenja medju braćom, rodjaci i svojaci ili medju kojimi god drugimi osobami".[1] Posljedica ovakovoga ograničenja zadaće zemaljskih dasaka moravskih bijaše ta, da se je doskora poslje utemeljenja novih dasaka pokazala potreba, da se započmu voditi posebne knjige, u koje bi se bilježila, slično kao što se je činilo u českih zemaljskih daskah, svakolika stadija parnica, koje su se vodile sbog povrede posjeda, prava vlastničkoga i drugovrstnih stvarnih prava. Ove knjige, koje su se vodile pod naslovom „libri citationum et sententiarum"[2] popunjuju dakle funkcije zemaljskih dasaka moravskih tako, da dobivamo u obijuh ovih spomenicih isto tako podpunu sliku temelja, na kojih je počivao stari slavenski proces u Moravskoj, kao što je ona, koju bismo mogli nacrtati na temelju samih zemaljskih dasaka u Českoj, da jih ne bješe dne 2. lipnja 1541. god. uništila vatra tako, da nam se sačuvaše lih neznatni ostanci ovoga najvažnijega spomenika prava česko-slavenskoga.

Tako se je razvijala djelatnost Karlova na polju zakonodavnom, namienjena čuvanju starih domaćih pravnih instituta i njihovomu usavršenju prema vremenu i položaju, što ga je imala zauzimati češka kraljevina sa zemljami njoj pridruženimi u redu kršćanskih država njegove i kasnijih doba.

Da je ova njegova djelatnost probudila živi interes za njegovanje domaćega prava medju onimi muževi, koji su bili po davnih običajih prvi pozvani, da sudjeluju kod vršenja pravednosti, o tom nalazimo sjajan dokaz u zanimivom jednom pravnom spomeniku, o kojem doduše neznamo, tko ga je napisao, al možemo na temelju mnogih podataka suditi, da je bio pisac jedan od najviših zemaljskih činovnika, koji su se uviek odlikovali izvrstnim poznavanjem prava zemaljskoga.

Spomenik ovaj je t. z. ordo judicii terrae napisan već oko g. 1359, pa onda, jošte za života Karlova, češće prepisivan i na češki jezik preveden.[3] Nije sasvim nevjerojatno tvrditi, da se nalazi ovaj spomenik u tiesnoj uvjetnoj svezi sa Karlovom Majestas, napisan

---

[1] Sr. ovu instrukciju u djelu: Die Landtafel des Markgrafthumes Mähner. Olmützer Cuda". Str. VIII. slj.

[2] Počeo jih je izdavati *Brandl* u Brnu 1872 god.

[3] Sr. *Palacky* — Archiv Č. II. str. 71. slj. *Jireček* — Cod jur. boh. II. 2. pag. 198 sqq.

dakle bud radi toga, da pokaže suvišnost zakonika ovoga, bud da iztakne u jednom dosta uredjenom sustavu osobito one norme staroga zemaljskoga prava, koje nisu dobile mjesta u kodifikaciji Karlovoj.

Kao što stara knjiga Rožmberska, sadržaje i t. z. ordo judicii terrae, kako to već naslov pokazuje, po preimućtvu norme o ustrojstvu sudova i sudbenom postupku; nu dočim se obazire knjiga Rožmberska poglavito na proces civilni, razmatra pisac ove pravne knjige većinom postupak sudbeni u pitanjih kriminalnih. Uzprkos ovoj načelnoj razlici ovih dvajuh pravnih spomenika, knjige naime Rožmberske i ordo judicii terrae, ipak se mogu obje ove radnje prispodabljati i prispodoba ova pokazuje upravo, kako se je čitav pravni sustav u ono pol stoljeća, što je prošlo od napisanja prve izmedju ovih pravnih knjiga, ipak bar donjekle razvio i usavršio. Tako, da samo nješto iztaknem, čini se sada već razlika medju t. z. officium majus i officium minus, o kojoj razlici neimamo iz prijašnjih vremena nikakovih viesti. Tako je dalje stupio na mjesto prijašnjega ustmenoga razpravljanja parnica postupak pismeni, koji je već dosta razvit. Doduše ova promjena nije djelovala na onu u mnogom obziru preceranu formalistiku u procesu, koja je imala kao posljedicu, da je postupak sudbeni vrlo često promašio svoj cilj, dokaz naime i uzpostavljenje materijalne istine. Osim toga nalazimo u radnji ordo judicii terrae mnogo više razvijenu organizaciju oblasti, kojim bje povjereno vršenje pravednosti i osiguranje prava pojedinaca.

Nu skoro poslje smrti Karla (1378) oslabi onaj živi interes, sa kojim je česko plemstvo njegovalo domaće pravo i čuvalo ga od izkvarenja tudjimi elementi. Već na početku vlade Većeslava IV. počelo se je širiti — ne sasvim bez krivnje Većeslavove — neznanje domaćega prava osobito u redovih višega i nižjega plemstva, koje bje po preimućtvu pozvano, da zauzimlje najvažnija mjesta za osiguranje pravnoga reda u zemlji. Većeslav sam nije imao onih svojstva vladalačkih, koja su resila njegova otca i koja su bila osobito u českoj kraljevini potrebita vladaocu: ovaj bo imao je u prvom redu skrbiti za to, da ono supostojanje tako heterogenih elemenata u pravu, slavenskoga i germanskoga nedovede do pravne nesigurnosti i poremećenja onih socialnih odnošaja, koji su se razvili na temelju i uslied one raznolikosti pravnih načela u jednoj te istoj zemlji vladajućih. On je posredno sam podupirao u plemstvu nehajstvo za pravo domaće, time, što je podjeljivao mjesta

najviših sudačkih i upravnih činovnika ljudem nizkoga porekla, koji niti nisu znali, niti su marili za načela prava i pravednosti, već su sliedili samo osobne koristi. Plemstvo, videć se tako zanemareno od kralja i izključeno od mjesta, na koja je za prijašnjih vremena bilo beziznimno namještavano, nije se takodjer više bavilo izučavanjem prava, već je radje sudjelovalo kod političkih i proti osobi neobljubljenoga kralja naperenih urota.

Pod konac XIV. st. nastojao je jošte Andrija iz Dube, jedan od nemnogih, koji preostaše od Karlovih najviših zemaljskih činovnikâ, da doskoči neznanju zemaljskoga prava, koje se sve to dalje širaše. God. 1394. napiše u tu svrhu djelo, koje je upravo prozvao „tumač prava zemaljskoga.[1] U posebnoj na samoga kralja Većeslava upravljenoj dedikaciji svojega djela gorko se tuži Andrija, da ima jedva njekoliko plemićâ, koji bi poznavali pravo svojih otacâ, većina njih da nastoji samo oko osobnih interesâ, usljed česa propada čitav pravni red u zemlji. Da pako nebi znanje domaćega prava s njim, starim čovjekom, posvema izčeznulo, za to da je napisao svoje djelo. Andrija zatim opominje kralja, neka se pobrine, da sudci sude pravedno, po starom i običajnom pravu, a da istomu nepredpostavljaju nova, u zemlji neobičajna prava.

U samom pako djelu svojem nastoji Andrija iz Dube, da raztumači osobito dva pitanja: najprije, kakve pravne poslove treba poprimiti kod sudovâ, da se postigne zadovoljština radi pretrpljene uvrede prava, ili da se osigura pravo, kojemu se sudbeno prigovara; dalje pako, čega se treba kloniti, da se neučine kakve pogreške u onih poslovih, i time se neizgubi pravda i pravo. Prema tomu opisuje Andrija čitav sudbeni postupak; početak parnice, poziv k sudu, tužbu, obrane proti istoj, dokaz i dokazna sredstva, različite vrsti osudâ i njihove posljedice. Na dalje govori o pravnih poslovih, kod kojih treba uknjižbe u zemaljske daske, napokon o različitih mjerah opreznosti, kojimi se može prepriečiti gubitak parnice. Uz ova načela formalnoga prava nalazimo u Andrijinoj radnji i mnogo normâ materijalno-pravnih, koje se tiču i civilnoga i kaznenoga prava, napokon i mnogo ustanovâ, tičućih se prava i ustrojstva državnoga, tako da se ovaj spomenik prikazuje kao najobilatije vrelo za spoznanje čitavoga pravnoga sustava česko-slavenskoga u dobi predhusitskoj.

---

[1] „Výklad na právo země České.“ Djelo ovo izdao je *Palacky* (Arch. C. II. str. 481. slj.) i *Jireček* (Cod. j. boh. l. c. p. 356 sqq.)

Ali težko da bi nastojanje Andrije iz Dube bilo urodilo kakvim plodom, težko da bi djelo njegovo bilo prepriečilo podpuni gubitak znanja domaćega prava, da nisu pod konac vlade Većeslava IV. bile počele već djelovati one okolnosti, koje su doskora prouzročile onaj zamašni u českoj i moravskoj povjesti pokret, koji mal da nije doveo do iztriebljenja svega neslavenskoga elementa u onih zemljah, dakle i do uništenja onih načelâ u pravu, koja, buduć tudjega porekla, tako su si tečajem vremenâ pribavila važnost, da se je činilo pitanjem lih kratke dobe, da li će posvema uništiti ostanke onoga prava, koje je prije izključivo kao domaće valjalo.

O Posavskoj Hrvatskoj i o zlatnih novcih njezina zadnjega kneza Serma (1018).

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 13. lipnja 1877.

PRAVI ČLAN PROF. SIME LJUBIĆ.

Gosp. Schlumberger u svežčiću za mjesec ožujak tekuće godine glasovitoga francezkoga lista arkeologičkoga *Revue Archéologique (Nouvelle Série-28e Année. III. Mars 1877. Paris p. 173—176)* dao je tiskati malen ali po nas navlastito veoma važan sastavak pod naslovom „*Monnaies d' or d' un chef bulgare XIe siècle Sermon, gouverneur de Sirmium*“; naime novci zlatni jednoga načelnika bugarskoga iz XI. stoljeća imenom Serma, upravitelja Sirmiuma. Kaže isti pisac, da se dva istovietna takova novca, od kojih prilaže sliku, već od njekoliko godina nalaze u numismatičkom kabinetu parizkom, uvršćena medju bizantinske neizviestne, a jedan da se ima naći u britanskom muzeju u Londonu[1], kako ga

[1] Tu ga nema. Da se točno o tom uputimo, obratili smo se na glasovitoga čuvara britanskoga muzeja i našega znanca Augusta W. Franks, koj nas namah i podpuno o stvari obaviesti sliedećim listom :

British Museum Londra 21. Feb. 1878.

Illustrissimo Signore !

Sono stato nel gabinetto delle medaglie nel nostro museo, e mi rincresce di dover risponderLe, che noi non abbiamo la medaglia di Sirmium. In quel tempo il sig. Feuardent ci aveva proposto di comperare questo pezzo, ma non è stato fatto. Per esser certo ho domandato al sig. Feuardent, che era qui

uvierava gosp. Feuardent, koj je sva tri ta komada kupio iz prve ruke. O mjestu, odakle ti novci polaze, pripovieda ovo samo, da su bili našasti skupa s drugimi zlatnimi bizantinskimi na obali Dunava. Mi pako znamo od onoga sama, koj je ta tri novca g. Feuardentu prodao, naime od braće Egger u Beču, da su našasta bila pri kopanju u vinogradu kod Velikoga Varadina, te da jih stariji Egger u jednog ondješnjega zlatara nabavio. Na ogledu tvrdi g. Schlumberger da su srodni tako zvanim polu brakteatom, da su veoma tanki, te tako, da natisci oboje strane jedan u drugi zadiru. Na licu izkazuju se kao neobični i samosvojni, akoprem naliče na bizantinske po monogramu predka, i na njekoje jugoslavenske po razredbi napisa u zadku. Evo jim opisa:

Predak. — Monogram preko cieloga polja, osovno položen na način krsta, koj po Schlumbergeru ovako se razriešuje i čita: ΘΕΟΤΟΚΕ ΒΟΗΘΕΙ (a ne ΩΚΥΡΙΕ ΒΟΗΘΕΙ, kao što uči Sabatier), a znači to: *majko božja* (bogorodica) *pomozi.*

Zadak. — Sve napis u tri redka, trimi crtami razstavljena, pošto je crta i iznad prvoga redka. Pismo je ovo: ZЄPM — ѠCTP — ΗΛΑΤ (Σέρμω στρατηλάτη) t. j. Sermu vojvodi.

Združiš li napis u predku s onim u zadku, dobiješ ovako: *majko božja pomozi Sermu vojevodi.*[1]

Gosp. Schlumberger pita najprije, tko bi mogao biti taj Sermo, te misli, da je Sermo bio namiestnikom cara bugarskoga Vladislava u Sirmiumu. Zatim pripovieda na dugo po Cedrenu svršetak vojne cara Vasilija II. proti Bugarskoj za bugarskoga cara Vladislava, te kako je sve bugarske zemlje predobio, i kako su mu se napokon svi velikaši bugarski podložili osim jednoga: „*seul, dit Cédrénus, Sermon, chef ou gouverneur de la célèbre forteresse de Sirmium, refusa de se soumettre*“ naime jedini po Cedrenu Sermo,

---

per qualche giorno, e mi ha detto, che per certo non è qui. Sarà dunque necessario di scrivere al gabinetto di Parigi.

Con tutti i rispetti il suo divotissimo servo

Augustus W. Franks.

Obratili smo se dakako još lanjskoga ljeta na ravnateljstvo numismatičkoga kabineta u Parižu, ali se ovoga puta dobro poznata franceska udvornost sama sebi iznevjerila.

[1] Pope: στρατηλάτης, Heerführer (dakle *dux* vojvoda), Aesch. Eum. 607; Soph. Ai. 1202 und öfter, wie Eur. Auch. in sp. Prosa, *D.* Hal. 1, 41; Plut. Num. 5.

načelnik iliti vladatelj glasovite tvrdjave Sirmiuma, uzkrati podvrći se.

Po nas gosp. Schlumberger nije dobro shvatio Cedrenovo predavanje. Ovaj dobro upućeni bizantinski poviestničar, dovršivši ono svoje veoma dugo i potanko pripoviedanje o onoj slavodobitnoj vojni Vasilijevoj proti Bugarom, hoće da zametne govor o nječem drugom, te ovako nastavlja: „*Subacta Bulgaria, imperatori se dedidit etiam contermina Chorbatorum gens et eius principes, fratres duo, quibus imperator honores ac opes amplas tribuit. Solus adhuc imperium detrectabat Sermo Sirmii dominus, Nestongi frater*“,[1] te kaže nadalje, kako ga carski namiestnik u pograničnoj državi, naime u Bugarskoj, Konstantin Diogenes izdajnički smaknuo. Ako bi se i imala Sermova pripovjest baš čemu pridružiti, a ne samostalno tumačiti, po nas onda bi ju trebalo prilučiti prije k Hrvatskoj, o kojoj se najposlije govori, nego li Bugarskoj, dapače k Bugarskoj nikada i nikako, pošto onom izrekom „*subacta Bulgaria*“ s ovom se poviestničar već sasvim razstavio. Ali se iz svega vidi,

---

[1] Georg. Cedrenus. *Corp. Script. Histor Byzant. Bonnae* 1839. Tom. II. p. 476: Τῷ δὲ βασιλεῖ προσερρύησαν, τῆς Βουλγαρίας δουλωθείσης αὐτῷ, καὶ τὰ ὅμορα ἔθνη τῶν Χορβατῶν, ἄρχοντας ἔχοντες δύο ἀδελφούς, ὧν προσρυέντων καὶ ἀξιώματα λαβόντων καὶ κτήσεις ἱκανὰς ὑπήκοα γέγονε καὶ τὰ ἔθνη. μόνος δὲ ὁ τοῦ Σιρμίου κρατῶν ἀδελφὸς τοῦ Νεστόγγου Σέρμων πιθῆσαι οὐκ ἤθελε. ὁ κρατῶν, dominus, gospodar, vladar Herrscher (v. κρατέω kod Pape). Isto to ponješto obširnije pripovieda Joh. Scylitza Curopalates, iz koga je Cedrenus crpio, i po kom se djelo ovoga donapunilo, te je i u toliko Scylitza i izdan grčki, a samo u latinskom prevodu podpuno. Evo što piše ovaj o toj stvari *(ex interpretatione Jo. Bapt. Gabii edit. Venetae 1570)*: „*Ad imperatorem autem, redacta in servitutem Bulgaria, confluxere etiam finitimae Corvatorum gentes, quibus erant duces duo fratres, qui quum ad imperatorem accessissent, ab eoque honores et possessiones idoneas accepissent, obedierunt etiam gentes, solus autem Sermii princeps Hestongi frater Sermon obtemperare recusavit, erga quem Constantinus Diogenes illarum partium princeps, simulata amicitia, legatum mittit, qui iurejurando assereret, cupere se cum eo conjungi, et de rebus necessariis colloqui, quod si quis metus ipsum incessat, tribus tantum assumptis ministris eo sit venturus. Igitur ille fide habita ad fluvium accedit, et cum Diogene colloquitur, verum inter colloquendum Diogenes extracto e sinu, quem gestaverat, gladium, repente ipsum in latere percussum occidit; quumque hi, qui cum ipso erant, fugissent, propinquo exercitu coacto, Diogenes cum idonea manu ad Sirmium accedit, et uxorem mortui terrore perculsam, magnisque pollicitationibus delinitam, persuasit, se dedere, tradito imperatori Sirmio; quae Byzantium missa, uni ex proceribus regiae urbis in matrimonium est collocata, et Diogenes jussus est imperare regioni, quam nuper adeptus fuerat*“.

da je pisac htjeo poredno kazati sve, što se caru bizantinskomu na okolo carstva uz medje protivilo; što mu još trebalo nadvladati, da granice svoje države osiegura; te zato reče, da mu jošte ostajalo za postignuće ote svrhe ukloniti Serma, gospodara u Sirmiumu. Bilo je dakle osim Bugarske i Hrvatske još nješto, što je iztočnomu carstvu na putu stajalo do čvrste medje, i što ga dielilo od zapadnoga; te trebalo i to odvaliti.

A da Sermo nije upravo bio načelnikom ili vodjom bugarskoga carstva sviedoči nam jasno sam Cedrenus. Na strani 470 (l. c.) pripovieda ovako: „*Mortuo Bladisthlabo, cum uxor ab eo relicta, filii* ***omnesque*** *Bulgariae* ***proceres*** *imperatori deditionem fecissent,* ***solus*** *hic Ibatzes fugiens, occupato monte accessus habente difficillimos, arcem autem regiam perelegantem hortosque et alia oblectamenta praeclara (Brochotum quidam, alii Pronistam vocant)* ***solus*** *dei voluntati sese opponebat, copiasque paulatim colligens rebellionem moliebatur, imperium bulgaricum somnians*[2]“. Toga radi car Vasilije sadje proti njemu s vojskom, no ipak najprije stade ga s listovi nagovarati „*ibi ergo degens aliquamdiu, Ibatzem per literas hortatus est, ne Bulgaria subacta,* ***solus*** *ipse rebellare vellet, neve ea sibi polliceri vana spe, que adipisci nequiret: cogitaret hunc sibi conatum male cessurum.*“ Ako je dakle Ivac bio *jedini* od bugarskih načelnika iliti velmoža, koj se je poslije pada Bugarske još držao odpora te nehtjeo pripoznati Vasiljevu vlast, onda na toj strani nema mjesta za Serma, to jest Sermo nije bio bugarski načelnik u Sirmiumu, nije dakle bio Bugarin.

Ako li Sermo nebjaše bugarskoga roda ni zastupnik bugarske oblasti u Sirmiumu, dolazi po sebi pitanje: kojega li je dakle naroda bio sin, i koju li je vlast u Sirmiumu zastupao?

Josip Koller *(Hist. Epis. Quinqueeccles. Tom. I. p. 32)* buduć

---

[2]) Μετὰ γὰρ τὸν τοῦ Βλαδισθλάβου τοῦ καὶ Ἰωάννου θάνατον καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Μαρίας καὶ τῶν ταύτης παίδων προσλώρησιν καὶ τὴν τῶν ἄλλων δυναστῶν ἁπάσες Βουλγαρίας ὑπακοὴν ὁ Ἰβάτζης οὗτος φυγὼν καὶ ἔν τινι δυσβάτῳ γενόμενος ὄρει (Βρολωτὸς κλῆσις αὐτῷ) βασίλειά τε ἔλοντι περικαλλῆ (Προνίσταν ταῦτα καλοῦσι) καὶ παραδείσους καὶ ἀπολαύσεις οὐκ ἀπρεπεῖς ὑπεῖξαι τοῖς θελήμασιν οὐκ ἐβούλετο τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ δύναμιν ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν συνεγείρων ἀνεστάτου τὰ παρακείμενα καὶ ἀποστασίαν ἐμελέτα καὶ τὴν Βουλγαρικὴν ὠνειροπόλει ἀρχήν . . καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ἐν τῷ ῥήθέντι τόπῳ φιλολωρῶν γράμμασιν ἐνουθέτει τὸν Ἰβάτζην, μὴ τῆς Βουλγαρίας πάσης ὑποταγείσης μόνον ἀνταίρειν λεῖρας αὐτὸν μηδὲ φαντάζεσθαι τὰ ἀτέλεστα, γινώσκοντα ὡς οὐκ εἰς ὄνησιν αὐτῷ τὸ ἐγχείρημα τελευτήσει.

spomenuo, da s. Ladislav prvi pregazi Dravu, da se s ove strane stalno namjesti, nastavlja: *„Etsi vero hinc, et ex iis, quae articulo praecedenti diximus, satis intelligitur, in tota ea regione, quae a Danubii et Savi confluentia occidentem versus inter Dravum et Savum se se explicat, Hungaros nihil juris habuisse, tamen ad cumulum addi potest id, quo Lucio persuasum est, Croatos Saviam Pannoniam tenuisse, locus nempe Cedreni de Chrobatorum gente ac Sirmio subactis a nobis supra relatus. Dum enim commemorata Chrobatorum deditione illico subjungit: „solus adhuc imperium detrectabat Sermo Sirmii dominus „non obscure indicat, eum* ***Chrobatorum de genere*** *regulum, seu, ut mavult Lucius, banum fuisse. Quodsi autem Sermo Chrobatici generis fuit, plane consequitur, Chrobatos, qui Dravum inter et Savum sedes habebant, Sermoni finitimos extitisse; igitur omnem a confluentia Danubii ac Savi, quae inter Dravum et Savum porrigitur, terrae plagam ad Croatarum ius dominationemque spectasse. Quo fit, ut limites dioecesis Quinque-Ecclesiensis a divo Stephano rege Hungariae a Danubio ad Savum sive Dravum inter et Savum constitutos fuisse omnino incredibile fit".*

Dr. Ernst Dümmler u svom sastavku: *„Über die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien (Wien 1856 p. 23 n. 3)* veli izričnо, da je bio Hrvat i zastupnik Hrvatske u Sirmiumu: *„Im Jahre 1024 (statt 1019) aber befand sich zu Sirmium ein croatischer Befehlshaber Sermon oder Cismigus*[1]*, nach dessen Ermordung die Stadt in die Hände der Griechen fiel (Georg. Cedrenus hist. compend. tom. II. p. 476., Lupus Protospatarius s. a. bei Pertz. SS. V. pag. 57).*

I naš dr. Rački smatra ga za Hrvata, dapače po Luciu (Lib. 2. c. 8) za hrvatskoga bana u Sriemu. Poviedajući po Cedrenusu, da je i vladalac hrvatski god. 1019 pripoznao opet vrhovnu vlast iztočnoga cara, nastavlja: *„bješe ipak jedan od hrvatskih častnika, kojemu ni takav odnošaj ne bijaše po ćudi; bijaše to sriemski ban:* ὁ τοῦ Σιρμίου κρατῶν. *Načelnika ove oblasti zovem tim imenom oslanjajući se na sviedočanstvo veoma stare bilježke domaće* (Carrara. Arch. capit. di Spal. p. 67), *po kojoj načelnik sriemski bijaše jedan od sedam banova a po rodu iz dvanaest velikaških rodova hrvatskih.*[2] *Ovi*

[1] Dümmler grieši i ovdje, kad sdružuje Cedrenusa sa Lupom, jer ova dva pisca spominju dvie različite osobe, naime Cedrenus Serma u Sirmiumu, a Lupus Protospatarius Cismigusa t. j. Kresimira kralja hrvatskoga; onaj Serma za god. 1018, ovaj Kresimira za god. 1024.

[2] Ova viest o sedam banova nemože imati mjesta bar do Kresimira

banovi imahu najveći upliv kod biranja kralja. Znamenitost mjesta, koje sriemski ban zauzimaše u hrvatskoj državi nagovieštuje i bizantinski ljetopisac, pripoviedajući, kako jedini sriemski vladalac ne htjede se pokoriti. Ime tomu banu daje Σέρμων, *koje ime ne bijaše tada neobično u Hrvatskoj i Dalmaciji; tako se n. p. sin spljetskoga priora Prestancija a brat prabiskupa Pavla piše Zirmus, koj bijaše kašnje načelnikom spljetskim.* (Sr. Farl. III. 117. 148. Hilferding p. 183. Miklošić: die Bildung d. slav. Personennam. p. 104)".

Petra, jer nam ovaj sam kaže u onoj svojoj povelji, gdje točno nabraja svoje predšastnike, da za njegova dieda Kresimira starijega i sina mu Držislava bili su samo dva bana, dakako jedan poslje drugoga, Pribina i Godemir; a za ostalih njihovih nasliednika, t. j. Svetoslava, braće mu Kresimira i Gojslava, i otca mu Stjepana tri. — Što se pako tiče listine spljetskoga arkiva kaptolskoga, ta je samo u *prepisu* sačuvana kako se čini iz XIV. ili XV. stoljeća, sadržaje razne listine (jedna od g. 1180) i bilježke svakojake, sve neuredno sbijeno i manjkavo. Tu se nalaze o banovih dvie razne bilježke. Na str. 67 ima ovako, bačeno bez ikoje sveze: *„tempore transacto* (?) *erat consuetudo in regno Croatorum erant septem bani, qui eligebant regem in Croacia, quando rex sine liberis moriebatur, scilicet banus Croacie primus, banus Bosniensis secundus, banus Sclavonie tertius, banus Posige quartus, banus Podrame quintus, banus Albanie sextus, banus Remi* (Sremi?) *septimus; et de sex generibus Croatorum erant bani in Croatia, quos eligebant duodecim tribus Croatorum, et de aliis sex generationibus erant comites in comitatibus Croacie; Kacigi, Cucari, Snaci, Cudomirigi, Mogorovigi, Subigi, isti sunt principales, quibus pertinet banatum, et mittunt sortes, cui eorum sors dedit"*. Na strani pako 68 bilježi se sasvim drugako: *„Isti fuerunt bani in Croacia de genere Croatorum a tempore regis Suetopelegi usque ad tempus Suinimiri regis Croatorum: Stephanus Cucar, Saruba Cudomirigi, Ourica . . . . mog . . . . cagi . . . . car . . . . can . . . . slavaz . . . . cucar fuit iudex regis Psimir Cucar; tempore Suinimiri fuit Petrus Snacig banus. Omnes isti fuerunt bani in Croacia"*. Pročitaš li i površno ove dvie bilježke, lasno ćeš se uvjeriti da medju sobom nesudaraju, dapače da stoje u oprieci, i da se obe neslažu sa spomenici iz one dobe, te da nose već na sebi pečat krupne nepravosti (Sr. Rački. Odlomci 109—102). Ovo mi se čini skovano na onoj čudnoj smjesi, koja dolazi pod imenom popa Diokleanskoga, gdje pripoviedajući o duvnanskom saboru, komu je predsjedao izmišljeni Svatopluk kralj sviuh Hrvata od Drave do Drača i od Morače do Jadranskoga mora, medju neizbrojivimi smiešnostmi stoji i ta: *„una quoque autem in provintia banum ordinavit, id est ducem, ex suis consanguineis fratribus* etc. (Fejér I. 191). Krause *(Res Sclavorum* etc.) prosudivši oštro predaje dukljanskoga ovako zaglavljuje: *„quum his, quae a nobis prolata sunt, quomodo chronicon nostrum comparatum sit, satis apparere videatur, credimus neminem fere vitio versurum esse, quod illud ad res Slavorum explicandas non adhibuerimus"*.

Po nas pako ne samo Sermo biaše rodom Hrvat, nego i samostalan samodržac tako zvanih Posavskih Hrvata u svom prestolnom gradu Sirmiumu, odakle mu i naziv, jer ono ὁ τοῦ Σιρμίου κρατῶν značilo bi po našem mnenju ne župan ili ban, dali dominus, gospodar, knez, samodržavni vladalac u Sirmiumu. Dr. W. Pape ima: κράτος, Gewalt, Herrschaft; κρατέω, Obergewalt haben, herrschen. Da ovo naše mnienje bolje razjasnimo i utvrdimo, treba nam razložiti pobližje bar o njekih prepornih točaka glede obsega i poviesti tako zvane Posavske Hrvatske.

U obće dosadašnji naši poviestničari, kad govore i pišu o Posavskoj Hrvatskoj, meću ju na prosto medju Dravom i Savom, a njekoji ju protežu i do Dunaja, akoprem je u tom za sve jedno te isto vrielo Konstantin Porphirogenit. Ovaj okrunjeni povjestničar veli ipak o njezinom postanku ovako: *„et a Chrobatis, qui in Dalmatiam venerunt, pars quaedam secessit, et* ***Illyricum*** *atque* ***Pannoniam*** *occupavit: habebantque et ipsi principem supremum, qui ad Chrobatiae tantum principem amicitiae ergo legationem mittebat.*[3] Dümmler (l. c. p. 23) ovako tumači te rieči Konstantinove: *„Von Pannonien kann hier nur der äusserste Theil von Unterpannonien, das sogennante Syrmien zwischen der untern Sau und der Drau, in Betract kommen, in welchen die Bevölkerung und die Beherrscher öfter gewechselt haben, während die bei weitem grössere Hälfte desselben, das heutige Slavonien und Provincial-Croatien, soviel wir wissen* (?), *stets von Slovenen bewohnt war. Wenn dem so ist, so wird mit Illyrien im römischen Sinne das Land gemeint sein, welches Dalmatien einschliessend sich in Norden und Osten bis zur Sau und*

---

[3] ἀπὸ δὲ Χρωβάτων τῶν ἐλθόντων ἐν Δελματία διεχωρίσθη μέρος τι, καὶ ἐκράτησε τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Παννονίαν. εἶχον δὲ καὶ αὐτοὶ ἄρχοντα αὐτεξούσιον, διαπερπόμενον πρὸς τὸν ἄρχοντα Χρωβατίας κατὰ φιλίαν (Const. Porph. De Adm. Imp. c. 30 p. 144). Iz ovoga sliedi, da su Hrvati svi složno nadvladali Obre u Dalmaciji, te stoprv poslie konačne pobjede da su se na dvoje podielili. Oni su pako oborili obarsku moć, ali nisu nimalo obarski narod uništili. Ostalo je i nadalje dosta obarskoga plemena u Hrvatskoj, no u takvom odnošaju s gospodujućim hrvatskim, da je malo po malo s ovim se stopilo i napokon sasvim izčeznulo, isto onako, kao bugarsko pleme u slavenskom podunavju. S toga i veli ovienčani poviestničar (l. c. str. 143), da buduć došli Hrvati u Dalmaciju *„Abares incolas invenerunt, belloque per annos aliquot inter eos gesto, vicerunt Chrobati, Abarumque alios interfecerunt, alios parere sibi coëgerunt: atque ex illo tempore a Chrobatis possessa haec regio fuit, suntque etiamnum in Chrobatia Abarum reliquiae et Abares esse cognoscuntur“.*

Drina ausdehnte, also vornehmlich Bosnien".[1] Po Dümmleru to isto kaže Zeuss *(Die Deutschen p. 612)* glede Panonije; a glede Ilirske primjećuje isti pisac (l. c. pag. 24 n. 1), da se s njim slaže i Krause,[2] „*der u. a. noch geltend macht, das die Franken von der Serben als von einer Nation sprechen, die sie nur von Hörensagen kennen (Einhard, ann. 822),*[3] *und dass Bulgarien und Croaten mit einander Krieg führten, ohne dass der Serben als eines zwischen ihnen wohnenden Volkes irgend Erwähnung geschieht (Const. c. 31. p. 150—151)*". Po nas dapače sam Konstantin izključuje Srbe iz Bosne, jer na koncu sliedećega pogl. 32 (str. 159), pokle je izbrojio srbske gradove, koji se svi u staroj Srbiji nalaze, pridodaje: καὶ εἰς τὸ χωρίον βόσωνα τὸ Κάτερα καὶ τὸ Δεσνὴκ, t. j. da su Srbi imali jošte i na zemljištu Bosanske Kotor i Desnicu, onaj na moru u iztočnoj Dalmaciji, ova na dolnjoj Drini, koji gradovi u naprieda i nedolaze više kao uda bosanske države.[4] Niti se što daje nagovieštati o Srbih u Bosni u onom stavku, u kom Konstantin označuje zemlje, koje su na svom dolazku Srbi posjeli *(cap. 32 p. 153):*

[1] Dümmler u ovom stavku oko jedne istine mnogo je kriva nabrao. Veli, da su Hrvati posjeli zemlju medju Dravom i Savom, a daje jim ipak jedino Sriem, koj niti neleži medju Savom i Dravom, nego medju Savom i Dunajem, otimlje jim Slavoniju, jer da je to Slovenska zemlja, dočim u Slavoniji ni traga Slovencem kao što ni u iztočnom dielu provincialne Hrvatske (u povelji kralja Stjepana od 1019 selo Horvath-Istebor tja u Saladskoj županiji. Fejér I. 306) itd. Dalmacija pako u smislu Konstantinovu pružala se je do Drača, te bilo dosta prostora u njoj i za Srbe.

[2] H. L. Krause *(Res Slavorum ... saec. IX. pag. 4—5)*: „*Multo vero latius Croatorum regnum etiam saeculo IX. patuisse, ut orientem versus in Moesiam usque superiorem compluribus rebus videtur evinci. Namque ne dicam unquam futurum fuisse, ut Constantini Croatia, exclusis Croatis Pannonicis Illyriaeque, eam, quam ipse exhibet, copiarum vim parare posset, vel ex ipso Constantino Croatas et Bulgaros confines fuisse constat, siquidem bella inter se gessisse narrantur, non participantibus Serblis (de adm. imp. cap. 31) .... Verum etiam ea res sententiam nostram confirmare videtur, quod Einhardus, quum Francorum exercitus saepius Pannoniam Croaticam perlustrassent, de Serblorum populo veluti eius vix fama ad se perlata sit, loquitur*".

[3] *Einhardi Annales (Pertz Scrip. I. 209) ad ann. 822: „Exercitus de Italia propter Liudewiticum bellum conficiendum in Pannoniam missus est, ad cuius adventum Liudewitus, Siscia civitate relicta, ad Sorabos, quae natio magnam Dalmatiae partem obtinere* ***dicitur,*** *fugiendo se contulit, et uno ex ducibus eorum, a quo receptus est, per dolum interfecto, civitatem eius in suam redegit dicionem.*

[4] S toga valjda u poveljah „*Bosnae et Ramae*", ovo, naime *Ramae*, za zemlje do dolnje Drine.

„cumque ea, quae nunc Servia dicitur et Pagania, quaeque Zachlumorum terra vocatur, item Terbunia et Canalitarum regio, quae imperatoris Romanorum diciones erant, propter Abarum excursiones desertae essent, expulsis inde Romanis, qui nunc Dalmatiam atque Dyrrachium incolunt, regiones illas Serviis habitandas imperator dedit, cui subjecti erant“;[1] dočim u pogl. 30, govoreći o Hrvatih, izrazuje se sasvim jasno, te stavlja Srbiju južno od županije livnanske i cetinske, primjećujuć i to, da je na sjeveru graničila s Hrvatskom: *„Chrobatia **versus** Tzentina et Chlebena Serviae regionem attingit .... Servia ad septentrionem Chrobatiae propinqua est“*,[2] dakle samo na jugu Hrvatska se sticala sa Srbijom, dakle Srbiji na sjeveru ležala je Hrvatska. — I Ivan Kinnamus smatra Drinu granicom Srbije na sjeveru. Poviedajući naime, da car Manuil, dočuvši u Nišu o dolazku Dalmata (Hrvata) u pomoć Srbom, odjuri s vojskom napried, primjećuje: *„sed cum ad Savum proxime pervenisset, ad illud inde flumen deflexit, Drynam nomine, quod in superiori sese loco effundens Bossenam a reliqua Servia disterminat. Bossena autem haud subest archizupani imperio, sed vicina Serviis gens est, quae et suos mores et suum agnoscit principem.*[3] — I iz-

[1] καὶ ἐπειδὴ ἡ νῦν Σερβλία καὶ Παγανία καὶ ἡ ὀνομαζομένη Ζαλλούμων Χώρα καὶ Τερβουνία καὶ ἡ τῶν Καναλιτῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων ὑπῆλθον, ἐγένοντο, δὲ αἱ τοιαῦται Χῶραι ἔρημαι παρὰ τῶν Ἀβάρων (ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε γὰρ Ῥωμάνους τοὺς νῦν Δελματίαν καὶ τὸ Δυρράχιον οἰκοῦντας ἀπήλασαν), καὶ κατεσκήνωσεν ὁ βασιλεὺς τοὺς αὐτοὺς Σέρβλους ἐν ταῖς τοιαύταις Χώραις . καὶ ἦσαν τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων ὑποτασσόμενοι.

[2] Χρωβατία . . . πλησίαζει πρὸς τὴν Τζέντινα καὶ τὴν Χλέβενα τῇ Χώρα Σερβλίας . . . ἡ Χώρα Σερβλίας . . . πρὸς ἄρκτον δὲ πλησιάζει τῇ Χρωβατίᾳ.

[3] ἐπεὶ δὲ ἐγγὺς Σάου ἐγένετο, ἐφ᾽ ἕτερον ἐκεῖθεν μετῆλθε ποταμὸν Δρυνᾶν ὄνομα ὃς ἄνωθέν ποθεν τὴν ἐκβολὴν ποιούμενος Βόσθναν τῆς ἄλλης Σερβικῆς διαιρεῖ. ἔστι δὲ ἡ Βόσθνα οὐ τῷ Σερβίων ἀρχιζουπάνῳ καὶ αὐτὴ εἴκουσα, ἀλλ᾽ ἔθνος ἰδίᾳ παρὰ τούτῳ καὶ ζῶν καὶ ἀρχόμενον *(Joannes Cinnamus. Corp. Scrip. Hist. Byz. Vol. XIV. Bonnae 1836 p. 104).* — Već Farlati *(Illyr. Sacr. I. 117)*, tumačeći gori navedene Konstantinove rieči, stajao je za to, da su oni Hrvati, koji su na dolazku odstupili od svoje braće, posjeli zemlje s ove i s one strane Save; no grieši samo u tom, što jih dieli na dvoje, te jedne baca i preko Drine medju Srbe u Mesiju, gdje ovih još tada i nije bilo: *„e Chrobatis igitur, qui Dalmatiam occupaverant, duplex Chrobatorum secessio facta est: altera ad orientem, altera ad septentrionem; hi quidem migraverunt in Pannoniam Saviam, quae ab novis incolis genere Sclavis, Sclavoniae nomen accepit; illi vero profecti sunt in Illyricum, hoc est in Moesiam superiorem, et ab Serblis eiusdem*

*

nevirenje bugarskih Gudušana i Timoćana, koji su stanovali u sjevero-zapadnom okrajku Bugarske naime u sadašnjoj kneževini srbskoj,[1] sbivše se god. 818,[2] dokazuje jasno, da su ovi graničili na Drini sa Posavskom Hrvatskom, koja je tada pripoznavala vrhovnost franačke krune. Da je medju Gudušani i Timoćani i medju Hrvati bilo koje druge medjuoblasti, to se nebi bilo jamačno dogodilo, jer se Franki samo preko Posavske Hrvatske s njimi rukovati mogli. — Isto bi nam potvrdili i *„Annales Fuldenses“* (Pertz. Scrip. I. p. 404) za god. 892, po kojih rieke Odra, Kupa i Sava tekle su kroz državu Braclava kneza Posavske Hrvatske tja do Bugarske: *„Missi autem* (sc. regis Franchorum) *propter insidias Zuentibaldi ducis terrestre iter non valentes habere, de regno Brazlavonis per fluvium Odagra usque ad Gulpam, dein per fluente Savae fluminis navigio in Bulgaria perducti“.*[3] Braclavove dakle zemlje ležale su s ove i s one strane Save, jer samo u tom slučaju mogli su poslanici sigurno putovati, te su se s oboje strane Save sterale tja do bugarske granice. — Mogli bismo još dodati i to, da toliko sile u Ljudevita Posavskoga nije biti moglo, da mu se oblast samo medju Dravom i Savom stezala; da za Branimira i kašnje papinski poslanici polaze neposredno preko Hrvatske zemlje u Bugarsku i obratno; da Pincius, bježeć sa družbom iz Trnove preko Misije, *pervenimus Chroatiam* (listina od g. 994. Farl. III. 111); da carigradski kroniste opisujući ratove medju Bugari i Srbi,

---

nationis et linguae populis in agrorum societatem admissi, sedes ac domicilia collocarunt in Moesia, quae tunc dicta est, hodieque dicitur Serblia“. — I po A. Hilferdingu *(Gesch. d. Ser. u. Bulg. I. 33)* Hrvatska je s Bugarskom neposredno medjašila: *sämmtliche Länder Kroatiens waren nun wieder in der Gewalt der Franken, und ihre Gränzen berührten Bulgarien.*

[1] Šafařik. *Slovanské starožitnosti I. 611 et seq.*

[2] *Einhardi Annales (l. c. p. 205) ann. 218: „Erant ibi* (Heristallium) *et aliarum nationum legati, Abodritorum videlicet ac Bornae, ducis Guduscanorum et Timocianorum, qui nuper a Bulgarorum societate desciverant et ad nostros fines se contulerant, simul et Liudewiti ducis Pannoniae inferioris, qui res novas moliens, Cadolaum comitem et marcae Foroiuliensis praefectum crudelitatis atque insolentiae accusare conabatur“.*

[3] Annales Laureshamenses (Krause str. 17) već za god. 791 pripovieđaju, da, kada je ove godine Karlo Vel. udario na Obre u gornjoj Panoniji, Pipin njegov sin pohiti mu u pomoć preko Hrvatske ilirske, te da je tim putem prodro u gornju Panoniju: „sed et ille tunc eius exercitus, quem Pipinus filius de Italia transmisit, ipse introivit in *Illyricum* et inde in Pannoniam etc.; a pod imenom Ilirske ovdje se razumie bez dvojbe sadašnja sjeverna Bosna.

medju Srbi i Bizantinci, ni jedan put nespominju ni ma koje mjesto u sadašnjoj Bosni do Drine, da su ili tuda vojske prolazile ili boj bile; da Cedrenus, pripoviedajući poraz Bugarske i Srbske za Vasilija, označuje gornju Mesiju do Drine, sadašnju kneževinu srbsku, bugarskom zemljom, a Srbija mu Drini na jugu itd. — Neka nam bude dopuščeno dodati napokon još jedan razlog ako i negativan ipak uvaženja vriedan, koj vojuje za Posavsku Hrvatsku onakovu, kakovu si ju mi predstavljamo do XI. stoljeća. Konstantin Porph. dočim s jedne strane dobro poznaje i opisuje Hrvatsku Dalmatinsku, Srbiju i Bugarsku, nabraja njihove županije, glavna mjesta, rieke itd., s druge dotaknuv samo postanak Posavske Hrvatske, nema više ni slovca za nju, te nenapominje osim Sirmiuma ni županije, ni mjesta, ni rieke itd. ležeće medju Dravom, Dunajem, Drinom i Dalmatinskom Hrvatskom, što nebi bio jamačno propustio učiniti, da se je ta medjutonja zemlja, Posavska Hrvatska, ma u kom odnošaju onda ili prije s istočnim carstvom nalazila. Medju Dravom, Dunajem, Drinom i Dalmatinskom Hrvatskom morala je dakle obstojati njeka država iztočnomu dvoru mal ne sasvim nepoznata, te koja nije bila ni Dalmatinska Hrvatska, ni Srbija, ni Bugarska.

Iz svega ovoga sliedi to, da su oni Hrvati, koji su se malo poslie svoga dolazka u ove strane odielili od svoje braće u Dalmaciji, posjeli u Panoniji iztočni dio sadašnje provincialne Hrvatske,[1] Slavoniju i Sriem medju Dravom, Dunajem i Savom, a preko Save u Ilirskoj svu Bosnu do granice Bugarske i srbske na Drini, ter da su ove zemlje sastavljale jednu neodvisnu državu tako zvanu Posavsku Hrvatsku.[2]

---

[1] Valjda su kašnje i dalje potegnuli svoje granice na zapadu. Krčelić barem veli: *„ex diplomatibus ab eruditiss. E. Frölich exhibitis arguimus: Croatas, quacumque demum modalitate, ante annum 985. ad Murum usque fluvium dominatum suum extendisse“*. Spomenuli smo gori Horvath-Istebor.

[2] Ono što mnije Dümmler, da je Boris proti Hrvatom predobio Bosnu, te da je kašnje ovu zemlju ustupio Srbom, za to samo, jer se po smrti Pribunije hrvatskoga kneza hrvatska snaga umanjila, nema ni ma kojega temelja. Pribunija bio je knezom Hrvata u Dalmaciji, a to je nješto drugo od tako zvane Posavske Hrvatske, koja si je mogla i uz tobožnje oslabljenje Dalmatinske Hrvatske svoje zemljište nepovriedjeno sačuvati. U ostalom Konstantin Por. *(cap 31. p. 150)*, jedino vrelo za to, kaže izrično o Borisu *„cum* ***nihil*** *efficeret, muneribus datis et acceptis, pacem fecit“*. S druge strane i to oslabljenje Dalmatinske Hrvatske sasvim je podmienjeno, pošto nalazimo Hrvate još godine 927. pobjeditelje Boriseva sina slavnoga

Pošto smo vidieli obseg tako zvane Posavske Hrvatske,[1] da vidimo jošte na kratko, jeda li je ona svoju samostalnost sačuvala, i do kada.

Kako se ona vladala za svoga ustroja, to nam izvori ni slovcem nezabilježili. Znamo samo iz gori navedenoga stavka Konstantinova, da je i ona kao što i dalmatinska Hrvatska imala svoga samostalnoga vladaoca, koj je s dalmatinskim na prijateljski obćio. *Prvim* od tih vladaoca nema ni traga.

God. 776. Franki su predobili Friaul, a po svoj prilici g. 788. i Istru *(V. Dümmler l. c. str. 32—33)*, te tako se približili granicam oboje Hrvatske. Neznamo, u kakvom su se odnošaju ove dvie nalazile tada sa susiednimi Franki.

Zapadni izvori spominju nam za g. 796. jednoga Frankom susiednoga slavjanskoga vladaoca imenom **Vonomira**, koj je tada Frankom pomagao proti Obrom u gornjoj Panoniji.

Annales Laurissenses (Pertz. Scrip. I. p. 182) ann. 796.: „Sed et Henrichus dux Foroiulensis, missis hominibus suis cum Wonomyro (Uunomyro, Wonomiro) Sclavo in Pannonias, hringum (hrigun, hirigun principem Avarorum) gentis Avarorum longis retro temporibus quietum, civili bello fatigatis inter se principibus, spoliavit — Chagan seu Jugurro intestina clade addictis et a suis occisis —,

---

Simeona baš u doba najvećega njegova sjaja. A da je i Boris otrgao Bosnu Hrvatskoj, ova sada, tjerajuć dušmana, bila bi si ju opet prisvojila. To dokazuje netemeljitost i one druge Dümml. izreke, da se Srbija već tada pružala do Dunava. Sva pako historička vrela iztočna i zapadna kažu nam jasno, da zemlje, koje sada zauzima kneževina Srbska, tja do konca 12. vieka bjahu vlastitost ili iztočnoga ili bugarskoga carstva, te ni za tren oka nepuštaju mjesta u tih predielih srbskoj vlasti. Ovo netreba dokaza.

[1] Onim kojim bi za čudo bilo, što se u ovoj razpravi ni slovcem nedotaknusmo istorije srbskoga naroda A. Majkova ni njegovih onomadnih izjava o Bosni, opažujemo, da tu u koliko se tiče Hrvata nema ni stavka na istini osnovana, da se tu i sami izvori umjetno izopačuju, te da bi ludo bilo i pomisliti na uzbijanje i popravljanje toli obsežno i dosadno. Budi nam opravdom već ovo malo rieči, kojimi svoju istoriju počima: „u drugoj četvrti sedmoga vijeka (636—638) dodjoše za Hrvatima na trakijsko poluostrovo Srbi i naseliše se pokraj Hrvata. Za naselje njihovo prvi nam kaza Konstantin Porfirogenit, a Šafařik ga u svojim „Starožitnostima“ i na karti svojoj pokaza po najnovijem napretku u nauci (?). Vidimo Srbe (dakako na Šafařikovoj karti) gdje zauzeše zemlju izmedju vode Morave, Dunava, Save, Vrbasa i Cetine, Adrijatskog mora, Skadarskoga jezera i vode Drimca, Ibra i srpske Morače. Glavne planine dijeliše svu Srbiju na dvije polovine: u zapadnoj bijahu oblasti Neretva, Hum, Travunija i Zeta, a u istočnoj Bosna i prava Srbija“.

thesaurum priscorum regum domino Carolo regi ad Aquis palacium misit".[1]

Annales Tiliani (l. c. p. 222) ann. 796.: „Sed et Ericus dux Foroiuliensis, missis hominibus suis cum Wonomiro Sclavo in Pannonias, Hringum gentis Avarorum, longis retro temporibus quietum civile bellum, spoliavit, Chagan sive Vigurro intestina clade addictis et a suis occisis, thesaurum priscorum regum multa seculorum prolixitate collectum domno regi ad Aquis palatium misit".

Reginonis Chronicon (l. c. p. 561) ann. 796.: „Henricus, dux Foroiulanorum, missis hominibus suis cum Wonomiro Sclavo in Pannonia, Iringum gentis Avarorum principem, longis retro temporibus qui eum, civili bello fatigatis inter se principibus, improvise expoliavit. Caganus et Jugoro intestina clade interempti sunt, thesaurum priscorum regum multa seculorum prolixitate collectum idem dux Carolo ad Aquis palatium missit".

Vonomir imao bi biti po nas prvi nam poznat knez posavskih Hrvata, koj isto kao Franki uznemiren od susiednih mu prekodravskih Obra, bio bi se s onimi sdružio proti obćemu dušmaninu, i pripomogao jim na oplienjenje obarske pokrajine. I po Dümmleru (l. c. str. 34) Vonomir *„slawischer Fürst, könnte Grosszupan von Croatien gewesen sein"*.

G. 799. konačnim porazom Obara Karlo Veliki zauze i k svomu carstvu spoji cielu gornju Panoniju, a to skloni obe Hrvatske, da njegovu vrhovnu čast pripoznadu. U Regensburgu kolovoza god. 803. dopita isti car friaulskomu margrofu Korušku, Kranjsku, Istru i obe Hrvatske, kojim ipak ostavi svoje narodne knezove na čelu uprave. Mirom od listopada g. 810. u Achenu, koj se god. 812. dokonča u Carigradu, jedni i drugi Hrvati ostadoše pod preimućtvom franačke vlasti.

Zapadni izvori spominju nam god. 811. *knezove hrvatske*, i zadjevice medju posavskim knezom i Obri, vjerojatno radi granica na Dravi, ali jim neoznačuju imena.

Einhardi Annales (l. c.) ann. 811.: „imperator exercitum misit in Pannonias ad controversias Hunorum et Sclavorum finiendas... fuerunt etiam in Aquis adventum eius expectantes, qui de Pannonia venerunt... ac duces Sclavorum circa Danubium habitantium,

---

[1] *Einhardi Annales* (l. c. pag. 182) kažu o stvari a nespominju Vonomira: *„ann. 796. Missus Romam Angilbertus cum magna parte thesauri, quem Ericus dux Foroiuliensis, spoliata Hunorum regia, quae Hringus„*.

qui a ducibus copiarum, quae in Pannoniam missae fuerunt, ad praesentiam principis iussi venerunt".

Annales Fuldenses (l. c.) ann. 811.: „alter (exercitus) in Pannonias ad controversias Hunorum et Sclavorum finiendas".

Reginonis Chronicon (l. c.) ann. 811.: „imperator exercitum in Pannoniam ad controversias Hunorum ac Sclavorum finiendas direxit... Fuerunt etiam in Aquis... et alii principes ac duces Sclavorum circa Danubium habitantium, qui a ducibus Francorum, qui in Pannonias fuerunt missi, ad praesentiam principis iussi sunt venire".

God. 818. nalazimo **Ljudevita** kneza Posavskih Hrvata na saboru u Heristalu, gdje obtužuje pred carem Ljudevita friaulskoga margrafa Kadolaka radi okrutnosti; a sliedeće godine već u ratu s Franki i s njihovim privrženikom Bornom knezom Dalmatinskih Hrvata. Uz prkos sjajnim pobjedam za četirigodišnje borbe pomoću Timoćana na iztoku i Slovenaca na zapadu izvojevanim, Ljudevit morao je napokon franačkoj premoći podleći *(Pertz. Scrip. I. Einhardi Ann. pag. 205. sqq. Enhardi Fuld. Ann. p. 357. sqq. — Pertz. Scrip. II. Vita Hludovici Imp. p. 624. sqq.)*.

Po smrti Ljudevita nezna se, što se s Posavskom Hrvatskom dogodilo. Meni se čini, da ona znamenita pripoviest Konstantina Porph. o okrutnosti franačkoj u Hrvatskoj pripisati se ima Posavskoj Hrvatskoj i Ljudevitovoj dobi, barem nema joj boljega mjesta što ovdje u našoj ondašnjoj poviesti. Pisac veli: *„tanta autem in eos crudelitate utebantur Franci, ut lactantes adhuc eorum pueros occidentes canibus obiicerent. Quae res cum intolerabilis Chrobatis esset, facto dissidio, principes, quos ex ipsis habebant, interemerunt; unde magnus contra eos exercitus movit e Francia, et post septem annorum bellum aegre tandem superiores facti Chrobati omnes Francos eorumque principem Cotzilin e medio sustulerunt, et exinde liberi ac sui iuris facti sacrum baptisma a Romano pontifice petierunt, missique episcopi ipsos baptizaverunt, principatum tenente Porino"*. Kako smo gori opazili, Hrvati su došli prvi put u doticaj s Franki stoprv na izmaku VIII. stoljeća. Do mira u Carigradu od g. 812. nebi se pomisliti moglo na koju bunu proti Frankom. Možda da su si Franki usljed ovoga mira njekoje predjele Hrvatske prisvojili, te i to nagnalo Ljudevita na pobunu s poubijanjem ondje narinutih Franaka; ili bolje da su Franki, poslie petogodišnje borbe s Ljudevitom postavši napokon gospodari posavske Hrvatske, ovu razdielili na više kotara, te na čelu ovih postavili svoje ljude, koji su sada za tim težili, da narod sve više oslabe i tim ga nepogi-

beljnim učine. Ta okrutnost bila bi ga ipak digla na novo proti Frankom, no sada tim uspjehom, da se napokon pod svojim vodjom **Porinom** svoga nasilnika riešio; a da si tu slobodu učuva, umah se stavio pod okrilje rimske stolice. U tom valjda mu pomogli Bugari, koji su se u ovo doba (g. 826.) nalazili u ratu s Franki radi svojih prekodunavskih posjeda, kako ćemo dalje vidjeti. Franki tada i indje dosta zabavljeni, a borbom s Ljudevitom opamećeni i oslabljeni, nelatiše se umah oružja, da si osvetu izvojuju. I Krause (l. c. p. 51. 52.) misli, da ove sgode nemogu se pripisati dalmatinskim Hrvatom *„et ad Pannonicos potius Slavos referendum esse"*.

Stoprv g. 838 nalazimo Ratboda, upravitelja iztočne franačke pokrajine, gdje udara na **Ratimira** kneza posavskih Hrvata, i tjera u bjeg. *Annales St. Rudberti Salisburg.* ann. 838.: „Exercitus Bavariorum contra Ratimarum colligitur".

Isto tako *Auctarium Garstense* ann. 839 (Pertz. Scrip. IX. 770, 565). De conversione Bagoariorum pag. 11—12: „(Priwina) de Vulgariis Ratimari ducis adiit regionem. Illoque tempore Hludovicus rex Bogoariorum misit Ratbodum cum exercitu multo ad exterminandum Ratimarum ducem, qui diffisus se defendi posse, in fugam versus est cum suis, qui caedem evaserunt. Et predictus Priwina substitit, et cum suis pertransivit Sava „(*V. Dümmler. Über südöst. Marken. Archiv X. p. 29. Rački Arkiv IV. 40).*

Po Assemanu bio je Ratimir knezom prekogorske naime posavske Hrvatske s Bugari u savezu. Dümmler kaže o njem: *„wahrscheinlich beherrschte er das Land zwischen Sau und Drau"*. Lasno da je Ratimir bio iz roda Ljudevita Posavskoga kao što i Porin, te da su Franki po smrti ovoga zadnjega upotriebili možda u Posavskoj Hrvatskoj po njih uzpirene nastavše nemire, da si ju na novo prisvoje.

Poslie Ratimira nalazimo ***Pribinu.*** Ovaj, izagnan iz nitranske županije od Mojmira moravskoga (god. 830), pobježe najprije u franačku zemlju; zatim radi svadje sa Ratbodom, nadziratelјem iztočne granice, u Bugarsku, odatle pohiti u pomoć Ratimiru proti Frankom; ali se ovomu bez dvojbe izdajnički iznevjeri, i u odlučnom času k Frankom prodje, od kojih radi te zasluge dobi pako Ratimirove zemlje i još nješto preko Drave, najprije u leno, a zatim 14 listopada 848 kano vlastitost *(Sr. Anonymus de Conv. Carant. kod Kopitara Glag. Cloz. 74. Dobrowsky's Cyrill u. Metod 1823 p. 87. Dümmler. Gesch. d. Ostfrän. Reichs I. 617. Kerčelić Not. Prel. p. 77 itd.).* Spominje se u povelji Ljudevita kralja iztočne Franačke od god. 860: *„Briuuinus fidelis dux noster (Fejér I.*

183)". Pribina umrie oko god. 861 u ratu proti Rastislavu moravskomu (*Palacky I. 122)*. Nasliedi ga sin njegov ***Kocel***, koj se je ovim svietom razstavio god. 874—875.

Dümmler (Südöst. Marken p. 49) tvrdi, da Pribina i Kocel nisu vladali nad posavskom Hrvatskom, dali samo oko Blatna u gornjoj Panoniji. To bi bilo odveć stegnuti njihovu oblast, a bez razloga. Pribina dobi Ratimirove zemlje, a k tomu malo kašnje i one oko Blatna. Kocel htjede uskrisiti sriemsku prvostolnicu, a to nas već sjeća na Kocelovu ondješnju oblast *(Sr. sam. Dümmler Gesch. des Ostfr. Reichs II. 702)*. Dapače isti Dümmler, opisujući zgode sriemske biskupije *(Über das pannonische Bisthum. Archiv für Kunde österr. G.-Quellen XIII. 187)*, kliče veoma dobro: „*Unter-Pannonien bildete den Kern der Diöcese des Methodius,*" te dodaje da su Blumberger i drugi tražili „*den Sitz des pannonischen Bischofs in der Nähe von Sirmium, in dem zwischen Donau, Drau und Save befindlichen Ländchen,* pošto nema traga u izvorih o mjestu, gdje je on stolovao; no ipak da je vierovatnije, da je i Metod svoje sielo imao gdje i Kocel, u Moosburgu (Szalavar). Ovo je valjda poteklo s toga, što su ovi pisci držali, da tada Sirmiuma i nebiaše više, dočim nam je poznato iz iztočnih poviestničkih vriela, da se je ovaj grad, višeputa razoren za barbarskih provala, ponovito dizao, i da je za X stoljeća i kašnje podosta cvao, kako nam je dobar sviedok i sam Sermo naših novaca. U ostalom da je posavska Hrvatska i za Kocela spadala na franačku državu, to nam kaže list cara Ljudevita na cara Vasilija od god. 871 *(Du Chesne, Scrip. Rer. Franc. III. 555)*: „*super castra nostra destructa, tot populis Sclavoniae nostrae in captivitate sine qualibet parcitate subtractis, supra quam dici potest animum nostrum commotum . . . . Nicetas quidem patricius . . . accepta quasi per huiusmodi rem occasione, multas praedas ab ipsis Sclavinis abstulit et quibusdam castris direptis, eorum homines captivos aduxit.* Ovo se nemože na druge protegnuti van na Posavske Hrvate, pošto Dalmatinski priznavali su tada vrhovnost istočnoga dvora i pomagali mu u Italiji *(Const. Porph. de adm. imp. c. 29. Vita Basilii Mac. n. 53—55)*. Ono bi nam napokon još bolje dokazala i ta okolnost, što poslie smrti Kocela Posavska Hrvatska kao što i sva Panonija bi sdružena sa Koruškom pod upravom Karlomana; a po smrti ovoga (god. 880) pade u ruke Karlomanova sina Arnulfa.

Ali već god. 884 opet nalazimo Posavsku Hrvatsku pod svojim vlastitim knezom, a taj se zvao ***Braclav***; po Hansiczіusu (Tom.

II. 139) Kocelov sin, te ga spominje već za god. 873. Evo što nam kažu izvori o njegovu radu:

Annales Fuldenses (Pertz. Script. I. p. 401). ann. 884: pripovidavši, kako je Svatopulk moravski, prešav Dunaj, Panoniju sve naokolo poharao, a napokon došao k caru u Tulln, i viernost mu zaprisegnuo, dodaju: „postea veniente Brazlowoni duce (Brazonuorum duce), qui in id tempus regnum inter Dravum et Savum flumine (Dravo et Savo flumina) tenuit, suaeque militiae subditus adiungitur, rex per Carentam (sc. Carinthiam) in Italiam perrexit.“ Po ovom bi se činilo, da je Posavsku Hrvatsku dobio od franačkoga cara.[1]

Herimanni Aug. Chronicon (Pertz. Scrip. V. p. 108) ann. 884: „Karolus imperator in citeriore Pannonia conventum habens, Zuentibaldum ducem Marahensium, per manus se dominio eius tradentem pacemque et servitium promittentem, suscepit. Itemque Brazlavonem ducem, qui inter Dravum et Savum fluvios Pannoniae praefuit, nihilominus se tradentem accepit“.

Annales Fuldenses (l. c. pag. 408) ann. 892. Kralj franački, došav ove godine u iztočne krajeve, mislio je, da će mu u susret doći Svatopulk; no ovaj „fidem et omnia ante promissa mentitus est. Inde rex irato animo in Hengistfeldon cum Brazlavone duce colloquium habuit, ibi inter alia quaerens tempus et locum, quomodo possit terram Maravorum intrare; consultum est enim, ut tribus exercitibus armatis regnum illud invaderet. Rex equidem, assumptis secum Francis, Baioariis, Alamannis, mense iulio Maravam venit. Ibi per quatuor ebdomadas cum tanta multitudine, Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus [2], omnem illam regionem incendio devastandam versabatur, missos etiam suos

---

[1] Dümmler misli, da je Karlo III., došav god. 884 u iztočnu marku, i u *Königsstättenu* sklopivši mir sa Svatopulkom, podielio ovomu tom prigodom svu gornju Panoniju do Drave *(Hansiez. Germ. Sacr. I. 165.)*. Palazky o tom šuti; mi pako nalazimo Arnulfa god. 892 dolazeća u Panoniju kao u svoju oblast (a svadje do tada nebiaše), te preći vojskom u Moravsku, da je sruši. Pomenuti Palacky (I. 141) kaže dapače o Svatopulkovoj državi: *„vom Reiche der Karolinger trennte ihn die Donau; denn das pannonische Mähren (in Süden der Donau) bis 880 in Karlmann Besitze, ging von diesem auf dessen natürlichen Sohn Arnulf über“*.

[2] Dümmler *(Über die Südöst. Marken. Archiv X. p. 54)* tvrdi, da nije istina, da je Arnulf pozvao Magjare u pomoć, no da su slučajno nadošli, i da je za ovu viest jedino vrelo ovaj stavak fuldenskih ljetopisa. Ali *„Herimanni Aug. Chronicon* veli izrično: *„Ungaris etiam auxiliantibus“*, a *Sigbertus (Kerčel. Not. p. 84)* za god. 893: *„ad quem debellandum cum non*

inde ad Bulgaros et regem eorum Laodomur (Landomir) ad renovandam pristinam pacem cum muneribus mense septembri transmisit, et, ne coemptio salis inde Maravanis daretur, exposcit. Missi autem propter insidias Zuentibaldi ducis terrestre iter non valentes habere, de regno Brazlavonis per fluvium Odagra (Odogra) usque ad Gulpam, dein per fluente Save (fluente osaue, fluentes saue) fluminis navigio in Bulgaria perducti. Ibi a rege honorifice suscepti, eadem via, qua venerant, cum muneribus mense maio reversi sunt".

Herimanni Aug. Chronicon (l. c. pag. 110). Ann. 892: „Arnolfus rex Pannonias adiens, cum Zuentibaldum ducem Marahensem iterum sibi rebellantem cognovisset, colloquio cum Brazlavone duce Pannoniae ulterioris habito, trifarium cum tribus exercitibus, Ungaris etiam auxiliantibus, nuper illas in partes de aquilone adventantibus, per continuum mensem Marahensem devastat regionem".

Annales Fuldenses (l. c. pag. 413). Ann. 896. Dotaknuvši ratove medju Bugari i Ugri, dovršene s izagnanjem Ugra iz Bugarske, nastavljaju: „Stipantibus vero isdem in partibus inter se conflictibus, imperator Pannoniam cum urbe Paludarum *(Mosburg na Sali kod Blatna ili Balatona)* tuendam Brazlowoni *(Braxlavoni)* duci suo in id tempus commendavit".

Ovo su sve viesti, koje su nam ostale o Braclavu.[1] Ono, što veli ljetopisac franački, da je njegova kraljevina ležala medju Dravom i Savom, a dodaj mu i medj Dunajem, jer je Sriem uviek bio glavnom točkom Posavske Hrvatske[2], ima se tako uzeti, ili u koliko je on za ove zemlje samo pripoznavao franačku kao svoju

---

sufficeret, gentem Hungarorum deo inimicam regno ***immisit,*** *eorumque auxilio Zrendebaldum devicit".*

[1]) Ime mu se nalazi napisano jošte na rukopisu Cividalskom od suvremene ruke a valjda i vlastite: *de terra Brasclauo . . . Brasclauo et uxor eius Vuentescela (C. L. Bethmann. Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte. II. 113 sl. Die Evangelienhandschrift zu Cividale).*

[2] Ovo izlazi iz više dokaza u ovoj razpravi sugredno navedenih. Ovdje nam je još reći samo to, da su i u Carigradu smatrali Sriem kao zemlju pripadajuću dolnjoj Panoniji i stojeću pod zakriljem franačke vlasti, te ju s toga i nazvali Φραγγοχωρίον. Tako Niceta, pišući o Ivanu Komnencu, kako mu Magjari Beograd oteli te Zemun sagradili, i kako je on umah proti njim pohitio do Dunaja da jih suzbije nastavlja *„et exercitu in adversa ripa exposito, colluviem barbarorum equestri pugna et hastarum acie profligavit; et in hostili agro maiore quam prius unquam tolerantia commoratus, Francochorio potitus est, fertilissima terrae Hunnicae parte, quae declivis in patentes campos intra Savum et Istrum fluvios extenditur* (Χρονίσας δ' ἐν τῇ πολεμίᾳ καὶ καρτερικώτατος φανεὶς ἑαυτοῦ τοῦ τε φραγγοχωρίου ἐκράτησεν,

vrhovnu vlast; a to neizključuje, da se je njegova oblast protezala kao što do Dunaja tako i dalje preko Save do Drine, gdje je možda samostalno gospodovao, ili da se je i ovdje govorilo u smislu starorimskom, kada se pod imenom dolnje Panonije uzimalo i mnogo zemljišta preko Save mal ne do Drine. Ovo bi nam dapače njekim načinom uočio i sam naslov „*regnum Brazlavonis*“, te i što veli jošte isti ljetopisac, da je kroz njegovu državu Sava tekla do Bugarske.

God. 907 Ljudevit IV car franački bje potučen od Magjara do noge. U toj bitki pade Mojmir, g. 894 nasliednik Svatoplukov u Moravskoj, te mal ne ciela Velika Moravska dopre u šake Magjara na jugu do Dunaja, dokle se tada Velika Moravska pružala. Konstantin Porph. u pog. 40 *(De Adm. Imp. str. 174)* označuje nam prilično tadašnje južne magjarske granice. Veli on, da one počimaju na Dunaju kod Trajanskoga mosta (ne daleko od Oršave), da se protežu dalje do Beograda zatim uz prediele Sirmiuma, dakako po Dunaju, do Velike Moravske, koju isti Magjari bjahu zauzeli; a napokon uzam sve ukupno, kaže ovako: „*confines autem Turcis sunt orientem versus Bulgari, ubi eos Ister fluvius, qui et Danubius dicitur, separat; septentrionem versus Patzinacitae, ad occidentem Franchi, ad meridiem Chrobati.*[1]

ὅπερ ἐστὶ τῆς τῶν Οὔννων γῆς τὸ πιότατον, ἐς πεδία ὑπτιάζον ἱππήλατα, μεταξὺ τῶν ποταμῶν Σαούβου καὶ Ἴστρου ἀναπεπταμένον. *Nicetae Choniatae Historia. Bonnae 1835 p. 25).* Isti pisac pripoviedajući navalu Manuilovu proti Srbom a zatim proti Magjarom njihovim saveznikom, veli dalje (l. c. pag. 122): „*itaque Savo fluvio superato, factaque in Francochorium impressione (ea non minima Hungariae pars est, sed habitatoribus frequens, inter Istrum et Savum fluvios patens, in qua castellum munitissimum Zeugminum, quod nunc Sirmium (?) vocant, situm est) provinciam illam pessime tractat* [καὶ δὴ τὸν Σάουβον διαβὰς ποταμὸν καὶ τῷ φραγγολωρίῳ ἐμβαλὼν (ἔστι δὲ τόδε τμῆμα τῆς Οὐγγρίας οὐ τὸ ἐλάχιστον ἀλλ᾽ ἱκανῶς πολυάνδρωπον, μεταξὺ Ἴστρον καὶ Σαούβου τῶν ποταμῶν ἀναπεπταμένον, καθ᾽ ὃ καὶ φρούριον ἐρυμνότατον ἔκτισται, ὃ Ζεύγμινον ἐπικέκληται, ὅπερ νῦν λέγεται Σίρμιον) χειρίστως τά ἐκεῖ διέθετο].

[1] Πλησιάζουσι δὲ τοῖς Τούρκοις πρὸς μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος οἱ Βούλγαροι, ἐν ᾧ καὶ διαλωρίζει αὐτοὺς ὁ Ἴστρος ὁ καὶ Δανούβιος λεγόμενος ποταμός, πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζινακῖται, πρὸς δὲ τὸ δυτικώτερον οἱ Φράγγοι προς δὲ τὸ μεσεμβρινὸν οἱ Χρώβατοι. — Njeki hoće, da na temelju ovoga stavka zategnu u magjarsku mrežu i Sriem. Ovdje pisac označuje mjesta, koja su s Magjari graničila, te kao što trojanski most i Beograd nebiahu mjesta Magjarska, isto se to mora reći i držati za Sriem. Zato o Velikoj Moravskoj i kaže, da su ju Magjari predobili i posjeli. Ovo potvrdjuje sam Konstantin sliedećom izrekom, da su Magjarom na jugu Hrvati; dakle što je bilo Hrvata, to je bilo do Konstantina od Ma-

Odavle nastaviše sada Magjari svoje opustošujuće navale preko Dunaja tja do Pada u Italiji, i do preko Rajne u Nemačkoj, za kojih zatjeraše sasvim Franke iz gornje Panonije do Drave i do *gornje* Save u Karantaniji. Ovako samo imalo bi se po nas razumjeti ono, što kašnje u pogl. 42 kaže isti Konstantin Porph. (str. 177) o Magjarih ili Turcih: „*et habitant quidem trans Danubium flumen Turcae in terra Moravia, atque etiam ulterius Danubium et Sabam fluvius,*[1] jer ondje jim put bio za Italiju i Njemačku, dočim njihove provale, ako jih bilo, preko Drave imale su biti časovite i prigodne.[2] Južne Slavene morali su i za to šteditи, da si zaklone pleća za svojih daljnih i dugotrajnih navala,

---

gjara neodvisno. U ostalom Iv. Scylitza Curop. mal ne Konstantinov suvremenik spominje Sriem kao samostalnu državu.

[1] καὶ κατοικοῦσι μὲν οἱ Τοῦρκοι πέραθεν τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ εἰς τὴν τῆς Μοραβίας γῆν, ἀλλὰ καὶ ἔνθεν μέσον τοῦ Δανούβεως, καὶ τοῦ Σάβα ποταμοῦ.

[2] Fessler pametno izbjegava koliko može prljati se kalužinom Belina bezimenovića, dočim poznati feuilletonista Lad. Szalay *(Geschichte Ungarns. Deutsch von Hein. Wögerer. Pest 1866. I. Bd.)* novim ju blatom djubri. Po njem (str. 217) Magjari oko god. 893 predobiše ne samo Posavsku Hrvatsku, nego i zemlju ležeću medju Kupom i Dalmatinskimi gradovi do samoga Dubrovnika. U bilježki na str. 19. izvadja iz ovih riečih fuldenskih ljetopisa za g. 894: „*Avari, qui Ungari, in his temporibus ultra Danubium peragentes, multa miserabilia perpetravere*“ ništa drugo nego „*Die Eroberung des heutigen Kroatiens*“; te oslonjen na tako traljavih noguh neustež e se ni najmanje uztvrditi, da Magjari, utanačivši mir sa Simeonom bugarskim, *drangen sie durch das Land der Serben bis Spalato vor*“ i da su si i tada svu Hrvatsku osvojili. Po porazu Magjara na Lechu bili bi se Hrvati opet dokopali slobode (str. 217) dielomice samo, jer da su zemlje medju Dravom i Savom ostale i nadalje u ugarskoj vlasti: protivno onomu, što kaže na strani 174, da stoprv za Kresimira II., kada su Magjari s Niemci težki boj bili, Hrvati su preosvojili „*den bis an die Zettina reichenden Theil Kroatiens, welcher unter Stefans Regierung zu Ungarn gehörte*“; ali da do mala Magjari su si opet izvojevali ne samo Hrvatsku nego i Sriem proti Bizantincem; itd. Nam nepreostaje vremena, da sve Szalayeve sanjarije ovdje navedemo, a kamo li da jih pojedince odbijemo. Reć nam je samo u obće, da do konca XI. stoljeća moglo bi se samo to reći, da su valjda Magjari kadkada pregazili Dravu, časovito dakako i svrhom samo da haraju i ubijaju, ali do tada nisu nikada s ove strane i ma koju vlast izvršivali ili uživali. Žalit nam je samo, što se i u nas našao izrod, koj se zasliepiti dao istimi sanjarijami, a taj je bio dobro poznati puzavac Baltazar Krčelić; te tako pružio način tim sanjarom, da nas našincem pobijaju. Fejér ga zato naziva *doctissimus*, mi ga pako bacamo u red ugar. anonymusa i našega dioklejaša.

pošto su znati morali, kako uprav tada i Hrvati i Bugari biahu dosta snažni, da jim račune pokvare; dapače izvori nam kažu, da su se bližnji južni Slaveni kadkada s njimi sdružili na ona vragometna poduzeća.

Po smrti Braclava opet nam sasvim ponestaju viesti o Posavskoj Hrvatskoj i o njezinih vladarih do Serma[1]. No pošto ju Magjari neobladali te neposieli, no samo kadkada poharali, a Franki se izpred ovih natrag povući morali, mogli su ju ili Bugari imati ili Dalmatinski Hrvati k sebi privući.

U što se tiče Bugara dosadašnji spisatelji tvrde, da su ovi g. 827 oteli Frankom Posavsku Hrvatsku, i da su ako ne svu a ono barem jedan nje dio na dugo u svoju vlast sadržali, po njekih do dolazka Magjara, a po drugih još više, skoro za dva stoljeća. Dümmler *(Ueber die südöst. Marken. Archiv X. Bd. p. 29)* veli, da Ljudevit franački kralj, imajući god. 829 rat s otcem i s braćom, ostavi Bugarom predobite zemlje „*ohne einen festen Frieden mit ihnen zu schliessen, und es dürfte demnach das Reich der pannonischen Chorwaten zwischen Sau und Drau eine Zeitlang unter ihrer Oberhoheit gestanden haben.*“ A malo kašnje (p. 38) govoreć o Tullnskom miru, primjećuje: *vielleicht entsagten die Bulgaren ihren Ansprüchen auf das chorwatische Unterpannonien, das wenigstens zwanzig Jahre später die fränkische Oberhoheit wieder anerkannte.* Konst. Jos. Jireček *(Gesch. der Bulgaren p. 147)* piše ovako: „*Im J. 827 fuhr ein Bulgarenheer auf Schiffen die Drau aufwärts, nahm Pannonien in Besitz, und setzte über die dortigen Slawen bulgarische Obrigkeiten. Doch diese Herrschaft war von keiner Dauer. Bloss Syrmien im Winkel zwischen der Save und Draumündung, sowie auch Ost-Ungarn verblieben unter bulgarischer Herrschaft bis zur Ankunft der Magyaren.*“ *Rački* pako tvrdi *(Arkiv IV. 274)*, da su Bugari uslied rata g. 827 zametnuta medju Mortagonom bugarskim knezom i carem Ljudevitom zadržali „*pod svojim podaničtvom pokrajinu med Dravom, Dunavom i Savom, bar njezinu zapadnu stranu s krasnim Sriemom skoro dva stoljetja*“ (naime do god. 1019); a u borbi južnih Slovena (*Rad XXIV. 86*) razlagajuć granice Hrvatske početkom XI vieka veli izrično da je tada „*s Bugarskom graničila*

[1] Piše Krčelić *(Not. pag. 93)* po Schönlebenu, da je oko g. 935. prisustvovao kod vojničke igre, koju je držao Enrik car njemački u Magdeburgu, medju drugimi vojevodi i *dux Croatiae.*

na ušću Save, dočim Beograd bjaše bugarski a Sriem hrvatski.“ A. Hilferding *(Gesch. d. Serb. u. Bulg. I, 33)*: „*Da bestieg endlich im Jahre 827 ein bulgarisches Heer die Schiffe und segelte die Donau aufwärts bis in die Drau und setzte über alle umliegenden Slaven Befehlshaber ein. Auf diese Art kam das nördliche Kroatien, das ehemalige Land des Ludevit, auf einige Zeit an Bulgarien.*“

Da ovu stvar što bolje razjasnimo, iznieti ćemo ovdje najprije sve, što nam poviestnički izvori kažu o odnošajih medju Bugari i Franki.

God. 824

Einhardi Annales (Pertz. Scrip. I.) ann. 824: „Rex Bulgarorum Omortag velut pacis faciendae gratia legatos ad imperatorem cum litteris misit, quos ille cum audivisset (3 non. mar.), ac litteras, quae adlatae fuerant, legisset, rei novitate non immerito permotus, ad explorandam diligentius insolitae et nunquam prius in Franciam venientis legationis causam Machelmum quendam de Boioaria cum ipsis legatis ad memoratum regem Bulgarorum direxit ... ipse Aquasgrani, ubi hiemare statuerat, profectus est. Quo cum venisset, et ibi natalem domini celebrasset, adlatum est ei, quod legati regis Bulgarorum essent in Boioaria; quibus obviam mittens, ipsos quidem usque ad tempus congruum ibidem fecit operiri. Caeterum legatos Abodritorum, qui vulgo Praedenecenti vocantur, et contermini Bulgaris Daciam Danubio adiacentem incolunt, qui et ipsi adventare nuntiebantur, ilico venire permisit. Qui cum de Bulgarorum iniqua infestatione quererentur, et contra eos auxilium sibi ferri deposcerent, domum ire atque iterum ad tempus Bulgarorum legatis constitutum redire jussi sunt.“

Enhardi Fuldensis Annales (Pertz. Scrip. I.) ann. 824: „Rex Bulgarorum Omortag pacis faciendae gratia ad imperatorem legatos et litteras misit, quos rex auditos remisit, et cum eis Machelmum de Boioaria ad memoratum regem direxit.“

God. 825.

Einhardi Annales (l. c.) ann. 825: „(imperator) legatos Bulgarorum circa medium maium Aquasgrani venire praecepit ... peracta venatione reversus, bulgaricam legationem audivit; erat enim de terminis ac finibus inter Bulgaros ac Francos constituendis ... Imperator vero, audita Bulgarorum legatione, per eosdem, qui ad eum missi fuerant, legatos regi eorum missis litteris, prout videbatur, respondit.“

Enhardi Fuldensis Annales (l. c.) ann. 825: „Iterum rex Bulgarorum alios legatos ad imperatorem misit, de terminis videlicet ac finibus inter Francos et Bulgaros constituendis. Quibus rex auditis, per eosdem, qui ad se missi fuerant, legatos regi eorum missis litteris, prout videbatur, respondit.“

Thegani vita Hludowici Imp. (Pertz. Srip. II. p. 597) ann. 825: „alio anno erat Aquis palatio cum magno exercitu, et ibi venerunt legati Bulgarorum portantes dona: quos benigne suscipiens, dimisit ire ad propria.“

Vita Hludowici Imp. (Pertz. Scrip. II. p. 628) ann. 825: „mai mensis Aquisgrani. Quo consistenti legatio Bulgarum, quae diu ini Boioaria secundum praeceptum eius (sc. imperatoris) substiterat, ei adducta est audienda; cuius maxime post pacis constitutionem de terminis fuit terrarum inter Bulgaros Francosque custodiendis (constituendis) . . . dimissis imperator Bulgarorum missis etc.

Herimanni Aug. Chronicon (Pertz. Scrip. V. p. 103) ann. 825: „item rex Vulgarorum legatos pro terminis regnorum dirimendis imperatori mittit.“

Ekkehardi Chronicon Universale (Pertz. Scrip, VI. 172): „A. D. 825. Habito Aquisgrani conventu, legati Bulgarorum pro constituendis terminis inter Francos et Bulgares ad imperatorem venerunt, responsoque accepto, redierunt.“

Annalista Saxo (Pertz VI. 573): „A. d. i. 825. Habito Aquisgrani conventu, legati Bulgarum pro constituendis terminis inter Francos et Bulgares ad imperatorem venerunt, responsoque accepto, redierunt.“

God. 826.

Einhardi Annales (l. c.) ann. 826: „Cum regi Bulgarorum legati sui, quid egerint, renunciassent, iterum eum, quem primo miserat, ad imperatorem cum litteris remissit, rogans, ut sine morarum interpositione terminorum definitio fieret, vel si hoc non placeret, suos quisque terminos sine pacis foedere tueretur. Cui imperator, quia fama erat, Bulgarorum regem a suo quodam optimate aut regno pulsum aut interfectum, respondere distulit; illoque expectare iusso, propter famae certitudinem comperiendam Bertricum palati comitem ad Baldricum et Geroldum comites et Avarici limitis custodes in Carantanorum provinciam misit, qui cum reversus nihil certi super his, que fama vulgaverat, reportasset, imperator legatum ad se evocatum sine litteris remeare fecit . . . Imperator circa kalendas iunii ad Ingilunheim venit, habitoque ibi conventu non

modico, ubi . . . de Sclavorum regionibus quidam Abodritorum primores Ceadragum ducem suum accusantes . . . Baldricus vero et Geroldus, comites ac Pannonici limitis praefecti, in eodem conventu adfuerunt, et adhuc de motu Bulgarorum adversus nos nihil se sentire posse testati sunt."

Enhardi Fuldensis Annales (l. c.) ann. 826. „Cum regi Bulgarorum legati sui, quod egerint, renuntiassent, iterum eum, quem primum miserat, ad imperatorem cum litteris remisit, rogans, ut sine mora in dipositione terminum difinitio fieret, vel si hoc non placeret, suos quisque terminos sine pacis foedere tueretur. Quem imperator susceptum et auditum, sine litteris remeare fecit."

Vita Hludowici Imp. (l. c. p. 629) ann. 826: „Ab hoc coventum (Aquisgrani) regredientibus Bulgarorum missis literasque deferentibus imperatoris, rex eorum minus grate, quae scripta sunt, tulit, eo quod petita non inpetrarit. Cum quadam ergo stomachatione eundem remittens nuntium, mandavit, ut aut communis statueretur terminus finium, aut quacumque poterat virtute quisque tueretur limites finium suorum. Sed cum fama rumorem sparsisset, regem talia mandantem regno caruisse, imperator tam diu legatum tenuit, quousque misso Bertrico comite palatii falsa esse, quae iactabantur, comperisset Rescita autem veritate, missum infecto remisit negotio."

Herimanni Aug. Chronicon (l. c.) ann. 826: „Item Vulgarorum rex legatos insolentius pro terminis sine mora statuendis imperatori mittit, quos imperator neglegentius remisit."

God. 827.

Einhardi Annales (l. c.) ann. 827: „Bulgari quoque Sclavos in Pannonia sedentes, misso per Dravum navali exercitu, ferro et igni vastaverunt, et expulsis eorum ducibus, Bulgaricos super eos rectores constituerunt."

Enhardi Fuldensis Annales (l. c.) ann. 827: „Interea Bulgari Sclavos in Pannonia sedentes, misso per Dravum navali exercitu, ferro et igne vastaverunt, et expulsis eorum ducibus, Bulgaricos super eos rectores constituerunt."

Herimanni Aug. Chronicon (l. c.) ann. 827: „Vulgari, turbata pace, Pannoniam per Dravum fluvium navibus invadunt, vastant sibique subiciunt."

God. 828.

Einhardi Annales (l. c.) ann. 828: „Baldricus dux Foroiuliensis, cum propter eius ignaviam Bulgarorum exercitus terminos *Pan-*

nonie superioris inpune vastassent, honoribus, quos habebat, privatus; et marca, quam solus tenebat, inter quatuor comites divisa est.

Enhardi Fuldcnsis Annales (l. c.) ann. 828: „Hlotharius cum exercitu ad marcham Hispanicam missus est; similiter et Hludowicus iuvenis contra Bulgaros.“

Hildegar (Vita s. Faronis c. 119. Mabillon acta sanct. saec. II. 623) spominje rat, *quod Chlotharius . . . exacuit contra Bulgrorum gentem*, u kom *pugnae siquidem conflictus ex utrisque partibus Francorum ac Bulgrorum provocatus.*

Vita Hludowici Imp. (l. c. p. 631.) ann. 828: „mense februario conventus Aquisgrani . . . itidemque Baldrico duci Foroiulensi dum obicereretur et probatum sit, eius ignavia et incuria vastatam a Bulgaris regionem nostram, pulsus est ducatu, et inter quatuor comites eiusdem est potestas dissecta.“

Herimanni Aug. Chronicon (l. c.) ann. 828: „Imperator . . . Ludovicum vero contra Vulgaros in Pannonias cum exercitu misit.“

God. 829—892.

Enhardi Fuldensis Annales (l. c.) ann. 829: „Bulgari navibus per Dravum fluvium venientes, quasdam villas nostrorum flumini vicinas incenderunt.“

Herimanni Aug. Chronicon (l. c.) ann. 829: „Vulgari item navibus per Dravum invecti, Pannoniam vastant.“

Annalista Saxo (Pertz VI. 574): „A. d. i. 832. Legati Bulgarorum cum muneribus venerunt (sc. ad Lodowicum Pium imperatorem).

Idem Annalista (p. 575): „A. d. i. 841. Rex Bulgarum ad christianismum cum sua gente conversus, missis ad eum a sede apostolica ministris sacri ordinis, acceptis etiam a rege Lodowico subsidiis, adeo in fide solidatur, ut non multo post filio maiore in regnum ordinato, ipse abrenuntians seculo, monachus factus sit.“

Rodolfi Fuldensis Annales (Pertz. Scrip. I. p. 364): ann. 845: „Hludowicus . . . apud Padrabrunnon generale placitum habuit, ubi fratrum suorum et Nordmannorum, Sclavorum quoque et Bulgarorum legationes suscepit, audivit et absolvit“ [1].

Idem p. 367. ann. 852: „in civitate Mogontia Hludowicus . . . . et legationes Bulgarorum Sclavorumque audivit et absolvit.“

Prudentii Trecensis Annales (Pertz. Scrip. I. p. 448) ann. 853:

---

[1] Vjerojatno su Bugari tada doglasili Ljudevitu Borisovo uzašašće na priestol.

„Bulgari, sociatis sibi Sclavis, et, ut fertur, a nostris muneribus invitati, adversus Hludowicum, Germaniae regem, acriter promoventur, sed domino pugnante vincuntur.“

Rudolfi Fuldensis Annales (p. 374) ann. 863: „interea rex (Hludowicus), collecto exercitu, specie quidem quasi Rastizen Marahensium Sclavorum ducem, cum auxilio Bulgarorum ab oriente venientium, ut fama fuit, domaturus, re autem vera ad Carantanos filium expugnaturus accessit.“

Hincmari Remensis Annales (Pertz. Scrip. I. p. 465) ann. 864: „Hludowicus rex Germaniae hostiliter (sc. cum exercitu) obviam Bulgarorum Cagano ... nomine, qui christianum se fieri velle promiserat, pergit.“

Mansi (Collectio concilior. XV. 457) donosi list papa Nikole I, pisan svibnja ili lipnja god. 864, na Salomona kostničkoga biskupa, u kom se kaže: „quoniam nuntias, quod fidelis rex (Ludowicus) dispositum habeat venire Tullinam, et deinde pacem cum rege Vulgarorum confirmare, et Rastitium aut volendo aut nolendo sibi obedientem facere etc.“

Incerti Fuldensis Annales (Pertz. Scrip. I. p. 379) ann. 866: „Legati Bulgarum Radesponam ad regem venerunt, dicentes, regem illorum cum populo non modico ad Christum esse conversum, simulque petentes, ut rex idoneos praedicatores christianae religionis ad eos mittere non differret.“

Hincmari Remensis Annales (l. c. p. 473) ann. 866: „Rex Bulgarorum ... sacrum baptisma suscepit ... et mittens ad Hludowicum regem Germaniae, qui ei foedere pacis coniunctus erat, episcopum et presbyteros postulavit, et ab eo missos cum debita veneratione suscepit“.[1]

Item Sigeberti Chronica pro ann. 865 (Pertz. VI. 341). Annalista Saxo pro an. 867 (l. c. p. 549, 579).

Incerti Fuldensis Annales (l. c. p. 380) ann. 867: „Rex Hludowicus Bulgarum petitionibus annuens, Ermenrichum cum presbyteris et diaconibus ad propagandam fidem catholicam praefatae genti destinavit. Sed cum illuc pervenissent, episcopi a pontifice Romano missi totam illam terram praedicando et baptizando iam tunc repleverant. Quapropter isti, accepta a rege licentia, redierunt in sua.“ Isto Annalista Saxo (l. c. p. 579).

---

[1] Pagius (an. 866. num. 1. et sqq.) dokazao je, da se je Boris bugarski kralj pokrstio još g. 861.

Annales Fuldenses (l. c. p. 400) ann. 884: spomenuvši navalu Svatopulka preko Dunava, da se osveti sinovom Engilskalka, veli, da ovi „statuerunt fieri homines Arnulfi, Karlmanni regis filii, qui tunc Pannoniam tenuit. Quo audito, Zuentibaldus dux misit nuncios ad eum, ait illi: *Inimicos meos sustentas; si eos non dimiseris, nec me (tecum) pacificatum habebis.* Alteram vero occasionem adversus eum protulit: *Tui homines in vitam meam, nec minus in regnum meum, dolose cum Bulgaris conciliaverunt,* qui priori anno suum regnum vastavere; *hoc volo mihi cum iuramento verum non esse contestari*: quorum neutrum umquam se facturum Arnulfus renuntiat".

Annales Fuldenses (l. c. p. 408) ann. 892: Arnulf, u što je Moravsku harao, „missos etiam suos inde ad Bulgarios et regem eorum Laodomur ad renovandam pristinam pacem cum muneribus mense septembri transmisit, et ne coemptio salis inde Maravanis daretur, exposcit."

Iz ovih svjedočanstva mi vadimo ovo:

1. Uzrokom razmirice medju Bugari i Franki bjaše iznevierenje dvaju plemena Bugarom podčinjenih, t. j. Timoćana, koji su stanovali u sadašnjoj srbskoj kneževini, i Bodrica, koji su zauzimali sadašnju bačko-bodročku županiju *(Šafařik Slov. starož. I. 611 sgg.)*, i koji se god. 818 predadoše franačkoj vlasti *(Einhard. l. c. p. 205)*. Omortag, bugarski vladalac, koj je tada živio u dobrom prijateljstvu s iztočnim dvorom, želio je osigurati mir svojoj državi i na sjevero-zapadnoj strani; toga radi zamoli po poslanicih više put zapadni carski dvor (god. 824—826), neka se medju njimi granice razvide i ustanove. Ljudevit franački, odbivši odurno mirne zahtjeve bugarske, prisili Omortaga, da se oružja lati. Vierojatno je, da su se Timoćani, iznevierivši se na brzo Frankom, da se sdruže s Ljudevitom Posavskim, po padu ovoga, da se Franačkoj osveti uklone, opet s Bugari smirili, pošto nemamo više viesti o njih, ni da su Bugari s ove naše strane i šta radili. Ovim sada samo do toga stajalo, da Bodrice preobladaju. Neimajući razloga udarati na svoju braću u Posavskoj Hrvatskoj, već dosta tužnu i sharanu franačkimi vojskami za stoprv srećno dovršena sedmogodišnjega rata, Bugari su težiti imali za tim, da Franke napadnu ondje, gdje su neposredno vladali, da jih odatle odbiju i od Bodrica udalje, te tako ove na predaju i podložnost prisile. Toga radi neudaraju oni Savom i preko Drine na Posavsku Hrvatsku stoprv slobodnu i mirnu, nego Dunavom i Dravom na gornju Panoniju Frankom podčinjenu,

svu naokolo popliene, predstojnike franačke iz te zemlje tjeraju, a svoje namješćuju. Bugari dakle ovom provalom niti se Posavske Hrvatske nedotaknuše, a tim manje da su si i ma koj nje dio posvojili.[1]

2. Bugari nisu se valjda ni pune godine naužívali predobite zemlje u gornjoj Panoniji. Ljetopisi franački kažu nam, da je već sliedeće god. 828 car franački poslao s vojskom Ljudevita mladoga proti Bugarom u Panoniji. Tu se istina nekaže izrično, da je Ljudevit Bugare iz gornje Panonije izagnao, ali se to po duhu ondašnjih pisaca predmnjeti mora. Često dolazi u tih ljetopisih sličnih slučajeva, gdje se samo dotakne stvar, a tim se u isto doba hoće da kaže, da je i srećno uspjela. U ostalom da je Ljudevit tada sasvim uspjeo i Bugare na bjeg prisilio, svjedoči nam jasno ljetopisac tim, kad bilježi za sliedeću god. 829, da su se Bugari ove godine istim putem u gornju Panoniju povratili, i da jim tada podje za rukom samo njeka selišta uzduž Drave poharati.[2] Da su tada Bugari još imali u svojih rukuh gornju Pannoniju, nebi se bili sada povratili, da istu zemlju haraju i ruše, jer bili bi tada harali i rušili ono, što je već bilo njihovo. S druge strane i nepazeć na *„Annalista Saxo“*, koj već za god. 832 kaže, da su k caru Ljudevitu došli *„legati Bulgarorum cum muneribus*, a to bi značilo, da se je već mir obnovio bio medju Franki i Bugari, isti nam franački ljetopis svjedoči, da je ne samo gornja Panonija ostala neprekidno u franačkoj oblasti, nego da su i prekodunavski Bodrici ostali sve nadalje podložni vrhovnoj franačkoj vlasti. Glede ovih imamo već za god. 844. *(Rudolfi Fuldensis Annales. Pertz. Scrip. I. pag. 364)*: *„Hludovicus Abodritos, defectionem molientes, bello perdomuit, occiso rege eorum Gotzomiuzli, terraque illorum et populum sibi divinitus subiugatum per duces ordinavit“*. U ostalom našu tvrdnju van svake sumnje stavljaju najbolji odnošaji, koji su sve dalje neprekidno trajali medju franačkom i bugarskom državom. God. 845 i 852 na-

[1] Ovako misli i Krause (l. c. str. 23) pišući: *„Sed Ljudewito e regno moto, quum ea quoque Pannoniae pars in Francorum rediisset ditionem, quid isti de ea fecerint, vel cuinam eam regendam commiserint, parum constat. Sunt, qui anno 828 a Bulgaris expugnatam eam esse velint, quamquam quae annales eius rei exhibent testimonia, ea suo iure ad aquilonarem illam Pannoniae inferioris partem, quae Danubio, Dravo, Arrabone fluminibus continetur, referri possunt“*.

[2] Kerčelić iz ove okolnosti dapače zaključuje protivno: *„concludi aliud nequit: quam Ludovicum imperatorem Bulgaris modernam cessisse Sclavoniam“*. Čudne li uvidjavnosti!

lazimo opet bugarske poslanike na carevu dvoru u Paderboni i u Moguću; god. 853 i 863 pružaju dapače franačkim vladarom vojenu pomoć; god. 864 sam kralj Ljudevit zove Borisa na sastanak u Tulln, da s njim sklopi užji savez; god. 866 na Borisove molbe isti kralj Ljudevit šalje biskupa i više svećenika u Bugarsku, da šire kršćansku vieru; a god. 892 Arnulf odpravlja poslanike bugarskomu kralju s darovi *„ad renovandam pristinam pacem“*. Sve ovo mora nas uvjeriti, da Bugari nisu si ni ma kada ni za koje vrieme ni gornje Panonije, a tim manje Posavske Hrvatske budi i ma kakova nje komada prisvojili; te da ono, što se o njih piše, da su u Sriemu poslie god. 827 gospodovali, nema ni ma kojeg poviestničkoga temelja, te da je sasvim neosnovano.

Izključuje napokon Bugare iz Posavske Hrvatske te iz Sriema Trpimirova listina od god. 852, gdje veli o spljetskoj prvostolnici: „quae metropolis usque ripam Danubii et penes per totum regnum Croatiae“; Toma Arkidiakon u glavi XV., gdje, govoreći o drugoj polovici X. stoljeća, tvrdi, da se je onda Hrvatska u obće pružala „ab aquilone a ripa Danubii usque ad mare Dalmaticum“, (a Toma bjaše valjda pametniji od Belina bezimenovića), te i sam Konstantin Porph. (l. c. gl. 31 str. 150), gdje izrično veli: „Chrobatiae autem princeps ab initio, id est ab Heraclii imperatoris temporibus, Romano imperatori non Bulgariae principi subditus erat. *neque Bulgarus cum Chrobatis bellum gessit* praeter Michaëlem Borosen Bulgariae principem, qui, sumptis armis, bellum ipsis intulit, sed cum *nihil* efficeret, muneribus datis et acceptis, pacem fecit; *neque Chrobati unquam Bulgaris tributum dederunt*, sed alteri alteros saepe *amicitiae*, ergo donis cohonestarunt“.[1]

---

[1] Ὅτι ὁ ἄρχων Χρωβατίας ἐξ ἀρχῆς, ἤγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, δουλικῶς ἐστὶν ὑποτεταγμένος τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων, καὶ οὐδέποτε τῷ ἄρχοντι Βουλγαρίας καθυπετάγη. ἀλλ᾽ οὐδὲ Βούλγαρος ἀπῆλθε πρὸς πόλεμον κατὰ τῶν Χρωβάτων, εἰ μὴ Μιχαὴλ ὁ ἄρχων Βουλγαρίας, ὁ Βορώσης, ἀπελθὼν καὶ πολεμήσας αὐτοῖς καὶ μηδὲν ἀνύσαι δυνηθεὶς εἰρήνευσε μετ᾽ αὐτῶν, ξενιάσας τοὺς Χρωβάτους καὶ ξενιασθεὶς παρὰ τῶν Χρωβάτων, ἀλλ᾽ οὐδὲ πώποτε οἱ Χρωβάτοι οὗτοι τοῖς Βουλγάροις πάκτον δεδώκασιν, εἰ μὴ πολλάκις ἀμφότεροι ξένιά τινα προς ἀλλήλους παρέσχον φιλοφρονήσεως ἕνεκα. — Pošto dakle ni Boris neopravi čisto ništa proti Hrvatom, nevidim, kako je mogao Krause pisati (l. c. pag. 29): *„Quamobrem quod idem Constantinus* (Porph.) *Bulgaros Bogori vel Borise principe, Croatis bellum intulisse nequicquam, refert, ex his, quae supra exposuimus, colligendum est, bellum illud in Cresimiri vel Miroslavi tempora incidisse, nisi forte isti Bulgari Croatis post Miroslavi mortem bellum in-*

Kao što ni Bugari tako ni Dalmatinski Hrvati nepridružiše si Posavske Hrvatske prije Serma.

Velezaslužni Trogiranin *(Lucius. De Reg. Dalm. lib. II. cap. 8)* nenalazi traga u spomenicih o dobu, kada se Posavska Hrvatska sdružila s Dalmatinskom: „*Regnum Croaticum, Danubium usque protensum fuisse, ex privilegio Terpimiri ducis constat, cuius regni partem inter Dravum et Savum sitam, Branslavonem ducem in potestate habuisse tempore eodem, quo Mucimirus erat dux meridionalis Croatiae, ex eiusdem privilegio patet, sed quo tempore, modo occasioneque Croatici regni partes coaluerint,* ***nulla*** *memoria reperitur*“. Dr. Rački misli, da se je sdruženje obe Hrvatske u jednu dogodilo za prvoga hrvatskoga kralja Tomislava (oko god. 914—930). Veli on: „*Hrvatska se u prvoj polovici X vieka osili, što odieljena uda naroda sjedini u jedno državno tielo. Ovdje mislimo ponajprije Panoniju medju Savom, Dravom i Dunavom, koju nalazimo pridruženo Hrvatskoj državi (Sliedi iz gl. 40 Constant. Porph. de adm. imp. Sr. moje Odlomke na str. 29). Kako je ovaj diel, koj je još pri koncu prošloga stoljeća imao svojega kneza, pridružen Hrvatskoj: o tom šute spomenici. Ali ako je pop Dukljanin vjerno zabilježio narodno predavanje (Regnum Slavorum c. 14. Ovdje se veli, da „Thomislavus . . . extitit fortis viribus . . . fortis iuvenis et robustus bellator)“: onda je Tomislav izvojštio oružjem onaj diel Panonije od Magjara (?), koji su, kako što je poznato, izlietali na zapad i jug, i njeko vrieme držali priedjel medju Dravom i Savom (Rad XVII. 85. Sr. Rad XXV. str. 186)*“.

U gl. 40 Constantina Porph. nema ni slovca o tom, da se je za Tomislava Panonija medju Savom i Dunavom sdružila ili da je tada već bila sdružena s Dalmatinskom, a niti se to iz ma česa ondje navedena izvesti može. Evo što kaže Konstantin u gl. 40

---

ferentes, ita eos Bosnia exuerunt, ut adversis postea contra Serblos proeliis usi ab iis, qui anno circiter 874 Bosnam tenuerunt, (?) *inde expellerentur.* Bosna nepripadaše dalmatinskoj Hrvatskoj nego Posavskoj, a što kaže u bilježki o Ivanu VIII. papi, da je bodrio Mutimira srbskoga (?) na priznanje vrhovnosti panonske crkve, to mu nepomaže, jer je uprav na južnoj Drini panonska ili posavska crkva graničila sa Mutimirovimi zemljami: „*Anno 876. Montemero duci Sclavoniae . . . Admonemus te, ut progenitorum tuorum secutus morem, quantum potes, ad Pannoniensium reverti studeas dioecesim. Et quia illic iam deo gratias a sede beati Petri apostoli episcopus ordinatus est, ad ipsius pastoralem recurras sollecitudinem (Fejér I. 196)*“.

o tadašnjem položaju Magjara ili Turaka, gdje samo Hrvati su napomenuti: „*a quibus* (sc. Patzinacitis) *sane pulsi Turcae, et profugientes, sedes posuerunt illic, ubi nunc habitant. in hoc autem loco antiqua quaedam monimenta supersunt, inter quae pons Traiani imperatoris ad initia Turciae, et Belgrada, quae trium dierum itinere ab ipso ponte distat, ubi turris est sancti ac magni Constantini imperatoris, et rursus ad cursum fluminis extat Sirmium, quod Belegrada abest duorum dierum itinere; inde magna Moravia baptismo carens, quam Turcae devastarunt, cuiusque princeps olim fuit Sphendopolcus. atque haec quidem juxta flumen monumenta sunt et cognomina. ulteriora vero, quae omnia Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transcurrentibus, eorum primum Timeses* (Temes) *est, alterum Tutes (?), tertium Mereses* (Maros), *quartum Crisus* (Körös), *quintum Titza* (Tisa). *Confines autem Turcis sunt, orientem versus Bulgari, ubi eos Ister fluvius, qui et Danubius dicitur, separat; septentionem versus Patzinacitae, ad occidentem Franci, ad meridiem Chrobati*". Ovdje Konstantin spominje s ove strane Dunaja Trojanski most i Beograd (a to je spadalo na bugarsku državu), zatim Sriem (a taj je spadao na Posavsku Hrvatsku, kako smo gori vidili, i o kom se ne kaže, da su ga Turci poplienili i posjeli kao o Moravskoj) kao pogranične zemlje, te veliku Moravsku, o kojoj jedinoj kaže, da su ju Magjari sharali; dočim s druge strane označuje prave magjarske predjele po riekah, koje su kroz nje proticale; te napokon veli, da Magjarom na istoku stanuju preko Dunaja Bugari, na sieveru Pečenegi, na iztoku Franki a na jugu Hrvati dakako Posavske Hrvatske ili Sriema. Daje on ovdje Magjarom veliku Moravsku i još zemlje ovoj na iztoku sve do Tise, sve ovo pako ležeće na sjeveru Dunaja; kao što opetuje u glavi XLII, gdje piše izrično: „*et habitant quidem trans Danubium flumen Turcae in terra Moravia, atque etiam ulterius Danubium et Sabam fluvios*, t. j. njegdje u sriedi (ἔνθεν μέσον) preko Dunava i Save i dalje. Ovo nam još dodati, da u glavi XIII (str. 81) označuje hrvatske granice napram magjarskim po bregovih: „*Turcis hae gentes conterminae sunt. ad occidentem Francia, ad septentrionem Patzinacitae, ad meridiem magna Moravia sive Sphendoploci regio, quae omnino a Turcis vastata est et ab ipsis iam obtinetur. Chrobati vero ad montes Turcis adjacent* (οἱ δὲ Χρωβάτοι πρὸς τὰ ὄρη τοῖς Τούρκοις παράκεινται). Te gore nemogu biti druge van sriem-

ske ili bolje južno-stajarske, kojih obronci slazeć uzduž Drave protežu se dalje kroz varaždinsku županiju u Slavoniju.

Da su se Hrvatske sdružile i osilile prije Konstantina (g. 952), nebi on bio to mukom mimoišao, dapače on nam izrično sviedoči, da je po smrti Kresimira Trpimirovića Hrvatska Dalmatinska počela slabiti, te da u njegovo doba njezina sila veoma je na nizko stojala: „*atque hec quidem Chrobatiae potentia et copiae fuerunt usque od principatum Crasemere; quo mortuo, cum Mirosthlabus filius, postquam quadriennium genti praefuisset, a Pribina bano interfectus esset, plurimis obortis dissidiis ac factionibus equitum peditumque numerus valde imminutus est, item sagenarum ac conduarum. et sagenas quidem nunc triginta habet, conduras magnas parvasque, et equitatum peditumque*“ (gl. 31 str. 151).

U Odlomcih pako strana 29 kaže Rački, da je Ugarska ležala s one strane Dunaja, da ju Dunaj dielio od Hrvatske u Sriemu a od Bugarske pram jug-iztoku, a neveli ni slovca o sdruženju Hrvatske Posavske sa Dalmatinskom; samo na sliedećoj strani 30 primjećuje na prosto, da su Magjari, dočim su s jedne strane slavenstvu u velikoj Moravskoj težkih rana zadavali, bili ipak na korist Hrvatstvu, „*što mu daše povod politički sjediniti se, i u posavskoj Hrvatskoj uništiti njemački upliv*“.

U ostalom i sam Konstantin Proph. u gori navedenom stavku kao da nam uočuje ovu Posavsku Hrvatsku pod naslovom Sirmiuma, kao njezino tadašnje glavno mjesto, jer čim izrično veli, da Turci t. j. Magjari na jugu graniče s Hrvati, otu zemlju, koja je uz tu granicu ležala, nezove Hrvatskom nego Sirmiumom. I on je dakle, kao što i Cedrenus u gori navedenom stavku nješto drugo mislio o tom predjelu, različito od Dalmatinske Hrvatske.

Dukljanski pako pop po našem mnienju kao mal ne za sve, što pripovieda, tako ni za ovo ni spomena nezaslužuje. Čuješ li ga samo, nemožeš, da ga mrzko neodbiješ: „*Igitur Sfetolicus, accepto regno, secutus est vestigia patris sui, et ambulavit in via mandatorum domini, pacemque cum omnibus habuit, genuit filios et filias, XII. anno regni sui mortus est. Regnavitque Vladislavus filius ejus pro eo. Accepto regno, Vladislavus, qui fortis extitit viribus, oblitus est domini dei sui, et declinavit a vita patrum suorum, non recte ambulavit coram domino, sed coinquinavit se multis immunditiis, ideoque dum quadam die iret venatum, divino judicio in foveam cecidit, et mortus est. Regnavitque frater eius Thomislaus pro eo, qui fortis extitit viribus, sed non fuit, ut frater eius. Regnante*

Thomislavo, Ungarinorum rex nomine Attila promovit exercitum, ut debelaret eum. Rex autem Thomislavus fortis juvenis et robustus bellator plurima bella cum eo commisit, et semper eum in fugam convertit, genuitque Thomislavus rex filios et filias, et XIII. anno regni sui mortuus est. Sebeslavus filius eius successit"; itd. Za njega Vladislav isto *fortis extitit viribus* kao što i brat mu Tomislav; Atila mu kralj ugarski, s kojim se Tomislav neprestano borio itd.; a njegova zabluda diže se pako do najkrupnije smješnosti u poredanju domaćih vladara, koje mu ovako: Ostrojil, Senundian, Silimir, Bladin, Ratomir, Zvonimir, Svetopulk, Svetolić, Vladislav, Tomislav itd.

Magjari dakle nisu ni Hrvatskoj kao što ni Moravskoj od koristi bili; valjda su ju kadkad napali, ali joj ni stope zemlje neoteli; u popa dukljanina nema vjere; Tomislav nije spojio Hrvatske u jedno tjelo. Kada su se dakle Hrvatske spojile? Njih spojenih nalazimo za Krešimira Petra: moralo se dakle ovo sdruženje medjutim dogoditi, t. j. od Tomislava do Petra Kresimira.

Po Cedrenu, kako smo gori vidili, god. 1018. hrvatski kraljevi, braća Kresimir i Gojslav, stisnuti na iztoku od Vasilija predobitelja Bugarske i Srbske a na zapadu od Mletčana nadošlih pod svojim duždom Otonom, možda na migu iztočnoga dvora, u dalmatinsko more, da one primorske gradove u viernosti, i u podanosti utvrde,[1] pripoznali su vrhovnost iztočne krune, te zato budu i počastjeni naslovom patricija *(Arcid. Thoma c. XIV.)*. Sermo, vojvoda ili samodržac Posavske Hrvatske sa sielom u Sirmiumu svom glavnom mjestu, nehtjeć se pokoriti Vasilijevu nasilstvu, bude izdajnički smaknut, i tim Posavska Hrvatska bi iztočnomu carstvu prikovana. Naravno da uza sve časti primljene od iztočnoga dvora Kresimirovo domoljubno srdce nemogaše lasno pregorieti to, da iztočnjaci banuju po hrvatskoj zemlji. Moralo mu srdce uzkipiti, te ga navesti, da pokuša, jeda li bi mogao svoju braću od silnika osloboditi. Valjda je on tada brata si Gojslava, koj mu se u toj

[1] Piše Dandul *„nono ducis anno* (1018) *Cresimirus Croatorum praesidens, regionem Jadram et alias maritimas civitates Dalmatiae quotidianis incursionibus inquietat, a quibus dux requisitus, cum stolo exiit, et civitates tutavit, hostes in fugam vertit, et cives illarum in sua fidelitate et obedientia solidavit"*. O predobiću dalmatinskih primorskih gradova nemože biti govora od strane hrvatske ni za sada, ni za prije od sada. Stoprv za Petra Kresimira dalmatinski primorski gradovi pripoznaše vlast hrvatske krune za prvi put kao svoju neposredno.

namiri protivio, od priestola odstranio. A i političke okolnosti tadašnje veoma mu liepo služile.

Sve više rastuća moć Orseolove obitelji u Mletcih porodi joj mnogo neprijatelja u istom gradu, koji uprav u ovo doba pohitiše, da ju od duždeve stolice odstrane; što jim do mala i podje za rukom, pošto sam dužd Oto i brat mu Orso gradski patriarh budu prisiljeni pobjegnuti u Istru. Popo (Volfang) patriarh oglejski stavi se sada, da gradsku patriarhiju na svoju korist uništi, te posjedne Grado i poplieni ga. Mletčani, da mu se osvete, pozovu Ota natrag, koj na kratko predobije Grado; no ipak do mala njegovi dušmani na novo ustanu i gone ga u Carigrad. Nemiri se ništa nemanje u Mletcih neutalože do godine 1032. *(V. Romanin I. 296—300).*

U isto doba i u iztočnom carstvu bilo Vasiliju dosta domaćega posla. I ondje se prevratne težnje širom pojavljale, te nedavale mira Vasiliju pri koncu života. Povieda Cedrenus, da u što je on vojskom stupao proti Gjorgju abkazijskomu (Abasgiae dux) u Aziji, sami mu se njegovi namiestnici kod dvora, Žifia, Nikifor i Foka, iznevierili, te da mu bilo dosta truda, dok ove ukroti a Gjorgja privede na mir. U Italiju uprav tada nadošli Normani, s kojimi se morao neprestance boriti, da si ono malo, što je još ondje posiedovao, sačuva. A i Saraceni italske obale bez počinka harali i plienili, kao što i domaći nemirnjaci po nutrnjosti iste zemlje. U što se je pako pripravljao, da priedje u Italiju, prestavi se u drugi sviet (1025.), ostavivši krunu svomu bratu Konstantinu, o kom kaže Cedrenus: *„homo pravis studiis deditus, nihil eorum, quae officii erant, vel agebat vel cogitabat, ludis autem equestribus et mimis ac scurris delectabatur, potandoque noctes trahebat* itd. Još uza sve to nalazimo uprav sada, možda za prvi put, gdje Hrvatska stupa u tjesniji odnošaj sa Magjari.[1] Kresimir imao je pomagati

[1] Fessler (Die Gesch. d. Ungarn I. 403) povieda, da jedini sin s. Stjepana kralja Emerik *„war jetzt* (1031) *in seinem vier und zwanzigsten Jahre, des Vaters Trost, des Volkes Liebling, des Vaterlandes Hoffnung, seit fünf Jahren mit der Tochter Peter Cresimir, Königs der Croaten, vermählet“*. Krčelić dodaje k tomu po njekojih bilježkah na rukopisih stolne crkve zagrebačke, da je Kresimir dao svojoj kćeri u miraz svoje zemlje medju Dravom i Savom, te zato da se Mirko i zvao *Dux Slavoniae* (Not. str. 105). Krčelić ne samo tim sam sebi protuslovi, pošto drugdje veli, da je Slavonija već prije Stjepanovoj kruni pripadala, no i ovdje kao obično sanja. Ako je i došlo do ženidbe, te ako je i Mirko dobio naslov *Dux Slavoniae* (čemu još treba tvrdoga do-

Stjepanu I. proti zapadnomu, Stjepan pako Kresimiru proti iztočnomu dvoru i na svoju korist *(V. Arcid. Gorički kod Krčelića Not. p. 101)*. S drugim se, veli Rački, nedaje opravdati ovaj savez.

U ovo dakle veoma sgodno doba pohiti Kresimir, da iztočnomu dvoru preotme Posavsku Hrvatsku, kojom je tada vladao Konstantin Diogenes Sermov ubojica.[1] Dočuvši Vasilj Kresimirovu navalu, naloži Bugianu, svomu katepanu longobardske theme u dolnjoj Italiji, da udari na Hrvatsku. O tom nam svjedoči Lupus Protospatarius (*Pertz Mon. Germ. Hist. Scrip. V. pag. 57*). *„1024. Et in hoc anno transfretavit Bugiano in Chorvatia, et comprehendit ipsam Patrocissam Cismigi* (Cosmigi, Cormici, Cosmici, Cosmizi) *et direxit illam Constantinopolim“*. Ponješto obširnije ovu viest bilježe *Annales Barenses (Murat. Scrip. rer. ital. V. pag. 149)*: *„Mill. XXIV., ind. VII. barchavit Bugiano in Corbatia cum Barenses, et comprehendit ipsa patricissa, uxor Cosmizi,*[2] *et adduxit illam in Bari; misitque illam cum filio suo* (sa svojim ili njezinim?) *in Constantinopoli“*.[3]

---

kaza), bio bi taj naslov neizviestne znamenitosti pošto Slavonija u smislu, kako ju Krčelić mnie, nije jošte tada obstojala; moglo bi se samo na to pomisliti, da je Kresimir tim putem kanio osigurati svojoj kćeri i zetu nasliedstvo u Hrvatskoj. — Nam dapače ta ženitba bila bi jasnim dokazom, da je već davno medju Magjari i Hrvati obstojalo najsrdačnije prijateljstvo i najužija sloga, ako se Stjepan nagnuo na to, da svoga jedinca i narodnoga miljenka s Hrvatkinjom oženi; te da su prekodravska od magjarskih pisaca obljubljena predobitja čisto krivi novac.

[1] Rački (Rad XXVI. 79) misli *„da je Kresimir, upotriebiv nemire u Mletcih, napao bizantinsku Dalmaciju“*. O tom ni slovca ni u mletačkih izvorih, a nebi oni tako važnu stvar bili prešutili, ni u drugih. Kresimir nebi to bio učinio i radi tada sklopljena saveza s Magjarskim kraljem Stjepanom šurjakom mletačkoga dužda. U ostalom svetrajno i nadalje do Petra Kresimira nalazimo primorske gradove dalmatinske ili posredno po Mletčanih ili neposredno podložne iztočnomu dvoru uza svu njegovu propadajuću moć i uza sve mletačke domaće nemire. Lucius II. c. 8. navodi već za g. 1029 zadarsku listinu, koja ovako počima: *„1029. indictione 12, imperante domino Romano augusto, Andrea venerabili episcopo Jadertinae civitatis, testamentum sive cartula donationis facta monasterio sancti Chrisogoni Jadrensis per Elenizam sororem Godemiri bani“* te više toga u sliedećoj glavi 9. U ostalom izvori nam kažu, da je bizantinski vodja Bujan neposredno udario na Hrvatsku, te mu nije trebalo, da primorske gradove od ma koje navale brani ili štiti.

[2] Po Račkom (*Rad XXVII. 79*) imalo je stajati *„C(r)osmir(z)i, što je nevještinom prepisača izkvareno u Cosmizi“*.

[3] Dümmler (*Über die ält. Gesch. der Slawen in Dalm. pag. 23 n. 3*) piše ovako: *„Im Jahre 1024. befand sich zu Sirmium ein croatischer Befehlshaber*

Kresimiru ipak podje za rukom svoga se cilja dokopati, t. j. spojiti napokon obe Hrvatske u jednu, i ako ne još za živa Vasilija, bez dvojbe pako za njegova nevaljana brata i nasliednika Konstantina, koj malo zatim podieli izgonjenomu do sad načelniku posavske Hrvatske Konstantinu Diogenesu upravu bugarske theme, koju je i prije Sermova ubojstva obnašao. Veli Cedrenus (l. c. p. 483): *itaque Constantinus Sirmii Diogenem praefectum Bulgariae ducem creat*".[1]

Još nam ostaje, da se barem donekle dotaknemo naposeb i Magjarskih odnošaja s Hrvatskom u ovo doba.

Magjarski spisatelji mnoga su pera na to otupili, da dokažu, kako je već prije smrti Sermove (1018) Stjepan I kralj njihov protegnuo magjarske granice preko Drave do Save. Jedini jim je naslon povelja Stjepana I od god. 1009, u kojoj ovaj označuje granice stoprv podignute pećuske biskupije. Evo rieči: ***primum*** *terminum Zemogny viculum usque ad Thapeon vicum posuimus*; ***secundum*** *Ozora, donec perveniamus ad aliam aquam, que Lupa nuncupatur*; ***tercium*** *Kopus usque ad Almas aquam*; ***quartum*** *ut dicitur Kwarok sicut incipiens a Danobyo super Zavum fluvium terminatur.* Evo pako kako Koller *(Hist. Eccl. Quinqueecclesiensis I. 23. V. Prolegom. p. 45, sqq.)*, na kom se svi drugi oslanjaju, taj ulomak Stjepanove povelje razvlačuje: *ab ortu fines dioecesis erant: ripa Danubii a Zemogny (quo vocabulo Slavico non alium notatur quam Hungarice Földvar,*[2] *quod nunc est oppidum Tolnensis comitatus in hujus et Albensis provinciae confinio Danubio adsitum) usque ad vicum Szuszek, infra quem est Banostor locus Sirmiensis comitatus, inde vetus Hungarorum et Graecorum communis limes; inde mediteranea, Lesimir, Bingula; tum rivus, qui oritur ad Kuvesdin et a parte Danubii in Savum ver-*

Sermon oder Cismigus, nach dessen Ermordung die Stadt in die Hände der Griechen fiel (*Georg. Cedrenus hist. compend. tom. II. p. 476; Lupus Protospatarius s. a. bei Pertz SS. V. pag. 57*"). Kako smo vidili, po Cedrenu Sermo bje smaknut g. 1018. Cismigus pako nije drugo no Kresimir hrvatski kralj. Udova Sermova bila je umah po smrti muža od Diogenesa odpravljena u Carigrad, gdje se i udala, dočim se ovdje kaže o Bugianu, te o njekoj od njega g. 1024. zarobljenoj *patricissa*, dakle o ženi patricija, kakav je bio po Arcid. Tomi hrvatski kralj Kresimir a ne Sermo.

[1] διὸ ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος τὸν Διογένην ἄρκοντα Σιρμίου ὑπάρχοντα καὶ δοῦκα τῆς βουλγαρίας ἐποίησεν.

[2] V. povelju od g. 1338. (Cod. dipl. co. de Zichy I. 524), iz koje izlazi, da se *Feuldwar* najprije zvao *Ipolthloka*, i da se ta promjena malo prije obavila.

sus meridiem influit, ipsusque videtur esse terminus a s. Stephano Kwarok dictus"; te tako, iduć dalje od ušća te rječice (koja rekuć pravo i neizlieva se neposredno u Savu) po Savi, opasujući sav požežki kotar, bila bi se ta granica po kopnu protezala do Viljeva pri Dravi, gdje s protivne strane Almas u Dravu ističe, te po Almasu uzlazila, da zatim popriečno po Kaposu, Lapi i Ozori (Sió) kroz selo Tápé (Thapeon) stigne u Földvár (Zemogny). Koller dakle udario je tumačem natražke, jer da je pošao upravnim putem, bio bi mnogo prije udario o zid. Onako mu lašnje bilo, da snuje i po svoju kroji.

Najprije nam to iztaknuti, da Stjepanova listina nekaže ni slovca o južno-zapadnoj strani granice pećuske biskupije, te da sve, što je Koller na tu stranu obilježio, sve je puka njegova izmišljotina. Listina označuje samo no potanko sjeverne i sjevero-zapadne granice biskupije pećuske od Földvára do utoka Almasa u Dravu, a to su već tri strane; o četvrtoj veli samo: *quartum ut dicitur Kwarok sicut incipiens a Danobyo (?) super Zavum fluvium terminatur.* Ovom stavkom imao bi se dopuniti sav opis granice, imala se je označiti ciela iztočno-južno-zapadna medja; no listina samo nejasnim izrazom *Kwarok* hoće da kaže, da se je granica protezala od Dunava (počam od Zemogny? kako bi trebalo) napram Savi.[1] Dravi tu nema ni

[1] *Kwarok* dolazi i u povelji kralja Ladislava od god. 1093. kao *aqueductus* (*Koller l. c. I. 170*); razno pisan (Reo Arok, Reon roch, Rev Arok), te po Kolleru bila bi to ona riečica (bolje neznatni potok), koja izvire blizu manastira Kuvesdinskoga i utiče (tobož) u Savu, pošto po njem samu ondje nije moglo biti priekopa rádi bregovita zemljišta (I. 69). Da nije tu zlo čitano ime Zava, ili podmetnuto? S one strane Dunava ima više priekopa, te bi lasno moglo biti, da se tu, ako je listina neoborivo istinita (o čem se za sada dvojiti može, pošto izvornika nema, a prepisi dakako *magjarski* su jedva iz XV. stoljeća), govori o njekom komadu zemljišta ležećem na iztoku Dunava od Zemogny do Sóve ili do Sajove (njegda Zajol) blizu Novog sada. Na to nas tjera ono *quartum*, kojim hoće pisac bezdvojbeno, da zaokruži cielo područje pećuske biskupije. Tako bila bi mu Drava i Dunav južna granica, kao naravna i očevidna zato ni napomenuta, a iztočna onaj Kwarok iliti priekop. — Hoćemo li neprelaziti Dunava a ni Drave, no držati se baranjske županije, eto nam i ovamo Save. G. 1374 (*24 die octavarum festi Epiphaniarum domini. Wyssegrad*). Mirko palatin magjarski piše kaptolu Pećuskom o njekoj parnici vrhu vlastitosti posjeda Totfalu *in comitatus de Baranya prope Soklous.* Tu se veli, da Pavao sin pokojnoga Pavla bana za polovicu toga posjeda nudjaše „*quasdam porciones suas possessionarias in possessionibus* **Zava** *et Chornata vocatis circa manus suas in comitatu de Baranya habitas cum omnibus earum utilitatibus* etc. Isto tako u drugom spomeniku od iste godine: *in possessionibus* **Zawa** *et*

spomena ni traga; a ono, što nadovezuje Koller o Požežkoj županiji iz spomenika XIV vieka, za ovo Stjepanovo vrieme nevriedi ni boba. Činilo bi se, da je nješto zemljišta pripadajućeg onda k pećuskoj biskupiji ležalo preko Dunava; no pošto se to onako tamno označuje, očevidno je, da se to smatralo kao nestalno ili zato, što nije ležalo u oblasti magjarskoj, ili što se držalo kao privremeno; a tim se slaže i ono, što kralj Andrija II piše upravo o pećuskoj crkvi, koj je o stvari valjda bolje upućen bio od Kollera: *quoniam ultra Drave fluvium limes seu terminus Quinqueecclesiensis ecclesie nondum fuerat stabilitus, cum sanctus rex Ladislavus primus transivit Drave fluvium, et partes sibi Slavicas regno primum occupavit.* Ovim se jasno kaže, da je istina bo i prije Ladislava crkva pećuska nastojala, da svoju duhovnu oblast gdjegdje preko Drave ugnjezdi, ali na tudjem zemljištu, a stoprv pod Ladislavom, prvim osvojiteljem zemlje medj Dravom i Savom, da se je i ona s ove strane tvrdo umiestila. Sriemom, dapače, kako smo vidieli, cielom Posavskom vladala je za prvih godina Stjepanova vladanja hrabra desnica Sermova, tako opasno, da je trebalo iztočnomu dvoru najsramotnije izdaje, da ju skrši; a da bi on bio pustio Magjarom, kinom mu raztočiti državu?

Isto je tako nesmisao za tada ono, što veli Koller o Banostoru kao medji medju Magjari i Grci. O Grcih prije g. 1018 nema govora u Sriemu; a kašnje, što na predmet ne spada, za borbe medju Grci i Magjari granice su se po ratnih zgodah svakojako raztezale. Vjerojatno, da se je jednom i u Banostoru granica udarila. Isto tako nemože biti govora do Ladislava o ma kojoj drugoj biskupiji osim Spljetske prvostolnice i hrvatske biskupije u Kninu sve do Dunava i Drave. Po listini Trpimirovoj (852) vlast prvostolnice spljetske sterala se je do Dunava; vlast hrvatskoga biskupa po Tomi Arcidiakonu do Drave; Metodova je pako jošte nejasna. Rimska stolica nije imala uzroka, da one umanji na korist skoro podignute biskupije pećuske; a ni domaća vlada nebi toga dopustila bila. Zato je sasvim istini podobno, da su se najprije pod Ladislavom granice pećuske biskupije preko Drave protegnule. Predobivši on zemlju medju Dravom i Savom, podignu biskupiju Zagrebačku, i dočim je ovoj širio granice preko gornje Drave po Magjarskoj zemlji u Saladskoj i u Simežkoj županiji, davao je Pećuskoj nješto prostora preko

---

Chornata vocatis in comitatu de Baranya; te se u obih ime *Zara* više put opetuje (Cod Dipl. co. de Zichy. III. 530—531, 551—553).

dolnje Drave na zemlji Hrvatskoj, valjda i tom svrhom, da tom pomješom duhovnih granica pripravi polagano spojenje političko; te kašnje se po tom duhu uprav radilo, jer otimanjem sad jedne sad druge županije neprestano se nastojalo, da se prekodravske zemlje s ugarskimi stope. Jeli je već za Ladislava požežki kotar spadao na pećusku biskupiju, to se dokazati neda; znamo ipak iz listina, da je požežka županija kraljevim darom spadala na kraljičino posebno imanje *(Fejer VII. 5. 547 itd.)*, kao što za njeko vrieme i virovitička; te se može za istinito držati, da kao što je njekoć kraljica magjarska tvrdo nijekala zagrebačkoj crkvi desetine virovitičke (1280), valjda zato, da i ovu županiju odvali na pećusku crkvu i tim spregne u oblast magjarsku, bez dvojbe se i to dogodilo, da je s popustljivosti zagrebačkoga biskupa (a bilo jih svakojakih tečajem XIII stoljeća) kašnje i požežka odtrgnuta zagrebačkoj i privaljena pećuskoj crkvi, te zatim i magjarskoj upravi.[1] Navesti ćemo samo jedan primjer ondašnje otimačine. Koloman vojvoda slavonski darova bosanskomu biskupu skoro cielu županiju Vukovarsku *(de Vulko)*. Bela IV kralj izdade mu pako povelju *(13 kal. aug. 1244. Theiner Mon. Sclav. Merid. p. 297)*, u kojoj veli: *retificamus et approbamus donacionem factam de consensu nostro per predictum regem Colomanum karissimum fratrem nostrum de possessionibus prelibatis . . . adicimus etiam, quod nullus* ***banus*** *vel comes de Vulko aut quicumque alius aliquam iurisdictionem possit exercere in terris supradictis . . . volentes, ut* ***in spiritualibus et temporalibus*** *in dictis possessionibus solus episcopus plenum et mixtum dominium habeat et obtineat, decimas de omnibus super mercaturas et collectam, que* ***bani Elyssi*** *vocantur, et omnes alias collectas quocumque nomine censeantur, que per regnum nostrum fieri contingeret, nonnisi episcopo dabunt et persolvent.* Tu je darovateljem vojvoda slavonski; darovani predmet slavonske krune sam kralj diže izpod banske i crkvene vlasti, rieśava ga od banskih nameta itd. Malo zatim vukovarska županija prikazuje se kao magjarska.

[1] Da je onaj dio Pećuske biskupije, koj je ležao medj Dravom i Savom, god. 1191. spadao pod bansku vlast, dokazuje bjelodano povelja Bele III. iste godine podieljena Pećuskoj crkvi, u kojoj se kaže: „Item in omnibus censibus marturinis nostre majestati vel *banatui* debitis, ipsa ecclesia in sua diecesi integras percipiat decimas, sicut ab antiquo semper extitit observatum (*Endlicher p. 392*). U ostalom i sam skutonoša magjarski Krčelić (Hist. Cath. Ecc. Zagr. p. 35—40) ima dosta toga na obranu hrv. prava u Slavoniji.

I navod Kollerov iz arcidiakona de Gvercse, da je Stjepan I darovao tobož Kresimiru Slavoniju za usluge izkazane mu u ratu sa carem Konradom (1031), kad bi i istinit bio, nevriedi ni pare za doba Stjepanove listine (1009). Isto tako grieši Koller, kad si druge krpice traži u Konstantina Porfirogenita. Najprije, da si i tim pomogne, izkrivljuje Porfirogenitov stavak, jer ovaj nije pisao *et habitant quidem trans Danubium Turcae in terra Moravia, atque etiam ulterius* ***inter*** *Danubium et Savum fluvios*, nego ovako: καὶ κατοικοῦσι μὲν οἱ Τοῦρκοι περαθεν τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ εἰς τὴν τῆς Μοραβίας γῆν, ἀλλὰ καὶ ἔνθεν μέσον τοῦ Δανούβεως καὶ τοῦ Σάβα ποταμοῦ, te se ovaj zadnji ulomak ovako prevadja: atque etiam ulterius Danubium et Sabam fluvios (Const. Porphyrog. recognovit Bekkerus. Bonnae 1840 p. 177). ἔνθεν μέσον proteže se isto tako na τοῦ Δανούβεως kako i na τοῦ Σάβα, te se nesmije nikako prevesti *ulterius intra*, pošto bi to bila prava nesmisao. S druge strane μέσον neznači *inter* nego *medius* [1], sredinom; te pisac carigradski hoće, da sa onim ἔνθεν μέσον uoči, da su Magjari zahvaćali sredinom izmedju Dunava i Save još dalje. Ideš dakle tim pravcem, i hoćeš li jih tobož prevesti i preko Save, to *dalje* nebis mogao tražiti drugdje van na gornjoj Savi u Kranjskoj [2]. Porfirogenitu biahu bez dvojbe poznate neprestane navale magjarske izvedene preko Austrije, Štajerske i Kranjske u Njemačku i u Italiju [3], te jim možda pripisuje i ta prelazna mjesta. Sam Porfirogenit kaže pako sasvim razgovietno, da su si Hrvati osim Dalmacije i dio Ilirika (Bosnu) i Panonije (a to nemože biti drugo vam zemljište medju Dravom i Savom) posvojili *(cap. 30)*; a nekaže nigdje ni slovcem, da jih tko ikada iz te zemlje izagnao, niti je ma gdje

---

[1] *Medius*, μέσος, qui equaliter distat ab extremis, qui inter duo vel plura est positus, quamvis non equaliter distat ab omnibus. Exemp. „Peloponnesii Megaram, mediam Corintho Athenisque urbem condidere". Forcellini.

[2] To ako se uprav uzme, da je tu govor o rieki Savi, jer imamo Salu, od koje saladska županija, i Sabarus kod stare Sabarije. S druge strane Konstantinu je Drava nepoznata, nigdje ju nespominje, te je lasno, da je Dravu Savom izmienio. I sbilja kad na drugom mjestu hoće da na vlas opredjeli magjarske medje, veli da jih Dunav dieli od Bugara, a nekaže nadalje Sava od Hrvata, nego se obćenito izrazuje *ad meridiem Chrobati* (πρὸς δὲ τὸ μεσημβρινὸν οἱ Χρωβατοι), a na drugom mjestu dapače izključuje Savu (cap. 13): Chrobati vero ad montes Turcis adiacent (οἱ δὲ Χρωβάτοι πρὸς τὰ ὄρη τοῖς Τούρκοις παράκεινται).

[3] V. naš sastavak: *Ugri u Mletačkoj. Listina od god. 900* (Starine knj. I. str. 211).

u svom spisu ni sjenke bacio, iz koje bi se dalo nagadjati samo, da su ma kada Magjari navalili na Hrvate, ili se zavadili. On dapače izrično izključuje Magjare iz Posavske, kad u pag. 40, bjeležeći granice Magjarske, piše: „*confines autem sunt orientem versus Bulgari, ubi eos Ister fluvius separat, septentrionem versus Patzinaticae, ad occidentem Franci, ad meridiem Chrobati.* Toma Arcidiakon spljetski u pog. 13 sviedoči pako neoborivo, da se je Hrvatska pri koncu X vieka sterala na sjeveru od Koruške do Dunava, a u tom prostoru ležala je bez dvojbe i ciela Posavska.

Ovo sve dokazuje bjelodano, da Magjari prije god. 1009 neposjedoše ni okrajka medju Dravom, Dunavom i Savom, u obsegu naime današnje Hrvatske i Slavonije. Jeli je biskupija pećuska gdjegdje prodirala preko Drave, to se dokazati neda; no polak dalečine od Spljeta i od Knina vierojatno je, da je pećuski biskup kadkada obavljao svoje duhovno zvanje ovdje ili ondje do potrebe ili uz želju stanovnika, ili uz molbu redovitoga upravitelja onih strana. I dan danaska pećuska biskupija ima svojih župa u Slavoniji, akoprem Slavonija nije magjarska. Takovih slučajeva ima sjaset n duhovnoj upravi za svako doba.

Ni onaj dokaz, koj Koller navadja iz oporuke Rada Palatina od god. 1057 nevriedi za god. 1009, koliko on misli. Uzme li se ta oporuka kao istinita te i valjano čitana, ono, što se u njoj kaže: *ecclesia, quam supra Dravum fluvium in honore sancti Michaelis edificavi,* nemože se protezati na zemljište arcidiakonata Osiečkoga; niti je on to dokazao u glavi X *Prolegomenorum,* da je ondje bila god. 1057 ta crkva. Ono *supra Dravam* kaže samo, da je ta crkva ležala negdje *na blizu*[1] Drave ali sa Magjarske strane; tako sam Koller tumači i *super Savam* u Stjepanovoj povelji. Glede pako stavka Radine oporuke, gdje ovaj kaže, da daruje crkvi pećuskoj *monasterium meum sancti Demetry super Zavam fluvium,* to opet nevriedi ništa navlastito za zemlje medju Dravom i Savom. Mogao je Rado imati svoga imetka i izvan Magjarske, dapače mogao je biti rodom Hrvat iz Sriema, gdje je taj manastir ležao, kako ga i ime izdaje; a mogli su i Magjari, koji su se tada često tukli sa Bizantinci u Sriemu, za njeko vrieme predobiti one strane te i pridobita imanja u dar dieliti, komu jim drago bilo, Ovo pako neslazi u predmet, pošto se zna, da nadvladanjem Serma Hrvati u Sriemu spadali su na iztočno carstvo, a ne na hrvatsku krunu.

[1] Brinckmeier *(Glossar. dipl.) prope,* a isto tako Dufresne.

Na *concedo* i *nego,* koje za tim nadovezuje Koller nije vriedno ni oka baciti, to je prazna slama. Najsmješnije je pako ono, čim svoju razpravu zaglavljuje, naime to, da kralj Ladislav, slazeć u Hrvatsku, prisvoji si samo županije Virovitičku, Križevačku, Varaždinsku i Zagrebačku, pošto ostale, naime Požežka, Vukovarska i Sriemska, da prije god. 1526 barem nisu nikada spadale na Slavoniju. Dokazali smo, da je sve medju Dravom, Dunavom i Savom prije i poslije Ladislava spadalo na Hrvatsku; nješto se kašnje silom otimalo i razdrapalo, ali otimačina nedaje nikad prava, te se napokon i sve na prvo stanje povratilo.

Fejér u svojoj razpravi: *Croatiae ac Slavoniae cum regno Hungariae nexus ac relationes* usvojio si je mal ne doslovce Kollerove nazore o našem predmetu, dodajuć mnogo neumiestna i neslana, sve nevriedno, da se osbiljno rešeta. Glavna jim podpora Belin notar, arcidiakon de Guerche i Krčelić, vierni drugovi Diokleaša, sve vriedno da se na lomači spali.

Iz ovih naših razmatranja evo što mi u pogledu predstavljena si predmeta izvadjamo:

1. Da Sermo nije bio Bugarin, ni predstavnik bugarske oblasti u Sirmiumu, no Hrvat i samodržac u Posavskoj Hrvatskoj;

2. Da je Sermonova država t. j. Posavska Hrvatska zauzimala sve zemlje, koje se šire medju Dravom, Dunajem, Drinom i Dalmatinskom Hrvatskom;

3. Da je Posavska Hrvatska i za franačkoga suzerenstva imala skoro uviek svoje osobite knezove, i kašnje, te da je Sermo zadnji bio.

4. Da Bugari nisu nikada nad ma kojim dielom Posavske Hrvatske gospodovali do konca XI. stoljeća

5. Da se je Posavka Hrvatska mal ne sva stoprv po Sermovoj smrti s Dalmatinskom spojila.

6. Da Magjari prije kralja Ladislava nisu ni mrve zemljišta medju Dravom i Savom posjedovali.

Zašto Slaveni poštuju lipu?

Čitao u sjednici matematično-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 13. listopada 1877.

PRAVI ČLAN DR. BOGOSLAV ŠULEK.

Što je Arapinu paoma, Grku maslina, Niemcu hrast, Indijancu smokva (Ficus religiosa), to je Slovjeninu lipa, nju najvoli od svega drveća. To se priznaje obćenito. A ovo štovanje lipe nije nastalo tek skorašnjih danah, nije to kakva malotrajna moda, neočituje se samo u gdje kojega slavenskoga naroda; nego od davnih davninah pa do naše doba, od Balta do Balkana, od Alpah do Ladoge naći ćeš tragovah slavenskoj ljubavi lipe[1]. Najočitije zasvjedočuju tu ljubav ona premnoga imena selah i drugih miestah u svih slavenskih zemljah, koja su jim od lipe nadjenuta. Kollar je takvih imenah do 200 na broj nabrojio[2]; al jih ima jamačno jošte više, jer u samoj Hrvatskoj i Slavoniji našao sam jih preko 40[3]; niže prama jugu ima jih pomanje; nu ipak sam jih našao 12 u Bosni i Hercegovini (Lipici, Lipe 2, Lipnice 3, Liporašće, Lipovci, Lipno), tja u Crnojgori ima „Lipova strana“, a u Bugarskoj Lipince, Lipnica (rieka i mjesto), Lipen, Lipec, Lipnik. „Sad s one strane Balkana rastu vite ćiprese, koje svojom krasotom nadmašuju i ponosni jablan i mnogovieki dub, no nigdje nevidiš lipe i neosjećaš njezina mirisava cvieća, kao da Bugarin i nedrži to drvo za svoju svetinju, o kom pjeva svaki slavenski pjesnik, čim se vine na ramena svoga neumornoga Pegaza.“ *(Nar. novine 1878. br. 83).* Što dalje ideš k sjeveru, to češće nailaziš na takva imena,[4] niti nespominjuć

[1] Hanc Slavorum tiliae observantiam omnes illorum et vita et res gestae testantur: sive enim animum od vitam eorum domesticam admoveris, sive ritus religiosos lustraveris, sive cantiones quas dicunt nationales legeris, sive poëtarum opera scrutinio subjeceris, sive nominationem regionum, montium, urbium et pagorum examinaveris, ubique vestigia hujus cultus deprehendes. (Doctoris Godofredi Autonii Šulek Dissertatio de tilia europaea. Vindobonae 1838. pag. 18).

[2] Výklad ku Sláwy dceře, str. 15.

[3] Sabljarov Mjestopisni riečnik.

[4] W obrębie obecnie naszego (polskiego) królestwa 117 miast i wsi od lipy ima swoję nazwę. (Tabella miast, wsi i osad królestwa Polskiego 1827. T. 1.)

šume, gore i brda, koja su od *lipe* ime dobila. Ovo je tim znamenitije, što kod nas nema baš mnogo lipah; puno više imamo drugoga drveća hrastovah, bukavah, vrbah, topolah i t. d., pa opet je prema lipi razmjerno vrlo malo selah, koja su svoje ime od njih dobila. Budući da postanak ovakovih imenah siže obično u davnu prošlost: to se s razlogom domišljamo, da je lipa već našim praotcem bila osobito omiljela, kad su prema njoj najvolili prozivati svoju postojbinu. Kako je ovaj običaj star, pokazuje ime današnjega njemačkoga grada Leipzig, za koji priznaju isti Niemci, da je od lipe ime dobio; a valjda je i kneževina Lippe samo slavenska lipa.

Isto tako karakteristično je narodno ime šestoga mjeseca, koji je očevidno zato *lipnjem* prozvan, jer onda cvate kod nas lipa.[1] To su dakle već naši predji smatrali osobitim biljegom godine; da pako lipanj nije svoje ime dobio onako samo nasumce nego baš naumice, to nam dokazuje jezik ruski i poljski, u kojem se takodjer jedan mjesec zove rus. липецъ, *čes.* lipec, *polj. lipiec*, al ne šesti, nego sedmi, to jest naš srpanj, i to zato, što u onih sjevernih stranah lipa cvjetâ mjesec danah kasnije nego kod nas.[2]

Jošte je znamenitije, što se lipa u slavenskih narodnih pjesmah vrlo često spominje; jer narod unosi u svoje pjesme svoja najdublja i najtanja čuvstva. Sami Slovaci imaju do 30 takvih pjesamah. Poljskih i ruskih narodnih pjesamah, u kojih se lipa spominje, ima takodjer poviše. Kako su te pjesme stare, vidi se odtuda, što jednu i sada poznatu, već slavni pisac Luka Gornicki (iz dobe Augusta Sigismunda † 1572) kano obću seljansku pjesmu navodi[3]. I braća Slovenci imaju poviše narodnih pjesmicah, u kojih se lipa napominje, i to svagda kao ljubljeno drvo.

---

[1] Ovi misec od lipnoga cvita
Sebi kod nas *lipanj* ime pita.
I. Stj. Relkovića „kućnik“ 251.

[2] In Wien belaubt sich die Linde durchschnittlich am 21. April (kod nas je ljetos prolistala lipa već 10. travnja), beginnt zu blühen am 18. Juni. Dagegen erfolgt in Dorpat (in Russland) die Belaubung am 31. Mai, der Eintritt des Blühens am 20. Juli. Im Allgemeinen ist der Eintritt der Belaubung im Süden Anfang April bis Anfang Mai, im Norden Mitte Mai bis Anfang Juni; die Blüthezeit im Süden Mitte bis Ende Juni, im Norden einen Monat später. *(Fiskali* Waldbotanik*)*.

[3] Z tamtéj strony jeziora
Stoi *lipka* zielona itd.

Ja sam ove pjesmice napose naveo, da se vidi, kako su braća Slovenci, u kojih je niemština uz 1000 godinah dosta toga zatrla, pogledom na lipu vjerni ostali svomu slavenskomu poreklu i značaju kao ma koje drugo pleme. — Sadržaj tih pjesamah pokazuje nam, da Slovenci neslave tek samonikle lipe, nego da ove upravo sade i to ponajviše nasred sela, te se mladež pod lipom sastaje, zabavlja, igra, ili za stolom rujno vince pije.[1]

---

[1] Evo jih nekoliko za koje sam doznao:

1. „Stoji, stoji tam *lipica*,
pod lipo hladna senčica,
pa v senci miza kamnata,
na štiri vogle rezana itd.
(Razlagova Pesmarica str. 89.)

2. Od *lipice* sred vasi
do hrama steza drži,
K' je Janez jo vgladil,
K' se Micke je navadil".
(Zvon I. str. 183.)

3. Stoji, stoji en klošter nov . . . .
k njemu je pršla tičica,
jemu ga je peljala
v le-to zeleni gozd,
pod tu zelenu *lipicu*.
Tička gor na *lipicu* šla,
lepo mu je prižvižgavala itd."
(Glasnik IX. 1863. str. 157.)

4. Oj svetel svetel grad stoji.
Pred gradom so *lipe* tri;
pod lipom zbor čestit sedi,
v sredi svetli gospodar itd.
(Glasnik XI. 1868. str. 201.)

5. Na sredi vsi *lipica* stoji,
pod *lipico* fantje stoje.
Najmlajši stopil je med nje,
pod *lipico* se zavrti.
da *lip'ci* vršič odleti . . .
Lipica rase brezvrha,
Ljubica ljubi brezroka . . .
(Iz sbirke prof. Valjavca).

6. Pod *lipo* sem stal,
sim slovo jemal,
se je dekle jokala,
jez sim se smejal.
(Korytko I. 21).

Najmanje se lipa spominje u hrvatskih i srbskih narodnih pjesmah. Do sada sam ušao u trag samo jednoj takvoj pjesmici, i ta

7. Tri *lipice* zelene,
tri ljubice rumene,
so vse črnooke,
nimajo dolge roke . . . .
(Korytko II. 115).

8. Uno noč smo fantje zbili
se pod *lipo* zeleno,
s sabljicami smo svetili
kakor lučmi k' je tamno . . . .
(Korytko II. 93).

9. Stoji, stoji *lipica* zelena,
zdolej stoji miza rezana . . . .
Ljubica va *lip'co* stala
vse dobro poslušala . . . .
(Korytko III. 12).

10. Stoji zelena *lipa*,
pod njo se fantje zberajo,
še prelepo se menijo,
kam k deklicam v vas pojdejo.
(Korytko III. 15).

11. Tukaj stoji Voglajne,
Voglajne lepa vas,
a sredi stoji *lipa*
ena *lipa* zelena.
Okolj *lipe* sedijo fantje,
vsi fantje voglajnski,
prelepo ki se menijo
vsaki od ljube svoje . . . .
(Korytko III. 17).

12. G. Davorin Trstenjak piše u slovenskom Glasniku X. svezak 1864. str. 23. „Spominjam se pesmice, ktero so nam otročičem ljuba ranjka mati peli:

„Bodite le pridni, ljubi otročiči,
Pojdemo na svate v šumo zeleno,
Hrast se bode ženil, bokev si košato
Bode vzel za ženo, ženo ljubljeno.
Gaber se bo ženil, brezo dolgolasko
Bode vzel za ženo, ženo ljubljeno.
Klen se bode ženil, *lipo-sladovico*
Bode vzel za ženo, ženo ljubljeno itd.

13. Pod *lipo* se joka
Županova hči,
Da bi bila poroka,
Ker sama več ni.

14. Pod *lipo* je miza,
Pri mizi pa klop,
Ta star'mu županu
Tam derejo zob.

15. Pred pragom je *lipa*
Pod *lipo* pa klop;
Ob fantovskem solncu
Se snideva vkop (vkup).

je kajkavska, a pjeva se u Mihovljanih, selu nedaleko od Krapine, pa može biti još i drugdje[1].

Upravo mi je za čudo, što se kod nas nijesam namjerio na više narodnih pjesamah, u kojoj bi se lipa i spominjala, već se kod nas napominje obično javor ili bor, gdje bi drugi Slaveni „lipu" metnuli. Bit će tomu razlog nestajanje drevnih uspomenah i staroslavenskoga čuvstva, pa upravo na tom osniva se štovanje lipe, kao što ćemo poslije vidjeti. Isti će biti uzrok i tomu, što naši stariji hrvatski pjesnici mimoilaze mukom lipu[2]: tim više ju iztiču noviji, najpače slavenskim duhom opojeni Stanko Vraz, komu je lipa simbol slavenstva[3], a poslje njega Preradović, Trnski[4], Ilijašević[5].

---

[1] Marija zaspala pod *lipicom* zelenom
Njoj se zasenjale prelepe senje tri itd."
(Slov. Glasnik VII. 1861. str. 15.)

[2] Samo Katančić pjeva:
„Sidavši pod lipu lada debeloga".
Fructus autumnales, 40.

[3] Gl. Děla Stanka Vraza. I. 88.:
„Pod tvrdim se dubom sruši cvětna lipa,
Zemlju bije tudjeg kopito paripa.
Ej zlatna slobodo i vedra pravice!
Zašto vi od Slave odvraćate lice?
A na strani 207:
A izpred te crkve do tri lipe stoje,
Kô tri slavske sestre izpred kuće svoje. —
Kô rodjene sestre ja te lipe grli',
A crkvi se klanjah kô majci sin vrli. itd.

[4] Osobito u liepoj pjesmi „grob prvakov" („Vienac" 1874. br. 11), gdje lipu pita:
„Oj kitna lipo navrh strane,
Što nice k zemlji savi grane?
Što klonu listom, kano dušom
I rosu jedva dočekanu,
Postradav sama dugom sušom,
Na travu sipaš poharanu?" itd.
Slovjenska lipa.

[5] . . . pod lipom od miline
Roje mi se misli ove:
Silu li je dobra vrieme
Jalnim zubom raztočilo,
Dočim tvoje, lipo, tjeme
Bujno vjenča zelenilo.
(Izabrane pjesme 87.)

U Slovenacah spominje više putah lipu Prešerin,[1] Vilhar,[2] Cegnar,[3] Davorin Trstenjak.[4]

Izmedju poljskih pjesnikah slave lipu Falibogowski,[5] Krasicki,[6] a osobito Kochanowski, koji je svoja glasovita djela ponajviše pod jednom sjenitom lipom pisao, te je njoj i osobitu pjesmu posvetio.[7]

Kod Slovakah Sladkovič i Holly, mrtvi sanak snivajući u hladu od četiri lipe.[8] Zato je i Viktorin svoj slovački almanah „Lipom“ prozvao, pa je i prvomu sveslavenskomu političkomu družtvu u Pragu godine 1848. nadjenuto ime „Slovanske lipe“, na strah i

---

[1] Tako n. pr. u čuvenoj baladi „povodni mož“.

„Na starim so trgu pod *lipo* zeleno
Trobente, in gosle, in cimbale pele,
Plesale lepote z Ljubljane so cele
V nedeljo popoldan z mladenci vesele.

Sadržinu te pjesme pripovieda malo niže Valvasor.

[2] Osobito u krasnoj pjesmici:

„*Lipa* zelenela je
tam v dišečem gaju;
s cvečem me posipala —
djal sem da sem v raju itd.“

Vrlo je liepa i njegova alegorija *„hrast i lipa“* (= Niemac i Slovjenin).

[3] *Vspomin Prešernu.*

„V logu domačem na *lipovi* veji
Slavec od zore do mraka je pel itd.“

[4] *Pod lipo.*

Lipa, dišečo
preljubo drevo,
ko 'maš cvetečo
košato glavo itd.

[5] Chłopek miał *lipkę* przed swym domem. O. 2.

[6] Opisujuć dvor uzor-Poljaka „Pana Podstologa“ kaže:
„Na srzodku (dvorišta) cztery *lipy* rozłożyste stały“.

[7] Miał sławną *lipę* Ivan Kochanowski w swoim Czarnolesie, pod ktorą używał chłodu, spoczynku i wiersze swoje pisał. Tę lipę wystawia Kochanowski mówiącą do gościa. (Zarysy domowe Kaz. Wład. Wojcickiego. II. 223).

[8] N. pr. u odi na slavenski narod kličuć:

„O mój roztomilý národe Slávy; ďál
Rozmáhaj sa porád, a vždy pribývánim,
Jak zdarné lipy zrastom,
Dávnějšu vynahraď ztratu.

Gl. Jana Hollého Spisy básnické str. 435.

trepet austrijskim Niemcem, kojim je bila prva briga, pokle su opet osilili, ugušiti brže bolje ovu klicu sveslavenskoga duha, te se ponovi istina Stankom Vrazom pjevana:

„Pod tvrdim se dubom sruši cvietna lipa.“

Izmedju svih slavenskih pjesnikah nitko neizpjeva tako vruće i nježno svu ljubav, kojom obuzimlje slavensko srce lipu, kano otac slavenske uzajamnosti Ivan Kollar u svom eposu „Slávy dcera“ 387. sonet. Ja se barem nemogu nasititi njegove miline, zato ga i ovamo diljem stavljam u izvrstnom prievodu Ivana Trnskoga:

Pod lipom me andjel zibat znao,
Dok u zibci prve sanke sanjah,
I dječakom, sladka spominjanja!
Rado li sam pod njom poigrao;

Pod lipom sam rasto, srdce dao
Slovinkinji krasnoj, kojoj klanjah;
Iza kratka srdcu radovanja
Tuj se s dragom ja oprostih, jaoh!

Pod lipom mi vila dade žice,
Poput lišća s lipovih su grana
Padale mi pjesme-zvonjelice:

Tuj me, rode, i sahranit dadi,
Spomenika mjesto izklesana,
Slave drvo na grob mi zasadi![1]

Nerabi lipa samo za izraz sentimentalnih osjećajah u poeziji, već je ona donjekle i faktor u slovenskom bajeslovju, samo što se dan danas nemože više potanko osjeći njezino područje u tom pogledu. Kollar[2] piše: „Ze všech národních spěvů zdá se vysvitati, že lípa u pohanských Slávů obzvláště bohyni lásky čili Ladě posvěcená byla“. Al neutvrdjuje ničim ovoga svoga mnienja. Ponješto ga podupire ulomak jedne slovačke narodne pjesmice:

„Horela lipa, horela,
Pod ňou panenka seděla,
Keď na ňu iskry padaly,
Všeci mladenci plakali,
Chyba ten jeden neplakal,
Čo ju falešně miloval.“

[1] Krasan je i 5. sonet iste „Slavy dcere“.
[2] Narodnie zpievanky. I. 430.

Budući da ova pjesmica pripovieda očevidno njekakov vrlo stari dogodjaj: mogli bismo nagadjati, da su stari Slaveni sažizali djevojke, koje su u ljubavi obraz izštetile[1].

Da su drevni Slaveni lipu smatrali ljubimcem bogovah, tomu se možemo domišljati iz jednoga običaja i iz pučkoga poviedanja. Slovaci i Slavonci (pa možda i drugi Slaveni) utiču do dana današnjega na duhove[2] ogranke lipe u krov od svoje kuće, jer su od starih čuli, da se tim kuća čuva od groma i od požara u obće. A „Slovenci pripoviedaju, da u lipu triesak nikad neudari, budući da je pod njom bogorodica, bježeć od svojih progoniteljah, počivala sa čedom svojim. Jamačno je ova povjestica iz slovenskoga poganstva u kršćanstvo prešla, kao što i mnogo drugih narodnih mnienjah i basanah".[3]

Razlog je ovomu mišljenju posve naravan. Kao što su bili već stari Germani opazili, da grom najvoli udarati u visoke hrastove, pa su radi toga držali da je hrast sveto drvo Thora (ovako se je zvao njemački Perun): isto tako su zamietili Slaveni, da lipa nestrada od trieska, pa su uslied toga pomislili, da lipa stoji pod osobitom zaštitom bogovah. Odtuda je valjda potekla i vjera, da lipovo liko brani od vještičah i u obće od činih; zato su lipu sadili na svetih mjestih.[4]

---

[1] Pamatný jest zlomek písně „horela lipa horela"; ono se zdá býti počátkem pohansko-nábožné hymny Staroslávů, ktera se při obětech zpivala. (Kollára Národnie zpievanky I. 429).

[2] Zašto baš na duhove, to ćemo razumjeti, kad se sjetimo, da je staroslavenska svetkovina „rusalje" s kršćanskimi duhovi stopljena. Zato se u južnoj Dalmaciji „duhovi" zovu i sada jošte „rusalje", a kod Slovakah „rusadla".

[3] Děla Stanka Vraza I. 235. Zato i pjeva Vraz u svojih Djulabijah:

Cvjetokitna lipo!
tebe u svoj srdi
Niti Perun žarkom
strielom nenagrdi.

[4] Die Linde ist einer der schönsten in Europa verbreiteten Bäume und schon seit unvordenklichen Zeiten den Slaven (auch Germanen) ein Gegenstand der Liebe und der Achtung. In heidnischer Urzeit schon war die Linde der Baum der Liebe und die Zugänge zu den heiligen Hainen oder die Wallfahrtswege wurden mit Linden bepflanzt und bildeten natürliche Schutzdächer über die dort stationsweise aufgestellten Götterbilder. Ferner stand schon vor Karl des Grossen Zeit in jedem Dorf eine Linde, unter welcher die Bewohner sich zur Berathschlagung,

Wojcicki kazuje (u napomenutom djelu): „Wedle podań starych ludu polskiégo djabła tylko łykami lipowemi związać można. Na Rusi, w naszem Podlasiu, gdy czarownica chce kogo w wilkoła ka zamenić, łyka lipowe warzy i tą wodę pod próg leje wtedy kiedy go przechodzi, a zaraz zamieni se u wilka". — I Slovenci vjeruju, „da lipovo ličje varuje pred čarovnijo; njen pepel posut po repišču prežene vse repne bolhe. Ako se uročna živina tepe z lipovo šibo, zadene se tudi coprnica. Vsa z lipovo tresko izkopana zelišča so zoper uroke". (Tušek „o čarovnih zeliščih". U Sloven. Glasniku IX. 82.)

U Crnoj gori izvijaju oganj iz lipovine taruć dvoje lipovo drvljadi jedno o drugo, dokle se neupale, i to se onda zove živi oganj ili izviti oganj. Crnogorci kažu, da pepelom od lipovine onako spaljene valja posuti kraste, što nejakoj djeci po glavi izlaze, pa da će proći, zato se zovu i te kraste „živi oganj". — I u bajanju od različitih bolestih upotrebljava se u Crnoj gori izviti oganj. (B. C. Караџића „Рјечник" str. 220.)

Drugo vjeruje za lipu maloruski narod. Po njegovu poviedanju „Липа сотворена бо́гом и считается деревомъ бла́годѣтельнымъ для мужчинъ. Липа отвращаетъ проклятія, произноемыя женами мужьямъ, принимая таковыя по себя. Поэтому-шо на липѣ бы́ваетъ бо́льше всего наростовъ, которые не что иное какъ женскія проклятія".[1]

Jesu li drevni Slaveni lipu samo u obće štovali ili su pojedina

---

zur Abhaltung von Gerichten und Volksfesten versammelten und das an diesem Baume aufgestellte Bild — Weichbild — wurde nachher zum Namen des Ortes und viele dieser Orte sind nachher zu Dörfern oder später zu Städten herangewachsen. Aus diesem alten Brauche leiteten sich in späterer Zeit zwei Sitten ab, die noch theilweise bis in die neue Zeit hereinragen. In vielen Dörfern, namentlich in Böhmen, standen uralte Linden, unter denen und um deren Stamm der Kirmesreigen getanzt vurde; an ehemaligen Gerichtsplätzen und Kirchen, auf Kirchhöfen und Wallfahrtsorten wurden Linden gepflanzt und erhalten. Eine Menge Sagen und Legenden — namentlich von der Mutter Gottes — knüpfen sich an diese Bäume. Zur Zeit der heiligen Vehme aber wurde vorzugsweise unter solchen alten Linden Gericht gehalten (Malstätten-Gericht) und dieser Sitte der sogenannten Malbäume verdanken wir ohne Zweifel noch eine Menge der uralten riesigen Linden, welche sich da und dort finden und als heilige oder ehrfürchtig betrachtete Malbäume der Zerstörung entgingen. (Willkomm Waldflora).

[1] Труды этногр. сшатист. экепед въ западнорусскій край югозападниц отдѣлъ Спб. 1872. I. стр. 76.

stabla rek' bi oživljali i personifikovali, toga za sada neumiem osjeći. Moguće je ovo potonje, jer su i slavenski narodi kao što i njihovi susjedi vjerovali, da je u gdjekojih drvetih kakov duh utajen ili čovjek zatvoren[1], kao što svjedoči ova narodna pjesma:[2]

Boga moli mlado momče:
„Daj mi, Bože, zlatne roge
„I srebrne parožčiće,
„Da probodem boru koru;
„Al u boru mlada moma,
Pak zasija kano sunce.

I za Pomorce pišu ljetopisci, da su imali u glavnom gradu Štetini uz vrelo veliki hrast, za koji su vjerovali, da u njem njihov bog stanuje.[3]

Promotriv ovu svestranu slavensku ljubav lipe lasno ćemo razabrati, zašto ima u Slavenah još i dan danas više lipah nego igdje drugdje. „Kao što je Niemcem dub, tako je Slavjanom *lipa* posvećeno drvo, te kod njih u tolikoj cieni stoji, da neima skoro priedjela, gdje oni stoje i gdje su njekada stajali, u kojem nebi po dva tri mjesta po lipi krštena bila, niti crkve i kuće, gdje nebi izpred njih posadjena bila lipa ili bor (koji prvo mjesto za lipom zauzima). Pod lipami običavahu (kao što jošte u Hrvatskoj biva) starješine seoske o domaćih se dogovarati poslovih.“[4]

Kollar piše za Slovake: „Slovaci ljube i štuju lipu do dana današnjega. Neima kod njih možda sela, koje nebi na svojoj sriedi, niti crkve ili crkvice, koja nebi uza se lipu imala.[5] Običaj ovaj i

---

[1] Na široko to razlaže Wilh. Mannhardt u svom djelu: Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme. Berlin 1875.

[2] В. Караџича Српске народне пјесме. I. 364.

[3] „Erat praeterea ibi (Stettini) quercus ingens et frondosa, fons sub eam amoenissimus, quam plebs simplex, numinis alicuius cohabitatione sacram aestimans, magna veneratione colebat. Hanc etiam episcopus (Otto) cum incidere vellet, rogatus est a populo ne faceret. Promittebant enim, nunquam se ulterius sub nomine religionis nec arborem illam colituros, nec locum; sed solius umbre atque amenitatis gratia saluare illam potius, quam salvari ab illa se velle. Qua suscepta promissione, „acquiesco — inquit episcopus — de arbore“.
(Herbordi dialogus de Ottone episcopo Bambergensi. Lib. II. 32.)

[4] Děla Stanka Vraza I.

[5] Jedna slovačka narodna pjesma počimlje ovako:
„Prostred našho dvora mladá lipka kvitne,
Šuhajik sa stroji, že ju veru vytne“ —
dokaz, da su Slovaci i po svojih dvorištih lipe sadili.

prianjanje za lipu jeste po svoj prilici djedovina poganskih slavenskih vremenah".[1]

Isto javlja Wojcicki napose za Poljake. On piše: „Kiedy stały niewyniszczone toporom puszcze i bory, lipowe lasy roznosiły woń i pożywanie rojom pszczeł dzikich. Do dworów szlachty droga biła zdobiona gęsto z obu stran lipami, w ogradach stanowiły one najpiękniejsze szpalery. Prawie niebyło wsi, dworu, gdzieby nie wznosiły cienistych konarów lip. Każda wieś, jak w Krakowskiem, Sandomierskiem i u Mazurów, na ustranie miała swoją lipę, gdzie starszy chodzili z gromadą na sądy, a młódź do zabawy i skoków. Jeszcze za Zygmunta III. ślad tego został. Krzystow Falibogowski wspomina o nim: „wojt abo szołtis tam pod ową lipką rad z gromadą siadał". Ztąd w przysłowiach ludu i pieśniach polskich i ruskich tyle wspomnień znalazła; z tąd w nich widzimy tyle mostów lipowych,[2] kołysek,[3] a nad każda woda,[4] na każdym podworzu stoi zawsze lipa."

Kako je bila lipa štovana na slavenskom sjeveru, onako i na jugu. Evo što mi o tom piše g. Mat. Sila, župnik u Rodiku (ne daleko od Trsta): „Kod nas na Krasu i u mnogih krajevih Istre stoji košata lipa polag svake crkve i kapele. Oko Trsta sve se zna po lipah, gdje su stare crkve; a gdje neima nikakve lipe, to možeš biti uvjeren, da je crkva iz naše dobe. U Sežani pozna se po lipi, da crkva nije stara; puno starija je v Šmarji pod Sežanom. U Divači su dvie vrlo stare napola truhle lipe; u Lokvi (Corgnale) stoji takodjer stara lipa pred crkvom sv. Mihalja; u Trebiču je stara obzidana lipa; u Brezovici ima pred crkvom pet krasnih visokih lipah; u Rodiku je uz mladju crkvu i mladja lipa; al mi kaza njeki starac, da je bila odprije nasred sela stara truhla lipa, pod kojom su se stariji sastajali, a mladji igrali; nego kad se je zdenac gradio, bje lipa posječena. — U mom rodnom mjestu Povirju bila je njekoć pred crkvicom velika lipa, i budući da crkva nije imala zvonika, bila su zvona obješena o lipi. To mi je moj died pripoviedao, a sad neima traga lipi. Svakako je moralo biti

---

[1] Kollara Narodnie zpievanky, I. str. 429.

[2] Jadą jadą goście
po lipowym moście.

[3] Kołyszże sie kołysz kolibeczko z lipky,
A ja pojdę tamoj, gdzie brząkają skrzypki.

[4] Стоить лыпка надъ водою таи нохылила ся,
Чы мий милый милый такий ладны, счу я вдывыла ся.

liepo slušati „glas božji“ s krošnjaste lipe. — Po Istri je ponestalo lipe, mjesto nje stoji pred crkvom ladonja (koprivić, Celtis australis); nego da su i ondje držali njekoć mnogo do lipe, potvrdjuje ime sela Lipe (blizu Rieke). Ovako se zove i jedno selo na Krasu. I. c. kr. konjušnica blizu Trsta zove se Lipica, a nedaleko od onud ima povelika dolina Lipovnik; nu lipah neima više nit u Lipici, nit u Lipovniku. — Nisu bile lipe sadjene samo pred crkvami nego i drugdje, imenito na stajah, gdje jih i sada najviše ima.[1] Još mi je moja babica kazivala: „ko smo pasli jančke, smo se pod lipo sošli i

tamo smo seli,
žvižgali i peli.“

Nesta ovacah, nestade i stajah. — U samom gradu Trstu ima dan danas trg slovenski zvan „lipica“, talijanski „piazza della Lipsia“, tobož od grada Lipska (Leipzig); nu po svoj prilici je to ime dobio od kakve starinske lipe, koja je odprije ondje stajala“.

Da su i Slovenci njekoć pod lipami viećali, to pokazuje evo ova narodna pjesma, u kojoj se taj slovenski običaj tja u Beč (Dunaj) prenosi, kao da je Beč slovenski grad.[2]

„Tam beli Dunaj mi stoji;
na Dunaji kaj se godi,
me dobro poslušajte vi.
Je v sredi mesta tratica,
na trati raste *lipica*,
Dunaj hladi nje senčica.
Pod senco miza rumena,
okoli mize stoli pa,
sedi na stolih gospoda,
med njimi cesar govori:
„Po moji misli se mi zdi,
kraljestvu našim' glihe ni itd.
(Korytko II. 23).

Žarku ljubav Slovenca, kojom lipu grli, potvrdjuje i kranjski historiograf Pavao Radić, pišuć:

---

[1] *Staja* je mjesto, gdje ovce stoje i počivaju o podne (planduju) za ljetne vrućine, dakle naše plandište.

[2] Isto vidimo u hrvatskih i srbskih narodnih pjesmah, u kojih se govori o Budimu i Carigradu kao da su domaći gradovi.

„Die Linde, der heilige Baum der Slaven war (in Krain) auf Schlössern, in Städten und in Weilern, bei Adel, Bürger und Bauer in gleich hohem Ansehen. Wenn wir in Valvasor's bilderreichem Schlösserbuche blättern, so sehen wir vor gar manchem Edelsitze de stattlichen Baum, wie wir demselben Baume auch noch heute begegnen, so z. B. in Laibachs nächster Nähe auf dem Schlosse Rothenbühel bei Stein.“[1]

Što Radić ovdje piše za gospodske dvorove, sela i zaseoke, valja i za same gradove: svaki trg slavenskoga grada kitila je njekoć lipa. G. akademik I. Tkalčić opomenu me, da je takvo stablo bilo i u našem glavnom gradu Zagrebu jošte godine 1500. i to na tako zvanoj kaptolskoj pijaci blizu one kuće, koju su ovih danah porušili, kao što javljaju naročito kaptolski zapisnik zvan „Liber ruber“[2] i Krčelić.[3] Kada i kako je te lipe nestalo, nespominju ljetopisci. Dan danas imamo u Zagrebu samo njekoliko ne baš starih lipah na „gamuli“ u nadbiskupskom vrtu. U obće je nestajanjem narodnoga duha jenjalo bilo i sadjenje lipah kod nas. Mjesto lipe sadila su, najpače gospoda tudjinstvom opojena, kojekakvo drugo drveće, po imenu jablane, divlje kostanje, bagrene itd. Pa opet priznaju svi vještaci, da neima ljepšega osamce stojećega drveta od lipe, niti krasnijega šetališta od lipove ulice (Allee).

Ovomu zanemarivanju lipe mnogo je uzrok i to, što u rastilih neima lipah na prodaju, nego ako jih želiš kamo nasaditi, treba jih ljeti po gorah tražiti, zabilježiti (zabieliti), pa onda pod zimu presaditi — što je da kako dosta nepriličan posao. Inače se

---

[1] Der Gartenbau in Krain. Eine kulturgeschichtliche Skizze. (Illustrirte Monatsschrift für Pomologie und die gesammte Gärtnerei. Wien 1877 str. 137).

[2] „Item volumus et inhibemus peieraciones, convicia et vituperia, precipue: bestie; et ne nomen dei superbenedictum per os eorum in vanum assumatur, firmissime committentes omnibus subjudicibus et officialibus nostris, ut si hujusmodi blasphematores juraverint aut audiverint, in penam publicam in cimeterio aut in mediastrium wlgo *ober lipi* imponant“. (Liber ruber ad annum 1542).

[3] „Historia ecclesiae zagrabiensis“ pag. 314: Episcopus Nicolaus Zelniczey, rectius Stepanić, illico post consecrationem, confabulationes omnes in templo et sacristia Canonicis vetuit, cum sit domus orationis; quin citationes ante in ecclesia peragi usitatas prohibuit; et quarumpiam causarum in sacristia decisionem et judicia, cum templa non essent curiae sed asyla. Quare in capitulari area, prope *tiliam*, pro tractandis negotiis, domus extructa est.

lipa vrlo lasno razplodjuje; samo ima jednu osobinu, koja je već mnogoga prevarila. Lipovo sjeme treba odmah, čim dozri, (dakle već u jesen) u brazdu posijati i za pol palca zemljom zastrti. Sjeme posijano s proljeća neniče iste godine, nego ponajviše stoprv do godine — toga neznajuć misli gospodar, kad mu sjeme odmah neniče, da ga je izdalo, te prekopa zemlju, da drugo šta onamo posije. I pokle nikne sjeme, naraste stabaoce prve godine jedva za 1 decimetar; nu poslije djíka i šika vrlo živo u vis, uz to pako se razrasta, razgranjuje i razkrupnava više od svakoga drugoga našega drveta. Ako u jednoj brazdi poviše sjemenja nikne, ostavi ondje mlada stabaoca samo jedno 3 godine danah, onda jih pod jesen razsadi do 3 stope razdaleko jedno od drugoga. Ovdje jih ostavi dotle, dok nepoodrastu, te se onda presade onamo, gdje će vjekovati.

Oborena ili posječena lipa tjera iz koriena, pa ju možeš pomladiti, kad zagrneš zemljom stari panj, pokle je iz njega iztjerao dvoljetni izdanak: ovaj će iste godine pustiti korienje i malo po malo sasvim se uvriežiti.

Lipa je osobito tvrda života: drugo drveće više putah boluje, pa od bolesti i gine; lipa nezna za nikakvu bolest, a niti bube joj nehude, samo lipov ušenac (Lindenschildlaus) zna ju kadšto oštetiti. Ovo će biti uzrok, da lipa živi dulje od ostalih naših drvetah, jer ona vjekuje i do 1000 godina kad se neošteti. „Das höchste Alter unter unsern Laubbäumen scheint die Linde erreichen zu können, wie aus mehreren, geschichtlich denkwürdigen Linden hervorgeht, deren es übrigens viel mehr als berühmter Eichen gibt, was jedenfalls dafür spricht, dass die Linde in früheren Zeit viel mehr als die Eiche mit dem Volksgeiste verwachsen gewesen sein mag. Das Alter der bisher als die älteste geltenden Linde von Chaille bei Melles in Frankreich soll (im J. 1863) 1196 Jahre betragen haben“. (C. A. Rossmässler, Der Wald, str. 363. 548.) — Zato će svaki rodoljub povladiti g. župniku M. Kučenjaku, koji mi piše: „Kamo sreće, da se i danas lipa, to sveto slavensko drvo, više goji, ako nikomu, a to barem našim hrvatskim pčelam za volju. Ja sam ljetos deset lipah zasadio.“ A presv. g. Drag. Švagelj, vlastelin u Cerju, odgovarajuć na pitanje, kakva je to stara lipa u njegovu dvoru — odpisa mi, da je ta lipa zbilja vrlo stara, kao što dokazuje i njezino stablo, preko 5 stopah debelo. Nego prije mnogo godinah udari grom u lipu (što se inače vrlo riedko dogadja), te lipa iztruhli, i sad se može s jedne strane u nju uljezti — za pet

ljudih ima ondje mjesta. Akoprem je deblo sasvim šuplje, krošnja je ipak bujna; da pako lipa netruhne još više od vlage, poklopljena joj je ozgor šupljina daščicom. Tako će, mislim, jošte koju godinu poživljeti. A da moji nasljednici, kad pogine, nebudu bez lipe, posadio sam prije 5 godinah na drugoj strani dvorišta u krug pet lipah, koje će za koju godinu liepu sjenicu stvoriti.“

Ugledali se u ovaj lipoljubni primjer dvojice patriotah i drugi našinci!

Najstarija jugoslavenska lipa, koju poviest spominje, bila je *Kažotićeva lipa* kod Cernika u Slavoniji.

O njoj pripovieda vjekopisac Kažotićev Baltazar Krčelić (Živlenje bl. Gazotti Augustina, zagrebečkoga biskupa. Vu Zagrebu MDCCXLVII. str. 31 i 35.)

„Po čem glas velik, kada bil bi Augustinu biškupu zagrebečkomu,[1] hotejući vu poniznosti bolje napreduvati i milošć božanskeh zrok, svetost naimre svoju, zakriti, vu Cerniku jednu *lipu* i zdenec tulikajše jeden ljuctvu je blagoslovil, i za vekivečno im vračtvo i svoje ljubavi i svetosti znamenje ostavil. Kaj potle obilno je izkazano tak vu *lipe,* kak vu zdencu: pokeh dob vnoge zdravja milošče po oveh zadoblene su. I akoprem vu ladanje tursko Cernik i mesta ona bila bi dospela, preštimanje vindar veliko od Turkov i *lipa* i voda imale su, i tuliko, da od vužganeh duplerov vnožine na *lipe* ona lipa do korena izgorela je bila, druga vindar iz korenja onoga izrasla je jednaku moć imajuća za vsakojačke vračiti betege. I dan današnji vu Cerniku pod skrbjum Patrov Franciškanov z velikum ljudstva hasnum *lipa* i voda prebivaju, po kojeh i vezda milošče vnoge i čuda pripečaju se . . . . . .

Po plebanušu još živom (daklje g. 1747) i svoju faru ravnajučem zadoblenu milošču od *lipe* čul sem: ovoga naimre vnogo let noge bolele su, niti vnogeh barberov osebujna vračtva izvračiti ih mogla jesu. Dojduči vu cernički klošter k poštuvanem patrom frančiškanom i onde čuvši spominek od *lipe* sv. Augustina, kada na počinek, vu sebi danu komoricu, bil bi odišel, ufanje vu boga postavivši, po prošnje Auguština, poslal je slugu svoga, da mu *lipnoga* listja donese: koje prijemši, zažganum verum, ostavivši barberske flaštre, na rane nog svojeh postavi, i vu jutro noge zdrave prez nikakve rane najde, hvalu dajuči bogu i Auguštinu.“

Što ovdje Krčelić pripovieda, to potvrdjuje stariji ljetopisac Ivan

[1] Biskupovao je od god. 1303 do 1322.

Tomko Mrnjavić († 1639) kano očevidac; jer upravo za njegove dobe bila se je stara lipa srušila i mlada iz koriena nikla.[1]

Da doznam živi li jošte ova čudotvorna lipa, zamolih g. O. Smoljanovića, sadašnjega gvardijana samostana franjevacah u Cerniku, da me o tom obaviesti, što on i učini, te mu ovim liepo hvalim. Velečastni Otac piše:

„Kod crkvice sv. Leonarda ima i dan danas izvor, a nad njim krst, koje sve do sada uzdržava ista crkvica. Po ustmenom predavanju znade se, da je kod toga izvora odprije bila lipa; nu ovoj neima više traga, nit se znade, kada i kako je poginula. Nego običaj postojeći od davnih vremenah obslužava se do dana današnjega, to jest pobožni narod skuplja se svake proljetne mlade nedjelje poslje tri sata jutrom usred Cernika kod križa, i od njega, pjevajuć bogoljubne pjesme hodočasti k pomenutoj crkvici, te došav do izvora, gdje je njekoć lipa bila, jedni bogu se moleć vodu iz njega hvataju i piju, drugi se umivaju, treći peru, a malo ne svaki vode sobom kući ponese. Onda se narod opet vraća, pjevajuć pobožne pjesme, do onoga mjesta gdje se je bio sabrao i ondje se

---

[1] „Quoniam gratia curationum, quam ex illius (Augustini Kažotić) dexterae tactu sive benedictione populi experiebantur, omnia passim, etiam remotiora pervadebat, ipse humilitatis eximius cultor, talem declinandae aurae popularis modum excogitavit, ut, in meditullio ferme suae diticionis arbore *Tilia* manu sua plantata, et fusis ad deum precibus benedicta, svaderet populis, ut ejusdem arboris foliis pro remedio morborum uterentur. Et svasioni respondit ad preces sanctissimi patris (Kažotić) misericordiarum patris annuentia; eadem arbore integra viridique supra trecentos annos inter assidnas ferme impiorum per ea loca excursiones ramos saluberrimos expandente, et folia toties, quoties decussa fuerunt, pietati incolarum sufficiente: a quibus s. Augustini *tilia* denominatur . . . . Stetit arbor sacra per trecentos annos, ut diximus, perpetuo revivescens ad oppidum a centum annis a Turcis occupatum, Cernik appellatum, ipsis hostibus fidei veneranda, a quibus cum ingentes faces ad imum truncum veterum assequendorum gratia perpetuo accenderentur, igneo fervore radicibus emorientibus ante viginti annos corruit, ita tamen, ut ex radicibus ipsius, antequam penitus arescerent, nova *tilia* succresceret, pari veneratione Turcis, aeque ac Christianis assidue cum adhuc proxime adjacenti trunco culta; prope quam Christiani sacellum quoque, minime contradicentibus terrae dominis Mahometanis, excitarunt, illudque franciscanis ex proxima Bosna eo advenientibus curae demandarunt".

(„Vita b. Augustini Ord. Praedicatorum, ex Zagrabiensi Lucerini episcopi". Štampano god. 1637. u spisih Žigmunda Ferrera „De rebus Hungariae Provinciae Ord. Praedicatorum commentarii").

razilazi. Ljetos je bila ova pobožnost obavljena 18. ožujka i 15. travnja".

Ja sam ovo potanko naveo, jer sve to potvrdjuje donjekle Krčelićevo poviedanje. Vriedno bi bilo doista, da se uspomena stare lipe obnovi novom sjenitom lipom.

Najstarija slovenska lipa, koju poviest pominje, bila je na starom trgu u glavnom gradu Kranjskom, u Ljubljani. Vriedni starina Valvasor piše naročito u svom znamenitom djelu, da je ta lipa već godine 1547 bila vrlo velika, te ju je i sam poznavao god. 1638, kad je bila posječena, buduć sva šuplja i truhla. Valvasorovo pričanje sadržava živu sliku ondašnjega življenja i mišljenja, zato ga malo niže doslovce navedoh.[1]

Isti pisac povieda, da je bila za njegove dobe i pred samim gradom (Schloss) Ljubljanom na ondašnjem ravanku „ein anmuthig schöner Lindenbaum". Više za nju nespominje, nit on niti drugi ljetopisci; nego Slovenci pričaju, da se je pod ljubljanskom lipom sud sudio onim seljakom, koji se bijahu za dobe Matije Gubca pobunili. Na koju od ovih dvijuh lipah se to poviedanje poteže, nisam doznao.

---

[1] Es steht noch zu berichten, dass in der Laybach ein Gespenst, so man den Wassermann nennet, sich aufhält, und öffters zu Nachte zeigt, auch so gar bekandt ist, dass jedweder Schiffman und Fischer auf der Laybach gnug davon zu sagen weiss. Solches ist, gemeiner Sage nach, vorzeiten auch öffters bei hellem Tage aus dem Wasser hervorgestiegen und hat sich in menschlicher Gestalt sehen lassen.

Seit dem aber der Fluss öffters geweihet und gesegnet worden, gibt dieses Gespenst bessere Ruhe.

An dem ersten Sonntage dess Heumonats 1547. Jahrs, zu Laybach auf dem alten Marckt bei dem Brunnen, welchen eine damals dabeistehende schöne Linde belustigte, kam die gesammte Nachbarschafft, alter gewonheit nach, auf selbigen Platz beyeinander, verzehrte allda ihre zusammgetragene Speise bei einer annehmlichen Music in freundnachbarlicher Vertraulichkeit, nach vormaliger alter Weise, an welcher Stat heutiges Tages die frantzösische Misstraulichkeit betriegliche Höflichkeit, vermummte Falschheit und Heucheley, nebst der verfluchten Machiavellisterey fast aller Orten sich leider eindringet. Sie machten sich auf gut alt Crainerisch, das ist redlicher, aufrichtiger Wolmeynung und guter Zuneigung gegen einander, in Ehren lustig, ergötzten sich auch nach eingenommener Mahlzeit mit einem gewöhnlichem Tantz.

Nachdem man solcher Frölichkeit eine Weile gepflegt und nunmehr männiglich guter Dinge war, ja die Lust alle Gemüther in völligen Besitz genommen hatte: siehe, da tratt hervor ein wohlstaffirter schön-

Još jednu i u povjestnom pogledu znamenitu a golemu lipu imali smo do prije pol vieka u Hrvatskoj, po imenu u Krašićih. G. akademik J. Torbar, rodom Krašićanin, napisao mi je, što je o toj lipi doznao od svoga pokojnoga otca. Evo njegovih riečih:

„Do godine 1829. bijaše u Krašićih pred crkvom lipa, kakovih dan danas ima malo, a možda nijedne više u Hrvatskoj. Kad bi joj bio stablo htio probušiti, bio bi tomu trebao jamačno s hvata dugačak svrdao, a satnina žumberskih vojnika, putujućih onuda u Karlovac, zaklonila bi se ljeti od kiše i sunca pod daleko pruženim granjem poput golema kišobrana. Pod ovom lipom bijahu na okrug postavljene debele hrastove grede, „klupi“ nazvane, gdje se je narod na viećanje sastajao. Kad se imalo o čem viećati, otide narodu zapovied da dodje pod „lipu“ ili u „klupi“, gdje će se o tom razpravljati.[1] Odluke izdavane su formulom: „tako dokončano“ ili „zapoviedjeno pod našom lipom“. Lipa ta bijaše i obćinsko sudište,

---

gestalter Jüngling, und that, als beliebte ihm einen und andern Reigen mit zu vollbringen. Welches sich die gantze Gesellschafft auch im geringsten nicht missfallen noch befremden liess: weil dem Gebrauch nach Jedwedem zu solcher Lust-Gesellschafft mit einzutreten erlaubt war. Er grüsste zuforderst die Versammlung gantz höflich, bot auch allen Anwesenden freundlich die Hand, von deren Berührung aber Jedermann ein ungewönliches Gefühl empfand, sintemal seine Hände aller kalt und weich waren. Demnechst begrüsste er eine aus denen herumsitzenden, mit ihm an den Reigen zu gehen und erkieste zu seiner Tanz-Gefährtin ein sonst wohlaufgeschmücktes Mägdlein. Nachdem sie nun auf gewöhnliche Art mit einander etliche Täntze vollbracht, liessen sie sich allgemach in einen weitläufftigern Tantz aus und fingen an von dem Platz, der sonst den Reigen zu umschränken pflegt, immer weiter auszuschweiffen, also, dass sie von obbesagtem Linden-Baum nach dem Sitticher Hofe zu und demselben vorbey bis zu dem Wasser-Strom Laybach mit einander forthüpfften und allda den sogenannten Kehraus vollbrachten: sintemal sie in Gegenwart derer Schiffleute beyde zuletzt in den Fluss Laybach gesprungen und den Zuschauern aus den Augen verschwunden, auch hernach nicht mehr gesehen worden

Gedachter Linden-Baum ist biss ins Jahr 1638. und also schier 91 Jahr noch gestanden, da ihn aber endlich der selige Herr Ludwig Schönleben als Ober-Stadt-Kämmerer hat fällen lassen, weil er vom Alter gantz wurmstichig und voll Ungeziefers gewest. (Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain).

[1] U svjedočbi od god. 1502., pisanoj *v klupah* pri svetom Tomašu v Strelčah, javlja se: „Ilija Dedović, ki jesam va to vreme sudac strelački, damo videti (vjedjeti) vsem i vsakomu, da pridoše pred nas *v klupi* naše k svetomu Tomašu braća naša Benšići“.

(Kukuljević: Monumenta historica Slavorum meridionalium I. 183.)

ondje su i zapoviedi viših oblastih proglašivane i kazni dieljene. Samo kad ciča studen ili drugčije nepovoljno vrieme nije dopuštalo, obavljani su svi oblastni poslovi u občinskoj viećnici.

Stranom zavedeni skitalicami, a stranom natjerani nečovječnim pritiskom vlasteoskih činovnikah digoše se Krašićani g. 1829. na svoju ozaljsku gospoštiju grofova Batthyányah i uzkratiše joj podanke i posluh. S toga je mjeseca studenoga iste godine podžupan zagrebačke županije Henrik Mikšić s bataljunom Banovaca prot njim ovrhu vodio. Prekoračiv medju krašićke občine pošalje Mikšić pod „lipom“ sakupljenomu narodu glasnika: neka občinari pošalju k njemu svoje pouzdanike, nebi li se nagodili, te bi se odustalo od ovrhe. Naoružan narod odgovori Mikšiću: „Naše su pravice pod lipom; ako želi s nami ugovarati, neka dodje pod „lipu na dokončak“. Nehoteći vodič ovrhe doći pod lipu razbiše se dogovori i narod se udari s vojskom, kojom sgodom pade 11 mrtvih i 16 težko ranjenih. Koliko je i narod onom ovrhom postradao i gotovo do gola bio svučen, nije ništa toliko žalio, koliko gubitak svoje lipe. Mikšić mišljaše, da će upornost Krašićanah za uviek slomiti, kad jim posječe lipu, pod kojom su, kako oni s ponosom tvrdjahu, „njihove pravice zakopane“. Bijaše tuj molbe i plača, sve badava: od rana jutra do kasno preko pódneva siekla su četiri krepka momka ovoga više stoljećah staroga čuvara krašićkih pravicah, dok se napokon pod oštrimi sjekirami nesvali. Pobjeditelj nije bio s ovim triumfom zadovoljan, već je težkom kazni zaprietio onomu, tko bi se usudio na onome mjestu drugu lipu zasaditi. Dugo vremena bijaše ono mjesto pusto, te su samo truhle klupi na okolo stajale, s kojih je puk za crkvenih blagdanah sjetno pogledao na golemi panj, na kojem je nekoč njegova lipa rasla. Sad se već puk nije sastajao pod „lipu“, nego je pozivan samo „u klupi“. Nakon duže vremena, dok je stroga zabrana još u dobroj pameti bila, svanu nekoga jutra okolo staroga panja četiri tanke lipice noću zasadjene. Jošte živi starac, koji s ponosom pripovieda, kako se on s one četiri lipice plaho došuljao u klupi, te ih ondje tamne noći zasadio. Danas ove lipe već liepu sjenu bacaju, sviet se jošte sastaje onamo poslije službe božje na razgovor; ali viećanje, proglašivanje viših nalogah i poreznog utjerivanja — to se već neobavlja pod „lipom“ nego u občinskom bureau-u.“

Valjda je bilo kod nas mnogo takvih historijsko-znamenitih lipah, a ima jošt i sada dosta onakvih živih al niemih svjedokah

naše prošlosti, koji poput velikanah iz davnih davninah sižu u sadašnji viek.[1]

Osim stare lipe u Cerju, koju sam na strani 162 napomenuo, ima jošte velika lipa u Perušiću, za koju samo to doznadoh, da je već jedno 200 godinah navršila.

Vrlo krasnom lipom diči se selo Osojnik kod Severina. G. Vojtjeh Vančina, župnik lukovdolski, piše o njoj: „Na brežuljku sela Osojnika strši starodavna lipa. Najstariji ondašnji starci neznaju joj zametka, te kazuju, da toga niti njihovi otci nisu znali, već su i oni pamtili samo staru lipu. A da je zbilja stara, svjedoči njezino deblo; ja sam ga sam izmjerio i našao, da ondje gdje je najdeblje, obuhvata 6·374 metra, (3° 2′ 2″), a promjer preko 2 metra. Jedno 3·8 metra povrh zemlje iztjerala su iz debla tri jaka „stupa“[2] u vis, iz kojih su nikle nebrojene do 10 korakah dugačke grane, tako da krošnja, koja je vrlo liepo i praviono zaobljena, pravi debeli hlad na 20 korakah. Do lipe stoji kapela sv. Petra takodjer vrlo stara; nu opet kažu ljudi i pričaju, da je upravo krasna lipa povod dala zidanju kapele. Na Petrovo, za proštenja, pretvara se podliplje u trg. Al i inače štuje narod ovu lipu toliko, da bi volio dati kapelu porušiti nego lipu posjeći.“

Malko manja lipa stoji na kraj Vinkovacah, obuhvata 2° 5′, u promjeru ima $5^1/_3$′, a visoka je 60 stopah. Liepo je krošnjasta, al od munje više putah oštećena. U njezino deblo usječeno je kao gumance, a u njega smještena slika bl. djevice Marije. Ovakovih lipah sa slikami Marije ima više, po imenu kod Vukovara i kod Šida, a slika Marije da se zato na lipu meće, jer je lipa „žensko drvo“.

U slavonskom selu Zbiegu (dva sata prama jugo-zapadu od Broda na Savi) stoji — kao što me izviesti mjernik g. Ante Mirković — vrlo stara i krošnjasta lipa. Deblo joj ima u promjeru upravo 3 metra; nije vrlo visoka, nego se je tako razrasla i granje joj se tako skrknulo, da na kiši stojeć pod njom kao da pod krovom stojiš. Kad seljaci sieno voze, pa hoće pljusak da gruhne,

---

[1] Rossmässler piše u spomenutoj knjizi (str. 545) „Es sind bei weitem die meisten unserer geschichtlichen, wenn auch nur gemeindgeschichtlichen Bäume Linden und es wäre ein kleiner aber interessanter Theil der noch zu schreibenden vaterländischen naturgeschichtlichen Statistik, alle irgendwie denkwürdigen Linden Deutschlands zu verzeichnen und kurz zu beschreiben“.

[2] Ovako zove narod na jugn glavnu granu.

bježe s kolima pod ovu lipu, ondje čekaju dok nejenja kiša, te dovezu suho sieno kući, jer neće ni kaplja nanj; istom onda, kad je dažd davno minuo, počne se kišnica s lipova lišća polako ocjedjivati na tle.

Kod podravskoga sela Sedlarice ima brdo Aršanj, a na vrhu mu panj stare lipe, koja se iz daleka vidila, te je od nje samo tjeme brda dobilo ime „Lipice".

Ima jošte velikih i više manje starih lipah u Praputniku (selu nad Bakrom), u Sv. Petru i u Koruškoj (kraj Križevca), u Ogulinu, u Novom gradu (kod Koprivnice), kod svetoga Šimuna (nedaleko od Zagreba), u Lipovljanih, u Novoj Gradiški, Požegi (kod Sv. Ivana), Prvči, Kapeli (selu kod Brežacah), u Gradcu (kod Vrbovca), Jalžabetu i Biskupcu kod Varaždina, u Remetincu, Sisku, Otočcu, Jasenovcu, u Kravarskom itd., nu potanjeg opisa ondašnjih lipah nisam dobio.

A sada da razgledamo njekoliko znamenitih lipah u drugih slavenskih zemljah. U Bzencih u Moravskoj ima prastara lipa, na glasu radi svoje goleme krošnje od granah do 20 metarah dugačkih, tako da u hladu ove lipe može do blizu jedna pukovina konjanikah stajati. Ovo je može biti najveća lipa austrijske monarkije.

Izmedju starih českih lipah osobito su zanimive radi svoga čudnovatoga lišća one što jih ima nedaleko od Krumlova u Trnovoj iliti Zlatoj koruni (Goldenkron), kod ondašnjega samostana. List je u obične lipe kao naslikano srce i plosnat; a u trnovskih lipah je svaki listak savit i dolje pri petlji srastao, dakle kao kukuljica.[1] Kažu ljudi i pričaju, da su ove lipe imale takodjer plosnato lišće kao što i ostale, nego pokle su husite g. 1420. redovnike ondašnjega samostana o lipovih granah objesili, od onda imaju te lipe na vjekovitu uspomenu toga žalostnoga dogodjaja onakvo lišće kao redovnička kukuljica. — U ostalom ima takvih lipah i drugdje, kamo Žižka nije dospio.

U Slovačkoj bila je do nedavno u selu Bori ili Borovce (nitranske županije) tolika lipa, da je u njezino šuplje stablo 12 ljudih stati moglo, a u hladu njezine krošnje bilo je mjesta za 100 konjanikah. Ovako pripovieda Mathias Belius (Matija Bel) u svom glasovitom djelu „Notitia Hungariae novae". Pars I. Tom. IV. pag. 493. Neznam živi li jošt ova lipa; nu svakako živi u istoj

[2] Zato ju njemački zovu *Kapuzenlinde*.

županiji u selu Bukovcu druga velika lipa; njezino stablo obuhvata do 20 stopah. — Valjda je i gora zvana „Krasna lipa“ (u istoj županiji) ime svoje dobila od kakve osobito naočite lipe; nu dan danas raste ondje samo drugo drveće.

Još više toga ima dalje na sjever po imenu u Sležkoj i Poljskoj. Nu ja sam doznao samo za jednu ondašnju historičku lipu, koja je u Gurkovu u Sležkoj. Evo što o njoj piše „Deutsche Zeitung“ od 15 lipnja 1877:

„Bei der kürzlich in Glogau abgehaltenen Wanderversammlung der historischen Section der schlesischen Gesellschaft für vaterländische Kultur ist unter Anderm eine historisch merkwürdige alte Linde, *die Torstensohn-Linde* bei Gurkau, Gegenstand der Untersuchung seitens der beiden berühmten Botaniker Geheimrath Dr. Goeppert und Professor Dr. Ferd. Cohn gewesen. Beide erklärten die Linde, von der aus, nach mündlicher Ueberlieferung, Torstenson im Jahre 1642 die Belagerung von Glogau geleitet haben soll, für ein Unicum, sowohl wegen des hohen Alters als wegen der merkwürdigen Erhaltung und Fortbildung des Stammes. Aehnlich wie die berühmte Vehmlinde bei Dortmund, welche jedoch von der Gorkauer Linde in Bezug auf Höhe, Umfang und Hohe übertroffen wird, hat sie, als sie dem Absterben nahe und der Stamm schon grossentheils der Vermoderung anheimgefallen war, durch Hinabsenken von Luftwurzeln anf den Boden und Umbildung derselben in Erdwurzeln neue Zufuhr von Nahrung und damit die weitere Fortentwicklung ermöglicht. Sie übertrifft die Vehmlinde bei Dortmund noch darin, dass diese nur drei umgebildete Luftwurzeln aufweist, während die Torstenson-Linde deren fünf hat, aus welchen sich ein neuer einheitlicher Stamm entwickelte, der die Reste des abgestorbenen Baumes theilweise in sich schliesst. Der interessante Baum steht an der Strasse von Glogau nach Tauer, da, wo der Weg aus dem Dorfe Gurkau in dieselbe einmündet.“ —

U Poljskoj i Ruskoj bit će takodjer osobitih znamenitih lipah, al ja za nje nisam doznao. Valjda su i opisane; nu takvi se opisi objavljuju ponajviše u lokalnih časopisih, koji do Zagreba nedopiru. Samo August Münde pripovieda, da ima u Rusiji (nekaže gdje) golema lipa, koja se je tako razkrupnala, da u njezinu hladu može preko 3000 ljudih stajati.

Iz onoga što sam do sada naveo, razabiremo, da je lipa svim slavenskim plemenom zbilja od starine izmedju svih drvetah naj-

više omiljela; al nedokučujemo, zašto je baš Slovjenin lipu osobito priljubio? Gdje je vrelo tomu općemu štovanju lipe? — Da ga potražimo!

Tko je ikada putujući sagledao iz daleka krošnjastu lipu, kako joj se grane na sve strane pružaju i mal da ne do talah spuštaju, da joj se stablo i nevidi, nego se čini, kao da krošnja u zraku lebdi — doista su mu se oči za njom otimale i nije se mogao sit nagledati njezine ljepote. Ako je pako sunce pripicalo i lipa obasuta zlatnim cvietom divni svoj miris naokolo širila, trudan, jedva si dočekao, da se odmoriš u njezinu debelu hladu i nasladjuješ sa zujećimi pčelicami medolikom dušom sitnih lipovih cvjetakah. Bit će gledao ovakvu lipu njemački pjesnik pišuć: „Die Linde ist ein Bild der Schönheit, Einfachheit, Güte, ernster Schwermuth — weil der Baum mit seinen sich weit verbreitenden Zweigen oft auch die Schlummerhügel unserer Todten beschattet; — Bild der Häuslichkeit der labenden Ruhe, der glücklichen Ehe oder ehelichen Liebe. Darum wurden Baucis, das Weiche, Milde, in eine Linde und Philemon, das Starke, Strenge, in eine Eiche, mit ihren Wurzeln in naher ewiger Umschlingung verwandelt, als Zeichen ehelichen Glückes“. (Sravni: *Ovidii Metamorphoses VIII. 611—724).*

Ovakva slika lipe zaista dolikuje blagoj slavenskoj ćudi i naravi: nu pogled na velebnu lipu, kad je u najvećem naponu, ugadja jamačno ne samo Slovjeninu nego svakomu čovjeku, u kojem se nije sasvim utrnulo čuvstvo prirodne ljepote.[1] Sama ljepota lipe nemože dakle biti jedini razlog, zašto je to drvo Slavenom toliko omililo. Sa svoje ljepote i dugovječnosti omiliše i Niemcem i Skandinavcem pojedina lipova stabla; nu Slaveni priljubiše lipu u obće — tu ima dakle još njeka. — Niemcu je hrast svetim drvetom,[2] jer je stanovao on i bogovi mu u hrastovih šumah, a hranio se je žirom; Arapinu je datula najdragocjeniji dar božji; jer hrani i od sunca

---

[1] „Ohne auf die undankbare Erörterung der Frage eingehen zu wollen, welcher von unseren Waldbäume der schönste sei: so müssen wir der Linde doch wohl unbedenklich vor allen andern den Vorzug einräumen. — Giebt es einen entzückenderen Anblick, als eine mit süss duftenden Blüthen beladene Linde, so dass ihre eigene Persönlichkeit, das belaubte Gezweig, fast verchwindend zurücktritt? (C. A. Rossmässler. Der Wald, strana 544, 545).

[2] Priesterin, Eiche, du bist Deutschlands geheiligter Baum. *(Krumacher,* Die Eiche).

brani njega i konja mu:[1] bit će dakle, da su i Slaveni lipu prilju-bili, ne samo od sentimentalnosti poradi njezine ljepote, nego da su tomu imali i praktičnih razlogah. Lipa je doista vrlo koristno drvo, ne samo tim što kuću štiti od sjevera i hladak daje kućanom, već se i svaka njezina čest odlikuje osobitom upotrebljivosti.

Drvo je lipovo bielo ili crvenkasto bielo, mekano, lako, nije baš jedro, al opet odolieva crvotočini; lako se i brzo suši, a opet niti puca, niti se vitoperi (izmeće). Poradi toga traže lipovinu stolari i tokari, a najviše drvorezci (Formschneider) i kipari, koji kipove svetacah i razpela najvole djeljati iz lipova drva. Baš i grobne križe najvolili su odprije graditi od lipovine, zato i pjeva Joachim Bielski (pjesnik XVI. vieka) u slavu Jakova Strusa:

„Na grob mu wonną lipkię sieczcie,
Wy cni rycerze praporzec postawcie".

To će biti uzrok, zašto se je lipovina odprije zvala *lignum sanctum*, zašto naš narod u Slavoniji vjeruje, da je Isukrst na lipovom križu bio razpet; to će biti vrelo slovenskoj poslovici „držiš se kakor lipov bog", pa i turskoj psovki „krste lipovi!" Budući da je lipovina tanka a jednaka vlakna, godovi (Jahresringe) se na njoj slabo razabiru, pa se liepo svietli: zato se pokućtvo od lipovine puno cieni, najpače u Rusiji; budući da se lipovina neciepa lasno uzduž vlakna (kao što n. pr. jelovo drvo), pa se opet lasno struže i djelja, a kad se moči u primjerenom močilu prima boju ebenovine i ma-hagonovine: zato rabi rezbarom, te se i žlice, lopate, kopanje itd. od nje djeljaju. Budući da se neizmeće i nevitoperi, nego uviek ostaje ravna, poradi toga se od nje prave daščice za mjerničke stolove i za crtanje, dapače i ploče za stolove; jer kako lipa zna odebljati, pile se od takva krupna stabla i tri puta širje daske od običnih, te se može od jedine takve daske velik stol sagraditi.[2]

---

[1] Dem Araber galt immer die Palme als die werthvollste Gabe Gottes, ein Geschenk das er eigentlich nur dem Moslim und den Ländern des Islams verliehen habe. Im Schatten der Palmen, am Rande eines fliessenden Wassers zu ruhen, galt dem Orientalen immer als der höchste Genuss". A. Kremer *Ausland, 1875, str. 70.*

[2] Do takvih stolova od lipovine drže osobito Slovaci, kao što svjedoči njihova narodna pjesma:

„Nepuojdem, šuhajko, nepuojdem za teba,
Veť ty nemaš stola z lipového dreva;
Tvój stolík jedlový, na njom obrus čierný,
A na tom obruse len chlebik ovsený".

Kollar primjećuje: „Nejen stoly, ale i jiná nářadi a nástroje Slávové

Ako lipovo deblo nije jedro, nego natruhlo, grade se od njega ulišta (košnice),[1] korita i čunovi, jer se onda lasno izdube.[2] — Lipovina se može i za ogrjev upotriebiti; nego buduć da joj drvo nije dosta jedro, slabo grije: jedan hvat bukovih drvah toliko razvija topline, koliko tri hvata lipovine. To i jest uzrok, zašto šumari za lipu nemare, te je sve to više ponestaje po naših gorah. Drugi je uzrok ovomu nestajanju, što se od krupna lipova stabla dobivaju vrlo široka brvna, a bez velika truda: zato su osobito gornji krajišnici onakva stabla po gorah tražili i sjekli, da od njih kuće grade. — Velika vrata vlasteoskoga dvora pod Bielom jesu takodjer od lipovine; nego buduć da je ova mekana, okovana su željeznom pločom. Ta su vrata onamo donešena s razvaline „pusta Biela“, gdje su njekoć rabila — dakle su svakako vrlo stara. Rek bi čovjek, da se je njekada jurišalo na grad, koji su ta vrata zatvarala, jer su buzdovani i sjekirami vrlo oštećena.

Kad se lipa s proljeća zavrta, curi iz nje sladak sok kano iz breze; ruski se taj sok zove липовица i upotrebljava se kano i brezov sok. Zato i kaže jedna slovenska pjesma „lipa-sladovica“.

Cviet od lipe rabi osobito kao domaći liek, čaj od njega tjera pomalo na znoj i umiruje grčeve, kad nisu prejaki: zato seljaci spravljaju lipov cviet i lieče se njim od nazebe, dapače gdješto je taj cviet njihova obća ljekarija.[3] Još očitije i obilatije koristi lipov cviet pčelarom; jer pčele grade od njega najvrstniji miomirisni med zvani polski *lipiec*, naški *lipovac*, a ruski липецъ. — Lišće od lipe valja za krmu govedom; a suhim se mogu ovce za nevolju prehraniti.[4]

---

najráději z lípy sobě strojívali a strojívají“. A Wojcicki piše: „Drzewo lipy używano nie tylko do opału, ale do naczyń rozmaitych gospodarskich i domowych. Sanki lipowe, dla lekkości miały swoją cenę w XVI. wieku. W starożytnej piosnce krakowskej znajduję wychwalone lipowe przyławki“.

[1] Lipovo stablo valjajuće za ulište zove se ruski napose липня.

[2] „Prahy Porogi Dněpra jsú veliké skály v řéce Dněpru, korabům a loděm tady nemožno přechazeti. Kozáci předce, kteří se od těchto prahov zaporožští nazívali, na koribani ze široké lípy vykresané, 30—69 mužů zdržujíci, a po bokóch trstím obvazané, přes ně se púštěli, a na Černé more vybíhali“. (Jana Hollého „Svatopluk“ str. 204).

[3] Jako lék używają się od najdawniejszych czasów kwiaty lipowe — flores tiliae — lekko pobudzające i wzniecające poty, w rozlicznych nieżytowych i gośćcowych cierpieniach (Czerwiakowski, Opisanie roślin dwulisthowyeni str. 2750).

[4] Odprije se je lipovo lišće i mlado liko upotrebljavalo i kao liek (Folia et cortex interior tiliae).

Nu osobito koristi lipa svojim likom. Kod nas ostavljaju gdješto po vinogradih lipovo grmlje, a s proljeća gule lipove grančice i vežu likom vinograd, cviće i povrće; od luba se prave krbulje, lubure, kuzolice za jagode, il se njim pokrivaju kolibe (lubnjače) — inače se neupotrebljava. — Drugdje ga znadu bolje cieniti, te im rabi ne samo za vezanje nego i kao predivo i pletivo. Toga radi se lipa s proljeća (dok jošte stablo mezgrâ) oguli,[1] a kora se tri do četiri mjeseca onako kao konoplje u vodi moči ili na rosi ostavlja, da se liko odljušti od kore. Onda se liko suši i svakojako upotrebljava: od njega se suču uzice i užeta, pletu košarice, klobuci, vreće, tkaju ponjave, onako kako se kod nas prave od rogoza rogožine i rogožnjaci; samo što su ovakve stvari od lipova lika vrstnije i jače, pa bolje odolievaju vlagi nego konopljeno tkanje. Za to valja najbolje liko od mladih izdanakah (jer posječena lipa opet tjera iz koriena i više putah narasta opet veliko stablo).

U staro vrieme rabilo je tanko a široko lipovo liko mjesto papira.

Kao što se odavde razabire, lipa je zbilja vrlo koristno drvo; nu kod nas se ta korist slabo poznaje i osjeća, zato što kod nas pomalo ima lipah. Ponajviše jih ima oko kućah i na javnih mjestih; po gorah se samo gdješto osamce nalaze. Odprije jih je bilo, istina, i kod nas više;[2] gdješto su bile čitave lipove šumice: kod Perušića (blizu Gospića) zove se i sada jošte jedna glavica *lipova glavica*, a priča se, da zato, jer je bila lipom obrasla; i dan danas ima oko Perušića dosta starih lipah. (Ovako me obaviesti

---

A brst i mlade ogranke smrskane i sgnječene metali su na rane i užgane ruke i noge, te je ovaj liek izvadio sav žar i tim utažio bol. Dan danas ima dakako prečih ljekarijah od takvih boljeticah.

[1] Odtuda množina poslovicah slavenskih: „gol kao lipa“, „otrhany ako lipa v jeseni“ *(slovačka)*, „odřel ho co lipu“ *(češka)*, „obdarli by lipę“, „kiedy sie łyka drą, wtedy je drzeć“, *(poljska)*; тогды лыка дры, колы ся друть, тогда дивку дай, колы беруть *(maloruska)* itd.

[2] Da je i u Srbiji odprije bilo dosta lipe, potvrdjuje Milićević. — „Особито је у сриском Китогу било много липе“ — piše Milićević (Кнежевина Срија, str. 422). — Kitog je bio njegda neprohodna šuma u Mačvi, a sad je čisto polje.

Valjda su i gore Lipovača, Lipovica, Lipar ime dobile od mnogih lipah.

g. N. Krekovič). — U Slavoniji (kod Petrievacah) zove se njeka šuma i sada Lipovac, valjda zato, što je ondje bilo mnogo lipah, a sada ih neima više; kod grada Bele (nedaleko od Varaždina) ima brežuljak *Lipičak*; nedaleko od Zagreba zove se jedna gora (nad Vugrovcem) *Lipa* itd.

Nu ovo njekoliko lipikah, kao ni ono malo koristi što se kod nas vadi iz lipe, nije podobno razjasniti narodnu ljubav lipe; svakako bi ta ljubav bolje dolikovala gdjekojim drugim drvetom, kojih ima više, pa nam i više koriste. Uzalud bismo dakle iskali vrelo toj ljubavi u sadašnjosti i u sadašnjoj hrvatskoj domovini; valja nam ga drugdje potražiti. A gdje? Na ovo pitanje odgovara nam nauk o razprostranstvu bilja (Pflanzengeographie). On uči, da svaka biljka, dakle i svako drvo, ima svoje razprostranište (Verbreitungsbezirk), to jest prostor, po kojem je razprostranjeno; ni tu neraste baš svagdje jednako, već ovdje ga ima više, ondje manje, najmanje na medji toga prostora, a preko njega neima više dotičnoga stabla ni malo. Razprostranište lipe je vrlo obsežno, medje su mu na sjeveru Skandinavija i Ruska od prilike do 60° sjeverne širine, na zapadu sjeverna Španjolska (Guipuzcoa), na jugu južna Italija i Bugarska, a na iztok neima gotovo medje to razprostranište, jer lipe nalaziš i u Sibiriji),[1] tja do Amura, gdje ju je našao Maximovič, i Japana, po imenu na Yezu i Sjevernom Nipponu.[2] A onkraj velikog oceana, u sjevernoj Ameriki, ima opet lipah, nu osobitih vrstih. Malo ima dakle drvetah, koja bi se mogla obsegom svoga razprostraništa uzporediti s lipom. Al na ovom ogromnom prostoru neima svagdje isto množtvo lipe, niti se ova svagdje jednako cieni.

Na južnoj medji toga svoga razprostraništa raste lipa samo pojedince po visokih planinah, a na sjevernoj je jedva poznaš; jer ondje neima više od nje takvo veličanstveno drvo kao što kod nas, nego samo onakov grm kao što je kod nas lieska, a grm je taj sve to manji, što je bliže stožeru zemlje. Jer lipa nepodnosi niti ciče zime, niti žarke vrućine. Po mnienju Bode-a (u navedenoj malo prije razpravi) nepremašuje lipa isothermu od +9° i isochimenu od —7°, te potrebuje za podpuni razvitak +13° poprieče toplote.

---

[1] Middendorff, Sibirische Reise. IV. 1.

[2] Bode, Verbreitungsgränzen der wichtigsten Holzgewächse des europ. Russlands. S. 56.

Nego osim primjerene toplote ima još i drugih momenatah, koji odlučuju napredak lipe: to će biti uzrok, zašto ima pomalo lipe i na iztočnom i zapadnom kraju lipova razprostraništa, to jest u zapadnoj Evropi i Sibiriji. Tim više ih ima u staroj Rusiji.[1] Svako razprostranište ima svoj sredik, ne matematični nego vegetativni: u tom svom središtu raste biljka najbujnije, odanle širi se na sve strane, al ne jednako, niti jednako daleko, već prema dovolju potrebitih svomu rastu faktorah; obično, što je biljka bliža sriedi svoga razprostraništa, to bolje uspieva, to obilatije raste. Dogadja se, da jedna bilina ima više takvih sredikah; al to onda nije sigurno svagdje ista vrst, već su ondje više manje različite fele ili barem suvrsti. Ovo valja za svaku biljku, pa i za lipu. Na okrajcih njezine stojbine ima samo pojedinih lipah, a gdje jih je više, to je obično osobita vrst, prozvana Tilia argentea, zato što joj je naličje lišća bielo. Što dalje odmičemo k sjeveru od njezine južne medje, to više nalazimo lipah. Već kod nas je barem odprije bila po koja lipova šumica. Gore u Češkoj bilo jih je još više, dapače ondje ima još i dan danas liepa lipova šuma u Plasu.[2]

Al je opet Rusija prava, rek' bi izkonska domovina lipe; jer nigdje na svietu neima još i dan danas toliko lipah koliko u pravoj staroj Ruskoj. — O tom piše Bode u spomenutoj gore razpravi na str. 56: „Nebst der Birke, Espe und Vogelbeere besitzt die Linde die gröste Gränzausdehnung unter den russischen vorzüglichen Waldbäumen. Dem Gouvernement Archangel, Cherson und Astrachan fehlt sie gänzlich, auch tritt sie i den Gouvernements St. Petersburg, Olonez, Wologda und Perm sehr unterge-

---

[1] Die Linde ist eine osteuropäische Holzart, denn sie kommt am meisten in Russland vor, von wo aus sie sich nordwärts bis Finnland und Skandinavien, westwärts bis Nordspanien, südwärts bis Unteritalien und ostwärts bis in das altaische Sibirien erstreckt. Sie besitzt folglich einen sehr grossen Verbreitungsbezirk, tritt aber fast nur in Russland, und zwar im mittlern, als bestandbildender Waldbaum (meist mit Eichen gemischt, seltener rein) auf.

[2] Innerhalb der österreichischen Monarchie findet sich die Linde überall, jedoch in der nordöstlichen Hälfte häufiger als in der südwestlichen. In reinen Beständen tritt sie hier bei uns wohl nirgends mehr auf, selbst kaum horstweise. — Auf der Metternich'schen Herrschaft Plass in Böhmen war im Reviere Doubrava ein reiner Lindenhochwaldbestand, von dem 1852 noch einige Joche standen. *Willkomm*

ordnet, meist in Strauchform auf, sobald sie nicht besonders gepflegt wird. — Die schönsten Lindenwälder finden wir vom Nordosten des Gouvernements Kostroma an, südlich nach allen Richtungen des russischen Reiches bis zum Steppenrand und jenseits desselben in Taurien. Ausgezeichnet schöne Lindenwaldungen hat früher Nižnij Nowgorod besessen, sie sind aber gegenwärtig bis auf wenige Überreste verschwunden.[1]

Tko nije vidio više od jedno deset lipah na okupu, začudit će se doista, slušajuć, da ima šumah lipovih, većih od naših hrastikah i bukvikah, pa će zapitati: čemu Rusom tolike lipove šume i zašto jih onako zatiru? Rusija vadi golemu korist iz lipikah, a najveću baš s one strane, gdje bi se tomu najmanje nadao.[2] Istina, i lipo-

---

[1] Этнограф. Сборникъ I. 1. Спб. 1853. opisujući selo „Васильевское“ u Nižegorodskoj Guberniji (25 vrsta od Nižnj. Novgoroda) govori na str. 3:

„Липу нынѣ вовсе перевели (zatrli), а между-тѣмъ всюду въ особенности по берегамъ Кудьмы встрѣчающеся липовые кустарники остаются памятниками, что здѣсь было много липы“.

[2] В. Даля: Ботаника, str. 91 „Липа одно изъ полезнѣйшихъ деревлевъ, собственно для Россіи, потому-что снабжаетъ крестьянина дешевою обувью. Липовое дерево очень мягко, бѣло и малослоисто, почему и принадлежитъ къ числу подѣлочныхъ, и въ особенност употребляется рѣзчиками; изъ него же сельскіе токари и плотники дѣлаютъ всю рѣзную деревянную (щепенную) посуду, какъ-то: корыта, почвы, чашки, миски, тарелки, предпочитая для однихъ только ложекъ кленъ и березу, и наконецъ борти или улья, на которые выбираютъ дуплястые пни. Душистый липовый цвѣтъ, столь замѣтный по листообразнымъ прицвѣтникамъ своимъ, т. е. особымъ листочкомъ, вырастающимъ подъ цвѣтками, употребляется какъ потогонное, въ видѣ чая, и липовый же цвѣтъ, любимый пчелами, даетъ бѣлый и душистый медъ, именуемый липцемъ. Лапти, въ которые обуваются у насъ болѣ с 30 милліоновъ жителей обоего пола, плетутся изъ лыкъ и мочалъ, то есть изъ размоченнаго луба, который, будучи снятъ со старыхъ деревьевъ, употребляется и въ томъ видѣ, какъ есть, на кровли, на коробья и другія подѣлки. Изъ мочалъ ткутся крестьянами рогожки, кули и цыновки; въ куляхъ же, прочныхъ и дешевыхъ, производится вся доставка и перевозка хлѣба, не только по внутренней, но и по внѣшней торговлѣ нашей. Костромская Губернія, въ которой есть еще необозримые липовые лѣса, въ особенности занимается лычнымъ и мочальнымъ промысломъ. Съ молодыхъ деревьевъ сдирается мягкое лыко, для тонкихъ цыновокъ и лучшихъ лаптей; со старыхъ сби-

vina se puno upotrebljava: pokućtvo od lipova drva Rusi najvole, pa se od njega djeljaju još i druge svakojake sprave; i što su nedavno iz Amerike javili kao novinu, da se ondje modraci napunjuju, ne konjskom strunom, nego sitnimi drevnimi ostružinami, to narod u Rusiji od starine čini. Cviet lipov je takodjer vrlo koristan, jer njemu se ponajviše ima Rusija zahvaliti na veliku množtvu izvrstna meda i voska, kojega svake godine nabere za 8 miliunah rubaljah. (I u austrijskoj monarkiji najviše izvode meda voska rusko-poljske zemlje Galicija i Vladimirska, naime do blizu 1 miliun kilogramah meda i preko 360.000 kgr. voska, dakle po gotovu polovinu svekolike cislajtanske produkcije). Al je opet za Rusa u lipe najznamenitije njezino *liko*. U nas ga sada jedva tko drugčije upotrebljava nego za vezanje vinograda i voćakah, a možda i za gužvu. Drugčije u Rusah: njim je lipov lik mjesto prediva, pletiva, rogoza, slame, criepa, kože, dapače ga upravo precjenjuju. — Tvorine od lipova lika vrlo su znamenita rukotvorina ruska. Kao što naš seljak nosi opanke od kože, tako se obuva ruski mužik u obuću zvanu лапоть, to jest kao crevlja od lipova lika.[1] Poradi toga, što nosi obično лапти, zove se ruski seljanin i лапотникъ. G. akademik dr. V. Jagić, preko kojega sam mnoge podatke ob ovom predmetu dobio, piše mi: „Kao što nekoč u starini, tako ima i dan danas u Rusiji množina narodnih majstorah (nalik na naše opančare), koji od lipova lika лапти prave.“ Svatko će se i sam doviti, koliko tomu treba lipove likovine, da se ova potrebština namiri. — Jošte se od lipova lika suču uzice i užeta, pletu klobuci, košarice, rešeta, vrvce, tkaju svakojaka tkanja, a od ovih šivaju vreće. Uprav u ovom potonjem pogledu je lipa toli važna po Rusiju; jer kao što se kod nas rogožine (hasure) pletu od rogoza, a vreće se predu i tkaju od kučinah: u Rusiji se to sve pravi od lipova lika, i to je njezino osebujno rukotvorstvo, kojega drugdje nećeš naći. Uz godinu se ondje natka do 14 miliunah svake ruke

---

вается лубъ и намачивается — отчего и названіе мочалы — а потомъ раздирается.

[1] Лапоть (Bastschuh) плетется въ 5—12 лыкъ, на колодкѣ, кочедыкомъ, и состоитъ изъ плетня (подошвы), головы (переду), обушника (боковъ) и запятника. — Иногда лапоть еще подковыриваютъ, проходать по плетню лыкомъ же или паклею, а писаные лапты украшаются узорною подковыркою.

В. И. Даля Толковый словаръ живаго великорускаго языка, kod rieči лапоть.

rogožinah i vriećah, pa tomu treba jedan miliun lipovih stabalah.[1] Ob ovom broju možeš omjeriti veliko množtvo lipovih šumah u Rusiji, kad se evo samo za rogožine i vreće toliko lipah godimice sieče; pa koliko istom prodje likovine na лапти, štono jih obuva 30 miliunah ruskih seljakah,[2] zatim na košarice, krovove (jer se lipovim lubom i kuće pokrivaju, gdje ga puno ima) ?[3] Prema tomu se čakle u Rusiji svake godine njekoliki miliuni lipah sieku, i to sve stabla od 60—80 godinah.

Budući da je ova likova obrtnost kod nas stvar sasvime nepoznata, neće biti s gorega, ako ovdje koju o njoj prosborim. Rogožine (ruski рогожы, рогожки, рогозины) obično su onako kao platno tkane ili pletene, do dva ruska aršina (od prilike 5 naših stopah) široke, a do 4 dugačke, jednostavne ili dvogube (цыновки, Doppelmatten), proste ili klečane, biele ili šarene, te se njimi kao sagom sobe zastiru; jošte se upotrebljavaju kao jedra (парусовки), a ponajviše se u nje roba zamata, čega radi se od njih i vreće (кулъ) šivaju: sve rusko žito odprema se u vrećah od lipova lika. Najviše se toga troši u samoj Rusiji, a jedno $3^1/_2$ miliuna rogožinah izvozi se u inostrane zemlje.

Za čudo je, kako ruski narod prianja za ovaj rukotvor, akoprem se tako jevtino prodaje, da rukotvorac upravo štetuje, kao što je Bode potanko dokazao, niti nespominjuć, kako su se nerazbornom i bezobzirnom siečnjom lipah šume u Rusiji zatrle, tako da sad ima u mnogih gubernijah samo lipova šikarja, koje su njekoć bile upravo obrasle u najkrasniju lipovu šumu, budući da se nitko nije brinuo za pomladjivanje posječenih šumah; akoprem je to stvar vrlo lasna, jer posječena lipa tjera iz koriena, samo treba osiecati suvišne izdanke. U novije doba doskočilo se je tomu zatoru.

Bode piše:[1] „Es lässt sich schwerlich ein Fabrikat nachweisen, das

---

[1] „Zu den 14 Millionen Matten und Mattensäcken, welche in Russland jährlich verfertigt werden, müssen durchschnittlich bis eine Million Lindenstämme jährlich gefällt werden. (Trautvetter, Die pflanzengeographischen Verhältnisse des europäischen Russlands III. Heft pag. 403).

[2] U novije doba počeli su graditi lapti i od vrbova luba.

[3] Kad se lipa oguli, zove se sva guljevina *lub*. Ovaj ima izvana *lilu* (to je ona tanka kožica, koja se sama od sebe ljušti na brezi i trešnji), pod lilom je kora, pod korom je *tvrdi lik*, a pod ovim, do samoga drva, jeste *meki lik*, a sve skupa je *lub*.

[4] Beitrag zur Würdigung der Forstwirthchaft in Russland von A. Bode, str. 88.

*

im Verhältniss der aufgewandten Arbeitskraft weniger Werth hätte als der Bast. Der einfache Umstand, dass 80—100jährige und ältere Bäume erzogen werden müssen, um ein Material zu liefern, dessen Benützung nur eine einmalige und dabei sehr unvollständige ist, zeigt schon im Vergleich zum Preise der Rogoshen das Unvortheilhafte der Lindenzucht zu diesem Zwecke". Jošte potanje razjasnjuje ovu svoju tvrdnju jednim primjerom. U Pičomskoj šumi, u guberniji kostromskoj, ljušti se svake godine do 30.000 stabalah lipovih. Seljaci koji to rade (лычници) stanuju 8—15 miljah daleko od šume i zato potrate puno vremena, dok lipu ogule i od njezina luba rogožine naprave. Zimi već prijave občinskomu uredu, koliko žele stabalah oguliti i o tom dobije svaki dozvoljnicu, koju mora s proljeća šumaru pokazati. Ovaj im daje naputicu, gdje da stabla sieku. Mjeseca lipnja počimlje rad: lipe se sieku i gule, pa se onda lub moči i pod jesen ljušti, triebi i suši. Usušen lub zove se mačalo (мочáло). Od luba jedne velike lipe dobiva se od prilike 30 funtih suha lika (mačala), od kojega se onda pletu rogožine ili tkaju parusovke. Na 100 njih treba lika od 20 stabalah. Sračunav trošak i nadnicu stoji seljaka 10 parusovkih 58—66 rubaljah, a on dobiva za nje samo jedno 52 rublja.

Ja sam ovo naveo, da se vidi, s kolikom žilavosti ruski narod prianja za lipovo rukotvorstvo. Uzevši jedno s drugim vadi se u Rusiji iz lipe svakako golem dohodak, pa taj je bio jošte veći, dok lipove šume nisu bile onako poharane, kao što sam gore razložio. Lipa je dakle po Rusiju vrlo znamenito možebiti najznametnije drvo.[1]

Ovo nam dovoljno razjasnjuje, zašto Rusi lipu štuju; al se odavle nerazbire, zašto su ju ostali Slaveni priljubili. To bismo tek onda razumjeli, kad bi se dokazalo, da su Slaveni jošt u predpovjestno doba, dok su živili svi na okupu, lipu poznavali i svestrano upotrebljavali. Jer za 2000 godinah može se rašće iliti vegetacija jedne zemlje sasvim zamieniti. Tako n. pr. u Danskoj neima sada ni od lieka hrasta, nego sve sama bukova šuma; u

---

[1] Odtuda i ruske poslovice:

Была липка, а стала лутошка.
Сосна кормитъ, липа обуваетъ.
Бара липовые, а мужики дубовые.
Липовы два котла, да и тѣ сгорѣли до тла.
Антипа не липа.

Njemačkoj nestaje takodjer sve to više glasovitih starih hrastovih šumah i mjesto njih uzimlje mah crnogorica: zar nije moguće, da se je i lipa u Ruskoj stoprv u povjestno doba onako razprostranila i kakvo starije drveće rek bi zagušila? Jesu-li dakle već Praslaveni lipu poznavali?

A. Kremer piše: „Wenn die Benennung für die Palme und Dattel in allen semitischen Dialekten eine und dieselbe wäre, so stünde auch damit fest, dass schon in der Urheimath die Palme und Dattel ihnen bekannt war.“[1] Bit će dakle prosto i nam ovako umovati: buduć da drvo lipu svi Slaveni istim ovim, ni malo nepromienjenim imenom zovu: to je dokaz, da su već u svojoj pradomovini lipu poznavali. Nu ovo nedotječe za odgovor na naše pitanje: „zašto Slaveni lipu *štuju?*“ — Ako tko poznaje kakvu stvar, odatle nemožeš izvoditi, da mu je do nje stalo; da bi to mogao, treba ti dokazati, da on iz te stvari znatnu korist vadi. Ista dužnost zapada i nas. Ako dokažemo, da su se već Praslaveni lipom koristili, da su njom svoje potrebe namirivali: onda ćemo razabrati, zašto su to koristno stablo priljubili. I ovu zadaću olakoćuje nam slavenski jezik. Najznamenitiji je probitak od lipe med i lika. Da su Slaveni od izkona *med* poznavali, dokazuje ista ova rieč svim Slavenom zajednička (*cslav.* медъ, *rus.* мёдъ, *polj.* miod, *čes.* med, *luž.* mjed), pa i rieč *pčela*, koju s malom promjenom takodjer svi Slaveni govore (*cslav.* пчъела, óъчела, *slov.* čbela, čmela, čela, bučela, *bug.* pčelъ, *čes.* včela, *polj.* pszczoła, *luž.* včoła, *rus.* пчела); — *vosak* (*cslav.* воскъ, *rus.* воскъ, *slov.* vosik, vojsk. *čes. polj. luž.* vosk). Komu nit ovo nedotječe, lasno će se o tom, da su Slaveni med poznavali, uvjeriti, kad se sjeti, da divlje pčele najvole stanovati u lipovih dúpljah. Zna se, da je medvjedu najsladja hrana med, i kad spazi dúplju iz koje pčele izlieću, odmah se domišlja, da tu ima meda, te navaljuje u dúplju i vadi med. Za prastare Slavene znamo, da su prebivali u lipovih šumah: nu tolikoj dotupavnosti, koliko je ima u medjeda, možemo se doista i u njih domišljati, to jest, da su u lipovih dúpljah med tražili.[2] Ovo nam potvrdjuje nedvojbeno rieč, kojom su napose

---

[1] A. v. Kremer: Semitische Culturentlehnungen aus dem Pflanzen- und Thierreiche. (Ausland 1875. str. 3).

[2] Der Südosten von Europa, die Abhänge der Karpathen und die sich anschliessenden Ebenen waren von *Urbeginn* eine grosse Lindenwaldung, die noch in historischer Zeit einen unermesslichen Honigertrag lieferte und in der die eingerückten Slaven hausten und schmausten. Bei steigen-

onakov med prozvali, naime *rus.* липецъ, *polj.* lipiec, naški lipovac, (njemački „*Jungfernhonig*“).

Sad nam se nameće novo pitanje: jesu-li Praslaveni marili za med? Jer ako zanj nisu marili, nije jim stalo ni za lipom. Ako jim je pako med bio omilio, neima sumnje, da su priljubili i lipu, jer jim ga je namicala.

Koliki su bili Slaveni prijatelji meda, najočitije pokazuje sveslavljansko piće *medica* ili *medovina, čes.* mědovec, *rus.* мёдъ, *polj.* miod, miodowina, *luž.* mjed, a odtuda jamačno njemačko *Meth*, prema grčkomu μέθυ. Zato piše Anton (Geschichte der Slawen. I. str. 109): „Die Slawen wussten auch aus Honig Meth zu verfertigen. Von ihnen lernten die Deutschen die Kunst und den Namen. Diesen Meth lernten die deutschen Geistlichen zuerst in Pommern kennen, er war ganz nach ihrem Geschmacke und ward dem besten Wein vorgezogen.“ Doista piše Herbord (Vita S. Ottonis): „Vinum Slavi in Pomerania nec habent, nec quaerunt, sed melleis poculis ex cerevisia accuratissime confecta vina superant falernica.“ — I Karamzin (I. X. 235) potvrdjuje: „Медъ древнейше любимое питіѣ всѣхъ народовъ славянскихъ. A češki ljetopisac Hajek, pripoviedajuć o gostbi kneza Nezamysla (g. 745.), kaže: „Kníže Nezamysl rozkázal svým služebníkům, aby dali — medoviny k píti bez nedostatku.“

Ovamo ide i rusko piće квасъ, o kojem piše Rakowiecki (Prawda Rus. I. str. 14): Powszechnieyszym Słowian napoyem był *kwas*, ze słodu, lub chlebu i miodu robiony, iakiego dotąd w Rossyi używaią.“

Da su već drevni Slaveni med ne samo cienili nego i oko njega nastojali, to jest da su bili pčelari, to nam svjedoči sveslavenska pčelarska terminologija.[1] Osim navedenih već riečih: *pčela*,

---

der Kultur des Bodens hatte jeder Zeidler sein bestimmtes Revier im Walde, und die Honigbäume wurden gezeichnet. *(Victor Hehn:* Kulturpflanzen und Hausthiere in ihrem Übergange aus Asien nach Europa. Strana 425).

[1] Eine uralte Beschäftigung der Slaven war die Bienenzucht, worauf die gemeinsame Bezeichnung für Biene und Bienenstock, wie nicht minder jene für Honig und Wachs hinweisen. (Dr. Gr. Krek: Einleitung in die slavische Literaturgeschichte Graz 1874. I. 41.) — Ovo razabiremo iz vjekopisca Otonova Herborda opisujućega (II., 1) ovako obilje Pomorja (Pommern) oko g. 1125.: „Pomerania omnigenum frumentorum et leguminum sive seminum fertilissima est. Nulla *mellis* feracior, nulla pascuis et gramine foecundior“. Na drugome mjestu (II. 41): „Butirum de armento et

med, *vosak* nalazimo u svih Slavenah jošt i ove: matica, *cslov.* матица, *rus.* матка (матица je sad u Rusah = greda), *polj.* macica, matka, *čes.* matice, *slč.* matica; trut, *slov.* trôt, *cslav.* трѫтъ, *rus.* трутенъ, *polj.* trąd, trąt, *čes.* troud, *slč.* trud, *luž.* tšut, *njem.* Drohne; roj, (ovako kod svih Slavenah), *magj.* raj, *rum.* рою; sat, *slov.* set, sit, *cslav.* сътъ, *rus.* сотъ, *njem.* Wabe (od *lat.* favus); ul, uliste, *slov.* vulnjak, vulinjak, vulišče, *cslav.* оулей, оулии, *rus.* улей, *čes.* oul, *slč. polj.* ul, *bug.* улијъ. Hehn (u pomenutoj knjizi 425) kaže, da je pravo pčelarstvo došlo k Slavenom od juga i zapada, tobože od Niemacah: tim bi ova potonja slavenska rieč dolazila od latinske *alveus*, *alveare*, i to sve samo zato, da se dokaže, kako su Slaveni pčelariti naučili od Niemacah. Nego rieč *vul* znači do danas kod Slovenacah šuplje stablo, a ůl kod Litvanah duplju: nije li to naravnije vrelo od *alveus?* A da bi bili Slaveni, stanujući u pravom pčelištu, u lipovih šumah, naučili pčele poznavati i gojiti tek od Niemacah, kao što Gebhardi (Geschichte der Wenden I. str. 42) naročito tvrdi, gdjeno su Niemci prebivali u hrastovih šumah, kamo pčela slabo i zaluta (jer se žirom nehrani) — to je upravo smiešno. Istina je protivno, naime da su bili Slaveni učitelji Nemcem, kao što u gospodarstvu u obće, tako napose i u pčelarstvu, i to ne samo drevni i prvi Slaveni, nego i najmladji, današnji, *vide* Dzierzon.

Iz svega, što sam do sada naveo, razabire se bjelodano, da su već prastari Slaveni med u obće, a lipovac napose poznavali i cienili — pa kako nebi, kad su ga u svojih šumah silu božju imali, a drugoga sladkoga začina (n. pr. sladora) nije u njih bilo! Da potražimo sada, jesu-li i za drugi poglaviti produkt lipe znali, to jest, jesu-li poznavali i upotrebljavali njezino liko. I ovdje nam ide jezik u pomoć. Rieč *lika*, *liko*, *likovina*, *rus.* лыко, *bug.* liko, *čes.* lýko, lejčí, lejko, *polj.* łyko, *luž.* łyko, łykno, znači u obće *lat.* liber, *njem.* Bast, a napose *lipovo* liko. Dakle su ga već drevni Slaveni poznavali; a da su ga i upotrebljavali u predpovjestnoj dobi, onako kako i danas, tomu imamo znamenit dokaz u najstarijih českih i poljskih ljetopisih.

---

lac de ovibus cum adipe agnorum et arietum, cum habundantia *mellis* et tritici, cum canavo et papavere et cuncti generis legumine".

(V. Herbordi dialogus de Ottone episcopo Bambergensi).

Isto tako kaže pisac XII. vieka Willermus Tyrensis Historiae Lib. XX. cap. IV. u opisu Srbije, da Srbi obiluju mliekom, sirom, maslom, voskom i medom.

Oko godine 690. zasjela je na češki priestol slavna Ljubuša (Libuše); nu ženska vlada nebijaše po ćudi češkoj gospodi: zato Ljubuša odabere za svoga supruga i vladaoca Přemysla, stadičkoga vlastelina. Narod joj povladi i pošalje poslanike u Stadice, da dovedu Přemysla na Višegrad kod Praga, gdje je bila stolica čeških vladalacah (za Přemysla se povieda da je Prag utemeljio). O putovanju tih poslanikah k budućemu vladaocu piše češki ljetopisac Dalimil (živio oko god. 1314), da su ga zatekli u polju gdje ore, a obučen je u crevlje (škorně) od lipova lika; o ramenih mu visi torba takodjer od lika, iz koje izvadi hljeb i sir, te ponudi poslanike.

„Páni po koni poiedú,
až Bieliny řeky doidu,
dle téj řeky kóň poteče,
na iednu úlehl přiteče,
na niež orá muž veliký,
obinuv sve nohy lyky.
Posah k lyčenej kabeli,
vynie sir a pecen veli,
poče na radlici jesti,
panov prosi podle sebe sjesti.“

Da su bile te Přemyslove škornje uprav od lipova lika, to zabilježi drugi češki ljetopisac, Hajek z Libočan (živio oko g. 1540) On piše: „Přemysl kázal sobě podati třevíc lyčených, v kterých obyčej měl dřívě choditi, kterež byl i sám svú rukú ušil lýčím *z kor lipových*; ty hned za ňadra vloživ svuoj konj obrátil.“[1]

Da ovo nije pusta priča nego istinit dogodjaj, to potvrdjuje treći češki ljetopisac Cosmas pragensis († 1125), pišući: „Przemysl tollit secum suos cothurnos ex omni parte subere consutos; quos fecit servari in posterum et servantur Wissegrad in camera ducis usque hodie.“ Kosmas pripovieda, da su te škornje ondje čuvane po zapoviedi samoga Přemysla, koji reče: „Faciam eos in aevum servari, ut nostri posteri sciant, unde sint orti.“ Češki vladaoci obuvali su te „лапти,“ kad su zasjedali na priestol, onako kao što obuvaju ugarski kralji crevlje svetoga Stjepana. Samo što

[1] Kronika česká od Vaclava Hajka z Libočan. Nove vydání v Praze 1817. str. XI.

Přemyslovih škornjah neima više, bit će izgorjele i s Višegradom, kad su ga Pražani god. 1420. na juriš osvojili, pa razorili.

Isto javljaju poljski ljetopisci za praotca poljskih vladalacah Piasta, da je nosio opanke od lipova lika. Roepell tu priču poteže na Leška.[1]

Iz riečih Kosmasa domišljamo se, da su za Přemysla, kao što i dan danas u Ruskoj, ratari nosili obuću i torbu od lipova lika. — I tomu se lasno dovijamo, da su drevni Slaveni uz liko od lipova stabla i samu lipovinu kojekako upotrebljavali, osobito za drvene stvari, koje treba da budu lake. Ako jošt uzmemo na um kako jih je lipa svojim cvietom i lišćem od bolestih liečila i med jim namicala; kako jim je zimi štitila kuću od sjevera, a ljeti debeli hladak činila i po njihovu mišljenju jošt i od groma ju čuvala — nećemo se čuditi, što jim je lipa uz toliku svestranu korist[2] najviše bila omilila.

Da ovo nije pusto nagadjanje, tomu imamo živ dokaz kod grada Pirica u Pomorju (Pyritz in Pommern).

Pomorski Slaveni otimali su se najdulje kršćenju. Jošt u početku XII. vieka bili su u obće pogani. Samo gdjekoji je potajno prianjao za novu vjeru; al se nije usudio javno ju izpovjediti, jer su im bili kršćeni susjedi Poljaci, nastojeći jih podjarmiti, omrazili vjeru kršćansku. Napokon podje za rukom Otonu, biskupu bam-

---

[1] Roepell Dr. Rich. Geschichte Polens 1840. I. 76.:

„Leschek ein armer Jüngling mit Bastschuhen und grobem Mantel nimmt Theil an dem Wettkampfe um die Krone, er wird zum König erhoben und vererbt die Würde auf die Nachkommen".

[2] W pieśniach i przysłowiach ludów słowiańskich lipa rawnie jak u nas ma miejsce. — I nie dziw, może więcej żadne drzewo tyle użytków nie przynosiło w dawnych wiekoch. (Wojcicki „Zarysy domove. Str. 224).

Isto misli i dr. Grgur Krek, profesor na gradačkom sveučilištu. On mi piše:

„Od nekdaj se nam pripoveduje, da so stari Slovani izmed vseh dreves posebno lipo čestili in tudi v navadnem življenju čujemo ravno toliko o slovenskej lipi kakor o nemškem hrastu. Jaz si stvar prilično takó le tolmačim: Lipa ni nigdje u Evropi bolj domača, nego na onem teritoriji kamor danes stavimo prvotna bivališča še ne razdeljenega slovanskega plemena. Da je bila tedaj lipa našim pradedom prav dobro znana, že iz navedenega izvira, a poleg tega na isto meri tudi občeslovanska beseda za to drevo: stsl. lipa od kor. lĭp, skr. lip, staro-visokon. klīb, litv. in lot. lip (lit. lëpa, pruss. lipe, lot. leepa = sl. lipa). Blizu je z našo lipo gr. λέπειν = sl. lupiti, lit. lupti in strviskn. lōft je drevesna skorja. Za grah luščiti imajo še danes nemški Štajerci besedo lüften (cf. slov. b in p = nemšk.

beržkomu, podupiranomu od poljskoga vladaoca Boleslava, te je svojim blagim, doista apostolskim propoviedanjem[1] privolio Pomorce, da su se pokrstili: godine 1124. na Vidov dan dodje do grada Pirica, gdje se je bio baš narod sakupio na njekakvu narodnu svetkovinu. Oto i njegovi pomoćnici stanu ga nagovarati, da se okani svojih poganskih kipovah i da se obrati jedinomu bogu, što jim i za rukom podje: narod se obrati vjeri Kristovoj i oni krstiše mnogo tisućah izvor-vodom izvirućom kod onoga grada. Poradi toga bude to vrelo prozvano „svetim vrelom“. Pa što uradiše pomorski Slaveni da ovjekovječe uspomenu toga veleznamenitoga dogodjaja? — Posadiše oko toga vrela četiri *lipe*.[2] Nije li ovo očit dokaz, kako su već stari Slaveni ljubili lipu, kad nisu znali dičnijega spomenika svomu pokrštenju nego što je ovo slavensko drvo?

Godine 1824 proslaviše u Piricu vrlo svečano osamstogodišnjicu svoga obraćenja na vjeru kršćansku, te je pokojni pruski kralj

---

f). Sem spada tudi gr. λεπτος in lat. lepidus. Izraz za pomen gledé slovanščine je porad tega jako zanimiv, ker lehko iz njega sklepamo, da so stari Slovani iz lipovega lubja baš delali nekako vezila, da ne rečem vrvi, kakor mi denes iz prediva. Slovani bili tudi dobri bučelarji, nekako naravno k tomu pripravljeni, tim je tudi nekaj njihovo priljubljeno drevo — lipa precej pripomoglo. Tako je tedaj staroslovansko bučelarstvo že v nekej zvezi z lipo. Sicer so nekteri nemški preiskovatelji hoteli dokazati da so se bučelarstva Slovani še le od Nemcev učili. Ali ravno nasprotno je resnično. Bučelarstvo so ravno tako Slovani poznali pred Germanci, kakor poljedjelstvo, se vi da primitivno. Dokaz temu so osobito arabski pisatelji in dalje tudi lingvistično starinarstvo, kar dalje izvajati tu ni prostora. — Da so dalje Slovani rabili lipov cvet tudi za zdravniške potrebe, si smemo barem misliti, ako tudi ne lehko dokazati. Ni ga bilo tedaj na prvotnem territoriji slovanskem drevesa, ki bit bilo onako koristno kakor lipa, in zarad tega, kakor tudi ki je ondi tó drevó v takej obilici raslo, smemo sklepati, da je res bila lipa ono drevo, koje je bilo Slovanom nad vsemi druzimi priljubljeno ter čestito.

[1] „Otto biskup Bamberský, bez odporu jeden z nejvznešenějších apoštoluv národův slovanských“ — zove ga Šafařik (Starožitnosti Slovanské str. 745).

[2] Am 15. Juni 1124. taufte Otto zuerst in Pyritz mehrere Tausend Heiden, wovon sich an diesem Orte noch ein ehrwürdiges Denkmal erhalten hat. Nahe bei der Altstadt befindet sich eine mineralische Quelle, aus der Otto die Heiden getauft haben soll und die desshalb noch jetzt der heilige oder Ottobrunnen heisst. Das christliche Alterthum hat diese Begebenheit durch ein einfaches Erinnerungszeichen unvergesslich zu machen gesucht, indem noch jetzt vier Linden den Brunnen umgeben die ein hohes Alter verrathen (Allgemeine Kirchenzeitung 1829. Nr. 24).

Fridrich Wilhelm III. sa svojimi sinovi podigao u slavu toga dogodjaja medju pomenutimi lipami veliki križ od kamena i obzidati dao „sveto vrelo“ kao što svjedoči nadpis na tom zidu.

Od onda je prošlo opet pol vieka. Želeći ja doznati, živu li jošte oni prastari svjedoci pomorske pobožnosti i slavenštine, zamolim ovih danah župnika u Piricu g. Berga, da me obaviesti o lipah posadjenih oko svetoga vrela. On to, premda inače sasvim nepoznat, s mjesta učini. Evo njegovih riečih:

„Als ich 1868. in das hiesige Pfarramt trat, standen neben dem Ottobrunnen auch zwei uralte Linden, die durch ihr ehrwürdiges, dem Absterben nahes Äussere die Nachricht, dass sie bald nach der Anwesenheit des Bischofs Otto von Bamberg gepflanzt seien, wohl rechtfertigten. Die eine derselben verbrannte so sehr, dass die Ueberreste beseitigt werden mussten. Das war 1869. So steht denn jetzt nur noch eine der historischen Linden, eine Greisin, die uns jeden Herbst besorgen lässt, sie werde im nächsten Frühjahr keine Blätter mehr bringen. Die Greisenlinde misst über dem Erdboden 3,52 Meter im Umfange. Es grünt an ihr nur noch ein einziger Zweig, von welchem ich ein paar Blätter beilege. In Agram mögen sie doch eine Seltenheit sein, die letzten Blätter von der acht Jahrhunderte alten Ottolinde, die wohl schon im nächsten Jahre zu den Todten gehören wird. — Der Taufbrunnen selbst, dessen Wasser noch heute hier (in Pyritz) und in der Umgegend als Taufwasser gebraucht wird, sprudelt sein Element so kühl und klar wie am 15. Juni 1124.“

Da uzdržimo slavenski historički kontinuitet u Pomorju, zamolio sam istoga g. župnika, da o mom trošku posadi četiri mlade lipe oko svetoga vrela, pa da mi u jesen pošalje sjemena od one stare lipe, nebi li pomladili i razplodili kod Adrije što kod Balta — jaoh! — pogibe.[1]

---

[1] G. župnik Berg odazvao se je zbilja i toj molbi, te poslao sjemena od one lipe uz sliedeće pismo:

„Pyritz 5. December 1877.

„Ihrem Wunsche gemäss sende ich Ihnen ein Schächtelchen Samen von der alten Ottolinde. Ihr Gedanke, denselben in Agram auszusäen und so die Ottolinde zu verjüngen und aus dem rauhen Norden in den sonnigen Süden zu verpflanzen, ist so sinnig und tief poetisch, dass Jeder, dem ich hier davon sagte, Ihnen lauten Beifall spendete. Vielleicht ruht einmal in ferner Zukunft ein Pommer im Schatten einer kroatischen Linde und lässt es sich nicht träumen, dass das Samen-

Ja sam ovo potanko pripovjedio, jer je to možebiti najstarije historičko svjedočanstvo slavenske ljubavi prama lipi. Ovu ljubav su Slaveni sa sjevera, iz ruske pradomovine, u svoje novije postojbine sobom ponieli i ondje gojili, (što su lako mogli, jer su izprva dosta lipah nalazili po ondašnjih gorah), a goje tu ljubav tradicionalno do dana današnjega.

Ovako nam Ruska tumači, zašto Slaveni od pamtivieka izmedju drveća najvole lipu; a ova ljubav lipe potvrdjuje nam opet, što smo i drugdje naučili, da je Rusija pradomovina Slavenah.

---

korn, aus welchen sie entspross, aus seiner Heimat kam, am Ottobrunnen bei Pyritz reifte. Richard Berg".

Sjeme je bilo posijano, i to većina na vrtu preuzvišenoga g. biskupa Strossmayera u Djakovu, a nešto u gospodarskom pokušalištu u Zagrebu, jer se nemože unapried znati, koja će mu zemlja ugadjati. No ima tu nevolje: sjeme od onako stara drveta slabo niče, i tako neznamo, hoćemo li uz najveću brigu razploditi staru pomorsku lipu. Dok ovo pišem, nije još bilo niklo.

Вѣньць (στέφανος) и диꙗдима (διάδημα)

u srpskim krunidbenim ceremonijama.

OD DOPISUJUĆEGA ČLANA PROF. STOJAN NOVAKOVIĆA.

(Čitano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 28. travnja 1877.)

Riječ вѣньць naših starina obično odgovara grčkome στέφανος, počinjući od kraljevske krune pa do običnih vijenaca cvijeća. To se može lijepo vidjeti iz Lexicona Miklošićeva pri riječi вѣньць i svjema od nje složenima. Riječ диꙗдима čista je grčka διάδημα po vizantijskom izgovoru. Στέφανος i διάδημα imahu u Jelina to jednako značenje, što i jedno i drugo označavahu razne vrste mahom počasnoga ili radosnoga nakita za glavu; otuda su se s tim razvila poznata simbolička značenja za državnu vlast. Razlika bješe megju objema riječima ta, što στέφανος bivaše od cvijeća ili dragocjenog metala, a διάδημα od tkanih materija; kako je dakle riječ στέφανος prevedena na naš jezik riječju вѣньць, može biti da bi se za διάδημα prema tome mogla uzeti riječ врьвьца. No kako se već ozgo vidi, naši je stari nijesu prevodili. Daničić i Miklošić u svojim rječnicima uz диꙗдима prosto meću grčku riječ, ne upuštajući se u kakvo dalje tumačenje. Prema tome bi naše riječi вѣньць i диꙗдима slijedile razliku u značenjima grčkih riječi στέφανος i διάδημα, a slijedile bi na svu priliku i promjene značenjâ, ako bi ih kakvih u vizantijsko doba bilo. Toga radi uzećemo na oko najprije to, da li se značenje riječi диꙗдима u našim spomenicima može podudariti s gore navedenim jelinskim značenjem ili ne?

Kad se pogleda ono jedino mjesto u Monumenta Serbica na str. 155, na koje upućuje Daničić pri riječi диꙗдима u Rječniku, nalazimo na njemu (u pismu po vremenu svome znatnom, jednom od prvih pisama cara Uroša, sina Dušanova) tekst veoma znatan

u svakom pogledu, koji glasi: **иже ми дасть владика Христось вьспрниюти ми вѣньць царьствиꙗ диꙗдимою и прьвою ꙁнаменнию царьскаго чрьтога, иже вса добрѣ ѹстраꙗюштѹ ми по ꙁаконѹ ѹставленномѹ вьсечьстнаго ꙁбора иже ѡть прѣжде господинномь и родителюмь царьства ми свето почившимь царемь** itd. U životu pak istoga vladaoca, koji je pisao patrijarah Pajsije (1614—1646), te koji je I. Ruvarac štampao u Glasniku XXII., dakle poslije izdanja Daničićevog i Miklošićevog rječnika, nalazi se na str. 222 ovako mjesto, koje govori o materi Uroševoj nad mrtvim Urošem: **и оумоли прѣдстателꙗ ѡткрити ракоу и видѣти, и тогда горша жалость бысть и рыданїе и вьплю, и лобиꙁають, и царскою диꙗдимою тѣло ѡблагаеть и оуброусомь покрываюеть лице юго.** Ako i ne bi bilo teško prvo mjesto složiti s gore navedenim jelinskim značenjem riječi διάδημα u grčkim i latinskim rječnicima, ovo drugo mjesto sa svijem se tome protivi. Tu protivnost bilo bi mogućno izgladiti, odbijajući na netačno razumijevanje poznoga pisca. Ali i to smije biti tek poslije pažljivoga ispita i poregjenja s drugim pouzdanijim izvorima, jer se često dogagja, da se u poznim izvorima nagju tradicijom sačuvane vrlo stare stvari. Za starine i pojedinosti krunidbenih ceremonija srpskih jedva bi se moglo naći za taku tradiciju vjerodostojnije mjesto od patrijaraškog dvora srpskog. Onaj pak tekst imamo od patrijarha Pajsija, koji megju svjema poznijim patrijarsima veoma značajno mjesto zauzima. Toga radi držim, da predmet potpuno zaslužuje ispit, koji sam mu ovdje rad pokloniti.

Tako, prvo, riječ **диꙗдима** nije česta u spomenicima našim. U Miklošićevim Monumenta serbica kao da dolazi samo na gore navedenom mjestu, koje jedino i Daničić u Rječniku spominje. Miklošić u svom Lexiconu pominje kao izvore uz **диадима** u **диꙗдима**: tipik hilandarski, Monumenta serbica, homilije Zlatoustove pisane pod Ovčarem na Moravi a sad u Ljubljani, zbornik kirilobjelozerskog manastira i Mihanovićev rukopis priče o Aleksandru. Radi našega istraživanja u pogledu značenja te riječi u ceremoniji krunisanja svi se ti izvori svode opet na gore navedeno mjesto u Mon. Serb., pošto je sve ostalo ili strogo crkveno ili prost prijevod s grčkog, kao što je priča o Aleksandru. Toga radi ostaje nam da promotrimo iz bliže gore navedena dva mjesta.

Na prvom od ta dva mjesta upotrebljena je riječ **диꙗдима** kao znamenje *carske* krunidbe, a na drugom ona se mnogo jasnije spominje kao nekakav naročiti *carski komad u odijelu.* Toga radi po-

treba je da pogledamo u srpske pisce i spomenike srednjega vijeka na mjestima gdje još govore o krunisanju, da bismo vidjeli kakvim se nazivima služe pri opisivanju krunidbene ceremonije.

Takih pak mjesta nema mnogo. Dvije su prilike za takav govor: krunisanje Stefana, prvovjenčanog kralja, koje je izradio sveti Sava, i krunisanje Stefana Dušana cara. Navešćemo dotična mjesta o oba ta dogagjaja.

Domentijan na str. 246—247 priča, kako je sveti Sava krunisao svoga brata kralja Stefana, ovim riječima: и призвавь благовѣрьнааго брата своѥго прѣвеликааго жоупана кирь Стефана вь великоую арьхиѥпископию рекомоу Житьчоу — — прѣосвештеныи кирь Сава сьтвори по обычаю обьноштьноѥ стоꙗниѥ и по великомь исходѣ светыѥ литоурьгиѥ, приѥмь светыи вѣньць вь великомь светилишти, и вѣньча благовѣрьнааго брата своѥго, и помаза ѥго доухомь светыимь на кралѥвство, ꙗко звати се ѥмоу самодрьжавьномоу господиноу курь Стефаноу кралю.[1] Preragjivač Domentijanov Teodosije opisuje isti dogagjaj ovijem riječima: празднику же тогда соуштоу Христа спаса и бога нашего, вьсеноштное же молбами пѣние сь всѣми светыи вь црькви сьврьши, сь всѣми же епископы и игоумени и сь мнѡгыми свештеными светоую и божьствьноую лутоургїю слоуже, и вь врѣме, егда ѡсвештати подобно, вѣнцоименитаго брата великаго жоупана Стефана вь светыи жрьтьвникь вь светаа светыхь кь себѣ приемь, молитвами же и молѥнїемь кь богоу сего благословивь, багреницею же и бисромь прѣпоꙗсавь и оукрасивь, и вѣнцемь царствїа чьстноую главоу его вѣнчавь, и муромь того помазавь, о бозѣ самодрьжавна кралꙗ срьбскаго сего быти нарицаеть.[2]

Kad se sporede megju sobom oba mjesta, vidi se jasno po odregjenijem i tačnijem pripovijedanju Domentijanovu, da mu je tečaj krunisanja Stefana prvovjenčanoga izvjesno poznat bio. S toga mislim, da Teodosijeve riječi za ovaj dogagjaj moraju sa svim izgubiti cijenu; ali one kao da više kazuju krunisanje Dušanovo na carstvo, dogagjaj, koji je bliže bio Teodosiju, pošto je dosta sigurno da je Teodosije XIV vijeka živio, a ništa lakše, nego da je po poznatoj bližoj onu njemu već manje poznatu stariju ceremoniju opisivao. Ovo će malo niže još očevidnije biti. Dovoljno da pouzdaniji i bliži svjedok Domentijan jasno kazuje, kako je sv. Sava *vijencem* vjenčao i *mirom* pomazao kralja. Isti pisac sam naprijed pripovijeda, kako je krunu za krunisanje kralja jepiskop Metodije

[1] Даничић, Живот св. Симеуна и св. Саве, Београд 1865.
[2] Даничић, Живот св. Саве, Београд 1860, 143.

iz Rima donio.[1] Ne bi valjda teško bilo pronaći, kakva je upravo bila ta kruna, pošto ne će biti nemogućno saznati, kakve su krune rimske pape slale onima koji bi ih od njih tražili. Dovoljno dakle, da kao instrumenat krunidbe za Stefana Prvovjenčanoga ostaje вѣньць, στέφανος, corona.

Dušanovo krunisanje pominje se na više mjesta, ali ne tako odregjenim riječima. O njem imamo spomena u samim pismima Dušanovim. Tako u pogovoru zakoniku, koji je po Rakovačkom rukopisu u Срб. лѣт. 1828. IV. štampan, a koji sam ja u svom izdanju Dušanova zakonika na str. XXIII—XXVI na novo štampao, Dušan opisuje svoje krunisanje ovim riječima: и богомь дарованиимь вѣнцемь царскимь вѣнчань быхь на царство вь лѣто ҂ѕѡнд. мѣсеца Апрılїа дı. дьнь въ велики и много свѣтли и радостныи праздникь вьскрьсенїа Христова благословенїемь и рукою прѣѡсвештеннаго патрїарха Іоанїкїа и вьсеми архїереи сьбора срьбскаго, тогожде благословенїемь и рукою прѣѡсвештенаго патрїарха бльгарскаго кurь Сумеона, и вьсеми архїереи сьбора бльгарскаго, и молитвами же и благословенїемь вьсечьстнаго лика светые гори Афона, протомь же и всеми игумени и вьсеми старци сьбора светогорскаго наче и ѡть архїерел престола грьчкаго и вьсего сьбора, иже изволише ѡ мне царствовати. U pismu od 1349, kojim Dušan daje zemlje manastiru Bogorodičinom u Arhiljevici (Mon. Serb. CXXV) u početku pisma pominje Stefana Nemanju kao osnovaoca države srpske, — što on čini na više mjesta u pismima darovnim, kojih je poslije krunisanja na carstvo i tijem povodom mnogo izdao, — pa govori: егоже (t. j. Nemanjinom) молитвою и помоштїю сподобльшоу се быти сьнаслѣдникоу того добрыимь дѣлѡмь мнѣ, прьвомоу благовѣрномоу и богомь поставлѥньномоу цароу Стефаноу, обновльшомоу прьвыи царьскьи вѣньць срьбьскои и поморскои ꙁемли.

Vidi se dakle jasno, kako je Dušan krunisan; on nije imao nikakvu krunu sa strane, on se zacario samostalno blagoslovom svega duhovnoga zbora onih zemalja, koje je pod svojom vlašću držao. Pa dokle Domentijan govori prosto o *vijencu*, dodajući mu samo epitet *sveti*, u Dušana na oba mjesta se pominje *vijenac carski*; na drugom još *prvi vijenac carski*, kao da hoće time naročito

[1] Uporedi o tome i zapadne izvore od dr. F. Račkoga u Starinama VI, 53 i od I. Ruvarca u Javoru za 1876, br. 5. Dogagjaj što je srpska kruna iz Rima, valja objašnjavati čisto političnim razlozima, koje je lako naći.

da napomene razliku megju carskim i kraljevskim vijencem. Uroš, sin Dušanov, koji se, kako se vidi iz njegova gore spomenutog pisma, takogje vjenčao na carstvo kao našljedni car, pominje **вѣньць царствїа**, za koji veli da ga je **вьспрнѥль днѩдимою**. Uroš dakle dodaje još nešto, što nam i u stvari napominje razliku, koja se pri gornjim riječima slutiti može. Kad se sad uporedno s ovijem mjestima uzme na oko ono što ima u Teodosija o krunisanju Stefana prvovjenčanoga, jedva se može sumnjati, da je ondje Stefanu prvovjenčanom pripisana nekakva carska krunidbena ceremonija XIV vijeka. I u njega je **вѣньць царьствїа** kao i u ovih mjesta XIV vijeka, pa u njega se još kao znaci carstva pominju *bagrenica* i *biserni pojas*. Da l' se u tome dvome i u *dijadimi*, koja se riječ, kako vidjesmo, u nas pominje izključno pri caru Urošu, ne sastoji ova razlika megju krunisanjem kraljevskim i carskim, koje nam je po opisima očevidno različno, a na koje kao da upućuje Dušan?

Da na ovo odgovor i objašnjenje dobijemo, potrebno je posegnuti u starine vizantijskoga dvora, jer je, kao što je već poznato, upliv Vizantije na naš javni život, naročito u XIV vijeku, veoma silan bio. Šta vele dakle vizantijski spomenici?

Mnogozaslužni za starine vizantijske Ducange u svome Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis[1] pod στέφανος evo šta veli o tome simbolu državne vlasti: στέφανος recentioribus Graecis *non semper sumitur pro diademate augustali*, et pro quavis corona: *sed* interdum *pro serto aureo, quo caput cingebant qui infra dignitatem imperatoriam erant*. Nam imperatoris et augustarum coronas στέμματα vocabant, caeterorum vero, quibus jus etiam erat coronae, στέφανους, — pa pošto navodi u potvrdu primjere iz vizantijskih pisaca, nastavlja dalje: et ex Anna Comnena lib. 3. Alexiad. pag. 78, quo loco describit, ut Alexius parens fratrem natu majorem Isaacium nova, et a se, tum primum inventa, Sebastocratoris dignitate et ut circulo aureo, quem στέφανον, ut imperatoriam coronam, διάδημα vocat, donaverit.[2] Isti pisac piše pod διάδημα ovo: διάδημα sequioribus saeculis aliud fuit a fascia illa regali, qua caput cingebant Imperatores. — Est igitur *diadema* fascia illa latior, qua

[1] Ja se služim izdanjem Lugduni 1688.

[2] Biće da je negdje iz tijeh vremena uzrokom može biti novih „varvarskih“ kraljeva i počelo to razlikovanje. Konst. Porfirogenet u svome djelu de ceremoniis aulae byzantinae na mjestu gdje opisuje svečanost krunisanja, ne pominje *dijadimu*.

Imperatoris pectus cingitur. Vidi se odatle i to, da je taj komad ruha izključno carski.

Sa svijem je dakle jasno, da je vizantijski dvor, u opće neiscrpan u ceremonijama, tražio da ne dâ ničim poniziti svoj ugled i auktoritet, te nije nikakvo čudo, da je on i u ceremonijama i u simbolima vlasti pazio na gradaciju, koju nije nikojom prilikom iz oka gubio.[1] A pošto se sve to ponajprije nas ticalo, i pošto smo *mi* vazda bili oni, koje su Vizantinci ispod sebe zamišljali, još je manje čudo, što su naši državnici o svemu tome račun vodili, s vazda budnom gotovošću da interese svoje brane i oružjem i svima onim znacima dostojanstva i moći, kojima se sama Vizantija služila. Pošto se pročitaju gore navedena mjesta iz Ducange-a, meni se čini, da nitko ne može sumnjati, kako megju riječima **вѣньць** i **дїадима** u našim spomenicima stoji ona ista razlika koja megju grčkima στέφανος i διάδημα u Vizantinaca. Na to upućuju riječi cara Uroša; to je sadržina riječî Dušanovijeh pisama. Kao resultat dakle može se uzeti; da su Stefan prvovjenčani i svi ostali kraljevi vjenčani *krunom* (**вѣньцемь**), na svu priliku onom istom, koju je sv. Sava iz Rima dobavio, a Dušan da je dotadašnjem kraljevskom znaku krune (**вѣньца**), koju je može biti novu i skupocjeniju dao skovati, dodao imperatorsku *dijadimu,* prijevez preko prsiju, onaj pozni najviši znak carstva carigradskog. To je, na svu priliku, ona ista *dijadima,* kojom je, po pričanju patrijarha Pajsija, poslije Dušanovica obavijala tijelo svoga zločinački ubijenog sina Uroša. Sa svim u smislu vizantijskih nazora, i ići će u potvrdu ovoga i ono, što je Dušan sina svoga Uroša nazivao kraljem. Ako je on i vjenčan na to, i ako je to bilo prilikom Dušanova vjenčanja na carstvo, kao što se može misliti, onda je Uroš vjenčan samo krunom (**вѣньцемь**). Krunidbena ceremonija bila bi dakle do Dušana pomazanje i stavljanje krune na glavu kraljevu s velikom crkvenom svečanošću, u crkvi; a u Dušana, i to kad se on za cara krunisao, i sina mu Uroša, isto to, s dodatkom prevezivanja *dijadime,* na što, po mom mišljenju, naročito upućuje gore pomenuto Uroševo pismo, gdje se upravo *dijadima* ističe kao carstveni insignium.[2]

[1] O tome se lijepo može čitati u članku dr. Fr. Račkoga u Radu XVII: „Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu".

[2] Za čudo je da se nigdje ne pominje *skiptar*, koji obično pripada u insignia vladalačke vlasti, a u nas mu nije rijedak spomen u starinama, i često se na novcima crta. Po svoj prilici uzimanje skiptra nije pripadalo u crkvenu svečanost.

Svemu ovome imamo još jednu vrlo lijepu i snažnu domaću potvrdu. To su slike na novcima kraljeva i careva srpskih. Imajući na umu šta je *dijadima* po poznom vizantijskom značenju te riječi, pa tražeći joj traga na novcima vladalaca srpskih u Opisu Ljubićevu, mi joj, za divno čudo, nigdje ne nalazimo traga prije novaca koje je Dušan kao car kovao. Prvi novac, na kome sam ja na carevoj slici *dijadimu* opazio, jeste 22 na tab. VII. Ali ona se najbolje vidi na novcima 4, 5, 6, 7 tab. VIII, koji su svi varijanti jedne vrste, kojoj je znak slika dvaju angjela koji krunišu cara. Mnoge varijante te vrste nabrojao je Ljubić u svom Opisu, počinjući od str. 109. Na tim novcima obično je u podpisu **Сфь црь (Стєфань царь)**. S njima se potpuno slaže i 11 slika na tablici medaljona i zlatnih srpskih novaca priloženoj uz Rad XXXV. Ništa naravnije nego pomisliti, da su ti novci kao medaljon krunidbene svetkovine i monetarni manifest novoga carstva (naročito ona slika u Radu XXXV, malo više navedena), jer slika njihova izgleda upravo kao ilustracija onih gore navedenih riječi iz pogovora k zakoniku: **и богомь дарованимь вѣнцємь царскимь вѣнчань быхь на царство.** Ti novci i onaj medaljon, kojemu je slika uz Rad XXXV štampana, slikom ilustruju ono što smo se mi trudili da pomoću književnih starina i tumačenja riječi pokažemo.

---

*

Ob optici Markantuna de Dominis.

Čitao u sjednici matematično-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 30. lipnja 1877.

PRAVI ČLAN JOSIP TORBAR.

Poviest obćenite prosvjete, budući neizmjerna obsega, nemože čovjek inače proučiti, nego ako popostane kod pojedinih umova, koji su budi velikim obretom kao nosioci zamašnih ideja izvorno svietlo na svoju dobu bacili, koje jošte i njihovim dalekim potomkom svieti, budi ju neobičnom kod svojih suvremenika snagom razsvietljivati pomagali. Svaki narod rado se osvrće poljem prosvjete: nebi li na njem našao tragova i vlastitoj narodnoj sviesti. S ove namjere popostajem i ja kod *Markantuna de Dominis* slavna sa učenosti, kojoj su se koncem 16. i početkom 17. stoljeća divili ne samo u našoj hrvatskoj domovini, nego ju rado priznavali i po ostalih priedjelih Europe. De Dominis nadkriljivaše obćenitim zvanjem daleko svoje suvremenike. Gosp. akademik prof. Ljubić opisao je g. 1870. u obširnoj u X. knjizi „Rada“ izišloj razpravi i u II. knjizi „Starina“ život i ocjenio djelovanje Markantuna kao svećenika, biskupa i državnika obširno i vješto; ja ću se njim ovdje baviti kao čovjekom, koj je svojim bistrim umom razsvietljivao i polje fizikalnoga zvanja toli sjajno, da se pisci kulturne povjesti rado nanj osvrću. Njegovo djelo, „de radiis visus et lucis“, koje je god. 1611 natiskano u Mletcih, neima više nego 78 strana na osmini, ali je puno dokaza o bistroći uma, vještini i okretnosti, kojom se kretao na polju fizike, a najpače optike, koja mu bijaše omiljelim predmetom. De Dominis prošao je ovim djelom cielu optiku tadašnje dobe, ali se je najviše zadržao razlaganjem i svadjanjem na jasne zakone još i danas u optici znamenitoga prirodnoga pojava *duge*.

Želimo li ocieniti rad de Dominisa na fizikalnom polju i pokazati, koliko je u ovom nadkriljivao svoje suvremenike; koliko je

pomagao krčiti put današnjemu napredku u optici, treba da znamo: 1) u kakovu stanju bijaše optika Markantunove dobe; pa pošto je on poznavanje ove nauke ponajviše sakupio oko tumačenja duge — vrhunca njegove optike, valja mi iztaknuti: 2) kako se tumači pojav duge prema današnjemu razvitku, a kako ga razlagaše Markantun prema stanju tadašnje optike. Razumije se, da ove tri točke mogu samo u toliko razviti, u koliko mi upravo ovakovoj razpravi odmjeren prostor dopušta

---

Kao što sve nauke tako je zapela srednjega vieka i optika te se do 17. stoljeća nije pomakla s onoga mjesta, gdje su ju stari Grci ostavili. Velim Grci, jer Rimljani nisu exaktnih znanosti dalje pomakli s one točke, gdje su ih od Grka preuzeli. Ako uzmemo listati Euklida i Archimeda, naći ćemo u njih one teorije ob optici, kojih se držahu ljudi nauke cieloga srednjega vieka. Tih „propositiah", kako su ove teorije ono doba nazivali, nije da kako bilo mnogo.

Svjetlo se širi pravci. Na ovoj propoziciji osniva se sjena i nauk o perspektivi. Udariv svjetla zraka o gladku površinu odbije se od nje istim kutom, kojim je o nju bila i udarila. Dakle kut doraznik jednak s kutom odraznikom. I lamanje svjetla bijaše starim poznato. Već Archimed opazi, da se prsten, koj nevidiš s dna prazne posude, vidi ako posudu vodom napuniš. Pojav, koj se, kako je ponato, samo lamanjem svjetla tumači. Ali poznavanje svih zakona bijaše nejasno i nepodpuno, inače si nemožemo protumačiti, kako nebi bili opazili i kušali razjasniti, kako se u prozračnih izbočitih stvarih vidjeni predmeti povećavaju. Astronom Ptolomej je i u optici jasnije vidio nego njegovi suvremenici. On ne samo da je u svojoj optici prikupio jasnije pojmove starih Grka, nego je ovu nauku i svojimi dodatci popuniti radio. On je lamanje svjetla umnim načinom uporavio u astronomiji, dočim je u lamanju polagao uzrok, što se zviezde na nebu na drugom mjestu vide, nego gdje u istinu jesu. Po njegovu tumačenju imade iznad zraka, koj našu zemlju poput šuplje kruglje okružuje, u svemiru eter, iz kojega svjetlo dolazi u zrak te se ovdje k okomici lamlje, s česa dolazi pojav astronomičkoga lamanja. Tim je dakle jasnije shvatio ovaj pojav nego 17. stoljeća kašnje živući Tycho Brahe, koj je astronomičko lamanje pripisivao naprosto atmosferičkim hlapovom i nesluteći o lamanju. Dapače Ptolomej je izračunao koliko iznose različiti kutovi, pod kojimi se svjetlo lamlje u staklu i vodi te je prema tomu

i tablice sastavio; ali je opet tvrdio, da je kut loma uviek manji od kuta doraza te da su kutovi, kojimi svjetlo udara u sredstvo i kojimi se lamlje uviek razmjerni, što se protivi zakonom današnje optike.

Arapi su srednjega vieka jasnimi pojmovi o fizikalnih i optičkih pojavih u mnogom nadkrilili Grke i Rimljane, pak i istoga Ptolomeja. Alhazen je podpunije shvatio zakon o lamanju svjetla te je proti Ptolomeju uztvrdio, da kutovi loma nijesu razmjerni kutom doraza.

Govoreći o nauci srednjega vieka nemožemo govoriti o razvitku niti napredku već samo o *stanju* nauke. O nauci fizike valja priznati, da ju je osim arapske škole jošte najjasnije shvaćao Ptolomej; s toga se nemožemo dosta načuditi, da je ovaj morao ustupiti mjesto Aristotelu, koj je, premda mnogo lošiji u fizici od njega, ipak cieloga srednjega vieka blizu do 17. stoljeća svojim ugledom svaki napredak u ovoj nauci priečio. Stvar sama zahtieva da napomenem, zašto da je i u exaktnoj nauci Aristotel toliko vjekova gospodstvo održao.

Ako ob ikojoj to valja o nauci fizike primjetba, da njoj neima napredka s gola teoretičkoga razmatranja: ovdje treba da opažanja i pokusi s teoretičkim razlaganjem idu upored. Na ovaj velevažni momenat nijesu se srednjega vieka osvrtali. One dobe smatrahu formalni dio znanosti, ciglo umovanje, dovoljnim i cjelovitim izvorom svemu ljudskomu znanju. Hoćeš li da proučiš zakone čovječjega mišljenja, njegove pravne, religiozne ili državne odnošaje; hoćeš li da protumačiš pojave prirode na zemlji i na nebu: svemu tomu je bila dovoljna logika, dialektika i metafizika. Čemu mučiti se opažanjem i tratiti vrieme pokušavanjem, kad se to sve dade iz univerzalne znanosti slogizmi izvesti. Prema tomu nije čudo, da je Aristotel, kojemu se nemože poreći da je bio majstor u logici, bio gotovo 17 viekova neoboriv autoritet za sve znanosti — a njegova filozofija — filozofija skolastička, bijaše canon, na koj su se na svih evropejskih visokih školah učenjaci, tražeći lovor-vienac nauke, zaklinjati morali. Obćenite svakoga realnoga sadržaja prazne rieči, koje je svaki tumač prema subtilnim distinkcijam drugačije shvatio, ali svaki Aristotelovu misao nutri naći htio, rigorozna sistemizacija i šematizacija, a sve to skopčano sitničarskom argumentacijom — to nam je tiesni okvir, u koj su se nauke srednjega vieka sabijale.

Kako se može u ovom okviru tražiti razvitak fizike — znanosti, koja se kreće izvan tiesnih granica formalnih argumentacija na

na realnoj podlozi prirode. S toga one dobe niti neima druge fizike, već nekoliko propozicija, pitanja i sentencija, na koje se suhoparnimi skolastičnimi silogizmi odgovara. Takva fizika je n. p. *liber sententiarum* Petra Lombarda parižkoga biskupa, koje djelo je izišlo 12. stoljeća te bilo dugo vremena neoboriv ugled kod učenih disputa i diskusija. (Tumačeći u ovom djelu ono mjesto sv. pisma gdje se veli: „i rastavi vodu pod svodom od vode nad svodom", veli da je ova voda nad svodom ona čvrsta kristalna masa, u kojoj su zviezde učvršćene.[1]) U obće, ako proučimo Aristotelove libros physicorum, de coelo, meteorologiju itd., gdje se govori o najzanimivijih pojavih prirode, nećemo naći zdrave misli, kojom bi se izražavao realan pojam tumačenih pojava. Sve tumačenje kreće se u abstraktnih izražajih, iz kojih, premda subtilnom dialektikom svezanih, nemožeš izvaditi stvarne jezgre. S toga Aristotela u ovom pogledu veoma dobro ocjenjuje Franciscus Bacon, pisac 16. stoljeća veleći u glasovitom djelu „novum organum" o njem: „On je filozof one ruke, koji mnogo načine iz mala, tako da je osnov izkustva pretiesan. On je prirodnu filozofiju (fiziku) skvario svojom logikom te je sastavio sviet iz svojih kategorijah. On je znao razlikovati izmedju gusta i riedka, s česa stvari više ili manje prostora zapreme, suhoparnim razlikovanjem medju „aktom i potencijom".

On je naznačio svakoj vrsti tjelesa posebnu vrst gibanja tako, da ako dobiju koje drugo gibanje, mora da ga dobiju od kakova vanjskoga izvora; naložio je prirodi mnogo zakona po svojoj volji, baveći se svuda više kako bi mogao umah odgovoriti i pozitivno uztvrditi, nego kako bi imao shvatiti različitost prirode".

To se osobito jasno vidi iz prispodobe njegove s drugimi filosofijami, koje su u Grčkoj učili. Jer proučiv Anaxagorove homoiomerie, Leucipove i Democritove atome, Parmenidovo nebo i zemlju, Empedoklevu ljubav i mržnju, Heraclitovu vatru — u svakoga od ovih filosofa mogao bi naći tragova zdrava mišljenja, nešto izkustva, naravi i stvarna svieta, dočim u Aristotelovoj fizici neima u obće drugo do logičkih izraza. . . . Niti se nevalja zavesti onimi mjesti, gdje u knjizi „de animalibus" i njegovih problemih govori o pokusih. On je već unapried svoju misao udesio, a nije nastojao da svoje tvrdnje i axiome izkustvom potvrdi, već pošto je svoj sistem prema svojoj volji postavio, tek onda je potražio izkustvo te ga svojemu sistemu podredio: tako da je u ovom pogledu više po-

[1] Whewell history of inductive sciences Vol. 1. pg. 242.

griešio nego njegovi današnji sliedbenici, siholostici, koji su izkustvo sasvim napustili".[1] Da su exaktne znanosti, poimence fizikalne nauke, oslanjajući se na ovakov ugled, morale u svom razvitku posvema zaostati, nije čudo prema dosad navedenomu.

Uz sav Aristotelov ugled, koj bješe one dobe pod zaštitom najznamenitijih visokih škola, našlo se ipak učenjaka, koji su pojave prirode različito od Aristotela tumačili. Ovdje mi je spomenuti Poljaka Ciołka, kojega su 13. st. kao čuvenoga učenjaka u fizikalnih naukah slavili, a govoriti mi je o njem tim većma, što se i naš Markatun češće nanj osvrće.

Vitelio (Ciołek) življaše u drugoj polovici 13. stolj. Njemci, medju njimi i Poggendorf[2] drže ga po otcu Njemcem iz Turinga rodom, dočim ga učenjaci drugih naroda, Francezi, Englezi itd. drže Poljakom. Od njega su izašla njegove dobe dva djela: *Perspectiva Magistri Vitelionis* i *scientia motuum coelestium* kao dio glavnoga djela *philosophia naturalis* (de ordine entium).[3] Drugo djelo nije do nas došlo, dočim je njegova optika *Vitelionis perspectiva* libr. X. u rukopisu od g 1270 poznata, g. 1535 u Norimbergu, a 1554. te napokon zajedno s Alhasenovom optikom g. 1571. u Basileji izdana. Vitelio je u svojoj optici nesamo protumačio zakone ob odrazu i lamanju svjetla, nego je vlastitim strojem izračunao i u priegled stavio kutove lamanja, kao što sam vel: acceptis instrumentaliter, prout potuimus propinquius, angulis omnium refractionum . . . invenimus quod semper iidem sunt anguli refractionum: . . . secundum hoc fecimus has tabulas".[4] Neki su prigovarali Viteliu, da je svoj priegled lomnih kutova uzeo od Ptolomea; ali da su mu krivo učinili, vidi se s toga, što je Ptolomej tvrdio, da su kutovi loma razmjerni kutom doraza, čemu je Vitello sasvim protivno i suglasno s današnjom teorijom tvrdio, da naime kuti loma nisu razmjerni kutom doraza. Je li je pako uzeo svoje kutove od arapskoga matematika Alhasena nemože se samo s toga tvrditi, što se oba ova optika, poljski i arapski u izračunanih lomnih kutovih podudaraju. Dapače ima razloga tomu, da svoj priegled nije uzeo od Alhasena, jer ovaj istina upućuje, kako se mogu pokusom kutevi loma pronaći, ali skrižaljke nije nikakove sastavio.[5] Premda je Vi-

[1] Whew. op. cit. I. p. 344.
[2] Biograph. literar. Handwörterbuch 2 Bd. pag. 1212.
[3] Poggendorf: Biogr. liter. Handw. l. c.
[4] Whew. op. cit. I. pag. 81.
[5] Op. cit. II. p. 274.

telio zakon lamanje svjetla jasnije shvatio nego Ptolomej i mnogi drugi njegovi predšastnici i suvremenici, nije ipak zakon bio odkrit dotle, dok se nije protumačilo i uglavilo: u kakovu odnošaju stoje u obće za svako sredstvo kutovi loma napram kutovom doraza. Gotovo četiri stoljeća stajaše optika na onom mjestu, gdje ju je Vitelio ostavio, dok ju nisu velikani 17. st. Descartes, Newton i Huyghens naprije pomakli. Sva je prilika, da je tabela Viteliovih lomnih kuteva Descartesu pružila priliku, da je odkrio znamenit zakon o lamanju, da je naime omjer izmedju sinusa doraznoga i sinusa lomnoga kuta za isto sredstvo olina konstantna.[1] Osim Descartesa bavio se je i glasoviti astronom Kepler Viteliovom optikom najpače njegovom tablicom lomnih kutova.

Nacrtav u kratko stanje optike srednjega vieka prejti mi je već sad na Markantuna de Dominis i njegovu optiku. Prelazeći na de Dominisovu optiku opaziti mi je, da je ovo djelo plod njegove mladosti, dok se je kao profesor bavio filosofijom i matematikom najprijo u Padovi, u onda u Brescii. Da bi bio u ovoj nauci uztrajao te ju neprekinutom pomnjom gojio, tko zna nebi li bio postao prvencem Descartesovim i ostalih velikana, koji su liepimi svojimi obreti optiku iz sredovječne stagnacije k brzu razvitku pomakli. Ali zavezav se prema pravilom jezuitskoga reda drugim zvanjem a još više zapletav se kašnje u vjersku borbu s Rimom, napustio je svojim sposobnostim plodno polje, gdje je za mlada toli liepih izvornih misli razvio. Sva je prilika, da nebi niti ovih dokaza njegove vještine u fizici i matematici danas imali, da nisu trudom jed-

[1] Jošte je danas izmedju Franceza, Holandeza i Engleza priepor, tko je ovaj zakon odkrio. Whewel po Huyghensu tvrdi, da ga je odkrio Holandez *Snell* okolo god. 1621., samo što ga nije oglasio, već da je to učinio Descartes, koj bi baveći se u Holandiji, bio ovaj obret u neizdanu Snellovu rukopisu našao. Proti ovomu veli Arago: „Da je Descartes prvi oglasio zakon o sinusih, to je nedvojbeno. Ali on ga je našao, veli Huyghens, u neizdanom Snellovu rukopisu, što ga je Descartes baveći se u Holandiji *mogao* vidjeti. Huyghens se neusudjuje uztvrditi, da je Descartes ovaj rukopis vidio; tako dakle oni, koji su rado da franceskoga filosofa liše slave obreta, koja ga kao oglasitelja ide, prispodabljaju ga s najprostijimi plagijatori . . . U ostalom mi neprestajemo opetovati, da poviest znanosti pisana bez tiskanih dokumenta, mnogo puti nebi bila drugo nego roman. Pisac može se samo u veoma riedkih slučajih udaljiti od pravila, a obret zakona o sinusih nebi mogao u nijednom pogledu opravdati ovakovu iznimku. (Fr. Arago oeuvr. compl. t. III. p. 303. 305).

noga od njegovih štovatelja vječnoj zaboravi oteti. *Ivan* naime *Bartol Lucinianensis,* koj je ovo djelce dao u Mletcih natisnuti, govoreći u posveti kako je Markantuna živo nagovarao, neka svoja nekadanja predavanja svietu predade, veli: non defuit affini, quae tanti viri est humanitas, non defuit studioso: commentarios quosdam veterrimos, ante viginti annos ab eo corseriptos (dakle okolo g. 1591), dum primum Patavü; deinde etiam Brisciae publice in Gymnasüs tunc celebirrimis societatis Jesu cum philosophia matematicas etiam, animi tantum et delectationis causa, profiteretur disciplinas, ex pulvere erutos, mihi tradidit perlegendos. Multa de rebus perspectivis reperi, quae incredibili mihi fuerunt voluptati, sed praesertim iis animum appuli, quae in commentris illis de vitris perspectivis sive psrspicilliis, quacque de arcu iridis a tanto viro, uti nova et antea inaudita dicebantur, et acutissimis demonstrationibus sive physicis sive mathematicis ornabantur. Jacta ab eo cognovi amplissima fundamenta, ex quibus instrumenti hujus nunc celeberrimi (Galileom naime ono doba upravo izumljeni teleskop) theoria pendet universa". Kako izdavatelj sam pokazuje, može se Markantunovo djelo na dvoje razdieliti: najprije govori o svjetlu, o zakonih odraza i lamanja, a onda o nekih prirodnih pojavih, koji se po iztaknutih po njem zakonih svjetlom tumače. Uspomena ovoga slavnoga našinca vriedi a i sam razvitak nauke zahtjeva, da jedan i drugi dio njegova diela proučimo, da ga uzporedimo s današnjimi teorijami te vidimo je li i koliko mu slave pripada oko promaknuća ove znanosti.

Uvodom u svoje dielo tumači Markantun u prvih glavah osnovne zakone optike i osnovane na njih pojave za čudo točno i jasno prema onoj dobi. I pobijajući Platona i cielu staru školu, koji učiše, da stvari u vanskom svietu vidimo s toga, što zrake svjetle izlazi *iz oka* na predmete, tvrdi, da svjetle zrake dolaze izvan u oko i tim vidjenu sliku vanjskih stvarih zametnu. Zakoni po kojih se svjetlo od gladkih površina odbija odgovara današnjemu stanju znanosti. Isto tako je točno tumačenje lamanja svjetla prelazeći iz rjedjega u gušće i iz gušćega u rjedje sredstvo, tumačeći kako se naime u onom slučaju svjetla zraka lamlje k okomici, a u ovom od okomice. Nepodpuno je tumačenje u toliko, što Markantunu nije bio poznat tekar kašnje Descartesom odkriven odnošaj kuteva doraza napram kutu loma te da svaka svjetlo lamajuća stvar ima

svoj posebni lomni exponent, koj zakon se izražava, kako je iz optike poznato: $\frac{\text{sin. i}}{\text{sin. r}} = n$, gdje je i kut doraza, r kut loma, a n lomni exponent. Tumačeći odnošaj kuta doraznoga napram lomnomu tvrdi doduše pravo, da zraka prelazeći iz rjedjega u gušće sredstvo čini uviek lomni kut manji nego što je dorazni, nemože si ipak razjasniti ndnošaj različitih doraznih i pripadajućih jim lomnih kutova; naročito zašto uz dorazni kut od 0^0 mora da bude i lomni kut 0^0. To se moglo protumačiti samo odkrivenim po Descartesu zakonom o sinusih doraznoga i lomnoga kuta. Točno u ostalom uporavlja zakone lamanja na stakla dubna i izbočita. Mnogo se de Dominis u svojoj optici bavi okom. — Oko kao najsavršenija optička sprava zanimalo je od najstarijih vremena ljude, koji su se prirodom i njezinimi pojavi bavali. Srednjega vieka valjaše i u oftalmologiji Aristotelov ugled. Neodvisnije i u *ovom* pogledu bijahu arapski učenjaci, od kojih je već napomenuti Alhasen u koliko znademo prvi opisao oko s fiziologičkoga i optičkoga gledišta. I Markantun kušaše u svojoj optici oko i pojav vida protumačiti. Naravski da se u njegovu tumačenju zdrave s krivimi misli križaju i većinom prihvatio je kriva mnienja od Aristotela, Alhasena i Vitelia. Istina da gdješto njihova kriva mnienja pobija, ali i sâm zalazi na stranputice. Tomu se nevalja niti čuditi; znajući na kako nizku stepenu razvitka stajaše ono doba fiziologija i anatomija. Bez ovoga dvojega nemožeš poznavati nutarnju uredbu oka, a bez ovakova poznavanja badava ćeš kušati protumačiti pojav vida. I Markantun dao se vladajućim ono doba mnienjem zavesti, da se akt vidjenja obavi u prednjoj strani oka, upravo u očnoj lećki, koju on pupilom zove. „Organ vida. veli cap. III., u životinje je doduše cielo oko, al ipak pravo vidjenje postane u samoj pupili, t. j. ledčastoj ili staklastoj tekućini; tako misle u obće filosofi i liečnici, i to punim pravom, jer ako je zenica ozliedjena, pa makar ostala odielca i tekućine u oku pak i isti vidni živci budu posve zdravi, vid je ipak zapriečen.“ Ova je tvrdnja, kao što je poznato, sasvim protivna današnjemu nauku uslied kojega se glavni akt vida obavi upravo na vidnih živcih straga u oku tako, da se okom može vidjeti — ako i ne jasno i podpuno ma — ako lećka, t. j. Markantunova zenica i nebi bila zdrava, pače ako je nebi niti bilo, samo ako je koža rožnica prozračna i vidni živci zdravi. Posljedica ove prve bijaše druga zabluda, gdje naime de Dominis tvrdi, da se zrake u oku nemogu lamati, do-

čim je ziva istina, da upravo lamanjem zraka vid postane. Ovakove zablude bjehu neuklonive posljedice metode, kojom su se prirodni pojavi tumačili. Mjesto da se uzroci i zakoni pojavom traže metodom pažnje i kušnje, izvadjahu jih načinom dialiktičnim, abstraktnim umovanjem. Druge opet pojave je uzprkos dosad navedenim bludnjam posve točno protumačio, kao što je tumačenje vidna kuta i različitih prema njemu daljina vida. Čudnovato je svakako, da se de Dominis, premda nedopušta da se svjetle zrake u oku lamlju, ipak podudara z današnjom teorijom o naočalih.

Po Markantunovu razlaganju postaje u starijih ljudi dalekovidnost s toga, što jim se tekućina u leći osuši te se zrake vidjenih stvari nemogu sjediniti u pupili nego se cieloj površini lečke razaspu te tako mjesto jednoga vidnoga kuta više paralaksa čine, s česa slika priedmetu postane nejasna. Markantunovo razlagânje podudara se s današnjom teorijom o dalekovidnosti u tom, što se i danas drži, da se u mladosti u svih svojih nutarnjih čestih izpunjeno oko pod starost osuši te se tim leća otegne i tim tako slabo zrake lamlje, da se tek iza kože mrieżnice u sliku sastave. To je pravi razlog mutnu i nejasnu vidu, dočim Markantun mnije da je tomu razlog, što se zrake po cieloj površini lečke razasiplju. Kratkovidnosti nalazi znanost danas uzrok u tom, što je očna leća straga odviše izbočita te uslied toga zrake odviše lamlje tako, da se izpred mrieżnice u sliku sastave. Markantun uči, da je u kratkovida oka leća odviše riedka, s toga da zrake prolazeće njom neimaju one snage, koja je potrebita za jasan vid. Premda ovim mânam oka neznačuje prava uzroka, znade ipak svakoj valjan liek preporučiti, dočim dalekovidnu oku namienjuje staklenu izbočitu, a kratkovidnu dubnu lećku, koje on vitra perspicillia zove. Dalekovidnost izpravi se Markantunovim tumačenjem na normalni vid lećkom zbornicom tim, što se površinom očne lečke raztresene zrake u zenici sakupe u jednoj točki te se tim dignu paralakse, koje su onim raztresom zraka bili nastale. Dalekovidnost je de Dominis pomoćju izbočite lećke ponešto izpravio i protumačio, ali je tumačenje moralo da ostane manjkavo, pošto nedopušta u oku lamanja zraka. Ako je dalekovidnost barem ponešto protumačena, nije mu to pošlo za rukom kod kratkovidnosti. Jezgra njegova tumačenja ide na to, da dokaže, kako se preriedkom pupilom oslabljene zrake pomoću rasipne lećke ojačaju, a ovo ojačanje postigne se tim, što se dubnom lećkom predmet stisne prividno

samo pod manji kut, ali se u istinu pod većim kutom, dakle povećan vidi.

Znamenita je u Markantunovoj optici kombinacija zborne i rasipne leće tako, da se ovim sastavom mogu jasno vidjeti preko normalne daljine od oka odmaknuti predmeti. Ob ovoj kombinaciji razpravlja Dominis u VII. gl. obširno. Po njegovu tumačenju vide se odaljeni predmeti u normalnoj daljini oka jasno i razgovjetno s toga, što se mješanje prelomljenih i neprelomljenih zraka ukloni, jer se izravne, dakle neprelomljene zrake ovom kombinacijom takodjer lome tako, da sad već nedolaze u oko druge do lomljene zrake. Drugi razlog jasnijega vida dalekih stvari je povećavanje, koje se ovakovim slogom leća izvede. Ovo je ona ista kombinacija, kojom je Markantunov suvremenik Galilei izumio teleskop, danas pod imenom *Galilejev* teleskop poznat. Vriedno je ovdje pripomenuti, da Markantun nespominje da bi ovako tko pred njim bio pokušao izbočitu i dubnu leću složiti, da se daleke stvari jasnije vide, dočim inače svuda dodaje, što je od drugoga uzeo. Ovo spominjem s toga što je lasno pače vjerojatno, da je Dominis ovu kombinaciju već prije bio zamislio, nego ju Galilei praktički izveo. To je tim vjerojatnije, što izdavatelj Markantunove optike Ivan Bartol u priedgovoru g. 1611. vali, da je ovaj rukopis bio Markantunom jošte prije 20 godina dakle 1591 priugotovljen, dočim je Galilei svoj teleskop 1609—10 imao sastaviti.

Markantun govori u gl. IX. o teleskopu, kao ob obretu tek nedavna na svjetlo iznesenu, ali se iz njegova razlaganja razabire, da je on teoriju ovoga instrumenta već odprije poznavao, jer veli: ex hactenus a nobis dictis et explicatis de vitreis perspiciliis facillimum negotium redditur in conficiendo instrumento illo, quod *nuper* videtur inventum, aut saltem praesertim in Italia publicatum. Id enim quemadmodum maxima admiratione affecit plurimos, ita mihi certe, qui in perspectivis ante multos, sed per multos etiam annos delectationis causa mentem exercui nulli prorsus fuit admirationi, sed cum primum illud vidi (erat autem valde imperfectum), effectum duorum vitrorum aperte cognovi: utinam qui primi instrumentem exercui, nulli prorsus fuit admirationi, sed cum primum illud vidi (eraf autem valde imperfectum), effectum duorum vitrorum aperte cognovi: utinam qui primi instrumentum hoc protulerunt, etiam demonstrationes cum ipso exhibuissent: expectabam enim avidissime ut occasione earum demonstrationum, quas effectus hujus instrumenti requirunt, non paucae neque exiguae difficul-

tates, nunquam adhoc a quoque, quod sciam, tractatae, mihi circa visum et res opticas ad vitra perspectiva spectantes, solverentur, quas ego in praecedentibus capitibus ut potui *primus* explicare et demonstrationibus illustrare sum conatus. Čitavo razlaganje teleskopa, tumačenje različitih daljina, u kojih se predmeti vide, je dosta jasno i razgovjetno, u mnogih točkah upravo izvorno. Ima dakako i poprješnih izvadjanja; nu ako se njegov jezik svede na današnjom naukom prihvaćeno nazivlje, pokazuzuje se njegovo poznavanje optičkih zakona i osnovanih na njih sprava tako obsežnim, kakova i u najnaobraženijih njegovih suvremenika nenalazimo.

Duga.

Koliko je Markantun poznavanjem zakona fizikalnih u obće, poimence optičkih i nadmašio svoje sovremenike, tumačenje ipak *duge* pobudilo je ne samo u njegove dobe učena svieta pozornost, nego ga je poviest exaktnih znanosti zabilježila kao prvoga učenoga čovjeka, koj je protumačio znanstveno pojav duge. Dakako da u priznavanju njegova prvenstva nisu svi poviestnici jednoga mnienja, pače ima takovih, koji mu to prvenstvo upravo poriču. Znajući kako se i u poviesti neprestano borba vodi te se i svršeni čini budi poriču budi inače tumače, onda nije čudo, da potonji pisci i iztraživaoci svršenih čina i dogodjaja, prema tomu kako su budi iz različitih naroda pošli, budi drugi smjer zauzeli, svaki na svoju velike izumke i obrete tumače te gdje mogu svojim sunarodnjakom prvenstvo prisvajaju.

Već prije spomenuti Englez Whewel pišući poviest exaktnih znanosti navadja Aristotelovo tumačenje duge te veli da se ovoga mnienja nebi niti taknuo, da se kašnje nije bio peveo za Aristotelom i Antun de Dominis. Poriče dakle Markantunu zaslugu, da bi bio u čem ovaj znameniti pojav optički protumačio; veleći: „čini mi se da su Newton i drugi za njim Descartesu krivicu učinili, pripisujući pravu teoriju o duzi de Dominisu.“[1] Iz ovih se rieči vidi, da je veliki Newton, koj se 18 godina iza de Dominisove smrti rodi, pripisao pravu teoriju o duzi Dominisu. Što sâm Descartes u tom pogledu mnije o Dominisu, neznam neimajući njegove „dioptrike“ niti njegove „razprave o meteorih.“ Francez Arago, što je naravski, navraća prvenstvo svojemu zemljaku Descartesu, ali ipak veli: prvi temeljiti nazori ob ovom priedmetu

[1] Whew. op. c. II. p. 289.

(tumačenju duge) nalaze se u jednom djelu Antuna de Dominis, spljetskoga nadbiskupa u Dalmaciji, što no izide na svjetlo g. 1611, istoga vremena, kad je i umro pisac u tamnicah inkvizicije,[1] ali kako se kaže, bilo je djelo mnogo prije napisano.[2] Vriedno je pripomenuti, kako sudi Goethe, koj je sâm o bojah razprave pisao, medju Descartesom i de Dominisom. „Cartesius' Verdienste, veli Goethe, um den Regenbogen sind nicht zu leugnen. Aber auch hier wie in anderen Fällen ist er gegen seine Vorgänger nicht dankbar ... Solche Geister, ohne es beinahe selbst gewahr zu werden, verleugnen was sie von ihren Vorgängern gelernt, und was sie von ihren Mitlebenden genützt. So verschweigt er den Antonius de Dominis, der zuerst die Glaskugel angewendet, um die ganze Erscheinung des Regenbogens innerhalb des Tropfens zu beschränken, auch den innern Regenbogen sehr gut erklärt hat."[3]

Mnogi su si filozofi, kako de Dominis veli, glave razbijali da protumače pojav duge, ali nisu uspjeli i to, kako on misli, s toga, što su jedni pojav motrili više filozofički, hoteći ga samo umovanjem protumačiti i neobzirući se na matematički dio; dočim su drugi udarili obratnim putem, imajući samo matematiku na umu. Hoteći ovaj veleznameniti pojav exaktno protumačiti, valja obje česti, filozofičku, ili kako bismo danas rekli, fizikalnu i matematičku u jednu cielost spojiti. Tri su momenta, koja tumaču ovdje valja pred očima imati: oblik duge, t. j. okruglost, šarenost i red, kojim boje jedna za drugom sliede. Prema ovim trim momentima nastoji Dominis da dugu protumači.

Najprije pobija teoriju znamenitijih starijih filozofa, koji su kušali ovaj pojav protumačiti i zašto nijesu uspjeli. O Albertu velikom veli, da mu je tumačenje koje krivo, koje tako zamršeno i pomućeno, da čovjek nezna šta tumač hoće da kaže. Niti slavni matematik Cardanus nije bolje uspio.

Od starih naravoslovaca trudjaše se najviše Aristotel, da postanak i različite miene duge prouči. Mnogo vjekova držahu njegov nauk ob ovom pojavu jedino valjanim tako, da su svakoga smatrali drzkim napadačem na ugled velikoga grčkoga filosofa, tko bi se bio usudio njegovu se tumačenju protiviti. Mnogi stariji pisci drže a od novijih tvrdi već češće napomenut Englez Whewel, da je de

[1] Vrieme nije istinito, jer je de Dominis umro po Ljubiću 8. rujna 1624.
[2] Oeuvres de François Arago. Not. biogr. T. III. p. 305.
[3] Poggend.: Biogr. liter. Handw. l. c.

Dominis Aristotelovo tumačenje posvema prihvatio, s toga se niti neupušta u razlaganje njegove teorije. S ovih razloga bit će ovdje na mjestu, da Aristotelovo mnienje po latinskom tekstu navedem. — Arcus coelestis, veli Aristotel[1]: nec unquam circulus evadit, nec major quam dimidia circuli forma sectio. Et occidente et oriente minimi circuli maximus ambitus: cum autem elevatur magis, circuli majoris minor ambitus. Item post autumni aequinoetium, die decrescente quaeunque hora fit: aestate vero per meridiem non cernitur. Nec unquam plures simul quam duo fiunt. Horum autem quamvis uterque tricolor sit, atque eosdem parique numero ac reliquus colores habeat, tamen qui in exteriore sunt, obscuriores habentur, atque ordene contrario positi. — Govoreći dalje o kolobarih okolo sunca i mjeseca nastavlja: Horum autem omnium una eademque causa est: nam haec omnia refractio sunt: differunt tamen modis, quibus fiant et in hoc, nempe a quibus et quomodo refractio solem versus, aut aliquid aliud lucidum fiat. — U istoj knjizi cp. IV. veli: Patet igitur arcum esse refractionem visionis in solem. Quam ob rem et arcus, nisi sole adverso; area vero, nisi circa solem non sit. Et quidem ambo refractiones. Ovdje valja primietiti, da Aristotel u cielom ovom tumačenju duge nazivlje ovu mienu sunčanih zraka, s koje duga postaje ἀνάκλασις, što je latinski prevedeno refractio, dočim noviji prevadjaju reflexio. Iz tumačenja Aristotelova nemože se jasno razabrati, što upravo misli svojim ἀνάκλασις, jer na jednom mjestu nemože se drugo razumjevati nego odbijanje, odrazivanje, dočim se drugdje razumieva lamanje. Tko dakle strogo nerazlikuje odrazivanje od lamanja svjetla, nemože protumačiti pojav duge, pošto se ovaj osniva na lamanju i odrazivanju. U ovom pitanju čine dakle de Dominisu krivicu, koji tvrde, da je ovaj svoje tumačenje uzeo od Aristotela, jer de Dominis veoma dobro razlikuje odrazivanje od lamanja te na jednom i drugom razlaganje duge osniva.

Postanak boja u duzi tumači Aristotel prielazom svjetla kroz gušće i tamnije stvari, uslied česa sunčano svjetlo postane crveno zeleno ili modro, prema tomu, kako je ona stvar, kojom prelaze, više ili manje gusta i tamna. Quod autem fulgidum est per atrum, aut in atro (nihil enim refert) puniceum apparet. Contueri autem possumus ignem, qui e virentibus lignis fit, rubram flammam habere, propterea quod ignis, qui fuldigus, albusque est, multo fumo

[1] Meteorol. libro III. cp. 2.

admistus est. Quinimo sol ipse per caliginem et fumum puniceus apparet. Quocirca arcus refractio prima ejusmodi colorem habere videtur: quippe cum refractio a parvis asperginibus fiat.[1]

Ovdje će na mjestu biti, da u kratko nacrtamo nauk današnje znanosti o duzi, pa tek onda da prejdemo na Dominisovo tumačenje. Postanak sama pojava onako kako ga očima motrimo protumačen je već od prastarih vremena, jer tomu netreba drugo do zdravih očijuh. Kada ti naime s preda kiša pada, a s traga sunce sjaje, onda se pojave s preda pred motriocem na mrklu nebu jedan ili obično dva šarena pasca — dvie duge istih boja, što ih vidimo u spektru, kad se svjetlo prozračnom prizmom rastavi, tom samo razlikom, što boje manjega t. j. nutarnjega i većega ili vanjskoga pasca obratnim redom sliede: u glavnoj (nutarnjoj) duzi stoji crvena boja na izbočitoj, a u drugotnoj na dubnoj strani. Osim preobraćena reda jesu u glavnoj duzi boje znatno punije, intenzivnije nego li u drugotnoj. Svaka boja ima u svakoj duzi svoj polumjer, crvena u glavnoj duzi = 42°. 30′, a ljubičasta = 40°. 25′, dočim je crvena u drugoj duzi = 50°. 58′, a ljubičasta = 54°. 10′. Zajedničko središte obim dugama leži u pravcu, što ide sunčanim središtem i motriočevim okom. Motriocu se čini da je duga samo šareni nebom protegnuti okrug, dočim je onaj okrug u istinu projekcija šarenih plašteva od više čunjeva, kojim je zajednički šiljak u motriočevu oku, a otvori su im različiti prema lomivosti zraka, od kojih su oni plašti sastavljeni. Što je ovaj čunj šupalj razlog je taj, što se samo uspješne zrake na nebu projiciraju te čine šaren okrug, dočim se neuspješne tako odbijaju da nedopiru do oka, dakle se izgube te sredina čunju ostane nevidljiva. Kadšto se vidi samo maleni komad šarena luka iznad horizonta, t. j. visina duge je malena, drugda se opet vidi veliki komad; u ovom je slučaju visina duge nad horizontom velika. To visi o tom, kako visoko stoji sunce iznad horizonta te je najmanja duga kad sunce stoji blizu 42° nad horizontom, a najveća, kad je u samu obzorniku, dakle kad izlazi ili zapada, jer se onda polovica kolobara iznad obzornika vidi. To je razlog, zašto kod nas ljeti poslije 8 ure prije podne i prije 3 poslije podne nemože biti duge; dočim zimi može postati i o pódne, jer onda stoji sunce daleko izpod 42° nad horizontom.

De Dominis je prvi kušao protumačiti dugu te je u glavnom

[1] Arist. meteorol. l. III. p. 321.

uspio, ali prema onodobnomu stanju matematičkih znanosti nije mu teorija mogla biti podpuna, te se je mogla dopuniti tekar poslije kako je Newton obreo zakone o lamanju svjetla. Na temelju Newtonove teorije popunio je de Dominisov nauk o duzi te ovaj pojav podpuno protumačio *Descartes*, koje tumačenje, podkriepivši ga višom analizom, objasniše osobito *Young*, *Airy*, kojih se i ja u ovoj razpravi držim.

Recimo da imademo okruglu kap vode, na koju padaju sunčane zrake. Ove će se stranom razpršiti s izbočite površine kapi te razsvietliti oblak i padajuću kišu tako, da će se oboje vidjeti. Razpršene zrake nemogu ništa doprinieti postanku duge. Ovoj svrsi će odgovoriti samo nekoje od onih zraka, koje probiju u kap te se s nutarnje šuplje površine, pošto se, kako su se prelomile, odraze i opet na protivnoj strani iz kapi izidu. O smjeru, kojim unišle zrake iz vodene kapi izlaze visi postanak duge, a smjer opet daje kut, pod kojim zraka o kap udari, dakle *dorazni kut*. Jer ima dorazni kut, pod kojim zrake sunčane udare o kap tako, da poslije dvokratnoga loma i jednokratnoga odraza izlaze gotovo uzporednim smjerom iz kapi i do motriočeva oka dopru. Pod takovim kutom na kap pale a onda izišle i do oka doprle zrake zovemo *uspješnimi*. Zrake koje pod drugimi kutovi udaraju na kap, nemogu doći do oka, ostanu dakle bez svakoga uspjeha. Na uspješnosti dakle uzporedno izlazećih zraka osniva se tumačenje ne samo glavne nego i drugotnih duga. Prije svega valja da se pronadje onaj kut *i*, pod kojim treba da padnu zrake na kap, da poslije izidu uzporednim smjerom te budu uspješnimi.

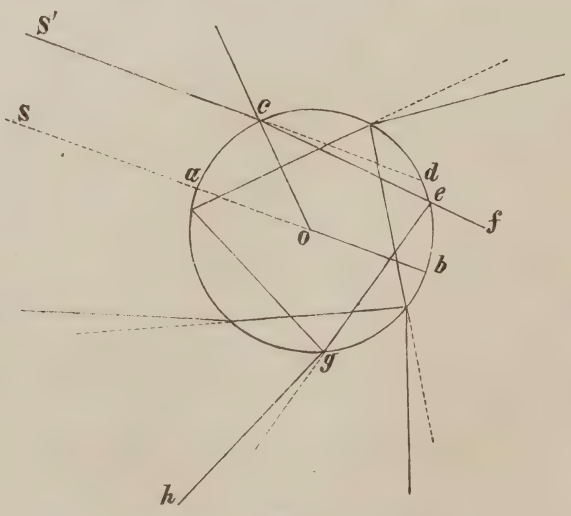

Lik 1.

Budi nam kap vode prosjekom *a b g a*. Sunčana zraka *Sa*, koja pada središtem *o* ostane nelomljena te se odbija sama u sebe natrag; drugačije

bude sa zrakom *Śc* i sa svakom simetričke od normalne *Sa* odaljenom. Sliedimo der samo zraku *Sc:* ona se lomi unišav u kap pod lomnim kutom, koj zovemo *r*, kod *e* odrazi se pod istim kutom prama *g* te napokon izlazi iz kapi pod istim kutom *i*, pod kojim je udarila u kap kod *c*. Ovdje vidimo kako se zraka *Sc* sve više odaljuje od prvobitnoga smjera, jer se poslije prvoga odraza kod *e* odali od smjera *cf* za kut *feg* = π—2r. Zovimo ovu promjenu zrake *Śc*, uslied koje se ona s nutarnje površine kapi na okolo odrazuje, dakle nutarnjim obodom, vrti *vrtnju v*, odklon pako budi nam kut, što ga čini produžena izlazeća *gh* s prvobitnom produženom zrakom *Scd* ili (što je isto) luk *cdg*, što ga obuhvaćaju ulazeća i izlazeća zraka. Ove dvie vriednote *v* i ω valja nam pronaći.

Unišav zraka Śc u kap promieni svoj smjer od prijašnjega za kut i - r; nakon jednokratnoga odraza kod *e* odstupi od smjera *cf* za kut π—2r, a izišav kod *g* iz kapi odstupila je opet od prijašnjega smjera za i—r. Dakle je vrtnja za zraku samo jednokratnoga odraza = 2 (i—r) + 1 (π—2r), za dvokratni odraz je vrtnja = 2 (i—r) + 2 (π—r), a napokon za m—kratni odraz

$$v = 2\,(i-r) + m\,(\pi-2r), \text{ ili}$$

$$v = m\pi + 2i - 2\,(m+1)\,r \quad \ldots \quad (1)$$

Ako diferenciramo i stavimo izvedenu dv=o, dobijemo

$$dv = 2di - 2\,(m+1)\,dr$$

$$o = 1 - (m+1)\frac{dr}{di}$$

Ako jednačbu $\frac{\sin.\ i}{\sin.\ r} = n \quad \ldots \quad (2)$,

koja obstoji medju dopadnim i lomnim kutom u vodi i gdje nam *n* znači lomni izložnik, diferenciramo, dobijemo:

$$\frac{\cos.\ i}{n\cos.\ r} = \frac{dr}{di} \quad \ldots \quad (3)$$

Umetnuvši ovu vriednotu u gornju jednačbu imademo:

$$o = 1 - (m+1)\frac{\cos.\ i}{n\cos.\ r}, \text{ ili:}$$

$n\cos.\ r = (m+1)\cos.\ i$. Dignuvši na četvorinu

$n^2\cos.^2 r = (m+1)^2\cos.^2 i$

Iz jednačbe (2) imademo: $n^2\sin.^2 r = \sin.^2 i$

Sbrojivši ove dvie zadnje jednačke te nešto preinačivši dobijemo:

$$n^2 = 1 + (m^2+2m)\cos.^2 i, \text{ ili}$$

$$\cos.\ i = \sqrt{\frac{n^2 - 1}{m^2 + 2m}} \quad \ldots \quad (4)$$

Da vidimo sada imade li za vrtnju v uspješnih zraka najveća ili najmanja vriednost.

U tu svrhu valja nam prema zakonu o najvećih i najmanjih viednota tražiti znak za drugu izvedenu $\frac{d^2v}{di^2}$. Prema tomu imademo iz jednačbe (1)

$$\frac{dv}{di} = 2 - 2\,(m+1)\frac{dr}{di}, \text{ a}$$

$$\frac{d^2v}{di^2} = -\,2\,(m+1)\frac{d^2r}{di^2}$$

Imajući ovdje $\frac{d^2v}{di^2}$ i $\frac{d^2r}{di^2}$ protivne znakove mora vriednos v imati maximum ili minimum.

Idući dalje dobijemo iz jednačbe (3) drugu izvedenu

$$\frac{d^2r}{di^2} = \frac{-\,n^2 \cos.^2 r \sin. i + n \sin. r \cos.^2 i}{n^3 \cos^3 r}$$

Iz jednačbe (2) dobijemo: $\sin.^2 i = n^2 (1 - \cos.^2 r)$, ili

$$n^2 - \sin^2 r = n^2 \cos.^2 r.$$

Umetnuvši ovu vriednotu u gornju jednačbu:

$$\frac{d^2r}{di^2} = \frac{-(n^2 - \sin^2 i) \sin. i + \sin. i \cos.^2 i}{n^3 \cos.^3 r} \text{ te napokon}$$

$$\frac{d^2r}{di^2} = \frac{(1-n^2) \sin. i}{n^3 \cos.^3 r} \quad \ldots \quad (5)$$

Iz ove jednačbe se vidi jasno, da $\frac{d^2r}{di^2}$ ima negativnu vriednost, a pošto $\frac{d^2v}{di^2}$, kako gori izvedosmo, ima uviek protivni dakle pozitivni znak, sliedi da vrtnja uspješnih zraka v ima uviek minimum — vriednotu, bio odraz zraka m kako mu drago velik.

Sada da označimo luk λ što leži izmedju točke gdje izlazi iz kapi normalna zraka *Sa* i zrake *Sc*. Poslie jednokratnoga odraza izlazi normalna zraka iz kapi kod *a*, a u *b* poslije dvokratnoga odraza, u obće poslije parnoga odraza u *b*, a poslije neparnoga u *a*. Uzam promjer vodene kapi = 1, izrazujem luk, što leži izmedju izlaznih točaka a i b i sa $\lambda' = (m+1)\,\pi$. Za zraku pako Śc je luk zatvoren ulazištem *c* i izlazištem g poslije m odrazaja =

(m+1) (π—2r). Prema tomu biti će luk što leži izmedju obijuh izlaznih točaka normalne i gornje zrake *Śc*

$$\lambda = 2\,(m+1)\,r - i \quad . \quad . \quad . \quad (6)$$

Iztražujući i ovdje je li vriednota za λ ima maximum íli minimum, diferencirajmo najprije a onda stavimo prvu derivatu = o, te ćemo dobiti:

$$d\lambda = 2\,(m+1)\,dr - di$$
$$o = 2\,(m+1)\,dr - di, \text{ ili}$$
$$2\,(m+1)\frac{dr}{di} - 1 = o.$$

Umetnuvši mjesto $\frac{dr}{di}$ viednosti iz gornje jednačbe (3), dobijemo

$$2\,(m+1)\frac{\cos.\,i}{n\cos.\,r.} = 1$$
$$2\,(m+1)\cos.\,i = n\cos.\,r, \text{ ili}$$
$$4\,(m+1)^2\,\text{ces.}^2\,i = \cos.^2 r$$

Zamjeniv $n^2\cos.^2 r$ iz jednačbe (2) sa $n^2 - 1 + \cos.^2 i$ dobijemo poslije nekih malenih preinaka:

$$\cos.^2 i = \frac{n^2 - 1}{4\,(m+1)^2 - 1}$$

$$\cos.\,i = \sqrt{\frac{n^2 - 1}{4\,(m+1)^2 - 1}}$$

Kao što se vidi vriednost za cos. *i* je ovdje uviek tim manja, čim veći je *m*.

Tražeći za λ drugu derivatu, dobijemo

$$\frac{d^2\lambda}{di^2} = 2\,(m+1)\,\frac{d^2 r}{di^2}$$

Znajući pako već iz gori dokazana, da je $\frac{d^2 r}{di^2}$ uviek negativan, sliedi da dopadnomu kutu *i* odgovara najveća vriednost za luk λ. — Ako zraka *Sc* padne u zraku *Sa*, onda je dor. kut i = 0, dakle je i lomni kut r = o (obzirom na sin. i = n sin. r), dakle je osvrtom na jednačbu (6) i razmak izmedju izlazišta zraka *Śc* i *Sa* t. j. λ = o. S rastućim kutom doraza raste i λ te mu je tim veća vriednost čim se više zraka približuje tangencijalnu položaju napram kapi, t. j. kad se kut *i* približuje vriednosti 90°. Tako je n. pr. za m = 1

a $i = o$, $r = o$, $\lambda = o$

$i = 10^0$, $r = 40\ 30'$ $\lambda = 20^0$

$i = 30^0$, $r = 22^0\ 3'$ $\lambda = 58^0\ 12'$

$i = 76^0\ 10'$, $r = 46^0\ 53'$, $\lambda = 111^0\ 22'$

Poslije ovoga maxima pada opet te bude kod

$$i = 90^0,\ r = 48\ 39,\ \lambda = 104^0 33'$$

Čim veći je m tim se više najveća vriednota za λ približava kutu 90^0; tako za $m = 3$ najveća vriednota odgovara kutu $i = 83^0\ 40'$; $m = 4$ je najveća vriednota za kut $i = 84^0\ 57'$, a za $m = 5$ je maximum kod kuta $i = 85^0\ 48'$.

Prema dosad navedenomu možemo si lako protumačiti; kako s uspješnih zraka glavna i drugotna duga postane. Uzmimo naime samo jednokratni odraz dakle $m = 1$, a lomni exponent u vodi za crvene zrake $n = 1.3321$, a za ljubičaste $n' = 1.3389$ to ćemo dobiti iz jednačbe (4)

$$\iota = 59^0\ 25'$$

a prema tomu iz jednačbe (2)

$$r = 40^0\ 26'$$

za ljubičaste zrake $i = 58^0\ 44'$

$$i = 39^0\ 40'$$

Uvrstiv u jednačbu (1) $m = 1$, dobijemo vrtnju

$$v = 137^0\ 42'$$

osvrnuvši se na lik (1) vidimo, da je odklon suplementarni kut vrtnje, dakle

$$\omega = 42^0\ 18'$$

Iz gori navedene jednačbe (4) vidi se, da je kut i tim manji, čim je veći n; budući dakle lomni exponent n za različite zrake različit, sliedi da za svaku vrst zraka i dorazni kut i, a prema tomu vrtnja v mora da bude različita, a uslied ove mienja se i odklon ω zraka. Tako je za ljubičaste zrake vrtnja i odklon

$$v' = 138^0\ 54'$$

$$\omega' = 41^0\ 6'$$

Budući da vrtnja ima minimum-vriednotu, sliedi da odklon, budući suplementom, ima za istu vriednost maximum. S toga sliedi da zrake, koje udaraju pod većim od $59^0\ 25$ ili manjim od $58^0\ 44'$ padaju budi iznad budi izpod glavne duge te nemogu biti uspješnimi zrakami, dakle se niti nevide. Vidljiv dakle dio glavne duge

čine one zrake, koje padaju iznad normalne zrake i to za crvenu boju pod kutom $59^0\ 25'$, za ljubičastu $58^0\ 44'$, dočim ostale boje padaju medju ove dvie skrajnje. Zrake pako, koje udare o kap izpod normalne zrake dignu se poslije loma i odraza tako visoko, da jih oko s nizine nemože vidjeti; moglo bi jih uhvatiti samo u onom slučaju, kad bi se čovjek nalazio iznad oblaka, dakle budi na visokoj gori budi u balonu.

Druga (vanjska) duga.

Od zraka, koje udaraju o kap izpod normalne zrake te se dvakrat odraze, postane vanjska iliti drugotna duga. Za ovu dugu dobijemo dorazni kut i, vrtnju v, i odklon ω iz jednačba (1) i (4), ako ondje metnemo $m=2$; imademo dakle

za crvenu zraku: $i_{,} = 71^0\ 54$
$r_{,} = 45^0\ 32'$;
za ljubičastu zraku: $i_{,,} = 71^0\ 20'$
$r_{,,} = 45^0\ 10$
$v_{,} = 230^0\ 56'$
$\omega_{,} = 50^0\ 56'$
$\omega_{,,} = 51^0\ 40$

U ovom slučaju je naime $\omega_{,} = \delta_{,} - \pi$ itd. — Odklon raste istim razmjerom, kojim i vrtnja prema lomivosti zraka. S toga sliedi da je red, kojim boje sliede u ovoj duzi obratan prema onomu glavne duge. Kako se iz prilozena lika 2. vidi, postaje druga duga od zraka, koje padaju na kap izpod normalne zrake, te izlaze nakon dvokratnoga odraza na istoj strani kapi, gdje su bile unišle, te su zemlji obraćene, dakle ih motriоc još vidjeti može. U ovom drugom slučaju ima odklon isto tako najmanju vriednotu kao što i vrtnja; s toga sliedi da zrake, koje udaraju o kap niže, nemogu doprieti do oka, dakle ostanu bezuspješne. Kako gori napomenusmo, ostanu zrake kod nutarnje duge bezuspješne, koje udaraju pod većim od $59^2\ 25$, kutim, isto tako ostanu kod vanjske duge zrake bezuspješne, koje udaraju nize od normalne zrake. S toga opet sliedi da one kapi, koje leže izmedju obijuh duga nemogu odrazivati svjetlo, dakle prostor medju njimi ostane neosvietljen.

Prema teoriji dosad razvitoj imalo bi biti nebrojeno mnogo duga; pitanje dakle nastane, zašto čovjek nevidi više nego samo dvie. Odgovor bio bi u prvi mah lahak. Budući da se svakim lamanjem, a najviše odrazom svaki krat nešto svjetla izgubi, mora da se tolikimi opetovanimi odrazi svjetlo tako raspe, da nestane svake uspješne zrake. Ako se ipak uzme na obzir, da u intenzivnosti svjetla

izmedju glavne i drugotne duge neima tolike razlike, da izmedju njih nebi moglo biti jošte drugih kao prielaznih duga, da dakle nebi moglo biti jošte barem treće i četvrte duge, nemože se tražiti u samu raspu svjetla razlog, zašto da se nevide nego samo dvie duge. Pravi razlog tomu leži u pravcu, kojim se ostale duge projiciraju. Jer ako tražimo smjer,

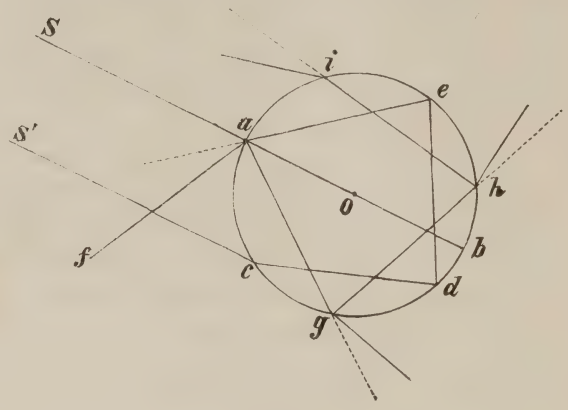

Lik 2.

kojim izlaze zrake iz kapi poslije trokratnoga, četverokratnoga itd. odraza (vidi lik 1. i 2.), opazit ćemo, da se ovimi smjerovi izlazeće zrake duge tako projiciraju na nebu, da ih čovjek nemože više vidjeti. Tekar peta duga pala bi takovim smjerom, da bi ju čovjek mogao vidjeti, ali poslije petoga odraza postane svjetlo raspom u istinu tako slabo, da se odraženim zrakam svaki trag na nebu izgubi. Uzamši na prim. $m = 3$, bit će vrtnja $v = 316^0$, a za $m = 4$, $v = 402$, dakle će izlaziti zrake pale one na kap iznad ili izpod normalne zrake, na istoj strani neba, gdje no sunce sjaje. Čovjek bi se dakle morao obratiti licem prama suncu, a izmedju njegova oka i sunca morao bi dažd padati. Ali u ovom slučaju izgubile bi se projicirane na nebu zrake u sunčanom svjetlu, dakle ih čovjek nebi mogao vidjeti. Uzmemo li $m = 5$ te zrake padaju izpod normalne zrake, bit će vrtnja $v = 485^0$, dakle cio obod više 125^0. U ovom slučaju mogao bi čovjek, ledjima suncu obraćen vidjeti dugu, jer pada na zgodnom mjestu neba; nu poslije petoga odraza je svjetlo, kako već rekosmo, tako slabo, da mu svakoga traga nestane.

Pristupajući Markantun tumačenju duge razlikuje po tadašnjem školastičnom običaju u pojava materiju i formu; ona mu je vapor roridus et stillans — dakle vlaga kapljevinom pretvorena, a ova sunčano ili mjesečno svjetlo. De Dominis uzimlje najprije one pobijati, koji tvrde, da duga postaje samo s odbijanih s izbočite površine kapljica sunčanih zraka te tvrdi, da se sa spoljašne izbočite

površine nemogu zrake do nas odrazivati, što su kaplje jedno od nas predaleko, a drugo što jim je površina odviše izbočita. Nu s nutrnje suncu obraćene šuplje površine da se zrake mogu tako odbijati da do našega oka dopru. Ali de Dominis navadja i dokazuje, da se sunčane zrake uz odraz i lamlju, da je dakle za postanak duge potrebito lamanje i odrazivanje svjetla. Poznato je iz optike, da se mnogo sunčanih zraka lamanjem i odbijanjem u kapljicah izgubi te dolaze do našega oka samo neke od njih, koje čine da dugu s uspjehom možemo motriti, s toga se i zovu *uspješne* zrake. Ja sam malo prije naznačio uvjete, o kojih visi uspješnost takovih zraka. Dok nije bio pronadjen exponent lamanja vode, niti nisu bili poznati odnošaji kutova lomnih prema odraznim, nisu se mogli potanko ustanoviti uvjeti, o kojih visi uspješnost prelomljenih i odraženih zraka. U bitnosti naznačio je ipak de Dominis one uvjete. Iz nebrojenih naime kapljica, veli M., poslati će sunce našemu oku prelomljene te onda odražene samo one zrake, koje pod jednakimi kutovi udaraju o vodene kaplje, te se pod jednakimi kutovi i odbijaju Budući da se sunčane zrake sasvim simetričke napram suncu i motriočevu oku postavljenih kapi prema njegovu oku odbijaju, nastat će s ovakova odbijanja šaren čunj, kojemu je šiljak u motriočevu oku, dočim mu se osnovnica baca na oblak. Ova na oblak bačena osnovnica čini onaj krug, što ga dugom zovemo. Šiljak čunja, t. j. središte duge, motriočevo oko i sunce leže u jednom pravcu. Ovako točno mislim da prije Markantuna nije nitko opisao položaj i matematički lik duge. Ovo i jeste ona strana ovoga pojava, s koje ubilježi poviest de Dominisa kao prvoga učenjaka, koj je postanak duge temeljito protumačio.

De Dominis je pokušao da i šarenost duge protumači, ali ovdje je ostao kod Aristotela. Da nebude bio prekinuo svoj rad na ovom polju, posvetiv se kašnje drugim poslovom, moguće da bi bio riešio zadatak, kojim se je veliki Newton kašnje proslavio, jer kako se iz njegovih rieči razabirati može, nije bio daleko od riešenja. — „Ako se u stanovitoj visini napram suncu, okomitom kroz sunce i motriočevo oko položenom ravninom drži staklena vodom napunjena kruglja, vidi se s dolnje strane svietla pruga, u kojoj su sve boje prirodnoga pojava“. Iz ovih riečih i mnogih onih mjesta u njegovoj optici, gdje govori, kako se u staklenih prizmah glavne boje duge vide, može se razabrati, da nije bio daleko od pravoga kuta. Sasvim tim nije mogao odkriti i protumačiti pravi izvor bo-

jam, već se je poveo za Aristotolom držeći, da različite boje dolaze s toga, što odraženo sunčano svjetlo prolazi gustom i neprozračnom vlagom: et sane lumen coloraturom ob admistionem apacitatis ipsiusmet vaporis sive aquae jam fere concretae, et ob debilitatem etiam illam, quam secum fert natura reflexionis, et denique ob distantiam, quae intercedit inter o culum et vaporem.[1]

Red kojim boje u duzi sliede nije nitko, veli Markautun, protumačio, dočim je njemu jasan, jer se osniva na odrazu i lamauju svjetla: Ako naime sunčane zrake padaju s *A* (lik 3.) na kapi vode *B, C* i *D*, a *A E* vam bude horizonat, onda će se sunčano svjetlo, pošto se prelomilo, odbiti pod različitimi prema prvobitnoj zraci *A B* većimi ili manjimi kutovi te će ona odražena zraka biti najsvjetlija, kojoj bude odrazni kut najveći, a ona najtamnija, kojoj je kut namanji. Prema tomu će biti zraka *B F*, budući kut *A B F* najveći, najsvjetlija t. j. crvena jer sjekući najmanji dio kaplje *Bb* ima najmanjim dielom neprozračene vlage proći, dakle joj najmanje svjetla uzeto; *B G* manje svjetla, dakle zelena, jer ima većim dielom kaplje *Bc* proći, dakle joj je više svjetla oduzeto, a *B H* najtamnija ljubičasta.

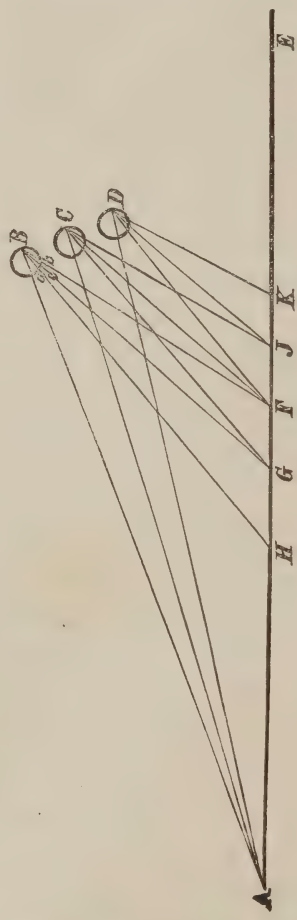

Lik 3.

Kao što sam već napomenuo, Aristotel nije pravo shvatio krug, što ga duga na nebu savije, dočim ga je de Dominis upravo onako protumačio, kako po današnjoj nauci sliedi. S visinom sunca nad horizontom, razpravlja Markantun, mienja se i visina kruga nad horizontom. Ako je sunce i motrioc upravo u horizontu, vidi se polovica okruga te mu je visina najveća. Ako je čovjek na uzvišenu mjestu, vidjet će ga

[1] Op. cit. cap. XIII. p. 56.

više od polovice, pače može vidjeti čitav kolobar, kao što ga vidi, ako umjetnim načinom dugu izvede, Razloge ovomu navadja matematičke. „Kako nekoji motrioci tvrde, dodaje Markantun, nestane duge posvem, kad sunce stoji do 42° nad horizontom. Budući to riedji pojav, gdje bi se uz visinu sunca od 42° nad horizontom svi oni uvjeti sastali, koji su za postanak duge potrebiti, nije de Dominisu takova zgoda poslužila te bi mogao vlastitim očima pojav motriti, s toga se pozivlje na opažanje drugih motrioca. Pošto je kašnje Newtonom odkrit pravi razlog postanku boja te su svakoj boji u duzi protumačeni zakoni lamanja, najdoše u matematičkih zakonih uzrok, zašto duge nemože biti onda, kada sunce stoji za 42° iznad horizonta.

De Dominis pokuša da protumači i drugu dugu, koja se često puti pojavi uz glavnu, nu ovdje nije uspio.

Proučivši dakle Markantunovo optiku priznat će nepristrani sudac, da je ovaj znamenit muž nesamo daleko nadmašio svoje suvremenike općenitim poznavanjem fizikalnih zakona, navlastito optičke grane, nego da je, kako Newton i Descartes priznavaju, prvi protumačio postanak i različite miene duge, izuzam postanak boja. Jer premda, kako sam gori napomenuo, nije bio daleko od pravoga izvora, nije mu ipak pošlo za rukom riešiti zadaću: kako postaju boje na duzi. Nesreća možemo reči, bijaše to po znanost, kojoj se bio prve dobe toli sjajnim uspjehom posvetio, da je s ovoga polja prestupio na drugo, gdje su ga snašle oprieko i nevolje, dočim bi bio na prvom polju, sudeći po njegovu prijasnjem radu, i nauku znatno napried pomaknuo a bez dvojbe i vienac slave novim cviećem pomnožio.

---

*

KNJIGE

koje je jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti sa zahvalnošću primila.

Od carske akademije nauk u Petrogradu: Свѣдѣнія о современной Сербіи. (По поводу книги М. Ю. Миличевнча „Кнежевина Србија. Бѣлградъ 1876.)

Od baštinika pok slikara Salghetti-Driolli: 37 risarskih nacrta. — Anatomia per uso dei pittori e scultori di Giuseppe del Medico, professore di chirurgia, nuovamente incisa dallo scultore Francesco Rosa. Venezia 1833. — Anatomia L. Andrich.

Od pisca: Novi organički sustav uzortonâ (Tonart) i iz toga sljedeća prirodna glasbena temperatura na temelju naravskih brojeva. Od dra. filozofije Ivana Br. Zoch-a. U Osieku 1877.

Od pisca: Das Mahl bei den Hebräern in biblischer und nachbiblischer Zeit, verglichen mit dem bei den Griechen und Römern. Ein Beitrag zur alten Cultur- und Sittengeschichte von dr. Phil. Samuel Spitzer. Presburg. 1877.

Od pisca: Führer zu den Excursionen der deutschen geologischen Gesellschaft nach der allgemeinen Versammlung in Wien 1877. Herausgegeben von den Geschäftsführern Fr. v. Hauer und dr. M. Neumayr.

Od pisca: O muzikalnoj harmoniji po H. Helmholzn izradio Andrija M. Matić, gimnazijski profesor u Novome Sadu 1877.

Od pisca: Srpski rječnik za kovandžije. Sastavio Jovan Živanović profesor u gjimnasiji. U Novome Sadu 1877.

Od pisca: IV. izdanje zadužbine Чупићеве. Српске народне загонетке. Уредио и издао Стојан Новаковић. Панчево 1877.

Od pisca: Историја као наука. Од Мијаила В. Вујића. (Одштампано из Гласника српског ученог друштва књ. XLV. У Београду 1877.)

Od pisca: Каталогъ дублетовъ русскаго отдѣленія виленской публичной библиотеки. Составилъ Ф. И Добрянскій. Вильна 1877.)

Od pisca: Dopełnenia historyi, prawodawstw słowiańskich nakładem zapisu S. P. Michała Konarskiego opracowywane i w kilku artykułach, osobne dzieło stanowiących, drukiem ogłoszone przez Wacława Aleksandra Maciejowskiego. Warszawa 1872.

Od ravnateljstva: Izvješće o c. kr. dubrovačkoj gimnaziji koncem školske godine 1876—77. U Dubrovniku 1877.

Od ravnateljstva: Program kr. više gimnazije u Senju koncem školske godine 1876/7.

Od ravnateljstva: Izvješće o kr. vel. gimnaziji u Požegi koncem školske godine 1876/7.

Od ravnateljstva: Prvo izvješće ob obospolnom kr. realnom gimnaziju i maloj realci u Belovaru koncem školske godine 1876—77.

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Knjiga XLIV.

U ZAGREBU 1878.

U KNJIŽARNICI LAVOSLAVA HARTMANA NA PRODAJU.

Dionička tiskara u Zagrebu.

Sadržaj.

Strana

Prinos k naglasu u (novo)slovenskom jeziku. Od M. Valjavca 1
Lučbarske radnje. Od dr. Dragutina Čeha 85
Bartolomije Georgijević, Hrvat, pisac šesnaestoga vieka. Od Čedomila Mijatovića 106
O parasitskih gutturalih iza dentalah u litavskih i slavenskih jezicih. Od Lavoslava Geitlera 124
ъ u srpsko-slovenskoj i bugarsko-slovenskoj književnosti od XV. vijeka na dalje. Od prof. Stojana Novakovića 150
Prinesci za geognosiu i botaniku Hrvatske. Od Ljudevita Vukotinovića 175
Izvodi iz zapisnika jugoslavenske akademije znanosti umjetnosti 221

Prinos k naglasu u (novo)slovenkom jeziku.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 24. travnja 1877.

DOPISUJUĆI ČLAN M. VALJAVEC.

1.

Naglas u ženskih riečih na a.

(ā-deklinacija.)

(Nastavak i konac.)

46. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ga* imaju naglas na slovci pred tvorkom, i to

a) ´ imaju rieči, u kojih *pred ga stoji samoglasno:* sága, odor, foetor, nagfl. 164: oh, ka ma eti tak veliko lagojo sago? tak močno sago ete konouple majo; gön. 32: gnoj lagojo sago ali nasladen názhaj má; slúga diener, perg. 77: sluuga; 55: sluug; snága mundities, dalm. ester. 1; küzm. 316; trpl. 52. 76. 79: snájga; tako i nesnága immundities, rog 27: nesnága; mul. 163. 251: nesnága; gasp. 1/659: gréšnici puni gréhov, smráda i nesnáge; srága tropfen, rog. 34: vinske trte ne kazejo drugiga kakòr ene srage, ene kaple, katére ty včéni per methaphoram lacrymas ali solzè imenújejo; jap. 386: njegóv pót pak je postal kakor kryvave srage; preš. 150. 173. 178. 186; strúga alveus, dalm. gen. 14: morje je zupet prišlu pred jutrom v' svojo strugo; cruc. 2/25: ta srd božij zdaj stoji zaprt v' strugi njegove velike milosti; šága splitter, hrv.; špéga das spähen, spionage, dalm. jos. 6: katére je Jozva na špego bil poslal v' Jeriho; vlága humor, küzm. 120; trpl. 24. 84.

b) ^ imaju rieči, u kojih *pred ga stoji suglasno:* brljûzga alapa, ravn. 2/143: prepíra in besédenja z' pustimi, togòtnimi glavami nas more bol sram biti, kakòr brlúzge v' obraz; cârga altercatio, hrv.; čêrga kleks, tintenkleks, kr.; čôrga, komad debela riedka

platna = hodnik; gâlga obično plur. gâlge, gâuge der galgen, dalm. gen. 40; cruc 5/247: gauge etc.; klînga messerklinge, nagfl. 50; mêzga alburnum; baumsaft: vrba ide v mezgu hrv.; mûzga schlamm, dalm. jer. 38: ker nej bilu vodé, temuč muzga ... inu Jeremias je v' muzgo zagreznil; = mezga baumsaft; nâjga schlacke (neige) trpl. 103: vse neverníke zemlé zavržeš kak najgo (u dalm. psalm. 119: žlintra); njêrga weinerlicher mensch, der nergelt, kr.; pârga (što znači, zaboravih); pêrga, ime šarenoj kravi, hrv.; rôzga palmes; šârga, ime kobili (magj.?) hrv.; škârga zwiesel, hrv.; špârga asparagus, hrv; šrânga mautsperre; dalm. deut. 20: onu je vsaj en lejs na púli inu nikar človik, de bo moglu za ene šrange pred tabo biti; štânga die stange, dalm. exod. 25; štênge, plur. die stiege, dalm. 3. reg. 6; cruc. 5/371; vîrga, ime kobili, (magj ?) hrv.; žvînga i švînga die schwinge, nagfl. 60: žvinge (kod stola) so na duzi četvéro kükláte; Žûrga ime vlastito, kr.

47. Rieči kojim je tvorka ili završetak *aga* imaju ´ na prvom a u tvorke: murága himbeere, hrv.; ošljága, vrst šlive, hrv.; vinjága labrusca, hrv.

48. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ega* imaju ´ na e u tvorke: bateléga, vrst jabuke, hrv.; kišége plur. i kíšege, jaram koji se metne na rudo, kad četiri konja voze, hrv.

49. Rieči kojim je tvorka ili završetak *iga* imaju ´ na i u tvorke: batíga glockenschwengel, hrv.; belíga, vrst šljive, hrv.; češljíga carduus; česmíga = česmíka; fajdíga, njeka psovka ili pogrda, n. pr. otac veli sinu: ti fajdîga! ne znaš se ni obléči. hrv.; kaštíga poena, krajč. 95: kaštíge; al dolazi naglas i na slovci pred tvorkom, mul. 409: kàštiga; katríga = stolac, hrv.; kesíge plur. soldačke cipele, hrv.; knjíga, češće plur. das buch; kotríga das glied, küzm. 316; papíga papagei; talíga, telíga i teléga, kod jarma dvoje kao polumjesec zavinuto tanko istesano drvo; hrv.; tatíga, augm. od tat fur, hrv.; tolíge pl. = tačke; tníge plur. fangeisen für füchse (od тьнь u тать) štj.; veríga catena. — Na slovci pred iga naglas ima šátriga zauberei, gön. 29.

50. Rieči kojim je tvorka ili završetak *oga, uga* imaju ´ na predzadnjoj slovci: balóga pus, hrv.; bočúga, ime svinji, hrv. bradúga, ime svinji, hrv.; črnúga, sus nigra, hrv.; čvrljúga, izkvareno vino kad ga je malo, hrv.; halóga, halúga seegras; jarúga fossa profunda; kišúga, ime svinji, hrv.; lisúga, ime svinji, hrv.; maróga, macula kr.; mataróga, motoróga, na me-

linskom kolesu ono, na što su pribite lopate ili korci, kr.; medlóga lipothymia; ostróga, ostrúga calcar. kop. 246: ostróga; mil. 3; gasp. 1/945; pestróga, pestrúga forelle; pilúga, žena tvrdica iliti škrtica, ali koja rado moljaka za što god. hrv.; polúga, u prešnom vretencu onaj klin nad kamenom, kojim se vreteno okreće, da ‚ded' više ili niže ide, hrv.; plečúga femina latis umeris; rudúga ime svinji, hrv.; sanjúga, u saonicâ jedno od ono dva zavinuta drva, što no puze po sniegu, hrv.; sivúga, ime svinji, hrv.; verúga, obično plur. repagulum; circulus ferreus (ring); zagr. 5/1 250: mislenje, naslajenje, navada jesu kakti jedne veruge, iz kojeh se lanc plete; vlačúga kr. femina vaga, ravn. 2/255: je ves svoj délež z' vlačúgami pognal; hrv. traha, to je ono drevo na kojem plug na kolih leži, kad se na polje vozi, da se po zemlji ne vlači. Tako i njeka imena vlastita: Canjúga (Varaždin); Crnjúga (Gubaševo, hrv.); Šarúga (Krčovina, štj.). — Sve one rieči, koje znače kaku svinju, završuju se i na oga te imaju u mjestih bliže Slavonije naglas na slovci pred oga. — Rieč bistránga forelle je pokvarena natrag iz magjarštine primita, koja ju je iz slovienštine primila; gasp. 3/349.

51. Rieči kojim je tvorka ili završetak *inga* (ьnga od njemačkoga ung) imaju naglas na slovci pred tvorkom. Ove rieči pismu sada više ne rabe, ali narod ih sveudilj govori a starije su ih knjige pune: áhtinga achtung, pohl. opr. 189: na njega odgovor prov ahtengo damo; cájtenge plur. zeitung, nachricht, neuigkeit, cruc. 2/92: vesele cajtinge ym pernesem; 93. 195. 164; céringa zehrung, dalm. jer.: kapitan je njemu dal cerungo inu daruve; cruc. 2/292: dam njemu (hlapcu) ceringo gvant inu lon; dîžinga weiberflusz kr. (od dež? te bi bilo kao primorska ufanca prema ital. speranza); fálinga fehler, trpl. 46: brezi moje falinge bežíjo; gasp. 1/886: (Marija) našla se je prez vsáke najmenše truhe i falinge; féstinga festung, gasp. 3/27: Coira varaš kak Maifeld festinga . . . prosta ostala jesu; fôringa fuhre, hrv.; glîhinga gleichung, ausgleich, cruc. 2/160. 161. 163; rog. 222; grêvinga grîvinga die reue (= ge-reuung) kr.; íringa irrung, cruc. 5/299: nej testament sturi, de ne bo meni inu otrokam praude inu iringe pustil; îstinga das kapital, kr.; kôštinga kosten, aufwand, kr.; lébinga gütliches leben, gasterei schön. 442: pijanstvu, lebenge . . .; cruc. 2/258: tulikajn dny v' pyančvajnu, v' lebengah doprneseš; 437. 447; 5/174 itd.; rog. 46; máninga májinga meinung, cruc. 2/42: ene dobre inu svete manunge nemate g. bogu doprnesti;

ordninga ordnung dalm. jer. 33: to ordnungo nebes inu zemlje; sam. I. 4; itd.; prepîringa zank kr.; pretêžinga škr. 119: vživaj v' dobrim časi dobrote inu preskrbi se za hudi čas; zakaj takú tęga kakòr uniga je bog narędil, de bi človèk nobene pravične pretęženge čez njega ne nàšàl (Sal pred. 7. 16); pritôžinga das sich beklagen, eine klage, kr.; rájtinga rechnung (raytung), dalm. u predgovoru k ezeh.; itd.; regîringa i regíringa regierung cruc. 2/159: pod njega regirengo bogovi so se tulkajn ugmerali; pohl. opr. 189: v' prveh lejtah svoje regirenge; šácinga schätzung dalm. lev. 27; 4. reg. 21; šâtringa zauberei hrv.; šénkinga schenkung, geschenk, dalm. dan. 2; num. 18: 3. reg. 9; cruc. 2/72. 129. 136. 166; štrâfinga, štrâjfinga bestrafung, strafe, cruc. 2/15. 30 itd.; vézinga das angebinde, kr.

52. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ha* imaju većinom na slovci pred tvorkom naročito one, u kojih ima *vokal ilir pred ha:* júha suppe, gasp. 1/739; léha gartenbett; márha armentum, gön. 26: márha; mŕha das aas, dalm. jer. 16; cruc. 5/95; múha musca; snáha (snèha) nurus, dalm. ezeh. 22; stréha tectum; švéha i švèha nadel —, axtöhr (uz švês fem.) hrv.; véha spund gol. 32; — a ˆ imaju, kojim je *suglasno pred ha:* bâvha, krava koja gubicom i repom mnogo oko sebe maše, kr.; mâvha hirten —, bettlertasche: vsak beráč svojo mavho hvali, nar. poslovica kr.; sâjha, zločesta puca, hrv.; (od seuche?).

53. Rieči kojim je tvorka ili završetak *eha* ima malo; meni su poznate samo: máčeha noverca, uz máčoha kop. 246; máčaha ravn. 2/67; máčiha i máčuha; i paléha kr. (ali što znači, ne znam).

54. Rieči kojim je tvorka ili završetak *iha* imaju ´na *i* u tvorke: Lavríha, ime vlastito; pavlíha harlekinn; pelíha i pelêha hitzbläschen; Staríha, ime vlastito, kr.

55. Rieči kojim je tvorka ili završetak *oha* strane su te imaju naglas na slovci pred oha: pántoha (što znači, ne znam) kr.; rántoha i rántaha (Miklošič 287: rantaha od ranta; ja mislim od raintuch, gdje je rain = feld) ona plahta, što se na kola metne, kad se snoplje kući vozi i koja se pod ‚kozlec' prostre, da se izpalo zrnje po zemlji ne izgubi kr.; púnčoha bundschuh i ránčoha randschuh (?), halbstiefel, kr.

56. Rieči kojim je tvorka ili završetak *uha* ima malo: pavlúha = pavlíha; pâzduha axilla, ali se govori pâsha i pâjsha a pisano dolazi pazduha, pazuha, paziha, dalm. ezeh. 13: ludem

vajkušne delate pod pazduhe; jer. 38; ravn. 1/308: pod pásiho a 2/234: pod pázduho.

57. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ca* (= ьца) imaju

a) ˆ na slovci pred ca, i to *deminutiva*, koja se grade od jednoslovčanih feminina na suglasno, ili od višeslovčanih s ˆ na zadnjoj slovci: bv̂vca: bv̂v ponticulus; dolžnôstca: dolžnôst, ravn. 2/56: dolžnóstica; druhâlca: druhâl schaar kleiner kinder etc. ravn. 2/53: vi mlada drhálca vmorjéncov ob altarju nedólžni z' češúlcam' in vénemi si igráte; hčêrca, kčerca: hčêr filiola; kâdca: kad, cadus; klôpca: klop bänkchen, nagfl. 53; krv̂vca: krv sanguis, gasp. 1/904; nôčca: noč nox; pêčca: peč kleiner ofen; rokovêtca: rokovêt Mulih u protimba suprot kuge na kraju 2. svezka posla apoštolskoga (1742): vu njega naj se postavi rutice jedna rukovétca; sênca: sen umbra, trpl. 20. 28. 36 itd.; gasp. 1/39: koji razsvečuje vse vu tmici i vu senci smrti prebivajuče; vr̂vca: vrv funiculus, škr. 132: veruca; zvêrca: zver thierchen; nu ipak stvárca: stvar, sächelchen, geschöpft, gol. 173; ravn. 2/154: stvárice;

b) ` na slovci pred ca ima òvca ovis i tèca (tètca) tante, mil. 271; gasp. 1 833 i kadšto dèca liberi.

c) Deminutiva i druge rieči, koje se grade od višeslovčanih feminina s naglasom *ne* na zadnjoj slovci, čuvaju naglas rieči, od kojih se grade: bâsemca: bâsem fabula; brîtevca: brîtev novacula: bûkevca bûkev bucheichel; jâselce: jâsli plur. kripplein; mîselca: mîsel, ravn. 2/99: mislica; molîtevca: molîtev; mr̂kevca: mr̂kev möhre; nástelca: nástel, streu, nagfl. 163: slama je velke vrejdnosti kak krma, nástelca itv.; pêsemca: pêsem liedchen; pòdkovca: pòdkov hufeisen; pósteljca: póstelj lectulus; prilóžnostca: prilóžnost, rav. 2/218: per vsaki še toljkini perlóžnostici je ljudí na kaj višjiga zavračal. — Isto valja za rieči koje su načinjene prema mužkim na nik; Kâvtrnička (izgovaraj — nišca): Kâvtrnik, žena mu (Zalog): Mîcrnička: Mîcrnik, žena mu (Zalog).

58. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ica* imaju raznolik naglas.

1) ´ na *i* u tvorke imaju

a) *deminutiva*

α) od *feminina na a s ˜ na njem:* deščíca: deskä; iglíca: iglä; meglíca: meglä, nar. pjes.: zmiraj sem hodil za tebó — kakor meglíca za goró; kor. 1/29: de b' vetric potegnil — meglíce razgnäl...; na lepi ravnici meglíca stoji; gasp. 1/36: izkaže se

tak svetla meglíca; pleníca: plenä (kop. 246: plenà); fascia, dalm. ev. luk. 2; schön. 15; rog. 495: plinyca; jap. 254: v' plèníce; küzm. 104; gasp. 1/34 itd; postrvíca: postrvä forelle; službíca: službä, rog. 124: šlúžbyca, (što čitaj šlъžbíca uzprkos znaku ' na u); stezíca: stezä preš. 119; mil. 118; tíca, ptíca, vtíca: * pъtä avis; tmíca: tmä, tenebrae, mil. 30; gasp. 1/39. 949: tmica; küzm. 241 i trpl. 68. 76. 85. 90, i nagfl. 121: kmica; treščíca: treskä; vrstíca: vrstä, ravn. 1/194: ne moremo končati Davidovih zgódeb, de bi jih ne djali lèsem še kake vrstíce nar lepših; škr 394: tukàj se v' grškim začné 16. vèrstíca; tako će biti žlíca löffel mjesto lъžíca od * lъžä (osn. lъg od rug), dalm. num. 4. — Ovdje neka stoji i gospíca: gospá fräulein.

β) od feminina na *a s ` na predzadnjoj slovci:* bolšíca: bòlha; drožjíca: dròžja; goríca: gòra vinea kop. 244; küzm. 10. 455; trpl. 91; rez. §. 136: hürýca; mil. 79; kopíca: kòpa, dalm. jud. 15; rut 3; ezeh. 3; kosíca: kòsa, kor. 1/41: ljubčik moj kosíco brusi; kozíca: kòza zicklein; nuszkern; lepotíca: lepòta fucus, dalm. jer. 4: de bi se ti lih v' karmežin gvantala inu z' lipotico se lepa delala, taku se vsaj zabstojn snažiš; rog. 39: h' te telesni lepóti še drugo iz lišpajnam, lepotyco, umiválnam inu drugim takim perstaulajo; mejíca: mèja; metlíca: mètla; mošnjíca: mòšnja, kor. 1/13; preš. 41. 83; schotte nagfl. 156: grajh ma korenjé, stebla, listje, cvejtje. Vu mošnjicaj je zrnje; nožíca: nòga; ovčíca: òvca, ravn. 1/182; petljíca: pètlja; ročíca: ròka händchen; wagengipfel; gasp. 1/691: kaj goder ručíca malahna prijeti be prikladna; kor. 1/35: na ojstro (mj. úrno) ročíco — postêno srcé — na bistro glavíco — bom gledal vselé; rosíca: ròsa, ravn. 2/154: vsaka rožica najduje svojo rosíco; gasp. 1/28: kóžica Gedeonova puna rosíce nebéske ... rosícu sina božjega je prijela; sestríca: sèstra, ravn. 1/180: vse druge otroke, brate in sestríce bo to spodbòdlo; preš. 25: so zvézde sestríce, mu mésec je brát; ni dáno mu tíce si ljúbico zbràt'; 130: za Amorja sem mánj' imèl sestríco; solzíca: sòlza, preš. 5: kak tekó iz njih solzíce; 24: kadar zapustí kvartír si marsiktéra z' híže solzíce briše; vodíca: vòda; zemljíca: zèmlja; ženíca: žèna, rog. 140: ženyca: preš. 24. 30. 31. 40. 68. 120. Možda amo ide i lodríca weinflasche, dalm. jer. 48. — Sve ove rieči čuju se amo tamo i po Kranjskoj s ` na slovci pred ica: sèstrica, ròkica i rókica itd. Tako naglašene mogu biti i druge rieči s ' na predzadnjoj, koje imaju ili mogu imati u sing. gen. naglas na zadnjoj

slovci: glavíca: gláva gen. glavê; gredíca: gréda gartenbett; mravljíca: mrávlja itd.

γ) od *jednoslovčanih feminina na suglas*, kojim upravo ne pripada tvorka ica, nego ca (ьца): kadíca: kad; rečíca: reč res parva, ravn. 1/291: bog pokazati prav očitno je hotel de on še toljko rečíco, ki si jo iz ljubézni kdo do njega perkráti, z' boljmi darovi stotíro povračuje; strdíca: strd honigwasser kr.; ščetíca: ščet carduus. — Tako i dvie rieči, koje se grade od nerabivih deminutiva na ka: koščíca od * kostka (kôst) das beinchen; obstkern; ravn. 1/80: vzamite seboj moje košice; fuč. 127: puni grehov kot šipek koščic; peščíca od * pêstka (pest) hohle hand, cruc. 5/157: ni druziga imela, ampak eno peščico moke; ravn. 1/129: manus, haüflein: pešíca jih je proti Madjanski grozni vojski; 221: pešíco moke imam v' prédalu.

b) *feminina*

a) od *substantiva*

α) *jednoslovčanih* mužkih: baníca: ban, bani uxor; bogíca: bog dea, küzm. 256: so nej preklínjali bogíco vašo; i božíca, mol. 149: božíca; zagr. 4/1. 64; gasp. 1/35; a u preš 82. 138: bôžica to je bôžica; bračíca: brač vindemiatrix; butíca: but, glava u batine, maka itd.; harter schädel, preš. 108: od butíc nevkrétnih; caríca: car imperatrix; družíca: drug socia, begleiterinn der braut, kop. 244; grofíca: grof gräfinn; hrtíca: hrt canis leporaria; ježíca: jež die stachelige kastanienschale; kop. 245 knopper; kmetíca kmet bäuerinn, al i kmêtica cruc. 2/159: kmeteca; kop. 245: kmética; kosíca: kos das weibchen der schwarzamsel, hrv.; kraljíca: kralj regina, rez. §. 109: krajíca; krtíca: krt talpa; levíca: lev. leaena, hrv.; medíca: med honigwasser; meth, kor 1/29: medíce ji kupim; možíca: mož männinn, dalm. gen. 2; pasíca: pas, ravn. 1/161: mu gré in da lastno suknjo iz sebe in pa zraven še plajš svoj, svoj meč, svoj lók in svojo pasíco (Saul Davidu); pavíca: pav, das weibchen des pfaues, hrv.; psíca: pes hündinn, kr.; račíca: rak krebsweibchen, hrv; repíca: rep wagenschweif; srpíca: srp jäthaue; staníca: stan stube ravn. 2/148: idi v' staníco; ravn. abc. 35; stolíca: stol scamnum gön. 62; residenz gasp. 1/35: koji oplenjene stolíce njihove napuniti hoče; ščapíca: ščap, tanka duga batina hrv.; ugr. ščapica gön. 34. 56 (bez oznake naglašene slovke); tatíca: tat diebinn, cruc. 5/541; volčíca, vučíca: volk, vuk lupa; gasp. 1/710: koteri nesramnih vučíc prilizávanjem sebe vuloviti prepúščaju; a mat. 289:

najdeno bilo je dete jedno vu lozáh od jedne vúčice pridájano (gesäugt); vražíca: vrag teufelsweib: „ova žena je prava vražíca“, hrv. Tako i prepelíca, plepelíca coturnix od udvojenoga koriena per, pel (od spar); rez. §. 136: pripilíca.

β) *dvo- i višeslovčanih s naglasom na zadnjoj slovci:* bahačíca: baháč prahlerinn kr.; beračíca: beráč bettlerinn ravn. 1/222: mu je svrkana beračíca bol prijetna; bezníca: bezèn kleine hütte, ravn. 2/145: mir in pokoj bi po hišah in beznícah prebival; brijačíca: brijáč des rasierers weib; brodaríca: brodár des fährmanns weib; ciganíca: cigàn zigeunerinn, gaunerinn; vrst jabuke; češljakíca i češljákica: * češlják, vrst šljive, hrv.; četvrtíca: četvŕt viertel, ravn. 287: kako četrtíco ure; čuvaríca: čuvár hüterinn; drevaríca: drevár, quae ligna caedit; glavaríca: glavár oberinn; golobíca: golôb columba, kop 244; a ugr. goloubica nagfl. 114: dokeč goloubica na belicaj sedí; goljufíca: goljûf betrügerinn; Gotalíca: Gotâl, žena mu (Varaždin); Hrovatíca: Hrovàt Kroatinn; jerebíca: jerêb rebhenne, cruc. 2/348; škr. 259; kapitaníca: kapitân, žena kapitanova, hrv.; ključaríca: ključár beschlieszerinn, gasp. 3/458; klokotíca: klokòt „calix bombilius, quia bombum emittit, dum homo ex eo bibit“, belostenec; gasp. 3/551: gde se prodaje žganica? Onde gde visi mala klokotica; kolaríca: kolár, kolareva žena; konjaríca: konjár des roszhändlers weib; roszhirtinn; kopačíca: kopáč, koja gorice okapa; kovačíca kováč die schmiedinn; kozaríca: kozár ziegenhirtinn; krajačíca: krajáč schneidersfrau; krčmaríca: krčmár gastwirthinn; krznaríca: krznár des kürschners frau; lončaríca: lončár uxor figuli; mejačíca: mejáč grenznachbarinn; mesaríca: mesár uxor lanii; nožaríca: nožár messerschmiedinn; ovčaríca: ovčár schafhirtinn; pajdašíca: pajdâš socia gasp. 1/16. 950; pastiríca, pastaríca: pastír hirtinn; gön. 82: pasteríca, rez. §. 109: pastiríca; pečaríca: pečár, quae fornaces vendit; pepelíca: pepêl aschenputtel; pisaríca: pisár uxor scribae; plevačíca: pleváč jäterinn; poglavaríca: poglavár penes quam est summa potestas, gasp. 1/781: oberinn in klöstern; rogačica: rogáč das weibchen des hirschkäfers kr.; a küzm. 141 tako prievodi grčku rieč κεράτιον prema κέρας rog: želo je napuniti trbuh svoj z rogačicami, štere so jele svinje: ἐπεθύμει γεμίσαι τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κερατίων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι (Luc. 15. 16); rokavíca: rokáv handschuh, rog. 485: rokavyca; sedlaríca: sedlár uxor ephippiarii; sleparíca: slepár betrügerinn;

svinjarica· svinjár sauhirtinn; volarica: volár quae bubus inservit; vratarica: vratár mulier custos portae, schön. 120; vrtlarica, vrtnarica: vrtlár, vrtnár hortulana; zidarica: zidár maurerinn; zlatarica: zlatár goldschmiedinn; zvonarica: zvonár glockengieszerinn. Amo tamo u Kajkavaca čuje se da kako i u ovih riečih srbski naglas: opàtica . . . gasp. 1/780: pajdàšica. — Ovamo idu navlaš one rieči na nica, koje su prema mužkim na ník ili nȉk gen. níka: besednica: besedník deprecatrix; betežnica aegrota, gasp. 1/776. 833. 890; reš. 241; bojnica: bojník bellatrix; bolnica: bolník aegrota ravn. 2/168; Bržnica: Bržnȉk, žena mu (Bela gr.); dolžnica: dolžník schuldnerinn; hotnica: hotník concubina, gasp. 1/949. 953; 3/546; jetnica: jetník quae custodia tenetur; močenica: močeník märtyrinn gasp. 1/809. 916 itd.: mučenica; Pečenica: Pečeník, žena mu (Varaždin); pomočnica: pomočník adjutrix, auxiliatrix; porodnica: * porodník genetrix škr. 139. 146; preš. 119; rodnica: * rodník genetrix, natura nagfl. 145 (skovana rieč prema natura); skrbnica: skrbník curatrix, rog. 73: skrbnyca; službenica: službeník serva küzm. 216: na sluge moje i na službenice moje vö vlijém od dühá mojega; 299: po službeníci Cenkreanske gmajne; spovednica: spovedník s prenesenim značenjem beichtstuhl cruc. 2/360. 497 itd.; stanovnica: stanovník einwohnerinn; svetnica: svetník sancta, kr.; učenica: učeník magistra ravn. 2/39, a ugr. hrv. discipula küzm. 233: vučenica; vrstnica: vrstník quae alicui aequalis est; zagovornica: zagovorník vertheidigerinn, mol. 96; krajč. 60; zaročnica: zaročník desponsata, itd. U Kajkavaca i u ugrskoj slovenštini često stoji naglas na predlogu: krajč. 59: rázgovornica prema rázgovornik; zágovornica gasp. 1/891; záručnica gasp. 1/846. 857. 886. 920; závetnica gasp. 1/889 itd.

γ) dvoslovčanih masculina, koja *u sing. gen. rastu a tuj imaju naglas na predzadnjoj slovci:* cesarica: cèsar gen. cesárja imperatrix; medvedica: mèdved gen. medvéda ursa; Mohorica: Mòhor gen. Mohòrja, žena mu (Zalog); pozojica: pòzoj gen. pozója dracaena, hrv.; proročica: pròrok gen. proróka prophetissa gasp. 1/44 (bez oznake naglasa); sokolica: sòkol gen. sokòla falco femina; možda ide amo i govorica rede, gerede i skraćeno gorica mjesto gvorica, preš. 17. 145.

δ) rieči koje su prema masculinom *s pregibnim e u zadnjoj* slovci a *s naglasom na predzadnjoj:* bogica: bôgec mendica hrv.; Filipica: Filîpec, žena mu (Gubaševo hrv.); hlapica: hlâpec magd,

nagfl. 94; gön. 92; juníca: júnec kuh die noch nicht gekalbt; dalm. gen. 15; rez. §. 136: jünýca; Korošíca: Korôšec Kärnthnerinn; Kranjíca: Kránjec Krainerinn; nemíca: némec muta; Germana; noríca: nòrec stulta, gasp. 1/955; prasíca: prásec sau, cruc. 2/395: presica; škr. 64: prasíca; rez. §. 109. 136: prasíca; samíca: sámec lediges weib; das weibchen der thiere besonders der vögel, dalm. gen. 6; cruc. 2/161. 165; preš. 106; nagfl. 107; perg. 45; slepíca: slépec caeca; staríca: stârec anus, vetula, nagfl. 131; zagr. 4/1. 15. 76; svetíca: svétec i svètec sancta, gasp. 1/664 786. 787: svetíca; telíca: tèlec ganz junge kuh; kop. 248; vabíca: vâbec allectrix; vdovíca: vdòvec vidua, cruc. 2/111; trpl. 52: sodec vdovíc; 77 92. 118; gasp. 1/275: je vid povrnul vdovíci, a zagr. 4/1 28: vdòvic; vrabíca: vrábec spätzinn; zajíca: zâjec häsinn; ždrebíca: ždrébec junge stutte; — tako na dalje: Čegljíca: Čègelj, žena mu (Bednja, hrv.); oslíca: òsel asina, cruc. 5/239; rog. 67: oslyca; ali òselca garbenhaufen štj. i nagfl 134: snopjé zadosta süho vu küp (oslico) skladéjo; Renglíca: Rèngeo gen. Rengla, žena mu (Noršinci, ugr.); Švagljíca: Švágelj, žena mu (Cerje; Ludbreg hrv.); riegje dolazi drugi naglas, krajč. 183: vúhvic prema vûhvec.

ε) rieči koje su prema *neutrom s naglasom na zadnjoj ili s ` na predzadnjoj* slovci: jedríca: jèdro, četvrt orahova jedra (cielo se jedro zove kozíca); seníca: senô heuboden, ravn. abc. 39 (valjda od * senъn, dakle mj. senьnica); vedríca: vèdro (ali češće védro); veslíca: vèslo kohlenschaufel, al' i vèslica; tako valjda i srdíca od * srdo u srce brotschmolle, kop. 247.

b) od *adjectiva* (participa)

α) *jednoslovčanih:* belíca: bel, vrst trešnje, pšenice itd.; ugr. = ovum nagfl. 116.: z belíc ležéjo mláde pérnate hižne stvaré kakti kokouš gous itd.; rez. §. 136: bylýca; brzíca: brz strommschnelle; črníca: črn, schwarzkirsche; schwarze geschwulst, kr.; dolgíca, dugíca: dolg, dug, vrst jabuke, hrv.; golíca: gol, pšeníca golíca weizen ohne ährenspitzen, kr.; vrst breskve, hrv.; hmanjíca, vmanjica: hmanj, vmanj (od gemein) malitia, krajč. 85: vmanjica; gasp. 1/79. 864. 906; jaríca, češće jârica, kokoš jednogodišnja; sommerfrucht; krivíca: kriv injuria preš. 120; trpl. 28. 60; gasp. 1/964 itd.; mat. 484 itd.; levíca: lev, manus sinistra, dalm. ezeh. 16: lìvica; jap. 141: lèvíca; lesíca, lisíca: lis vulpes cruc. 2/113; preš. 110; trpl. 19; mil. 74; rez.

§. 136: lysýca; ljutíca i ljûtica: ljut serpens, zagr. 5/1. 291; mladíca: mlad χλῆμα dalm. ezeh. 15; schön. 302; cruc 2/330; jap. 494: mladíca; novíca: nov neuigkeit, škr. 80. preš. 80. 119. 180; plavíca: plav (blau) kornblume kr.; polovíca: pol dimidium, cruc. 2/234; preš. 106. 173; trpl. nu skraćeno i povíca kao mjera = $^1/_4$ mernika, kr.; pravíca: prav justitia, preš. 113; gasp. 1/923. 928. 948: pravíca, tako i nepravíca injuria, a küzm. 278: neprávica; pšeníca; pšen-phan triticum; slaníca: slan, mjesto na paši slanom vodom nakvašeno, da (zločestiju) travu živina ondje popase, kr.; rez. §. 136: slanýca; slepíca i slêpica: slep ofenkachel, štj.; sušíca: suh dürrer baum, ravn. 2/73: bi vtegnil med drevjem sušíca biti, ki ni sadú na nji; trdíca: trd, vrst jabuke, hrv.; zdravíca: zdrav gesundheitstrunk, cruc. 5/235, i zdravljíca; zlatíca: zlat butterblume ravn. abc. 43; žganíca: žgan brantwein, gasp. 3/551; živíca: živ dumetum; saepes viva hrv.; žutíca: žut icterus. Amo tamo čuje se koja navedenih rieči na srbsku naglašena a u knjigah kajkavskih dolazi pomiešano n. p. mat. 249: mladíca a 357. 358. 392: mládica.

Ima rieči, koje ne potiču baš od adjectiva nego od *substantiviranih* adjectiva a te su deminutiva te se govore od mila pa im se naglas ravna po substantiviranom adjectivu: Bélica ne od bel, nego od Béla, potočić koji teče kroz selo Bela, gr.; drágica ne neposredno od drag, već od drága amasia, hrv.; ljúbica ne od ljub, nego od substantiviranoga ljúba die geliebte (schön. 326: ne predramite mojo lubo; cruc. 2/143. 249. 263 itd.; preš. 15.) preš. 24. 25. 87: ljúbica; 16. 33 itd.; ljúb'ca; múrica: múra, crna životinja; ime kobili, kravi.

β) *dvo- i višelovčanih*

αα) *s naglasom na zadnjoj slovci:* bodečíca; boděč pleuritis; cvetlíca: cvetěl flos, ravn. 2/132; gorečíca goréč sodbrennen kr.; jačmeníca: jačmên (mjesto jačmenъn) vrst jabuke, hrv.; košatíca: košät, košata mlada jela, kr.; krvavíca: krvâv blutwurst, ravn. abc. 49; darm nagfl. 107: ž njé (koze) krvajíc zgotavlajo strüne; ledeníca: ledên eiskeller, kop. 246; medeníca: medên (od med medî i med medû) pelvis, dalm. num. 4; jap. 484: vlyé vode v' eno medeníco; a schön. 100: je on vodé vlyl v' eno médenico; gasp. 1/72: vlejé vodu na medenicu; asperula longiflora, kr.; mrtvíca: mrtěv, kopriva koja ne žeže, kr.; ovseníca: ovsên haberstroh, kr.; pečeníca: pečên, njeka gljiva = sirówka; poštenica: poštên proba, gasp. 3/560; po-

tíca mjesto povitica: povît kuchen, ravn. 1/99: potíca; prosenína: prosên hirsestroh; ravníca: ravân ebene; rdečíca: rdêč schamröthe ravn. 2/17: brez rudečíce; rženíca, hrženíca: ržên rogenstroh kr.; vrst jabuke, hr. sklenína m. stekleníca: sklên od steklên flasche, al i sklênica i steklênica, ravn. abc. 29; sladčíca: sladèk dulcedo, dalm. jerkl. 4, cruc. 5/188; temníca: temèn tenebrae; carcer schön. 367; cruc. 2/527. 573; ravn. 2/162; prič. 120; gön. 35; perg. 91; gasp. 1/735: vu temníci postavljen itd.; tenčíca: enèk σινδών schön. 148: tènčico; jap. 143: tànčico; škr. 92: tančíca; veselíca: vesêl unterhaltung ravn. 1/167: mu teče vóšit srečo k' ti veselíci; 2/253; vodeníca: vodên wassersucht, cruc. 5/95; zlateníca: zlatên icterus, al i zlatênica i zlâtenica; dalm. deut. 28; ravn. abc. 43: zlaténica schmelzblume; mat. 215; zobeníca: zobên, vrst jabuke hrv. — Ovdje ima iznimaka: apnênica: apnên kalkofen; obîlica: obîl abundantia; ubôžica: ubôg misera; žerjâvica: žerjâv loderasche.

ββ)s ' *na predzadnjoj slovci u sing. nom. femin.:* bobovníca: bobòvna bohnenstroh; borovníca: boròvna schwarzbeere; čemerníca: čemèrna rothe (upravo giftige) ameise, stj. kr. = rosíca; devaníca: devèna farcimen, gasp. 1/973; drobníca: dròbna, vrst šljive hrv.; ali dróbnica kleinvieh, ravn. 1/235; gorčíca: gòrka sinapis; grebeníca: grebèna mergus, senker, candosoccus dalm. ezeh. 17: vinska trta je dobila mladíce inu grebenice; grenčica: grènka amaritudo; končníca: kònčna endbrett am bienenkorb; mesníca: mèsna fleischbank, dalm. jer. 11. 48; škr. 22; zagr. 4/1 77; modríca: mòdra (al i môdra) livor, sugillago, gasp. 1/915. 924. 931: modríc; mokríca: mòkra wiese = senožet, pl. Mokríce, selo u Kranjskoj; mostníca: mòstna brückenbalken; nočníca: nòčna noctivaga; nosníca: nòsna nasenflügel, škr. 184; pleteníca: pletèna flechtkorb, zagr. 5/1. 14; pozníca: pòzna spätfrucht; rojeníca: rojèna parca; shodníca: shòdna synagoge ravn. 2/130 itd.; smolníca: smòlna, treska (luč) od borova ili omorikova trčka za posviet; krammetsvogel; solníca: sòlna salzfass, ravn. abc. 35; spleteníca: pletèna σαγάνη schön. 65; cruc. 5/213; težčíca: tèžka gravedo, ali potêžčica mat. 146, itd.; toplíce pl.: tòpla thermae, ravn. 2/176; zeleníca. zelèna, mjesto na gorah gdje trava raste a sve je na okolo golo, oase, kr.; — Ipak imaju ' na slovci pred tvorkom: gnójnica: gnòjna mistjauche; kónčnica: kònčna endbrett am bette oder am bienenstock, gol. končenca; al i končníca; nóžníce pl.:

nòžna messer-, schwertscheide; rávnica: ròvna rodehacke; rážnica: ròžna schalmei.

γγ) Mnoge rieči od takvih *adjectiva*, što no se grade od *jednoslovčanih substantiva s ˆ*: brusníca: brûsni od brûs das gestell, worin sich der schleifstein befindet, hrv.; daníca, deníca: * dânen, denen od dân, dên lucifer, preš. 78; mil. 117. 205: denica, al i dênica; kapníca: kâp traufwasser; φρέαρ jar. 339 i škr. 15. 132: kapnica; kresníca: krês pyrallis; krtovíca: krt verwirrter knotten; eine verwickelte sache; pečníca: pêč fornax reš 108: ogenj pečnice Babilonske; pesníca: pêst pugnus, nagfl. 150; platníca: plât der eine flügel des bucheinbandes kr.; pojedini luk u kotača, orbile, hrv.; plavníca: plav = zatvornica kod melina, hrv.; resníca: rês veritas, schön. 4. 22. 66. 77. 83. résnica, što će se glasiti rejsníca, a 34. 71: rèsnica, a 111. 129. 145 itd.: rísnica; cruc. 2/20; preš. 49. 119. 120: resníca; snežníca: snêg schneewasser, rog. 120: snežnyca Maria schnee; spružníca: * sprûg (съпрѫгъ) decipula, hrv.; straníca: * stranьn od strân seitentheil des schlittens, ravn. abc. 41; vasníca, vesníca: vâs, vês dorf, küzm. 230; trpl. 117; perg. 2: vasnyc; 47. 76: vesnyc. — Tako i njeke rieči, koje dolaze od *adjectiva*, što no se grade od *višeslovčanih substantiva s ˆ na zadnjoj slovci:* pepelníca: pepêlni od pepêl aschermittwoch; perotníca: perôt uz peretníca i repetníca ala flügel, cruc. 5/261 i preš. 70: peretníca; preš. 11: repetníca; rog. 68. 625: peretnica; küzm. 109: perotnica πτερύγιον. — Ima i ovdje po ugr. i hrv. iznimaka, te se čuje krêsnica, strânica itd., a samo li: večérnica: večérni od večêr abendstern.

c) *od numeralia:* četveríca: četvêr quadruplum, gasp. 1/640: po krivici zadobljena s četverícum povrnuti; desetíca: desêt zehner, zehnkreuzerstück; devetíca: devêt der neuner; dvajsetíca: dvajset ein zwanziger, preš. 30: véter dál boš dvajsetícam; osmíca: ósem der achter; petíca: pet der fünfer, fünfzehnkreuzerstück, cruc. 2/71: jo da za šteri petíce; rog. 431: petyca; kor. 1/13: vrzíte nam petíco; preš. 107: le petíca dá imé slovéče; sedmíca: sédem der siebener; štrtíca: štírti viertel; tretjíca: trétji drittel; trojíca: trôj trinitas, preš. 131.

č) od *glagolskih osnova* i to od glagola prve vrste: klíca germen; plevíca jäterinn; predíca spinnerinn; teríca brechlerinn; ženjíca, žnjíca schnitterinn, rez. §. 138; žníca; — od glagola četvrte vrste, kojim je u 1. sing. praes. ´ na zadnjoj slovci: bogorodíca deipara, mil. 13. 203; gasp. 1/911: kaj

budemo veruvali od bogorodíce Marie; dojíca ἡ τροφός; lovíca venatrix gasp. 1/813: koteri jednu miev lovicu (= mačku) tvoju bolje ljubiš; rodíca genetrix, krajč. 59. Tako i períca od osn. per u perem od prati lotrix. Nalik na ove: pravljíca fabula preš. 110, koju rieč bih ja naglasio právljica, kako će biti ravn. 1/133: pravlica, jer bi inače bio ´ na i. Na predlogu naglas ima: ózmica augenwimper šerf. 2/35 piše ozimica: moje ozimice so otemnele (mjesto omzica od o-mьg-ica?)

d) Taj naglas imaju često i druge rieči po analogiji pravoj ili krivoj. Tako n. p. mnoge rieči koje znače kaku voćku, jer se mnogo voćaka dočima na íca n. p. bistríca uz bístrica, vrst šljive, hrv.; cepaníca, vrst trešnje, hrv.; črleníca, vrst jabuke; jarmeščíca, vrst jabuke; kolestníca, vrst jabuke; kroglíca vrst šljive; protníca, vrst jabuke; rožnovíca, vrst jabuke; tikveníca, vrst kruške; vidríca, vrst jabuke; vivodníca, vrst jabuke; zimíca, vrst jabuke i kruške; železníca, vrst jabuke; — tako i druge rieči n. p. desníca die rechte hand; gorníca ravn. 1/192; harmíca tricesima krajč. 215; hrzeníca brauner frosch; kolesníca ravn. 1/152; krníca wasserwirbel, tümpfe, kesselthal, ravn. 1/238; oblíca, ‚krompír v' oblícah' einfach gekochte ganze erdäpfel; pereníca = ručíca kod seljačkih kola.

2) ´ *na slovci pred tvorkom imaju*

a) *deminutiva* koja se grade od *feminina na a s ´ na predzadnjoj slovci.* Takovih rieči ima sijaset, jer se može svaka rieč umanjiti pa s toga nije treba mnogo primjera. Mnoga deminutiva neimaju deminutivno značenje: bábica: bába groszmutter; bogíčica: bogíca, vrst jabuke; brádica: bráda rez. §. 163; brázdica: brázda ravn. 2/132; cápica: cápa, preš. 67; cúlica: cúla, ravn. 1/66: češúljica: česúlja ravn. 2/80: češúlica; črníčica: črníca rez. §. 146: čarníčica; devíčica: devíca gasp. 1/820; ostróžica: ostróga, gasp. 1/778: ostružica; péčica: péča gekröse ravn. abc. 33; píčica: píka ravn. 2/140; prálica: * prála jäthacke kop. 247; saníčice pl.: saníce, nagfl. 88: sta ste i naprežti dala vu male saníčice; vránica: vrána milz, ravn. abc. 33; zbérica: zbéra λογία küzm. 322; žlíčica: žlíca herzgrube, ravn. abc. 33; itd. itd. Amo će iti préslica colus, žabja — equisetum; úlice plur. weg zwischen zwei zäunen; gasse.

b) feminina prema masculinom na nik s ´ pred nik i onim na

ánjek: črédnica: črédnik žena črédnikova; deléžnica: deléžnik theilnehmerinn; délnica: délnik austheilerinn, gasp. 1/16. 954: délnica; grésnica: grésnik sünderinn; cruc. 2/123. 136: grešenca, 5. 20. 21, 22 itd.: grešinca; grozovítnica: grozovítnik eine grausame; jezíčnica: jezíčnik zungenfertiges weib; mehkúžnica: mehkúžnik verweichlichtes weib; nadléžnica: nadléžnik lästiges weib; nehvaléžnica: nehvaléžnik ingrata; neródnica: neródnik inepta; nesrámnica: nesrámnik impudica; neúmnica: neúmnik stulta; nevérnica, nejevérnica: nevérnik ungläubige; nevščéčnica: nevščéčnik der nichts recht ist; očítnica: očítnik öffentliche sünderinn; ostúdnica: ostúdnik eckelhaftes weib; pokórnica: pokórnik büsserin; postréžnica: postréžnik bedienerinn; práznica: práznik πόρνη küzm. 433: práznicke i práznice; prevzétnica: prevzétnik superba; sladkosnédnica: sladkosnédnik genäschiges weib; slúžnica: slúžnik serva šerf. 2/32: slyžnica; srborítnica: srborítnik ein unruhiges weib (die der hintere juckt); trdovrátnica: trdovrátnik halsstarriges weib; začétnica: začétnik urheberinn rog. 277; žutánjčica: žutánjek vrst jabuke, hrv. — Amo idu

c) rieči koje se grade od *adjectiva*, štono dolaze od *substantiva s ' na zadnjoj slovci:* drevárnica: drevárni od drevár holzlege, kop. 244; kolárnica wagnerwerkstätte ravn. abc. 39; nagfl. 82; kováčnica schmiedewerkstätte; ovčárnica schafstall, krajč. 345; gasp. 1/981; pekárnica bäckerstube gasp. 1/762: prime skrb vrhu pekarnice, da kruh mesila i pekla bude; pisárnica kanzlei; smolárnica, die bedeckte stätte, wo pech zu wagengenschmier gekocht wird, kr.

Pa tako i većina rieči, koje se grade od *adjectiva s ' na* predzadnjoj slovci: Bélščica: bélski, ženska iz sela Bele, gr.; dežévnica: dežéven regenwasser, dalm. jer. 18; Górščica: górski žena iz seoca Gojzd, komu je adjectiv górski, gr.; kládnica: * kládni holzaxt, ravn. abc. 73; kólnica: kólni wagenschuppen; kónjščica: kónjski, vrst šljive; Kovórščica: kovórski, ženska iz sela ‚Kòvor', gr.; kózjica: kózji genista; Kríščica: kríški, ženska rodom ili stanom iz Kríža, gr.; ójnica: ójni deichselhälfte, plur. ójnice deichsel, preš. 30: vé si pa želtè (u originalu je: žêlte pogrješno) možíčke, ki ne stópjo z vójence; otróčnica: otróčni wöchnerinn, dalm. gen. 31; jer. 6. rézčica: rézek, vrst jabuke, hrv.; rímščice plur.: rímski das gestirn Orion, kr.; skládnica holzschichte, nagfl. 82; sódnica: sódni συνέδριον küzm. 18;

spálnica schlafzimmer šerf.; Svárščica: svárški, žena iz sela Svárje', gr.; svéčnica lichtmesse; šmárnica: šmárni od šent-Marijni maiblume; túrščica: túrški türkischer weizen zea mais; večérnica abendstern; víslice plur. mjesto víselice: vísel galgen ravn. 1/309; zímščica winterapfel; želéznica, češće želêznica eisenbahn.

Ipak imaju njeke ovakve rieči ^ mjesto ´: mlêčnica: mléčen milchkammer; pšenîčnica: pšeníčen weizenstroh.

3) ´ *dalje prama početku nego na slovci pred tvorkom* imaju one rieči, koje se grade

a) od *substantiva* s ´ u sing. gen. dalje prama početku, nego na predzadnjoj slovci, i to na istom vokalu: ántverharica: ántverhar des handwerkers weib; Búkovnica (i Bukôvnica): Búkovnik (i Bukôvnik), žena mu (Golnik); bútarica: bútara fasces; cájnarica: cájnar gen. cájnarja, ono veliko kladivo u kovačnici, kojim se razžareno željezo tuče, gr.; Cípotica: Cípot gen. Cípota, žena mu (Nòršinci, ugr.); čútarica: čútara; čútarička: čútarica u preš. 72. od nevolje čutárčica; dávkarica: dávkar des steuereinnehmers weib, kr.; Grábnarica; Grábnar, žena mu (Križ gr.); Hájstorica: Hájstor, žena mu (Vrbno, hrv.); histórijica: história historchen, ali se obično ijica steže na ica: histórica gasp. 1/964; tako sva ostala deminutiva na ijica: lílica mjesto lílijica itd.; júžinica: júžina kleine mahlzeit; káplji-čica: kápljica; kétinica: kétina, dalm. jezai. 40: mu srebrne ketinice (dakle plurale tantum) naredy; ezeh. 16; králjevčica: králjevka laubfrosch; vrst kruške, hrv.; krávičica: krávica; kŕščenica: kŕščenik christinn, res. 70; zagr. 4/1. 12; gasp. 1/613 etc.; al i krščeníca prema krščeník; a kr. i magd.; kúhinjica: kúhinja; ládičica: ládica gasp. 1/807: platno vu ladičici zaprto; méričica: mérica dalm. rut. 3; méžnarica: méžnar, des kirchendieners weib; pósteljica: póstelja ravn. 2/50: póstelica: gasp. 1/739. 823; prédigarica: prédigar predigerinn, dalm. jezai. 40; púrgarica: púrgar bürgerinn gasp. 1/980; ríhtarica: ríhtar des richters weib, dalm. jud. 4; sókrvica i sókrovica: * sókrv; štrígolica: štrígola forficula auricularia, u Murka štrígla, štriglavíca; trávičica: trávica; vájkušnica: vájkušna, vánkušna προσκεφάλαιον jap. 168: je spal na eni vajkùšnici; véverica, íverica: * vévera sciurus; Vídmarica; Vídmar, žena mu (Bela, gr.); vívolica i vivolíca: vívol büffelkuh, nagfl. 95. — Tako i rieči od posesivnih adjectiva na ov s ´ na kojoj slovci pred ov:

'Antkovica: ántkov: 'Antka, žena mu (Gojzd, gr.); Buzjákovica: buzjákov, Buzják, žena mu (Židovinjak hrv.); Crnjúgovica: crnjúgov, Crnjúga, žena mu (Gubaševo, hrv.); Dománjkovica: dománjkov, Dománjko, žena mu (Krčovina, štj.); Malíkovica: malíkov, Malík, žena mu (Slamjak štj.); Novákovica: novákov, Novák, žena mu (Varaždin, hrv.); Šarúgovica: šarúgov, Šarúga, žena mu (Krčovina štj.); Trdákovica: trdákov, Trdák, žena mu (Varaždin). — U ugrskoj slovenštini steže se ovica na ojca: Podléskojca: podléskov, Podléjsek, žena mu (Nòršinci).

b) od *adjectiva* i participa s ' *dalje* prema početku *nego na predzadnjoj slovci u sing. nom. fem.:* ájdovica: ájdov fem. ájdova buchweizenstroh; bártolščica: bártolski, vrst jabuke; bíkovnica: bíkoven ochsenziemer, šerf. 2/11. 19; brázdenica hohlkehle; gúgalica: gúgala (part.) hutsche, gol. 180; hénkarnica marterkammer, reš 218; ílovica thonerde gol. 34; nagfl. 177: ilojca; jálovica nicht trächtige kuh, die durch das ganze jahr milch giebt; kókalnica gluckhenne, dalm. gen. 1; kúhalnica rührlöffel ravn, abc. 37; lákomnica, onaj liev, kojim se vino u lagev toči; lákotnica die weiche; Lómelščica: lómelski, žena iz sela Lòm, gr.; pádalica fallthüre, kr.; plóskavica, vrst kruške, štj.; pókalica knallbüchse; ein käfer; pókalnica, njeka bilina, dalm. gen. 30: kaj so Dudaim bile, se ne more zdaj prou véditi, nekoteri menio de so bile lilie: eni pak je držé za jagode, eni pak za pokalnice, kir so v' pšenični žetvi zréle; práprotnica vrst trsa i šljive, hrv.; prédganica predigtstuhl šerf. 2/56: predganca; prétočnica, kod pluga jedna onih luknjica, u koje se utiče klin, hrv.; prídižnica predigtstuhl cruc. 5/157. 253: pridiženca, obično skraćeno prížnica; prorókovica: prorókov prophetissa, küzm. 106: bila je Ana prorokojca; skládalnica scheiterhaufen; holzschichte, ravn. abc. 73: skládavnica; slívovica zwetschkenbranntwein; sójenica parca; šentjánževica hypericum; sanct Johanneswein; zímičnica winterapfel, hr. — Tako i njekoje rieči na avica: omílavica ohnmacht hrv.; stézavica das ziehen in den gliedern vor anfall eines fiebers hrv.; trápavica i tráplavica cruciatus; trésavica fieberschütteln; tako i kúkavica, kúkovica cuculus dalm. lev. 11; deut. 14 (od kuka u kúkati).

4. ^ *na slovci pred tvorkom* imaju

a) *deminutiva* od feminina na a s ^ *na* predzadnjoj slovci. Ova-

kih rieči ima veoma mnogo, jer se može svaka rieč na a umanjiti: bâjtica: bâjta casa, ravn. 2/136: bájtica; barîglica: barîgla dolium, dalm. chron. 17: eno bariglico vina; besêdica: besêda; cîfrica: cîfra der putz gasp. 3/433: zbog nje vse cifrice i gizdave svetske oprave kinčenje odhiti; cigânčica: cigânka, vrst jabuke, hrv.; čebêlica: čebêla, preš. 120: čebélica; devôjčica: devôjka puella gasp. 1/895. 920: divójčica, a 615 dívojčica prema dívojka; dîljica: dîlja preš. 63; hčêrčica: hčêrka ili hčêrca gasp. 1/776; kčerčica; mâkovčica: mâkovka, vrst jabuke; marêlica: marêla marille, ravn. abc. 63; mâvrica: mâvra iris škr. 378: máverca; grashalm; nêžica: nêža, njeki novac, ravn. 2/223: uboga vdóva pa pride in dva božjáka je vrgla, vkup eno nézico sta znèsla; Agneschen; potrêbica: potrêba, ravn. 2/106; ûstnica: ûstna lippe, gasp. 1/952: vustnice; vêjica: vêja ramus; augenwimper, ravn. abc. 31: vejca; zapônica: zapôna haftel, dalm. exod. 26. 35: zapunica; zgôdbica: zgôdba, ravn. 2/180 itd. itd.

b) feminina od *adjectiva s ^ na predzadnjoj slovci.* Amo idu najprije rieči prema masculinom na nik s ^ na slovci pred nik: Čelêšnica: Čelêšnik, žena mu (Breg, gr.); naslêdnica: naslêdnik nachfolgerinn ravn. 1/272; podvôrnica: podvôrnik bedienerinn; popôtnica: popôtnik wandrerinn res. 95; wandermarsch; potrâtnica: potrâtnik verschwenderinn, rog. 479: potrátenca; sîtnica: sîtnik molesta; tâžnica: tâžnik trösterinn, ravn. 2/39; žlâhtnica: žlâhtnik anverwante; adelige, cruc. 5/235: v gostie povabil veliku žlahtnikou inu žlahtenc. Amo ide i râjnica: râjnik die selige, verstorbene. Rieči râjnica i râjnik rabe bez naglasa kad dolaze kao adjectiv pred substantivom te se govori: mòja ranca máti, mój rank òča meine selige mutter, mein verstorbener vater, gdje je stegnuto rank od râjnik a ranca od rajnica; stoje li te rieči samostalno bez substantiva, imaju i svoj naglas n. pr. takô je bila rânca naredíla, takô je rânk narêdil. U narodu su postale posve adjectiva te se govori sing. gen. rance mátere, rancega očéta rancemu očétu, to sem râncemu obétal itd. Metelko 87: Von ráj ist: ránjkъ, ránjca, ránjko; Kopitar 265: rajnki, rajnca, rajnko selig z. B. mój rajnki òča; mòja rajnca mati; moje rajnko deklè.

Za tim sve rieči, što no se grade od adjectiva s ^ na predzadnjoj slovci: barbêrnica: rasierstube hrv.; belîčnica, vrst jabuke hrv.; belîtnica, ona kaca u kojoj se rubje pari, hrv.; blîžnjica der kürzere weg kr.; bolnîšnica: bolnîšni (mjesto

bolnîšni od bolnîški) krankenhaus ravn. 2/178; božîčnica, vrst jabuke hrv.; bûčnica kürbiskuchen; buhêlnica nachthemd (flohhemd) hrv.; crkôvnica, vrst kruške, kr.; čêpnica kleine kohlenpfanne; čuvâjšnica wachthaus, ravn. 2/271; devîčnica noch nicht befruchtete bienenköniginn, gol. 16; drâznica chelidonium; Dupljânščica: dupljânski od Dupljê, ženska iz toga sela, gr.; fratîrščica, ime njekoj sjenokoši u Židovinjaku hrv. (franciskanerwiese); glîsnice pl. dva drva vrhu peći položena, gdje se predja suši hrv. i štj.; Golnîščica: golnîški žena iz sela ‚Golník', gr.; Gorîščica, gorîški, ženska iz sela ‚Goríče', gr.; gostînica: * gostinen wirthshaus, ravn. 2/255; hajdînščica, vrst kruške hrv.; hlêbnica, teichtuch beim brodbacken, kop. 245; vrst kruške, kr.; hîtrica: hîtra *die* schnelle (ne od híter *ein* schneller) festinatio; dysenteria; hlâčnica die fuszhälfte der hose; jakopôvščica, vrst kruške hrv.; kâčjica, njeki grm, kr.; kadîlnica rauchfasz, ravn. 1/211; ključâlnica i ključânica, schlosz škr. 289: klučavnica, rog. 156: klučánca; knjîžnica bibliotheca reš. 179: onde videti je knižnicu veliku na spodobu vatikanske; Koprîvnica grad u Hrvatskoj; korîtnica, dveri nad koritom u kotca, kr.; kosâlnica, nož nalik na sjekiru, kojim tikve košu, hrv.; kotâčnica, vrst jabuke, hrv.; krâvjica, vrst otrovne gljive, kr.; krêžnica (krêg) haderstätte ravn. 1/176 (= trpl. 78: v' Meribi); kûjsnica hundestall hrv.; kûrjica heleborus, kr.; lanîščnica, hajdina na laništu posejana, kr.; lêsnica, ono poput lese, na što se sir meće, da se suši, hrv.; lêtnica jahreszahl; jahresring; Lîpnica, mjesto u štj. gasp. 3/425: Donat osebujno vendar izkazuje vsem sebi pobožnem milošču vu hman vremenu; kak posvedočiti more Lipnica Štajerskoga orsaga mesto, gde podignuli jesu jednu bratovčinu pod imenom sv. Donata njemu na hvalu i denes osebujno njega poštuju, ar drže po polju jednu procesiu, na koteri sam g. biškup nosi sv. altarski šakrament, ter to na veliku svoju hasen, pokeh dob od onoga vremena začete bratovčine s. Donat tak nje čuva, da nemaju celo leto na njihoveh grunteh zloga vremena, tuče i druge nesreče; lîtnica, onaj koš ili rešeto, kroz koji se mošt liti, hrv.; Ljubljânščica: ljubljânski, Laibacherinn; lûčnica, tesarska široka sjekira, hrv.; magdalênščica, vrst kruške hrv.; mâkavščica, vrst kruške; mâlica: mâli, das kleine eszen z. b. während der feldarbeit zwischen dem kosílo und der júžina (mittagsessen) oder zwischen der júžina und der večérja (abendessen) kop. 246; malomêšnica, vrst jabuke i

kruške, što no dozrieva izmedju velike i male gospoje, hrv. štj.; mîšjica i mîšnica mäusegift, rog. 149: ta rudeča mišica arsenicum rubrum; mîznica tischlade kr.; močêlnica, 40 rukoveti konoplje, hrv.; mrlîšnica (mjesto mrliščnica?) todtenhaus ravn. 2/170; mŕzlica febris cruc. 5/114: mrzelca; mûšjica i mûšnica fliegenschwamm, kr.; mutîlnica butterrührfasz; Naklânjščica: naklânjski, žena iz sela ‚Náklo', gr.; napîtnica zutrunk, mat. 614: nagovarja z napitnicami priatele, znance na pilš; narâmnica humerale, škr. 368: on je njemu dal eno čez nogę doli visęčo suknjo, krilu inu narámnice; vrst sjekire, mat. 416: zapove junakom ali s sekirami i naramnicami porušiti, podseči dvora; i štj.; nasêdnica = „pajnov jezik" gol. 32; nogâlnica, u kolovrata ono, na što se nogom tišti, da se kolovrat kreće; nosîlnica tragbahre, ravn. 1/330; obêdnica eszzimmer ravn. 2/104. 226; obesîlnica hängestätte, ravn. 2/145; obezîlnica binde, verband, škr. 132. 240. 293: obvezilnica; oblêtnica anniversarium, jahresfest, ravn. 1/92: oblétnica; obrâmnica, uže od naramnoga koša, kr.; olôvnica βολίς küzm. 272: püstili so olouvnico i najšli so, ka je mourje dvajseti klaftrov globoko bilou; gasp. 1/613: na Olóvnici ili ti djački Plumbariola mestu; opêtnica stiefelabsatz; opŕsnica pectorale; papîrnica papierfabrik; pênjenica schaumlöffel; pêrnica federpolster; pikônjščica, vrst kruške, štj.; plêvnica spreu-, strohsack für bettunterlagen; Podbrêžčica: podbrêžki, žena iz sela ‚Podbrêzje' gr.; podglâvnica kopfkissen, ravn. abc. 39; podrêpnica schwanzriemen, ravn. abc. 41; podvâmpnica bauchgurt, ravn. abc 41; pogâčnica, vrst jabuke štj. hrv.; poslušâvnica ἀκροατήριον küzm. 269: poslüšávnica; povôjnica kindbettgeschenk; povŕtnica i pòvrtnica monatrettig, hrv.; predkosîlnica jelo prije kosíla, koje se obično samo teriljam daje, koje počimaju trti lan oko dva sata poslie pônoći, kr.; pregâčnica, bojadisan ženski pojas od platna, hrv.; vrst jabuke, hrv.; prisâdnica, vrst mrtve koprive, kr.; prodekâlnica predigtstuhl gasp. 1/949. 958 itd.; mat. 147 itd.; pŕžnica, ono od pleha na čem ječam prže, hrv; râčnica krebsweibchen, hrv.; rêpnica rübengrube; rübenwasser, ravn. abc. 71; repûčnica, vrst jabuke, hrv.; Rîbnica, selo u kr.; rîtnica: rîtni nates; Sebênščica: sebênski, žena iz sela Sebénje, gr.; sklêdnica sprava, gdje se sklede čuvaju, kr.; njeka žaba cruc. 5/546: obena špiža za njega bi ne bila zdraviši, kakor te žabe skledence; . . . mesu teh skledenc; Snîščica: snîški,

žena iz sela ‚Snîčno' gr.; stôčnica, otrovna gljiva, obično nora gljiva, hrv ; Strahînjščica: strahînjski, ženska iz sela ‚Strahînj' gr.; strôpnica plafondbrett; šâlnica; scherz-, spottrede, spottlied, mat. 255. 256. 467 itd.: šálnica; škoporêznica strohschneidemaschiene kr.; špôtnica spottrede, spottlied, gasp. 1/743; mat. 160 163 itd. štûčnica vrst jabuke zvane po obliku, hrv.; tepêšnica schlägerei, schläge ravn. 1/185: ne pustí ga brez tepéšnice bog; 325: med tepéšnico in trplenjam; têrnica, ono pregragjeno u skednju (na gumnu) gdje stoje pljeve i terki, hrv.; težkojêdnica vrst kruške, štj.; thôrnica iltisfalle, kr.; tîčnica vogelhütte; tlačîlnica presse, ravn. 1/261: tlačívnica; trâtnica wasen nagfl. 155; gänseblümmchen hrv.; trepâvnica augenlied, škr. 13. 16. 313; trojâčnica vrst šljive, što dozrieva o Trojacih, hrv.; Trstenîščica: trstenîški, ženska iz sela Trsteník, gr.; trôtnica art drohne, die statt der königinn ausgebrütet wird, gol. 17; Tržîščica: tržîški, ženska iz trgovišta ‚Tržič' gr.; učîlnica schulhaus; velikomêšnica, vrst kruške, hrv.; vezîlnica bandfaden, škr. 141: vezívnica; vračîlnica apotheca gasp. 1/915: stupi vu ove svéteh rán gospona vračilnice i primi vu njih vračtva, to je prievod: ingredere has vulnerum domini apothecas et accipe in illis medicinam; zâdnjica podex. dalm.; zagôdnica ständchen zum namenstage preš. 81; zahôdnica fuszsteig; zanôhtnica nagelwurzel; zapêstnica armilla, ravn. 1/39: vzame uháne in zapéstnice mož; zapôjnica häftel, dalm. ex. 26. 36; zapôrnica i zatvôrnica mühlschleuse; zaûšnica alapa, a hrv. závušnica gasp. 1/814: zàvušnica; zavôrnica sperrkette, ravn. abc. 39; zêljnica, mjesto gdje zelje stoji, a zêlnica, voda na kiselu zelju, rog. 51: zevenca; žâbnica ranunculus; žîmnica, daštica na kojoj su od žime (žinja) zanjke (lečke) pričvršćene za lovljenje ptica, kr.; žîtnica getreideboden jap. 10; škr. 8; vrst kruške. Tako i okôlica od adv. okôli umgegend, dalm. lev. 32: mu je pokazal te okulice te širokote Jeriha; gol. 45: ena taka okolca je nar bol kraj za čẹbẹlle.

5) *Dalje prama početku rieči nego na predzadnjoj slovci* imaju one rieči, koje se grade

a) od *substantiva s ˆ u singul. gen. dalje prema početku nego na predzadnjoj slovci*, i to za jednu slovku dalje: apọtêkarica: apotêkar gen. apotêkarja des apothekers weib, dalm.; Bâkovnica: Bâkovnik, žena mu (Bela, gr.); balvanomôlčica: * balvanomôlčec götzenanbeterinn mat. 473: bi bil prepovedal pajdaštvo

z ženami stranskemi balvano-molčicami; Bêlajica: Bêlaj, žena mu (Varaždin); bîngulice plur.: bîngule, ona sprava, kamo se metne igla kad se brusi, hrv.; branîteljica: branîtelj defenstrix, gasp. 1/891; Brêzarica: Brêzar, žena mu (Bela, gr.); Bukôvnica: Bukôvnik. žena mu (Bela, gr.); cêstarica: cêstar weib des strassenräumers; Čârmanica: Čârman, žena mu (sv. Ana, kr. Bela gr.); činîteljica: činîtelj thäterinn gasp. 1/910: ovde videla je ruka one tulikeh čud činitelice z-neoštrimi čávli prikavati; Dîvešica: Dîveš, žena mu (Varaždin); Dvêkarica: Dvêkar, žena mu (Varaždin); fârmanica: fârman pfarrgenossinn; Fîjanica: Fîjan, žena mu (Varaždin); fûrmanica: fûrman weib des fuhrmanns; Gerîgorica: Gerîgora, žena mu (Nòršinci, ugr.); govêdarica: govêdar quæ boum curam gerit; grôbarica: grôbar des friedhofsaufsehers weib; hlêvarica: hlêvar stallmagd; Hrîbarica: Hrîbar, žena mu (Varaždin; Vidovec); jêstvinica: jêstvina cibus gasp. 1/98. 833: jéstvinica; Jîcingarica: Jîcingar, žena mu, (Tržič gr. od nj. Hitzinger); kâfrčica: kâfrka pocillum testaceum, gasp. 1/833: mali Patritius prime kafrčicu frižke vodice (gasp. 1/795: kafrka); Kanîžarica: Kanîžar, žena mu (Vêtrno, gr.); klâjfarica: klâjfar γυνὴ διαβόλος küzm. 389 (njem. kläffer); Krâčmanica: Krâčman, žena mu (Bela, gr.); krâmarica: krâmar krämmerinn; krâvarica: krâvar kuhmagd; kûharica: kûhar köchinn, rez. §. 110: kŭharica; ljubîteljica: ljubîtelj liebhaberinn, gasp. 1/856. 950; Lâškarica: Lâškar, žena mu (Tatînec gr.); Lôgarica: Lôgar žena mu (Bela gr.); Lôkarica Lôkar, žena mu (Kranj Krainburg); mîškarica: * mîškar, vrst jabuke; mlêkarica: mlêkar milchweib; mlînarica: mlînar müllerinn; môkarica: môkar mehlhändlerinn; nadelîteljica: nadelîtelj donatrix, gasp. 3/4: o miloščih nadelitelica; naučîteljica: naučîtelj lehrerinn, mat. 170: navučitelica; neprijâteljica: neprijâtelj feindinn, mat. 111; obranîteljica: obranîtelj defenstrix, gasp. 1/770; odkupîteljica: odkupîtelj redemptrix, gasp. 1/772; odurîteljica: odurîtelj quæ aversatur, gasp. 1/665; opâančarica: opâančar žena mu, hrv.; oslobodîteljica: oslobodîtelj liberatrix, gasp. 1/889; Palatînošica: Palatînoš, žena mu (Varaždin); Podrêkarica: Podrêkar, žena mu (Kranj); Potôkarica; Potôkar, žena mu (Bela, gr.); prêšestnica: prêšestnik adultera, dalm. ezeh. 16: prešušnica itd.; rog. 238; prešešenca; škr. 11: prẹšušnica; prijâteljica: prijâtelj amica zagr. 4/1 11. 322; fuč. 107: prietelica; ptîčarica, vtîčarica: ptîčar, das weib

des vogelverkäufers; vrst trešnje, hrv.; r a v n î t e l j i c a: ravnîtelj directrix, gasp. 1/754: ravnítelica; r a z v e s e l î t e l j i c a: razveselîtelj quæ laetificat, gasp. 3/4. 7; R i z m a n i c a: Rîzman, žena mu (Varaždin); r ô m a r i c a: rômar pilgerinn; R ô ž m a n i c a: Rôžman, žena mu (Visóko gr.); s î t a r i c a: sîtar, siebmacherinn; S k â l a r i c a: Skâlar, žena mu (Predvör gr.); S m r ê k a r i c a: Smrêkar, žena mu (Brod; Zagreb); s ô d a r i c a: sôdar, weib des faszbinders; s t e n î č a r i c a: * stenîčar, vrst kruške; s v ê č a r i c a: svêčar, weib des kerzenverfertigers; Š â r m a n i c a: Šârman, žena mu (Varaždin); š k â f a r i c a: škâfar schaffmacherinn; Š k r â m l e č i c a: Škrâmlec gen. Škrâmleca, žena mu (Nòršinci ugr.); š ô š t a r i c a: šôštar schusterinn; t â n c a r i c a: tâncar tänzerinn, gasp. 1/981: to konec bil je takve tancarice; t â n c u š i c a: tâncuš tänzerinn, gasp. 1/979: nemaj pajdašenja z nijednum tancušicom; 980: je dugi rep tancušic za sobom vlekla; t r â t i n i c a: trâtina rasenfläche gasp. 1/854: na vúgodni sebe najdu tratinici; z ô p r n i c a adversaria, dalm. 1 sam. 1: *zu*prnica itd.; ž b î č a r i c a: žbîčar schuhnagelschmiedinn, gr.; Ž î g m a n i c a: Žîgman žena mu (Varaždin): ž n î d a r i c a: žnîdar schneiderinn.

b) od *adjectiva* i participa *s ^ dalje u sing. nom. fem. nego na predzadnjoj slovci.* Amo idu po najprije rieči *od adj. poss. na ov:* Â n t o l k o v i c a:ântolkov, Ântolek, žena mu (Varaždin); B ô m b e k o v i c a: bômbekov, Bômbek, žena mu (Varaždin); C â f u k o v i c a: câfukov, Câfuk, žena mu (Vidovec, Varaždin); C r k ô v n i k o v i c a: crkôvnikov, Crkôvnik, žena mu (Brod kr.); Č r e p î n k o v i c a: Črepînko, žena mu (Pristava, štj.); D â š e k o v i c a mjesto Dâškovica: dâškov, Dâšek, žena mu (Gubaševo hrv.); G ê č k o v i c a: gêčkov, Gêček, žena mu (Ivanec kod Varaždina); K v ê š t e k o v i c a: kvêštekov, Kvêštek, žena mu (Židovinjak hrv.); M a t î č k o v i c a: matîčkov, Matîček, žena mu (Goriče, gr.); M û c k o v i c a: mûckov, Mûcko, žena mu (Varaždin); N e b ô z e k o v i c a: Nebôzek, žena mu (Vidovec Varažd.); P a v l î š a k o v i c a: pavlîšakov, Pavlîšak, žena mu (Vidovec Var.); S a m b ô l e k o v i c a: sambôlekov, Sambôlek (upravo schneiderlein, magj.) žena mu (Varaždin); S t û p n i k o v i c a: stûpnikov, Stûpnik, žena mu (Varaždin); š k ô l n i k o v i c a: škôlnikov schulmeisterinn gasp. 1/754: pod tak svetum školnikovicum; Š t â p o v i c a, štâpov, Štâpa, žena mu (Židovinjak hrv.); V r č e k o v i c a: mj. Vrčkovica: vrčekov mjesto vrčkov, Vrček žena mu (Varaždin). — U ugrskoj slovenštini steže se ovica na ojca: D ô n š o j c a: dônšov, Dônša, žena mu (Nòršinci);

Herodiâšojca Herodias küzm. 108: Herodeš štr'ák je karan od njega za volo Herodiášojce, žene Filippa brata njegovoga; Kranîčkojca: kranîčkov, Kranîc, žena mu (Noršinci); Pîvojca: pîvov, Pîv, žena mu (Nòršinci). Za tim ostale rieči od adjectiva s takim ^: adâmovščica i âdamovščica i adamôvščica: adâmovski, vrst jabuke hrv.; bâbelnica kopanja u koju vino curi kad se preša, hrv.; Brôliščica: brôliški adj. od Brôlih, žena mu, ali i Brôlišca (Predvor); bzîkanica spritze, nagfl. 69: bzekanica; cîglenica ziegelbrennerei, gol. 47: cegounca; ravn. 1/81: cegounica; mat. 234; gûmbašnica vrst igle hrv.; jâbolčnica apfelmost; jêtrnica leberwurst ravn. abc. 49; kâlanica i kalaníca, vrst šljive, hrv.; kâmenščica, vrst breskve, hrv.; mâternica gebärmutter; bienenköniginn dalm. gen. 20; škr. 95; mlêkarnica milchkammer; môdrešćica: * môdreški, vrst šljive; môkoščica, vrst kruške; ôgelnica, mjesto gdje kovač uglenje žeže, štj.: vôglanca; pâravnica, pârenica, pâretnica, kaca u kojoj se rubje pari da se opere, hrv.; pârožnica. vrst jabuke; pênjenica schaumlöffel; pîkanica spatzierstock kr.; pîrjevica spelt, dalm. ezeh. 4: vzami k' sebi pšenice, ječmena, boba, leče, prosa inu pirjevice; prîličica: prîlika, ravn. 2/207: prílčica; râmenica: râmen mjesto ramenъn, nješto kod seljačke rubače, hrv.; rêzanica häcksel, ravn. abc. 51; šprîcanica wasserspritze, gol. 129; tâbelnica tafel, dalm. exod. 35; tîkvešnica, vrst jabuke nalik na tikvu, hrv.; vêdrnica ravn. 1/245; vêtrnica windmühlflügel, flügel u klopotca štj.; Vêtršćica: vêtrski, žena iz sela ‚Vêtrno', gr.; žâganica brett, dalm. 3. reg. 6: tla te hiše potablal z' smrekovimi žaganicami; rog. 115; škr. 326; žêhtalnica, vrst jabuke; žlâfrnica alapa, jap. 511: so njemu žlafrnice dajali; res. 30: žleprnica. — Amo mogu se smjestiti njeke rieči na *avica:* gîmljavica donner, donnerwetter, šerf. 2/12: grmlavca; küzm. 444. 449: grmlajca; trpl. 2. 67: grumlajca; mat. 4: grmljavica; hîdavica u zagonetci: zahîdano zamîdano ne dá se odhîdati odmîdati dok ne dojde hîdavica mîdavica, koja je zahîdala zamîdala, koja opet odhîda odmîda (ključ); hrv.; lisîkavica blitz, gasp. 1/614: tulik dežgj, grmljavica i lisikavica nàstane, da . .; reš. 208: liskavica; mlêtavica = stézavica das ziehen im körper vor dem fieberanfall; mîdavica, gledaj hrdavica; omêdlavica ohnmacht, dalm, dan. 8: sim jest v' eni omedlavici na zémlo padèl na moj obraz; sada u kr. običnije

omedlêvica škr. 207. 208: omedlęvica, a hrv. omêglovica, a štj. medlovíca; ščûcavica singultus, mat. 240: s takvemi narekuvanji vsa v' suzah i v' ščucavicah svoju žalost občituvala je; mat. 22. 274; trêskavica donnerwetter gasp. 3/545: nut k mestu zvrhu njih podignu se oblaki, lisikavica, grmlavica, treskavica; žâgavica, kopriva koja žeže, kr. — U Kajkavaca ima još iz srbštine primitih rieči na ica, koje znače mužkarca: svadljîvica zänker, špotlîvica spöter Mulih posel apoštolski 1266: hižni tovaruš osebujno mora se čuvati, da ne bude svadlivica, špotlivica niti krvolok svoje žene.

6. ` dolazi samo na predpredzadnjoj slovci ili na drugoj kojoj slovci još dalje prema početku rieči na vokalu *o* ili *e*, i to

a) *na slovci pred ica* imaju ili mogu imati ` deminutiva i druge rieči od rieči s ` na predzadnjoj slovci, koje ne rastu u genitivu: konòplica: konòplja canabis; kòzlica: kòzel, velik kup siena ili slame na četiri strane složen; red tako složenih drva hrv. = štj. òslica: òsel (kod Lotmerga); nògica uz nožíca: nòga; ròkica uz rókica, gdje se govori róka i uz običnu ročíca: ròka; šègica: šèga ravn. 2/262: ošabni farizej clo bogú se podprè in mu šègice, ki jih je trdil, štéje; tròšica: tròha; vèslica i bèslica: vèslo drvena lopata, kojom se oganj vadi iz peći; kojom se žganci miešaju; kod motovila ono, na što se pregja omata, hrv.; vèžica. vèža atrium.

b) dalje prama početku nego na slovci pred ica ` imaju rieči, koje dolaze ili od rieči s ` na predzadnjoj slovci, koje u gen. rastu, ili koje se grade od rieči s ` još dalje prema početku rieči, nego na predpredzadnjoj slovci: Grègorčnikovica: Grègorčnik, žena mu (Brod, kr.); Grègorica: Grègor gen. Grègora, žena mu (Norŝinci ugr.); hèrcežica: hèrceg gen. hèrcega ducissa gasp. 1/754. 886. 975; Kòštorica: Kòštor gen. Kòštora, žena mu (Zalog, kr.); Nòršinčarica: Nòršinčar, ženska iz sela Nòršinci (ugr.).

7) ` *na zadnjoj slovci* u kranjštini mogu imati deminutiva od feminina na ä: iglicä (izgovaraj jьgucä): iglä; igricä: igrä; meglicä (izgovaraj mьgucä): meglä; postrvicä (izgovaraj postьrucä): postrvä ili postŕv forellchen; stezicä: stezä; kadšto gubicä (izgovaraj gъfcä): gubä fältchen.

58. Rieči kojim je tvorka ili završetak *sa* imaju ^ na slovci pred tvorkom: Bênsa, ime kućno (u Goričkoj); črênsa, crêmsa

i s r ê m s a prunus padus; k û j s a hündinn, hrv.; M û r s a, ime kućno, (štj. blizu Lotmerga).

59. Rieči kojim je tvorka ili završetak *asa, isa* imaju na predzadnjoj slovci ´: k l o b á s a wurst; m e l í s a melissenkraut; p e l í s a l itzbläschen.

60. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ča* imaju ^ na slovci pred ča: b ê l č a weisze kuh (upravo od bêlec + ja) kr.; k o m â r č a plumpflusz kr.; l ê p č a die klette: s ŝ n č a, ime kravi, (upravo prema imenu vola od sŝnec + ja); t â r č a tartsche.

61. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ača* imaju ´ na prvom *a* u tvorke: b a z l a m á č a art kuchen = zlievka, hrv.; b e l á č a, sus alba, hrv.; b e z j á č a, vrst šljive, štj.: b r e g á č a u zagonetci: črno kak kováč orje kak oráč, na den napravi tri sto bregâč pa je ni kováč pa ni oráč (krt) štj.; b r e z o v á č a birkenstock; b r i s á č a penicillus küzm. 254: brsače; küzm. mik. 35: záčao je prati nogé vučeníkov i brísati z brisáčov; gda bi zeo brisačo, opasao se je; b r n j á č a occa; b u n t á č a clava hrv.; b u t u l á č a, pomi genus hrv. = božićnica; c o p r n j á č a zauberinn hrv.; d e b e l á č a debela ženska, vrst kukuruza, hrv; d e s e t á č a, banka od 10 forinti, hrv.; d i m l j á č a pestdrüse; d i v j á č a waldkirsche, hrv.; d o s t e g n j á č a pl. kratke hlače; d r e n o v á č a, palica od drenovine; d r v n j á č a holzaxt štj.; d u g o l á č a vrst jabuke i šljive, hrv.; d v o j á č a sechskreuzerstük kr. (jer je imala dva groša, groš = 3 krajcara); f o r i n t á č a, banka od jedne forinte, hrv.; f o r t u š n j á č a eine schürze voll: donesi fortušnjáču šalate (od vortuch = schürze) hrv.; f r n t á č a mjesto hrntača, os suis, hrv.; g l a v á č a, dickköpfiges weib, hrv.; g l o g o v n j á č a, palica od glogovine, hrv.: g l u h á č a, ženska koja neće da čuje, hrv.; g o d o v n j á č a, kojoj je danas godovno, gasp. 1/775 etc; g o r j á č a i grjáča knotenstock ravn. 1/135; g o s p á č a = gospa ali više posprdno, hrv.; g r a b r á č a, palica od grabrovine, hrv.; g r b á č a, ženska koja ima grbu, hrv.; g u b á č a, svinja s dugom gubicom, hrv.; g u m b o v á č a spänadel hrv.; i g r á č a spielzeug škr. 82. 199: jigráča; i l i j n á č a vrst kruške i jabuke, koja dozrieva oko Ilijina dne, hrv.; i l o v á č a, zemlja ilovata, reš. 12. 18. 21; j a b u č n j á č a, kolač od jabuka, hrv.; j a d i v á č a, kača jadivača giftschlange, hrv.; j e z e r á č a, banka od tisuću forinti, hrv.; j e z i č n j á č a zungenfertiges weib, hrv.: k i j á č a i k i h á č a ξῦλον gasp. 1/82: kak ti nad tolvaja izišli jeste s palaši i kihačami; k l a p á č a, sau mit herabhängenden ohren, hrv.; k o b á č a, trčak s tri prirastene noge,

na kojem se kolje za gorice oštri hrv.; spleten seljački dimnjak; gajba za piliće; ono trouglasto, na čem luč stoji hrv. štj. k o m e n j á č a ona ispirača, kojom se vrući lonci primaju, štj.; k o p á č a = stavica, od kòpa; art haue; k o s m a t á č a, koja je kosmata, obično metaphorice = koja ima novaca, hrv.; k o t u r á č a, vrst jabuke, hrv.; k r a l j e v á č a laubfrosch, hrv.; k r a s t á č a kröte; vrst jabuke hrv.; k r e m s á č a, slaba neoštra sjekira, kr.; k r o g l á č a, vrst šljive, hrv.; k r o p n j á č a, posuda od ilovače, drži 8—12 polića; kad se ‚žehta', stoji u njoj krop, štj.; k r u š n j á č a, ona korpica u koju se tiesto za hljeb meće. prije nego se stavi u p e ć, hrv.; k u h á č a cochlear culinarium; k u k á č a, k u k o v á č a, k u k u v á č a cuculus, hrv.; k u m r n j á č a, zamazana ženska, hrv.; k u t i n j á č a, vrst jabuke, quittenapfel hrv.; l e s k o v á č a haselstock; l e s n j á č a waldbirn, hrv.; l e v á č a, ženska koja sve lievom rukom radi, hrv; l o m á č a rogus, reš. 216; l o p á č a, svjetiljka u kojoj gori mašća, hrv.; m a k o v n j á č a mohnstrudel, hrv.; m e t u l j á č a nachtfalter, hrv. = kr. véšča; m l e z i v á č a, jelo od mleziva: hrv.; m r t v á č a, k< priva koja ne žeže, hrv.; m u d á č a, vrst šljive nalik na muda hrv.; m u s á č a, zamazana krava, hrv.; m u z á č a melkkuh, hrv.; m u ž á č a bäuerin, hrv.; o b e z á č a verband; o b r i s á č a = brisáča; o g r i n j á č a decke; o m i v á č a penicillus; o p i k á č a mit dem obern ende in die erde gesteckte rebe; o r á č a vomis succisorius; o r e h n j á č a, nuszstrudel, hrv.; o t e r á č a penicillus; o z i m á č a winterapfel, hrv.; p a j t á č a, lieva ruka (magj.) hrv.; p e d e s e t á č a, banka od 50 forinti, hrv.; p e r á č a waschblaüel; p e r u t n j á č a wischflügel, hrv.; p e s j á č a, vrst šljive koja dozrieva kad su pasji dani, hrv.; p e t á č a, banka od 5 forinti, hrv.; p e t r o v á č a, jabuke i kruške koje dozrievaju o Petrovu, hrv.; p i j á č a getränk škr. 36; p i k á č a ime svinji = pikuša, hrv.; P i t o m á č a, mjesto u Hrvatskoj koje stanovnici sami izgovaraju Pitòmača, ali se prvo govori u Varaždinu; p l e h n j á č a blechlöffel hrv.; p l e v á č a runcina; p o b o ž n j á č a frömmlerin, hrv.; p o d i r á č a balista; p o g á č a dalm. gen. 18; p o k r i v á č a coperculum; p o l n j á č a = lakomica trichterschaff; p o s t r u ž n j á č a, pogača načinjena od postruganoga u načvah tiesta, kad se kruh peče, štj.; p o t e p á č a femina vaga; p r d á č a, vrst šljive, štj.; p r e s e d n j á č a vrst kruške i jabuke, od kojih rado ‚presieda', štj.; p r o d n j á č a prudovita zemlja hrv.; p r o s e n j á č a vrst kruške; p u h á č a flabellum focarium; p u s t á č a ἔρημος hrv.; r e p á č a komet; r e z n j á č a, rezna jabuka

ili kruška, hrv.; r i t á č a, ženska koja ima debelu rit, hrv.; r o b á č a hemd, Metelko 56; r o g l á č a, krava dugoroga, hrv.; r o p o t á č a crepitaculum; r u d á č a, rudokosa ženska, hrv.; s e l j á č a bäuerinn; s i r n j á č a, kolač od sira hrv.; s i r o v n j á č a = sirnjáča; s l a m n j á č a = krušnjáča; s o l e n j á č a salzfasz; s r n á č a ime kravi, hrv.; s r p á č a, nož na polak srp, kojim se drač reže hrv.; s t e k l j á č a träges weib kr.; s t o t i n j á č a, banka od sto forinti, hrv.; s t r u g á č a radula; š i r o k l j á č a, vrst jabuke, hrv.; t e p á č a fällhacke; t e r á č a i tráča penicillus; t e ž á č a tagwerkerinn, hrv.; t i k á č a šerf. 2/40. 43: so ga s tikačami prebadali neverniki; t i k v e n j á č a, kolač od tikava; vrst kruške, hrv.; t r d á č a, tvrda jabuka ili kruška, hrv; t r e p á č a bret zum festklopfen des mistes auf dem wagen; t r n o v á č a dornstock, hrv.; v a m p á č a, debela nespretna ženska, dickwanstiges weib; v e j á č a ventilabrum; v r t á č a wasserwirbel; z a p e n j á č a, njeka žnora kod ženske oprave, hrv.; z a t i k á č a stab zum einstecken; z a v i j á č a wirbel auf dem kopfe; haube ravn. abc. 37; z e l e n j á č a, zelena jabuka, hrv.; z e p n j á č a (* съпьнача) = pota za konje, hrv.; z i b á č a cunae; z v i j á č a kniff, dolus, kr.; ž u t á č a, vrst šljive, čisto je žuta, hrv. — Riedko dolazi naglas na slovci pred ača po srbskom načinu: lòpača; rúbača; zúbača; podpodínjača = prepelica.

62. Rieči kojim je tvorka *ič̆a* (prema masc. *ič̆*) imaju na *i* u tvorke ´: n u v í č a (prema nuv̆ič̆) braut, rez. §: 137; s n u b í č a (prema snub̆ič̆) brautwerberinn, rez. §. 137.

63. Rieči kojim je tvorka ili završetak *uč̆a* imaju ´ na *u* u tvorke: Č r n ú č e, plur. selo u Kranjskoj blizu Ljubljane; l o p ú č a (rieč imam zapisanu ali bez značenja) kr.; p a p ú č a calceus turcicus hrv.

64. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ša* imaju ^ na slovci pred ša: âvša dummes weib, dummkerl; bêlša alba vacca, kr.; bêršа i bîša raffholz, kr.; dîmša, dimasta krava, kr.; dôgša, dokša, dûkša, ime svinji, hrv.; klâpša svinja kojoj uši dolje vise, hrv.; krâvša = kráva, kr.; ljûbša amasia; nôršа stulta, kr.; pîršа, ime kravi, kr.; prêmša (što znači, ne znam) kr.; srêmša = srêmsa prunus padus; topîršа nachtschwärmerinn; pellex kr. S tim nastavkom ima više nomina propria familijskih: Bôgša štj.; Dôgša štj.; Dônša (Noršinci ugr.) i štj.; Jâkša kr. dol; Jânša u Koruškoj i gr.; Jûršа štj.; Lôvša gr.; Lûkša u Proseku; Lûpša štj.; Mîkša štj.; Pâvša štj.; Slôvša kr.

65. Rieči s tvorkom *aša* imaju naglas ili na predzadnjoj slovci

ili dalje prema početku: Jeráša, ime kućno, gr.; rováša kerbholz. — Grántaša i Rántaša, ime kućam iliti obitelji, štj.

66. Rieči kojim je tvorka ili završetak eša imaju ˋ na *e* u tvorke: Godèša, ime obitelji, kr.; Kolèša, ime obitelji, kr. U Novom mjestu (Rudolfswert), kaza mi kolega Žepić, ima obitelj Grdèšič, što dolazi svakako od * Grdèša.

67. Rieči kojim je tvorka ili završetak *iša* imaju ´ na *i* u tvorke a jesu samo imena obiteljska: Gostíša kr.; Grobíša u Goričkoj; Jeríša kr. i štj.; Kosíša gr.; Legíša u Goričkoj; Staníša kr.; Strníša kr. i štj.; Platíša kr.

68. Rieči kojim je tvorka ili završetak *oša* imaju većinom ´ na *o* u tvorke: Črnóša, ime obitelji, štj.; Donóša i Dònoša, ugr.; Korósa Kärnthnerinn (od osnove Korot, Karot od Karant, mjesto Koróča = Korontja kao kokoš od kokot, ali kako? Po Geitleru Rad. XLI. bio bi tuj parasitski *š)*; Maróša ime obitelji štj.; Rakóša i Râkoša ime obitelji štj.

69. Rieči kojim je tvorka *uša* imaju ´ na *u* u tvorke: Garjúše, Gorjúše, plur. selo u Gorenskoj; lakúša, ime svinji hrv.; Marúša Marie kr.; pikúša, ime svinji, hrv.; plavúša, ime kravi, hrv.; prekúša, ime svinji, hrv.; rogúša gasp. 1/873: gusta spusti se tuča od vsakoga debeléša oreha na tuliko, da vse zasiplje na polju sloge, negdi od jedne, negdi i tri roguše više; smrekúša thuja lebensbaum, kr.; tancúša i tâncuša tänzerinn hrv. Tako imena obiteljska: Bratúša štj.; Ivanúša štj.; Lepúša štj.; Tribúša u Goričkoj. — U Kajkavaca bliže Slavonske čuje se uz uša i oša s naglasom na predpredzadnjoj slovci: prékoša; i Brâtuša, Ivânuša itd. čuje se po Štajerskoj.

70. Dvoslovčana ženska krstna imena, koja su stegnuta od troi višeslovčanih te se od mila govore uz ona od kojih su skraćena, imaju ˆ na predzadnjoj slovci: Bârba uz Bárbora; Cîla uz Cecílija; Dôra uz Rotîja Dorothea; Jâga uz Ágota; Kâtra uz Katarîna; Lênča, Lênka uz Alênka Helena; Lôjza uz Alójzija; Lûca uz Lucîja; Mâgda, Mâjda Mânda uz Majdalêna, Magdalêna, Mandalêna; Mârga uz Marjêta i Margarêta: Pôlda od Leopoldine; Špêla uz Lišpêta, Ožbêta, Elizabêta; Tôna uz Antónija; Ûrša uz Uršula. (Sravni sing. inst. z dûšo prema stsl. dušeją od dúša; lêpa ἡ καλή prema lêpaja od lépa).

B. Kako se substantivom ā-deklinacije naglas u deklinaciji mienja.

1. Jednoslovčane rieči.

Jednoslovčanih rieči na ā ima veoma malo a i ove su valjda sve skraćene od dvoslovčanih. Sve imaju ˋ, koji ostaje *uviek* u sing. nom. voc. dat. i loc; u plur. loc. i dual nom. voc. i acc., a može ali ne mora ostati u svih padežih, gdje je rieč jednoslovčana, osim plur. (i dual.) gen.; ali se ˋ može pretvoriti i često se pretvara na ˆ u sing. acc. gen.; plur. nom. voc acc. dat. instr.; i dual dat. i inst.; a na ´ mienja se u sing. instr. i u plur. (dual) gen. Za primjer neka služi sljȁ

	sing.	*plur.*	*dual.*
nom. voc.	sljȁ	sljȅ i sljê	sljȉ
acc.	sljȍ i sljô	sljȅ i sljê	sljȉ
gen.	sljȅ i sljê	sljá	sljá
dat.	sljȉ	sljȃm i sljâm	sljâma
loc.	sljȉ	sljȃh	sljȃh
instr.	sljȍ i sljó	sljâmi	sljâma.

2. Dvoslovčane rieči:

Ove imaju u sing. nom.

a) ˋ na zadnjoj slovci: stezȁ; c) ´ na predzadnjoj slovci: dúša;

b) ´ na zadnjoj slovci: gospá; č) ˋ na predzadnjoj slovci: nȍga, zèmlja;

d) ˆ na predzanjoj slovci: bûnka.

a) Rieči s ˋ na zadnjoj slovci obične su u kranjštini navlaš u gorenštini, u kojoj potonjoj u predzadnjoj slovci dolazi samo li poluglasno ili pravo ili drugo samoglasno spalo na poluglasno. Kod ugrskih Slovena i u Kajkavaca, na koliko ja znam, toga neima. Ove rieči imaju ili u svih padežih ˋ na zadnjoj slovci ili se ravnaju po sve po jednoslovčanih po primjeru sljȁ, samo u voc. u sva tri broja može naglas stajati i na predzadnjoj slovci i to potisnuti, dakle ˆ. Za primjer neka bude stezȁ.

	sing.	*plur.*	*dual.*
nom.	stьzȁ	stьzȅ i stьzê	stьzȉ i štьzȅj
voc.	stьzȁ i stȃza	stьzȅ, stьzê i stȃze	stьzȉ i stȃzi
acc.	stьzȍ i stьzô	stьzȅ i stьzê	stьzȉ i stьzȅj
gen.	stьzȅ i stьzê	stȃz, stéz i stьzá	stȃz, stêz i stьzá
dat.	stьzȉ	stьzȃm i stьzâm	stьzamȁ i stьzâma
loc.	stьzȉ	stьzȃh	stьzȃh
instr.	stьzȍ i stьzó	stьzamȉ i češ́e stьzâmi	stьzamȁ i stьzâma

Evo njekoliko primjera iz knjiga:

dьskä, sing. acc. dьskȍ ili dьskô, rog. 401: pèrvezaniga začéli so kakòr eno po koncu stojéčo deskò iz eno cimpermansko žágo žágat; plur. gen. dьsâk, dalm. 3. reg. 7: iz cedrovih desak, (tuj *a* kaže, da je ta slovka naglašena); rog. 551: iz desàk zbita skrinja; plur. inst. dьskâmi, škr. 150: hóčèmo njó z' cédrovimi dèskámi zadẹlati.

družbä, sing. inst. družbó, rog. 495: znešil se je na rajži Španski kavalir z eno veliko družbó svojga folka.

gubä, dual. acc.: gubẹ̈j, dalm. ezeh.: ta meč bo dvej gubej, ja tri gube prišal; dalm. ex. 28: štirivoglast ima biti inu dvej gubej; dalm. jer. 16: dvej gubej plačati (tuj *ej* kaže da je naglas na ej, jer bi inače ej prešlo na i); ravn. 1/154 plur. acc. mjesto duala: vam ni kakor bi vidili blaziga mladenča stati z' rokami v' dve gibé v' molituv zamakneniga? plur. nom. gubê, ravn. abc. 37: gubé.

iglä (čitaj jьgwä) kop. 245: iglà; sing. acc. iglȍ, iglô, cruc. 2/312: šušter ima dol djati svojo šublo, žnider svojo ijglò; sing. gen. iglẹ̈, iglê, jap. 203: lóžej je de ena kamẹla skuzi vuhú ene iglẹ gre, kakòr . . .;

igrä, sing. acc. igrȍ, igrô, rog. 556: ni vèjdel za drugu, kakòr za jegrò; jap. prid. 1/293: nekateri velik gospud ali gospa zapravi veliku z' velikimi gostariami, z' dragimi omiselkami per hiši, z' kočiami, z' kojni, z' žlahtnimi gvanti, z' ygró, z' zydanjam. skrb. 5: jegró zapustiti; 29: ima jegrá (Ljubljanski accus.) zapustíti; sing. dat. igrï, skrb. 29: negóvo nagnenje h' jegrí jé takó veliko, de jegrá ne more opustíti; plur. acc. igrẹ̈, igrê skrb. 19: ta šuma bi on odločil za offert, za jegré; plur. dat. igrämˌ igrâm, skrb. 23: se odpovéš skodlivim jegrám.

lьžä (čitaj vžä, užä), sing. nom. jap. prid. 1/175: lèžá, vbyanje, tatvina, klẹtu, prẹšustvu je to zemlo pokrilu; sing. acc. lьžȍ, lьžô, jap. 456; on làžó govory; jap. prid. 1/8: ti si se na làžó zanesla; sing. gen. lьžẹ̈, lьžê, škr. 233: sramúj se za volo lažẹ, katẹro si govoril; plur. nom. i acc. lьžẹ̈, lьžê, jap. prid. 1/165: kadar se làžẹ slišio; dalm. ezeh. 13: kateri lažé prerokujo; dalm. jer. 13: se zanašaš na tvoje lažé; dalm. jer. 9: strelajo s svojimi jeziki lažé; dalm. u predgovoru k rim.: je štrajfa kakòr hinavščino inu lažé, itd.; škr. 28: katẹri se na lažẹ zanáša, vẹtre pase; 37: pléde lažẹ z' jezikam; 41: golufna priča pak laže naprej nosi; 43. 57. 58. 243. 262. 290; plur. gen. lьžá,

jap. 456: oče tęh l à ž á, škr. 243: zdrži se od vsake sorte l à ž â, 372: sramujte se pred očętam inu máterjo kurbaríe inu pred predsędnikom inu mogóčnim l à ž â (sirah 16/21); jap. prid. 1/69: varujte se tatvíne, l e ž â, grdih besedy; 133: z' tako zaslonbo se ne bom bal pred zmotnjavo očęta tęh ležâ; 221: satan je oče tęh l è ž â; traun. 143: od njih klętve inu l a ž â se bo pravilu; plur. instr. l ь ž â m i, traun. 40: ptuji otroci so se meni z' lažámi hlinili; preš. z golfíjami, l a ž á m i.

m ь g l à, sing. acc. m ь g l ò, m ь g l ô, jap. prid. 1/83: vinu, skrby inu žalost kakòr eno m è g l ó ràzspé; sing. gen. m ь g l ẽ, m ь g l ê, kast. cil. 182: vse tvoje srcè je jasnu prez obene m a g l è: skrb. 38: je vsa tamná od črne m e g l é.

n a š k ẽ, kop. 249: n i š k é trog worin kleine kinder gebadet werden.

p l e n à, običnije pleníca, kop. 246: pelníca und p e l n à winde (die Stücken Leinwand, worein die Kinder gehüllt werden, nicht die Binde, Fatsche, povoj).

r j à, sing. nom. jap. 23: kęr jih r i j á in mol končá; ravn. 1/211: če je lakota v' deželi, če je kuga, če je snetjáva, r j à, če pride kobílica . . .

s ъ n j à, sing. nom. dalm. gen. 41: meni se je ena s a j n á sajnála; plur. acc. s ъ n j ẽ, s ъ n j ê, dalm. gen. 41: inu je nym svoje s a j n é povédal; rog. 528: jemèl je Xaverius ob enim času ene naspodobne s a n j è.

s l u ž b à (čitaj šlžbä), sing. acc. s l u ž b ò, s l u ž b ô, dalm. num. 3: da služe s l u ž b ó tiga prebivališča; kast. cil. 346: ima li gdú eno s l u ž b ó, taku on strèzi ti službi; 81. 125. cruc. 2/305: se zamiri officer svojmu firštu, precej š l u ž b ò mu vzamejo; rog. 411: zaničuval je tudi š l *u* ž b ò tega trupla; 407. 408; jap. prid. 1/108: če dobó eno srečo ali s l u ž b ó . .; sing. gen. s l u ž b ẽ, s l u ž b ê, kast. 405: nej lubezniviše s l u ž b é kakòr de Jezusa dobé; jap. prid. 1/161: katęri čast inu perhodiša ene s l u ž b ę vživa; 162: nima žene, otrók, družine ali s l u ž b ę; 163: de bi tudi nobene s l u ž b ę ne imel; 303: od težave inu muje njih s l u ž b ę; 310: jest ne porajtam nič na trud inu mujo moje svęte s l u ž b ę; 318: kadar se jest čez težo moje s l u ž b ę potožim; 324: bote en taki sad od naše s l u ž b ę dobili; plur. acc. s l u ž b ê, kast. cil. 250: s pohlevščino svoj stan, s l u ž b é inu vsa svoja djanja dopernaša; ploh. opr. 149: buh plačuje naše s l u ž b ę; tschup. 22: želé velike inu visoke s l u ž b ę; 74: in te prve nar imenitnejše s l u ž b ę za lon per njeh

dasẹže; plur. gen. s l u ž b á; tschup. 37: jest zamovčim tolkajn naodgovorneh grehov, katiri se daperneso v' dapolnenju velikeh inu važneh s l u ž b â; plur. loc. s l u ž b à h, rog. 407: v' katérih štirih š l u z b á h znajde se tu človéstvu.

s tь z ä, sing. acc. s tь z ȍ, s tь z ô, kast. cil. 323: od zadaj je pustil viditi eno odprto s t a z ó; škr. 5: takrat bóš vsako dobro s t è z ó spoznal; 193: ti na mórji pôt dajéš inu med valóvimi nar varniši s t è z ó; ravn. 1/337: ljuč božja mu s t e z ó razsvetluje; ravn. 2/70 (sing. loc. s tь z ì, rog. 419: po drugi s t e z è;) plur. nom. i acc. s tь z ẹ̀, s tь z ê, schön. 333: ona je glédala na te s t e z é svoje hiše; jap. 8. 261: ravne sturíte njega s t è z ẹ; 148: poravnajte njegóve s t e z ẹ; škr. 3: takùšne so s t è z ẹ vsákiga óhrnika; 6: nję hiša se je k smrti nakloníla, nję s t è z ẹ k' pèklam; 8: vse nję s t è z ẹ so myrne; 179: bodo pobólšane s t e z ẹ tẹh, katẹri so na zemli; 5: jim on pravice s t è z ẹ perhráni; 6: ne bodo na živlenja s t e z ẹ stopili; traun. 192: tvoja pót je bila v' morji inu tvoje s t e z ẹ v' velikih vodáh; 54: vuči me tvoje s t e z ẹ; 355: spoznaj moje s t e z ẹ; plur. gen. s tь z á, škr. 3: drži nazàj tvojo nogó od njih s t e z â; 6: ne bóš od s t è z â pravičnih odstópil; 22: ona v' srẹdi s t è z â stojy; 24: jest hódim v' srẹdi s t e z â tẹ sodbe; traun. 40: tuji otroci so zvẹnili inu od svojih s t e z â odstopili; plur. dat. s tь z ä m, s tь z â m, traun. 312: tvoja beseda je svètilu mojim nogám inu luč mojim s t e z á m; plur. inst. s tь z â m i, škr. 12: ne obveseli se nad s t e z á m i hudobnih.

t ь m ä, sing. nom. jap. 24: če je tèdaj ta luč, katẹra je v' tebi t à m m á, kakú velika bó ta t à m m á? 151: od šeste ure je t à m m á postala, 405. 435. 481. 517; jap. prid. 1/308; sing. acc. t ь m ȍ, t ь m ô jap. 418: ludję so več t à m m ó kakor luč lubili; škr. 116: ta negódni grẹ v' tàmó; traun. 38: moj bog, razsvitli mojo tàmó; 265: on je poslal tàmmó; sing. gen. t ь m ẹ̀, t ь m ê dalm. gen. 1: tedaj je bug rezločil luč od t a m m é; dalm. deut. 5: iz t e m m é; kast. cil. 292: aku te posvitne t e m m ẹ̀ od sebe ne iženeš; jap. 387: móč tẹ t à m m ẹ; škr. 62: tẹga svetílu bó v' srẹdi t à m ẹ vgàsnílu; 105: za kolikùr je bólši luč mẹmu t à m ẹ; sing. inst. t ь m ȍ, t ь m ó, škr. 205: so bily z' t a m ó inu dolgo noćjó kakòr z' vezmy zvẹzani . . . so bily z' t a m ó pokriti; 214: z' eno naglo t a m ó obdáni; plur. nom. i acc. t ь m ẹ̀, t ь m ê, jap. 31 (104): pahnene v' tẹ vunanje t à m m ẹ; traun. 349: tudi t à m m ẹ

pred tabo niso tàmné; plur. gen. tьmá, škr. 207: vsi so bily enáku z' eno kętino tàmâ zvęzani.

treskà (čitaj trskà) i tréska, plur. acc. treskȅ, treskê, škr. 191: lęsni dęlavèc trèskę od svojiga dęla za to imá, de si jęd skuha.

vrstà, sing. acc. vrstò i vrstô, rog. 347: katéru vse ú eno tako vrstò postavil je; sing. gen. vrstȅ, vrstê, jap. 244: je bil Zacharias od Abiove vrstę; 245: je duhovno službo opravljal po redi svoje vrstę; traun. 223: od 38. vrstę; sing. loc. vrstî, rog. 494: katére je nym Ramirius po vrsté odsékal; sing. instr. vrstò, vrstó jap. 180: ony so se doli vsędli vrstá za vrstó; plur. acc. vrstȅ ili vrstê, tschup. 458: je slavitnost kraylevega dvora, te vrsté teh služabnekov videla.

b) Rieč s ´ na zadnjoj slovci poznata mi je samo jedna a i ova je stegnuta, naimre gospá od gospoja domina. Ona ima u kranjštini u svih padežih ´ na padežnom nastavku i to na zadnjoj slovci, gdje je nastavak jednoslovčan, a na predzadnjoj, gdje je nastavak dvoslovčan.

	sing.	*plur.*	*dual.*
nom.	gospá	gospé	gospé, gospéj
voc.	gospá	gospé	gospé, gospéj
acc.	gospó	gospé	gospé, gospéj
gen.	gospé	gospá	gospá
dat.	gospé, gospéj	gospém, gospám,	gospéma, gospáma
loc.	gospé, gospéj	gospéh	gospéh
instr.	gospó	gospémi, gospámi	gospéma, gospáma

Sravni Kopitar 249; Metelko 186; Levstik 20, u koga se čita plur. (i dual) gen. oblik gospíj; sravni i Megiserov dictionarium quatuor linguarum Clagenfurti 1744. nom. ta gospá, gen. te gospé, dat. tej gospé . . . plur. nom. te gospé, gen. tih gospé, dat. tim gospem, acc. te gospé.

Što je rečeno za kranjštinu, valja i za ugrštinu i kajkavštinu, ali u kajkavštini čuje se da kako i srbski naglas. Evo njekoliko primjera iz knjiga.

sing. nom. voc. gospá, kast. u posveti: preduhouna gnadliva gospá gospá mati inu priorca; rog. 284: Maria telkajn je kakor domina gospà; 349: tu je zvejdila njé gospá; 410: njegova gospá mate; 483: od domáčih ni hòtéla gospà imenuvana biti; 543. 560 itd.; kor. 2/74: gospá za to se ne jezí; 2/79: tam čaka lepa me gospá, gospóda njen'ga ni domá; küzm.

428: zdaj te prosim, g o s p á: mol. 90: zdrava bojdi, oh María, g o s p á vsega svejta! krajč. 58: hvalim i dičim i tebe, odičena mati božja, kraljíca nebeska, g o s p á moja milostivna; gasp. 1/777: akoprem velikoga roda g o s p á i najbogatéšega plemenitaša továrušica vendar svilne i zlatom našite odhiti halje; 1/784: stanovita g o s p á Augustína imenom; — sing. acc. g o s p ó, g o s p ú, dalm. gen. 16: je svojo g o s p ó za špot iméla; dalm. gen. 39: on je moral svojo g o s p ó obskrbéti; dalm gen. 3: zludi Jozefa skuzi njegovo g o s p ó iskuša; rog. 493: bal se je svojo g o s p ó zgúbit; kor. 1/120: zdej te vzamem jez g o s p ó; kor. 2/74: kakó g o s p ó svojo ubíť, ker je ne morem razjezíť? pobíte skléde cínaste, de s tem g o s p ó razjezitè; gasp. 1/777: koji pri hiži i domu nju bi bil videl, bolje priprostu deklu, nego tuliku g o s p ú bi bil suditi mogel; gasp. 1/863: skušavanje na nečistóču ostavi za sobum vrag peklénski na prvo postávljajuč pameti stanovitu g o s p ú vu Rimu vigjenu. — sing. gen. g o s p é, dalm. gen. 16: jest sim od moje g o s p é Sarai béžala; kast. u posveti: preduhoune inu gnadlive g o s p é g o s p é matere hratouščina inu zvèsti caplan.; pohl. opr. 59: očemo zaslišati to pričo te cel modre g o s p ę Maintenone; kor. 2/74: kak hočem vaša ljub'ca biť, ko nočete g o s p é ubíť? gasp. 1/748: čudo ovo čujuči stanovit Harap, róbče g o s p é rečéne, za sveti krst oprosi; — sing. dat. g o s p é, g o s p éj, dalm. gen. 16: vrni se nazaj h tvoji g o s p e j; kast. u posveti: gnadlivi gospei gospei materi . .; pohl. opr. 55: je Majtenona g o s p ę j de la Maisenfort pisala; tschup. 71: rajmno tu je s. Hierolym sveti Pavli eni imenitni rimski g o s p ę pisal; ravn. 1/232: oh! je rekla g o s p é j; kor. 2/79: in v' vas hití h lepi g o s p é, pri nji ga je dobíl mož njé, zabodil nož mu je v srcé; küzm. 428: te stári Jánoš odebránoj g o s p e j i njé sinom; — sing. loc. g o s p é, g o s p éj rog. 348: bila je per eni g o s p è u službe ena žena za dekla; — sing. instr. g o s p ó, g o s p úm, rog. 281: služil je lepú iz svojo g o s p ó g. bogú; gasp. 1/777: veliko veselje njoj beše z Vanocium plemenitum g o s p úm Rimskum po hižah i po vulicah hoditi; gasp. 1/842: poklakam Jozef neoskrunjenu bi bil začuval pri Putifaru vu lepoti obraza svojéga pred nesramnum g o s p úm čistoču svoju; — plur. dat. g o s p ém, tschup. 174: kaj bi imel Kristus reči k' unem g o s p ę m inu gospodičnam . . ? kor. 2/78: takó ti, Travnar mlad, povém, ne hodi v vas k mladim g o s p é m; — plur. instr. g o s p é m i, dalm. jud. 5: te modréše mej njegovimi g o s p é m i so odgovurile.

c) Rieči s ′ na predzadnjoj slovci u sing. nom. drže ′ u svih

padežih na istoj slovci, na kojoj je u sing. nom. osim u voc. u sva tri broja, pak u sing. instr. i plur. (dual) gen. gdje se ´ mienja na ^

	sing.	*plur.*	*dual.*
nom.	dúša	dúše	dúši
voc.	dûša	dûše	dûši
acc.	dúšo	dúše	dúši
gen.	dúše	dûš	dûš
dat.	dúši	dúšam	dúšama
loc.	dúši	dúšah	dúšah
instr.	dûšo	dúšami	dúšama.

U sing. acc. kad dolazi s predlogom čuje se uz ´ kadšto i ^ n. pr. čez zîmo; za brâdo.

č) Rieči s vokalom *o* ili *e* u predzadnjoj slovci, i ` na njih imaju amo tamo po Kranjskoj, Koruškoj i Goričkoj ~ na zadnjoj slovci te se mogu ravnati posve po primjeru stezà. To je izvorni naglas; a naglas u nom. sing. na predzadnjoj slovci je drugotni naglas s toga se te rieči i odlikuju tim, da im naglas u njekih padežih prelazi na padežni nastavak. One mogu ` na o ili e imati u svih padežih osim u voc. u sva tri broja i u sing. instr. gdje se ` mienja na ^, što biva kadšto ali riedko i u plur. gen.: ravn. 2/31. 68: šèg to je šêg; u tom padežu (plur. gen.) u onih riečih u kojih se megju dva krajnja suglasna blagoglasja radi umeće e, pretvara se ` na ´: séster, óvec, to je: glas se mienja vokalu *o* i *e* (aperto bude chiuso). Nu pravilno naglas u padežih, u kojih rieč ne raste, skoči na zadnju, a u kojih raste, na predzadnju slovku, i to a) kao ^ u sing. acc. i gen u plur. nom. voc. acc. i instr.; u dualu u dat. i instr. i u plur. (dual) gen. onih rieči, kojim se u zadnjoj slovci megju dva krajnja suglasna umeće *e*, koje se u tom slučaju kadkad i u kranjštini pretvara na *a*: ovêc i ovâc; β) kao ´ u sing. inst. i plur. (dual) gen., i u plur. dat. i loc. kad se završuju na *ém*, *éh;* γ) kao ~ u plur. (dual) loc. i kadšto u plur. dat. Za primjer neka služe vòda i òvca.

sing.

nom.	vòda, vodä; òvca, ovcä
voc.	vôda, vodä; ôvca, ovcä
acc.	vòdo, vodô, vodò; òvco, ovcô, ovcò
gen.	vòde, vodê, vodè; òvce, ovcê, ovcè
dat.	vòdi (riedko vodï); òvci (riedko ovcï)
loc.	vòdi (riedko vodï); òvci (riedko ovcï)
inst.	vôdo, vodó (riedko vodò); ôvco, ovcó, (riedko ovcò).

plur.

nom.	vòde, vodê, vodë; òvce, ovcê, ovcë
voc.	vôde, vodê, ôvce, ovcê
acc.	vòde, vodê, vodë; òvce, ovcê, ovcë
gen.	vôd, vód, vodá; (òvec,) óvec, ovâc, ovcá, ovêc
dat.	vòdam, vodâm, vodäm, vodém òvcam, ovcâm, ovcäm, ovcém
loc.	vòdah, vodäh, vodéh; òvcah, ovcäh, ovcéh
inst.	vòdami, vodâmi (vodamï); òvcami, ovcâmi (ovcamï).

dual:

nom. acc.	vòdi; òvci
voc.	vôdi; ôvci
dat. instr.	vòdama, vodâma (vodamä); òvcama, ovcâma, (ovcamä)
gen i loc.	kao u plur.

Kad dolaze ovake rieči s predlogom u acc. može im se ˋ pretvoriti i često se pretvara na ˆ na predzadnjoj slovci, to jest na *o* ili *e*: pred vêžo, pod zêmljo, na nôge, na vôdo, na vôjsko, v gôre itd. Kada se ima tako naglašati, to je mučno opredieliti. Škrabec pag. 12 veli: za predstoječimi predlogi ostane naglas na svojem mestu (to je na o ili e) le da se naglašeni zlog (= slovka) raztegne. To velja se ve da le takrat, kedar se rabi tako ime z dotičnim predlogom v najnavadnejšem pomenu, posebno na vprašanje: kam? sicer pa, posebno na vprašanje: po kaj? na kaj? v kaj? itd. rabimo navadni naglas: „Kam so šli mati?“ Po vȍdo, „Po kaj so šli?“ Po vodȍ. „Kam gledaš?“ V vȍdo. „V kaj gledaš?“ V vodȍ. „Kam gremo?“ Pod gȍro „Pod kaj se je skril tisti zmaj?“ Pod gorȍ.

Po mojem sluhu a i po Žepićevu ima plur. gen. kad se završuje na *a*, na tom a ˊ: gorá, vodá, željá itd. Zar se po Doljenskoj govori to *a* potisnuto? U Škrabca pag. 27. čitam: gorȁ, vodȁ, polȁ, to je = gorâ, vodâ, polâ.

Ima rieči, koje su svoj pravi ili izvorni naglas zamienile njeke u svih krajih, njeke samo po njekojih mjestih a njeke samo u pojedinih padežih, n. p. roka manus izgovara se po Gorenskoj ròka (Kopitar 248: ròka), a drugdje róka (Levstik 17: róka) prema štokavskomu rúka (čakavski rūkà).

Za pomenuto skakanje naglasa na padežni nastavak držim da treba navesti koliko toliko primjera iz starijih i novijih knjiga. Za kranjštinu ograničio sam se navlaš na knjige štampane ne poslije

god. 1848. kadkad navodim kakav primjer i iz narodnih pjesama, poslovica i zagonetaka.

a) u kranjštini.

bȍlha, plur. nom. bolhê, cruc. 5/125: Elianus piše de v' Indiah iz ene dežele bavhè vse ludy so bile pregnale.

gȍra, sing. acc. gorô, dalm. evmat. 4: je hudič njega sabo pojel na eno silnu veliko gorró; rog. 414: zbéžal je bil na eno gorò; jap. 14: je gori šàl na eno gorró; 72. 78. 146; škr. VIII: ženin je šàl na kako gorrô; traun. 22: zléti na gorró kakor en grabèc; 96. 105. 161. 164. 193; ravn. 1/98: zasadil ga boš na svoje lastíne goró; 175: kdo smé hodit na božjo goró? kor. 2/107: zakaj ste me dali na visoko goró — de moram nositi na glav'ci vodó? nar. zagonetka: jelen mrda čez vse brda, vzdigne glavô čez naj viši gorô, kaj je to? (megla) — sing. gen. gorê, dalm. jos. 12: do te gorré; dalm. dan. 2. 12 itd.; škr. 140: katęre so gori šle od gorrę Galaad; traun 200: jih je perpelal do njemu posvečéne gorrę; do gorrę, katęro je njegova dèsnica dobila; ravn. 1/54: vidijo rajdo ptujih kùpcov z' velbljudi proti sebi priti iz goré; ravn. 2/82 — sing. instr. goró, dalm. ex. 32. deut. 3; nar. pjes.: zmiraj sem hodil za tebó kakòr meglíca za goró; kor. 1/34: gredóč pod goró sem videl svojó; — plur. nom. voc. i acc. gorê, dalm. jos. 17: te gorré imajo tvoje biti; dalm. nahum. 1: gorré tèrpéčeo pred nym, itd.; škr. 274: tudi gorrę se bodo od strahú gibále; traun. 176: naj gorrę myr inu griči pravico med ludstvu pèrnesó; 225: gorrę Thabor in Hermon se veselę v' tvojim imęni; 113. 188. 230. 245. 247. 260. 290; traun. 369: hvalite gospoda, gorrę in vsi griči; ravn. 1/198: od njegoviga srda naj goré trepetájo; 250: glas poženíte, goré; dalm. jesai. 60: zvaga gorré z eno vago itd.; cruc. 2/161: dež vse hribe inu gorrè je bil potupil; rog. 414: šàl je na te Salcburgerske gorè; jap. 115: imajo na gorrę bęjžati; 249: je jadrnu šla na gorrę; škr. 377: sonce izžíga gorrę; 379: on izję gorrę; 391; traun. 156: katęri gorrę v' tvoji moči vtrdiš; 206. 212. 259. 260. 321; ravn. 1/19: voda stopi čez nar viši goré; preš. 24: ga sprémi čez goré brez cést; 28: vidil si Švajca visôke goré; 61: sonce zajde za goré; 142: pokríje sněg goré in pólje; — plur. gen. gorá, škr. 141: pridi iz gorrâ leopardov; 207: se je iz narvikših gorrâ oglasva slišati pustila; ravn. 1/20: vrhóvi gorá se perkazujejo sčasama iz vode; 134: lej! koljka množica ljudí se snuje iz gorá; — plur.

dat. gorâm, goràm, jap. 394: takrat bodo začęli reči h' gorrám: padite čez nas; — plur. loc. goràh, jap. 252: letę besęde so se ràzglasile po vseh gorráh Judovske dèžele; — plur. instr. gorâmi, traun. 259: ti pustiš vodę med gorrámi téči.

kòpa, sing. acc. kopô ravn. abc. 69: kako kopó češpel ali oréhov za málico dobim, — sing. instr. kopó, nar. poslovica: en krat s kopó en krat z goló.

kòsa, sing. acc. kosô, cruc. 2/403: je vidil po luffti letejti eno veliko strašno kosò; preš. 67: smrt je kosó v rokàh držala; — sing. instr. kosó, cruc. 2/322: kadar z' kosò mahne.

kòza, sing. acc. kozô, dalm. gen. 15: pernesi meni eno kozó; — sing. gen. kozê, dalm. num. 18: tu prvorojenu eniga volla, ali ouce, ali kozé némaš dati k' rešitvi; — plur. acc. kozê, dalm. gen. 30: odločili so vse črne ovcé mej jagneti inu te pisane inu pirhaste kozé ... je rezločil vse pirhaste inu pisane kozé; nar. pjesma: po gòrah po gòrah so vózke stezê — pa sej niso za fante, so le za kozê.

lòza, sing. gen. lozê, nar. poslovica: karkol' je od lozê je bôlji od vodê.

mèja, sing. acc. mejô, rog. 255: vinogradu dal je eno tako mejó; sing. instr. mejó, rog. 253: katériga jé dobru iz eno mejó zagradil, 254: katériga jé iz eno dobro mejó previdil; plur. acc. mejê, škr. 25: je okóli morjá njega meję postavlal.

nòga, sing. acc. nogô, dalm. ex. 38: so zlyli iz eniga centa eno nogó; rog. 262: to nogó obeže; jap. 11: de kej tvojo nogó ob en kamèn ne zadęneš; škr. 3: drži nazaj tvojo nogó; 9: gospod bo tvojo nogó várùval; 79. 113. 240; — sing. gen. nogê, dalm. lev. 8: palc nyh desne nogé; cruc. 2/162: kadar bi bil z nogè ženo Evo stvoril; sing. instr. nogó, dalm. evmat. 4: de se kej s tvojo nogó na en kamen ne vdariš; kast. cil. 61: kaku močnu z' nogó po zemli taptá; rog. 446: stalu se bode iz eno nogó pred sodbo; škr. 17: on tolče z' nogó; 80: z' nogó skalén studénèc; — plur. nom. nogê, dalm. jud. 5: so capatale konske nogé; dalm. jos. 3; 14; dalm. pav. rim. 3; dalm. ezeh. 1; kast. cil. 61: kolejna inu nogè z' vsim životam kakor šiba se tresejo; škr. 14: nję nogę gredô v' smrt; 200: njih nogę so k' hoji neokrętne; traun. 18: v' tej zadrgi so se njih nogę vję1e; 93. 108. 179. 323; preš. 19: živòt je tak, roké, nogé so kakršne so préd bilé; 58: kjer le nesó nogé; 70. 155; plur. acc. nogê, dalm. ezeh. 2: stopi na tvoje nogé, dalm. ex. 35; num. 4. itd.;

schön. 327: je njegove n o g é kušoval; 100. 160; cruc. 2/380: za n o g è ga prime; cruc. 1/10: boga pod n o g è postavi; 2/428 itd.; jap. 83. 200: de bi dvę rokę ali dvę n o g ę imel; 146. 291. 484; škr. 143: moje n o g ę sim omyla; XXVI. . 386; traun. 291: ony imajo n o g ę inu ne hodio; 306. 311. 351; ravn. 2/4: zaobrne v' pot mirú nam n o g é; preš. 44: vodi mi pogléde misli in n o g é; — plur. dat. n o g â m, n o g ä m, škr. 311: kar je pešęna pôt v' bręg n o g á m eniga stariga, to je jezična žena pokojnimu človęku; traun. 16: vse si ti njegovim n o g á m podvrgel; 114: on je nevęrnike našim n o g á m podvrgel; 136: ony so mojim n o g á m zadrgo nastavili: 312: tvoja besęda je svètilu mojim n o g á m; — plur. loc. n o g à h, jap. 518: je vidila dva angela, eniga pèr glavi inu eniga per n o g á h; 474: na rokáh inu na n o g á h s povóji zvęzan; — plur. instr. n o g â m i, rog. 248: use je teptal z n o g á m i; škr. 84: sit človèk satovjé pod n o g á m i vála; 96: petélin z' košátim n o g á m i; 361: lončár kolú z' n o g á m i okóli góni . . . z' svojimi n o g á m i tę iste (gline) trdobo razhódi; traun. 312: tàma je bila pod njegovimi n o g á m i.

ò č a. U Nutranjskoj prama Istri sklanja se ova rieč po kazivanju kolege mi Benigara ovako: nom. v u ò ć e, voc. v u ô ć e, gen. acc. v u o ć ê; dat. loc. vuòći, instr. z vuoćém. Kako je plur. i dual, toga mi nije mogao kazati, jer da odviše riedko dolazi.

ò v c a, sing. acc. o v c ô, jap. 50: katęri bo imel eno o v c ó; — plur. nom. o v c ê, jap. 129: o v c ę tę čęde bodo ràzkroplene; 464: o v c ę jih niso poslušale; traun. 109: smo držani kakor o v c ę; 119. 204. 241. 360; plur. acc. o v c ê, dalm. gen. 30: odločili vse črne o v c é mej jagneti; rog. 413: trgal je David te o u c é; 249. 415; jap. 41: vas póšlem kakor o v c ę v' srędo tih volkóv; 124: pastír ràzlóči o v c ę od kozlov inu bo o v c ę na svojo dèsnico postavil; 413. 464. 465. 524; škr. XIX: ona pase svoje o v c ę; traun 16: vse si ti njegovim nogam podvrgel o v c ę inu govęda vse sploh; 183. 199. 205; plur. gen. o v â c, kast. cil. 125: natura veže te stany o v á c na hribéh; cruc. 2/430: Abraham en dan je bil perpravil veliku o v a c, kaštrunu inu telet; rog. 216: kože teh o v à c; jap. 83: ako bi imel en človèk stu o v á c; 464. 467; škr. 104: sim imel velike trope o v á c; 141. 393; traun. 113: si ti tvoje ludstvu kakòr eno čędo o v á c vodil; 277; ravn. 1/48: tako je Jakob dobil cele trume kóz in o v á c; 49. 125. 167. 190. 297 (i oblik òvec 211: veliko volóv in òvec je klanih); — plur.

instr. ovcâmi, traun. 157: ovni bodo z' ovcámi obdáni; 201: je za jagnečimi ovcámi hodil.

pèta, sing. acc. petô, cruc. 2/541: kača peklenska bo trahtala petò ranit'; cruc. 2/48: tedaj gospud bug bi imel nje petò varvat; — sing. instr. petó, cruc. 2/48: žena bode z' petò se vojskovala z' kačo inu z' petò kačjo glavo potrejti ima. — plur. nom. petê, cruc. 2/54: žegnane tvoje s. noge inu petè; plur. acc. petê, pohl. opr 34: čudu, de si use pêtę na izkrešejo; traun. 101: je čez mene svoje petę prevzętnu vzdignil; preš. 71: le úrno obrni peté; kor. 2/18: prime otrôka za peté; — plur. gen. petá, kor. 2/46: ko Turk obleči zgor se dá — ogrne haljo do petá; plur. instr. petâmi, rog. 535: Dioscorus je nje za petáme tekel.

pètlja, plur. acc. petljê, rog. 385: zadrgnili so se ú te petlè iz nyh veliko škodo; plur. instr. petljâmi, rog. 385: zaglédal je vus volen svejt preprézen iz štriki, iz petlámi, iz zadrgami.

pròšnja, sing. acc. prošnjô, rog. 282: uslišal je to prošnjò; 286. 418. 427. 543; — sing. gen. prošnjê, rog. 279: iz ščitam njè mogóčne prošnjè srd tega jezniga bogá odbije; — (sing. loc. prošnjï, rog. 286: ú té prošnjè); — sing. instr. prošnjó, rog. 557: katéra iz njè za nas sturjéno prošnjò déla iz neprjátelou prjátile; 223. 279. 288. 389. 432. 487; škr. 56: vbóžie z' prošnó govory.

ròka i rokä rog. 368: ena človeška roká h' njemu posega; (dol. róka) sing. acc. rokô, dalm. jos. 10: bog je nje v' vašo rokó dal; dalm. ezeh. 25; sam 5; schön. 332: ona je odprla svojo rokó timu potrebnimu; 50. 107. 164. 232; kast. cil. 72: Plato vzdigne rokó; rog. 241: šàl je kušnit njegovo s. rokò; 241. 437; jap. 30: Jęzus je svojo rokó stęgnil; 37. 50. 128. 139; škr. 3: sim mojo rokó iztegnila; 16. 59. 82. 96. 98. 120. 150. 182. 236. 251. 263. 271. 350. 393. 399. 405; traun. 89: gospod svojo rokó podstavi; 133. 184. 198. 206. 209. 261. 270. 347. 348. 363; preš. 15: moja stara ljuba bó v zákon dala mi rokó; 31. 80; — sing. gen. rokê, dalm. ezeh. 28: imaš vmreti od teh ptuih roké; jer. 2: iz moje roké; lev. 14: na palc njegove desne roké; sam. 4: de nam pomaga od nasih sovražnikov roké; schön. 318: je mene potegnil iz Herodešove roké: jap. 253: nas bo ręšil iz rokę vsih tęh; škr. 16: iztrgaj se iz rôk kakòr ptica iz ptičarjove rokę; 107. 165. 231; traun. 360: potęgni me iz rokę ptuih otrôk; sing. instr. rokó, dalm. lev. 14: z' svojo rokó; num. 4: pod Itamarovo rokó; jud. 9: pod mojo

rokó; schön. 158: je mahnil z rokó; kast. cil. 132: ako se te jedy naprej pernesó, z' rokó k' nym seži; škr. 143: moj lubi je z' svojo rokó skuzi lúknjo sęgel; 16. 48. 98. 147. 165. 203. 262. 333. 361; traun 96: jest omagujem pod tvojo močno rokó; 204. 224. 342; ravn. 1/98: otrpnejo kakor kamen naj nad tvojo močno rokó; preš. 40: híšna mêni dávno nósi písma s pláčano rokó; — plur. nom. i acc. (i mjesto duala) rokê, dalm. lev. 11: kateriga rokế so napolnene; kast. cil. 60: rokè treskajo; cruc. 2/59: žegnane tvoje milostne rokế; rog. 465: takú te rokè golè bile so vidit; škr. 121: nje rokę so vezy; 18. 66. 111. 175. 378. 399; traun. 58: rokę krivico dęlajo; 139. 208. 241; preš. 155: mir dále so rokế; 19. 70. 156. 181; schön. 348: tebi je bulše, de slab inu kruleu greš k živlejnu, kakor de bi dvej rokế ali dvej nogế imel; jap. 83: kakòr de bi dvę rokę ali dvę nogę imel; 199; dalm lev. 15: si rokế vmyl; num. 8; jos. 7; evmat. 17; evjoan. 20; ezeh. 1; ebr. 12; schön. 137: je pred njimi rokế vmil; 164: pogledaj moje rokế; 182. 286; kast. cil. 1: za rokè popasti . . rokè kušniti; 199; cruc. 2/451: rokè vkupej stisnemo; 2/558; 2/345; jap. 139: si je rokę vmil; 81. 89. 131. 132. 520. 521. 525; škr. 17: enu malu boš rokę k' spanju križam djal; 33. 77. 99. 182. 186. 224. 225. 246. 294. 323. 341. 361. 387. 389. 405. 410, traun. 21: de jih v' tvoje rokę spraviš; 53. 57. 62. 68. 69. 108. 141. 151. 166. 180. 190. 200. 221. 291. 324. 338. 357. 359; ravn. 1/211: na koljena je padel, rokế spel v' nebo; 160; preš. 51: odtégne bele mu rokế; 64. 82. 87. 180. 188; — plur. loc. rokàh, jap. 474: na rokáh inu na nogah z' povóji zvęzan; 521: aku jest ne bóm na njegovih rokáh vidil znaminja tih žèblóv, ne bóm vęroval; škr. 93: kdo je vętèr v' svojih rokáh obdržal? traun. 90: gospod ga ne bo v' njegovih rokáh pustil; 371: ony bodo meč v' rokáh imęli; ravn. 1/166: nosijo te na rokàh; preš. 67: smrt je kosó v' rokàh držala; — plur. instr. rokâmi, rog. 396: letu obtipamo z' rokámi; 481: zadavil je David tega medveda iz rokámi; 535; škr. 53: nevumèn človèk z rokámi ploská; 39. 96. 159. 175. 191. 194. 200. 327; traun. 114: vse ludstva pókajte z' rokámi; 188: niso z' svojmi rokámi nič zamogli; 202: jih je z' svojmi rokámi módru vodil; 305: bom z' obedvęmi rokámi po tvojih zapóvèdih sęgel; 351: varuj me pred rokámi tih grešnikov; ravn. 2/36: z' rokámi ga objame; preš. 63: s prebélimi rokámi se preljúb'ga poprijéla.

rȍsa, sing. acc. rosô, dalm. jud. 6: je on to rosó iz kože iztlačil; — sing. gen. rosê, dalm. gen. 27: bug daj tebi od rosé tih nebés; rog. 346: ta maverca ni druziga kakȍr enu nazaj pahnejnje te svetlobe ali žarka tiga na en rosè inu vodè polni oblák siječiga sonca; rog. 534: Barbara je bila polna te nebeške rosé; kor. 1/71: nikoli dež ne gré, pa le vùnder vsako jutro dosti hladne je rosé; — sing. instr. rosó, dalm. deut. 33: njegovu nebu bo kapalu z rosó; dalm. dan. 5: njegovu tellu je pod rosó tiga neba ležalu; rog. 534: jejce napolne se iz to jutrajno rosȍ.

sèstra, sing. acc. sestrô rog. 426: vrgli so svojga očeta, mater, brata, sestrȍ ú to jamo; sing. gen. sestrê, dalm gen. 24: je slišal svoje sestré Rebeke besede; — sing. instr. sestró, dalm. gen. 30: bug je preménil z mano inu z mojo sestró; škr. XXXIII: ona ženina praša, kaj bi bilú z mlajši sestró sturiti; — plur. nom. acc. sestrê, preš. 84: neumnost in ubožnost ste sestré; schön. 289: ki zapusty hiše ali brate ali sestré.

sȍdba, sing. acc. sodbô, kast. cil. 165: eden je kateri vse sodi, kateri vsó sodbó je sebi ohranil; — sing. gen. sodbê, schön. I96: de my enu zaupajne imamo na dan te sodbé; traun. 313: jest se bojim tvoje sodbę; 368: njim svoje sodbę ny razodel; — plur. nom. acc. sodbê, škr. 205: velíke so, gospod! tvoje sodbę; 277. 278. 282; traun. 85: tvoje sodbę so en globok brézèn; 306: jest se na tvoje nękdajne sodbę spomnim; — plur. gen. sodbá, traun. 117: męsta Judovske dèžéle imajo za volo tvojih sodbá, o gospod, silnu vesele biti; 345: hčyre Juda so od vesélja poskakȍvale za volo tvojih sodbá; 318; sedem krat na dan hvalim jest tebe za tvojih pravičnih sodbá volo. — Tako i po njem skovana rieč predsȍdba vorurtheil, plur. gen. predsodbá, tschup. 28: od svojeh predsodbâ po nobeni cęni na odstope; 472: katir ni noben sužn tęh predsodbâ.

sȍlza, sing. gen. solzê, cruc. 2'491: ne boš ene solzè čez tvoje grehe prelila; — plur. nom i acc. solzê, dalm. jerkl. 1: solzé po lici doli tekó; kast. cil. 144: take solzè so tebi zabstojn; 316: tvoje solzè so nebeški perlini . . . solzè ranio ali ne vmorè . .; cruc. 2/5: te solzè mene opominajo, 2/487. 474; rog. 228: te solzè bodo meni na mesti krúha; 281. 430. 432; pohl. opr. 53: be cel nemóške solzę pretakal; škr. 212: so njim še bilę solzè v' očęh; 348; traun 103: moje solzę so noč inu dan moj kruh; ravn. 1/68: solzé ga silijo, 221: so ji solzé jigrale v' očch 2/174. 253. 191; preš. 105: ne omečé je solzé;

51: v očí ji stópijo solzé; 94. 140. 147; — schön. 367: bug bo obrisal vse solzé od nyh očy; cruc. 2/493: skuzi solzè jo je bil očistil; 2/476: bug takušne solzè ne štima več kakor solzè, katere z' trte tekó; škr. 297: kdor v' okú dręgne, solzę vùn peržene; traun. 96: poslušaj moje solzę, 136; ravn. 1/189: strašno je, kadar otroci tako solzé pijejo starišam ravn. 2/175; preš. 55: milo zdihúje in tóči solzé; 68; — plur. gen. solzá, rog. 209: on njemu bi sprosil pèr bugu gnado tih souzà; kor. 1/43: moja mehka svilna rutica polna belih je solzá; plur. gen. solzí, kast. cil. 331: o neumnost kryvavih solzy vrédna! — plur. dat. solzâm, solzäm, rog. 228: spústil sim cugel tem solzàm; plur. loc. solzéh, pohl. opr. 83: take sorte ludji časi per ti nar slajši pobožnosti v' solzęh sê topę; — plur. instr. solzâmi, schön. 327: začela je z' solzámi njegove nogé rositi; 328: letà pak je moje nogé z' solzámi vmivala; rog. 232: iz svojm jokam inu solzámi ... poprávite iz solzámi; 433: iz solzámi djal je h' nje; 475: nadolžnost iz solzámi kazat; rog. 389: iz solzámi začéla je prosit; 578: in solzámi močit; 662: mašnik iz solzámi začèl je njò prosit; traun. 253: mojo pijáčo z' solzámi męšam; 205: kakú dólgu nas bóš z' solzámi obilnu napajal? — plur. instr. (krivo) solzmí tschup. 443: si otę svojo sręčo pobulšati iz solzmy teh upuvavcov ali posvojuvavcov.

tòžba, sing. acc. tožbô, kast. cil. 34: kadar jmaš eno tožbó...; sing. instr. tožbó, dalm. deut. 17: kadar pred pravdo bo ena reč tebi preteška mej kryo inu kryo, mej tožbó inu tožbó.. taku imaš vstati..; plur. nom. tožbê, rog. 521: se začnò krégi inu ardrije, tožbè inu pravde.

vèža, plur. acc. vežê, rog. 648: katéru use spodbáda inu opomyna nas spoštúvat inu častyti te s. božje vežè.

vòda, sing. acc. vodô, dalm. num. 5: far ima v' svoji roki grenko prekleto vodó imeti ... ženi to vodó pyti dati; jesai. 41: yščeo vodó; jos. 9: imajo vodó nositi; jos. 4; jer. 2; num. 20. 30; deut 2. itd.; kast. cil. 20: vodó piti, 21: kuhano vodó pyti; 110; cruc. 2/32: ne nehajo to negnusno inu smrdečo vodò piti; 2/246: greh kakov vodò pijéte; 2/338; 2/201: bug stvari vudò; rog. 263: mogla se je čez eno vodó perpelat; 301: vodò; 411: pil je vodò: jap. 421: je prišla vodó zajęmat; 413; škr.; 190: so veliko vodó ali sónce ... za bogóve držali; XXIII. 190. 271. 308. 399; traun 195: my smo šli skuzi ogin inu vodó; 195. 203. 341; — sing. gen. vodê, dalm. gen. 21: eno bariglo

vodé; gen. 41: sem stal per kraju vodé inu sem videl iz vodé gori gredoč sedam krau; jesai. 40; jos. 9; 12; jer. 9. 10; nahum. 2; itd.; schön. 100: potle je on vodé vlil v' eno médenico, 47. 311; kast. cil. 35: prosi en kapic vodè; cruc. 2/247: bote v' pakli eno kaplo vodé prosili; 2/281: ena kapelca vuodè; 2/24: veliku vuodè se vkupaj steče; 2/134. 212. 246; rog. 263: na te druge plati te vodé; 277: poleg vodè; 431: napitik vodè; jap. 421: katęri od letę vodę pyé; škr. 79: daj njemu vodę pyti; 95: katęra ne bo vodę sita; 183. 280. 308. 379. 384; traun. 151: kęr ni pôti ne vodę; ravn. 1/34: meh vodé; 225: donesite štiri čébre vodé; — sing. instr. vodó dalm. ex. 40: z vodó umyti; lev. 8. 14; 3. reg. 18. itd.; schön. 47: napolnite vrč z vodó; 8: jest karsčujem z vodó, 162. 180; kast. cil. 24: skuzi eno špranjo se (ladja) z vodó napolni inu potoni; 44: vinu z vodó zmejšanu; cruc. 1/4: zapovej z' uodó vus voljni svejt potopiti; jap. 140: kàrstim z' vodó; 409. 412; škr. 269: ga bo napojila z' vodó; traun. 259: ti ga od zgoraj z' vodó pokrivaš; ravn. 1/60: mulijo po travi za vodó; preš. 174: sômov vôjska pod vodó ne mine; — plur. nom. vodê; dalm. gen. 7: vodé so na zemli stale; gen. 8: vodé so vpadle — vodé pak so odtekale; ezeh. 1; jer. 51; jap. 29: so pèršlé deręče vodę; škr. 9: iz breznov vodę hahlájo; XXIV. 102. 365; traun. 167: vodę so nótèr do moje duše pèrtékle; 113. 192. 259. 269. 368. 376. (pazi 325: vódę); plur. acc. vodê, dalm. gen. 1: duh božji se je razprostrl čez vodé; jesai. 40. 64; nahum. 1; škr. 93: kdo je vodę kakor v' enu oblačílu vkup zavíl? 181. 307. 365; traun. 184: ti si velike vodę posušil; 195. 226. 256. 265. 276; ravn. 1/245: kdo méri vodé na dlàn? — plur. gen. vodá, rog. 279: poleg teh vodá; 417: vse kaple mórja, vodà inu potokou; 553. 555; jap. 418: tam je bilu veliku vodá; škr. IX. katęri so za volo svojih vodâ imenítni ríbniki bily; 63. 142. 144. 150. 404; traun. 2.; on bo enák enimu zraven tekočih vodâ zasajenimu drèvęsu; 36: je mene iz velikih vodâ izlękèl; 53. 72. 74: vodá. 168. 237. 360; — plur. dat. vodâm, vodàm, škr. 25: kadar je vodám postavo dajál; — plur. loc. vodàh, rog. 469: kar je zdrsténiga ú vodàh; traun 51: pèr mrzlih vodáh je mene gori zrędil; 275: na velikih vodáh kupčujejo; 344: tam pèr Babilonskih vodáh smo sèdęli; — plur. instr. vodâmi, škr. 379: lęd nad vsim vkùp zbránim vodámi ostane; traun 64: gospodov glas

se razlęga nad vodámi, gospód gromí nad velikimi vodámi; ravn. 1/199: enák je drevésu zasajènimu za potóškim vodámi.

vòjska, sing. acc. vojskô, dalm. num. 10; Gamaliel je bil čez Manasovih otrúk žlahte vojskó . . . Ammi je bil čez nyh vojskó; kast. cil. 86: zdaj vojskó začneš; 276; traun 166: ràzkropi ludstva, katęre vojskó želę; 188. 342; — sing. gen. vojskê, cruc. 2/14: se imenuje gospud te vojskè; — sing. instr vojskó, dalm.num. 10: potle je šlu banderu Rubenoviga kampa z' svojo vojskó; jos. 22: de bi hoteli gori pojti z' vojskó; škr. 186: si sršęne pred svojo vojskó naprej poslal; traun. 279: ali ne pójdeš tí, o bóg! vùnkaj z' našo vojskó? — plur. nom. voc. acc. vojskê, rog. 387: Amazones pelale so vojskè čez mesta dežéle, krajle inu cela krajleustva; škr. 62: vojskę se mórejo z' premislikam peláti; traun. 211: vojskę tih Idumejcov... tudi Asyrjèrji so se k njim pèrdrúžili; jap. 114: vy pak bóte slišali vojskę inu hrup tih vojská; 220. 376; škr. 321: on je vojskę ludstuv pobil; — plur. gen. vojská, škr. 303: ona bo pred obličjam njegovih vojskâ se hvalila; traun. 113: gospod tęh vojskâ je z' vami; 116. 142. 163. 167. 206. 213.

zèmlja, sing. acc. zemljô, schön. 358: ony bodo zemló obdržali; cruc. 2/377: druge živali glavo in očesa v' zemlò obrnene držè; rog. 221: jemáli so to zemlò od njegóviga groba; 283. 513. 544; škr. 9: gospód je skuzi modrést zemló vtrdil; 36. 170. 290; traun. 156: ti bóš zemló obyskal; 177. 244. 250. 255. 259. 292. 364; — sing. gen. zemljê, dalm. deut. 6: de te ne zatére iz zemlé; škr. 25: kadàr je zemlę fundament postavil; traun. 245: pred gospódam cęle zemlę; preš. 12: ni mésta vrh zemljé — kjer bi pozábil to gorjé; 73: odkópan pévíc ležal je zjutraj vrh zemljé; — sing. instr. zemljó, dalm. deut. 4. 5: pod zemló; num. 11: dva komulca nad zemló; rog. 256: uzel jé iz zemló za dobro; 275: za volo te nastája en štrit ú mej zemló inu ú mej nebam; preš. 67: jók in stók je nad zemljó.

žèlja, plur. nom. željê, rog. 239: slednimu unémajo se te želè po te sréče; 410. 416; škr. 39: izpólnjene želę so živlenja drèvú; 40. 66. 150. 162. 168. 169. 352. 362. 365; traun. 44: njega želę so izpólnjene; 92. 117. 269. 288; ravn. 2/96: željé po zvelíčarju so ga prehajale; 2/177; preš. 154: so za sréčne dní puhtéle iz pólniga srcá željé; 144; — plur. acc. željê, dalm. deut. 21: vidiš lepo ženo in boš želé k njej imel; jos. 10: jédó k' moči inu nikár za žejlé; kast. cil. 185: imajo nespodobne

želè; škr. XVII: vidi dopólnjene svoje želę; XXVI. XXVII. 282. 289. 299; traun. 21: gospod je želę tih vbógih vslišal; 302; ravn. 2/38. 95; preš 77: mu v prsih budíjo čiste željé; 182. 187. — plur. gen željá, tschup. 50: človek poln napuha inu želâ lestne časty; pohl. opr. 61: zabstojn tedej inu za hmân yše počutnost napuh in lakomnost iz praznote te zemle silo svojeh želâ nasititi; jap. 166: zraven veliku drugih želá nótèr grę; škr. 97: kaj bi lubi mojih želâ? 301: od hudih želâ vnęta; traun. 19: grę̀šnik je za volo želâ svojga srcá hvalen; 309: moja duša omagújé od želá po tvojim izveličanju; ravn. 2/137: čisto od grdih željá; preš. 5: od željá kakó zdihúje; 135: željá se oginj v meni ne poléže; 168. 188. (žélj 18. 153); — plur. dat. željâm, željàm, škr. IV: želám vstręci; 214: njih želám zadosti sturiti; traun. 180: ony so se želám svojga srca čez dali; 197. 208; — plur. loc. željàh, škr. 234: ne hodi po želáh tvojiga srcá; 301: v' želáh svojiga mesá hudoben človèk; — plur. instr. željâmi rog. 389: opomyna nas sam bug iz tega (svejta) pojti iz srcam inu želámi de . . .: 394: grèjmo iz tega svejtá iz srcam, iz mislijo iz želámi de na . . posvejtnu našiga srcá ne postavimo; rog. 558: tecytę h' letè iz zdihleji, iz želámi, iz molitoujo; škr. XII: med tęmi želámi vidi svojiga žęnina pridti.

žèna, sing. acc. ženô, rog. 237: tebi ni perrpúšenu ženò tvojga živiga brata za tvojo ženò imeti . . uzel si je eno ptujo ženò za se; 274. 276; jap. 91: bo zapustil mater ali ženo; 87. 215. 357. 361. 373; škr. 56: katęri je dobro ženó nàšàl, je kaj dobriga nàšàl; 95. 97. 244. 249. 352. 354; — sing. gen. ženê, rog. 237: tebi ni perpušénu ženè tvojga brata iméti; jap. 18. 201: se bo od svoje žene ločil; škr. 6: boš od ptuje žene rę̀šen; 14. 243. 248. 249. 311. 312. 313. 314. 352. 375; — sing. instr. ženó, dalm. num. 5: ajfra z' svojo ženó; ev. luk: de bi se pustil šacati z' Mario svojo zaročeno ženó; rog. 431: iz to evangelsko ženó; jap. 88: če je takú ręč eniga človęka z' ženó; škr. 15; veséli se z' ženó; 18. 20. 64. 65. 79. 126. 249. 310; — plur. nom. ženê, rog. 462: žiher niso ne ženè ne možjè; jap. 239: so bilę pak tudi ene ženę tam; 293. 397. 400; škr. 159: njih ženę so nespametne; 283; traun. u predgovoru: tudi mlade ženę se ne sramujejo psalme pejti; 163; ravn. 1/161: perpojó žené in deklíči; — plur. acc. ženê, rog. 451: na te naumne ženè na pozabi; škr. 321: jezik je možate ženę lóčil; — plur. dat. ženâm, ženàm, jap. 145: angel je djal k' ženám; škr.

97: nikár ne daj ženám tvoje premoženje; — plur. instr. ženâmi, rog. 285: žegnana ú mej ženámi; škr. 135: ti o narlepši med ženámi; 144. 375; med ženámi se ne drži.

Osim ovdje navedenih znam da se s takvim naglasom govore i drôžja, gròza, mètla, òsa, òsla, pòla, smòla, sòva, šèga, tèta, tròpa, vòžnja.

b) u ugrskoj slovenštini:

Tuj dolazi naglas na zadnjoj slovci i na nastavku ej u sing. dat. i loc. i u dual nom. (voc. i acc.) kao ˝, (možda i kao ˆ).

bèdra, sing. gen. bedrê, küzm. 399: so z Abrahamove bedré zišli; — plur. nom. bedrê, nagfl. 93: táli njé noug so bedré, nagfl. 123: táli noug so bedré, golnice, litke, koulena itv. plur. loc. bedrâj, küzm. 461: ma na gvanti i na bedráj svoji' ime napisano.

brôzda, plur. instr. brozdâmi, trpl. 24; šteri' čobe se z vüzdov i brozdámi zavrejti morejo.

dèca, sing. gen. decê, küzm. 100: nejsta mela decé; 152: te je mr'u brezi decé; trpl. 12: ki majo decé po vouli, 37: spominao bom imé tvoje od decé do ostankov decé, 56: dokeč oznanim ramo tvoje decé; küzm. mik. 12: na dén drouvne decé; gön. 40: včenjé je delo decé; predge: nemre gori stanoti za dicé ino držíne volo; nagfl. 29: vküp priglihâva rovate decé z endrügim; — sing. instr. decóuv, küzm. 259: spřevajali so vas vsi z ženami i z dicouv notri do vodé (a küzm. 345: z décov): nagfl. 15: pri vsakom poki vučitel z decouv na vküpe praviti má; nagfl. 31: vučitel vsáki tég znouvič rovataj pred decouv; predge: Abiron ves poištvom, ženami, z dicouv je zemlja požrela.

drôždža, plur. acc. drožd'ê, trpl. 60: vsi nepobožni zemle morejo piti i drožd'é vö žrejti.

fèla (i fêla, fêla) sing. gen. felê, küzm. 350: naj znana bode zdaj poglavárstvi i oblásti vu nebeski' prebiváliščaj po gmajni vnouge felé modroust boža.

gòra, sing. acc. gorôu, küzm. 28: gori je šao na gorou; küzm. 30: idouči na gorou, doli je seo tam; küzm. 109: gda bi ga pelao vrág na edno visiko gorou; küz. 33: gori je je pelao na edno visiko gorou zouseb; sing. gen. gorê, küzm. 12: gda bi pa on doli z goré šao; küzm. mik. 19: gda bi pa doli šou Jezuš z goré; küzm. 214: od one goré; sing. inst. górouv, gön. 97: ka pa etam teliko zelenoga drevja pod gorouv, ka je tou? plur. nom. voc. i acc. gorê, küzm. 457: vsáki záton je odbejžao i goré so ne najdene več; trpl. 10: okouli Jerušalema so goré;

trpl. 95: goré so skakale kak agneci; trpl. 52: ka skačete vi velike goré? trpl. 66: goré so pokrite ž njega séncov; trpl. 84: pozdignejo se goré; trpl. 57: naj prineséjo goré mir lüdem; trpl. 28: pravica tvoja stoji kak goré; trpl. 37: se ne bojimo, či bi gorė se preobračale na srejdo vu mourje; trpl. 50: goré so z veseljom opasane; trpl. 74: prvle kak so goré stvorene; gön. 42: i goré z zémle stojijo; nagfl. 148: na ovoj strani potoka jeso goré i dolouvje; küzm. 154: i küzm. mik. 85: ki so vu Judei, naj bižijo na goré; trpl. 9: kakda pravite düši mojoj, naj leti na goré vaše líki ftiček? trpl. 50: ki potrdi goré z jákostjov svojov; trpl. 68: plamén vužíga goré; trpl. 84: ki vlážiš goré z visíne tvoje; küzm. mik. 140: velike goré gíbleš; plur. dat. gorâm, küzm. 445: erkli so gorám i pečinam: spadnite na nas; plur. loc. gorâj, küzm. 407: vu püščavaj blodéči i goráj; trpl. 57: na goráj bode silje gousto stalou; nagfl. 187: bejžalo je po dolej í goráj; trpl. 71: on je trdno fundálivan na sveti' goráj; trpl. 40: ar je moja vsa zvirina na jezero jezér goráj; trpl. 119: ki dá trávi na goráj rasti; plur. instr. gorâmi, trpl. 84: ki zbüdiš potoke z vretin, da bi tekli med gorámi.

kòpa, plur. acc. kopê, nagfl. 68: njemi vönej v-kopé ali krmo ogen vržejo; nagfl. 134: snopje v križe (kopé) skladéjo; plur. instr. kopâmi, nagfl. 189: pod visikim drevjom, kopámi, plastovjom obranbo ískati.

kòsa, sing. inst. kosóuv, bar. 28: kosec s kosouv veliki réd vrejže; nagfl. 165: redí preci za kosouv raztrousijo; plur. nom. i acc. kosê nagfl. 56: z železa so lakati, žage, sekere, tešenice, motike, lopate, kosé itv.; nagfl. 129: tržci odávajo süknje, platno, kosé, motike itd.

kòza, sing. acc. kozôu, nagfl. 103: jeli si pogledno domá kozou? nagfl. 102: na blüzi mo bradáto kozou pregledávali; nagfl. 103: šteri vas je gda vido kozou? sing. gen. kozê, nagfl. 103: bomo si od kozé zgovárjali; plur. nom. i acc. kozê, nagfl. 85: hižne stvaré so psi, máčke, konji, krave, ovcé, osli, kozé, svinjé, gosí, rece, küri, pure, hižni goloubje; nagfl. 103: jeso črne, bejle, brnáste i písane kozé; nafl. 103: kozé najbole sirmaški lüdje ploudijo; bar. 29: na njé vekše krave, kozé ino svinje gonijo (plur. gen. kóuz, nagfl 103: pri nas jako ne držijo kouz; trpl. 84: visike goré so divji kouz i pečine erjölcem stanek.

mèja, sing. acc. mejôu trpl. 84: mehou si njim poloužo; plur. acc. mejê, küzm. 251: mejé položívši njihovomi prebívanji;

trpl. 64: oni so bouga pá i pá skušavali ino so mejé dejvali svetomi vu Izraeli; plur. loc. mejâj, nagfl. 148: po potáj, gomilaj, mehâj i grabaj.

mètla, sing. inst. metlóuv, küzm. mik. 30: najde jo (hižo) z meklouv pometeno; plur. acc. metlê, nagfl. 104: s kosminja pokrouvce, kefe, meklé, malarske omejtke itv. rédijo.

mòšnja, sing. gen. mošnjê, küzm. 127: ne nos'te mosnjé ni turbe niti črejvlov; küzm. mik. 99: ne noste turbe niti mošnjé; küzm. 157: gda sem vas poslao brezi mošnjé i turbe i črejvlov; plur. acc. mošnjê, küzm. 17: ne spravlajte na ladanje zláta niti srebra niti meda vu mošnjé vaše; küzm. 134. napravte si mošnjé štere ne ostarajo; gön. 70: té (škramble) je v nji' mošnjé potegnola (cica).

nòga, sing. acc. nogôu, küzm. 109: da ne vdáriš v kamen nogou; küzm. 449: djao je svojo dejsno nogou na mourje; nagfl. 13: je pred toga bežéčega nogou podržao... ki je tomi ovomi nogou podvrgao; nagfl. 25: edno nogou na drügo dejvati se naj ne dopüsti; gön. 71: nogou teliko zdigávaš; mol, 208: gda nogou zdigneš; sing. instr. nogóuv, nagfl. 91: lepou se mujva máčka s prejdnjouv nogouv; nagfl. 96: konj navči se vöro z nogouv vö vdariti; dual acc. nogëj, nagvog. 46: da se je na dvej zadnjivi nogej postavo; nagvog, 46: (gouska i kokouš) obej perouti máta i dvej nogej; plur. nom. i acc. nogê, küzm. 280: nogé njihove so bistre na krvi prelejávanje; küzm. 291: lejpe so nogé ti nazviščavajoúči' mir; küzm. 222: ovo nogé onih, ki so pokopali možá tvojega; küzm. 280. 449. 452; trpl. 8: vu mrejži so zgrablene nogé njihove; trpl. 58: meni bi se pa skoro poteknole nogé moje; trpl. 106: i nogé naše bodo stalé v tvoji' vrátaj; nagfl. 25: prsi se naj ne dotičejo stola, nogé pa nedo preveč vsloučene; nagfl. 120: glavni tali človéčega tejla so glava, šinjek, žívot, roké, nogé; küzm. 44: zvežte njim roké i nogé; küzm. 104: ravna nogé naše na pout mera; küzm. 119: začne škropiti nogé njegove skuzami;.. küšivala nogé njegove... eta je pa z drágim mazalom mázala nogé moje; küzm. 141: dajte prstan na rokou njegovo i črejvle na nogé; küzm. 145: spadno je na obráz pred nogé njegove; küzm. 164: pokazao njim je roké i nogé; küzm. 234: stvari zemeljske štiri nogé majouče; küzm. 244: stani na nogé tvoje; küzm. 249: stisno njima je nogé v klado; küzm. 299: boug pa méra poteri šatana pod nogé vaše hitro; küzm. 320: je vsa podvrgao pod

nogé njegove; küzm. 270. 438. 441. 465 itd; trpl. 7: vse si podvrgao pod nogé njegove; trpl. 14: morejo mi pod nogé spadnoti; trpl. 17: prelüknjali so roké moje i nogé moje; trpl. 23. 32. 38. 45. 46. 86. 96. 100; nagfl. 12: med nogé si vzemem eden ščap; nagfl. 26. 113 itd.; mol. 79: ravnaj moje nogé na drkanje pouti tvojih; plur. dat. nogâm, küzm. 122: spadnovši k nogám Jezuša proso ga je; küzm. 228: svedocke so doli djali gvant svoj k nogám ednoga mladenca; küzm. 222: spadnola je pa preci k nogám njegovim; küzm. 221: djao ga je k apoštolovim nogám; küzm. 235: spadnovši k nogám molo ga je; küzm. 361: ne more pa erčti glava nogám; plur. loc. nogâj, küzm. 119: stojéča pri nogáj njegoví od zaja; küzm. 122: najšli so človeka pri nogáj Jezušovi'; küzm 129; štera je sedéča pri nogáj Ježušovi', poslüšala rejč njegovo; küzm. 355: obüti na nogáj s prípravov evangelioma toga méra; küzm. 243: človek slab v nogáj: küzm. 261: pri nogáj Emalielovimi; bar. 16: obadva je na rokáj ino nogáj pošteno zgrizao; nagfl. 103: na nogáj i ona po dvá pažla má; nagfl. 111: reca ma štiri prste na nogáj; nagfl. 170: jastrb má na nogáj krepke škramble; gön. 74: na zadnji' nogáj státi; plur. instr. nogâmi, bar. 13: z nogámi je dünkala.

òča, sing. gen. očê, küzm. 128: vsa so dana meni od očé mojega; küzm. 226: vu hiži očé svojega; küzm. 225: po smrti očé njegovoga; küzm. 247: sin neke verne židovske žené, očé pa grčkoga, küzm. 141: kelíko nájimnikov očé mojega obilno má krüha, küzm. 281. 289 itd; predge: jouko je Ezau, ka je očé blagoslov zgübo; predge: šteri čini volo mojega očé; bar. 9: ednoga očé i 'edne materé deca so bratouvje; nagfl. 124: roditela očé i materé se déd i stara mati zovéta; nagfl. 17: povej mi imé tvojega očé; plur. gen. očév, küzm. 101: naj obrné srca očév k sinom; küzm. 305: dönok nemate vnogo očév; küzm. 227: ja sem boug očév tvoji'; trpl. 92: naj pride v spoumenek hüdouba očév njegovi' pri gospodni; nagfl. 17: zvedavati mam od vas imé vaši' očév; plur. dat. očém, küzm. 227: ki njemi je gúčao na gori Sionskoj i očém našim.

òvca, sing. acc. ovcôu, küzm. 140: sem najšao ovcou mojo to zgübleno; küzm. mik. 62. i predge: ar sam najšao ovcou mojo; predge: vuk pride i ovcou njemi vnesé; nagfl. 100: eto mate že v obrázki ovcou; 101: či ovcou samou nihajo, ešče ni domou ne vej; — sing. gen. ovcê, küzm. 21: s kelikim je pa

dragši človek od ovcé; nagfl. 100: pravte že po redi posebne tále ovcé.. glavni táli ovcé so gláva, šinjek, trüp, rép i nogé.. cejli žívot je z vunov pokriti; sing. dat. ovcèj, nagfl. 103: koza je najbole k vogrskoj ovcej priglihna; — plur. nom. i acc. ovcê, küzm. 54: razeženéjo se ovcé te črejde; küzm. 288: tak se držimo liki na klánje valon ovcé; trpl. 93: kak ovcé se vu pekel zmečejo; trpl. 66: mi pa lüdstvo tvoje i ovcé črejde tvoje te dičili bodemo; trpl. 95: goré so skakale kak agneci, bregouvje kak mlade ovcé; trpl. 117: ovcé naše plodijo jezero i desét jezér po naší' vesnicaj; küzm. mik. 50: koga so nej ovcé lastivne, ostavi ovcé... dober pastér düšo svojo dá za ovcé svoje; nagfl. 100: ovcé so jako gingave stvaré; nagfl. 101: ovcé v ednom leti ednouk kotijo; küzm. 218: pasi ovcé moje; trpl. 7: vse si podvrgao pod nogé njegove: ovcé i vso živino; trpl. 59: zaka se tak grozno srdiš na ovcé paše tvoje? trpl. 36: prejk nas dáš liki ovcé na jejstvino, trpl. 64: lüdstvo svoje je vö spelao kak ovcé; nagfl. 100: kakše dlake ovcé poznate? nagfl. 101: jeli ste že vidili ovcé briti? gön. 54: o poudne notri priženémo ovcé v ovčárnico; plur. gen. ovêc, küzm. 35: či bi meo sto ovéc; küzm. 410: je z mrtvi' spelao toga velikoga pastéra ovéc; küzm. 140: ki ima sto ovéc; küzm. 459: krama vina i olija i zemlé i pšenice i márhe i ovéc i konjouv i kočühov i tejl i düš lüdi; (plur. gen. óuvc: trpl. 65: on ga je vzeo od dojni' ouvc; nagfl. 110: šteri spoul ouvc má mékšo vuno, jeli vogarske ovcé ali birke? vuna vogarski' ouvc je vekša, birk ménša, vogarski' ouvc je kabronćna, birk gousta napuna, itd.); plur. dat. ovcâm, küzm. 17: idete k tim pogüblenim ovcám (i 30).

pèta, sing. acc. petô u, trpl. 34: je gori zdigno petou proti meni; plur. nom. i acc. petê, nagfl. 123: tali noug so bedré, golnice, lítke, koulena, gležnouvje, óglavi, peté, poplatje, prsti; gön. 88: Pavel bistre peté má na drkanje.

prȍšnja, sing. acc. prošnjôu, predge: tak šatana prošnjou poslühno, Pavla pa nej ... naj višnji boug tvojo molitev i prošnjou poslühne; sing. gen. prošnjê, predge: eti' oböj dvöj molitvi ino prošnjé razloček morete gledati; mol. 166: ne odvrzi moje prošnjé; pošlüšna naj bodo vüha tvoja na glás prošnjé moje; — sing. instr. prošnjóuv, predge: ali bi doubili kaj od bouga s svojov prošnjouv ali nej; plur. acc. prošnjê, küzm. 156: da naše prošnjé poslühneš; mol. 114: poslüjhni ponízne prošnjé tvojega lüstva; mol. 121: poslüjhni prošnjé moje; mol.

122: naj i naše prošnjé pred té pistiš; plur. gen. prošênj, küzm. mik. 151: naši' prošénj ne zavrži; predge: očanaš iz sedem prošénj stoji; plur. loc. prošnjâj, küzm. mik. 146: po prošnjáj vsejh tvojih svécov; küzm. mik. 151; po njegovi' prošnjáj nám prikazano bode; mol. 89: naj po tvoji' prošnjáj pridem vu nebesko diko; mol. 99: naj se po njegovi' prošnjáj od vezálja vsejh naših grejhov oslobodimo; mol. 129: po prošnjáj b. d. Marie; mol. 161: po tvoji' prošnjáj.

ròka, običnije rouka, sing. acc. rokôu, küzm. 21: je süho rokou meo; küzm. 141: dajte prstan na rokou njegovo; küzm. 218; prijavši ga za dejsno rokou, küzm. 221: ftögni vö rokou tvojo; küzm. 233: šteroj pa da bi rokou dao, gori jo je oprávo; küzm. 269: Pavel vtégnovši rokou etak se je zagovárjo; küzm. 438: djao je dejsno svojo rokou na mé; küzm. 449: gori je zdigno rokou svojo k nébi; küzm. 453: slobodnjáki i slugi dá znamenje na njihovo pravo rokou; küzm. 462: nej so vzéli njé znamejnje na rokou svojo; küzm. 241: ki bi ga za rokou vodo; küzm. 265: jezernik ga je pa za rokou prijao; trpl. 14: on vuči rokou mojo bojüvati; trpl. 58: ar ga gospoud podpéra za rokou njegovo; trpl. 59: zaka si nazaj potégno rokou tvojo? trpl. 73: postavim nad mourjom rokou njegovo; predge: je rokou vö rasprestro . . gori je zdigno rokou; nagfl. 11: daj mi rokou, i češće; (pazi: rókou küzm. 231. 232. 262); mol. 28: na našo obrambo rokou tvoje zmožnosti milostivno vö rasprestri; mol. 68: si tvojo s. rokou ober njih podigno; mol. 123: podaj rokou vsejm tvojim vörnim; mol. 180: podaj mi tvojo rokou; sing. gen. rokê, küzm. 103: da bi nas osloubodo iz roké vsej oni', ki nas odürjavajo . . . oslobodjeni z roké nepriátelov naši; küzm. 274: edna vipera od toplouče vö idouča zgrabila se je roké njegove; sing. dat. rokêj, küzm. 316: ne more pa okou erčti rokej: nej mi te trbej. sing. instr. rokóuv, küzm. 239: kivajouči njim z rokouv; küzm. 256: kîvajouči z rokouv na tihoto; küzm. 261: kivao je z rokouv; küzm. 367: eto pozdrávlanje je pisano z mojov, Pavlovov rokouv; küzm. 416: ponízte se zá to pod zmožnov rokouv božov; trpl. 35: ti si z rokouv tvojov pogane pregnao; trpl. 67: bi odvrno protivnike njegove z rokouv mojov (106. 111); bar. 34: či si z rokouv samo hlad rédimo, že naš obraz kaj čüti; nagfl. 33: pokaži vas vsáki svoja vüsta s pravov rokouv; nagfl. 44: štera bom jas s' pálicov ali z rokouv kazao; i češće; dual. acc. rokêj, nagfl 15: vtégnite vö obej rokej; nagfl. 22:

vsáki dvej r o k e j má .. jas dvej r o k e j mám; nagfl. 24: prizdignite obej r o k e j; plur. nom. voc. acc. r o k ê, küzm. 258: znate kaj so potrejbčini mojoj ete moje r o k é slúžile; trpl. 60: vsejm bojnikom morejo r o k é povisnoti; trpl. 67: nji' r o k é so od péči rejšene; trpl. 78: štero so njegove r o k é zgotovile, trpl. 101: tvoje r o k é so me stvourile itd.; mol. 210: gori záto gori, srcé, düša, pamet, oči, r o k é i vse kotrige moje! ta zgoránja iščite; küzm. 48: eden drügoga v r o k é dájo; küzm. 111: on je pa na vsakšega onih r o k é gori djao; küzm. 154. 155. 158. 160. 162. 164. 218. 219. 222. 229. 240. 254. 259. 275. 291 itd.; trpl. 17: prelüknjali so r o k é moje i nogé moje; trpl. 18: ki má nedúžne r o k é; trpl. 20. 21. 36. 44. 46. 49. 53. 58. 72. 85. 89. 93. 96. 100. 110. 116. 118; mol. 107: ne daj ga vu r o k é njegovih nepriátelov; mol. 171. 173. 186. 197. 198; nagfl. 15: prizdignite váše práve r o k é; nagfl. 22. 24. 26. 31 itd. plur. dat. r o k â m, küzm. 53: jas vam ga k r o k á m dám; küzm. 100: da so si vnougi k r o k á m vzeli v red spraviti pripovidávanje; küzm. 274: stotnik je k r o k á m dao vitézov poglavníki vouznike; küzm. mik. 139: dáj nám z našega trüda obilnost k našim r o k á m pripraviti; plur. loc. r o k â j, küzm. 222: po r o k á j pa apoštolov so včinjena znamenja; küzm. 254: činio je boug po r o k á j Pavlovi' močí nej prouste; trpl 6: krivica je vu r o k á j moji'; trpl. 76: na r o k á j te nosijo; trpl. 120: meč z obej strani ostric majouči vu r o k á j njihovi'; predge: düšo vsigdár moremo stísnjeno mejti vu r o k á j; nagfl. 123: poglednite jo na vaši r o k á j; nagfl. 131: kouža njim je na obrázi i r o k á j zgrbana; mol. 137: vu tvoji' r o k á j sam, gospodne; — plur. instr. r o k â m i, bar. 42: te z mojimi r o k á m i manjáriti neščem.

r ò s a, sing. acc. r o s ô u, küzm. mik. 125: naj neprestanoma žéjamo ono tvojo (sveto) r o s o u; küzm. mik. 139: püsti s tvoje tárne híže tího r o s o u; nagfl. 186: r o s o u vidimo vu kaplaj na listji; nagfl. 164: vö je (konouple) na r o s o u rasprestrejo; nagfl. 158: boug toplo r o s o u i deždžek pustí na žédno seménčence; sing. gen. r o s ê, gön. 105: sunca trák je želno pio čisti džündž tople r o s é; nagfl. 186: r o s é eden tál gori spijé náras.

r ò z g a (i rôzga, rözga) sing. acc. r o z g ô u, predge: vsako r o z g o u, štera sád vu meni prináša, sčistijo, naj več sáda prinesé; küzm. mik. 98: vsako r o z g o u, štera v meni ne prináša sáda odrejže; plur. nom. r o z g ê, küzm. 200 i küzm. mik. 99: jas sam trs, vi ste r o z g é.

sèstra, sing. gen. sestrê, küzm. 264: slišao je pa sin sestré Pavlove tou zasidjávanje; küzm. 428: pozdravlajo te tvoje odebráne sestré sinovje; nagfl. 161: Klarika je nevoščéno gledala na rouže sestré svoje; plur. gen. sestêr; nagfl. 17: vütro bom zvedávao od vás iména vaši očév, máter, brátov, sestér i keliko brátov i sestér eden po ednom má; nagfl. 126: vjedínanje bratov i sestér je lejpa korouna vu venci rodbine.

skuza (= sòlza) plur. nom. i acc. skuzê, küzm. 446: doli zbriše boug vse skuzé 'ž njihovi' ouči; mol. 140: ino bi krvave skuzé tekle 'z moji' ouči; mol. 174: od šteri' so se selle skuzé moje; predge: daj nam obilne skuzé; križ. 20: da se je düša njéna cejla na skuzé obrnjena vidila; križ. 5. (14): skuzé točéč joučem se; plur. loc. skuzâj, mol. 180: po skuzáj mojih oučih.

slòba (stegnuto od slobouda küzm 253: vzeo je pa sloboudo od bratov) sing. acc. slobôu, küzm. 127: dopüsti mi, naj slobou vzemem od tisti', ki so vu hiži mojoj; küzm. 140: ki slobou ne vzeme ode vsega svojega poištva; küzm. 253: je slobou vzeo od njih govoréči; küzm. 256: geto je slobou vzeo, vö je šou.

smòla, sing. acc. smolôu, nagfl. 168: smolarje na oblejvanje ládj smolou zgotávlajo.

snèha, sing. acc. snehôu, küzm. mik. 13: sam prišao loučit človeka prouti oči svojemi i čér prouti materi svojoj i snehou prouti svekrvi; sing. dat. snehëj, küzm. 135: razdili se svekrva prouti snehej.

sòva, plur. nom. i acc. sovê, nagfl. 167: vu nji' (logej) stojijo ptice kakti slavički, strnábi, kosouvje, vrane, kávke, srake, divji goloubje, kouvranje, žune, vuge, srakoperje, granforje, škvorci, zlátovranke, sové, detli itv.; gön. 56: eti so naganjali sové.

stòpnja, plur. loc. stopnâj, trpl. 12: na stopnjáj naši' so nas že oblegli.

šèga, sing. acc. šegôu, küzm. 58: na svétek je pa šegou meo te poglavár odpüstiti lüdstvi ednoga zvezanoga; küzm. 241: štiridesét lejt vrejmena je trpo njihovo šegou vu püščavi; küzm. 314: mi takšo šegou nemamo; küzm. mik. 40: mate pa šegou vi, naj ednoga odpistim; nagfl. 14: Ilka i Irma sta tou hűdo šegou meli, ka . . . ; nagfl. 131: ništera deca tou zélo šegou naslediije ka se s stari' lűdi smejé; predge: zakoj bi jas v šegou zeo gousto spovid? sing. gen. šegê, küzm. 100: pouleg šegé popovstva na njega je prišao réd; küzm. 105: ka bi činili pouleg šegé te pravde za njega; küzm. 109: notri je šou pouleg šegé

svoje vu dneví sobout vu spravišče; küzm. 157: šou je pouleg šegé na goro olivecko; küzm. 159: potrejbčino je pa meo odpüstiti njim pouleg šegé svétka ednoga; küzm. 250: pouleg šegé je pa notri šou Pavel; sing. instr. šegóuv, küzm. 278: napunjeno z vsákov nepravicov, zlouv šegouv . . .

tȍžba, sing. acc. tožbôu, küzm. mik. 39: kakšo tožbou mate prouti etomi človeki?

vȍda, sing. acc. vodôu, küzm. 58: vzeo je vodou i muje si roké; küzm. 119: vodou na nogé moje si mi nej dao; küzm. 263: jeli što more prepovedati vodou, naj se eti ne okrstijo? küzm. 466: naj si vzeme vodou žitka zobstom; trpl. 64: njim je vodou na krv obrno; trpl. 65: prelejávali so krv okouli Jerušalema kak vodou; küzm. mik. 18: ki so zajimali vodou; gön. 47: po njega je šou vu vodou; nagvog. 47: na glavou je v vodou spadno; bar. 32: vodou potrebüjemo pri kühanji; nagfl. 164: konouple vu vodou pogrozíjo; nagfl. 41: deraši je v vodou vuišla sekera; nagfl. 41: gori potégne to vu vodou spadnjeno (sekero); nagfl. 109: či kokouš vu vodou spádne, zalejé se; nagfl. 109: gouska lübi vodou; nagfl. 184: toplouča vodou na spár premení; predge: ona je meni vodou prinesla . . pijemo hüdoubo kak vodou (pazi küzm. 143: vódou); sing. gen. vodê, küzm. 155: sreča vaj eden človek vrč vodé neséči; küzm. 354: da bi jo posvéto očistivši jo s koupeljov vodé vu reji; küzm. 121: poštrajfao je vöter i valovje te vodé; küzm. 231: gda bi pa vö šla z vodé; küzm. 259: sprevájali so nas notri do vodé vö z mesta; küzm. 464: pokazao mi je eden čisti potok žive vodé; küzm. 447: obrno se je treti tal vodé na pelin; küzm. 447: lüdjé so mrli od vodé, itd.; trpl. 49: gde néga vodé; trpl. 50: potok boži je pun vodé; trpl. 104: járki vodé tečéjo z ouč moji'; nagfl. 24: lepou ednako leži kak lice vodé; nagfl. 41: z dna vodé je gori potégno edno zlato sekéro; nagfl. 83: brezi vodé je lüdém i stvaram nej mogouče živeti; nagfl. 96: konj ne boji se ni ognja ni vodé; bar. 32: brezi vodé bi lüdje spoumrli; mol. 130: naj se žive vodé napijem; mol. 140: vsejh lüdi oči nemajo toliko vodé; — sing. dat. vodȅj, küzm. 121: vötrom zapovidáva i vodej i bougajo ga; sing. instr. vodóuv, küzm. 108: jas vas krščávam z vodouv; küzm. 237: Ivan je krščávao z vodouv; küzm. 402: vzeo je krv telečo z vodouv; küzm. 404: oprani s čistouv vodouv; trpl. 34: jelen leca za hladnov vodouv; küzm. mik. 18: napunte ta vejdra z vodouv; bar. 32: z vodouv

pogašüjemo ogen; predge: Jonaš okouli zeti z mourskov vodouv . . . poškropi se z žegnjenov vodouv . . . žegnjenov vodouv so si roké zeprali; nagfl. 121: s čistov vodouv vö zeperémo; mol. 178: naj z vodouv tvoje smilenosti vgasim mojo žéjo; plur. nom. i acc. vodê, küzm, 458: te vodé štere si vido gde ta karva sidi so lüdjé . . . ; gön. 43: travnike vodé popłavijo; trpl. 62: vodé so tebé vidile, o boug, vodé so te vidile; trpl. 72: okouli me obdávajo vsák dén kak vòdé; trpl. 84: više gour stojijo vodé; trpl. 87: oudpro je pečino i vö so tekle vodé; trpl. 88: vtopile so vodé protivníke njíhove; trpl. 119: dá vötri pihati i vodé tečéjo; nagfl. 172: na dolinaj po deždži ali povoudni ležéče vodé se drage, močvarje zovejo; nagff. 175: velke vodé počasoma tečejo; trpl. 25: on vküp spravi liki vu vrejčo vodé mourja; trpl. 62: postavo je vodé kak zid; trpl. 63: včino je vö teči vodé kak jarke; trpl. 86: premejno je njí' vodé na krv; trpl. 95: obrača kaménje na vodé stüdenčne; plur. dat vodâm, küzm. 446: vodo je bode k živoga stüdenca vodám; plur. loc. vodâj, küzm. 14: zginole so vu vodáj; küzm. 457: štera na vnougi' vodáj sidí; trpl 18: on jo je pri vodáj potrdo; trpl. 59: ti si spotro glavé kačom (!) vu vodáj; trpl. 62: tvoja steza je vu veliki' vodáj: trpl. 67: sem te vardejvao pri vodáj dráždženjá; trpl. 84: ki na vodáj sklenjávaš palače tvoje; trpl. 90: svoja dugovánja na veliki vodáj oprávlajo; trpl. 112: pri vodáj Bábela tam smo sedeli; nagfl. 175: vu vodáj ribe prebívajo; nagfl. 176: hasnovite stvaré so one (ribe) pri vodáj stojéčim národom; gön. 30: na šajkaj po veliki' vodáj vozijo.

vòjska, sing. acc. vojskôu, küzm. mik. 79: poslavši svojo vojskou pogübo je one lüdomorce; sing. gen. vojskê, küzm. 154: okouli vzeti od vojské Jerušálem; küzm. 261: gori je šou glás k jezerniki vojské; trpl. 25: ne prebiva král v bátrivnosti pe vnožini vojské; küzm. mik. 8: preci je postanolo z angjelom vnožino vojské; sing. instr. vojskóuv, küzm. 159: Herodeš ga pa za nikoj prestimavši s svojov vojskouv oblejko ga je v svetli gvant; küzm. 461: vido sem vojsko njihovo vküp správleno delajoučo boj s tim na konji sidéčim i z vojskouv njegovov; plur. nom. vojskê, trpl. 52: kralove vojské pobegnovši pobejgnejo.

vòžnja, sing. acc. vožnjôu, nagfl. 97: polodelec nüca konje na vožnjou koul, plüga, brán, nagfl. 99: pri nas osle naj več ovčarje nücajo na vožnjou i nosbo bremena.

zèmlja, sing. acc. zemljôu, küzm. 241: šoršom njim je rezdejlo ovi' zemlou; küzm. 451: vrgao je je na zemlou; küzm. 460: je osoudo to veliko kurvo, štera je skvaríla zemlou vu svojem kurvejštvi; küzm. mik. 25: drügo je spadnolo vu dobro zemlou; bar. 45: boug je stvoro nebo i zemlou; gön. 31. grúm trousi zemlou; nagfl. 132: oráč zorjé zemlou, posejja semen, notri je zvláči vu zemlou; nagfl. 134: zorjéjo zemlou s plügom, v to zoránu zemlou posejjejo semen; nagfl. 81: piovnica je redovno pod hižo globoko vú zemlou skopana; nagfl 113: pura perouti do tél razprostré i v zemlou opré; nagfl. 151: edno zrno je v zemlou püsto; nagfl. 162: posejjano sémen počíva pod zemlou; sing. gen. zemljê, küzm, 111: proso ga je, ka bi jo od zemlé odpelao edno malo; küzm. 131: kralíca je prišla od krajov zemlé poslüšat modroust Šalamonovo; küzm. 135: obráz zemlé í nebés znáte vardevati; küzm. 153: velika zemlé gibanja bodo; küzm. 155: ki sidijo na lici vse ete zemlé; küzm. 212: so nej daleč bili od zemlé, küzm. 213. 225. 227. 230. 351 itd.; trpl. 3: dám krajíne zemlé tebi na ládanje. trpl. 9. 39. 47. 50. 57. 67. 68. 77. 79. 80. 82. 85. 120; mol. 105: da sád zemlé dáš; mol. 127: nébe i zemlé milostivni stvoriteo; nagfl. 52. 60. 71, 162. 177. itd.; gön. 42. 101. 102 itd.; — sing. loc. zemljèj, nagfl. 167: rastje v dobroj zemlej do jezero lejt trpi; sing. instr. zemlóuv, küzm. 150: z zemlouv te zglihajo; küz. 443: niti na zemli niti pod zemlouv; küzm. 444: štero je v nébi i na zemli i pod zemlouv; nagfl. 162: posejjano sémen počiva pod zemlouv; nagfl. 151: zrno je v zemlou püsto i z dobrov zemlouv je pokrio; trpl. 80: ar si ti, o gospodne, naj višiši nad vsov zemlouv; küzm. mik. 122: ar bodo oni zemlouv ládali; mol. 194: tvoje tejlo zemlouv posipano vounjalo i črvom jejstvina bode; plur. loc. zemljâj, nagfl. 82: trnave bráne se samo v celou pejšični' zemláj na notri pokrivanje semena z názhajom nücati dájo; nagfl. 162: semen v dobri' zemláj dosta krát desét, dvajseti, treseti krát telko prinesé.

žèlja; plur. nom. i acc. željê, gön. 38: telovne želé so düši i tejli škodlive; küzm. 389: naj zatajímo nepobožnost i svecke želé; plur. dat. željâm, küzm. 411: ne priglihávajte se k tim prvim vu neznanosti vašoj doprnešenim želám; küzm. 415: naj več nej človečim želám, nego božoj vouli to niháno vu tejli vrejmen živé; plur. loc. željâj, küzm. 284: ka bi njemi

pokorni bilí vu želáj njegovi'; plur. instr. željâmi, küzm. 386: štere se z vnougimi želámi vodijo;

žèna, sing. gen. ženê, küzm. 108: je karan od njega za volo Herodiášojce, žené Filippa; küzm. 145: spoumente se z Lotove žené; küzm. 221: kraj je vzéo od cejne z znánjom svoje žené; küzm. 307: ne doteknoti se žené; küzm. 308: odvezan si od žené; küzm. 277: možjé so tá niháli prirodjeno živlejnje žené; küzm. 354: je mouž glava žené; küzm. 344: porodjenoga z žené; predge: bogá molijo za svoje žené i otrouk zdravje; sing. instr. ženóuv, küzm. 104: ka bi se zapísao z Mariov sebi zaročenov ženouv; küzm. 309: razloček je med ženouv i med dévojkov; küzm. 267: pridouči Felix z Druzillov ženouv svojov; küzm. 451: stao je te pozoj pred tov ženouv; plur. dat. ženâm, küzm. 248: gučali smo vküp spravlenim ženám; küzm. 360: na pomoč boj onim ženám; plur. instr. ženâmi, küzm. 102: blažena si ti med ženámi; küzm. mik. 97 i 109 i mol. 88: blagoslovlena si med ženámi.

c) U kajkavštini.

U Kajkavaca u tih riečih naglas na zadnju slovku skače navadno u sing. gen. loc. i instr. i u plur. gen., gdje se megju krajnja dva suglasna umeće e blagoglasja radi: sestêr, mekêl, koje se *e* veoma riedko mienja na *a:* devojâk. U ostalih padežih biva to riegje. I tuj u plur. gen ne dolazi nastavak *a*, ali za to se govori često *ih* nastavak uzaimljen valjda od adjektiva: meklih, sestrih. ê u sing. gen. i loc. ne glasi se tuj kao u Kranjskoj uzko nego otvoreno mnogo nalik na kranjsko è u zadnjih slovkah. — U plur. instr. kad stoji s predlogom ima ^ na *a* u ámi ne samo u ovih nego i u drugih riečih na *a* n. p.: z vodâmi, z žlicâmi, z vilicâmi, s korpâmi, s svedočbâmi, s klučenicâmi, s knigâmi, s postelâmi, z molitvâmi itd. inače: vòdami, žlícami, vílicami, kôrpami, svedôčbami, klúčenicami, pûškami, knígami, póstelami, molîtvami.

	sing.	*plur.*
nom.	gòra	gòre
voc.	gôra	gôre
acc.	gòru riegje gorû	gòre riegje gorê
gen.	gòre i gorê (gorë)	gór i gòrih
dat.	gòre riedje gorë i gòri	gòram, riegje gorâm
loc.	gòre i gorê (gorë) i gòri	gòrah i goràh, goràj (gorâj)
instr.	gòrum, gorúm, gorú, goró	gòrami, a kad dolazi s predlogom: z gorâmi.

Ovo potvrgjuju svojim načinom štampane knjige, iz kojih nekoliko primjera ovdje dodajem.

dèca, sing. gen. decê (perg. 4: ako prez deccę i prez odvitka umrje .. ako deccę il odvetka neima) zagr. IV/1. 75: da bi listor tuliko špota pregonov krivic i muke od nezahvalne decè svoje trpeti ne morali; zagr. V/1. 28: bil je greh decè njegove preveč velik; zagr. V/2. 67: kuliko bi do sada ljudi na svetu bilo? stanovito kruto malo i to ne samo stareh nego i maljahne decè; zagr. V/2. 77: tak se naj reče od decè i priatelov; zagr. V/1. 287: da ga vsega blaga i decè mentuje; zagr. V/1. 119. 146 itd.

dòba, sing. gen. dobê (perg. 1: od one dobę vsę plemenitoče počietak od kralja skupa složen stoy; perg. 17. 35: do tę dobę; perg. 19: do te dobę, perg. 74: od se dobę, perg. 39: nezrele dobę deca; perg. 37: deca nezrele dobę; perg. 35: dyete nevremenne dobę) krajč. 276: od se dobé; mul. 192: za te dobé; zagr. V/2. 75: hercežica najlepše dobè; gasp. 1/592: vse krščanske izvuči se dobróte zvrhu dobè svoje; sing. loc. dobê (perg. 17: po kę dobę; perg. 37: jer se one v toj dobę mogu z drugimi pravdati.)

(dvójnja, sing. gen. dvojnjê, perg. 70: dvojnję).

gòra, sing. gen. gorê zagr. IV/1: valjajuči se pako od vrhunca gorè ne samo sneg nego i zemlju i kamenje je on globuš pobiral; zagr. IV/1. 246: da bi ga iz vrhunca gorè dolle naglavce hitili; zagr. IV./1. 277: Sara zagledavši sina Izaka nazad živoga dojdučega iz gorè veliko veselje je počutila; zagr. V/1. 119: iz vrhunca jedne visoke gorè; sing. instr. gorúm, zagr. IV/1. 265: kotero (ljudstvo) je pod gorùm ostavil bil.

gròza, sing. instr. grozúm; perg. 71: z grozuum i strašeniem šerega nje nazaj odženuu; plur. acc. grozê, perg. 86: ako mu se nye (= nije) byl običaj inda zbyati ili grozee na konec prinašati; (ibid. ako se je i inda grozę navadil zvršavati.)

gròžnja, sing. instr. grožnjúm, gasp. 1/709: mladenec niti suzami, niti prošnjami, menje z grožnjúm genjen na vsa ponizno odvrne materi; gasp. 1/975: spominam se s strašnum grožnjúm.

(kèčba, [kèćba] sing. gen. kečbê, perg. 79: s koterim v takovom dugovani nikakve „kegbę“ ne imal. — Ove rieči od naroda nisam čuo a čitao sam ju samo u Pergošiću.)

lòza, sing. gen. lozê, gasp. 1/640: kvar zbog požgane od sebe lozé vučinjen napunoma jest naplatil; plur. loc. lozâh, mat. 289: najdeno bilo je od jagrov vu lozáh dete jedno . . . koje vu lo-

záh od jedne vúčice pridájano bi bilo . . a na istoj strani i lózah: sumlite si jednoga rodjenoga vu lózah človeka.

mèja, mèdža, sing. gen. medžê, perg. 81. 86: kako se vu kraljev dvor imaju pošiljati pernje z gracke „megjee“ stola; (perg. 5: idu v grackę megję stol; perg. 57: grackę megję špaan; perg. 10: „meǵę; plur. gen. médž, perg. 5: za vseh grackyh męǵ; perg. 1. 60: za kotaarjev i męǵ opravljanie.)

mòšnja, plur. acc. mošnjê, mat. 217: vse mošnjé i ormare pune imaju zlata.

nòga, sing. gen. nogê, gasp. 1/716: navučitel zbog ránjene nogé težko dostiže odhajajučega; gasp. 1/720; človek zbog ránjene nogé svoje jahati be návaden; sing. instr. nogúm, zagr. IV./1. 268: po kojem (grobu) jeden zmegj oneh mladencev vudril je z nogùm; gasp. 1/705: ne boječi se, da bi ob kamen greha vudril z nogúm svojúm; gasp. 1/45: po kojega sredíni súhum nogúm Izraelci srečno prejdu; mat. 806: niti nogúm čez odprta vrata vu cirkvu koračiti se ne poúffalo.

òsa, sing. gen. osê, zagr. IV/1. 145: buduči jen krat od jednè osè pičen.

òvca, plur. gen. ovêc, perg. 48: oviec; reš. 35: ov*a*c.

(pèrnja (?), sing. acc. pernjû, perg. 10: ako je koteri človek „pernjû“ bil počel, a 63: pęrniu = prnju (?); sing. gen. pernjê; perg. 5: za volju opravljenia svoje pernję; perg. 10: ništor ne more pernję ni oddati za peneze ni kupiti . . . dokle bi išče ne bil one pernję na konec prinesel; perg. 59: sebe od pernję oslobody [11. 16. 24. 28. 43]. — Ove rieči od naroda nisam nikada čuo te ne znam pravo, glasi li se pernja ili prnja. Miklošić lex. sub. ПРѢТИ ima prnja, ali Küzmič, koji pred samoglasnim r ne piše e (do ercti) ima 156: zgoudila se je pa pernja (φιλονεικία) med njimi. U Pergošića dolazi prilično često, najčešće je pisana sa *er*, a 63 stoji acc. pęrniu; jer Pergošiću često rabi ę pred r za oznaku samoglasnoga *r*, mogla bi se rieč izgovarati prnja.)

pròšnja, sing. instr. prošnjúm: gasp 1/917: Kristuš s prošnjúm genjen Marie dopustil je ove milošče.

sèstra, sing. gen. sestrê, zagr. IV/1 307: bog bi hotel, da bi tak mogel vsaki zmed vas reči: on brat od sestrè, sestra od bratta; zagr. V/1. 32: je bog prepustil bil jedne duše nekoje sestré reda svoga, da se je pokazala; plur. gen. sestêr i sestrí, gasp. 1/784: pri kloštru sestér s. Franciška; perg. 13: sestry;

plur. dat. sestrâm, gasp. 1/781: vsem petnajstem sestrám poreže male falačece.

smòla, sing. instr. smolúm, zagr. IV/1. 186: budeš napajan z razcvrtem olovom, žveplom, smolùm i drugem goručem smradom peklenskem.

snèha, sing. instr. snehúm. perg. 34: z snehuum.

vòda, sing. gen. vodê, (perg. 66: za zvodnenie vodę; 31. 45.) zagr. IV/1. 40: hodi pred ov zdenec žive vodé; zagr. IV/1. 105: zmankajuči njim vu puščine vodè smiluval se je g. bog; zagr. IV/I. 137: mala jedna kaplica vodè ne pokvari li z vremenom vsu hižu? zagr. IV/1. 147: človek more s poškropljenjem s. vodè greh mali obaliti; zagr. IV/1. 156: 156: iduči po jedne brvi prek jedne vodè opal je vu vodu naglavce; zagr. IV/1. 157: ako je potrebuval vodè, donesel mu je vapna; zagr. IV/1. 197: na dve ali tri kaplice vodè, s kojum se mi poškropimo, straši se (vrag); zagr. IV/1. 208: vu morju zadržava se več vodè, neg vu vseh vsega sveta zdénceh, potokeh i jezeriščah; zagr. IV/1. 229: potlam je vzel vodè; zagr. IV/1. 259: hočete se zestati z jednem človekom barilec vodè nosečem; zagr. V/1. 61: kojega bi gotov, da bi kak mogel, vu jedne žlice vodè vtopiti; zagr. V/1. 150: došla je žena od Samarie pit vodè, on pako žejajuči bolje zveličenja one grešnice neg vodè onoga zdenca počel je govoriti; gasp. 1/745: komaj z vodé izide; gasp. 1/876: razdvojil je zemlju od vodé; gasp. 1/793: tople vodé bedenj; gasp. 1/795: gospon vodé i ognja; mat: 139: gdo je vodé prezmožen gospon? mat. 94: koj njega bi odgovarjal od zdržávanja slane vodé; sing. instr. vodúm, perg. 91: ima ga kruhom i voduum prigledati; gasp. 1/771: opere se z vodúm; (plur. gen. vód: perg. 80: vood; perg. 30: vuod).

vòdža (rieč iz srbštine iliti štokavštine uzeta) sing. acc. vodžû, gasp. 1/699: spred očih pogube tak uffanoga „vogyú".

vòjska, sing. gen. vojskê, zagr. IV/2. 117: veliku hvalu i preštimanje imel je negda Josue general vojskè; zagr. IV/1. 126: Holofernes herceg i general vojskè kralja Nabukodonozora; sing. instr. vojskúm, gasp. 1/708: da njemu puta z vojskúm svojúm zakráte; gasp. 1/790: dojduči vu Sebastu váraš zváni držánja Armenie menše z velikum vojskúm nemilostivnu razglasi zapoved.

vònjba, sing. gen. vonjbê, zagr. V/1. 205: sin boži prispo-

dablja grešnike mrtvečkem grobom ali lesom izvuna lepem, znutra punem smrada i vonjbé.

zèmlja, sing. acc. zemljû, gasp. 1/893: tri krat sunce zemljú obhodi; sing. gen. zemljê, (perg. zemlję 45: v jednom je kraljevom plugu poldrugo sto oranj zemlję; 56: na lyci zemlję mora biti takovo občinsko posvedočenie; 27. 30. 57); zagr. IV/1. 27: glas krvi brata tvojega Abela kričî k mene od zemljè; zagr. IV/1. 58: ni li ovo on vsamoguči kralj neba i zemljè? zagr. IV/1. 106: naj se čuvaju i bojè, da jim g. bog pred očima ne zapre vrata zemljè obečane; zagr. IV/1. 113: Adam je bil od boga iz zemljè stvorjen; zagr. IV/1. 116: hitela se je na kolena svoja pred noge njegove s čellom tja do črne zemljè prignjena; zagr. IV/1. 127: Adama i Evu stvoril je bog iz zemljè; zagr. IV/1. 137: ni li bil Adam od g. boga stvorjen iz zemljè na kip božanski? zagr. IV/1. 163: stvoril je iz šake zemljè Adama; zagr. IV/1. 194. 216. 218; IV/2. 111. 112. 115. 123. 163; V/1. 21. 62. 158. 187 etc. gasp. 1/708: obznáni odhájanje Tomáša iz latinske zemljé vu francuzku; gasp. 1/586: zapazi jednu lojtru od zemljé do neba dosigajuču; gasp. 1/893: iz zemljé vstati ne hotel, itd. mat. 527: ne poznate nego jedino dobra vremenita i priprosta zemljé; sing. instr. zemljúm, krajč. 354; zemljúm treseš; plur. gen. zemêlj, zemâlj, perg. 31. 46: zemyel; perg. 14. 29: zemyeli (= zemêlj); mat. 536: cello letto trudite se i potíte vu obdeljavanju vaših zemalj.

zòrja, sing. gen. zorjê, zagr. IV/I 244: kada je vu jutro videlo iz zorjè izhagjati presvetlo sunce.

žèlja, sing. instr. željúm, gasp. 1/490: zažganum željúm svojúm tugujuča; gasp. 1/665; z gorúčum željúm izkriknul je.

žèna, sing. gen. žénê, perg. 16: sselo bi ono imyenie na ženu i zospét od žené na muža; (perg. 37: je svoje žene pyeneze potrošil; perg. 11. 34. 35. 92.) zagr. IV/1. 15: spomina se od Ivana Malateste zarazitela pravoga brata i ženè svoje zakonske; zagr. IV/1. 77: izpuniti volju žennè svoje; zagr. IV/1. 80: ostavi človek oca i matter i držal se bode žennè svoje; zagr. IV/ 102: mužka zapoved zvrhu žennè ni kakti kojega gospodina zvrhu robinje svoje; zagr. IV/1. 103: muž glava je žennè; zagr. IV/1. 181; V/2. 4. 23 etc. mat. 14: kakov sram bude ženné, divojke one, koja . . . ? gasp. 1/710: kajti od žené rodjen ženami pajdašiti se ne smem; sing. instr. ženúm. perg. 35: dokle je s svojum ženuum vkup bil; perg. 34: navkup s svojum ženuum i

nerazdeljenum braatjum . . . megj vdovum ženuum i medj njegovimi sinmy; (plur. gen. žén, perg 62: neka zmed žẹn muuža hudo vmory; 10. 12); plur. instr. ženâmi, gasp. 1/24: blagoslovlena jesi ti med ženámi.

Osim navedenih i drugih rieči s vokalom *ò* i *è* u predzadnjoj slovci, koje su bile izvorno na zadnjoj slovci naglašene, ima i rieči s drugimi vokali u predzadnjoj slovci, koje ili još imaju ili su izvorno imale ˜ na zadnjoj slovci, kako se često vidi iz dotičnih čakavskih i ruskih rieči, ali sada imaju običnije ´ na predzadnjoj slovci. U kranjštini, koliko ja znam, obično tako rabe: bráda čak. brādà ruski borodá; brázda č. brāzdà r. borozdá; gláva čak. glavà ruski golová; ráma; mrávlja gor. mròulja; césta, gréda; sténa; svínja; zvézda. U knjigah s takim naglasom dolaze i druge rieči kad što ograničene na jedan dva li padeža, koje mnoge ja ovako naglašati nisam nikada čuo. Riedke su rieči s potisnutim naglasom, koje bi naglas na zadnju slovku stavljale. Evo njekoliko primjera iz knjige

a) u kranjštini.

bârka, sing. acc. barkô, kast. cil. 240: taku ohrani sebe, tovariše, blagú inu barkó (sada samo: bârko).

bráda, sing. instr. bradó, nar. pjes.: omožíla sem se — primožíla nič nẽ — kakor stár'ga možâ — en'ga stár'ga možâ — z eno dolgo bradó — da'm pométala ž njó; — Mic'ka teče pod goró — cîzke nese pod bradó.

brâmba, sing. instr. brambó, dalm. deut. 3: pojdite pred vašimi brati pripravleni z' brambó; — plur. acc. brambê, dalm. ezeh.: sturi okuli brambé.

bŕzda (brzdà), plur. acc. brzdê, dalm. ezeh. 29: jest hočem tebi ene bruzdé v' usta djati; škr. 323: napravi tvojim vustam dobre brzdę; — plur. instr. brzdâmi, traun. 73: vkroti z' kórbami inu z' brzdámi čelústi tih istih.

césta, sing. gen. cestê, schön. 177: moj priatèl je k' meni peršal iz cesté.

dláka, plur. acc. dlakê, dalm. ex. 34: kateri je per sebi našàl . . . kozlove dlaké . . . (sada ne tako).

dúša, sing. acc. dušô, schön. 390: kir je stvaril zemlò, nebú — človeku dal dušò, tellú; cruc. 2/27: bi bila mojo dušò očistila; plur. acc. dušê, dalm. salom. prip. 16: tiga priazniviga govorjenje je satovje, dušé trošta inu kosty sfriša (sada ne tako).

gláva, sing. acc. glavô, rog. 272: naslonila je nje glavò na to skálo; 217. 238. 240. 242; jap. 23: pomaži tvojo glavó; 126. 139. 140. 178; škr. 2: bo djana na tvojo glavó króna; IX. XXVI. 28. 79. 139. 230. 278. 351; traun. 352: ti si na dan tiga boja mojo glavó pokril; 45. 60. 91; jap. prid. 1/225: króno postavio na njegovo glavó; 232; preš. 23: v' šólah béli si glavó; 42; tréba bóde dolgo si glavó belíti; — sing. gen. glavê, dalm. num. 6: imate lasy od glavé njegove oblube vzeti; jer. 13; — sing. inst. glavó, rog. 242: iz glavò je vrh tega ostála; jap. 515: z' nagneno glavó je dušo gori dal; škr. 149: naj bó njegova levica pod mojo glavó; 262; jap. prid. 1/269: vidiš sodbo nad tvojo glavó; — plur. nom. glavê, škr. 309: sive glavę dobru razsojenje imajo; — plur. acc. glavê, dalm. dan. 7: taista zvirina je imela štiri glavé; ezeh. 23; jap. 141. 237: so svoje glavę majali; 379; traun. 158: ti si ludy čez naše glavę postavil; 164. 184. 211; — plur. instr. glavâmi, traun. 47: z' glavámi majéjo; 108. 283.

gnâda, sing. gen. gnadê, rog. 208: vselej se je Bernardus stanovitnu ohranil per žjulejnu gnadè božje; (sada ne tako).

híša, sing. acc. hišô, dalm. jud. 19: so okuli obdali to hišó; — sing. gen. hišê, dalm. ezeh. 18: vi od Izraelove hišè. (Sada ne tako).

kŕma, sing. gen. krmê, dalm. gen. 4: je kamele rezvuzdal inu je nym dal slame inu kàrmè (možda krmë prema krmä?)

móka, sing. gen. mokê, dalm. lev. 5: deseti dejl epha pšenične mokė́, (ja u mlinu rogjen nisam nikada tako čuo).

mrávlja (mrȍulja) plur. acc. mravljê, rog. 218: te mraulè pretéko (čitaj pretekó) eniga; škr. 96: štiri reči so cèlú majhìne: mravlę, tá slaba trúma.

mûja, sing. acc. mujô, cruc. 5/61: veliko skrb inu mujò imá; sing. gen. mujê, rog. 204: jejnal je od prazne mujè. (Sada ne tako).

ráma, sing. acc. ramô, traun. 225: ti imaš eno mogočno ramó; sing. instr. ramó, traun. 342: z' iztęgneno ramó; — plur. nom. i acc. ramê, traun. 88: ramę tih hudobnih bódo potrte; jap. 344: on jo na svoje ramę z' veselam zadęne; jap. prid. 1/309: zložę doli iz sebe na naše ramę vsaki svojo posębno butaro.

sténa, sing. gen. stenê, kor. 1/25: pober' se od mene 'spod moje stené — te 'm hot'la imeti, znam písat' po té.

strêha, plur. gen. strehá, Miklošić gramm. 137 (ja sam čuo samo strêh).

strêla, plur. nom. strelê dalm. jer. 9: nyh falš jeziki so razbonjske strilé; — plur. acc. strelê, dalm. psalm. 76: ondi je on strl strilé tiga loka; dalm. filip. 6: s katerim bote mogli vgasiti vse goreče strilé. (Tako nisam nikada čuo.)

strêžba, sing. acc. strežbô, kast. cil. 40: pomèrkaj na tó vsó flisik stréžbó (čitaj: strejžbô?)

svínja, plur. nom. i acc. svinjê, jap. 345: on je želel svoj trębuh napólniti z' otróbmi, katęre so svinję jędle; jap. 26: ne vrzite vaše žlahtne kamène pred svìnę; jap. 34. 170. 298; jap. prid. 1/42; ravn. 2/252: so jih svinjé jédle.

škóda, sing. gen. škodê, cruc. 2/110: de bi z' škodè teh drugih se vučili pobulšat'. (Sada ne tako).

špîža, sing. gen. špižê, dalm. josve 9: vzamite špižè sabo na cesto. (Sada ne tako).

vólja, sing. acc. voljô, cruc. 2/535: nihdar svojo volò ne premenij; — sing. gen. cruc. 5/352: so dobre volè. (Tako nikada nisam čuo.)

b) u ugrskoj slovenštini.

Tuj ima toga puno više nego u kranjštini, osobito rado pada naglas na zadnju slovku u sing. gen. i plur. loc.

bráda, sing. acc. bradôu, trpl. 110: liki dragi balšam z glave doli tekouči na brádo, bradou Arona; nagfl. 107: kokouš ma pod lalokov dva kabronka i bradou; — sing. instr. bradóuv; nagfl. 187: gda je pa eden drügi starec z dugov bradouv pri njem stano . . .

cesta, plur. loc. cestâj, nagfl. 26: ki po cestáj i lüdski dvorej lüča, ne činí prav; gön. 94: po cestáj vsigdar dosta lűdi hodi.

črnjê pl. messerheft, plur. acc. črnjê, bar. 43: nož je lejpe bejle črnjé meo; — plur. instr. črnjâmi, bar. 43: iščem ednega na dvej klingi z' bejlimi črnjámi.

déjkla παιδίσκη, sing. gen. deklê, küzm. 345: nejsmo deklé deca . . . ne bode öroküvao sin deklé sinom sloboudkinje; küzm. 344: z dejklé (a isto tamo i: ki je z dékle bio); — plur. gen. dekêl, küzm. 95: pride edna z dekél toga višešnjega popa.

dűša, plur. loc. düšâj, küzm. 407: naj ne obtridíte i v düšáj vaši pomenkate.

gláva, sing. acc. glavôu küzm. 10: namaži tvojo glavou . . .

daj mi eti vu skledi glavou Ivana krstitela; 119. 127. 253. 294. 348; trpl. 6: pride čin njegov na glavou njemi; küzm. mik. 43: nagnovši glavou spüsto je düšo; 35. 40; nagvog. 47: na glavou je v vodou spadno; nagfl. 93: krava ma glavou; 113. 168 itv.; gön. 23: bot glavou má; 25. itv. — sing. instr. glavóuv, küzm. 313: žena moléča s pokritov glavouv ošpota glavou svojo; 252; nagfl. 66: z odkritov glavouv v hižo stoupmo; 120; — plur. nom. i acc. glavê, küzm. 462: kim so glavé odsečene; küzm. mik. 4: prizdignite glavé vaše; nagfl. 156: listje zelja se vküp zapre i glavé do ž njega, itv.; küzm. 448: sem vido glavé ti' konjouv liki glavé oroslánjov; 260 itv. trpl. 59: bi spotro glavé kačom vu vodáj; 68; nagfl. 192: je li mata obá glavé? itv. — — plur. loc. glavâj, küzm. 442: meli so na glaváj zlate koroune; 451. 452; — plur. instr. glavâmi, trpl. 17: kivajo z glavámi; 36.

gouša, plur. nomin. i accus. goščê trpl. 22: glas gospodna k plodi prisili srne i ogouli goščé; nagfl. 148: dale vö jeso logouvje (goščé); nagfl. 166: jeli ste že vidili logé (goščé)? nagfl. 167: celou gouste i poprék nisike goščé i goščere ali grmouvje zovéjo; — plur. loc. goščâj, nagfl. 106: v brežni' velki' goščáj jeso i divje svinjé; gen. 88: gotov ti je i stáliš tvoj vu goščáj.

greda (grèda?) sing. acc. gredôu nagfl. 157: meni tüdi edno gredou za moje cvejtiče; — plur. nom. i acc. gredô, nagfl. 148: takše ograde, vu šteri za künjo zelenje pouvajo, könjne ougrade (gredé) zovejo; nagfl. 156: njega semen se v tople ali mrzle gredé na gousti sejja; nagfl. 157: mati vö zravna po falati njihove gredé; — plur. loc. gredâj, gön. 83: na strtino so spravili na njega gredáj zelje; nagfl. 154: ka vse se pouva na ougradaj ali gredáj? na gredáj se pouvajo krumpiške, grah, grahčič itv.

jama, sing. gen. jamê, mol. 203: z one peklénske globoke jamé nigdar ne bode oslobodjenjá.

kača, sing. gen. kačê, küzm. 452: gde bi se hránila pred licom kačé.

krava, sing. gen. kravê, nagfl. 93: gláva kravé je velka, čelo kravé je gladko, rogouvje kravé so slouki, šinjek kravé je gladki, trúp kravé je kusti, rép kravé je kosmati, tejlo kravé je s kosminjem pokrito; nagfl. 223: s kejm je tak obločeno cejlo tejlo kravé?

*

krčma (kŕčma) plur. acc. krčmê, predge: krčmé varjete; — plur. dat. krčmâm, küzm. 274: vö so prišli prouti nam notri do Appiušovoga placa i k trém krčmám; — plur. loc. krčmâj, nagfl. 128: jeli je dostojno domačim po krčmáj svoje sirmaštvo zaprávlati?

mlaka, sing. gen. mlakê, gön. 97: kre mlaké je jáko dosta moudroga cvejtja cvelo; nagvog. 16: Antal po vodi mlaké plava; nagvog 47: doli je seo na brejg mlaké.

mravlja, sing. acc. mravlôu, nagvog 32: glédaj málo mravlou; — sing. gen. mravljê, nagvog. 32: mo eti od mravlé nikaj čteli; nagvog. 34: ka ste od mravlé čteli? — plur. nom. i acc. mravljê, nagvog 33: májo i mravlé vu svoji mravlinjeki' takše kamre; nagfl. 117: jeli poznate podgani, miši, mühé, pávuke, mravlé, kébre . . . ? — plur. gen. mravêlj, vognag. 34: včiti se od mravél delavnost.

müha, (srbski mùha) sing. acc. mühôu, nagfl. 119: čestou njemi (pávuki) je nesao vu pavučino mühou; — plur. nom. i acc. mühê, trpl. 87: prišle so mühé; nagfl. 85: pri hiži se zdržávajo miši, podgani, mühé, pávuci, buhé, kébri, srčki; nagfl. 118: s kejm se preprávlajo mühé? mühé se preprávljajo z mühečim čemérom i z mühečnicov; nagfl. 112: pure jejjo müšíce, mühé, kamčece, glažojno; gön. 82: s kejmi so si oumajno mühé gonili; — plur. instr. mühâmi, gen. 92: küri za lejtajoučimi mühámi drčejo; gön. 96; pávuk je za mühámi šütao; nagfl. žabe z mühámi, mišicami, črvmí itd. živéjo.

paša, sing. gen. pašé, trpl. 78: mi smo lüdstvo njegove pašé; trpl. 81: on je nas stvouro, da bi bili njegovo lüdstvo i ovcé njegove pašé; nagfl. 85: gda krava s pašé pride, počáka.

rana, plur. acc. ranê, mol. 177: skrí me vu tvoje s. ranê.

sêjtva, plur. nom. setvê, nagfl. 51: zeléna so: tráva, sirouvo listje, setvé itv. — plur. loc. setvâj, küzm. 21: je šao Jezuš po sitváj.

slama, sing. gen. slamê, gön. 41: v künji je edno breménce slamé bilou . . . spice so breménce slamé na tle vúžgale; gön. 68: zvönejšnji pokriv hiž je s cigla, šindlinov, slamé ali trsja; nagfl. 82: vu veliki' varašej je nej slobodno sená, slamé, itv. na dvorišča doli skladati; nagfl. 115: edno betvo slamé je podržao vu voudo.

srna, sing. acc. srnôu: nagvog. 15: jeli poznate srnou? — sing. gen. srnê, nagvog 16: eto je kouža srné; — plur. nom. i

acc. srnê, nagfl. 167: vu veliki logej se drži škodliva divjáčina kakti vucké, lesice, medvedje, divje svinjé, závci, srné, jelenje, kače, küščarje itv.; nagfl. 170: vuk kole srné, jelene, závce, lesice; trpl. 22: glas gospodna k plodi prisili srné.

stejna (srbski stijèna) sing. acc. stenôu, vognag. 38: vsáka hiža ma stenou; plur. nom. i acc. stenê, bar. 6: sojo i z blata ali zemlé napoukane stené; gön. 68: stené hiž se s cigla ali zemlé skládajo; nagfl. 32: od dvej krajouv stojíjo nje (šoule) stené; nagfl. 48. 49: stené so táli vúčevnice; trpl. 42: zidaj stené Jerušálema; bar. 6. gön. 68: híža má stené i streho; gön. 62: šoula ma štiri stené; nagfl. 79: vsaka hiža ma stené, ma strejho, stené ma štiri (nagfl. 47. 50. 68. 89. 135.) — plur. loc. stenâj, trpl. 43: hodjo po njega stenáj, nagfl. 69: po na blúžni' stenáj nastanjeni küklouvje so viséči; nágfl. 135: vküp ga postavi na stenáj; gön. 62: vu stenáj so dveri.

svinja, sing. acc. svinjôu, nagfl. 104: tou znam kaj vas svinjou vsaki pozna; nagfl. 105: jeli si pazko pogledno domá svinjou? — sing. gen. svinjê, nagfl. 105: táli svinjé so: glava, šinjek . . . svinjé glava je velka; plur. nom. i acc. svinjê, küzm. 141: štere (rogačice) so jele svinjé; gön. 40: ščetinje svinjé majo; nagfl. 105: jeso bejle, pláve, žúte, pisane svinjé; nagfl. 164: gde se paséjo krave, telci, birke, svinjé, konji; küz. 11: ne mečte džündže vaše pred svinjé; küzm. 122: notri so šli vu svinjé: küzm. 141: ga je poslao na poule svoje svinjé past.

šôula, plur. nom i acc. šolê, nagfl. 128: spominati ma visike šolé; nagfl 3: vučevnice naše ne smejjo več vlejčne šolé biti; — plur. loc. šolâj, nagfl. 130: ništeri se pa ešče duže v' šoláj včijo.

štala, sing. gen. štalê, bar. 9: vö štalé je po tom plamén na štale vdaro.

toča, sing. acc. točôu, trpl. 87: dao njim je mesto deždža točou; küzm. mik. 139: vzemi vkraj od nás povoudni, mras, točou i vsako hüdoubo; — sing. gen. točê, küzm. mik. 141: vari nas od točé, nagloga dešča; küzm. 451: preklinjali so lüdjé boga za volo vdarcov točé; mol. 103: od točé i vsega po gibelnoga vu zráki zburkanja osloubodi nas; — sing. instr. točóuv, trpl. 13: od bliščave pred njim so oblácke razegnáni med točouv i žarjávim vougeljom; trpl. 13: te višešnji je dao glas svoj s točouv i bliskom; nagfl. 64: je vdaro trsje njíhovo stočouv . . . je njí živíno pobío s točouv.

v o l j a, sing. acc. v o l j ô u, bar. 46: nam svojo sveto v o l o u na znanje dáva; — sing. gen. v o l j ê, bar. 45: brezi njegove v o l é ednoga vlása z gláve ne zgubimo; — sing. instr. v o l j ó u v, bar. 13: etak bodeta se z vekšov v o l o u v razveseljávala.

v r b a, plur. nom. v r b ê, nagfl. 166: vu ništeri' logej se samo rastje, vu ništeri, na vekše bükvi, vu ništeri' v r b é itd. nahája.

z i m a, sing. acc. z i m ô u, nagfl. 194: leto štiri tále má: z i m o u, sprotolejtje, leto, jesén; gön. 34: cepike se na z i m o u s capami ali slámov obsükati morejo.

z v e j z d a, plur. loc. z v e j z d â j, küzm. 154: bodo znamejnja vu sunci i mejseci i z v e z d á j.

ž ê m l j a (žèmlja?) semmel, sing. acc. ž e m l j ô u, bar. 27; s pšenične mele ž e m l o u, kolače, vrtanice ali krüha pečéjo; — sing. gen. ž e m l j ê, nagfl. 68: pek nüca ogen na pečenjé ž e m l é, krüha itd.

ž v ê g l a (žvègla?) plur. gen. ž v e g ê l, trpl. 80: z glasom ž v e g é l spejvajte; — plur. instr. ž v e g l â m i, trpl. 120: hválte imé njegovo z ž v e g l á m i.

c) U kajkavštini.

h â s n a sing. instr. h a s n ú m gasp. 1/672: gde znóvič zemljákom svojem poleg glubókoga razuma z velikum h a s n ú m k bogu obrnjenih dušic čuda čineči réč božju nazvéščati ni zamudil.

h i ž a, plur. loc. h i ž ä h, mat. 269: idem po varaših, séllah, h i ž á h.

r ú k a, sing. instr. r u k ú m gasp. 1/589: puščenik rečéne sam svojum obleče r u k ú m, ali 568: z rúkum.

v é r a, sing. acc. v e r û gasp. 1/409: sužnje na podnašanje nevolj za v e r ú Kristuševu objači.

v ó l j a, loc. sing. v o l j è zagr. 4/1. 247: kuliko na v o l j è svoje stòi.

v r á ž d a, sing. instr. v r a ž d ú m perg. 93: pod čtertim sudcem v r a ž d u u m zaostaanu; perg. 62: seculari protiv cirkvennomu človeku glavnym odkupljeniem ili v r a ž d u u m i na pogubljenie vsega imyen i na plačanie kvaara zaostaanu.

Još valja napomenuti, da se u ugrštini i kajkavštini (oko Varaždina, Ludbrega, Koprivnice) u plur. gen. u njekih riečih, gdje bi dva suglasna na kraju se sastala ali se umetnutim e razstavila, stavlja ^ na to e te izgovara poput magj. é: g u s ê k: gûska, h r u-

šêk: hrûška; pušêk: pûška, škorênj: škôrnja; ostale ovake rieči vole ih: kôrpih, kûglih.

c) u rezijanštini.

Ovdje navodim njekoliko rieči iz knjige, kojoj je naslov „opyt fonetiki rezьjanskih govorov I. Boduena-De-Kurtenè“, premda Baudoin de Courtenay rezijanštinu ne broji k slovenštini, a navodim je za to, što je i rezijanštini glavno naglasno pravilo isto koje i slovenštini a koje pomenuti učenjak pag. 7 ovako izražuje: „dolgih glasnyh bez vdarenija v rezьjanskom ne iměetsja“, a pag. 83: „v rezьjanskom nět ni odnogo dolgago glasnago v slogě bez udarenija“. Ali u čakavštini, kojoj Boduen rezijanštinu pribraja, ima toga n. p. rūkà, dūšà, mūkà, jūhà, klūpà, ljūbà. Navedena mi knjiga pokazuje, da je rezijanski naglas veoma nalik na slovenski i da u njoj malo ne iste dvoslovčane rieči u istih skoro padežih naglas pomiču prama kraju rieči i da njeke rieči baš kao u kranjštini naglas mogu imati u sing. nom. ili na predzadnjoj slovci ili na zadnjoj, n. pr. rȍsa i rosà §. 74. Nu prije nego te rieči navedem, treba da kažem kako pohvaljeni učenjak naglas bilježi. On pag. 7. veli: „Dlja oboznačenija raznyh ottěnkov udarenija i količestva ja prinjal slědujuščie znaki: ` — rešitelьno — kratkoe, otrivistoe, uščennoe udarenie; ^ — rešitelьno — dolgij i v městě s těm udarennyj glasny (dolgih glasnyh bez udarenija v rezьjanskom ne iměetsja), ´ oboznačaet vo obšte udarenie, no, otnositelьno količestva, ja ne mogu v dannom slučaě skazatь, estьli tak oboznačennyj glasnyj dolgij ili že kratkij“.

Sing. acc. U tom padežu nalazim samo one rieči s naglasom na zadnjoj slovci, koje ga imaju i u sing. nomin. na zadnjoj slovci: kozó 78, nom. kozà 74; očó 78, nom očà 74; sastró 78, nom. sastrà 74; totó 78. 98. nom. tatà (teta); žanó 78. 98. nom. žanà 74; ostale dvoslovčane rieči drže naglas koji imaju u sing. nom. n. p. gȍro, kȍso, nȍgo, wȍdo, zȅmjo 78. U čakavštini te rieči u sing. acc. neimaju nikada na zadnjoj slovci naglasa. U Bakru deklinuju se ovake rieči po *mojem* sluhu ovako:

	sing.	*plur.*
nom.	brādà	brádi
voc.	brâdo	brâdi
acc.	brádu	brádi
gen.	bradî	brâd
dat.	bradê	bradân
loc.	bradî	bradàh
inst.	bradúm,	bradâmi.

sing. gen.: tà z gorê 28. 78; mošnê 78; sastrê 98; wodê 78; žanê 98.

sing. loc.: tòu nöhœ̀ 64; po rokœ̀ 56; tà par wodœ̀ 64; ta na Mijì, Mejè, Mijè (= tamo na megji) 99;

sing. instr.: po horô 78; z nohô 78; tà za ramô 79; z rukô 56; ziz wodô 78; za žajô 53. 79.

dual nom. acc.: dví közœ̀ 77. 90; wödœ̀ 77; žœnœ̀ 77.

dual. gen.: nühû (ποδοῖν) 96.

plur. gen.: bulhî, buhî 79; daskî 79; horî 79; kozî 79; muhî 79; upcî i upc (ovium) 79; wudî 79; žinî 79. — Miklošić II. 138 navodi ove: kosí, ovcí, suzí, vodí.

plur. loc.: tà na Majâh 80. 98; tùb nohâh 80; tà na ramâh 47. 80; tùu rokâh 80; po wodâh 80; žanâh 98.

plur. instr.: zaz daskémi 61; z nohámе 80; z rokámi 56. 80.

Pripis. Kopitar pag. 248 veli: Beyspiele über vòda: bòlha, brada, družba, glava, góba, gòra, kòpa, kòsa, kòza, mètla, mòšna, mravla (mròvla), nòga, òsa, ovca (macht im Genetivo Pl. ovác statt ovc oder ovcá), pèta, rama, ròka, sanja, sèstra, skala, solza, žèna, vrsta, u. a. m. Metelko 185 veli: nach voda werden nur einige zweysilbige gebogen, die den Ton gleich im Genitiv sing. gerne auf die Biegungssylbe versetzen: bólha, gora, koza, noga, solza, vrsta, glava, kosa, mošnja, peta, žena, ovca etc. Voda und alle dieser Art pflegen auch den Ton auf der Stammsylbe zu behalten: vode oder vode, vodó oder vodo.

d) Rieči s ^ na predzadnjoj slovci u sing. nom. imaju u svih padežih ^ na vokalu one slovke, na kojem je u sing. nom.

	sing.	*plur.*	*dual.*
nom. voc.	prâvda	prâvde	prâvdi
acc.	prâvdo	prâvde	prâvdi
gen.	prâvde	prâvd (prâved)	prâvd
dat.	prâvdi	prâvdam	prâvdama
loc.	prâvdi	prâvdah	prâvdah
instr.	prâvdo;	prâvdami;	prâvdama.

3.) Tro- i višeslovčane rieči.

a) Rieči, koje imaju ˜ na zadnjoj slovci, dolaze amo tamo u kranjštini a naglas im je onaj isti, koji dvoslovčanicam s ˜ na zadnoj slovci, to je one mogu zadržati ˜ u svih padežih na zad-

njoj slovci; ili se pako ˜ mienja na ˆ i ´, kao i u dvoslovčanih. Za primjer neka služi mamikȁ mütterchen.

	sing.	*plur.*	*dual.*
nom.	mamikȁ	mamikȅ i mamikê	mamikȉ
voc.	mâmika i mamikȁ	mâmike i mamikȅ	mâmiki i mamikȉ
acc.	mamikȍ i mamikô	mamikȅ i mamikê	mamikȉ
gen.	mamikȅ i mamikê	mamȉk	mamȉk
dat.	mamikȉ	mamikȁm i mamikâm	mamikamȁ i mamikâma
loc.	mamikȉ	mamikȁh	mamikȁh
instr.	mamikȍ i mamikó	mamikamȉ i mamikâmi	mamikamȁ i mamikâma.

b) Rieči, koje imaju na predzadnjoj slovci, drže naglas na vokalu iste slovke, na kojem je u sing. nom., samo se ´ mienja na ˆ u voc. u sva tri broja, u sing. instr. i u plur. gen. Primjerom neka služi dolína.

	sing.	*plur.*	*dual.*
nom.	dolína	dolíne	dolíni
voc.	dolîna	dolîne	dolîni
acc.	dolíno	dolíne	dolíni
gen.	dolíne	dolîn	dolîn
dat.	dolíni	dolínam	dolínama
loc.	dolíni	dolínah	dolínah
instr.	dolîno	dolínami	dolínama.

Amo idu i one rieči s naglašenim vokalom *o* i *e* u predzadnjoj slovci, koji se široko („aperto“) izgovaraju te koje bilježim znakom ˋ, kad imaju potegnuti, a znakom ˄, kad imaju potisnuti naglas. Ne razlikuju se ni u čem od ostalih do u glasu vokala *o* i *e* pa gdje dolazi u riečih s drugim vokalom ´, tuj stoji u ovih ˋ, a gdje se u onih ´ mienja na ˆ, mienja se u ovih ˋ na ˄, samo u plur. gen. može se s vokalom glas stegnuti (*o* i *e* chiuso) i promieniti, pa se ˄ zamieniti ˆ, što će biti i pravilnije. Za primjer neka služe lepòta i dežèla i hèrcežica.

	sing.			*plur.*		
nom.	lepòta	dežèla	hèrcežica	lepòte	dežèle	hèrcežice
voc.	lepôta	dežêla	hêrcežica	lepôte	dežêle	hêrcežice
acc.	lepòto	dežèlo	hèrcežico	lepòte	dežèle	hèrcežice
gen.	lepòte	dežèle	hèrcežice	lepôt, lepôt	dežêl, dežêl	hèrcežic
dat.	lepòti	dežèli	hèrcežici	lepòtam	dežèlam	hèrcežicam
loc.	lepòti	dežèli	hèrcežici	lepòtah	dežèlah	hèrcežicah
instr.	lepôto	dežêlo	hêrcežico	lepòtami	dežèlami	hèrcežicami.

dual.

nom.	lepòti	dežèli	hèrcežici
voc.	lepôti	dežêli	hêrcežici
acc.	lepòti	dežèli	hèrcežici
gen.	lepôt, lepót	dežêl, dežêl	hèrcežic
dat.	lepòtama	dežèlama	hèrcežicama
loc.	lepòtah	dežèlah	hèrcežicah
instr.	lepòtama	dežèlama	hèrcežicama.

Kako se dvoslovčanim riečim s ˋ na predzadnjoj slovci mienja naglas, tako mislio bi čovjek treba da se mienja i u tro- i višeslovčanih s ˋ na predzadnjoj slovci. Valjda je njekoč tako i bilo, jer se nalaze tragovi koji na to slute. Iz naroda poznata je meni jedina rieč d e ž è l a i to sing. acc. deželô, gen. deželê, instr. deželó; plur. nom. voc. acc. deželê, gen. deželá, dat. deželâm, loc. deželàh, instr. deželâmi; dual. dat. instr. deželâma; Uz dežèla naglašuje se i dežêla, a rabi i dežêl gen. dežêli; ugr. držela. U knjigah našo sam do sele ovo

a) u kranjskih.

dežèla, sing. acc. d e ž e l ô, kor. I/2. 13: zazvenčalo je strašnó — sliši se v deveto d e ž e l ó; — sing. gen. d e ž e l ê, dalm. lev. 18: takove gnusnobe so ty ludje lete d e ž e l é delali; dalm. deut. 28: sad tvoje d e ž e l é; dalm. jud. 8: od jutrove d e ž e l é; dalm. ezeh. 7: tako pravi gospud od Izraelske d e ž e l é; ibid. konec gre sem, konec čez vse štiri kraje d e ž e l é; dalm. daniel 11: inu on se bo zupet vrnil h' tem tabrom svoje d e ž e l é; dalm. josve 5: so te d e ž e l é žitu jedli; dalm. u predgovoru k ezeh: de bi se onij redle inu trdnu boga inu svoje d e ž e l é držali

g o s p ò d a, sing. instr. g o s p o d ó, kast. cil. 14: kateri se z veliko g o s p o d ó ne prepira; rog. 453: u mej veliko g o s p o d ò; 254: iz drugo g o s p o d ò; a 347: u mej usò g o s p ó d ò.

h u d ò b a, sing. gen. h u d o b ê, dalm. jerem. 7: za volo mojega folka h u d o b é; dalm. jerem. 22: moraš k špotu inu sramoti biti za volo vse tvoje h u d o b é; dalm. evmat. 23: znotraj ste vy polni hinavščine inu h u d o b é; schön. 151: držimo velikanuč nikar v kvasu („quassu“) te h u d o b é inu lotrye; kast. cil. 179: koliku je tega svitá h u d o b è; 253: je dosti h u d o b è na svejtu.

l e p ò t a, sing. gen. l e p o t ê, dalm. sus: de bi se nagledala nje l i p o t é.

mehkòta sing. gen. mehkotê, dalm. deut. 28: od cartlivosti inu mehkoté.

svetlòba sing. gen. (ili plur. acc.) svitlobê, kast. cil. 92: zguby li sonce svoje lépe svitlobè kadar v vajnj ne gledajo?

Po analogiji ovih čita se i od resníca sing. acc. resnicô cruc. 2./393: resnicò zamolčy.

b) u ugrskih.

gosòda, sing. gen. gospodê, küzm. 458: agnec je obladao, ar je gospodé gospoud; küzm. 461: králov král i gospodé gospoud; trpl. 80: hval'te vse gospodé gospouda.

konòuplje, plur. gen. konopêlj, gön. 95: s konopél se zgotávla platno; nagfl. 164: tak de ti s konopél lepa srakica.

Po analogiji ovih dolaze i njeke rieči s drugim vokalom u predzadnjoj slovci naglašene na zadnjoj slovci:

družína, sing. instr. družinóuv, küzm. mik. 107: šteroga je postavo gospoud njegov nad držinouv svojov; nagfl. 137: jeso i pred držinouv, ki njé dugovanja ravnajo; nagfl. 92: že je vért prišao s poula z držinouv.

krajína, plur. loc. krajinâj, küzm. 5: vu krajináj Zabulona.

nevólja, plur. loc. nevoljâj küzm. 351: ne obtrudte vu moji nevoláj; küzm. 370; trpl. 120.

sobóta, plur. loc. sobotâj, küzm. 364: naj vás tak što ne soudi vu jejstvini i pítvini, ali vu táli svétka, ali mladá, ali v sobottáj.

c) u kajkavskih.

gospòda, sing. gen. gospodê, (perg. 37. 46. 55: gospodę); zagr. IV/1. 8: okolu kojega stala je vnožina tolnačnikov i gospodè za sudit pravde; zagr. IV/1. 129: kulika vnožina ljudi i gospodè; zagr. IV/1. 129: kulika vnožina ljudi i gospodè; zagr. IV/1. 223: kaj smo pak krščeniki nego podložniki i sluge gospodina vse gospodè? zagr. IV/1. 262. 304. 329; V/1. 20. V/2. 8. 76 etc. — sing. instr. gospdú, perg. 1: to odlučenie ny zaa to včinjeno megj plemenitimi ljudmy, medj cirkvennu i zastavnu gospoduu, što bi nih sloboda byla vekša od plemenitih ljudi.

lepòta, sing. gen. lepotê, zagr. IV/1. 85: nebo je prebivališče puno lepotè i svetlosti; zagr. IV/1. 34: je spovednik jedne mlade gospè osebujne lepotè; zagr. IV/1. 34. 115. 225. 257 itd.;

mat. 169: bila je ova žena glasovita zbog lepotè, mat. 137: dúša, naša delnica postaje božanske lepotè; mat. 175: takvu zvršenost lepotè dodaje... mat. 282: znamenuje dobiček plemenščine i lepotè.

slepòta, sing. gen. slepotê, zagr. V/I. 207: Auguštin ves tužen i srdit zvrhu teh takoveh slepotè kričî.

slobòda, sing. gen. slobodê (perg. 1: nyma manše slobodę plemeniti čovek od velikoga gospodina; perg. 1. 7: bumo ghovorili od počętka vughrske plemęnščine, od slobodę) — sing. instr. slobodú, perg. 3: plemenitih va tom meste razumej vsaku gospodu, jeršeke, biškupe, veliku i zastavnu gospodu, koji se jednuu sloboduu vsagdar tvrde.

sramòta, sing. gen. sramotê (perg. 13: sramotę); zagr. IV/1. 150: smeha, špota i sramotè je vredno ono pogansko ljuctvo; zagr. IV/1. 185: vnogo vekšega čuda, špota i sramotè je vredno da . . .; zagr. IV/1. 226: najgušče dima sramotè bežeč vu ogenj prepadamo.

c) Rieči, koje imaju ˆ na predzadnjoj slovci, drže ˆ na vokalu iste slovke, na kojoj je u sing. nom., u svih padežih. Primjerom neka bude dobrâva.

	sing.	*plur.*	*dual.*
nom.	dobrâva	dobrâve	dobrâvi
voc.	dobrâva	dobrâve	dobrâvi
acc.	dobrâvo	dobrâve	dobrâvi
gen.	dobrâve	dobrâv	dobrâv
dat.	dobrâvi	dobrâvam	dobrâvama
loc.	dobrâvi	dobrâvah	dobrâvah
instr.	dobrâvo	dobrâvami	dobrâvama

Plur. gen. na *í* ima besêda kast. cil. 305: premišlovanje leteh besedy je krajlom krone iz glave vrglu; jap. 54: iz tvojih besedy boš ti opravičen; cruc. V. 105: kaj bi tu veliku besedy dellal; 134. 257 itd.; škr. besedy: 11. 14. 52. 129. 153. 273. 288. 317. 337; preš. 98: al se bojím per róvtarji, per kméti de béra besedí ne bó velíka; itd. (dalm. ezeh. 33: za voló vseh nyh gnusnoby, ima se čitati gnusnobîj od gnusnobija, kao i traun. 9: hudoby od hudobija).

Po analogiji višeslovčanih rieči s ˋ na predzadnjoj slovci čitaju se i njeke rieči s ˆ na predzadnjoj slovci s naglasom na zadnjoj slovci; tako čitam u *ugrštini:*

četvêra τετράδιον plur. dat. četverâm, küzm. 238: dao ga je štiri četverám vitézov stražiti;

posôuda vas, plur. loc. posodâj, küzm. 50: te čedne so pa vzelé oli v posodáj svoji' z lampašmi svojmi.

a u *kajkavštini:*

devôjka (uz dévojka) plur. gen. devojâk, gasp. 1/847: hoče li ali ne po običaju drugeh divoják židóvskeh domom oditi.

č) Rieči, koje imaju dalje prama početku nego na predzadnjoj slovci naglas u sing. nom., drže u svih padežih naglas na vokalu iste slovke, na kojem je u sing. nom. i to rieči s ˆ drže ˆ svuda nepromienjen, a rieči s ´ (ˋ) mienjaju ´ (ˋ) na ˆ (ˆ) u voc. u sva tri broja i u sing. instr.

a) primjeri za rieči s ˆ

singular:

nom. voc.	mâvrica,	mlêkarica,	škôlnikovica,
acc.	mâvrico,	mlêkarico,	škôlnikovico,
gen.	mâvrice,	mlêkarice,	škôlnikovice,
dat.	mâvrici,	mlêkarici,	škôlnikovici,
loc.	mâvrici,	mlêkarici,	škôlnikovici,
instr.	mâvrico,	mlêkarico,	škôlnikovico.

plural:

nom. voc. acc.	mâvrice,	mlêkarice,	škôlnikovice,
gen.	mâvric,	mlêkaric,	škôlnikovic,
dat.	mâvricam,	mlêkaricam,	škôlnikovicam,
loc.	mâvricah,	mlêkaricah,	škôlnikovicah,
istr.	mâvricami,	mlêkaricami,	škôlnikovicami.

dual:

nom. voc. acc.	mâvrici,	mlêkarici,	škôlnikovici,
dat. instr.	mâvricama,	mlêkaricama,	škôlnikovicama.

gen. i loc. kao u pluralu.

b) Primjeri za rieči s ´ u nom. sing.

nom.	déklica,	štrígolica,	Túpaličanka,
voc.	dêklica,	štrîgolica,	Tûpaličanka,
acc.	déklico,	štrígolico,	Túpaličanko,
gen.	déklice,	štrígolice,	Túpaličanke,
dat.	déklici,	štrígolici,	Túpaličanki,
loc.	déklici,	štrígolici,	Túpaličanki,
instr.	dêklico,	štrîgolico,	Tûpaličanko.

		plural:	
nom.	déklice,	štrígolice,	Túpaličanke,
voc.	dêklice,	štrîgolice,	Tûpaličanke,
acc.	déklice,	štrígolice,	Túpaličanke,
gen.	dêklic,	štrîgolic,	Tûpaličank,
dat.	déklicam,	štrígolicam,	Túpaličankam,
loc.	déklicah,	štrígolicah,	Túpaličankah,
instr.	déklicami,	štrígolicami,	Túpaličankami.
		dual:	
nom. acc.	déklici,	štrígolici,	Túpaličanki,
voc.	dêklici,	štrîgolici,	Tûpaličanki,
dat. instr.	déklicama,	štrígolicama,	Túpaličankama.

gen. i loc. kao u pluralu.

Knjige iz kojih su primjeri crpeni.

a) za kranjštinu.

cruc. Sacrum promptuarium singulis per totum annum dominicis et festis solemnioribus Christi et b. v. Mariæ prædicabile .. ab admodum v. p. f. Joanne Baptista à santa *Cruce* (u 2. svezci stoji tuj jošte rieč: Vippacensi) ordinis f. f. minorum capucinorum concionatore slavo compositum idiomate. Od toga djela ima 5 svezaka, 1. i 2. Venetiis 1691; ostala tri Labaci i to 3. g. 1698; 4. g. 1700, a 5. g. 1707. Meni rabio ovdje ponajviše 2. dio, jer sam ostale svezke kasno dobio. U njega dolazi samo gravis i to po talijanskom načinu samo na zadnjoj slovci. Iz svezka valja ovdje preštampati njeke „observationes in scriptione et lectione idiomatis Carniolici juxta antiquos libros Carniolicos et Slavos“ iz predgovora ad benevolum lectorem, i to; *à* minus cum accentu in fine dictionis ordinariè corripitur: ut bogà, duhà. — Accentus gravis supra *è* est ac si esset *ie:* ut grè ac si esset grie id est venit. — Cum accentu *ò* corripitur, ut gredò veniunt, alias gredo trabem apud quosdam significat, apud nos tram. — *y* in medio dictionis pronuntiatur ut *i:* ut syn, lyst, zydat, in fine vero dictionis corripitur, ut zgony pulsat, alias sgoni pulsa, stoy stat, stoi sta. — Iste observationes dolaze u knjizi, koja se niže navodi pod kast. cil. pag. 437—439 odkle su i ove primite a glase se ovako: observationes in lectione et scriptione idiomatis Carniolici, juxta antiquos libros Carniolicos, Croaticos et Ilyricos; a et b nunquam mutatur,

sed *á*, *ó* et *ú* cum accentu in fine dictionis ordinarie corripitur. Accentus gravis supra *è* est acsi esset *ie* grie venit; (Ovdje Kopitar 71 opazuje: und doch schreibt er selbst ferzè, do nebès, in denen das è schwerlich wie ie lautet! Das wahre ist, dasz Castellez nicht wuszte, vas mit dem è zu machen, nach dem er die stummen è des Bohoritsch z. B. in dobèr gänzlich weg liesz und dobr schrieb. Uebrigens sprechen statt é einige Gegenden ej und andere ie und Bohoritsch schreibt gré und vézhnu mit Recht beide gleich.) *é* cum accentu acuto est ac si esset *ei* ut vézhnu aeternum. — *î* cum tali accentu sonat prout in Italico vigne vineæ ut nîega ipsius, idem est cum *ê* ut preminên . . *ó* cum accentu corripitur, ut gredó veniunt: alias gredo trabem; *ò* cum accentu gravi vix est in usu; *y* in medio dictionis pronunciatur ut î et sic sonat pariter ut in Italico vigne vineæ, ut nym illis; *y* in fine dictionis corripitur, ut sgony pulsat, alias esset sgoni pulsa, stojy stat, se bojy timet. — U cruc. gdje dolazi — elca, — ilca, — enca, — inca mjesto lica, nica, znači da su te slovke bez naglasa: kapelca, dekilca, grešenca = kápljica, déklica, gréšnica.

dalm. Biblia, tu je vse svetu pismu stariga inu noviga testamenta, slovenski tolmačena skuzi Jurja *Dalmatina*, Wittebergæ 1584. U dalm. znači znak ´ u obće naglašenu slovku, a nad e, da se naglašeno é izgovara nalik na magj. é (= niže jap. ę); znak ` ponajviše kaže, da se onaj vokal nad kojim stoji izgovara poluglasno (= ъ ili ь), osobito e pred l i r: mèrhami, pèrnašali, jédèl; rezsàhla, rèzbilu = mrhami, pъrnašali, jédъ͡u, rъsъhla, rъzbilu; tako prišàl, mogàl itd. = prišъ͡u, mogъ͡u. Gdje dolazi i mjesto ъ, to znači, da je ta slovka bez naglasa: zv*i*rina, r*i*snica = zverína, resníca. — Gdje dolazi u mjesto o u nezadnjih slovkah, i u onih zadnjih, koje su zatvorene, to je u kojih iza u stoji suglasno, ta je slovka naglašena i duga: nadl*u*ga, sladkust = nadlôga, sladkôst. (To valja i za *cruc.* i većinu ostalih pisaca starijih.)

gol. Antona Janžaja cesarskiga čębellarja popolnoma podvučenje za vsse čębellarje iz nemškiga na kraynsku prestaulenu inu z' nekaterim pomerkvajnam pogmiranu od Joanneza *Golitschnika* fajmoštra v' Griži na Štajerskim V' Celli 1792.

jap. Svetu pismu noviga testamenta id est biblia sacra novi testamenti in slavo-Carniolicum idioma translata per Georgium *Japel* Carniolum Lithopolitanum (Lithopolis je prievod rieči Kâmnik, varošica u Gorenskoj, njem. Stein) et Blasium Kumerdey Carniolum Feldensem (Blêd), pars prima Labaci 1784. U toj knjizi imaju ovi

znakovi ´, ^ i `; prvim i drugim označuje se, da je slovka naglašena, ´ nad o znači, da se ima ó izgovarati nalik na u͡o, a nad e, da se ima é izgovarati nalik na e͡a (aperto, široko); ` nad kojim god samoglasnim znači, da se ima to samoglasno izgovarati poluglasno (kao ъ ili ь) i to obično *ne*naglašeno. ^ dolazi obično u jednoslovčanih dugih riečih i u zadnjih dugih naglašenih slovkah u plur. gen. pôt, gorâ, vodâ. — ę izgovara se kao magj. é i dolazi po najviše u naglašenih slovkah, riedko u nenaglašenih.

jap. prid. Pridige za vse nedele skuzi lejtu, katęre je iz mnogih jezikov spisal inu naprej nęsel Juri *Japel* fajmašter inu dęhant per s. Kancjanu na Jężici blizu savskiga mosta, v' Lublani 1794. 2 svezka.

kast. cil. Nebeški cyl, tu je teh svetih očakov zveistu premišlovanie vkupai zloženu skuzi Mattia *Castelza* (čitaj Kastêlca), kanonika inu beneficiata s. roženkranca v' Novim Mestu. Stiskanu v Lublani 1684.

kop. Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, Laibach 1808. *Kopitar.*

kor. Slovénske pésmi krajnskiga naróda v' Ljubljani. Te je pesmi sabrao Emil *Koritko* (i drugi), ima pet svežčića.

poh. opr. Mathia Schoenberga *oppravk* tega človeka katirega je iz Nemškega na Kraynsku prestavel *Novus* Lublanske tęh dęlovneh Modrine Tovarš. V' Lublane 1781 (P. Marcus Pohlin).

preš. Poezije doktorja Franceta *Prešérna* 1847. Prešérnu rabe tri znaka ´, ` i ^; ´ nad e znači isto što Japelu ę, a nad o znači prvo, da je o naglašeno, a drugo da se to ó izgovara s daleka njekako nalik na u͡o, a ´ na ostalih vokalih znači, da su naglašeni i dugi; ^ dolazi nad *o* i *e* te znači da se ô izgovara s daleka nalik na o͡a (otvoreno, široko) a ê s daleka nalik na e͡a nu ne toli diftongično koliko u Dolenskoj, nego mnogo nalik na ò i è u srbštini iliti hrvaštini; a ` u jednoslovčanih riečih i u zadnjih slovkah znači, da je onaj vokal kratak i potisnuto naglašen, a u nezadnjih slovkah dolazi većinǝm za oznaku poluglasnoga izgovaranja: čȅrno, vùnder, stèzi = čŕno, vъnder, stьzi i da je dotična slovka naglašena.

ravn. Zgodbe svetiga pisma za mlade ljudí iz nemškiga prestavil Matevž *Ravnikar*, v' Lublani 1815. 2 diela. Njemu rabi ´ kao u preš. a ` nad o i e kao ^ u preš.

ravn. abc: abecédnik za šole na kmétih v' ces. kral. dežélah. V Ljublani 1816.

res. Christianske *resnice* skuz premišluvanje napreinešene inu za

predige tudi naraunane od eniga mešnika iz tovarštva Jezusovega na svetlobo dane v' Celouci 1770. „Dialectus et styli ratio in hoc opusculo usurpata talis est, quæ non tantum a Vindis Carinthiacis licet satis inter se diverse loquentibus sed etiam a Styro-Vindis et Carniolis probe intelligitur". U ovoj knjizi neima znakova nad samoglasnimi, ali je važna s toga, što kaže, da koruština ima ili je prije stotinu godina imala kratkih naglašenih *ne*zadnjih slovaka, jer staroslovensko ѣ biva obično ie kad je prema srbskoj dugoj slovci, a *e* u kratkih slovkah n. p. srieda 61, svieča 18, zviezda 4. 58 itd. = srbski srijeda, svijeća, zvijezda, a cesta 85, mreža 67, čeda 118 itd. = srbski cèsta, mrèža, črèda.

rog. Palmarium empyreum seu conciones CXXVI. de sanctis totius anni in duas partes divisæ... datae publicæ luci Carniolico idiomate a P. *Rogerio* Labacensi ord. min. capuc. concionatore Carniolico pars II. Labaci 1743. Tuj dolaze ´ i ` veoma često, ali poraba je često neobična, predlog u ima gotovo svuda ´: ú, a često stoji ´ na slovci pred naglašenom slovkom, na slovci gotovo nenaglašenoj: boléčyna 411, právyca 420, besédy 37; móučy 53, učényk 52, réčy (acc.) 52, dvóryše 51, razvesélyti 47, múdym 45, govórym 43, pláčylo 18, žély 17, sklényla 16, izvélyčajne 10, pomóčnyca 10, spómynu 9 itd. ponajčešće kad stoji u sliedećoj slovci y.

schön. Evangelia inu lystuvi na vse nedele . . v Nemskim Gradcu v tem lejti 1672 („epistolas et evangelia in idiomate slavonico . . per clar. et rev. dominum Joannem Ludovicum *Schönleben* . . revisa).

skerb. Nedélske pridige k' jih je dal natisnit P. Paſhkal *Skerbinz* guardian in fajmašter v' Lublani, 1814.

tschup. Jannesa Nepom. *Tschupicka* s. pisma doctarja c. kr. dvora pridegarja iz nemškega na slavenske jesik prestavlene pridege perve buque. Collectis oritur *Novus* (= pater Marcus) academicus operosus Labacensis. Na Duneju. Imprimatur die 16. Septembr 1785.

škr. Svetu pismu stariga testamenta, modrostne bukve id est biblia sacra veteris testamenti libri sapientiales in Slavo-Carniolicum idioma translati per Josephum „*Schkriner*" (čitaj Škrînjar) cæs. reg. parochum in suburb. Labac. Labaci 1798. O njem valja, što je rečeno o Japelu.

traun. Svetu pismu stariga testamenta, bukve tih psalmov, id est. biblia sacra veteris testamenti liber psalmorum in Slavo-Carniolicum idioma translatus per Antonium *Traun* (Traven?) Carniolum Aichensem (Aich = Dôb) Labaci 1798. O njem valja, što o Japelu.

b) za ugrsku slovenštinu.

bar. Perve knige-čtenyá za katholičanske vesničke šolé na povelênye drűžb svétoga Števana správlene po *Bárány* Ignáci pripravnice vučitel-ravniteli II. natis v-Pešti 1871.

gön. Nôve ABC i zacsétne knige cstenyá za vesznícski sôl prvi zlôcs, szpravlene po *Gönczy* Pál vu vpl. vogr. minist. vadl. i návuka zlôcsnom tanácsniki. V-Büdini 1871.

križ. Szvéta kri'sna pout ali bridko trplejnje ino szmrt nassega gospodna Jesusa Kristussa na ponizno premislávanye ino pobo'snoszt za katolicsánszke krscsenike. V' Grádci 1850.

küzm. Nôvi zákon ali testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa zdaj oprvics z greskoga na sztári szlovenszki jezik obrnyeni po *Küzmics* Stevani Surdanszkom farari. V Kőszegi 1848. — Ostraga je dodatak: knige zoltarszke szlovencsene po *Terplán* Sándori Pűczonskom farari v Kőszegi 1848.

küzm. mik. Szvéti evangyeliomi pouleg réda Rimszkoga na vsze nedele i szvétecsnye dní z obczinszkoga szvetoga piszma na szlovenski jezik obrnyeni po V. P. gospoudi *Küzmics* Miklosi plebánusi i Vice Esperesti. Ob tretjem vü zostampani v-Graczi 1841.

mol. Kniga molitvena v steroj sze nahajajo rázloczne ponizne molitvi z dvójim pridavekom na haszek Szlovenszkoga naróda na szvetloszt dana. Sze nájde v' Radgoni pri Weitzingeri Aloys 1813. Meni je rabilo novije izdanje, koje ima jedan list više od ovoga, citati su dakle u starom izdanju za dva broja natrag.

nagfl. Návod na fliszanya vu govorênyi i razmêny za vesznícski sôl prvi i drügi zlôcs, szpravlen po *Nagy* Lászlóni sôlszko-krô'znom ravniteli vödáni po vpl. vogr. král. ministeriumi vadlüvanya i návuka v-Büdini 1870.

nagvog. Návod na vogrszki jezik za vesznícski šôl I. II. zlôcs szpravlen po *Nagy* László Tolna-Baranya-sôlszkom ravniteli vödani po vpl. vogr. král. ministeriumi vadlüványa i návuka v-Büdini 1871.

predge. Izgledi slovenskega jezika na Ogrskem, *predge* z letnicami 1802—1830 u ljetopisu slovenske matice za 1874 i 1877. Priobćio sam ih ja.

U ovih knjigah vlada način magjarskoga označivanja glasova i i naglasa. Ja sam pisao ou aj ej mjesto ô â ê. U ovih knjigah e pred r riedko dolazi.

Šerf. Predge na vse nedele no svetke zložil Anton *Šerf* mešnik posvetni v Gradci 1835, dva svezka (str. 480 i 584) štampana je ova knjiga Dajnčicom.

trpl. Gledaj pod küzm.

c) za kajkavštinu.

fuč. Historie s kratkem duhovnem razgovorom od poslednjeh dugovanj po Stefanu *Fučku,* vu Zagrebu 1735.

gasp. Czvét szvéteh ali sivlénye y chíni szvétczev, koteri vu naſsem Horvátczkem iliti Szlovénszkem országu z-vekſsum pobosnosztjum y z-prodeſtvom poſtujuſze . . . na ſzvetlo podani y na naſs Szlovénſzki jezik po ljublenom trudu P. Hilariona *Gasparotti* reda sz. Paula pêrvoga puſchenika preneſseni 1750, stampani vu Gradczu pri odvetku Widmanſtadianſzkomu vu lettu goſzponovom 1752. To je *prvi* dio, ima 982 strane. *Treći* svezak — preložen 1758 a štampan vu Beču 1760 — ima 987 strana. U gasp. dolaze znakovi ´, ` i ^; ´ rabi u obće za naglašenu slovku, a ^ stoji ponajčešće nad e pred r za oznaku poluglasnoga n. pr. obtêrssena = obtršena; a ` često na zadnjoj slovci u adverbija po latinskom načinu: obilnò itd. pa dakle u tom slučaju neima nikakve važnosti, a gdje dolazi u nezadnjoj slovci držim da je = znaku ´.

krajč. P. Miklovussa *Krajachevicha* redovnika reda Jezuitanskoga molitvene knjisice vszem Christusevem vèrnèm szlovenzkoga jezika priztoyne i hasznovite po B. M. redovniku Jezuit. iznovich na haszen zslovenskoga naroda pod stampom szkupa z ovem stoie pridano szlosene. (1653?) Exemplar koji mi je rabio, nije cio a taj naslov joj je prepisan. Prvo izdanje štampano je u Požunu g. 1640.

mat. Sermones morales super totius anni dominicas Joannis bapt. Campadelli jam per a. r. d. Balthasarem *Mattakovich* ex italico in vernaculum vulgare croaticum traducti pars prima. Zagrabiae 1770. U toj knjizi dolazi ´ i ` za oznaku naglašenih slovaka.

mil. Služba Marianska spisao P. Bolthiſar *Millovecz* redovnik tovaruſtva Jezuſſevoga. God. 1661. Rabio mi poderan exemplar.

mul. Škola Kristuševa krščanskoga navuka obilno puna po Juraju *Mulich,* Zagreb. 1744. Tu sam knjigu mogao samo malo upotriebiti.

perg. Decretum koteroga je Verbewczi Istvan diachki popissal a poterdilghaie Laſslou Koterie za Mathiaſsem Kral bil zeuſse Ghoſspode i Plemenitìh hotieniem koteri pod Wugherſske Corune ladanie ſsliſſe. Od Ivanussa *Pergossicha* na Szloujeensſki iezik obernien. Stampan v Nedeliſchu Leto naſſegha zuelichenia 1574. Pergošić naglašenu (i dugu) slovku označuje podvostručivanjem vokala ili

znakovi ´, ˆ; ę većinom označuje naglašenu slovku osim pred r gdje se sa ę poluglasno izražuje.

reš. Pet kamenov preche Davidove sztolnacheni po pet prodechtvih od vnogo poštovanoga patra Antona Vieira iz Tovaruſtva Jeſuſſevoga ſzada pak iz Latinſzkoga na Horvaczki Jezik preneſſeni y na obchinſzku koriſzt ſtampati vuchinyeni po Izvissenomu Goszpodinu Juraju *Reessu* sztolne Czirkve Zagrebechke Kanovniku Sztareiſſem y Kuſtoſſi, kakti niih Excellenczie Goſzpodina Biskupa vu Duhovnih Dugovanyih Vikariuſſu, B. D. Marie od Belleſztene Oppatu. Stampano vu Zagrebu Letta 1764.

zagr. Hrana duhovna ovchisz kerschanszkeh aliti prodeke zverhu nedely od perve adventa do perve po duhovom z-prilosenimi nekoiemi zoſsebnemi za oſzebuineh vremen potreboche . . . ukup ſzlosene y na ſzvetlo dane po P. Stefanu od *Zagreba* concionatoru capucinu ztran *cheterta,* Zagrabiae 1727. — Hrana duhovna ovchicz kerschanszkeh aliti prodeke zverhu nedely trvjachkeh i zverhu deszetereh bosieh zapovedih . . na ſzvetlo dàne po P. Stefanu *Zagrebczu* prodakatoru capuczinu ztran *peta* y najzadnia. Zagrabiae 1734. Svaka je ova knjiga razdieljena na dvoje te ima posebnu paginaciju, što sam ovako bilježio 4/1. 4/2 ili IV/1. IV/2 n. pr. zagr. 4/1. 126 itd. Zagrebcu rabi malo ne jedini znak ` za naglašene slovke.

rez. Opыt fonetiki rezьjanskih govorov J. Boduena-de-Kurtenea 1875.

Veoma na ruku bila mi je Miklošićeva knjiga vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen, gdje ima baš za slovenski jezik bogata sbirka rieči. Koristio sam se u koječem i Daničićevimi Osnovami i Korieni.

Ovdje napominjem, da se kod citata nisam u svem robski držao originala, jer poluglasno e pred r nisam pisao, niti dva *s,* niti veznika *i* = et sa *y* kako u kajkavskih knjigah dolazi.

Rieči koje sam za motto postavio na čelo ovoj razpravi, u kojoj sam želio samo to kazati, kakav *imaju* rieči naglas i kako im se *mienja* u deklinaciji i konjugaciji, a *ne za što* imaju takav naglas i *za što* im se tako mienja, pokazuju da razpravi prvi dio i sve sliedeće smatram nedovršenimi, ne podpunimi i izprave potrebnimi. Želim dakle da koji taj uzme pero u ruke te izpravi krivo, doda što mi se izmaklo ili do čega nisam mogao doprieti ili što je u pojedinih mjestih drugčije, nego se ovdje kazalo.

Izpraviti valja svuda izraz potegnuto na *otegnuto.*

Lučbarske radnje.

Izveo u pathologičkom laboratoriju sveučilišta berlinskoga

docent dr. Dragutin Čeh.

Predano u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 25. listopada 1877.

I.

Što biva od taurina u organismu ptica.

Većina podataka o promjenah različitih tjelesa *„u organismu“* dobila se je pokusî učinjenimi kod hranjenja pasa. U novije se je vrieme pokazalo sve to više, da se nemogu podatci dobiveni kod pokusah sa psi protegnuti na sve druge vrsti živine.

Dokazalo se je dapače, da u tom pogledu imade sućnih razlikâ kod različitih životinjâ, osobito prema tomu, da li se one hrane *mesom* (Carnivoren) ili pako *biljem* (Herbivoren).

A jošte manje mogu se uporaviti spomenuti resultati na *ptice*, koje se pogledom na konačne produkte prietvorbe tvarî (Stoffwechsel) od sisavacah znatno razlikuju.

No uzprkos tomu činilo se je do sada vrlo malo pokusa s pticami.

Ja sam na predlog gosp. *E. Salkowskoga*, professora physiologičke chemije na sveučilištu berlinskom, učinio pokuse o promjenah taurina u organismu kokoši.

Gosp. *E. Salkowski* dokazao je,[1] da se taurin u čovjeku i u psu pretvara u odgovarajuću mu kiselinu uramidovu, dočim se u kuniću pretvara u osumporovicu (H_2 S_2 O_3) i sumporovinu (H_2 SO_4), koje se u mokraći nalaze; ovo pretvaranje sgadja se valjda usljed raztvorbe u prohodu (Darmkanal).

Kokoši bile su za cielo vrieme pokusa tako prikopčane u kobači, da se nije moglo ništa od njihovih izmetina izgubiti. Kokoši

[1] Berichte der deut. chem. Gesellsch. 1874.

dobivale su svaki dan jedan do najviše dva gramma taurina, proizvedenog iz marvinske žuči.

U vodi raztopljen taurin ulievao sam kokošim u grlo. Taurin nije pokazivao otrovnih posljedica; medjutim bivši dulje ulievan, pokazali su se znakovi crievnog katarrha, izmetine bile su židke, a kokoši izgubiše s vremenom sve to više volju za zobanje.

S početka pokazivao se je velik dio taurina opet u izmetinah. Pošto nije moguće odieliti kod kokoših mokraću od tvrdih izmetina, to nije moći ni odlučiti, da li se taurin posve neresorbira, ili da li se resorbira, pa se nepromienjen opet izlučuje.

Taurinu odgovarajuća kiselina uramidova nije se mogla u izmetinah pronaći. Da se spomenuta kiselina pronadje, digerirao sam svježe izmetine s žestom od 90°, alkoholički izvadak destilirao sam, pa sam ga onda odpario.

Zaostatak raztopio sam u vodi, neociedivši izlučenu smolastu tvar, oborio sam ga octeno-kiselim olovom, prociedio, sumporo-vodikom izlučio olovo, i odpario.

Tim načinom podje mi za rukom, podpunoma ukloniti žučno mastilo.

Na dalje postupao sam istim načinom, kako je postupao i gosp. *E. Salkowski*[2] iztražujuć mokraću. Ni sumporasto-kiselih soli nebijaše u izmetinah. Da nadjem, ima li ih, uzeh gore spomenutu oborinu olova, nu tek pošto sam bio bolje odstranio smolaste tvari.

Olovnu oborinu izpirao sam i digerirao sa ugličnо-kiselim ammoniakom, da se sumporasta kiselina s ammoniakom spoji. Ovaj postupak kontrolirao sam pokusa radi, pridodav svježim izmetinam sumporasto kiseli sodikov kis, pa sam se osvjedočio, da je taj postupak valjan.

Na suprot nije se mogao u izmetinah pronaći sumporasto kiseli sodikov kis, (jedan gramm krystalisovane soli na dan), što sam ga kokošim ulievao.

Izmetine sadržavahu znatne množine sumporno kiselih soli.

Moguće je dakle, da se je iz taurina razvila sumporovica, pa se je okisila u sumporovinu.

Što moguće točnije izveden kvantitavni pokus dokazao je nedvojbeno, da se uslied hranjenja taurinom kiselina sumporna u izmetinah znatno pomnožava.

Odrasla kokoš normalne težine dobila je u tri normalna dana

---

[2] Berichte der deut. chem. Gesellsch. 1872.

160 gramma zobi, u sliedeća tri dana 150 gramma zobi i 5 gramma taurina.

Izlučene *sumporne kiseline* bilo je u tri normalna dana 0·389 gramma, a u sliedeća tri dana 0·890 gramma.

Kiseline mokraćne pako izlučilo se je u prvoj periodi 5.346 gramma a u drugoj 5.586 gramma.

U mokraćnoj kiselini nebijaše ništa sumpora.

Nastaje dakle pitanje: *što se je sbilo od ugljika i dušika raztvorenog taurina, kojega se je sumpor pretvorio u sumporovinu?*

Najprije se je moglo pomisliti, da se je ugljik i dušik pretvorio u mokraćevinu.

Ali iztražujuć izmetine pronašlo se je mokraćevine u tako maloj množini, da se nemože tvrditi, da bi ona dolazila od taurina, pošto se male množine mokraćevine i uz normalne okolnosti u izmetinah mogu naći.

Mokraćevinu iztraživah extrahirajuć žestom, dobivenu tekućinu razblažih vodom, i pridodav octeno kiseli olovni kis, odstranih olovo sumpornim vodikom, odparih i izlučih absolutnom žestom itd.

Konačno sam ovoj na nekoliko kapljica reduciranoj tekućini pridodao dušične kiseline kod nizke temperature.

Potriebno je, da se dokaže, da li se mokraćevina opet izlučuje, kad ju životinji utjelovimo.

U tom smjeru učinjeni pokusi *doveli su k vrlo zanimivim resultatom;* našlo se je naime, da se mokraćevina opet samo u malih množinah pokazuje.

I ovom sgodom učinjeni su pokusi, kontrole radi, tako, da se je pridodavala mokraćevina kokošjim izmetinam. I ovi pokusi pokazali su, da ovim načinom možemo opet dobiti malo ne svu mokraćevinu.

Od 4 gramma mokraćevine, što su kokoši za 3 dana dobile, mogao sam svega skupa samo 0·25 gramma opet izlučiti. Što biva od mokraćevine u organismu ptica, nemože se za sada posve uglaviti.

Nu obistine li se dosadnji podatci *Knierima*,[3] po kojih se u kokoših pretvaraju kiseline amidove u mokraćnu kiselinu, to bi se moglo pomisliti, da se i mokraćevina u organismu ptica pretvara u kiselinu mokraćnu.

Neću se nadalje u ovo zaisto vrlo zanimivo pitanje upuštati, jer

[3] Zeitschrift für Biologie. 13. 1. Heft.

je gosp. prof. *M. Jaffe* u Königsbergu posve neodvisno od ovih mojih opažanjah dokazao, da se mokraćevina, koja se kokošim daje, nenalazi više u izmetinah, dapače da se mokraćna kiselina u izmetinah pomnožava.

Prijateljskim sporazumkom prepustio sam dalnja izraživanja na ovom polju gosp. prof. M. *Jaffe-u.*

Iz ovih mojih opažanjah sliedi, da se taurin u organismu ptica posve drugčije promjenjuje nego li u organismu čovjeka i sisavaca, koji se hrane mesom ili pako biljem.

U organismu ptica odieli se sumpor taurina, pa se pokazuje, pošto se je bio u različitih razmjerih s kiselikom spojio, opet u izmetinah u obliku sumporne kiseline, dočim se zaostavši ugljik i dušik u mokraćevinu pretvara, pa se konačno kao mokraćna kiselina u izmetinah pojavlja.

Ovu radnju izveo sam u pathologičkom laboratoriju sveučilišta berlinskoga.

U Berlinu, 30. srpnja 1877.

II.

O addiciji cyanovodikove kiseline k benzoylanilidu.

U jednoj svojoj razpravi[1] dokazao sam, da se stvara neki anilid, kada istodobno djeluje solnokiseli anilin i kaliumcyanid na raztop chloralhydrata. — Za tako postavši anilid pokazalo se je, da je anilid kiseline dichloroctove,[2] i to usljed nekog osobitoga preporedanja atoma (Atomumlagerung) u molekulu chlorala.

Bilo je zanimivo pokušati, kako bi se drugi aldehydi uz iste okolnosti vladali, naročito pako kakove promjene bi se sbivale od benzaldehyda uz prisutnost kaliumcyanida i anilina.

Pridoda li se smjesi od alkoholnoga benzaldehyda i solnokiselog anilina (ili anilina), uz miešanje, raztop kaliumcyanida, onda se smuti ova smjesa tekućinâ poput mlieka, razvija se u velikoj množini cyanovodikova kiselina, pa se iz tekućine na skoro izluči težko

---

[1] *Č. O. Cech.* Sitzungsber. d. Wien. Akad. Band. LXXV. „Beiträge zur Kenntniss des Chloralhydrats."

[2] *Č. O. Cech.* Berichte d. deutsch. chem. Gesellsch. Band. X. p. 1265. „Über das Dichloracetanilid".

smedje ulje, koje — kad se š njim solnom kiselinom postupa — otvrdne u krystalinsku razdrobljivu koru.

Proizvod reakcije topi se u alkoholu i etheru, krystalizuje se iz sumporougljika u finih iglicah, koje su s početka žućkaste, nu pretvore se, pošto si ih medju listovi od bugačice (Fliesspapier) otiskivao i više put prekrystalovao, u krhke i poput sniega biele iglice atlasova sjaja.

Iz ethera krystalizuje se ova tvar u jasno-žutih bradavicah, ona se može sublimirati poput liepih finih bielih iglica. Voda ju obara iz alkoholnih raztopah u pahuljicah; u vrućoj vodi je raztopiva, pa ohladnjev, izlučuje se u iglicah; može se vodenimi parami destilovati, pa se i na taj način može najbolje posve čisto proizvesti.

Tali se uz 82° C.; raztaljena stvrdne u koncentričke ledčaste iglice, koje su kao traci poredane; u sodikovom lugu se netopi, niti u razblaženih kiselinah, nego ove ju u vrućini raztvaraju.

Kod raztvorbe podala je ova tvar sliedeće vriednosti:

I. 0·1796 gramma dalo je 0·1062 gramma vode ili 6·57% vodika; 0 5238 gramma kiseline ugljične ili 80·36% ugljika.

II. 0·2732 gramma dalo je kod volumetričkog ustanovljenja dušika:

B = 763, 2. M.M.
T = 8° C
O = 31. C.C.
ili 13.79% dušika.

Izračunano.			*Pronadjeno.*	
			I.	II.
C_{14}	= 168 — 80·76 —		80·36 —	—
H_{12}	= 12 — 5·76 —		6·57 —	—
N_2	= 28 — 13·46 —		— —	13·79
	208 — 99·98			

Pronadjenim vriednostim odgovaralo bi tielo sliedećega slučenja:

$$C_{14}\ H_{12}\ N_2$$

S obzirom na tvari, koje su za stvaranje ovoga tiela rabljene bile, moglo bi se najlaglje pomisliti, da je ono postalo od *jednog* molekula benzaldehyda i *jednog* molekula anilina odstupom vode i istodobnim pristupom (Addition, Anlagerung) cyanovodikove kiseline.

Iz sliedeće jednačbe bi proizašlo:

a) $(C_7\ H_6\ O + C_6\ H_7\ N) = C_{13}\ H_{13}\ NO - H_2O = C_{13}\ H_{11}\ N$

b) $C_{13}\ H_{11}\ N + CNH = C_{14}\ H_{12}\ N_2$

i za novo tielo ova formula:

$$C_{13}\,H_{11}\,N + CNH$$

Slučenina od formule: $C_{13}\,H_{11}\,N$ proizvedoše već davno *Laurent* i *Gerhardt* djelovanjem anilina na benzaldehyd, pa je od njih prozvana *„benzoylanilidom“*.[3]

Isto tielo iztraživao je kasnije *Hugo Schiff*, pa je mislio, da valja ovomu tielu formulu podvostručiti[4] i smatrati ga za *ditoluylendifenamin* =

$$N_2 \left\{ \begin{matrix} C_7\,H_6 \\ C_7\,H_6 \\ 2\,(C_6\,H_5 \end{matrix} \right. = C_{26}\,H_{22}\,N_2$$

Po gore navedenih formulah može se novo tielo smatrati za *cyanid benzoylanilida*. Nu da se dokaže, da je tomu sbilja tako, treba syntetičkim putem cyanovodikovu kiselinu addirati k *Laurentovom* benzoylanilidu.

U tu svrhu sam ovu tvar prema *Schiffovom* načinu proizveo miešanjem benzaldehyda i anilina. Oba tiela djeluju jedno na drugo već kod nizke temperature, razvijajuć toplinu, i izlučujuć vodu. Kod toga se stvaraju žućkaste iglice, koje se sakupe u krystalinsko tiesto (Magma). *Benzoylanilid* topi se u sumporougljiku, etheru i žesti; iz alkoholnog raztopa obara se vodom poput krystalinske kore; iz sumporougljika krystaluje se u žutih zvjezdastih iglicah. Iz ethera krystaluje se u bradavicah s vodenimi parami destiliran sakuplja se u podstavi (Vorlage) poput krystalinske kore. U vrućoj vodi se netopi, tali se kod 42°, u solnoj kiselini topi se, pa je onda tekućina žuta.

Slučen je:

Tielo Laurent-Gerhardtovo.		*Nova tvar.*
C =	86·19	80·76
H =	6·08	5·76
N =	7·70	13·46

Ako sbilja stoji, da je novo tielo cyanid od benzoylanilida, onda bi se moralo tielo pronadjeno *Laurentom* i *Gerhardtom* spojiti sa cyanovodikovom kiselinom, i to budi kad bi ga cyanovodikovom kiselinom digerirali, ili kad bi ga „in statu nascenti“ priveli u doticaj s cyanovodikovinom.

---

[3] *Laurent & Gerhardt.* Compt. rend. 1850. p. 117.
[4] *Hugo Schiff.* Annal. Chem. Supp. III. 136. p. 343.

Pokus je dokazao bjelodano u oba dva pravca, da se u svojem zaključku prevario nisam.

Uvedemo li u apparat za destilaciju, u kojem se nalazi raztopljen benzoylanilid, plinastu kiselinu cyanovodikovu, onda izhlapi vodenimi parami i novo tielo, koje se u podstavi sakupi stvrdnuv u biele, palac duge a poput svile sjajeće se iglice.

Po slučenju i svojstvih ove tvari vidi se, da je posve identična onoj tvari, koju sam proizveo iz benzaldehyda, anilina i kaliumcyanida.

Da se pako stvaranje ove tvari djelovanjem kiseline cyanovodikove „in statu nascenti“ na benzoylanilid dokaže, bijaše sagrievan benzanilid sa raztopom od kaliumcyanida.

Čim se je oprostila kiselina cyanovodikova pridodanjem solne kiseline, izlučiše se u tekućini mnogobrojne iglice novog cyanida.

Nezadovoljiv se ovim pokusom, zatvorio sam cyanid benzoylanilida s vodom u zataljenu ciev, pa sam ju sagrievao na 120°. Kod toga postupanja odielila se je cyanovodikova kiselina koja se je u tekućini pronaći mogla; u cievi ostala je pako žuta krystalinska tvar, koja nije ništa drugo, nego benzoylanilid.

Cyanovodikovu kiselinu možemo takodjer od cyanida benzoylanilidova odieliti, kad ga samo ugrijemo sa solnom kiselinom.

Uslied ovdje opisanih pokusa može se tvrditi, da se benzaldehyd uz prisutnost anilina i kaliumcyanida drugčije vlada, nego li trichloraldehyd, i da je za rukom pošlo, dokazati mogućnost addicije kiseline cyanovodikove k benzoylanilidu.

Namjeravam i kod drugih anilida i toluidida pokusiti ovu reakciju. Pokusi o tom, kako se najme vladaju aldehydi uz prisutnost anilina i kaliumcyanida, teku jošte; za sada samo pripominjem, da sam uz ove okolnosti iz *butylchlorala* proizveo liepu krystalinsku tvar, koja se tali uz 145° C.

O naravi ove tvari izviestit ću u svoje vrieme.

Ovu radnju izveo sam u laboratoriju sveučilišta berlinskoga.

U Berlinu, 1. kolovoza 1877.

III.

O djelovanju trichloromliečne kiseline na mokraćevinu.

Chloralcyanidcyanat,[1] koji sam proizveo god. 1875, isomeran je sa trichloro-lactylcarbamidom, a formula mu je:

$$\underbrace{C_2H\,Cl_3O + CNH + CNHO}_{\text{Chloralcyanidcyanat}} = C_4H_3Cl_3N_2O_2 = \underbrace{CO{<}^{NH,\,C_3\,Cl_3O}_{N\,H_2}}_{\text{trichloro-lactylcarbamid.}}$$

Premda se može po produktih njegovih razpadina (Spaltungsprodukte) zaključiti samo na pristup (Anlagerung) chlorala, kiseline cyanovodikove i kiseline cyanove, to se ipak može staviti pitanje, da li se nema smatrati chloralcyanidcyanat za mokraćevinu, u kojoj se nenalazi više molekul chlorala, već trichlorolactyl, slučen s ostatkom mokraćevine.

U tom slučaju bila bi analogija s tielom, što ga je *F. Urech*[2] pronašao djelovanjem kaliumcyanida, kaliumcyanata, kiseline solne i aldehydammonijaka (acetonylcarbamidu odgovarajući lactylcarbamid); formula toga tiela je:

$$CO{<}^{NH\;C_3H_3O}_{NH_2}$$

Da dobijemo trichlorolactylcarbamid moralo bi biti dovoljno, da djeluje trichloromliečna kiselina na mokraćevinu; pri tom bi se odlučila dva molekula vode po formuli:

$$\begin{array}{lll} CO\,\boxed{OH \qquad H} & HN & \\ CH\,\boxed{HO} + & & CO = CO \\ C\,Cl\,Cl\,Cl\,\boxed{H} & HN & \end{array} \begin{array}{l} NH.\,C_3Cl_3O \\ \\ NH_2 \end{array}$$

Smiešaju li se ove dvie u vodi raztopljene tvari, neopaža se nikakova reakcija. Nu kada raztalimo mokraćevinu, pa k tomu pridodamo krystalisiranu kiselinu trichloromliečnu, onda se za njeko vrieme pokazuje burna reakcija uz razvijanje plina.

Uz jako pjenjenje razvija se kiselina ugljična i solna, a ako posudu vrlo oprezno nehladimo, onda ciela smjesa osmedji, pa se raztvori, pretvoriv se dielomice u ugljen, dočim se stvara i salmijak.

Zavedemo li reakciju vrlo oprezno, onda dobijemo bielu zemljastu tvar, u kojoj imade puno mjehurčićâ. Kad ju izperemo alko-

---

[1] *C. O Čech.* Sitzungsber. d. Wien. Akad. Bd. LXXIII. „Das Chloralcyanidcyanat und die Amide des Chlorals."

[2] *F. Urech.* Berichte d. deutsch. chem. Gesellsch. 1873. p. 1113.

holom i vodom, netopi se ni u etheru a niti u žesti, ali se topi u vrućoj vodi, iz koje se krystalizuje u palac dugih prismatičkih iglah, ili pako u bielih poput svile se sjajućih listića.

Da zapriečimo stvaranje biureta ili raztvorbu novog tiela u salmijak, postupajmo evo ovako:

U maloj staklenoj okruglici (Kölbchen) tali se vrlo oprezno po prilici deset gramma suhe mokraćevine, k tomu se pridodaje postupice u malih obrocih trichloromliečna kiselina. Uz neprestano hladjenje kruglice čeka se na reakciju, kod koje se razvija plin. Od vremena do vremena uzmemo za pokus staklenim štapićem nešto od raztaljene tvari. Kad se izvadjena tvar u hladnoj vodi više netopi, onda možemo držati, da je reakcija svršena. Produkt reakcije izpire se hladnom vodom i žestom. Tako ćemo odstraniti svu suvišnu mokraćevinu i trichloromliečnu kiselinu, kao što i solnu kiselinu proizlazeću iz reakcije.

Zaostavši bieli prašak raztopi se u vrućoj vodi, iz koje se nekoliko puta prekrystalizuje. Tvar, koju smo na taj način proizveli i koja sadržaje chlor i dušik, nema točno ustanovljena stepena taljenja. Na toplini od 203° C. pretvori se u ugljen uz burno pjenjenje. Solnom kiselinom kuhana daje salmijak, isto tako i kod destilacije na suhu. (Destillation auf trockenem Wege.)

Analysa ove tvari dala je sliedeće vriednosti:

I. 0·2334 gramma dalo je 0·0882 gramma vode ili 4·19% vodika — a 0·1934 gramma kiseline ugljične ili 22·59% ugljika.

II. 0·2396 gr. dalo je 0.0928 gr. vode ili 4·39% vodika — a 0·1974 gr. kiseline ugljične ili 22·47% ugljika.

III. 0.2588 gr. dalo je 0·3474 gr. chlorida srebra ili 33·16% chlora.

IV. 0·21 gr. dalo je kod volumetričke analyse:

B = 757·5 M.M.
T = 22° C.
V = 16·87. C.C.

ili 25·6% dušika.

V. 0·25 gr. dalo je kod volumetričke analyse:

B = 759. M.M.
T = 11° C.
V = 53·8. C.C.

ili 25·53% dušika.

	Izračunano.		*Pronadjeno.*				
			I.	II.	III.	IV.	V.
C_4	— 22·32	— 48	— 22.59	— 22·47	— —	— —	— —
H_8	— 3·72	— 8	— 4·19	— 4·30	— —	— —	— —
Cl_2	— 33·06	— 71	— —	— —	— 33.16	— —	— —
N_4	— 26·04	— 56	— —	— —	— —	— 25·60	— 25·53
O_2	— 14·86	— 32	— —	— —	— —	— —	— —
	100·00	215					

Analyse odgovaraju tielu od sliedećega slučenja:

$$C_4\,H_8\,Cl_2\,N_4\,O_2$$

Obzirom na gore opisanu reakciju, uz koju se odlučuje kiselina ugljična, kiselina solna i voda mora se uzeti, da djeluju *dva* molekula mokraćevine na *jedan* molekul kiseline trichloromliečne.

Medjusobno djelovanje obih tvarih može se na sliedeći način raztumačiti:

a) $2(CH_4\,N_2\,O) + C_3\,H_3\,Cl_3\,O_3 = C_5\,H_{11}\,N_4\,Cl_3\,O_5$

b) $C_5\,H_{11}\,N_4\,Cl_3\,O_5 - (CO_2 + ClH + H_2O) = C_4\,H_8\,Cl_2\,N_4\,O_2$

c)

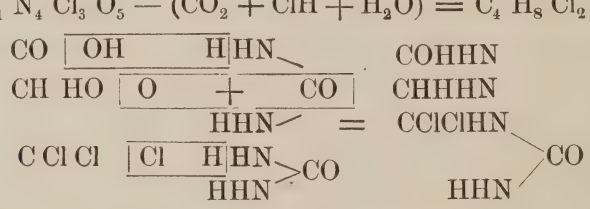

S toga bi za tielo sliedila sliedeća konstitucija:

$$CO{<}^{NH_2}_{NH}\,(C_3\,HCl_2\,(NH_2)_2)$$

pa bi se ovo moglo smatrati za:

diamidocarbamid dichloromliečne kiseline.

Tečajem ove razprave imao sam prilike ustanoviti one uvjete reakcije, uz koje se stvara ona mokraćevina kiseline dichloromliečne *(Dichlormilchsaüre-diamidocarbamid).*

Nu djelovanje kiseline trichloromlečne na mokraćevinu nije uviek posve pravilno.

Obustavimo li prije reakciju, nego što se je odlučila kiselina solna, onda se vazda stvara klijasta u vrućoj vodi raztopiva tvar, koju je vrlo težko iztraživati.

Premaši li pako temperatura smjese onaj stepen, na kojem se mokraćevina tali, izgubi proizvod reakcije svoja karakteristička svojstva, naročito sposobnost za krystaliziranje u liepih iglicah.

Tielo se pri tom pretvori u bielu zemljastu tvar, koja se u vru-

ćoj vodi topi, pa se ohladnjev obara u malenih krystalinskih bradavicah.

Bit će zadaćom dalnjih pokušajah ustanoviti razmjerje medju mokraćevinom kiseline dichloromliečne i medju ovimi produkti raztvorbe.

Nu toliko već sada stoji, *da se nemože dokazati na ovom putu existencija hypotetičkoga trichlorolactyla.*

Ova radnja izvedena je u laboratoriju sveučilišta berlinskoga.

U Berlinu 5. kolovoza 1877.

IV.

Kako se pretvara cyanamid u ammelid.

Predpostavljajuć da se djelovanjem bromcyana na cyanamid

$$CH_2 N_2 + BrCN = C_2 HN_2 + BrH + CN$$

mora stvoriti dicyanimid, metnuo sam obje ove tvari u zataljenu cievi.

Upotrebio sam pri tom cyanamid, koji se izvodi po *Volhardovom*[1] načinu razsumporenjem sulfocarbamida. Prem da je cyanamid oko četrnaest dana bio pod zračnom sisaljkom, pa se je valjda dielomice pretvorio u polimerisiranu slučeninu dicyanamid, ipak je još sa ammoniakalnim nitratom srebra dao karakteristični žuti talog.

Nemogu propustiti da neopomenem opažanja proizvadjajuć cyan amid, koja bar dielomice razjasnjuju razmjerno malu množinu cyanamida, štono se na ovaj način dobiva.

Kuha li se najme sulfid žive, koj preostaje kod proizvadjanja cyanamida, s vodom, u kojoj imade nešto dušične kiseline, dobiva se odparivajuć raztopinu ledčasta tvar (kristalinsko tielo), koja sa suviškom (Überschuss) raztopa od dušično kiselog srebra daje kristalinski talog, štono se u vrućini raztapa, a kad se opet ohladi, oledi se u liepih, dugih poput svile sjajećih se iglicah. Ova tvar nije ništa drugo nego melanindiargentnitrat $(C_3N_6H_6 + 2\ Ag\ NO_3)$[2] Sgrijao sam cyanamid sa suviškom bromcyana u zataljenoj cievi u vodenoj kupelji.

Cyanamid se pretvori u žutu tvar, pošto se je četvrt sata grijao; dočim se poslie ohlade bromcyan sakupi u dugih iglah na stienah

---

[1] Berichte der deutsch. chem. Gesell. III. 100.

[2] Berichte der deutsch. chem. Gesell. VII. 288.

cievi. Kod dalnjega ogrievanja nije se mogla nikakova promjena opaziti.

Otvoriv ciev, nisam mogao opaziti tlaka. Bromcyan ostavši još u cievi iztjerao sam sgrievanjem. Žuti proizvod izlučio sam vrućom vodom, pa sam ga, dok je još bio vruć, prociedio.

Na cjedilu ostala je žuta tvar, dočim se je iz filtrata poslje ohlade utaložila biela pahuljasta klijasta tvar.

U raztopu pronadjen je bromammonium. Žuta u vodi neraztopiva prašina raztopila se je u sodikovom lugu, pa se je solnom kiselinom opet oborila.

Kad se je pako ciev u vodenoj kupelji duže od dva sata grijala, onda se je uviek stvorila neka siva tvar, od koje se je manje u vodi raztopive tvari dobilo, što je znamenje, da je reakcija bila jača. Tvar, koja se je iz raztopa u pahuljah izlučila, mogla se je samo težko procieditи i izprati; poslie, kad se posuši, ostade vrlo malo biele bezlične masse.

Biela ili žutkasta prašina, koja se u vrućoj vodi vrlo težko topi, raztopi se u vreloj solnoj kiselini, pa ohladivši se izluči se iz raztopa u nepodpunih ledcih, kao posve biel prašak.

Ova prašina neraztapa se u etheru, chloroformu i žesti. Vrlo težko se topi u vrućoj vodi, iz koje se ohladnjev izlučuje u obliku voluminosnih pahuljah, kako je već napomenuto.

Topi se u toploj koncentriranoj solnoj kiselini, pa se iz raztopa poslie ohlade obori, kojom sgodom se opet dalje raztvara, te se i od ove tvari nešta gubi. Oborina sakupi se na cjedilu, te se izpira vodom i razblaženom žestom. Iz filtrata izluče se kod odparivanja uz nekristalinsku koru mali ledci od chlorammoniuma, po kojih se može zaključiti na dalnju raztvorbu prvobitne tvari, onda kad se s ovom postupa solnom kiselinom.

Tvar se topi u toploj koncentriranoj sumpornoj kiselini, pa se uz pridodavanje ammoniaka iz raztopa opet izlučuje; ona se topi u sodikovom lugu, u ammoniaku pako topi se samo ponješto.

Neraztopiva biela prašina dala je posušena uz toplinu od 100°C sliedeće analytičke vriednosti:

I. 0·226 gramma dalo je 0·083 gr. vode ili 3·98% vodika; — 0·234 gr. kiseline ugljične ili 27·87% ugljika.

II. 0·2372 gramma dalo je 0·083 gr. vode ili 3,79% vodika; — 0·249 gr. kiseline ugljične ili 28·24% ugljika.

III. 0·1456 gramma dalo je 0·1526 gr. kiseline ugljične ili 28.57% ugljika. Ustanovljenje vodika izgubilo se je slučajno.

IV. 0·24 gramma dalo je kod volumetričke analyse:

B = 762. M.M.
T = 16° C
V = 89. C.C. ili 43.28% dušika.

Iz ovih analytičkih resultata sliedi:

	Teorija (izračunano)				*Pokus* (pronadjeno)							
					I.		II.		III.		IV.	
C_3	— 36	—	28·12	—	27·87	—	28·24	—	28·57	—		
H_4	— 4	—	3·12	—	3·98	—	3·79	—	—	—	—	
N_4	— 56	—	43·73	—	—	—	—	—	—	—	43·28	
O_2	— 32	—	25·03	—	—	—	—	—	—	—	—	
	128		100·00									

Pronadjeni brojevi odgovaraju tielu sliedećega slučenja:

$C_3 H_4 N_4 O_2$

Formula i svojstva upitnog tiela pute nas bez dvojbe na osvjedočenje, da ono nije ništa drugo nego *ammelid*.

Stvaranje ammelida iz cyanamida i bromcyana dalo bi se raztumačiti time, da posljednja tvar ni najmanje nereagira na cyanamid, već da se cyanamid dielomice polymerisiranjem, dielomice pako neprestanim uplivom solne kiseline pretvara najprije u melamin, poslie pako intermediarnom slučeninom ammelina u ammelid, koja se tvar stvara kako je poznato kuhanjem solno kiselog ammelina sa solnom kiselinom. U ocjedini (Mutterlauge) nalazeći se bromammonium dolazi od raztvorbe bromcyana u bromovodik i ugljično kiseli ammoniak, koje se tvari pretvaraju u bromammonium i ugljičnu kiselinu.

Da se uvjerimo, da li ovo pretvaranje biva već za ugrievanja u zatalenoj cievi ili ne, valja pošto smo ciev otvorili, plin u barytovu vodu napustiti. Uslied toga ćemo odmah dobiti oborinu od ugljično kiselog baryta, nu dočim i plinasti bromcyan prouzrokuje u barytovoj vodi ovakovu oborinu, razpadajući se u kiselinu ugljičnu i bromammonium, *nema dvojbe da bromcyan nedjeluje pod nipošto na cyanamid, i da iz produkta prvobitne reakcije s vodom dobivamo bromammonium, dočim se cyanamid uplivom topline i solne kiseline pretvara u melamin, ammelin i napokon u ammelid.*

Ovu radnju izveo sam u zajednici sa g. *B. Dehmelom* u laboratoriju sveučilišta berlinskoga.

U Berlinu, 10. kolovoza 1877.

V.

Antiseptično djelovanje phenola, thymola i saliciljske kiseline kao lieka od truleža pčelinjega legla.

(Na temelju pokusa dielomice u Hrvatskoj izvedenih.)[1]

Poznato je, kako je važno pčelarstvo, osobito u zemljah, bavećih se ratarstvom i da mnogo doprinaša, kad se s pčelami umno postupa, narodnomu blagostanju u pojedinih državah, osobito pako u Ruskoj i nekojih zemljah austrijanske monarhije (u Českoj, Moravskoj, Galiciji, Ugarskoj i Hrvatskoj). Ali pčelaru se je boriti s mnogimi nepogodami, koje mu pčele često uništiti znadu, pa poradjale se razne njihove bolesti s klimatičnih ili pošastnih (epidemičkih) uzroka. — Pčelaru se više puta glava vrti, a nezna što da počme. Najjače hara ipak trulež, tako, da kadkada pčelinjake cielih okolica u kratko vrieme uništi. Pčelari su se s ovom bolesti badava borili, ništa nije koristilo! Upotrebljavali su doduše, ali bez koristi, izim kojekakovih tajnih ljekovah, mirodije, čaj, vino i izvarke kave. — Istom kada se je upoznao sviet kroz liepa iztraživanja *Schönfeldova, Lamprechtova, Fischerova, Preussova i Hilbertova* s postankom i razvojem ove kuge (Faulbrut, Brutpest), počeše i praktici i teoretici pčelari ozbiljnije misliti, kako da truležu na put stanu. — Kada je izišao na glas obret prof. *Hermanna Kolbe-a* u Lipskom, da je *saliciljska kiselina* veoma dobra proti kojekakovom truležu, nije se dugo još moglo dočuti, da li se i trulo leglo s njom izliečiti dade, pa je bilo zanimivo pokušati, da li će se i zbilja izkazati saliciljska kiselina kao liek od truleža, koji ciele pčelinjake znade uništiti.

Gosp. *M. Siebeneck* u Mannheimu bijaše prvi, koji je prošle godine upozorio, da bi bilo moguće trulež legla saliciljskom kiselinom izliečiti.

U isto doba pako već je ovo sredstvo upotrebljavao proti truleži svojih pčelinjaka g. *Emil Hilbert,* vlastelin u Macejevu, pa je on po tom prvi, koji je na temelju pažnjah *Kolbe-ovih* i *Neubauerovih* saliciljskom kiselinom uspio. Ali postupak g. *Hilberta,* što ga je XX. kongresu njemačkih i austrijanskih pčelara u Strassburgu u Elsasu priobćio, morao je, da se više puta obistini, tim

[1] Ove resultate priobćio je (pismeno u izvadku) autor XXI. kongresu pčelarâ njemačkih i austrijskih u Vratislavi, pa je njegova radnja bila odlikovana *počastnom diplomom.*

više, što su se bili pročuli glasovi i s vještačke strane, koji su se strašno protivili saliciljskoj kiselini, te mjesto iste druga nespretnija sredstva proti truležu svom silom preporučivali.

Gosp. *von Molitor-Mühlfeld* u Mannheimu zahtievao je u jednom članku (Br. I. god. 37. Deutsche Bienenzeitung) od pčelara, neka nerazkužuju saliciljskom kiselinom (C^7 H^6 O^3), nego *thymolom* (C^{10} H^{14} O). — Gosp. *Molitor-Mühlfeld* dvoji, da bi upotrebljavajuć saliciljske kiseline pčelci i nadalje pravilno (normalno) živiti, te svoj gubitak nadoknaditi mogli i oporavili se, kada mrtve i truhle pčele odstranimo. Nadalje misli on, da thymol mora laglje i brže djelovati nego li saliciljska kiselina, jer on drži, da je thymol mnogo jači od saliciljske kiseline proti gnjiloći i vrenju, kao i proti razvoju micrococcusa (Micrococcus Preussii).

On temelji svoje nazore na tom, što od samo nešto malo thymola, što ga se doda otopini sladora, mlieka i bjelanca, svako vrenje prestaje, a saliciljske kiseline treba u istu svrhu četiri puta toliko. Proti thymolu za razkuživanje govori ipak već i sama njegova ciena, jer dočim stoji kilogramm saliciljske kiseline u tvornici dra. *von Heydena* u Draždjanih samo 30 marka, nedobiješ kilogramm thymola izpod 80 marka. Izim toga imade thymol intensivnu, karakterističnu duhu, koje nemogu i onako osjetljive pčele nikako podnašati, pa se nemože za razkuženje preporučiti, tim manje, što imade već pažnja g. *G. Wernera* (Deutsche Bienenzeitung br. 12. god. 37), da pčele hametice umiru, kad im podaš i jako razblažene thymolne otopine, dapače i onda, kad ih takovom otopinom samo poškropiš. Mislilo se je, da će pčele, kojim su sva do sada upotrebljena razkužila odurna, i onda svoje stanove zapustiti, kad im se trnke (košnice) saliciljskom kiselinom razkuže, te da će biti badava svi pokusi, da ih čovjek izliječi.

Ali prirodoslovje bi za velik korak napredovalo, kad bi bilo moguće pronaći u saliciljskoj kiselini sredstvo, koje bi pčele same dragovoljno uzimale, da se tako izliječe od boliva, koje im je u organismu ukorienjeno.

Danas mogu ja potvrditi uspjehe *Hilbertovih* pokusa, te mogu temeljeć svoju izjavu na poduljih pokusih i pažnjah konstatovati, *da saliciljska kiselina valja ne samo za razkuženje trnaka, u kojih je trulo leglo, nego da može, kada ju bolestne pčele uživaju, i bolivo, koje se inače obično ničim izliečiti neda, sasvim uništiti i bolestnu župu (Bienenvolk) izliečiti.* Navedeni uspjesi postigoše se na više mjesta po mojem naputku, upotrebljujuć dielomice i *Hilbertova* opažanja.

*

Nesmijem ipak propustiti, a da neopomenem, da pokusi, pokušavani ujekoliko mjeseci, iz početka neuspješe, te da nisam mogao pojedinih pčelara privoliti na to, da opet pokušaju promienjenom osnovom.

Samo pomnjivo postupanje i uztrajnost pojedinih pčelara dokazaše nam, da se saliciljska kiselina uspješno rabiti može. Iz svakdanjih zapisnika, koje imam u rukuh vodjenih cielu jednu godinu po pojedinih pčelarih, osvjedočio sam se, da jedino razbor i uztrajnost pčelara i u najtežih okolnostih pomaže, da svrhu postigne. Osobito se u tom odlikuje gosp. *Jakov Portmann* u Jurjevoj vesi, koji je znatni pčelnik samo time od posvemašnje propasti spasio, što je uztrajao i iza mnogih pokusa, koji mu neizpadoše za rukom, dokle nije sretno svoje svrhe postigao, akoprem se njegovo postupanje nije sa svim s mojimi naputci slagalo.

Razumije se samo po sebi, da ovakovi pokušaji stoje mnogo novčanih žrtava, te da čovjek i mnogo vremena izgubi a da „a priori“ nema nikakova jamstva, da bi mogao uspjeti. Radi toga se dade lahko razumjeti, zašto pojedini pčelari ljeti skupo hranjenje pčelaca, kako bi im ustroj razkužili, odmah zapustiše, ili na zapovjed vlastelinstva zapustiti moradoše, čim im prvi pokusi po volji neizpadoše, i zašto se nedadoše nagovoriti, da opet iz nova pokušavaju.

Razkuživati truhle pčelnike sa *phenolom* (C^6 H^6 O) bilo je vrieme badava tratiti. Pčelnike i ulišta su prali mjesečno barem jedan put razblaženom karboljskom kiselinom., i iz košnica truhlo leglo vadili. Ali kada bi se i ciele pčelinje gradnje odstranile i pčele u nove stanove prenesle, ostalo bi leglo i u ovih truhlo, te bi se i sasvim zdrave župe okužile.

U ovakovom slučaju dao se je truhlež kadkada samo onda izliečiti, kada bi se zdravi još ostatci više truhlih župa u jednu novu spojile, i tada najprvo gladom liečile, pa onda obilno hranile.

Po više puta se je opazilo, i to na takovih pčelcih, koji su, kako što se je činilo zdravi bili, a za nekoliko dana skoro sasvim izumrli, da razkuživanje pčelaca sa karbolskom kiselinom nemože uništiti priliepčenja ni razvitka mu u ustrojstvu pčela. Ovakovi pčelci tako bi propali, da bi jedva iz ostataka 4—6 župa jednu sastavio.

Razkuživanje izvan pčelana na pčelah samih, na saću ili na truhlom leglu sa razblaženim phenolom, bilo je ban badava. Pčele netrpe podnipošto duhe ovoga tiela, da niti onda ne, kada se otopina,

što je moguće više razblaži (0.05 gr. phenola na litru vode). Kapneš li samo s ovom otopinom na okuženo saće, to pčele odmah osjete, roje se odmah za pol sata, a kadkada i za nekoliko časova, te se više u prijašnji stan nevraćaju. Ako ih i prisiliš zatvoriv im leta (Fluglöcher) koji sat, da ostanu, to će *odmah* izaći, čim leta otvoriš.

Iz izvješća, što mi ga je g. *V. Košćec*, upravitelj u Zagrebu, dobrostivno poslao, razabirem, da je u nadbiskupskom pčelinjaku u Maksimiru u kratko vrieme od 1. svibnja do 1. rujna 1876, oko 40 župa s truhleža poginulo, ostale oslabiše tako, da su se morale spajati, akoprem se je sdušno phenolom na najraznije načine razkuživalo.

U ovakovih slučajevih moraju pčelci na očigled pčelaru propasti, a da im uz najbrižljiviju njegu i uz velike novčane žrtve pomoći nemože. Kako pako i sam operator svojemu zdravju škodi, kada se sa truhležom bori, izkusiše sami pčelari, dočim oboliše svaki put, kada s truhlim saćem radiše, oni i pomoćnici im, jer moradoše udisati gnjila kuživa, razvijajuća se iz gnjileće mase.

S prvimi pokusi, kojim sam ja povod dao, pokušanimi prošle godine sa saliciljskom kiselinom nije se uspjelo radi toga, što su se s njezinom prašinom košnice prašile i žestokimi alkoholskimi otopinami trnke prale, a pčele nisu mogle trpiti tudje tjelo, koje je za njih i neugodno bilo, te su odmah iz trnke bježale.

Praktično se je dala upotrebiti otopina iz 100 gr. saliciljske kiseline i 1000 gr. absolutnoga alkohola, koja se je čuvala u dobro začepljenih bocah kao normalna otopina, (Normallösung) i svaki put, kada je rabila, vodom se razblažila. Postupak kod razkuživanja dieli se na tri diela, a svaki put rabi drugčije pripravljena otopina saliciljske kiseline, te posuda (Bürette) 100 kubičnih centimetara sa pipcem (Quetschhahn) da se normalna otopina odmjeri.

1.) Stanovi (košnice, trnke), med, peludština i prazno saće razkužuje i pere se otopinom, pripravljenom iz 500 gr. vode i 30 kubičnih centimetara normalne otopine. Ova tekućina se ugrije na 20—25° C., pa se u nju omočenom izpiračom košnice svuda dobro namoče i protaru. U kutove i pukotine, kamo s izpiračom nemožeš, moraš otopine štrcaljkom tako zvanim „*arosseurom*“ (Refraichisseur, Bestäuber) uštrcati. Ova sprava se dade, kako se je pokazalo, jako sgodno upotriebiti. Sa imenom arosseur označujem ja posudu, u koju stane puhaljka i ciev, kojom tekućina izlazi (Austrittsrohr), spojena sa vertikalnom uzvodnom cievi (Steigrohr). Ovim jedno-

stavnim strojem, kojega upotrebljuju takodjer i zato, da otopljeno mirisje sitno porazdieliš, možeš sa razkuživom najpodpunije ovlažiti pčelinje stanove, saće i peludštinu, te i pčele same najnježnije oškropiti; izim toga dade se strujica navrnuti u sve uglove i pukotine. — Iz jednoga zapisnika, što mi je u rukuh, razabirem, da može mjesto arosseura u potrebi uspješno rabiti i četka (kefa), i to za pranje košnica, i saća, kao što i za poškropljenje stanica (bilo u njih leglo ili ne) i samih pčela. U tu svrhu umočiš finu četku u razkuživu otopinu, otreseš ju malo, da suvišna tekućina odpade, pa nekoliko puta povučeš brzo ali lahkom rukom amo tamo po saću po cieloj površini. Zatim postavi operator oprano saće preda se na stol, tako, kako je u košnici stajalo, umoči četku opet u razkuživo, otrese suvišnu tekućinu, uzme četku u lievu ruku, odalji se njom za 6 centimetara po prilici od saća, te vuče što brže s jednim prstom desne ruke po četki od jednoga kraja na drugi. Što brže prstom vučeš, to ćeš nježnije moći pčele oškropiti, jer su i kapljice, štrcajuće onda iz pojedinih čekinja tim sitnije, a ove dospiju i u stanice saća (Wabenzelle). Razumije se samo po sebi, da se ovo sve brže i podpunije arosseurom izvesti dade, i zato rabi četku samo u potrebi!

2.) Da poškropiš arosseurom pčele, moraš uzeti slabiju otopinu od one, s kojom se razkužuju stanovi, peludština i saće. Za ovaj slučaj valja uzeti 22 kubična centimetra normalne otopine sa 500 gramma vode. I u ovom slučaju rabi otopina mlaka, jer se saliciljska kiselina u hladnoj vodi ledi, pa bi mogli i pčelam hladnim škroplenjem naškoditi.

3.) Da se poškropi leglo, koje je strašno osjetljivo, razblaži se normalna otopina još jače. Dovoljno je ako se 14 kub. centim. normalne otopine saliciljske kiseline pomieša sa 500 gr. vode. Po hladnoj vodi bi se nježno leglo nahladilo, a od tople vode trpi saće. I u ovom slučaju moraš dakle dobro paziti, da ti bude toplota, kako no ju za razkuživo označismo. Komu rabi na opisani način razblažena otopina, te se drži oprezno svih navedenih naredba, izliečiti će sigurno svoje bolestne pčele, a da ih neuznemiri, ni nepoplaši.

Ali bolivo se tako neprestance obnavlja, da ga je moguće nadvladati samo onda, kada se opetovano na naznačeni način svaki treći ili barem svaki šesti dan razkužuje.

Tko nema dakle volje, ni vremena, da žrtvuje i nešto novca i rada na dosljedno izpunjivanje navedenih pravila, neka ni nepo-

čimlje, jer neće moći uspjeti, kako se i sam osvjedočih kod gdjekojih pčelara. Da se bolivo neuvuče ili nenaslaže u leta, (Flugloch) gdje se pčele najviše sakupljaju, namažu se ova svake večeri razkuživom br. III.

Košnice, u kojih ima samo četvrtina truhla legla, mogu se prirediti, da pčele i nadalje u nih živiti mogu, ako se truhle stanice odstrane. Ovakove stanice se unište, dočim se izvade malenim prociepkom, (Pincette) umočenim u razkužilo pod brojem I. navedenim, a zatim istom tekućinom s arosseurom oškrope.

U župah pako, u kojih imade polovica ili tri četvrtine truhloga legla, uništi se sve saće, košnice se izperu razkužilom broj I., a pčele same tekućinom broj II. poškrope. Zatim se postave natrag, da iz nova počmu raditi.

Akoprem navedene postupke rabeć, tako uspijemo, da možemo biti posve zadovoljni, to nam ipak ovakovo liečenje prilično dugo vrieme traje, dočim moramo neprestance kroz trideset ili četrdeset dana razkuživati. Mnogo brže ćemo uspjeti, kada budemo razkuživali kako je navedeno, *iz vana*, ali ujedno budemo liečili i *iz nutra* t. j. kada utisnemo saliciljske kiseline i u sam bolestni ustroj pčela. U ovu svrhu napravi se sirup iz saliciljske kiseline, dočim se razkuha pol kilogramma voćnoga ili gvozdena sladora ili meda, pol kilogramma burakova sladora, i deset kubič. centim. normalne otopine saliciljske kiseline u jednom litru vode i u boce do porabe spravi.

Podaje li čovjek na truhležu bolujućim pčelam u plitkih posudah ove sladornjače (Saccharat) kroz 14 dana, svaki dan oko $^1/_{12}$ litra na župu, to će brzo opaziti, kako ju pčele rado jedu. Saliciljskom kiselinom, što ju pčele na ovaj način užiju, ozdrave brže, nego bi se i nadao, a da su ozdravile, svjedokom su nam svaki put novo saće i mlado leglo, oko kojega živahno nastoje. Na truhležu bolujuće, ali manje okužene (inficirane) pčelce, kojim se leglo i saće ostavi, možemo takodjer sladornjačom saliciljske kiseline hraniti, ali obzirom na mlado leglo, nesmijemo sirupu nego polovicu napomenjene množine saliciljske kiseline primješati, jer je dokazano, da su žešće otopine leglu naškodile. — Sve do sada napomenjeno izpunilo nam je nade, kojimi smo se na saliciljsku kiselinu obratili, dočim nadjosmo u njoj krepko sredstvo bez ikakove pogibelji proti neizliečivoj dosada pčelinjoj bolesti, tim više, što se i pčele same rado hrane razkužnom ovom tvari. Da navedem konkretan, osobito poučan primjer, kako saliciljska kiselina može da pčelinjake razkuži

i ozdravi, evo razvitka truhleža i postupka proti njemu, a vadim ga iz dnevnika, kojega mi je neki sdušni pčelar poslao.

„Trulež (pomor) uništi mi godine 1874 i 1875 veći dio mojega pčelnika, akoprem sam ja obe godine svaki mjesec sve košnice s razblaženim phenolom razkuživao i sve trulo leglo odstranjivao. Ali ako im nebi sve gradnje odstranio, pčele u nove stanove neprenio i gladom neliečio, te uz to i 3 do 4 župe u jednu nespojio i dobro nehranio, leglu nebi nikako pomoći mogao, a pomor bi se sve dalje širio i zdrave župe napao.

Danas bi mi bila jedna župa zdrava zdravcata, a za 8 dana bi tako počela sva truliti, da bi na letih po trulini i gnjiloći strašno zaudaralo. Za 3 tjedna bi mi najjače župe tako oslabile, da bi 3 do 4 takove spojio i jedva kakov *drugi roj* ili *(roj za silu)* (Zweitschwarm) dobio. Karboljskom kiselinom nisi mogao da razkužiš ni pčele, ni satje, ni truhlo leglo, jer pčele nemogu nikako da se priuče na duhu ovoga tiela. Pokušavalo se je na razne načine, i svaka trula stanica s karboljskom kiselinom potipkala, ali svaki put bi se ciela župa za deset časova izselila i leglo ostavila. U šest mjeseci mi je skoro polovica moga pčelnika sasvim poginula, a župe, koje su ostale, tako su oslabile, da je bilo na njih vidit, kako neće prezimiti moći. S toga sam ih morao i opet spajati, akoprem ni meda bilo nije. Skoro da nesdvojih, jer sam vidio da mi liepi pčelnik propasti mora, a da mu pomoći nemogu, akoprem sam ga što bolje i više mogoh njegovao, zdravlje žrtvovao i silu novaca potrošio. Kada se trulež u pčelniku ovako strašno pojavi, to vam znadem reći, pošto sam sám na sebi izkusio, da je i pčelarovo zdravlje u opasnosti. Moj pčelinjak je tako sagradjen, da u njemu ja i moj poslužnik stanovati možemo. Svaki put, kada bismo s trulim leglom koji dan posla imali, obolili bi obojica, a ozdravili tek onda, pokle bi gnjileće tvari odstranili. S toga se veoma uzradovah saliciljskoj kiselini, ali i uz dvojaku moju revnost neizpadoše mi prvi pokusi, kako sam se nadao. Istom kada sam ovo razkužilo umno (racionalno) rabio, osvjedočio sam se, da je sbilja valjano. Saliciljska kiselina moći će ipak rabiti za *liek* i za *preservativ* proti truležu pčelinjeg legla. Ja sam neko vrieme davao svakoj župi svakih osam dana po šest žlica čistoga raztopljenoga šećera, te bi u svaku litru po 180 kapi[1] saliciljske žesti po-

[1] Do ovoga označivanja za razblaživanje alkoholične otopine saliciljske kiseline netreba ništa držati, jer se i onako neda u porabi (praksi) brojiti množina tekućine po kapih.

miešao. Ali na moju žalost, nemogoh, da s ovim i dalje hranim, jer mi je moja gospoština zabranila, da i dalje sečer trošim.[1]

U proljeću g. 1876 okuži se truležom još dvanaest košnica, ove smo u šest župa spojili i saliciljskom kiselinom razkuživali.

Sada (1. srpnja 1876) imade od ovih pet zdravih, koje liepo napreduju, na 23. lipnja, kad smo ih pregledavali, imala je jedna još nekoliko trulih stanica. Sve župe ćemo s toga još neko vrieme razkuživati".

Izmedju mnogih sasvim potanko opisanih primjera, koji su mi u rukuh, neka služi još sliedeći, da razjasni kako grozno hara trulež i kako ga je moći izliečiti.

„Kasno u jesen 1875, kada je cielo leglo već izašlo bilo, ostale su u mojoj župi još četiri stanice pokrivene. Kad smo ih pregledali, našli smo, da su trule, pa smo ih izrezali, sa phenolom razkužili i cielu košnicu njim oprali.

U proljeću 1876 nije se trulež na leglu pokazao, te se i uz opetovano pregledavanje do 20. svibnja t. g. nije moglo trulo leglo naći. Istom 20. svibnja nadjosmo na jednoj ploči 27 truhlih stanica, pa jer je bilo vrieme hladno i kišovito, nismo mogli košnice razstaviti. Tek 29. svibnja pregledasmo točno košnicu i nadjosmo 5 lastra (saća), 12 palaca visokih i $9^1/_2$ palaca širokih, punih legla, ali izmedju 600 stanica, koje otvorismo, našli smo samo 2 zdrave.

Zatim odstranismo cielo leglo, premjestismo župu u novu košnicu i poškropismo ju (četkom) otopinom saliciljske kiseline, te hranismo kroz 8 dana sa šećernom otopinom, u kojoj je bilo i saliciljske kiseline. Za mjesec dana sagradila je župa novo liepo saće, posve je zdrava, te je srednji pčelac".

Ovakovih i sličnih primjera imade silesija, osobito u izvješćih nadbiskupskoga pčelara u Zagrebu.

Sve pažnje o truležu legla i liečitbe sa saliciljskom kiselinom, bilježene skoro kroz dvie godine, možemo u sliedećih dviuh točkah u kratko ponoviti:

1) Trulež legla postaje po svoj prilici uslied nahlade pčela ili

[1] Iz štovanja prama pisatelju ovoga izvješća nisam mu u ovom navodu imena naveo. Naš izvjestitelj nam ujedno potvrdjuje s ovim one prvo navedene potežkoće, s kojimi se je pčelaru boriti, da nabavi potrebita sredstva, bez kojih na kojekakove pokuse ni misliti nije; jer kako ovdje iz priprostih riečih pčelarovih vidimo, zabranila mu je gospoština šećer dalje trošiti, pa su morali uslied toga i dalnji pokusi prestati.

uslied slaboga nedostatnoga hranjenja. Na živih pčelah se počme razvijati iz vana silesija trusa od gljivica (micrococcus), a tielo počme gnjiti. Razvitak ove gnjiloće moći je uništiti u veoma mnogo slučajeva normalnom otopinom.[1]

2) Ostane li tako okuženo leglo u košnici, a da se nerazkuži, onda se razvijaju bakterije tako silno, da kroz cieli ustroj pčele prodru i isti med i pelud raztvore. Ličinke, koje se okuženom hranom hrane, otruju se takodjer, a medjutim poruši raztvorba u pčelinjoj utrobi i život pčelam. Pčele izumiru na sav mah, a ličinke gnjiju iz nutra van. Na ovom stepenu neda se više proti truležu raditi vanjskim razkuživanjem.

Jedino sredstvo, kojim ćeš još pčele izliečiti, jest sladornjača saliciljske kiseline; ali razkužujuć iz nutra, nesmiješ naravski zapustiti i vanjsko razkuživanje, kako ga iz početka navedosmo.

Svaki pčelar će dakle s veseljem pozdraviti saliciljsku kiselinu, jer će u njoj naći, nastojeć živo oko svojega pčelnika, ne samo liek proti truležu, koji se već pojavio, nego takodjer i preservativno sredstvo proti ovoj harajućoj bolesti. Način razkuživanja, kojega evo potanko i s primjeri navedoh, dati će se još po razumnih (inteligentnih) pčelarih kojekako popraviti, dočim je način, kojim dalje raditi valja dosadašnjimi uspjesi dosta jasno označen.

Pošto mi po mojem zvanju, kao učitelju u zemlji, gdje se ljudi s pčelarstvom manje, nego li u susjednih državah Njemačke bave, kod ovih pokusa samomu sudjelovati i nadzirati ih, nije bilo moguće, to sam se morao uteći k požrtvovnosti i dobroti nekojih pčelara, pa sam evo nastojao, da razložim u kratko sve što su ovi opazili i izkusili.

Da se pako ovaj postupak na veliko pokušati uzmogne, naplatio bi se trud vladam, odnosno ministarstvom za poljodjelstvo, kao što i gospodarskim družtvom da pomognu ratarom, kada se trulež

[1] Doznajem iz jednog izvješća dobrostivo mi priposlanog po g. med. dru. *Ammerlingu*, tajniku physiokratičnoga družtva u Pragu, da je trulež legla god. 1876 u Českoj strašno harao — da se nije kojegdje (sporadično) nego po svuda pojavio. Osobito je harao na gospoštini g. grofa *Rudolfa Kolovrata-Krakovskoga* u Hrobih, koji je uz veliki trošak ciperske pčele nabavio. Od 120 košnica oboli ih 80, pak je pošlo za rukom spasiti ih većinom sa saliciljskom kiselinom. Pošto se narav rečenih pčela još podnebju srednje Europe dosta prilagodila nije, a radilice neizmjeran broj mladoga legla za nepogodna vremena dostatno hraniti nemogu, to mi se čini, da je i to uzrok, da se trulež na njihovu leglu pojavljuje.

pojavi s naputci, te da občinam saliciljske kiseline sa posebnimi naputci za porabu porazdiele.

Netrebamo ni napominjati, da će se ovakovom inicijativom sa strane krugova i družtva na to pozvanih gospodarstvu sačuvati važno vrelo dohodka, a narodnomu imetku umanjiti znatni gubitci.

Obodren uspjesi saliciljske kiseline proti truležu pčela, nastojim i oko toga, kako se analogično i predvidjati može, ne bi li mi za rukom pošlo, ovaj izkušani postupak i proti *bolesti svilaca* upotriebiti.

U tu svrhu sam se obratio na visoka ministarstva za poljodjelstvo u Austriji i Italiji, te se nadam, da ću uz pomoć ove visoke upravljajuće oblasti, u korist domaćega svilarstva uspješno moći pokušati, da li se može saliciljska kiselina i proti ovoj harajućoj kugi kao preservativ ili kao liek uporaviti.

U Berlinu, 20. srpnja 1877.

Bartolomije Georgijević,

Hrvat, pisac šesnaestoga vieka.

od dopisujućega člana Čedomilja Mijatovića.

Čitano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 25. listopada 1877.

U Šafarikovom djelu „Geschichte des slavischen Schriftthums“ (III, 283) pominje se Bartolomije Georgijević kao pisac nekolikih djela svjetskog sadržaja. Poimence se tamo navodi:

1. De Turcarum Ritu et Ceremoniis Parisiis, 1545, 16°;

2 De origine imperatorum Turcorum brevia capita; adjectus est libellus de Turcorum moribus etc. Lugduni Bataviae 1553, 12°. A od ovog istog djela pominju se još i izdanja od god. 1560 i 1562 Viteb.; 1578 Lugd. Bataviae).

3. Barth. Georgiewicz Turkenbüchlein, ganz wahrhaftige und aber erbärmliche Beschreibung von der Pein, Marter, Schmerzen und Tyranney so die Türcken den gefangenen Christen etc. anthun, auch von ihren Ceremonien, Policien, Kriegen, Feldbau, Gebräuchen etc. mit angehängten Dialogis turckish und slavonisch etc. übersetzt von Johann Zschorn. Strassburg, 1558, 8°.

Već iz toga što Šafarik pominje tri razna djela Georgijevićeva, i još od jednoga četiri izdanja u 25 godina a od drugoga njemački prievod, dalo bi osnova misliti, da je Georgijević pisac nešto višeg nego običnog značaja.

I ja sam prije svojih 12 godina na biblioteci u Monakovu zapazio veliki broj izdanja Georgijevićevih djela u XVI vieku, i na to sam mimogred obratio pažnju u jednom mom članku štampanom u „Vili“ godine 1866.

Nego ni Šafariku nisu poznata bila sva djela Georgijevića, niti se je inače što o njima do sada bliže znalo, te da bi se tome čovjeku dalo u književnosti i u historiji ono mjesto, koje on zaslužuje.

Prolazeći ovoga ljeta kroz Beč i Monakovo svratih na tamošnje

biblioteke te nadjoh još i ova do sada nepoznata izdanja, odnosno djela, Georgijevićeva:

Na bečkoj biblioteci:

1. De Turcarum ritu et caeremoniis, authore Bartholomaeo Georgievits, Hungaro Peregrino Hierosolymitano, qui tredecim annos apud eosdem servitutem serviendo, omnia experientia didicit. Antwerpiae 1544, 12°. Na kraju imaju nekolike najobičnije konverzacije i najpotrebitije rieči turske protumačene latinski.

2. Exhortatio contra Turcas ad Illustrissimum Principem Maximilianum, Archiducem Austriae, Ferdinandi Regis filium etc. Bartholomaeus Georgievits, clientum humilissimus. Na poslednjem listu stoji zabeleženo, da je štampano u Antverpenu godine 1545. Izdanje u 12°.

Na monakovskoj biblioteci:

3. De afflictione tam captivorum quam etiam sub Turca tributo viventium Christianorum, cum figuris res clare exprimentibus, additis nonnullis vocabulis, Dominica oratione, angelica Salutatione, Symbolo Apostolorum, linguae sclavonicae cum interpretatione latine libellus. Authore Bartholomeo Georgii Hungaro, Peregrino Hierosolymitano, qui per duos menses catena collo vinctum, saepe venum datus, XIII annos apud eosdem servitutem serviens, omnia experientia vidit et didicit. Na posljednjem listu: Antverp. typis Copenii, ann. 1544. Izdanje u 8°. Ovo s više strana zanimljivo djelo posvetio je pisac caru Karlu V. Na posveti se potpisuje: Bartholomaeus Georgivits (sic!) Lovanii idibus Mart.

4. Libellus vere Christiana lectione dignus diversas res Turcarum brevi tradens, Bartholomaeo Georgevics peregr. hierosol. authore. Romae 1552. 8°. Ovo je upravo zbornik Georgijevićevih spisa o Turskoj. Tu je štampano: De Turcarum ritu et ceremoniis. — De re militari. — De Agricultura. — Dialogus Turcae cum Christiano. — De afflictione Christianorum captivorum etc. — Vaticinium infidelium. — Deploratio cladis Christianorum ad potentissimos monarchos. — Exhortatio contra Turcas. — Na drugoj strani prvoga tiska štampana je pjesma, koju je „in laudem authoris spjevao Jovan Gotschalk, „Brabantinus Poeta laureatus“. Na naslovnom listu ima drvorezna vinjeta u kojoj je dosta satire. Naslikani su svi suvremeni vladaoci evropski kako spokojno sjede na priestolima, drže mačeve, skiptre i zemne šare, a ispod njih preko cielog lista naslikano je, kako Turci vode lancima okovano roblje hriščansko, kako ga biju, ubijaju, spaljuju, i raznim mukama muče.

5. Specchio della peregrinatione delli più notabili luoghi della Terra Santa di Promessione et delle processioni et ceremonie che nella città di Hierosalem si sogliano celebrare, Bartholomaeo Georgieuicz di Croatia, detto Pellegrino di Hierusalem auttore. Roma, 1554, 8°. Posvećeno je papi Juliju III. a podpisano u Rimu 3. Jula 1553. Od ovog istog djela ima i jedno drugo izdanje od god. 1556. u Rimu. Ima topografsku kartu Palestine, i na kraju mali rječnik talijansko-arapsko-haldejsko-jevrejski.

6. Turckey oder von yetziger Turcken Kirchengeprang, Sytten und Leben, verdeutscht durch Joh. Herold. Basel, 1545. 4°.

7. Ein Vermahnung wider den Türcken Bartholomaei Georgieviz P., in welcher die turkische Kriegsleuth gegen den Christen eigentlich verglichen werden, aus der lateinischen in Teutsche sprach ubersetzt. Getruckt zu Franfurt am M. 1595. 8°.

Osim toga na monakovskoj biblioteki imaju od Georgijevićevog djela De Turcarum moribus ova izdanja: Lugd. Bat. 1555, 1558, 1567, 1578, 1598; — Witteb. 1562; — Helmestadii 1671.

Češki slovník naučny pominje od Georgijevića Disputatio de fide Christiana štampano u Beču 1547, i još ove češke prievode:

O začátku tureckého císarstvi etc., k tomu o obyčejich tureckých, knižka od Bartoloměje G. etc., s předmluvou dobré paměti vysoce učeného muže Filipa Melanchthona, přel. od kněze Jana Moraviusa, v Praze 1567.

O začátku panováni tureckého etc. ku kteréžto jest přidana knižka o tureckých obyčejich, sebrana od Bartol. G., z lat. přel. Jan Miroticky. Kroměřiž 1572. Od ovoga ima i jedno izdanje od 1576 u Olomucu.

Sansovin je u svome zborniku „Historia universale dell' origine et imperio di Turchi“ koji je štampan u Mlecima godine 1573, štampao u italianskom prievodu Georgijevićevo: „Vaticinium infidelium“, „De christianorum cladibus et calamitatibus“, „De afflictione tam captivorum quam sub tributo viventium Christianorum“, „De Turcarum Ritu et ceremoniis“ i kratak izvod iz „Exhortatio contra Turcas.“

Kako su se spisi Georgijevićevi u Evropi rado čitali, najbolje pokazuje ovaj hronologijski pregled kad je što štampano od onoga što nam je do sada poznato. Tako je štampano:

God.	1544	u Antverpenu	De afflictione;
„	„	„ „	De Turcarum ritu;
„	1545	„ Parizu	De Turcarum ritu;

god	1545	u Antverpenu	Exhortatio;
„	„	„ Bazelu	Turckey;
„	1547	„ Beču	Disputatio;
„	1552	„ Rimu	Libellus;
„	1553	„ Lajdenu	De Turcar. moribus;
„	1554	„ Rimu	Specchio;
„	1555	„ Lajdenu	De Turcar. moribus;
„	1556	„ Rimu	Specchio;
„	1558	„ Strasburgu	Turckenbüchlein;
„	„	„ Lajdenu	De Turcar. moribus;
„	1560	„ „	„ „ „
„	1562	„ Vitenbergu	„ „ „
„	1567	„ Lajdenu	„ „ „
„	„	„ Pragu	O obyčejich;
„	1572	„ Kromerižu	O začatku;
„	1573	„ Venetia	Sansovinovo izdanje;
„	1576	„ Olomucu	O začatku
„	1578	„ Lajdenu	De Turcar. moribus;
„	1595	„ Frankfurtu	Ein Vermahnung;
„	1598	„ Lajdenu	De Turcar. moribus.

I ovo su samo ona izdanja iz XVI vieka, koja su nam do sada poznata, a prilike je da će ih biti i više i na drugima jezicima, koja ćemo tek pronaći. Naročito bih rekao da ćemo naći još i prievoda na poljskom jeziku, jer se iz jedne bilješke Georgijevićeve koju ćemo niže navesti, vidi, da je Georgijevića novčano potpomagao i sekretar kralja poljskoga.

Koliko je meni poznato, Georgijević je prvi Slovenin, kojega su spisi tako rano stekli toliku raširenost i svaku priznanost u Evropi. Rim na jugu, Antverpen i Lajden na sjeveru, Pariz i Strasburg na zapadu, Beč i Prag na istoku centralne Evrope imaju pune ruke posla oko izdavanja Georgijevićevih djela.

Pojav se taj objašnjava suticajem nekolikih osobitih prilika.

Prije svega javna raspoloženost duhova u Evropi bila je zgodna za prijam takvih djela. Valja imati na umu, da je Georgijević izašao sa svojim spisima samo petnaest godina poslije prve obsade Beča. I upravo onda, kad su se po morima jadranskom i sredozemnom bile strahovite bitke medju flotama hrišćanskim pod Andrijem Dorijom i turskim pod Hajredinom (Barbarosom) i Dragutom. Turci su u jedan isti mah velikom drskošću napadali na Njemačku, Italiju i Španiju. Moć i slava njihova dostigle su bile ze-

nit svoj. Strava od Turaka zavladala je dvorovima i kolibama hrišćanskim. Po katoličkim zemljama svaki dan u podne zvučala su zvona sa crkvenih kula pozivljuć narod da se Bogu pomoli, da hrišćanima protivu Turaka na pomoći bude. Opasnost od Turaka, a s time i pitanje kako da se toj opasnosti doskoči, bilo je predmet svakidašnje brige i političarima i gradjanima. Rimske su ga pape neumorno pokretale i katoličko svećenstvo živo prihvatalo. U takvim prilikama prirodno je da se s velikom žudnjom tražilo na čitanje sve ono, što je htjelo da pokaže, kako je što u Turaka i naročito u čemu je tajna njihovih pobjeda.

Na svu priliku djelovala je prilično i reklama, da je djela ona pisao čovjek, „koji je 13 godina proveo u turskom robstvu, dva mjeseca išao u lancima okovan i sedam puta bivao preprodavan kao rob".

Ali osim ova dva momenta, koja baš sad napomenuh, ja se usudjujem da tvrdim, da je osnova popularnosti Georgijevićevoj u samim unutrašnjim vrlinama spisa njegovih.

Prije svega on je za svoje vrijeme originalan u samom načinu kazivanja. On je prost, izbjegava težnju da pravi efekte vještačkim načinima, ne razmeće se klasičkim znanjem ni biblijskim arabeskama. Govorim ovo, što su učeni suvremenici njegovi jako voljeli, da svoje spise obilato prošaraju dokazima svoje klasičke ili biblijske načitanosti. Od Leonida, Temistokala, Darija, Mitridata, Pirhova i Hanibala ne možete da vidite suvremenoga Sulejmana i njegove Ibrahime i Mustafe. Od citata iz Isaije i Davida ne možete da vidite Muhameda. Uzmite samo radi primjera pa uporedite Exhortatio Reverendissimi cardinalis Nicaene (Besariona) ad illustrissimos inclytosque Italiae Principes contra Turcas (Romae 1537) sa Georgijevićevom Exhortatio contra Turcas! Tamo sve kipti od ritorskih figura i od iscifranoga okvira jedva vidite sliku. U Georgijevića je vedra prostota, čistota i jasnost. On bi mogao s pravom da uzme za svoje moto ono, što u predgovoru k rimskom izdanju sam o sebi veli, da je pisao: *breviter ac fideliter*. Prostotu svoga stila on osjeća, i prema ukusu ondašnjeg vremena siromah smatra je za mahnu. U pogovoru k rimskom izdanju on moli čitaoca da ga izvini, što se njegovo pisanje ne odlikuje ni „elegancijom ni elokvencijom", jer „ja sam", veli, „veliki dio moga vremena proveo ne u učenju nauka i liepih vještina nego radeći težačke poslove u Turaka".

Ne griešeći afektacijom visoke učenosti, Georgijević je dosta srećno izbjegao i jednu drugu antipodnu mahnu suvremenih pisaca.

Knjige onoga doba za narod pisane — naročito za narod njemački pisane — grozno su grube. Uzmite npr. kako Georgijević crta vrlo delikatnu sliku „prodaju roblja hrišćanskog na javnom trgu“ i uporedite je s onim, kako se ta ista slika crta u spisu Sibinjanina Milbahera „Cronica Abkonterfayung und Entwerffung der Türkey. Augsburg 1530“ — pa ćete se uvjeriti kolikom se mjerom pristojnosti naš zemljak odlikuje. Kad njegova kičica uzima nešto masnije boje, to biva u nekoj vrsti patriotske indignacije, o čemu ćemo niže navesti primjera iz njegove Exhortatio. Ali tada ga izvinjava potreba da se istina kaže kao što je.

Dalje se Georgijević odlikuje i velikom praktičnošću. Tako npr. u svome Specchio della peregrinatione on posvećuje cio prvi dio kazivanju, koji su putovi, kojima se u Palestinu iz Mletaka otići može, kakve se prilike za putovanje mogu naći, u opće daje vrlo praktična objašnjenja potrebna svakome putniku; u drugom dielu opširno opisuje topografiju Palestine i prilaže uz to vrlo zanimivu kartu; tek u trećem dielu govori o crkvenim obredima i drugim ceremonijama i svečanostima u Jerusalimu i još na kraju prilaže rječnik talijansko-arabsko-jebrejsko-haldejski. U svojim spisima o Turskoj on se ne zadovoljava da opiše samo ustanove i ceremonije nego prilaže i uput za najobičnije i najpotrebitije razgovore na slovenskom i turskom jeziku. Sve su to dokazi za praktičnost pogleda njegovih.

Osim toga, iz svakoga Georgijevićevog spisa izlazi na vidik, da je to čovek velikog hrišćanskog rodoljublja. Njemu je ciel da se hrišćanska Evropa ujedini pa progna Turke. Njegovi su spisi agitacija u pravcu te cieli. U toj cieli on ih daje ilustrovati. On piše savjete, opomene i pozive vladaocima hrišćanskim, meće prst na žive rane hrišćanskog družtva i pokazuje kako bi se pomoglo. Jedno svoje djelo posvećuje caru Karlu V-om, „jer“, veli, „ti po najprije i prije sviju drugih možeš učiniti, da se Turci prognaju, i nadamo se da ćeš to skorim i učiniti“. Najjasnije se njegov patriotizam ogleda u njegovoj Exhortatio contra Turcas, iz koje ćemo malo niže neke izvode saopćiti. Što je u Georgijevića još najljepše to je, što ga njegov patriotizam ne zasljepljava prema vrlinama neprijatelja, koji mu je inače tako mrzak. On ne samo da vidi, nego i oštro i smjelo kazuje slabosti na hrišćanskoj strani, i otvoreno kazuje vrline, kojima su Turci onoga doba nadmašavali svoje hrišćanske suvremenike. Niti zatvora oči pred pogrješkama vladalaca

i starješina. Georgijević je patriot, koji ne laska ni carevima ni narodima.

Šteta što za sada nemamo bližih podataka o ovome tako interesantnome čovjeku. Iz samih njegovih djela znamo samo za nekolike pojedinosti njegova života, koje je on sam ovdje i ondje mimogred pomenuo. Znamo da je iz Hrvatske, jer se na posljednjem svom djelu (Specchio della peregrinatione) tako potpisuje, ma da se ranije potpisivao Hungarus te se kao takav i u češkom Slovniku naučnom pominje. Znamo dalje, da je bio sveštenik katoličke vjeroispoviesti, da su mu Turci sve imanje oplienili i upropastili i njega samog kao roba sobom odveli. Ovo se je, po češkom naučnom Slovniku, zbilo u godini 1528. Turci su ga kao roba u lance okovanog vodili po evropskoj Turskoj i po Maloj Aziji puna dva mjeseca, prodavali i preprodavali sedam puta i to sve na teške radove težačke. „Tamo (u Maloj Aziji)," veli on u posveti svoga rimskog zbornika kardinalu Inocentiju Demontu, „ja sam pod surovom strogošću turskom morao da služim gladan i žedan, na zimi i u nagoti pod vedrim nebom ležući, ovce i stoku pasući, zemlju orući, konje njegujući i vojujući. Utekoh odatle, udarih pustinjom jednom, tumarah prema sjeveru, prolažah kroz divlje zvjerove, hranih se žirom, poljskim travama i gorkim korienjem, jedva dušu držeći. Usudih se da se prevezem preko Helesponta na splavu, koji načinih povezavši konopcem nekoliko greda. Tada me uhvatiše i povratiše natrag, vezaše mi ruke i noge, oboriše na zemlju i grozno istukoše, pa me onda prodadoše razbojnicima, koji robljem trguju".

Navedoh ovaj nacrt njegov o sebi samom, da se vidi kako je to bio čovjek pun okretnosti, preduzimljivosti i izvanredne drskosti, čovjek duševno a bez sumnje i tjelesno jak, kad je sve te patnje preko svoje glave pretrpiti mogao. Ovakav čovjek mogao bi postati srećan junak narodne Robinsonijade. S nešto dara jednoga Danila Defoa ili jednoga Žila Vernea od Georgijevićeva života u Turskoj mogao bi se načiniti roman, u kome bi naš jugoslovenski stradalnik imao ulogu jakog simpatičnog karaktera na pozornici, na kojoj bi se u dubini javljala Palestina sa svojim čudesima, Sirija sa svojim beduinskim šatorovima, Anadolija sa svojim ružama i laletima, ciela turska carevina onoga doba sa svojim bogatstvom u formama, bojama i uzbudljivim prizorima.

Dalje se iz Georgijevićevih djela vidi, da je on i po drugi put pokušavao da se bjegstvom spase i to bjegstvom u pravcu k jugu. I tada mu je sreća poslužila te nadje skloništa u manastiru sv.

Frana Jerusalimskog na gori Sionu. Tu je proveo godinu dana teško bolestan. Ozdravivši putovao je po Palestini, a za tim prešao u Evropu i preduzeo da putuje po zapadu. Uzevši da je zarobljen bio godine 1528, da je 13 godina robovao, 1 godinu ležao bolestan na Sionu, i za tim još po Palestini putovao, izlazi da je on prešao natrag u Evropu god. 1543. S proljeća 1544 već ga nalazimo u Brabantskoj u Luvenu, gdje je tada bio najslavniji univerzitet onoga doba. 29. Maja 1547 nalazimo ga u Varadinu na javnoj prepirci s učenim Turčinom Derviš-Čelebijom. A tamo je došao, pošto je, kako sam veli, „velikim trudom i ne bez velike opasnosti života proputovao po istoku, zapadu, jugu pa i sjeveru". U Septembru 1552 već u Rimu potpisuje predgovor k izdanju svih svojih dotadanjih spisa. 3. Jula 1553 opet u Rimu potpisuje posvetu spisa „Specchio della Peregrinatione" papi Juliju III. Na svu je priliku u Rimu ostao sve do svoje smrti, koja mu je bila god. 1560. po bilješci u Naučnom Slovniku češkom.

Ono što je sam iskusio i saznao na turskom dvoru i u turskoj vojsci, kao i inače što je čuo od turskih učenih ljudi i staraca čitati i pripoviedati, „to sam", veli, „kratko i vjerno na raznim mjestima i u razno vrieme spisao, jedno po jedno na sviet izdao, pa su to poslije učeni i čestiti ljudi preveli na razne jezike i javnosti predali. Sad sam progledao šta će za čitaoca biti potrebno, korisno ili i prijatno, pa sam sve to u jednu knjigu sastavio". Ovo je on pisao u Rimu 1522 u predgovoru k izdanju svojih spisa. A u pogovoru k istom izdanju on pominje sa zahvalnošću dobrotvore svoje. Pomagali su ga novcem, te je mogao živjeti i raditi, kardinali: Jovan Dominik episkop Tranenski, Jovan Petar Karafa, Petije Pačijeka, Bernardin Mafej, Oton de Valtpurg, Petar Britanac, Gvidon Askanije. Osim njih mu je štedru pomoć činio i arhijepiskop Kolonjski Adolf, preko svoga izaslanika Petra Dunsberga, a tako i Olah, arhijepiskop Upsalski, i Adam Kanarski, prepozit poznanjski i sekretar kralja poljskog.

Joahima Latorfa, kanonika magdeburškog, i još nekog Petra Pavla de Brevibus, pominje kao ljude, koji su mu pomagali pri štampanju spisa njegovih.

To je sve što je za sada meni o Georgijeviću poznato.

Od djela njegovih najvećeg interesa za nas imaju njegovo De afflictione tam captivorum quam etiam sub turca tributo viventium Christianorum libellus, i njegova politička brošura Exhortatio contra Turcas.

*

De afflictione libellus ostaće još za dugo pouzdan izvor istorijskim istraživanjima o društvenim i političnim ustanovama turske carevine u XVI vieku. Suvremenici su jako crpli iz njega, i u mnogim djelima njemačke i talijanske književnosti iz druge polovice toga vieka poznaju se kompilacije iz Georgijevića. Za nas je osobito zanimljivo što u jednom djelu o Turcima i turskim ustanovama, iz prve polovine šesnaestoga vieka, nalazimo primjere srpskohrvatskoga jezika. Georgijević je na ime na kraju toga svoga djela dodao: „Dialogus salutationum, interrogationum ac responsionum linguae Sclavonicae". Kako primjeri našeg jezika iz prve polovine šesnajestoga vieka mogu imati interesa za naše učene ljude, a i kako se iz njih vidi kojim je narječjem Georgijević govorio, to ću ovdje ispisati njegove razgovore onako, kako ih je on napisao:

Salutatio: Pomozi bogh gospodaru. — Responsio: Dobro dossao prijateliu. — Interr: Jeli ovay pravi puth v Kalipolie. — Resp: Ni brate, zabludiossi daleko. — Interr: Od koiessi zemlie kazuimi. — Resp: Od Vlaske zemliessam od Benetak. — Interr: Ukasi mi puth pravi, tako ti boga. — Resp: Hodi samnom neboisse nistar. — Interr: Jeda koie glasse imas kazuimi. — Resp: Ne takomi vire, da znam povidalbih ti. — Interr: Ostai zbogom brate oni e grad kamo gres. — Resp: Poi zbogom i bogh te zdravo nossio. — Interr: Hvalu ti imam i dobra ti nots bila. —

Iza ovih razgovora dolazi u rimskome izdanju (u drugima nema) naročiti dio Vocabula Sclavonica i u njemu najprije grupa Coelestia: bogh, nebo, sunze, misez, zvizda, lito itd.; za ovim grupa Terrena: clovik, sena, zemlya, kamen, drivo, kruh, hleb, mleko, itd.; za ovim grupa Fructus: stablo, ssad (fructus), vinograd, grozdie, smokua, orah, daymi ysti, piti, donessi ovamo, neka stoi, ostai gori, ssedi doli, hodi vred (veni cito), tsiekai malo, ssuknia, kossulya, klobuk, pass (cinctura), postoli (calciamente).

Za ovim dolazi Dominica oratio: „Otcsse (tako!) nass ki yessi na nebessi, svetisse ime tuoie. Pridi kralyevsstvo tuoie, budi volia tuoia, kako na nebu i na zemlij. Kruha nassega ssagdaniega dai namga danass i odpuscia (tako!) nam dughe nasse kako i mi odpusciamo dusnikom nassim, i nepeliai nats u napast, da izbavi nats od nepriazni. Amen".

Iza nje stavlja Georgijević Salutatio Angelica: „Zdrava Mario milosti puna, Gospodin stobom, blasena ti meu senami i blasen tsad utrobe tvoye Jesus Kristus. Sueta divo Mario maiko bosya, moli zanats grisniche, tsada i v vrime smerti nasse. Amen".

U rimskom izdanju ima još i cio simbol vjere: Viruyu Bozi votczu (tako!) semoghuciem stvoriteliu neba i zemlie itd.; i na posljetku i brojevi od jedan do deset, sve desetine do stotine, i tisuća, koju Georgijević piše: „tusucia". No ni ovoga nema u poznijim izdanjima.

Na kraju svega toga Georgijević se obraća čitaocu izjavom u kojoj kaže: „Činilo mi se, dragi čitaoče, da će dobro biti, da nekolike rieči slovenske dodam, da vidiš, da se slovenski govor razlikuje od persijskog, kojim se Turci služe. I još valja da znaš, da k onima, koji ovim jezikom govore, treba pribrojati: Hrvatsku, Dalmaciju, Rusiju, Vlašku, Srbiju, Češku i Poljsku, koje se zemlje zbog udaljenosti krajeva u nekim riečima i u izgovaranju u nekoliko i razlikuju, kao što se Italijanci razlikuju od Španaca, Niemci od Flandraca. Neka ti dalje ne ostane nepoznato, da se Ruteni i Srbi ovim jezikom služe i pri bogosluženju. Ovi imaju 34 slova, koja nijesu mnogo različna od grčkih. Tako je i u Hrvata, samo što se njihova slova mnogo razlikuju od onih oblikom, premda su brojem i glasovima kao i ona. Upravo nama nije moguće da latinskim slovima pravi izgovor njihovih rieči obilježimo. I Turci se služe ovim jezikom na dvoru svoga cara, kao i na krajinama slovenskim."

Čini mi se da je vrlo jasna težnja Georgijevićeva, da rieči ispiše onako, kako se govore, i još onako kako bi se nacrtao ritam ciele rečenice. Osjećao je ulogu, koju akcenat ima u našem govoru, i rekao bih, da je s obzirom nanj po neke rieči spajao u jedno (koiessi, kazuimi, takoti, zemliessam itd.) Da nije bio ni sam zadovoljan načinom, kako je po gdjekoje glasove pisao, vidi se iz njegove izjave, koja i ako je nešto malo komična u svome uvodu, ipak je u svojoj cjelini zanimljiva, a onim svojim tvrdjenjem na završetku upravo značajna.

Za političare je od daleko većeg interesa Georgijevićeva *Exhortatio contra Turcas.* To je diskusija jednoga od najznatnijih političkih pítanja, koje već od četiri vieka zanima Evropu. To je ni manje ni više već diskusija istočnog pitanja u šesnaestome vieku. Ovaj bi spis Georgijevićev bio za nas značajan i onda, kad u njemu ne bi ništa drugo bilo, do priedloga o progonstvu Turaka iz Evrope, i napomene o mogućnoj podieli njihovih zemalja medju evropske države. Ali Georgijević je uzeo da odgovori i na jedno predhodno pitanje: „Za što se već do tada Turci prognali nijesu?" Upravo najveća njegova zasluga i leži u odgovoru na ovo predhodno pita-

nje, jer u njemu nam je on ostavio vjernu sliku političnog i društvenog rastrojstva u Evropi onoga doba, a u isto vrieme oštrom kritikom takoga stanja ostavio nam je dokaz nezavisnosti svoga duha.

Kako su djela Georgijevićeva malo pristupna širem krugu čitalaca, to mislim da ne će suvišno biti, ako ovdje iz bliže saopštim sadržinu njegove političke brošure o istočnom pitanju.

Kao što se iz bibliografskog pregleda, koji sam napried stavio, vidi, ovo je izdanje bilo upravljeno na nadvojvodu austrijskog Maksimilijana. Poznija su izdanja upravljena na sve vladaoce evropske.

„Često sam i mnogo sam razmišljao, nepobjedni vladaoci, od kuda dolazi, da mi Hrišćani već od toliko godina ne možemo da dodjemo do pobjede nad Turcima, ma da bi inače po svemu, što u nas ima, valjalo, da nam je pobjeda sigurna".

Tako počinje Georgijević, pa onda prelazi da pobraja sve one uslove, kojih bi kao trebalo da nam pobjedu osiguraju. Na prvo mjesto stavlja, kako Hrišćani imaju istinitoga i silnoga Boga, o volji kojega sve pobjede vise, dok se Turci klanjaju lažnome proroku Muhamedu. Govori za tim o sjajnim osobinama Ugara, Poljaka, Niemaca, Francuza, Španaca, Italijanaca i drugih evropskih naroda. Tvrdi da je u Hrišćana bolje oružje nego u Turaka. Vojska je turska sastavljena od Skita, Tračana, Grka, Azijata, Misiraca i Arapa. Skiti i Tračani niti imaju one bistrine i gipkosti, koja je u Italijanaca, niti one vrednoće, okretnosti i ozbiljnosti, koja je u Španaca, već su to ljudi do skrajnosti neokretni, grubi i prosti. Grci su vam plašljivice i ljenivci preko svake mjere. Azijati su opet raskošnim životom iskvareni. Uporedjuje za tim značaj evangjelja sa značajem korana, pa se na posljetku zaustavlja, da se pita: gdje je dakle uzrok, sa koga nam pobjeda izostaje?! I odgovara ovako:

„Sa malo ću rieči da kažem, ali ću istinu da kažem.

„Mi istina imamo svemogućnoga pravoga Boga, ali smo ga teško razgnjevili, tako da bismo se gotovo po riečima prorokovim mogli zvati „narod, koji nije božji narod". Jer i kao što bi Hristos bio s nama, kada smo ga tolikim jeresima u toliko strana izopačili! Pa onda, predraga Gospodo, šta mi hrišćani i imamo drugo hrišćansko osim gola imena?! U ovo naše doba seljak se je iskvario i hoće da se buni; — varošanin je postao varalica i gramzi samo za novcem; — vlast hoće da ljude goni i osvetu da tjera, i voli da joj se donose pokloni i mito; — velika su se gospoda odala na raskoš i lienost, na neslogu i praznu ponošljivost; —

vojnik pak u ratu gleda samo da dobije platu i da se dohvati pliena, i sve mu je jedno ma ko zadobio i ma ko nadvladao, prijatelj ili neprijatelj. U svećenstva nema ništa svećeničkog osim svećeničke pompe; nema u njega ni pobožnosti, ni straha božjega ni učenosti (eruditio), što bi sve trebalo da ima. I izgleda da gotovo svaki svećenik traži samo svoju ličnu korist, a ne slavu Hristovu. I zaista bi mogli s prorokom reći: „svaki je popustio i niko ne vriedi; nema ko bi dobro činio, nema ni jednoga!“ Je li čudo, što Hristos ne će da je prijatelj takvim ljudma?!“

„Mi dakle vojujemo bez Boga. I što je još nesrećnije, Bog je protivu nas. Mi nosimo krstove, ali onaj, koji je stradao na krstu, svojim blagoslovom nije uz nas. S toga sve u nas i propada, i biedama i nevoljama kao da kraja nema. Ustane li jedan narod da se bori s Turcima, drugi odmah nadje kod svoje kuće kakvih domaćih gradjanskih ratova, i još pozove za saveznike nevjernike, otpadnike ili jeretike, te da Hrista što žešće gone. Drugi opet gledaju svoga posla, ili provode vrieme u lienosti ili pijući i uživajući kojekakve niske naslade. Vojnici pak, koji se povedu na vojnu, ne služe zarad Hrista, nego za novac. Čim se vojniku ne izda plata, odmah ili bjega kući ili prebjegava k neprijatelju.

„Šta pomaže mudrost talijanska, revnost španska, jačina njemačka, ubojnost francuska ili drskost ugarska ondje, gdje vojnik nit pomišlja na Hrista, nit na slavu svoju, već ide na vojnu kao na pijanku kakvu, na kojoj će da pokaže, koliko može da popije?“

„Imamo dobre zakone, ali zle običaje. Imamo dobro oružje, ali nam srce ništa ne valja.“

„Hvale se oni koji, brat na brata, žestoko oružjem napadnu. A kad ko ne će da se bije s neprijateljem, to se ne smatra za stidno, niti tko pomišlja, da takvog valja kazniti?“

„Da l' je još ko ikada čuo, da je vojnik, koji je s vojske pobjegao, ili koji je svoje oružje bacio, kažnjen bojem? A nekada su smrću kaznili i desetkovali ne samo pojedine, nego čitave legione“.

„Vodimo dakle malenu vojsku, i još vojsku skroz pokvarenu protivu mirijade neprijatelja, koji se služi najboljom disciplinom. Jer Turčin kad na vojnu podje, sve svoje zlo ostavi kod kuće, a hrišćanin ga tek tada sobom ponese. U turskom vojničkom stanu nema ni veselja ni naslada, već samo oružja i najpotrebitije hrane. U stanu hrišćanskom pak vlada raskoš i sav pribor raskoši. Pa veća je u njemu gomila javnih bludnica, nego što vojnika ima!

Ugrin otima na silu, Španac pljačka, Niemac pije, Čeh hrče, Poljak driema, Talijanac se predaje pohotljivim nasladama, Francuz pjeva, Englezu da je da se samo sit najede, Skotlandcu da se časti i veseli: vojnika, koji bi cielim svojim ponašanjem vojnik bio, teško ćeš ma koga naći."

„Za što dakle da nam je čudo, kad pobjedjuju oni, u kojih je razboritost, učenost i štedljivost, bodrost, vjernost i najveća poslušnost? Ili zar treba da pobiede oni, koji se ispred neprijatelja uklanjaju, pa ili idu da plien traže, ili se nalaze izmedju čaša ili kod bludnica, ili inače baveći se oko kakvih gadnih i prokletih nedjela?!"

„Ali za sve ovo krive su starješine. Jer da ovi drže ljude svoje u stezi, nikada ne bi hrišćanski vojnik bio gori od vojnika turskog. S druge strane krivi su i vladaoci, jer napadajući jedan na drugoga sprečavaju, te još nikada do sad ne mogosmo prema Turcima izvesti dosta jaku vojsku. Mi se otimamo i bijemo izmedju sebe oko jednog ili drugog gradića, i tek pošto se žestokim bojevima iskrvimo i pošto potrošimo sve što smo imali, vidimo da zemlji i državi ništa doprinieli niesmo."

„Nego sad već ne vriedi žaliti ni jadikovati".

Georgijević prelazi te pobraja redom zemlje, koje su Turci do tada već osvojili bili, i pokazuje kako već niko više i nije siguran, kao i u kakvoj je velikoj opasnosti cielo Hrišćanstvo. A kad bi se svi hrišćanski vladaoci složili i vojske svoje sastavili, onda nema sumnje, da bi Turke savladali. Pravi za tim račun, koliko bi koja hrišćanska država mogla dići vojnika, i nalazi da bi sve skupa mogle u boj izvesti 160.000 konjanika i 200.000 pješaka. S ovolikom vojskom potukli bi neprijatelja, prešli Dunav i išli pravo u Carigrad, osvojili Trakiju i Grčku, „u kojima je zemljama i danas veći dio stanovnika hrišćanske vjere, i koji stanovnici najvatrenijom žudnjom očekuju hrišćansku vojsku. I čim bi se takva vojska pojavila, odmah bi oni otpali od svojih gospodara i tirana, koji ih tako strašno gnječe; ustali bi na njih da ih biju, i već taj ustanak dao bi nam, ili bar olakšao bi nam, pobjedu. Svaki bi Turčin u samim svojim slugama našao osvetnike i neprijatelje; u gradovima bi okružen bio izdajnicima, u otvorenim bitkama vojnicima, koji bi ga iznevjerili. U opće, svi Hrišćani u Turskoj vrlo nisko misle o turskom oružju i priznaju Turcima samo da su vješti u čarkanju. Ovi misle, da svojom velikom vikom neprijatelja poplaše; ako li se pak neprijatelj vikom tom ne poplaši i ne nagne bjegati, onda

se oni sami (Turci) okrenu u bjegstvo. U ostalom Turci osim šlema i štita druge obrane i nemaju, i većina ih ide gola".

Georgijević se na kraju ovoga svoga spisa upušta malo i u politiku budućnosti. Kad se Turci jednom prognaju iz Evrope našim mačem („kao što i sama njihova proroštva predskazuju"), ili se obrate u vjeru katoličku: ko bi se još tada sumnjati mogao, da bi se „car Hrišćanin" krunisao i krunom carigradskom i krunom rimskom?! Kralj rimski (Ferdinando austrijski) povratio bi sebi Ugarsku i Trakiju, kralj francuski uzeo bi Malu Aziju, Englezi, Skotlandezi i Portugalci zauzeli bi Egipat, Španci bi zavladali Afrikom, Italijanci ostalim pribrežjem sredizemnoga mora itd. Osim svega, papa bi u tom slučaju postao „totius orbis gentium pastor maximus".

U prvome izdanju ove političke brošure, koje je posvećeno bilo nadvojvodi Maksimilijanu, ondje gdje je rieč kako bi se ujedinjenjem evropskih vladalaca Turci na sigurno iz Evrope prognali, Georgijević dodaje, „da bi se na svu priliku takome savezu pridružili i knezovi Moskovije". U poznijim izdanjima toga mjesta nema. Na svaki način stoji to, da je jedan Jugoslovenin još u prvoj polovini XVI vieka, — dok u Evropi niko nije ni mislio o malenoj državi na dalekom istoku, koja se ni od svojih tatarskih ugnjetača kako treba još oslobodila nije bila, — Rusiji namjenjivao ulogu pri rješavanju istočnoga pitanja. I to je jedan od mnogih dokaza, kako je duboko i daleko prodirao pogled Bartolomeja Georgijevića, koga smo mi po gotovu i zaboravili a kojim bi srpsko-hrvatski narod imao doista za što da se ponosi.

Biograd, svršetkom Avgusta 1877.

O parasitskih gutturalih iza dentalah u litavskih i slavenskih jezicih[1].

Citao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 4 ožujka 1875.

PRAVI ČLAN DR. LAVOSLAV GEITLER.

§. 1. Medju čestimi pojavi eufonijskoga umetanja suglasah u litavskih i slavenskih jezicih ističe se njeka osobito zanimiva do sada malo ne sasvime nepoznata fonetska struja, po kojoj se iza svakojakih korienitih, osnovnih i suffixalnih dentalah uvuče suglas posvema parasitske naravi, *k* i *g*.

Već Šafařík nasluti taj pojav. On kaže u svojoj g. 1846 napisanoj još i sada čitanja vriednoj razpravi *„O šíření kořenův a kmenův“* (Sebrané Spisy p. 480): „Kadkada se *č* iza *d* i *t* dodaje, te se u takom slučaju dotični zubnici izrinu, na pr. **рачити** (velle) mjesto **ра(д)чити** od **радъ**, itd.“.

Njemu dakako nije za rukom pošlo, da ovaj čisto fonetski pojav odluči od slučajevah, koje zovemo širenjem korienah te osnovah, te koje je nauka od onoga doba točnije izpitala ili barem nastojala narav njihovu točnije definovati. Razumije se, da se n. pr. slučaj **тоукъ** (pinque) uz **тыти** (pinguescere, korien *tu)* nemože smatrati istovjetnim sa dvojakom formom **жлъть жлъуь** (bilis). U prvom slučaju postaje od koriena *tu* tako zvani sekundarni korien *tuk,* time što se pomoćju recimo determinativnoga *k* dalje izvede, razširi, dočim se kod druge rieči s razlogah *čisto eufonijskih* (makar i nedokučljivih) umetnu *k* iza *t:* * **жлъ(т)кь жлъуь**. Ovomu *k* pripisujemo čisto fonetsko, nipošto formalno značenje. Nije Šafařík takodjer pogodio pravu historijsku narav ovomu pojavu. On kaže, da se iza *t* i *d* dodaje *č,* dočim se dodaje samo *k*. Ovo *k* dakako moglo je pred mehkim samoglasom prieći u *č* tada, kada u razmierno kasnije doba slavenštinom zavlada zakon o pomehčanju gutturalah. Ovo isto valja i za umetnuto *g,* kad se promieni u *ž*.

[1] Vidi Rad jugoslav. akad. XLI. „O parasitskih sibilantih iza gutturalah u slavenštini“, uvodna primjetba br. 15 i br. 16.

рлунти sluti na starije * рл(д)кнти. To svjedoče najprije takovi primjeri, gdje doista još dolazi ono prvobitno, nepromienjeno *k*, za tim odlučno okolnost, da nam je zametak tomu processu tražiti u litavskih jezicih, te da imade sbilja i takovih ne upravo riedkih slučajevah, gdje se umetak parasitskoga *k* ili *g* svrši doista već u litavskoslavensko doba. Cieli proccess pače izvire iz težnje, koja je jamačno zajednička svim litavskim i slavenskim jezikom — ima joj tragovah i u sanskritu — te je bez dvojbe starija od svih slavenskih č (= *k*) i ž (= g). Ako se pako u slavenskoj rieči pomoli iza dentala umetnuto ž (= g), treba opet, da ovakav slučaj strogo lučimo od umetka pravoga prvobitnoga ž iza dentala. Ovo je kadkada dosta mučno razlikovati. Primjeri iza dentalah umetnutih sičnikah (ž, š, z, s) prepliću se neprestano sa umetkom k (č) g (ž). Oba su processa u stvari jedni te isti: jezik dopusti, da se kadkada u jednu te istu rieč uvuče ili gutturalni ili sični parasit. Svakako jih treba strogo lučiti.

Ja zovem ovaj process fonetskim pojavom ili fonetskom strujom: zakon fonetski nije. Meni barem nije za rukom pošlo, da mu nadjem uzroka, te da opredielim to pravilo, u koje se u obće rieči gutturalni parasiti mogu umetnuti. Mislim, da takova pravila neima. Parasit se može iza kojega god dentala u svakom položaju uvući, ali nemora. Dolaze česta kolebanja kod jedne te iste rieči. Izraz parasit biti će najsgodniji. Samo u jednom pravcu dokućio sam njeku zakonitost tomu pojavu, naime glede parasitah samih. Iza *t* će se uvući obično samo *k*, iza *d* samo g. (vidi §. 8. stran. 146). I ovim se processom sijaset dosada tamnih riečih, o kojih bi etymolog inače morao sasvim sdvojiti, razjašnjuje. Lahko je dokučiti, kako se forma mnogih riečih umetkom ovakova parasita promieni te potamni. Njime postaju tvrde skupine, hrpe suglasah, koje onda jezik nastoji da olahkoti, dakako na uštrb prvobitnih elemenatah rieči, t. j. izsuvkom dentala. Kadkada sraste gutturalni parasit s osnovom ili korienom vrlo tiesno. Postaju sekundarni korieni, osebujni litavskim te slavenskim jezikom, te od njih opet cieli niz izvedenikah. Uz ovakov vrlo promienjen te satrven oblik ovakova koriena ili osnove kadkada je vrlo težko dokučiti prvobitnu od parasita netaknutu korienitu formu, te nam se je zadovoljiti općenitim faktom, da dvie očevidno srodne rieči uzporeda dolaze, jedna sa dentalom, druga sa gutturalom. Ako se prvobitna forma sa dentalom sačuva uz drugu, u koju se guttural uvuče, opažamo kadkada mudru ekonomiju jezika, koji se

i ovim mekaničkim processom okoristi, da značenja differencira, te onoj drugoj formi doda drugo doniekle različito značenje.

Umetak parasitskoga gutturala je u litavštini ipak doniekle vidniji, etymologu pristupniji, nego li u slavenštini, gdje se na taj process slegoše opet novi fonetski slojevi, kojimi prvobitni oblik takovih riečih još više potamni. (*k* se promieni u *č*, *g* u *ž* itd.) To isto zamietismo već kod umetka parasitskih sičnikah iza gutturalah u slavenštini.

§. 1. Slučajevi, po kojih se parasitski guttural uvuče *pred* litavsko *t* ili *d* (lit. drútas fortis drúktas) izključeni su iz ove razprave; isto tako tragovi istomu processu u slavenštini.

Najprije ću navesti onih pet primjerah slavenskih, u kojih već Šafařík nasluti gutturalni parasit; ja ću im etymologijsku valjanost čestimice u doniekle drugom savezu izpitati.

§. 1. Umetak parasitskoga *k* iza dentalah u slavenštini.

1. **рачити** (velle, amare) **ракнѫти** (id.) **нерачьнъ** (nolens) pored **радити** (curam gerere) staroč. neroditi (nolle). **рачий** (gratior) jamačno je komparativ od **радъ** (lubens). Lit. ródas bit će posudjeno. Korien je sansk. râdh (prospere succedere, perficere, consulere, favere).

Njeki vole sa **рачити** prispodobiti njem. geruhen starosas. rôkian (sorgen, wünschen). Nu ovomu je korien sasvim drugi: rag. (Fick. III. 249. 3. izd.)

2. Staroč. podpěčiti (supplantare) navodi Šafařík na istom mjestu. Ja ove rieči nenalazim ni kod Jungmanna ni u dodatcih Čelakovskoga. U ovoga samo: podpětiti (psaltir vit.), koju rieč on smatra pukim prievodom lat. supplantare. Ali već u starobug. nalazimo **въспѧтити** (impedire) **подъпѧтиѥ** (locus sub calce). Iz č. zpěčovati se (tergiversari) sliedi za cielo njeko * zpěčiti, koje sravni sa podpětiti i **въспѧтити**. Sve te rieči dolaze dakako od **пѧта** i od srodnoga jim inače lat. planta. (o parasitskih sibilantih iza gutturalah, Rad XLI. §. 18. 3. r.)

3. Hrv. gnječiti (premere) gnjecav, gnjecovan (sebosus, glutinosus, quod comprimi potest, *c* od *kj*) **гнєсти гнєтѫ** (itd.) Njem. kneten, staronord. knodhadka (itd.) U litavskih jezicih pomehčalo se je *t* u *d*: staroprusko gnode (teigtrog), primi za tim nasalno ojačenje * gnand, iz kojega izvodim prielazom *an* u *au* lit. gniáudžu (* gniáudiu) gniáusti (manibus premere, tangere, palpare). Isto gniaud primi paras. *ž*, pred kojim naravno *d* izpade: lit. gniáužiu gniáužti (id.)

lot. gnauſt praes. gnauſchu imperf. gnaudu i gnauſu. (id.). т u гнѣтати (comprimere) postalo je po svoj prilici od nasalne skupine (* гнєнт). гнєсти, гнѣсти, č. hnísti (depsere, može biti, da bi imali pisati гнѣсти) je dakle samo njeka nuzgredna forma litavskoga gniáužti, s kojim se i inače glede značenja znamenito slaže: 1. depsere 2. premere č. střevíc mne hněte kneipet mich 3. cruciari, angi, č. to mně srdce hněte, Jungmann: dies foltert mich, srav. na pr. lit. máno szirdìs gniáuszt (*t* pridodano). Lit. gniáusztas gniáustas * gniáužas * gniáudas, *t* umetnuto 1. faust, „premens“ 2. so viel man mit der hand bedrücken oder befassen kann = č. hnět, sloven. ognet (contusio) r. гнетъ (pressio) = staronjem. chnět jako mascul. (geknetete masse, teig).

Sa značenjem „depsere, premere“ moglo bi se valjda složiti lot. gnegaht (mit langen zähnen essen) sa drugim parasitskim gutturalom *g* iza *t*.

U Litauische Studien p. 63. predložio sam etymologijsku srodnost: гнєсти lit. gnýbti gnáibyti (kneifen). Ovo mnienje uzimljem ovime natrag.

4 Č. svačiti (feierabend halten, vespern) svačina (feierabend, vesper) skapča Šafařík sa č. svat-večer (vorabend, vorfest, přestání od práce denní k večeru, feierabend). Ostale njegove prispodobe nije treba navesti, jerbo jih nije moguće opravdati. č. svačiti moglo bi se u značenju „feiern“ spojiti samo sa сватити. Moglo bi se valjda prigovoriti, da bi se imalo pisati * svatъčiti, da je ta rieč denominativum od č. svátek (* сватъкъ). Ja se nebi s ovim slagao.

5. Hrv. bričiti (radere) iz bri(d)k = hrv. briditi (mordere) Šafařík. брнуь (novacula) брндъкъ (acutus) hrv. brid (acies, Stulli). Obično se izvodi брнуь neposredno od nerazšireno ga koriena, брн-ти (tondere) pomoćju nastavka-уь, buduć se djelovanje ovoga našega processa nije u obzir uzimalo. Ja bi volio брнуь izvesti od bri(d)kь, buduć isti već razšireni horien brid primi parasitsbo *ž* u lit. braižyti (schneiden, Lit. Stud. p. 80, brai(d)ž-): primjerah pako, gdje jedna te ista osnova primi i parasitski guttural te uzporeda i parasitski sičnik, ima vrlo mnogo.

6. Č. říčice (cribrum) pored řítice (id.), lit. rétas (rarus). Upravo ova druga češka forma sa tenuis *t* nikako nepodupire mnienje Jungmannovo, po kojem říčice stoji „pro řídčice vel řídšice ex řídký“, рѣдъкъ, gdje je već *t* pomehčano u *d*, na što ga zamami

kriva analogija komparativa řidší ili řidčí od řidký, za kojom se već povede stari nomenclator Velešský pišući rziedczice. (po narodnoj u ovom slučaju dobroj etymologiji). Čini se pače, da je u prvom slučaju ří(t)k- parasitsko *k* litavsko-slavensko, sravni lot. reekums (ein undichter kamm) bez dvojbe od lit. rétas (rarus). Ista osnova primi parasitsko *š* u рѣшето (cribrum) рѣ(т)ш-.

7. Č. ochočiti (mansuefacere, cicurare) охотнти (pronum reddere) pol. ochoczy r. охочий, охочъ, č. hrv. ohotan (pronus, paratus, lubens).

8. жлъчь, зл҃чь (bilis) pored lot. ſchůltis (galle). жлъть (fel). жлъчь nestoji u neposrednom savezu sa жлъть (flavus), nego samo u korjenitom. Korien ghal (flavescere) promieni u izvedeniku жлъчь svoje *gh* već u litavskoslavensko doba u *ž*, sačuva ga iznimice nepromienjeno u жлъчь i lot. ſchůltis; dočim se ovo ž u nuzgrednoj formi зл҃чь (sup. 259. 3; 329. 4. ass. 139. 14) promieni po običnom pravilu u z. (lit. žémė зємлꙗ). жлъть (flavus) pako imade ž, koje je istom unutar slavenštine postalo od g, lit. gèltas (id.) Medju tim uvuče se i u жлъть (flavus) parasitsko *k* (br. 9.) Sloven. žolhek (amarus) * жлъхъкъ izvodim iz жлъ(т)с- sa parasitskim s.

9. R. желкнуть (flavescere) pol. żółknąc, żółknieć, żółtnieć, č. žloutnouti. Pol. żółklina (color flavus) żólkiew (nom. prop. urbis). Lot. dſelknis (mariendistel).

10. ꙗкꙋати (gemere) hrv. jecati, lit. aiczoti, aitioti (gemere, lamentari). *ai* često postaje od nasalne skupine, (lit. aitrus обꙑтрнти Lit. Stud. 62). *t* se pomehča u *d* u lit. aidoti aidyti (resonare); po ovom je lit. aidas = pol. jęk, hrv. jeka (echo).

11. ѹакати (exspectare). Korien ski (habitare, commorari, quiescere) покꙋнти, покой, razširen u kiā, skiā, (Fick, 3. izd. 803) porodi nastavkom *ta* temeljno * skiāta lat. quietus, koje u slavenštni primi parasitsko *s*: * skiā(t)sa * ѹьѣсъ ѹѣсъ (srav. glede prielaza iā, ьѣ, ѣ unutar koriena lat. hiāre lit. žióti зꙗѭ) ѹасъ (tempus). Lat. quiēs quiēti razlikuje se samo osnovom. (-съ u ѹасъ dakle nije suffixalno. Treba znati, da su svi amo spadajući primjeri o suffixalnom съ, koje navodi Miklosich, Vgl. Gram. II. 318, u obće dvojbeni. -съ je ili osnovno: плѣсъ lit. pàlszas, ili parasitsko: лысъ lit. laúkas, Rad XLI. „o parasit. sibilantih“ §. 3. 11, кѫсъ od lit. kand mordere itd.). I od ovako naslućene osnove * ѹат izvodim ѹа(т)кати ѹє(т)кати. Od ѹакати (expectare) neizvodim ѹакати neposredno pomoćju *k* za to, što osnovi ѹак u srodnih jezicih nikakova traga neima, tako da ovaj slučaj strogo lučim od odnošaja *tu tuk* (robustum esse, pinguescere). U istu se

je osnovu ѵат uvuklo jedan put parasitsko *s*, drugi put parasitsko *k*, čemu imade mnogo analogijah. ѵамѣти po svoj prilici odgovara lat. quiēre, koje Pompejus navodi kao osnovu lat. quiescere (gramm. sect. 20) i ѵакати lat. quiētare (Priscian. 799). — Čini se, da se ona predpostavljena osnova *čat* nalazi u pol. czata (lauer) czatować (lauern).

12. R. наплекій, о́бѣлоплекій pored плєштє (* плєтіє č. pléce humerus) lit. petìs (id.), iz pletis gubitkom *l* iza *p* (Srav. o tom „O parasitskih sibilantih“ §. 18. 3. r). R. плечистый, pol. pleczysty. Miklosich navodi u Lex. плєштистъ na temelju forme плєѵистъ uzete iz ruskobugarskoga spomenika 13. v. (ex); mislim da bi se imalo pisati плєѵистъ * плє(т)кистъ.

13. *Hrv. prkno* (podex) od прѣд-.

14. крѣкоѵь (crines plexi, č. vrkoč crines torti, plegmata, pletení), hrv. vrkočiti se (sich zieren), od koriena крѣт (vertere, č. zavrtěti contorquere itd.); kod Šuleka nalazim pod locken: vrčiti, kovrčiti kosu.

15. *Pol. błąkać, błękać* (vagari, errare) błąkliwy błędliwy (vagabundus, errabundus) błąkacz (id.) č. bloukati, lit. blukúnas (ein schleicher „blųkúnas“). блѫдити = lot. blândiht (vagari) = lot. blankſtiht (auf die seite gehen, iznovice pomoćju *st* razšireno). Ovo je parasitsko *k* jamačno litavskoslavensko. Lot. blankſts (nugae, ineptiae) = блѫдъ (lenocinium, adulterium, luxuria „error, vagatio“).

16. R. намекъ, намекать (касается кого обиняками t. j. baciti nešto , srav. njem. eine bemerkung hinwerfen, č. nadhoditi něco) od koriena мєт (jacere), koji u istom značenju rabi r. мѣтить, примѣтить hrv. primietiti č. namítati (prigovarati). R. мѣткій naravno iz мѣтъкій. Od istoga koriena može biti dolazi

17. č. *míč*, (pila, *míčem zmítati* pila ludere) staroč. mieč, r. мячъ, мячéкъ, koje po ovom stoji mjesto мѣчь.

19. *Hrv. č. kŕčiti* (caedere silvam, exstirpare) pol. karczować (id.), lit. karstyti (* kartyti steppen, „pungere, caedere“ karstamóji adatà steppnadel, kod Memela), lit. kertù kìrsti (caedere). Č. p. krč m. karcz m. (truncus, „absectum, caesum“) = lit. kìrtis m. (hieb) apkirtis (verhau). Isti korien sa parasitskim *š* u r. dial. каршить (о́быть по затылку) карша uz карча (truncus). Jezik se umetkom parasitskih suglasa jamačno služi, da značenja foramah differencira. Od istoga koriena dolazi

19. R. очеркъ (linea) ѵрѣта (linea, „incisio“). Šulek prevodi „komma“ sa črka, črknja. Isti korien primi parasitsko *s* u slovač.

čercha (id.). Sasvim drugi korien je pako кръч-ити (contorquere). (O parasit. sibilantih §. 3. br. 9).

20. ꙗчаꙗ (junctura); ꙗч- piše Miklosich u Lex., ꙗч-, što je bez dvojbe bolje, u Stammbildungslehre p. 83, ꙗчаница (haustrum, ansa), r. ячея (клѣточка, дыра, очко, гнѣздо; ячея невода, мережи; рыба ячеится, вязнетъ въ неводѣ, въ ячеяхъ, Dalj). Temeljno je značenje „manubrium, ansa", korien ѥм (č. jílec * ꙗльць manubrium), рѫко-ꙗть (manipulus); ovo ꙗть bi u lit. glasilo * imti; od ovakove osnove izveo bi nastavkom -ѣꙗ lit. -ėja predpostavljenu formu * ꙗтѣꙗ * imtėja („capiens" manubrium), umetkom *k:* ꙗ(т)-кѣꙗ ꙗчаꙗ.

21. бьчєла (apis), ovako sa ь piše ovu rieč ostromir, spomenik glede označivanja poluglasah upravo uzoran. (Miklosich Lex: бъчєла). Već odaelv sliedi, da se moramo kaniti poznate etymologije, koja tu rieč skapča sa sansk. bukk (latrare), kojega se značenje neprilagodjuje upravo tiesno našoj rieči. „bukk" porodi u slavenštini sasvim druge izvedenike. (Vidi „O parasitskih sibilantih" §. 3. 1. č. bouchati). *Neima nikakve dvojbe, da je lit. bitelė (apis) sasvim istovietno sa* бьчєла, *s kojim se i glede nastavka slaže:* * бь(т)кєла. Od * бьтјєла dakako nije postalo, kao što je Fick mislio. (Miklosich, Stammbildungslehre 108).

Ni sloven. bučela nepobija moje mnienje: ili mu je *u* iz jer postalo uplivom labiala, koji je pred njim, (srav. koruško vujšak вꙑсокъ, sloven. vun mjesto вънъ) ili je to primjer tako zvane narodne etymologije. (hrv. bučiti). Sve ostale dialektičke forme slov. čela, čmela, čbela č. včela neimadu nikakve etymologijske važnosti, osim pol. pszczoła, o kojem vidi §. 9.

22. R. о́лёкнуть (вянуть, сохнуть, лишатся свѣжести, о́лѣднѣть, линять, выцвѣтать) od блѣдъ (pallidus). U lit. pablyszkėlis (homo pallidus), blýkszti (pallescere, exalbescere, decolarare), uvuče se još pred ovo *k,* koje će biti u ovom slučaju litavskoslavensko, parasitski sičnik. (§. 9).

Lit. blýkszti skapča Fick sa njem. bleich, бльскъ φλέγω (III. 221 3. izd.). Joh. Schmidt opet (Zur Geschichte des indog. Voc. II. 34) uzporedi r. о́лёкнуть sa lit. blukti (schlaff, welk werden), koje se meni i glede značenja i glede osnovnoga samoglasa nikako nečini sigurnim. Osim toga tumači Fick lit. blukti drugčije III. 221. 3. izd. Ako bi se i okanili prispodobe naše rieči sa lit. blýkszti, ostaje ipak siguran savez med блѣдъ i о́лёкнуть. Lot. bleekeht je bez dvojbe njemačka posudjenica „bleichen".

23. *Hrv. bočiti se* (cavillari „pungere“ sticheln) bocav adj. od **бости**, **бодж**, lit. badýti (id.) badýtës (sich mit jemand stossen) lot. badiht. Lot. bakſtiht (stochern, wiederholt stechen posta od bakiht umetkom *st*, i ovo od ba(d)kiht (§. 9). Glede hrv. bockati vidi §. 9.

24 *Hrv. kačati* (auf des wassers oberfläche sich werfen) r. качáть (колебать, шатать, трясти плавно взадъ и внередъ, катить) = катать (id.), каткій качкій, катунъ качунъ itd. Novobug. качи. Hrv. kača (serpens) č. káče (anas) nazvane tako po načinu, kojim se te životinje kreću.

25. **врачь** (medicus) **врачьба** (sanatio, medicina), novobug. дѣдове, врачове, баби врачки pokl. 1. 61 (Miklosich Lex.), **врачити** (curare) hrv. vračar (incantator); lit. wardyti (magicas artes exercere). Poznato je, da značenja govoriti, vračati, liečiti prelaze jedno u drugo. Lit. wàrdas (nomen) priwardiju (designare, denotare), srav. dakle lot. wåhrdoht (zauberisch besprechen) = wåhrdotees (sich unterhalten), lot. wiņam tee wåhrdi (magicas cantiones callet). Sasvim parallelno dolaze forme sa *ž:* hrv. vraž (incantator) **вражьба**, **вражити**, **вражати**, pol. wróżyć (przepowiadać przyszłość ze znaków, Linde, srav. lit. priwardiju), r. ворожить (заговаривать, гадать, знахарить, шептать). Od **врагъ** (inimicus, diabolus) lit. wárgas (miser) moramo ove rieči strogo lučiti. Nastaje samo dvojba: da li je **вражити** postalo od **вра(д)гити** (po §. 3) ili od **вра(д)жити** umetkom parasitskoga sičnika? U prilog prvoga mnienja govori r. ворогуха, koje Dalj navodi u značenju ворожея (incantatrix); u značenju злодѣйка dolazi naravno od ворогъ **врагъ**. U prilog drugoga tumačenja pako mogli bi valjda navesti hrv. vrzino kolo (hexentanz, верзіулово коло, Joan. Ekzarh bolg. p. 210).

26. R. кучеря (курчавая прядь, волосъ, локонъ, завитокъ) č. kučera (cincinnus), r. куд(ь)ря, **кжд(ь)рявъ** (crispus), hrv. kudrov, kundrov, (sa sačuvanim nasalom! nomen cani indi solitum, Miklosich, Lex.), pol. kędzior (cincinnus), č. kadeř, kadeřavěti, kačerec, kučeravěti (crispari), kudrna (cincinnus), kudla, slovač. nakundoliti (hirtum reddere). Lit. kudlà smatra se posudjenicom.

Ista osnova primi parasitski sičnik: r. кужлявый (= кудлатый) sloven. kuzelj (canis, „crispus“) lot. kuſchelis kuſchlains (id.) itd. o čem ću progovoriti na drugom mjestu.

Temeljna forma svih gore navedenih riečih glasi * kudila, * kundila (pol. kędzior iz **кжд**-, kao što već *k* pokazuje, isto tako č. kadeř; **ж** niče takodjer iz un), koja će biti srodna sa sansk. adj. ku-

ṭilá (curvus, crispus) kuṭáti (curvari). *Cerebralno sanskritsko* ṭ *sluti takodjer na parasitski suglas, koji se je iza prvobitnoga dentala uvukao, koje će mi biti predmetom druge razprave.*

27. č. *smrček* r. сморчокъ, vidi §. 3. 1.

28. *Hrv. nabreknuti* (intumescere, de fluviis, aquis inflari), slavonsko nabrenditi (oteći) sa dialektički iznimice sačuvanim nasalom, srav. lit. brendù brę́sti, lot. brèeſt praes. — ſtu, praet.-du (intumescere, turgescere, augeri, maturescere), lit. brandùs (granosus, plenus). Parasitsko *k* je litavskoslavensko: lit. brinkstù brìnkti (turgescere, intumescere). Hrv. *nabrejati,* koje Šulek pod *anschwellen* navodi, jamačno je dialektička forma mjesto nabredj-. Ovaj korien *brink* treba da lučimo od drugoga sličnoga koriena брящати r. óрякать (sonum edere).

29. клюунти сѧ συμβαίνειν convenire, λαγχάνειν sortiri) клюѫти сѧ (ἁρμόζειν convenire) lit. kliudyti (hängen bleiben), simplex u lit. kliúti (id.). Lot. kłuhdiht *(zufällig wohin kommen,* kłuhditees in unfall gerathen). Mislim da je prielaz značenja: priliepiti se, pripetiti, dogoditi, te je važna okolnost, što клюунти rabi samo medialno, sa сѧ. Od клюунти (claudere) treba tu rieč svakako lučiti.

30. *Slov. štric* (v štric, obviam, Miklosich, Lex. pod сърѣщѧ), slov. c = kj, hrv. susret (id.).

§. 3. Umetak parasitskoga g iza dentalah u slavenštini.

Umetak ovakova *g* se glede svoje fonetske naravi u obće od umetka parasitskoga *k* neluči. Imade i primjerah, da se *k* i *g* u jednu te istu rieč uvuče, tako da dolaze dvie inače istovietne forme uzporeda sa k i sa g (odnosno sa č i sa ž). Ovakovo *g* može naravno pred mehkimi samoglasi prieći u *ž,* te trebà opet ovakovo ž strogo razlikovati od takova umetnuta ž, koje je uviek bilo sičnikom. Sa fonetsko-fysiologijskoga stanovišta izčekujemo, da bi se iza tvrdoga t uvukla samo tenuis *k,* iza mehkoga *d* opet samo media *g.* Sasvime je naravno, da će se iza njekakova suglasa uvući samo ovakav parasit, koji se njemu uz ovakav tiesni doticaj u izgovoru može prilagoditi, jednom rieči, koji njegovoj fysiologijskoj naravi odgovara. Sbilja se i fakta s ovim theoretičkim zahtjevom velikom većinom slažu. Iz §. 2 sliedi, da imade mnogo više slučajeva za *tk* nego li za dk. Slučajevi pako u ovom paragrafu navedeni potvrdjuju ovo mnienje sasvime: jerbo se je parasitsko g uvuklo samo iza d, ako izuzemo dva i onako nesigurna primjera, r.четвергъ (br. 6) i č. číhati (br. 7).

1. *C. smrh* gen. smrha, smrž m. (merulius vastator, morchella, smrž smradlivý stinkschwamm) pol. smardz (* smardj, smarz jamačno pokvarena forma) od **смрѣдѣ** (foetere). *k* u istoj rieči u č. smrček (id.) §. 2. 27. Parasitsko *k* i *g* koleba.

2. Č. *brh,* brah, broh, pol. bróg (acervus foeni, lapidum, gromada siana, kamieni) **брѣдо** (collis), got. baurd (J. Schmidt, Vocal. II. 18). Prispodoba sigurna uz uvjet, ako se može **брѣгъ** staronjem. bërg jako masc. smatrati rieči različitom od brh.

3. **уръгъ**, Miklosich Lex. sensus ignotus: **ѥдинь отъ уръгы ѥго (цара)** men. mih. 137. Jamačno znači: de comitatu, de grege eius. Srav. **уръдъ** (grex) got. hairda (id.). Malor. čerha (h = g, ordo) Dalj: чéрга = очередь, череда, rieč od one prve različita, pored **уръдъ** (vices, ordo, series). S ovim opet prispodablja Fick. II. 540 staronjem. herta (wechsel) i staropr. kêrda- (zeit).

Slovke **ръ- рѣ-** kolebaju poznatim načinom. (Fonolog. starobulh. §. 68).

4. *R. dial.* стыгнуть (терять теплоту холодѣть) pol. stygnąć, студить, stydnąć. Srodno je i č. ostýchati (vereri) sa parasitskim *s* (osty(d)s-).

5. **глогъ** (crataegus) **гложиѥ** (spina, crataegus) pol. głog (spinae rosae), r. гледъ, глодъ (crataegus). Hrv. gložiti (altercari) t. j. glo(d)gi-, pored **глодати** (rodere), što će valjda i biti korien rieči **глогъ**. „gložiti" pravo uzamši „grizti". Hrv. glodati znači takodjer terere, isto tako č. hlodati (dřevo o dřevo hlodati, wetzen), tako da amo ide lit. galándžu galąsti (wetzen, ein messer, durch streichen auf einem ebenen steine oder holze, schärfen).

6a **сѣг(ъ)лъ, цѣг(ъ)лъ** (solus, unicus č. štíhlý gracilis) izvodim od koriena skid (scindere). Pol. szczególny, szczegół (detail, das besondere, einzelne) r. щеголь. Od značenja „scissus" se je s jedne strane razvilo „gracilis", s druge „divisus, abscissus, diversus, singularis, specialis, unicus". **сѣгълъ** posta iz * skaigŭl- * skaidgŭl- * skaidul-, lit. skaidulis (fibra, filum tenue, pilus tenuis). Isto prvobitno konkretno značenje u lot. fkaigulis (assula taedae), koje pokazuje, da se je parasitsko *g* iza *d* uvuklo već u litavskoslavensko doba Lit. skëdrà (schidia, assula) r. шагла, шегла, щагла, щегла (дерево, óревно, шестъ; *l* i *r* jako često koleba u nastavcih litavskoslavenskih, tako da bi ove rieči mogle biti sasvim istovietne). Lot. fkaiſte fkaiſtra (*schlanke* stange, hopfenstange) iz * skaizdra, * skaidra (z umetnuto, o tom na drugom mjestu). — Sa č. štíhlý (gracilis) sravni napose lit. *kengras* (macer, gracilis, exilis, r-l u li-

tavskoslavenskih nastavcih češće koleba), jerbo i ove rieči dolaze od vrlo razgranjenoga koriena skind, scindere, samo da jim značenje udari drugim putem razvoja.

6b. **четвръгъ** (dies jovis) lit. ketwérgas (id.) pored **четвръткъ** lit. ketwìrtas (id.). Primjer ovaj nije sasvim siguran. R. четвергъ može se raztumačiti neposrednim umetkom *g* iza *r* iz osnove четвер-. I tomu imade primjera: slovač. pokarhati (vituperare) uz **карати**; lot. fala (speckseite) uz falga; i *k* se umeće: lit. twarkyti (ordinare) **творити**. U obće je umetak parasitskih gutturalah iza dentala samo jedan dio obćenitijega pojava.

7. č. *čouhati*, (prominere; exspectare, speculari, insidiari) číhati (insidiari) pol. czyhać, lit. kiutoti (id)? Primjer nesiguran, buduć bi morali uzeti, da se *g* uvuče iza *t*.

8. **хрѣмгъ** (dolium) **хрѣмнѣьникъ** (vas) r. черемидники, стекляники (Miklosich, Lex. azbuk.), posudjenica iz gr. κεραμιδ-. Ili je valjda slavenština gr. -ιδ samo zamienila drugim nastavkom?

9. **когы, къгы** (quando) = lit. kadaí (id.) iz **ко(д)гы**, aí = **ы**. Lit. Stud. 51. Isto tako **тъгы** (tunc) = lit. tadaí. **когда, къгда, тогда,** slaže se opet sa sanskrit. kadâ', tadâ' litav. kadà, tadà, te je postalo umetkom parasitskoga *g* pred *d*. Ovo je upravo dokaz, da se je parasit mogao uvući i iza d. U razpravi „O parasitskih sibilantih" češće smo se taknuli slučajevah, gdje se parasitski sičnik uvuče pred i iza *k* ili *g*. Hrv. kada, tada postalo je po svoj prilici istom iz **къгда, тъгда** izsuvkom ovoga g.

10. *Korien sprang uz sprand* (intendere, comprimere). Imaju još druga dva slična koriena, koje treba da lučimo isto tako strogo jednoga od drugoga, kao što od ovoga sprand i spran(d)g. To je lit. sprúgti (effugere, elabi) sloven. prezati i njem. springen; za tim **прѧдати** (salire) i staronord. spretta (salire), Fick 3. izd. II. 689.

Ovomu našemu sprand, kojemu pripisujem temeljno značenje „intendere, constringere, comprimere", medju tim nemogu naći srodnika u ostalih jezicih. Ali se taj korien u litavskih i slavenskih jezicih jamačno kao samostalan u mnogih izvedenicih sa strogo opredieljenim individualnim značenjem ističe.

Navesti ću najprije izvedenike sa korjenitim d:

Lit. spréndžu spręsti (mit der spanne, umfassen, spannen) įsprendžu (einspannen, einklemmen); sprìndis m. (spanne, die ausgespannte hand) = **пядь** (palmus) poznatim te dosta često u slavenštini dolazećim izsuvkom slitnoga *r*. (Drugi prispodabljaju **пядь** sa njem. faden ags. fädhm „ausgestreckter arm, umfassung,

busen", ali ovomu je korien sasvim drugi: pat dilatare Fick, III. 173). Lit. spręsti = прасти прядѫ u značenju intendere, srav. njem. spannen, spinnen. Lot. fprêeſt (spannen, strecken, messen) fprêeſtees (sich dehnen, drängen) fprêhdule прясница (fusus), lit. sprąstis (sperruthe der leinweber), lot. fpraids (stelle, wo leute zusammengedrängt stehen); buduć se t—d kadkada u slavenštini zamienjuje, to ide amo пратати (προαναστέλλειν, comprimere); sprand prelazi u spraud: lit. spraudyti (drängen) lot. fprauſt (einklemmen) fprůhſt (eingeklemmt werden, knebeln) fpruhds (knebel).

Izvedenici sa parasitskim g:

пражити прягѫ (intendere). Korien sansk. prńg (jungere) koji se obično sa прагъ prispodablja, sasvime je nesiguran. Temeljno značenje osim toga nebi se nikako dalo složiti. Prvobitno značenje od прягѫ nije jungere, ako i rabi u značenju „equos curru jungere", nego extendere, srav. č. napřáhnouti, sloven. zaprega (nisus), hrv. prug adj. (extensus) pruga, pružiti (extendere).

Lot. fafprangaht, fafpradſeht (zusammenschnallen), fprahdſe = r. пряжка (fibula), fprunga fpruga, fprungulis (klemme, knebel) = lit. sprudulas (id. Lit. Stud.), fpringt (stramm werden), fprangaht (schnüren, klemmen, pressen), lit. spranginti (erwürgen, ersticken) springti (würgen, schwer schlucken).

11. Č. švihati 1. verberare 2. mittere, jaculari 3. vibrare, jactare 4. maturare (Jungmann), č. Švihov nom. prop. arcis, švižný, slovač. švizký (mjesto švižský, flexibilis; celer, agilis, promptus) = malor. швидко (скоро, шиóко, проворно, спѣшно, быстро, Dalj), r. dial. свигать (гулять, шататься, слонаться, спѣшить, бѣжать, od temeljnoga značenja vibrare, agitare) lot. fwàidikt (mittere, proiicere, vibrare) fwèeſt (id.), lit. swëdžu swësti (verberare; jaculari Lit. Stud. p. 114, dakle sa istim značenjem kao što č. švihati), szwilůti (vibrare, agitari, oscillari, vacillare Lit. Stud. 123 pod žwilti; szwilůti dolazi u istom značenju i u litavskoj Postilli Bretkuna; iz szwi(d)l-, srav. §. 4. br. 1). Amo ide još lit. swaigti (titubare, labare, vertigine corripi), i swaikti navodi Nesselmann. Parasitsko *g* je litavskoslavensko.

§. 4. Umetak parasitskoga k iza dentalah u litavštini.

Ovdje navodim takove slučajeve umetnuta parasitskoga *k*, koje sam dosada samo u litavštini našao. Ali iz toga nikako nesliedi, da jim nebi koji potonji iztraživalac mogao traga i u slavenštini naći.

I u litavštini će pred umetnutim *k* izpasti dental. Ima doduše

njekoliko slučajevah, gdje se čini, da je t(d) ili sačuvano ili pred *k* promienjeno u *s* (što je pravo uzamši pravilna promjena skupinah *tk* i *dk* u lit.: imperativ wèsk mèsk od wedù, metù). Na pr. waiskus (perspicuus) įwaiskus (clarus, lucidus od koriena wid, waid (videre), srav. ap-waizdus (providus) iz ap-waidus; plauskas (scheit, kloben, holz) uz plautas (steg am bienenstock; querhölzer auf der schwitzbank); szwitkus (lucidus) od szwit (lucere). Ali ovdje će biti *k* suffixalne naravi. Srav. lit. ėska = lat. esca od ed (edere.)

1. Nastavak — klas — klis u lit. i lot., pravi od glagolnih osnovah samostavnike, koji označuju orudje, ili srodna tomu nomina agentis. Prvobitna je forma tomu nastavku — tra, koje se već u litavskoslavensko doba promieni u — tla, umetkom parasitskoga k — tkla, izsuvkom *t* obćenito litavsko — kla. — tla dolazi u č. pol. u formi — dlo, u onih pako slav. narječjih, koja *d* pred *l* netrpe, kao — **ло**.

lit. arklas (aratrum) lot. arkls, č. oradlo **орало**.

Lit. búklas (lustrum, latibulum, cubile) buklė (habitaculum) č. obydlí (id.), pabúklei kéliami (machina tractoria), pol. bydło (pecus, „res").

Lot. rauklis lat. rūtrum (i rŭtrum) č. rydlo, **рыло** (vanga) **рылъ** (ligo).

Lot. faiklis (tomex), č. sídlo, **сило** (laqueus) od sansk. si (ligare). **сило** dakle nije istovietno sa njem. seil (Fick 3. izd. III. 321.)

Lit. gerklė́ (guttur) gurklýs, lot. gurklis č. hrdlo **жрѣло**, **гръло**.

Lit. pinklas (crates) **пѧло**, Miklosich Lex: sensus dubius: **стрьмоглавь мѧ повѣшьше пригвоздите обратите пѧло мое** pat. mih. 176. „patibulum", od **пѧти**, **пьнѫ**. R. пяло (снарядъ для растяжки чего), od toga glagol пялить (распинать). Korien pin **пьи** (nectere).

Lit. skutýklis (culter tonsorius) je valjda hrv. šutalj (culter) * **шоутьл͡ь**. („O parasitskih sibilantih" Rad XLI. §. 3. 18. c). Glede odnošaja samoglasah **ь**—ī (y) u nastavcih — yklis — **ьл͡ь** srav. lit. nastavak — yba i — **ьба**.

Skupinah *tl* i *dl* lit. i lot. u obće nevole. Riečih kao lit. skáitlius, **число** imade vrlo malo; u lit. tutlys (upupa) je doticaj med *t* i *l* sekundaran, ova rieč posta od tutulis, koju Nesselmann takodjer navodi. Kadkada prelazi *tl* i *dl* u *sl:* peslys (milvus) biti će od istoga koriena pat volare, od kojega je i **пътица**; žmudsko ginsla, gįsla staropr. poginslis (vena) od koriena skid, skind, scindere, temeljno značenje fissura, rima, **жила** iz **жи(д)ла**, in = **и**. (Glede prielaza sk = g, o kojem ću na drugom mjestu obširnije govoriti, vidi za

sada „Slovanské kmeny na U“ §. 31. 16. pod голъ.) O suffixalnom — sl u litavštini i slavenštini u obće sravni Joh. Schmidt, Beiträge VII. 2. Napokon može litavski i lotiški jezik *tl* i *dl* olahkotiti jednostavnim izsuvkom dentalah: lit. gurlas iz * gurtlas (schilfhuhn, seeente) č. hrdlice, гръ(д)ница (turtur); lit. brólis, hrv. brale, brat, * bro(t)lis, sasvim slična forma je novobug. мале (mater); lit. skrélas (flederwisch von den schwungfedern der gans), č. křidlo, крило, jedva da je skrélas izvedeno od koriena skrěti, lot. skrèet (volare) samo nastavkom *la*: č. křidlo pokazuje, da je nastavak *tla*; amo ide još lot. fpaile (vidi §. 7 br. 7) i lot. ihls (br. 2); lot. fchkihlis (culter) dolazi od skid scindere, srav. fchkihſt, fchkihdu (auseinanderfallen). Porieklo rieči lit. eglė staropr. (valjda slav.) addle, ела č. jela sloven. jela i jedla (abies) nije mi jasno.

2. Lit. áklas (blind nur von thieren und bildlich von sachen, im eigentlichen sinne, nie von menschen gebraucht, aklà trobà ein haus ohne fenster) lot. akls (akls meſchs ein dunkler wald). Temeljno značenje ovih riečih je jamačno „obscurus“ i onda istom „coecus“, i oba ova značenja upravo skapča sansk. adj. andhá. (Fick, 3. izd. I. 15 prispodablja andhá sa lit. jűdas niger, što bi se napokon i s mojim mnienjem moglo složiti; ali mislim, da je jűdas srodno sa hrv. pol. gniady č. hnědý.) Sansk. andhá je takodjer nom. prop. jednoga naroda, u kojem značenju dolazi i sansk. andhra. Ovakovu formu upravo predpostavlja lit. áklas. Jamačno, da bi se imalo pisati ą́klas. Ovo potvrdjuje još i lit. apjenkù ję́kti (excoecari) lit. inkti (colorem amittere). Sravni još lot. ikls (perobscurus) ind-k-ls i istovietno s ovime lot. ihls (id.), koje upravo našu etymologiju odlučno podupire: jerbo je moglo postati samo iz idl- indl- andl- neposrednim izsuvkom d. Lit. úkti (nubibus, tenebris obduci, obscurari) biti će izvedeno od istoga koriena andh: andk ank unk uk. Glede nasala srav. lit. unksna (umbra). — Sasvim drugčije i kao što mislim krivo, sudi ob ovih riečih Fick 3. izd. II. p. 512.

3. Lit. raukžolė, raukažolė uz raudžolė (plantago media, wegerich).

4. Lit. szikù, szìkti (cacare) njem. scheissen, ags. scitan, korien skid. Bit će srodno i gr. χέζω (* skad, * skhad), sansk. had (id.).

5. a) Lit. kraikas (stramentum, streustroh) kreíkti (spargere) kraikýti (id.), kretù kretėti (quatere, concutere), *ei ai* od nasalne skupine lit. krintù krìsti (decidere, delabi, defluere, de nive, rore,

foliis), lot. krehſt (caedere, demittere). Hrv. kretati. Srav. lit. kratinýcza, (behältniss für spreu, stroh), kratykla (flachsbreite) mislim posuda, u kojoj se lan maše, mahaljka; lot. kreekis * kre(t)kis imade već značenje „koš“ u obće.

5. b) Lit. wókti wókiu (intelligere, animadvertere) nůwokà f., zend. vataiti, sansk. api-vatati (id.) S ovim *vat* prispodobi Fick 3. izd. I. 207 lit. juntù jùsti (sentire, animadvertere, percipere) što bi se sa mojom prispodobom moglo složiti.

6. Lit. smilksėti (laterum doloribus affectum esse, smilksi latera, pedes punguntur, dolent) smilkterėti smilktera (id.), lot. fmelgt i fmelkt (dolere), parasitsko k, g koleba, ags. smeortan njem. schmerzen, korien smard.

7. Lit. smarkùs (atrox, vehemens, crudelis) gr. σμερδνός, σμερδαλέος. Po Ficku 3. izd. III. 357 stoji ovo u savezu sa predilazećim smard. (br. 6). Vidi i Curtius Grundz. pod σμερδαλέος. U svojoj razpravi „O slovanských kmenech na U“ uzporedio sam smarkùs sa hrv. mrk (obscurus, ater), ali će biti мрък-нѫти (obscurari) sasvim drugi korien. Isto tako смрькъ (mucus).

8. Lit. rýkas (vas, supellex, instrumentum) lot. rihks (id.) lot. ridas pl., sve iz rindas rin(d)kas. Po ovom bi imali pisati lit. rį̀kas. Korien рѧд-нти (disponere, ordinare, facere), = lit. rindyti. Pred ovo *k* se još uvuče parasitsko f u lot. rifkas pl. = ridas pl. rihks. Č. nářadí (supellex). Lot. reefchi pl. (id.) sa parasitskim ž: red-ž- Ovaj isti slučaj imamo u оржжиѥ (instrumenta, arma) uz орѧдиѥ (apparatus, instrumentum). Uzporeda dolazeće forme ridas, rihks, reefchi, koje već Almann u svom lot. rječniku spaja, individualni razvoj značenja, čestimice i korjeniti samoglas podupiru našu etymologiju tako, da se možemo sa sigurnošću okaniti zamamljivoga izvedenja rieči rýkas od sanskritskoga koriena rač, rak, kojemu je dakako značenje slično, kao korienu рѧд. (parare, disponere, perficere, aliqua re instruere).

9. Lit. lot. sweikas fweiks (sanus, saluber, utilis) got. svinths (robustus, fortis, sanus). Glede koriena vidi Fick, 3. iz. III. 365.

10. Lit. spėkas, spėka (robur) lot. fpehks; od спѣти спѣѭ (proficere), lot. fpeht, fpehju (posse, valere, pollere) lit. spėti (otium, facultatem vacui temporis habere) dolaze u srodnih jezicih mnogobrojni izvedenici sa *t* (Fick 3. izd. I. 250—51 pod spa), na pr. litav. spėtas (otium pravo uzamši facultas). Od ovakove osnove * spėta izvodim s jedne strane lot. lit. spėkas pomoćju parasitskoga *k*, s druge umetkom parasitskoga *s*: спѣхъ * спѣ(т)с- (studium,

festinatio). Srav. спѣшити, č. spěchati (proficere) i lot. fpehkotees (contendere cum aliquo), zajednička jim je forma * spētāti. Lit. spẽkas neizvodim za to od koriena spē neposredno pomoćju suffixalnoga *k*, što takovoj osnovi * spēka u srodnih jezicih traga neima. Neima dvojbe, da će svi pojavi umetanja parasitskih suglasah naše nazore o slavenskih te litavskih nastavcih znamenito popraviti.

11. Sekundarni korien smalk uz smalt sa temeljnim značenjem minuere, kojega simplex možda imamo u got. smals adj. (klein, schmal).

Izvedenici od smalt: lit. smìltas (arena), lot. fmilts (id.) lot. fmẽhlis (id.) iz * sme(t)lis * smeltlis (izsuvkom *t*, vidi ovoga paragrafa br. 1), lot. fmeltains (arenosus), fmeltes, fmeltnes pl. (farina minuta, pulvis).

Sa parasitskim k od smal(t)k: lot. fmelzains = fmeltains, fmelknes pl. = fmeltnes, fmalzinaht (minuere, conterere) fmalknes pl. (scobs), lot. fmâlks = lit. *smulkus* adj. *minutus, subtilis).* U lot. fmilkts (arena) uvuče se *k* pred *t*.

Sa parasitskim g: lot. fmalganaht (stillare, pluere) fmelgnes (scobs). Sa parasitskim sičnikom napokon lot. fmilfchains (arenosus).

12. kókas (pranger; auch nennt man hier gewisse an den häfen errichtete schiffahrtszeichen, welche die richtung der einfahrt andeuten, Kaken, Nesselmann. Ova je njem. rieč litavskoga poriekla, te znači drveni stup), lit. pakokas (bank in der brachstube, auf welcher der flachs gedörrt wird), lit. kótas (scapus, truncus, fustis, caulis), lot. kôhks (arbor, lignum, fustis) lot. kâhts (caulis, manubrium).

13. sékmas (septimus), primjer sasvim osobite naravi, uz septìntas (id.), седмый. U drugih bi slučajevih litavština *d* pred *m* promienila u *s*: gësmẽ (cantus religiosus) od koriena gëd (canere), srav. slični slučaj унсмъ (numerus) od унт.

§. 5. Umetak parasitskoga g iza dentalah u litavštini.

Čini se, da se iza *d* uviek uvuče *g*, što upravo sa fonetsko-fysiologijskoga stanovišta izčekujemo. (Sravni uvod §. 3). Neznatnu iznimku pravi br. 8.

1. *Lit. skaugėti,* skaugus adj. lot. fkâugis, fkâudeht (neiden, missgünstig sein, hat im lett. immer auch den nebenbegriff des schadens, Almann) = скѫдѣти (minui, što će biti prvobitno značenje, od toga se je razvilo: nocere, obtrectari, invìdere, srav. скѫдити),

lot. fkâuſt (durch neid schädigen), lit. skaudyti (schmerz bereiten, schaden) = скѫдити (conviciari), lit. skaugus — lit. skaudus (schmerzlich, verdriesslich, unangenehm, heftig, rauh, steil) = скѫдъ (inops pusillus, deficiens).

2. *Korien spleng uz splend* (splendere). Lat. splendere lit. splendėti (id.) Izsuvkom *l* iza *p*, koji u slavenštini i litavštini prilično često dolazi („O parasitskih sibilantih“ §. 18. 3. r.), postaje lit. spindėti (id.), lot. fpihdeht (id.), fpihla (Almann pod fpihguła glanz) iz spin(d)la, vidi §. 4 br. 1); od korjenite forme spland, spand, lot. fpôhdrs (lucidus, clarus), fpôhſchs (id.). Sa umetnutim *g:* lit. spingėti = spindėti, litavski spingulei pl., lot. fpihgula (splendor), fpihguloht, fpihgulis, fpihganis, fpihdſenites itd. Od korjenite forme splang spang: lit. spangius, (palpebrans, connivens) lot. spihgoht (splendere); bit će i srodno lot. fpûlgoht (id.) sa drugim položajem slitnoga suglasa.

3. *Lit. lángas* (fenestra) langalis (fumarium) uz landa (foramen) od land lind „prolaziti, laziti“; i slav. лѣзѫ, лазъ posta od land umetkom parasitskoga sičnika, o čem ću drugdje progovoriti. Hrv. laz, lit. lángas skupa predpostavljaju *„landas“* sa značenjem „foramen“, (z nije postalo od g).

4. *Lit. baiginti* (timorem incutere) uz baidinti (id.) Lot. baigi pl. (formido) uz baiglis baida (id.) Po ovom bi i *g* lit. baigus adj. (timidus) bilo umetnuto, te nam treba predpostaviti * *baidus.*

5. *Lit. spengėti* (tinnire, sonare) lot. fpindſeht uz lot. fpindeht (id.)

6. Lit. slĕgti (gravare, onerare, premere) slogà (molestia, labor) skapča već Nesselmann u rječniku sa lit. slaudžu slausti (premere, vexare, onerare). Glede osnovnoga samoglasa sravni još paslauginti (Lit. Stud : von der arbeit ablösen, ersetzen, erleichtern, simplex slauginti dakle: obteretiti).

7. *Lit. rèngti* (parare, instruere) rengtės (parare se, ad iter, ad laborem, accelerare) rangyti (stimulare, impellere, exhortari). Fick 3. izd. II. 640 misli, da je toj rieči korien *rag,* ali mu prispodobe nisu sigurne: njem. regen, ragen; lat. rigere, gr. ἔρχομαι, ὀρχέομαι; sanskr. ṛghâya (excitari). Temeljno značenje lit. rèngti nije „excitare, incitare, impellere“ nego „parare struere“, te prima značenje „impellere, incitare, accelerare“ istom u kausativnom rangyti. Stoji naime rèngti prema rangyti kao sansk. râdh (fertig werden, gelingen, zurecht machen) prema kausativu râdhayati (zu stande bringen). Dolazi dakle reng rang od istoga nasalovanoga koriena * rand, od kojega dolazi рѧдити (disponere, ordinare, facere) i lit.

rýkas (§. 4. br. 8) sa parasitskim *k*. Još odlučnije podupire moje mnienje lot. raidiht (ai = an, eilig senden), koje je dakako samo kasnije kausativno, već izvedeno značenje sačuvalo, nu za to je ono sačuvalo korjenito *d*, tako da bi i neobazirući se na sansk. râdh, рад mogli tvrditi, da je lit. rang- i lot. raid srodno. Napokon pokazuje lot. adj. raids (paratus) i ono temeljno značenje, koje se od sansk. râdh upravo nerazlikuje.

Ali lit. ráginti (stimulare, incitare, concitare) smatram od rèngti rangyti različitom rieči, koja bi se mogla prispodobiti s onimi riečmi, koje je Fick II. 640 pod rag naveo.

8. dungẽti (sonare) uz dundẽti (sonum edere, murmurare, vocare), lot. dudinaht (murmurare, intonare). Pred ono se *g* opet uvuče parasitski sičnik: dunzgẽti (id.). U lotiškom jeziku opet se uvuče koje *g*: dugaht (de clamore gruis) koje *k*: duzeht (aestuare, strepere) duzinaht (tonare) dunzens (clamator) dûhkt (id.) može biti, da i u litavštini: dukas (ardea stellaris, hrv. bukač, bukavac, dolazi od glagola sličnoga značenja, bučiti); lit. dúkti (furere, insanire, sravni glede prielaza značenja clamare, furere, hrv. bučiti brüllen i bučati toben).

Isti se korien dund nalazi možda u sansk. dundu, dundubhí (tympanum). Moglo bi se takodjer uzeti, da je razširen sa *d* prema lot. duneht = č. duněti dröhnen).

§. 6. Umetak parasitskoga k iza dentalah u lotištini.

1. flaukulis (sudarium, penicillus) flauziht, flauku (abstergere, verrere) flaukt (mulgere, glede značenja srav. sansk. marǵ abstergere i lat. mulgere) lit. szlů́styti (id.) iz * szlůtyti, szlů́ta (scopae), sve ove rieči slute na razšireni korien szlůt (abstergere), od kojega upravo dolazi lot. slau(t)k-. Jednostavni korien u lit. szlů́ti, szlů́ju, szlawiaú (verrere), hrv. oslaviti? („snieg, kad zapadne“ srav. „snieg ga pomeo“ verwehen).

2. fihks adj. fihkaliafch, fihkums = hrv. sitan (minutus, parvus) fihka nâuda, sitni novac, lit. sýtnas (fein, gebeutelt, vom mehl) od сѣ-ити (serere, cribrare) сито (cribrum).

3. farkans (ruber, rufus) farkis (id. fuscus), farkt (rubescere), uz fahrts, fahrtoht (id.) Lit. sartas (id.) Starobug. хрътъ (vertagus to jest canis rufus); хрътъ r. хорсъ (numen solis) sa parasitskim *s* od iste osnove: хръ(т)с- („ruber, rutilus“).

4. fâlkans (subdulcis) uz fâlgans (id.) — parasitsko *k* i *g* koleba — uz faldens, сладъкъ (suavis).

5. bohkatees (repugnare) skapča sam Almann u svom lotiškom rječniku sa lot. bohſtees (id., indignari, stomachari, irasci, morosum esse) lit. bóstis bodžú's (vereri, stomachari).

6. penkeht (implicare, illaqueare, penkeht matus, comere caput), fapinkeht, penkis, Almann: pemkis (res contorta) pinkulis, pinka (villus), fapenkereht, fapentereht, pentereht (implicare, illaqueare, blaterare) = hrv. petljati * патьлиѧти (fibulare; blaterare, r—l u litavskoslavenskih nastavcih češće koleba). Lot. i hrv. glagol izveden je od osnove пѧтєль (modus), koja je bez dvojbe litavskoslavenska. Č. pentle (vinculum, ligamen) bug. penklja (Miklosich u Lex. id.) sačuvalo je iznimice nosni samoglas. Bugarskomu ovomu *k* nebi ovdje pripisao osobitoga etymologijskoga značenja; može biti da stoji jednostavno mjesto *t* usljed sliedećega *j*, koje kao što poznato i preko l na predilazeće *t* dieluje. (Poznato mehko macedonsko k=tj.) Hrv. pete pl. (ornatus capitis „nodus") = lot. pinka (res contorta, villus). Sloven. peča (id.) * пѧшта. Lot. punkoht (vincire, confundere, illaqueare) = č. poutati (id.) r. с-путать (привести въ беспорядокъ, сдѣлать путаницу) od пѧто (vinculum), lit. panczoti (vincire) od panczas pancza (vinculum) * panti-a. Korien пати пьнѫ lit. pìnti (nectere).

7. jàukt (turbare, miscere) jukt (perturbari, confundi) jukinaht (tumultuari, furere) jukſchana (conturbatio) jàuzeht (commiscere, turbare) jàuzejs (seditiosus) lit. jundù jústi (moveri) judinti (movere, incitare) = lot. jukinaht, lit. jundulas (seditio) = lot. jukureht (commiscere, confundere) iz jun(d)kur-, r-l u litavskoslavenskih nastavcih koleba. Lot. jaudaht (posse, vim habere) jauda (vis, robur, facultas); glede prielaza značenja srav. lit. kraipýti (vertere, circumagere, torquere) крѣпити (roborare) крѣпость (robur). Amo ide još lit. judra (turbo) lit. jaudrinti (movere, excitare, seditionem commovere) a može biti i lit. audra (turbo) lot. auka (id.).

8. kakis uz katins lit. katė̃ (felis).

9. farezeht, farikt (coagulari) fareteht (id.) farika (jus gelatum, coagulatio) reete (lac maternum).

10. nurkeht uz nurdeht (murmurare) nurkis (murmurans, homo morosus) nurdus uz nurgus (altercatio, rumor) — *k*, *g* koleba.

11. fmihkaht (subridere) fmihkneht (id.) fmêekls (risus) fmêekligs (ridiculus) iz smi(d)k-, fmaidiht (subridere), fmaida (risus), srav. посмѣхати, посмисати (irridere) iz сми(д)сати = fmihkaht smi(d)sat-, parasitsko *k*, uz parasitsko *s* kod jedne te iste rieči. Uz to dolazi u lot. parasitsko *g* u: fmaigneht.

12. wihkne (pampinus, vitis) wihtne, wihtene (vimina, crates) wiht (viere); lit. wytinis adj. (vimineus).

13. kihkeht (pisces exenterare) uz kidaht (id.) — tamnoga poriekla rieč.

14. duhka (fistula, utriculus) duhda (fistula, tibia).

15. dûhkt, duzeht, duzinaht, vidi §. 5. br. 8.

16. wehzinaht, wihzinaht (caudam jactare, vibrare, titubare, circumagere) uz wehtiht (frumentum ventilare), već Almann, Lett. Wört. skapča te glagole. Lot. wehgaht sa istim značenjem schwingen imade parasitsko *g;* ali u drugom značenju aëri exponere, ventilare, refrigerare, die kleider lüften, abkühlen, čini se, da je srodno sa wehdiht (lüften, wedeln, abkühlen, lit. wėdinti). Može biti, da je wehgaht srodno samo sa wehdiht.

§. 7. Umetak parasitskoga g iza dentalah u lotištini.

1. wehgaht, vidi §. 7. br. 16.

2. murgeht uz murdeht (delirare).

3. johgi pl. (nordlicht) uz johdi, (skapča Almann sa lot. johds ein böser geist, waldteufel?).

4. krangeht (furari), крадѫ?

5. fergis (iracundus) uz firds (cor, animus, audacia, ira).

6. wâigs (facies) lit. wéidas (id.).

7. Korien spang uz spand (intendere, comprimere). Biti će srodno njem. spannen.

Lit. spèndžu, spę́sti (retia, plagas pandere, tendere) spáudžu spáusti (premere, au = an) spánstas (muscipula, laqueus). Lot. fpeeſt (premere, cogere, inhibere, retinere), fpôhſtiht (laqueum ponere), fpâidiht (premere, urgere), fpâids (pressio, prelum, tormenta) = lit. spauda (prelum) lot. fpanda (vinculum, ferrum, quo aratri partes continentur) fpandags (forceps). Sa umetnutim *g*: lot. fpangas (prelum, forceps) fpaiglis.

d je izpalo pred *l* (srav. §. 4. br. 1): lot. fpihleht (premere, vellere, intendere); fpihle, fpaile = fpaiglis, oboje iz fpaidl-.

8. ranga (fetura, piscium ova) uz randa (id.); tamnoga poriekla.

9. faigotees (splendere) faiguls (splendor); lit. svidùs (clarus, nitidus). Primjer doniekle nesiguran. Buduć naime u litavskih jezicih *v* iza *s* kadkada izčezava (lit. sápnas somnus sansk. svapna, lit. nastavak lok. pl. — sa uz zend. ŧok. pl. — hva-sva), to je moguće, da je lotiškomu faigotees korien *svig*, od kojega Fick I. 843 izvòdi

gr. σιγαλόεις, ags. svëgle (hell, schimmernd). Srav. još lot. ſwihgulis (ſ=z, res nitida).

10. luges uz ludes pl. (schneeschuhe).

11. fkangals (assula taedae, schidia) od koriena skad, sansk. skhad(findere) gr. σχάζω; ista nasalovana forma sa istim nastavkom dolazi u gr. σχινδαλαμός, lat. scandula, * skandala. Srav. skid, §. 3. br 6.

12. gnegaht, vidi pod gnječiti §. 2. br. 3.

§. 8. (Priegled.) Svi dosada obrazloženi slučajevi o umetanju parasitskih gutturalah dakako da su razne etymologijske vriednosti. Ovaj je process naime, kao što njeki primjeri pouzdano pokazuju, započeo djelovati već u litavskoslavensko doba te se onda nastavi u pojedinih već razciepljenih jezicih litavskih i slavenskih. Biti će i razmierno mladih, dialektičkíh, parasitskih *k* i *g*. Dioba, koju sam ovdje izveo, nazvavši umetak parasita ili slavenskim, ili litavskim ili lotiškim, biti će u njekih potankostih samo od prilike vjerovatna. Budući je naime ovaj process jako nepravilno i sporadički prodirao, te se slučajno na kojigod dental u kojemgod položaju nadovezao, tako da su i unutar jednoga te istoga jezika mogla nastati razna kolebanja (r. глогъ uz глодъ), te budući se jedan od ovakovih oblikah mogao opet naknadno u jednom jeziku izgubiti, to nije uviek moguće strogo opredieliti vrieme postanka ovakovu parasitu, kojemu jeziku da izključivo pripada, kojim da je jezikom opet zajednički. Ako sam dakle na pr. stanovita parasitska *k* nazvao litavska (§. 4.), vriedi ovo samo u obće, te sam to učinio samo zato, što takovim riečim nadjoh trag dosada samo u litavskom jeziku. Osim toga morao sam njeke inače sigurne slučajeve istoga umetka za sada izostaviti, budući jim etymologijsko razglabanje predpostavlja poznavanje njekih još nepoznatih processah, koje sam u kratko u uvodnoj primjetbi svoje razprave „O parasitskih sibilantih“ (Rad XLI) naviestio. Svakako neće biti s gorega, ako već sada navedem statistički priegled amo idućih riečih, budući se iz njega ipak može razabrati, na koliko bje ovaj process razširen u litavskoslavensko doba i na koliko je mah uzimao u pojedinih jezicih. Ovdje ću dakle podjedno navesti primjere, koji se mogu smatrati litavskoslavenskimi, i one, koji su litavštini i lotištini zajednički, to jest, pralitavski. Isto tako slučajeve za kolebanje umetnutih gutturalah, kada jedna te ista rieč ili osnova primi jedanput *k*, drugi put *g*.

Parasitsko k je litavskoslavensko u sliedećih riečih:

říčice-reekums (§. 2. br. 6), желкнуть-dſelknis (2. 9), blą̨kać-blukúnas-blankſtiht (2. 15), блёкнуть-pablýkszti (2. 22), bočiti-bakſtiht (2. 23), nabreknuti brìnkti (2. 28), — skupa 6 primjerah.

k je samo slavensko:

рачити (2. 1), podpěčiti (2. 2), gnječiti (2. 3), svačiti (2. 4), bričiti (2. 5), ochočiti (2. 7), жлъчь ꙁлъчь (2. 6), ꙗчати (2. 10), чакати (2. 11), наплекій (2. 12), prkno (2. 13), връкочь (2. 14), намекъ (2. 16), míč (2. 17), krčiti (2. 18), очеркъ (2. 19); ꙗчаꙗ (2. 20), бьчєла (2. 21), kačati (2. 24), врачь (2. 25), кучеря (2. 26), ключити (2. 29), smrček (3. 1), štric (2. 30) — skupa 23.

k je pralitavsko:

nastavak-klas (4. 1), áklas-akls (4. 2), kreíkti-kreekis (4. 5a, doniekle nesigurno, jerbo rieči nisu jedne te iste, niti slične formacije, prem srodne i obje sa parasitskim *k)*, smilksėti-fmelkt (4. 6), rýkas-rihks (4. 8), sweíkas-fweiks (4. 9), spěkas-fpehks (4. 10), smulkus-fmálks (4. 11), kókas-kòhks (4. 12), dúkti, dúkas-duzeht (5. 8) — skupa 10.

k je litavsko:

raukžolė (4. 3), szìkti (4. 4), wókti (4. 5), smarkùs (4. 7), sékmas (4. 13) — skupa 5.

k je lotiško:

flaukulis (6. 1), fihks (6. 2), farkans (6. 3), fálkans (6. 4), bohkatees (6. 5), penkeht (6. 6), jáukt (6. 7), auka (6. 7), kakis (6. 8) farikt (6. 9), nurkeht (6. 10), fmihkaht (6. 11), wihkne (6. 12), kihkeht (6. 13), wehzinaht (6. 14), fmelknes (4. 11) — skupa 16.

g je litavskoslavensko:

štíhlý-kengras (3. 6a), четвръгъ-ketwérgas (3. 6b?), прѧгѫ-sprìngti fprangaht (3. 10), švihati-swaigti (3. 11), щегла сцѣг(ъ)лъ-fkaigulis (3. 6a) — skupa 5.

g je slavensko:

ворогуха, ворожить (2. 25) smrh (3.1), brh (3.2), чръга (3.3), čerha (3. 3), стыгнуть (3. 4), глогъ (3. 5), čouhati (3. 7?) чрѣмига (3. 8?) когы (3. 9) тъгы (3. 9) — skupa 11.

g je pralitavsko:

skaugus-skaugis (5. 1), spingulei fpihgula (5. 2), baigi-baigus (5 4), spengėti-spindſeht (5. 5) skupa 4.

g je litavsko:

lángas (5. 3), slėgti (5. 6), rangyti (5. 7), dungėti (5. 8) — skupa 4.

g je lotiško:

fâlgans (6. 4), ƕurgus (6. 10), fmaigneht (6. 11), wehgaht (7. 1), murgeht (7. 2), johgi (7. 3), krangeht (7. 4), fergis (7. 5), wâigs (7. 6), fpangas (7. 7), ranga (7. 8), luges (7. 10), faigotees (7. 9?), fmelgnes (4. 11), fkangals (7. 11), gƕegaht (2. 3) — skupa 16.

k i g koleba u slavenštini:

smrh-smrček (3. 1), крлуь воporyxa (2. 25) — skupa 2.

k i g koleba u litavštini:

swaikti-swaigti (3. 11); dungêti-dúkti (5. 8) — skupa 2.

k i g koleba u lotištini:

fmelgt-fmelkt (4. 6), fmelgnes-fmelkƕes (4. 11). fâlkans-fâlgans (6. 4), ƕurkis-ƕurgus (6. 10), fmihkneht-fmaigneht (6. 11), wehgaht-wehzinaht (6. 14)?, dûhkt-dugaht (5. 8) — skupa 7.

Zanimiv je takodjer statistički odnošaj slučajevah, koji vlada med riečmi, u kojih gutturalni parasit odgovara fysiologijskoj naravi prednjega dentala, te med riečmi, koje u tom pogledu prave iznimku. Ja sam se toga taknuo već u uvodu §. 3. Moguće su pako sliedeće kombinacije zubnikah i grlenikah: *tk*, *tg; dg*, *dk*, koje doista dolaze. Po theoretičkom pako sasvim opravdanom zahtjevu izčekujemo samo *tk* i *dg*. *Nazovimo ove slučajeve pravilnimi, a one sa tg te dk iznimkami.* Doista nije broj iznimakah tako velik, da nebi mogli sa priličnom sigurnošću predložiti theorijom predpostavljeno pravilo, da se je prvobitno iza *t* moglo uvući samo *k*, iza *d* pako samo *g*. Sve iznimke morale su se poroditi sekundarnimi uplivi.

Evo brojevah dotičnih odnošajah, koje može čitalac lahko kontrolovati. Uzimljem samo glavne rieči bez izvedenikah. U slavenštini imade *pravilnih* slučajevah za *tk* okolo devetnaest, za *dg* okolo *jedanaest*, (računajuć чрѣгл-čerha dvaput); prema ovomu stoji nepravilnih slučajevah sa *tg dva* (§. 3. четвръгъ i čouhati), ali su vrlo nesigurna; sa dk pako *jedanaest*. Značenje ovoga broja (11) znatno se steže time, što su u njega uračunani i slučajevi kolebanja: крлуь-воporyxa (§. 2. 25.), смрček-smrh (§. 2. 27.) od osnovah svršujućih na *d*. Ovo je vrlo važno. Vidi se, da je jezik izprva iza d dopustio samo umetak odgovarajućega mehkoga *g*, koje se kašnje promieni u tvrdo *k*, tako da je ovakovo kolebanje nastalo. Nećemo pogriešiti, ako sve ove nepravilne slučajeve, u kojih dolazi k mjesto izčekivanoga g, i obratno svedemo u savez sa širim pojavom, po kojem se u obće u litavskih i slavenskih jezicih tvrdi i mehki suglasi p-b, t-d, k-g zamienjuju te kolebaju.

Vidi o tom Lit. Stud. p. 54. U slavenštini stoji dakle svega skupa 30 pravilnih slučajevah prema 9 nepravilnim. U litavštini imade u obće pravilnih slučajevah za *tk sedam*, za dg *deset*. Nepravilnih pako za tg *jedan* (ali sasvime nesiguran, ketwérgas §. 3. 6b), za *dk* četrnaest. Značenje ovoga zadnjega broja opet se umanjuje time, što smo u njega uračunali 1. lit. swaikti (od koriena svid §. 3. 11), što je po Nesselmannu ipak doniekle nesigurna forma uz pouzdano swaigti 2. što u njega opet spadaju svi slučajevi kolebanja, dúkti uz dungéti (§. 5. 8), smilkséti koje u lot. fmelgt imade pravilniji guttural budući izvedeno od smard (§. 4. 6) 3. napokon sékmas (§. 4. 13), glede kojega se samo pored slav. седмый čini, da se *k* uvuče iza *d*, dočim starija forma sept- u septìntas pokazuje na druge glasovne odnošaje. U ostalom je *g* u predpostavljenoj formi * sedgma * segma lahko u ovakovoj hrpi suglasah moglo prieći u *k*. (Osim toga smo rieči áklas inkti unksna izvedene po §. 4. 2 od jednoga te istoga koriena računali kao tri primjera. Rieč rýkas (§. 4. 8), koja pravi takodjer iznimku, dolazi od koriena rend, rand, koji inače u drugih izvedenicih primi pravilnije g: rèngti §. 5. 7). U obće imade u litavštini 17 pravilnih slučajevah prema 10 (sigurnim) nepravilnim. U lotiškom jeziku imade pravilnih primjerah za tk *sedamnaest*, za *dg* dvadeset. Nepravilnih za tg jedan (fmalganaht, fmelgnes §. 4. 11), za *dk* dvanaest. Važnost iznimakah opet samo u neznatnoj mjeri pobija pravilo. Onaj primjer sa tg: fmelgnes jamačno se pokazuje kao sekundarna promjena, ako uz njega uvažimo mnogobrojne od koriena *smalt* dolazeće izvedenike sa k: fmelknes. Jamačno se izprva umetnu sasvim pravilno *k*, koje se kašnje pomehča isto tako slučajno u g, kao što se u obće u lot. može k pomehčati u g. U područje drugih 12 nepravilnih primjerah sa dk spadaju opet mnogobrojni slučajevi kolebanja: dûhkt-dugaht (5. 8), fmelgt-fmelkt (4. 6) fâlkans-fâlgans (6. 4) ~~n~~urkis-~~n~~urgus (6. 10), fmihkneht-fmaigneht (6. 11). Glede wehgaht (6. 14) pako nije ni sasvim sigurno, da li sbilja koleba sa wehzinaht t. j. da li dolazi od osnove weht-iht, može biti da spada izključivo na glagol wehdiht (vidi §. 6. 14). U formah sa *g* je ovdje još posvuda jezik sačuvao stariji pravilniji parasit, tako da je vidjeti, da parallelni izvedenici svoje *k* dobiše istom sekundarnom promjenom iz starijega g. Preostaje samo *šest* sigurnih nepravilnih slučajevah te uz njih 37 kao broj pravilnih.

Pravilo, po kojem se iza t obično uvuče samo k, iza d obično i

većinom samo g, je podjedno jedino, koje sam dosada kod umetanja parasitskih gutturalah iza dentalah zamietio.

Broj nepravilnih slučajevah za *tg* je u svih litavskih te slavenskih jezicih sasvime neznatan, kao što se vidi iz navedenoga priegleda. Velika većina iznimakah proteže se na slučajeve za *dk*. Buduć ovi stoje po theoriji mjesto dg, to se vidi, da litavski te slavenski jezici u obće više teže za parasitskim *k* nego li za parasitskim g. Razmierno najviše ovakovih iznimaka sa *dk* imade u litavštini, u njoj je theoretički odnošaj med *tk* te *dg* najviše poremećen.

Navedeni primjeri umetanju parasitskih suglasah moći će se bez dvojbe još znatno pomnožiti, osobito, na koliko vidim, u slavenštini; svakako mislim, da je već na temelju ovdje sabranih podatakah upravo iztaknuto pravilo sasvim sigurno: ukupni broj nepravilnih slučajevah (25) sačinja manje nego li trećinu ukupnih pravilnih slučajevah. (84).

Mukom ovdje nemogu minuti okolnosti, da bi se dvie, tri etymologije, koje sam u svom članku *„o parasitskih sibilantih“* obrazložio, mogle sada prema ovdje konstatovanim pojavom drugčije shvatiti. Tako sam n. pr. u §. 5 br. 7 navedene razprave rieči kao r. пухъ, пухатый, sravniv jih sa lot. puhkins, puhkis itd., shvatio tako, da sam jim x, h (= s) protumačio kao parasitski sičnik, koji se je uvukao iza *k*. Korien svim tim riečim je pu (flare), koji se u mnogobrojnih izvedenicih pomalja koje kao *put*, koje kao *puk*. Sliedio sam tada dosadanje nazore, rekavši, da se korien *pu* jedanput razširi sa *t*, drugi put sa *k*. Tako sam do toga došao, da sam n. pr. njeke izvedenike kao пухъ (* пусъ) raztumačio umetkom *s* iza *k:* * пуксъ. *Već tada sam izrično pripomenuo, da bi se te iste rieči mogle raztumačiti i umetkom s iza t* (pu(t)s), tako da bi imali samo jedan razšireni korien: *put*, od kojega svi ostali izvedenici dolaze koje umetkom *s:* hrv. puhati iz pu(t)sati, koje umetkom *k:* lit. púkis (draco, koji duva, puha) iz pu(t)kis, пѫхнѣти (inflare) iz * пѫ(т)кнѣти lit. puntù (id.) itd. Ovo sada odlučno tvrdim. To isto valja za korjenite forme skut skuk (§. 3. 18) iste razprave, glede kojih sada mislim, da se je primarni korien sku razrazširio *samo sa t*, skut. Ovo *skut* primi onda ili parasitsko *s* (č. šuchati), ili parasitsko *k* (č. šoukati, lit. szukúti). Čitaocu bit će lahko, dotične rieči prema ovdje obrazloženomu pojavu razrediti, jerbo sve tamo obrazložene prispodobe ostaju inače netaknute, te se samo moraju prilagoditi drugomu stanovištu.

§. 9. *(Dalnji razvoj pojavah o umetanju parasitskih gutturalah).* S ovim umetkom prepliću se opet drugi pojavi većinom iste fonetske naravi, koji oblik amo idućih riečih još više promiene te satru. *Može se n. pr. umetak parasitskoga dentala te parasitskoga sičnika skupa iza jednoga te istoga dentala pomoliti.* Takovim načinom niče jedan dio onih poznatih skupina kao kšt, gžd, szk, sk itd., koje karakterišu litavske jezike, te kojih se iznovice promienjeni te satrveni ostanci mogu i u slavenštini pomoćju kriterijah o umetanju parasitskih suglasah dokučiti. Ove su skupine suglasne jako različitoga etymologijskoga poriekla te različite fonetske tvari. Drugo je n. pr. sk, koje je postalo od korjenitoga *k*, kojemu se je predmetnulo *s*, a drugo je *sk*, koje se kao parasit nadoveže na korjenito *t* ili *d*, koje je onda samo moralo izčeznuti. Ovoga sam se već u kratko taknuo u §. 1. razprave *„o parasitskih sibilantih“*.

Pravu narav svih takovih skupinah moći ćemo istom onda medju sobom lučiti, kada se upoznamo s onimi processi, o kojih sam govorio u uvodnoj primjetbi iste razprave. Ovdje hoću da samo njekoliko primjerah iztaknem, koje se neposredno vežu na upravo obrazložene rieči, samo da pokažem put, kojim će buduća naša iztraživanja udariti i kako se umetak parasitskih gutturalah u fonetskom mekanizmu jezika dalje razgranjuje.

Pol. pszczoła (apis) jamačno je srodno sa бьчєлл (§. 2. 21). Pol. szcz postaje ili od *stj* ili od *sk* pred mehkimi samoglasi. Na prvi mah će svaki priznati, da je ovdje moguć samo drugi slučaj. Postupni razvoj bijaše bez dvojbe ovaj: * bitela (lit. bitelė) * bitkela, umetkom parasitskog *s* * bitskela, * biskela, t je naravno moralo izpasti, * bьščela * bščela, pszczoła (o = e), buduć je mehko *b* pred takovom hrpom suglasah moralo prieći iznimice u p.

Takovim načinom razvio je jezik zg mjesto korjenitoga *d* u lit. dunzgė́ti uz dungė́ti te dundė́ti (§. 5 br. 8). Lot. rifkas pl. uz rihks i ridas pl. (§. 4. 8). Lit. blýkszti uz r. óлёкнуть i блѣдъ (§. 2. 22). Lot. badiht (pungere) primi parasitsko k: hrv. bočiti, dakle * bak-, primi za tim ono *t*, kojim su se u lit. i lot. tolike verbalne osnove razširile * bakt- i napokon parasitsko *s:* bakſtiht (§. 2. 23). To isto valja o odnošaju riečih блѫдити pol błąkać, lot. blankſtiht (§. 2. 15).

U hrvatskom jeziku ima njekoliko glagolah sa njekim diminutivnim značenjem, kojih je osnovi pridodano k: pecati-peckati, šutiti-šutkati, bočiti-bockati, glodati-glodjkati i glockati. Strogo formalne suffixalne naravi ovo *k* nije; ali ga nebi takodjer smatrao

*

istovietnim sa parasitskim *k*, osobito s toga, što s njime jezik drugčije postupa: *t* na primjer nije izpalo u šutkati, dočim se prava skupina *tk (dk)* sa pravim parasitskim *k* inače uviek olahkoti izsuvkom *t (d)*. Ono *k* je po svoj prilici pridodano osnovam glod-šutpec po analogiji takovih glagolah, gdje je osnovno (n. pr. pljuskati), samo da je bilo jezikom upotrebljeno u njekom diminutivnom značenju. Ja bi to *k* nazvao hypokorističkim.

§. 10. *(Tragovi raztumačenim processom u sanskritu)*. Samo da za sada pokažem na mogući mnogo širi okvir, u koji pojav o umetanju parasitskih sičnikah spada, taknuti ću se njekih sasvim analogičkih pojavah u sanskritu. Ovo mogu učiniti riečmi sanskritiste Webera, koje izvadih iz njegove razprave „Das Vâǵasaneyi-Prâtiśâkhyam" (Indische Studien, 4. 248). Tu on u opisu ovoga grammatičkoga spisa obrazloži njeka nepravilna podvostručenja suglasah (n. pr. śukkram, devebbhyah), za tim kaže o orthografiji istoga spisa: „In einem einzigen punkte nur, der aber den Prâtiśâkhyen unbekannt, bleibt sie sich durchweg treu, nämlich darin, *dass zwischen t und m oder n durchweg ein k eingefügt wird*, also tkmanâ, atkman, patkman, garutkmant, pratkna, ratkna, vitatknire, patknî, adhipatknî, sapatkna, pâtknîvata u. s. w. Diese schreibweise, eine art yama (zwillingslaut) also, erklärt uns die bisher so dunkle bildung der feminina ásiknî von ásita (schwarz, drugo femininum: asitâ) páliknî (grau) von palitá, harikṇî (grün) von hárita (s. vârtt. 2. zu Pâṇ IV. 1. 39): offenbar ist der übergang von *t* in *k* vor nasalen hiernach als ein sehr leichter anzunehmen (finales *t* wird zu *k* in sâvišak, * vauǵhak[1] und einigen anderen dergleichen fällen).

Isti kaže Ind. Studien 4.412: prthak, rdhak, ǵyok und dergl. sind wohl part. praes. neut. von √ prath, ardh, ǵîv. Auch finales *p* ist hie und da durch k ersetzt, so anuštuk, trištuk, Araṇyaka III. 9. 1.

Najvažnija su ovdje za nas ženska adjektiva páliknî, ásiknî, harikṇî, pored mužkih palitá, ásita, hárita, kojim osnova dočima na *t*. Jamačno slute na palitknî asitknî haritknî, k se uvuče iza t, koje u tom položaju izpade. Napose forma páliknî je femininum ka gr. πελιδνός (πελιτνός). Najviše se ovo *k* sanskritsko koje se uvuče med *t* i *n* slaže sa slučajevi kao r. желкнуть, о́лёкнуть,

[1] Mjesto sâvišat od su in bewegung setzen; mjesto vaušaṭ (ein opferruf).

lot. ſmelknes, dſelknis itd. Zanimivo je, da je ista osnova harit (* gharit „viridis“) lot. ſchůltis (fel) primila i u slavenštini pararitsko *k*: злъчь (§. 2. br. 8). Navesti pako mogu i jedan sanskritski slučaj, koji se sasvim slaže s onimi litavskimi riečmi, u koje se po §. 9. iza dentala parasitsko *k* i parasitski sičnik na jedanput uvuče. Rieč hálîkšṇa (ein bestimmtes eingeweide) izvodi Weber (Indische Studien, 13. 206 „Zweites buch des Atharva-Saṃhitâ“) od hari îkšaṇa „was gelb aussicht.“ Slažemo se sa navedenim značenjem, nipošto sa etymologijskim tumačem. Ako naime uzmemo u obzir rieči halíkšṇa (eine löwenart) harít adj. i hárita adj. (falb, gelblich, grünlich, grün, navodi se takodjer u značenju löwe), priznati ćemo, da je hálîkšṇa halíkšṇa pravo uzamši masculinum ka femininum harikṇî, o kojem smo upravo govorili, te se od njega razlikuje samo slučajnom promienom *r* u *l*, te umetkom jednoga sičnika iza k. Tako sluti hálîkšṇa, halíkšṇa na hari(t)kšṇa.

ъ u srpsko-slovenskoj i bugarsko-slovenskoj književnosti od XV. vijeka na dalje.

od dopisujućega člana prof. Stojana Novakovića.

(Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 27. listopada 1877.)

U mojoj knjizi „Primeri književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga. Biograd 1877“ na VIII. str. predgovora mogu se čitati ove riječi: „Slova ъ i ь nijesu u nas razlikovana sve do XV. vijeka, nego se pisalo samo ь; a od XV. vijeka, poslije reforme Konstantina filosofa, počelo se pisati i ъ mjesto dotadašnjeg ь, koliko se vidi na onim mjestima, gdje se ь po narodnom govoru kao *a* izgovaralo, ali se to pravilo rijetko gdje držalo, te se poslije ъ i inače nalazi.“

Što je tu samo u kratko zabilježeno, to mislim ovdje oštrije na oko uzeti, te po izdašnijim izvorima, opširnije nego što sam u onaj mah mogao, razmotriti u kakvoj se vrijednosti ъ u poznijim srpskim rukopisima na novo javilo, obilježivši, bar koliko se može, s kojom je to literarnom strujom onoga vremena u svezi.

Ko je pazio na karakteristične znake, kojima se odvajaju naši rukopisi prije početka XV. vijeka i poslije; ko je razmatrao ili same rukopise ili opise i ispise njihove: mogao je opaziti, da megju ostalim novinama poznijih rukopisa (kao što su neka izvjesna pravilna upotreba slova ї i akcentuacija) dolazi i ъ, koje ne samo u mnogim književnim starinama, nego u gdjekojim i tako često dolazi, da se taj pojav već ne može objasniti običnom slučajnošću.

Najpriličnije je ovdje pomisliti na samoga Konstantina filosofa i njegova pravila, te pogledati: nema li on kakva objašnjenja, koje bi nam moglo uštedjeti težak posao induktivnog traženja pravila kroz rukopise i rasturene svakojake slučajeve.

U onome, što je izdao Gj. Daničić u Starinama I., govori se o

ъ i ь na str. 18. i 19., ali tako, da se nerazumljivije što jedva može pomisliti. Ostaje dakle otvoren samo put induktivnog promatranja rukopisa, koji ću i preduzeti. Toga radi valja mi odmah napomenuti, da se spomenici književni pisani ili izdavani poslije XV. vijeka dijele na tri dijela. Jedni *nemaju nikako* ъ, a drže ostale znake Konstantinove reforme; drugi ga *imaju gdjegdje samo*, u opće nepravilno; treći ga *imaju često i s nekom izvjesnom pravilnošću.* Izmegju pošljednje dvije vrste ja ću se ovdje baviti najprije o pošljednjoj, trećoj, a poslije o pretpošljednjoj, drugoj.

I.

1. Prvi rukopis, koji ću uzeti preda se, biće upravo onaj, kojim se poslužio Gj. Daničić izdajući svoj izvještaj o djelu Konstantina filosofa. Ja originalnoga rukopisa nijesam vidio. Gj. Daničić misli „da nije mlagji od XVI. vijeka", a na istoj strani pri dnu govori: „meni je teško vjerovati, da je kome poslije Konstantina, a i za njegova vremena, da je kome osim njega samoga i njegovijeh učenika mogla doći volja da tako vjerno prepiše njegovo djelo; a za to bih rekao da je karlovački rukopis pisan još za vremena Konstantinova i može biti po njegovoj zapovijesti i pod njegovijem nadgledanjem. A za to mislim, da se iz karlovačkoga rukopisa može sa svijem dobro poznati djelo Konstantinovo". Iz ovoga istog uzroka i ja mislim, da baš na tom rukopisu mogu početi motriti kako se upotrebljavalo ъ. Za taj posao ja sam crpao onaj tekst, koji nam je uza svoj izvještaj naštampao Gj. Daničić u Starinama I.

Kao prvo pravilo o upotrebi ъ i ь u tome rukopisu mogu istaći to: da se na kraju riječi vazda piše ь a nikad ъ. Izuzetaka opazio sam samo *dva;* a da ih je i više, iščezavali bi u onolikoj množini suprotnih primjera.

Kao drugo pravilo opazio sam, da se na mjestima gdje *r* i *l* kao samoglasnici dolaze, piše ogromnom većinom ръ (рь dolazi, ali mnogo regje, i to uvijek tako, da se isti primjer može naći čitavom gomilom i protivno) a izključno лъ[1]; bar ja nijesam protivnijeh primjera opazio.

Kao treće pravilo opaža se, da se u sredini riječi razlikuje ь od ь, i da i jedno i drugo na izvjesnim mjestima dolazi. Da bih u tome došao do jasnosti, pokupio sam sve riječi, u kojima je jedno i u kojima je drugo.

[1] Na str. 13. ima npr. СЪСТАВЛЪШЄ.

Tako ъ dolazi u pridjevu **късь, къса, късе** i **късакъ, -а, -о** kroza sve oblike, koji se često ponavljaju, po tom u riječima izvedenim **късако, късегда, късоудоу**; dalje — u prijedlozima **къ, къз, съ**, bili zasebice, bili u raznim složenim riječima, što se oboje vrlo često dešava. Izuzetaka sam našao samo nekoliko, te, prema množini protivnih primjera, potpuno iščezavaju. Od ostalih riječi, naročito s pogledom na korjenite slogove, ъ sam opazio u ovijem: **бездъждїа** Starine I, 14, **дъсунїь** 30, **подьзъдне** 42, **лъжеписателю** 17, **лъжекнл** 19, **оклъганїе** 35, **лъстїю** 41, **прълъштаютъ** 14, **лъсивнши** 30, **мъздоу** 31, **отьмъститель** 40, **мъчь** 14, **нъ** (staro **нж** ali samo tu, str. 12, inače **нь** češće, kao što se niže vidi), **полъзнынхь** 42, **стъзехь** 38, **стъзоу** 40, 41, **стъздхь** 41, **тъкмо** 11, **тъньчаншїи** 14, **тъньчанше** 14, **тъпькота** 14, **тъпькотоу** 17, **тъштнмь се** 37, **тъштанїе** 12, **потъштоу** 33, **потъшташе** 16, **оусмошъкнл** 42, **нмошъдшее** 33, **шъствїа** 41, **шъствїю** 9, **шъствоуеи** 39, **пришъствїе** 18.

Neke se riječi kolebaju. Tako **тъкмо** 11 dolazi s ъ a **тькмо** 24, 41 s ь. Od **шьд** imamo uz gornje primjere s ъ ove što slijede s ь: **съшьдь** 15, 34, **шьствїе** 40, **пришьствїе** 15, **шьствїа** 16, **нашьдьша** 41, **нмошьдьшее** 29. Od osnove **тьшта-** nagjoh uz gornje s ъ ove primjere s ь: **тьштати** 20, **тьштоуть** 23, **потьштахь** 23, **потьшта** 12, **потьштахомь** 23. Uz **лъстїю** 41 nagjoh **прльсти** 34; uz **стъзехь** itd. nagjoh **стьзоу** 40; uz **тъпькота** 14 nagjoh **тьпькоты** 23.

Što se tiče ь, valja mi odmah kazati, da se za *ovaka* iztraživanja naše edicije ponajviše ne mogu potpuno upotrebiti. Iz davna je običaj u naših editora stavljati mjesto apostrofa (') — ь. Toga sam se običaja i sam držao, dokle pazeći bolje, kako se u rukopisima znaci i slova upotrebljuju, ne nagjoh, da gdjekoji rukopisi poznijega vremena vode znatnu razliku megju ' i ь tijem, što ь pišu mahom ondje, gdje se izgovara kao *a* i na krajevima, a ' ondje, gdje se ь čuva samo historijskog pravopisa radi. Izdavalac odlomaka iz Konstantinova djela g. Gj. Daničić drža se takogje pravila po kom se mjesto ' svud meće ь. S toga se u ovoj, kao i u mnogim našim edicijama ne može znati gdje je upravo ь gdje li '. Ali se po drugim rukopisima može znati, da ' pretežnom većinom dolazi ondje, gdje se ь ne bi izgovaralo. Ja pak i onako dijelim sve slučajeve na dvije gomile, te ь, koje je samo historičko i ne izgovara se, ostavljam na stranu, a uzimam u prijetres samo ono, koje se mora živijem glasom zamijeniti.

Megju tim slučajevima nalazim stalno neke riječi i nekih riječi

okrajke.[1] Megju riječima je: нь (staro нѫ) mnogo puta, s izuzetkom onoga нъ, koje je gore megju primjerima s ъ pomenuto; po tom prijedlog кь isključivo, a on dolazi dosta često; po tom ть (taj) 15. 34. 41 vise puta; тьчїю vrlo često, tako da protivan primjer тъчїю 19 potpuno iščezava; чьсо 33, чьсомоу, чьсомь 28, ничьсоже 34; дьнь 34, 35 (dva put), дьньми 28, 31, дьньсь 15, 31, 41; чьсть 42, благочьсти 41, благочьстїє 12, нечьстивыихь 41, благочьстивы 8, 31, благочьстиваго 31, 40, благочьстїє 35, бьдрѣи 30, стьгнахь 41 прѣтькнеть 41, възьмь 23, изьмь 17.

Megju okrajcima riječi vrlo su postojani s ь okrajci: ьскь — бьсньскь 15, гръчьскь, riječ koja vrlo često dolazi, чловѣчьскь 34, ѯальмьскь 15 dva put, моужьскь 18, 22, свештеньничьскь 29; — ьство uzevši podanj i riječi izvedene od onih, kojima je takav okrajak u nominativu: божьство 30, божьствѣ 34, божьствнаго 17, 18 божьствнѣмь 33, божьствнаа 18 dva put, 30, 34, 39, божьствныихь 20, 39, 41, божьствные 24, божьствное 25, естьство 27, 30, 32, естьствь gen. plur. 23, хоудожьство 25, невѣждьство 25, невѣждьствїа 35 множьство 31, 33, 39, пророчьствоуеть 32, чловѣчьство 12, 41; — ьнь: ненамѣстьнь 15, господьнь 15, слышательнь 17, въсходьнь 24, съходьнь 24, коньчиѥе 25, коньчиымь 25, оустьньнымь 27, срьдьчьныи 27, мольбно 28, съвъсприѥтьнь 38, подобьнь 39; — ькь: тежькь 31, петькь 33; — ьць: коньць 21, 22, 39; тельць 34, отьць 30, 31, 34, 37; вѣньць 41 dva put.

Kao umetak nagjoh ga u riječima мольбно 28, жрътьвницѣ 31, 35.

2. Na drugom mjestu rad sam da pretresem onaj prizrenski rukopis zákônâ, iz koga sam godine 1870 u Biogradu štampao „Zakonik Stefana Dušana cara srpskoga“. Onda sam kazao, da mi se čini „da je rukopis pisan na iskraj XV. ili barem u prvoj polovini XVI. vijeka“. Gj. Daničić, ocjenjujući taj moj posao u Radu XV, naročito ondje, gdje rukopis prizrenski prema hodoškome karakteriše, govori, da je tekst prizrenski ne samo na mnogim mjestima bolji od hodoškoga, „nego je — bez svake sumnje — i stariji, tako, da se sada pokazuje prema njemu, da je tekst samoga hodoškoga rukopisa, o kom se za Šafarikom misli da je pisan oko 1390, upravo izkvaren u poznije vrijeme, od prilike po nauci Konstantina filosofa“. Štampajući

[1] U tečaju ove razprave ja ću se jednako služiti ovom riječju za to, što upravo neću da upotrebljavam riječ nastavak (sufiks) kao terminološku riječ gramatičku, jer moga posla radi može u *okrajak* više ući, i ući koliko kad treba; pri nastavku pak to se ne bi smjelo činiti.

1877 „Primere jezika i književnosti staroga i srpsko-slovenskoga“ i vadeći iz istoga rukopisa odlomke Justinijanova zakona i Vlastareve sintagme, popravio sam na str. 303 pomenute knjige gore rečenu ocjenu o vremenu kad je pisan prizrenski rukopis, rekavši „da je rukopis pisan u prvoj polovini XV vijeka, ali da mu je za osnovu služio jedan od eksemplara, koji su vremenu zakonika vrlo bliski“. Ova ocjena moći će ostati za tekst, vrijeme pak, kad je pisan rukopis valjaće kontrolisati još i tačnijim paleografskim ispitom, koji do sad ne bješe preduzet. Na pošljetku da dodam, kako je veliki dio teksta prizrenskoga rukopisa štampao i T. Zigelj u knjizi Законникъ Стефана Душана. Санктпетербургъ 1872.

Ali sabravši u jedno dosadašnje ocjene i bilješke o starini teksta i prijepisa, dovoljno se vidi, da je on toliko star, da može poslužiti kao osnova ispitu koji sam ovdje preduzeo i to s obzirom na starije doba. Za kupljenje primjera upotrebio sam tekst prizrenski u mom izdanju Законик Стефана Душана цара српског. Биоград 1870 i onaj tekst, koji sam iz istoga rukopisa štampao u knjizi Примери књижевности и језика старога и српско-словенскога. Београд 1877 str. 294 — 303. Pri stranama prvoga biće znak *Z*, pri stranama pak drugoga *Pr*.

Upotreba ъ u ovom rukopisu veoma se podudara s upotrebom, koju vidjesmo u rukopisu pod 1.

I ovdje je na kraju riječi vazda ь, nikada ъ.

Glasovi *r* i *l*, gdje dogju kao samoglasnici, pišu se рь ль svuda bez razlike.

U sredini riječi i ovdje se vidi nekakva razlika megju ъ i ь. Primjere, koje sam pažljivo pokupio, poregjaću u glavnome istim redom kojim i pod 1.

I ovdje dolazi ъ kroz vas rukopis u pridjevu късь, късл, късе i u къслкь, i tako često da je izlišno navoditi strane. Prilog къслуьскы nagjoh u Pr. 301, късегдл u Z. 33. Od zamjenica nadjoh сън (saj) Pr. 296, 301; тъ (taj) Pr. 298, Z. 36; тъзїи Z. 8, 13, 31, 35, 44, 46, 47, 60, 62; odstupa samo тьзїи Z 66. Od zamjeničkih priloga ovdje su къди Z. 1, 9, 35, 36, tri puta, 38; кьдь Z. 3; къдл Z. 4, 25, 31, 36, 37 dva put; никъдл Z. 13; тъдїи Z. 3; съдл Z. 5, 6, 28, odstupa samo сьдл Z 56; съдь Z. 33; тъкьмо Pr. 294, 300, 302, 303; Z. 3, 5, 7, 12, 13, 22, 32, 34. Od prijedloga къ, къз- къ, съ, zasebice i složeni s drugim riječima uvijek su pisani sa ъ, a dolaze veoma često. Savez нъ (staro нж) vazda je tako pisano, a i ono se nahodi suviše često, da bi ga trebalo mje-

stimice navoditi. Od riječi, kojima u sredini dolazi ъ da pomenemo помъны (pomanji) Z. 6, дъштїи Z. 31, дъштерь Z. 31, лъжь Pr. 297, лъжно Z. 52, лъжѡмь Z. 51 (megju tim прѣльгавь Pr. 297), лъсть Pr. 298 tri puta, 302 (megju tim прѣльстити Pr. 299), тъштета Pr. 301; тъминце Z. 57, тъминцоу Z. 57, Pr. 302, тъминцахъ Pr. 301, 302, тъминчии Pr. 302 (megju tim тъминце Z. 65, тъминци Z. 57).

ь dolazi kroz pomenuti spomenik u ovim riječima: кадьнь Pr. 295, несьмь (нѣсмь) Pr. 294, поуьтень Pr. 302, прѣдпоуьтень Pr. 298, тьуїю 298, себьрь Pr. 302, Z. 47, 49, 53, 65; нашьдьшаго Pr. 303, ошьдь Z 61, дошьль Z. 45, 47, пришьль Z. 47, дошьѡ Z. 63 (i uz to na istoj strani одьшлѡ), меропьхъ Z. 14 tri puta, 15; оузьмь Z. 24, 56 dva puta, уьсть Z. 26; соудьбно Z 46; испасьль Z. 55; оутѣкьль Z. 66, котьль Z. 65, пьрьци Z. 36, пьрьци Z. 37. dva puta, пьрьуїи 37 dva puta, пьрьуїю Z. 37 dva puta, (uz to пърьци nom. dual. Z. 33), иждьвнь Z. 19.

Megju okrajcima riječi dolaze sa ь ovi: ьскь: — отьуьскь Pr. 298, владыуьскь Z. 34; — ькь: грьуьцїи Z. 4, пєтькь Pr. 301, доходькь Z. 9, 21, добитькь Z. 56; — ьць: отьць Pr. 296, Z. 15, 45, 60; коупьць Pr. 297, коупьуьства Pr. 299, продавьць Pr. 297, полоукѣрьць Z. 24; трьговьць Z. 41; прѣкѣгльць Z. 46, побѣгльць Z. 56, владальць Z. 56, 61 dva put; — ьнь: кольнь Pr. 297, Z. 3, 14 tri puta, 17 dva put, 21, 27, 29 dva put (a treći put na istoj strani колань), 32, 41, 42, 58; повиньнь Pr. 300, 301; ѡдельнь Z. 15; свободьнь Z. 21, 65, 66; соужьнь Z. 65; — ьство: коупьуьства Pr. 299; єстьства Pr. 299; колиуьства Pr. 300; изднишьствоующїи Pr. 300; оубожьствѣ Pr. 303.

Kad uporedimo pojave u upotrebi slova ъ i ь ovoga prizrenskog s onim karlovačkim rukopisom, u kom su Konstantinova pravila, mislim da će se jasno opaziti, da je razlikovanje jednim istim pravilom rukovogjeno. S toga ću isti trag potjerati i dalje.

3. U Glasniku XI. štampao je pok. A. Vukomanović tri članka: „O knezu Lazaru“ 108—119 str.; „Život arhiepiskopa Maksima“ 125—130 (odatle preštampan u mojim „Primerima“ 282—292); i „Ljetopis carem srpskim“ 144—160. Vrh sva tri ta članka stoji da su štampani „iz rukopisa XVII vijeka, koji je u potpisanoga“. Već po tome, a isto tako i po unutrašnjim znacima, vidi se, da su sva tri članka iz jednog rukopisa, koji je pok. A. Vukomanović obilježio XVII. vijekom. Taj rukopis pak pripada potpuno rukopisima one ortografske kategorije, o kojima se ja ovdje upravo bavim, jer su svi gore obilježeni znaci i u njem s velikom konsekvencijom

provedeni. Da bi se to posvjedočilo, ja sam čitao oba prva članka, i resultat promatranja potpuno izvodi na ono, što je već naprijed istaknuto.

Tako i u ovom rukopisu ь je uvijek na kraju, a ъ i ь dolaze u srijedi riječi na izvjesnim mjestima. U njemu je uvijek ръ i лъ, kad se *r* i *l* javljaju kao samoglasnici, i protiv toga sam u oba prva gore pomenuta članka opazio samo dva izuzetka: сльзами 129 i трьжьство 113, ali i te iste riječi dolaze češće i po gornjem pravilu, te ovo gubi vrijednost. Prijedlozi въ, въз, къ, съ, bili prosti bili složeni, dolaze uvijek tako. Isto tako nalazimo često pridjev въсь, въса, въсе, prilog въсоудоу 108, 117 (Glasnika XI), zamjenice сън 108, 110, 111, 116 dva put, 117, 125 dva put; тън 111; къждо 128. U korjenitim slogovima nalazimo дъштерь 126, дъштере 125, 127, дъштеремь 109, мъчь 110, мъніе 111, 112; бъхьть 111; съвтешта 111, тъзоименство 109; тъзоименныи 117; тъкмо 112; исъше 113 dva put, тъмоносныи 114, тъмное 117, тъчїю 115, 116, 117; отъштети се 116; тъштно 128 (prema čemu тьштанїемь 113); мъшелное 117, богодъхновенная 126, възъмше 127. U umecima: поутишьстъвнаго 108, кръвооубистъвноую 110, доблѥстъвнѣ 127 vidimo ъ kao umetak te kao zastupnika sadašnjega *a*.

Isto tako ь, po pravilima, koja su već gore pokazana, dolazi u okrajcima riječi na — ьнь: тоутьнь 111; огньнь 111: — ьскь: страдальчьсцїи 108; чловѣчьскыи 109, чловѣчьскаго 116; тоурьчьскаго 110; пророчьское 112; въсачьскы 113; моужьскы 127; езычьская 114; езычьскы 115; езычьское 118; еретичьская 114, еретичьскы 115, еретичьское 118; — ьство: богатьство 108; моужьство 111, 112, 126, 129; трьжьство 113, 118, тръжьства 118, тръжьствоу 118, тръжьствоуемь 115; ѥстьства 116, отьчьство 126 dva put, 127, 128; — ьць: вѣньць 113 dva put, страннопрїемьць 109; самодрьжьць 109; отьць 112, 125, 126; тоземльць 114; коньць 115; христолюбьць 128.

U umecima riječi nalazimo ь u молитьвныѥ 108, молитьвная 108, тоурьчьскаго 110, храбьрце (čit. *hrabarce*) 126.

U korjenitim slogovima nalazimo ь u riječima чьсть 118; чьстна 117, чьстнѣи 115, чьстные 127, чьстными 113, почьсти 109, нечьстивыхь 108, благочьстивыхь 109, благочьстивомоу 112 (prema čemu, ako u kom od navedenih primjera ь nije došlo od izdavača, pošto ta riječ u starim rukopisima često dolazi skraćena, mogu vrijediti na suprot primjeri: чъстнѣ 113, нечъстивыихь 112, благочъстивыи 113, чъстїю 112, 127); прошьдь 115, изьшьдь 112, поутишьстъвнаго

108 (na suprot tome **шъствоує** 117); **дьнь** 110, 114, **дьньсь** 113, 115, 116, 118, **благодьньствы** 110, (koje primjere treba takodje uzeti s rezervom, jer oni u rukopisima često skraćeni dolaze) **тьчїю** 112, **тьштанїємь** 113 (prema čemu je suprotan primjer **тъштно** gore pod **ъ** već naveden.)

4. Obišav u prvoj polovini Jula 1877, nekoje fruškogorske manastire, nagjoh u Šišatovcu rukopis, na kojem je kao ime zapisano *panegirik*, a u njemu su životi i pohvalna slova svecima. Rukopis je na pamučnoj, danas već vrlo trošnoj hartiji, na većoj četvrtini, rasturena poveza i listova, bez početka, svršetka i ikakva zapisa; ali je pisan marljivo, i ja ne sumnjam, da pripada boljem vremenu i vještijoj ruci, te ga stavljam na sigurno u prvu polovinu XV. vijeka. Koliko sam vremena mogao odvojiti, upotrebio sam na prijepis apokrifnog članka **Повѣсть Іакова архїепископа ѥроусалимьскаго на рождьство прѣславныє владычицє нашє Богородицє и приснодѣвы Марїє.** Članak taj hvata blizu nekih osam lista. Kako i taj rukopis pripada onoj vrsti, koja razlikuje **ъ** i **ь**, povadio sam iz tog članka primjere, te ću i njih ovdje razvrstati.

Razlikovanje u ovom rukopisu svedeno je daleko na manje nego u oba naprijed razmotrena. I u njemu je na kraju samo **ь**; *r* i *l* kad su samoglasna pišu se **рь** i **ль**; nu **ъ** ipak dolazi s vrlo rijetkim izuzecima u pridjevu **въсь**, **въса**, **въсє** u **въсакь**, u **съ** (saj), ali samo jedan put, dokle se u gore pomenutom odlomku dva put čita **сь**; u prijedlozima **въ**, **въз**, **съ**, **къ**, bili posebice bili složeni, u riječima **съсьць** (tri puta), **дъштєрє** (dva puta), **дъшти**, **дъштєрь**; **съимишти**, **изъшьдши**, **къснєштоу**. Osim toga svuda je **ь**. Tako u zamjenici **ть**, u savezu **нь**, u riječima **льстивнѣ**, **прѣльсти**, **тьчїю**, **шьдь**, **съшьдь**, **изьшьдши** (dva puta), **изъшьдши**, **изшьдь** (četiri puta), **шьдшє** (pet puta), **въшьдшє**, **нѣсьмь**, **жрьтьвника**, **жрьтьвникомь**, **възьмь**, **възьмшє възьмши** (pet puta), **кьждо**, **жьзль** (dva puta), **жьзла**, **жьзли** (dva puta) **льжоу**, **льжи** (imperativ) **пьпришта**, **исьшє**, **мьздоу**, **отмьштєнїє**, **дьскы**; po tom u okrajcima riječi: — **ькь**: **послѣд'кь** (dva puta oba puta s apostrofom); — **ьль**: **козьль** (gen. plur.); — **ьнь**: **господьнь**, **пєчал'нь**; — **ьскь**: **моужьскь**; — **ьство**: **рождьство**, **вєличьство**.

Pravila, koja se s dosta jednakosti nalaze u ova četiri spomenika i koja se u njima s prilično konsekvencije izvode, nastavljaju se sporadično, bez konsekvencije u mnogim rukopisma i spomenicima od XV. vijeka na dalje, od kojih ću znatnije, poznate ili izdate, pod II. spomenuti. Ovdje sam još rad progovoriti o jednome

istina poznijem ali po upotrebi jerova znatnom rukopisu, u kom se gornja pravila znamenito, kako mi se čini prema narodnom jeziku, modifikuju.

5. Taj rukopis jeste onaj prijevod djela Agapija Krićanina ἁμαρτωλῶν σωτηρία, koji pominje P. J. Šafarik u Geschichte d. serb. Schrift. 211, kazujući na tom mjestu, da je slovenski prijevod izragjen 1688 na Svetoj Gori. U „Primerima“, str. 477—782 ja sam naštampao neke odlomke po rukopisu patrijaršijske biblioteke u Karlovcima, za koji sam ondje rekao, da je „tako dobro sačuvan, i tako marljivo i pravilno pisan, da bi se, po tome, lako mogao pripisati i starijemu vremenu“. Iz istoga rukopisa, koji broji okolo 700 str. na foliju, ja sam čitao strane 1—30, 200—230 i 401—430, razmatrajući, naročito ove razprave radi, upotrebu ъ i ь. Štoprina tim stranama vidi, ono može vrijediti za cio rukopis, „[illegible]ski“ po pravilnosti staroga srpsko-slovenskoga teksta doista može uzeti kao pošljednji spomenik nekadašnje svetogorsko-hilandarske učenosti.

I u ovom se rukopisu na kraju upotrebljava samo ь a nikad ъ.

Glasovi *l* i *r*, kad su samoglasnici, pisani su u ovom rukopisu samo sa лъ i ръ.

U srijedi riječi u ovom rukopisu nema nigdje ` a vrlo rijetko ь na mjestima gdje se u čitanju ne bi izgovaralo; naprotiv gdje god je mjesto starinskoga ъ ili ь narodni govor umetnuo *a* (ili gdje je takvo *a* po poznijem pravilu umetnuto), tu ovaj rukopis ima mahom ъ. U prijegledu koji dolazi, brojevi upućuju na strane rukopisa.

Tako ъ dolazi u pridjevu въсь, въса, въсє; u въсакъ, -а, -о u svjema njihovijem oblicima ili derivatima, po tom u zamjenici съ 205, 209, сън (saj) 11, 12, 23; тъ (taj) 19, 202, 203, 212, u prijedlozima въ, въз-, съ, къ, bili zasebice, bili s drugom kojom riječju složeni, koje oboje vrlo često dolazi; u savezu нъ (staro нѫ). Od ostalih riječi, koje sam na gore navedenim stranama pregledao, opazio sam s ъ još ove: бєзколичьстъвнаго 417; богатьстъвь (gen. plur. čitaj *bogatastav* ili *bogatstav*) 214; вєштєстъвнаго 403; нєвєштєстъвны 403; въпль 417, въплѥвє (nom. plur.) 216; вѣнъць 219; доблѥстъвнѣ 13; достоиньстъвь (čit. *dostojinstav* gen. plur) 6, 415; дъници 211; дъштєрєи 401; жъзль 208, жъзломь 212 dva put; злодѣистъвь 413; конъць 228, 418; конъчноє 26, бєзконъчноую 29; бєзконъчныхь 11; бєзконъчнѣ 19; къждо 9; къзни 427; къзнєи 401; къзнить 19; лъва 28, лъвы 205, лъгкы 28, лъгькоѥ 14, лъгчаишихь 214; лъгькотоу 14; облъгчиль 213;

облъгуаваєши 20, облъгуаваєть 14; лъжа 26; лъжи 9; лъжныхь 8, нелъжно 9, лъжеть 24, сълъжеть 202; моужьстъвныѥ 204, моужьстъвнаа 401; мъзда 16, мъздоу 203, възмъзди 218; мънѥє 11, мънши 427; мъншаа 27, мъншеѥ 18; мъчтанїи 6; начънше 408; отмъштенїа 407; отъчьскаго 16, отъчьства 218; полъзнаа; 19 полъзныѥ 203, полъзныхь 4; потъкновенїи 27; прѣлъсти 9; прѣлъстныхь 7, прѣлъштень 8, распъныи сє (part. praes. act.) 404, распъншаго сє 417, съраспъншеи сє 210; сънїє 7; сънїи 8; свѣдѣтелстъвь 423; тъмно 216, тъмноє 213; потъмнѥнь 17, потъмнѥннаго 9; тъчїю 9, 11, 24, 202; тъштета 15, тъштетоу 9, тъштеславїє 1, тъштеславїа 413, тъштанїємь 24, 28; оттъштетить 7, 26; цъвтѣнїа 401; многоцъвтнаа 422; чъсти 9, 15, 26, 201, 203, 401, чъстеи 8, безчъстїє [illegible] безчъстїа 413, безчъстными 30; чътить 7, прочътиши 409, [illegible]гєши сє 221, чъти 402, чъты (part. praes. act.) 8, съпричътень 20, прѣдпочъль 8, 130, неизчътноє 48; нечювстъвнь 414, нечювстъвни 203, нечювстъвноу 30, нечювстъвныѥ 405, нечювстънѣншїи 405, чювстъвнѣ 220; пришъдь 215, вьшъдшоу 208, нашъствїє 210, съпоутшъстъвникь 224, непошъстъвнаа 28, пришъль 208, пришълствїа 406, пришълствїи 227, ѥстьстъвнаа 208.

Što se tiče upotrebe ь, ona je u ovom rukopisu vrlo čvrsto svedena na granice nekoliko okrajaka i na upotrebu po krajevima riječi, na kom se pošljednjem mjestu u ostalom ь nikako i ne izgovara. Evo slučajeva za te okrajke, slučajeva, koje sam na pomenutim stranama opazio: ькь — прибытькь 21; — ьнь, i to u primjerima koji se cijepaju na tri gomile: u jednima ostaje ьнь kao u вѣрьнь 15, no njih je malo, i pošto uzmem ovamo огньни 216, болѣзньноє 214, болѣзньниыхь 206; прѣболѣзньниоую 401, u najviše njih ь izostaje, te od nastavka ostaje samo нь, npr. безсъмрътнь 8, немоштнь 17, страшнь 207, краснь 209, безгрѣшнь 210, длъжнь 229, безстоуднь 405, неблагодарнь 229, вѣдителнь 429, слъньчнаго 401; — na pošljetku dolazi po narodnom jeziku čisto *a:* длъжань 22, 229, 409; недоужань 228. K ovim primjerima da dodam i коталь 215; — ьскь: гръчьскаго 1, 9; иночьскаго 5, каѳолнчьскаа 8, чловѣчьскоє 11, чловѣчьскыхь 30, 212, 215, отъчьскаго 17, прѣотъчьскаго 11, въсачьскы 213; оубожьскы 215, ѥзычьскымь 401; — ьство zajedno s derivatima: величьство 13, величьства 1, величьствоу 21, величьствїю 230, величьствьь (gen. pl. *veličastav)* 405; моужьство 2, моужьстъвныѥ 204, моужьстъвнаа 401; хоудожьство 4; количьствѣ 7, безколичьстъвнагои 407; качьство 19, 425, качьствѣ 7; ѥстьство 11; малодоушьствоуѥши 14; малодоушьствоуѥть 227; дроужьство 16,

дроужьства 16, 30; рождьства 22; тръжьство 23, 30; тръжьствоують 420; множьство 24, 28, 216 dva put, 414, 418; множьствѣ 411, пророчьствѣ 202; пророчьствова 202; разбоиничьствоваше 208; оубожьства 214; богатьстъвь 218; отъчьства 218; соуштьство 218; невѣждьствїи 407; чловѣчьства 423; коупчьствоуеши 427.

Na str. 403 dolaze primjeri вештестъвнаго i невештестъвны; — ьць; ovi se primjeri cijepaju na dvije velike gomile: jedni zadržavaju cijelo ьць, a drugi imaju samo ць od toga okrajka, a prvo ь odbacuju; prvoj vrsti pripada коньць 13, 28, 411 dva put, 418, вѣньць (gen. pl.) 403; drugoj плътолюбць 6, миролюбць 7, заимодавць 212.

Na str. 415 naišao sam na riječ чада. U zapisu karlovačkoga rukopisa na str. 669, koji sam naštampao u gore pominjatim [illegible] merima, str. 477, stoji, da je djelo s grčkog preveo na „slove[illegible] Samuil daskal „пришъдшоу емꙋ ѡть роускые землѥ зде въ Светꙋю Горꙋ“. Po Šafarikovoj bilješci, Gesch. d. serb. Schrift. 211, ne bih mogao reći, da on drži Samuila za Rusa, pa on još za to ne bi ni morao biti Rus, što je došao u Svetu Goru iz Rusije. Ali чада 215 i вештестъвнаго, невештестъвнь 403, po tom больши u Pr. 479 u značenju *veći* ili nas upućuju na to, ili nas opominju, da je prevodnik dosta vremena u Rusiji probavio. Ne može se smetnuti s uma, da su mu inače i srpsko-slovenska pravila jako u vlasti.

6. Kategoriji, koja bi ovim rukopisom mogla biti predstavljena, najvećma se približava rukopis Kiprijanov, koji je Daničić štampao u Glasniku IX, 245 i d. naročito u prve dvije trećine, dokle bi treća trećina, (razliku je vrlo dobro i Gj. Daničić opazio) pripadala više kategoriji naprijed pominjatih rukopisa.

II.

Prema ovim rukopisima, u kojima se ъ i ь razlikuju po nekom izvjesnom pravilu, koje vidimo s dovoljno konsekvencije izvedeno, na redu su drugi, u kojima se vide samo tragovi toga pravila, u kojima se ono javlja ovdje ondje, bez konsekvencije, te u kojima nadvaljuju protivni primjeri običnog i starijeg srpskog tankojerovskog (da ga tako nazovem) pisanja. Izgleda mi, da su pisci tih knjiga htjeli, da ono pravilo izvedu, ili ga imali na umu, ali im je ono samo ovda onda pod pero dolazilo, a pretežnu je moć, moć silnije davnašnje navike, imalo starije tankojerovsko pravilo; ili su oni, prepisujući sa starijih tankojerovskih rukopisa (pošto su rukopisi, koji nas ovdje interesuju, vazda prijepisi starijih poslova), čas

podlijegali onome što je pred njima u tijem rukopisima bilo, čas opet, sjetivši se novine i u njihovo vrijeme cijenjenoga pravila, okretali prema tome pravilu.

Megju ovakim rukopisima pomenuću najprije onaj znatni i veliki rukopis Vladislava Gramatika, pisan 1469 u manastiru svete Bogorodice pod Crnom Gorom (skopaljskom), koji je Gj. Daničić objavio u Starinama I. 44—85, naštampavši iz njega osim predgovora i sadržine još i u cjelini članke „Pohvala sv. Cirilu i Metodu“ i „Život Ilariona episkopa moglenskoga“. U tim člancima, koji su dovoljni da se po njima može cio rukopis u ovom pogledu poznati, našao sam, samo ne konsekventno, sva obilježja gore pregledanih rukopisa, naročito prva tri. I u njemu su prijedlozi **къ, къʒ-, кь, съ** vrlo često pisani s **ъ**; i u njemu nagjoh **късѣхь** 50 tri put, **късако** 46, savez **нъ** vrlo često; i u njemu nagjoh zamjenicu **сън** 61, 71, **тън** 86, **инъсомоу** 84. U korjenitim slogovima opazih **ъ** u ovijem riječima: **ъсть** 49, **ъстинаго** 73, **ъстинѣишїл** 47, **ъстинѣ** 83, **неъстїл** 71, **ʒлоъстїи** 54, **благоъстїи** 51, **благоъстинѣишаго** 82, **благоъстинѣишомоу** 45, **богодъхновѣнныхь** 45, **богодъхновѣнныимь** 52, **сънь** 46, 72, **съноу** 71, **сънѡмь** 83, **сънъ** 67, 83, **къждо** 48, **цъктоуштїихь** 48, **пъстроты** 48, **съты** (**медовныє**) 49, 65; **къснѣнию** 49, **оусъпшїихь** 52 tri put, **ъстїю** 60, **ъстыл** 75, **ъстить** 76, **лъкь** 61, **мъниш** 62, **мъздѣ** 62, **мъглоу** 62, 64, **тъуїю** 66, 71, 78; **дъждєвныє** 66, 83; **тъкноукши** 67, **къʒии** 70, **къʒиєи** 84, **лъжл** 70, **тъкмо** 72, **жъʒломь** 73, 83; **лъжоу** 74; **пъсь** 80 dva put.

U svem se tome s ovijem rukopisom sa svijem slaže drugi rukopis Vladislava Gramatika u biogradskoj narodnoj biblioteci, iz kojega je, sačuvavši **ъ**, pok. dr. J. Šafarik štampao Camblakovo „Žitije Stefana Dečanskoga“ u Glasniku XI, 35—95.

Za Vladislavljevim rukopisima vrijedi da se pomene onaj rukopis zbirke Srpskog učenog družtva pod br. 25, iz kojega je Daničić štampao Stefanita i Ilnilata u Starinama II, 261 i d., za koji učeni izdavalac toga starog djela u istoj knjizi na str. 262 veli „da nije stariji od XVII. vijeka“. U tom rukopisu zavladalo je već u sredini riječi *a* narodnoga jezika, te se ne može očekivati ni **ъ** ni **ь**; ali ipak ima i takih slučajeva, kao što će se odmah vidjeti. Inače se u njemu drži pravilo, koje i u Vladislavljevu malo čas razmatranom rukopisu, toliko isto, ako ne i jače, pošto uzmemo u račun prevagu narodnoga *a*. Tako i u ovom rukopisu nalazimo s **ъ** vrlo često prijedloge **къ, къʒ-, кь, съ**, pridjeve **въсь** Starine II, 268, **въсакь** St. II. 269, zamjenice **тън** St. II. 271, **сън** St. II.

296, **къждо** St. II. 278; prilog **въсегда** St. II. 267, imenice **лъсти** 275, **въшка** 276, **въшкоу** 276.

Onako od prilike kao u Vladislavljevu rukopisu naći će se ъ i u rukopisu nar. biblioteke br. 273, iz kojega sam u „Primerima“ str. 518 i 519 štampao dva odlomka, i iz kojega je i ljetopisac štampan pod β u Starinama IX. u članku „Gragja za srpskog ljetopisca“.

Što se tiče štampanih srpskih knjiga, znamenito je, da u izdanjima Crnojevićeve štamparije na Obodu gradu ъ nikad ne dolazi. U izdanjima Božidarevim mletačkim već se ono nalazi, ako i obrijetko, u glavnome na način ovdje pod II razmatranih spomenika. U „Primerima“ str. 379 štampan je pogovor, a str. 437 pošljednji članak iz Božidareva izdanja za putnike od 1520 (o tome se moj bibliografski izvještaj može čitati u Glasniku XLV). U tom tekstu dolazi **съзыда** 379, **съставити** 379, **възврьгохь** 379, **въсако** 380, **въсѣмь** 380, **съврьшише** 380, **въ** 380, 439, 440 dva put, **къ** 438 dva put, **въздоушии** 440, a nekoliko puta dolazi ъ i na kraju kao npr. **Воуковикъ** 379, **седьмичныхъ** 381, **книгъ** (gen. plur.) 381, **Биеціехъ** 381, **вамъ** 438, koje se u rukopisima ili nikako ne nalazi, ili veoma rijetko. Tako od prilike dolazi ъ (mahom rijetko i sve u krugu pominjatih prijedloga) i u Božidarevu zborniku od 1536. A to nam može poslužiti barem kao znak, da su i književnici Božidarevi u nekoliko znali za pravilo o razlikovanju ъ i ь, ako ga i nijesu uzimali na um ni iz bliza onoliko koliko drugi pisci, o kojima je naprijed govoreno.

Ovakih rukopisa biće još više megju rukopisima pisanim poslije XV. vijeka; nabrajanje njihovo mi ćemo ostaviti na stranu, uzevši preda se pitanje o izvoru ovih pravila ili ovoga upliva, pitanje t. j. da li su pravila ta po domaćoj potrebi ili učenoj gramatičkoj dosjetljivosti ponikla, ili su od nekud sa strane pozajmljena i unesena.

III.

1. Prirodno je, da je svako ortografsko pravilo osnovano ili na nekakvoj potrebi i osnovi jezika, ili na domišljanjima, koja obično imaju osnovu u kakvim učenim etimološkim nazorima. Katkad ta pravila dolaze i od pretežnog stranog upliva. Poznijem utvrgjenju slova ї u jugoslovenskoj ćirilovskoj književnosti uzrok je pozniji pretežni upliv grčke učenosti, koju je svak smatrao za višu od domaće, pa se toga radi na nju i ugledao. Ali poznijem raširenju

slova ъ u Srba, i to onakome, kakvo sam u pregjašnjim člancima pokazao, ne može se naći uzrok u takome čemu, a teško se može protumačiti i uplivima narodnoga jezika. Moglo bi se misliti, da se išlo na to, da se razlikuje ь etimološko (koje se nije izgovaralo) od onoga ь, koje se istina po etimologiji pisalo, ali se i izgovaralo, i to, po narodnom jeziku, kao *a*. Prvi put pogledavši ovaj pojav, na tu sam misao i sam došao i iskazao je u predgovoru k „Primerima“ na mjestu, koje je u početku ovoga članka navedeno. Tome pravilu još se s najviše konsekvencije primiče rukopis karlovački, u kom je Agapija Krićanina **Грѣшныхь спасенїє**. Ali naprijed navedeni primjeri iz ostalih starijih rukopisa, kojih se struja ni u tome rukopisu nije nikako izgubila, iznose dovoljno oštro obilježenu razliku, koja se onakome pravilu suproti, niti se opet za onako razlikovanje ъ i ь, kakvo je gore pokazano, može naći u srpskom jeziku osnova. Isto tako mu je teško naći i kakvo god etimološko značenje. Za to bi nam dakle ostalo da prihvatimo, ili da je ono pravilo bez ikakvog etimološkog ili jezikovnog osnova izmišljeno, ili da su mu za bazu služila pravila ne srpskog nego nekakvog drugog slovenskog jezika, u kome bi onako razlikovanje bilo na čemu god osnovano.

Osim toga što me ovaj red misli nehotice navodi na književnu radnju bugarsku, na nju bi se i inače valjalo obazrijeti već po tome, što se zna, da su osnovna pravila one reforme, koju je u nas širio Konstantin filosof za vrijeme despota Stefana, nikla u Bugarskoj, i da će valjda patrijarah Jevtimije biti prvi početnik reformiranja staroslovenskog pravopisa na slovenskom jugu. Toga radi sam preduzeo, da ispitam pravopis kakve knjige, po kojoj bi se mogao što potpunije poznati reformirani pravopis bugarsko-slovenski, barem u koliko za ovaj zadatak treba A za tako istraživanje nijesam mogao naći ništa udesnije nego *jevangjelje Trgoviško,* štampano 1512, već i po tome, što su se obično oko štampanja knjiga i raširenja štamparske vještine mogli truditi najvještiji i najučeniji ljudi onoga vremena, i što štampanje toga jevangjelja pada u vrijeme, koje ni u nas pa ni u Bugara, još ne pokazuje klonulost nauke.

Koliko je meni barem poznato, sve što se do sad zna o trgoviškom jevangjelju jeste ono što je pok. P. J. Šafarik napisao u „Gesch. d. serb. Schriftsth. Prag 1865, 255, 256. Štampanjem toga jevangjelja upravljao je *sveštenoinok* Makarije. I na Crnojevićevu Oktoichu potpisan je takodje **свештенникь минхь Макарїє ѿ**

*

Чрьныѥ Горы. Toga radi već P. J. Šafarik u gore pomenutoj knjizi, str. 123, a prije njega J. Kalajdović u knjizi Joаннъ ексархъ болгарскій, Москва 1824, 113 str. mišljaše, da je to jedan isti čovjek. Govoreći o samom tekstu trgoviškom P. J. Šafarika str. 256, govori: In folgerichtiger Durchführung der bulgarischen, von den walachischen und moldauischen Handschriften befolgten Orthographie scheint Macarius weniger musterhafte Genauigkeit bewiesen zu haben, als in der serbischen. Meni je poznato još jedno štampano bugarsko-slovensko djelo Makarijevo, o kome se do sad, koliko mi je poznato, ništa ne zna. To je **Лѵтоѵргїа**, početa, kako zapis na kraju svjedoči, **повелѣнїемь господина Іѡ. Радоѵла воєводѣ** a svršena **повелѣнїемь — — — Іѡ. Михнѣ великаго воєводы въсеѫ ꙁемли Оѵгровлахїнскои и подоѵнавїю, сынь великаго Іѡ. Влада воєводы въ прьвоє лѣто господства єго; троѵди же сѧ ѡ семь смѣренїи мнихь и свещенникь Макариє въ лѣто ҂ ꙁѕі.** (1507) **мѣсеца ноємврїа .і. дьнь.** U zapisu trgoviškog jevangjelja, kojega u eksemplaru narodne biblioteke nema, te ga čitah u gore navedenom djelu Kalajdovićevu, potpisao se **Макарїє свѧщеннонокь.**

Već ta tolika jednakost potpisa svjedočila bi dosta jasno, da je štampanjem u Vlaškoj još 1507 upravljao isti Makarije, koji je i u Crnoj Gori Crnojevića štamparijom, i tome bi se protivilo samo to, što su slova Liturgije (koja su sa svim jednaka sa onima trgoviškog jevangjelja) veoma različita od crnogorskih, dokle bi se pri jednom istom licu mogla očekivati veća naličnost. Ali o tom niže.

O pravopisu trgoviškog jevangjelja, koliko ja znam, ima napisano samo ono što je malo prije iz knjige Šafarikove navedeno. Ako bih prihvatio misao Šafarikovu, koja ima dosta vjerojetnosti, da je i trgoviški štampar Makarije bio onaj isti Crnojevićev Crnogorac, onda ne bi ni bilo savjesno uzimati za podlogu pravopisnog istraživanja u krugu bugarsko-slovenskom baš posao, koji je bio od Srbina vogjen. Ali nasuprot takomu prigovoru imam ja ne jednu obranu. Ako i jest na knjizi zapisano, da se o štampanju *trudio* **свѧштеннонокь Макарїє** — ja mislim, da u tom *trudu* ne treba razumijevati ni malo više nego što po zapisu izgleda, t. j. ne treba misliti, da je Makarijeva i *redakcija,* ako mu zapis pripisuje *štampu.* Redaktori pak mogli su biti Bugari. I ko zna, da li po želji *redaktora* crnogorskih nije Makarije rezao u Obodu gradu onaka slova, kakva vidimo u Psaltiru i Oktoihu Crnojevićevu, i da li opet po želji *redaktora Vlaha i Bugara* u Trgovištu nijesu njegova slova onaj oblik dobila, koji mi danas u trgoviškom jevan-

gjelju gledamo. Osim toga dakle što se kao dosta izvjesno može uzeti, da je redakcija pripala domaćim ljudima, mi se o tačnosti redakcije možemo uvjeriti razmatrajući samo djelo, te potraživši u njemu, da li je trgoviško jevangjelje više ili manje konsekventno nego Psaltir cetinjski i ostala srpska izdanja.

2. U bugarskim književnim spomenicima smatralo se do sad kao najveća zamrsa miješanje jusova. To je, mislim, i P. J. Šafariku dalo povoda, da izreče nepovoljan sud o pravopisnoj konsekvenciji trgoviškog jevangjelja. Megju tijem se već i ta zamrsa počela znatno odmrsivati. Prof. A. Leskien u članku Bemerkungen über den Vocalismus der mittelbulgarischen Denkmäler; 1. Die Vertretung der ursprünglichen Nasalvocale (u Jagićevu Archivu II. 269 i d.) govoreći o jednom srednje-bugarskom spomeniku veli: Dies Denkmal theilt mit allen Handschriften derselben Classe die Eigenschaft, dass die alten Nazalzeichen ѫ (ѭ), ѧ (ѩ) nicht durchaus mehr an den alten Stellen gebraucht, also vermischt werden. Von einer Vermischung kann aber nur geredet werden, wenn man eben vom Standpunkte des Altbulgarischen ausgeht; der Schreiber hat dagegen für die Verwendung vom ѫ und ѧ seine festen Regeln.

I ja ću, kazavši naprijed glavnu karakteristiku pravopisa, ostalu pravopisnu konsekventnost trgoviškog jevangjelja ogledati najprije upravo na jusovima, jedno da bih istraživanju prof. A. Leskiena prilog učinio, a drugo da bih na tom specijalno bugarskom punktu ortografije vidio, koliko imam osnova pouzdati se u tekst toga spomenika u pitanju o ъ i ь, koje mi treba, i kojim će se ono Leskienovo istraživanje ovdje nastaviti.[1]

Pravopis trgoviškog jevangjelja ima sve one znake, koje sam ja isticao kao znake srpskih rukopisa poslije reforme Konstantina filosofa i despota Stefana (vidi medju ostalim u Starinama IX, 1—16). U njemu je onaka ista upotreba ї; u njemu nema ѥ[2], ali ima dvostruko є, usko (za nejotovano) i široko (potonje rusko є ili kao c sa jezičcem u srijedi za jotovano); ali ta oba *e* nijesu upotrebljavana ni s kakvom konsekvencijom, i ona su jedina slova ovoga spomenika, za koja se to može reći; — u njemu, dalje, ѧ dolazi samo

---

[1] Po tome, što je u Leskienovu istraživanju Archiv II. 269 i d. priopćen članak prvi, očekujem da će se i on baviti o ъ i ь.

[2] Uporedi šta veli Konstantin filosof o ѥ: нь нѣїцн сє ꙃалнѵьно срьбьскомоу ѥꙃыкоу вѣдашє радн снцєвынхь глаголь: господнѥ, о нѥмь itd. Starine I, 19.

u početku riječi (te je po tome vrlo rijetko), a gdje bi god unutra u riječima dolazilo (van poslije glasnika, u kom je slučaju stavljano uvijek prosto а) tu je mjesto njega ѣ, i u tome je upravo besprijekorna konsekvencija; — slova ѭ i ѩ ne dolaze nijedanput; — slovo ѣ i slovo ы dolaze na svojim etimološkim mjestima, može se kazati takogje s besprijekornom konsekvencijom; — gdje su *r* i *l* kao samoglasnici, tu dolazi ръ i лъ u nadmoćnom, skoro isključnom broju, a tek je gdjegdje рь i ль. U opće izvjesne riječi, koje se često ponavljaju, dolaze nebrojeno puta uvijek jednako napisane. O akcentuaciji i o ispitivanju njene konsekventnosti u ovom spomeniku mislim baviti se u naročitoj razpravi. Sad ću prijeći na upotrebu jusova.

Jusovi ѫ i ѧ vigjaju se dvojako: ili na svojim starim etimološkim mjestima, ili jedan mjesto drugoga. Pošto prvome slučaju ne treba pravila tražiti, ja ću za drugi slučaj razgledati: u kojim prilikama ili kategorijama dolazi ѧ m. ѫ i u kojim ѫ m. ѧ.[1] Za taj posao pretresao sam riječ po riječ str. 1—165 (bez 147—156, kojih nema u našem eksemplaru) pomenutoga teksta, a ovlaš sam premetao još i dalje, vadeći interesnije pojedine primjere. U riječ po riječ prebranom tekstu cijelo je jevangjelje Markovo zajedno s uvodom i pogovorom.

3. Tako prvo da napomenem, kako m. ѧ dolazi є u ovim primjerima: кльнѫштєѧ acc.pl. 31; домашнєѧ acc. pl. 54; видєть 69 dva put, стєꙁати сѧ 98 (gdje se i pravilno стѧꙁати сѧ nahodi) пѣнєꙁоу 105, 106 (a na istoj strani i po pravilu пѣнѧꙁоу); исходєштоу 108 (a niže na istoj strani po pravilu исходѧштоу); пєтидєсєтинцє gen. s. 25; пєтьдєсєтинци dat. s. 31; єꙁыци nom. pl. 36; алчєшта 138, dokle je na str. 26 i 139 алчѧшта, a i to opet stoji mjesto алчѫшта, kao što će se niže na svom mjestu spomenuti. Na protiv opet ѧ stoji mj. ь ili є u болѧнь 139; mj. ъ ili є u мѧчътѫть 202; въ имѧ правєдничѧ 56; оуготовитѧ imperat. 2 pers plur. 70; молѣшѧ impf. s. 3 p.

ѧ m. ѫ opazio sam pak:

α. U ovim riječima u početku: ѧжє acc. s. f. mj. ѫжє (ѭжє) str.

---

[1] U navogjenju strana imam ovo napomenuti. Ja sam listove paginisao po današnjem običaju, ali uvijek suglasno sa starom kvaternionskom paginacijom. Kako u trgoviškom jevangjelju ima naprijed pet nepaginisanijeh lista, to je kvaterniona в1a — u mene str. 11; в1b — u mene 12; — в2a — 13; в2b — 14; в3a — 15; в3b — 16. Prema tome moći će se svak orijentovati.

16, 96, 117, 163, 224, 225; ѧроде voc. (m. ѫроде) 28; ѧдоуже (m. ѫдоуже) 142 dva put; ѧзкыми (m. ѫзкыми) 38; ѧдицѫ (m. ѫдицѫ) 96; ѧглоу (m. ѫглоу) 115; ѧжи instr. pl. (m. ѫжи) 187; ѧжемь instr. s. (m. ѫжемь) 188. Jedini izuzeci od ovoga jesu riječi ѫзыка 8 (od koje riječi množina primjera dolazi pravilno, tako, da ovo može sa svijem otpasti), ѫзилишти loc. s. 56, u kojima je ѫ u početku, jer acc. s. pron. pers. fem. ѫ (ѭ), koje uvijek i dosta često tako dolazi, stari su uzimali kao enklitik, te po tome kao sastavni dio prethodne riječi, i s toga se ta riječ i ne može primiti kao izuzeće na ovom mjestu. Ovim pravilom privija se trgoviško jevangjelje onoj kategoriji rukopisa, koju je prof. A. Leskien u Archivu II. 277 pod 2 pomenuo, jer i tamo staro ѫ poslije *j* i u početku postaje ѧ.

β. U unutrašnjosti riječi našao sam ѧ m. ѫ u вънѧтрь (m. вънѫтрь) 39, 124 dva put, 125 dva put, 204; вънѧтръѧдоу 204.

γ. Megju imenskim oblicima ѧ m. ѫ dolazi:

a) u acc. s. f. i to u onih osnovah u kojih pred krajnje ѫ toga oblika dolazi jotovan glas (naročito *lj* i *nj*): въ недѣлѧ (m. въ недѣлѫ) 11, 44, 137; землѧ (m. землѫ) 18 dva put, 26, 55, 80; поустинѧ (m. -нѫ) 22, 57, 165; милостинѧ 32 dva put; на нѧ (m. на нѫ) 48, 190; въ нѧже (m. въ нѫже) 37, 185; волѧ (m. волѫ) 39, 67, 113; соломонѧ 66; коуплѧ 115, 163. Ovo pravilo se drži vrlo čvrsto, tako, da je meni teško bilo naći izuzeća i preko kruga gore obilježenijeh strana.

Isto tako ѧ m. ѫ nalazi se i poslije ostalih nepčanih glasova, ali je tu već pomiješano, i ne s ovolikom konsekvencijom. Imamo npr. na str. 11 acc. s. братїѧ (m. братїѫ), ali već na str. 12 imamo братїѫ i na str. 223 братїѧ, pa nekoliko vrsta niže opet братїѫ i u opće je poslije samoglasnika (u primjerima sličnim navedenome) teško naći u akusativu ѧ m. ѫ. Malo čas navedeni primjer usamljen je. Tako je i poslije nepčanih glasova *š*, *č*, *j* (koje se uvijek zijeva rada zamišlja megju samoglasnicima, ako se i ne piše) i zubnih *z* i *s* npr. мѧсопоустноуѧ (m. -оуѫ) 137; вашѧ (m вашѫ) 32, отьчѧ (m. отьчѫ) 113; ѧзѧ (m. ѧзѫ) 50; мъздѫ пророчѧ (m. -чѫ) 56 dva put; притчѧ (m. -чѫ) 70, 71, 72 dva put, 73, 75, 82, 114, 115; притчѧ сїѫ 104, 113, 114, 115, 133 a jedan put, str. 97 притчѫ сїѧ; всѧ ili въсѧ (m. въсѫ) 25 dva put, 82, 201; шоуѧ (m. шоуѫ) 107; цвѣтноуѧ 109, зьмїѧ (m. зьмїѫ) 125.

b) U acc. s. f. složene deklinacije, koji izlazi na ѫѫ (ѫѭ) ima naš spomenik onako kao i Slěpčenska knjiga (Archiv II, 272 u

članku Leskienovu) skoro isključivo ѫѧ: распоустиѫѧ 30, 100; десиѫѧ 31, 107, 121, 137; дроугѫѧ 31; кѫѧ 32, 132; кромѣшиѫѧ 42, 117, 137; гергесинскѫѧ 44; въскѫѧ 46; таковѫѧ 46; огньиѫѧ 75, 95; четврьтѫѧ 71; генисаретскѫѧ 81; киносиѫѧ 118; речениѫѧ 129.

c) Instrumental na ѫ ili ѭ uvijek je prema starome pravilu postojan; protivna primjera našao sam svega ova dva: проповѣдїѧ ѡнинноѧ 66; ꙁамноѧ 89, koji megju gomilom pravilnih potpuno iščezavaju.

d) Megju glagolskim oblicima strada poglavito praes. 1 pers. s. i 3 pers. plur. i po tom part. praes. act., ako ѫ dogje poslije jotovanih *l, n, r;* i tu se sa svijem pravilno ѫ pretvara u ѧ, npr: поклонѧ сѧ (m. поклонѫ сѧ) 16; глаголѧ, praes. 1. s. i глаголѧшеи part. praes. act. uvijek tako stotinama puta, kao što je poznato, da te riječi u slovenskom prijevodu jevangjelja svaki čas dolaze; въсприемлѧть 32, 33, 34; обьемлѧть 39; приемлѧть 93; приемлѧштеи 93; оуподоблѧ praes. 1. s. 42, 58; исцѣлѧ praes. 1. s. 42; послѧ praes. 1. s. 57; иꙁгонѧ praes. 1. s. 64 dva put, трьплѧ praes. 1. s. 92; кланѣѧшти 107; творѧ praes. 1. s. 112; сьтворѧ praes. 1. r. 1. r. 102, 108, 141; мелѧшти 132; поставлѧ praes. 1. s. 136; помолѧ сѧ praes. 1. s. 143; съблажнѧ сѧ praes. 1. s. 143; покѫплѧтсѧ praes. 3 pl. 201.

Inače poslije *j* ili samoglasnika ѫ se drži, a tako i poslije ostalih nepčanih glasova, ma da ima usamljenih primjera, koji bi protivno svjedočili, kao što je плачѧшти 18; плачѧштеи 26, 192, въсплачѧть 129; алчѧшта 139; алчѧштеи 32; раꙁоумѣѧть 62 (megju tim odmah niže na istoj strani раꙁоумѣѫть i na str. 70 раꙁоумѣѫштоу); искоушаѧште 100.

Sa svijem zasebno oblici glagola ѩти, praes. 3 p. pl. i part. praes. act. imaju имѧть (m. имѫть) 43, 113, 198; имѧшти 16, имѧштеи 50, имѧште 5, 84, 198; имѧштоу 95, 98; имѧштомоу 137, имѧштаго 137. Megju tim имѧть, плачѧшти, алчѧшти dolaze i u drugim rukopisima, pa i u Slěpčenskoj knjizi kao nekakav izuzetak. Uporedi Jagićev Archiv II, 272, 273, 275 u gore pominjatom članku.

Osim ovih gore pobrojanih mjesta ili kategorija inače se ѧ nalazi svagda na svom mjestu.

4. Prije nego što prijegjem na razmatranje gdje stoji ѫ m. ѧ da pomenem primjere, u kojima se ѫ s drugim kojim slovom miješa, kao što sam to malo čas i pri ѧ učinio. Tako u тъчїѫ opazio sam ga m. ю na str. 27, 163, 165; u бѫдештїи 64 opazio sam

є m. ѫ; u gen. s. землѧ генисаретскѫѧ 80 — stoji ѫ m. ы. U оусъмнѣ сѧ 79 i оусъмнѣшѧ сѧ 139 nalazi se mj. ѫ — ъ.

Inače ѫ m. ѧ dolazi na ovim mjestima:

α. U korijenu riječi: пожть (m. поѧть) 22, ali pravilno поѧть piše se na istoj strani i inače često, za tim: пожшѧ 186, прѣжшѫ 201; жѫждѫшта 138, 139; жѫждѫштеи 26; въждѫдахь 138; въжѫждахь 132; жѫтва 50, 73, 131, 186; жѫтвѣ 50; жѫтвы 71 dva put; жѫтелемь 71, жѫтелїє 73. Inače je svuda na svom mjestu i ѫ i ѧ.

β. Megju imenskim oblicima ѫ m. ѧ dolazi:

a. u gen. sing. imenica i zamjenica: неѫ (m. нѥѩ) 142, неѫже (m. нѥѩже) 16; єѫ (m. ѥѩ) 14 tri put, 41, 49, 66, 83, 131, 141, 191, 197; ꙗвлъшѫѧ (m. ꙗвлъшѧѩ) 15[1]; галилеѫ (m. галилеѩ) 21, 25, 99; моєѫ 102; твоєѫ 22, 191, своєѫ 52, 56, 104, 137; пиштѫ 52; пшеницѫ 75; илїѫ 87; кесарїѫ 87; божїѫ 119; шоуѫ 138; коустодїѫ 158; инєдиноѫ 193; тоѫ 196.

b. u nom. i accus. pl. твоѫ 121; acc. своѫ 14; acc. ризы своѫ 116 (a vrstu niže ризы своѧ u istom obliku po starome pravilu); acc. моѫ 15; acc. сѫштѫѧ[2] 17; acc. Фарисеѫ и Садоукеѫ грѧдѫштѫѧ 20; acc. Саддоукеѫ 120; болѧштѫѧ 25, 43, 52, 82; acc. творѧштѫѧ 32, 73; acc. изгонѧштѫѧ 32; acc. любѧштѫѧ 32; nom. зьмїѫ 53; nom. бывшѫѧ 59 (ali na istoj strani i u istom obliku nalazimo бывшѧѧ и множаишѧѧ силы); nom. сѫдїѫ 64; nom. власфимїѫ 82; acc. pl. спѧштѫ 144 dva put; acc. обычаѫ 6; acc. стоѫштѫ 105 dva put; acc. страждѫштѫ 199; acc. заблѫждьшѫѧ 96; acc. продаѫштѫѧ и коупоуѫштѫѧ 110.

Radi veće jasnosti navešću i protivne primjere ove iste kategorije: acc. твоѧ 30; acc. вашѧ 31, 32; acc. нашѧ 43; acc. своѧ 104, 115, 117, 126, 133, 136, 199; acc. сопцѧ 49; acc. любодѣицѧ 114; acc. оубїицѧ 117; acc. птенцѧ 126; nom. прочѧѧ 134; nom. овцѧ 137; acc. козлиштѧ 137. Inače slučajevi oba ta padeža na ыѧ pisani su uvijek tako, i ne pokazuju promjene. Promjena je dakle postojana u pogledu na ѧѩ, koje se mijenja u ѫѧ onako kako se prema primjerima gore pokazanim pri 3b starinsko ѫѭ mijenja takodje na ѫѧ.

γ. Megju glagolskim oblicima ѫ m. ѧ dolazi

a. u praes plur. 3 p. i u part. praes. act.: оутѣшѫтсѧ 26;

---

[1] Pri ovom primjeru valja uporediti pravilo pod γb naprijed u slučajima ѧ m. ѫ.

[2] Uporedi pravilo pod γb naprijed u slućajima ѧ m. ѫ.

стоѫть 67; стоѫ (part. praes. m. стоꙗ) 26; acc. s. стоѫштѫ 129; стоѫштє 33, 181; стоѫштихь 89; acc. pl. стоѫштѫ (m. стоꙗштѧ po nesloženoj deklinaciji) 105 dva put; гнѣвлѫ сѧ 28; приложѫтсѧ 37; part. praes. иштѫ 66, иштѫи 44; part. praes. имѣѫ 42, 103, 137, имѣѫи 56, 66, 74, 183; лежѫшти 192; acc. s. лежѫштѫ 43; лежѫшта 66; възлежѫштоу 47; възлежѫштихь 77, 117 dva put, 197; възлежѫштимь 196; part. praes. проповѣдлѫ 50; part. praes. пиѫ 58 dva put; part. praes. сѣѫи 68, 182, 184; слышѫть 69, 70, 183, 184; part. praes. слышѫи 70 dva put; слышѫштє 69, 183; слышѫштєи 184; слышѫштїимь 185; оуслышѫть 75, 184; part. praes. разоумѣвлѫ 70; part. praes. влаѫ сѧ 79; прѣдаѫи 136, 145 dva put; дръжѫть 202; дръжѫштє 202; обьдръжѫть 7; кланѣѫ сѧ 93, 102; кръштаѫ сѧ 107 dva put; искоушаѫ 120; дожштїимь 129; послоужѫть 225; part. praes. въпїѫ 188.

b. U aor. plur. 3. pad.: възрадовашѫ сѧ 16; поклонишѫ сѧ 16; бышѫ 6, 26; дивишѫ сѧ 50; покаашѫ сѧ 59, 66; ꙗвишѫ сѧ 71; погребошѫ 77 изнемогошѫ 6; написашѫ 10. Nu već ovako malen broj od oblika, koji tako često dolazi, pokazuje, da su ovo usamljeni primjeri, i u ovoj kategoriji pravilnost doista znatno preuzimlje mah.

Sve dakle promjene, o kojima je do sad govoreno, mogle bi se podijeliti na postojane i nepostojane. U red postojanih moglo bi se uvrstiti.

1. Što svako ѫ u početku riječi prelazi u ѧ;

2. Što svako ѫ u ma kom obliku poslije *lj, nj, r* (mekog jotovanog) prelazi u ѧ;

3. Što se svako ѫѭ i ѧꙗ (ѭѭ—ꙗꙗ) disimiliše u ѫѧ.

4. Što se ѧ (ꙗ) poslije samoglasnika (ili *j*, kojemu takav samoglasnik obično slijedi) u gen. sing. imena i u part. praes. act. mijenja u ѫ;

5. Što se ѧ poslije *ž* mienja u ѫ, bilo u korijenu ili u nastavku. Izgleda da ovo pravilo vrijedi i za *žd* i *št*, samo što se ne da tako jasno poznati, jer je tih primjera malo;

6. Što ѧ poslije *č* ostaje nepromijenjeno, a ѫ se mijenja u ѧ.

Ove promjene dolaze ili sa svijem konsekventno ili sa posve neznatnim odstupanjem, tako, da se slobodno mogu proglasiti kao pravilo.

Sve ostale promjene, kao što je kolebanje jusova u drugim oblicima (nom. i acc. pl., acc. sing.) poslije *š, s* (въсь) *j* (kad je poslije samoglasnika), mogu se uzeti kao nepostojane.

Ti dakle glasovi ili bolje etimološki znaci na mnogim mjestima

(svuda gdje ne bi bilo kojega od gore pomenutih slučajeva) stoje sa svijem vjerno starini; na nekima su pokolebani i izmiješani potpuno, i tu imamo posla sa svršenim faktom; na nekima je pak pažnje vrijedno kolebanje, s kojim — kako ja mislim — dužni su da računaju historici jezika bugarskoga.

Dovoljno, da mi u ovom ispitu nalazimo ono što je nama glavno, to jest realnu potvrdu, da je spomenik pisan postojanom i u svom rodu pravilnom bugarsko-slovenskom ortografijom te ne može biti nikakve sumnje, da po njemu možemo poznati i upotrebu ъ i ь u bugarsko-slovenskoj književnosti onoga vremena.

5. U upotrebi ъ i ь trgoviško jevangjelje ima ova glavna pravila:

a. Na kraju riječi nikad ne dolazi ъ, no uvijek ь (osim u ꙁлъ, za koje držim da fonetički vrijedi kao da bi bilo napisano ꙁъль);

b. u srijedi riječi uvijek dolazi ъ; ь pak dolazi u srijedi tako rijetko, da iščezava; pa i kad dolazi, vigjamo ga na obred s с;

c. ni ъ ni ь ne pišu se na onim mjestima, gdje se pisalo u starijim rukopisima i u sredini riječi ne kao historički prethodnik živoga glasa nego kao prosti etimološki spomenik izgubljenoga glasa (n. pr. вѣчно a ne вѣчьно itd);

d. *r* i *l* kad su samoglasnici pišu se u trgoviškom jevangjelju pretežno ръ i лъ, a dolazi katkad i рь i ль ma i vrlo rijetko. Ima li u tom kakva reda, ili je sa svijem slučajno, nijesam ispitivao.

Evo sad najprije onih slučajeva, u kojima sam našao ъ:

α. U prijedlozima въ, възъ-, къ, съ uvijek, bili složeni, bili nesloženi;

β. U zamjenicama тъ (taj) 14, 20, 21, 42, 43, 44, 53, 58; съ (saj) 19, 44, 46, 57, 58; u pridjevu въсь, въса, въсе, u svjema padežima osim prvoga jednine muškoga roda, jer osim što za nj nemam potvrde, da bi se pisao въсь, imam slučaj na str. 110 u 182 gdje je napisan весь, a za ostale padeže slučajevi su tako česti, da ih ne treba ni bilježiti; po tom u въсѣкь (u raznim oblicima) 21, 25 dva put, 39, 40 dva put, 79, 84, 107 dva put, 140; въсѣко 20, 39; u zamjenici чъсо 57 tri put, 79, 84, 107 dva put, 140; нѣчъсо 107; ничъсоже 203; чъсомоу 186 (prema čemu bi protivan primjer bio samo чьсомоу 27.)

γ. U okrajcima riječi ili kao umetak: мрьтъвца 44; седъмь 97 tri put; рождъшоу се 15; рождъство 15; рождъства 15, 76; рождъствоу 15, 196; рождъствомь 11; рождъствѣ 15, 18 (svi su oblici te riječi bez protivnog primjera); пророчъство 69; пророчъствова 81, 202; пророчъствовахомь 40; пророчъская 146; пророчъскыя 125; чловѣчъскы 43, 64, 66, 91 dva put, 93, 104, 106, 108, 139,

142 dva put; чловѣчъска (gen. s. neslož. deklinacije) 204; чловѣчъскаго 87, 90; чловѣчъскаа 202; чловѣчъскыхь 81, 202 (s jedinim izuzecima чловѣчьскы 46, 54, 58, 73, 89); множъство 179; мѫжъскь 100 (uz koje мѫжьствоу 6 dva put); бѣжъство 129; богатъства 70, 184; ѿчъстви 76, 193 (uz koje ѿчьство 75); ꙗвестъвно 164; владычьстъвно 165 (uz koje насѫштьстьвныи 33). Ako još dodam южьска 66, onda su nam ovdje svi primjeri okrajaka na ьскь i ьство, te se vidi očito, kako je u njima m. ь pretežno ъ.

δ. Riječi na ъкь ili ькь u našem su tekstu ili na ъкь ili na окь: четврьтъкь 29, четврьтокь 44, 81, 128; пѧтокь 55, 130; опрѣснъкь 141; крѣпокь 79; кротокь 109.

ε. U srijedi riječi nagjoh ъ u ovijem slučajevima: сънa 14; сънѣ 14, 16, 17, 18 dva put; въпль 18 (prema čemu je kao suprotno вепль 134); стъѕѧ 19; прѣтъкнеши 22; тъма 55 dva put; сънимишта 53; сънимиштоу 28; сънмъштихь 25, 32, 33, 50, 75; ꙁлъ (koje smatram kao ꙁьлъ) 26, 65; лъжѫ (acc. s.) 30; лъжныхь 6; лъжѫште 26; лъжесвѣдѣтелствоуеши 202; лъжесвѣдѣнїа 82; лъжепророкь 39; лъжепророци 128, 129; лъжехрїсти 129; мъꙁда 26, мъꙁды 32, мъꙁди 56; мъꙁдѫ 32 dva put, 33, 34, 56 dva put; тъчїѫ 9, 27; тъкмо 32, 42, 48, 56, 60, 61, 63, 66, 76, 78, 83, 86, 91, 102, 111, 112; пъприште 31, дъждь 40 dva put; дъждить 32, стъгнахь 23, 32; жънѫть 36; сътникь 41, 42; сътникоу 42; тъшти 2; тъштѫ 43; дъшти 48, 49, 76, 83 dva put; дъштерь 55; дъштери 109; поучтеть 81; чътѫть 81 dva put; чъти 56, 99, 111, 115; чъли 61 dva put, 100. 101, 102, 111; бъдрь 144; лъсть 70, 157, 184, 204; прѣлъстить 127; прѣлъстѧть 127, 128, (uz to kao suprotan primjer обьльстѧть 118); лъвь 165; лъвоу 164; вънь 74, 115; вънѣ 69; просъвтѧть 73, просъвтѣ 90; иссъше 111; изсъше 112; стъклѣницамь 201, 202.

6. Za ь pak ne možemo posebice istraživati kad dolazi, pošto ono u srijedi riječi nigdje ne dolazi po pravilu, već gotovo vazda po izuzetku. No pošto je mjesto ь većinom є i pošto i ь samo u jednim istim riječima dolazi na obred s tijem є — to ću izregjati slučajeve, u kojima mjesto ь nalazimo є bilo samo, bilo na obred s ь. Tako nam se pak javljaju

α. Završeci riječi na ьнъ, koji se u trgoviškom jevangjelju pravilno pišu sa єнь: праведень 14; доволєнь 20, 42; повинєнь 28 tri put; прискръбєнь 38, 197; странєнь 138, 139; подобєнь 58, 75; праꙁдєнь 66; врѣмєнєнь 76; многоцѣнєнь 74; печалєнь 77; противєнь 77, 200; невѣрєнь 92; длъжєнь 98 dva put, 123 dva put;

истинень 118; болень 138 (gdje se može uvrstiti i болань 139); вѣрень 136 dva put; бєзꙋѣстень 193 i бєзꙋѣстєнь 76.

β. Završeci riječi na ьцъ glase u trgoviškom jevangjelju uvijek na єць: пръвѣнєць 14; конєць na 50 puta u gore obilježenom tekstu, koji sam riječ po riječ čitao; сѫдєць 37 tri puta; ꙋловѣколюбєць 6; старєць (gen. pl.) 80, 88, 202; слѣпєць 82, младенєць (gen. plur.) 111.

γ. Završeci riječi na ьлъ: орелъ 165, оселскыи 94; tako i свѣтель 90.

δ. U srijedi riječi nalazimo ь, nešto samo na obred s є. Od glagolske osnove шьд ima u gore obilježenom tekstu 80 različitih ponajviše s prijedlozima složenih oblika, i megju njima je 78 puta є mjesto onoga ь iz korijena, a 2 put samo održalo se ь ili ъ u пришьдь 41 i изшъдьшє 62. Ostali slučajevi te kategorije ovo su: дверь 33; двереχь 131; скрєжєть 42; весь (selo) 52, 68, 89, 105, 109; вєси 50, 78; жєзль 52, 194; тєминци 77, 138 dva put, 139 dva put; тєминцѫ 76, 98; възємь 84; възємши 72; плꙋєнь 105; плꙋєншоꙋ 98; простерь (part. praet. act.) 41, 67, 79; днєсь 36, 86; днєшънєго 59; Єгꙋпєть 17, съперєнь 29, съперникь 29.

ε. Usamljeno stoji лакътъ 36.

ζ. Nema postojana pravila u бєзꙋѣстєнь 76 i бєзꙋѣстєнь 193, u мънїи 28, мънєє 72, мьнїи 58, менши 15, меншїихъ 139.

U primjerima gore navedenim kao što je n. pr. мвєстъкно 164, кладыѣстъкно 165 i насѫштьстъкныи, пришьдь 41 uz пришєдь 16 itd. vidi se koliko je ь blisko ka *e* kao što se iz primjera ꙋєтвръткь 29 i ꙋєтврътокь 44 vidi koliko je ъ blisko ka *o* i kao što se iz primjera мънїи 28, мьнїи 58, ili изшъдьшє 62 i пришьдь 41 vidi koliko su ь i ъ jedno drugome bliski, ma da svako za se vodi u dva protivupoložna glasa. U svemu trgoviško jevangjelje pokazuje u upotrebi ъ i ь s dovoljnom konsekvencijom obilježenu razliku, iz koje će se, držim, moći pomoću sadašnjeg živog bugarskog jezika uhvatiti pravilo i za ъ i za ь ne slabije od onoga о ѫ i ѧ.

A kad se sporedi pod I. i II. izvogjeno razlikovanje megju ъ i ь u srpskim rukopisima s ovim, što se ovdje pokazuje, očevidno je, da su srpski rukopisi u tome mahom samo slijedili bugarska pravila, koja, ako su u bugarskoj književnosti mogla imati i najčvršći osnov na živom bugarskom govoru, u srpskoj su književnosti morala biti na odmet, sve dokle se ne bi barem nekako prema srpskom govoru udesila, čemu se, u ostalom, najviše primakao pozni pisac rukopisa Грѣшныхъ спасєнїє. Na svaki način

oni pisci srpski, koji su ovo uvodili ili primali i držali, nijesu pokazali mnogo samostalnosti.

Osim priloga, koji je pošljednjim člankom učinjen poznavanju pravopisa bugarsko-slovenskih štampanih knjiga i osim toga što cijela rasprava pomaže poznavanje gramatičke radnje XIV. i XV. vijeka na slovenskom jugu u opće, mogu kao resultat cijelog istraživanja u pogledu na našu književnu historiju u kratko ovo izvesti:

onome što smo do sad po bilješkama starih književnika znali, da se u XIV. i XV. vijeku nekakva ortografska nauka iz Bugarske i Trnova preko Konstantina filosofa raširila i u Srbiju u vrijeme despota Stefana, možemo sad dodati na osnovu spomenika izvedeno znanje, koje nam to potvrgjuje, dokazujući jednakost nauke Konstantinove s onom, kojoj se u bugarsko-slovenskoj književnosti može kao predstavnik uzeti trgoviško jevangjelje;

ulazimo u trag upotrebi ъ u srpsko-slovenskoj književnosti, i tijem poznajemo, da se megju pošljednicima Konstantinove reforme nalaze dvije partije, od kojih se jedna više primiče bugarsko-slovenskom s malim obzirom na svoje narodno, a druga, usvajajući nešto iz reforme, ne ulazi i u ovu slabost;

dobijamo s poznanjem ove tačke iz Konstantinove reforme još jednu karakteristiku o poslovanju i samostalnosti radnje Konstantinove, koja ne može biti neznatna.

Prinesci za geognosiu i botaniku Hrvatske.

Čitano u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 15. prosinca 1877.

PRAVI ČLAN LJUDEVIT VUKOTINOVIĆ.

Na zapadnom uglu gore zagrebačke kod Suseda leži ravnica od juga prema sjeveru protegnuta, kroz koju od sjevera teče potok Krapina od zapada pako rieka Sava; obadvije vode ove sastaju se ovdje izpod krapinskoga mosta.

Preko ravnice ove dolazimo već kod banovih Novih dv rovah i dotično kod Jakovlja u brežuljaste priedjele koji se prema sjeveru produljuju do grada Krapine. Brežuljci ovi se na lievu ruku ili prema zapadu postepeno dižu i množe te sastavljaju onaj dio Hrvatske, koji zovemo: „gornjim Zagorjem.“

Brežuljasti ovaj priedjel zaokružen je višom i starijom gorom, naročito: s iztoka i sjevera obroncima gore zagrebačke preko Stubice gornje, Bistrice, Sutinskoga, Vetrnice, Očure i Sušca kod grada Krapine; zatim Konobom i Pregrada-Kostelom; sa zapada Vinagorom, Taborom i Klanjcem.

Čislo gornjo-zagorskih brežuljakah diele doline uduž i poprieko položene, što šire što uže, a po njimi se potočići vijugaju padajući u Krapinu.

Orografijsko medjutim lice gornjega Zagorja ne prikazuje nipošto značaj gorske zemlje, jer visine, do koje se uzdižu tamošnje najvišje točke, mogu se računati samo na stotine, nipošto na tisuće stopah, ne zaslužuju dakle drugo ime, van brežuljakah; nejma tuj kršnih stienah, niti nepristupnih, samotnih predielah, kojimi se odlikuju velike gore. U gornjem Zagorju sva su brda i brežuljci manje više jednake visine sa prozirućom samo gdjegoder kubom okrugljastom, ili sa krovom dugoljasto protegnutim, koji pada strmo u dolinu il se veže kroz uvale sa susjednimi brežuljci. Sve su prostorije u dolini isto tako kao i na brdih napučene i obdje-

lane; mjestimice su kotline i bregoviti visovi šumom obrašćeni i množtvom vinogradah zasadjeni.

Gledajući na spoljašnost ovih razgranjenih i kao mreža propletenih brežuljakah vidit ćemo njih bielkastu, bliedo-žutkastu il jasno-sivu boju, te ćemo odmah i po zemljastom karakteru suditi, da pripadaju u red mladjih tvorbah.

Gornji slojevi sastoje se od sipka pieska, koji prema dubini postaje čvršćim i prelazi u pjeskarne škriljeve sitnozrnate i ljuskovite; pjeskari ovi mjestimice su podpuno tvrdi tako da se mogu rabiti u gradjevne svrhe. Pjeskarni škriljevi leže na teglovcu (sitno-pjeskovitoj ilovači ili lapornjači), koja prelazi često u bielkaste, jasno-sive lapornjake.

To je po prilici ciela sgrada svih gornjo-zagorskih brežuljakah, koji se odlikuju neprekinutom jednostavnošću.

Blizu Krapinskih Toplicah tik uz cestu, koja prema iztoku vodi na Trgovište i Zabok, otvorena je mala kamenara; u njoj se može opaziti, kako se doluji slojevi sipkih pjeskarah pretvaraju u nješto jedrije škriljeve; u ovih pjeskarih — podosta jošte rahlih — imade okamnjenih ostanakah, poimence: Congeria, Cardium, Melanopsis, — nu kao što je pjeskar sám vrlo sipak, tako su i okamine jako slabašne i trtljive, da se težko može izvaditi gdjekoji cio primjerak, nu ipak se može sa sigurnošću izreći, da slojevi ovi pripadaju naslagam congerijskim.

Visoka gora, koja leži na sjeveru gornjega Zagorja od zapada prema iztoku pripada stranom starijim vapnencem, i sivcu (Grauwackke), mjestimice dioritnim i melaphyrskim prodorinam, — stranom pako trijadičkim dolomitom.

Na podnožje starjih ovih formacijah naslanja se poput obalne stiene litavski vapnenac sa svojimi pjeskari i lapornjaci, a na ovimi su se utaložile naslage congerijske.

Gornje Zagorje i dotično congerijska kotlina Krapinska sa svojimi brežuljci snižuje se prema jugu u Savsku ravnicu kod Januševca, Laduča i Brdovca, gdje ju tada od zapada zatvara gora Samoborska, koja u Pliešivici nad Okićem nalazi svoju najveću visinu, najme do 2400′ stopah (800 metr.).

Izpod Pliešivice, Okića i Svete Jane prostire se Jastrebarska ravnica do Karlovca.

Priedjel ovaj, koji leži na južnom podnožju gore Okić-Pliešivičke, jedan je od najliepših u domovini našoj.

Čislo daleko propletenih brežuljakah i brdašcah raztegnuto je

od iztoka na zapad u polukrugu; grane bregovite ove okolice nalik su ponješto krovnastim oblikom gornjo-zagorskim, samo s tom razlikom, da nejma ovdje onih u vis nadignutih okruglastih kubah, koje u Zagorju nadvisuju na pojedinih točkah ine okolo ležeće brežuljke. Cieli priedjel Sveta Jana, Slavetić i Kostel Pribić naslonjen je na staru goru i pada prema jugu, te se iz njega proviruće vode izlievaju u Kupu.

Stara gora, najme: Plešivica, Sveta Jana, Žitnica i Rude nad Kostelom sastoje se od trijadičnih dolomitah, koje na zapadu kod Lovića pokrivaju kredini vapnenci. Na južnoj strani Plešivice najme kod Sv. Martina pod Okićem i kod Sv. Lad.slava pod Plešivicom, zatim Svete Jane imade miocänskih naslagah, a na njih podnožju leže ovdje takodjer kao i u gornjem Zagorju naslage congerijske.

Dolomiti trijadički oni isti su, koji i u Samoboru, te se imadu smatrati kao ogranci dolomitičkoga stienja u Žumberku. Razlika samo je u tome, da kotlinu Rude-Samobor izpunjuju pjeskarni sivci i crni škriljevi ugljevne tvorbe sa prodorinami dioritnimi i bogatom rudom željeznom i bakrenom — dočim u Žumberku vlada užasna jednoličnost kršnih i mršavih dolomitah, koji se dižu na visoke kube i strma bila, iz druge strane padajući u duboke doline i izrovane uzke jarke. Okolica Žumberačka spominje na kras ili krš primorski, s tom jedino razlikom, da ovdje ima više vodah, niti nejma one silovite bure, koja pustoši obale jadranskoga mora, čemu se uzrok može tražiti u tome, što je Žumberak zaštićen ne samo od sjevera i iztoka nego i od zapada i juga mnogo višimi još gorami.

Nad Kostelom u daljini jedne ure leži na visokom briegu selo Rude. U okolici ovoga sela vidi se na površini mnogo crljene zemlje; — zemlja ova *crljenica — terra rossa* — zvana, često se može viditi i u ostalih priedjelih krša ne samo hrvatskoga, nego u obće; crljenica medjutim ova nije ovdje samo crljena zemlja, već je znak *turgita*[1] i *hämatita*, — željezne naime rude, koja je u veliko nagomilana u kotlinah i pukotinah dolomitskoga stienja. Za dokaz tomu zove se ovo mjesto od starodavnih vremenah Rude kao što i ono kod Samobora. Kopalo se je ovdje dugo i odvažalo željezo stranom u Rude samoborske, stranom u talionicu Gra-

[1] Vidi opazka na kraju razprave.

dačku kod Metlike u Kranjskoj; nu sada se vide samo ostanci te se može jošte naći na sipalištih liepih komadah.

Mene je zanimalo vidjeti rude ove, osobito da jih sravnim glede položaja svoga sa Rudami Samoborskimi. U Rudah Samoborskih leži na mjestah mnogo izvan rayona tamošnjih sideritah crveno željezo, kako se čini na dolomitu, mnogi su rudarski vještaci toga mnienja, da je crljeno željezo ovdje samo mjestimice nanešeno i da nestoji u medjusobnom savezu niti da nejma dubljine; drugi pako mniju, da stoji sa logovi sideritskimi u savezu i da je pretvorbom kašnjom iz ovoga postalo; jasnih dokaza nejma niti za jedno niti za drugo mnienje, jer razkrića nisu na toliko izvedena, da bi se mogao savez i dubljina podpuno uvidjeti. Razlika je medjutim medju Pribić-Kostelskimi i Rudami Samoborskimi očevidna, jer se u Kostelskih rudah može svatko osvjedočiti, da tamo hämatiti i turgiti leže na dolomitu i u dolomitu, da su dakle tamo kašnje nanešeni, dočim u Rudah Samoborskih imade i u sivcu pjeskaru tragovah hämatitu, koji je tim povodom svakako stariji, što mu pokazuje takodjer i mnogo jedriji struk i sastavina kovnastija od one u Kostelskih rudah.

Na Okićko-Kostelskih dolomitih leže prema jugu istom tako kao i prema iztoku poput uzka pojasa — prema iztoku ipak na mnogo širje — litavski vapnenci sa svojimi pjeskari i lapornjaci od sv. Nedelje preko sv. Martina, Plešivice, sv. Jane, a ove pokrivaju sipki pjeskari, jasno žuti i bielkasti, pod njimi lapori i teglovac.

Izmedju Slavetića i Kostela ima vinogradah, u kojih se može mjestimice naći množtvo Congeriah i Cardiah, naročito Congeria triangularis i Cardium Schmidtii; cieli dakle južni prediel okolo Kostela, Pribića, Slavetica, sv. Jane, Okića zatim Krašića i Draganića spada takodjer na congerijske naslage i to na odsjek dolnji, koji će jamačno starji biti od congerijske kotline zagrebačke.

Na zapadnoj strani Kostela prema Prekrižju i Loviću leže na trijadičkih dolomitih kredni vapnenci, koji se prostiru preko Ribnika do Karlovca; u špilji brložkoj imade u vapnencu ostanaka radiolitnih.

Taložine congerijske imadu se u obće smatrati kao jezera na manje ili veće prostorije zaokružena. Zaostavša u ovih jezerih morska voda bude tečajem vremena pristupom sladkovodnih olučina i pribivanjem potočićah postupice pretvorena, i time uvjeti životni za faunu iz početka pomorsku promienjeni.

Medju jezerom Okičko-Jastrebarskim i medju jezerom Šestinsko-

Markuševačkim ležala je gora Samoborska i stranom litavske naslage Susjedske i sv. Nedjeljske, te je ona veliki dolinoliki propust, kroz koji sad Sava medju Samoborom i Susjedom teče, kašnje razrovan nego su se utaložile Congerijske naslage; lapori Susjedski padaju pod Krapinu i Savu i dolaze kao nizki briežuljci opet kod sv. Nedjelje i Rakića na vidjelo; pokriti su kao i cielo polje medju Susjedom i Samoborom najmladjimi naplavinami.

Kotlina ovakovih congerijskih imade više u Hrvatskoj; meni su poznate odprije: zagrebačka i ona u Zagorju kod Ivanca, zatim kod Lepevine medju Križevci i Koprivnicom, kod Kravarskoga i Lekenika; kod Ivanca, Kravarskoga i Lepevine ima lignita liepih u izobilju, dočim jih kod Zagreba nemogoše naći. Ovim congerijskim naslagam dodati se imadu jošte: gornjo Zagorske, naime Krapinsko-Topličke i Slavetić-Kostelske. Izpod Kalnika, naročito maloga Kalnika ili Reke imade okolo sv. Nepomuka prema Zaistovcu i Preseki takodjer slojevah congerijskih, kao što svjedoči množtvo congerijah i cardiah u tamošnjih pjeskarih.

Ako se sravnjaju congerijske naslage Gornjo Zagorske i Okićke sa zagrebačkimi, opazit će se razlika dvovrstna.

Prvo: U congerijah Zagorskih i Okićkih pretežu pjeskarni i laporni slojevi a fauna je, koliko se dosad moglo opaziti, vrlo siromašna i jednostavna; kod Zagreba pako lapori i pjeskari zauzimlju manje prostorije i manju moćnost, dočim se teglovac diže u znatne visine i prodire u velike dubljine, fauna pako odlikuje se i većom mnogoličnošću i osobitim bogatstvom pojedinih individuah.

Drugo: Na congerijskih slojevih kod Zagreba leže debeli slojevi novijih diluvialnih taložinah, najme ruševine kamenja — osobito bielutka, diorita i chlorita, te žuta, žilava ilovača, osim toga mjestimice i alluvialne koturine; prvi je iz dobe ledene, a druge bujicom iz gore dolazećom naplavljene; toga u congerijskih predielih zagorskih niti okićkih neima.

Opisav tako glavni značaj congerijskih naslaga kod Krapinskih Toplicah i kod Slavetić-Kostela, napomenut ću nekoje glavne odnošaje geognostičke onih priedjelah, koje sam pohodio na ljetošnjem putovanju svojem.

Stara gora, koju ću obćenito nazvati imenom gore Okićke, sastoji se od trijadičkih dolomitah, razgranjena je po cielom Žumberku i dosiže na iztoku i sjeveru preko Samobora do Susjeda i gornjega Stenjevca i stranom ća do Medvedgrada, gdje medju starom gradinom i medju Velikim Plazurom ili sv. Jakovom izpunjuju

*

cielu uvalu trijadički lapornjaci. Vapnenci ovi i dolomiti oni isti su, koji se nalaze u Primorju hrvatskom i u bivšoj krajini gornjoj, te su poznati pod imenom krasa ili umjetnije *krša*.

Vapnenci ovi, iz kojih se sastoji hrvatski krš, nisu nikakove posebne vrsti nego su trijadični vapnenci i dolomiti, koji se mogu vidjeti i u drugih stranah, bez da bi zato nosili značaj krša. I krednih vapnenaca imade dosti u kršu osobito na obali morskoj, a niti kreda nije u drugih priedjelih kršolika kao što je na obali jadranskoj. Još više, imade na obali hrvatskoga Primorja i na otoku Krku numulitnoga stienja, pak je i ono postalo kršom; iz čega sliedi, da u onih okolnostih, u kojih se nalazilo i stranom sada još te nalazi Primorje jadransko, svako se vapneno kamenje lahko pretvara u krš.

Ako se i mora dopustiti u obće, da vapneno stienje, ono ogromno i strmo njegovo obličje, već samo u sebi nosi naklonost i pogibelj pustošini, to se ipak nemože tajiti da su čovječje ruke postavile temelj golotinji krša. Nesmotreno krčenje prabitnih šumah tamošnjih oduze goram onu naravsku zaštitu — bujnu najme i gustu šumu visoku — te otvori put kiši, olujam, bujicam, žegi sunčanoj a osobito silovitoj buri — vjetru sjeveroiztočnomu, koji u onih stranah sa dalekih planinskih visočinah prema morskoj nizini nezaštićenoj izvanredno oštar mah i propuh imade.

Faktori ovi ubitačno djeluju na opustošene briegove i bezšumno stienje vapneno, koje i onako razkidano i šupljinami izpunjeno propušća vodu, gubi zemlju burom raznešenu, nemogući hraniti nižje biline i mašine osuši se pod žarkim suncem, te jošte napastovano uplivom vazda stradajućega žiteljstva bude napokon u golu, mršavu pustoš pretvoreno!

Početak krša, kako rekoh, može se već u gorah Žumberačkih i Samoborskih naći u obziru istovjetnosti trijadičkih vapnenaca — dolomita, samo što su u ovih stranah drugi odnošaji klimatični i socijalni. Nu ako i nije krš ovdje postigao vrhunac svoga razvitka, to se ipak u obziru flore vidi velika srodnost, koja se ima najvećma pripisati jednolikosti petrografičkih odnošaja.

Vapneno kamenje sa razstavljenom svojom površinom zemskom u obće, a napose dolomiti, osobito su prijazni vegetaciji te mnogoličnosti bilinah; zato već i gora Samoborska ima mnogo bogatiju floru nego gora Zagrebačka, koja se sastoji iz dioritah, chloritnih i glinovitih škriljeva.

Flora Samoborska i Okička naliči ponešto na floru primorskih

briegovah. Tako n. p. imamo na Oštrcu kod Rudah Samoborskih: Dianthus virgineus-elvogatus L. Rchb. Lilium carniolicum Bernch. Carduus alpetsris W. K. Genista triquetra W. K. Phytheuma Halleri. L. Centaurea mollis. W. K. C. Stricta. W. K. Na južnu stranu kod Kostela Lactuca perennis L. Tephroseris Fussii Schur itd. — Same biline stranom u Lici, stranom na primorskih gorah rastu.

Nu budući sam za floretistička opažanja drugi dio razprave moje opredielio, neću se dalje u to ovdje upušćati.

Prije nego izadjem iz užjih priedjelah Kosteljskih i predjem u one velike prostorije, koje zauzimlju na zapadu i jugu ležeće visoke gore hrvatske, napomenut mi je, da je sva Lika i Krbava, u obće sva gornja bivša krajina i s njom u neprekidnu savezu stojeće primorje hrvatsko, od više geologah jur pregledana; naročito od bečkih geologah: Foetterla, Stolitzke, Štura, Tietza, za tiem od Pilara, a i po meni u g. 1852 i 1876. O tom predmetu mogu se čitati obširnije razprave i izvješća u ljetopisu c. kr. geologičkoga zavoda bečkoga, zatim u djelih „Kras hrvatske krajine“ Josipa Vesely; Zagreb 1876 i „Oskudica vode u Krasu“, Zagreb 1874 od Tietze-a i dra. Pilara.

Svi ovi opisi medju time osnovani su na tako zvanih obćenitih razvidjenjih, — Generalaufnahmen — (osim posljednjega koji se bavi hydrographičnimi odnošaji). Razvidjenja ova obćenita neupuštaju se dublje u točna iztraženja pojedinih odnošajah geognostičkih, jer nije bila zadaća rečenih geologa unići u svaku malenkost, u svaku mjestnu promjenu niti opredieliti razmerja pojedinih formacijah geologičkih, niti označiti red slojevah te prostorije, koje osobito u velikih i prostranih okolicah iziskuju mnogo vremena, puno truda i troška. Poslje odcieplenja kraljevine hrvatske od vrhovne uprave bečke, obustavio je c. kr. geologički zavod radnje svoje u naših stranah, te budući kod nas jošte neima niti dovoljnoga osoblja niti za to opredieljenih troškovah zapela su redovita iztraživanja geologička, te se u tu svrhu kod nas radi sada najvećma samo dobrovoljno.

Nisam niti ja ovo ljeto bio u stanju upušćati se u detailna geologička iztraživanja, jer mi je vrieme za takav posao bilo prekratko, a niti nebijaše prema zadatku mojemu jer sam se ponajviše posvetio opaživanju flore, koja u primorskih stranah i u bivšoj gornjoj krajini još puno krije novostih.

Geognostička dakle strana ove razprave moje neće ništa nova donieti, jer se držim onih glavnih nazorah, koje su rečeni geolozi

jur izrekli; zato sam ipak koliko moguće neodvisnim okom motrio priedjele one, kuda sam prošo, i sa toga stanovišta gledao opaziti i navesti gdjekoje, što dosad još glede onih stranah rečeno nebijaše.

Znamenite nisu samo pojedine gorovrsti, pojedine sastavine geognostične i red, kojim leže jedna na drugoj, nego znamenita je ciela physionomia ili obličje i značaj priedjela, koji ovi primaju uslied stanovitih odnošajah petrografnih, hydrografnih i klimatičnih.

Scienim, da su bilježke o takovih pojavih prirode isto tako interesantne i poučne, za točno poznavanje pojedinih okolica neobhodno potrebne, kao što su jednostavna navadjanja geologičkih formacijah u obće ili pojedinih slojeva napose; samo tim načinom može se nacrtati živa slika prirode i strogo znanstveno predavanje spojiti sa predstavljanjem popularnim.

Ako i gdje, to mi se je ovo gledište vidjelo shodno upravo za krš, o kojem bi se radi vrlo velike jednolikosti sa malo redaka mogao izcrpiti cieli opis. Krš je vrlo jednostavan — jedna ili dvie vrsti kamenja — ciela mu je glavna slika, dočim s druge strane imade u kršu toliko punoće raznih pojavah prirodnih i prizorah izvanrednih, s kojih opisom bi se mogle napuniti knjižurine, a koji strogo za geologa nejmaju neposredne vriednosti.

Prelazim na pojedine okolice.

Ogulin i Klek.

Medju svimi višimi briegovi, koji se u Hrvatskoj nalaze, Kleku pripada prvenstvo. Uzmemo li njegovu visinu, koja polag najnovijih izmjerah iznosi do 3700 stopah (do 1200 metr.) nad morem, ili da gledamo spoljašnji njegov oblik, ili hoćemo, da ocienimo bujnu po izbor floru njegovu, svakako zaslužuje, da mu se podieli prednost.

Klek se vidi iz daleka; osobito sa sjevera i iztoka, i sa svake strane vozeći se cestom ili željeznicom drugo nam pokazuje lice; ostaje vazda gorostasna smjelo u zrak dignuta stiena; što se tim ljepše i uznositije opažava, čim gore i vršci okolo Kleka ležeći mnogo su niži od njega.

Klek je ogromna gromada kamenita, kao iz jednog komada vapnenoga izklesana, malko na krivo od juga prema sjevero-zapadu poput strma krova protegnuta; prema iztoku t. j. prema dolini, stranom ravnici, u kojoj grad Ogulin leži, pada Klek strmo od vrha tja do podnožja svoga, tako da se s Ogulinske strane samo

iz Turkovićsela može polaziti; nu i ovdje su staze vrlo strme i ruševinami kamenitimi izpunjene.

U sredini kamenitoga toga krova, koji se može u promjeru na 3000 stopah po prilici računati, diže se gola klisurasta kuba ili glavica, koja nije na vrhu šira ni dulja od jedne dvorane srednje veličine; na njoj nejma niti najmanjega grmića već samo sitne travice — Sesleria tenuifolia — i gdjekoje slabašne biljčice. Izpod visoke ove glavice, koja prema Ogulinu stoji kao stiena, imade do podnožja puno travnikah manje više strmo položenih, do kojih vodi mnogo stazah preko grmlja, što ondje mjestimice raste, nu dalje od ovih travnikah nije se moći popeti zarad osovljena stienja, koje se jedva okom može promjeriti, nogom pako nikako nemože nastupiti. Iz Turkovićsela vodi staza ponajprije na mali Klek (Klečica) koji leži na sjevernom okrajku; nekoliko je tuj u vis nadignutih klisurah na podnožju šumom zaraščenih, odtuda ide put na rubu vrlo strmoga visa na glavicu velikoga Kleka. Vis ovaj — gorska livada bujna, puna je izabranim i riedkim biljem

Udobniji nu malo dalji put sa južne strane vodi prieko Musulinpotoka na Klek; put ovaj je nova cesta, koju je general barun Mollinary dao sagraditi i kojom se ide na Novi do obale morske. Iz Musulinpotoka može se pod vrh Kleku doći za tri ure, stazom doduše strmom i vrlo tegotnom, nu ipak mnogo boljom nego iz Turkovićsela.

Ko što su u obće sve ovdješnje gore vapnene bez vodah i zvirištah, tako je i Klek bez vrelah, samo pod Turković selom ima jako vrelo, iz kojega je voda navedena u Ogulin; a drugo slabo vrelo izvire na podnožju Kleka ne daleko od Musulin potoka. Vegetacija je medju tim ipak bujna, jer u velikih pukotinah i sjenitih jarkovih ima puno zemlje crnice, koja čuva vlagu, štono se izlučuje iz čestih maglah, kojimi su oviti visoki kameniti vrhovi; jutra i večeri su hladne, rosa svježa, a to unapredjiva raščenje šume i bilinstva.

Glavica Klekova i neposredno pod njom ležeći priedjeli goli su i u obće lišeni svake zemlje, te je ova raznešena i odplavljena tečajem nebrojenih ljetah prema dolnjim visovom i na podnožje; ono što je gori preostalo, to leži medju razkidanimi klisurami, gdje se upravo nalaze mjesta za botanika najbogatija. Briegovi okolo Ogulina stranom su šumoviti, stranom šikarom obrašćeni, stranom pako već sasvim krševiti; vapnenci su trijadični, a dolomiti prema jugu i iztoku crnkasti i ledčasti, vrlo jedri; tako je i dolnja strana Kleka dolomitna sivo-crnkasta, a gornji predieli su bielkasti i ja-

mačno ponešto mladje tvorbe; pojav taj se može v'djeti mal da ne kod svih visokih glavicah u tamošnjih gorah; n. p. na Bielolasici, na Bitoraju, Viševici i Rišnjaku itd.

Na sjevernom i na iztočnom kraju prema Tounju leži na triassu kredino kamenje, a na doticaju dvijuh ovih formacijah, kredine naime i trijadičke, stoji onaj prekrasni ponor i zajedno ušće one još nepoznate i nepregledane špilje, u koju pod samom starom gradinom Frankopanskom pada Dobra ili Gjula. — U koritu do 25 hvatih duboku potok neprestano zuji, vije se prieko kamenitih skalinah, baca se i pjenjuši silovitim tekom te pada u ponor, koji zieva iz dubine kao široka vrata na hramu iz kamena izklesana.

Kada nastane kiševito vrieme, onda ponor pretiesan nemože bujice premoći, korito se napuni vodom do vrha i prieko njega te sva ravnica zapadna nad Ogulinom ležeća poplavi poput jezera, nit se nemože obćiti tada po onih stranah van samo u čamcih.

Na sjeveru kod Ogulina ima kamenarah, u kojih ima radiolitah i koralitah na kredu spadajućih, koje sam tamo kupio, i dr. Pilar ih je ondje takodjer opazio.

Ravnica Ogulinska, blizu 1000 stopah visoka, prema Turkovićselu i Vitunju kao i ona prema Oštarijam i Munjavi protegnuta, dobrom i plodnom je zemljom posuta, koja je iz obližnjih gorah naplavljena; podneblje prija svakovrstnoj kulturi; u živici kod Ogulina našao sam takodjer i viniki trag, (vitis vinifera), što svjedoči, da bi ondje još i loza vinska mogla uspievati, ko što je sbilja ima još i sada u susjedstvu kod Tounja; — zaista blizu Ogulina vide se i sada priedjeli, u kojih bijahu nekoč vinogradi zasadjeni ali s vremenom opet zapušteni — jamačno ne zato, što ne bi bilo dovoljne toplote, nego zato jer se žalibože u obće nije marilo za gospodarstvo. Vinogradi tounjski i sada nam daju tužno svjedočanstvo o tom, kako se vinogradi ondje obradjuju.

Da Klekovu prirodnu krasotu i vriednost podpuno nabrojim, valja mi napomenuti, da je njegov glas sada već dopro i prieko granicah naše domovine. Mnogo zaslužni i čuveni tourista professor na gradačkom sveučilištu dr. Frischauf pohodio jete liepo opisao krasotu Kleka; isto tako i geolozi Stur i Tietze; zatim botanici dr. Marchesetti, Kugy, Tommasini, i dr. Borbàs, koji se vrlo zanimaju za floru hrvatsku. Dr. Schlosser, ravnatelj Torbar pohodiše opetovano Klek, a ja ću ovdje sumarno navesti znatnije biline, koje su na Kleku dosad našaste; naime:

Carduus alpestris W. K.
Dentaria polyphylla W. K.
Campanula graminifolia W. K.
Synonimum: Edraianthus Kitaibeli A. D. C.
Rosa reversa W. K.
Laserpitium marginatum W. K.
Primula viscosa W. K.
Synon: Primula Kitaibelii Schott.
Hieracium pallescens W. K.
Hieracium villosum-flexuosum W. K.
Hieracium Pavićii Schultz Bip.
Silene Saxifraga W. K.
Synon. Silene Waldsteinii Vis.
Dianthus monspessulanus-alpestris Hppe
Dianthus monsp. erubescens Trevir.
Senecio abrotanifolius L.
Anthyllis alpestris Rchb.
Anthyllis montana L.
Rhododendrou hirsutum L.
Ranunculus Villarsii.
Potentilla caulesceus L.
Atamantha Cretensis L.
Cineraria longifolia Jacq.
Carlina achantifolia Allioni.
Silene saponariaefolia Schott.
Calamintha grandiflora Much.
Cerastium decalvans Schl. & Vuk.
Pedicularis brachyodonta Schl. & Vuk.
Astrantia Croatica (Tommasini in litt.)

Zadnje dvie biline samo na Kleku imadu dosad poznato stanovište svoje.

U ostalom imade Klek i okolica Ogulinska još tu prednost, da se tamo na malu prostoru može vidjeti i proučiti podpuni karakter krša, sa svimi krasotami kao i sa strahotami i neudobnostmi svojimi, jer u samom gradu Ogulinu ima gola kamenja, kotlinah i jamah redom nanizanih, te kad čovjek vidi pred sobom prividnu ravnicu i želi proći preko nje, naidje na množtvo dolinah (znetvah) i dubinah, prieko kojih nejma prolaza.

Ima iza stare gradine Frankopanske dubokih u kamen izrovanih jarakah i šuplja stienja, kroz koje, kad od velike kiše voda počima rasti, vodeni traci prodiru kao vodometi; ima uz cestu Novljansku prema Musulinpotoku na travnicih klisurah golemih poput starih zidinah iz zemlje podignutih, za koje bi kogod mislio, da su ondje sagradjene. Jedna od ovih više metarah visoka

na podini mnogo užja nosi na sebi orijašku kamenitu gromadu na jedan kraj naklonjenu, tako da se čini, da će pasti pred prvim povjetarcem; klisuri ovoj nametnuo je narod ime: *visibaba.*

Interessantan je priedjel blizu Munjave, gdje selo Modruš leži; na visokom šiljastom briegu sa sviuh stranah isoliranu stoji prostrana razvalina staroga grada Modruškoga, koji je nekoč znamenito mjesto u historiji našoj zauzimao; znamenitost ovu opisati nestoji u okrugu moje razprave, zato ću se ograničiti na to, da Modruša leži na sjevero-iztočnom podnožju Velike Kapele, koja se do 4000′ visoka proteže od zapada prema istoku, i dieli Ogulinsku kotlinu od visočinah Otočko-Ličkih. Bregovi Modruški visoko leže prema Munjavi i Ogulinu, te su uslied otvorena svoga na sjever položaja vrlo izvrgnuti navalam bure nemanje kao i zapadnih vjetrovah. Zemljište je skroz kamenito, razrovano i dolinami izpunjeno, t. j. množtvom znetvah ili malih kotlićah, koji krš označuju kao tegotan i nepristupan prediel.

Na Modruškom briegu izpod stare gradine ne daleko od župnoga stana nalazi se jedno vrelo ili zdenac, koji obiluje vodom cielo ljeto, a u vrieme, kad se zračne olučine i kiše pomnože, onda osim toga vrela i na više drugih mjestah prodire voda iz pećina i skače u vis. Vrela ovakova narod ondje nazivlje: *skakavac.* — Budući da je brieg prema vrhu saužen poput šećerna klobuka i od sviuh stranah osamljen, može se pitati: od kuda dolaze tolike vode, i odkuda sila, kojom prodire i u vis skače?

Iza Modruše na zapadu i jugu leži silna vapnena gora Kapela koja kroz nebrojene pukotine propušća kišu i ostale olučine zračne, te ih odvaža kroz podzemne cievi i navode putem nevidjenim, dok se te vode nesakupe na sgodnih sabiralištih i neprodru mjestimice ili kao cieli potoci ili kao jaka vrela, padajući sad u nizine, sad opet pritisnute hydrostatičnim zakonom dižući se u vis. Tako mora da bude voda i u Modrušu dovedena iz visokih stiena Kapele, te podzemno vijugajući se nadje izlaz upravo na iztočnoj strmini Modruške kube.

Od Ogulina prema sjeveru i zapadu protežu se trijadički vapnenci i dolomiti u dolini Dobranskoj do Gomirja, a na lievo uzdižu se silni obronci bregoviti kod Jasenka, Bielolasice do Mrkopolja.

Medju Vrbovskom i Brod-Moravicom, medju Skradom i Delnicami, medju Lokvami i Fužinom imade svigdje uvalah, koje izpunjuju žutkasti i sivkasti pjeskari, što krupno zrnati, što sitno zrnati; pjeskari ovi pripadaju ugljevnoj tvorbi; imade u njih ugljeno-

crnih ostanaka bilinskih, koji se ipak sasvim smrvljeni, koliko se dosad izkazalo, nedadu opredieliti; imade osim toga u ovih pjeskarnih slojevih, naročito kod Fužine, Mrzlevodice i Broda na Kupi smedjega željeza u znatnoj količini te kod Čabra u Trsću takodjer i zinobera, rude, koja sadržaje žive (živo srebro). Pjeskari ovi, koji se od Skrada i Čabra preko Kupe protežu u Kranjsku, stoje u savezu sa Idrijom, gdje se nalaze već od davna poznate bogate rude idrijske.

Fužina sa Bitorajem i Viševicom.

Poslje Kleka i Ogulina Fužina sa svojom okolicom jedno je od znatnijih mjestah u cielom primorju hrvatskom.

U Fužini se nalaze, rekao bih prednje straže pravoga krša, kako se najme počimlje razvijati preko Benkovca i Zlobina u cieloj svojoj goloti i širiti sve to jače prema obalam mora jadranskoga.

Na južnoj strani Fužine leži visoka ravnica Ličpolje; naliči Grobničkomu polju, te se može punim pravom ozvati srodnim blizancem njegovim. Polovica Ličpolja pokrita je pjeskarnom namuljinom, ruljem i koturinami, koje dolaze od razstavljenih pjeskarah, a druga polovica mnogo gora, posuta je odlomcima i ruševinami trijadičnih vapnenacah, odkidanih sa stienja na okolo stojećih briegovah. Kroz sredinu Ličpolja vije se potok Ličanka, koja od sjevera kroz mjesto Fužine teče i blizu sela Liča kroz razpucano kamenje propada. Ličpolje zaokruženo je poput kotla čislom visokih briegova, kao što su: Bitoraj, Javorje, Viševica, Kobiljak i Vranjak. Najviši vrhovi su: Bitoraj 3600, Viševica 4636, i prema zapadu ležeći Tuhobić do 3000'.

U red dvijuh gorovrstih, vapnenca naime i ugljevnoga pjeskara koji pokrivaju cielu okolicu od Ogulina do mora, dolazi sada i treća vrst, naime: melaphyr ili neka odlika dioritnoga porphyra, koji leži medju Benkovcem i Zlobinom. Uzka je to prodorina koja se proteže prema sjeveru na podnožje Tuhobića; interesantna je ta promjena u tolikoj jednolikosti, već i zato što se ovi melaphyri mogu smatrati bitnim uzrokom, koji je nadigao vapnene ove visočine i pripomogao razkidanosti ovih priedjelah; može se to zaključiti tim pouzdanije, jer se melaphyri i dioritporphyri u smjeru od juga prema sjeveru pokazuju i na drugih mjestih, n. p. i kod Vratnika blizu Senja.

Što se tiče krasne flore, koja ima okolo Fužine, naime na Bitoraju, Javorju, Viševici, Zlobinu i Tuhobiću, to sam već u prijašnjih razpravah mojih naveo, niti mi je opetovati ovdje.

Isti prizor, koji vidimo kod ponora Ličanke u Fužini, opetuje se kod bližnje željezničke postaje u Lokvah. Pod kolodvorom Lokvanskim duboko leži uzka dolina, koja se proteže na sjevero-zapad; tuj leži i veliko mjesto Lokve, a kroz Lokve vodi stara krasna Lujzina cesta preko Mrzlevodice na Jelenje, Grobnik i Rieku. Visina ona, po kojoj željeznica teče i gdje kolodvor stoji, strmo pada u Lokvansku dolinu i ondje se diže strma stiena dolomitna, razkidana, šumom jelovom obraščena, a na podnožju ovih stienah prostiru se bujne ponješto močvaraste livade; potok — mala voda — koji iz Mrzlevodice dolazi, teče po ovih stienah, te budući je kotlina Lokvanska ovdje i na iztok i na sjever zatvorena, načini priroda i ovdje — ko što i drugdje običava činiti u kršu — izvanredan put odtoku potočnih i kišnih vodah; otvara se naime na podnožju klisurastih zidinah ponor, kroz koji se vode izljevaju. Dolomitne stiene mienjaju se ovdje na bielo, sad na crljeno, sad na zeleno i svagdje se može razabrati, kako su se pojedini slojevi ponešto nadignuti izlučivali Tim redom nepromjenjenim ide stienje dolomitno do Mrzlevodice, gdje se opeta pojavljaju ugljevni pjeskari, kao što napomenuto, sa rudom željeznom.

Mrzlavodica i Rišnjak.

Selo Mrzlavodica leži na cesti Lujzinskoj 2439 stopa visoko nad morem. Ugljevni pjeskari krupno zrnati protežu se u nižjih briežuljcih prema sjeveru i iztoku; sasvim blizu izvan sela mogu se vidjeti zarušene jame i zdolke stare rudokopi, a na sipalištih ima još puno željezne rude, većom stranom jur izvjetrene.

Okolica na sjeveru sasvim je divlja, pusta i šumovita, u kojoj se vrh za vrhom diže sve više, dok se napokon neosovi do Rišnjaka, koji kao najvišja točka u Primorju hrvatskom oholo ističe bielu klisurastu glavicu svoju.

Rišnjak se vidi iz daleka, osobito s morske strane; iz kopna pako samo na pojedinih mjestah medju Lokvami i Fužinom. Rišnjak naliči ponešto sa svojim golim vrhom na Klek; nego radi neudobnoga položaja svoga se s Klekom niti najmanje nemože uzporediti. Rišnjak je ne samo u Primorju nego i u cieloj Hrvatskoj jedan od najvišjih briegovah. Njemu je par samo susjed njegov, hrvatski Snježnik i kranjski Snježnik te Sv. brdo na Velebitu.

Klek je proračunan na 3700 stopah Ja sam bivši na Kleku bilježio stupanj koji mi je pokazao Aneroid — najme 29° a na Risnjaku pošla je igla natrag još za četiri stupnja t. j. na 28°. Nisam

se mogao upuščati u točnu izmjeru niti u točne račune, jer se zato niti pripravio nisam, nego uzam po prilici ono, što je professor Sadler — o kom ću doli niže govoriti — napomenuo, da je Rišnjak 900 bečkih klaftarah visok i uzam ono, što sam u novijih krajobrazih vidio i napokon na temelju sobstvenih opažanjah konstatovao, mogu tvrditi, da je Rišnjak 5500′ do 5600 stopah visok (okolo 1800 metr.). Nestoji medjutim ništa osobita u tome, ako je Rišnjak za 100 hvatih možebiti višji ili pako nižji; svakako je mnogo višji od Kleka a ravan Snježniku, kojemu visinu računaju takodjer na 5600 stopah.

Na koliko se moglo dosad vjerodostojno izkazati, bio je izmedju prirodoslovacah prvi, koji je Rišnjak pohodio, professor peštanskoga sveučilišta *dr. Sadler*, god. 1825, velecienjen botanik, koji je obširno napisao „Floram Comitatus Pestiensis.“

Od to doba do god. 1871. nebijaše nijednoga prirodoslovca na Rišnjaku. Rečene godine polazio je botanik Th. Pichler na Rišnjak; o resultatih njegova iztraživanja nije mi više poznato, nego što mi je u herbaru „Primula longiflora All“; koju je Pichler god. 1871. u mjesecu lipnju u onoj okolici ubrao, i koju mi je vitez Tommasini priobćio. Dr. Sadler napominje u svom izvještaju mnoge biline za Rišnjak, koje su obične za cielo Primorje, a opet nabraja nekoje, koje kašnje na Rišnjaku nije nitko opazio, dočim opet druge ondje udomaćene nenavadja. Dr. Sadler se tuži na zlo vrieme, koje ga na Rišnjaku zahvatilo, te se valjda toj okolnosti ima pripisati slabiji uspjeh njegove iztrage. Godine 1876 u mjesecu augustu pohodi Rišnjak dr. Vince Borbàs, nu hrvatskomu jeziku nevješt nemogaše se porazumjeti sa svojim vodjom, te zato kao što i zaradi odviš promaknuta ljeta nije bio sasvim zadovoljan sa plodovima svoje laznje, — nu osvjedoči se ipak, da je vriedno Rišnjak pobliže iztražiti.

Tečajem ljeta 1877. 13. srpnja uputih se ja na Rišnjak i krenuh iz Mrzlevodice o podne u pratnji dvijuh šumarah fužinskih i dvijuh domaćih žiteljah preko doline „Suha riečina“ u namjerii da pod glavicom Rišnjačkom prenoćim, i drugi dan vrhove obidjem.

Napomenuti mi je ovdje, da sam čuo od činovnikah šumarskih i od domaćih ljudih, da Rišnjak nestoji na dobru glasu, jer bi na njem oštar zrak bio, magle se rado okolo glavicah njegovih kupile i kišilo često, a tom prigodom odmah solika, tuča i isti snieg sred ljeta se pojavio.

Obziruć se medjutim na aneroid, koji je već od nekoliko danah

pokazivao liepo vrieme, te se niti sada natrag pomaknuo nije, odlučih namienjeni put poduzeti bez okolišanja.

Krasna dolina „Suha riečina“ — uzka, sve polagacko prema sjeveru nadignuta, livada je bujna, premda imenu svomu shodno bez svake je kapljice vodene; izim dvijuh vrelah, od kojih prvo izvire na početku dolice, a drugo u sriedini, neima ni traga potočiću, van samo duboki jarak, suh, koji se kroz livade vijuga, izpunjen mjesto vode množtvom kamenite ruševine. Vrelo prvo veliko je, jako i živo, hladno, te zaslužuje ime „mrzle vodice“ jer neima više nego 6 stupnjah toplote po Reaumuru.

Na sjevernom kraju suhe riečine počimlje gusta šuma, iz koje više nije izlaza do vrha Rišnjakova. Put ide odovuda ponajprije na visoku briežurinu „Vilje“ zvanu, da kako vrlo strmo, tegotno od kamena na kamen, nu ipak put tako širok i utrt, da se i prosta kola po njem mogu voziti dosti udobno, jer se putem ovim spremaju drva a spremalo se i ugljevlje, koje se je palilo prije više godinah na Rišnjaku i obližnjoj okolici. Budući da Mrzlavodica leži 2400 stopah visoko, to se ima do vrha Rišnjakova provaliti samo visina od koje 3000 stopah.

Kameniti ovaj sviet potrgan i razrovan u neizmjerno duboke dolice i jazove, okružen nebrojenimi šiljastimi vrhunci nemože se nikako opisati u pravoj veličini i divljoj krasoti svojoj; gorostasni briegovi gustom su šumom nizkih jelah i orijaških bukavah zarašćeni, a smrtna tišina, koja u ovih predielih vlada, znači, da je priroda ovdje sama sa sobom, svatko živ daleko, a da je od svake vreve svjetske. Na izlazu iz šumah, koje zasjenjuju Vilje, pokazuje se mala čistina obzidana i upravo ogradjena stienami vapnenimi, koje poput zidinah stoje na lievo i na desno, u sredini su pako otvorena, put ovaj vodi kroz divne ove zidarije prema Smrikovcu; mjestu, gdje u prijašnje doba koliba lugarska stojaše. Naravskim ovim vratam nametnuo je narod ime: *Medvedja vrata.*

Na lievu ruku Medvedjih vratah, naime prema sjeveru, vidi se, kako iz šume visoko viri gola kamenita glavica (hruste ili škrape po primorski) — mali naime Rišnjak. Premda se mali Rišnjak sasvim blizu vidi, te bi se mislilo, da je nanj moći odovuda odmah doći, ipak se nitko neusudi put taj pokušati, jer su pećine oštre i razkidane, a kotljićah grmljem zastrtih toliko imade u bližnjem obsjegu, da bi pogibeljno bilo proći smjerom popriečnim, gdje nejma ni traga stopam ljudskim. Bijaše dakle probitačnije proći putem voznim sve donlje, gdje se ovaj zakreće ili gdje bi se snašla pa-

stirska staza bliže onomu kraju, koji leže na podnožju velikoga Rišnjaka.

Prenoćiv dakle u sgodnu zaklonu pod visokimi jelami i bukvami, krenusmo zorom 14. srpnja dalje i dodjosmo iza hoda jedne ure na dobroj kamenitoj stazici na jednu prostoriju ravnu, gdje se pred nami pokažu visoke, strmo nadignute biele stiene kamenite, — nu medju njimi i nami vrlo duboka kotlina, posuta množtvom manjih i većih ruševinah klisurnatih, tako sprebacanih, da ne bje moguće dalje koračiti.

Prastare ove stiene gole izvrgnute kiši. sniegu, smrzlici, suncu i vjetru sastavinom svojom pukotinastom, budu tečajem vremena u svezi pojedinih česticah razklimane i postupno razkidane, te se tada od njih luče komadi različite veličine i padaju na podnožje, gdje podrtinam jednaki leže, dok se ne razpadnu i izvjetraju, prije ili kašnje, kako to čvrstoća njihova sa sobom donosi, — napokon će se i ciela glavica srušiti i postati stanovištem novoga svieta vegetativnoga.

Kako da dodjemo do vrha, nitko niti od vodjah neznadjaše svjetovati. Duga stiena prvimi trakovi sunčanimi razžarena dizaše se pred nami — a mi nemogosmo napried!

Tražeći dakle na sve strane neumorno, ne bi li opazili stazicu ili bar mogućnost, kako da se penjemo, — opazi šumar jedan križ na bukvi urezan, a malo dalje od ove opazi i drugu bukvu natesanu, — te još i treću; nakon toga odkrića moglo se je zaključiti da natesane bukve jamačno označuju putac, kojim se može na vrh Rišnjaka doći. Te sbilja tesom označene bukve pokazaše nam put na glavicu Rišnjakovu. Neću se na to sada obzirati kako tegotan i mjestimice neudoban da i pogibeljan bijaše taj put, tim većma što je ranom zorom i silan zapadni vjetar digao, ... dosti tomu, da se može svatko onuda provući, koga želja i strast botanička tjera; vegetacija je ovdje bujna i gorskim biljem bogata. N. p. Bupleurum, Aquilegia, Laserpitium, Hieracium, Dianthus, Athamanta, Saxifraga, Aster Sesleria, itd.

Gornji slojevi vapneni na Rišnjaku razlikuju se od dolnjih predielah kao i na Kleku; doli su naime dolomitični sivi, na vrhu pako su bieli i jedriji, i horizontalno položeni; pojedini slojevi oštro označeni, kao da su rukom naskladane goleme zidine.

Na samom vrhu Rišnjaka nalazi se uzka ravnica, kao na krovu kojemu bi tieme odrezano bilo; glavna i najvišja stiena Rišnjakova od zapada prema sjevero-iztoku zavinuta je kao srp, te se može,

premda je na više mjestah prekidana, po njoj proći iz jednoga kraja do drugoga; zarašćena je gusto sa Pinus pumilio i Juniperus nana, koji kao nizki busovi pokrivaju pećine. Znamenito je, da u onolikoj visini na Rišnjaku neima onoga kvrgastoga i nizkoga drievlja, koje se već priko 4000 stopah navadno nalazi, i gdje bujna vegetacija za šumsko drievlje prestaje; kao što n. p. na Velebitu, Plešivici i na istom Bitoraju, koji je puno niži od Rišnjaka; ovdje medjutim sve do same vrhovne glavice rastu liepe i visoke bukve, i samo okolo glavice počimlje niža šikara i busje.

Okaminah izim jednoga mjesta, nejma nigdje, i to je izmedju medvedjih vratah i Smrikovca. Tuj ima u vapnencih uraščenih i kristalliziranih puževah nalik: Nerineam; prediel ovaj visoko leži i reko bi sudeći po boji i struku kamenja, da spada medju vapnence gornjotrijadičke.

Položaj Rišnjaka nije takav, da bi liepim izgledom naplatio trud touristi, jer na okolo leže gore visoke, koje vid zastiraju; nu zato ipak se svakomu ljubitelju prirode može preporučiti, da na Rišnjak uzlazi. Geolog će moći proučiti krasote i strahote time i pravi značaj krša, a botanik će naći vrlo interesantnu floru, koja niti iz daleko još dosad iztražena nije, jer meni u tom nije ljetos na Rišnjaku poslužila sreća. Nesgoda htjede, da su me pretekle ovce, koje dodjoše jedno četernajst danah pred menom kradomice pásti na Rišnjak, te obgrizoše velikom stranom bujnu travu i cviećе, tako da ne preosta ino, nego mnogo i mnogo pregrižnjenih stabaljcah, kojim manjkaše cvjetne glavice, — a da nebi toga, plod bi moga sabiranja bio mnogo veći.

Medjutim sam ipak s mojim putem bio vrlo zadovoljan, jer sam se upoznao s okolicom novom, i pokušao put na Rišnjak, koji mi je sa više stranah kao vrlo tegotnim opisan bio. Uvidio sam tom prigodom, da se laznja na Rišnjak s onom na Snežnik mora spojiti, na kojem je flora obilna i jako liepa, kako mi to reče veliki poznavalac flore istransko-primorske, vitez najme Tommasini.

Vitez Tommasini, velezaslužan veteran botanikah austrijskih, daleko hvaljen imenom svojim, dodje dva dana kašnje u Fužine preko Mrzle vodice, kamo je u družtvu doktoranda prirodoslovca Stošića pošao iz Trsta, da pratioc njegov polazi na Rišnjak. Te sbilja Stošić se odputi 16. srpnja na Rišnjak i sakupi ondje što mu se dalo sakupiti u zao čas, jer ga zahvati silna kiša i bura i magla, tako da je samo velikim naporom put svoj ovršiti mogao.

Nemože se dosti opetovati, da u primorskih i ličkih stranah naše

naše domovine leži za prirodoslovca, naime geologa, zoologa i botanika veliko i široko polje, ono malo, što dosad učinjeno bijaše, može se smatrati samo početkom rada, koji jošte preostaje, — podpunim poznanjem prirode tamošnje moći će se s vremenom pronaći i načini, kako da se pomogne žiteljstvu i njegovim odnošajem, koji za sada nisu najbolji.

O p a z k a. *Turgit* je jedan od riedkih mineralah; nalazi se na Uralu u Sibiriji; na Altaju u Kolyvanu; u Bavarskoj kod Hof-a, u Rusiji kod Siegena i u Americi.

Nalik je limonitu, stranom i hämatitu; boja mu je crvena, crvenožutkasta; smedja i žutkasto - smedja, okrasta; prašina smedje crvena; tvrdoća 5, specifična težina 4.45 do 5.74, u solnoj kiselini raztopiv, olučuje kremenjaču.

Jedar je, žilast, gromadast, grozdast, sigast, ili bubrežast; lom plošnato-ljušturast; neprozračan; u zatvorenoj cievi razpuca osobito praskavim načinom i daje vode, čim se razlikuje od smedjega i crvenoga željeza.

Turgit Hermann; *Hydrohämatit* Breithaupt; Bulletin soc. natur., Moscou 1845.

Chemička analyza pokazuje sliedeće sastavine; Turgit sa Urala:

Željeza 85. 34., vode 5. 31., neraztopive tvari Hof u Bavarskoj: 7. 50., olova 1. 85.

Željeza 93. 49., vode 4. 61. nerazt. 1. 91. sumpora 0. 09. Horhausen:

Želj. 89. 64. mang. 1. 40. vode 5. 64. nerazt. 2. 79. Salysbury:

Želj. 91. 36. mang. 0. 61. vode 5. 20. nerazt. 1. 06. trag fosfornoj kistlini.

Naš hrvatski turgit još nije analyzovan.

Opažanja floristička i addenda ad floram croaticam.

Obćenitim ovim navodom, koji se tiču geognostičkih odnošajah u onih priedjelih, koje sam tečajem god. 1877. pohodio, i koji se protežu takodjer na spoljašnji oblik rečenih priedjelah, dodajem sada opažanja moja botanička, koja imadu služiti za podpunije spoznanje bilinah već odprije opisanih ili koje uvadjaju nove biline u flloru hrvatsku.

Prije mnogo godinah opisao je dr. Schlosser-klekovski Crocus, koji je on u Hrvatskoj našao. Crocus ovaj poznat je pod imenom Crocus vittatus Schlosser. On zastupa u naših predielih onaj Crocus, koji je u velikoj strani Europe poznat pod imenom Cr.

vernus. Ko što mnoge druge biline kod nas uslied tla i podneblja primaju drugo lice i promienjene charactere; tako niti Crocus hrvatski nije više obični Cr. vernus All., nego je osobit svoje vrsti Crocus, kako je to dr. Schlosser vrlo umjestno opazio.

Ja sam se kašnje sám osvjedočio, da Crocus vittatus n. p. u okolici križevačkoj, kod Ravna, Verbovca i u Kravarskom itd. raste u izobilju u svih ravnih šumah hrastovih, te da na stotinu njih ljubičine bóje dolazi jedan bieli; dočim kod Zagreba u šumi Maksimirskoj raste mjestimice i to u pretežnu brojubieli a ljubični, samo gdjekoji; nu medju bielim i ljubičinim Crocus-om ima posrednjih primjerakah, koji nisu ni sasvim bieli ni sasvim ljubičini nego ili posve šareni ili doli na cievi ljubično striekani ili na vrhu laticah ljagasti.

Crocua vernus All. imade da kako veliku promienljivost, te se uslied toga navadjaju mnogi promjenci: n. pr. Crocus vernus parviflorus Moretti, Pollin. Ten.

Crocus vernus grandiflorus Sm. C. neapolitanus Ten. Jacq. Seb. et Maur. Boje ljubičine nu takodjder i biele.

Napokon spada ovamo i Crocus albiflorus Kit. Na koliko neima druge razlike na lučici (bulbus) ili na batvici ili na obliku cvjetnih laticah, i na koliko Crocus-i ne rastu u odaljenih predielih, jedni n. p. u srednjoj Europi, drugi na južnih stranah, — na koliko su im stanovišta ili u ravnih šumah ili na kamenitih mjestah ili pako na brežnatih travnicih, na toliko u prvom slučaju promienjene takove forme neznače ino, nego varietete; u drugom slučaju sigurno nisu nego samostalna individua iliti vrsti, koje su u slied promienjenih odnošajah zemljišnih i klimatičnih, primili takodjer promienjen i stalan oblik, ona pako individua, koja medju njimi u jednakih odnošajih variraju, prave su variacie, promjenci, jer ima vazda medju njimi i takovih individua, na kojih se vidi izražen postupni razvitak pretvornih nekojih characterah.

N. pr. vidio sam medju ljubičnimi Crocus vittatus i medju ljubičnim Crocus-om na bieli pretvorenim — takovih primjerakah, koji su na polak bieli i napolak ljubični; boja dakle ljubična nije stalna; dakle Crocus vittatus je samo onaj, pravi i typijski, koji je ljubičan — a bieli Crocus i onaj koji je šaren samo su promienci. Umjestno se dakle mora reći: Crocus vittatus t. j. flore lilacino vel violaceo; Crocus vittatus, varietas: albiflorus i Crocus vittatus, varietas flore variegato.

Crocus albiflorus Kit. Hop et Hornschuh ime je odviš obćenito,

niti se nezna, na koji se od bielo cvatućih Crocus-ah proteže, jer može i Crocus biflorus Mill ili Crocus reticulatus Stev. ili Cr. bannaticus Heuffl bielo cvasti; budući pako, da medju ovimi Crocusi postoje individualne iliti specifične razlike, to onda naziv obćeniti „albiflorus“ te ipak in concreto nametnut jednoj vrsti, nemože valjati; nego treba da naziv Crocus albiflorus Kit. ostane za bielo cvatući varietet Crocus-a vernus All. a za Crocus vittatus je opet poseban varietet: albiflorus (bielocvjetni) kao što i za Crocus biflorus Mill, druga opet varietas albiflora, to jest: Cr. biflorus Mill. flore albo, koji bielo cvate.

Samo tim načinom ćemo jasno izreći ono, što izreći hoćemo i moramo.

U dodatcih mojih na floru hrvatsku napomenuo sam god. 1872. u Radu jugoslav. akademije, knj. 19. medju ostalima dvie ljubice, koje sam držao za nove, i koje sam od ono doba opazivao svako ljeto, te budući sam se podpuno uvjerio, da se tečajem sedam godinah u ničem promjenile nisu, nemogu ih više mimoići, već ih moram točnije, nego učinih onda, opisati sada.

Jedna je: Viola petalis pallide lilacinis, vel albidis saturatius pictis vel striatis, fundo albescente, calcare violaceo; odore svavi, quidquam debiliore ac in viola odorata.

Foliis glabris, lato lanceolatis, profunde cordatis, mixtim orbiculatis, reniformibus, crenatis, basi cordata; stolonibus floriferis, longissimis, repentibus, radicantibus, implexis, caudiculis stolonum in novas plantas excrescentibus denique catervam inter se cohaerentem formantibus. Flores hebetati capsulas ubertim proferunt.

Provenit ad margines vinearum et dumetorum ac sepium in collibus circa Zagrebiam sitis, praecipue infra vineam St. Xaveri nec non ad vetustam arcem in Sused. Floret a medio Martio usque Aprilim.

Viola variegata mihi.

Druga je: Viola flore albo, petalo medio et saepius etiam duobos vicinis inferioribus violaceo-striatis, calcare in apice violaceo, odore nullo.

Folüs lanceolatis, cordatis, crenatis, hirtis; stobonibus cum planta materna simul florentibus, — sed his etiam destituta.

Provenit in montibus ad margines viarum in Šestina et in graminosis sterilibus prope arcem vestutam Susedgrad.

Floret Martio.

Viola alba striata mihi.

Treća je:

Viola scotophilla Jordan. *(Boreau.* Viola hirta *Neug.* Oest. bot. Zoitschr. 25 Jahrg. pag. 238. n. L. *Freyn* Flora von Südistrien Wien 1877 p. 43).

Var. albiflora mihi. (Clarissimus Freyn memorat: „V. *scotophylla* kommt bei Fiume auch mit weissem Blüthen vor“. Siquidem Viola haecetiam in reliqua Croatia praesertim in dumetis et collibus sylvaticis in vicinia urbis Zagrabiensis et circa vetustam arcem in Sused copiose proveniret, et recentissime per me detecta esset, neque in Floram Croaticam hucadusque recepta foret, sed etiam aliquantulum a normali typo recederet, ejus descriptionem publicandam censeo:

„Corolla alba, conspicua, inodora, fauce glabra, vel in petalis lateralibus barbata; calcar albescens, maculis et punctis lilacimis couspersum; sepala ovalia, breve acuminata, virescenti-lilacina, ciliata; medio rotundato“.

„Stipulae lanceolatae, acuminatae, ciliatae, inferiores lacinuliš sparsis instructae; bracteae infra medietatem pedunculi“.

„Folia aestivalia perhiemantia, sub anthesi vegeta, prostrata, longe petiolata, subcoriacea, ovali lanceolata crenata ciliata, utrinque sparsim hispidulo pilosa basim versu dilatata, saepe abreviata et tunc triangularia, cordata, sinu aperto; obscure glancescentia, lilacino et quasi metallico colore suffusa; petioli canaliculati, dense et retrorsum pilosi; folia vernalia minora, laete viridia, mollia, triangularia, illa stolonum rotundata, basi cordata, aperta; stolones cum planta materna saepius florentes“.

„Radix elongata, repens, radicans;

„Capsula globosa, prostrata, puberula“.

Floret circa medium Martium et initium Aprilis“.

Recedit a scotophylla, quae flores violaceos odoratos habet, colore albo et floribus inodoris; praetera siuubus foliorum apertis; modificationes hae exiguae formam nefors australem statuunt, *sed inconstantem* adsunt enim individua flore albo, quae amoenum emittunt odorem, vel constanter, vel certo solum tempore, iam leviorem, iam graviorem, Viola proinde haec albiflora varietas scotophyllae violaceae dici debet.

Viola Dumetorum Jord. (Gandoger exsicc. 3. Apr. 1877. Arnas in Galliea) a V. scotophylla distincta mihi non apparet.

U 39. knjizi Rada god. 1877 javio sam medju ostalima i to, da sam u šumici jednoj kod sv. Xavera našao g. 1871 Lilium Martagon sa bielim cvietom, te kako sam taj Lilium bieli opazivao više godinah; nemogav ga kašnje dobiti u ruke, jer je izostao, neznam kojom nesgodom, posluži mi tečajem ovoga ljeta ipak sreća naći, na drugom opet mjestu u onoj vendar istoj šumici toliko, da bude nadjen primjerak jedan isto tako bielo cvatućega Lilium-a Martagon. Evo mu ponajprije opisa još obširnijega i točnijega, nego je onaj kratki u rečenoj razpravi mojoj.

„Racemus laxus, pedunculi longi bractea stipati, virides erecto patuli in apice cum flore nutante; petala basi in cylindrum viridescentem conniventia, revoluta, candida, fundo intrinsece rubore ro-

seo suffusa et punctis saturatioribus notata, extus virentia, demum flavida, subtus in medio nervo villosula. Antherae aurantiacae, polline flavo".

Caulis viridis (non sangvineo punctatus) verticilli foliorum plerumque bini, inferiori sex-septemfolio; reliqua folia alternantia, lanceolata, sparsa, decrecentia.

Bulbus perennans, ovatus, squamis carnosiss flavo-virentibus sursum imbricatis lanceolatis obtectus, fibras basi longas demittens.

Crescit sporadice, non omni anno recurrens — in sylvula ad Stum Xaverium in villa Mallin prope Zagrabiam. Floruit 27. Juni 1877. Exhumatum et in hortum transplantatum: mense septembri matura semina pro ulteriori cultura reservata.

Lilium Martagon, albiflorum mihi.

Lilium dakle ovaj novi presadjen je, a zrelo sjeme pričuvano za sijanje pokazat će, hoće li se bieli cviet iz njega ploditi.

Interessantan dogodjaj, koji se s tim bielim Liliumom sluči, valja mi priobćiti.

Medju inimi kazali i cienici trgovačkoga sjemenja za ovu godinu; dodje mi i „Verzeichniss Harlemer Blumenzwiebeln von Ernst Benary, Erfurt 1877" u ruke. Na strani 9. pod napisom „Lilium" broj 587. čitam *Lilium Martagon album* označen sa cienom od *jedne marke i 50 dinarah*. U čudu sam se snašao, videći da se moj bieli Martagon, koji sam za unicum držao, prodaje u Erfurtu, nu budući takav oglas nigdje nisam čitao niti u njemačkih niti u francezkih cienicih to sam se odmah obratio pismeno na Benarya moleći, neka me ubavjesti, odkuda i odkada je on taj bieli Lilium Martagon dobio?

Benary mi je odgovorio, ko što sliedi: Erfurt 6. September 1877.... Auf Ihre verehrte Anfrage betreffs des weissen Lilium Martagon theile Ihnen ergebenst mit, dass mir diese Zwiebeln von einem Manne geliefert sind, welcher sich mit dem Sammeln von Wurzeln, Pflanzen etc. beschäftigt, welche hier wild wachsen und zu offizinellen und technischen Zwecken verwendet werden; derselbe *will diese Lilie hier im Thüringer Walde wild wachsend gefunden haben, jedoch nur in ganz vereinzelten Exemplaren.* Was ihre Reproducirung aus Saamen betrifft, kann ich hierüber nichts sagen, *da ich selbst, wie schon bemerkt, diese Zwiebeln zum ersten Mal erhalten habe.* Ich empfelhe mich Ihnen hochachtungsvoll. Benary.

Iz ovoga se pisma dakle vidi, da Lilium Martagon bielo cvate u šumi Turingskoj i u Xaveru kod Zagreba, — predpostaviv, da je taj bezimeni sabiratelj govorio istinu, Benary nemože znati,

jer je ljetos prviput dobio lučice. Točno se može to pitanje riešiti samo onda, ako se dobavi lučica od Benarya, ovdje posadi i u svoje vrieme obadvie biline hrvatska naime i njemačka sravnaju.

Revan francezki botanik *Michel Gandoger*, više učenih družtvah član, koji se je ljetos želeći upoznati pobliže floru hrvatsku obratio pismeno na mene izdao je dva svezka, pod imenom: *Decades plantarum novarum praesertim ad floram Europae spectantes. — Parisiis F. Savy, bibliopala Boulevard St. Germain, 77. Fasciculus II*".

Odmah na prvom listu: decas XIII. čita se:

Bellis croatica Gangoder.

„Caule 18—20 centim alto; foliis patulo-erectis, apice submucronatis, 14—16 mill. latis, 5—5½ cent. longis, margine dentatis; involucri squamis dorso subglabrescentibus, utrinque attenuatis, media parte dilatatis".

Habitat in Croatia, inter fruticeta prope Fiume. (Rossi).

Haec species ad gregem Bellidis Sylvestris Cyrill. rarior. II. p. XII. tab. 4. pertinet".

Bellis validula Gdgr.

„Caule subbipedali; foliis erectis, integerrimis, apice haud mucronatis, 22—24 mill. latis, 10—11 cent. longis; involucri squamis extus minute parceque puberalis, basi nec attenuatis, superne dilatatis, rotundatis, obtusisque.

Habitat in Croatia inter fruticeta prope Fiume. (Rossi).

Ove dvie biline, koje je g. Rossi bivši neko vrieme na Rieci, medju ostalimi ondje sakupio i kako slutim G. Gandoge-u u zamjenu poslao, bilježim ovdje, kao nove za floru hrvatsku; da kako, da to činim na ime i na auctoritet Gaudoge-a, jer ih ja nisam niti sám brao, niti od koga drugoga dobio; znam medjutim, da je Rossi vrlo revan bio u sabiranju i osobito pozoran na sve vrsti, koje su manje obične bile; znam i to, da je G. Gandoger vrlo strog iztražitelj, koji je odmah upoznao razlike medju ovimi dviemi bilinami, i medju običnom formom Bellis sylvestris Cyr.

Medju Centaureami, koje u Hrvatskoj i naročito na šumskih brežuljcih rastu nalazi se jedna Centaurea dosad pod imenom Centaurea phrygia L. poznata; nu dr. Antun Kerner profesor botanike odprije u Pešti a sada na sveučilištu Insprukskom, razlučio ju je od Cent. phrygie i ozvao: *Cent. stenolepis* Kerner; opisana je ovako:

„Caulis rectus, strictus, 30—100 centim. altus, plus minus arachnoideo floccosus, passim rubicundus, numerosa (20) folia sursum decrescentia gerens; inferiora caulina, videlicet turionum sterilium sub anthesi emarcida, reliqua insequentia longe petiolata, 8—20 centim longa, 3—6 centim. lata, lato-elliptica, utrinque attenuata,

antice acuminata et nervo primario in apicem protracta, basi in petiolum influentia; media et superiora longe elliptica vel lato-lanceolata, 3—10 centim longa, 1—3 centim. lata, sessilia, basim versus angustata, nec aurita nec amplexicaulia; omnia utrinque brevibus pilis obsita, glaucescentia atque hispidula; primitus leviter arachnoideo pilosula, demum sub anthesi albo floccosa; margine regularissime minuto dentata, denticulis callosis.

Ex axillis 3—6 superiorum foliorum caulinorum prodeunt erecto-patentes breves foliosi ramuli monocephali rarius divisi polycephali inflorescentiam fastigiatam densam formantes. Anthodia cylindrica sub gemmatione arachnoidea pilosula, demum in unguibus squamarum floccosa; ungues squamarum lineares, 1—2 milim. latae, basi et marginibus scariosae, dorso trinerviae, virides sursum versus sordido-violaceae; appendices squamarum basi saturatiores, marginem versus pallescenti-bruneae, inferiores et mediae auguste lineares, subulato-angustatae, unguibus longiores, tenuiter capillaceo-finbriatae, in medietate revolutae; appendices haud squamosae sed in sui medietate in costam linearem reductae, et in fimbrias capillares solutae, neque basim versus latiores, neque sinuatae; squamae supremae apice ovatae, erosae vel irregulariter dissectae, fimbrias capillaceas squamarum inferiorum anthodii non excedentes; textura squamarum capilacearum tenuis subtilis, ungues squamarum transvisibiles, quo fit, ut anthodium velut velo obtectum quasi reticulatum et polychromum appareat. Flores marginales capituli steriles et radiati, disco 1—2 centim. lato. Achaenia obtuse costata, irregulariter prismatica, pallide cinerea, sparsim pilosa, 4 Mm. longa, pappo 4—6 Mm. longa provisa; achaenium maturum octies longius pappo.

Centaurea ova po Kerneru stenolepis ozvana ona ista je i ovdje kod nas u Hrvatskoj raste, te se mora na mjesto C. phrygiae L. u flori našoj navedene postaviti.

Nu opaziti moram, da kao što u obće sve sucvjetke vrlo rado variraju i kroz medjusobni doticaj se prevrgavaju, tako sam i ja opazio na brežuljcih po Tuškancu, osobito na mjestih, koja su otvorena i suncu izvrgnuta, da ima Centaurea stenolepis ponješto promienjena, a to već na toliko, da se na prvi pogled oka moglo opaziti. Promjena prem nije na toliko bitna, te bi se po pravu moglo reći, da je to sasvim druga vrst, koju bi valjalo posve razlučiti, nu ipak je interesantno konstatovati, kako znatno uplivaju na razvitak i spoljašnost bilinah tlo, stanovište i jača sunčena žega. Dočim centaurea stenolepis u šumskih redjevinah, medju šikarom na polu hladovnih mjestih najradje i vrlo bujno raste, ova, koju sam ljetos opazio, samo otvorena, suncu izvrgnuta brežuljasta stanovišta ljubi.

Centaurea stenolepis Kern.

Varietas: incanescens mihi. Inflorescentia racemoso-paniculata; ex axillis videlicet foliorum a medietate caulis sursum versus pedunculi prodeunt elongati, arrecti, monocephali vel bitricephali; capitula congesta, globosa; squamae anthodii densius arachnoideo-lanatae, in liniam augustissimam protractae capillaceo fimbriatae, basi sua revolutae, plurimum reflexae ac reticulato implexae, pallide bruneo flavescentes.

Caulis sulcatus, lignescens, rubicundus, superne arachnoideo-lanatus, vel densc floccosus, flexuosus.

Folia inferiora lata, caulina augustius lanceolata, calloso-denticulata, supra glabrescentia, rudimentis pilorum obsita, subtus arachnoideo lanata, incanescentia.

Crescit in monticulis, locis arridis et apricis siccis in vicinia urbis Zagrebiensis; floret Augusto et Septembri.

Exhibet bonam varietatem, siquidem ejus characteres pro loco stationis constantes manerent, et hoc mutato in formam maternam iterum rediret.

U Kostelu, kao što sam u geognostičkom dielu ove razprave napomenuo, našao sam jednu Salviu, kuš, ili kadulju, koja spada polag Kocha Synopsis flor. germ. I. pag. 638 u odsiek IV. Pletiosphace Benth. Budući vendar u meni poznatih flora za nju nemogu mjesta naći, na koje bi ju mogo uvrstiti, to ju ovdje žclim ubilježiti i upisati te zajedno ozvati imenom: *Salvia grandiflora mihi.*

„Inflorescentia lare racemosa, verticillata; verticillis 3—5 floris.

Flos conspicuus; labium superius, (galea) tripartitum, partitione media deorsum attenuata; lobuli laterales lanceolato-ovales; labium inferius falcatum, superius longitudine excedenos, pilosellum, ciliatum, stanimibus corolla multum longioribus;

Colore floris laete cyaneo, tubo pallidiore, leviter striato, basim versus albescente odore fragrantissimo.

Calyx flavido-virens elevato striatus glutinoso-pilosellus, gladulis flavidis pellucidis obsitus; sepala acuminata herbaceo-mucronulata, pedicellis breviter ac dense albo-villosulis.

Caulis angulatus, sulcatus, striatus, her abaceus, glauduloso-pilosus, quasi hispidus pilis albo-pellucidis deorsum deflexis.

Folia radicalia ordinarie minima sequentia caulina maxima usque 10 pollices alta, 4—6 pollices lata; ovalia vel oblongo-ovalia, lobulato crenata vel inaequaliter lobulato-denticulata, apice rotundato, crenata, vel inaequaliter incisa in brevem angulum protracta; infima basi cordata; caulina in longum petiolum influentia; subtus ad nervos pilis brevibus sparsim tecta, supra glabriuscula, petiolis glutinoso-villosulis; folia superiora basi lata sessilia, adnata, lobulato denticulata vel excisa, suprema in bracteas abeuntia; bracteae in feriores basiata, hastata, excisa, superiores vero basi ovata in apicem acuminatum terminata, demum reflexa.

Radix valida, crassa, fibrosa; crescit in sylvaulis et frusicetis montanis inter lapides et saxa, locis umbrosis in solo pingoi humoso ad Kostel, Pribić et in valle Medvenova draga pone viam qua itur versus Žumberak; ibidem florens lecta 5a Junii 1877.

Salvia grandiflora mihi locum occupat proximum inter Salvias pratensem et clandestinam L. (S. verbenacea Df. S. praecox Savi. S. verbenacea Vahl. S. polymorpha Hoffm. et Lk. S. oblongata Rchb. (non Vahl.) S. multifida Sibth. et Sm. S, Clandestina Vahl.) ect. et quae omnes ob affinitatem suam adduci possent, minime sunt impedimento, quominus et meam in serie reliquarum Salviarum non describam vel ex eo saltem, ut cum aliis comparari possit. Mihi ecquidem et habitu suo toto, et statione sua in ditione florae Croaticae prorsus ignota apparuit.

In Salvia verbenacea L. (clandestina Thore. S. praecox Lois. S. micrantha Desf. corollae sunt parvae ac abscure caeruleae. In S. multifida Sibth. Corollae sunt calyce quidem multo longiores, sed etiam obscure coeruleae, folia vero cordato-subhastata et pinnatifida (S. polymorpha; clandestina Bertol. S. praecex Savi. S. Viviani Spr.)

In S. clandestina L. (S. ceratophylloides W) folia sunt subtus incana, corollae lavandulaceae.

In S. pratensi folia sunt. S. grandiflorae mihi persimilia, nunquam tamen nec in solo pingvi — adeo eximie lobulata, nec unquam talis magnitudinis; bracteae non tam elongatae nec ordinarie reflexae, nec hastatae, neque flores habet ita conspicuos et coloris cyanei, qui semper violaceus permanet;

Medju bilinami koje sam brao na Rišnjaku valja mi naročito napomenuti: *Gnaphalium Leontopodium* L. Edelweiss, runolistka zrakasta, ili runolist lavostapni. Bilinu ovu navadja Visiani u flori dalmatinskoj na planini Orjen na travnicih i pašnjacih brežnatih. U drugih florah navadja se samo sa stanovištem na visokih alpah. Ova biljka dakle raste samo na visočinah velikih i pod hladnim podnebljem. Za našu floru strogo hrvatsku ova bilina je nova, koja zajedno dokazuje, da flora na Rišnjaku nosi značaj alpinski, te da je zrak na njemu vrlo oštar, oštriji nego na ikojoj planini hrvatskoj, jer je izvrgnut propuhu, koji dolazi sa visokih gorah kranjskih i koruških, dočim Velebit, premda jednake visine sa Rišnjakom, više na jugu i tik obale morske leži, dakle u mnogo toplijem predielu nego Rišnjak.

Druga je karakteristična alpinska takodjer bilina: *Bupeulrum exaltatum* M. B. koju sam pod vrhom Rišnjaka medju kamenitimi stienami našao; bilinu ovu Visiani navadja u flori dalmatinskoj na visokih planinah Biokovo, Prolog i Orjen. Na hrvatskom zemljištu dosad nije našasta.

Što se moga „Carduus cirsiformis mihi“ tiče, o kojem sam u lanjskoj razpravi pisao, pridati mi je još sliedeće razjasnjenje.

Rekao sam lani ovo: „Cum Carduum cirsiformem mihi, quem caeterum hybridum e Carduo alpestri W. K. et Cirsio Erysithali Scop. dicouterque etenim in montibus adjacentibus sat copiose provenit“. Izpraviti mi je izreku tako „Cum Cardum Cirsiformem mihi, quem caeterum hybridum e Carduo alpestri W. K. et *Cirsio pannonico Gaud.* (Cirsio Serratuloides Scop) dico, uterque etenim in montibus adjacentibus sat copiose provenit“.

Na mjesto „Cirsium Erisythales Scop. valja umetnuti „*Cirsium pannonicum Gaud.*

Uborak od Carduus cirsiformis mihi naliči uborku (anthodium) od Cirsium pannonicum, tako isto cviet i boja njegova, dočim cviet Cirsiuma Erysithales bliedo-žut je; što bi se moralo vidjeti i na mojem novom Carduus-u, kad bi se s njim bio pomješao.

Što se pako naših Hieraciah hrvatskih tiče, napomenuti mi je ovdje nekoje opazke na razpravu g. dra. Kernera, koja je tiskana u „Österreichische botanische Zeitschrift“ g. 1872 pod imenom: „die Vegetationsverhältnisse des mittieren und östlichen Uugarns und angrenzenden Siebenbürgens“. Na kratko budi ponajprije rečeno, da je ova radnja Kernerova sve hvale vriedna, da je vrlo pomnjivo sastavljena te sadržaje mnogo poučnih stvarih ne samo za floru Ugarsku nego i za našu floru hrvatsku, koja s ugarskom mjestimice u savez dolazi, i gdje je Kerner oštroumne svoje opazke i razjasnjenja primetnuo.

U Österr. bot. Zeitsch. god. 1872 br. 9. str. 280. br. 1049. navadja Kerner: *Hieracium Moritzianum* Hegetschw. und Heer Flora der Schweitz 1840 Synonima ovoga Hieraciuma jesu: H. Sauteri Schultz Bip. H. Hausmanni Reichb. Navadja Kerner nadalje, da Nägeli i Neilreich za Synonimum drže i H. stoloniflorum W. K. Planto rar. III. pag. 303 tab. 273. Kerner nije toga mnienja (nisam niti ja) nego misli, da je H. stoloniflorum W. K. bastart: aurantiacum pilosellofaerme Hppe, kako je to i Fr. Schultz u Archive de Flore 5. uztvrdio, premda H. stoloniflorum W. K. niti poznao nije. Kerner napominje da je u Tirolu brao Hieracium, koji je mješutak bio iz aurantiacum i pilosellaeforme i koji je sasvim istovetan sa Hier. stoloniflorum W. K. tako, da bi mislio, da je slikar, koji je W. Kitaibelovu biljku risao, tirolsku pred sobom imao. Kitaibel veli, da je sjeme svoga Hieraciuma stoloniflorum „in montana parte Croatio“ sakupio i da je u bregovih hrvatskih (t. j.

ličkih i primorskih) takodjer H. pilosellaeforme kupio; — krivo je dakle, da se H. pilosellaeforme u Flori hrvatskoj nenavadja.

Istina je, u Flori hrvatskoj p. 889 navadjaju se uz H. Pilosella L. promjenci: H. robustum Koch H. farinaceum Horn. H. leucocephalum Vuk. navadja se medjutim H. stoloniflorum W. K. i to za Liku i Otočac.

Medjutim ja bi rekao u obće, da o biću H. stoloniflorum W. K. dvojim, jer su W. i Kitaibel sjeme ubrali u Hrvatskoj i posijali ga na vrtu, te je tada ona biljka koja na vrtu porasla, slikana i H. stoloniflorum tim načinom stvoren. Niti je dr. Schlosser niti sam ja, koji već sada više godina primorske bregove polazim, mogo taj Hieracium naći; nego sam ja našao Hieracium srodan Hieraciu Pilosella i nalik na stoloniflorum, koji ipak nemože biti bastart od H. aurantiacuma, jer ga ja nigdje, gdje sam taj primorski Hieracium brao, vidio nisam.

Hier. Hoppeanum Schult. ili H. pilosellaeforme Hoppe, koji u nešto promienjenoj formi u ličkih i primorskih stranah raste i koji je po meni H. leucocephalum nazvan, valjda je onaj isti, koji se drži za H. stoloniflorum W. K.

To je uzrok zašto u Flori hrvatskoj neima H. pilosellaforme Hoppe, — jer je mjesto njega H. leucocephalum Vuk.

Te sbilja, kad bi Hier. stoloniflorum W. K. bio u naših gorskih stranah udomaćen, bi ga bili već ubrali botanici, kojih više na broju bijaše tamo od vremena W. i Kitaibela; nu navadno se na H. pilosellaeforme ili H. leucocephalum botanici niti neobziru, jer ga drže za H. Pilosella L., koji zaradi običnosti svoje nije niti vriedno brati. Ja se dakle u tom obziru sa mnienjem dra. Kerneru neslažem.

In montana Croatia-Lika, Otočac, Ogulin, Fužine, Bitoraj, Javorje, Viševica, Tuhobić ect. ubique in pascuis, pratis et herbidis montanis saxolis provenit Hieracium pilosellaeforme Hoppe, rectius H. leucocephalum Vuk (in fl. Cr. pag. 889 adductum) quod pro H. stolonifloro W. K. assummi videtur H. vero Aurantiacum in eadem regione nullibi apparet, proinde H. leucocephalum vicaria species pro H. Pilosella in Croatia montana dici debet.

Hier. stoloniflorum rectius stolonibus florigeris, provenit in Croatia media, plurimum scapo semel diviso et promiscue cum H. Pilosella. Simile exemplar possideo in herbario meo, in incultis ad Geisberg prope Vindobonam per d. Jüratzka A. 1855. 10. Junii lectum; aliud ab Elisa Braig ex Karsto Tergestino sub nomine H. stoloniflori? W. K. missum, quod attamen meo H. leucocephalo exacte convenit.

Hier. stoloniflorum W. K. — si existit — in partibus septen-

trionalibus quaerendum est, in Croatia ejus existentia, quamvis in flora Croatica erronee memoratur, mihi equidem hucusque ignotum est.

Oesterr. bot. Zeitsch. 1872. Nr. 11. pag. 355. navadja dr. Kerner u rečenoj razpravi: „Vegetat. Verhältnisse“ pod br. 1061: Hieracium tenuifolium Host (Fl. Aust. II. pag. 411 1831) Kerner veli, da on Hier. Croaticum Fr. Schultz in Vuk. Hier. Croatica drži za synonimum Hieracii tenuifolii Host.

Ako se uzme onaj Hieracium Croaticum Schlosser, koji je dr. Schlosser poslao iz Križevacah Friesu i o kojem on veli u Epicris. Hieraciorum pag. 131 „habitus fere H. italici, facile propria species“ onda to mogu dopustiti, da je taj Hieracium križevački istovietan sa H. tenuifolium Host; nu ja sam kašnje našao ne samo u Lici — najme kod Trnovca blizu Gospića — nego i u gori zagrebačkoj i samorborskoj kod Rudah, jedan Hieracium koji je nalik u svome obliku na H. tenuifolium Host, nego je u drugih svojih obilježjah veoma različan i stalan, te sam ga opisao, slikao u Radu i nazvao: H. abruptifolium Vuk.

H. abruptifolium Vuk. ima takodjer promjenakah sa tankim, gladkim golim lišćem, te se tada sudara sa H. tenuifolium Host; tako su n. pr. ovovrstna Hieracia sva u okolici križevačkoj, naročito u šumah okolo Križevacah ležećih; nu ovdje u Zagrebu, kod Rudah samoborskih i u ličkih stranah luče se od H. tenuifolium Host znamenito „Caule elato, piloso racemosa inflorescentia, capitulis basi canescentibus, squamis pallidis, foliis basilaribus copiosis longe lanceolatis, acuminatis basi et in petlolis longe pilosis, caulinis abruptim decrescentibus ect“. H. abruptifolium Vuk.

Clarissimus Kerner recte observat folia reducta in H. tenuifolio Host — pro parte H. abrupti folium Vuk — non esse lusum; folia ampla, copiosia ad basim rosulate disposita et sub anthesi semper vegeta in montibns Zagrebiensibus et Samoborensibus copiose nascuntur et quotannis constanter redemt in Hieracio, quod ego in Libris Academiae nostrae descripsi et publicavi sub nomine H. abruptifolii Vuk. et quod characteres superius breviter citatos exhibet.

U Flori našoj hrvatskoj, Flora Croat. pag. 810 navadja se kao promjenak samo bez naznačenja mjesta Senecio Jacquinii Rchb. (S. frondosus Tsch.)

Ja sam ljetos zadnjih danah kolovoza birajući Senecio ambrosus Kit kod Suseda u brežnatih živicah uz cestu, koja vodi krapinskomu mostu našao takodjer jedan liepi Senecio mješovito i obilno sa prijašnjim rastući; osobito na jednoj čistini malko vlažnoj, tik uz malen vinogradić.

Senecio taj u družtvu sa Seneciom umbrosus Kit bez dvojbe je medjutonje udo medju S. umbrosus Kit i S. Fuchsii Gmel, koji u gori zagrebačkoj i na brežuljcih okolo Suseda u velikoj množini raste; interesantno je ovo pojavljenje svakojako, i dokazom je, da se mogu srodna individua takodjer u družtvu rastuća odieliti i samostalno razvijati. Ja ću taj Senecio pobliže opisati i time točnije mu mjesto u našoj flori opredieliti.

Senecio Jacquinianus Rchb. (S. frondosus Tsch.) Radius patens quaternarius, quinarius; Caulis elatus, viridis, corymbo composito folioso, anthodio cylindrico.

Folia ovato-lanceolata, aequaliter dentato-serrata, ciliata, subtus tenuissime pubescentia, sessilia, basi inaequalia caulina superiora angustiora.

Flores grate fragrantes. Floret mense Aug. et Septembri. Crescit in dumetis et collibus sylvaticis ad Sused, pone viam versus pontem Krapinensem ducentem.

Još mi se je vratiti na Kernerove Vegetat. Verhält. Ung. na zadnji naime svezak Oesterr. bot. Zeitsch. br. 12 god. 1872. pag. 389. br. 1089. Pod ovim brojem navadja Kerner Edraianthus Kitaibelii DC. i veli medju ostalima ovo: „Kitaibel bemerkt von dem Standorte seiner Campanula in den Pl. rar. hung. II. 166. „habitat in montibus calcareis Banatus et Croatiae, hic in ipsus alpes adscendens . . .“ Aus dieser Bemerkung geht hervor, dass er unter seiner C. granimifolia sowohl die auf den Kalkbergen des Banates, zumal auf den Domuglet vorkommende, als auch die in der alpinen Region des kroatischen Hochgebirges heimische Pflanze gemeint hat. Auch Alphons de Candolle, welcher nahwies, dass Kitaibel's C. graminifolia mit C. graminifolia L. nicht identisch sei und demnach Kitaibel's Pflanze in Edraianthus Kitaibelii umtaufte, unterscheidet die banatische und kroatische Pflanze nicht. Ich halte sie dagegen für verschiedene Arten und werde die Unterschiede der auf den Alpenkuppen Kroatiens und des angrenzenden krainerischen Schneeberges heimischen Art, welche ich Edr. croaticus nenne, an einer andern Stelle auseinandersetzen. Für die auf den Kalkbergen des Banates heimische Art, mit welcher jene, die ich in dem hier behandelten Florengebiete in Bihariagebirge entdeckte, vollständig übereinstimmt, ist der Name Edr. Kitaibelii A. DC. zu reserviren, weil von DC. das Banat in erster Linie als Standort genannt und die Abbildung in W. K. Pl. rar. hung. II. tab 154 citirt wird, welche wohl die Banater, nicht aber die kroatisch-krainische Pflanze darstellt. Auch definirt DC: Edr. Kitaibelii: „foliis radicalibus lineari — subulatis, calycis tubo villoso; flores majores quam in sequente (Edr. tenuifolio)“ — was wohl auf die banatische nicht aber auf die kroatisch-krainische Pflanze passt, welche ich im Juli 1864 selbst in schönster Blüthe sammelte und deren Blüthen nicht grösser sind als jene des Edr.

tenuifolius (Wk), deren Kelchröhre immer kahl ist und deren grundständige Blätter nach vorne zu stets etwas verbreitet und flach erscheinen."

Na ovo mi je primietiti, da se Kerner ovdje na toliko u bludnji nalazi, što on misli, da banatska Campanula graminifolia WK. ili: Edraianthus Kitaibellii DC. u Hrvatskoj neraste; jer C. graminifolia WK. u Hrvatskoj raste, gdje sam ju brao u Lici kod Oštarjah medju Gospićem i Bagom, zatim kod Senja i prema obali morskoj kod Plasah. — Da pako Edr. Kitaibelii DC. i Camp. graminifolia L. nisu istovetne biline to Kerner pravo imade kao i u tome, da ona hrvatska Campanula, koju je on g. 1864 sam u Hrvatskoj brao nije istovetna sa Banatskom, — koju on zato nazivlje: „Edraianthus croaticus" jer su sbilja kod nas dvie Campanule ili kako je vole zvati sada Edraianthus. Ta Reichenbach navadja u Flora excursoria pag. 301. obadvie i veli pod br. 2043 Camp. graminifolia L. (Camp. graminifolia WK. t. 154. — auf steinigen Hügeln in Banat, in Croatien, Dalmatien, bei Fiume landeinwärts in Thälern häufig.

Zatim br. 2044. C. tenuifolia WK. tab. 155. — Auf Kalkfelsen in Kroatien.

Reichenbach je pogriešio, što je metnuo C. graminifolia L. kao istovetnu sa C. graminifolia WK. — već bi morao metnuti C. tenuifolia WK.

Quod attinet opinionem meritissimi professoris A. Kerner in „Veget. Verhält: Ung. de Anno 1872 Oesterr. bot. Zeitsch. Nr. 12. de eodem Anno, liceat mihi clarificationis causa sequentia adducere.

Originalia exemplaria Campanularum sive Edraianthorum manu mea lecta testantur, provenire in Croatia montana et maritima duas diversas species:

Campanulam sive Edraianthum floribus in capitulum terminale congestis, petalis corollae acuminatis pilosulis, coloris e coeruleo in lilacinum vergentis.

Calycis sepalis longe acuminatis et bracteis ex basi late-ovata attenuatis, elongatis, corollas aequantibus vel excedentibus dense hispidulo ciliatis.

Caulibus rigidis, arcuato adscendentibus, striatis, pilosis, pilis deflexis.

Foliis radicalibus et caulinis angustis, linearibus, canaliculatis, ciliatis, ad nervos pilis sparsis obsessis.

Radice longa, fuliformi, in caudiculos quotpiam dissoluta.

Campanula tenuifolia W. K. — Edraianthus Kitaibelii D. C. (Camp. graminifolia L.).

Crescit in regione Likana; per me lecta in tractu montium

Velebit ad Oštarje inter Gospić et Carlopago; ad rupes calcareas circa Segniam, in saxosis versus littora maris Adriatici circa Plase. — Est eadem Campanula, quae etiam Banatum et teste clarissimo Kerner montes Biharienses inhabitat.

II. Campanulam: Floribus in pedunculis caulem aemulantibus solitariis, petalis corollae ovali-acuminatis, saturate-coeruleis.

Caulibus pluribus (pedunculis) ex caudiculis prodeuntibus, gracilioribus, teretibus, rubicundis, bi, trifoliatis, dense pilosis, pilis deflexis.

Calycis sepalis acuminatis, bracteis ex lata basi ovata attenuatis, coloratis, hispido-ciliatis, corolla plus dimidio brevioribus.

Foliis gramineis, infimis radicali quidquam superne dilatatis, spatulatis, reliquis anguste lanceolatis, planis, caulinis conformibus sessilibus, ciliatis.

Radice longa fusiformi in caudiculos ramosos soluta.

Campanula graminifolia WK. (Edraianthus Croaticus Kern. Edr. dalmaticus A. DC.

Per me lecta in alpe Pliešivica ad Korenicam dein in monte Klek ad Ogulin.

O Sileni, koju sam ljetos ubrao na Kleku napomenuti mi je sliedeće.

Silena Bitorajska nije S. graminea Vis. kao što niti ova na Kleku. Sil. graminea Vis spada samo strogo na Dalmaciju, kako je u Fl. Croat. navedeno pag. 338. i Fl. dalm. III. Visiani pag. 166.

Naša Silena na Kleku i Bitoraju je S. Kitaibelii Vis. Fl. dalm. III. pag. 167. ili S. Saxifraga W. K. II. pag. 167. tab. 163.

„Caule decumbente, suffruticuloso ramoso, ramis erectis inferne puberalis, foliis lineari-lanceolatis linearibusve, serrulato ciliatis, pellucide punctatis, floribus terminalibus subsolitariis, — (passim tamen solitariis) pedunculis elongatis, calycis oblongo-clavati glabri dentibus lanceolatis acutis, petalorum lamina bifida, coronae squamulis dentiformibus, ungve superne ciliato, capsula subexserta, carpophoro subaequali. Floribus albidis, subtus lividis, in sicco e viridi luteolis.

„Saxifragam petraeam Kit distinit quia veram Sil. Saxifragam L. cum sequente (id est cum S. Kitaibelii Vis) confundit, quia veram S. Saxifra gumL. non novit. Vis fl. dalm. III. pag. 167.

Achillen Clavennae. L. Sp. pl. Edit. II. p. 1266. Host fl. Austr. II. p. 510. Rchb. fl. exc. germ. p. 223. ect. Opisuju svi biljku ovu:

Atchillea suffruticosa cano-sericea, foliis radicalibus caulinisque inferioribus oblongo-cuneatis pinnatifidis, lobis integris lobulatisve, basi in petiolum attenuatis integris, supremis sessilibus, caule indiviso superne aphyllo, corymbo simplici; *involucri squamis nigro marginatis,* corollis radii albis *et capitulis cano tomentosis sparsim pilosulis.*

Visiani navadja in Fl. dal. II. pag. 81. „Var. At. srgentea: fo-

liis caulinis oblongo-linearibus, radio subquinquefloro; — basi lignosiore, nitide argentea, foliis minus lobatis, interdum solo apice incisis, rarius radicalibus integerrimis, caulinis indivisis".

Naša hrvatska A. Clavennae na Bitoraju, Rišnjaku i Kleku premda se u bitnosti od ovih dvijuh gori opisanih neluči, ipak ako ju čovjek točnije promotri nekako u sriedini medju obodvojima stoji.

Naša hrvatska A. Clavennae ima: caulem et folia nitido-argentea, basi sua est lignosior — upravo ko što i A. argentea Vis — iz druge strane pako: involucri squamae non nigro-marginatae — *sed apice sunt plurimum errosae et nigro-vel fusco maculatae deorsum versus badiae, pallide cinctae, capitula vero tomento denso et plitis longioribus, villosis obtecta.*

Razlika ova dakako na ukupnoj i značajnoj formi biline ništa tako rekući nemienja, niti neima povoda, da se zato posebnim imenom označi; koji se ipak bavi time, da opaziva pojedina ma i najmanja obilježja, koja se ukazuju u prielazih i promjenjah bilinstva, njemu neće niti taj pojav biti sasvim ravnodušan, jer svjedoči kako se u obziru bilinske geographije bilje prema stanovitim granicam nagiblje na promjene uplivom odnošajah klimatičnih na to ponukano.

Dianthus monspessulanus L. obično raste u gorskih stranah Primorja, u Kranjskoj i u Dalmaciji okolo Zadra. *Dianthus Waldsteinii* Sternb. po exemplarih, koji su na originalnom mjestu, naime u Gorici kod Soče brani, neluči se u ničem od našega primorskoga, nego se razlikuju ponješto od onoga, koji na Kleku i Rišnjaku raste. U svemu se vidi ipak, da je obima glavni typ jedan te isti, da je dakle i Dianthus na Kleku i u primorju *monspessulanus*.

Dianthus monspessulanus L. iz Fužine, Kapele i Like, kao i onaj, koji je po dru. Borbašu kod Postojne u Kranjskoj sabran, ima se ovako:

„Floribus geminatis, vel ternatis, caule e radice decumbeute errecto, saepius a basi ramoso; petalis digitato-partitis, angustissime dissectis; foliis auguste linearibus lanceolatis internodia superantibus; squamis calycis lanceolatis, herbaceis, attennuatis, calycem aequantibus vel paulo brevioribus, bracteis foliaceis, acuminatis calycem vix non excedentibus".

Dianthus na Kleku — jedan, naime bielo cvatući jest:

„Floribus solitariis, albis, rarissime geminis, *petalis digitato-partitis, dissectis sed minus profunde;* squamis calycis *ex ovata basi attenuatis, aristatis, calyce plus dimidio brevioribus,* foliis lanceolatis internodio brevioribus;"

Drugje: „Floribus solitariis, petalis *digitatis, vix dissectis;* squa-

mis calycis *lato-ovatis breve aristatis,* calyce *rubore suffuso; caule humili.* Mjestimice sam za se raste.

Adsunt exemplaria ex Carinthia „Verlacher Alpen" humilia, calycis squamis brevibus" dein ex Tyroli, Brixen et Botzen „floribus geminatis, ternatis, fasciculatis — squamis calycis brevibus; caulibus elatis".

Forma proinde in Klek et Rišnjak, velut in pratis montanis et saxosis regionum altiorum proveniens videtur esse illa, quam Koch nominat D. alpicola vel D. alpestris Horn; vel propter florem solitarium monanthus, vel ob flores multo minores: micranthus. Primum svadente in litteris, Borbas, secundum, Freyn.

Medju različitimi hrastovi, koji rastu u Maximirskoj šumi, imam jošte dva napomenuti i točnije opisati.

Jedan je: *Quercus Cerris* L. Sladun. (Q. austriaca Willd. Q. crinita Lam), koja se doduše navadja u Fl. Cr. pag. 1049. ali samo za Zagorje, Slavoniju i Dalmaciju; nu dočim je ova u Maximiru kao na novom za floru našu stanovištu po meni pobliže opazivana i pregledana, držim za vriedno, da ju ponešto obširnije označim.

„Folia polimorpha, coriacea, oblonga, sinuata, lobata, pinnatifida, vel pinnatisecta, lobis acutis, apiculatis rotundatisve; basi rotundata vel subcordata, longe petiolata; lamina superior lucida, e saturate-viridi in badium vergens, stellulato-pilosella; inferior venoso-reticulata, subtomentosa, ad nervos pilosula; — folia novella pinnatifida, mollia, tomentosa.

Fructus sessiles vel breve pedunculati; glans conspicua, ovata, apicem versus attenuata; squamae cupulae elongatae, lineari-subulatae patentes, recurvae, apice contorto.

Arbor procera, ramosissima. In luco Maximir, in collibus hinc inde dispersa, praecipue ad viam versus Bukovec ducentem et e regione „tiha koliba" Mense septembri 1876 lecta.

Quercus sessiliflora Sm. *Gradun.* (Q. sessilis Ehr. Q. Robur L.) Fl. Cr. pag. 1050.

„Folia conspicua, subcoriacea, circuitu late ovali-lanceolata, vel obovata, regulariter rotundato-lobata, apice triloba, sinubus latis divergentibus; lamina superior glabra, inferior pallida, leviter pruinoso-tomentella; basi inaequali, subcordata in longum petiolum influente.

Cupula cyathiformis tomentosa; squamae inferiores quidpiam convexae, superiores planae, elongatae, lanceolatae, apice attenuato, ciliato, vel fimbriato, adpressae, limbo erroso, albo piloso.

Fructus geminati, vel ternati, ramulo laterali pedunculi instar lignosi isidentes; glans minuta, apice rotundata, umbone pubescente, concavo, stylo validiusculo provisa".

Quercus pseudopeduncula ta mihi.

In luco Maximir, in colliculis ad margines sylvularum locis apricis; lecta mense Octobri 1876. praecipue in vicinia Capellae Sti. Georgii.

Hieracium leptocephalum Vuk. Hier. Croat. pag. 13. 20. 1854. Fl. Croat. pag. 897. H. lept. Schl. et Vuk. H. transylvanicum Kovács, Heuffl. H. pleiophyllum Schur.) U gori zagrebačkoj i samoborskoj, zatim kod Novoga Marofa na sjevernoj strani Kalničke gore i na sjevernoj strani iza stare gradine u Klanjcu isti ovaj Hieracium raste u izobilju; redovito cvate u drugoj polovici svibnja do početka lipnja.

Ovomu Hieraciu srodan našao sam drugi jedan, koji je cvao u mjesecu kolovozu, na mnogo viših mjestih gore zagrebačke medju redjevinami šumskimi, a iz druge strane u kolosjecih na viših brežuljcih nu takodjer na redjevinah, ovdje vendar već u mjesecu srpnju; opaziti mi je ipak, da niti na jednom, niti na drugom stanovištu nebijaše nigdje H. leptocephalum u blizini. Medjutim ipak moglo bi lahko biti, da je ovaj Hieracium mješutak iz H. leptocephalum i H. racemosum, i barbatum Tsch. Značajne su mu medjutim biljege od H. leptocephalum na toliko različne, da se sa H. leptocephalum identificirati nikako nemože.

Hieracium leptocephalum-aestivum.

Anthela laxa, corymbosa, capitulis gracilibus; squamae pilis atro-virentibus flavide-glandulosis obsessae.

Caulis subtomentosus, stellato-floccosus, uni-bifolius, foliolis minutis; superne in ramulos et pedunculos flavide-glaudulosos solutus.

Folia radicalia dense rosulata, ovalia, vel ovali-lanceolata, crassiuscula intense glauca, deorsum profundius caeterum late-sinuato-denticulata, intense glauca in petiolum influentia; supra sparsim setoso-pilosa, subtus, basi atque in petiolis dense albo-lanata, ac praecipue foliola novella longissimis pilis niveis obsita.

Habitat in Sylvis altiorum montium Zagrabiensium, et in collibus sylvaticis quoque, ubi in regione altiori mense Augusto, in decliviori vero mense Julio floret. Videtur hybridum ex H. barbato Tsch. et H. leptocephalo. Schl. et Vuk.

Primitus per me anno 1871 observatum et tardius iterato lectum.

U 33. knjizi Rada jugoslav. akademije g. 1867 u razpravi mojoj „O promjenljivosti bilinah i postanju novih vrstih“ napomenuo sam na strani 15. medju ostalimi vrlo promjenljivimi Hieraciji takodjer i *Hieracium Illyricum* Bart. (H. politum Grisebah) i naveo mu takodjer opis, kako ga Fries u svojoj Epicr. Hier. daje, i o staništu toga Hieracia kaže, da je „in Illyria prope Fiume (Bartling ex Grisebach!) Optimum: inter Husfreid et Woltschuch in Isonzothal; (Holler!)

Iz toga se razabrati može, da je Hieracium illyricum našast u okolicah kod potoka Soče i negdje u hrvatskom Primorju blizu

Rieke. Hieracium taj nisam nikada vidio, nisam ga dakle mogo niti poznati drugčije nego iz diagnose, kako ju Fries navadja; medju tim ob istini nisam podvojio, jer se mogoh zanesti na autoritet Bartlinga i Grisebacha.

Tečajem medjutim ove godine dobio sam od g. Josipa Freyn-a — vrlo revnoga i zaslužnoga iztražitetja florae Istarske (Flora von Südistrien von Josef Freyn. Wien 1877) primjeraka Hieracium illyricum Fries, koji je rečeni g. Freyn ubrao, kako cedulja sviedoči: „Istrien am monte Maggiore; Felsen und Mauern in Mala Učka; 1150 m. 26. Aug. 1877".

Isti taj Hieracium illyricum našast je po meni tečajem ovoga ljeta na pećinah okolo Broda uz Kupu ležećih, i blizu Fužine takodjer na strmih onih stienah, gdje je put kroz tako zvana „Vrata" presječen; ono dakle prvobitno neizvjestno samo u Friesu navedeno stanište, naime „prope Flumen" može se sada točnije označiti i dodati, da Hieracium illyricum neraste samo u obljižnjih stranah morske obale, nego da se proteže i dalje u nutarnje priedjele, najme do Fužine i ća do Broda na Kupi.

Budući da mi predleže sada Istarski i hrvatski exemplari, mogu takodjer i opis same biljke usavršiti.

Hieracium illyricum Fries. Bartl.

Phyllopodum, glaucum, glabrum;

Involucrum subnudum, depilatum; subsquarrosum; squamis obtusiusculis, margine pallidis, infimis laxis;

Pedunculi elongati, tenues, divaricati, cano-flocosi, v. glabrescentes, sparsim pilosi; apice squamosi, quidquam incrassati: squamis laxis revolutis; passim gemmas floris minuti in axillis gerentes.

Caulis sparsifolius in ramulos plurimos divisus;

Folia radicalia numerosa, dense rosulata, lineari-lanceolata, ensiformia, iam brevius iam longius petiolata, late dentata, petiolis plus minus crinitis; caulina iam a basi abrupte dimminuta, sessilia integra.

Radix incrassata; multum fibrosa.

Hieracium illyricum, kako sam u rečenoj razpravi mojoj naslućivao, sbilja spada na H. glaucum All. te je njemu vrlo srodan; tako da bi se s njim mogao lahko pomješati, kad se ne bi pazilo na osobiti struk razciepanoga stabla i na mnogobrojnost cvieća.

Što se tiče Hieracium-a Račkii mihi, koji sam god. 1876. kod Ličpolja blizu Javorja na gorskih livadah našao, mogu ovdje dodati, da mi je i g. vitez Tommasini jedan Hieracium Račkii Vukot. poslao „Waldanlage von Chiadino bei Triest." Nije dakle dvojiti,

da taj Hieracium ne bi bio u primorju daleko razgranjen; u tome me potvrdjuje i ona okolnost, da sam naime iz Istre dobio ljetos od gorispomenutoga g. Jos. Freyna medju mnogimi istarskimi bilinami zajedno sa Hieraciom illyricum takodjer i drugi jedan kod kojega cedulja glasi: „Hieracium adriaticum Näg. Süd-Istrien, Gegend von Pola bei Brioni.“

G. Nägeli slavno poznat Botanik, velik ljubitelj i poznavalac Hieraciah dobivši prije više godinah taj Hieracium iz Jadranskih stranah, opisao ga je kao nov i ozvao ga imenom: H. Adriaticum. Meni dosele taj H. adriaticum bijaše nepoznat pod tim bar imenom, nu mogao sam na prvi pogled odmah upoznati, da je mojemu Hieraciu Račkii tako srodan, da se od njega nemože odieliti; držim ga za istovetan, jer nemogu naći druge razlike, nego da H. adriaticum malko više i tanje stablo i manjih cvietovah imade; nu tomu je sigurno uzrok tlo, koje će biti mršavije od onoga, gdje sam ja našao svoj H. Račkii; to su najme bujne livade gorske posute dobrom zemljom crnicom; zato je ondje i svakolika trava i ino bilje mnogo jače a i taj se je dakle upitni Hieracium razvio na bujnije. — Po tome bi indi morao zaključiti, da su Hieracium Račkii i H. adriaticum synonima, te premda Nägeli za svoju bilinu istarsku ili jadransku ima prvensto, tako iz druge strane meni pripada pravo za moju bilinu fužinsku.

U XXXIX. knjizi Rada jugoslav. akademije napomenuo sam medju ostalimi Hieraciji takodjer i Hieracium brevifolium Tsch., koji nam je do sada poznat sa istranskih i tršćanskih priedjelah, a ja sam ga i ovdje okolo Zagreba u gornjem Tuškancu našao nekoliko primjerah; opis, koji sam ondje naveo stranom po diagnosi Friesovoj, stranom polag mojih exemplarih, moram ponešto izpraviti, budući da su primjerci zagrebački različni od onih, koje mi učitelj Dragutin Hirc ljetos poslao iz okolice bakarske; ja držim, da su bakarski primjerci sasvim onakovi, kakovi su morali biti oni originali, koji predležaše samom autoru Tauschu, jer su takodjer istoveni s onimi, koje posjedujem iz tršćankih okolicah; u bitnosti se nerazlikuju od zagrebačkih primjerakah, nego su ovi ipak uplivom tla, podneblja i uplivom u susjedstvu rastućih Hieraciah Sabaudum i racemosum ponješto promienjeni, te se čini, da postoje medju ovima kao prelazno udo.

Bakarski (kao što i Tršćanski) *Hieracium brevifolium* imade se ovako:

Anthela subcorymbosa, v racemosa, oligocephala; involucra glo-

bosa, glabra, squamae interiores adpressae, saturate virentes, margine palescentes; extimae laxae, revolutae.

Caulís basi lignosus in ramulos florigeros divaricatos solutus, rigidiusculus, foliosus, aphyllopodus; interne pilis laxis scabriusculus; ex alis superioribus ramulos quoque sparse foliosos exerens.

Folia breviter ovata, ovali lanceolata, sessilia, dentato-apiculata, rigidiuscula; superiora decrescentia; omnia laete viridia, subtus ad nervos et in margine piloso-ciliata.

Radix brevis, fibrosa. Legit Carolus Hirc in pratis prope urbem Buccari. 1877. Zagrebački se primjerci odlikuju time, što je stablo mnogo više, većma razgranjeno i ciela je biljka škuro zelena; lišće je kratko, nu šire, jajoliko, niti nije onako oštro i šiljkastozubasto, kao što se vidi na primjercih bakarskih.

Silena Schlosseri. Vuk. kojoj je dosad jedino stanište na Javorju blizu Fužine poznato bilo, razširena je i ponešto dalje. Staništa bilinah u obće interessantna su i poučna za geographiju cvjetanah i onda, kad se radi o biljkah, koje često i mnogobrojno rastu u pojedinih okružjih florističkih, kamo li pako još poučnija glede takovih bilinah, koje su riedke, ili kojim su samo jedina, izključiva staništa poznata.

Za Silenu Schlosseri znamo sada osim izvornoga mjesta: Javorje, jošte za dva nova stanovišta. Jedno je našao tečajem god. 1877. G. Dean šumarski pristav u Fužini na „Benkovoj dragi". Ova leži od Javorja prema istoku po prili pó drugu do dvie ure daleko; livada gorska je i tamo, a Silene imade ondje više, nu niti iz daleka u onom množtvu, u kojem se nalazi na Javorju.

Drugo, ili dotično treće stanovište našao sam ljetos ja sàm na Rišnjaku; u priedjelu onom, koji se Smrikovac zove, gdje odprije kuća lugarska bijaše, imade mala jedna čistina travom obrašćena, medju kojom je cvalo četiri do pet samo komadah Silene Schlosseri; drugdje nigdje na cielom putu nenadjoh joj traga.

Kako da je došlo ono nekoliko primjerakah ove Silene na tako odaljeno i zabitno mjesto, kao što je onaj divlji šumski i visoko ležeći priedjel?

Daljina od Javorja do Rišnjaka, ako se pomisli ravna linija, najmanje će biti pet do šest urah; a zemljišne zaprieke su tolike, da se nikako nemože pomisliti, da bi se ta Silena onamo putem naravskim preselila bila, nego je svakako umjetno onamo donešena; ljudi koji su lugara u šumskih poslovih češće polazivali i

to na kolih, ili koji su drva od ondje vozili, jamačno su sa sienom dovezli i osušene zrele Silene te se je sjeme ondje razteplo i proniklo; ljudi ovi bijahu ili iz sela Liča, koje blizu Javorja leži, ili iz priedjelah Mrzlovodičkih, te bi onda morala Silena Schlossera i na tamošnjih livadah rasti na mjestu, za koje se nezna.

Još bi interassantno bilo izkusiti, hoće li se ta Silena na Rišnjaku razploditi, ili su ono nekoliko komadah samo ostanci zadnji, koji će doskora sasvim izčeznuti?

Medju Doronicum navadja se u flori hrvatskoj kao promjenak Doronicum-a Pardalianches L. D. Mathioli Tsch. nu krivo.

Doronicum ovaj tobožnji Mathioli Tsch. nije sa sigurnošću konstatovan, nego je ona vrlo liepa i odlična bilina, koja u svih šumah hrvatskih počam od brežuljakah nižjih sve do viših briegovah zagrebačkih, samoborskih i žumberačkih u obilju raste: *Doronicum Austriacum Jacq.* Doronicum ovaj dosad krivo smatran u Floru hrvatsku nije uvršćen, onako, kako valja, zato taj nedostatak izpunjujem i dajem ovdje opis ove biline.

Anthela bi, tricephala, pedunculi elongati, glanduloso pilosi; squamae anthodii lanceolatae attenuatae, pilosae; flos speciosus.

Caulis altus, strictus, fistulosus, sulcatus, pilosus, superne bi, trifarie divisus.

Folia radicalia desunt, infima rotundata, reniformia, longe petiolata, basi lata in petiolum influentia; subsequa majora late ovalia, apice rotundata, vel obtusa, leviter serrata, vel late crenata, vel subintegra, cordata, petiolis alatis basim amplexicaulem versus eximie dilatatis; caulina media late lanceolata, subintegra vel lobulato-crenata apicem versus attenuata, basi cordata, petiolis alatis, basi dilatatis caulem auriculate ambientibus insidentia; suprema augustiora, lanceolata, acuminata, subintegra, crenulata, vel sinuato-denticulata, cordata, amplexicaulia.

Radix praemorsa, astolona. Habitat in collibus sylvaticis, in montes altiores adscendens; circa Križevci, Zagreb, Samobor, Žumberak, Petrinja.

U jeseni sam dobrotom g. viteza Tommasina iz Trsta dobio dva primjerka jedne Astrantie, koju je g. prof. trsćanski Adolfo Stošić ubrao u Lici na Velebitu; nu budući su ti primjerci bili nepodpuni, to se g. Tommasini nemogaše izrično izraziti, jeli je A. major L. ili A. Carniolica Wulf, ili možebiti nov kakav oblik, reče ipak u svom pismu, da bi naklon bio misliti, da je od obadvijuh različna i pita me ujedno: što mislim? — Pregledav obliže mjedju Astrantiami nisam se mogo odvažiti na ništa, jer je težko na temelju oštećenih i nepodpunih exemplarah izreći sud. Kašnje je g.

Tommasini ne metnuv stvar s uma, poslao mi opet nešto bolji eksemplar i jednu vrlo liepu sliku iste Astrantie po g. Stošiću na Velebitu našaste, i preporučio mi, da ju razgledam i s drugimi hrvatskimi i kranjskimi Astrantiami uzporedim.

Ja sam usljed toga dublje uvirio u moj herbar i pregledao sve Astrantie, koje imam a naročito i one, koje sam kupio na Ivančici, na Kleku i okolo Broda na Kupi. Osvjedočio sam se, da su Astrantie brodske s onimi na Kleku i na Velebitu sabranimi posve istovetne, uvidio sam i to, da ove Astrantie iz Broda, Kleka i Velebita nisu jednake s onom iz Ivančice, koja je prava A. major L. Što se Astrantie brodske tiče, budući da je na medji Kranjske po meni 10. srpnja ubrana, mogoh pomisliti iz početka, da je doista prava A. Carniolica Wulf. nu razmotriv ju potanje, uvidio sam, da to nije.

Kad čovjek sravna A. major L. A. Carniolica Wulf. A. minor L. i A. alpina F. Schultz, u obće još nekoliko drugih, kojih poznamo, to se može reći, da su sve nekako skopčane medjusobnimi prelazi, koji u glavnom izlaze na jedan typ; nu baš u toj okolnosti leži razlog, da je vriedno paziti na sva medjutonja uda, koja se nalaze unutar ovoga obćega okruga, i to tim većma kad su takova medjutonja uda razprostrta u većih granicah. Tako vidimo da A. major ima svoje stanovište u sjevernih stranah; na visokih gora takodjer i na jugu. A Carniolica je ograničena na planine Kranjske, Koruške i Štajerske; A. alpina F. Schultz na visoke planine Bavarske, Tirolske, Štajerske itd. A. helleborifolia Salisb. na Kavkaz, na Armeniu itd., a ova napokon naša hrvatska na planine primorske i velebitske.

Ako želimo razpoznati naročito A. major L. A. Carniolica Wulf. i onu našu Astrantiu hrvatsku, onda nam nesmje pred očima lebditi pojam vrsti, kako se je dosad često držao, t. j. vrst ograničena na stanovite karaktere, a sve drugo, što se od ovih karakterah manje ili više odaljuje, sabrati pod imenom promjenakah na koje se nebi bilo niti vriedno obzirati; ima čestoputa razlikah, koje kad se opišu, nam se čine malenimi, pa ipak kad biljku gledamo, vidimo u njoj razliku. Mogu dakle karakteri oni isti biti, a na sve to razmjerje u veličini, položaj raznih čestih bilinskih predstavlja u cielosti drugi oblik. Uzev u obzir ove okolnnosti, koje je i g. Tommasini opazio i uvažio opisat ću ponajprije iz ono 20 exemplarah tè hrvatske Astrantie najsavršenije primjerke i opravdati nazor g. vit. Tommasini, koji ovu Astrantiu nazivlje imenom: *Astrantia Croatica*.

„*Astrantia Croatica* Tommas, in litteris 1877.

Rhizoma subhorizontale, articulatum, dense ac longe fibrosum.

Caulis teres, striatus, glaber, pedalis aut bipedalis, paucifolius, *inclinatus* vel *superne flexuosus.*

Folia radicalia plura, longe petiolata, quinquepartita, *segmentis profundis vix non basim attingentibus,* ovali-lanceolatis, ovali-rotundatis vel cuneatis, apice haud acutis, quandoque incisis; dupplicato-serratis, serraturis mucronulato-ciliatis; caulinum inferius radicalia mox insequens trifidum; *medium quinquepartitum,* supremum denique trifidum vaginae petiolari insidens; omnia obscure viridia, subtus pallidiora, crassiuscule venosa et reticulata; folia cymae terna, integra lanceolata, striata, apice solum serraturis binis, ternisve setoso-mucronulatis, ad basim in margine cartilagineis.

Cyma depauperata; umbella primaria longe pedunculata; lateralibus brevioribus corymbose confertis; involucri foliola lanceolata, setosa, *flores aequantia demum triente superantia, apice et nervis virescentia, albida vel pallide flavescentia, vel interdum purpurascentia, basi et infundo umbellae ceriseo colorata;* pedicelli florum elongati, quandoque una cum antheris purpurei, foliola calycis lanceolata, attenuata in setulam protracta, basi obscurius virentia, pilosiuscula; fructus fusiformis, *costae utriculi verrucis imbricato-papillossis vix adpressis obtectae.*

Tota planta caeterum glaberrima.

Habitat in sylvis montanis, saxosis Croatiae meridionalis ac maritimae, velut circa Brod ad Colapim, in Čabar, Delnice, Bitoraj, in monte Klek, in alpibusve Velebit; floret Julio, Augusto.

Differt ab A. majore L. *statura graciliore; Caule nimirum humiliore, inclinato vel superne flexuoso; inflorescentia simpliciore umbellulis minoribus, involucelli foliolis pallidis vel pupurascentibus fundo ac pedicellis ceriseo-rubris;* — forma foliorum; *segmenti quippe evidenter profundioribus, magis ovali-lanceolatis* — neque ut in A. majore longius lanceolatis ac in acumen exenutibus.

Ab A. carniolica Wulf. autem: *profundiore partitione foliorum,* quae in A. Carniolica polmato tri-semipartita — aut interdum quinque sed minus profunde semipartita sunt, foliis quoque caulinis, quae in A. Carniolica trifida in A. vero Croatica ordinarie *quinque partita sunt;* differt cyma *depaupnrata,* quae in A. Carniolica semel vel iterato composita est, — *involucellis tandem et floribus majoribus,* qui in A. Carn. multo graciliores et constanter minores exstant; caeterum tota planta etiam luxurians constanter depauperata et pauciflora persistit. In A. majore vergunt foliola in rubedinem et antherae sunt rubrae, sed in A. Croatica etiam centrum et pedicelli radiorum instar provenientes erubescuut.

Ex his sine dubio concludere licebit, *Astrantiam Croaticam* centrali formae typicae, A. videlicet majori L. correlatam esse eodem modo prout correlatae sunt:

a) A. *alpestris* Kotschy (A. carniolica Baumg. non Wulf; A. involucrata Andrae non Koch).

b) A. *grandiflora* Tausch (A. intermedia D. C.
A. Biebersteinii Trautw).
c) A. *tridentata* Griseb. (A, intermedia M. B.
A. trifida Hoffm. A. Caucasica Sprengl.
A. elatior Friwaldsky).
d) A *carinthiaca* Hoppe (A. involucrata Koch, A. Caucasica Tenore).

Una adhuc est forma Astrantiae, quam sub nomine A. Majoris L. in herbario meo possideo per Ladislaum Vágner meritissimum florae Marmarosiensis investigatorem lecta, eandem etiam clarissimus *Dionysius Štur* in suo opusculo „Beiträge zu einer Monographie des Genus Astrantia, Wien 1860" commemorat; hanc ad Astr. majoris L. varietatam *montanam* referunt; Dion. *Štur* et clar. *Kerner* eandem in Transsylvania quoque lectam foliis et involucris cum Astr. Carniolica Wulf dicunt convenire, inflorescentia attamen diversam esse. Marmarosiensis ecquidem haec Astrantia mihi cedit argumento, Astrantiam nostram Croaticam, quae cum Marmarošiensi analogiam praebet, locum habere in serie reliquarum formarum habitu suo a principali typo discrepantium, omnes etinim hae modificationes designatis inter certos limites notis variant, pro ratione stationis, climatis et influxus, qui exinde resultat.

Dum igitur A. *Croatica* Tommas. recessum ab A. Majore L. exhibet, accedit alia in parte ad A. Carniolicam Wulf et vicina evadit loco quoque natali, prouti vicinum est regnum Croatiae ducatui Carnioliae.

Tečajem ovo nekoliko godinah nastojao sam popuniti floru našu, te sam više našao što sasvim novih bilinah, što pako onakovih, koje su dosad dvojbene ili netočno opisane ili pako krivimi imeni označene bile; kao što sam dakle biline takove kroz više godina našao i u različitih raspravah publicirao, tako želim sada podatke ove u različnih svezcih Rada jug. akad. sadržane za laglji pregled i laglju uporabu u jedno sastaviti i kao *Supplementum ad Floram croaticam* ovdje dodati.

Fam *Papillionaceae* D. C.

Anthyllis erythrosepala. Vuk. (Ant. tricolor. Vuk.) Rad jugosl. akad. 1876. In pratis saxosis Littoralis Croat. Ad Fl. Croat. pag. 28. post Ant. Dillenii Schult.

Fam. *Ranunculaceae* Juss.

Ranunculus hybridus Bir. (R. Pthora Cranz.) Rad jugosl. akad. 1877. In rupibus montis Bitoraj. Ad fl. Cr. p. 163. post. R. scutatus W. K.

Fam. *Violarieae* D. C.

Viola variegata Vuk. Rad jug. akad. 1872. i razprava predležeća. In herbidis ad vineas et frutices; Zagrab et Sused. Ad Fl. Cr. pag. 285 post V. Svavis M. B.

Viola alba-striata Vuk. Rad jug. ak. 1872. i razpr. predlež. Ad. margines viarum inter frutices in Šestine et Sused. Ad Fl. Cr. p. 286 post V. alba Bess.

Viola scotophylla Jord. albiflora. Fl. Croat. pag. 285. na mjesto V. alba Besser. Rad jug. akad. 1877.

Fam. *Sileneae* D. C.

Dianthus monspessulanus L. forma alpina in Klek et Rišnjak; razpr. predlež. Ad Fl. Cr. pag. 320 post D. monspessulaunus L. Silene Schlosseri Vuk. Rad jug. ak. 1876. In pratis montanis Javorje prope Fužine. Ad Fl. Croat. pag. 332 post S. Pseudo-Otites. Bess.

Fam. *Umbelliferae* Juss.

Astrantia Croatica Tommas. in litteris 1877. Rad jug. ak. Ad Fl. Croat. p. 433 post A. majorem L.

Anthriscus rivularis Doll. In monte Bitoraj. Rad jug. ak. 1877. Ad Fl. Cr. pag. 496 post Anth. Sylvestris Hoffm.

Fam. *Labiatae.* Juss.

Salvia grandiflora Vuk. Razpr. predlež. In saxosis, fruticosis ad Kostel in valle Medvena draga. Ad Fl. Cr. pag. 549. post Salv. pratensis.

Fam. *Compositae* Adans.

Centaurea stenolepis Kern. Razpr. predlež. In collibus sylvaticis Tuškanec prope Zagrab. Ad Fl. Cr. pag. 755. post „Cent. phrygia L".

Var. Cent. stenolep. incanescens. Razpr. predlež. Cum pirori locis apricis, siccis.

Carduus cirsiformis Vuk. Rad. jug. ak. 1877. In monte Oštre Rude-Samobor. Ad. Fl. Cr. pag. 767. post „Card. alpestris W. K".

Erigeron acris-flexuosus Vuk Var. Rad jug. akad. 1877. In pratis montanis versus Javorje prope Fužine. Ad Fl. Cr. 889. post „Erigacris L".

Doronicum Austriacum Jacq. Predlež. razprava In collibus sylvaticis et montibus. 1877. Ad Fl. Cr. p. 816.

Crepis poliocephala Vuk. Rad jug. ak. 1872. In pratis circa Zagrab. Ad Fl. Cr. pag. 882. post Cr. pag. 890. post „Hier. bifurcum" M. B.

Hieracium praealto-bifurcum. Rad jug. ak. 1876. In graminosis ad margines viarum; in collibus herbidis ad Rude-Samobor. Ad Fl. Cr. 893. post Hier. eroaltum Koch.

Hieracium leptocephalum Schl. et Vuk. aestivum. Razpr. predlež. In. montibus Zagrabiensibus. Ad Fl. Cr. pag. 897. post. Hierac. leptocephalum Schl. et Vuk.

Hieracium glabratum Hppe. Rad jug. ak. 1877. Ad Fl. Cr. p. 901. Corrigendum etiam in montibus Bitoraj et Risnjak".

Hieracium illyricum Fr. predl. razprava. U Primorju hrv. i kod Broda na Kupi. 1877. Ad Fl. Cr. pag. 902. post H. glaucum All.

Fam. *Cupuliferae* Rich.

Quercus sessiliflora Sm. Var. ovalifolia. Vuk. Rad jug. akad. 1873. Promiscue cum specie.

Quercus sessiliflora Sm. Var. Columbaria Vuk Golubnjak. Rad jug. akad. 1873. In Sylva Garić prope Osek infra montes Kalnikeuses. Legit Ettinger.

Quercus sessiliflora Sm. Var. sphaerocarpa Vuk. Kestenjar. Rad. jug. akad. 1873. In Sylva Brestovica. Legit Ettinger.

Quercus condensata Schur. Oest. bot. Wchbl. 1857. p. 18. (Q. conglomerata Schur. Sert. flor. transvylo). Rad jug. ak. 1873. In sylva Brestovica; legit Etting.

Gradun pozni. Rad jug. akad. 1873. In Sylva Pandurica; leg. Etting.

Quercus sessiliflora Sm. Var. macrocarpa Vuk. Gradun veliki. Rad jug. akad. 1873. In sylva Pandurica; leg. Etting.

Ad Fl. Cr. p. 1050 post „Q. sessiliflora Sm.“

Quercus palmata Vuk. Medunac prstasti. Rad jug. ak. 1873. In Silva Gradec prope Apatovac; leg. Etting.

Quercus pinnatifida Vuk. Medunac perušasti. Rad jugosl. akad. 1873. In sylva Gradec prope Apatovec: leg. Etting.

Quercus oxycarpa Vuk. Medunac šiljasti. Rad jug. akad. 1873. In Sylva Gradec propre Apatovec; leg. Etting.

Quercus crispula. Vuk. Medunac kudrasti. Rad jug. akad. 1873. In sylva Gradec prope Apatovac; leg. Ettin.

Quercus crispula Var. carduifolia Vuk. Medunac stričakasti. Rad jug. ahad. 1873. In Sylva Gradec intra Apatovac et Osek; leg. Etting.

Quercus pubescens Willd. Var. scariosa Vuk. Medunac šušnjavi. Rad jug. ak. 1873. In Sylva Gradec prope Apatovac; leg. Etting.

Ad Fl. Cr. pag. 1049. post „Q. pubescens Willd“.

Quercus pedunculata Ehrh. Var. Ettingeri Vuk, Lužnjak Ettingerov. Rad jug. akad. 1873. In Sylva Bolč; leg. Etting.

Q. pseudopeduncula Vuk. Razpr. predlež. In Sylva Maximir.

Quercus laciniata Vuk. Lužnjak dronjavi ili Tonac. Rad jug. ak. 1873. In sylva Bolč; leg. Etting.

Quercus laciniata Vuk. Var. microlepis. Rad jug. ak. In sylva Bolč; leg. Etting.

Quercus laciniata Vuk. Var. patellulata; Rad jug. ak. 1873. In sylva Bolč. leg. Etting.

Quercus pedunculata Ehrh. Var. Stenocarpa Vuk. Rad jug. ak. 1873. In sylva Bukvik; leg. Etting. Maksim. leg. Vukot.

Quercus pedunculata Ehrh. Var. rubescens? Vuk. Rad jug. ak. 1873. In sylva Bolč; leg. Etting.

Quercus pedunculata Ehrh. Var. falcata Vuk. Rad jug. ak. 1873. In sylva Bolč; leg. Etting.

Quercus pedunculata Ehrh. Var. microcarpa Vuk. (leptocarpa) Rad jug. ak. 1873. In sylva Velika; leg. Etting.

Ad Fl. cro. pag. 1051. post L. pedunculata Ehrh.

Quercus Cerris L. Razpr. predlež. In syla Maximir. Ad Fl. cr. pag. 1049 post „Q. Cerris L.“

Fem. *Amaryllideae* R. Br.

Sternbergia lutea Ker. Ad Bukari 1877. legit Car. Hirc. Ad fl. cr. pag. 1064 novus locus natalis.

Fam. *Liliaceae.* D.C.

Lilium Martagon 5. Var. albiflorum Vuk. Razpr. predlež. Ad flor. cr. pag. 1117. post „Lilium Martagon. L.“

IZVODI IZ ZAPISNIKA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 9. siečnja 1878.

Predstojnik: dr. F. Rački; članovi: dr. Gj. Daničić, dr. J. Hanel, dopis. član M. Valjavec i dr. P. Matković kao tajnik.

Dopisujući član M. Valjavec čita razpravu „naglas u deklinaciji na suglas (ъ deklinacija). Odlučeno da se štampa u „Radu".

Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razreda od 20. siečnja 1878.

Predstojnik: dr. J. Schlosser; članovi razreda Lj. Vukotinović, Josip Torbar, S. Brusina i dr. Gjuro Pilar kano perovodja.

I.

Pravi član dr. Gj. Pilar predlaže da se štampa u „Radu" rukopis pok. Ž. Vukasovića: geologija trojedne kraljevine, koji je doduše nedovršen ostao, nu ima vriednost obilnoga materijala. Prima se, da se spomenuti rukopis u „Radu" štampa.

II.

Pravi član Josip Torbar izvješćuje razred da je dopis. član Šubic u spisih bečke akademije god. 1876. jur štampanu razpravu dao i u „Radu" štampati, čim je razprava lišena svake originalnosti. Predlaže da se od akademije u ime razreda piše Šubicu u Grac, da će se odsele samo takove njegove razprave primiti, za kojih originalnost on jamči. Prima se.

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 23. siečnja 1878.

Predstojnik: dr. F. Rački; članovi: dr. Gj. Daničić. M. Mesić, A. Pavić i dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član dr. Gj. Daničić predlaže: 1) da bi razred mogao vidjeti kako se izradjuje riečnik, kojega mi je redakcija predana, i po tome da bi mogao za vremena odlučiti, ako bi što za potrebno našao; 2) da bi se o tom poslu mogla i kritika čuti i sud se njezin za vremena upotrebiti; 3) da bi se moglo čuti i javno mišljenje i da bi se na to mišljenje mogla redakcija obzirati, koliko bi se god

moglo složiti s naukom, predlaže: da se od onoga što je već uragjeno može štampati kao rukopis za ogled najviše do 3 arka (u kojima bi bio i predgovor). Ovaj predlog bi od razreda prihvaćen, da se štampa u 300 eksemplara.

Sjednica matematičko-prirodoslovnoga razreda od 30. siečnja 1878.

Predstojnik: dr. J. Schlosser; članovi razreda: J. Torbar, Lj. Vukotinović i dr. Gj. Pilar; drugih razreda: dr. F. Rački, M. Mesić i dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član dr. Gj. Pilar čita 1) razpravu: o razprostranjenju ugljevne tvorbe u glinskom Pokupju; 2) izvještaj o sastanku geologijskoga družtva u Beču, držana 27. i 29. rujna 1878. Odlučeno da se oboje štampa u „Radu“.

Skupna sjednica od 31. siečnja 1878.

Predsjednik: dr. F. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, dr. Gj. Daničić, J. Torbar, Lj. Vukotinović, J. Jurković, M. Mesić, S. Ljubić, A. Pavić, dr. Gj. Pilar a dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Dr. J. Schlosser, pravi član akademije slavio je 26. siečnja o. g. sedamdesetgodišnjicu svojega rodjenja. Tom prigodom čestitala je ova akademija svojemu vriednomu članu te izjavila svoju osobitu radost, što je Schlosser kao član njezin od prvoga joj postanka neprekidno i revno nastojao oko zadaće njezine riečju i činom, te znanstvena djela njezina umnožao plodovi svojega uma i pera.

2.

Odobrena bi odluka filologijsko-historijskoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava dop. člana M. Valjavca naglas u deklinaciji na suglas (ъ deklinacija).

3.

Odobrena bi odluka matematičko-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu“ pravoga člana dra. Gj. Pilara a) razprava o razprostranjenju ugljevne tvorbe u glinskom pokupju; b) izvještaj o sastanku geologijskoga družtva u Beču 27—29 rujna 1877.

4.

Prihvaća se odluka fllologijsko-historijskoga razreda, da se od rječničke gradje, što je već uragjeno, može štampati kao rukopis za ogled 2 do 3 arka u 300 eksemplara u kojih bi bio i predgovor.

5.

Odobrena bi odluka matematičko-prirodoslovnoga razreda, da se pokojnoga člana Živka Vukasovića Geologija Hrvatske i Slavonije, što ju priredio za štampu pravi član dr. Gj. Pilar, štampa u „Radu“.

6.

Bečko akademijsko družtvo „Zora“ pozvalo je akademiju na proslavu 30godišnjega Daničićeva rada. U to ime zamolila je akademija dopis. člana dra. H. Jirečeka, da bi ju zastupao kod pomenute svečanosti.

7.

Ustanovljuje se ciena za Gundulićeva djela 5 fr. a za VII. kn. monumenata 6 for.

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 16. veljače 1878.

Predstojnik: dr. F. Rački; članovi razreda: S. Ljubić, M. Mesić, A. Pavić, dr. L. Geitler i dop. član M. Valjavec; drugih razreda: dr. P. Muhić, J. Jurković, dr. J. Hanel a dr. P. Matković kao tajnik.

Pravi član A. Pavić čita razpravu dvie stare hrvatske narodne pjesme. Odlučeno da se štampa u „Radu“.

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 27. veljače 1878.

Predstojnik: dr. F. Rački; članovi razreda: S. Ljubić, M. Mesić, dr. Gj. Daničić, A. Pavić; drugih razreda: dr. P. Muhić, J. Jurković, dr. J. Hanel a dr. P. Matković kao tajnik.

Dop. član Ivan Tkalčić čita razpravu „O viteškom božjačkom redu u Hrvatskoj“. Odlučeno da se štampa u „Radu“.

Skupna sjednica od 1. ožujka 1878.

Predsjednik: dr. F. Rački; pravi članovi: dr. J. Schlosser, dr. P. Muhić, S. Ljubić, dr. Gj. Daničić, M. Mesić, Lj. Vukotinović, J. Jurković, dr. J. Hanel, A. Pavić i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka filologijsko-historijskoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava pravoga člana Armina Pavića dvie stare hrvatske narodne pjesme.

2.

Odobrena bi odluka istoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava dopis. člana I. Tkalčića o viteškom božjačkom redu u Hrvatskoj.

3.

Uzimlje se na znanje, da je zemaljska vlada potvrdila račune o narodnom domu za god. 1877.

4.

Ustanovljuje se ciena za I. svezak faune kornjaša 3 for. po eksemplaru.

5.

Molbi knjižara Hartmana, kojom moli, da bi mu akademija dozvolila svojoj firmi dodati naslov „akademijske knjižare“, dozvoljava mu akademija zamoljeni naslov za vrieme dok bude razprodavao akademijske knjige.

6.

Molbi gosp. Čermaka, koj moli preko preuzv. g. pokrovitelja, da bi akademija dozvolila sliku „ranjeni Crnogorac“ izložiti na svjetskoj izložbi u Parizu, zadovoljava se, pošto će se slika uz odgovornost i na trožak izložitelja odpremiti u Pariz.

Sjednica odbora za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika od II. ožujka 1878.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; članovi: S. Ljubić, M. Mesić, dr. J. Hanel, I. Tkalčić i dr. P. Matković kao tajnik.

Odluka odbora da se ove godine na sviet izda:

1. Deveta knjiga historijskih spomenika, u kojoj će biti nastavak listina (od g. 1409) ob odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i mletačke republike, što je sakupio i za štampu priredio pravi član S. Ljubić. Uz to bi zaključeno, da se manje važna u formi regesta na latinskom jeziku priobće.

2. Treća knjiga juridičkih spomenika, u koju će doći oni statuti i zakoni, što su pisani slavenskim jezikom; na ime a) zakon vinodolski, b) statut otoka Krka, c) zakon cara Stjepana Dušana i d) zakon poljički. Svim ovim zakonom ima se pridodati latinski prievod. Prvoga će prirediti za štampu pravi član dr. Fr. Rački, a potonja dva pravi član dr. J. Hanel.

Sjednica matem.-prirodosl. razreda od 16. ožujka 1878.

Predstojnik: Dr. I. Šlosser, članovi razreda: I. Torbar, Lj. Vukotinović, dr. Gj. Pilar; drugih razreda: dr. Fr. Račhi, dr. Gj. Daničić, dr. J. Hanel i dr P. Matković kao tajnik.

Pravi član Lj. Vukotinović čita razpravu fauna leptira u okolici zagrebačkoj. Odlučeno da se štampa u „Radu“.

Sjednica filologijsko-historijskoga razreda od 27. ožujka 1878.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: dr. Gj. Daničić, M. Mesić, A. Pavić, dop. član I. Tkalčić, drugih razreda: dr. J. Hanel, a dr. P. Matković kao tajnik.

Čitaju se članci dopis. člana St. Novakovića: a) hronografa trojadika iz XV. vieka o Srbih i Bugarih; za tim b) apokrifno protoevangjelje Jakovljevo po rukopisu XV. vieka; napokon c) Afroditijana Persijanca priča po šišatovačkom rukopisu. Odlučeno da se štampa u „Starinah“.

Skupna sjednica od I. travnja 1878.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: S. Ljubić, dr. B. Šulek, A. Veber, Ljud. Vukotinović, J. Jurković, dr. Gj. Daničić, dr. J. Hanel, Sp. Brusina, A. Pavić, dr. Gj. Pilar i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Odobrena bi odluka matematičko-prirodoslovnoga razreda, da se štampa u „Radu“ razprava pravoga člana Lj. Vukotinovića: fauna leptira u okolici zagrebačkoj.

2.

Prihvaća se odluka filologijsko-historijskoga razreda, da se štampaju u „Starinah“ članci dop. člana St. Novakovića a) hronografa trojadika iz XV. vieka o Srbih i Bugarih; b) apokrifno protoevangjelje Jakovljevo po rukopisu XV. vieka; c) Afroditijana Persijanca priča o rodjenju Hristovu; d) apokrifna priča o Jovu; e) bilježka o jednom srpsko-slovenskom zborniku.

3.

Odobrava se odluka odbora za izdavanje historijskih i juridičkih spomenika; na ime da se ove godine na sviet izda: a) IX. kn. historijskih spomenika; b) III. kn. juridičkih spomenika, u koju će doći oni statuti i zakoni, što su pisani slavenskim jezikom, na ime zakon vinodolski, statut otoka Krka, zakon cara Štjepana Dušana i zakon poljički.

4.

Knjižar L. Hartman zahvaljuje za podieljeni mu naslov, ali ga nemože rabiti, pošto je stegnut samo na vrieme, dok bude razprodavao akademijske knjige.

5.

Ponuda Kanitza, profesora u Kološvaru, da bi mu se slao „Rad“ u zamjenu za njegov botanički časopis, neprihvaća se, pošto „Rad“ svojim obsegom i cienom daleko nadmašuje pomenuti časopis.

6.

Ustanovljuje se ciena za II. kn. juridičkih spomenika, t. j. za spljetski statut s 3 for. po eksemplaru.

Skupna sjednica od 5. travnja 1878.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: A. Veber, dr. Gj. Daničić, M. Mesić, Lj. Vukotinović, S. Ljubić, J. Jurković, dr. J. Hanel, A. Pavić, dr. Gj. Pilar, dr. L. Geitler i dr. P. Matković kao tajnik.

Predmetom ove skupne sjednice bi odpis visokoga kr. vladnoga odjela za bogoštovje i nastavu od 23. ožujka o. g. br. 552, na podneske akademije od 22. kolovoza i 5. rujna 1877 br. 241 i 249 o gradjenju akademijske kuće, u kojem se tvrdi; a) da akademija nije osoba sposobna za sklapanje ugovora tićućega se gradnje; b) da nije vlastna upotrebiti dohodke svoje zaklade za gradnju kuće. Ujedno se akademija pozivlje, da na čisto izvede pitanje o gradjevnom fondu.

Pošto je predsjednik po zaključku sjednice gradjevnoga odbora od 28. ožujka o. g. napisao odgovor na rečeni odpis kr. zemaljske vlade, pročitan bi najprije taj odpis, pa i predsjednikov obširan odgovor. Iza toga zametne se podulja razprava o pomenutom odpisu i odgovoru te bi napokon zaključeno:

1) Da akademija u predstavci odgovori visokoj kr. zemaljskoj vladi i ispravi krivo shvaćanje njezino toli glede pravne sposobnosti

njezine za sklapanje ugovora, koli glede uporabe njezine zaklade u okviru akademijskih pravila.

2) Da je visoka vlada, ako se neuzda u gradjevno poduzeće akademije, vlastna radi prinosa zemaljskoga od 80.000 for. zaiskati, da se pravo služnosti stana za arheologijski odjel muzeja, odnosno pravo založno ove služnosti već sada uknjiži na zemljište i na gradećoj se kući u korist muzejalne zaklade.

3) Da se u pogledu gradjevnoga fonda odpiše da ga akademija misli popuniti; a) dobrovoljnimi prilozi, te se nada, da će taj izvor, iz kojega su postali naši prosvjetni zavodi priticati obilnije kada sgrada pod krov dodje. b) Lutrijom, u koju svrhu obratit će se odmah na zagrebačko družtvo, sastavljeno za promicanje umjetnosti u Hrvatskoj i Slavoniji, koje je godine 1874 dobilo dozvolu, da si lutrijom izdajući 200.000 srećaka po 50 nvč. namakne potrebita sredstva. Pokrovitelj pako pismom na predsjednika ustupio je za zgoditke 15 svojih slika u vriednosti od 20—25.000 for. a i drugi su obećali svoje sudjelovanje. Što se prinesci i lutrijom nebi namaklo pribavila bi akademija c) zajmom na petinu svojega godišnjega prihoda, koja se inače po čl. 15. pravila glavnici pridodaje. Za dozvolu obratit će se akademija na zakonite faktore. Osim toga mogla bi se za odplatu zajma upotriebiti ona diferencija, koja se kod izžrebanja akademijskih vrednostnih papira postiže, kao što je to već jednom na ime kod izplaćivanja ugovorene svote za Kukuljevićevu knjižnicu, privoljom vlade učinjeno. Ovim putem nada se akademija postupice dobiti ostatak gradjevnoga troška; a uz to će nastojati, da se ne samo proračun neprekorači, nego da se tečajem gradnje što više prištedi.

Skupna sjednica od 3. svibnja 1878.

Predsjednik: dr. Fr. Rački; pravi članovi: dr. P. Muhić, S. Ljubić, J. Torbar, dr. Gj. Daničić, M. Mesić, Lj. Vukotinović, dr. J. Hanel, A. Pavić, dr. Gj. Pilar i dr. P. Matković kao tajnik.

1.

Čitan bi dopis visoke kr. zemaljske vlade odjela za bogoštovje i nastavu od 29. travnja o. g. 2371 na predstavku ove akademije od 6. travnja o. g. br. 67. Za tim bi čitan zapisnik sjednice gradjevnoga odbora od 2. svibnja o. g. koj glasi ovako: „predsjednik prijavi, da je on i dr. Hanel pozvan bio u bansku konferenciju od 26. travnja o. g., u kojoj imala se poravnati razmirica, koja je o gradnji sgrade za akademiju, galeriju i arheologijski odjel nar. zemaljskoga muzeja nastala izmedju nje i kr. zemaljske vlade i koja se je uslied dopisa kr. vladnoga odjela za bogoštovje i nastavu od 23. ožujka o. g. br. 552 pooštrila Uslied onoga dogovora stigao je na akademiju dopis kr. vladnoga odjela za bogoštovje i nastavu od 29. travnja o. g. br. 2371, koj je odbor uzeo u pretres, te predlaže slavnoj akademiji sliedeće: 1) Pošto kr. vladin dopis ne osvrće se na prvi dio akademijskoga dopisa od 6. travnja o. g br. 67 u

kojem je ona izpravila krivo shvaćanje predjašnjega vladinoga dopisa od 23. ožujka glede pravne sposobnosti akademije u sklapanju ugovora i glede utjecanja vlade u upravu akademijske zaklade, te se zato može predmnievati, da kr. zemaljska vlada odustaje od predjašnjih nazora svojih i mučke priznaje pravni u tom pitanju položaj akademije: to odbor predlaže, da i akademija uz priuzdržaj svoga pravnoga stanovišta ne zamiće više u svom odgovoru na pomenuti noviji vladin dopis toga pitanja. 2) Odbor predlaže nadalje, da se točke 1, 2 i 3 vladina dopisa uzmu na znanje. 3) Pošto se upliv akademije u gradnju sgrade po Schmidtovoj osnovi, prem se on izrično priznaje, pobliže i točno ne ustanovljuje u točki 4. vladina dopisa, a potanja oznaka toga upliva, koj je ne samo po sebi opravdan, jer akademija uz zemljište daje do polovine gradjevnoga fonda, nego i potrebit, da se gradjevna osnova sviestno izvede, jest neobhodno nuždna i zato, da akademija zadobije potrebito jamstvo u tom poslu i da se odkloni sukob s organi kr. zemaljske vlade: to predlaže odbor, da akademija zaključi, da se od kr. zemaljske vlade zahtieva, da uz gradjevni organ, koj će ona postaviti za rukovodjenje sgrade, priznaje prema analogiji kod uprave akademijske zaklade po čl. 15. pravila poseban od akademije izabrani odbor, koj se u tehničkih pitanjih može dati tehničkim vještakom zastupati, kao onomu vladinomu ravan organu. Akademijski odbor ustanoviti će sporazumno s vladinim gradjevnim organom, kojim načinom da oba ova zastupnika dvaju gradilaca, akademije na ime i muzealne zaklade, odnosno kr. zemaljske vlade, dogovorno u gradnju utiču. 4) Neka se gradjevni operat arhitekta Schmidta i osnove ugovora s poduzetnici pošalju kr. zemaljskoj vladi uz priuzdržaj u predjašnjoj točki naznačen. 5) Točka 6. vladina dopisa uzima se na znanje, a glede razpisa jeftimbe za tesarsko djelo uz opazku kao pod točkom 3. — 6) Na točku 7 dopisa ima se izviestiti kr. zemaljska vlada, da je odbor za promicanje umjetnosti u Hrvatskoj i Slavoniji koj je god. 1873 dobio bio dozvolu lutrije sa 200 000 srećaka po 50 novč. na poziv akademije jurve započeo svoju radnju, te da će i on kr. zemaljsku vladu o tom izviestiti". Ove su sve točke jednoglasno prihvaćene.

2.

Proračun akademijske zaklade za god. 1878, što ga je visoka kr. zemaljska vlada poslala, upućuje se na akademijski financijalni odbor.

3.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je zapis pokojnoga Paje Kolarića izplaćen za akademiju i galeriju.

4.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je Ana udova Kotur iza smrti svojega sina Dušana poklonila 2000 for. za gradnju galerije.

*

5.

Odbor za promicanje umjetnosti odgovorio je na dopis ove akademije od 23. travnja o. g. i priobćuje zaključak svoje sjednice od 25. travnja, da će lutriju za galeriju slika prirediti.

6.

Uzimlje se sa zahvalnošću na znanje, da je Roko Bošnjak umirovljeni kotarski predstojnik zapisao akademiji 200 dukata.

Sjednica filologijsko-hstorijskoga razreda od II. svibnja 1878.

Predstojnik: dr. Fr. Rački; članovi razreda: dr. Gj. Daničić, M. Mesić, A. Parić i dr. P. Matković kao tajnik.

Čitani su izvodi pravoga člana dra V. Jagića iz rukopisa XIV. ili XV. vieka o sriedovječnih liekovih, gatanjih i vračanjih. Odlučeno, da se štampa u „Starinah“.

Sjednica filozofičko-juridičkoga razreda od 29. svibnja 1878.

Predstojnik: dr. P. Muhić; članovi razreda: J. Jurković i dr. J. Hanel; drugih razreda: dr. Fr. Rački, dr. Gj. Daničić i dr. P. Matković kao tajnik.

Čitana bi razprava prof. Luke Zime o narodnoj metrici; odlučeno, da se štampa u „Radu“.

RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

Knjiga XLV.

U ZAGREBU 1878.

U KNJIŽARNICI LAVOSLAVA HARTMANA NA PRODAJU.

Dionička tiskara u Zagrebu.

Sadržaj.

Strana

Prilog za poviest glasbe južnoslovjenske. Od Fr. Š. Kuhača 1
Priuos k naglasu u novoj slovenštini. Od M. Valjavca 50
Podmetnute, sumnjive i preradjene listine do XII. vieka. Od Fr. Račkoga 128
Prilozi poznavanju geoložkih odnošaja zemlje. Od Gjure Pilara 151
Glasovi o „Ogledu rječnika“ 158
I. Pismo prof. dra. Fr. Miklošića 158
II. Pismo Izmaila Sreznevskoga na predsjednika akademije . . 159
III. Mnienje akademika Adolfa Vebera 161
IV. Pismo Stojana Novakovića predsjedniku 165
Obćeniti godišnji sastanak njemačkoga geologičkoga družtva u Beču. Od Gjure Pilara 214
Svečana sjednica jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 224

Prilog za povjest glasbe južno-slovjenske.

Kulturno-historijska študija

Fr. Š. Kuhača.

Predano u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25 travnja 1876.

E. Dvojnice.

Dvojnice (u Slavoniji *dvonjače*, u hrv. Zagorju *dvojka*, u hrv. Primorju pako *vijulica* iliti *vidulica*) sastoji se od dvijuh cievi, koje su gore i dolje skopčane, te koja svaka svoj cvek i vrtline (Grifflöcher) imade.

Praveći dvojnice izsječe se najprije četverouglato ravan komad drva (javorovine, bukovine ili hrastovine) bez ogranka, a unj se probuše dvie cievi. Kod toga valja pohvaliti vještinu našega naroda, jer često ni tokaru uza svakojako oružje ne podje za rukom, da cievi ravno probuši, dočim naš seljak kod toga ne ima ničega do svoga svrdlića (Handbohrer). Uspješno provrtivši izglade se s vana nešto više od dvije trećine cievi na okruglo ili uglato i vrtline se povrte; tada se napravi glava i pisak, a napokon se uresi cielo glasbalo rezbarijami. *Glava* je onaj dio koji siže od piska do cievi te čini ravnu plohu. Obje četverouglato-dugoljaste rupe na prednjoj strani podno piska zovu se *glasnice*. Oba se zaglavka u stražnoj strani piska tako izrežu, da dolnja ustnica sviračeva može udobno prileći. Lieva ciev ima tri, desna četiri vrtline. Prosto napuhnuta odaje lieva ciev glas *g*, desna glas *a*; cievi su dakle u razmjeru sekunde.

Kao što već primietih kod opisa svirale, da se glasovi jačim puhanjem u ciev mogu preinačiti, tako i ovdje. Slabo puhnuvši čuju se oni glasovi, koje prirodnimi nazvah; srednje puhnuvši, zamnije gornja kvinta, a jako, gornja oktava prirodnih glasova. Puhne li se sasvim slabo, onda zamnije od najvišega prirodnoga

glasa svake cievi dolnja oktava. Seljak Simo Vuković iz Bizovca u Slavoniji, koji mi je dvojnice raztumačio, znao bi osebujnim naliegom ustnica izvesti jošte i zvrndav neki glas, koji bi neprestano zvučio poput berdaljke gajdine, a činilo se, kao da *tri* svirača zajedno sviraju.

Budući da su dvojnice, kao što kažu ove slike[1], razno velike, s toga im je i njihova glasovna sitnoća razna. Glasovna zaliha dvojnica pod br. I. jest ova:

Slabo napuhnuta:

lieva ciev: *e, f, fis, g.*
desna ciev: *e, f, fis, g, a.*

Polujako napuhnuta:

lieva ciev: *h, c, cis, d.*
desna ciev: *h, c, cis, d, e.*

Jako napuhnuta:

lieva ciev: *e, f, fis, g.*
desna ciev: *e, f, fis, g, a.*

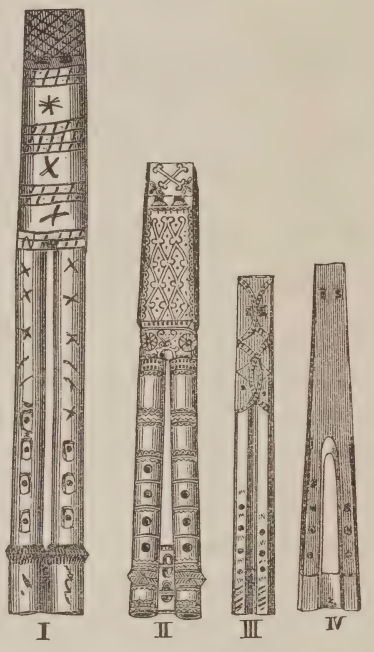

Pridade li se još i glas dolnje osmice, koji zamnije, puhne li se sasma slabo u prazne cievi, to se dobije u svem ovaj pored glasova: *g, a, e, f, fis, g, a, h, c, cis, d, e, f, fis, g, a.*

U dvojnice broj II. (duge 45½ cm.) zamniju s lieve cievi glasovi: *fis, g, gis, a,* pa s desne glasovi: *fis, g, gis, a, h.* Primietiti mi je, da to nije ona polustupna ljestvica, koju mi kromatičnom zovemo, jer je svaka stupka uviek nešto veća nego naš poluglas tako, da je posliednji glas desne cievi veći od poluglasa a manji od cieloga glasa. Kod prve dvojnice stoji posliednji glas medju *gis* i *a*, a kod druge medju *a* i *h*. Važnost ove vrlo stare ugodbe i čudnovati odnošaj razmaka znati će se istom kašnje cieniti; jer sadanja akustika zazire više manje od takove ugodbe.

[1] Dvojnice broj I i II svojina su hrv. narodnoga muzeja, a potiču iz Sriema; osobito je druga krasno izdjelana te zvuči kao orgulje, pravio ju g. 1844. neki Stipan Sabljak. Broj III i IV u mojoj su sbirci; prva je iz Turopolja (u Hrvatskoj), a posljednja iz Bizovca (u Slavoniji).

Drugu staru ugodbu opazio sam u dvojnica, koje je presvietli gosp. Ivan Kukuljević u Bosni na planini Ugri od nekoga pastira kupio. Neizkazano čista ugodba obiju cievi ova je: *(g), dis, e, fis, g — a.* Mislim, da će čitateljem biti drago, ako ovdje pridodam sliku ovoga, krasno izradjenog glasbala, a presv. gosp. Kukuljeviću srdačna hvala, za njegovu dobrotu, što mi je iste dvojnice za porabu posudio.

Ugodba dvojnica nije uviek ova; dvojnice br. III (duge 35 Ctm.) puhnuvši slabo u nje izdaju glasove: *(e), h, c, d, dis — e;* dvojnice br. IV (duge $36^1/_2$ Ctm.) izdaju glasove: *(es) hes c d es — f.* Po mojem mnienju nije ova ugodba prava, već takova, koja bi prilagodjena onim slavonskim i hrvatskim popievkam, koje nisu starinskoga kova. Ja držim, da ugodba prvih dvijuh dvojnica siže u pogansko doba, ugodba Kukuljevićevih dvojnica pako u najstariju kršćansku dobu, budući se po ovoj ljestvici pjevaju neke naše stare pučke i crkvene pjesme.

Puhnuvši u dvojnice zamniju uviek obje cievi na jednom; samo ako se vrlo pomno puhne, može svaka ciev zamnieti i za se. Ovoga pako nečini naš narod nikad, jer hoće li da ima *jednosvir,* eno mu svirale, zveklje i frule. Sama rieč *dvojnice* kaže, da glasba ovoga glasbala ima biti *dvosvir* (duo), što zbilja uvjek i jest. Ove dvie male melodije, koje sam napisao po sviranju Sime Vukovića ovako su glasile:

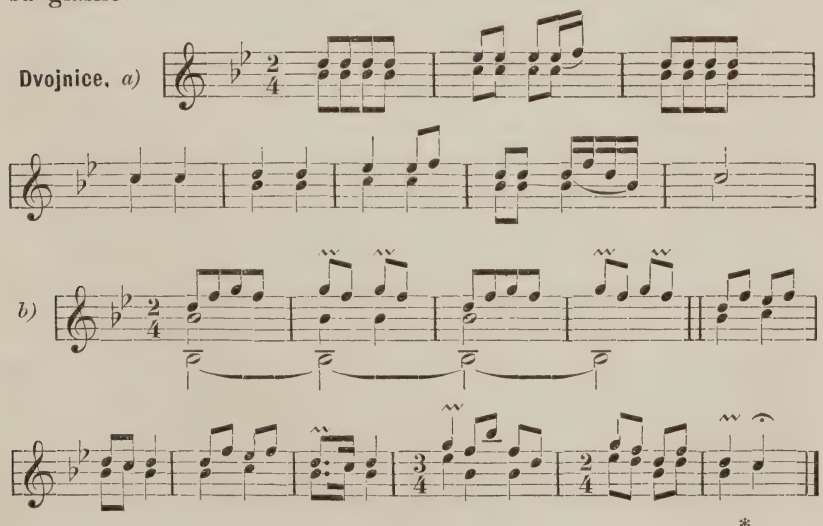

Dvojnice rabe svim južnim Slovjenom tako obćenito, da se nebi moglo kazati, ima li ih više u Bugarskoj ili Hrvatskoj, u Bačkoj ili u Bosni; ima ih u svakom selu po stotero.

Dvojnice spominje i njemački turista Julius Rodenberg, koji je od hrv. kupelji Topusko pošao k bosanskom mjestu Oblaj, da razvidi ondješnji sajam, praćen od petrovogorskoga krčmara Mučnjaka. On piše: „Pastirče ležeći u njivnoj brazdi te čuvajući svojih nekoliko koza sviraše u neku stvar, koja bi od svih stvari na svietu najsličnija bila cjepanici; bijaše na pol tolika, kolik i sam dječak. Razgledavši ju malo, osvjedočih se, da je ta stvar unutri šuplja, da ima ne samo jedan, već i dva piska, a toliko vrtlina da ne bi dostajale četiri ruke za tipkanje po njih. Ipak sviraše mladac koliko dvjema mogaše, a ta svirka bijaše takovo treptanje glasova i takovo titranje dosad još ne čuvenih sazvuka da mi srdce čudno bibaše. U kratko, to bješe prva svirala ili hrvatske pastirske dvojnice, koje čuh. Našega kočijaša Gjure ova se svirka svakako vrlo dojmi, jer on kao nehotice poče pjevuckati po melodiji dvojničinoj. Dok je dječak svirao a Gjuro pripievao, moj mi prijatelj Mučnjak ponjemči smisao njegova pjeva ovako: Sind zwei Bäume gross gewachsen, schlank und hochgestreckt, an der Donau wuchs der eine, einer an dem Meer, wann zu einem sich verschlinget ihrer Wipfel Laub, dann erst werd' ich mir ein and'res Liebchen suchen auch. Ne mislim doista, nastavi Rodenberg, da sam hrvatskoj glasbi laskao, nu utisak — kako se glasbalo, piev i rieč sudaraše — bijaše vanredan; bezkrajno tugaljivo ozvanja to ovdje na ravnici suncem opaljenoj, sa brežuljci okolo na okolo, koji skroz bielo plivahu na suncu. I budući da na sreću u ovom priedjelu srebrnjaci još dobro zveču, to mi ne bi težko i od glasbe još više čuti. Gjuro dakle i pastirče stadoše odmah dalje: „Zwei der Blümchen in dem Garten blühten, blaue Glocke und die rothe Rose. Blaue Glocke musste in die Ferne, blieb die Rose einsam in dem Garten. Und die Glocke aus der Ferne fraget: Meine Seele! Rose in der Heimath, wie ist dir so einsam in dem Garten? Und die rothe Rose ihr entgegnet: Wenn ein Blatt Papier der Himmel wäre, wenn des Waldes Bäume Feder wären, wenn das Weltmeer schwarze Tinte wäre, und wenn ich drei Jahre schreiben wollte, meinen Schmerz könnt ich dir nicht beschreiben[1].“ Svirala i pregršt tur-

[1] Original će po svoj prilici ovaj biti:
Dva cvijeta u bostanu rasla: plavi zumbul i zelena kada,
Plavi zumbul ode na Doljane, osta kada u bostanu sama,

skih pjeneza, što mi je prijo Mučnjak na večer poslje puta u Turke darova, leži na najljepšem stolu u mojoj najljepšoj sobi, te ih čudom u ruke uzimlje svaki, koji k meni dodje. Nu kad mi u nju puhnemo, toli cviči, da mi ni djavo neće da vjeruje, kako je ipak mogla komu srdce ganuti. U obće je kod glasbe i pjesničtva *narodnjega*, — pa to svih naroda — kao kod ovoga glasbala: tà to tek valja čuti na pravom mjestu [1].“

Nešto o poviesti dvojnicâ.

Takovih dvojnih svirala ili dvojnih klarineta, kao što su naše dvojnice, *nepoznavahu* Heleni. Ima doduše na starinskih rezbarijah takovih ljudskih oblika, koji sviraju najednom u dvije *siringe* ili *salpinge* [2], nu ova glasbala ne bijahu u jedno spojena, te ne imahu zajedničke glave [3]. Dvojna svirala nije po tom mogla k Rimljanom

---

Poručuje zumbul sa Doljana: „Dušo moja, u bostanu kado!
Kako ti je u bostanu samoj?“ Odgovara iz bostana kada:
„„Što je nebo, da je list artije, što je gora, da su kalemovi,
Što je more, da je crn murećep; pak da pišem tri godine dana,
Ne bi mojih izpisala jada.“ (Iz Vukove sbirke).

U Levitschnigg-ovoj pjesmi „Brennende Liebe“, jedna je kitica, koja svjedoči, da njemački pjesnici gdjekad posižu za slovjenskimi narodnimi pjesmami:

Wenn der Himmel ein Tintenmeer
Und jeder Stern ein Schreiber wär,
Und jeder schriebe mit sieben Händ,
Sie schrieben meiner Lieb' kein End'.

[1] Vidi: „Ein halber Tag unter den Türken“. Berlin bei R. Lesser.

[2] Prispodobi sliku 8. i sliku 15. dodanu djelu: „Wörterbuch der griechischem Musik“ od Fried. von Drieberg, Berlin 1835.)

[3] Ambros piše u svom djelu „Gesch. d. Musik“ I. 487: „Die Doppelflöte der Griechen war nicht das ausgebildetere, sondern das alterthümlichere, rohere Instrument, der Uebergang von dem vielröhrigen Syrinx zur einfachen Flöte. Sie diente nicht etwa Doppeltöne zu blasen, sondern war dazu vorhanden dem Bläser ein grösseres Tongebiet in tiefen und hohen Tönen zu öffnen, wenn er es nicht verstand, wie jener Alexandrides, tiefe und hohe Töne auf demselben Flötenrohr hervorzubringen. Dies folgt deutlich genug aus einer Stelle des Apulejus (Florida I.): „primus Hyagnis in canendo manus discapidenavit, primus duas tibias uno spiritu animavit, primus brevis et dextris foraminibus *acuto tinnitu et gravi bombo concentum musicum miscuit.*“ — Nur jene in **späterer Zeit** (!) vorkommenden Flöten, wo beide Flötenröhren in demselben Holmos befestigt sind und mit demselben (?) Glottis angeblasen werden, müssen nothwendig zusammengetönt haben“.

prieći od Helena. *Tibia duplex tibiae pares*, koju latinski pisci spominju vrlo često, slaže se podpuno sa gradjom naših dvojnica. Rimljani pripisivahu izum *tibiae duplex* Frigu Hyagniju (otcu i učitelju Marsyje), te zvahu lievu ciev, koja poput lieve naših dvojnica imadjaše 3 vrtline, *tibia sinistra*, a desnu sa 4 vrtline *tibia dextra*.

Neću tuj razpravljati, da li su ove dvojnice primili Rimljani od Slovjena ili pak obratno, ali sjegurno je to, da dvojnice rabe svim slovjenskim narodom, a svi Slovjeni ne bijahu u doticaju s Rimljani. Pismenih podataka ob obstanku dvojnica u starih Slovjena ne ima nikakovih, nu narod sadanji i otci mu rabili su dvojnice, a običaji i glasbena praksa našega naroda u takovih slučajevih više vriedi neg ma koja knjiga. Nestašica pozitivnih viesti ob obstanku dvojnica potiče valjda odtud, što se riečju „dvojnice“ ili „dvojka“ nazva ovo glasbalo tek u potlanje vrieme. U mnogih priedjelih naše domovine i dan danas se dvojnice zovu jošte naprosto *sviralom*, a u Slovenaca *pišćali*.

Dvojnicam će dakle ista biti poviest, koja i svirali ili zveklji, tà gradja pojedinih cievi dvojničinih slaže se na dlaku sa zveklji nom.

Abbé Fortis veli u svojem putovanju k Morlakom (štampano god. 1792), da su u Morlakiji (Dalmaciji) osim gusala i *pastirska frula sa više cievi*, svirale i gajde vrlo obična glasbala. Takovih svjedočanstva treba Slovjenom manje nego li ikojemu narodu, budući da je glasbovanje slovjensko danas upravo isto, koje bijaše u najdrevnije doba. Bilo bi dakle svejedno, da li Fortis bio opisao svoje putovanje i narod u Dalmaciji sada ili pred 100 ili pred 500 godinah, ili čak još prije[1]. Može biti, da će doba željeznica u zaborav baciti običaje našega naroda, nu dosada se uzdržaše još u svojoj drevnoj prvotnosti.

---

[1] Do hristjanstva, kao do vremena, do kad su Slaveni s drugimi narodi slabo imali posla, i potrebe su njihove bile malene; domaći njihovi proizvodi namirivali su sve njihove potrebe. Trgovina je po tom bila sva u promjeni; za novce nisu znali, a zlato im je bilo kao i druga roba ili espap. Svirka je u Slavenah bila ista ova današnja. Gajde, svirale, dvojnice, frule i gusle imali su i stari Slaveni. A igre su u glavnome takodjer bile sve današnje. Promjene, ako kakovih ima, moraju biti neznatne. Kad su u boj polazili, svirali su, igrali i pjevali, te tako predstojeću opasnost prezirali i t. d.

Vidi broj 16. hrv. časopisa „Neven“ od god. 1852.

F. Diple.

U naših se rječnicih tumači diple ili dipli kao vrst duda (gajda) bez krûpa (basa)[1]; nu to nije pravo, jer prvo: diple imaju bas, ako i ne toli krupan poput gajdinova, a drugo: ovo glasbalo neima mješine (Luftsack).

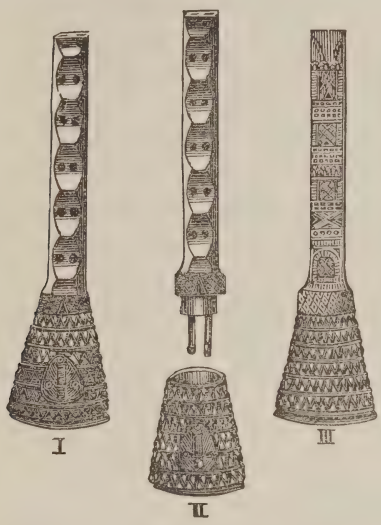

Diple napravljene većinom od javorovine, sastoje od dviju cievi probušenih u jedan komad uglasti izradjena drva, od dva reda uzporednih vrtlina, od obiju pisnika te od kutla (Trichter). Br. I. priložene slike predočuje diple obična oblika, broj II. njihove razložene dielove, broj III. rezbarije urezane u otražnoj strani cievi, koje bi možda za slovjensku ornamentiku nešto vriedile, buduć da uprav istih obrazacah imadu mnogi sagovi, koje naš narod pravi.

Glasbalo dugo je $21^1/_2$ cm., t. j. ciev je 13 cm. a kutao $8^1/_2$ cm. dug. Dvoguba ciev široka je $1^1/_2$ cm.; promjer kutlova ruba iznosi skoro 5 cm.

Osim pet pari vrtlina ima na kraju cievi još tri glasnice i to, jedna obrh vrtlina, jedna na lievoj a jedna na desnoj strani cievi. Ove tri rupe rabe, da bi se diple na sitnije ili krupnije ugodile, pa ih kad uztreba voskom začepe.

Glasovi diplini, oštri i sikavi, ovi su: *g*, *a*, *h*, *c*, *d*, *e*. U diple ne puše se u gornji kraj cievi nego u kutao, usta se ture unutar toliko, da obrazi sasma začepe kutao tako, da je izlaz zraka za-

---

[1] „Diple, dipala f. pl. nalik na gadlje, ali nema prdaljke, eine Art Dudelsack, utriculi musici genus. Diple su osobito po Hrvatskoj i po Dalmaciji.“ (Vuk.) — „Dipli f. pl. cornamusa, piva, tibia utriculo infixa: Glas iz luga jedan začu, gdi se u gorske dipli sklada.“ (Stulli.)

[2] Original gornjih slika, vrlo liep primjerak, u mojoj je sbirci; potiče iz Dalmacije iz sela Dolaza (3 sata od Sinja), a napravio ga je diplaš Marko Kačunić, koji mi je i raztumačio diple, te mi kazao imena pojedinih dielova.

priečen. Dipljenje vrlo je mučno, budući da valja vrlo jako puhati u kutao. U ostalom još je jedan način dipljenja, koj pluća toliko ne napreže: kutao se naime skine, te se puše samo u oba pisnika, koji se vide u 2. slike.

Dipleći metne sve po jedan prst na dvije vrtline, pri čem jagodice prsta i nokte vire preko vrtlina. Kažiprst i srednjak desnice pripada dvjema gornjima vrtlinam t. j. onima blizu kutla; palac je kao upor; četvrti i peti prst drži se slobodno pod cievju uz palac. Drugimi trimi vrtlinami ima upravljati kažiprst, srednjak i prstenjak lievice. Mali prst lievice ili je spružen ili mu valja da začepi one dvije vrtline na gornjem vršku cievi [1], ako se kutao odvije. Hoće li se da bude zvuk diplin blaži, onda se začepe sve lieve vrtline osim vrtlina najsitnijega glasa. Tada je zvek diplin ne samo sitniji, nego se dadu mnogo lakše izvoditi i brze glasovne poredi i melodijsko šaranje. Kažiprst desnice, koji je na najvišoj vrtlini, miče se neprestano, te izdaje drhtave glasove a to poput laveža pasjega, radi čega ovaj prst diplaši i zovu psetancem [2].

Diple, koje diplaju i djevojke i žene, rabe svim južnim Slovjenom, ovdje manje ondje više. Najviše se diplî u Dalmaciji i Bosni; u Slavoniji, Srbiji i Hrvatskoj rjedje.

„O divojko bugjika
Daj mi kitu pamuka,
Da nakitim *diplice,*
Da *dodiplim* do kuće,
Nek me čuju kod kuće.“

Narodna pjesma iz Ugljana (Pavlinović).

„Čuva ovce Niko čobanine
S njim sporedo Jaranin-Marija,
U Marije igle i kudilja,
U Nikole *diple* i svirala.“

Narodna pjesma iz Ljutog-Dolca (Pavlinović).

„Kad izidje na polje Zečevo,
On susrete stado prebielo,
A za njime ovčar-čobanine,
I on svira uz *diple od zlata.*“

Bosanska iz Jukićeve sbirke.

---

[1] Kada se diplî, onda bi se morao po tadanjem položaju dipala ovaj kraj nazvati *dolnjim.*

[2] Meni se vidi, da ovo ime imade mitologijsko značenje, t. j. da je sa Cerberom u nekakvom savezu.

Ako je dakle Vuk kazao, da su diple najviše u Hrvatskoj u porabi, to je bez dvoumbe mislio na dvojnice. I dan danas malo tko od učenih ljudi znade razlikovati dvojnice od dipala.

Kako nam vele narodne pjesme ne rese se diple samo pamučnom kitom, nego nekada i samim zlatom.

Ovo kolo, koje sam ukajdio po diplanju diplaša Marka Kačunića, upoznaje čitatelja dipaljskom glasbom.

Kolo.

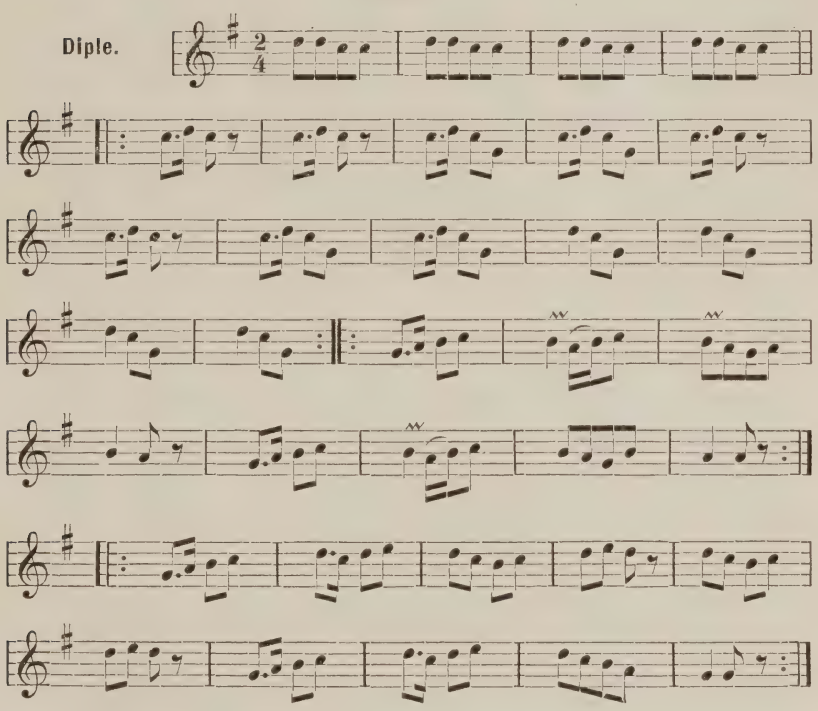

Nešto o poviesti dipala.

Stari pisci južnoslovjenski, osobito dalmatinski, spominju diple toli često, n. p. u VIII. spievu Osmana [1], u Katančićevom razgo-

[1] „Natječu se tri pastiri i ukazat svaki uživa, da skladnije *dipli* sviri i u sladji glas popiva. (Gundulić). — „Odkada sam počeo pjevati nuz *diple* popjevke, po zelenih goricah“ i t. d. (Katančić). — „*Dipli* moje koje biste drage meni u ljuvesni, jer me skladno sadružiste vazda pievat sladke piesni.“ (Ivan Bunić.)

voru pastirskom i t. d., da smo prisiljeni predpostaviti, da je to glasbalo već pred više viekova bilo u narodu vrlo razšireno.

Rieč „*diple*“ teče, kao što se čini, od helenskoga διπλὸς, nu samo rieč a ne glasbalo, buduć da se ne može dokazati, da je dipala u Helena bilo. U ostalom nam može, što je vjerovatnije, litavska rieč *dumple* (Blasebalg) dati podataka za dalnje umovanje, jer *dumple* značilo upravo glasbalo ili bar dio glasbala, dočim διπλὸς kaže u obće na stvar koja je dvostruka.

Stari Niemci zvahu „dipli“ *Russpfeif*, koju opisuje Zamminer ovimi kratkimi riečmi: „Die Russpfeiff wurde am weiteren Ende angeblasen“. Ime ove sviraljke kaže, da je u Njemačku došla iz Rusije. Kada se je to dogodilo, ne mogu kazati, nu mislim, ne prije od četrnaestoga vieka. Isto tako nije doznati, jesu li diple već stari Slovjeni poznavali ili da li su ih istom u vrieme hristjanstva izumili. Jedina staroslovjenska viest koju Miklošić u svom leksiku spominje, potiče od 16. vieka: дипла, fistula, pl. дипли, rum. дипль, spomenuta u „Vita Alaxandri Magni cod. chart. saec. XVI. serb. olim. A. de Mihanović.“

Možda će se vremenom moći više reći o poreklu dipala nego li danas. U ostalom spomena je vriedno, da diplaši znadu reći o nekakovu bogu diplam. Kakvo li mu ime, ne htjede mi nijedan diplaš kazati, budući da se sujetno diplaš ime ovoga boga usudjuje prizvati samo u velikoj nuždi ili u početku velikih svečanosti. Po riečih Marka Kačunića vidi se na većini dipala bog diplanja. Na kutlu naših dipala izrezano je dugoljasto lice vrlo velika nosa; oči i usta označena su biserići. Ako je Kačunić istinu rekao, onda bi diple sizale u pogansko doba, a mitolozi će možda moći ime boga dipala pronaći po glavi na kutlu, ili će možda koj drugi uspjeti nagovorit koga diplaša, da mu kaže ime ovoga boga. Meni se vidi, da će rieč *psetance* doprinieti riešiti tu zagonetku, jer se sama glava na kutlu slaže sa tom riečju, budući da nalikuje sbilja psećoj glavi. Nos joj je velik, usta su blizu nosa, oči okrugle, pa kraj ustana ima po dva ureza poput pasjih brkova.

G. Sopjelo.

Sopjelo — zvano i *sopelo, sopilo* i *sopilka* — jest hautbois (Oboë) ne sasma primitivna oblika, te je ponajviše od jasenovine. Dvie njegove vrsti: *malo-sopjelo* (Prim-Oboë) i *vele-sopjelo* (Second-Oboë) razlikuju se samo veličinom, inače su sasvim jednaka ustroja, kao što kažu ove slike[1]:

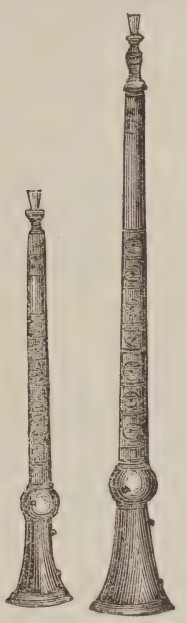

1 2

Glasbalo broj 1 dugo je 45 cm., od kojih je *pisak* 45 cm., *karabe* (die Spielröhre) 27 cm. a *krilo, sopište* (Stürze) 13 cm ; rubu sopišta (der Kraterrand der Stürze) promjer je $6^1/_2$ cm. — Glasbalo broj 2 dugo je 62 cm. koji se na gore kazane česti diele ovako: $9^1/_4$ cm., $37^1/_4$ cm., $15^1/_2$ cm.; rubu sopišta promjer je 8 cm.

Pisak sastoji od *postave* (i *kapica* zvane, Aufsatz) i od 2 *pisnika* (Schilfrohrblättchen), debela kao obični jači papir. Pisnik koji je dugoljast četverokut, savija se na dolnjem kraju u malu ciev, te se čvrsto obvije koncem. Tako obvijen pisnik metne se na malu ciev, *sopnik*, koja se nalazi u postavi, a načinjena je od kovi, te se kao valjački razširuje. Postava se pako učvrsti u karabe, koje imaju šest vrtlina; one su u krilu. Slika ova kaže razgloblјeno sopjelo.

3

Žica, koju je vidjeti izvan na krilu, svršava se kvakom, koja nekom rupom uvire u krila, a zove se *zapirača* ili *razponak* (die Sperre). Ona je za to, da drži pisak, koji se svakiput poslije sopljenja skine i u sopište (krilo) metne.

---

[1] Originali toga glasbala u mojoj su sbirci, napravio ih riečki tokar Josip Blau u siečnju 1875. Ne mogući na ime sopjela dobiti od koga sopjelara od zanata, moradoh se tim zadovoljiti, što sam si ga dao napraviti po narodnom ogledu. Nu budući da ne mogoh ostati na Rieci dotle, dok mi glasbalo bi načinjeno, to je moj prijatelj, gimnazijski profesor g. Stjepan Kućak pazio na radnju Josipa Blau-a, te se brinuo, da svaki dio novoga glasbala bude sasvim jednak onomu ogled-sopjelu.

Sopjelo se poput svirale i zveklje zalieva olovom, na što valjda smiera staroslovjensko „лиѩнь сопль“; često se sopjelo resi i kitami i uzicami. Sopjelo se tim udesi (ugodi), što se u krilo probuše male rupice, *sopusi* zvane. Ne bi li glasbalo ovimi sopusi jošte dosti sitno zamnievalo, onda se i na dolnjem kraju karabe probuši jedna ili dvije rupe.

Samo za se riedko se kada sopi; najčešće sope dva sopca zajedno, osobito ako to biva uz ples, i to kao prim i second. Imadu li sopci pratiti vojnike u boj ili prate li poveću narodnu svetkovinu, onda se i njih poviše sadruži.

Malo sopjelo izdaje naravno napuhnuto glasove *D*-dur ljestvice, a velesopjelo glasove *A*-dur ljestvice.

Zvuk sopjela oštar je i čagrtav, pa ga je s toga već s daleka čuti. Nu koliko ga i ne mogli podnositi ljudi nježnijih živaca, toliko ipak veselo uzdrhće srdce Primorca i Primorkinje kad zaori: „hajdmo na vele-sopelo tancati!“

Lovro Radetić, ponajbolji sopac hrvatskoga Primorja, pripovjedi mi, da je *sopelo*, ili da pravije kažem *tororo*, njegova djeda dugo bilo do 6 bečkih stopa, i da je strahovito jako zvučilo. Po njegovu mnienju sadanja su *sopjela* mnogo prijatnija, ljepša i praktičnija od starih, budući da su liepa oblika i *nježnijega* zvuka, te da što da je lakše u nje sopjeti nego li u predjašnja. „Sadanja sopela“ — razglaba dalje Radetić — „pristaju sasvim uza sadanju dobu, gdjeno su ne samo ljudi gladji i blaži nego i boce i kruh, pa čak i vojnički bubnji manji nego nekada. Danas neće i nemože nitko sopcem dati toliko vina da piju, koliko im ga treba, da vlažnim uzdrže jezik i grlo, koje se tim brže osuši, čim je *sopelo* veće, u koje sopi.“

Tim prinudjen napravio je Radetić mnogo manje sopjelo od onoga djedova, te će još manje sadjelati, uztreba li mu svoje sadanje nadoknaditi drugim.

Kad bi polag rieči Radetićevih, te polag zvučne jakosti sadanjega sopjela sudili sopjela starijih Slovjena, to su ona u njih ono bila, što u Evrejah trube, o kojih sveto pismo veli, da bi izdavale tako silan zvuk, te su se zidine grada Jerika porušile.

Prije bi svaki sopac sam pravio svoje glasbalo, a sada ih prave glasbalari od zanata. Sopjela najviše ima po hrv. Primorju, Dalmaciji, dalmatinskih otocih, Crnoj Gori i Albaniji; nu rado ih rabe i napuljski Slovjeni i lužički Srbi. Hrvatska poslovica: „cieli božji dan po selu sope“ (t. j. ništ nerade), dokazuje obljubljenost so-

pjela u ovih pokrajinah. Srbija, Bačka, Slavonija i Hrvatska ne pozna sopjela, radi česa se i ne spominje u narodnih pjesmah i poslovicah.

Za upoznaju glasbe sopačke evo triju plesovnih melodija, koje sam ukajdio u Novom (u Prim.) po sopljenju braće Lovre i Mate Radetića.

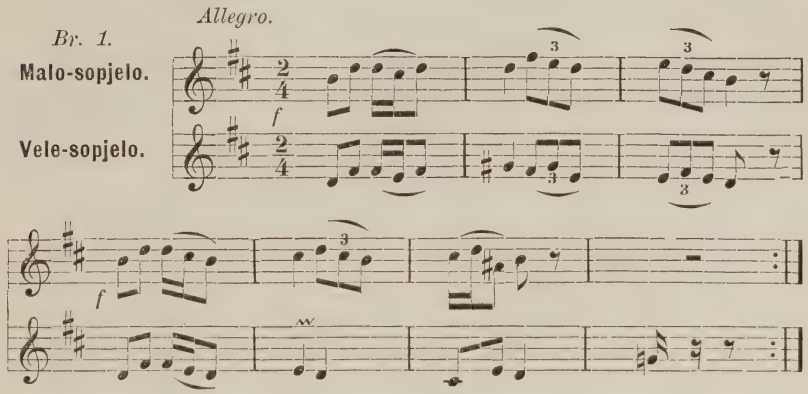

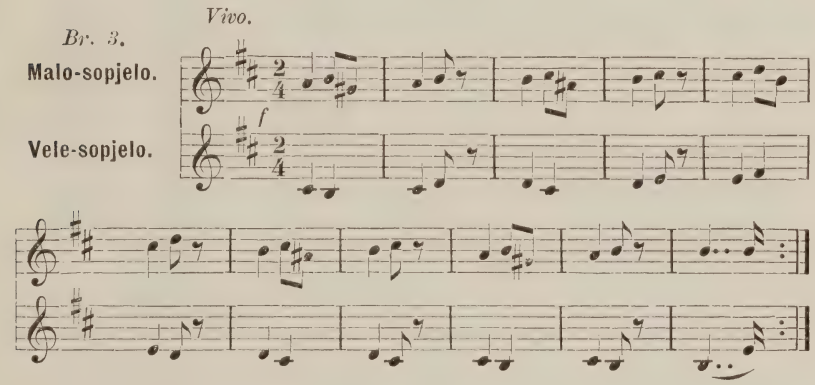

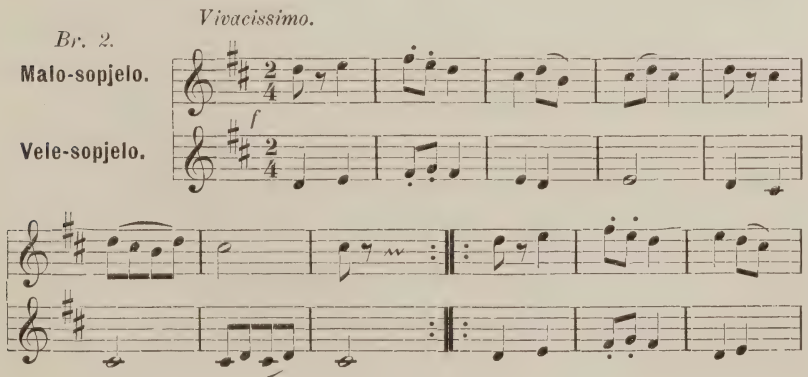

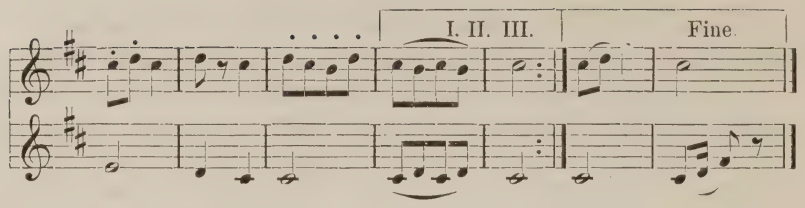

b) Druga vrst sopjela jest *tororo* (u lužićkih Srba *taragav* ili *tarakava* u Magjara *tárogató* nazvane); veće je od običnoga velesopjela te ima *osam* vrtlina. Nutarnji ustroj njegov različan je od sopjelova tim, što je pisak pričvršćen za ciev, koja siže do sopnika (krila). *Tororo* nije dakle od dviju česti, kao što kažu ove dvije slike[1].

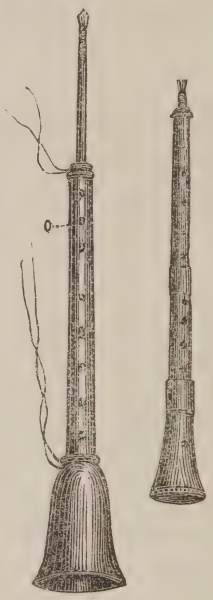

Ovo se glasbalo sada već riedko u nas nadje, nu sačuvaše se rieči *tororo* i *tororaš*, a njimi nazivlju sada sopjelo, tako da se ovo u hrv. Primorju zove i sopjelom i tororom. Hrvatske rieči: *torogonja, torokuša, torokanje, torožati, tàrti* (trti), odnose se na ovo glasbalo, ali sada rabe i u ponešto drugčijem smislu. Prve dvije rieči znače *larmašicu* (Lärmglocke), dakle rek bi veliko glasilo, a ostale jako vikanje, bučenje, dakle intenzivnu zveku.

c) Treća vrst sopjela jest *surla* ili *surna* (ruski *сурна*, litav. *surma*, polj. *surma*, turski *zurna*). Ja sâm ne čuh nikada, da bi naš narod kakovu vrst hautbois-a zvao surlom; no u svih naših rječnicih spominje se „surla“ *puhaljkom* ili *velikom* sviralom. I poljski pisac knez Adam Kazimir Czartorisky zove u svom „Slowinczeku“ (izdanom god. 1829.) *surmu* izrično hautbois. Biti će dakle valjda samo slučaj, što ja toga imena u narodu ne sretoh. Premda neki naši rječnici vele, da je surla *velikom* sviralom, ipak mislim, da nije veća od sopjela, budući da je turska zurna, koju sam svojima očima gledao, čak i manja od *maloga* sopjela. Tursku zurnu opisuje Dr. Ambros ovako: „Die

[1] Slika 1. uzêta je iz magjarskih ilustrovanih novina „Vasárnapi ujság“ (br. 47, od god. 1859.); slika druga iz sbirke pjesama: „Pronički serskoga ludu“ I. Ernesta Smolerja (Grimma 1843, iz svezka VI. na strani 218.)

Oberstelle unter den Blasinstrumenten der Araber nimmt die Oboe, *Zamr* oder *Zurna* genannt, ein. An dem metallenen Mundstück befindet sich ein Rohr von Durrastroh, aber nicht so elastisch, wie das Rohr unserer Oboen, und nicht gleich diesem mit den Lippen zusammen zu pressen, vielmehr muss der Spieler das Rohr nebst einem Theil des Mundstückes beim Spielen in den Mund nehmen. Mit seinem scharfen, hellen Ton ist die arabische Oboe das Hauptinstrument bei Märschen u. d. gl. Von der Zurna spricht auch Prätorius in seinem Syntagma (Wittenberg 1614), indem er schreibt: die Zurna ist eine Teuffels-Glocke und Rumpelfass, die eine schnarrende und kikakende Schalmey hat.“ (I. 116.)

U narodnih pjesmah i pripoviedkah primorskih i dalmatinskih spominje se kadkada i sopjelo i tororo, nu pošto su ove većom stranom još ne izpitane, a u Srbiji, Slavoniji i t. d. sopjelo u porabi nije, zato ne nadjoh na više štampanih pripoviedaka do ove jedne.

D o s t a k l e n o g a b r e g a.

Bio je neki mladić, carev sin; taj je išao tražiti stakleni breg. Kad dodje u šumu, nadje tuj puno ljudi, koji su bili djavli. On zapita najstarijega djavla, da li zna, gdje je stakleni breg. „Ej!“ govori on, „ja za stakleni breg neznam, nu ću videt, ako moja zverad zna.“ Sad *sašvikne va jednu sopelicu* i dojdu sakakove vrsti živine k njemu. Pita ih, ako ka zna za stakleni breg, ale se govore, da neznaju i t. d.

Vidi „Narodne pripoviedke i pjesme iz hrv. Primorja“ Fran Mikulčića. (Štamp. u Kraljevici 1876.)

Nešto o poviesti sopjela.

Pictet u djelu svom „Les origines indoeuropéenes“ (II.) tumači staroslovjensku rieč **сопѣль**, **сопль** ovako: sopele, rus. сопель, malorus. sopiłka, litv. szwepleti = murmurare, kymr. chwibel = fistula, (αὐλός, tibia). Koren rieči **сопль** glasi u sanskritu *svap*, dormire, negda respirare.

Po ovom se tumaču vidi, da je indijski *svap* prema litavskom szwepl (ili kako je u Nesselmannovu rječniku substantiv *sapēlka)* prema slovjenskom sopl i sopjelu, te da glasbalo ovo siže u slovjensku predhistorijsku dobu. I gradivo pisnika načinjeno samo od trsti kaže na jug, a ujedno i na to, da je bio indijski *svap* i slovjenski *sopel* istoga ustroja. Hautbois našega današnjega orkestra ostadoše svojemu obliku vjernije od koga inoga glasbala, pa s toga

nisu toli nagrdjene i umjetno pokvarene, koli ina glasbala. Hautbois, koje ini narodi evropski dugo ne htjedoše rabiti, uzobraziše Slovjeni do neke savršenosti, pa s toga mu i jest oblik daleko prirodniji i ukusniji od inih glasbala, koja za rana primiše te preobličiše ini narodi.

Da su sopjelo rabili svi Slovjeni, kažu nam imena mu jednaka u svih slovjenskih narječjih pa i pismeni spomenici. Najznatnije ove nadjoh u Miklošićevu leksiku:

1. **сопѣвъ пастырьскихъ**, spomenjen u „Stichirarь codd. XI. i XII. bibliothecae academiae petropolitanae. Vostokov".

2. **подобно сопѣемъ глашающе**, u „Antiochi pandectes, cod. membr. saec. XI. russ. bibliothecae voskresenskago novo-ierusalimskago monastyrja".

3. **сопьць**, tibicen, u „Evangelium cod. membr. anni 1056—57, russ. Editum ab Alex. Vostokov. Petropoli. 1843".

4. **къ сопѣли сопоуще**, „Vita Theodosii hegumeni kievo-pečernsis russ. scripta a Nestori (circa 1100)."

5. **сопсти**, „**сопохомъ**", tibia canere, Materialy dlja istorii pisьmen vostočnich, grečeskich, rimskih i slavjanskich. Moskva 1855., excerpta ex Evang. anni 1355.

6. **съглась сопльнь**, Prologus cod. membr. saec. XIV. (1370.) serb. olim A. de Mihanović.

7. **сопльми**, ibidem.

8. **доуга яко изъ оустъ пѣкыхъ сопльми привлачить водоу**. Th. Buslaev Istoričeskaja christomatija cerkovno-slavjanskago i dnevnerusskago jazykov. Moskva 1861. ex Sbornik rumanje. musei rumanje.

9. **сопти, сопѫ, сопеши**, tibia canere, recte flare „**сопѣльми пѣти и сопити**" Georgius (Hamartolus) Chronicon e codd. I. saec. XV., II, saec. XVI, III, saec. XV (1456), bibliothecae comitis Uvarov. Vostokov.

10. **сопьць**, tibicen. Philippi Dioptra, cod. membr. et chart. saec. XV. serb. bibliothecae publicae labacensis.

11. **сопланіе**, sibili, Georgii papae et Petri diaconi dialogi cod. saec. XVI bulg. bibliothecae palatinae vindobonensis.

12. **сопати**, tibia canere, **сопліоць**. Prologus cod. saec. XVI. serb. bibliothecae palatinae vindobonensis.

13. **гоуслн и сопле**, Joannis Chrysostomi et aliorum homiliae cod. chart. anni 1574.

14. **линиь сопль**, canalis, Testamentum vetus, cod. chart. saec. XVI. serb. monasterii Krušedol.

15. **сопль**, tibia. Leksikon sloveno-rosskij sostavl. otc. kir Pamvoju Bernydoju Sacharov, repetitum ex editione posteriori, prior facta est Kioviae 1627.

16. **сопль проходный**, ibidem.

17. **свирѣльныхъ сопилей**, tibia, Menaeum mensium a septembri usque ad ianuarium serb. olim Vuk Stef. Karadžić.

18. **сопль**, tibia ibidem.

19. **сопльнъ глась**, ibidem.

20. **сопоухъ**, siphon, Luftloch. Miklošić.

U predhistorijsku dobu siže i drugo ime ovoga glasbala, na ime hrvatska rieč *tororo* ili *taroro*, ili lužičko-srbska *taragav*.

Po tumačbi Augusta Ficka indijska rieč *tar*, *tàra*, *tarayati* znači prodiran, oštar, cikav zvuk[1], a od toga koriena potiču slovjenske rieči: *taragav*, *tarakava*, *taraban*, *tarlabuku*, *tartanje*, *tororo*, *torogonja*, *torokati*, *torokuša* i t. d.

Poljaci zovu velik neki bubanj *taraban*, a litavska rieč *turtukle* znači *sviralu*, *frulu* (Nesselmann, rječnik str. 111). U Inda bijaše *turti* žalobnom sviralom. Sve ove rieči imaju zajednički koren *tr*, od čega je naš glagol *trti*, *tarem*.

Magjari se bjehu pred nekoliko godina vrlo ojunačili, kako bi ovo glasbalo — u njih zvano *tárogató* (od slov. taragav) — prekrstili glasbalom praotaca svojih. God. 1859. bučahu njim ne samo po novinah nego i po koncertnih dvoranah, dočim bi prof. Adam Szuk svirao u nju. Poslije zaspa *tárogató* sasvim, budući da su hrvatske rieči *tororo* i *sopjelo*, te lužičko-srbska *taragav* otele Magjarom sve iluzije u toj stvari, osobito odkada Miklošić djelom: „Die slavischen Elemente im Magyarischen“, a u najnovije vrieme i Dr. Šulek u razpravi svojoj: „Pogled iz biljarstva u praviek Slavena i napose Hrvata“ dokazao, da su Magjari primili od panonskih Slovjena kulturu a s njome i glasbala, pa ne ovi od onih. Da i ne imamo nijedne pismene viesti o tom, da su Slovjeni rabili sopjelo i taragav već onda, kada Magjari posjedoše sadanju Ugarsku, izviestilo bi nas o tom dovoljno to, što Magjari, došavši

[1] „*Tar*, *tarayati*, sprechen (i. g. tar, durchdringen, sc. mit der Stimme; vgl. sskr. târa, τόρο-ς durchdringend), τορ-έω, durchdringend ertönen lassen, laut sagen, dann überhaupt sprechen; lit. tariu, tarti sprechen; preuss. târin acc. die Stimme. (III. 363.)

u tjesniji savez s Dalmacijom i Hrvatskom, našli su ondje stvari, koje im dotle bijahu sasvim nepoznate. Po predjašnjih riečih znamo dakle, zašto hrvatskomu *tororu* na dlaku naliči *tárogató* peštanskoga narodnoga muzeja, koje uza sav nakit izgleda, kako slika kaže.

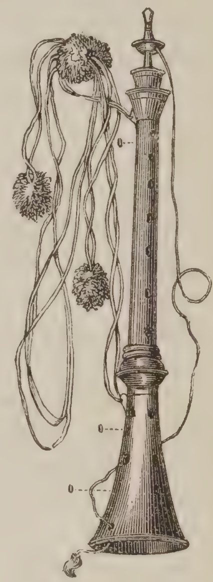

c) Kao što je magjarska rieč *tárogató*, ujedno s onim što znači, uzeta od Slovjena, tako nije s prvine Turkom pripadalo glasbalo *zurna*, koje se uviek smatralo turskim, jer rieč i glasbalo *surna* (i varijante ove rieči) imadu ne samo Heleni, nego i Litvani, s kojimi posljednjimi niesu se nimalo družili Turci. Ant. Matzenauer piše u „Cizí slova ve slovanských řečech“ ovo: „**соурна**, *surna*, strsrb. fistula, pištala: „pustiše surny i trubnye glasy“ (Sabb. typ.), chrv. *surla* 1) id., 2) rostrum, Rüssel, — dle podoby, v. co do přechodu významův **тржба** — srb. *surla*, rostrum, rypák; russ. *сурна;* pol. zastar. *surma* lituus; slk. *surma*, buccina; rum. *surla* fistula; lit. *surna, surmas*, tibia, tuba. — Miklošić Fremdw. z turc. *surna, zurná*. — *surna* ale zdá se býti stejneho kořene s řec. συρ-ισειν, sibilare, συρ-ιστής, pišteć, σῦριγξ syrinx, nřec. — srov. též něm. *surren, surmen*, lat. su-surr-us. — Podobá se tudý, že do turc. se to slovo ze Slovan dostalo.“

U staroslovjenskih dosad poznatih spisih napomenuta je *surna* samo na dva mjesta:

соурьна, fistula: „**вь соурни играти**“ u Životu svetoga Save, napisao Dometian, olim. P. J. Šafařikii. (Miklošić, Lex Palacoslov.).

сирипь, siren: „**сынове его прѣдь кукотомь идѫще и жалостно ꙗкоже сурины пѣнїи прѣкрасны поюще и плачуще**“. (Daničić, Rječnik **Г**. XI. 116.)

Jesu li dakle Heleni ili Slovjeni bili pravi posrednici ovoga glasbala, ne može se za sada još prosuditi; ali konstatirano je to, da syringa nije bila velika ugleda u Helena, da syringašu nije bio put do javna natjecanja slobodan, pa da nije nijedno helensko božtvo prikazano sa ovim glasbalom. Po tom bi se dakle dalo nagadjati, da Heleni nisu dali da syrinx (surna) dodje, tobož kao tudjinče, do ugleda. Vriedno je spomenuti i to, da su oni Slovjeni, koji bijahu sa Turci u bližnjem doticaju, s toga odbacili *surnu*, jer

su ju Turci rabili. To sam spomenuo već kod poviesti gusala i tanbure, pa mi valja postaviti pravilom, da Slovjeni neće nikakve zajednice s Turci imati. Staro sopjelo (surnu, surlu) zadržaše samo hrvatsko Primorje, dio Dalmacije i dalmatinskih otoka, slovjenska naselbina kod Napulja i lužički Srbi — dakle krajevi udaljeniji od Turaka. U Crnoj-Gori i Arbaniji ima doduše sopjela, ali ne toliko, koliko u rečenih krajevih.

Rog (das Horn, Cornu).

Naš narod rabi više vrsti rogova, 1. rogač, 2. kravarski (ili volarski) rog, 3. kozarski rog, 4. rog noćnih stražara, 5. lovački rog.

1. *Rogača* ili *trubljača* (Tritonicum curvum, die Hornschnecke, die Trompetenschnecke, das Tritonshorn) je pužasto uvinuta školjka,

koju nalaziš u svih morih, pa i u jadranskom. Rogača jadranskoga mora jedva je 20—25 cm. a ona indijskoga okeana 3—4 puta tolika. U ovu se školjku može kao u rog trti (blasen), a zvuk joj je mnogo ljepši nego li kravarskoga ili kozarskoga roga[1]. Duž obale jadranskaga mora rogača je djeci igračkom, ali i pastirkam rabi mjesto običnoga kozarskoga roga.

Ova je školjka prve ljude valjda upozorila na rogove životinjske, da ih rabe za glasilo.

Budući da rogače nalaziš u moru, a bog Trifon s otcem i materom si prebiva u zlatnoj palači na dnu mora, to je klasička mitologija ovu školjku nazvala *tritonicum curvum*.

2. *Kravarski rog* je rog volovji ili bivolji t. j. od krutulja, te sad veći sad manji, kao što kažu slike na sliedećoj strani[2].

Ciela meštrija kako se rog pravi sastoji u tom, da se rog razstavi od glave životinjske, unutri očisti, te se od zaroga (Hornspitze) toliko odreže, da se tuda može u nj trti. Donji se otvor rožni odreže ravno, cio se rog ostruže, pa da bude još gladjim, otre suhom halugom (Seegras), šašom (Rietgras, Lisch) ili drugom kakvom travom.

---

[1] Ovaj je „Tritonium Segnense“ iz jadranskoga mora, te se nalazi u hrv. nar. muzeju.

[2] Oba su ova roga u mojoj sbirci; mali bijaše nekoga bosanskoga kravara, veliki nekoga slavonskoga.

Radi udobna nošenja, t. j. da se uzmogne o ramenu vješati, ureže se malo i gornji i dolnji kraj roga okolo naokolo, pa se oko toga ureza obvije uzica.

Tarenje u rog ne treba velike vještine, budući da kod toga ne treba na išta ina paziti, do li da se gornje zjalo roga pritisne na kut ustana, te da se uz inače zatvorena usta jako u nj puše, ili bolje rekuć, da se zrak silovito u nj rivlje (tare).

Glavni glasovi, koji se dadu izvesti iz kravarskoga roga, jesu prirodni *c, g, c, e, g,* ali se može jačim ili slabijim trenjem izvesti i nekoliko srednjih glasova. Izvodjenje glasova iz roga označuje glagol *trti:* „u rog se tare“, to karakteriše sasvim točno funkciju t. j. način puhanja, koje biva gurimice, te čini, da se odmah lome zračni iliti glasovni valovi [1].

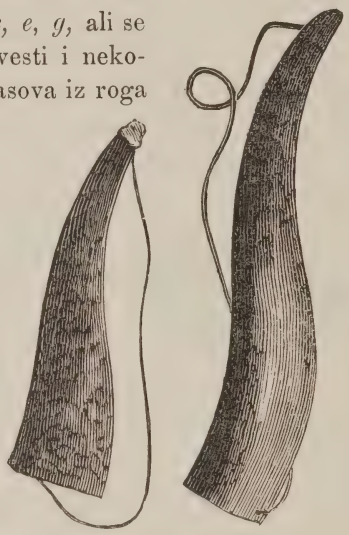

U mnogih se pokrajinah naše domovine veli i *rožiti, tuliti, trubiti*, ili *puhati* i *duhati*, nu ove posljednje rieči držim nevaljalim prievodom njemačke rieči *blasen*, što kod tarenja u rog nikada ni ne biva.

Veliki se rogovi zovu rožine ili rogulje. Kadkada rese kravari svoj rog raznoliko, urezujući u nj šiljatim nožem raznih slika. Tako vidjeh u Hercegovini rog, u koji je bio urezan boj medju nekim vodjom i nekoliko Turaka. Kako me uvjeravaše austrijski podkonzul u Trebinju, gosp. Vuk Vrčević, bijahu slike toli pogodjene, da si mogao odmah na prvi pogled razpoznati svaku osobu.

Osim volovjih rogova rabe naši kravari i limene, koji nisu doduše uvinuti, nu za to mnogo dulji. Ovi rogovi nisu dakako njihov rukotvor, nego kakova limara ili kotlokrpe. Takov limen rog vidjeh kod vukovarskoga občinskoga kravara, koji bi jakim trenjem i tuljenjem rano u jutro ljude iz sna budio, koji su imali krava, a i one koji nisu imali.

[1] Kaže se takodjer „lan se tare“ a orudje kojim se tare, zove se *trtilo, trlica,* što je u toliko vrlo domišljato, jer i ovdje način lomljenja lana biva gurimice, te se zračni valovi kod svakoga maha presiecaju i prelamaju, od čega se radja neki štropot.

Kao što kaže ime ovoga glasbala, rabe ga kravari, i to goneć blago na pašu i sa paše. Za jedno i drugo ima posebnih zova, koje razumiju ne samo ljudi nego i stado. Čim počne pucati zora, a pastir tare u svoj rog ovaj zov:

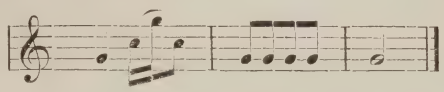

tada skoknu ne samo sluge i služkinje na posao, nego i blago poteče, da brzo progrize posljednji zalogaj krme, te nestrpljivo čeka oslobodjenje iz zatvora. Zamnije li pak ovaj zov:

tada poteče sluga otvoriti dvorištna vrata, te dočekati na povratku goveda, koje naš seljak ne zove zaludo „blagom“ svojim.

Osim ovih zova imadu naši pastiri još i inih, tako zov na pojitbu:

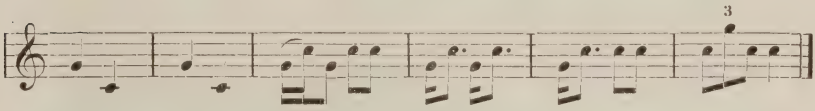

ili pak znak, da je koje govedče uteklo ili u kvar zašlo:

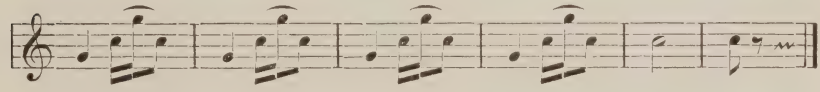

ili pako, neka ljudi ne puste blaga iz staje radi zla vremena ili radi kuge ili vuka:

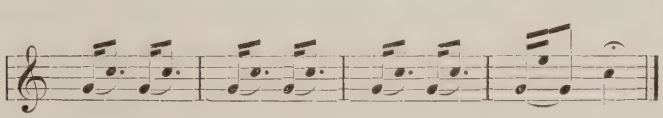

Hoteći pastiri doznati, je li tko u daljini zove, je li kola dolaze i t. d, onda primaknu tanki kraj roga k uhu si, te prisluškuju. Tada se rog zove *slušalom*. Sjedi li pastir uza širok jarak ili rieku, pa hoće li što reći pastirom s onkraj, to *govori u rog*, a onda se ovaj zove *doglašalom*.

U naših poslovicah rabi često rieč „trt mrt“ označujući jecanje ili zabunu kojega čovjeka. A poviest nam veli, da su Rimljani (a valjda i stari Slovjeni) kod sprovoda mrtvacah trli u neku vrst roga, koju bi zvali žalobnom tibiom (tibia siticinum), pa mislim, da je ovo „trt mrt“ s prvine valjda značilo: „trti mrtvacu koju popievku“.

3. *Kozarski rog* načinjen je od komada kozjega roga, te ima dvije vrtline, porad čega se može iz njega izvesti više glasova nego li iz kravarskoga. Glas kozarskog je roga čagrtav, nu dosta intenzivan. Da uzmogneš u nj trti, ne treba ti jakih prsiju, nu osobit način puhanja, budući da se ne pritisne sasma kao kod kravarskoga roga na kut ustnica. Glasbalo ove slike[1] dugo je 18 cm. a na dolnjem je kraju široko 4 cm. Kozarski rog rabe većinom samo žene i djevojke, jer ove ponajvećma i čuvaju koze.

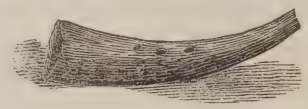

4. *Rog noćnih stražara* razlikuje se od kravarskoga samo tim, što je u gornjem zjalu utisnut pisnik (duduk, pištaljka), koja pristaje sasvim, te je na rubu obavita lanom i zaliepljena voskom.

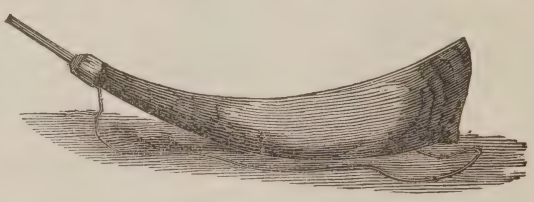

Zvuk ovoga roga ne ruče koliko zvuk kravarskoga, ali ima jednaku glasovnu zalihu.

Valja pripomenuti, da se u taj rog ne tare poput kravarskog roga, nego se gotovo tako u nj tare kao i u sviralu, pa zato se i kaže da se u ovaj rog *svira*.

Napjev noćnih stražara skoro je svagdje jednak; ja bar čuh n. p. kostajničkoga stražara, gdje uprav istu melodičnu frazu svira, koju bi nekad svirao dolnjogradski osiečki noćni stražar. Ma ako je već i dugo tome, da sam ovoga slušao svaku večer, zvuči mi u uhu njegov zov još i dan danas, te mislim da neću — ukajdujuć ga — pogriešiti ni za jedan glas.

Odsviravši noćni stražar svoj zov:

---

[1] Ovaj je kozarski rog od neke kozarke sa bosansko-dalmatinske medje u mojoj je sbirci.

[2] Ovaj je rog u mojoj sbirci, a pripadaše nekada noćnomu stražaru obćine Almaša u Slavoniji.

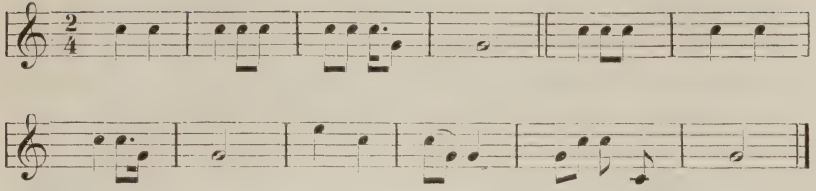

zavikao bi na pol pjevajući: „Gospodari, gospodarice! Čuvajte vatru i kućice, deset sati udarilo.“

Dan danas doduše ne veli osiečki noćni stražar ondješnjim žiteljem, koliko li je sati odbilo, nu po selih, pa možda i po manjih gradovih, noćni je stražar još uviek goso, te roži još uviek svoju staru kajdu.

Takav sam piev čuo i u Velikom Borištovu (hrvatsko selo u šopronjskoj županiji u Ugarskoj) od noćnoga s ražara Stjepana Drdaka, koji je nekim muklim, rek bi, tajinstvenim glasom, na pol govoreći, ovako pjevao:

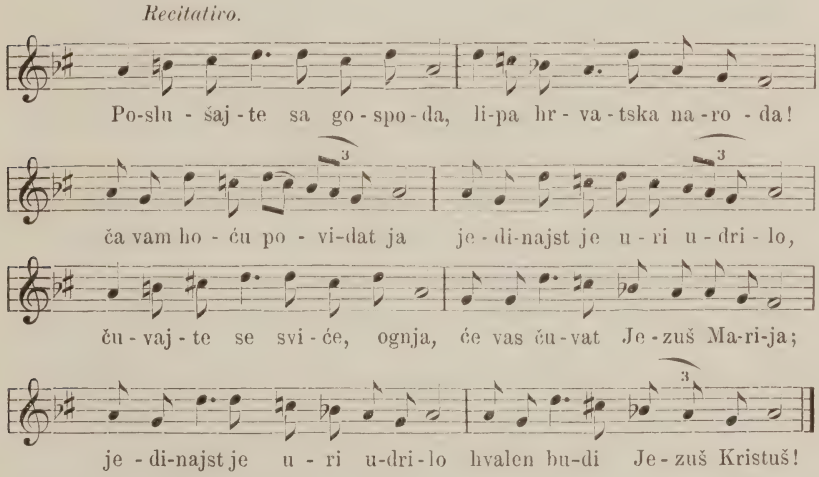

5. *Lovački rog* razlikuje se od kravarskoga tim, što ima limen *našak* (Schalltrichter), koji obsiže trećinu ciele rogove dužine, te limen pisak poput trube. Dvie su vrsti lovačkoga roga: *mali* i *veliki*. Slika na sliedećoj strani kaže mali lovački rog [1], dug 60 cm.

[1] Ovo glasbalo potiče iz Hrvatske, te je sada u sbirci presv. gosp. Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, ono je baština od njegova djeda, koji ga je nosio po svojih lovih.

Veliki lovački rog često je još jedanput tolik, a rabe ga samo ljudi jaka ustroja. U lovački se rog trubi kao u trubu, zato kaže i narod da se u lovački rog *trubi*, a ne *rože* ili *tare*. Zvuk lovačkoga roga zove se *rogobor* ili *trtor* (тръторъ). Jačim ili slabijim puha-

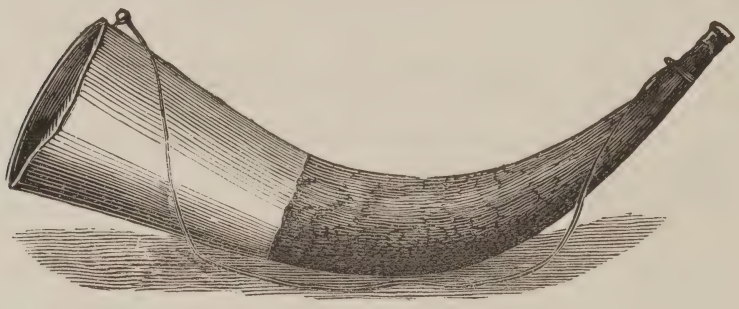

njem, raznim držanjem ustana kod zapuha (embouchure, Ansatz) dade se iz njega osim prirodnih glasova izvoditi još i nekoliko nuzglasova. U svem ima lovački rog ove glasove:

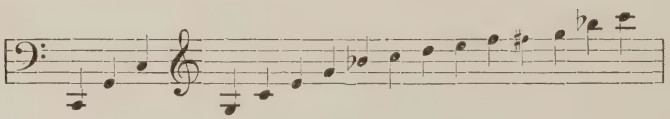

koji zamnievaju vrlo jako, a iz velikog lovačkog roga upravo ruču. Kažu, da se razni zovi lovački, kojih žalibože neznam, kadkada čuju i više sati daleko.

Lovački rog rabe podosta svi južni Slovjeni, nu nigdje više nego li u hrv. Zagorju, gdje se po gorah love veliki lovovi. Nekada bijaše ovo glasbalo ne samo *habernjačom* (Signalhorn) kod lova nego i u ratu, a tada bijahu rožničari uviek oko vojvode.

Osim ovdje spomenutih primitivnih rogova imahu stari Slovjeni i kovnatih, koji bijahu više manje imitacija prirodnih rogova.

Rožinu kovnu zovu *rogovcem*. Dandanas ima naš narod samo prirodnih rogova, nu u Trenkovo doba bijahu još narodnimi glasbali oni umjetni rogovi, koji se prave od rogovca. U Rusa kovnati su rogovi velika ugleda, a ruska lovačka glasba zadivila je sviet. Ova bo je glasba tako uredjena, da svaki momak sbora t. j. svaki rožničar izvodi samo jedan glas iz svoga roga, koji je poput doglašala, pa da onda ima dotle čekati, dok bi opet došao ovaj glas u glasbenomu komadu. S toga treba najmanje do 30 ljudi, da se uz-

mogne izvoditi koji pomanji glasbotvor. Samo izvrstni glasbeni sluh Rusa i zapt kojemu je Rus vikao, omogućuje izvoditi ovakov ensemble. Prvi, koji je ustrojio rusku lovačku glasbu godine 1754, dakle za vlade carice Jelisave, bješe Čeh Mareš, koji bijaše tada kao glasbenik u službi lovačkoga nadmeštra Naryschkina u Petrogradu. Godine 1832 otisne se neko družtvo takovih rožničara iz Moskve na put po Inglezkoj, Francezkoj i Njemačkoj, gdje je dvie godine dana sticalo veliku slavu.

Nešto o poviesti roga.

Veleći poviest glasbe, da nije još nadjen prvi izumilac roga, komično je s toga, jer stari oblik glasbenoga roga nije ništa izgubio, niti mu je šta dodano. Dignuti pak rog izgubljen od živa govedčeta ili preostao od mrtva, odrezati zarog, pa u rog trti, toli mi se čini slučajnim, da se to nikako nemože nazvati izumom[1], a ja malne mislim, da se je već iza Adamova doba trlo u rog. S toga neće biti od potrebe dokazivati, da je u starih Slovjena bilo primitivnih rogova (glasbala rožnih), jer ako su ih poznavali već prastari ljudi, tada su ih bez dvoumbe i stari Slovjeni poznavali. — Medjutim ako se i nebi htjeo truditi da saberem za tu stvar dokaza, to mi ipak već s toga valja nabrojiti nekoliko svjedočanstva, da uzdržim dosadanji red iztrage, pa da se ne reče, e ja se hoću tim oteti neprilici.

Dokazom, da su stari Slovjeni i Litvani rogom razumievali zbilja glasbalo, evo rieči Dlabacza: „U Čeha se zove ovo glasbalo *roh*, u Poljaka *rożek* i *róż*, u Rusa рожокъ, — u Hrvata i Srba *rog*, staroslavenski i bugarski рогъ, slovenski *rog, rožnica*, litavski *rágas* (Blashorn) — te u svakog ovog plemena znači glasbalo, muzikalni instrumenat“. („Nešto o glasbalih Čeha“ str. 87.) I u kraljedvorskom rukopisu spominje se kao takav „Vzezvučali hlasi *rohóv lesních*“, (Výb. I. 50.)

Od pismenih podataka iz staroslovjenskih spisa evo ovih:

---

[1] „Die Erfindung des Hornes verliert sich bis in's tiefste Alterthum, denn schon in den Nachrichten über die ältesten Völker wird seiner gedacht, indem dieselben Thierhörner zu musikalischen Instrumenten umgestalteten. (Kako?) Der Erste, welcher solchen Gebrauch davon machte, soll der Chinese Khy-pe gewesen sein; indessen ist darüber nichts Gewisses bekannt, und der eigentliche erste Erfinder des Hornes noch nicht ergründet.“ Bernsdorf Lex. II. 447.

1. рогъ, cornu, spomenut u „Monumenta palaeoslovenica e codice suprasliensi edidit Fr. Miklošić slov. Est vero codex membr. saec. XI. slovenicus.

2. рожаникъ, arcus, vere est res e cornu facta in cod. „Prophetae cum commentariis, descriptus e cod. anni 1047.

3. рожаньць, arcus. ibidem.

4. рожанъ, corneus „тржьа рожана“ in Psalterio cum commentariis uti putant S. Athanasii cod. membr. saec. uti videtur XII. bulg.

5. рогь, cornu „вьздвиже рогь спасенїа нашего“ „Život svetoga Save“ (1200), napisao Dometijan.

6. въстроуби рогомь, u Th. Buslaev Istoričeskaja christomatija cerkovno-slavjanskago i drevne-ruskago jazykov ex Evang. anni 1400.

7. рѡгь царинь науииюнь сребрѡмь позлаћень и зьмалдѡмь с покрикѡмь“ spominje se u povelji, koju su „Comes et Nobiles Ragusii“ 5. Juna 1466 hercegu Stefanu predali.

8) рогль, cornu, u „Opisanie slavjanskich rukopisej moskovskoj sinodalnoj biblioteki“, ex bibliis anni 1499.

9. рогь двора, u „Joannis Chrysostomi et aliorum humiliae cod. chart. anni. 1574.

10. роговница, cornupeta „роговница водець“ u Dictionarium trilingue édidit Th. Polycarpi Mosquae 1704.

Deveti gornji citat tvrdi o nekom „rogu dvora“, a sedmi, da su stari Slovjeni poznali i imali ne samo primitivnih rogova, nego i takovih, koji su bili posrebreni ili inače fino izradjeni. Ovo se u ostalom samo sobom razumieva uz onu orientalnu razkoš, zavladalu po dvorovih slovjenskih vladara i vojvoda. Bilo bi dašto vriedno, kad bi dokazom imali koji primjerak ili bar nacrt takova umjetno obradjena roga, svojine kojega slovjenskoga kralja ili dvorskoga rožničara; nu budući da smo ubogi takvimi spomeni umjetnosti, pa bi se ovakov rog u vanjskih muzejih lakše mogao naći nego li u našem još mladom, s toga dajem (na sliedećoj strani) sliku onoga roga, koji imadjaše nekad Karlo Veliki, a sada je u riznici u Cahu (Aachen)[1].

Nećuj ikoliko da dvoumim o pravoti ovoga prekrasnoga roga, koji je izdjelan od slonove kosti, nu mislim, da je po svoj prilici djelo iz tako *zvanoga* istoka a ne sa poljana franačkih, pa bi mo-

---

[1] Rog Rolanda, u koji je ovaj trubio godine 778. u urvinah roncevalleskih u Navarri, dugo čuvahu u manastiru Nonnenwertu kod Rolandsecka, sada je u riznici stolne crkve sv. Vida u Pragu.

gao biti vrlo nalik rogovom negdanjih slovjenskih velikaša. Na grbovih plemićkih porodica često je vidjeti sliku roga, što znači, da se porodica ima brojiti u odlične. Rog dakle nije uviek dokazom, da je praotac kojega plemića vojvodom bio u boju.

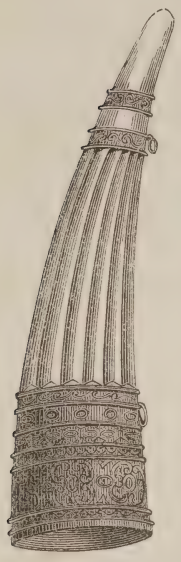

Je li indijski *turti* bio prirodan rog ili već više umjetno sadjelan, o tom poviest ne ima izviestnih viesti, ali da je *turti* bio *rog* a ne frula, kako neki mniju, o tom svjedoči slovjenska riječ *trti* i тръторъ.

Oni noviji rogovi okruglo zavinuta lika vele da su god. 1680. izumljeni u Parizu, premda je već Varro (latinski pisac iz trećega stoljeća) rekav, da su glasbala, načinjena od bivolskih rogova („ex bubulo cornu“) zavinuta bila: „Buccina, quae in semet aereo circulo reflectitur“. U ostalom, ako je sadanji orkestralni rog zbilja izumljen tek oko god. 1680, to bješe opet Slovjenin, koji se pobrinu za dalnju razprostranitbu njega. To bješe na ime češki grof Franjo Antun Spörken, koji vidje to glasbalo u Parizu, pa mu tako omilje, da ga je dao dvojici svojih sluga, da mu se nauče, a tim predje ovo glasbalo u Njemačku. Na svoj trošak posla za tim nekoga Većeslava Svede, rodom iz pruske Lise, u Pariz istom nakanom. Pa tako bismo mogli poput Vuka uzkliknuti, da ima uviek i svagdje Slovjena gdje se nešto radi o kojem glasbalu.

Truba.

Trubu prevode naši rječnici sa njemačkom rieči „Trompete“ ili „Posaune“, što je samo onda istina, kada se rječju *truba* ne misli sadanja savinuta trompeta orkestra, nego ono drevno glasbalo, čiji lik nalaziš na starinskih spomenicih helenskih i rimskih.

Slovjenska se truba razlikuje od roga tim, što nije načinjena od roga životinjskoga, nego od tikve, drva ili kovi. Truba sastoji od duge tanke cievi, u koju je udjenut *tulac* (Mundstück), pa od *trubila* (Schallbecher, Schalltrichter). Obično ne ima ni vrtlina ni epkala (Klappe).

Južni Slovjeni imadu *tri vrsti* truba: *bučinu-trubu, trubjelu i trumbentu.*

1. *Bučinu* ili *bušu* (u Sriemu zvana i *bušo* ili *pirgeta)* poznavahu stari Rimljani imenom *buccina.* Bučina je glasbalo još manje umjetna kroja nego li kravarski rog, budući da je tako rekući uzeta od prirode ne sastojeći se od ničega inog do li od tikve (Flaschenkürbiss, Heberkürbiss). Ovu tikvu, kad ju ne rabi glasilom, zove narod: hrg, jurgeta, krga i duganja.

Bučina se djela ovako: Dozrievši tikva i otvrdjevši vanjska kora razstavi se od debla, koje se ponajčešće penje uz koje drvo, te se za nekoliko mjeseci objesi u dimnjaku, da bi se tako unutri sasma posušila. Osušivši se, razpolovi joj se kruška (dolnji dio, t. j. prava tikva), a duša se i sjeme izvadi, gornji se kraj cievi (šiljak) odreže te šibom ili žicom očisti. Podržavši zatim nutarnji dio ovako uredjene tikve kratko vrieme nad slabim plamenom, da bi se tim preostale možda niti izpržile, evo bučine gotove, pa se odmah može u nju trubiti. Najčešće utaknu u bučinu podulji drven pisak, a tada trubeći u nju okrenu ju prema tlu. Ne ima li bučina piska, onda u nju trube kao što u kravarski rog, pa ju tako postrance i drže. Rimljani poznavahu obje vrsti bučine, nu češće bi imali *„buccinu"* sa *„phorbeijom"* nego li bez nje.

Glasbala ovdje narisana[1] duga su 65 cm., od čega je ciev duga 50 cm., a bučilo (tutnjilo, Schallbecher) 15 cm. Bučina ima istu glasovnu zalihu koju i kravarski rog, nu glasovi joj nisu toli intenzivni koli u roga.

Za oznaku glasbanju u ovo glasbalo rabe glagol *bučati, bučiti, bušiti, piriti* ili *tuliti.* Posljedna se ova rieč rabi samo onda, kad bučina ima tulac (tuljac, tuljak dulac)[2]. U Slavoniji i Sriemu, gdje raste tikva-pirgeta u izobilju i divlje, dom je i glasbala bučine.

[1] Obje su bučine u mojoj sbirci; jedna potiče iz Valpova u Slavoniji, a druga iz Iriga u Sriemu.

[2] Neki seljak, vozeći me od Slankamena u Rumu, reče mi — kad ga zapitah za ime trubila (Schallbecher) u bučine: „Obično se zove

2. *Trubjela* isto je glasbalo, koje Niemci zovu „Krummhorn“ ili „Alpenhorn“. Načinjena je od meke kore drveta, recimo od vrbove ili brezove, koja se reže u duge ljuštrine pa se cievasto obvine. Da ne bi ciev t. j. ljuštrine popustile, omota se lubom ili špagom, te da zrak neuzmogne izlaziti, zaliepe se okrajci korteteklinom ili voskom. Prema dolnjem kraju razširuje se ciev, te prelazi u trubilo, kao što kaže ova slika[1].

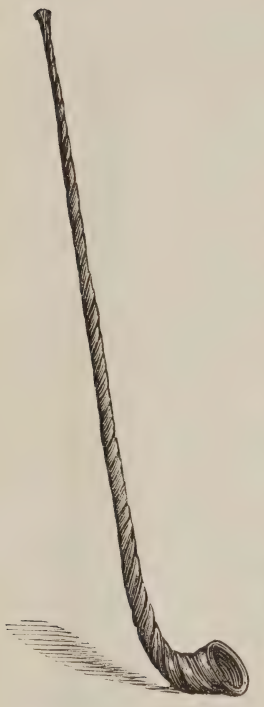

Tulac ili *trubnjak*[2] (Mundstück) trubjelin jest drven ili rožnat, te mnogo dulji od tulca moderne trube (Trompete). Glasovna zaliha trubjelina jest: *c, g, c, e, g,* nu se može izvoditi i gornji *c,* gornji *e* i još nekoliko srednjih glasova, već kako je trubač vještiji ili ne. Mnoge trubjele imaju i vrtlina, uz koje se onda može trubiti čitava diatonička ljestvica. Zvuk je ovoga glasbala sentimentalan i ugodan, a u velikih ovakovih trubjela i bučan.

Trubeći drže ovo glasbalo tako, da trubilo bude na tlu. Rabe ga većinom gorjanci nu i dolinci. Najviše ga nalaziš po Kranjskoj, Štajeru, u Slovjena baranjske županije u Ugarskoj, po Hrvatskoj, i u Rusina ugarskih i galičkih. Haquet piše: „U Dolenaca kranjskih izvode seoski mladići bučnu glasbu iz trubjela, devet stopa dugih; sve dva po dva trube zajedno i to vrlo skladno[3]. — U Niemaca trubi se „Alpenhorn“ već od pamtivijeka najviše po Švici; ina njemačka ga plemena rabe vrlo riedko ili čak nikad. S čega je to, ne znam; nu

kruška, ali kada se u nju tuli onda se kaže: *tutnjilo, bučilo* ili *trubilo,* ili kako se već hoće.“

[1] Nacrtana po trubjeli jednoga hrvatskoga pastira iz okolice Villánya, baranjske županije.

[2] Trubnjak znači inače i Maulkorb. Ovo drugo znamenovanje kaže nam, kako naš narod zna stvari oštro i potanko razlikovati. Niemac zove i pisak i trubnjak „Mundstück“ t. j. ein Stück welches in den Mund kömmt, nu trubnjak se ne tura poput piska u usta, nego se usta u trubnjak ture. Time pako postaje trubnjak pravim Maulkorb-om.

[3] Vidi B. Haquet: „Beschreib. d. süd-, west- und östlichen Wenden“, glavu: „Die Dolenci Krains“, 1801.

toliko sam već čitao i čuo o starih slavenskih naseobinah u Švici, da mi se misao namiće, e su Slovjeni ostavili ondje ne samo poviše rieči [1], nego i nekoje stvari i običaje.

3. *Truba, trublja, trumbeta*, jest, kao što kaže dolnja slika [2], ili od jednoga komada drva, ili sastavljena od dva ili više letava, dùga zvanih (чрѣпиие троубы). U prvom je slučaju truba čisto okrugla, te se zove *trubljica*, nalik je rogu ili doglašalù, a u posljednjem nešto srhava. Naša je truba 60 cm. duga, a promjer trubila je 9 cm., nu ima ih i još jedanput tolikih. Da bi se zapriečilo pucanje glasbala, načine mu obruče drvene ili željezne. U staro bi doba okovali trubu i srebrom ili zlatom (златокованоую троубоу), a manje bi napravili sasvim od srebra ili zlata (троубиць златъ). Ovakove su imali kraljevi. Kasnije bi trube imale i epkala (Klappen), što dokazuju rieči: *epkalo*, *dvoklopan*, *diharka*, *priklopac* i t. d. Svaka trumbeta, hoćemo li da bude za trubljenje dobra, ima se prije namočiti, jerbo se razsahne. Pastiri metnu ju obično u kakvu baru ili potočić, te ju ostave tako dugo dok se ne naduhne.

Naša truba netrepeće toliko, koliko sadanje trube vojničke od žute mjedi, nu svakako zvuči intenzivnije, te se dalje čuje neg ova. Gundulić veli: „Od paklene oštre trublje razdira se trubnja mukla", a Palmotić: „Slaba je trešnja, ka sviet hara pri trubljenju silnu toli"; Došen pako veli: „Evo trublja glas uzdiže, na sve strane nek odliže, da na pomoć vojsku zove i sakupi vitezove." (Aždaja. 1760.)

Sada ju rabe lovci, pastiri i težaci, osobito u planini za medjusobno dozivanje i dogovaranje raznimi zovi. Prije ju rabljahu najviše u boju — „bojna trublja, na boj trubiti" (Gundulić), „Gdjeno bojne glas zaječi trube, tamo Muze mili svoj glas gube" (Mato

---

[1] Po Dr. Josipu Stadleru: „Versuch eines schweizerischen Idiotikons" (Aarau 1812) rabe Švicari množinu rieči, o kojih slovjenskom poreklu sumnje ne ima, n. p. *plan* (Bergweide) od *planina*, *dauren* od *driemati*, *draie* od *draga*, *dullen* od *tuliti*, *ladi* od *ladja*, *Rood* (Ordnung) od *red* i t. d.

[2] Trublja ova u mojoj je sbirci, te potiče iz hrv. Zagorja, iz Prigorja u župi Kraljev-Vrh, napravio ju je neki tamošnji pastir prije jedno 10 godina, a dobio sam ju uz još jednu novu od veleč gosp. župnika Stjepana Večkovića.

Topalović) — da dozovu vojnike u okup, ili da narod upozore, e će sada nešto proglasiti (глашенїе трꙋбно).

Truba nalaziš u svih južnih Slovjena, ako i ne toliko njih, koliko nekada. Koliko ja znam najviše ih ima po hrv. Zagorju, a nalazi se više manje po svih hrvatskih prigorjih, gdjeno ju zovu *trumbenta* ili *trumbeta*.

Po kazivanju zagrebačkoga preparandijskog profesora g. Škendera Fabkovića, neizmjerna je velika trumbetina u nekoj šumi blizu Jaske (u Hrvatskoj). Duga je 8—10 metara, te leži dûljem na dvjema kladama. Zvuk ovoga monstruma orijaški je, pa zatrubiš li u nju ili bolje rekuć, zakrikneš li u nju, čitava šuma zatutnji. Ova truba, ili možda bolje doglašalo, leži ondje već 60 do 80 godina, pa da ju pastiri onih krajeva načiniše za dozivanje razštrkanoga blaga po šumi. Ja glavom ne vidjeh ove trumbetine, a niti ne mogoh pravo doznati za mjesto, gdje bi bila, akoprem sam već dosta okolo popitivao.

U mnogih krajevih razglasuju skorašnju krupu ili mraz trubljenjem, osobito ondje, gdje pojače goje vrtove, kao n. p. u Bugarskoj, Ima ljudi u selu, koji u tu svrhu obavljaju posao proroka vremena. Čim taj odabranik zatrubi u trubu, sve poteče u vrtove, da nježnije mlade rastline: dinje, grašak, cvieće, sadnike i sadnice pokrije slamom, trnjem, zdjelami itd. — To je po svoj prilici vrlo drevni običaj, jer i Česi imaju poslovicu *„na mraz trubiti“*. Ljudi nevješti običajem naroda slovjenskoga tumačiše rieč *„na mraz trubiti“* tako, kao da bi Česi htjeli trubljenjem mraz protjerati, pa uzporediše ju sa njemačkom „Gegen den Wind segeln“, nu to je sasma krivo.

Narodne poslovice.

a) hrvatske.

Bog ne *trubi* za što čoeka gubi. (Vuk.)
Zuji kao *tikva* na oranju. (Vuk.)
Prije *trublje* treptiš. (Daničić.)
Ne čuje nebesa, osalika *trubesa*. (Kuhač.)
U jednu *tikvu* pušu. (Kuhač.)
Vino ne muči nego *buči*. (Kuhač.)
Nema vjetra koliko u *tikvi* (u trubi). (Kuhač.)
Neraztrubljeno, neoplakano i neopjevano (d. h. gänzlich vernachlässigt.) (Kuhač.)

b) češke.

Jest sám svým *trubačem.* (Str. 548.)

Hle, pec se svalila, a *trouba* tu ostala. (Str. 564.)

Troubí na mraz. (Str. 564.)

Hústí v paprsky a věžníci chramý obrážejí, *trúbiti* a chaŕi říji. (Str. 573.)

To jde po *troubách.* (Už se o tom mluví. Str. 607.)

Na jeden roh *troubitì.* (Str. 634).

Fr. L. Celakovsky.

Zagonetke.

Bacih *tikvu* u more
tikva dade bumbore
a bumbori trakove,
a trakovi batove. Tikva, bučina.

Puštah šticu u more,
a štica trakove,
a trakovi cvjetove,
a cvjetovi *tumbeke,*
to se čulo ù Mletke. Bučina.

Pustih špicu u more,
pusti špica trakove,
a trakovi *trumbete,*
te se čulo u Mljetke. Bučina.

Turih trakove u more,
a trakovi makove,
a makovi *trompete lubende.* Bučina.

Bacih malo u polje,
polje pušti trakove,
a trakovi ćetove,
a ćetovi *tumbake.* Bučina.

Iz „Sbirke narodnih zagonetaka" od Stojana Novakovića. Pančevo. 1877.

Narodna pripoviedka.

J e d n a g o b e l a u k a o a d r u g a i z k a l a.

Žena Premudroga Solomuna zagleda se u nekaka drugoga cara, i namisli da ostavi prvoga muža i da bježi ovome drugome; ali nikako nije mogla, da se ukrade, jer ju je Solomun vrlo čuvao;

za to se dogovori s ovijem drugijem carem te joj pošalje napitak da popije, pa se učini kao mrtva. Kad ona tako umre, Solomun joj osiječe mali prst u ruke, da vidi je li zaista umrla, i kad vidi da žena ne osjeća ništa, nego da je mrtva, onda je zakopa. A onaj car naredi svoje ljude, te ju noću iskopaju i donesu njemu, i on joj opet nekako povrati život, i uzevši je za ženu stane s njome življeti. Kad Premudri Solomun dozna šta je bilo od njegove žene, on se digne da je traži, i povede sa sobom podosta oružanijeh ljudi, pa kad dodje blizu stolice onoga cara, što mu je ženu uzeo, ostavi ljude u šumi, kazavši im, kad čuju *trubu* da *zatrubi*, onda da idu na njezin glas njemu u pomoć, noseći svaki pred sobom po zelenu šumnatu granu, a on otide sam u carev dvor. Kad tamo, a to žena sa slugama sama u dvoru, a car otišao u lov. Kad žena opazi svojega prvoga muža, ona se poplaši, ali ga opet nekako prevari, te ga u jednoj sobi zatvori. Kad car dodje iz lova, žena mu kaže, da je došao Premudri Solomun i da je u toj i toj sobi zatvoren: „nego“, veli, „idi sad odmah njemu u sobu te ga posijeci, ali se nemoj šaliti da i što počneš s njim govoriti, jer ako ga pustiš samo jednu rieč da progovori, prevarit će te.“

Car s golom sabljom u rukama otvori vrata i podje k Premudrome Solomunu, da mu odsiječe glavu. Solomun je mirno i bez straha sjedio na jastuku, pa kad vidi ovoga gdje ide k njemu sa sabljom, a on se nasmije. Kad car to vidi, nije se mogao uzdržati, da ga ne zapita za što se smije, a Solomun mu odgovori, da se smije *gdje car cara hoće da pogubi* na ženskom uzglavlju. Car ga onda upita: „A da kako?“ A Solomun mu odgovori: „Ja sam već u tvojim rukama; sveži me pa izvedi na polje iza grada te me pogubi na vidiku, pa prije nego me pogubiš zapovjedi, da se tri puta *zatrubi u trubu*, da čuje svatko i ko hoće da može doći da vidi, pa će poći i gora da gleda, gdje car cara gubi.

Car to posluša, osobito da vidi, da li je istina, da će i gora poći da gleda, gdje car cara gubi. Pa onda sveže Solomuna i metne ga na jedna prosta kola, pa ga sa svojim momcima i dvoranima povede na polje da ga pogubi. Kad su tako išli, Solomun se kroz kola bio zagledao u prednje točkove, pak se u jedan put nasmije. Car koji je pored njega jahao na konju zapita ga, što se smije, a on mu odgovori: „Smijem se gledajući, kako jedna gobela u kao a druga iz kala.“ — Onda car okrenuvši glavu od njega rekne: „Hvala Bogu, ljudi govore Premudri Solomun, a on budala!“

Kad u tom dodju na mjesto gdje hoće da ga pogube, car zapovjedi, te se jedanput *zatrubi*. Kako čuju *trubu* vojnici Solomunovi, oni se krenu. Kad se drugi put *zatrubi*, oni se stanu primicati, ali se ljudi nijesu vidjeli nego samo zelene grane pred njima kao gora. Car se tome vrlo začudi i uvjeri se, da je istina što mu je Solomun kazao, pa zapovjedi te se *zatrubi* i treći put, u tom Solomunovi vojnici stignu na ono mjesto, te Solomuna otmu, a cara i sve njegove momke i dvorane pohvataju i pobiju.

Iz Vukove sbirke „Narod. pripoviesti." (Str. 155—157).

Nešto o poviesti trube.

I truba i bučina spadaju u ona glasbala, koja su Slovjeni imali prije svoga razlazka po Evropi, te koja sižu do najstarijega doba, budući da ova glasbala nalaziš u sasvim neobrazovanih naroda Azije i Afrike. Gosp. James Bruce piše u pismu dru. Burney-u u Londonu, da su glasbala abisinska, koja je svojim očima vidio i upoznao ova: frula, truba, talambas, mali bubanj, sistrum i lira. Glede *trube* veli on: „Trubu zovu *meleketa*, pa vele, da je nekada bila rožnata, a sada ju prave od trsti, koja ima zjalo ne širje od pol palca, ali dug je 5 stopa i 4 palca. Na ovu dugu vlat učvršćen je na kraju okrugao komad tikve, koji naliči sasma trubilu (t. j. kruški u naše bučine). Ono je vani urešeno malimi zvončići. Cielo je glasbalo kadkada kožom prevučeno".

Po ovom se vidi, da je misao vrlo drevna rabiti tikvu za sviraljku, pa da joj nije koljevka u Europi; nu se ujedno i to razabire, da je naša bučina čak još i primitivnija, pa s toga i starija od abisinske melekete. Da su Rimljani primili ovo glasbalo od Abisina ili Egipćana, to bi mu dali i ime abisinsko, nu oni ga nazvaše „buccina", što kaže više na slovjensko porieklo. To mnijem pak zato, jer Slovjeni imadu ovaj rod rieči: *„buč, bučа, bučati, bučica, bučilo, bučiti, bučište, bućkalo, bućkati, bućnuti, bućkanje, buc, bucanje, bucat, bucati, bucmast, bucanja, bušiti, bušo, buk, buka, bukati, bukanje, bukljati, buksina* i još nekoliko, koje sve znače silno zamnievanje, rukavo zvučenje: dočim Rimljani u svom jeziku tolika broja rieči u tom smislu ne imaju.

Na upit, je li se latinskom riečju *buccina* zbilja razumievalo ono glasbalo, koje Hrvati i Srbi zovu *buča, bučina*, a stari Slovjeni **боукати** ili **боукснна** odgovaraju nam stare slike i opisi njega. Dr. Ambros piše: „Nacrta *buccine* nalaziš na reliefih starinskih spomenika.

Znatno je, da je *buccina* podala ime sadašnoj, njemačkoj *posauni*, ranim sredovječnim riečnim oblikom *bugsine, busine* i oblikom u 16. vieku rabljenim *busone i busine*. Guhl i Koner opisuju oblik trubasta glasbala na posudah, koje sastoji od vrlo duge tanke cievi te široka trubila, a trubi se u tu trubu okrenuvši ju prema tlu. *Čini se, da je to bilo glasbalo strano, ne helensko (!)*; kod onih posuda je u ruci amazonke i Azijata (?), ovaj trubi u nju nekom phorbeiom". (Gesch. d. Musik I. 547).

Da je rimska *buccina* isto ono bila što je naša bučina, o tome dakle dvojbe ne ima.

U nekom slovjenskom kodeksu od god. 1047. nije pisano *bučina* već **боуксина**, pa to bi bio stariji oblik negoli bučina. U ostalom i *buk i buč* srodno je sa sanskr. *bukk* (latrare, belfern, brüllen), te je po tom u strsl. rabilo i **боучати** (mugire) i **боука** (turba, Lärm, Tumult).

боуксина, tuba, lat. buccina, spomenuta u „Prophetae cum commentariis, duo codd. I. čod. saec. XV, II cod. chart. saec. XV, descriptus e cod. anni 1047.

Боучати, mugire, spomenuta u „Gregorius chronicon cod. membr. XIV. serb

Боука, turba: sic fortasse explicatur: **бѣше юго вь боуцѣ пламеньнѣ юдва видѣти** spomenuta u „Prologus cod. membr. saec. XIV serb. e russico factus, olim A. de Mihanović.

Po tom ne bi gosp. Daničić pravo rekao, držeći onu rieč bocom, koja je u pismu, što ga dadoše Dubrovčani hercegu Stefanu godine 1466: „**боуцать єдань серпентинь направлѥни златомь, коѥ ѡучини Рамботь**", valja da je srl. buza, lagena[1] — već s toga ne, jer su u tom pismu sve stvari, koje je herceg Stefan Dubrovčanom predao za čuvanje, poredane po razredih, **боуцать** pako stoji uz zlatni rog i uz organić srebrnimi cievmi[2], pa jer se i dan danas zmijoliko svinuti rog orkestrov zove *serpentin* i *serpent*[3].

Truba bijaše, kako rekoh, poznata već najstarijim narodom. U Helena bijaše po Eustachiju šest raznih vrsti truba, koje sve zvahu σάλπιγξ: 1. ravna ili argivska; 2. kriva ili egipatska; 3. galska ili

---

[1] Vidi Daničićev „Rječnik iz književnih starina srbskih" II. 90.

[2] Vidi Miklošićev: „Monumenta Serbica etc." pag. 498.

[3] „Serpent, talj. Serpentone, franc. Serpente, Schlangenrohr, ein mit Leder überzogenes Blasinstrument aus Holz mit Mundstück." Julius Schubert: „Kleines musikal. Convers.-Lexicon."

*

keltska s imenom κόρνυξ, koja da je bila rezka zvuka; 4. paflagonska; 5. medska i 6. tirenska. I ini stari narodi evropski osim Germana rabljahu trubu. Ime ovoga glasbala izvodi Miklošić iz Germanštine, Matzenauer pako iz romanštine. Ovaj piše: „Miklošić Fremdw. odvozuje z germ. — strněm. trumpâ, trumba = tuba, srněm. trumbe id. Vyskýtuji se kromě toho skand. trumba = tympanum, stněm. trubâri, sřněm. trumbaece = tibicen, trumben = tuba canere, holland. tromp = tuba, buccina 2. proboscis 3. crembalum s neorganickým *p*, možna že z fr. = angl. trump = tuba, buccina; v řečech románských: vlask. tromva, dem. trombetta, fr. trompe, trompette = tuba — sřlat. trumba = buccina, fistula seu pars cava tormenti bellici; trumpa = buccinae species. — Jest velmi pochybné, zdali трѫба trunba pochází z germ.; v germ. řečech jest to slovo rovně tak etymologický temné, jako ve slovan., a ve slovanských jest mnohem četněji zastoupeno. — Srov. lot. strump-is canna. Tvary, jako: slov. trombeta, trumbeta, trombenta, trobenta, chrv. trumbita, mrus. trombeta, trembita, srb. trumbeta a podobné jsou ovšem ciziho puvodu a sice románského [1].“

Obojim nazorom evo nekoliko primjetaba. Kao što nam kaže poviest, stari Germani ni ne poznavahu trube, nemogahu dakle ni imena joj imati, jer jedno jedino mjesto, koje je u rimskoj poviesti Grka Diona Kasija, (rodjen god. 155 poslije Isusa) gdje se spominje neka *tuba barbara*, ne kaže još izvjestno na Niemce[2].

Nu ako i dozvolimo, da se riečju „barbari“ razumievaju zbilja Germani, to ipak nije dovoljno samo jedno svjedočanstvo, da bismo trubu priznali germanskim narodnim glasbalom, t. j. takovim, koje bi Germani bili izumili ili donieli iz pradoma. Oni ga tek u Evropi upoznaše, te su uzeli ime *trumpa* ili *trumpa* od inoga nekoga naroda. Ovaj ini narod bio je po svoj prilici slavenski. Šafařik piše u Starožitnostih tom I. str. „Od drugoga do sedmoga vieka po

[1] Vidi Ant. Matzenauer: „Cizí slova ve slovanských řečech“. V Brně. 1870.

[2] „Die Instrumente der alten Deutschen verstatteten nichts anderes als Klappern, Rasseln, Klingeln, Klirren, Trommeln u. s. w. und ihre Musik war somit keine eigentliche Musik, sondern blos klingender Lärm und schallendes Getöse. Von dem Gebrauche der *Trompete* bei ihren Kriegen findet sich nur ein einziges Zeugniss bei Dio Cassius, der sagt: „Tubis utebantur peculiari suo modo barbaricis; his enim inflatio horridum bellicoque terrori convenientem sonum edebant.“ Vidi Forkel: „Allgem. Geschichte der Musik“ Vol. II. pag. 119—121.

Isusu nalazimo u Skandinava i Helena natucanja, po čem bi bili ondašnji Slovjeni obrazovanim narodom, mnogostručna znanja, pak imali čak i svoje pismo. U skandinavskih pričah su Wanni, Vindi (Vendi, Slovjeni) ljudi obrazovani. U Vanaheim t. j. u zemlju vindsku išli bi po nordijskih pričah skandinavski bogovi i junaci, da se nauče mudrosti. Od Vana uzeše Skandinavi nekoliko bogova, običaja i izraza, koji se tiču stvari kulturnih, n. p. torg (trg, ruski: torg = trgovina), serkr (sraka = indusium), pfluoc (pluh, plug), *trumba* (trouba, truba), crosna, krusna (krzno) itd.“ Isto to potvrdjuje i Litavština. Nesselmann ima u rječniku svom ove rieči, koje se tiču trube.

Trúba, das Krummhorn, das von Bast gewundene Horn der Kuhhirten (dakle naša trubjela).

Trubáte, dim. von trúba,

trúbau, trubjau, trubysu, trubyti, oder: trubiju, trubijau, trubisu, trubiti, das Horn blasen,

trubimas, trubijimas, das Blasen, z. B. karui, zum Kampf,

trubytojis, trubininkas, trúbżaidis, der Hornbläser, der Hornist,

isztrúbiju, ausblasen,

patrúbiju, etwas herblasen, ein Stück aufspielen,

sutrúbiju, zusammen blasen.

Trimittà, Trimittate, die Trompete: Lokys numirre mesk in trimitta, nun ist das Spiel aus,

trimittéle, dim. v. trimittà,

trimittininkas, der Trompeter,

trimittoju, trimittojau, trimittaivaù, trimittósu, trimittóti, die Trompete blasen,

patrimittóju, ein Stück aufblasen, aufspielen,

puttu, pucziu, puttau, pucziau, púsu, pústi, blasen, wehen, stürmen, z. B. pústi i truba, di Trompete blasen.

Svim Slovjenom rabi truba, što dokazuje, da su ju poznavali prije svoga razsula. Staroslovjenski zvaše se: трѫба, троуба, rus, труба, mlr. trombeta, trembita; polj. troba, čes. trúba, trouba, slovenski troba, bug. тромьбица, hrv. i srb. truba, trubeja, trublja. trubjela, trubel, trubela, trubelka, trumbenta, trumbeta, trumbita, trumpâ, trumpejta, tromba, trombeta, trobenta, trembika

Koli se često truba spominje u starih spisih, vidi se po ovom:

1. въстрѫбити, tuba canere, spomenjeno u „Monumenta linguae palaeoslavenico e codice suprasliensi edidit Fr. Miklošić. Est vero codex membr. saec. XI slovenicus.

2. тржбити, tuba canere ibidem.

3. тржба, tuba, ibidem.

4. тржбьѥниѥ, ibidem.

5. тржбьнъ, tubae ibidem.

6. въстржбити, tuba canere. Evangelium cod. membr. anni 1056 do 1057 russ. Editum ab Alexandro Vostokov. Petropoli 1843.

7. съ гласъмь тржбьнъıимь, Evang. cod. membr. anni 1056 do 1057 russ.

8. тржбами тржбаıахѫ. Izvêstija imperatorskoj akademii nauk. Sanktpeterburg. Volumen X 11) Gregorius Nazianzenus ante a 1100.

9. вь троубахъ окованыхъ, ibidem.

10. троубы рожаны ibidem.

11. потржбити, tuba canere. Nomocanon et alia quaedam, cod. membr. saec. XIII bulg. olim Vuk Stef. Karadžić.

12. тржба, tuba, ibidem.

13. подьземльныхь троубь. Krmčaja cod. membr. anni 1262, serb. olim A. de Mihanović.

14 чрѣпныѥ троубы, fistulae testaceae, ibidem

15. въстржбаıати, tuba canere. Patericum cod. chart. saec. XIV bulg. monasterii Krka in Dalmatia.

16. тржба, tuba. Manassis chronica cod. saec. XIV. bulg. bibliothecae vaticanae.

17. тржбити, tuba canere ibidem.

18. тржбити, tuba canere. Patericum cod. membr. saec. XIV. serb. bibliothecae palatinae vindobonensis.

19. тржблѥниѥ, tuba canere. ibidem.

20. клокотаниѥ, strepitus: троуба ѥсть клокотаниѥ побѣдь. Philippi Dioptra cod. membr. et chart saec. XV. serb bibliothecae publicae labacensis.

21. тржбити, tuba canere. Buslaev. Istoričeskaja christomatija cerkovno-slavjanskago i drevne-ruskago jazykov. Moskva ex Službenik Cypriani bibl. synod. saec. XV.

22. троубниць златъ, Opisanie slavjanskih rukopisej moskovskoj sinodalnoj biblioteki, ex Biblia anni 1499.

23. Гласъ троуби сзрининъ (сиризинъ) Buslaev. Istoričeskaja christomatija etc., ex Biblia Skorinae (circa 1500).

24. въстржбити, tuba canere. Pentateuchus et aliae quaedam veteris testamenti partes cod. chart. saec. XVI. serb. olim A. de Mihanović.

25. тржблѥниѥ, tuba canere, ibidem.

26. рожанъ, corneus: тржба рожанъна, ibidem.

27. гласовьнъ, vocis: „троуба гласовьна“. Vita Alexandri Magni cod. chart. saec. XVI. serb. olim A. de Mihanović.

28. сирина, fistula: троуби иже зовоуть се сирини, ibidem.

29. гржбити, tuba canere. Menaeum cod. chart. saec. XVI russ. monasterii patrum Basilianorum Leopoli.

30. сирининъ, fistulae. Danielis vita et peregrinationes e duobus codd. I. saec. XVII bibliothecae publicae petropolitanae, II ex apographo musei Rumajncov. Vostokov.

31. златокованоую троубоу: ibidem.

32. соуръна, fistula: „поустише соурны и троубные гласы“; Typicon S. Sabbae cod. chart. anni 1619 russ. olim P. J. Šafařikii.

33. глашение, vocis emissio, resonatio: глашение троубно, clamor, Vostokov. Slovarь cerkovno-slavjanskago jazyka. Sanktpeterburg. 1858—1861.

34. тржбии, tibicen, ibidem.

35. тжтьнѣти, bombum edere. „гласъ троубы тоутиꙗаше велми“. Psalterium cum commentariis Theodoreti. Vostokov.

36. троумьбета, tuba: „трꙋмбѣти дꙋховнѣи .... светомꙋ бишкꙋпу“. Monumenta serbica spectantia etc. Miklošić. Monachi monasterii Chilandar episcopum zagrabiensem Petrum Dimitrović orant, ut se sublevet. anni 1618.

37. троумьбеташь, tubicen. „Антона трꙋмьбеташа“. Pučić „Spomenici srbski.“

Ako pomislimo, da se truba u najstarijih slovjenskih spisih isto tako zvala kao i danas; da su Vani i Litvani sa Rimljani u slabom doticaju bili; da Rimljani ne kazivahu *tuba tubare* nego *tuba canere*, t. j. da nisu imali glagola za taj čin, dočim Slovjeni rabe *trubiti, potrubiti*, въструбити, *sutrubiti, truboglasiti, bučiti, bušiti, bukati, piriti, tuliti* itd., te da su Slovjeni *više* vrsti truba i trumbeta imali: to bi čovjek rekao, da nisu Slovjeni — kao što Matzenauer misli — primili trubu od Rimljana, a da je naš pjesnik Minčetić znao šta kaže, kad je nazvao svoju knjigu „Trublja slovinska“. (štampana god. 1665).

Iz navedenih rieči i citata, te iz onih rieči, koje se trube tiču, te su na kraju ove razprave dodane, moći ćeš još koješta izvadjati, što Slovjenom u prilog ide. Da ja to u potankosti izveo nisam, razlog je, što mislim, da nije probitačno ako jedan čovjek sve do kraja razglaba, jer inače bi — kao što Bismark veli — potomkom našim strašno dosadno bilo na ovome svietu, da mi sve dovršimo,

Nu akoprem i želim da drugi na tom polju dalje rade, to ipak ne mogu da sasma mimoidem provencalske trobaire, koje sadanji Francezi zovu „troubadoure“ ili „trouverse“ a Talijani „trovatore“.

Po rieči Miklošićevoj (vidi citat iz Matzenauera) zvahu se trubari u staroj njemštini *trobâri*, a u srednjoj *trumbaere*, koje se rieči slažu sa staroslovjenskom трѫбаръ i sa hrvatskom *trubar*.

U Eugena Pelletana „L' histoire du Paris“ čitamo, da je na onom mjestu, gdje je sada palača nadbiskupa parižkoga, bio podignut kamen u spomen pokolja 9000 bugarskih porodica, koje godine 631. utekoše u Bavarsku. Karlo Veliki i drugi franački vladari preselili su kroz više vjekova odporna njemačka i *slovjenska* plemena sa Labe i drugih krajina u Franačku, a na mjesto njih presadili germanska plemena. Da je to bivalo u velikih čoporih, dokazuje nam poviest tridesetgodišnje borbe Karlove sa Sasi. Preseljeni Slovjeni izgubiše za koje vrieme jezik svoj, nu ne tako lako običaje, kao što se to n. p. vidi i u napuljskih slovjenskih naseobinah. Pa baš kad je taj proces pofranceženja bio na domaku, eno se u Provenci pojaviše trobairi.

Guirant Riguier veli u svojoj pjesmi od god. 1275: „Zaisto mudri i učeni ljudi počeše jongleriju, da vještim glasbovanjem glasbali počaste i razvesele plemiće. Ovi primahu s prvine jongleure (ova je rieč od (jocus = igra), pa i dandanas (t. j. god. 1275) drže ih velikaši. Zatim se pojaviše troubadouri (trobaire), da pjevaju velika djela i da slave plemiće, te da i njih na takova djela uzpale: jer tko ih ne vrši, zna ih ipak cieniti. Tako dakle poče jonglerija, a svaki plemić življaše veselo.“ A dalje veli: „Jongleuri se zvahu svi oni, kojim bijaše poezija i glasba zanatom, troubadouri pako svi, koji se bavljahu umjetničkom poezijom“. Galvani opisuje život siromašnijega putujućega troubadoura ovako: „Troubadour ne bijaše za veće blaže polovine godišnje kod kuće, već ili samotnim putnikom, ili praćen po jednom ili po više jongleura hodajući iz jednoga kraja u drugi, od dvora do dvora, posjećujući stare zaštitnike a nove si stičući, veseleći ine ljude, a sâm duša veseljâ, koja bi on svakuda stvarao — doista život pun časti i naplate, pun oduševljenja, očekivanja i zadovoljstva. Pred studeniju dobu godine vratio bi se kući, da žive od svoga dobitka, ili stičući si drugdje svoj kruh, a pripravljajuć uz to nove pjesme za bližnji, proljetni prihod, pa s toga i čeznući za proljećem“.

Koliko poznajem naše narodne glasbenike, to je život provencalskoga troubadoura sasma nalik životu naših guslara, tanburaša

ili gajdaša. Nu jer su ovi narodnom baštinom, značajnom oznakom, potrebnim družtvenim članom Slovjena, pa to već i u najstarije doba bijahu, to se oni uzdržaše sve do dana današnjega, a ne kao u južnoj Francezkoj samo 200 godina, čega ne bi bilo, da Slovjeni umjeću svojih narodnih glasbenika i pjevača ne baštiniše od praotaca, već da joj se naučiše i primiše ju od inih naroda. Da je troubadourstvo bilo baštinom starolatinskog plemena Provence, to bi bilo od njega svakako bar negdanjih tragova; nu budući da toga nitko dokazati ne može, smatram početak troubadourstva primljenim i naučenim, koje bude i ostavljeno, čim je izgubilo čar novine ili pak čim je ikolik potres zamahnuo narodom Takovim potresom bješe rat na Albigenze, koji provencalsku poeziju u srdce rani tako, da se može reći, e je troubadourstvo god. 1290. sasma ugasnulo. — Koliko li je potresa do dna potreslo naš narod! pa njegovi guslari, gajdaši, tanburaši, trubari, svirači, njegovi pjevači, plesači i pjesnici jošte živu, a to može čovjek razumjeti, jer oni su baštinom praotaca, a troubadouri provencalski ne bjehu to.

Troubadouri i jongleuri rabljahu osim trube, gajda, surle (prestele), arfe, chiphonie (borije) psalteriona i *viole* i *guige*. Dr. Ambros hoće svakako, da se ima tim razumievati naše *vijalo* i naše *gege*, a mi se tomu možemo samo veseliti, jer se tim tek još bolje potvrdjuje, da je glasba slovjenska vrlo velik zamašaj imala u glasbi Provence.

Dr. Jagić zaključuje iz rieči Ermenrika Augiensis-a (pisca iz XI stoljeća): „Tu psalterium arripe puto non alicuius mimi ante ianuam stantis sed neque *sclavi* saltantis“, da se u ono doba često vidjalo po Germaniji Slovina, koji uza svoj narodni instrumenat (možda i gusle) plesahu i pjevahu.[1]

Nešto će vrediti valjda i to, da je oblik troubadourskih pjesama naličio našim narodnim kao jaje jajetu. Najstarije pjesme trobaire-a ne bijahu razdieljene u kitice; a u stiha se gledalo više na kolikoću nego li na kakvoću slovaka. U Kannegieserovoj sbirci[1] nadjoh od 184 pjesama 48 spjevanih u desetercu, a sbrojivši razne stihovne mjere, nadmaši sve ine one pjesme, koje nisu spjevane u desetercu. Da prištedim čitateljem traženje, evo prvih stihova onih deset najstarijih pjesama, koje su pisane u desetercu.

1. „La sancta Trinità nos don parlar,“
2. „Quan la fuelha sobre l'arbre s'espan.“

[1] Vidi: „Rad jugoslav. akad.“ tom. 37, str. 56.

3. „Lo jorn qu'ie us vì, domna, primieramen.“
4. „Ja nuls hom pres non dira sa razon.“
5. „Era pus hyverns franh los brotz.“
6. „Ar ai gran joy quant remembri l' amor.“
7. „Rei glorios, verais lums e clardatcz.“
8. „Bon' aventura don dieus als Pizas.“
9. „Quand qu'om trobes Florentis orgulhos.“
10. „Jeu m'escondisc, domna, que mal non mi er“.

Pripomenuti moram jošte i to, da medju najstarijimi trobairi ima takovih, kojih ime sjeća na slovjensko porieklo. Ima tuj neki Rogitz, Faiditz, Blakatz, Rogier, Ribas, Arnaut Daniel, Arnaut od Marueil, Arnaut od Carcasses, Vidal, Pistoleta (Pišćalka), Perdigon (Perde), Miraval, Azemar [1] etc.

Što se tiče same rieči *trobair*, imamo primietiti, da joj je akuzativ glasio *trobador*, od čega se razvi francezka „*troubadour*“ Većina povjestnika izvode *trobair* od *trouver*, što ja ne mogu razumjeti, budući da ni jedan narod ni staroga ni novoga vieka ne prozva pjevanje nalaženjem (trouver). Pjesma bi se *pjevala* (singen dichten), tvorila (schaffen): ποιεῖν = пѣснотворьць, ali ne iznalazila.

---

[1] Ovdje ne mogu da ne spomenem slavnoga nekoga glasbenika desetoga vieka, kojemu ime bijaše slovjensko, i to ime trubila u bučine t. j. tutila. „Eckehard piše u „De cantibus monasterii S. Galli“ (cap. II.): „*Tutilo* musicus, sicut et socii ejus, sed in omnium genere fidium et fistularum prae omnibus (nam et filios nobilium in loco ab abbate destinato fidibus edocuit) nuncius procul et prope solers. Tutilo, vir bonus atque utilis, lacertis ac membris valentissimus, expeditae vocis, caelandi ac pingendi peritus, fidibus et fistulis doctus, gravis ac serius pro tempore, alias joco festivus, adeo ut Carolus rex aliquando ei maledixerit; qui virum ejusmodi monachum fecisset.“ Citovano po Forkelu.

P. Anselm Schubinger piše u djelu „Die Sängerschule in St. Gallen“ (1858, pag. 59): *Tutilo* svojimi si tropami steče bezsmrtno ime u poviesti sredovječne glasbe. U 9. bo vieku bješe zavladao običaj liepimi dodatci k tekstu i melodiji povećavati crkveni piev misnikov, a osobito introitus najvećih blagdana, pa ih tim nekako ukrašati svečanim ruhom. Ovi dodatci bjehu dakle ono, što bi se zvalo tropami. Tutilo se ukazuje prvim poznatim glasbotvorcem ovih osebujnih napjeva . . . . . Tutilo umrie 915. godine 27. travnja, ljubljen i obožavan kao monak, svećenik, učenjak i umjetnik. Kasnije prozvaše negdanju Katarininu kapelu Tutilovom, gdje je i pokopan.“

Ali poznamo još i druga slavna imena Slovjena, koja se odnose na ovo glasbalo, n. p. Prima Trubera, Bučinjola, Buša (stari dubrovački plemići) i t. d.

Ime *trobaire* potiče bez dvoumbe od *trube*, koju bi dvorski pjevači i poslanici a poslije i trobairi provencalski nosili obješenu o ramenu znakom svoje časti i službe, dočim obični glasbari (jongleur) ne bi smjeli bili nositi ovoga znaka[1]. Takovi u južnu Francezku razpršeni slovjenski *trobari* latiše se u nevolji svojoj toga, da opievaju velikaše provencalske, pa ostaviše u baštinu pjesnički svoj dar djeci svojoj. Ova su dakako govorila bolje provencalski od svojih otaca, nu zadržavši posao i ime njihovo, nasta koncem jedanaestoga vieka provencalsko trobairstvo.

Dr. Jagić dokazuje u svojoj razpravi „Trubaduri i najstariji hrvatski lirici („Rad" IX), da su stari dubrovački lirici, poimence Menčetić i Držić, oponosili provencalske popievke i oblikom i arondiranjem predmeta, te misli, da su oba ova stara hrvatska pjesnika svoje uzore uzeli u narodnoj talijanskoj poeziji, poput Danta i Petrarke. Jagić će zbilja pravo imati, budući da je Držić i Menčetić živio u doba, kada no je trubadurstvo odavna već bilo propalo, pa jer su Dubrovčani a s njimi i ini južni Slovjeni od Grka, Talijana i Niemaca dobili mnoge stvari, koje su u prvotnom obliku bile svojinom slovjenskom[2]. Kod razvića provencalske poezije i osnivanja posebnoga glasbenoga ceha ne pripade Slovjenom nikakova radnja, kao ni kod popravka gusala, sviraljka i stotine inih stvari, nu impuls ove poslije čisto zapadne institucije, čini mi se, da je potekao od Slovjena.

Hrvatske rieči koje se tiču dvojnica, dipala, sopela, roga i trube.

apkalo vidi *epkalo*.
burgija, der Handbohrer womit die Doppelflöte gebohrt wird.
buc, buč, der Klang, *sonus:* „zvon ima liep buč". Miklošić.
bucanje, das Brüllen, Lärmen.
bucati, ertönen, *resonare*. Stulli.

---

[1] Vuk piše u svom rječniku: „trubjela, pandurnica u Rudinama", što znači, da je i trubjela kao što je i pandurnica instrumenat koji bi pandoroni (panduri) nosili.

[2] Znamo da je u devetom vieku a možda i prije bilo čuti slovjenskih guslara po Germaniji. U 12. i 13. vieku dolažahu za tim opet njemački glasbari čak do Dubrovnika. Tadanjim piscem ne bijaše ni na kraj pameti, da su ovi glasbari kanoti novo izdanje slovjenskih guslara, pa pisahu zato, da su nedavno bili u Dubrovniku шпилмани, a moguće je da su se Dubrovčani i tomu čudili, kako ovi špilmani nose svoje viole i guigi (vijala i gege) u nekim koveru ili koferu (kovčegu).

bucmast, bausbäckig, wie beim Blasen der Trompete.
buconja, der Brüller.
buča, eine Trompete aus Kürbiss, vidi: *jurgeta.*
bučanje, das Blasen, das Ertönen der Trompete.
bučica, eine kleine Kürbisstrompete.
bučilo, der Schallbecher der buča; der Brummbass. Filipović.
bučina, lat. buccina, eine grosse Trompete aus Kürbiss.
bučište, der Allarmplatz.
bučiti, in die Trompete stossen, sonst: lärmen.
bušiti, dasselbe vas *bučiti.*
bušo (in Syrmien), dasselbe was *buča.*
боуѵати, mugire. Miklošić.
боукснил, dasselbe was *bučina.* Miklošić.
ciev bučine, die Röhre der bučina.
ciev od trublje, die Trompetenröhre.
црѣпиые троубы, fistulae testaceae, eine Trompete aus Schindeln, Dauben.
dihavka, die Ausblas-Klappe.
диила pl. **диилн,** fistula, die Bockpfeife, die Russpfeife.
diplar, der Diplemacher.
diplaš, der Diplebläser, der Bockpfeifer.
diple, dipli, vidi **диила.**
diplice, dipličice, eine kleine Bockpfeife; cornamusetta. Stulli.
dipliti, die Bockpfeife blasen.
dipljenje, das Blasen auf der diple.
dopuhati, ausblasen, aufhören zu blasen.
duganja, der Trompetenkürbiss, vidi: *jurgeta.*
dulac, vidi: *tulac.*
duvati, in's Horn blasen.
dvojka, dvonjače, vidi: *dvojnice.*
dvoklopan, zweiklappig.
dvojničar, der Verfertiger oder der Bläser der dvojnice.
dvojnice, die Doppelflöte, besser die Doppelklarinete, lat. tibia duplex: tibia sinistra et tibia dextra; vidi: *vidulica.*
dvosvir, ein Blasinstrument, Duo.
dvotrubljaj, das Doppelsignal der Trompete. Šulek.
epkalo, apkalo, die Klappe der Trompete.
glasnice, die Schall-Löcher der dvojnice.
glas trublje, der Trompetenton.
glava, der Kopf, das Hauptstück der dvojnice.

глашеніе троубно, das Trompetengeschmetter.
iztrubiti, austrompeten, zu Ende trompeten.
jednosvir, ein Blasinstrument-Solo.
jurgeta, (buča, duganja, krg, krga, pirgeta, susak, tikva) der Trompetenkürbiss.
karabe, die Spielröhre des sopelo und gajde.
kozarski rog, das Horn der Ziegenhirten.
kravarski rog, das Horn der Kuhhirten.
krilo, die Stürze des sopelo, vidi: *sopište*.
kruška, der untere Theil des Trompetenkürbisses, wörtl. die Birne.
krutulja, das Büffelhorn.
kutao, der Trichter der diple.
лиянъ сопль, eine mit Blei eingelegte Oboe.
lovački rog, das Jagdhorn.
malo-sopélo, die Prim-Oboe.
naravni glasovi, Naturtöne.
neraztrubljeno, nicht verkündet durch die Trompete, nicht publik.
nuzglasovi, Nebentöne.
otrubiti, abblasen: „Kad se zov u crkvu prvi put otrubi". Šulek.
paglasovi, Combinationstöne, Partialtöne.
pirenje, das Blasen in die Kürbisstrompete.
pirgeta, der Trompetenkürbiss, vidi: *buča*, *bučina*.
piriti, die pirgeta blasen.
pisak, das Mundstück der Oboe.
pisnik, die Mundstückblättchen: „pisnik u pisku ono što je zarezano i malo razciepljeno te pišti." Vuk.
pišćala, das Rohrpfeifchen in der diple.
postava, *kapica*, das Aufsatzstück der Oboe.
potrubiti, ein wenig in die Trompete blasen.
priklopac, die Klappenfeder.
propuhati, durchblasen, zu Ende blasen.
psetance, Name des Zeigefingers der rechten Hand bei den diplaši.
puhač, der Bläser.
puhati, *puhnuti*, blasen: „u rog se puše" (Kurelac), „trudnije je puhat neg' udarat" (Daničić, poslovice.)
razpon, vidi: *zapirač*.
raztrubiti, *raztrubljivati*, austrompeten, lizitando verkaufen.
рогь, lat. cornu, das Horn
rogača, die Hornschnecke, vidi: *trubljača*,
rogast, vidi: *rogolik*.

rogčac, rogšić, ein kleines Horn, corneto corniculum. Stulli.
рогль, das Horn, cornu.
rog noćnih stražara, das Horn der Nachtwächter.
rogoboran, hornerschallend.
rogoborčac, rogoborčić, buzzichello. Stulli.
rogobor, der Hörnerschall.
rogoborenje, das Erschallen der Hörner, l' untar colle cornu, de quadrupedibus cornibus armatis. Stulli.
rogodjelac, der Hornmacher, chi lavora le corna, cornuum opifex. Stulli.
rogolik, hornförmig.
rogonožac, che à i piedi di corno, o duce come il corno, cornipes. Stulli.
rogotrubiti, in's Horn stossen, blasen; cornare, sonare il corno, buccinare. Stulli.
rogotrubnik, rogotrubitelj, der Hornist, sonator di corno, cornicen. Stulli.
rogovac, das Hornerz.
rogulja, ein grosses Horn, vidi: *rožina.*
рожанъ, das Getön des Hornes, der Hornschall.
рожаньць, der Hornbläser, der Hornist.
рожанык, der Hornbläser.
roženje, das Blasen auf dem Horne.
rožina, rogulja, ein grosses Horn, die Zinke.
rožnica, ein kleines Horn, cornetta, buccina. Stulli.
rožničar, der Hornist, der Hornmacher, corniculus. Stulli.
rub kutala, der Kraterrand des Trichters bei der diple.
rub sopišta, der Kraterrand der Stürze bei dem sopelo.
сирина, сирынь, die Syrinx, eine griechische Trompete. Mikloš. Daničić.
сирининъ, сирзининъ, fistulae. Miklošić.
sopac, sopač, sopec, sopivac, **сопць, сопьць**, der Oboist, der Oboebläser.
сопанїе, das Blasen auf der Oboe, sibili. Mikl.
sopelica, dim. v. *sopjelo.*
sopjelo, sopêlo, sopela, sopilo, strsl. **сопль, сопєль, сопѣль**, rus. сопель, malorus. polj sopiłka, lit. ſapēlka, (ind. svap,) die Oboe.
sopenje, das Blasen auf der Oboe; vidi: **сопанїе** i *sopljenje.*
sopilar, sopjetar, der Oboemacher, der Blasinstrument-Verfertiger.
sopjevajuć, blasend, che canta unitamente. Stulli.
sopjevati, in einem fort blasen, die Oboe spielen.

sopište, die Stürze der Oboe, vidi: *krilo.*
sopiti, сопти, сопати, die Oboe blasen, tibia canere, vidi: *sopsti.*
sopljenje, das Blasen auf der Oboe, vidi: *sopenje.*
sopljiv, schnaubender, blasender Laut, n. p. sopljiv glas, Schnaubelaut, Blaslaut.
sopnik, die Gebläsröhre der Oboe, das Röhrchen welches im Aufsatze steckt.
sopot, сопот, das Gebläse, canalis.
sopsti, сопсти, die Oboe blasen, tibia canere, vidi: *sopiti, sopjevati, sosti, (soti).*
sopuh, сопоухъ, das Luftloch, das Stimmloch welches in die Stürze der Oboe gebohrt ist.
sosti, vidi: *sopsti.* Miklošić.
surla, strsl. соурънa, rus. сурна, polj. surma, lit. surma, turs. zamr, zurna, eine kleine Art Oboe mit sehr schrillem Tone: „dobro surla, bolje bubanj, a najbolje nevjesta". (Daničić „Poslovice").
соурънa, vidi: *surla.*
surlače, das Pfeifenmaul.
surlar, der Oboemacher, der Oboebläser.
surlica, dim. v. *surla.*
surlikati, pfeifen, die Oboe ein wenig blasen.
surliti, die Oboe blasen.
susak, vidi: *jurgeta.*
sutrubač, der Mit-Trompeter, der Second-Trompeter.
sutrubiti, mit blasen die Trompete, secundiren.
taroro, tororo, luž. srb. taragav, tarakava, magj tárogató, die grosse Oboe.
tikva, der Trompetenkürbiss, vidi: *jurgeta.*
tornjić. das Thurmhorn, Buccinum turritum.
torokanje, das Blasen auf der grossen Oboe, die Blaserei, das Gebläse, sonst: der Lärm.
torokati, die Oboe blasen, sonst: lärmen. „šta toročeš?" (Kurelac.)
tororaš, der Oboist, der Oboebläser.
tororo, vidi: *taroro.*
trobenta, trombeta, tronbenta, tromba, dasselbe was *truba.*
trobentaš, der Trompeter.
trobenije, das Trompeten.
троуба гласовьна, die tönende Trompete.
троуба рожанъна, die Trompeten-Geschmetter.
trti u rog, in's Horn stossen.

тръторъ, der Hornschall, sonus. Mikl.
truba, trublja, strsl. **тржба, троуба**, rus. труба, malorus. trombeta, trembita, polj. troba, čes. trúba, trąuba, bug. тромо́ѣнка, sloven. troba, lit. trúba, lat. tuba, die Trompete, vidi: *trobenta, trumbenta.*
truba bojna, die Feldtrompete, Kriegstrompete.
trubac, trubač, trubljač, der Trompeter, der Trompetenbläser, vidi: *trubar, trubitelj, trubljaš, trumbetaš.*
truba morska, die Trompetenschnecke, die Seetrompete, vidi: *trubljača.*
truban, **тржбьнъ**, trompetenartig, Trompeten- (im Zusammenhange), lat. tubae.
trubanj, trubnja, das Trompetengetön.
trubar, trubljar, der Trompeter, der Trompetenmacher, vidi: *trubac.*
trubesa, trompetenartiger Lärm.
trubetina, vidi: *trumbetina.*
trubica, trubljica, eine kleine Trompete.
trubilo, die weite Oeffnung der Trompete, der Schallbecher,
trubitelj, der Trompeter; vidi: *trubac, trubar.*
trubiti, **тржбити**, trompeten, tuba canere.
trubiti na izkup, zum Rufe blasen. Šulek.
trubiti na polazak, zum Abzuge blasen. Šulek.
trubiti na uzbunu, Lärm blasen, Allarm blasen. Šulek.
trubiti na uzmak, Retraite blasen, zum Rückzug blasen. Šulek.
trubljalo, vidi: *trubjela.*
trubjela, eine grössere Art Trompete aus Baumrinde gewunden, das Alpenhorn, das Krummhorn.
trublja, vidi: *truba.*
trubljača, das Tritonshorn, die Seetrompete, Posaunenschnecke, Muscheltrompete; vidi: *truba morska* i *rogača.*
trubljaj, das Trompetensignal. Šulek.
trubljarnica, die Trompetenfabrik.
trubljarstvo, das Trompetenwesen, die Trompeterzunft, der Trompeter-Chor.
trubljast, trompetenartig.
trubljaš, der Trompeter, vidi: *trubac, trubar, trubnik, trubitelj, îrumbetaš.*
trubljavina, der Trompetenschall.
trubljenje, **тржблѥниѥ, тржблѥниѥ**, das Trompeten.
trubna, die Lippe, der Lippenansatz bei der Trompete, embouchure.
trubnik, der Trompeter, vidi: *trubac, trubar.*

trubnja, der Tusch, der Trompetenstoss, der Aufruf im Kriege.
trubnjak, das Mundstück der Trompete, sonst der Maulkorb.
trubnuće, trombate. Daničić.
truboglasiti, mittelst Trompete verkünden.
trumbeta, *trumbenta*, *trumbita*, *trumpa*, *trumpejta*, die Trompete, v. *truba*, *trobenta*.
trumbetaš, трꙋмьбєташь, der Trompeter, vidi: *trobentaš*, *trubar*, *trubac*, *trubnik*, *trubitelj*, *trubljaš*.
trumbetina, aug. von trumbeta, eine Riesentrompete.
tulac, *tuljac*, *tuljak*, das Mundstück der Trompete; vidi: *trubnjak*.
tuljenje, das Gejodel auf der Trompete, ein müssiges Daherblasen.
tuliti, nachlässig etwas daherblasen.
tutanj, *tutnjava*, das Dröhnen (der Trompete).
tutnjilo, der Schalbecher der bučina, vidi: *bučilo*.
tutnjiti, тѫтьнѣти, erdröhnen, bombum edere. Mikl.
uduhnuti, ausblasen, hineinblasen.
uzbučati, *uzbučiti*, Lärm machen, allarmiren.
къстрѫбити, къстрѫбмѧти, austrompeten, vidi: *iztrubiti*, *raztrubiti*.
vidulica, *vijulica*, (u hrvatskom Primorju), die Doppelklarinette, vidi: *dvojka*, *dvojnice*.
vrtline, die Grifflöcher der dvojnice.
velo-sopelo, die Second-Oboe, die grosse Oboe.
zaglavak, der Kern der Doppelflöte.
zaječi truba, die Trompete erschallt.
zapirač, *razponac*, die Sperre die in der Stürze des sopelo steckt.
zapuh, der Ansatz, die Windwehe, das Hineinblasen.
zapuhati, anfangen zu blasen, ansetzen.
zarog, die Hornspitze.
zatrubiti, in die Trompete stossen, anfangen zu blasen.
zatutnjiti, erdröhnen.
zjalo, die Oeffnung, der Kraterrand der Trompete.

Prinos k naglasu u (novoj) slovenštini.

Čitao u sjednici filološko-historijskoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 9. siečnja 1878.

DOPISUJUĆI ČLAN M. VALJAVEC.

2.

Naglas u substantiva mužkoga roda.

(ъ-deklinacija).

A. Kakav imaju ove rieči naglas u sing. nominativu.

1. Rieči kojim je u staroj slovenštini tvorka ъ (= *ă* i *ŭ*) izgubile su u slovenštini krajnje ъ te su sada bez tvorke završujući se na samoglasno. — Jednoslovčane rieči domaće i strane ponamjestit ću tako, da dolaze sve pod vokalom, koji je u korienu ili u osnovi, bila im tvorka samo li ъ ili pako ъ sa još kojim samoglasnim s prieda n. p. rъ, lъ, tъ i t. d.

a) rieči kojim je u korienu ili u osnovi *a*, nastalo to *a* kojim god načinom

jednoslovčane:

α) ˆ ima većina: âk hacken kr; bân der banus perg. 33/1: bán i bân, 81/1: baana; bâr i bêr (бъръ) panicum germanicum, gön. 24: bér je proseni pouv; bâs, bâjs bassgeige, preš. 70: ne máram, zavpíje, za gósli, za bás; dain. 199: bás; brân defensio tschup. 89. 247; ravn. 1/328; škr. 390; preš.; brâv schafvieh, gön. 24: bráv se krmi; câf satelles; câjt zeit, gol. 10; küzm. 14: prišao si pred cajtom mantrati nás; čâd fumus; čâr zauber; dân i dên (дьнь) dies; dâr donum, perg. 3. 36/1: daar; 24/2: daari; 57/1: daarom, 24/2 daari, pl. acc.; drât draht kr. a dröt gol. 35. i kajk.; fâr sacerdos, dalm. jer. 19; ev. mat. 21 itd.; jap. 304 i t. d.; ne = pfaff, pa tako i danas u poznatoj poskočnici: sem rajtal študirat', — sem rajtal biť fâr, — pa m' je ljubica rekla: —

oj tega nikâr! f r â j h anwurf (der maurer); f r â s fraiss, epilepsia, gasp. 3/530. 548; g â t abzugskanal, perg. 31/2: neki gaati, i feminin; g l â d fames; küzm. 48; mol. 81. 202: glád; g l â s vox. küzm. 3. 4. 5 itd.: glás; perg. 9/2: glás, 13/2: glása, 40/1: glaasa; g n j â t schinken, običnije feminin; g r â d arx preš. 47; gön. 31: grád; perg. 8/2. 32/2: graad; 9/1: grádi a. pl.; 4/2: grâdi; h l â d kühle, kast. cil. 341; preš. 119. 182; nagfl. 181: hlád; j â d venenum; ira, reš 121: viher jesu blaznosti, obšanosti i proklinanja, kotera se iz najvekšega jada, ljutenja i nazloba proti bogu od pekla proti nebu treskaju; j â l invidia, reš 238: shaja srditost, jal, jad i fantenje; valjda J â s perg. 86/2: mozi biti su se usi ti narodi (uun odložiuši kralieue Jaase, Kuune, Rusniake i Bulgare) do toga uremene uete slobode raduuali; k â l caenum; keim, škr. 258: žegen božji hity pravičniga plačati inu v' kratkim času njegóv kav sad pernese; ravn. 1/152: rahláš jo (zemljo) z' obilno vlágo pa dájaš rášo nje kálu; k â n der kahm, kahn; k â n fraus; k â p stillicidium; njcka riba; k â v s wortstreit, prepirka vikom i krikom, ravn. 2/113: stari kávs se je zmirom huj vnémal (med Judi in Samarijani); ime obitelji; k l â s arista; k r â k langes bein, tako i s k r â k; k r â m γόμος küzm. 459: njihovoga kráma nišče ne bode več küpüvao: kráma zláta i srebra; k r â t brevitas nagfl. 49: eti se za volo kráta samo li vu govor vzétje názhaja dá; k v â r damnum küzm. 272; gön. 21. 29; nagfl. 68 itd.; perg. 37/2: kuár, 5/2. 13/2: kuaar; 9/2: kuárom; k v â s fermentum dalm lev. 6; küzm. 25 itd.; l â n i l ê n (ленъ) linum dalm. ex. 9; dain. 179: lén; l â z die blänke im walde; urbar gemachtes land, škr. 40: veliko sadú je v' očętovih lázih; m â h i m ê h (мѣхъ) muscus, preš. 134: mi na zgódnjim gróbu máh poráse; vibratio; m â k i m ä k μήκων; m â l ein mal, dalm. jesai. 41: bodo razuméli vsi k' malu; jap 442: od tih malov ἐκ τούτου; tschup. 403: od teh isteh malov; 636: od uneh malov; ravn. 1/24: od tistih mál; predge: ouciga máo = od siga mao; nagfl. 171: tak paroven je vuk, da k' ednomi máli po dvej tri ovcé pojej; so viel milch auf ein mal gemolken wird kr; pictura rog. 625: kar ajdje špúgali so ú nyh málih; tschup. 229: al ni tu ta prave mal inu popisuvanje od tolkajn kristijanskeh pokur? 582: v' teh malu besedah nam pokaže en mal, en cęl pild enega velikega hišnega gospodarja; ravn. 1/5: lepimu málu se umetnost vidi malarja, naj ne vidimo tudi malarja; m â r cura, diligentia; m l â d neolunium küzm. 364: naj vás tak što ne soudi vu jejstvini i pítvini ali vu tali svetka ali mladá ali v sobottaj;

*

m l â t malleus; m r â k tenebrae, dämmerung, traun. 241: mrák; preš. 36. 69; mol. 175: mrák; plur. mrâki, njeka djetinja bolest, hrv. štj.; p â l caenum schlamm, nagfl. 116: voda pál nihá za sebom i rodne včiní trávnike; p â n verbannung, fluch, dalm. num. 21 na okrajku; p â s cingulum, dalm. lev. 8; ev. mat. 3; traun 282: pâs; preš. 77; reš 194; p â v pavo, dain. 176; p l â t latus, gol. 21: kakršne so cẹlce na enimo plato; 108: ta spodni plat; p l â v ratis, floss; p l â z bergsturz; holzriese; p r â h pulvis: p r â m verbrämung, = pleta, dalm. ev. mat. 23: delajo velike prame na svoim gvantu, μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν, a jap. 108: robę svojih oblačil ràzšírjajo; ime konju der braune, kr.; r â s t, r â s i z r â s t statura; p r â z unbeschnittener schafbock; r â v s gezause mit lärm, obično: ravs in kavs; r â z kreis gemacht in etwas weiches; s â d fructus arborei, perg. 25/2: saada; s â t i sẹ̀t (сѣть) κηρίον; s l â d malz; s l â k convolvulus arvensis; s l â p fluctus; wasserfall; ravn. 1/19: kakor iz strašnih slápov hrumí spod neba voda na zemlo; preš, 180: per slápi čákal jútri bó Savíce veséle ali žálostne novíce; 181: slap drúgo jútro mu grmí v ušésa; 191: blíža slápu se Savíce; nagfl. 183: či je vöter tak močen, kaj pokriv hramouv trga i drevje vö podéra, sláp se zové; petr 3: slápih; krajč. 135: mi se izda vozimo megj morskemi slápi, čez kotere ste vi srečnò prèšli; zagr. 5/1, 334: ohime! vu kakove slape žalosti sem opal in quos fluctus tristitiae deveni; gasp. 3/438: ogenj vsu požetu strn požge i slapom vručine svoje vse žnače pretira; gasp. 3/465: kada bi ladja na morju postavljena vu očivestu pogibel od slapov dospela..; 3/493: ovi vsi vu ovi ladji plavaju po slapeh čalarnoga sveta; reš 214: ne boječ se nikaj slapov morskeh; s m r â d foetor, škr. 259: sèmrad; s p â r ἀτρίς küzm. 216; nagfl. 147. 183. 200: spár; s r â b scabies gasp. 1/589: kakti z gnjilem i zapečenem srabom po telu obraščen neizgovornu bòl podnašati je moral; s r â m pudor; s t â l stand perg. 92/2: mozibiti kiem zakonom kmeti vnoge fele s t â l imaju; 19/2. 57/1. 86/2: staal; 86/2: staala; 4/2: stâlu, dat.; 3/2: stálom; s t â n stand, wohnung dalm. lev. 13; 4. reg. 4; ravn. 1/113: do stàna; s t r â d fames; s t r â h terror, timor; s t r â n regio, dain. 111: ker je v' strani našemi; küzm. 404: spoumente se pa z ti prvi dnévov, vu šteri ste posvečeni vnogo boja trplivost prenesli z ednoga strána gda ste i po ošpotávanjaj i nevoláj na oglejüvalo postavleni, z drügoga strána pa gda ste tálnicke včinjeni tejh, kim se rávno tak godí; nagfl. 59: eta morejo tak na podstavo slűžiti pri posebni dugovánj z-veče stránov pre-

glédenji; s v â r vituperatio, dalm. prip. 1: obàrnite se k mojmu svaru; ne čete mojga svara; prip. 3: ne zavrzi gospodniga svara; prip. 13: špotlivec ne sluša svara; prip. 15: norc svojga očeta svar žmaga; prip. 17: svar več velá per zastopnih, kakor stu žlakou pèr norci; š â v s schnapp; ime obitelji, (Predvor); š l j â r schleier; š l â t attrectatio nagfl. 114: štero (goloubje perje) je takšega šláta kak svila; š p â j k speick, valeriana celtica, gr.; š p â n al i š p â n comes, perg. 10/2: špán; 57: špaan; petr. 32: špánu; š p â s i š p â j s der spass, tschup. 322: tuistu zbrisanu špotanje ni neč več en nadolžne špas, temuč oppravlanje inu reznašanje; š r â v b, srâvf, hrv. š r â j f i šarâf die schraube, gol. 31; š t r â v s strauss struthio camelus; dalm. jer. 50; deut. 14, i ime obitelji; t â s t, t ê s t (тьстъ) πενθερός petr. 52 tést; t â t fur. perg. 93/2: taat; 50/2: taata; 93/1: taati; 85/1: táte; 6/1: taate; petr. 85 tát, 86: tâti; t r â g vestigium, hrv. t r â h radius (? = trak) gön. 26: tráhi súna so nidni; t r â k das band ravn. 2/213: preš. 109: láni je slepár še méril plátno, trák na vátle; radius mol. 139: püsti eden trák svoje svetlosti vu mojo düšo; nagfl. 119: sunce strejla zláte tráke; gön. 104: ognjeni trák se je potégno po zráki; gasp. 3/440: zapazi iz neba dohajajučega vu beli opravi s traki svetlemi obdanoga; reš. 208: onak ognjene trake i liskavice od sebe kakti druge strele hital je, da bi njega varašci za boga držali; t r â m trabs küzm. 11: vrzi vö prvo trám z oká tvojega; nagfl. 44, gasp. 3/439: tram obtesan; t r â p nješta kod kolâ, kr.; v â b illecebrae; v â l unda, fluctus, preš. 182; küzm. 28 itd.; v â n, der wahn, dalm. u predgovoru k rim.: vera nej en človečki van ali sajna; die hut, das sich hüten ravn. 1/57: oteti svojo čédnost ali krepóst se (Jožef) še le vsiga vána: častí, veselja in dobička. Pàč lep v á n je ta! v d â b i v d ê b, d ê b upupa, dalm. lev. 11; deut. 14; dain. 34: vdebe; v l â k zug ravn. 1/89: kobílic strašni vláki zatemné sonce; 1/115: prepelíc neizmerne vláke je čez morje pergnal; 1/130: bilo jih je kakor kobílic strašen vlák brez števila veliko; das sich reissen um etwas: danes je bil v Kranju za pšenico velik vlak, gr.; rete, ἀμφίβληστρον, küzm. 6: vido je dva brata metajoučiva vlák vu mourje, ar sta ribiča bilá; gön. 97: med vejicami ednoga cvejta je pávuk vtégno vö svoj vlák, gde je za mühámi šútao: nagfl. 176: ribičke je (ribe) z-vlákmi lovíjo; v l â s, l â s capillus; v l â t arista, spica; v r â g diabolus, perg. 20/1: vrág; v r â n corvus dalm. cant. 5; škr. 143: njegovi lasję so črni kakòr vran; v r â t collum; z l â k

welsche erbse; z l â t dukaten, ravn. 1/232: seboj je vzel šest jézarov zlátov; z r â k luft; z r â s (mjesto izras ili vzrast) auswuchs nagfl. 112: glavou i šinjek ji (puri) mozolna goula kouža pokriva, na štere konci dúgi zrás cavoní doli; ž â r aestus, glut, glanz, strahl tschup. 375: žarje te gnade; ravn. 1/256: ki noč v' jutrajni žár inu dan v' noč spremenuje; dain. 121: blisk no gromski žár — straši vsako stvar; 128: v' žarih ognovih; reš 120: ono za kaj se je tuliko stužaval, ne bil ogenj, kojega je trpel za prešestne grehe, neg greh plamen i žár sadašnji, s koterim svetovrazni i jadoviti jezik njegov mahnito proti bogu je blaznil . . . takvoga plamna žar i sumpor neprispodobliv bil je on, koteri nezmerno više Epulona je mučil i trapil.

β) " imaju malo ne samo strane rieči, li samo njeke domaće: ä j d, häjd heide paganus, dalm. jer 25. 31 itd. ravn. 1/213: àjd; b ä k leithammel dain. 202: mam barúse duge kak mačák — dvoje škarenj, liki vyha bak; gön. 24: bak je voj ovčene črejde; nagfl. 100: bakov rogouvje so zaobrnjeni; b ä l d, bäud falte, dalm. cant. 7: fald: b ä t baculus sceptrum dain. 41: znam pa da mož dosta krat — proti ženi je kak bat; 149: pripravil je že meč no bat, — omamil jê je z batom vse; gašp. 1/342: koi vu cirkvi svétoga trojstvá pred noge razpétoga Jezuša sebe, korunu, bat i kraljestvo svoje postavljajuči je preporučil; b r ä t frater, perg. 20/2: brât; č ä s tempus; d ä c der tatz, dalm. ev. mat. 5: colnarji se od Rimlanov cole inu dace kupovali; d r ä v rana kad se koža odere ili oguli te oteče; f ä n t bursche rog. 227; preš. 78; ultio krajč. 174: čè nesì hotel prostiti onomu, ki tè je vu čem zbantuval, nego si mu zla želel, fanta nad njim iskal; petr. 280; f ä r t ili b ä r t (fahrt) = krat, tschup. 576: so v' enemu lejtu le en sam fart k' s. obhajilu šli; g ä d vipera ravn. 1/165: gádi; preš. 162: tam vidi gnjézditi strupêne gáde; g ä n k der gang = hodnik, dalm. 3. reg. 6; 4. reg. 16; g m ä h (gemach) quies, kast. cil. 86; küzm. 422 i gön. 32: gmaj; g r ä h pisum sativum, ugr. graj i grajh nagfl. 34. 156; g v ä n t gewand, vestis dalm. sirah 19; ev. mat. 3; küzm; h r ä m i h r á m kammer, haus, aufbewahrungsort; k ä m p. pars, razdeli to na tri kámpe; dalm. kampfheer; k ä n t die gant, bankerott, tschup. 394. 601. 637; k n ä f knauf dalm. 4. reg. 25; k n ä p bergknappe; k r ä j margo; regio; k r ä m p der karst, die picke; k r ä p carpio riba; krapfen, art kuchen; k r ä t ein mal, dalm. jos. 6: k sedmimu kratu; preš. 185: več krât sim v' sánjah vídla glávo čédno . . . koliko krátov sim od tód v samôti klečála; m r ä z

frigus gol. 191: mres; preš. 78: mràz: päh i pẽh (пьхъ) gen. phä i páha, pèha riegel, ravn. 1/126: Jerihúnskiga mesta zidóvi, nar huji dežélniga páha na mèji, se sosujejo; 1/314: páhe lomil bom železne; stössel, dain. 94: sem od strehe — vzem'mo pehe; pänt band, ansa tschup. 26: pant tega života; 335. 493. 599; nagfl. tali dver so strügouvje, prag, petník, blanja, čepi, panti i zápor; pärd panther, dalm. sirah 28; pärt anteil tschup. 271: be on na imel nobenega parta nad njim imẽti: präg schwelle; räk cancer preš. 93; säk barn, art fischnetz, gol. 141: ta isti je enimo sako ali raušelno zlo glih; dain. 208: ino kakti ribič v' sak — lehko ribe zna dobiti — za vsagdanjo jed si tak — myhe v' mrežo znam lovíti; säs ἔκστασις küzm. 234: dokeč so oni obed pripravlali, spadno je na njega sas ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις; 218: napunjeni so s strahom i sasom nad tém ἐπλήσθησαν φάμβους καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ; možda Säs ein Sachse perg. 86/2: su neki Vughri, neky su Szaszi i Nyemchy, neki su Chehi (Čehi) i Szloueni; skläd schichte, lage, fuge, gol. 22. 34 itd.; beitrag in geld ravn. 1/201. 202; späh i spẽh verrenkung eines gliedes; späk mj. izpäk missgeburt, missgestalteter mensch; svät hochzeitgast; šäc schatz dalm. jer. 20; traun 95: ščäv spülwasser; škäf schaff; škräp daemon quidam; škrät bergmännschen; šräj schrei dalm. ev. mat. 25 itd.; štänt der bestand, verpachtung eines grundstückes; täht docht lychnum, dalm. jesaia 42; ev. mat. 9; tläk strassenpflasten, hrv.; träp tropf, stultus škr. 42: trap vsaki besẽdi vèrjáme; vämp die wampe, schmerbauch dalm. deut: 18; dain. 46: naši lampi prazni so; Vläh obično Läh Italus; vmäk (hmak), jajce na vmak kuhano, hrv.; vräsk ruga; vsäd erde die bei einem bergsturz liegen bleibt; žläk schlag dalm. deut. 25; ev. mat. 4: jap. 29; traun. 96; küzm. 228; reš 189; žärg, žärh sarg. tschup. 397. 545; žmäh geschmack dalm. num. 14; jer. 48; tschup. 581: ta špiža po njeh žmahu ni; nagfl. 150: žmajh.

γ) ´ imaju: gáj nemus dalm. gen. 9; perg. 46/1: gaj = gaji; hám helcium gön. 26: hámi so za konje; nagfl. 97: konji se naprežejo vu kočüje, koula, gda v' hámi ne vlečéjo, nesti moro sedla; hrást quercus, u Gorenskoj hrâst; máj mensis majus; maibaum dalm. lev. 23; gol. 104: v' mesencu maja; pár das paar, dalm. gen. 2; reg. 4; tschup. 484: pâr; nagfl. 41: pár; ščáp baculus, stab nagfl. 12: med nogé si vzemem eden ščáp i v' rouke šibo i tak drčem ... šteri vas rad gejzdi na ščápi?

Dvo- i *višeslovčane* rieči:

α) ˆ na zadnjoj slovci ima samo njekolicina: o b l â k nubes jap. 78. 306; preš. 12. 162; gön. 104: oblák; p o j â s cingulum dain. 191: v' pojasi; küzm. 4: pojás; gasp. 1/656: pojasem na golom telu prepásana; p o m r â k tenebrae; p o ž â r incendium kast. cil. 362: požár; gön. 36: požár; p r e m â g, al i premâg victoria ravn. 1/202: premág; p r e u d â r überlegung; u d â r ictus, preš. 112: vdar.

Ovdje bilo bi mjesto onim riečim koje se grade od osnova glagola s nastavkom *a* tako, da se tvorka ь dodaje a ziev ukida umetnutim *j* pa se završuju na *aj*, ali volio sam ih smjestiti pod završetak *aj* niže pod 3. a).

β) ˝ na zadnjoj slovci ima većina sastavljenih rieči; s predlogom slovku činećim složene rieči imaju u kranjštini obično ˝ na zadnjoj slovci, a u ugr. slovenštini i kajkavštini stoji često naglas na predlogu: b o g o b l ä g ravn. 2/6: Janez pomeni bogomíl, bogoblâg, bogomír; b o g o t ä j gottesläugner ravn. 2/141: kdor pa brata clo pogubluje, ki ga klámo, šamlo imenuje (le bogatájem se je to imé dajalo takrat) on ognj zasluži; d o d ä j additamentum; d o k ä z argumentum; i z p ä h hautausschlag; k o l o m ä z wagenschmier; l i s t o p ä d i lístopad, october; l j u d o r ä d menscheufreund ravn. 2/212: če se prijátel ne more braniti prijátlovi stanovitni prošnji, kako se bo bog, on toljki ljudoràd, ki je njegovo zveličanje da daja! n a k l ä d befrachtung; n a p ä d impetus; n a r ä s palmites, ugr. náras nagfl. 105; gön. 82; (n a s t ä j), ugr. n á s t a j praeceptum nagfl. 13: na koliko nástaji dopüstjo; 35: vučitelj pouleg nástajov rovata zdaj ali drügouč srp; gön. nikša nesreča se je nej mejšala v' nástaje Samuve; (nazläj), n á z h a j gön. 33. gnoj lagojo sago, ali násladen názhaj má; nagfl. 14: dvej etivi krátkivi pripovejsti sta li za volo názhaja dánivi; itd.; n e č ä s unzeit ravn. 1/290: otroka, ktiri jé ob nečasu — pač žalostno ga je viditi; n e g m ä h ungemach, inquies rog. 244: ta zabréde ú nagmàh, napókaj inu nasréčo; o b ä d oestrus, dain. 201. 202: obád; o b r ä z facies preš. 74: obràz bledgà mladénča perkáže se na dán; küzm. 31. 32: obráz; gasp. 1/691: na obrázu; o d p ä d abfall; o g l ä s ankündigung, kundmachung; o g l ä v überleder, dain. 64: kože mi prineste sem — prirezávati ga čem — zdaj za sare, podmete — za ogláve, zapetke; nagfl. 50: čižme tali so: sára, ogláv, poplat, podmet; 123: gležnouvje, oglávi, peté; o g r ä d einzäumung, ugr. ó g r a d hortus, nagfl. 139: ougradje, 89: ougradaj: o k r ä j hutrand; o k r ä k pes suillus; o p ä d lapsus; o p ä s astrictio preš. 134: ko bodo srcá

železne djale preč opáse; opäz bedacht; opläz pflugkopf ravn. abc. 39: oplàz; ošlät contrectatio nagfl. 174: ošlát; otäv refrigeratio, nagfl. 200: spár kumes vu zrák ide; z-toga do (= erunt) obláci, z-odlákov pa deždž na otáv zemlé; podplät i poplät planta pedis, dalm. deut. 11; ravn. 1/185: podplátov; preš. 166: podplàt je kóža čéz in céz postála; küzm. 218: poplatje; nagfl. 123; reš 9. itd.; pohlät befühlung; popäd hundebiss; popäh mulus, kr.; postavodäj legislator ravn. 1/102: postavodàj; poväl prostratio; povräz funis; pozdräv salutatio; predpäh riegel; premäh auschlag der wage; fehlgriff; prepäd i prèpad gen. prepáda abyssus rog 482: prepod; jap. 352: prepád; presäd i présad plantaria, planta; pridäv additamentum; prikäz erscheinung kr.; donum hrv. ali príkaz mat. 519: nam ne obečuje diku nebesku kakti za jedini dar i prikaz; gasp. 3/458: imanja od Gregura IX. ponujana na prikaz Klari; prikläd zulage; collectio parochi; exemplum dain. 181: gde ne gorí prikláda luč — tam navyk je le prazen guč; privläb anlockung; priväd angewöhnung, ugr. prívad nagfl. 16: k tomi je pa zrávnana že pout po prívadi (44: po prívabi bit će pogrješno mj. po prívadi); razgläs edikt, tschup. 269: rezglas; razhläd refrigeratio, hrv. rázhlad, reš 119: Epulo jedinomu samo razhlad je želel, naimre jeziku; razkläd explanatio, ugr. rázklad nagfl. 59. 60. 61 itd.: prístrana pítanja i rázklad; toläž solatio ravn. 1/198: toláž trpléncam; Triglav, najviša gora u Kranjskoj; vudäj i vúdaj hrv. ženska za vudaj nubilis (upravo vdäj); ukäz jussum tschup. 81: ukaze; preš. 15: ukáz, a 150: ukàz (ono je štamp. pogrješka); zadäv i zádav drangabe, pfand; gön. 23: zádav on dáva ki kaj küpüje; mol. 70: zádav prišestne dike; zakläd thesaurus ravn. 1/68: bog vam je skrivaj dal v' vreče zaklàd; 1/333: zvest prijatel je velika obramba — kdor ga najde, najde velik zaklàd; zakonodäj legislator, ravn. 2/160: zakonodàj ali postávar in sodník ljudí bo; zakräj ultima regio ravn. 1/215: Sabanska kraljica je od zakrajov takrat znanega sveta njegovo veličastvo gledat prišla; zamäh vibramen; zaopäs einfassung nagfl. 40: kamene táble táli so tábla i zaopás; zapäd occasus i hrv. západ, zapäh riegel preš. 66: zapáhi odletíjo; zasäd plantatio, planta, ugr. zásad, reš 178: v tretjem dnevu podignule su se trave, zasadi, drevje; zaväl bergtrumm; žerjäv grus gön. 37: žarjávje. — Na predlogu naglas imaju i u kranjštini: näsad gen. násada i nasáda die lage

des getreides zum dreschen; p r é d a l abteilung, fach; p r é g r a d, mjesto n. p. livada na više mjesta pregradjena kr.; p r é l a z stiegel; p r í s a d entzündung einer wunde; p r í s t a v villicus; p r ô d a j i p r ê d a j verkauf, tschup. 443: per prudu inu predaju; s ó m r a k crepusculum.

γ) ˆ na predzadnjoj slovci ima: k o l ô v r a t spinnrad; n ê m a r ἀμέλεια, τὸ παρακούειν jap. 84: v' nẹmar pustiti; 108: ony so pak tó v' nẹmàr (čitaj: nêmr) pustili ino so šli proč; ravn. 2/46: bog ne puša ljudí v' niémar; preš. 187: pustila v' némar sim željé nar sláji; nagfl. 24: koudiš de, ki v-nejmar müdi; 141: Števan si je tečas dva krat mogao oblččalo šívati dati, dokeč Janoš ednouk, ar je Števan v nejmar djao ž njim i preci ga je raztrgao; gasp. 3/550: vučemo se svet ov čalarni za nemar držati; reš 213: vera Mahumetanska telo samo i to nazoči blaženo čini, dušu pak za nemar drži.

Ovamo idu i njeke rieči koje se grade od glagola s nastavkom *a*, koje su čini mi se shodnije navedene niže pod završetkom *aj* b).

δ) ´ na predzadnjoj slovci ima n ó g r a d mjesto i uz v i n ó g r a d i v í n o g r a d weinberg ravn. 2/263: sin! v moj nógrad delat idi dansi; ravn. 1/22: memo njiv je tudi nógrad zasadil; 1/106: opravik, ktiri je Izraelce v' Kananski deželi čakal, je bil kmetíja. nógrad in živinska réja; 1/235: je bilo zdaj čas dnarje in oblačila jemati, de si boš óljnike, nógrade, dróbnico, govédi, hlapce in dekle omišloval? škr. 149: zjútraj vstaniva de v' vinógrade grẹva: poglẹdajva, ali je vinógrad cvèdèl, ali bó cvẹtje sad pernéslu; n ó r a z skraćeno od vinoraz rebenmesser. — Tako su naglašene i njeke strane rieči: ú r ž a h ursache, dalm. jud. 14: ursah; jap. 87; ž á g r a d sakristei rog. 465: žagrod: v' mej tem šàl je Martinus ú žagrod, tu je sacristia.

b. Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *i* (= и i ъ).

Jednoslovčane:

α) ˆ ima većina: b î c arundo phragmites, binse; b l î s k fulgor, dalm. deut. 32; ev. mat. 24; traun 339; preš. 62. 143; gön. 104: blísk za blískom razsipáva ogen po zráki; nagfl. 188; c î r zier, zierde, kast. cil. 275: cier; rog. 449: močna modra srčna zvyr — je ta lev za njegov cir (to je ili bi imao biti prievod Solinova heksametra: forte leo prudens animal simul et generosum); c v î k bastpfeife; c v î l ululatus; č î n tat; č î r ulcus; č v î n k = cvîk; d î h halitus preš. 74. 137; d î r trab; f î r š t fürst, dalm. ev. mat.

10; flîs fleiss, dalm. gen. 43; deut 2, itd.; gîb motus, nagfl. 183: gíb zráka se veter zové; glîb caenum; grîz morsus, nagfl. 174: či se medena posouda nečísto drží ali kisila hrána v' njej stojí, zeléni gríz (grünnspann) jo obséde; reš 235: vidi se da ni kača, da ni čemer i da griza ni se bojati; gasp. 1/543: prepovedajuč da mu se ni gríza ne podá kruha; hîp punctum temporis, kast. cil. 125: spumni vsak čas, vsak hip, vsako uro, vsak dán, vsako minuto na tvoje štiri poslednîe ričy; 33. vstavi ti en dán de ne preide, eno uro, en hip, de bi naprej ne šel; 171: kadar se boš poflisal vsak hip premišlavati; 176: li en dán je naš inu tajsti li po hipih; gön. 25: híp smrti je neznan; nagfl. 154: črešnje sirouve li krátki híp, jáboka pa dugo stojijo; često u kajkavskih knjigah; hît jactus, hrv.; kîc, kukuruzni klas bez zrnja, hrv.; kîh schnupfen hrv.; kîj knüttel; klîc ruf ravn. 1/152: klic; krîk clamor tschup. 269: kriku; škr. 328: na vsaki krik se bó njegovu srce vstrašilu; ravn. 1/85: krik; lîk der äussere schliff des menschen; lîm leim kast. cil. 66: tica na limu; gol. 108; lîst folium; epistola, perg. 5/1: liist, 5/2: lyst; lîv infundibulum; mîg nutus; momentum; mîk irritatio, impulsus ravn. 1/116: slà in mík po posebnih grížlejih in kaplicah; mîl mergelartige erde; mlîn mola, kr. škr. 132: mèlína; a i málen gen. málna hrv. mèlin, gasp. 1/675: k melinu; nîd neid dalm. prip. 14 itd.; kast. cil. 350; rog. 232: nyd itd.; pîh flatus; pîk ligo; bienenstich, schlangenbiss; pîr hochzeit; baumschimmel; pîsk sibilus preš. 57; psîk sibilus; rîf i rêf ulna, hrv.; rîl stammstück dain. 70: v' rile zaglozde ja na to zabijam; rîs riss = kreis, zauberkreis; abriss, tschup. 268: ris (za zidanje tega tempelna) je že bil narejen; 410: tu je taista podoba inu ris od une evangelske popolnemaste; lynx kr.; a hrv. tigris reš 182: ris koteromu male su bile loze; 217: Agapitus i risom i oroslanom sam se je ponudil; rîz riese gigas, dalm. gen. 14; rog. 481; traun 41. 75; sîj strahl, glanz preš. 188: v' úpa rájskim síju; sîk sibilus serpentium; sîn filius; sîp asthma; sît scirpus palustris, i femin.; smîk ruck, motus nagfl. 123: z-etimi (žilicami) občútimo na šterom godi táli tejla pritéž, vdárec, smík, mraz, vročino; snîd conventus ravn. 1/171: posledni Davidov snid z' Savlam; svîsk, svîst sibilus; svît diluculum, fulgor, traun. 151. 316. 328; preš. 157. 183. 190; ščîp kniff; plenilunium; al i ščëp; ščîr mercurialis annua; šîp tibia, magj. síp; škrîp gezirpe; šmîr wagenschmier; tîr vestigium; schneebahn; tîsk druck; vîd

visus; vîr fons; vpîj clamor, schön. 137: inu nyh vpyj je prevzèl; vrîsk eiulatus, ravn. 2/278: ob veselju in vrísku v' hiži; preš. 57: in trúm se šúm in vriš in vrísk — se túrški bóben sliš' in písk; zîd murus; zmîj vipera; zvîk mos; zvîn luxatio; zvîzd sibilus; žir bucheichel kr., a hrv. glandes; žvižg sibilus.

β) ˝ imaju većinom strane rieči i njeke domaće: bïk gen. bíka i bikà, nom. i bík taurus; bït gen. bitâ schlägel; brïn juniperus ravn. 1/253: on in pa brìn v' neznani pušavi, a Murko: brín; cïl običnije cïlj das ziel; cïn zinn; cmïc mus, hrv.; dïm fumus; frïl bambelein, njeka ribičica; frïm pfriem, dalm. deut. 15; 3. reg. 18; glïd glied, dalm. ex. 28; glïn = glína, ravn. 1/297: drujiga ga ni tega Bela kakor znotraj gljin zvunaj pa bròn; klïn keil; Krïm gora izpod Ljubljane; pïld bild, dalm. gen. 1; jer. 48; tschup. 282, u stj. pîl i pîlj; pïnt mensura quaedam vini, dain 101: vedra pint no še polič, masel se k' pyčeli priprávi no pod čep postávi; prïd utilitas dalm. lev. 7: tolstino od mrhe storite si h pridu; kast. cil. 15: kateri tebi tó dobruto stury nikar za volo svojga posvitniga prida ali dobička, ampak duhovskiga; ravn. 1/73: po vašim prídu me je pred vami poslal bog; sïp schutt; sïr caseus; spïs schriftlicher aufsatz; stïs mjesto stîsk gedränge ravn. 2/164: skušáli so predreti skozi ljudí, pa ne da, prevèlik je bil stis; ščït scutum dalm. rog: ščit; škr. 141 i ravn. 1/160: škit; škrïc rockzipfel; špïc spitze, nagfl. 49: táli pera so špic, vrejz, razčes; špïk bergspitze; šprïh hasenschrott; šrïmf ritz in die haut, schrimpf, schrumpf, runzel, dalm. lev. 13: tu je en šrinff tiga spečenja; lev. 19: vy si nemate obeniga šrinfa za eniga mrtvica volo na vašim životu praskati; štïl i štïlj stiel, dalm. ex. 32; štrïh strich, rog. 299: po celim životu strihi, fláre, šrumphi inu lise so se vidile inu znále; štrïk strick, dalm. jer. 48; deut 7: štrït streit, dalm. u predgovoru k rim.: ta štrit ali vojskuvanje tiga duha z mesom; rog. 275: za voljo te nastája en štrit ú mej zemló inu ú mej nebam; 462: ta ner navarniši štrit je štrit te čistosti; tïk weingartenpfahl; Vïd St. Veit, Vitus, odatle Šъmfïd selo tik Ljubljane.

γ) ´ imaju: gíps gyps; gvíht gewicht an der wage; tschup. 626: kuder nam en križ naložy, tok nam z' tem v' red tudi gviht svoje gnade perložy; hríb anhöhe dalm. jer. 30; traun 326; preš. 155; Íg selo blizu Ljubljane; íl, jíl lehmerde, dalm. lev. 14; jesai. 41: pojde čez te mogoče kakor čez yl; škr. 340: vsi ludję so ravno iz tiga jíla inu tę parsty, iz katęre je Adam stvarjen bil;

dain. 80: jíla si nadelam — k' peči ga pripelam; k í p i k é j p bild perg. 34/1. 53/2. 59/1; k l í p maiskolben, hrv.; R í m Roma, dalm. lev. 14 itd.; s t r í c patruus.

Dvo- i *višeslovčane* rieči imaju naglas na zadnjoj slovci, njekolicina ˆ a većina ˝.

α) ˆ imaju: d o l î v zuguss, fülle; i z î d exitus ravn. 1/160: njegov je vojskini izíd; 1/334: izíd imej na misli per vsim kar počneš; i z v î r origo, fons dalm. sirah 21; ravn. 1/176: zvir, 2/15: izvír, n a l î v i n á l i v inundatio ravn. 2/159. 160; o b l î k forma; o b z î r hinsicht; o p o m î n monitio, ravn. 1/260: vsi njih lepi opomíni niso več per Izraelcih zdali; dain. 48: opomíne dati; o s v î t diluculum; p e z d î r die age, ravn. 1/249: vaša moč bo pezdír, vrt bote brez móče; p i z d o g r î z ranunculus; p o č î v ruheplatz; p o g î n interitus ravn. 1/32: Sodomskiga mesta pogín; p o k r î v tegmen, tectum küzm. 18: predgajte na hižnom pokrívi; p o l î v beguss; p o v î r arundo, aira; p o z î r rücksicht tschup. 60: z' kaj zenem poziram inu ahtẹngo dajanjem; p r e p î r rixa, ravn. 1/26: prepír preš. 24: ženíce imajo prepír, 137. 139; p r e r î v gewühl ravn. 2/127: velik prerìv je bil; 2/235: Jezus je po navadi ves dan v' prerívu končal med ljudmi; p r i t î s k druck; r a z d î r discordia tschup. 549: lestna lubẹzen, mate tega kregu inu rezdira: 552: lukẹzn sama lestne dobičk, to mater vsega kregu inu rezdira zadušy; s p o m î n andenken kast. cil. 36: spomyn; rog. 682: spómyna (što čitaj spomîna); ravn. 1/5: spomín; s p r e m î n metamorphosis ravn. 2/250: le lep o svojimu spremínu je mogel biti Jezus! u č î n begehung; z a k r î v decke nagfl. 93: nje (krave) zakriv, licojna, plod; z a l î v i z á l i v sinus.

β) ˝ imaju: b o g o m ï l, b o g o m ï r ravn 2/6, gledaj sprieda bogobläg; d o p ï s zuschrift; i z p ï s abschrift; d o s ï p zuguss; n a c ï k beigeschmack ravn. 1/175: vse zvunajnje službe božje lepi nacìk je zadnjič notrajnja svetóst; n a g ï b antrieb ravn. 1/42: nagíbe; 1/191: nagíba; 2/82. 83: po nagíbu sv. duha; ugr. nágib, nagfl. 12: dejte do 6—7 lejta svoje vrsti na zmejno má naj vékši nágib, 159; gön. 82; nagfl. 11: nágiba, nagibom, n a p ï s inscriptio, preš. 110. 148; n a s ï p χῶμα; n a t ï s druck eines buches; n a t ï s k škr. 360: katẹri dóbe izdóblene natiske; n a v d ï h begeisterung; o č ï s t stachys; o d p ï s reskript; o k l ï c verkündigung; o p ï s descriptio; o p l ï n gen. oplína kipfstock am wagen, dain. 67: oplen; p o d p ï s unterschrift; p o k l ï c beruf tschup. 45. 409; ravn. 1/25. 127. 236: poklìc; p o p ï s beschreibung; schriftliche

aufnahme; p o t ĭ p befühlung; p r e g ĭ b bug, biege; p r e k l ĭ c widerruf; bannfluch; p r e m ĭ k motus ravn. 2/45: zvézdini premik; p r e p ĭ s abschrift; etwas auf den namen eines andern überschriebenes; p r i p ĭ s zuschrift, schriftlicher zusatz, ascriptum; r a z p ĭ s ausschreibung einer stelle; r a z s ĭ p excidium; r o k o p ĭ s manuscript; s a m o p r ĭ d eigennutz ravn. 2/220: samopríd; 2/50. 138; s p o t ĭ k anstoss; s r c o v ĭ d der ins herz sieht, ravn. 2/99: Jezus je srcovíd (´ nad i ovdje i drugdje kadšto znači samo, da se ima *i* izgovarati kao *i* a ne kao ъ); u t ĭ s eindruck tschup. 329. 378. 455; z a p ĭ s verschreibung im testament, legat; u obće etwas aufgeschriebenes, recept; z a s ĭ p agger dalm. reg. 25; a Zâsep gen. Zâspa, selo u Gorenskoj; z a t ĭ k pessulus.

c) Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *u*.

Jednoslovčane:

α) ˆ ima većina: b r û n trabs ravn. 1/231: gremo k' Jordanu in brúnov nasékamo; običnije brûno mjesto brvno; b r û s cos, gön. 23: brûs; b û d excitatio, gön. 24: bûd predrámla; nagfl. 154: za volo bûda; b û k brunst der schweine; c û r stromm, dain. 9: z' cyrom njemi kri letí; 121: z' cyrom tečenje; č û k nachteule; č û t sensus: d û h animus; odor; f û k gön. 43: kače z' fûkom ležejo vö mláde; g n û s nausea, dalm. deut. 7; preš. 143. 162; h r û m sonitus, ugr. rûm nagfl. 189: po grúmi gda vdári grozen rûm nasledûje; h r û p sonitus dalm. 3. reg. 1; rog. 480: hrúp; gol. 12. 29; traun. 17; preš. 154. 167; h r û s t stark gewachsener mensch, ravn. 1/158: obogatil ga bo kralj zlo zlo, kdor tega hrusta (Goliata) premaga; k l j û n rostrum: k û m pathe hrv.; možda K û n perg. 86: Kuune, al i Kuni; k û p kauf; k û s gustus, gustatus; l j û d populus ravn. 1/104: z' enim glasam reče ves ljud: vse bomo storili; l û b alburnum; l û p abgeschältes stück obst, škr. 146: kakòr lup pèr margaránah, taku so tvoje lica; l û s k schote; m û f, ime psu, hrv; m û k gebrül des rindes; p l j û n sputum; p l j û s k sonus; p r û d i prûd tschup. 443: drugi otę svojo srečo še vikše gnati skuz golfijo per kopčyi, per prudu inu predaju; P r û s ein Preusse; p û b bube, bursche, knabe, dalm. jud. 7: naj gre tvoj pub Jura s tabo; die unke; p û h flatus ravn. 1/97: púh; p û s t fasching; R û s ein Russe; s l û h auditus; s l û t ahnung; s t r û g drechslermesser; ugr. planulae, nagfl. 65: táli dvér so dvá strügá, prag, petník, . . . strüg s pragom i petníkom v küklé ideta i kumes se vu stejno gori vlečéta; s t r û p venenum, traum 27. 351; preš. 27. 73. 156; a štj. trûp = gusjenica nekoga

noćnoga leptira; s t û d nausea ravn. 1/113: stúd, 2/116; s û m (od so-mьn) suspicio, dubium; rog. 451: vsi iméli so sum, en mèrk na njega; ravn. 1/35: ni súma ali cvibla, de je obžaloval svojo nespamet; š û m geräusch dalm. rut. 1; ev. mat. 9; rog. 480: šùm; traun 103; preš. 57. 93; gön. 28; šűm; nagfl. 189: šüm; petr. 3: pred búrkanjem morskoga šùma i slápih: t r û d labor, gön. 38: trűdov; perg. 1: truud, 2: trúud; t r û p truncus, gön. 17: trűp; nagfl. 50. 170; t û l pharetra dalm. gen. 27; jerkl. 3; traun. 22; t û r urus: û k doctrina preš. 41. 97. 99. 101. 103; û k, j û k ejulatus; û p (mjesto upv od u-pъv) spes preš. 27. 157.

β) " imaju njeke domaće i većina stranskih rieči: b r ü n c bronze dain. 213: iz brynza; reš 229: njegova ljubav bila je zlato, njegova pravičnost srebro, njegova mukotrpnost brunc, njegova duhovna jakost železo; č ü d admiratio ravn. 2/289: vsi so velik čud zagnali; d ü n k gön. 53: razbojnici podkopali so podsek hiže i robiti so šteli; pesíč je njí dünk na pamet vzéo i mrmrati je začao; f l ü s fluss (als krankheit) dalm. lev. 15; num. 5; f ü n t pfund, dalm. lev. 19; petr. 63: fúntov; g l ü m jocus; g r ü n t grund, dalm. jer. 31; tschup. 286. 394; traun. 53. 219; nagfl. 79: grünt; g r ü š t gerüst des daches dalm. 3. reg. 7; gol. 180; nagfl. 32. 78; rušt; J ü d Judaeus dalm. jer. 30; ravn. 1/331: Jùd; j ü g auster; k r ü h panis; k ü n š t kunst dalm. jos. 9; običnije femin.; k ü p cumulus ravn. 1/61: kùp, nagfl. 191: prouti sevri se sedem zvejzd na kűpi bidti vidi; k ü r gallus; l ü f t, l j ü f t luft dalm. sap. 2; traun. 36, itd.; l ü g i l ú g lauge; l ü k lauch ravn. 1/115: ljug; dain. 48: lyk, nagfl. 180; l ü š t lust, dalm. gen. 18; lev. 26; n ü c nutzen dalm. num. 18; nagfl. 59 i gön. 34: nüc; p l ü g pflug; p ü c abdecker, wasenmeister, štj.; p ü n t seditio (od njem. bund), dalm. num. 16; sirah 26; kast. cil. 54; ravn. 1/111. 300: pùnt; preš. 140: pùnt; s m ü k husch; š p ü n t spundfuge gol. 33: tu pomajnšanje eniga taciga pajnu se zgodi, kader to zadno končenco eno malo noter porineš pa na sprejg za tu, kir je za tę stranska dva špunta dele koker je pajn šrok; š r ü m f schrumpf rog. 299: šrumphe; š t ü k stück dalm. deut. 31; ev. mat. 32; tschup. 481; nagfl. 67: štük; š t ü m f strumpf; t r ü c trutz dalm. 4. reg. 18; t ü m f tümpfel; ü d i ú d artus, glied dalm. lev. 21; ev. mat. 5; kast. cil. 346: vud; perg. 74/1: uud čitaj vud, 5/2: vude; ü m i ú m vernunft, dalm. reg. od úma; škr. 161: vúm; preš. 27: úm; ž ü m f t saft, liquor rog. 287: tu ojle je en sladki inu ušéčni žumft.

γ) ´ imaju f r ú h t die frucht rog. 488: vzamyte tu ner bulši od fruhta inu sadú te zemle, tschup. 306: lete prida inu fruhte skup spravlati be nam ne imęla nobena muja preveč biti; 347: tu na bo cel brez usega fruhta šlu; f ú r m form, rog. 480: postavil sem njò za en mušter, za en furm inu exemplàr usem; r ú d deichsel, nagfl. 191: rúd; v n ú k i v n ȗ k nepos dalm. gen. 21; škr. 51. 387: núki; 40: núke; preš. 98: pôzen vnúk poroma k' tvôj'mu gróbi; nagfl. 131: starec i njega vnük; perg. 7/1. 18/2: mnuki, (pa tako mnuk i mnok u kajkavštini); [ù d i ȗ d pak ú m i ȕ m gledaj pod β]. Tako mislim da je i: M ú r der Mohr dalm. jesai. 43: jest sim Egypt Mure in Sebo na tvoim mejstu k' zmyrjenju dal.

Dvo- i *višeslovčane* rieči imaju na zadnjoj slovci ˆ ili ¨.

α) ˆ ima većina: d o p ȗ s t urlaub, erlaubniss; i z k ȗ p auslösung; i z k ȗ s obično skûs experimentia; o b r ȗ s mappa; o b ȗ d erweckung ravn. 1/198: obúd k' zavúpanju v' bogá; o b ȗ p desperatio preš. 27. 61. 105: obúp; o d k ȗ p redemptio; o d p ȗ s t entlassung, urlaub; o h ȗ j i pl. geburtswehen dalm. jer. 22: kadar bodo tebi beteži inu divji ohuji prišli kakor eni katera h porodu gre; o k ȗ s gustatus, gustus; o l ȗ p i o d ȗ p (mj. odlup) putamen; o s t ȗ d der wurm des maikäfers, gr.; o s ȗ p bestürzung; p o d ȗ k unterricht; p o g ȗ m mut, ravn. 1/71: Juda zdaj bližej stópi k' Jožefu in s pogúmam in svéstjo mu reče: .; 82: si vzáme pogúm; p o k ȗ s experimentum; geschmack pok. 3/316: celú sim nad tim kruhom vùs dobèr pokús zgubil; p o s l ȗ h audientia, kast. cil. 97: posluh je en počutik, kateri v' pamet perpela znanîe te risnice inu zastopnosti. hrv. pòsluh; p r e d p ȗ s t vorfasching; p r e d ȗ h spiraculum, ali već i predüh; p r i d ȗ h odoratus nagfl. 171: njegov (vukov) pridûh je oster; r a z ȗ m verstand, vernunft, škr. 126: ràzvúma, a ugr. i hrv. r á z u m gen. rázuma küzm. 29: rázuma; nagfl. 44: rázumi itd. — Tako i druge sastavljene rieči: b r e z ȗ p hoffnungslosigkeit, verzweiflung preš. 36: brezúp; p i s m o ȗ k schriftgelehrter ravn. 1/320: pismoúkov; s a m o ȗ k autodidactus. — Na predlogu naglas ima: n á u k gen. náuka i naúka doctrina, ravn. 1/104: navúku; 1/24: navúkov; preš. 41: málo penezov poslála, dokaj bóta mi naúkov; ugr. samo návuka itd: küzm. 32. návuka; 29: návuke; nagfl. 22. návuki itd.

β) ¨ imaju: k l a p o ȕ h ohrenhänger, taubohr, koji neće da čuje; n a p ȕ h i n a p ú h i n á p u h hoffart, aufgeblasenheit rog. 421: napúh, 232: napúha; škr. 31: napùh; pok. 1/63: napùh; 2/7. 11:

napúh; 1/51: napúham; ravn. 2/125: napùh itd.; n e l ü š t unlust tschup. 298: nalušt; p r e k ü c umsturz ravn. 2/73: kakor prekùc per narodovítnimu drevésu, ki se mu že skjira pomérja, božja strašna sòdba ravno tako blizo je nič prida človeku. — Na predzadnjoj slovci ´ ima: d é l o p u s t feierabend, preš. 101: délapust.

d. Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *o* = strsl **о** u **отърокъ**.

Jednoslovčane:

α) ˆ imaju: b ô g deus dalm. cruc. itd.: buh, ugr. boug; b ô l dolor, običnije fem.; b ô r föhre gön. 23: bour je méki lejs: b r ô d vadum dalm. jud. 3: brud, perg. 49/2: bruod; c ô l zoll, dalm. ev. mat. 5. 9; d ô l vallis ravn. 1/152; nagfl. 171: globočíno med dvema goráma doul zovémo; gön. 13: doul; d ô m domus, das heim rog. 64: od duma; preš. 30. 63: dóm; nagfl. 125: douma; d r ô b exta dalm. lev. 3. 7; ex. 12. 29; d r ô z d i d r ô z g turdellus; f l ô s ein floss; f ô r allium, dalm. num. 11; f ô t mj. hot nothus hrv.; g l ô b globus gön. 62: gloub zemlé, a nagfl. 189: glob (vis na) cérkvi; g n ô j fimus dalm. prip. 12: gnuj; g ô d jahrestag dalm. deut. 16: gud, preš. 154: gód; g ô s t hospes; g r ô m tonitru tschup. 638: leti držę grum inu stręle nazaj; škr. 368: gróm, 379: gróma; nagfl. 189: grum; g r ô t infundibulum u melinu; k ô r chorus traun 370: s kóram, preš. 88: kóre; k ô s merula, nagfl. 51: eto je eden žuti kous; k ô s biti komu jemand gewachsen sein tschup. 225: njemu že ni nehče več kus; 269. 492. 545. 626; Štempîhar ima velik nôs — on je vsem fantam kôs gr. (sravni hrv. usprkos); k ô v das hämmern, schmieden, dain. 55: Tubalkajn sin Adamov — je že znal železni kov; l ô j sebum, dalm. lev. 8; ex. 29: luj; l ô n lohn, dalm. ev. mat. 20 itd.; l ô s das loos, dalm. lev. 16; škr. 56; traun 20: lós, govori se i lôz gen. lôza; l ô t ein lot; m ô z g mark medulla dalm. gen. 45; muzg; rog. 253: ú muzku; škr. 8: múzga; govori se i zmûzek gen. zmûska; m ô s t pons; n ô h t i n ô h e t unguis; n ô s nasus dalm. 4. reg. 19: nus; gol. 96: nus; traun 21: nós, nagfl. 85: nous; ô l, v ô l cerevisia, gol. 47: kir vol kuhajo; ô s t aculeus tschup. 96: per katire zaroblenost, naperludnost inu naušęčnost od vseh platy koker šetine inu wodęči ojsti po koncu stoję; 376: tę popustę v' njegovemu srcu en gvišen ojst, enu želu za sabo; običnije femin; p l ô d fructus, a i plòd, gön. 15: plod; p l ô t zaun dalm. predgar 10: plut, ev. mat. 21: s plutom; küzm. 349 i gön. 14. 68: plout; p ô b, pôjb knabe, kast. cil. 258: puob. ugr. pojeb; sravni s prieda pûb; p ô t sudor tschup. 497: da puta; p ô v

bau, feldbau, gön. 15: letos je tenki pouv, nagfl. 156: grajhčič travine pouv je, u Murka: púv; r ô d genus perg. 5. 6/1. 13/2. 39/1: rood; 14/1. 36/2: ruod; 30/1: v ruodu; 15/1: roodom; r ô g cornu, dalm. 3. rog. 1: rug; gön. 31: roug; r ô k frist, termin; omen i r ö k; r ô p raub dalm. ex. 15: rup, a jer. 21; 51: roup; traun 18. 33: róp; r ô r röhre, kast. cil. 298: ror; štj. i ugr. rauchfang, te se govori i l ô r i r ô l, nagfl. 50. 67. 80: rour; s l ô v i s l ö v fama, rumor rog. 478: od kod en tak slou te Judith te štimáni vdóvi? 479: pred usémi en tak slóu inu imé je iméla . . .; sloú ner vekši tebi, če je ta tugent per tebi maxima fama tibi si sis virtute decorus; . .: zavol katériga téga slóva vrédna je bila; 480: iz brumnosti zadúbil je en imenítin slóu ta brumni David . .: vekši je tvoja modrust kakor šùm hrùp in slóu, katériga sim jest slišala od te damae; 488: slišala jè ta zamurska krajlica iz Sabe slóu te modrústi krajla Salamona, napótila se je inu šla ú Jeruzalem ta slóu ogledat; 497: v' enim velíkim slóvu je tu vesélu drivú platanus ali jávàr zavol njegove sence; 453: ú slóvu svetústi itd.; s m ô k obsonium; s ô k sucus; mehlmus = močnjak ili podmět, preš. 31: Júdnja pervošíla komaj ti bo sók neslán; 83: nímam mu dáti kot sók neslán; s ô l d, soud malen pjenez, rog. 431: za en sam soud use hoče njemu dati; tschup. 493: k pomoči teh uwogeh v' sojeh darovitneh rokah še uselej kak prebilne sovd najdejo; s t ô g gen. stòga heuschober, getreideharpfe; s t r ô j gärberbeize rog. 222: iz kožo vrženi so ú to paklensko pajso (beize) inu strój, kir pajsani inu garbani bodo od hudyča na vekumaj; š k ô l kast cil. 271: kroták mož v' tega srda morjú se povišuje inu trdnu stojy kakor en škól ali ena pečina na srt morjá, kir te visoke valuve restrga inu razvéže; š t ô r truncus, gön. 48: štour, dain. 197. 199: štor; t ô k ῥεῦμα dain. 121: megla gre v' okróg — liki cmrčni tok; al i t ö k; t r ô š t trost traun 240. 308: tróšt; nagfl. 139: troušt; t h ô r iltis dain. 154; t v ô r (tûr) ulcus dalm. lev. 13: tvur, tschup. 292: turov; 500: ture; v ô s k, vojsk wachs cera, gön. 13: vousk; v ô z currus; z n ô j i z n ö j sudor, nagfl. 123: znoj; z ô r i z ö r lux, lumen preš. 190: zór, 36. 39. 75. 104; a ravn. 2/162: prišlo veliko jih bo od zòra in mraka; z v ô n glocke, a ugr. zvòn gön. 19: zvon je z medine; nagfl. 159: zvon; ž l ô d rinne; ž ô l d žoud militia rog. 461: en boy, žoud, ena vojska je žjuléjne tega človéka; tschup. 45. 613: žovd.

β) " imaju: b ö b faba, ravn. 1/190: bòba; b ö h noch ungeschnittener speck (bache) ravn. abc. 53: bòh; b ö j pugna; b ö k latus;

b ö t baculus gön. 13: bot je leseni; b ö r š t gen. bóršta forst, dalm. gen. 13; ex. 34; gol. 27: woršt: b r ö j numerus; b r ö n i b r ö m bronze, dalm. gen. 4; ev. mat. 10; tschup. 544: brom; ravn. 1/297; brȍn, 1/201: brȍna; c m ö k knödel, ravn. abc. 49: cmȍki; c ö f zopf; c m r ö k fichten-, föhren-, tannenzapfen hrv.; č ö g ime volu, hrv.; č ö k truncus; č ö p schopf, der kamm der vögel; perca fluviatilis; d v ö m dubium; d v ö r aula, ravn. 1/309: dvȍra, a 1/214: dvór, 1/303 i 2/229: dvóra, (sravni srbski dvôr gen. dvóra); 1/303: v' dvȍru; g l ö g crataegus; g ö n persecutio; g ö z d, g ö j z d silva; g r ö b sepulcrum, ravn. 1/192: grȍba; g r ö f graf; g r ö z d grojzd uva; h ö d i h ô d gang; k l ö p zecke, ravn. 1/240: klȍpam; k n ö f knopf, dalm. jer. 2; k ö l pfahl; k ö p = č ö p; k ö t brut; k r ö f kropf dalm. lev. 1; k r ö p gen. k r ó p a (jer mjesto ukröp?) aqua fervida, nagfl. 119: krop; 147: kropa; k r ö v tectum; l ö j situla; l ö m fractura; l ö v i l ô v venatio dalm. gen. 27; lev. 17; ravn. 1/42. 43: lȍva; petr. 96: lóv; m ö k res liquidae, zemlja na mok moorerde; m ö r t mörtel nagfl. 69; m ö š t mustum dalm. jer. 17, ev. mat. 9. gön. 28; p l ö h block, waschblock, hackbrett, ravn. abc. 37: plȍh; p l ö s k bahn für den laufkarren im bergbau; p ö d pavimentum; tenne; p ö p sacerdos ravn. 1/224: pȍpi; preš. 136: pȍp; kleister, pappe; p ö s t faste preš. 54. 104; r ö b servus; r ö j examen apum, preš. 57: rȍj; r ö k i r ô k frist; omen; r ö m rahme; r ö v steinbruch; s h ö d conventus tschup. 335. 457; ravn. 1/143; nagfl. 142; s k l ö p commissura; s k ö k sprung ravn. 1/329: v' skȍk dirjati, a ime obitelji na Beli: S k ô k, taj će naglas biti prešao od sing. loc. pri Skôku i sing. dat. k Skôku, koja dva padeža u govoru najčešće dolaze, i na sing. nom. pak i u ostale padeže; s k ö t pecus; s l ö g ackerbett; s l ö n elephas; s l ö v i s l ô v fama; s m ö k draco; s n ö p garbe, dalm. gen. 3; traun. 320; petr. 30: vu snópe; s ö m silurus glamis, traun 261. 369; ravn. 1/242: sȍma; preš 77: sȍm, 174: sômov; s p ö j begattung; s p ö l i s p ô l genus, sexus dalm. lev. 27; jer. 30: spul; rog. 407. 424: spúlu, loc.; ravn. 2/12. 261: spȍla; gön. 14: spoul; nagfl. 100: šteri spoul ouvc má vékšo vuno, jeli vogarske ovcé ali birke? gasp. 1/19: spóla; s t ö k confluxus; s t ö l stuhl dalm. jer. 52; ev. mat. 19; mensa gön. 62 i nagfl. 31: sto; s t r ö k (možda strąk?) fisolen-, erbsen-hülse; s t r ö p plafond dalm 3. reg. 6; preš. 164; s t v ö r geschöpf; š n ö f eine priese schnupftabak; š ö p büschel, haufe ravn. 1/130: Gedeon razdelí svojih tri sto móž v' tri šȍpe; 2/189: odberíte plevél in ga

v' šòpe povežite; špör schloss nagfl. 49: táli zápora so: oblejk, špor, klűka, zasünjáč; špöt i špôt traun. 169: špót; štörg šuplje staro drevo; malena luknja u drevu gdje škvorci i druge ptice mlade imaju; thör mustela putorius nagfl. 87: torá; tök theca; stromm, i tôk; tröp trupp, schaar preš. 173: zór zasíje na mrlíčev trôpe; vöd ductus; vöjt, vöjd dux vogt, bettelvogt, tschup. 514: be se jest zgol sam brez vojda, brez človeka katir be meni pot kazal, brez tovarša v' enemu temnemu gojzdu znešl; völ ochs; vvöd anleitung preš. 171: vvòd; zböj aedicula rog. 412: je sturil leta zbój — ovčár ta volčni hoj kao prievod heksametra: struxerat aediculam mandrita Lupambulus (= Wolfgang) istam; zbör conventus, versammlung ravn. 1/213: zbòr, 1/200: zbòra, a škr. 148: zbóra; preš. 45: zbòr; zglöb nexus, articulus; zgöd begebenheit i zgôd; zrök gen. zróka i zròka causa, a gön. 46: zrouk, gasp. 1/679: zrókom; žöh wucher nagfl. 140: mati so je (pejneze) na dobro mesto vö dali na žoj i s prišparani krajcarov so na slejdnje rhajnški narasli; žoft, žönft (i žëmft) saft, gol. 98. 111. 174: žonfta; 18. 19: ženft. — Tako valjda i meni nepoznata rieč pštrös struthio camelus gasp. 1/212: ptica „pstròsz“ ali štruc zvana vu velikoči gamili spodobna.

´ ima: fóljk das volk, dalm. jer. 25 itd.: folk.

Dvo- i *višeslovčane* rieči imaju naglas ili na zadnjoj ili na predzadnjoj slovci.

α) ˆ na zadnjoj slovci ima samo njekolicina: listognôj november; gospôd dominus, dalm. cruc. itd. gospud, ugr. gospoud; obôd umkreis, siebrahmen, mühlsteinumfassung dain. 109: obód, 65: obóde; oblôk gewölbe ravn. 1/3: ta lepi plavi obók ali velb nad nami se perčnè; dain. 120: nebni ves oblóg — je zadnit v' okrog; povôj fascia.

β) ¨ na zadnjoj slovci osobito u kranjštini ima množina rieči navlaš onih koje su složene s predlogom slovku činećim a i drugčije sastavljene. U ugrskoj slovenštini i u kajkavštini dolazi naglas obično na predlogu: blagoslöv benedictio ravn. 1/74: zdaj mi še blagoslòv vkrade! 1/14: bog more svoj blagoslòv ali žegen perdati; bratomör brudermörder ravn. 1/134: pametni Gedeon in njegovi bolši sinovi so enaki sónčnatim in sadnim drevésam. Prevzetni bratomor Abilmelek trnu; dohöd adventus; drvotön stätte zum holz hacken; izbör electio hrv. ízbor reš. 77. 82. 174. 198; izgön expulsio; izhöd exitus, ortus dalm; ev. mat. 24; škr. 377: v' izhódi; preš. 117: od zahóda do izhóda; petr. 21: vi-

deli jesmo zvézdu njegovu na sunčenom izhóde, 22: koteru su videli bili na sunčenom izhóde; a i shöd = vzhod petr. 27: od sunčenoga shóda do záhoda; reš. 13. 95. 195. 199; iztök ausfluss škr. 15: pij vodó iz tvoje kapníce inu iztóke tvoje štirne, naj tvoji iztóki kjé vùn tekô; škr. 308: jest sim kakor iztok iz tekóče vodé, hrv. ístok ortus solis reš 39. 200; izröd degener, hrv. ízrod; kozodöj caprimulgus; krvolök blutsauger, tyrann reš 215; krvotök blutfluss; ljudolöv menschenfänger ravn. 2/129: za mano hodíte! imenítniši ríbče, ljudolòve vas bom naredil! naböj i náboj binderschlägel; nagön i nágon antrieb reš 182: vu vremenu velike tuge i nevolje isti naturalski nagon (instinctus) včini stisnuti se živinu; naklön i náklon neigung pok. 3/73: kakú bi želę imenòval tę iste naklóne k' dobrimu; nanös i nânos conferva; naplöv i náplov eluvium; napöj i nápoj potus suum, spülwasser; naslön i náslon lehne, nagfl. 49. 61: náslon; navöd i návod anleitung; nagfl. 1: návod; navöj baum der weber; navör baumhebe; obhöd i òbhod circuitus, gasp. 1/645: iz vseh strán betežniki k' obhodu ovomu sprave se; obköp wall; oblög besatz, umschlag; oböj beschlag; öbör i òbor septum; obrök i òbrok calumnia; portio cibi, quae quem concernit, gön. 52: čakaj tí pesíč, vö dobiš ti ednouk tvoj obrok; obröp beraubung; obröv i òbrov cinctura asseritia; obtök fimbria, lacinia; obzör i òbzor horizont; odböj reverbium; odgön repulsa; odhöd decessus ravn. 1/90: odhòd. 2/52: odhódu; odlög induciae dalm. lev. 25; kast. cil. 244; rog. 633; tschup. 509; ravn. 1/17: odloga; škr. 323: odlòg; 212: brez odlóga; preš. 83: odlòg; odröd abkunft, nachkommenschaft ravn. 2/54: je nebeškiga odróda; 2/81: Adam je grešniga odróda oče bil; odsök resultus; ogöni ògon ackerbett, dain 12: plyg na ogon meknem v' zemlo ga zateknem; 13: z' roko zrnje grabim — ino ne pozabim — da ga skozi sejanje — vržem na ogone vse; nagfl. 162: v prt si semen síple, šteroga naprej z-lejvov rokouv vküp drži, z-právov pa ž' njega semen jemlé i po ogouni (postati) pred sebom tá lúča; oklöp i òklop lorica (reš 221: čez oklopi, femin.?); aköp i òkop vallum; aköv beschlag; oplöd befruchtung; oprösti òprost befreiung; osnöv i òsnov entwurf nagfl. 45; otök i òtok tumor; insula dalm. gen. 10; lev. 26; jer. 31; kast. cil. 225: s tem ottukom; rog. 262: ottuk; ravn. 1/225: otóke; škr. 380: v' tęmu (morji) je gospód otóke zasádil; 395: otókov; preš. 175: otòk; otrök infans; otvöri

òtvor öffnung reš 68: kada se prime vudarec, onda se odpre rana i čez isti otvor, kojega čini rana, shaja i toči se krv; poböj conflictio kast. cil. 39; ravn. 1/329: v' pobòjih; poböt rechenschaft ravn. 2/266: gospodov prihòd in z' hlapcmi pobot je sódni dan; 2/268: v' misli ti bodi posledni pobòt; podböj postis dalm. ex. 12; ravn. 1/91: podvóje; škr. 26: per podbójih mojih dúr čaka; podköp cuniculus; podmöl uferbruch; podpör fulcrum; podslön i pòdslon fulcrum, gön. 35; pogön limes decumanus in agris; antrieb tschup. 22: s' kaj zeneh pogojnov ali pergajnivih uržohov; 27. 597. 601. 614; pogör i pògor incendium, reš 30: bog občinske potope more vučiniti ze vsemi elementumi: iz zrakom kugu, z ognjem pogore, iz zemljum neplodnost i potrese; gasp. 1/121: pógore; pohöt i pòhot begierde; poklön i pòklon verbeugung als gruss; poklöp i pòklop cooperculum; poköp i pòkop sepultura preš. 64: pokòp; polög kesselthal; pomòli pl. balkon; pomör i pòmor λοιμός küzm. 48: bode glad i pomor; poröb i pòrob praeda nagfl. 90: mačka doli se potűli, z repom vuja, cíla, ednouk skoči i med škramblami ji je porob; poskök i pòskok saltus; potöp i pòtop diluvium dalm. gen. 7. 10; ev. mat. 24; ravn. 1/18. 22: potòp, 1/22: o potópu; küzm. 49; gön. 14; preböj i prèboj intergerinus; predör i prédor durchbruch; predvör vorhof ravn. 2/106: predvór, 2/107: v' predvóru; pregön i prègon persecutio; preköp fossa; übertragung eines begrabenen in ein anderes grab, preš. 72: prekòp; prelöm bruch, übertretung ravn. 1/112: prelóma; pridöj i prídoj übergabe eines kindes an die amme; prilög i prílog beilage; prinös i prínos oblatio; prisöj i prísoj locus apricus; razböj i rázboj caedes, pugna, dalm. ev. mat. 23; ravn. 2/224: nepoboljšaniga človeka srce je kraljestvu enako, v' ktirimu je razbòj; 2/251: imamo z' nadlogami in skušnjávami razbòj; razpör i rázpor rixa; razröd volksstamm ravn. 1/262: sedemdeset lét bodo babilonskiga kralja sužni vsi ti razródi; samotök beermost; spodböj bestreitung einer ehe; uböj caedes; uklön verbeugung, compliment preš. 80: vklôn máterni, gospodíčne okó ponújata v' zákon mu njeno rokó; ulógi i vúlogi podagra reš 216: s. Julianus vu vulogeh postavljen; urök incantatio, vúroki i štj. dain. 155: babe zadi si gučíjo: psa le vyroki gybijo; bolje će biti vrök, ravn. 1/243: preroki so imenítni sosebno po svojih velikih delih in čudnih vrókih ali namérah; uskök i úskok geta überläufer, preš. 113: vskòk; utör i

òtor kimme; vratolöm collifragus; zaböj i záboj diaphragma; zaklöp i záklop conclusio reš 95. 139. 150. 173. 201; zaköli i zákol mactatio; zakröj i zákroj falz; zapön i zápon schnalle; zaslön i záslon velum, stragula; zatök i zátok bai; zatöp i zátop inundatio ravn. 1/238: zatòp me obdaja; zatör i zátor bedrückniss.

γ) na predzadnjoj slovci ´ imaju obično ove složene rieči: náhod gen. náhoda i nahóda schnupfen; nákov incus; nálog strues; mandatum gön. 32: náloge, i nalög; nápor conatus (napör); národ natio; nástor odium tsčhup. 374: katire enu zanečuvanje ali ne zadosti čislanje v' sovraštvo iuu nastor spremeny; 403: kolku krat se kaj iz sovraštva inu nastora stury; návod anleitung; názlob odium gasp. 1/673: nàzloba; reš 121; prélog abacker; préstol thronus; prévoz furt, überfuhr; prígod ereigniss, zufall; príhod i prihöd adventus, dalm. ev. mat. 24; ravn. 2/266: prihöd; preš. 88. 186; prísloni prislön seitenlehne eines stuhles, nagfl. 62; rázbor ratio reš 35; rázgon sulcus; rázlog ratio, causa; rázor furche preš. 188: rozóre; rázplod propages; záhod i zahöd occasus dalm. ev. mat 24; preš. 17: zahóda; küzm. 40 i petr. 27: záhoda; reš 34 labyrinthus (95. 150); zákon lex; matrimonium, pazi ravn. 1/288: zakón; 1/114: zàkoni; preš. 15: zákon; 188: zakóna, 189: zakóni; küzm. 54: zákona itd.; zákrov velamen; zálog pfand petr. 209: zálog; a Zâlog, selo u kr.; zápor i zapör clausura; schleuse; obex nagfl. 10. 49: reš 186; einbrennen der fässer mjesto zapar; zárod geschlecht škr. 384: zárod; 317: zaródu; zástor cortina, aulaeum gasp. 1/216: zástori; reš 180. 184; záton i zatön sinus; occasus solis; zátvor i zatvör clausura, repagulum; závor i zavör repages, sperrkette. — Tako i brámor gen. brámorja gryllus gryllotalpa; mlámol chaos, prákol abgenützter stock; i trínog tortor, tyrann tschup. 291. 367. 593. 596. 626: trynog; rog. 423: trinoge; ravn. 2/258: trínogam.

δ) Obično na predlogu ` imaju ove s predlozi *o, po, pre, spre, pro, spro* sastavljene rieči: òblok gen. oblóka fenestra; òbsok indago; òrok (örok) κληρονομία küzm. 402; òtrov venenum; pòdkov hufeisen; pòkoj quies, pazi post. 1/105: pokój; tako nepòkoj inquies; uhrpendel rog. 413: napókaj; ravn. 1/236: nepòkoj; preš. 83: nepôkoj; a pok. 1/86 90: nepokój; pòkrov deckel; pòrod partus; pòtok rivus ravn. 1/188: pòtok, a 1/4: potók; pòzoj draco; prèrok i pròrok propheta; prèstor

i p r ò s t o r spatium dalm. gen. 24. jer. 19: prostor; ravn. 1/16: prostóra; preš. 172: prôstor; rog. 455: prestóra; nagfl. 59. 179. 144: prestor; pazi dalm. sirah 25: prostòr što čitaj pròstr (?); p r ò z o r fenestra; s p r è h o d ambulatio, preš. 136: na sprehódih; s p r è v o d i s p r ò v o d leichenbegängniss. — Tako i k ò v o z uz kolòvoz.

ε) ˆ na predzadnjoj slovci ima: g ô v o r sermo, oratio sa svimi sastavljenimi: i z g ô v o r ausrede, excusatio jap. 496: nimajo izgóvora; škr. 191: izgóvora; pok. 3/45: izgóvore; ravn. 1/144: izgóvora; hrv. i í z g o v o r, reš 91. 160; o d g ô v o r antwort schön. 8: odguvor; jap. 407: odgóvor, 512: odgóvora; preš. 118: odgóvora ne zvém; (pazi rog. 243: odgovórov, što se ima ipak čitati odgôvorov); o g ô v o r ansprache kr.; obtrectatio hrv.; p o g ô v o r colloquium jap. 400: pogóvori; pok. 1/22: pogóvorov; 1/62: pogóvore; preš. 86: godec skrivnóst pogóvora zvé; 101: pogóvor; p r e d g ô v o r vorrede; p r e g ô v o r sprichwort dalm. jer. 20; jap. 464: pregóvor; 500: v' pregóvorih; 501: pregóvara; škr. 1: pregóvori itd.; ravn. 1/207: prigóvori, prigóvormi; p r i g ô v o r einrede, vorwurf; r a z g ô v o r colloquium reš 47: v razgovoru od Magdalene; 117: vsi znate pripoved bogatoga Epulona i on njegov razgovor z' Abrahamom; i r á z g o v o r; z a g ô v o r i z á g o v o r votum, krajč. 184; gasp. 1/244. 1/662. 674: zágovor.

e. Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *o* = strsl. ѫ: zob = зѫбъ. *Jednoslovčane* imaju ˆ ili ´;

α) ˆ imaju: b l ô d, blûd error; d ô b, dûb quercus nagfl. 15: doub; d r ô g tignum ravn. 1/116: na drógu, nagfl. 27. i gön. 31: droug, dain. 193: dróg; j ô k planctus kast. cil. 144: jók; traun. 66; preš. 67. 75. 176; k ô s frústum; k r ô g circulus; l ô g nemus ravn. 1/178: po lógih; nagfl. 88 i gön. 31: loug; perg. 14/1. 44/2: luug, 93/1: luuga; l ô k arcus dalm. gen. 27; traun. 14. 22. 107: lók a 87. 88: lôk; preš. 86: lok; p ô k riedje p ô k fragor, ravn. 1/148: bog gromi nad nje z-strašnim pókam spod visòcih nebés; p r ô t virga; r ô b saum, traun 339: rôb; s m ô d senge ravn. 1/296: še po smódu ni dišalo; dain. 112: toča pikec arja smod — se zaví v' planínski kot; s t ô k gestöhn, preš. 67: in jók in stók je nad zemljó — in jók in stók je bíl pod njó; t r ô d feuerschwamm; t r ô t drohne; v ô d zvôd (= vzvod) baumhebe, hebewinde; v ô d infumatio; z ô b dens.

β) ´ imaju: h l ó d baumstamm dalm. lev. 35; 3. reg. 17; 4. reg. 6; gol. 41; ravn. 1/293: hlódi; gön. 13. 48: loud; k ó t angulus

preš. 159; nagfl. 25: kouta; p ó t via, perg. 24/2: puutema: p r ó d syrtis; s ó d dolium, gön. 13: soud, 46: souda; al i sôd.

γ) ˝ ima: s t r ö k hülse gen. strȍka, u Murka stróka.

Dvo- i *višeslovčane:*

α) ˆ na zadnjoj slovci imaju: g o l ô b columba jap. 264: golób; ravn. 1/255: golób; nagfl. 113: goloub; o b j ô k das beweinen ravn. 1/322: varite se táke objóka vrédne nespámeti; o t r ô b i pl. furfur pok. 3/28: otrobmy a 2/27 opako etimologujuć: oddróbmi; nagfl. 117: otroube; 111: otroubmi.

β) ˝ na zadnjoj slovci ima većina rieči složenih s predlogom: n a p ö k gen. napóka fissura; n a s t ö p i n á s t o p eintritt, antritt tschup. 610; o b r ö b i ȍ b r u b limbus; o d l ö k i ȍ d l u k bescheid; o d s t ö p i ȍ d s t u p recessus; o k r ö g i o k r ô g umkreis, schön. 277: na okrógu; gasp. 1/650: vučini njemu lási na okrúg po sredini glave obriti; reš 153. 169; o m ö t i ȍ m o t vertigo dain. 46: te igrali bomo vam — da se bode trosil hram — da vse v' omot teklo bode — tak kak mlin od velke vode; p o d p r ö g bauchgurt; p o s t ö p pflastertreterei; p o v ö z ligamen; p r e s t ö p i p r ȅ s t u p übertretung schön. 232: prestopa; ravn. 1/44. 184: prestȍp; r a z p ö k i r á z p u k fissura, dalm. cant. 4: raspok; škr. 141: ràzpok (čitaj rъspȍk); gasp. 1/645: ráspuka, 1/646: ráspukom; u s t ö p i v ú s t u p recessus ravn. 1/334: začétje napuha je vstȍp od boga; z a s t ö p i z á s t u p verstand, dalm. u predgovoru k rim.: prez taciga zastopa letih besed ne boš ti le tiga lystu s. Paula zastopil; sirah 17. 24; ascensus reš 160: nosilo načinil si je kralj Šalomon z nasloniščem zlatem, zastupom baršunskem, sredinu z ljubavjum je zakril: ferculum fecit sibi rex Salomon reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media charitate constravit. — Takav imaju naglas i m o t v ö z, m o t ó z restis nagfl. 189: v' tégivko motvouz potégnemo; v e l b l j ö d i v e l j b l ú d camelus ravn. 2/243: velblód, 1/127: velbljúdov.

γ) Samo na predlogu naglas imaju: p â v o k, pâvuk gen. pâvoka aranea, nagfl. 85. pávuci; p ȍ r o k gen. poróka va(d)s, dalm. prip. 7 itd.; s ó p r o g, súprug conjux; ú s o d; vúsod fatum.

f. Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *o* = strsl. лъ, ль, ълъ.

Jednoslovčane:

α) ˆ imaju: č ô l n, č û n cymba; d ô l g, d û g debitum perg. 62/2; duug. 58/2: duuga; m ô l k, m û k silentium reš 190: kada se v muk i pasku vsa obrede, pričneju se spitavati grehi; p ô l k p û k populus plebs; regiment ravn. 1/118: odpusti tedaj temu polku

krivico; tschup. 104: katiri kristijanske dolžnuste dapolniti tęmu od njeh toku imenuvanemu puku ali gmajn folku čes spustę; 198. 413; v ô l k, v ô k, v û k riegje v ö l k lupus; knopper dain. 75: tydi z' hrastov vuke vzete — lepo drobno mam zemlete.

β) ˜ imaju: g ö l t, g û t (gôlt?) guttur rog. 222: vpije žena čez nje požrešnega možà: ah de be tebi gout in svinsko kožo! tschup. 322: govt; dain. 32. 46. 63. 106. 110: gut; nagfl. 40: gút; h ö l m h ö m, h ü m hügel; k ö l k, k ö k, k ü k hüftbein, ravn. abc. 33; kovk; s ö l n, s ü n nagfl. 120: táli ovči so: ozmice, grabica, mignice, globke, bejlo, léče, sun.

γ) ´ imaju: p ó l h, p ó h, p ú h myoxus glis, b i l c h maus; s t ó l p, s t ó p, s t ú p columna.

δ) Na predlogu naglas ima: d ò p o l n, d ò p u n ergänzung gön. 14: doupun; gön. 15: k doupuni se popolno víno jemlé.

g. Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *e* = stsl. є: led = лєдъ. *Jednoslovčane:*

α) ˆ imaju: g n j ê d i g n j ê c (skraćeno od gnjêdec) ime volu, hrv.; l ê d glacies kast. cil. 329: lied; traun. 367. 369: lęd; preš. 95: léd; m ê d mel, traun. 209. 311: męd; ravn. 1/8: méd; š ê f weinheber (od s c h ö p f e n) nagfl. 53: š e j f (dakle upravo šьf?); š p ê j s spiess dalm. num. 25; i po adjektivu z e l u sing. gen. zlega a s naglasom zlêga, kao têga od ta, učinjen substantiv: z l ê g malum, te dolazi od Trubara pa sve do danas dosta često u knjigah kranjštinom pisanih n. p. schön. 443: zlégom, 434: zlegom; rog. 249. 469: zléh; 469: zlégu; 260: zlegú; traun. 233: pred zlęgam itd. ravn. 1/13: zléga, 1/90: zlégi; 1/95: zlégov.

β) ˜ ima većina: b l ë k gen. blèka fleck gol. 175: pred čębęllnakam en blek z rožami ali pa iz ajdo obsęjajo; tschup. 263: ta blek zemle; b r ë z gen. bréza betula, običnije femin. bréza; c ë n t gen. cénta zentner; c ë r gen. cèra ilex, hrv.; c v ë k gen. cvèka clavus dain. 194. 212; Č ë h gen. Čèha Bohemus preš. 95: Čêh; perg. 86/2: Čehi; č ë p gen. čèpa zapfen; epistomium, bandleiste, dalm. ex. 26. 36; gol. 50; gön 16; nagfl. 49; č ë s gen. čèsa lignum scissum; č ë v k gen. čèvka latratus; č r ë n s gen. črènsa prunus padus; d l ë s k gen. dlèska loxia coccothraustes; ë r b, vërb gen. érba, vérba, írba erbe, gol. 4. 193; ravn. 1/200: vèrb; škr. 40: ęrbe; k l ë h gen. klèha, veliki svinjski zub, što van stoji hauzahn, hrv.; k l ë p gen. klèpa dengelzeug; k m ë t gen. kméta bauer, landmann, dalm. jer 31; tschup. 545: kmętov; itd.; l ë v gen. lèva i léva, a i l é v leo dalm. jer. 25. itd.; kast. cil. 102: léva; škr.

58. 60: léva (čitaj lèva); ravn. 1/15. 159: lévu, 2/165: lévi; 1/214: lévov; 1/301: lévimi itd.; m è r k gen. mèrka i mérka aufmerksamkeit, rog. 451: mèrk; gol. 106; p l ë h gen. plèha blech, dalm. ex. 28: 3. reg. 6; a dalm. jesai. 41: pléh; gol. 120; p l ë n t gen. plénta fluch, fluchwort; p l ë s k klatsch; p r ë m gen. préma i p e r ë m peréma das gebräme fimbria; r ë j t gen. rèjta, ime volu hrv.; s ë p gen. sèpa schlag in den weingärten, dain. 145: po sepih sem hodil — kre trsov postal — goricam sem škodil — da grozdje sem kral; 176: na sepi žuti grozd visi; s k l ë n paragraphus nagfl. 145: ete sklen je na vučitela celou slobodno obhodjenje zaniháni; s k l ë p gen. sklèpa i sklépa membrum; entschluss dalm. gen. 32 itd. tschup. 419. 437: sklępe; 478: sklępov; 513: sklępeh; škr. 147: sklępi; ravn. 1/80: sklèp; 1/339: sklépu; 1/203: sklèpe itd.; s k r ë k gen. skrèka froschbein: žaba pravi: vèk vek vèk, primi jo za zadnji skrèk; š č ë p holzspan; š ë n k geschenk, nagfl. 129: deca etakšega hípa slobodščino, šenke ali na sladčec i zmejno pejneze dobí; š ë n t gen. šénta fluchwort: da te šénta! ei der teufel! š m ë n t gen. šménta = šent ali blaže; š n j ë f gen. šnjèfa schnepfe; valjda z m ë t draco; ž m ë k kod preše ono, u čem se vreteno drži.

γ) ´ imaju ove strane rieči: c é h die zeche = innung, perg. 80/2: ciehu; p é k brotbäcker. a nagfl. 68. 133: pek (= pëk).

Dvo- i *višeslovčane* rieči:

α) ˆ na zadnjoj slovci imaju: p e p ê l cinis jap. 47. 312; nagfl. 51. 119; gön. 41; küzm. 20 itd.; p e z d ê r stupa, gledaj pezdîr.

β) ¨ na zadnjoj slovci ima veći:a: i z m ë t gen. izméta auswurf, hrv. ízmet; i z r ë k gen. izréka ausspruch, spruch ravn 1/133: izrékim, 1/250: izréki: k o z o d ë r excoriator; k r u h o p ë k pistor i k r ú h o p e k; n a j ë m gen. najéma die miethe a ugr. nájem gen. nájema meritum, küzm. 9: nájemom; n a k l ë p anschlag ravn. 1/310. 2/44: naklèp, 1/328: naklépi, a 1/73: naklèpu; 2/45: naklèpe; 2/82: h' naklépu; n a m ë t auflage, aufschlag; vallum; i n á m e t nagfl. 146; n a t ë k homo molestus; o d m ë t rejectus; o d l ë g = odlög ravn 2/258: le za odlèg ga je hlapec prosil in ves strašni dolg mu je nehal; o k l ë p lorica tschup. 392; škr. 166; z' oklępam; ravn. 1/319: oklépmi; preš. 166: oklêpi; o m ë t anwurf; o p ë k la bête; o p l ë t geflecht; o t ë k geschwulst; o t ë p strohbund; p o b ë r collectura; p o d m ë t fimbria; i p o d m é t nagfl. 50: čižme táli so sára, ogláv, poplat, podmét; i p ò d m e t, dain. 64: prirezavati je (kože) čem zdaj za sare podmete — za ogláve zapetke; p o g r ë b sepultura ravn. 1/116: pogrébi; preš.

73. 164; p o h l ẽ p begier, habsucht; p o l ẽ g origo; p o t ẽ p vagatio; p r e m ẽ t überschlag ravn. 2/150: zémliske skrbí, véstini nepokoj, z' skušnjávami védni premèt in potlej še druge nadloge nam ne dajo mirú; 1/215: punti in preméti mu cele dežele odkrušijo; p r e t ẽ p schlägerei ravn. 1/335: pretèp; r a z č ẽ s spalte (des federkiels) nagfl. 49: razčes; u k r ẽ p anschlag; z a k l ẽ p conclusio; z a m ẽ t schneeverwehung.

γ) na predlogu naglas ima: n á s t e l stramentum; Z á g r e b gen. Zágreba, i Zagréba, gorenski Z á g r o b upravo Zágroǫ; a na predpredzadnjoj slovci: s r á k o p e r í s l á k o p e r dorndreher.

h. Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *e* = stsl. ѣ: bes = бѣсъ.

Jednoslovčane:

α) ˆ imaju malo ne sve: b ê g fuga dalm. jer. 521, ev. mat. 24: bejg, a gen. 14. jer. 46: bég; tschup. 386: wejg; traun 226; bejg; ravn. 1/329: béga; petr. 230: béga; b ê s daemon; b l ê s k fulgor; b r ê g acclivitas; ripa, dalm. jer. 4; nagfl. 87: brejg, a bohinski 64: brьh, tako ja nisam nikada čuo; b r ê s t balzzeit; c ê p pfropfreis; dreschflegel; c m r ê k der stengel des sauerampfers, hrv., c r ê t art bergstrauch; c v ê t flos, traun. 197: cvęd; nagfl. 118: cvejt; č ê r bergwand, obič. femin.; č l ê n articulus; č r ê p testa; d r ê m schläfrigkeit: drem ga je obuzel, prijel, vzel, našel, hrv.; schlaftrunk: dala mu je drema, hrv.; a i d r é m; d r ê s t laichzeit der fische; g l ê n i d l ê n schlamm, kad u šćavnjaku šćava duže stoji pak se izleja, ostane obrubak na šćavnjaku a taj zovu glên ili dlên, hrv.; G r ê k Graecus tschup. 576: koku glasnu je poč s. Ambroš svojim Majlendarjam na ušesa inu k' srcu upyl, de be se v' leti šegi po teh zanikrneh Grękeh obračati na imęli? k r ê g rixa dalm. deut. 1; sirah 27: krejg a gen. 3. sirah 25: krég; kast. cil. 54: krégа; küzm. 338: krejga; k r ê s mittsommer; johannisfeuer; l ê s silva; bauholz dalm. ex. 25; lev. 14; a hrv. todtentruhe, petr. 113: pristúpi te se lésa doteknu; reš 232: Kristuš k lesu pristupeč dva puta se ga je doteknul (sina udovice iz Nain); l ê s k splendor, ravn. 1/215: lések; 1/133: léska; l ê t volatus; l ê v die abgestreifte haut der schlange, des krebses; m ê h follis, dalm. jud. 4: méh; traun 74. 195. 309: męh; ravn. 1/34: méh; m ê l abschüssige stelle, wo sand oder erde abrutscht; m l ê v bachsand; m r ê s t begattungszeit der katzen, hrv.; n ê h das aufhören, škr. 78: ne bo brez néha tebi očital; p l ê n praeda, dalm. jer. 38: plejn, itd.; petr. 42: pléne njegove razdelí; r ê k spruch ravn. 1/246: za nas so lep navuk ti prerokovi réki; r ê z incisura,

schön. 320: trtèniga réza̯čas je prišàl; s ê d sessio; s k l ê n das glas; scheschärfe; s l ê d vestigium traun 192: slęd; preš. 74. 174: sléd; trpl. 62: slejd; perg. 53/2: sljed; s l ê z althaea officinalis; s m ê h risus; s n ê g nix traun 367. 369: snęjg; nagfl. 124; snejg; s p ê h festinatio; s t r ê l schuss, das schiessen rog. 11: pride na strèl kamm zum schuss; preš. 21: na bárko klíče strél; s v ê t mundus nagfl. 143: svejt = svît diluculum, petr. 66: su pred svétom bile pri grobe; t ê k cursus; sapor; gedeihen, dalm. jer. 43 na okrajku: so lipu rasle inu ték imele; rog. 230: tu nobéden aku si lih živil čez uso navádo inu tèk te naturae, na zamore; tschup. 374: bog kliče, upye, vęka za grẹšnekam ne le en krat, ampak poč stu krat; dokler, aku be on na tu prvu ustavlanje inu trdouratnost tega grẹšneka od svojega tęka za njim jejnati otl, koku malu zgubleneh ovc be on v' svoj hlęv nazaj perpravel; 373: koku se per temu dolgemu tęku upẹha; 633: be tedej le grẹšneki živęli, tok be on (buh) cęlemu derẹčemu potoku teh na kup zloženeh nadlug svoj tęk pustil; 390: kumej se kužna bolęzn zamirka, tok že use s' tẹkama v' cirque inu k' molitvi lety; traun 156: tęk; pok. 1/63: v' srẹdi svojiga tęka pádejo; ravn. 1/256: krivično blago nima tęka; preš. 153: ur krájši ték; nagfl. 65: v' téki (kako da ne tejki? dakle tek, a ne tьk?); reš 167: odvlačenje i traplenje onoga kaj se ufa mentuva téka onoga kaj se lada; t r ê s k fulmen nagfl. 189: trejsk; v d ê r tactus, schlag nagfl. 69: vari nam boug domovino od njí (vode i ognja) vdéra (dakle vder a ne vdьr, jer nije vdejra?); v ê k aetas, aevum ravn. 2/113: veliko vékov lét je bil za kraj med Judmi in Samarijani prepír; preš. 103: zláti vék zdaj Múzam krájnskim príde; virtus, kraft, stärke dalm. gen. 49: ti si moj vek; dalm. jer. 31: jest hočem te trudne duše k' veku perpraviti (= erquicken); dalm. dan. 10: me je k veku pèrpravil; dalm. jud. 15: je k' veku prišal; dalm. ev. mat. 11. hočem vas zupet k' veku perpraviti ἀναπαύσω ὑμᾶς itd.; v ê s dachgerüst; v l ê k zug, nagfl. 44. 50. 56. 157: vlejk; valjda v r ê l ξῆλος küzm. 290: njim svedočim kaj vrejl boži majo; 359: pouleg vrejla pobožnosti sem preganjao cérkev božo (ovu je rieč Küzmič od nevolje skovao prema latinskoj fervor); v r ê s erica; v r ê z incisura, nagfl. 49. 72: vrejz; z m ê s gemengsel tschup. 51: be mi nigdar v' stanu na bli poględa takega zmęjsa prenesti; običnije femin; ž l ê b canalis, rinne perg. 44/2: žliebu; 45/1; žljebu; petr. 13: žléb; a boh. 63; žlьφ; (tako skraćeno nisam ja nikada čuo, nego samo žlêf).

β) ´ imaju d é l pars; petr. 60: deel, 49: deéla, 1. 60: deele loc.; g r é h peccatum, perg. 3/2: grieh; 5/1: griieh; 6/1: gryha; 5/1: griihe; 3/2: grieheh; h l é v stall tschup. 374; hlęv; l é k medicina, preš. lík; d r é m i drêm gledaj pod α).

γ) ˝ imaju: d ë d gen. déda avus; h l ë b gen. hléba brotlaib, petr. 44: hlébov; h r ë n gen. hréna i hrína meerrettig, krenn; k l ë n acer campestris; s v ë t consilium, tschup. 478. 557: svjet; škr. 36: sveti itd.

Dvo- i *višeslovčane* rieči:

α) ˆ imaju na zadnjoj slovci: o b l ê k vestis, nagfl. 49. 65: oblejk; p o s ê s possessio post. 2/74: duh tàmę toistu (srcę) v' posęs uzáme; p o s v ê t i p ò s v e t lucerna, lux reš 35: sama temnost razuma da nam posvet; možda i posvèt; p r e c ê p cippus, calamus aucuparius, dalm. sirah 12; p r e j ê z bär im festungsbau; p r e n ê h das aufhören pok. 3/144: moje mesú vędnu z' seboj nósim iuu toistu mene brez preneęha nadlegùje; z a s m ê h das auslachen ravn. 2/173: ne marajmo za bedákov oponášnjo i zasméh.

β) ˝ na zadnjoj slovci ima većina: b o g o s p r ë m willkomm, upravo gottsgeleit; b r a n o v l ë k wagendrittel; d o l ë v fülle; d r v o s ë k lignatio; k o l o s ë k silva palifera; k u r o s l ë k rhimanthus crista galli; m e s o j ë d fleischesser; n a d ë v fartura; n a m ë n i n a m é n absicht pok. 1/32: krajl tedaj zupet ni svoj namejn dosegel; n a s l ë d i n á s l e d darauffolge preš: 112: méra po vdárjih glásnikov in naslédu soglásnikov; nagfl. 11: násled; o b ë d prandium ravn. 1/180: po obédu: 1/312: k' obédu; 2/101: per obédih; küzm. 43: obed; o b l ë s k ἀστραπή petr. 128: oblesk, što će biti òblesk; o b s ë d obsessio; o d b ë g transfuga; o d ë v tegmen; o d m ë v wiederhall; o s ë k umzäunter ort für die heerde; o s v ë t prima lux, sravni osvît; p o b ë g fuga, dain. 168: pobég, 143: pobeg; p o d b ë l lappa minor; p o d l ë v coagulum; p o d m ë l grotte; p o d s ë k i p ò d s e k gen. podsèka i pòdseka grundstamm des schweinstalles, dachstuhles dain. 71: zdaj podseke kotamo — ta gde vsaki ležal bo . . . tote vrh podsekov mi — gledamo razrezati — tak da se priložijo — na podseke nisoko; gön. 53; nagfl. 167; p o m ë n bedeutung ravn. 2/130; beséde nebéško ali božje kraljestvo imajo vèč poménov: ravn. 1/340: pomén; 1/61: poména; 1/254: poménu; p o s v ë t berathung; p r i b ë g perfuga; s a m o j ë d ranunculus; s e n o s ë k foeniseca; ravn. 2/191: senosék; s l a d k o s n ë d cuppes; s p r e l ë p banse in der scheuer; u b ë g fuga tschup. 335: uwejg; u j ë d morsus; u m ë r schicksal;

z a l ë z latebrae; z a m ë r offensio, ugr. zámer, gön. 22: zámir; z a s ë d insidiae; z a s ë k eingehackter speck; z a v ë d besinnung ravn. 1/258: vino pijanca premóti, vpijani, otrápi in mu vzame zavéd. — Riegje dolazi naglas na predlogu: s ó s e d gen. kr. soséda ugr. sousida vicinus, dalm. ex. 10: soséda; ravn. 1/106: soséda; dain. 25: sosedi si jajca vkradnul; 155: sosedi je vračtvo dajo; i hrv. petr. 156: súsedov; z â b e l gen. zâbela obično zabla schmalz zum vermachen von speisen, nagfl. 105: zábel.

γ) ` na predzadnjoj slovci imaju: č l ò v e k gen. človéka homo; pok. 2/8: človęk; plur. nom. 2/65: človęki, 3/134: človęke itd.; m è d v e d ursus gen. medvéda dalm. prip. 28: medvid; kast. cil. 102: medvéda; rog. 413: medvédam; škr. 311: médved; 184: medvędov; 393: z' medvędi; ravn. 1/231: medvéda; 1/159: medvédu; m è k l e n gen. mekléna = klën acer campestris; ò r e h gen. oréha nux.

i. Rieči kojim je u korienu ili u osnovi *e* = stsl. ѧ: ples = плѧсъ. *Jednosložčane:*

α) ˆ imaju: g r ê z moor, nanos od vode; hrv.; k n ê z fürst ravn. 1/203: knézi; 1/310: knézov; 1/304: knéze; p l ê s tanz dalm. jer. 31; tschup. 492: plęs; preš. 69: plés; r ê d, kadkad i rëd ordo, dalm. jer. 31; 4. reg. 25 itd.; škr. 53: ręd; perg. 53/2: ręd; 32/2: reed; 24/2: reęd; t ê g tractus nagfl. 96: konj bouga na eden tég rouke; frumentum krajč. 216: jeli si vino vodùm, ali dober teeg hudem mešal? t r ê s terrae motus dalm. 3. reg. 19; i trub. matth. 40 (21. a; gledaj Levec etc.) schön. 145: so vidili ta trés zemlé; v ê k planctus tschup. 223: niso njemu na nobeno vižo skuz vęk ali pertožuvanje nobene nadlęge dęlali; ravn. 1/19: le mislite si, otroci, gròzo in vék; 1/91: velik vék bo po vsim Egiptu; v ê z ligamentum nagfl. 63: osmeren véz; reš 15: človek ima iziti od telovnih vezov, od mesa odevkov; u kr. običnije femin.

β) ˝ imaju: b r ë n k sonus (saitenklang); c v ë n k metallklang, fig. = geld; g l ë d aspectus, visus rog. 454: katérim je ta gled podélil; nagfl. 35: vučitel rovata ga (srp) z-decouv pouleg lastnovejstnoga gléda i vodjenja; j ë k sonus schall; r ë p gen. répa i rèpa, a nom. i r é p cauda; z ë t gener; ž v e n k sonus rog. 253: ta evangelium ne obstóij le ú samem žvenku, glasu inu lubiu teh besedy, pač pak u musku te resnice.

Dvo- i *višeslovčane* imaju većinom ˝ na zadnjoj slovci; riedko dolazi drugi naglas.

α) ˝ na zadnjoj slovci imaju *sastavljene* riečí: izglẽd gen. izgléda aussicht, obično exemplum škr. 77: izgléda; ravn. 1/23: izglèd; 1/142: izglédov, 2/10: izgléda; 1/326: izglédim; 1/111: izglédih; krivoglẽd der übers kreuz schaut; nerẽd unordnung, nagfl. 21: neréd; nesprẽt ein ungeschickter; obsẽg umfang; odvẽz solutio; oglẽd beschau, ansicht rog. 452: Hiram šàl je bil na ogled teh mest; preš. 160: oglèd; štj. pl. ógledi brautschau, dain 148: za njo so Tyrki zvedili — vu snoboke i vúgledi — so hitro k njej prijahali; podmẽt mehlmus = sôk gr.; podprẽg cingulum; podvẽz fascia; poglẽd aspectus, blick škr. 286: poględa; 61: poględam; 131: po poględih; ravn. 1/144: pogléda; preš. 20. 121. 150. 190: poglèd; 128: pogléda; 43. 45: poglédi; 44. 105: pogléde; nagfl. 88. 91. 115: pogléd; potrẽs terrae motus, jap. 142. 144: potrés; ravn. 1/103: v' potrésu; reš 31; preglẽd überblick, übersicht, durchsicht nagfl. 50. 106: pregléd; priglẽd accuratio sedula nagfl. 78: prigléd; razglẽd beschau ravn. 1/313: vsi ti pergódki Babilonske sužnosti so pa le božjega veličastva prelep razglèd; 1/197: še nektire razgléde iz Davidoviga djanjskiga navuka naj slišimo; uglẽd das ansichtig werden kr.; vúgled hrv. respectus ansehen reš. 74: gospoda moja ima tri vuglede sramuvati se pred ljudmi; zaglẽd das ansichtig werden, rog. 433: ta vdóva h' prvomu zagledu prave:..; zalẽk ärmelaufschlag; zaprẽg obex; zavẽz vinculum reš 57: dužen si veruvati pod zavezom vere da..; 108; zvezdoglẽd sterngucker preš. 93: vsi pòjte rákam žvižgat, lažnjivi zvézdoglédi. — Na predlogu naglas ima: pâjek obično pâjk aranea, a u kajkavštini imaju i ostale rieči naglas na predlogu: ízgled, óbseg, pògled, závez: petr. 106.

β) ˆ na zadnjoj slovci ima: jerêb perdix.

γ) ˆ na predzadnjoj slovci ima: jâstreb accipiter.

j. Rieči kojim je u korienu ili u osnovi poluglasno *e* = stsl. ъ ili ь (nenasporeno na *a*): sel = сълъ, pes = пьсъ.

Jednoslovčane rieči imaju sve ˝: bëz (čitaj kr. bъz) gen. bzà sambucus, običnije: bëzga još običnije bezëg gen. bezgà, štj. i hrv. bèzga; kës gen. ksà riedje kèsa die reue preš. 94: solzé so mêni zrásle, in kàs in srd sta zrásla; 165: kàs; mëzg običnije mezëg mulus gen. mezgà, hrv. mèzga; pës gen. psà canis; sël gen. slà nuncius dalm. 4. reg. 5 itd.; rog. 416 itd.; sën gen. snà somnus dalm. jer. 51: bodo en večni sen spali; gen. 2; iz sna; gen. 28; schön. 1: sna; v' sni: dalm. lev. 15; schön. 13. 29. 42.

297: v' sny; rog. 256: u sne inu spajnu; 260: u snè; s ë s gen. ssä (jednoslovčano ali tako da se oba *s* čuju, mamma); š ë v gen. švä riegje šèva, die naht; schön. 141: suknja pak je brez šva bila.

Dvoslovčane imaju ili na zadnjoj slovci ˝ ili na predzadnjoj naglas.

α) ˝ na zadnjoj slovci: o b š ë v besatz; p r i š ë v assumentum; s e n j ë m i po metathesi s e m ë n j obično s m ë n j gen. senjmä obično smenjä, kajk. s è n j e m, s è j e m gen. sènjma običnije sèjma nundiae — u ugrštini izvrgla se rieč na s è n j e te je postala neutrum, gen. s e n j ä, nagfl. 129: orsáčko senje; tou so tjédnov senjá; z a s ë p gen. zaspä i z â s e p gen. zâspa agger, dalm. jer. 33: zaspe; Z â s e p čitaj Zâsp selo u Gorenskoj.

β) na predlogu naglas imaju: n á j e m gen. nájma meritum u Kajkavaca; p ò s e l gen. pòsla nuncius; danas samo li: dienstbote u kr.; u hrv. arbeit, verrichtung, geschäft; s ú m e n mjesto s ó-men, gen. súmna = oprez, die hut škr. 338: drži se pred tvojimi domačimi na súmnu. Odatle je po odpadu krajnjega *n* nastala rieč s û m; v ú z e m ostern, štj. hrv. u nom. i vüzen.

k. Rieči kojim je u korienu ili u osnovi p o v o k a l j e n o *r* = stsl. ьръ, ъръ, ръ.

Jednoslovčane:

α) ˆ imaju: b r̂ k circinnus barbae; c m r̂ k vortex; c r̂ k vich-seuche; č r̂ t odium preš. 171; č r̂ v vermis; d r̂ k cursus; g r̂ m busch; s r̂ d ira, dalm. jer. 21; num. 11 itd.; traun 45. 253 itd.; preš. 94; itd; s r̂ p falx; š t r̂ k i š t r̂ k storch dain. 151. 174.; t r̂ g forum tschup. 498; perg, 32/2. 49/2. 93/2; t r̂ h onus perg. 18/1. 27/1; reš 185; t r̂ k anprall; t r̂ s vitis; t r̂ s t arundo, dalm. jesai. 42: ta streni trst ne bo on zlomil; schön. 6: ste li hotéli viditi en trst? tschup. 450: be na mogl en prelomnene trst popol-nema rezdrobiti; v r̂ h apex, cacumen, dalm. gen. 8; preš. 45. 110. dain.

β) ˝ imaju; b r̋ s t spross dalm. cant. 2: figovu drivu je brst naprej pognalu, schön. 3: brst, gen. brśta i brstä; d r̋ m schuster-draht; d r̋ n caespes; h r̋ g situla barbata; zaimač od tikve hrv.; h r̋ t canis vertagus dalm. prip. 30; dain. 167; k r̋ n prvi, zadnji vorder-hinterteil des schiffes ravn. 2/46: v' zadni krn je sédel; k r̋ t (kŕt) talpa, dalm. lev. 11; p r̋ t tischtuch; s m r̋ k schleim ravn. abc. 33; S r̋ b Serbus preš. 99; s r̋ k schluck; T r̋ s t gen. Tŕsta i Trstä grad Triest; v r̋ t hortus dalm. jer. 9; z v r̋ g knorren.

γ) ´ ima: t ŕ n dorn, petr. 34: térni.

Dvo- i *višeslovčane* rieči:

α) ˜ na zadnjoj slovci ima: o č r̃ t umriss ravn. 1/201: po tem dá David Salamonu tempelna očrt; o p r̃ h beschlag mit schimmel.

β) na predlogu naglas ima: ó d e r gerüst ravn. 1/217: vóder; 2/106: vódra; 2/190: na vódru.

2. Rieči kojim je tvorka *j* = strsl. jъ riedko ь pa u obće koje se završuju na č, ž, š, šč, (d)j, lj, nj, većinom su jednoslovčane. Neima ih baš mnogo, bit će dakle shodnije da se navedu abecednim redom, nego da se poredaju po samoglasnom u korienu ili u osnovi.

Jednoslovčane:

α) ˆ imaju: b ê č obulus, zagr. 5/2. 35: za deset bečev prisege bivaju; b û č sonus; c v î č gezwitscher; saurer wein; d î š odor nagfl. 160: viola násladen díš razšürjáva okouli sebe; rouža násladen díš má; 192; gön. 28; d r â č herba inutilis; f r ô š daubenende am fasse, gön. 43: frouši so na lagvej; d ž ô l d ž, vrst fina platna, magj. gyólts; petr. 88: kí se je obláčil vu halje črvlénoga báržuna i finnoga gyolcsa; h l î š bachsand; h r û š č fremitus, bombus gol. 69: če bodeš v' ta odprti pajn na čẹbẹlle eno malo pihnov, tok bodo en velik pa žalosten hruš počẹle; j û š jus, das recht perg. 78: iuša; k î n č ornatus kr.; thesaurus ugr. i kajk.; küzm. 10: ne správlajte si kinče na zemli; k r î č clamor perg. 86/2: lotra i drugoga hudodelnika jošče i na krič se nikomu ne pristoi z ruuk oslobóditi; nar. poslovica je: mali ftič velik krič, hrv.; k r ô ž circulus nagfl. 53: etakša obrazka je okrougla (krouž); k û š der kuss škr. 134: naj me kúšne z' kušam svojih vust; l â ž homo mendax hrv.; l î n j ciprinus linea; l î š č glanz nagfl. 188: máren líšč (eitel glanz) i zdejnje lűdi vse ka eti okou vidi; l ô č juncus; l û n j milvus, dalm. lev. 11: lujn; m ê l j sandbank; m l ê č fungus lacteus hrv.: stal je Palček pod jeden mleč mesto imbrele, u nar. prip.; m ô ž, mûž vir perg. 17/1: muuž; 29/2: múuža; 35/1: mûža; m û l j caenum; p â n j, pênj truncus; bienenkorb, dalm. sirah 26: ona sede ker en pajn najde; p î š flatus, procella, traun 23: ogìn, žvéplu inu píš bodo odlóčik njih trplenja; 276: on je zapovédal inu piš je vstal; 369: ogìn, toča, sneg, led, píš; škr. 161; ravn. 1/242: píša; p r ê j i plur. majores, die vorfahren perg. 1/2: prjegji, 25/1: v koterom nie imel nyeden zmed ženske svrži priegieu gospoctua; r â j ž reiss, oryza sativa; r ô š rost dalm. lev. 7: offer kateri je v' peči ali na rošu ali v' ponvi pečen; ravn. abc. 37: róš = rováš kerbholz; r û j rhus cotinus; s ê č gehacke; s î n j

bergblau; s l â j geschmack; s l û ž servitim; s r ê n j gefrorne schneedecke; s r ê ž barfrost; s t ê n j lychnus, ravn. 2/186: nalòmleniga trstú ne bo sterel ne tléčega sténja ali tleče tahtí vgasnil; s û č kürschner nagfl. 153: krznárji (šűči); 56: ka vse zgotávla šűč? s v î ž flugsand; š â š carex, magj. sás; š m ê l j mjesto šumêlj humel; t î l j sinciput; t l â č supplosio pedum nagfl. 96: konj je pokoren: bouga onoga, kí se ž njím dene, podá na eden glás, eden tég rouke ali kláč nouge; t ô l č, tûč stössel; û l j bienenstock; z l ô č curs; abteilung, gön. 3: začetne knjige čtenjá za vesníčki šoul prvi zlouč; nagfl, 1: návod na flísanja vu govorejnji i razmejnji za vesníčki šoul prvi i drűgi zlouč; ž ê j sitis nagfl· 83: je li bi od žéja mrejti mogao čovek? ž m û l j cyathus; ž ô l č, žûč bilis, dalm. jer. 32; jerkl 3; rog. 4: zouč; traun 169: so meni dali žolč jęsti; dain. 25: žuča; gorenski: žovc, schön. 139: so njemu dali vino z myrro inu z žolcom zmejšanu.

β) ˇ imaju: b ě š gen. bèša, njeka otrovna trava; kad Varaždincu krava crkne veli: bržčas se je bèša najela; b r ö č rubia tinctorum; b ř š heracleum sphondylium; c ï l j i cïl das ziel; č ï č sessio u poslovici: čič ne dá nič, dȃlavec je krúhavec; č ï m ž = sremsa gr.; = zins; č ř č gezirpe; č r ï č weingrille; d ě ž gen. dežjà, dežà, a ugr. hrv. dèždž (dèšč) pluvia; d r ë n j ge d r ä n ge tschup. 606: sovražneka v' drejn perpraveti; d ř ž federhalter nagfl. 58: za kaj je perni drž? perni drž je na tou, da v' njega ocelna péra sranjűjemo; d ž ü n d ž gemma, margarita, küzm. 11: ne mečte džündže vaše pred svinjé; gön. 16; petr. 183. magj. gyöngy; g l ä ž trinkglas; g ö l č gűč sermo; g r ï l j grille; g r ö š gen. gróša ein groschen, gön. 30; h m ë l j humulus lupulus; h ö č (hëč) securis nagfl. 41: sekerico nej höč, ar je tou zaprávlena nemška; h ö j gang rog. 412: volčni hój = Lupambulus, Wolfgang; j ö č planctus; k l ë š č schafzecke; k l ö š č zecke, ravn. 1/240: klòščovna ima séme klòpam ali po dolénsko klòščam podobno; k ö š gen. kòša corbis nagfl. 168; k ř č krampf, gereut; m ë č gladius; m ï š mus u kr. femin; m ö l j tinea dalm. ev. mat. 6; jap. 23; küzm. 10: mol; n ö ž culter; p l ä č planctus dalm. num. 11; nagfl. 87: od plača; gasp. 3/537; a petr. 120: pláč, θρῆνος dain. 151: z jočom; küzm. 3: plač joč cvil; r ö č ansa; ono čim se krava u hlijèvu privezuje o vrat; gužva kojom se lojtra skopča na kolnu ručicu; š ö r š sors küzm. 59: na mojo odetel so sorš vrgli; š p ï l j das spiel; š t ï l j stiel, a nagfl. 72: štíl; 104: štíle; t ř š baumstock; v ö j dux, küžm. 29:

slejpi voji so ti slejpi; 407; v ȍ n j foetor; v ř č krug tschup. 97 itd.; ž ȉ l j seil; ž ȍ l j bremse.

γ) ´ ili ` imaju: B è č Wien, perg. 48/1: z Beča; b l j ú š č, njeka bilina; b r á č collector; g r í č collis; g ú n j cooperculum; h r ó š č maikäfer; j é ž erinaceus traun. 260: jẹžov; k l j ú č clavis; k r á l j rex; K r á n j grad ili varošica u Gorenskoj njem. Krainburg; k r í ž crux; m l á j novilunium; ó ž, g ó ž ili v ó ž coluber; p l á š č (plájš) mantel, perg. 94/1: plaašč; p ó l ž, p ó ž, p ú ž, s p ú ž schnecke; gön. 37. 38; nagfl. 111: spúž; p r í š č pustula; s t è r ž i s t ȍ r ž fichten-, föhren-, tannenzapfen, gr.; t á l j teil; možda t ú ž gön. 37: túž se igra; v á l j urpix; v r á č medicus ravn. 2/125: vráč (zdravivec) sam sebe zdrávi; küzm. 367: pozdrávla vas Lükáč vráč; petr. 174: vráč; ž n j á č messor, petr. 30: rečem žnáačem; ž ú l j schwiele.

Dvo- i *višeslovčane:*

α) ˆ na zadnjoj slovci imaju: o b l ê č vestis; o b r ô č reif; n a r ô č sinus; t o l â ž solatium ravn. 1/198: svet in toláž trpléncam; 2/38: toláže.

β) ˜ na zadnjoj slovci imaju: n a t ĩ č erbsenstock; o d l ã š säumniss, mora, preš. 57: od kód tak dólg' odláši? p o g ȍ j conditio; p r i p r ȅ ž i príprež vorspann; s p r e v ȍ j i s p r ȅ v o j funus; v o d o t ȍ č bachrinne.

J é š p r e n j je njem. essbrei a znači gerstengraupen škr. 86: aku bóš nevúmniga v' stópah raztólkel, kakòr se ješpren v' stópi dẹla, ne boš njemu njegovo neúmnost odvzẹl.

ˆ na predzadnjoj slovci ima: b ô g m e j qui bog me dicere consuevit = Croata, preš. 159: úzmat' se učimo od Bógmejov na mêji Otomanov (bog me-j); z l ô d e j (zlode-j) übelthäter = diabolus, gen. zlôdja mjesto zlôdeja, a u nom. govori se zlôdi jer nenaglašeno *ej* biva *i*; dalm. gen. 39: zludi; ev. mat. 12: zludja, lev. 17: zludiom; preš. 125: naj me vzáme zlódi, hol' mich der teufel.

3. Rieči kojim je završetak *aj* (jaj pak i taj) imaju ˆ ili na predzadnjoj ili na zadnjoj slovci.

a) ˆ na predzadnjoj slovci imaju malo ne sve rieči na *ljaj*, a navlaš one koje se grade tvorkom ъ od deminutivnih glagola na lja-ti, ma njekoji takovi glagoli ne bili u običaju, i njeke druge po ovih ponačinjene rieči. To se *aj* izgovara u kranjštini i ugrskoj slovenštini *ej* a tako i u knjigah dolazi. Take rieči su: d o t î k l j a j berührung rog. 239: iz katérim dotiklejam ni h' škóde temuč h' nucu; d r ô b l j a j bissen; g r î ž l j a j ψωμίον jap. 487: kadar

je on ta grižlej omočil, ga je dal Judežu ... inu po tem grižleji je satan v' njega šàl; ravn. 1/28: grižlej kruha pernesem; škr. 18: kúrba je kómaj tóliku, kólikùr en grízljej krúha vrędna; krîžljaj gelegtes backholz; mîgljaj wink, augenwink ravn. 1/173: kralj, čigar spreobrnènje je le kak miglej že toljkrat trpelo, je kmalo potlej hud bòj z' Filiščani zgubil; 2/162: miglej; nakljûčljaj zufall ravn. 1/161: kdo bi svojiga živlenja ne bil vesel per še tako zoprnih nalètkih, ker vidi, de so vsi svoji naklúčleji v' tako dobrih rokah! 1/272: naključlej; napôtljaj impedimentum ravn. 2/266: v' toljko napótlejov zadéva; občûtljaj gefühl ravn. 1/7: dober občutlej; 1/151: popisuje tiste nebéške občútleje..; 2/33: ta šega še po jezarih lét v' nas lepe misli in občútleje obduje; obîdljaj anflug ravn. 2/216: ksánja obídlej; oddîhljaj respiratus ravn. 2/179: oddíhlej; okrôgljaj umkreis ravn. 1/240: Ninive bile so velíko, slovéče mesto, ki je imelo v' okrógleju tri dní hodá; 1/246: nad zemle okróglejam on sedí; podžîgljaj incitamentum ravn. 1/316: ljudje clo vero v' sovražtva in razprtja podžiglej obračajo: 2/146; pòst hudimu nagnenju podžíglej odjèmlje; pomênljaj bedeutung, andeutung ravn. 1/225: z' tem lepim pomenlejam je hotel na znanje dati de..; prêžljaj, vrst lana, koji se „preza“, gr.; primêrljaj begebenheit, ereigniss, zufall ravn. 1/161: bog vse človeške permérleje obráča; pritîkljaj spitzname; spodbôdljaj incitamentum ravn. 2/224: koljki spodbòdlej za vsaciga! spodtîkljaj anstoss ravn. 1/109: nikar ne stávite spotíklejov slepcu; škr. 12. 46: spodtíkleja; 278: spodtíkleje; sîkljaj schluck, schlurf ravn. 1/170: potrebnim ni srkleja vode pervošil; tolâžljaj consolatio ravn. 2/134: tolážleje in veselje povsot je sjal; ugrîzljaj bissen dalm. gen. 18: hočem vam en vgrižlej kruha pèrnesti (pazi dalm. jud. 19: z' vgrižléjom); urêzljaj segmen ravn. abc. 59; zdîhljaj seufzer, rog. 432: pomágat ima se temu mrtvimu ne iz zdihleji, jokam, solzámi, temuč iz prošnjò inu molitoujo; 475: spomnil je g. bug na sólze, jok, zdihleje tega Brictia; ravn. 1/13: po grehu so solze in zdíhleji prišli na svét; preš. 140: izdíhljeji, solzé so jih redíle; zvelîčljaj anflug, vorgeschmack von seligkeit ravn. 2/44: že so jih zdaj o pogovorih z' sveto divíco od nje božjiga déteta zveličleji obhajali; 2/145: brez števila ljudí bi nove pred neznáne zvelíčleje vživálo. — Nu ipak bodljâji pleuritis rog. 435: per tem mankalu ni klájna, bodlájov, putegrama inu drugeh bolezni. — Od drugih rieči imaju taj naglas: narôčaj i náročaj sinus dalm. deut. 13; schön. 292

nagfl. 45: náročaj, petr. 43. 88. 89. 94. 217: náručaj; gasp. 3/538: naručaj; zalôžaj mundbissen tschup. 573: kosilu ali večirjo usakdan inu tu iz želužejam k' sebi uzamemo; i pridjevi obiteljski većinom primiti iz magjarštine n. p. ˆArvaj (Varaždin), Bêlaj (Varaždin); Kôlaj (Ludbreg); Lêndvaj (Varaždin); Môcnaj (bio u Varaždinu); Pôžgaj (Varaždin) itd.

β) ˆ na zadnjoj slovci imaju malo ne sve ostale rieči na *aj*, koje nisu pobrojene pod α), gradile se ili tvorkom ž od glagola s nastavkom *a*, gdje se to *a* na ъ dodaje umetnutim *j* zieva radi ili pako izpada pred ъ, n. p. drzâj od drza-ti, sprehâj od sprehaja-ti, ili tvorkom *ej* = ѣjъ, *jaj*, *taj*. Takove rieči su: beljâj pomi albi genus; bezljâj das bîseln der kühe (sravni zeitschrift für vergl. sprachforschung erster b. pag. 254: deutsches und slavisches aus der deutschen mundart Schlesiens v. Weinhold) i pridjev obiteljski; bežâj cursus küzm. 258: naj dokončam bežáj moj z radostjov; 346: nišče vam naj ne zadejva vu bežáji najema; nagfl. 97: dober konj na bežáji ali tiranji, vgánjanji tak bistro beží kak bistra strejla; predge: dober boj sem bojio, bižaj sam skončo; küzm. 387: bežáj sem dokončao; bogatâj homo dives tschup. 191: kaj je tu zen človek wogataj katir je za svojega wogatstva napihnen inu preuzetn? 191. 603. 614; brcâj das ausschlagen mit füssen, dain. 194: na skakáj no brcáj tebe nosim, z' kolmi trosim; čirâj ulcus; čuvâj custos škr. 139. 259: čuváju; preš. 96. 165: čuváj; drzâj hechel; držâj geländer, gestel; golčâj, gučâj sorbitio; hodâj ὁδός, küzm. 214: na eden soboutni hodáj σαββάτου ἔχον ὁδόν; klicâj ausrufungszeîchen; kolčâj, kučâj fasciculus lini; koračâj passus reš 195: je pazil na koračaje.., koračaji nestanu a sledi ostanu; gasp. 3/541. 559; lijâj situla; lišâj lichen; lučâj wurfweite, jap. 386; küzm. 157: on se je ftrgno od njih liki na ednoga kamna lüčáj; običâj usus, neobičâj insuetum; obličâj facies, forma reš 22. 86. 202; gasp. 1/113: obličáj, 3/498; otročâj bube ravn. abc. 63: otročáji; peščâj, pêst, der muskel unter dem daumen; polâj der polei, rog. 11: douji poláj dictamnum; položâj situs; pomeljâj držak od drva kojim se žrvanj tjera, hrv.; potezâj zug, tschup. 376: jeli moč' k' leti podobi enega mílostivega pastirja še kaj več drugega zravn perstaveti? Ja! ta nar lepše potezaj še doli grę, katir...; površâj superficies; prhâj i prhljâj art raude; prestopâj παράπτωμα küzm. 364: i vás je mrtve bodouče v prestopáji i neobrizali tejla vašega ž njim vrét

ožívo; 349: vu prestopájaj; r a t â j arator; r o r â j (ror = röhricht?) cypsellus; s e ž â j orgyia; s k a k â j sprung dain. 44: igrci nam čmigajo — na skakáj vsi plešemo; 67: kmet prijezdi na skakáj; 103: konj mi hrzne na skakáj; s p a d â j πτῶσις collapsus, küzm. 12; vdarili so v' hižo ono i spádnola je spadáj njé veliki; gön. 35: cárta na cácavnost i tá na spadáj pela deco; s p u š č â j art hautausschlag; s t e ž â j angelweite tschup. 25: k' usi nasreči se dovél takeh krajov tega perwejžalša najde, katiri nam od useh platy stežaj odprti stoję; s t o p â j, stupaj βῆμα ποδός, küzm. 225: i nej njemi je dao öročíne vu njej ni eden stopáj; mol. 33: ravnaj moje stopáje na pout tvojih zapouvid; 58. 66; nagfl. 184; s t r e l j â j schussweite dalm. gen. 21; s t r e ž â j aufwärter preš. 86: gré ga ískat, klícat strežáj; s t r u ž â j: strug türpfeiler; s v e ž â j fasciculus; t e č â j laufwerk der mühle, wiege; türangel škr. 25: on še ny bil zemlo sturil ne ręke, ne tečáje tę zemle; 81: tečájih; t e k â j lehrcurs nagfl. 17. 44. 124; t o č â j mundschenk ravn. 1/58: reče kralj v' ječo pahniti vélkiga točája in velkiga péka; 317: Nehemija perzanskiga kralja točáj je to lè zvedel; v e z â j bindezeichen; v r š â j getreidehaufen zum dreschen; v r ž â j wurfweite; z a m a š â j libramentum.

Takav naglas imaju i njeka obiteljska imena: B o š t â j (Bela gr.) J e r â j (Mokrice, gr.), K r i ž â j (Ljubljana). — J e r n â j bit će Irenaeus u značenju Bartholomaeus. — Tako i l o k â j pedisequus lakai; t o l o v â j latro ravn. 2/208: tolevájov; preš. 73: tolovájam; hrv. tôlvaj, petr. 85; gasp. 3/537.

4. Ríeči kojim je tvorka ili završetak *ej* imaju ˆ ili ˆ na slovci pred tvorkom; (ˆ imaju rieči kojim je u slovci pred *ej* samoglasno *o* te se grade od substantiva, kojim ima u sing. gen. predzadnja slovka ` n. p. vôlej od völ gen. vòla): â t e j pater; B ê l e j (ime obitelji (Gozd gr.); c î z e j mamma; C ô c e j ime obitelji, štj. d ê d e j männchen; d r û ž e j conjux; maritus; f â n t e j bursche; K ô g e j ime obitelji, kr.; k r û h e j das liebe brot; K û n e j, ime obitelji, štj.; l j û b e j amasius; m â l e j kleiner; knabe; m ô ž e j homuncio; m r̂ k e j ungezíefer ravn. 1/88: ves mnogi mrkej napolni zdaj kraljevo poslópje; M û l e j ime obítelji, kr.; n ô ž e j cultellus; N û ž e j Bartholomaeus; p â č e j eber; R â t e j ime obitelji kr.; r ô č e j sinus, rog. 281: držala je na róčeju Jezuša, bit će mjesto narôčaj; s i r ô t e j homo pauper, miser; S m ô l e j, ime obitelji, kr.; s ô r e j ime volu; s t ô l e j sellula; s t r ê ž e j famulus; sravni strežâj; Š û t e j, ime obitelji, kr.; v ô l e j bos.

Završetak *ej* dolazi i u riečih primitih iz grštine ili latinštine prema završetku αιος (= ѣй), ειος, εας te imaju naglas jedne na zadnjoj a druge na predzadnjoj slovci.

α) ˝ na zadnjoj slovci imaju: A n d r ẽ j gen. Andréja Ἀνδρέας, jap. 410: Andrẹj; 470: Andrẹju; preš. 27: Andréj; govori se u Gorenskoj nom. Andrî; pazi rog. 246: Andrè; s p o n d ẽ j gen. špondéja σπονδεῖος i t r o h ẽ j τροχαῖος preš. 111: ak kdó v heksámetru namèst spondéja — al dáktila poslúži se trohéja — ne vé kam se cezúre déjo, — on vpréga Pégaza v galéjo.

β) na predzadnjoj slovci naglas imaju; J è r n e j gen. Jernéja od Ἰρεναῖος, što sada znači Bartholomaeus, rog. 216: Jérne, Jernéja; jap 40: Jérni (čitaj Jèrni, kako se i govori); 161: Jerneja; pazi: ó l i mjesto ólej ἔλαιον oleum, gen. ólija küzm. 50: olija.

Na g o j završuju se njekoja imena obiteljska: C í g o j, Č î č i g o j, Č ŕ n i g o j, M á l i g o j, S v î l i g o j, Š û l i g o j.

5. Rieči kojim je tvorka ili završetak *er* i *ter* = strsl. ръ, ѣръ i тръ.

Dvoslovčane imaju naglas na predzadnjoj slovci, i to:

α) ´ imaju malo ne sve strane i njekoliko domaćih rieči: á j f e r eifer, kast. cil. 121; b á k e r cuprum; b ó t e r gen. bótra i bòtra compater; b ú h e r wucher, dalm. lev. 25; sirah 19; c á k e r umgang mit etwas, das behandeln von etvas rog. 541: iz nym kakor ena mate iz otrokam je hodil ú caker; tschup. 494: s' katirem nam človéška družba v' cakr hoditi vely; škr. 40: kdòr z' modrimi v' cákèr hodi, bo móder; 191; kadàr so v' njegóvih dẹlih, s' katẹrimi so v' cákèr hodili, njega jiskali, so nàšli, de letẹ rečy, katẹre so vidili, so dobre; c é d e r i c è d e r cedrus dalm. sirah 24: ravn. 1/32: cèdre; c í m e r zimmer, a c í m p e r gebäude, οἰκοδομή kast. cil. 87; küzm. 48: kazali so njemi cimper te cérkvi; c ó p e r i c ó m p e r zauber; c ú k e r zucker kast. cil. 92; nagfl. 92; c ú n d e r zunder fomes tschup. 540: cundr; c v í d e r ein zuwiderer mensch; č á m e r taurus kr.; č í g e r deuterium; d á b e r castor fiber; f í š t e r pistor, dalm. gen. 40; rog. 456; f l á š t e r pflaster zagr. 5/1. 160; t r á t e r franciskanermönch reš 153; g á r t e r i gávter i gáter gitter, dalm. ex. 27; Í b e r, ime obitelji; j á g e r jäger; j á m e r jammer; j ó g e r jünger = schüler jap. 36. 314. 317. 342; k é b e r käfer, dalm. jer. 11; nagfl. 85; k é l d e r (čéuder) keller dalm. deut. 28; cant. 2; kast. cil. 53. 56. 227; keldir;

jap. 328: kẹ̀ldra; kóder haarlocke; pudel; kófer der koffer; kólter bettdecke; kúfer kupfer dalm. lev. 26; ev. mat. 10: kúmer ein magerer mensch; kúšter crispus; kvéder queder; láster siebengestirn hrv.; léder das leder, nagfl. 62; lóter lotter, dalm. susana; Lúnder, ime obitelji; márter die marter, dalm. sirah 26: ena pyana žena je en velik marter; običnije mârtra i mântra; méšter meister reš 153 itd. u sastavljenih riečih je mešter bez naglasa: fármešter pfarrmeister, pfarrer štj.; hófmešter hofmeister dalm. sirah 20: hoffmešter; lórmešter rohrmeister, rauchfangkehrer, štj. hrv.; púrgarmešter bürgermeister, perg. 82/2: purgarmeštre; i mójster meister kr. dalm. ev. mat. 10; jap. 314: mójstèr; a ravn. 2/188: mòjstra; nar. poslovica: nobẽn kruh ni tak' ojster — da b' lákoti bil mojster; a u sastavinah glasi se: mošter bez naglasa: bégmošter wegmeister; céhmošter zechmeister; fájmošter pfarrer; a kast. cil. 129: cimpermojster; mórter, móuter mörtel; múšter muster; ófer opfer jap. 36. 200: óffèr; Óger, Vóger Hungarus; páter ein pater bei den ordensgeistlichen, preš. 49: pôtlej níju je poróčil grájski páter; páver bauer mol. 194; nagfl. 102. 130: páver; Píber ime obitelji, kr.; biber; písker topf dalm. 1. sam. 2; nagfl. 80; pólšter polster; púlfer das pulver; púter die butter; séver nordwind, norden nagfl. 183. 191: sevri; küzm. 464: od sevra; síver graue gewitterwolke, kr.; svéder terebra; svéker socer: šẹ́per holzscheit; šúnder lärm tschup. 23: mi njeh yšemo v' šundru posvejtneh oppravil; 233. 425. 480: škr. 153: šúnder; Táber, ime obitelji (Visóko gr.), obično govori se tako i mjesto tábor anhöhe; tíger tigris mas; úmber baumknorren, gr.; véhter, sprava u kojoj sir suše, hrv.; víher turbo dalm. ex. 14; reš 121; Žúmer, ime obitelji (Kranj).

β) ` imaju: bòber castor fiber; brèber, njeko drevo, hrv.; cèder i céder cedrus; kòber würfel; kòper anethum, dalm. num. 10; küzm. 46; pòper pfeffer; švèder homo pedibus contortis; švòger schwager; vòzger mucus.

γ) ˆ imaju fûter das futter, gol. 12; gâber, graber weissbuche; klâfter die klafter küzm. 273; običnije klâftra; klôšter kloster; Pêter Petrus, gen. Pêtra jap. 381. 410: Pẹtra; ali samo: svetega Pètra, svetemu Pètru itd.; vêter ventus jap. 436: vẹjter, 117: vẹtrov; traun. 36: vẹjtrov.

δ) ˝ na zadnjoj slovci u kranjštini imaju rieči, kojim je u slovci pred tvorkom poluglasno *e:* čebẽr gen. čebrà i čèber, čèbra zu-

ber, schön. 219: stu čebàr ojla; s t e b ë r columna kast. cil. 191: staber; rog. 241: stébèr.

Tro- i *višeslovčane* rieči malo ne sve su strane te imaju prema tomu i naglas: c i n ó b e r zinober; è š p e š t e r erzpriester rog. 465: zapovèjdal je svojmu espeštru ali archidiaconu, de tega precer ima ogvántat; f i l í s t e r ein philister; f i n c é m b e r schlafrock, hrv.; m a g í s t e r, m i n í s t e r, p a t a n ó š t e r rosenkranz; l e g í š t e r register; — ali k o s î t e r nagfl. 89: kositrom.

6. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ar* = stsl. аръ i арь imaju:

a) ´ *na tvorci:*

α) koje se grade od *koriena:* k o m á r (kom) culex, jap. 111; küzm. 47: precidjávate komára, kamilo pa požérate; petr. 230: komára, gasp. 1/174: komári; k o t á r (kot) districtus tschup. 66: v' zadnjemu kotarju Judovske dužele; gön. 26: határ se slovenski kotár zove; perg. 5. 16/1: kotaar; 83/2: kotaara: 27/1. 82/2: kotaaria; 3/2. 30/1: kotaari loc.; 83/2: kotaaru; 30/1: kotaare; 29/2: kotaarieu; 27/2. 30/1: kotaareh; 29/2: kotármi; petr. 17: kotáreh; 40: kotárov; gasp. 1/675: kak zdignjeno be s. telo odičenoga apoštola i okolo obnášano z-velikum pobožnostjúm, rečéna glada nevólja čudnovitem náčinom iz kotára onoga vsega daleko je se prehitila; l o p á r (lop) pala, gön. 21: lopár; v i h á r (vih, vis) turbo dalm. jer. 25; jap. 32: en velik vihár je vstal na mórji; preš. 12: mogóčni gospodár drví jih (oblake) sem ter kje vihár; 77: vihár od déleč prtí; 95: v' drági slovénski vkrotèn ni domovíni vihár; 173: ko svôjo móč nar bòlj vihár razkláda.

β) koje se grade od *osnova* onih glagola, koji imaju u praes. ´ (`) na slovci pred osobnimi nastavci: č u v á r: čúvam custos, petr. 271: čuváru; gasp. 1/677: čuvára; g i b á r: gíbljem die locomotive nagfl. 147: po kürjenji de z-vodé spár (sopout) i te z-krepkim troušenjem žené potáče gibára i ete vlečé za sebom k njemi prikapčena koula; g o n á r: gónim treibhund, nagfl. 86: na lovino nücani psi se jágerski psi zovéjo; zmed etimi pa oni kare samí závce lovíjo, hrti, kare závce gori íščejo, gonárje, kare ftiče slejdijo, sledarje; m e l j á r: méljem, mlinaru su meljari oni, koji k njemu u mlin nose, kr.; p i s á r: píšem scriba, dalm. ev. mat. 2; jap. 32: en pisár je k' njemu stópil; škr. 252: človęška sręča je v' božjih rókah inu obdá pisárja z' svojo častjó; preš. 97: ak so pisár postáti žêlje tvôje; p l a č á r: pláčam ἀποδότης küzm. 405: tistim ki ga íščejo je nájema plačár (μισθαποδότης); t e k á r: tèčem cursor, škr. 77: per tęj priči bo pomankanje kakòr en tekár čez tebe

prišlu; z i b á r: zíbljem, koji djecu ziblje; z i d á r: zídam, maurer, küzm. 405: šteroga zidár i napraviteo je boug.

γ) koje se grade od *substantiva:*

αα) *jednoslovčanih* s ˆ: b r o d á r: brôd, nauta, reš 139: č o l n á r: čôln nauta, preš. 129: hrepení okó čolnárja zaglédať vájni zvézdi, Dioskúri; d o m á r: dôm, hausgenosse, gasp. 3/454: nepriateli človeku jesu domari njegovi; g o m b á r: gômb nodifex nagfl. 133: gombárje; k a d á r: kâd fassbinder, gön. 21: kadár, 22: kadár kadi spravla; al i kâdar nagfl. 56: kádar; l e s á r: lês holzhändler; l i s t á r lîst, libellio; m e d á r: mêd honigverkäufer; p e č á r: pêč furnarius; p o j b á r: pôjb bursche küzm. 257: pojbára; nagfl. 12. 17. 73: pojbárje; r e z á r: rêz, koji svinje uškopljuje = reže (od reza-ti?); s o l â r: sôl salzverkäufer; s t r o j á r: strôj gerber; s t r u g á r strûg, drechsler, nagfl. 56: strügár; z v o n á r: zvôn, glockengiesser, glöckner, gasp. 1/644: zvonára. — Nu ipak imaju njeke ovake rieči ˆ na predzadnjoj slovci: m l î n a r: mlîn müller dalm. jer. 25; gön. 21 i nagfl. 133: mlínar (mjesto mlinъnar? sr. njem. müllner); r ô r a r: rôr rauchfangkehrer, nagfl. 80: rourar; v r v á r: vêv seiler, ravn. abc. 87.

ββ) *jednoslovčanih* s ˜, koje imaju u sing. gen. ` na predzadnjoj slovci: g r o b á r: gröb gen. gròba todtengräber; k o n j á r: konj, rosshirt; rosshändler; art schuhnagel kr.; k o š á r: köš rückenkorbmacher dain 75; n o ž á r: nöž messerschmied; s t o l á r: stöl tischler, a ugr. s t o u l a r nagfl. 56, a stolar gön. 21, nagfl. 56; š p e h á r: špèh speckverkäufer, ein schmieriger mensch; v o l á r: völ ochsenhirt, ochsenhändler, gasp. 1/661: volár, volára.

γγ) *dvo-* i *višeslovčanih* s ` na predzadnjoj slovci: k o t l á r: kòtel χαλκεύς, ravn. abc. 85: cínjar dela mnogo posódo iz cinja, kotlár iz mjeda ali kotlovine; küzm. 387: Aleksander k o t l á r mi je vnogo hüdoga prikázao; k o z á r: kòza ziegenhirt, preš, 99: kozárjov; l o n č á r: lònec hafner, dalm. jer. 19; jap. 136; škr. 198 i 361: lončár, ravn. abc, 85: lončár stavi lončéno péč; o v č á r: òvca schafhirt ravn. 1/14: Abel je bil ovčár; r e š e t á r: rešèto reutermacher, ravn. abc. 87: sítar perpravla síta, rešetár rešéta; dain. 66; s m o l á r: smòla pechsammler, a nagfl. 186: smolar; s e d l á r: sèdlo sattler, ravn. abc. 87: sedlàr naréja sèdla, komate in vpréžno jermenje; s t e k l á r: stèklo glaser zagr. 5/1. 195. — Nu ipak p š ê n a r: pšèno, kamen u mlinu, koji proso ljušti, to je od prosa pravi pšèno, kr.

δδ) od substantiva i adjektiva s *naglasom na zadnjoj* slovci: d r v á r: drevô, drvâ holzschläger, dain. 70: drvár; g o l o b á r: golôb taubenverkäufer, ravn. 2/106: toljko ljudí in živíne — vòli, dróbnica, golobárji, dnárine mize, vse kmalo mu v' očí šine; g o s p o d á r: gospôd, dominus, hausherr, herscher jap. 42: gospodár itd.; k l o b u č á r: klobúk hutmacher, ravn. abc. 77: kupijo nov klobûk per klobučarju; nagfl. 56. 138: klobüčár; k o k o š á r: kokôš hühnerhändler; hühnergeier; k r v a v â r: krvâv bluthund, ravn. 1/189: Simej v' Davida in v' vse njegove služabnike je kámenje lučal, klel in vpil: pojdi, pojdi, krvovár! ti hudòba! m e s á r: mesô fleischauer, nagfl. 133; s e n á r: senô der heu macht, ime obitelji (Križe gr.); s u k n á r: suknò tuchmacher, ravn. abc. 79: prtar in s u k n á r jih iz vóvne skáta; S t e g n á r: stegnà, ime obiteljsko (Kríže gr.); z l a t á r: zlatô schmied, dalm. jer. 51; ž i v o t á r: živòt leibgardist, ravn. 1/187: perdružijo se mu (Davidu na begu) vsi zvestí njegovi služabniki in vojšaki, tudi njegovih šest sto životárjev. Vojákam se je tako reklo, ktiri so kraljov život varovali; ž r e b l j á r: žrebèlj nagelschmied. Nu ipak g r e b ê n a r: grebên blättersetzer; k o m â t a r: komât turdus torquatus; t o b â k a r: tobák tabackraucher.

Amo idu njeke onih rieči, koje se grade od dvoslovčanih feminina na *a* s ´ na predzadnjoj slovci, koje su njekoč imale ˝ na zadnjoj slovci n. p. g l a v á r: gláva (glavà, gen. glavê) oberhaupt; häuptling gasp. 1/649. 651: glavára, tako i p o g l a v á r gasp. 1/649: poglavára, ali nom. i poglâvar gasp. 1/649: poglávar; s v i n j á r: svínja (gen. svinjê) sauhirt; ž v e g l á r: žvégla (gen. žveglê) flötenspieler küzm. 16.

εε) njeke rieči od substantiva i adjektiva, kojim je u slovci pred tvorkom *r:* k r č m á r: krčma (i krčmä) weinschenk dain. 103; k r m á r: kŕma (i krmä?) gubernator, preš. 95: Lèl bil nàš je krmár; k r z n á r: kŕzno (krznò) kürschner ravn. abc. 79: kosmate kápe dela krznár, dain. 85; p r t á r: pŕt zeugmacher, ravn. abc. 79: prtar; s r e b r n á r: srebŕn silberarbeiter, küzm. 255: Domiter srebrnár je naprávlao srebrne cérkvi Diani; v r t n á r hortulanus jap. 519: vrtnár.

ζζ) rieči primite iz tugjih jezika malo promienjene osobito prema latinskim na árius i áre: d e n á r: denárius geld; m a r i n á r: marinárius rog. 392: zapovéjdala je tem čolnárjam, tem marinárjam te barke prutije Britan'ji rounati; od ove je rieči skraćena m o r n á r nauta, kast. cil. 6: flisih mèrka (čitaj mierka) kadai tá mornár ali go-

spodár ga pokliče; preš. 21: mornár, 22: mornárji; milijár milliarde schön. 117: dvanajst millarjou angelcov; tschup. 605: katireh (štrafeng) ena sama be zadoste bila cęle millijarje na vekumej nasręčne delati; 566: millijar inu millijar grẹhov pruti božji milosti je rajmno tolkajn ked neč; oltár: altáre, küzm. 7; gön. 21; gasp. 1/644: oltár; 1/673: vu oltáru; stár skraćeno od sextárius, modius; šekretár: secretarius gasp. 3/483; talár: taláre preš. 181: talár in štóla povésta mu, de slúži Nazarêni.

Osim do sele navedenih rieči imaju i mnoge druge ´ na zadnjoj slovci a to osobito u ugrskoj slovenštini a i u kranjštini po analogiji drugih ovako naglašenih rieči, čemu se nećemo čuditi kad pomislimo, da je nastavak ar prema latinskomu árius te imaju u srbštini sve dugo *ā* u tvorke: âr. Evo njekoliko ovakih rieči: apnár: ápno kalkbrenner dain. 80; kr. âpnar; bojtár gön. 24: bojtár je pojbár ovčára; brodnár fährmann, dain 219; ciglár ziegelbrenner, nagfl. 133, u kr. cêglar; čelár bienenhälter dain. 76, a kr. čbelár; čižmár sutor, dain. 75; nagfl. 56. 133; čredár gemeindehirt, gön. 107; u kr. črédnik; črevljár sutor, dain. 63: črevlár, 75: črevlári; glažár gläser, nagfl. 133, a u kr. samo glâžar; gobár: góba schwamsammler dain. 85, a u kr. samo gôbar; govedár rinderhirt, kr. govêdar; hahár βασανιστής küzm. 36: dao ga je hohárom; jabočár äpfelmostbereiter dain. 92; u kr. jábolčar; ječár: jéča gefängnisswähter ravn. 1/58; klicár rufer, ravn. 1/294; klobasár würstler dain. 31: klobasári; u kr. klobâsar; kolár: kóla wagner dain. 66; tako i u kr. sravni kolô; kolobár kreis nagfl. 186: cejli (rožec = iris) je takši kak pou potáča ali visni golobár; reš 34: kolobaru, 154: kolobar nebeski; 182: komu (orlu) ves zrak vuzek je bil kolobar; korbár: kôrba korbmacher, dain. 76, kr. kôrbar; kožár: kóža gärber, dain. 74; a kr. samo li kôžar; lajhár βακά küzm. 7: šteri koli pa erčé brati svojemi: lajhár; vrejden bode správišča; laketnár nagfl. 136: laketnár z-laktam vaga; lovinár jagdhund, nagfl. 170; mizár: míza (mizà?) tischler dain. 67; ogračár: ogradec hortulanus küzm. 210: ona je pa štimala, kaj je ogračár; pehár becher, ugr. i hrv. gasp. 1/122: pehárov; plavár schwimmer nagfl. 86, kr. plâvar; pučelár fassbinder dain. 98: pyčelár; remenár: rèmen gen. reména riemenmacher nagfl. 56; a kr. jermênar; slepár verblender, preš. 109: slepár; stražár custos gön. 107; svečár kerzenverkäufer dain. 73; a kr. svêčar; šušmár pfuscher preš. 97; tičár vogelsteller dain. 83, a kr. tîčar; vožár seiler, nagfl.

56; žalár πάροικος küzm. 350: že ste pa nej več tühénci i žalárje nego pörgarje; železnár eisenhändler nagfl. 136. — U dain. od rieči na ar dolazi jedina rieč mlînar 50: mlínar z naglasom ne na tvorci.

b) ˆ *na slovci pred tvorkom imaju:*

α) rieči koje se grade od osnova glagola, koji imaju u praes. ˆ na slovci pred osobnimi nastavci: bîcar: bîcam, der mit den füssen ausschlägt, ime obiteljsko, kr.; izlâgar: izlâžem ausleger, škr. 70: izlagar teh sajn traumdeuter; krôkar: krôkam der krächzer = corvus, ravn. 1/20: krókarja, škr. 95: krókarji; kûhar: kûham coquus; očîtar: očîtam reprehensor, preš. 160: očítar; rômar: rômam wallfahrer preš. 153: rómar, a rog. 263: romár, što nisam nikada čuo; rôpar: rôpam räuber preš. 174: róparjev; špêgar: špêgam späher, dalm. gen. 42; špîžar: špîžam der speiser: ta prvi (angeljc) je špîžar, ta drugi je vižar itd.; têntar têntam tentator zagr. 4/1. 189. 219; trôštar: trôštam tvöster jap. 491: tróštarja; vâhtar: vâhtam wächter, dalm. jer. 51; vîntar: vîntam, der einen schraubt um geld zu bekommen; vîžar: vîžam der lenker, weiser; ali škr. 190: vižárje; zvelîčar: zvelîčam heiland ravn. 1/175: zvelíčar.

β) koje se grade od *substantiva*, riedje *adjektiva:*

αα) *jednoslovčanih s* ´: hlêvar: hlév stallknecht; hrîbar: hríb kewohner einer anhöhe; kljûčar: kljúč schlüsselbewahrer dalm. gen. 40; gasp. 3/552, a štj. klüčár; lôgar: lóg uz lôg waldhüter; sôdar: sód fassbinder, ravn. abc. 85: sôdar nabija leséno posódo; vînar: od Wien (?) ein heller, tschup. 266: nekar vinarja wugejmę dajati; ravn. 2/261; vbóžcu le vinarja ne dá; nar. pjes. Antôn je gôdel zastón, je Mîcka plesâla, ni vînarja dála. — Nu ipak lekár: lék arzt.

ββ) *dvo-* i *višeslovčanih* s ´ na predzadnjoj slovci: Brêzar: bréza ime obiteljsko (Bela gr.); bûčar: búča capito; ime obiteljsko (Ljubljana); cêstar: césta strassenaufseher; cestovînar: cestovína zöllner ravn. 2/75. 142: cestovínarji; cûnjar: cúnja hadersammler; devenîčar: devenica würstler, hrv.; dolînar: dolína thalbewohner; drâgar: drága thalbewohner, ime obiteljsko, kr.; drîčar: dríča (drčati?) ime obiteljsko, kr.; gôbar: góba pilzsammler, gledaj sprieda iza a) ζζ); gôslar: gósli geiger, nagfl. 102. 168 (gösla r); gorjâčar: gorjáča, preš. 100: gorjáčarji; Grîčar: gríča, ime obitelji (Bela gr.); jêrhar, îrhar: jérha, írha weissgärber, ravn. abc. 79: jerhóvno (!) za hlače in rokóvice

(!) strojí jérhar iz kozín, srnín, jelenín; klobâsar: klobása würstler; klobasîčar: klobasíca würstler; klofûtar: klofúta der ohrfeigt, ime obiteljsko, kr.; kopîtar: kopíto leistenmacher fig. schuster, preš. 160: le čévle sódi naj kopítar; kôžar: kóža, a ugr. kožár küzm. 233. 234. 235: kožára; krâvar i kravár: kráva (i kravä) kuhhirt; lastînar; lastína eigenthümer ravn. 259: lastínarji; levîčar: levíca ambidexter; lûžar: lúža, ime obiteljsko (Ljubljana); mestânčar: mestánec mjesto mešćánec städter, küzm. 261: mestáncar; mlâkar: mláka, ime obiteljsko, kr.; mlêkar: mléko milchverkäufer; môkar: móka mehlhändler; mûhar: múha muscicapa; nogavîčar: nogavíca strumpfwirker, ravn. abc. 79: nogovíc vézenih in tkanih je dobiti per nogovíčarju; ôljar: ólje ölhändler, kr.; planînar: planína älpler; plâtnar: plátno leinwandhändler; pödrêkar: réka; ime obiteljske (Kranj); pogâčar: pogáča kuchenbäcker; poklj ûkar, kljúka der anklopfer, ime obitelji, kr.; prepelîčar: prepelíca wachtelhund; ptîčar: ptíca auceps; rêjar: rèja handwerker nagfl. 55. 57; rokavîčar: rokavíca handschuhmacher; rôvtar: róvte, koji u rovtah (gereut) stanuje, preš. 98: per róvtarji; rûdar: rúda bergwerker: sîtar; síto siebmacher, ravn. abc. 87: sítar perpravla síta; skâlar: skála felsbewohner, ime kućno (Predvör gr.); slîvar: slíva zwetschkenverkäufer; ein landedelmann (verächtlich) hrv.; smrêkar: smréka, ime kućno kr. (i Zagreb); stênar: sténa wandmacher = tischler, rieč skovana od nevolje da se rieči cimperman izbjegne, ravn. 2/66, i stenár (jer gen. stenê) ravn. 2/68; strûnar: strúna saitenverkäufer; geiger; svêčar: svéča kerzenzieher; štûpar: štúpa pulverhändler, gewürzhändler; temnîčar: temnica, arrestant; nagfl. 119: temníčar; vesnîčar: vesníca dorfbewohner, nagfl. 132: vesníčarje; vlačûgar: vlačúga landstreicher, ravn. 2/144: vlačúgarju; žrebîčar (žbîčar): žrebíca (žbíca) schuhnagelschmied, kr.; žlîčar: žlíca löffelmacher, nagfl. 136. — Nu ipak samo vratár: vráta pförtner.

Amo idu rieči, koje se grade od *substantiva s ′ na predzadnjoj slovci u sing. gen.* koje u tom padežu za slovku *rastu:* jermênar: jèrmen gen. jerména riemenverfertiger; kožûhar: kòžuh gen. kožúha pelzverkäufer; medvêdar: mèdved gen. medvéda, bärenführer, nagfl. 129; potôkar: pòtok gen. potóka, ime kućno (Bela gr.)

γγ) koje se grade od dvo- i višeslovčanih rieči s ˆ *na predzadnjoj* slovci: apotêkar: apotêka, apotheker; bâjtar: bâjta bei-

sass; bôbnar: bôben trommler; art tauben mit grossem kropf; cêstnar: cêstni zöllner, ravn. 2/222. en krat je Jezus na dòmu per Matevžu z' nekterimi céstnarji jédil; cîtrar: cître (ili cîtram) zitterspieler rog. 488: Saul hotel je Davida h' sebi za eniga arphenista, za eniga cytrarja iméti; čebêlar: čebêla bienenvater, i čbelár; črêvljar: črêvelj sutor; dišâvar: dišâva gewürzkrämmer, škr. 358 i 400: dišávar, 139: dišávarja; gostînčar: gostînec wirth ravn. 2/255: je dva dnarja izlékel in davši jih gostínčarju mu reče: strézi mu; kâjžar: kâjža beisass; kôčar hüttenbewohner; krâmar: krâma krämmer, dalm. ev. mat. 21, sirah 27; podôbar: podôba bildner; postâvar: postâva gesetzgeber ravn. 2/160: zakonodàj ali postávar; pôštar: pôšta postmeister, gasp. 3/551; pûškar: pûška büchsenmacher; rôžar: rôža rosen-, blumenverkäufer škr. 145: rózarjov; strâžar, strâža custos, küzm. 238: strážarje; šôlar; šôla schüler, i šûlar, šûler; štâmpar: štâmpa buchdrucker, nagfl. 56; tîntar: tînta tîntarji so vîntarji nar. poslovica; tôrbar: tôrba torbenmacher; ûrar: ûra uhrmacher; vôgljar, ôgljar: vôgelj, ôgelj köhler, zagr. 5/2. 10: vuglar; žâgar: žâga (ili žâgam) der eine sägemühle besitzt, brettschneider; žâjfar: žâjfa seifensieder; — Soîtar je njem. saliter, škr. 79; odkle lîmbar lilium? škr. 136; ravn. 2/151: ljimbar; — kôrar je od chorherr.

Taj naglas ima više rieči, koje rabe ljudem (kućam, obitelji) kao pridjevak, n. p. Dêmšar, Drâgar (drága), Drčar (drča), Govêkar, Grčar (grča), Hočêvar (Hočêvje, Gottscheer), Jânčar (jânec?), Klâvžar, Klînar (klïn), Krêgar (krêgam), Krêmžar (krêmža, krêmžim se), Lâvtar, Lîkar (lïk, lîkam), Lôgar, Lôžar, Mrhar (mŕha), Plânkar (plânka), Pûhar (pûham, púh?), Rêkar (réka), Rêpar (répa?), Rîhar, Rûtar (rúta), Skôdlar (skôdla), Stôpar (stópa), Štempîhar, Štrîtar (štrîtam se, štrït), Šôbar (šóba), Šûmar (šuma), Tâvčar îtd. itd.

c) ´ ili ` na slovci pred tvorkom imaju *malo ne samo strane rieči primite iz njemštine promjenivši er na ar:* ájfrar eiferer, dalm. num. 1, sap. 11; bògnar wagner; cágar zeiger der uhr.; hrv. wirthshauszeichen gasp. 3/551: kak znate gde se pri vas vino prodaje? ah, onde gde se cagar na znanje daje; cégnar zehner, zehnkreuzerstück; céltar zelter, kast. cil. 85: kaj je tá posvitna část inu oblást? en dym, ena muja, enu vsakdanîe voiskuvanîe, ena velika skrb, en celtar k' smrti; céptar zepter, tschup. 76. 543: ceptar; cólnar i côlnar zöllner jap. 343. 359; cvíngar

zwinger, dalm. jerkl. 2; d á v k a r steuereinnehmer; f á r a r pfarrer nagfl. 136; f í m f a r fünfer, fünfguldennote; f l é g a r pfleger, kast. cil. 235: fleigar; h é n k a r henker reš 216; k á m r a r kämmerer, dalm. jerkl. 29; k á n c l a r kanzler, dalm. jerkl. 36; k á v k l j a r gaukler kast. cil. 198: kaukler; trpl. 46: kautlar; zagr. 5/2. 20: nedvoim da su vnogi zmegj vas videli kaukljare po vužincu tancati; k è l n a r kellner; k l á f a r kläffer dalm. sirah 8: ne kregaj se z' klafarjom; 28: klaffarji; k ú š č a r, kúšar lacerta nagfl. 105; gön. 42; a dalm. lev. 11: kušer; l é c t a r lebzelter; l é g n a r wagenbaum ravn. abc. 39: légnarji; m á l n a r müller u onih mjestih gdje go vore málin (málьn) gen. mál'na; m é ž n a r messner, kirchendiener; m ó ž a r i m ó ž n a r mörser dalm. num. 11; nagfl. 180: moužar; p á d a r der bader, arzt; p á n c a r panzer dalm. jer. 46; p è k l j a r i p è t l a r bettler dalm. sirah 10. 19: petlar; zagr. 5/1. 162: petljarov; p é l c a r ein junger gepfropfter oder erst zu pfropfender baum, kast. cil. 264: en pelcar kadar je dostikrát prenesen vsahne k' zadnîmu; p í n t a r fassbinder; p ú n t a r homo seditiosus tschup. 502: puntar; gasp. 3/508. 543 itd.; p ú r g a r bürger dalm. jer. 19; jap. 345 ítd.; p r á n g a r pranger; r á n g a r reiher (ptica) dalm. lev. 11: rajnger; r í h t a r ortsrichter, tschup. 468: rihtar; gön. rítar; š á f a r i š á f n a r schaffner, dalm. gen. 44; ev. mat. 20; š í n t a r schinder, wasenmeister; š l ò j a r schleier, dalm. susana: šlojer; š l ó s a r; š p ó r a r schlosser nagfl. 56; š t á m c a r steinmetz; š t í f t a r stifter tschup. 179; š t í k a r sticker, zagr. 5/1. 325: kraljove reči na svojih opravah činil je od štikarov srebrom naštikati; š ú n t a r hetzer, ravn. 1/302; t á l j a r teller; t é d n a r onaj u fratara ili kapucina, koji ima ovaj tjedan nješto stanovita obavljati, rog. 429: perkazala se je njemu bila ono sabbotho véčer ena duša tàr tega prosila je milu, de bi drugu jutru mašúvat hotel za vbóge dúše ú teh vicah: na katéru je nje odgovóril, de bi rad stúril: kir je pak tednar inu ga veliko mašo pejti zadéne, taku tega na sme inu na móre sturytí; t ó l j a r thaler; v á l j a r walze; v á n c a r weinzerl ἀμπελῶνος ἐπίτροπος küzm 39: váncari; gön. 34; v í n c a r nagfl. 136: vincar z akouvom mejri; z é k s a r sechser, sechs(zehn)kreuzerstück; z ò c a r der insasse; z ò t l j a r sattler.

Amo idu i njeke rieči koje u gen. rastu i naglas prama kraju rieči pomiču: c è s a r gen. cesárja kaiser; p è h a r gen. pehára brotkorb; ž è h t a r gen. žehtára selchter, melkkübel. Tako i njeke rieči, koje rabe kao pridjev ljudem (obitelji): Grábnar, Trávnar, Vídmar, Vílhar, Žólgar itd.

d) Naglas dalje nego na predzadnjoj slovci imaju rieči, koje se grade od dvo- i višeslovčanih rieči s naglasom na predpredzadnjoj slovci u sing. gen. ili na slovci koja je još dalje prama početku rieči i to isti naglas na istom samoglasnom na kojem u sing. gen. (dotično nom.): á n t v e r h a r: ántverh gen. ántverha handwerker tschup. 443: antverharjov; — á v ž l a k a r: ávžlak (aufschlag = zoll) zöllner, tschup. 90: avžlakarji inu sovdatji so šli k' njemu (Janezu krstniku); g l á ž o v i n a r: glážovina der zerbrochenes glas sammelt, nagfl. 56: glážojnar prema glážojna; N ò r š i n č a r: Nòršinci, stanovnik toga sela, ugr.; ó p i c a r: ópica affenhälter nagfl. 129: opicarje; ô r g u l a r: ôrgule orgelbauer, orgelspieler obično ôrglar: ôrgle preš. 88; p l ê v n i c a r: plêvnica strohsackmacher; p r á t i k a r: prátika kalendermacher, preš. 93; ú s i n j a r: úsinje alutarius: z á č i m b a r: záčimba gewürzhändler, nagfl. 136.

Tako i njeka imena vlastita, n. p. Jêlnikar, Rávnikar, Vîšnjikar, Zmîzlekar. Ona strana imena na ngar, nigar imaju naglas na slovci pred ngar, n. p. Bênigar (Bèngar), Jîeingar (Tržič), Méncingar (Bohinj), Ménigar, Méngar (Kokra).

7. Rieči kojim je tvorka ili završetak *er* = stsl. еръ i ерь (ерјъ) i ѣръ.

a) ´ na zadnjoj slovci ima: b a r b é r barbier zagr. 5/1. 325; gasp. 1/179: barbér; reš 235; č a l é r μάγος küzm. 240: najšla sta nikšega čalejra krivoga proroka židova; č e m é r, sve što je veoma grko mol. 202: tam bode glád i žéja, joj i zobno škrípanje; kače i čemér, smola, žveplo i strašna vonjba; mol. 203: postela ti bode, oh grejšnik! vougjelje, jestvina čemér, ogjen, žvéplo; küzm. 59: dáli so njemi piti z čemérom zmejšani jesi ἔδωκαν αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον; küzm. 338. 346: čemérje; nagfl. 89: čemér itd.; č i g é r lora, hrv.; d u p l é r funalis cereus, taeda petr. 51: z duplieri; zagr. 4/1. 267: z goručemi duplèri; gasp. 1/676: duplérov; f i l é r heller, petr. 98: filljéra; gasp. 3/458; mat. 558; f i z é r frontale, i f é z i r; g o l é r halskragen, koller nagfl. 50: golejr; k l i š t é r klistier, hrv.; o f i c é r offizier, gasp. 1/683: officeri; r o š t é r craticula zagr. 5/1. 252; gasp. 3/437; s t o ž é r cardo, i stožír i stožér i stéžer; š p a l é r spalier gasp. 1/216; š t o n d é r wagebalken nagfl. 136: štondejrom (kr: štedór); t a l é r teller, dain. 31: pun kolín je vsak talér, t a n j é r teller, nagfl. 131. 195. i gön. 107: tanjejr; zagr. 5/2. 325; gasp. 3/534; t r a h t é r trichter, hrv.: v i h é r turbo dain. 121: silen je vihér tak da tega, ker kde na poli gre, blizo vnesti če; küzm. 272: vihér bi nej máli

postanjüvao χειμῶνος οὐκ ὀλίγου ἐπικειμένου; nagfl. 189: vihérom; gön. 104: vihér; žolnér söldner, soldat, dalm, jer. 52: žolnerje, schön. 51: žolnérje; rog. 288. 434: žolnèr; jap. 391. 395. 514. 516: žolnęr; žumbér zingiber hrv. — Kojim ovim riečim je tvorka ẖr, čuju se i na ír, n. p. žolnír, tschup. 44: on je en žovnir, en vojšak Jezusa Christusa; 248. 495. 600.

b) ˆ na zadnjoj slovci ima: devêr levir, čuje se i déver, gen. dévera i dévra; papêr papier, kast. cil. 26: popèr, dain. 141: papíri; večêr vesper schön. 51: od večéra itd.; čuje se vèčer n. p. vtôri vèčer dinstag abends, nocôj vèčer heut abends, jûtri vèčer morgen abends; rog. 429: eno saboto véčer, ai vêčer pok. 3/13: se vęčer moje stárosti perbližúje; 3/32: zdaj se je začęl vęčer starosti bližati; osobito iza predloga: na vêčer schön. 147: na véčer a 105: na večér, tschup. 243: na vęčer; pod vêčer; do vêčera pok. 1/114: do vęčera ravn. 1/139; a ravn. 1/12. 20: z véčer abends, bit će pravo z vêčeri gen. sing. femin a govori se i zvečêri abends.

c) ´ ili ` na predzadnjoj slovci imaju: bíser gen. bísera margarita; címer insigne hrv.; Gášper Casparus gen. Gášperja; glóžer thürangel; kúčmer prosta drvena kolibica zagr. 5/1. 192: vu jednom kučmeru stanujući; kúščer eidechse petr. 79: kúščera, sr. kúščar; plèter crates, gol. 27: pletar: séver gen. sévera gasp. 194: od sévera, ali ravn. 1/262: sévrja nordwind, norden, sravni 5. a) sprieda.

d) ˆ na predzadnjoj slovci imaju većinom strane rieči: bâjer gen. bâjerja weiher, jap. 459; ravn. 2/176: bajer; cvâjer ½ kreuzer; krâjcer kreuzer (münze); jêzer mjesto jêzero see, ravn. 2/127: v' globóki jézer strújajta, 128: Peter je v' globoki jézer z' bratam veslàl; lôrber lorbeer. — Ali májer meier rog. 280; pak. rog. 625 i ádler, što se govori inače òdljar ili vòdljar kao grb carski, ali nikada kao ptica.

8. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ir* imaju sve na tvorci ´; u njekih uz ír dolazi i ér: brebír schoder; brevír das brevier; bolhír, buhír nachthemd, hrv.; drobír res minutae; hudír diabolus ravn. 1/327: ki je hudírje z njo vganjal; kalampír, oni stupi, okolo kojih se plete, zovu se kalampíri, hrv.; kancelír preš. 80: peršèl je v grád mlad, lép kancelír, sto zlátih je slúžil dvá krat štír; kecír, nož čim se drvo dube; kosír falx vinacea; Košír, ime kućno; krompír od njem. grundbirn, erdapfel; kurbír fornicator schön. 83: kurbér; krnír felleisen; kvartír quartier, preš. 24; mehír vesica, dain. 48. 161;

močvír palus; mušketír musquetier preš. 83; molzír muzir weinheber; osír wespennest; oštír gastwirth škr. 315; pastír pastor, petr. 9: pastíri; rezír messer der siebmacher; Skočír, ime kući; skovír noctuae genus; slepír anguis fragilis; vagír, nješto kod kolâ; vodír wetzsteinfutteral, dain. 52: vodér. — Takav ima naglas i rieč topír, netopír, matopir νυκτερίς (od νυκτόπτερον?).

9. Rieči kojim je tvorka ili završetak *or* imaju naglas na slovci pred tvorkom i to ´ ili `: barkátor schiffspatron, tschup. 214. 514; brébor, ili bréborovo drevo, njeko drevo čije zrnje ili sjeme da ima tu moć, ako ga ženska okusi, da zanosi i ne poznavši muža, hrv.; cíntor coementerium hrv.; cúkor saccharum gasp. 1/239: cukora; dávor, ime konju, hrv.; dóktor nagfl. 136; običnije dóhtar preš. 43: dóhtar; gráhor bergschotte, vicia zagr. 4/1. 130: na mesto pšenice raste sam grahor, kukolj i ljulka; gránfor, njeka ptica nagfl. 167: vu njí (veliki logej) stojíjo ptice kakti: slavíčki, strnábi, kosouvje, vrane, kávke, srake, divji goloubje, kouvranje, žune, vuge, srakoparje, granforje, skvorci, zlátovranke, sové, detli itd.; hámor hammer nagfl. 67; jávor platanus dalm. sirah 24: javor, rog. 277: jávar, 497: jávàr (čitaj javъr), škr. 305: jávor; Kávor, pridjev čovjeku (Varaždin); Kúkor u nar. pjesmi, hrv.; lápor limus, mergel; mrámor marmor ravn. 1/303; küzm. 459; reš 175; Páhor ime čovjeku; púhor wasserblasse; Rámor, ime čovjeku, štj.; súmpor i sûmpor sulphur, reš. 120; vapor exhalatio zagr. 5/1. 127: Aristoteles vučì, da za stanovito od nikud drugod nimaju početka svojega ako ne iz zraka i od sumporov, koji se na spodobu megle iz zemljè vide izhadjati, koji sumpori po luknjah i jamah visokeh gòr poskrivaju se po zime...; gasp. 1/210; šátor zelt petr. 165; štákor ratte, zagr. 5/1. 165. 237; tábor kr. lager παρεμβολή, bellum, küzm. 406: tühéncov tábore so razbejsili, trpl. 52; vu tábori; gasp. 1/682: k táboru, 1/692: tábora, 3/452; támbor tambour; támor u planini mjesto ogragjeno i do njekle pokriveno, kamo se ovce u kiši uteći mogu, kr. (gorenski); tútor ἐπίτροπος vormund, küzm. 344: pod túturmi i skrbleniki; úgor, vúgor anguilla; váltor fallthor (kod hlačâ); žlámbor baumhöhle.

A ` imaju: bòdor punctura; brèbor fiber; Grègor gen. Gregòrja i Gregórja; Kòvor gen. Kovòrja, selo u Gorenskoj; Mòhor gen. Mohòrja Hermagoras; šòtor gen. šotòrja tugurium ravn. 1/166: ne doséže te huda, rane ne bo do tvojga šotòrja;

tòvor gen. tovòra onus ravn. 1/108: pod tovòram, govori se i tòvar.

Rieči strane drže strani naglas: prîor (= prïor) der prior eines klosters rog. 240; kontrolôr, koridôr, štedôr der balken der wage; kaplòr je izkvareno od korporal.

10. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ur* imaju ´ na tvorci: adúr (ital.) tschup. 576: usak dan k' s. obhajilu jidti je noter do konca tega četrtega sturednega časa navada bla. Ta adûr je po tem močnu doli uzel; Anžúr, ime kućno (Bela gr.); bandúr fähnrich ravn. abc. 29; božúr paeonia officinalis (Murko); Brenčúr ime kućno (Bela gr.); čamúr grimm trpl. 64. 70. 75; čičúr i čičur alauda, hrv.; dihúr iltis preš.; Fatúr, ime kućno (Kranj 1839) ital. fatur od fattore; kačúr schlangenmännchen; kočúr hütte tschup. 436: buh pusty ne le čez kočurje teh brumneh, temuč tudi čez poslopja teh grẹšnekov svoj časne žegn doli rositi; kozúr köcher, trpl. 64: kozour; mažúr, čovjek malen ali nabit, hrv.; mehúr vesica gol. 23: mihur; gön. 47. 48: mehouri, mehourom (nagfl. 105. 123: mehćre); mežúr das bild das sich im auge bildet, wenn man es zugedrückt, nachdem man in die sonne geschaut kr.; Nemčúr Germanus (posprdno); Pažúr, kućno ime (Varaždin); piškúr cobitis fossilis, gön. 56: piškoure; slepúr anguilla fragilis.

11. Rieči kojim je tvorka ili završetak *el* to je *l* = strsl. лъ, ль imaju naglas na slovci pred tvorkom, riegje na tvorci.

a) ´ na slovci pred tvorkom imaju: ándel gen. ándla handel, tschup. 174: njem v' njeh skryvneh andleh perložnost delajo; 614; čável clavus petr. 71: čávlov; détel i dètel picus nagfl. 167: detli; kóbel kübel ravn. abc. 37; kúzel, mreža za rake, hrv.; mácel malleus štj.; múntel, one dvie kvake na kosištu, ugr. münteo; pážel, on pucek psu ali mačku na nogi, gde neima parklja, nagfl. 95: jeli po dvá pažla jesteta na vsakoj (nogi konjskoj) kak na kravjoj; rúsel rüssel der biene, gol. 23; šápel art kopfbedeckung der weiber; dalm. jud 8; prip. 11: šapele; vítel haspel gasp. 3/436; vížel canis sagax; vrábel passer, nagfl. 84: vráblom; žnábel die lippe kast. cil. 61; škr. 30: žnáblov; pok. 2/85: gospód! odpri moje žnáble; preš. 178: spustíti žnábel žnábla nóče.

b) ` na slovci pred tvorkom imaju: kòtel catillus ravn. 1/113: kòtlu; kòzel hircus; òrel aquila; òsel asinus; òzel, vòzel, vúzel nodus, gasp. 3/459; skòbel habicht; žèžel schaufel.

c) ˆ imaju većinom strane rieči: cvîbel zweifel kast. cil. 18; gol. 16; tschup. 572: cvibl itd; špêgel spiegel kast. cil. 22: špégel; škr. 173: špęgel; ravn. 2/138: špégel ali zrcalo; tâdel tadel dalm. ex. 12. 29; kast. cil 106. 182; rog. 269: tadeu, 478: tadel; vâtel ulna ravn. abc. 77; preš. 109: láni je še méril platno, trák na vátle; a dalm. lev. 19: z vatalom; vôgel, ôgel angulus ravn. 2/147: po vòglih (!).

d) ˜ na zadnjoj slovci u kranjštini ima: pekël gen. peklà hölle, jer je poluglasno u predzadnjoj slovci, ali ugr. i kajk. pèkeo, pèkel. mol. 201: v' pékli.

e) ˆ na zadnjoj slovci ima u ugrštini: kükêl gen. küklà winkel, nagfl. 52 itd.

f) *substantivirani participi* imajn svoj naglas: Cvŕl gen. Cvŕla, ime kućno (Kránj); Požŕl gen. Požŕla, ime kućno (Bášelj gr.); Premŕl gen. Premŕla, ime kućno kr.; zalètel gen. zaletéla ein ungeschickter der anrennt, ravn. 2/188: bo naj kakor golob kdo nedólžen, zraven pa zalètel, sebi in drugim bo škodoval.

12. Rieči kojim je završetak *al* ima malo; iz stranih jezika uzete imaju ˆ na zadnjoj slovci: bokâl massflasche, pockal dalm. lev. 19; škr. 73: bokále; preš. 166: bokála; 131: zvečér z prijátli práznil bóm bokále; generâl general gasp. 1/690: generála; Mihâl Michael; Miha Mьhâl je konje kovâl, je kléšče 'zgúbil, je klád'vo prodâl; oficijâl official; originâl; provincijâl; špitâl hospital kast. cil. 237: špitál, gasp. 3/537 itd.; vihâl aufschlag ravn. abc. 37: viháli.

Ostale rieči imaju ˜ na zadnjoj slovci: Budäl i Búdal gen. Budála; Kobäl; Trepäl, samo imena vlastita. Mislim da će biti tako krivo, te je tako nastalo, kad je krajnje *o* odpalo, pak bi imalo biti: budálo, kobálo, trepálo itd. poput zijäl gen. zijála gaffer, mjesto zijálo.

13. Rieči kojim je završetak *alj* strane su, a imaju ´ na zadnjoj slovci: frtálj viertel, nagfl. 193: fertál; ptr. 257: pol frtálja ôre; zagr. 4/1. 341: frtalj; od nevolje je skovana rieč štrtál nagfl. 193: či vrejmen pou vöre na dvouje raztálamo, etiva tála po ednom štrttál (frtal) vöre zovémo, štirje strttáli edno vöro včiníjo (ili = štrti tál?).

14. Rieči kojim je tvorka ili nastavak *el* = ѣлъ imaju malo ne sve na tvorci ˆ: bodêl gön. 24: bodél smekne; plevêl unkraut ravn. 2/118: plevéla; dain. 14: plevél; rogêl cornu dain. 101. 109. 164: rogél; 164: rogéli, dat.; 169: rogéli instr. 82. 168. 213:

rogéle; s r t ê l pavimentum nagfl. 44: srtél; 48: či bi te píske na stolicaj ležale, z lejhka bi odnet na srtél doli spadnole; v r t ê l wirbelwind nagfl. 183: či zrak vu vrtéči gíb pride i z-sebom nesé práh, lístje, smetí, drmožje i drüga lejhka dugovánja, vrtél se imenűje. — Ovako naglašena je i rieč: p e p ê l cinis. — Na predzadnjoj ´ ima: p ú č e l dolium dain. 98: pyčele smodím; 99: nabijam pyčele; 99: na vinskih pyčelih -- ma obročov spokanih.

15 Rieči kojim je tvorka ili završetak *elj* = strsl. ль, gen. *lja eljna;* njem. elin (el, lein), većinom su strane.

Dvoslovčane imaju većinom naglas na slovci pred tvorkom:

a) ´ imaju: á h p e l j haftel, takodjer áftelj i náftelj; á n g e l j angelus; Á n z e l j, Hánzelj Hänschen; b í c e l j (što znači, ne znam više); B í d e l j, kućno ime (Tržič gr.); B ó n c e l j, ime kućno (Želêzniki, Tržič gr.); b r á d e l j das kinn, ravn. abc. 31: bradel, bartläppchen der kühner; b r é n c e l j bremse, oestrus; B r í c e l j kućno ime (Žiganja vas, Fritzel); b í z e l j picus hrv.; b ú d e l j fülle des bratens; b ú n c e l j pl. búnceljni rocken, ravn. abc. 49: búncelni; b ú t e l j tölpel; c á m e l j (zaboravih što znači); C ó b e l j ime kućno; c ú c e l j, ono što cecaćoj djeci u usta meću; c ú g e l j i c ú n g e l j zügel, nagfl. 96: cügel; c v í k e l j art schuhnagel, kr.; č m ŕ l j (čitaj čmьrьlj) humel; d á t e l j dattel, dalm. gen. 43: datelne; d r a g ó n c e l j artemisia dracunculus; d r ó b e l j i d r ó m e l j ein stükchen brot; d ú k e l j što neima pravilna oblika bio sud ili čovjek, štj.; d ú r g e l j drillbohrer; f ó r k e l j vortheil tschup. 399. 426. 437: forkelne; i f ó r t e l j calumnia perg. 5: fortel; 61/2: fortielia; 69/1: fortelia, fortyelem; 56/1: fortieli instr. 71/1: fortyeli, instr. f r á k e l j $^1/_2$ seitel = $^1/_8$ mass; F r á n c e l j Franciscus; G á n g e l j pridjev obitelji kr; g á r k e l j gärtchen; g í m p e l j gimpel; g r é d e l j pflugbalken, škr. 164: grędelna; ravn. abc. 39: grédel; h á š e l j drvena lopata; h r á k e l j sputum; H r á s t e l j, ime kućno; j é v ž e l j abtritt, Hintner: beiträge zur tirolischen dialectforschung u. jahresbericht über das k. k. akad. Gymnasium in Wien 1876/7: h ä u s l Häuschen; Abtritt: êr stinkt wie s' häusl; k á m p e l j kamm, kampel; k á r ž e l j pomi genus, kr.; k á š e l j tussis; k á p s e l j zündkapsel; k á v e l j haken; k í m e l j kümmel, trub. ev. mat. 23 (Levec 32) dalm. ev. mat. 23: kumel; k n é d e l j knödel; k n é g e l j knirps; k ó m b e l j i k é m b e l j das gewicht an der wage oder uhr; k r á n c e l j kränzchen; k r é m p e l j kralle, preš. 112: nísi je v glávo dobíl, si dobíl le slovénšino v krémplje; k r í p l j i

pl. na vse kríplje aus allen kräften (kräftel); króželj astmesser; kúrgelj, ono što drži oračicu, hrv.; kúzelj canis; ládelj i nádelj schublade; mándelj mandel, ravn. 1/67: mandelnov; márbelj marmor, marbel; mávelj maul ali samo u goveda; mécelj seitel; míkelj mittel tschup. 173: buh je imel od vekumej lesem s temi mikelnami eno dušo rẹšiti veliku oppraveti; 432. 489. 522. 572. 625; múcelj katze; Múrgelj ime kućno; múželj nudel, kr.; nágelj nelke; návelj strohhaufen štj. u Murka: nával kegelförmiger haufen heu; núdelj nudel; pácelj geschälter maiskolben, hrv.; pájkelj, u mlinu vrst kamena od njem. beuteln; párkelj klaue zagr. 5/1. 246: parkljeh; píkelj bickel; pírelj perle tschup. 385: pirelnu; píršelj perca fluviatilis; prámelj, ime konju der braune; prégelj sperrnagel, što se utače u oje, kr.; Prézelj, pridjev čovjeku; prúngelj scheit holz; púdelj pudel; púnkelj schnürrbündel; púšelj büschel; rábelj henker od raffen ravn. 1/324: rábelna, preš. 165; rájkelj, rájtelj bindstock onaj komad drva kojim se na vozu uže ili veriga nateže te se bolje poveže, isto i porájkelj, der reitel, packreitel; rájželj, ona palíca, na koju se pod dimnjakom povješa meso, da se poudi, kr.; Rátkelj, pridjev čovjeku; rávšelj art fischernetz, gol. 141; rífelj i ríhelj riffel, kojim se glavice od lana otrguju; rígelj riegel, dalm. jud. 15: z' rigèlni; gol. 31: rigel; smŕkelj mucus; šárkelj, art brotkuchen; Šášelj pridjev čovjeku; šímelj der schimmel (ross); škrámpelj kralle; škrátelj bergmännchen, schratel; škrúpelj scrupel, tschup. 473: zapovd od posta noter da škrupelnov tanku držę; špárgelj spargel; špícelj pomi genus; angeber, spitzel; špríngelj, vrst šljive kr.; štagelj tenne, petr. 30: štágelj; mat. 612: delati senike, štaglje, hiže; štángelj langgestreckter mensch, stange; štéselj stössel, dalm. prip. 27; štícelj muff, stutz; štŕcelj, ono što bode kad se što pokosi; strígelj striegel; Štróbelj, pridjev čovjeku; Štrúcelj, pridjev čovjeku; štrúkelj strudel, art mehlspeise; štúcelj pomi genus; štúmelj stümmel; tácelj art franse; tájselj art wagen; tígelj tiegel, dalm. prip. 27: srebru v' tigelni; títelj titulus, rog. 464: titulnih; tschup. 54. 545: titelne, titelni; trákelj halszipfel bei ziegen, schafen: úrkelj urteil, tschup. 564. 589: urkel; vrábelj passer; znúbelj offenloch; zúbelj flamme; žájbelj i žalbelj salbei; žákelj sack dalm. deut. 25; jer. 48: žaklc; ženíkelj sanicula europaea; žígelj siegel, dalm. cant. 8;

žmíkelj primula auricula; žmúkelj, žmȍkelj bausch, kepa čega god što je mokro te se dade stisnuti, n. p. putra, hrv.; Žvégelj, pridjev čovjeku, gr.; žvénkelj glockenschwengel.

A ` imaju: cȍfelj eiszapfen; cvèrgelj zwerg; drèmelj knittel; Jȍkelj Jacobus; kègelj kegel; kèrgelj kerl; Kȍrgelj, Kȍrdelj i Kȍrelj Karl tschup. 484: od enega s. Korelna Borromęa; krèmelj sermo, tschup. 198: kumej je bil med njimi en kremel od domačeh oppravkov šlišat; krèvelj ein krummer mensch mjesto krívelj, sravni krêvlja; krȍgelj halskragen; pècelj obststiel; pèrelj perle rog. 242: pèrlni; pȍpelj malve; rècelj i récelj obststiel, stengel ravn. 2/152: brhki ljímbar po polju cvede, toljko ga je, de vkúrijo z' njegovimi récelni; rȍgelj zacken, dalm. sam. 2: z' rogli; ravn. 1/114: z' rȍgli; šnȍdelj schnalle; šȍcelj schatz = geliebter; štèkelj zapfen am wellbaum; štèmpelj stempel; štrèmelj dürrer baumast stumpf; tȍfelj tafelapfel; Zèpelj Josephus; Žvȍkelj, pridjev čovjeku.

b) ˆ imaju: bûrfelj würfel tschup. 534: burfel; črêvelj schuh, dalm. rut. 4; deut. 25; ev. mat. 3: čreul; jap. 311. 408: čęvlov; preš. 23: pét čévlov mérim; nagfl. 160: črejvlov; fîrkelj massflasche (viertel); frîgelj piscis quidam; frûgelj drillbohrer; hâkelj häkel, hacken, gol. 31; kâpelj piscis quidam; knôdelj flocke; mâselj $^1/_4$ mass = 2 frákeljna; ôgelj, vôgelj carbo; rêkelj 1) röckel demin. od rock, rock one schösse; 2) od röthel, rothstift.

c) *Na tvorci* naglas imaju rieči, kojim je *r* ili *poluglasno* u slovci pred tvorkom, malo je drugih, i to:

α) ˆ imaju: Grzêlj, pridjev čovjeku (valjda skvareno od ital. Grizelli); kožêlj kunkel, ravn. 1/292: kožél; krpêlj ricinus, filzlaus; kršêlj črv u crievu živine, elmis; šumêlj, šmêlj hummel; vrtêlj wirbel am kopfe.

β) ¨ imaju: krhël j gen: krhljä stück abgeschnittenes obst; žrebël j, žebëlj nagel, gol. 31: žebli; škr. 133: žȅbli; pazi ravn. 1/211: žébli plur. Tuj neka stoji i Ljubël j gen. Ljubèlja gora njem. Loibl, govori se Ljьbël j, Ъljbël j i Ibël j.

Tro- i *višeslovčane* rieči imaju takodjer naglas obično na slovci pred tvorkom.

a) ´ imaju: artíkelj artikel, tschup. 102. 408. 459. 506: artikel; čofítelj käuzchen (ptica) dalm. lev. 11: čofitèl, deut. 14: čoffitel; Brtóncelj, ime kućno (Želêzniki); konícelj rösslein;

korúšelj häuflein ravn. 2/133: Peter in korúšel ljudí so na koncu vender le našli Jezusa; mirákelj miraculum rog. 232: mirakulnov; možícelj homuncio; porénkelj knüttel; škrnícelj papierdüte; špektákelj spectakel; tabernákelj tabernakel, tschup. 61: v' tabernakelnu; ` ima kolèselj kalesche.

b) ˆ imaju: apôstelj apostel, jap. 320: apóstelni, 340: apóstelne itd.; facanêtelj schnupftuch; ostêgelj halstuch, štj.; ošpêkelj i ošpêtelj art mieder.

c) na predzadnjoj slovci naglas ima: rámeželj gen. rámežlja ladstock (od räumen?)

d) ˜ na zadnjoj slovci ima: krmežẽlj gen. krmežljä eiter in den augen.

16. Rieči kojim je završetak *ilj* strane su te imaju ´ na zadnjoj slovci: fitílj i fušílj elychnium tschup. 450: katir be na mogl en fušil, katir še tely, ugasneti.

17. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ol.*

a) ˆ na tvorci imaju: fižôl i fržôl fisole; Grjôl, pridjev čovjeku; Rebôl, pridjev kući (Suha, gr.); Španijôl Hispanus gasp. 3/450; Tirôli pl. v Trôlih in Tirol; češće fem. Trôle, na Trôlah in Tirol; vrhôl bergspitze.

b) ˜ na tvorci imaju: Kafȍl gen. Kafòla, pridjev čovjeku; močerȍl stellio, dalm. lev. 11: močorol (običnije čomorȁd mjesto močerȁd); sokȍl i skȍl falco; Strmȍl, gospoštija nad Kranjem u Gorenskoj

c) ´ na tvorci ima: saból, nagfl. 135: sabou; zagr. 4/1. 195: sobol (iz magjar.).

d) ´ na slovci pred tvorkom ima: pívol büffel, dalm. deut. 14; nagfl. 116: roženo márše se zové krava, gjűnec, bík, vívol; ovdje neka stoje i prákol fustis; rásol coagulum; škrámbol hohler baum.

e) ` na slovci pred tvorkom imaju: còkol crepida; kòzol i kozól calathus; tòpol populus (arbor) dalm. gen. 13: topòlov.

18. Rieči kojim je tvorka ili završetak *olj* ima malo meni poznatih.

a) ´ na tvorci ima: mozólj ἕλκος, küzm. 456: zvrgao se je mozoj lagoji i hüdi na lüdéj; — preklinjali so bogá nebeskoga za volo boleznost svoji i mozoulov svoji.

b) ´ na slovci pred tvorkom ima: kókolj gen. kokólja i kókolja nigella; petr. 29. 30: kúkolj, kúkolja; Pékolj, pridjev čovjeku.

c) ^ na slovci pred tvorkom ima: S v â g o l j i Ž î r g o l j, ime dvaju zemljišta na Beli u Gorenskoj.

19. Rieč kojoj je tvorka *ul* glasi: č è b u l gen. čebúla zwiebel dalm. num. 11: čebul; ravn. 1/115: čébul (možda pogrješno).

20. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ulj*.

a) ` na slovci pred tvorkom ima: k ò z u l j gen. kozúlja körbchen aus baumrinde für edbeeren; k r è g u l j gen. kregúlja, i k r á g u l j nisus dalm. deut. 14: kragul; preš. 36: kregúlja; zagr. 5/1. 181: kragulj.

b) " na tvorci ima: m e t ü l j gen. metúlja (i metül gen. metílja) papilio, gol. 10: matull; ravn. 1/4: metúlov; dain. 185: metýl.

21. Rieči kojim je tvorka ili završetak *en* to je *n* = strsl. **нъ, нь.**

Dvoslovčane imaju naglas na predzadnjoj ili zadnjoj slovci:

a) ´ na predzadnjoj slovci imaju: b l á z e n frevel, običnije fem.; b r é z e n martius mensis; c v í r e n zwirn; d é ž e n heracleum sphondilium; Č ú d e n, pridjev čovjeku, kr. upravo adj.; Č ú r e n, pridjev čovjeku; d r é s e n die zwei keimblättchen des heidenkorns: ajda v drésen gre; njeka bilina pulicaria vulgaris; g r ú d e n december, gasp. 3/502; k á m e n lapis ide ovamo per abusum uslied naglasa gen. kámna mjesto kámena, pok. 2/100: kámni itd.; ugr. ća kamla; k ó r e n circulus, kreis; l é b e n das leben dalm. cruc. često; l ó z e n, staro platno kad bude već riedko, hrv.: ó s t e n stimulus, dalm. num. 34: ostnu; jud. 3: z volovskim ostnom; kast. cil. 108: osin: sturi de en hud jezik bode tvoji čednosti en „ossin", ali en kal (čitaj kol) inu ena vuizda, de od praviga poota ne zaideš; p l á m e n flamma ide ovamo kao gore kamen per abusum, küzm. 227: plámni; petr. 89: plamne; zagr. 307: plamnov itd.; r á ž e n bratspiess; s é č e n Januarius mensis gasp. 1/10: s ŕ p e n, mali Julius, veliki Augustus mensis; s v é č e n februarius mensis gasp. 1/11: svêčen; gasp. 1/652: svèčna; s v í b e n cornus sanguinea; majus mensis; s ú ž e n mj. sóžen servus tschup. 47: sužne; škr. 34: súžèn; t r á v e n mali Aprilis, veliki Majus mensis; t ú r e n turris ugr. tören i törem; ž é g e n segen traun 5. 6: žegen itd. Ovdje neka stoji i t é d e n i tjéden hebdomas, dalm. deut. 16: tjednov; jap. 144. 517 i traun. 52: tędna; gasp. 3/539: tjeden.

b) ` imaju: b r è š e n wegzehrung ravn. 1/66: Jožef reče jim še brèšen dati; običnije brèšno; b r è z e n abyssus tschup. 508: brezn; traun. 85: brézen; škr, 25: bréznov; preš. 95: ni se navádil po-

préd brêznov se, skál ogibát; čèsen allium, dalm. num. 11; ravn. 1/115. 140: čèsen; lòcen laquens; òven aries.

c) ˆ na slovci pred tvorkom ima: bôben trommel, dalm. gen. 31; ex. 14.

d) ˝ na zadnjoj slovci imaju u kranjštini, jer je u predzadnjoj slovci poluglasno: bedȅn cadus i bezȅn fuge, ritze, i skedȅn češće skedènj tenne, schön; 56: skèdejn.

e) ˆ na zadnjoj slovci ima: pedên gen. pédna i pednä palmus nagfl. 155: gda že krumpišova nát najmanje na eden pedén duga zrasté, okopajo je; običnije pédenj; tako ugr. i bobên gen. bobnä nagfl. 121 i trpl. 67: bobén; postôjn adler, dalm. deut. 14; danas običnije postôjna; svečên gen. svéčna i svečnä januarius, mol. 4: Januarius nači svečén ma 31 dnévov; nagfl. 194: v prozimci, svečnej i süšci je rédovno jáko mrzlo.

Tro- i *višeslovčane* rieči:

a) ´ na slovci pred tvorkom imaju: duhóven der geistliche (upravo adj.); mecésen larix rog. 497: v' eni velíki častè je tu drivú larix ali „mecéssen“ za vol njegóviga trpéža; ogóren, ogrnuto mlieko; Okóren, ime čovjeku (Kranj); vojáren dux kast cil. 156: ti si sam sebi en vojarn tvoje hudobe; rog. 4: h' letemu priti ta mlade Tobias brez eniga vojarna ní mogel.

b) ´ na predpredzadnjoj slovci ima: lélahen ὀθόνη küzm. 234: vido je doli idoučo k sebi edno posoudo liki kákši lelahen veliki na štiri kiklej zvézani; nagfl. 162: oráč v prt (lelajen, sejjanjek) si semen siple; a hrv. vílahen linteum petr. 63: vilahni; gasp. 3/448: telo sv. device sama cesarica Serena z belemi vilahni obvito vu raki sv. Alexandra je pokopati vučinila. — Tako i složena rieč sa ežen od njem. eisen: čívežen, zieheisen = draht gr.; ostale sa ežen složene imaju ˆ: pêgležen bügeleisen: rîbežen reibeisen.

22. Rieči kojim je tvorka ili završetak *an* imaju u kranjštini naglas najčešće na tvorci i to ˆ ili ˝.

a) ˆ na tvorci imaju:

α) rieči koje se grade od *adjektioa:* pesjân: pèsji hundskopf; velikân: vèlik gigas škr. 193. 273: velikáni: 393: velikána; ravn. 1/47: velikán, a 156: velikàn; 117: velikáne; 158: velikánam; preš. 95: velikán; 175: velikáni; tako valjda: modrjân: móder (a ne od modrija) sapiens pok. 1/15: modriáni; ravn. 1/195: ne vé jezik nobeniga modrijána kaj lepšiga povédati.

β) strane rieči, osobito one prema — ánus: b o l v â n al i bòlvan götze küzm. 260: naj se varjejo od bolvánom djánoga; B o š t i j â n Sebastianus; b r š l j â n hedera; F l o r i j â n obično Frjân Florianus; F u r l â n Furlanus Friauler, gasp. 3/545: bi Furlane na pokornost svetomu otcu papi nagovarjal; g a b â n art mantel, dain. 48: mesto hrama nočni stán, njemi streže le gabán; g r o b i j â n ein grobian; k a p i t â n petr. 27: kapitan; 28: kapitánu; gasp. 1/668: kapitána; k a p l â n capellanus; k r i s t j â n christianus preš. 50. 173; m a r g a r â n granatapfel ravn. 1/116. 123 (í margarâna); m e z l j â n musselin; p e l i k â n pelecanus; p o d g â n i pòdgan ratte nagfl. 117; p o g â n i pògan pagánus küzm. 39. 237; trpl. 37; p u b l i k â n publicanus tschup. 80.; p u r â n truthahn gön. 92; r m â n schafgarbe, kr.; s t r u p i j â n scorpio škr. 313, rieč skovana prema š k a r p i j â n scorpio dalm. deut. 9, sirah 26; kast. cil. 329: škrpian; jap. 313: škorpiane; T a l i j â n Italus; t a m j â n i têmjan weihrauch, gasp. 3/555: temian; ž a f r â n žâfran safran, škr. 142: žèfrán. — Tako i njeki pridjevi ljudem: B e h t â n, G u r g â n hrv.

b) ˝ na tvorci imaju:

α) rieči koje se grade od glagolskih osnova: c m a k ä n der schmatzt; t e l e b ä n ein ungeschickter.

β) rieči koje se grade od *jednoslovčanih* nomina: b a k ä n: bäk aries; b r a t ä n: filius fratris mei patris; d o l g ä n: dolg langgestreckter mensch; n o s ä n: nos, naso; s r p ä n mali Julius rog. 1 itd., veliki Augustus rog. 109 itd; t r e p ä n: trẽp tölpel; ime kućno (Preddvor); z o b ä n: zob, koji ima velike zube.

γ) rieči koje se grade od *dvoslovčanih substantiva* s ´ ili ` na predzadnjoj i s ˆ na zadnjoj slovci: g r a v ä n: gláva grosskopf, dickschädel; o k ä n: okô grossauge; p e t ä n: pèta, koji ima velike pete; u h ä n: uhô ohrring, ravn. 1/39. 111: uháne; ž u p ä n: žúpa dorfrichter itd. dalm. ex. 5 = treiber; preš. 80: župàn. — Takav imaju naglas i: c i g ä n zigeuner; O t o m ä n Otomane preš. 127: Otománi; Š a m ä n Schamane preš. 159: Šamánov; p a i r e z á n i pl. nudeln, ravn. abc. 49: rezáni, 75: rezáne.

Imena vlastita imaju kojekakav naglas: K r p ä n i K ŕ p a n (Varaždin), L ê b a n, ˆO l i b a n, P ê g a n, P î p a n; Š a r û t a n hrv. itd. — Pazi ô m a n alant; p é h t r a n bertram; š â r k a n schakal trpl. 36: šárkane. — Kakav ima naglas rieč: v o r c a n στίγμα küzm. 347, ne znam, valjda: vòrcan.

23. Rieči kojim je tvorka ili završetak *jan* = stsl. ѥнинъ, ѣнинъ mogu imati naglas na kojoj god slovci.

a) ˜ na tvorci (koji bijaše njekoč valjda ˆ jer je ˆ najobičnije i u ostalih padežih mjesto ´, koji se takodjer čuje) imaju:

α) rieči koje se grade od *jednoslovčanih* rieči: B r e ž ä n: Brêg, selo u gr.; G o j ž ä n: Gojzd, selo u gr. H r a š ä n mj. Hraščän: hrast u Hrâše, selo u gr.; K n e ž ä n: knêz u Knežák, kr.; K r i ž ä n: Kríž (gr.); L o m l j ä n: Lom (gr.); R i m l j ä n: Rím, Romanus ravn. 2/163: Rimlàn, preš. 95: Rimlján; v a š ä n: vâs dorfbewohner. Amo idu i rieči, koje se grade od jednoslovčanih adjektiva, što no rabe u kojem god spolu kao ime komu selu: D o l ž ä n: dolg u Dolge izgovarajući se Dôvje (gr.); N o v l j ä n: nov u Nóva vas (gr.); Š e n č u r j ä n: Júr u Šenčúr od Šent Júri, selo u gr.; S r j ä n: srd u srdce u Srednja vas (gr.). Z a s p l j ä n: Zâsp mjestô Zâsep (kr.).

β) rieči koje se grade od rieči s ´ ili ` *na predzadnjoj* slovci, koje u sing. gen. drže ´ na predzadnjoj slovci: B a š l j ä n: Bášelj gen. Bášlja (gr.); B e l j ä n: Béla; B r e ž ä n: bréza u Brêžje (gr.): H u j ä n: Húje (gr. možda h u d); L e š ä n: Léše gr. (lês?); L o č ä n: Lóka, grad u Gorenskoj Bischofslock; M a č ä n: Máče (gr.); M e n g š ä n: Méngъš gen. Méngša (gr.); m e š č ä n; mésto städter al í mêščan tschup. 610: mejstčan; preš. 102: méščan; R e č ä n: Réka Fiumaner; s e l j ä n: sèlo dorfbewohner mat. 527: seljáne, seljánov; gasp. 3/513; S u š ä n: Súha (gr.); S v a r j ä n: Svárje plur. (gr.); t l a č ä n: tláka der den frohndienst verrichtet; V i š n j ä n: Višnja gòra, preš. 110: Višnjáni; Z a d r a ž ä n: drága, za Dragó (gr.); Ž a b l j ä n: Žáblje (gr.).

γ) koje se grade od rieči s *naglasom na zadnjoj* slovci: G o l n i č ä n: Golník (gr.); L e š č ä n: Lescè (gr.); T r s t e n i č ä n: Trsteník (gr.); T r ž i č ä n: Tržič (gr.); Z o r i č ä n: Zoričè plur. (gr.); tako će biti i M o s k v i č ä n: Moskvít u Moskoviter preš. — Ipak T u r j á č a n: Turják preš. 45.

δ) koje se grade od rieči s ` *u sing. gen.:* d e ž e l j ä n: dežèla landsmann, ravn. 1/133: deželànov, a 2/115: deželáne, 2/113: deželánov; K o v o r j ä n: Kòvor gen: Kovòrja (gr.); M o h o r j ä n: Mòhor gen. Mohòrja ein mitglied des St. Hermagorasvereines in Klagenfurt.

b) Na slovci *pred tvorkom* imaju ˆ one rieči koje se grade od *tro-* i *višeslovčanih* rieči s ´ *na predzadnjoj* slovci: G o r î č a n: Goríca Görzer; J e s e n î č a n: Jeseníce pl. (gr.); P o t ô č a n:

Potóče pl. (gr.); Vrbîčan: Vrbíca; Zrčíčan: Zrčíca itd. Nu amo tamo čuje se mjesto ˆ i ´: Potóčan.

c) Sve ostale rieči drže isti naglas na istoj slovci (po glasu) koji i na kojoj slovci je u riečih od kojih dolaze: Bêsničan: Bêsnica (gr.); Bístričan: Bístrica (gr.); Blekôvčan: Blekôvec (Völkermark in Kärnten); Celjôvčan: Celjôvec (Klagenfurt); Čîrčican: Čîrčiče plur. (gr.); Dúnajčan: Dúnajec od Dúnaj Wiener; Hotémožan Hotémože pl. (gr.); Ídrijčan obično Ídrčan: Idrijec, Ídrc od Ídrija obično Vidrga; Jûršičani: Jûršiče, pl. (ntr.): Kâmničan: Kâmnik, varošica u gr.; Kasêščan; Kasêzec ili Kasêski od Kaséze plur.; Kôkrjan: Kôkra (gr.); Kôkričan: Kôkrica (gr.); Kôprčan: Kôprc od Kòper Capo d' Istria; Korîtničan: Korîtnice plur. (ntr.); Kraljéščan: kraljévski ili od kraljéstvo der aus einem königreiche ist, ravn. 2/241: kraljéščan biti tega Jezusoviga kraljestva; Krôpelčan (čitaj Krôpučan mjesto Kropelječan): Krôplec od Krópa (gr.); Lômelčan (čitaj Vômučan): Lômlec od Lòm mjesto Lômeljčan (gr.); Lótmeržan: Lótmerg (Luttenberg, štj.); Ljubljânčan: Ljubljânec od Ljubljána (upravo Ljubljän a to od Ljúbe, odkle je jedino moguće njem. Laibach = v Ljúbah); Mápržan: Márprg = Marburg (štj.); mêstničan: mêstnik od mésto städter, a ravn. mestničän; 1/135. 227: mestničánov, 2/114: mestničánam, 2/252: mestničánu; Morâravčan: Morâvče, plur. (gr.); nebéščan: nebéški coelicola ravn. 2/11: pové se ji zdaj, de bo clo mati tega nebéščana, 2/100: si upajo nebéščana vabiti; 2/137: nebéščane; 2/208: nebéščanami, 2/215: nebéščana; Očádovljan: Očádovlje plur. (gr.); okôličan: okôlica bewohner der umgegend; Podbrézan i Podbrežän: bréza u Podbrêzje (gr.); Postenjčan: Postênjec od Postênje; Postôjnčan: Postôjnec od Postôjna Adelsberg (kr.); pozêmeljčan: pozêmljec incola terrae ravn. 2/137: čisto od vsiga hudiga nagnenja je naše srce, če nebéščane in pozemličane, če dobri ljudjé in duhovi va-nj smejo pogledati in krí nam ne stópa v' lice; Predvôrčan: Predvôrec od Preddvör (gr.); Préločan: Prélok u Megjumurju; Pristâvčan: Pristâvec od Pristâva (gr.); Rádovličan: Rádovlica i Radôlčan: Radôlica grad u Gorenskoj; Smlêdničan: Smlêdnik (gr.); špitâlčan: špitâlec der in einem hospital wohnende, gasp. 3/406: ves špital ponovi a špitalčane tak na duši kak na telu pomore; Tenetîšan: Tenetîše plur. (gr.); Túpaličan: Túpaliče plur. (gr.); vâraš-

čan: vârašec od vâraš städtler, gasp. 3/543: Vêtrjan: vêter u Vêtrno (gr.); Vîdovčan: Vîdovec (hrv.); Vipâvčan: Vipâvec od Vipâva (kr.); Zágrebčan: Zágrebec od Zágreb; Zâložan: Zâlog (kr.); Žâbničan: Žabnica (kr.) itd.

24. Rieči kojim je tvorka ili završetak *anj* imaju ˆ na tvorci: družbânj brautführer; kisovânj gährausbruch; lezânji pl. fadennudeln; locânj arcus; oroslânj leo češće oroslân; pedânj palmus; vrgânj boletus; vrtânj spira.

25. Rieči kojim je tvorka ili završetak *en* = stsl. ѥнъ, ѥнь i ѧнъ pak i *men* imaju naglas ili na tvorci ili na slovci pred tvorkom.

a) ˆ na tvorci imaju: grebên pecten nagfl. 107; gön. 31. 77: grebén; kocên caulis; korên radix, schön. 4: korén; kast. cil. 54: korèn; krajnska čbelica 5. bukve 1848 71: sej imam jest neznam korèn, neznam koren, koren lečén; küzm. 292: korén mol. 47; nagfl. 159 i gön. 42: korén; u kr. i kôren gen. kôrena jap. 70: vsaku zasajenje, katęru ny mój nebęški oča zasadil, bó z' kórenam izruvano; škr. 291: takú bó premoženje prevzętniga z' kórenam izdrtu; locên dohne, dain. 193: mam locéna dva leséna; 196: v' sebi mam blánje ino kopánje, v' lici locéne, noge leséne (miza); u Gorenskoj lòcen gen. lòcna a plur. biva i neutr. lócna; metên art mantel, dain. 53: mož metén dobí ino hlače tri; plamên flamma, kast. cil. 49: plamèn, škr. 184: plamęn; traun. 64: plamęn, preš. 176: plamén, 18. 27. 104. 132. 148: plaména, 189: plaméni; sežên klafter ravn. abc. 29: sežén, običnije séženj; stremên seilfaden; — amo ide i možgâni, možjâni, možđjâni plur. cerebrum tschup. 30: mužgan, ter imena vlastita, koja su substantivirana adjektiva: Medên, Rržên, Studên, Vrbên itd.

b) naglas *na slovci pred tvorkom:*

α) ´ imaju: kámen gen. kámena obično kamna pače i kamla lapis jap. 26; kamène čitaj kámьne; lépen folium (i drevo platanus); ime čovjeku (Varaždin); Májcen pridjev čovjeku (Zagreb i po Zagorju); prámen filum; pŕsten anulus zagr. 5/1. 13: prsten; ali i prstan ravn. 2/253; sŕšen gen. sršéna oestrus škr. 186: sršęne; ali i nom. sršén dain 164. 219; strémen gen. streména steigbügel; vóglen, vúglen carbo, gasp. 1/661: vuglen.

β) ` imaju: jèčmen i jáčmen gen. ječména hordeum, ravn. 1/123: jèčmen; 1/90: ječména; jélen i jálen gen. jeléna cervus traun. 102: jélen; 38: jelęnov; škr. 137: jelęnu; jèsen i jásen gen. jeséna fraxinus, rog. 497; krèmen gen. kreména kiesel-

stein; mènten gen. mèntena mantel, gasp. 3/514; rèmen obično jèrmen gen. reména riemen rog. 230: jerménam, ravn. 1/244: jerméne, 2/90: jerménov; preš. 160: jerménov, pa tako je naglašena i rieč: Klèmen gen. Kleména Clemens rog. 498: Kleména; pazi i gorenski oblik: plème mj. plamên, gen. pleména flamma pa tako i ravn. 1/248: pljème.

γ) ˆ ima: škrêben gen. škrêbena loch im baume, worin sich wasser ansammelt, gr.

26. Rieči kojim je tvorka ili završetak *enj* = нь, ьнь imaju većinom na slovci pred tvorkom ´ ili `: gléženj gen. gléžnja talus küzm. 218; márenj fabula ravn. 2/249: mí nismo zvijaških márnjov poberali, kadar smo vam móč in prihod našiga gospoda Jezusa Kristusa oznanovali; ògenj ignis; pédenj palmus mat. 540: zagledati je moči dva pednja neba; ráženj veru gasp. 3/557; séženj orgyia; škórenj ocrea; súženj, sóženj servust kast. cil. 95: suźinj; gasp. 3/442; vígenj eisenhammer.

ˆ ima bôbenj tympanum gasp. 3/461: bubenj.

" na zadnjoj slovci imaju u kranjštini rieči, kojim je poluglasno u predzadnjoj slovci: bedënj gen. bednjä, al i bèdenj cadus; skedënj al i skèdenj dreschtenne, dalm. num. 17: skednja; schön. 56: skèdejn; küzm. 25: „skegyen".

27. Rieči kojim je tvorka ili završetak *in* imaju većinom ˆ na tvorci; riegje na predzadnjoj ili drugoj kojoj slovci.

a) ˆ na tvorci imaju: armelîn harmelin rog. 469: čistiši so kakor armelini; belîn, canis albus, hrv.; bogatîn homo dives rog. 214: bogatyni; tschup. 521: wogatin; škr. 66. 262: bogatín; 29. 55: bogatína; ravn. 1/182: bogatínu; bolvanîn götzendiener gasp. 3/505: dokonča vse poganine i bolvanine k prave vere istini dopeljati; Bramîn ein Bramine preš. 154; bršlîn hedera helix; capîn ein zerlumpter mensch, kr.; cebedîn, vrst biela vina, kr.; cekîn zechinne zagr. 5/1. 193. 269; cepîn art haue, kr.; česmîn berberis vulgaris; Dalmatîn Dalmata; duhovîn daemon; fakîn fachino hrv.; fantalîn bube kr.; fantîn bursche kr.; gospodîn dominus dain. 24. 127: gospodín; govorčîn advocatus; grdîn schmutzian, schurke; jerîn bassin; kalîn gimpel (vogel) preš. 89: kalín, 88: kalína; karmezîn karmesin ravn. 1/244: karmezín; kumîn cuminum; Latîn Latinus gasp. 3/450; merkucîn waldteufel (od njem. meerkatze, Murko: mirkucin); mravljîn formica; mrgolîn zwerg; poganîn paganus gasp. 1/671: poganínov; potepîn

erro; prežîn laurer; rogîn lucanus cervus; ime dugorogu volu; smrkolîn rotzbube; štrtîn 100 vedara, štj.; varovčîn viehhüter; velikîn magnatum unus ravn. 2/108: stopijo duhovni k' njemu in drugi Judovski velkíni; Turčîn Turca preš. 48: Turčíne; Varaždîn grad u Hrvatskoj; zvavčin brautwerber.

Amo idu mnoga imena obiteljska, koja će mnoga biti prema italijanskomu završetku -ini, -ino, njekoja i prema njem. -lein, n. p.: Ahčîn (Kranj); Bašlîn (Varaždin); Budîn; Buzîn; Cvetlîn; Čukolîn (Varaždin); Dobrîn; Dragîn; Feltrîn; Forčešîn; Gašperîn; Gašprlîn; Gestrîn (Ljubljana); Grusovîn; Hadalîn; Hrovatîn; Hudîn; Jaklîn (Varaždin); Jerîn; Kacîn; Kalîn; Kroflîn hrv.; Pavlîn; Rošlîn (takodjer = Varaždin); Stučîn; Svetlîn; Šulîn; Šviglîn (Zagreb); Trpîn; Vižîn; Zorîn.

b) ´ na slovci pred tvorkom imaju: kómin focus, hrv.; málin himbeere; žénin bräutigam, dalm. jer. 33; jap. 36; žẹnina, 120: žẹninu; preš. 180: žéninu.

c) ` na slovci pred tvorkom imaju: pèlin gen. pelína artemisia absynthium i nom. pelín; dain. 209; gasp. 3/524; pèršin petroselinum; petèlin gen. petelína gallus gallinaceus ravn. 1/274: petelíni; škr. 96: petélin. — — Kakav ima naglas rieč turin = zajčič dalm. deut. 11, ne znam, a pòbratin gasp. 3/407 i perg. je iz srbštine primita rieč.

Ovamo idu još i rieči na *lin* prema njemačkomu -lein (lin) te se govore po Štajerskoj i susjednoj Hrvatskoj, riegje u Kranjskoj, gdje se je lin okrenulo na elj gen. eljna: ráblin, za tim ráblъn a na pokon rabel po odpadu krajnjega *n*, koji se u gen. opet pojavlja. — Take su rieči: cóclin i còclin, rubac kad se u njem što zavezana nese; cvèrglin zwerg; grínglin gründling; grúndlin gobio fluviatilis; káslin i kásln schubladkasten; míšlin muschel; nêšplin mispel; núdlin nudel; pêmzlin pinsel zagr. 5/1. 34: ono moramo mi z-pemzlinom jezika našega farbati; púdlin pudel; púmrlin ime psu hrv.; ráblin hencker (od raffen) kast. cil. 328: on bó sam svoj rablin; regètlin rakette; škrpètlin pedule; šólin schuh(lein); špárglin spargel; véncrlin custos vineae. — Možda idu ovamo i: nágrlin (na grlo?) monile, i óbrlin collumbar zagr. 5/1. 269: budeš moral pri obrlinu jezik vu precepu držati.

28. Rieči kojim je tvorka ili završetak *inj* bit će strane kao i tvorka koja po mojem znanju dolazi samo u imenih dva tri sela

u Gorenskoj (prema ital. ino, skraćeno in?): B ò h i n j gen. Bohínja, dolina u Gorenskoj, njem. Wohéin (valle bochino?) preš. 171: Bôhinj; S t r a h ì n j gen. Strahínja; T u h ì n j gen. Tuhínja. — S p o m í n j preš. 17. 22. je krivo mjesto spomîn.

29. Rieči kojim je tvorka ili završetak *on* imaju sve ˆ na tvorci: b a l ô n ballon; b a r d ô n = ostve; b a r ô n freiherr preš. 86: barón, 45: barónov; b e r a č ô n bettler; d r a k ô n drache dalm. jer. 49. sirah 25; ravn. 1/299; h l a č ô n latas braccas habens; h l a p č ô n knecht; h l a p ô n dampfmaschine; k o t i l j ô n cotillon preš. 86: kotiljón; k u j ô n coujon; k u p ô n coupon; l e g i j ô n legion zagr. 5/2. 23: trapljena bila onda je od celoga legiona; m a d r ô n blähsucht; m a r j ô n majoran; m i l i j ô n million petr. 231 i gasp. 1/231: miliòn putov millionenmal; p a r d ô n pardon; p i k ô n art haue; š k o r p i j ô n scorpio ravn. 2/210: škorpjóna; š p i j ô n spion gasp. 3/489; š k a d r ô n schwadron; š v e d r ô n homo curvis pedibus. — p o p l ô n i p ò p l o n je novogrč. πάπλωμα od ἐφάπλωμα gasp. 3/4. 87.

Taj se završetak daje često krstnim imenom: A n ž ô n Hans; G a š p e r ô n Caspar; M a t i j ô n Matthias; M i h ô n Michael. — Dolazi i u imenih obiteljskih, koja će mnoga biti prema ital. -oni, n. p. B o v c ô n, Č i g ô n, F a n t ô n, K o r ô n, M a d ô n, M a ž g ô n, P a g ô n, P e l i z ô n, R a d i k ô n, T r č ô n, T r i b u š ô n, V e r č ô n, Ž i g ô n.

30. Rieči kojim je tvorka ili završetak *un* imaju ˆ na tvorci: b a r ž û n i báršon porphyra tschup. 560: baržun, nagfl. 180: báršonam; petr. 88: báržuna; g a l û n alaun; g o l û n weihe; h r o p û n kleiner mörser zum schiessen; k a š t r û n kastraun rog. 489: koštrúnov; k o m û n vertiefung im vasser (Štanga kr.); k o p û n kapaun rog. 26: kopúna i kapúna, dain. 177: pet kapýnov je sedélo vu kobáči; gasp. 1/184: kopúna; m e r č û n mensor, umleger dalm. jer. 48: hočem jest nym poslati merčune de je imajo pretočiti; m e t û n balger; r a č û n rechnung tschup. 482: raču nali rajtengo delati; mol. 46: račúna; perg. 10/2: račuun; petr. 422: račún; 33: račúda itd.; r o k û n handhacke; š t a c û n kaufmannsladen nagfl. 66: štacúni; t e p û n schläger: z o b û n, njeka ženska ôprava, interula, subucula, hrv. — Ovako i njeka obiteljska imena: G a b r û n (Štanga); M a c û n stj. M a r k û n (Mače gr.); M i h û n (Varaždin) S e ž û n kr. (sravni *on*).

31. Rieči kojim je tvorka ili završetak *t* = stsl. тъ, ть većinom su jednoslovčane i već s prieda navedene. Višeslovčane imaju naglas ili na zadnjoj ili na predzadnjoj slovci.

a) ˆ na zadnjoj slovci imaju: g o s p ô d (mjesto gospot?) dominus; p r e v î t wiede aus zweigen.

b) ˝ na zadnjoj slovci imaju: o b ẽ t gen. obéta promissio tschup. 231. 307. 347. 375. 391. 505: obẹte; 452: obẹtov; 609: obẹteh: ravn. 1/332: obéti; 2/6: veliki obéti; 139: lepi obéti; preš. 13. 190: obéti itd.; p o s v ẽ t berathung.

c) ´ na predzadnjoj slovci ima: ó c e t, acetum petr. 61: octom; p á n k r t bankert, dalm. deut. 23; s p á m r t primus somnus.

32. Rieči kojim je tvorka ili završetak *at* imaju na tvorci ˆ ili ˝, a njeke imaju naglas na predzadnjoj slovci.

a) ˆ na tvorci imaju: k o m â t kummet; l e g â t merops apiaster; p e č â t i p è č a t gen. pečâta sigillum škr. 227: péčat, 374: pečátam; ravn. 2/220: pečât a 2/130: pèčat; o s â t, o s ê t genus spinae, dalm. ev. mat. 7; jap. 27; ravn. 2/67: osât; s o l d â t miles; š k r l â t scharlach ravn. 1/310: v' kraljev skrlát naj ga obléčejo; 2/60; škr. 99; pok. 3/84: škrlát; T r s â t Tersatto kod Rieke.

b) ˝ na tvorci imaju: H r o v ä t Croata; K o s m ä t, ime obitelji (Bela gr.); p e g ä t perlhuhn; s k r ž ä t cicada.

c) naglas na predzadnjoj slovci ima; á r c a t arzt dalm. sirah 10; ev. mat. 9; á r ž a t hosen-, rocktasch; f l á n c a t, h v á n c a t schneeball, eine mehlspeise, kr.; m ô h a t i m ô h a n t streichkäse ravn. abc. 47: móhat.

33. Rieči kojim je tvorka ili završetak *avt* (out) = njem. olt imaju na slovci pred tvorkom ˆ: b r ê h a v t homo tussiculosus; c ê m a v t homo avarus; c î k a v t turdus iliacus; č û l j k a v t picus (po glasu: čulj); d r ê g a v t homo petulcus; m â r a v t (marolt) homo inoboediens; m î g a v t homo inquietus; m r̂ d a v t homo inquietus; p ê š a v t homo fatigatus; p ê z a v t folterer; p l ê z a v t picus = čûljkavt i brglez; p o s n ê m a v t der den rahm von der milch gerne ableckt; s k â k a v t springer; s t î k a v t, i z t î k a v t stöberer; š p â r a v t sparer der kein sparer ist; š t r l î n c a v t erro; z m î k a v t, i z m î k a v t fur; — ô h r a v t, v ô h r a v t grüner kopfkohl ravn. abc. 61: víhrovt (mjesto vrihovt?), druga je polovina rieči njem. kraut.

34. Rieči kojim je tvorka ili završetak *et* = stsl. ѥтъ imaju u kranjštini većinom ˝ na zadnjoj slovci, drugdje obično ` ili ´ na predzadnjoj: b e k ẽ t i b è k e t gen. bekèta i bekéta balatus; b l e b ẽ t

i blèbet blateratus; bliskët i blísket fulgur; cekët i cèket clangor; čečët i čèčet meerzeischen; čckët i čèket gezwitsher der spatzen, dain. 44: skoro začnejo čekét — pa letijo v prosno jed (vrabli); klepët i klèpet crepitus; krekët i krèket crocitus; regët i règet gequacke der frösche; rezgët i rèzget hinnitus; ščegët i ščèget das kitzeln; trepët i trèpet tremor tschup. 433: iz vsem straham in trepętam; 607: v' strahu in trepętu; pok. 1/123: trepętam; ravn. 1/49: trepèt; 1/72: v' trepétu; 1/183: z' trepétam itd.

Strane rieči imaju ponajviše ˆ ili ˆ na zadnjoj slovci: balêt gen. balêta ballet; bankêt bankett; bajonêt bayonnet, obično: panganêt; klarinêt die klarinette, dain. 109: klarinete; komêt cometa; servijêt serviette, obično: solvêt; sonêt das sonett preš. 101: sonête slišim péti pévce mláde; šekrêt i skrêt abort; štilêt pugio. — Tako dolazi u ugrskoj slovenštini: nojêt gen. nojêta unguis mjesto: nôht ili nôhet, nagfl. 122: nojétje; 25: z-no jéti, do nojéta; 14: nojéte.

Naglas na predzadnjoj slovci imaju strane rieči: címet gen. címeta zimmt, dalm. sirah. 24; rîčet gerstenbrei mit fisolen, kr.; špámpet i štámpet bettgestell; žámet sammt, poslovica je: pámet je bolji ko žámet.

35. Rieči kojim je tvorka ili završetak *et* = stsl. ьт uporavljen od imena srednjega roda na imena mužkoga roda, imaju naglàs ili na tvorci ili na slovci pred njome.

a) ˝ na tvorci imaju: hlapčë gen. hlapčéta (i hlâpče gen. hlâpčeta) verächtlicher knecht; hvalë prahlhans; lobhudler, ravn. 2/18: ničémrneži, hvalétje blebetávci imajo lažnjivo bogabojéčnost; lenë homo piger, ravn. 1/209: lenè! k' mrávli idi v' šolo; 1/210: lenétu je zatrnjana pot; 2/75: kaj bi bil Janez lenétam rekel? molë betbruder; neborë i nebôre miserculus; negodë lästiger mensch; nemarnë homo negligens; potepë homo planus; prismodë ein hirnverbrannter mensch; siromašë armer kerl; stražë custos; uscanë brunzkerl; usranë scheisskerl; zaspanë schlafhans; županë filius zupani.

Tako osobito mnoga imena krstna i obiteljska: Ažbë; Anžë Hans; Arcë, Barlë, Bedenë, Belë, Blagnë, Blažë Blasius; Bolë, Boltë Balthasar; Boštë Sebastianus; Brcë, Brencë, Cemë (Tržič gr.), Cigalë, Čarë, Črnë, Florë Floriánus; Francë Franciscus preš. u naslovu: poezíje dóktorja Francéta Prešérna; Frecë, Fundë (Bela gr.); Gajë, Galë, Gršë, Habë, Jeršë (Bela gr.); Kešë, Ketë,

Kodrë, Kokolë, Kresë (Žužemberk), Krpë, Kumšë, Kuncë, Lahnë, Lekšë Alexius; Lenčë; Medë (Bela gr.), Mehlë, Mogë, Mošë (Ljubljana), Mravljë, Mrgolë, Nagodë, Namrë, Omahnë, Pancë, Permë, Pernë (Kranj), Polhë, Polšë, Rapë, Rodë, Romë, Rosë, Rozë, Sajë, Skalë, Slabë, Slovšë, Smolë, Starë, Stelë, Strlë, Strmolë, Škabrnë (Novo mesto); Štefë (Stephanus); Šukljë, Tomë (Medvôde, gr.), Tramtë, Vajdë, Venë, Vernë, Vodë, Vrbë, Želë.

b) ˆ na slovci pred tvorkom imaju: d r û ž e gemahl tschup. 551: družétov; m l â j š e nachkomme; p û b e bube, bursche, ravn. 1/141: púbeta; s t r ê ž e bediener ravn. 2/123: podal jih je stréžetu; 2/102: so stréžeti ostrméli nad tem čudežam, 2/101: mati je precej stréžetam rekla:..; 1/201: stréže, 1/289: stréžetu, 1/312: stréžeti, 1/304: stréžeta, dual; t â ž e tröster ravn. 2/192: on, ljubeznivi táže te matere, tudi tebi, če po komu jokaš, veleva: nikár ne jokaj! 2/176: je nad njim ediniga prijatla in tážeta skusil.

Tako i imena vlastita krstna i pridjevi ljudem: C ê n e gen. Cêneta Vinncetius; J ô z u e tschup. 386: ukaže Jozuetu te nar srčnejše korenake si zbrati; J ô ž e gen. Jôžeta Josephus; L î p e Philippus; N â c e Ignatius; N ô e pok. 3/117: ti si Nóetu trdnu oblubil de nóčeš vùs svejt pogubiti... ti si z' Nóetam spravo sturil; P â v l e Paulus; P ô l d e Leopold; T î n e Valentinus; T ô n e Antonius; L a p â j n e, U r b â j n e, V e l i k â j n e.

U Nutranjskoj bliže Istri imaju sve ovake rieči ˆ na slovci pred tvorkom, kako tvrdi kolega mi Benigar: Blâže, Frâne, Pâvle gen. Blâžeta, Frâneta, Pâvleta (možda Blâže, Frâne; Pâvle).

c) ` ima: ò č e gen. očéta pater.

36. Rieči, kojim je tvorka ili završetak *et* = stsl. ѣтъ, ѣтъ, ѣть, imaju u kranjštini ˝ na tvorci: c e p ë t gen. ceptà supplosio pedum; h e b ë t attich; h r b ë t dorsum; k r h ë t frustum; l a k ë t i l a k é t gen. laktà i lákta cubitus πῆχυς, a dain. 205: ja sem mrzla kakti léd, rasem dugša na lakét; nagfl. 25: lejva rouka naj skoro do laktá na stouli leží; a 77: z laktom; u kr. je plur. femin. lakti gen. laktí (upravo lѣhtí); p e k ë t sonitus equorum currentium; š e p ë t susurus; z v r g ë t gezwitscher.

Na slovci pred tvorkom imaju naglas: í h e t gemitus, kast. cil. 156: si poln jeze, srda, yhta, čemerike inu strupá; l é h e t acker über eine mauer; v è h e t pugillus foeni.

37. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ot* = stsl. отъ imaju u kranjštini ˝ na tvorci: b r b ö t gen. brbòta τὸ balbutire; c o k ö t crepitus dentium; d r e g ö t tremor; g r o h ö t cachinus; h o h ö t

cachinus; hripöt raucitas; hropöt strepitus; spiritus interclusus; klököt crocitus; klopöt crepitus; krököt crocitus; ropöt strepitus; rozgöt cachinus zagr. 5/1. 199; sopöt anhelitus ugr. sopout dampf nagfl. 147: jeli ste že vidili lagve zaparüvati? etakšega hípa se eden tál kropa na spár (sopout) obrne..; na železni potáj po 20—30 koul vküp prikapčijo za en drűgim, štera eden sopoutnik vleče pomouči sopouta; štropöt strepitus gasp. 3/477. 543; šumöt sonitus; topöt supplosio pedum; voföt pennarum ictus; živöt der leib, dalm. num. 19 itd.; rog. 217: živótu; škr. 371: na živóti; ravn. 1/54; iz živòta itd.; a ugr. hrv. žívot gen. žívota vita, nagfl. 120: žívot itd. — Ove su rieči u kajkavštini naglašene na slovci pred tvorkom i to imaju `: gròhot, štròpot.

ˆ na tvorci ima: kokôt gallus dain: 146. 213: kokót; küzm. 57: kokout; nagfl. 108: kokouta. — Tako i stráne rieči: bankrôt, der bankerott; fagôt dain. 109; falôt ein lump; galjôt remex; obično figur; zagr. 5/1. 121: pod oblastju pekleneh galiotov nju ostavi, 122: kak brže ti se prepustiš premamiti od galliotov peklenskeh; medritôt ili terjak, Mulih protimba suprot kuge.

Naglas na slovci pred tvorkom ima: lòkot anhängeschloss zagr. 5/1. 20; špíčmot spitzmaus štj.; válpot dalm. ex. 1; valpote gen. 14; valputí ex. 5; čitaj: Levec die sprache in Trubers Matthaeus 42: valput m., germ. Amtmann: gospud pravi k sujmu valputu 20. a; in Krain hiess der Aufseher über die herrschaftlichen Arbeiter bis zum Jahre 1848: valpet, lies vávpŭt, gen. vávpŭta; davon Valpotič, ein häufiger familiennahme in Krain; aus dem deutschen: ahd. waltboto, mhd. waltbote der Gewaltsbote, der bevollmächtigte Gesandte; vínkot vinum coctum.

38. Rieči kojim je tvorka ili završetak *ut* (ot, at), imaju ˆ na tvorci: minût díe minute, zagr. 4/1. 341: od tulikeh frtaljev, minutov, hipov; plavût flossfeder rog. 4: primi srčnu za plavut te ribe, obično femin.; prešût art schweinfleisch; tekût federlaus; zijût abyssus; Žvanût, ime obiteljsko, kr.

39. Rieči kojim je završetak *ant* imaju naglas ili na tvorci ili na slovci pred tvorkom.

a) ˝ ili ´ na tvorci ima: Bregänt, ime obiteljsko; grabänt ili grabánt satelles zagr. 5/1. 172. 292; gasp. 1/158. 3/641; predikánt gasp. 1/127 bez oznake naglašene slovke.

b) ˆ na slovci pred tvorkom ima: B â l a n t Valentin; d ê m a n t diamant, kast. cil. 330 i rog. 3: diemant; m ô h a n t streichkäse; p î g m a n t njeka bilina; t ê h a n t decanus, der dechant.

c) ´ ima b á r h a n t barchent.

40. Rieči, kojim je završetak *ent*, strane su te imaju na zadnjoj slovci naglas ˝ ili ˋ: a g è n t zagr. 5/1. 153: tak se more reči od oneh prokoratorov i poslov ali agentov . . ; c e m ë n t gen. cemènta; d o c è n t; e l e m ë n t; f i r m a m ë n t škr. 2; f u n d a m ë n t tschup. 571; r e g è n t dalm. sirah 10; r e g i m ë n t gen. regimènta; r e p e t è n t, koji istu školu opetuje; s u p l è n t; š t u d ë n t gen. študénta ein student; t a l ë n t tschup. 594: talentov; pok. 2/81: taléntov; t e s t a m ë n t.

41. Rieči kojim je tvorka *telj* = stsl. тель izumrle su u kranjštini do jedine p r i j â t e l amicus, koja ne glasi više prijatelj već prijâtel a gen. prijâtla, u cruc. tja prijatelna. U ugrskoj slovenštini i kajkavštini bujno žive a imaju većinom potisnuti naglas na slovci pred tvorkom, koji bilježim ˆ a imao bih ga možda ovdje bilježiti znakom ˝. Čuje se dakako i na srbsku naglašena i prednja koja slovka. Primjećujem jošte, da te*lj* nisam nikada čuo, nego samo li te*l*, kako i obično u kajkavskih knjigah dolazi. Ovdje ću navesti rieči samo iz knjiga.

b a n t î t e l j qui molestiam infert, reš, 127: nema drugo obraduvanje neg fantenje nad bantitelom vučinjeno; b a t r î t e l j hortator, consolator krajč. 303: ti si gosponne, naš vèselitel vu žalosti, batritel vu nèvolje, lehkotnik vu težkoče i boleznosti; b r a n î t e l j defensor, mol. 99: šteroga je mejla na zemli rašéritela bránitela má v nebésaj; perg. 59/1; buude moral tutor branitel biti; krajč. 341: ti nam budi móč i jákost, branitel i hranitel vu mladosti i starosti; zagr. 5/2. 15: ja tebe samoga spoznavam za gospona stvoritela, hranitela i branitela mojega; č i n î t e l: čudočinîtel wunderthäter gasp. 1/678: pomáže vse i slednje veliki ov čudočinitel sebi pobožne službenike; gasp. 3/403: sada (bog Kajetana) velikoga čudočinitela vsem proti njemu pobožnem izkazuje; d o b r o č i n î t e l j benefactor, mol. 105: da našim dobročinitelom vekivečna darüješ; da dûše naših brátov, priátelov i dobročinitelov od vekivečnoga skvárjenja obarješ; gasp. 3/413: vseh dobročinitelov imena vučinil je popisati; z l o č i n î t e l j übelthäter, krajč. 124: ja vsem mojem protivnikom i zločinitelom za ljúbav tvoju rad oprostim; d a r o v n î t e l j (!) donator, largitor mat. 591: on gospon je vsega i darovnitel vsakoteroga dobra; d o k o n č i t e l j

τελειωτής küzm. 407: kumes gledéči na voja liki na začitela i dokončítela; fantîtelj ultor, mat. 603: vi adda srditci, netrplivni, fantiteli razmete, ako . . :; glasîtel nuncius trpl. 52; govorîtelj orator, mat. 594: rekel je mudri Seneka jednomu skazljivcu govoritelu (vanus orator) . .; hranîtelj nutritor, krajč. 341, zagr. 5/2. 15. (gledaj gore pod branitelj); hvalîtelj laudator, mat 569: sam svoj hvalitel; krstîtelj baptizator küzm. 27: té je Ivan kristitel; ljubîtelj amator, mol. 54: Jezuš lübiteo méra smiluj se nam; krajč. 366: Ježuš ljubitel čistóčè, ljubitel míra, smiluj se nam; gasp. 1/655: najde dragoga ljubitela svoga mrtvoga; a 1/934: ljúbitelu: spoznala je to i druga divojka, kotera da bi k ljúbitelu svojemu na dogovorjeno mesto oditi hotela, dojde k-vratam . .; nadarîtelj donator reš 140: bog kakti naj pravičneši nadaritel mora naplatiti jednu . . .; nadladîtelj victor, mat. 564: ostanete nadladitelji; napravîtelj δημιουργός küzm. 405: šteroga zidár i napraviteo je boug; nastavîtelj informator, nagfl. 30: sveta nastavitel i mouder ravnitel, vsa od tébe vdáblam; navûčîtelj magister zagr. 5/1. 113: navučiteli; reš 118. 210 itd.; mat. 405 itd. itd.; nazvestîtelj nuncius, annunciator, gasp. 1/210: nazvestíteli; gasp. 3/556: po vsem svetu poslal je s. evangeliuma nazvestitele; neprijâtelj inimicus, hostis küzm. 19: nepriátelje človeka bodo ti dománji njegovi; 25: prišao je njegov nepriátel itd.; a krajč. 349: néprijateli; gasp. 1/198: nepríatel; obeselîtelj laetificator, mol. 52: oh Jezuš v tebi vüpajoučih obeseliteo! 54: Jezuš obeseliteo nevolnih; 65: za obeselitela düjh sveti je zvani; obranîtelj defensor gasp. 1/199: obranitel; a trpl. 6: obránitela; odhranîtelj erzieher zagr. 5/1. 136: kojega glas začuši i poznavši pozoj dotekel ie k njemu i nepriatele niegove vse do jednoga porazavši odhranitela i dobročinitela svoga od smrtne pogibeli je oslobodil; odkupîtelj redemptor mol. 24. 100: sin boug odküpiteo svejta, smiluj se nam; 109: stvoriteo i odküpiteo boug tvojih vörnih . . .; 133: oh odkűpiteo moj lübléni! povékšaj vu meni právo vöro; mat. 569: koje (pozivanje) nam odkupitel činí; gasp. 1/71: izidi gledat prihádjanje ovo odkupítela tvojega; 3/414; itd. itd.; odpustîtelj nachlasser, krajč. 379: duh odpustitel grehov, pomiluj nas; ogovorîtelj obtrectator mat. 549: vučinil od jadoviteh i čemerneh káč skončati jezero ogovoritelov i mrmravcev; a gasp. 1/224: ogòvoriteli; oskrunîtelj schänder gasp. 1/188; 169. 228; oslobodîtelj liberator küzm. 227: toga je boug poglavníka i osloboditelja poslao; küzm. 292: pride

Siona oslobodítel i odvrne nepobožnost od Jákoba; trpl. 55: oslobodítel; mol. 106: pomočník i osloboditeo moj si ti; krajč. 349: poznaiu i vidè, da si ti naš dobri branitel i osloboditel, ki mesto nas vojuješ; pomirîtelj pacificator gasp. 3/483: vučinjen jest naš z bogom pomeritel, 1/32; porušîtelj eversor reš 195: ne li ga, ki bi na visela obesil ove tatc vremena, ove razbojnike prilike, ove porušitele občine? poslušîtelj auditor reš. 5: od mojeh poslušitelov jedino je kaj prosim ..; 190: želem vendar da končemar budem mogel dvoí nepokoj poslušitelom mojem kak mi se vid, naj bolje potreben v pamet zabiti, gasp. 3/537 itd.; posvetîtelj sacrator, mol. 59: düjh občinske sv. materé cérkvi pósvetiteo, smiluj se nam; potvorîtelj calumniator mat. 579: iz groba bil bi izéšel za lažljive potvoritele obšaniti; predobîtelj victor mat. 541: predobitel vseh skušavanjih postajem; pregonîtelj persecutor reš 218: pregoniteli krščenikov bili su ljudi nerazumni, itd.; gasp. 3/545: naj vekšega svojega pregonitela Peregrina po svoji ruki je obrnul; prekršîtelj transgressor reš 195: v pravdi orsački ne odlučena kaštiga proti ovem prekršitelom; preobladîtelj victor reš 218: mučeniki veksem taljem bili su preobladiteli tela; presvetîtelj illuminator, mol. 55: Jezuš presvetiteo prorokov; 113: hválen bojdi naš presvetiteo sv. düjh boug; petr. 189: presvétitel; prijâtelj amicus nagfl. 14: Árpád i Béla sta si prijátela bilá; 19: šoulsko dejte se pokloni svojim pajdášom znánim málim prijátelom; petr. 262: príjateleh itd.; ranîtelj vulnerator gasp. 1/655: po smrti rečenoj ljubitela, ali duše svoje ranitela, vu Lavián domovinu svoju povrne se; raširîtelj dilatator, mol. 99: šteroga (Števana) je mejla na zemli rašéritela (*é* samo znači, kako se ima ono glasiti a ne naglas); ravnîtelj rector nagfl. 30 (gledaj s prieda pod nastavitelj); reš 194: ravnitel občine, koji za ništar drži hipe, ne včini napredek: gasp. 3/541: onde novakom ako prem lajkuš za ravnitela i direktora bude; razdelîtelj dispertitor gasp. 3/413: o da bi mi končema mislili nas samo razdelitele i šaffare blaga gosponovoga; razveselîtelj erfreuer gasp. 1/658: ali pravični razveselitel vseh žalóstneh Jezuš njoj glasno reče: kči ljublena Margarita ne plači; rešîtelj liberator, mol. 73: hvali Sion rejšitela, hvali voja i pastéra; rodîtelj parens, mol. 27: boug roditeo, boug rodjeni, poslüjhni nas; 128: spoumeni se, gospodne z mojih roditelov, bratov, sestríc itd. itd.; küzm. 406: od roditelov svoji, itd.; skusîtelj tentator petr. 38: pristupivši skusitel reče njemu; mat. 566: odgovorite srdčeno nevernomu skuši-

telu ono kaj...; spačîtelj corruptor reš u predgovoru: primete ada i vi kamence ove, koje vam ja vu ruke vaše postavljam vu knižice ove na mesto vnogeh drugeh knig, koje vam vremena ova iz stranskeh orsagov donešene spačiteli ponujaju; gasp. 1/246; spravîtelj compositor, auctor nagfl. 63: nji (knjig) rejarov je več, kakti spravitel, kí je piše, štampar kí píske nabéra; stvorîtelj creator mol. 25: oča boug stvoriteo, smiluj se nam; 109. 127: nébe i zemlé milostivni stvoriteo! 94: mati stvorítela, moli bogá za nás; zagr. 5/2. 15 (gledaj s prieda branitelj); svetîtelj sanctificator, krajč. 379: duh cirkue katholičánskè svétitel i ladavec; učîtelj lehrer küzm. 387: pouleg lastivni žel si bodo vučítele správlali; 376: kí ščéjo bidtí právde vučitelje; 351: on je dáo níke pastére i vučitele, itd.; ukanîtelj fraudator reš 204: koteri jesu oni lažlivi vkaniteli, koteri pod kožum jančeca ljutost vučju skrivaju; mat. 541: pošpotavam se iz nevernoga vkanitela itd.; ukrotîtelj domitor gasp. 1/232: vkrotitel; veselîtelj laetificator mol. 157: bojdi meni veseliteo vu žalosti; petr. 75; krajč. 303: ti si, gosponne, naš vèselitel vu žalosti; vidîtelj qui videt, nagfl. 33: vúha mi je boug zá to dao, da bi ž njimi čüo i slúšao mojga vučitela na vse dobro viditela (valjda pogrješno mjesto voditela); vodîtelj dux küzm. 343: zá to nám je právda voditel bila Kristuši;.. da je pa že vera prišla, nejsmo več pod voditelom; nagfl. 76: lúbi, poštúj vučitela kak vernoga voditela; vračîtelj medicus gasp. 1/194: vračiteli; 3/410: da bi vračiteli došli nogu rezat, zdravu najdu; 3/532 itd.; reš 236: od ruk vračitela; začîtelj i záčitelj ἀρχών, gledaj dokončitelj; zadomestîtelj ἔκδικος küzm. 371: naj što ne preskoči i ne vkani brata svojega v' kákšem deli, ár je zadomestiteo gospoud vsega toga; 294: ar je boži sluga zadomestitel vu srditosti tomi hüdočinéčemi; trpl. 77; zagovorîtelj defensor, advocatus gasp. 1/238: zagovorîtela; mat. 595: Mariu i moje zagovoritele svetce molim i prosim; zamenîtelj penezni campsor, reš 195: koteri (Zakeuš) je bil bogat penezni zamenitel; zdržîtelj conservator, nagfl. 199: boug je zdržitel svejta; zmislîtelj excogitator (?) reš 122: ne listor školni zmisiteli (pogrješno?) neg i proroki strašne vihre izpisavajuč vele, da ljutenje i sila nesmerna vetrov sada podigava vode do neba, sada ponizava do pekla; 'zveličîtelj salvator küzm. 223: toga je boug na poglavníka i zveličitela zvíso z dejsnov svojov; mol. 94: mati zveličitela, moli bogá za nas; zagr. 4/1. 25: podignjenem vu nebo srcem k-Christušu zveličítelu svojemu

počel je zdihavati, a 78 i 148: zvelíčitel, a 140 i zvéličitel: gosponne božè stvoritel i zvelíčitel moj, prósim te; o zvelíčitel zmóžni; hvala i dika budi tebe zvéličitel, dòbri gosponne (bit će tomu povod vokativ, opako zatezanje kod molitve); reš u predgovoru: za to zveličitel naš pri s. Lukaču nas opomina: quaerite... gasp. 1/212. 212: zvelíčítela.

42. Rieči strane na *ast*, *ist*, *est*, *ešt*, *ušt*, imaju naglas prema naglasu jezika, od koga su primite: arèst gen. arèsta arrest, hrv. rèšt; arfanîst harfenist rog. 488: Saul hotel je Davida h' sebi za eniga arphanista za eniga cytrarja iméti; evangelîst; palâst i palòst pallast rog. 445: pelana ú eno veliko hišo ali palost; protêst itd; arèšt arrest gasp. 1/119: arešt, obično rèšt; prèpušt (praepositus) antistes ecclesiae cathedralis, i prepûšt, gasp. 1/127: prepušt.

43. Rieči kojim je tvorka *d* riedke su. Tvorka *ad* dolazi u riečih: strnâd emberiza citrinela dain. 84: mam ja v kletkah vlovlene.. podgorelce vrable zebe — še strnáde ino vdebe; gorenski glasi se strnâb upravo strnâφ pa tako i ugr. nagfl. 167: vu nji (logej) stojíjo ftice kakti slavíčki, strnábi, kosouvje, vrane, kávke, srake, divji goloubje, kouvranje, žune, vuge, srakoparje, granforje, škvorci, zlátovranke, sové, detli itd., i još močeräd i čomoräd salamandra. — Tvorka *ud* dolazi u rieči: mrtvúd, mrtúd apoplexia; takav ima naglas i labód, labúd olor, dalm. lev. 11: lobud. — Tuj neka stoji i rieč: hèbed gen. hèbda i hebëd gen. hebdä sambucus ebulus; jágnjed populus (arbor).

44. Rieči kojim je tvorka *p*, *up* glase se: galûp atramentum; škraljûp, škrljûp, skrljup (upravo valjda skorjûp) koža na mlieku, superficies densior lactis.

45. Rieči kojim je tvorka *v* takodjer su riedke.

Tvorka *av* dolazi u rieči: rokáv ärmel, rog. 465: rokávi (u plur. je kadšto neutr rokâva).

Tvorka *ev* (= stsl. ъвъ) dolazi u riečih: lágev gen. lágva dolium, nagfl. 117: lagve petr. 102: stó lágvih ólja; rísev lynx i žénsev i žènsev homo ejusdem nominis.

Tvorka *iv* dolazi u rieči: fotîv i fòtiv mjesto hotiv nothus küzm. 407: či ste pa brezi kaštiganja, šteroga so vsi tálnicke, tak ste fotivje i nej sinovje. — Strana je rieč: štrítiv ein hölzchen zum garn abwinden, govori se više: štrítof gen. štrítofa.

Tvorka *ov* dolazí u stranih većinom iz magjarštine uzetih riečih. Naglas im je razlik.

a) ˆ na zadnjoj slovci imaju: a k ô v amphora, hydria nagfl. 136: vincar z' akouvom mejri; h i n t ô v carpentum, essedum (magj. hintó) zagr. 5/1. 13: Gallenus spomina se da ie vidil jeden prsten z-jednem takovem dragem kamenom, vu koiem je bil izrezan Fäeton bog sunca svoiem goručem hintovom; h o r d ô v dolium, magj. hordó; o l ô v plumbum nagfl. 173: železo, zláto, srebro, med, olouv, sou, vápno, kaménje; pazi küzm. 14: na s k a k o u v.

b) ´ na predzadnjoj slovci imaju: á l d o v opfer, küzm. 21 itd.; magj áldozat; b í r o v villicus dorfrichter hrv. „štímala sem kaj ste vi — pak je ní — neg je mali bírov bil"; magj. bíró; c í p o v i c i p ô v libo, gasp. 3/412: kamo dojduči klučar beleše od snega hlebce cipova najde; magj. tzipó; h á j d o v paganus heide u značenju gigas hrv.; h á l o v, konjske jasli hrv, i k á l d o v schlachtopfer, rieč koju pater Marcus skova prema rieči aldov, kao da ima kal značiti kla-ti tschup. 359: v' tem kaldovu kaldujem jest sam sebe tebi na čast; 369. 596; ž á r n o v i pl. nägelmale.

c) ˆ na predzadnjoj slovci imaju: k ô p o v i k o p ô v canis vestigator gasp. 3/488; magj. kopó; l ô p o v i l ó p o v lump, dieb, magj. lopó; ž î d o v Judaeus magj. Zsidó.

d) naglas na predpredzadnjoj slovci imaju: č â p t o l o v, čižmarski klin; f ú g l o l o v čižmarski trouglasti čavao.

Ovdje neka stoje strane rieči na *f* i to na *of* = njem. hof: b r î t o f friedhof (umfriedeter hof) Truber Matth. 27; ugr. britiv; f á r o f pfarrhof; m á r o f meierhof, landgut, küzm. 274: okouli onoga mesta so pa bili marofje toga prednjejšega etoga zátona; nadalje: f ó r t o f je vortuch hrv.; a kr. bértoh; l î k o f je leikauf; — na zadnjoj slovci naglas ima: g o l j ù f gen goljúfa betrüger rog. 467: golúffa; škr. 37. 51. 259; golùf; ravn. 2/260: golúfi.

46. Rieči kojim je tvorka *em* to je *m* = stsl. мъ imaju ´ ili ` na slovci pred tvorkom: j á r e m gen. járma jugum dalm. num. 19: jarm itd.; petr. 2: járem; K ó r ž e m, ime obitelji (Gojzd gr.); k ò s e m bund flacks; O r á ž e m, ime obitelji, kr.; p í ž e m bisam. Tako valjda š e d e m schlagbarer buchenwald, Megiser (ščédem?)

47. Rieči kojim je završetak *am* samo su imena vlastita: ˆA b r a m Abraham; J ê r a m ime obitelji kr.; P ê g a m: junak koga je Lambergar svladao po narodnoj pjesmi; O d â m Adam, riegje ˆAdam; — strana je b á l ž a m balsam dalm. gen. 37. 43; sada obično glasi se: p ò l ž a m.

48. Rieči kojim je tvorka ili završetak *im* imaju ´ na slovci pred tvorkom: óčim vitricus, ravn. 2/66: óčum: Jožef je bil le krušni oče, vi bi rekli Jezusov óčum; gen. óčima običnije óčma, ravn. 2/67: ktiri z' očmam ali máčaho grdo délajo; žénim sponsus, običnije žénin. — pòbratim je iz srbštine primita rieč.

49. Ima rieči uzetih ili ponačinjenih iz latinštine ili prema nominativu ili i prema akusativu na *um* te se završuju čas na *um* čas na *om* a naglas im je većinom prema naglasu jezika od koga su uzaimljene. Takih rieči ima najviše ugrska slovenština i kajkavština s poznatih uzroka. Evo ih njekoliko: dekrêtom decretum perg. 1; Egîptom Aegyptus küzm. 227: vidouč sem vido nevolo lüdstva mojega vu Egiptomi . .; pošlem te vu Egíptom; mol. 82: Jezuš vu Egíptom odnešeni, smiluj se nam; zagr. 4/1. 105: iz Egiptuma; elemèntum elementum zagr. 4/1. 137: ni li bil Adam od g. boga stvorien iz zemle na kip božanski i vu paradizuš zemeljski vsega dobra pun postavljen, kade ze vsemi stvarmi i elementumi ie zapovedal, koiemu dal ie tak lepu žennu, da ju Apelleš ne bi bil mogel lepšu izmalati; evangéliom evangelium tschup. 521: v' s. evangelijumu; küzm. 1: evangeliom pouleg pisma svétoga Mátaja, a često evangelioma; küzm. mik. u naslovu: sveti evangyeliomi pouleg réda rimskoga; 3: nedelni evangyeliomi; perg. 17/1: euangelioma; fundamèntom fundamentum, mol. 206: ah kak je lejpi Jerušálem nebeski, šteroga fundamentom je z' drágoga kamenja; küzm. 405: fundamentome; 385: fundamentum; perg. 48/2: fundamentomeh; gumbélium convallaria majalis hrv.; kâptolom kapitel perg. 42/1: kaptolome, loc. sing.; 47/1: kaptolomu; 21/1: kaptolomom; kolégiom collegium perg. 49/1: collegiomi; legíštrom register perg. 38/2; líliom lilium nagfl. 157: meni liliom trbej; gasp. 3/518: bude trgal liliume; ofrtórium offertorium mol 119; paradížom παράδεισος a njem. paradíes, mol. 87: dnes bodeš z menom v paradižomi; 145: si paradižom obečao na kríži viséčemi razbojniki; gasp. 1/16: paradižom; zagr. 5/1. 207: paradižuma; privilégiom privilegium perg. 8/1: privilegiomi; 26/2: privilegiome; 49/1: privilegiomu; 13/1: privilegiomeh; regíštrom = legištrom perg. 38/2; šakramèntum sacramentum zagr. 4/1. 140: sakramentumov; teátrum θέατρον zagr. 5/1. 294: zapovedal ie, da se na sredi piaca napravi i podigne jeden teatrum; talèntom petr. 137: talentom; 122. 135: talentomov; teštamèntom testamentum, mol. 112: gledam staroga teštamentoma lado; küzm. u naslovu: nouvi zákon

ali teštamentom; perg. 23/2: teštamentoma; 19/2: teštamentome; zagr. 5/2. 19: teštamentumu.

50. Rieči kojim je tvorka ili završetak *man* imaju naglas na slovci kojoj pd tvorkom.

a) ˆ na slovci pred tvorkom imaju sve *dvoslovčane* rieči: f â r m a n pfarrkind; f û c m a n, gubica u goveda, hrv.; f û r m a n fuhrmann; h l â č m a n latas braccas habens: h u d î m a n i hudíman diabolus; k l é š č m a n lucanus cervus; l î c m a n bucco; p û r m a n gallus indicus: r â c m a n anas mas., nar. pjes.: po jêzeru plâvajo ráčice trî — oj dôlgi čas! prâvijo, — k' râcmanov ní; t û r m a n meerrettig.

Amo idu mnoga imena vlastita kao pridjevi ljudem: ˆAžman, Cîrman, Čârman, Čîžman, Dêžman, Gŕkman, Jêcman, Jûrman, Kôman, Krâčman, Lûkman, Lûtman, Nîčman, ˆOman, Rêsman, Rôžman, Rûdman, Stârman, Tôman, Vîlman, Zôrman.

b) ´ ima: á v t m a n i g á v t m a n hauptmann; J é r m a n, pridjev obitelji (Bela gr.) od Herrmann.

c) naglas dalje prama početku nego na predzadnjoj slovci dolazi u tro- i višeslovčanih ríečih: c í m p r m a n zimmermann, dalm. jer. 24: cìmerman; C û d r m a n, ime obiteljsko (Bela gr.); K ô d r m a n, ime obiteljsko, kr.; t r â t r m a n der brunnenröhre obere in ein menschenkopf auslaufende teil.

(Dalje u XLVI. knjigi „Rada“.)

Podmetnute, sumnjive i preradjene listine hrvatske do XII. vieka.

Čitao u sjednici razreda filologičko-historičkoga dne 17. studenoga 1877.

PRAVI ČLAN DR. FR. RAČKI.

Sa dvie razprave svoje, o hrvatskoj na ime dvorskoj kancelariji i njezinih izpravah za vladavine hrvatske narodne dinastije[1], za tiem o starih priepisih hrvatskih izprava do XII. vieka prema maticam njihovim[2], zadjoh na polje naše diplomatike, koje ne bješe u nas gotovo nikako obradjeno. Dotakoh ga se još prije i prigodom ocjenjivanja[3] prve knjige Kukuljevićeva diplomatičkoga sbornika. Nastavljajući sada ova diplomatska iztraživanja o izpravah starijih od XII. stoljeća, obratit ću pažnju na izprave, koje se po mojem sudu imadu izlučiti iz broja istinitih i pouzdanih.

Učeći pako starinske izprave one dobe naišao sam na takove, koje držim bezuvjetno za *lažne*, patvorene, podmetnute (acta spuria). Naišao sam na dalje na izprave takove, proti kojih istinitosti govore razlozi obzira vriedni, ali koji niesu toliki, da bih se već sada usudio ove izprave postaviti u red onih prvih, te jih za to postavljam medju *sumnjive* izprave (acta suspecta, dubiae fidei). Napokon naišao sam na izprave takove, koje nas oblikom svojim sjećaju, da niesu do nas u prvobitnoj odori došle, već da su *predjelane*, ali tako, da jim sama sadržina nije promienjena (acta retractata).

Ovim redom progovorit ću o tih izpravah; a to tako, da ću u svakom redu uvrstiti u jednu skupinu izprave po pisari, kojoj je pripisuju.

1.

Lažne, krive izprave postale su na dva načina t. j. ili su prave promjenami izkrivljene, ili su izprave posvema izmišljene. U prvom

[1] Rad XXXV, 1—49.
[2] Rad XXXVI, 135—164.
[3] Rad XXVII, 191—211.

slučaju prave su listine služile krivim za podlogu, u drugom samo za ogled, obrazac; jer i onaj, koj je izpravu izmislio, tako ju je prema pravoj nastojao sastaviti, da kriva čim više vjere zasluži. U prvom slučaju ostade bitnost izprave netaknuta, a sadržina je njezina ili dometci razširena ili pako stvarno preinačena. Prema tim promjenam prava se listina razlikuje od krive gdjekoja više a gdje koja manje: kadšto tako malo, da se jedna od druge jedva razpoznati može. Ali i kod izprava one druge vrsti ne udara lažljivost njihova uviek jednako u oči; kod njekih pače tako malo, da je često težko nepomisliti, ni je li takova izprava postala tiem, što je prava, koja se izgubila, donjekle preinačena.

Idući od lagljega na teže nakan sam najprije navesti one lažne izprave, kojim su se istinite sačuvale. U izdanju tih listina[1] ja sam obje uzporedice u dva stupca priobćio, da tim jasnije bude, kako je lažna izprava iz krive postala.

Listina ove vrsti nadjoh pet: jednu u korist belgradskomu samostanu sv. Ivana, dvie u korist zadarskomu samostanu sv. Krševana i dvie u korist zadarskih Benediktinaka sv. Marije. Prave listine Petra Kriesimira, izdane u veljači 1059. god. samostanu sv. Ivana u Belgradu, imademo dva primjerka[2], kojih jedan sačuva se u matici i u priepisu XIV. vieka. Ona je, kako se sama nazivlje, „cartula absolutionis et libertatis“ t. j. kralj njom izuzima samostan od podaničtva i od danka, a potvrdjuje mu k tomu zaselak Rogovu tik Belgrada. S ovom pravom listinom slaže se druga, koja se sačuvala u trih priepisih XIV. vieka, u sliedećih točkah: a) u datumu i mjestu izdanja; b) u textu na toliko, što se u obih onaj izuzetak i ona potvrda navodi ako i gdjegdje drugimi riečmi; napokon c) u ovjerovljenju, što se njekoliko jednakih svjedoka u obih listinah spominje. Ali razlikuju se a) što prava listina ne ima invocatie; b) što se u datumu prave listine nespominje papa Nikola II. i car Isak Komnen, kano što u onoj drugoj, dočim se u datumu prve spominju samo prior i biskup belgradski; na dalje c) što je text druge listine dodatci znamenito razširen; ovdje se na ime govori, da je opat Andrija bio kraljem iz otoka Zura pozvan u nov samostan belgradski, čemu u pravoj listini ne ima traga; za tiem navode se još druge darovštine, kano da je na ime Kriesimir onom istom prigodom i u istoj „kartuli absolutionis et

[1] Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. vol. VII. Zagrabiae 1877. Na to izdanje pozivam se u ovoj razpravi.

[2] v. ibid. p. 51—54.

libertatis„ poklonio samostanu rečeni otok Zur, svoje zemlje uz Rogovu, druge u Doljanih, Hrastanih, u Servici, Basanu, Sidrazi, Sikovi, Nabrežju, Murazolu i Jelčanih. Onda d) corraboratio je u prvoj listini kraća; u njoj bo ne ima obsecratie. Napokon e) ne slažu se obje listine niti u imenih svjedoka: prva listina imade manje svjedoka podpisanih, a ne ima ovih one druge: papinskoga poslanika Mainarda, nadbiskupa Lovre, biskupa Rainera, Teodosija i Prestantia, priora Dabrine i sina mu Petra, Grgura sina Petrane, Druža Prestancijeva sina i brata mu Madia, Mihajla s bratom Petrom, Danka s bratom Pešom i sinom Budićem, štitonoše Ivana s bratom podžupanom Krkonom, Dražena blatskoga podžupana i Sabatia. Uz ove svjedoke navodi ta listina sve ostale one prve osim vratara Georgia, kojega je, bar u priepisih naših, izostavila. Dočim je sklad obiju ovih listina u osobi izdavaoca, datu i mjestu, u glavnoj sadržini i u ovjerovljenju toliki, da se ne može predpostaviti, da bi ove dvie listine izdane u isto doba i u istih okolnostih sbilja različite bile: toliko se s druge strane razilaze, da se samo jedna od njih pravcatom i istinitom smatrati može. Već to čini sumnjivim drugi primjerak izprave, što se netom zasnovani samostan belgradski navodi u njem gospodarom tolikih zemalja, kojih se njeke spominju u popisu[1] sastavljenom koncem XI, a bješe nabavljene za samostan tečajem druge polovine toga stoljeća. O kraljevskoj zemlji u Jelčanih znade se očito[2], da ju Kriesimir ustupi tek pod opatom Petrom, nasljednikom Andrije, dakle ne god. 1059 već poslije 1070. Ona imena svjedoka, koja se u drugom primjerku navode a ne ima jih u prvom, ne mogu se s ovim u sklad dovesti. Lovro ni je još u veljači 1059 god. bio spljetskim nadbiskupom[3], hrvatskomu biskupu Reineru nalazi se prvi trag tek 1066 godine[4], dočim se u ranijoj listini (oko 1062) navodi Adam kano „Chroacie electus episcopus“[5]; od Prestantia jedan je bio biskupom u Zadru, drugi u Belgradu, ali ni jedan god. 1059, prvi mnogo prije, drugi opet iza 1075 god. Druga opet imena svjedoka nalaze se u pomenutom popisu, po kojem bješe oni prisutni kod kupnje ili kod darovanja ove ili one zemlje, kano što Druže, Ivan štitonoša, podžupan Krkona. Imade takodjer izreka prama prvoj

[1] Ibid. nr. 133, p. 161 ss.
[2] Ibid. p. 162.
[3] v. ibid. nr. 42, p. 59.
[4] Ibid. nr. 51, 66.
[5] Nr. 45 p. 63.

izpravi novih i neobičnih. Tako dočim se u prvoj izpravi veli: „uesterque monasterii sit absolutus ab omni fiscali tributo“, izriče se to u drugoj ovako: „ut neque tributum neque vectigal fisco regali solvat; donaria secularia debita banis, iuppanis vel reliquis potentiolis prorsus nesciat“. Isto tako u prvoj: „non episcopo, non priori uobis illicite ausu temerario liceat dominari“, u drugoj: „nulli mortalium potestati, mundane siue spirituali, subiecti habeamini.“ Neobična je takodjer za onu dobu formula: „ut tota insula Zuri . . . cum universis illic consistentibus, tam ex ipsa natura quam manuali positura, cum terris arabilibus sive non (arabilibus), silvis, saltibus, puteis, fontibus, pascuis in ualle aut montibus, pratis siccis aut uirentibus et loci eius locis omnibus.“ Napokon jezik se druge izprave svojom čistoćom i pravilnošću od jezika prve znatno razlikuje. Sve ovo dokazuje, da je ona druga listina podmetnuta; a postade tako, da je njetko prihvatio pravu Kriesimirovu listinu za obrazac svoje patvorine, pridržavši sadržinu one prve i razširivši ju i preradivši ju na pomenuti način[1]. Svrha, koju je podmetnik imao, ne bijaše druga, nego da i druge samostanske stečevine zaštiti kraljevskim okriljem, kojim bješe Rogova g. 1059 zaštićena. Listina ta bi po svoj prilici u XII ili XIII vieku podmetnuta; pošto bješe jur god. 1324 tobož „de suo autentico“ izpisana[2].

Druga takova izprava jest potvrdnica Radovana izdana samostanu sv. Krševana u Zadru. Radovan je na ime drugom izpravom[3] sav svoj posjed, koj je po svojem djedu Leljku baštinio bio, darovao rečenomu samostanu u osobi opata njegova Petra. Ali ovaj dar pobijahu lučki župan Većemir i tepči Boleslav, tvrdeći da je one zemlje i vinograde kralj P. Kriesimir njima poklonio bio. Priepor riešen bi u prilog Radovanu, a taj izda tada još i drugu izpravu, koje su nam se sačuvala dva primjerka[4], kojih je jedan iz XII stoljeća, drugi kasniji i zlo pisan. Onaj stariji je kraći a izvorno pisan rukom popa i monacha Adama. Drugi je obširniji a podmiće se hrvatskomu biskupu i dvorskomu kancelaru Anastasiu. Ovdje se jednostavne misli i izreke one prve izprave razširuju i

[1] Gdješto dosta nespretno; tako u ovom dometku: „pro his terris donarunt fratres illi regi bonum equum valentem XX solidos“, koj dometak formalno neide uz rieči: eadem regali auctoritate dono“, sc. ego Cresimir“.

[2] Sr. Rad XXXVI, 159—162.

[3] Monumenta VII, 80.

[4] Ibid. nr. 61 p. 81.

*

popunjuju, tako mjesto „et contradicebat hoc fieri, quod feceram“ čita se: „hoc donum, quod sancto martiri intuitu dei et pro remedio meorum predecessorum animarum feceram, contradicebat, et ad nichilum devenire satagebat“; na dalje mjesto: „qui michi“ čita „qui regia fretus auctoritate“; mjesto „quod et factum est“ čita se: „quod diuine misericordie instinctu factum est“ itd. mjesto „ac domui dei una mecum iterum tradidit“ čita se: et sicut illam domui dei largitus fueram, una mecum regali institutione iterum tradidit et confirmauit“. U drugom primjerku imade potvrda s tim dodatkom: „Unde ego, predictus Radouan, regia potitus iustitia, rogo et contestor omnes Christi fideles per patrem et Jesum Christum, filium eius, nec non et spiritum sanctum, ab utroque procedentem, ut hec omnia inuiolabiliter conseruent“. Ali imade još i bitni dodatak, u kojem se opisuju granice darovanoga posjeda. Oba primjerka imadu u bitnosti jedan sadržaj; ali se razilaze tako, da samo jedan njih može biti istinit t. j. jedan samo njih predstavlja nam prvobitnu Radovanovu potvrdnicu. A da nam je ova sačuvana u onom kraćem primjerku, ne ima nikakove sumnje; tè se veoma lasno dade protumačiti, kako je ona obširnija listina postala od kraće. Vidi se pače, kako je podmetnik gdje što zlo upotriebio maticu, neznajući dobro ni prepisati njezinih imena: mjesto „Uilcina zatinscico“ piše „Uoinna zatinscico“, mj. lucisco (lucьsko) piše „luscico“, mj. „Pribigoi“ piše „Tribigoi“ itd. Pošto se pako obje listine sadržinom ne razlikuju, patvornik ni je mogao imati ine svrhe, nego da potvrdnici dadne svečaniji oblik i da joj izčisti jezik. Na ono prvo smjerat će i to, što je svojoj patvorbi mjesto popa monaha dao za pisca biskupa i dvorskoga kancelara[1].

Jednakim načinom preinačena je takodjer listina braće Ninjana izdana god. 1072 za samostan sv. Krševana[2], koja nam se takodjer sačuva u dva primjerka, kraćem i obširnijem, kojih je prvi pisan početkom XII. vieka. Drugi se od prvoga, i nespominjući promiena u jeziku i slogu, razlikuje dodatci, kojih je najbitniji opis medja darovana zemljišta, i to širji i različit od opisa u onom prvom kraćem primjerku. Onaj obširniji primjerak imali su jamačno pred očima tužitelji, koji su početkom XII. vieka za vladanja kralja Kolomana tužbu podigli, što su njeki „falsificantes cartam istam“, t. j. pravu darovnicu Sobine i njegove braće, koja nam se

[1] V. Rad XXXVI, 146—150.

[2] Monumenta VII, nr. 71, p. 91. V. Rad loc. cit. p. 150—3.

u kraćem primjerku sačuvala, prisvojili si bili čestice onoga zemljišta, koje su po onoj izkrivljenoj listini ležale izvan njegovih medja. Iz toga dakle kasnijega pripisa k pravoj listini doznajemo ujedno i pobudu i uzrok krivotvorbi: listina na ime bješe izkrivljena u nečistoj namjeri, da se tudja imovina oplieni.

Imade „cartula libertatis“, koju su Zadrani izdali benediktinskomu samostanu sv: Marije, a koja se je u njegovom starom registru sačuvala[1]. Tom izpravom podjeljuju Andrija biskup i Drago prior i puk zadarski rečenomu samostanu otok Željvu (Silua) i oprost od daća. Osim ove imade druga izprava, kojom isti Drago s pukom zadarskim podjeljuje rečenomu samostanu oprost od daća; ali darovanju otoka Željve ne ima u njoj traga. Obje su listine izdane jednakom prigodom, na ime na dan posvetbe crkve sv. Marije. Samo na prvoj listini naznačena je godina; ali u registru krivo jer se s njom ni indikcija ne slaže, niti se osobe ondje navedene mogu s njom u sklad dovesti. Jer niti je god. 1072 bila VII nego X indikcija, niti je onda Andrija nego Stjepan biskupom bio. Obje se listine razlikuju takodjer u imenih svjedoka, jer dočim na prvoj kano takovi podpisani su sudac Ivan i Candidus, koji se spominju i u drugih zadarskih izpravah god. 1091 i 1096, navode se na drugoj rečeni biskup Andrija. opat Madio i opat Urso. Odkle to, da se na dvih listinah, izdanih od jedne oblasti na isti dan, napominju različiti svjedoci? Ni je li to sumnjivo, osobito ako je suvremenost tih osoba, kano što je ovdje glede Madia i Ursa[2], prieporna? Težko bi se kod te zadarske listine moglo dokazati, da nam oba primjerka predočuju dvie različite izprave. S toga scienim, da je ona prva izprava u primjerku *a* prava, a ona druga u primjerku *b* po prvoj izkrivljena i patvorena.

Imade izprava, koja se kralju Petru Kriesimiru pripisuje, a izdana je god. 1066. u korist benediktinskomu samostanu sv. Marije u Zadru. Dva su nam se primjerka ove listine sačuvala u starom registru toga samostana iz XII vieka. Oba primjerka razlikuju se u tom α) što primjerak *b* kod data dodaje indikciju. β) što se u textu primjerka *a* navodi povod darovnici („rogatu sororis mee . . Cichę“). dočim toga ne ima u primjerku *b;* ali ovaj imade navedenu prigodu darovnice („in dedícacione basilice“), čega opet ne ima primjerak *a*. Na dalje γ) što se oba primjerka razilaze u ime-

[1] Monumenta VII, 157.
[2] V. ibid. p. 119, 121, 126, 162.
[3] V. Monumenta VII, 67.

nih svjedoka; dočim se u primjerku *b* poslije prvih šest svjedoka navode sasvim drugi svjedoci i njih mnogo više. Napokon δ) što samo primjerak *a* imade potvrdnu formulu. S toga scienim, da je primjerak *b* postao preinakom primjerka *a*, i to tako da je, osim onoga dodatka u datumu i prigode u textu, mjesto potvrde njetko uvrstio više imena svjedoka iz druge izprave, imenito iz zadarske izdane god. 1091 za Draga priora[1]. Krivotvorac ne imaše kakove sebične namjere, jer ni je promienio izpravi sadržine; pače ni je nevjerovatno, da je primjerak *b* postao samo krivnjom priepisača listine *a;* ali ništa ne manje ne može se smatrati pravom listinom izdanom po kralju Petru Kriesimiru.

Gdje se uz pravu izpravu sačuvala i lažna, kano što kod ovih pet listina, nije tako težko usporedjivanjem naći lažnu. Inače imade se stvar, gdje ne ima prilike takovu usporedjivanju. Ovakovih drugoga reda lažnih listina nalazim pet, o kojih mi je sada progovoriti.

Jedna od ovih listina stoji njekako u sredini izmedju lažnih listina prvoga i drugoga reda t. j. ne imade od nje dva različita primjerka; ali se može s drugimi sličnimi izpravami uzporediti. Takova listina jest ona, kojom da se stanovnici otoka Cha-Fisole zavjeravaju mletačkomu duždu Otonu, sinu Petra II. Orseola. Iz mletačkoga na ime ljetopisa je poznato[2], da je rečeni Oto god. 1018 poduzeo vojnu u Dalmaciju proti kralju Kriesimiru, pà da su mu se u povratku otoci Rab, Krk i Osor zavjerili. O tom dogodjaju sačuvale su nam se izprave, koje su ovi otoci tom prilikom izdali[3]. Ove tri listine slažu se u bitnosti, te premda su jih tri različita pisara pisala, oblik jim je tako jednoličan, kano da su po jednom primjerku sastavljene. A tomu se ne će nitko čuditi, koj uzme na um, da jim je predmet jedan i da su sve tri listine u isto vrieme, koncem srpnja i početkom kolovoza, pisane. Svagdje se izrazuje vjernost duždu i svagdje se danak godišnji obećaje. Glede danka u tom je samo razlika, što se Rab obvezuje na 10 libara svile, Krk na 30 lisičjih koža, a Osor na 40 koža kuninih. Ništa ne ima u ovih trih listinah, što bi i najmanje sumnjivo bilo. Ova tri otoka priznavala su vlast hrvatskoga kralja Kriesimira, s njim se zarati mletački dužd Oto, a ovomu se onda poklone oni otoci, tè svoju vjernost izdanom izpravom pismeno potvrde. Ali kako u

---

[1] Ibid. p. 155.
[2] Ibid. p. 431.
[3] Ibid. p. 32—34.

tu sgodu dolaze stanovnici mletačkoga otoka cha-Fisole? da oni u isto doba izdadu jednaku izpravu na otoku Krku[1]. Fisole leži medju kopnom i Malamoccom (Metamaucus) u mletačkih lagunah, tè leži u obsegu mletačke občine, kolik je ova već koncem X stoljeća (dà kako i prije) bez sumnje zahvaćala[2]. Je da li cha-Fisole dopire već do početka XI vieka, ne bi znao ni jednim spomenikom potvrditi. Ali kada bi već onda bila gradom, bila bi neprieporno čest mletačke občine. Da bi se odmetnula bila od te občine, ne ima tomu nigdje traga, premda vladanje Petra II Orseola i sina mu Otona ni je tamno. Pà kako da načelnik grada Godostro inače Serenico sa gradskimi zastupnici dodjoše na Krk Otonu u susret, da mu se ondje zavjere? Medju zastupnici imade imena slovenskih, kano što pop Dabro, Marin, Stredrag; dočim se težko može vjerovati, da je cha-Fisole imao tada stanovnika Slovena. Sve ovo nuka me, da ovu listinu, o kojoj se ni nezna, gdje je i odkle je izpisana, uvrstim medju lažne. Sastavljena je pako ova listina po primjerku onih triju, a imena svjedoka: biskupa Vitala, priora Andrije, popa Marina i Ivana, uzeta su iz krčke.

Dvie su izprave, koje se kr. dvorskoj kancelariji hrvatskoj a kralju Svinimiru podmiću, tè koje držim za podmetnute. Prva od ovih imala bi biti izdana dne 12. ožujka 1077 god. Bračanom[3]. Sačuva se u priepisu od g. 1379, a priobći ju Ciccarelli. Priepis bračkoga kancelira Draga Radinića svjedoči samo to, da potiče „ex alia membranula; ali ne dodaje, kakova bijaše ona i koje dobe. Jur u formuli data sumnjivo jest, što se uz papu Grgura VII navodi ime bizantinskoga cara Mihajla, dočim se ime cara bizantinskoga nespominje na ni jednoj drugoj Svinimirovoj listini, jer je krunitbom toga vladaoca po papinom izaslaniku prekinut bio s Carigradom i onaj odnošaj, koj je još za Petra Kriesimira donjekle postojao. U imenu i naslovu vladaoca odstupa takodjer ova listina od ostalih, dočim se piše „Zvoinimir“ mjesto „Suinimir“, i „rex Chrobatorum“ mj. „Chroatorum“. U textu dolaze rieči „collecta, da(z)ia et inposicio“, koje se ni jednim suvremenim spomenikom utvrditi ne mogu. A ni sama sadržina texta, sloboda na ime trgovine i oprost od daća po hrvatskoj zemlji, ne može se s povješću u sklad dovesti. Jer ako i jest Brač u prvoj polovini X vieka ležao u neretvanskoj

[1] Ibid. p. 35.

[2] Johannis diac. chron. venet. Mon. Germ. SS. VII, 4. Gfrörer, Byzantinische Geschichten I, 28.

[3] Monum. VII, 111.

župi[1], spadao je on u drugoj polovici XI vieka jamačno k hrvatskoj državi, kojoj je takodjer početkom XII vieka pripadao[2]. Prema tomu onakova povelja kralja Svinimira prama državljanom svojim ne imade smisla. Ni imena osoba, koje se ondje navode kano svjedoci, ne nalaze se u ni jednoj drugoj Svinimirovoj listini; ne ima poimence traga banu Dragoti i županom Slavogostu i Berislavu. S toga scienim, da je ona listiua podmetnuta u doba, kada je Brač prešao pod gospodstvo mletačke republike, što se prvi put dogodilo god. 1278[3]. Tada su se Bračani mogli pozvati na onu patvorenu povelju, kojom su tobož još za domaćih kraljeva hrvatskih dobili slobodu trgovine po hrvatskoj zemlji uz oprost od daća.

Druga Svinimirova listina od 16. travnja 1078, podieljena spljetskoj crkvi[4], dala je već početkom XIV stoljeća povoda sumnji o istinitosti njezinoj. Od te listine spominje se priepis učinjen za vrieme nadbiskupa Dinka Lukarića (1328—1348), koj se sačuvao u više primjeraka. Taj priepis da je učinjen bio iz matice, na kojoj da je pečat kralja Svinimira visio. Ovom listinom daje se spljetskomu nadbiskupu i spljetskim gradjanom pravo pašnje pod planinom Mosorom i Dubravom i „u kraljevskom kotaru Bosiljini“, na kojega položaj sjeća nas današnje selo Bosiljina u trogirskoj obćini i na kraju zalieva, koj se Trogiru na zapad provlači. Radi paše u Bosiljini porodi se indi početkom god. 1338 pravda medju nadbiskupom i gradom Spljetom s jedne i gradom Trogirom s druge strane, koja pravda dodje čak pred mletačkoga dužda, tada Frana Dandula. Dužd je najprije pismi od 24 kolovoza i 17 studenoga r. g. nastojao izmiriti obje stranke; a ako se do uzkrsa sliedeće godine (1339) ne bi izmirile, neka pošalju punomoćnike svoje pred lice njegovo. Ovo drugo se dogodi; tè Trogirani izaslaše Luciana Dešu i Josu Stjepanova Cegu a Spljećani Ivana Egidijeva i Grgu Petrova Petraću u Mletke. Spljetski punomoćnici predložiše onu Svinimirovu izpravu, kojom htjedoše svoje pravo na pašu u Bosiljini podkriepiti; ali ta izprava bješe samo u priepisu, kojega trogirski punomoćnici ne htjedoše priznati zahtievajući maticu. Spljećani odvratiše, da je matica toga priepisa u Spljetu; za to su Trogirani, vrativši se obje stranke u domovinu, upućeni bili u Spljet. Ovamo došavši očitovaše dne 1 srpnja r. g. da je ona u Mletcih

[1] Ibid. p. 410.
[2] Cod. dipl. CSD. II, 16.
[3] V. Pactum Farre et Bracie. Monumenta I, 114.
[4] Monumenta VII, 114.

predložena listina podmetnuta; pà neka se matica pokaže. Ali Spljećani niesu se mogli maticom izkazati; te pošto ne ima nigdje traga, da bi oni bili u zaštitu uzeli onu listinu, mučke su po svoj prilici priznali njezinu neistinitost. Ovo isto sliedi iz konačne odsude mletačke vlade, koja je pismi od 28 rujna i 5 listopada izrekla, da „diligenter examinatis scripturis . . . cognovimus usque, quod ipsi Spalatini nullum ius habent in facto pascui antedicti, sed potius Tragurinis spectat ius et possessio pascui antedicti iure plenissimo[1]. Ova dosuda ne navodi poimence onih izprava, na kojih osnovu ne bi Spljećanom pravo u Bosiljini, na koje se oni Svinimirovom poveljom pozivahu, dosudjeno, već priznano Trogiranom. Ali za prosudjenje ovoga pitanja valja uzeti na um, da imadu tri listine neprieporne izdane spljetskoj crkvi po kralju Svinimiru[2], u kojih se jednoj od god. 1076 potvrdjuju darovnice Trpimira i Mutimira god. 852 i 892 tičuće se crkve sv. Gjorgja i njezina zemljišta u Putalu, drugom od god. 1078 poklanja joj se župa cetinska, trećom od god. 1083 zemljište Konjuština u župi Smini; na dalje da imade listina[3] prvoga kralja hrvatskoga iz Arpadove kuće, Kolomana, od 15 lipnja 1103, kojom ovaj potvrdi spljetskoj crkvi sva prava i sav posjed njezin. Ova listina je znamenita i u ovom pitanju; jer se u njoj izbrajaju sva mjesta, koja je tada spljetski nadbiskup posjedovao, a koja je stekao još za hrvatskih narodnih kraljeva. Ako u tom pogledu prispodobimo ove dvie listine, na ime Kolomanovu i Svinimirovu od 1078 god., tada nam se ističe izmedju obiju ova razlika. U Kolomanovoj navode se ova mjesta pripadajuća spljetskoj crkvi: selo sv. Jurja u Putalu, sela Serenine (Srinjine), Gatta, Tugari, Osiki, Kozica, Ostrog, Labin i kotar Smine, selo Sudomirići u Hlevni, Stolec u Cetini; onda crkve sv. Marije u Solinu, sv. Stjepana, Mojsije i sv. Bartola s pripadajućimi jim zemljami; napokon desetine Hlevne, Cetine, Klisa i njegova kotara, Mosora, Poljice i Omišlja do Makarske. Tobožnja Svinimirova listina osim ovih miesta spominje: Debric, Dlanoce, Volare, Kremene, Lazane, Biač, Radošiće, Stolac u Cetini, sv. Petar u Klobuku i Bosiljinu. Prema tomu posjed spljetske crkve bio bi god. 1103 manji nego li 1078 god. Imenito u Kolomanovoj listini ne ima Bosiljine, radi koje je god. 1338 nastala pravda s Trogirani; a ne imade je ni u listini od god. 1191, ako je u ostalom i

[1] I. Lucii: Memorie di Traù. p. 217—220.

[2] Monumenta VII, 106. 116. 138.

[3] Lucius de regn. Dalm. et Croat. lib. VI, c. 4. Cod. dipl. CSD. II, 8.

ova istinita[1]. Pače već ime samo je za XI stoljeće sumnjivo, jer onaj priedjel, u kojem bijaše Bosiljina, dolazi tada pod imenom Drid, koje je i župa nosila[2], a polazi od tamošnjega briega. Drid sa svim, što na nj spada, imenito s pašnjaci, bješe hrvatski vojvoda Koloman god. 1226 poklonio trogirskoj crkvi, a otac mu Andrija II potvrdio[3]. Sva je prilika, da su se Trogirani u pravdi sa Spljećani pred mletačkom vladom na ova „pisma" pozivali; tè da su oni tim pismenim dokazom proti tobožnjoj listini od god. 1078 svoje pravo branili pozivajući svoje protivnike, da Kolomanovu darovnicu pobiju istinitom starijom Svinimirovom, česa oni ne mogahu učiniti. Na dalje exposicija u listini ovoj veoma je sumnjiva i sastavljena tako, kano da se obazire na protivnike same darovnice. Ondje se na ime piše, da je pobuda darovnici u tužbi Spljećana „qui una cum eodem eorum prę̨sule mihi grauem querelam exposuerunt, quod propter copiam difusam animalium ipsorum ciuium et hominum ac uillarum eiusdem archiepiscopi et ecclesię̨ suę̨ pascuas sufficientes habere nequibant, libere in meo regali districtu, eo quod homines ac uillani uicini uillarum ecclesię̨ memoratę̨ molestabant et perturbabant ciues prędictos et homines ac uillanos ipsius archiepiscopi pascuis pro predictis . . ." Evo kolikimi se riečmi dokazuje potreba onih pašnjaka za Spljećane! Meni se dakle čini, da je ova listina sastavljena prigodom i povodom onih razpra izmedju Spljećana i Trogirana, i to tako, da je u nju uvršten sav posjed spljetske crkve, koj je ona za hrvatskih narodnih vladalaca i kašnje stekla, a poimence právo na pašu u priepornom kotaru bosiljinskom njekadanjoj dridskoj župi. Sastavljač imao je pred sobom druge listine Svinimirove, podieljene crkvi spljetskoj, tè je iz njih izvadio, što mu se prikladno činilo. Tako je invocatio u toj listini doslovce jednaka s onom u listinah god. 1078 i 1083. U datumu upotriebljena je pače riečca „scilicet (anno scilicet)" kano u listini god. 1078. Ni confirmatio ni je mnogo različita u obih listinah. I svjedoci su ovi isti: biskup Grgur, opat Ivan, Adamię̨ ninski župan, Strezinja bribirski, Desimir krbavski, Dominik pop zadarski i Stjepan kapelan sv. Nikole. Pà ipak ne može se predpostaviti, da su obje listine isti dan izdane; jer u takovu slučaju ili bi donacia cetinske župe uvrštena bila u onu prvu povelju, ili bi ova postala bila dielom one prve.

[1] Cod. dipl. CSD. II, 162.
[2] Monumenta VII, 149. 151. Lucius op. cit. p. 24—26.
[3] Darovnice kod Farlata: Illyr. sacr. IV, 336.

2.

Medju listinami ove dobe nalazim njih osam, kojih ne mogu za sada pribrojiti krivim, lažnim; ali imade i prigovora istinitosti njihovoj. S toga su mi ove izprave sumnjive, dok se ili oni prigovori ne pobiju ili lažnost ne dokaže. Od ovih osam listina tri se tiču zadarskoga samostana sv. Krševana, tri tamošnjega samostana sv. Marije, jedna biogradskoga samostana sv. Tome, napokon jedna samostana sv. Stjepana kod Spljeta. Šta se pisare tiče, iz koje bi ove listine bile imale izaći, tri se pripisuju gradskoj zadarskoj, tri kr. dvorskoj hrvatskoj, a dvie nadbiskupskoj spljetskoj.

Počimamo s listinami sv. Krševana, jer su njih dvie najstarije. Prva sadržaje oporuku Agape, kćeri zadarskoga tribuna Dabra, a sačuvala se u vrlo starom primjerku na koži iz XI vieka, koj je sada u zemaljskom arkivu u Zagrebu[1], tè mjestimice veoma oštećen. Jurve u datumu imade neskladnosti, pošto je godina 969 razgovietno naznačena, a ova se ne slaže s drugom dobnom oznakom, s vladavinom na ime Konstantina i Basilia, koji su počeli vladati 11. siečnja 976 a dospjeli 15 pros. 1025, dočim je u srpnju 969 carevao Nikifor Foka. Ako bi se već izpraviti htjela ta pogrješka u datumu, tè vladavina rečenih careva u obzir uzeti: tada bi obzirom na indictiu XII imala se god. 999 uzpostaviti, pak pomisliti da je ona pogreška tim nastala, što je u datumu LX mj. XC t. j. DCCCCLXVIIII mj. DCCCCXCVIIII napisano. Ja sam datum u svojem izdanju sbilja tako izpravio. Ako se uzme, da je naš primjerak potonji priepis: tada ne bi se ni ona pogrješka nikomu čudnovatom pričinjala. Ali osim datuma probudjuje sumnju navlastito uvod (prooemium, arenga) listine, koj je jednak s uvodom oporuke[2] zadarskoga priora Andrije od god. 918, a koja se takodjer sjeća crkve sv. Krševana. Oba su uvoda tako jednaka, da se oštećena mjesta u mladjoj mogu lasno popuniti iz one starije oporuke, kano što će se iz ove prispodobe razabrati:

Maturo namque et salubri consilio a maioribus peruisum est, ut omnis homo ante dispensare et deliberare suas facultates debeat, priusquam, repente calamitatis casu periculo ingruente, mortis	Maturiori namque et salubri consilio a maioribus prouisum est, ut omnis homo ante dispensare et deliberare suas facultates debeat, priusquam repente calamitatis casu periculo (ingru)ente

[1] Monumenta VII, 26.
[2] Ibid. p. 17.

metu urgeat(ur), ne differente (de)liberatio aut articulum lingue loquendi careat usu, aut distributor in ultima corporis angustia positus sub celeri transitu optata sibimet testatione explicare non queat. Idcirco ego tantillus peccator Andreas prior, diuino iuuamine fretus, positus in infirmitate corporis pre meum decumbens lectulo, licet uiribus corporis invalidus, tamen mente, domino auxiliante, tutus, volo et iubeo . . .

mortis metu urgueat(ur), ne diferente deliberatio aut articulum (lingue loquendi car)eat usu, aut distributor in ultima corporis angustia (positus sub celeri transi)tu optata sibimet testatione explicare non queat. (Idcirco ego tantilla Agape) peccatrix, filia Dabro tribuni, diuino iubamine (freta, posita in infirmita) te super proprium meum decumbens lectulum, licet viribus (corporis invalida, tamen) mente, deo auxiliante, tuta, integro autem consilio.

Oba indi uvoda sasvim su si jednaka tako, da pisar Agapine oporuke mórao je pred sobom imati Andrijinu oporuku, koju je gramatički mjestimice izpravio (peruisum — prouisum, pre meum decumbens lectulo — super proprium meum decumbens lectulum). Tek u disposiciji razilaze se obje listine. I to je sumnjivo, što se u Agapinoj oporuci spominje samo „ecclesia sancti Chrisogoni“ a ne ima govora ni o samostanu ni o opatu njegovu, dočim je samostan god. 986 uzpostavljen bio[1], tè se inače kod darovnica i ostavina obično navodi opat, kano zastupnik samostana. Napokon čini se sumnjivo, što se svjedoci navode ovako: „signum manus Maius prior supra dicto, signum manus Dabro tribunus frater eius“, dočim u dvih prediućih listinah zadarskih[2], u kojih se takodjer navodi Maius prior, ne navodi se Dabro kano brat Maiu, nego Crneku; odkle bi se moglo zaključiti, da je pisac Agapine oporuke ta imena svjedoka izvadio iz starijih listina samostana sv. Krševana ali ne u jednakom redu.

Slični prigovori mogu se podići proti oporuci Zadranke Dausete od god. 1044, takodjer na korist opatiji sv. Krševana[3]. Primjerak na koži u zadarskom arkivu zemaljskom jest iz XI stoljeća. U datumu pogrješno se navodi „imperantibus piissimis et perpetuis augustis Constantino imperatoribus“, što nam svjedoči, da je ime jednoga cara izostavljeno, koje može biti samo Basilia. Ali god.

[1] Ibid. p. 21
[2] Ibid. p. 22, 25.
[3] Ibid. p. 47.

1044 carevaše Konstantin IX. monomak (1042—55) a ne Basilij i Konstantin. Ova oznaka dobe t. j. pripomenak ovih dvaju careva sjeća nas jednake formule u pomenutoj Agapinoj oporuci. I uvod je u obih oporukah malo ne do rieči jednak; samo je ponješto pokraćen i gdješto popravljen, tako mj. „ante dispensare“ točnije „ante dies mortis sue dispensare“. Odkle se vidi, da su ove dvie oporuke, izdane na korist opatije sv. Krševana, sastavljene po jednom obrazcu. Što u sebi ne bi smetalo, da drugi znakovi ne potiču sumnju u istinitost tih izprava, medju kojimi je glavni, što druga oznaka dobna, navod na ime careva, ni je u skladu s prvom, s godinom i indictiom, a to probudjuje misao, da potonji sastavljač samo izpisa tu formulu iz druge izprave ne pazeći na onaj nesklad.

Treća sumnjiva izprava opatije sv. Krševana jest chirograph zadarskoga biskupa Stjepana o crkvi sv. Mihajla na otoku Pasmanu, sačuvan u primjerku na koži iz XI ili XII vieka, sada u zadarskom arkivu zemaljskom[1]. Što se ovdje navodi o crkvi sv. Mihajla, ne slaže se podpunoma s drugim dielom listine[2] opata Petra od god. 1067., u kojoj se napominje posjed samostana sv. Krševana, i to u prvom dielu u Diklu kod Zadra, u drugom na bližnjem otoku Pasmanu. U Petrovoj se na ime izpravi tvrdi, da je zadarski prior Maius de Columna s gradskimi plemići t. j. zastupstvo zadarsko poklonilo rečenoj opatiji crkvu sv. Mihajla s pripadajućimi zemljami, te da je ovoj poklon za načelničtva rečenoga Maja i unuka njegova takodjer Maje ostao neprieporним; tek pod Grgurom, sinom drugoga Maja nastaše razmirice radi medja. U Stjepanovom pako chirografu veli se, da je brat priora Maja biskup Prestancij ujedno sa svojim bratom sagradio crkvu sv. Mihajla, pà da ju je na molbu opata Trasa poklonio rečenoj opatiji, i da je dar ostao neprieporan za vrieme njihovo, tek pod Grgurom, koj se drži za sina onoga Maja, nasta razmirica. Ovdje je indi exposicija nješto drugačija a i glede vremena dogodjaja razlika, tè se u tom pogledu jedan član preskače. Po Petrovoj listini dobio je samostan onaj posjed na Pasmanu u vrieme priora Maja I, dočim bi ga po Stjepanovoj izpravi bio dobio u vrieme priora Maja II, jer u to doba nalazimo drugdje[3] spomen opatu Trasu, a to bijaše koncem X. vieka. Ovo se u toj Stjepanovoj listini potvrdjuje pripomenkom uz Andriju tribuna, u kojem se veli o njem: „qui po-

[1] Ibid. p. 71.
[2] Ibid. p. 69—70.
[3] V. ibid. p. 25.

stea prior effectus est", a to bijaše[1] oko god. 1044. Pošto biskupu Stjepanu prije god. 1066 ne ima u spomenicih traga, a spominje se češće u sliedećoj desetini; pošto pomenuta listina njegova predpostavlja Petrovu: to je ona tek poslije ove postati mogla; a vidi se, da je sastavljač Stjepanove izprave pred sobom imao Petrovu, jer je uz drugo opis medja iz nje izpisao. Napokon budući da se u Stjepanovoj izpravi navode tribuni njekoji iz dobe Maja II, o kojih se veli, da je njihovim savjetom, voljom i posvjedočenjem napisana, što se s vremenom biskupa Stjepana ne dade u sklad dovesti, i ta okolnost čini našu izpravu sumnjivom, osim ako se uzme, da je bilo i poslije god. 1067 u Zadru tribuna onoga imena.

Od triju sumnjivih listina zadarskoga samostana sv. Marije dvie se pripisuju kralju Petru Kriesimiru. Jedna od njih[2], na ime ona od god. 1066, služila je za osnov drugoj lažnoj, o kojoj progovorih nješto više. I ona sačuvala se je u registru pomenutoga samostana iz XII vieka, pa i u kasnijih priepisih, koji se u godini izdanja izprave ne slažu s registrom, dočim jedan od njih navodi 1060, drugi 1067 godinu. Imena njekih svjedoka probudjuju sumnju. Navodi se na ime Dabro sin Bolice kano prior; i premda se nespominje grad, kojemu bi prior bio, to se po mjestu izdanja listine imade misliti na Zadar, ovdje pako bijahu priorom god. 1066 Drago, god. 1067 Lav[3]. Na dalje Dobrodrug kano štitonoša spominje se samo u ovoj izpravi, dočim se u drugih one dobe poslije Ivana spominje Dragana. Napokon Desimir ubrusar, koj se kano takav spominje u toj listini, navodi se takodjer god. 1088/9 u listini[4] Stjepana II. Prem je Dabro mogao biti god. 1066 načelnikom kojega drugoga grada, prem je Dobrodrug mogao biti štitonošom prije ili uz Dragana, prem je Desimir god. 1066 mogao biti ista osoba s Desimirom god. 1088/9: to nas ipak sve ovo na opreznost opominje, osobito kada se na onaj drugi zaista podmetnuti primjerak ove izprave osvrnemo.

Druga listina[5] sumnjiva samostana sv. Marije od god. 1072 pripisuje se takodjer kralju Petru Kriesimiru, a sačuvana nam je u rečenom registru i u priepisih potonjih. Tiče se zemljišta na Brdu. Ova Kriesimirova darovnica bješe u sumnju dovedena već u drugoj

[1] V. ibid. p. 47.
[2] Ibid. p. 67.
[3] V. ibid. p. 65, 69.
[4] Ibid. p. 149.
[5] Ibid. p. 90.

polovini XII. stoljeća, kada su njeki zadarski plemići ono zemljište posjeli bili, a samostan sv. Marije pozivao se pred sudom na Kriesimirovu listinu. Sud je zemljište dopitao samostanu tek onda, kada je duvna Marična Dragšanova prisegom onu darovnicu potvrdila[1]. Što u nami probudjuje sumnju jest to, da se u izpravi navodi Agape predstojnicom samostana, u koje nazočnosti bio bi kralj onaj dar prikazao, dočim se iz drugih listina razabire, da je tada t. j. iza god. 1066 pà i u sliedećem desetku i dalje onomu samostanu predstojala Čika, koju Kriesimir svojom sestrom nazivlje. Naprotiv abbatissa imenom Agape navodi se kano svjedokinja tek u listini[2] kardinala Augustina od god. 1103. S toga ili je predstojničtvo Čikino u samostanu prekinuto bilo, ili je priepisač izprave od god. 1072 s pometnjom unesao u nju ime potonje abatise, ili je listina sastavljena bila u ono vrieme one razmirice. U ovom drugom slučaju izprava ta bila bi podmetnuta; a istinitost njezina ni je nikako neprieporna.

U trećoj listini[3] tičućoj se samostana sv. Marije, ili bolje njezine predstojnice pomenute Čike, imade još više znakova, koji ju sumnjivom čine. Ova listina, koja se u rečenom samostanskom registru sačuvala, izdana bi god. 1088/9 po crkvenom saboru u Spljetu, pred kojim se parnica vodila medju Čikom i Većom, kćerju priora Madia. Kano što je slog izprave taman, red rieči izpremiešan i prema tomu smisao nejasan, tako se navode u njoj osobe, koje se s vremenom dogodjaja, kako se tuj pripovieda, težko dadu u sklad dovesti. Medju biskupi, koji su bili u saboru, navodi se Andrija zadarski, koj se sbilja napominje u drugih listinah god. 1091, 1095 i 1096; a opet dolazi i Stjepan biskup, koj mu bijaše predšastnikom, kano stranka pred sborom. Kano takov navodi se takodjer „Gregorius predicti (prioris) Madii filius[4], koj nas sjeća na Madia II sina Grgura, priora 1033—1036 god. Navodi se Firmin prior; ali tada bijaše priorom u Zadru Drago, u Spljetu Dujam i Stjepan Valica (1080, 1086), za tim Petar i Dujam mladji (1097), dočim Firminovu načelničtvu ne ima traga.

Kriesimirova listina izdana oko god. 1066 na korist biogradskomu samostanu sv. Tome a sačuvana u registru sv. Ivana biogradskoga iz XIV vieka[4], čini utisak, da je po podmetnutoj listini

[1] Cod. diplom. Cr. Slav. Dalm. II, 206.
[2] Ibid. p. 9.
[3] Monum. VII, 147.
[4] Ibid. p. 64.

ovoga posljednjega samostana izradjena, koja je sastavljena, kano što gore dokazasmo, na osnovu prave Kriesimirove listine od 1059 godine[1]. U ovoj čita se, kako kralj daruje „pro animabus meorum parentum tam preteritorum quam futurorum“, u drugoj „pro redempcione anime mee meorumque successorum“ — na dalje u onoj da je samostan sv. Ivana u zamjenu kralju za zemlje u Sidragi dao „bonum equum“; u onoj „contra his (sc. terris in Sidraga) donum mihi concessit optimum equum“. Listina samostana sv. Tome započima: „Ego predictus P. Cresimir“ što predpostavlja prednji diel, koj je izpušten. Napokon ovdje se takodjer navode za svjedoke biskup Teodosij, prior Drago, biskup hrvatski Rainer i ban Gojko, koji se navode i u podmetnutoj listini belgradskoj; premda je već god. 1066 belgradskim biskupom bio Teodosijev nasljednik imenom Dabro[2].

Napokon sumnjiva je listina samostana sv. Stjepana kod Spljeta od god. 1085, koja se nadbiskupu Lovri pripisuje, a koja se u talijanskom prievodu sačuvala[3]. Prievod je nepodpun i tako loš, da se matica jedva nagadjati može. Tuj se pripovieda, kako je samostanu sv. Stjepana izvan grada Spljeta dano mjesto u gradu kod crkve sv. Mihovila, da si sagradi samostan, u kojem bi redovnici sigurniji bili od neprijatelja nego li u onom samostanu izvan grada. Ovo se dogodilo u vrieme opata Dabra, koj je po drugih listinah predstojao onomu samostanu oko 1076, 1078, 1083 god. Uza to obeća Lovro, da će novomu samostanu dati i rečenu crkvu, što i učini, kada se bivši nadbiskup Dabral zahvali na upravljateljstvu ove crkve. Dabral odreče se nadbiskupije oko 1050 godine[4], a iza toga bi po našoj listini upravljateljem crkve sv. Mihovila, koja bi po tom predana rečenomu samostanu, poslije opata Dabra t. j. u vrieme izpražnjene opatije, dakle poslije 1078 godine. Ovaj razmak u godinah, a osobito ono, što se kazuje o Dabralu, čini se dosta sumnjivo.

Ne samo ova listina nego i ostale XI vieka u sborniku samostana sv. Stjepana zahtievaju čim veću opreznost, te potrebuju iznovično izpitanje kritično, na koje ću se možebit vratiti u svoje vrieme.

---

[1] Ibid. p. 51.
[2] Ibid. p. 66.
[3] Ibid. p. 141.
[4] Ibid. p. 203.

3.

Prelazeći napokon na preradjene listine t. j. na takove, kojih se sadržina u bitnosti vjerno sačuvala a samo oblik promienio, svratit ću pažnju najprije na primjer, koj nam pokazuje, kako su izprave preradjivane.

Ovaj primjer nalazimo u listini Hrvatina i Ljutostraha od god. 1070, kojom je zemljište u Sekiranih darovano zadarskoj opatiji sv. Krševana. Ova listina došla je do nas u dva primjerka,[1] kojih je stariji napisan beneventanskim ili longobardskim pismom, tè pripada XI ili početku XII vieka. Drugi je mladji, ali i on dosta star. Oba primjerka slažu se u bitnosti. Invocacia i datum u obih je doslovce jednak. Text je takodjer po sadržini jednak; ali u mladjem primjerku popravljen je i slogom i premetanjem rieči, kano što se iz ovoga uzporedanja razabire:

Ego Chrobatinus una cum fratre meo Lutostracho tradimus in monasterio sancti Chrisogoni territorium, quod abemus in loco, quod dicitur Sekerani, abbate Petro presente, contiguum eiusdem ęcclesię territorium.

Ego Chrobatinus una cum fratre meo Lutstrach tradimus in monasterio sancti Chrisogoni territorium, quod abemus in loco, qui dicitur Sechirani, contiguum territorio eiusdem ecclesie, presente Petro abbate, perpetuo retinendum.

Ovdje dakle prepisač starijega primjerka ni je u stvari ništa promienio; ali je misao ljepše i točnije izrazio. Veća je promjena u sljedećoj stavci, gdje se navodi potvrda ustanovom duhovne kazne, koje u starijem primjerku ne ima. Ovdje poslie exposicije sliede odmah svjedoci, koje imade i onaj mladji primjerak uz uvod: „actum hoc in ciuitate Jadera his coram testibus“. Ali i tuj mladji primjerak tumači, dočim kod svjedoka „Adamizo iupano“ dodaje „None“, uzevši taj dodatak valjda iz drugih listina, ni je li on već u matici starijega primjerka bio. Takav je dodatak i u zaključnoj stavci, gdje se ime pisca listine navodi, i gdje se u primjerku starijem čita „ueritate comperta rogatus“, a u mladjem s dodatkom „rogatus a donatore“.

Na ovoj dakle listini, koje su nam se dva primjerka različita slučajno sačuvala, vidi se dosta jasno, kako i kojim načinom bješe gdjekoja izprava kašnje preradjena. Kod takova preradjivanja nije se imala nečista nakana, kano što je to kod izkrivljanja izprave

[1] Ibid. p. 85.

bivalo; već se htjede prvobitni text izpraviti i popuniti. Popravak taj bijaše dà kako kadšto samo relativan t. j. prema znanju i shvaćanju preradjivaoca; tè se je i to dogodilo, da je preradjena listina prema prvobitnoj i oblikom gorja postala. Za jedno i drugo imademo primjera i medju našimi listinami.

Prvomu su primjerom izprave Pinčia i njegova sina Plesa od god. 994, 1000 i prvih godina XI vieka[1] a tičuće se crkve sv. Mihovila u Solinu. Ako se ove izprave po čišćem jeziku i ugladjenijem slogu sravne sa suvremenimi listinami, pače i s onimi iz XI vieka, koje su potekle iz pisara gradskih ili kraljevske dvorske, to nam se nameće misao, da one niesu takove potekle iz prvobitnoga pera piščeva, već da su kašnje popravljane i preradjene. Ova se misao potvrdjuje i stvarnimi razlozi. Već ova izreka u razširenoj formuli datuma: „tempore quo *regnabat* sacrilegus et profanus imperator *Stephanus* in terra Bulgarorum in caeterisque regionibus“ — jasno govori, da ni je takova izašla iz Pinčieva pera, pà da je ovako sastavljena, ne god. 994, ne za vladavine rečenoga cara bugarskoga, već poslije njegova carevanja, dakle svakako poslije god. 1014. „Cartula traditionis“ priora Maja, izdana samo 8 godina prije Pinčieve listine, glede jezika od ove daleko neizpravnija, onakovu izreku ovako pravilno izrazuje: „Imperantibus dominis piissimis et perpetuis augustis Basilio et Constantino“. Pače i druga od ovih preradjenih listina pravilno piše: „Regnantibus dominis nostris Basilio et Constantino magnis imperatoribus, in regno vero Chroaciae gubernante . . . Dirzislauo, inclyto rege“ . . S toga ona izreka imala je u Pinčievoj izpravi ovako po prilici glasiti: „Regnante sacrilego et profano imperatore Stephano“; a svakako onaj glagolj u imperfectu (quo regnabat) pokazuje, da je kašnje tako priudešen. Pače mislio bih, da u matici ni je bilo onih pogrdnih pridjeva „sacrilegus et profanus“. Ni ono ime tadašnjega cara bugarskoga ne da se iz suvremenih ili starijih spomenika utvrditi, jer ono glasi Samuel, prem ni je nevjerovatno, da je car Samuel poput drugih članova njegove obitelji nosio još drugo ime, i to Stjepan; kano što ne bi nevjerovatna bila slutnja, da je u Pinčievoj matici ime cara zapisano bilo samo početnim pismenom S. pak da ga je preradilac razriešio sa S(tephanus), imenom mnogo običnijim. Na kašnju preradbu upućuje po mnienju M. S. Drinova[2]

---

[1] Ibid. p. 23, 28, 31.

[2] Южные Славяне и Византія въ x вѣкѣ. Москва 1876. стр. 82.

i ondje navedeni grad Trnov, tobož zavičaj Pinčia i braće, koj je poznat tek iz XII vieka, u kojem da je vjerovatno i osnovan. Ali na taj prigovor ne bih mnogo važnosti polagao, jer ako se Trnov i spominje tek u spomenicih XII stoljeća, odavle ne sliedi, da toga grada ni je bilo još XI i X vieka, ako i ne bijaše na onom glasu, na koj dodje pod Asenovci. Samo način pisanja „Tarnoua" upućuje na kašnju dobu, jer u X vieku bi se u lat, listinah pisalo „Tirnoua" prema Dirzislav mj. Dьrzislav, „Ciruica" mj. „Сьrvica" u istoj izpravi. Na preradnju sjeća nas i to u drugoj izpravi od 1 kolovoza 1000 god., što se u exposiciji izostavljaju imena darovatelja tè se samo poziva na predjašnju listinu izdanu prije šest godina (994): „hanc ob causam ruminantes et considerantes nos supra dicti" t. j. Pincius i ostali. Ovo se dade protumačiti samo tako, da je preradilac ove tri listine prenesao u sbornik crkve sv. Mihovila, pak ih je stavio u svezu s tiem, što je onu od god. 1000 nadovezao i jezično i stvarno na stariju od 994 godine. U toj svezi činjaše mu se suvišno i u drugoj izpravi opet navesti ona imena; s toga jih je kraće izrazio sa „supra dicti". Isto se očituje u izreci: „fecimus aedificare domum dei ad honorem sanctorum dei supra scriptorum", kojih neima u toj listini nego u onoj starijoj. I mjera za zemljište „wreteno" ne dolazi u listinah XI vieka; tè je jamačno ondje druga rieč prvobitno stajala, koju je preradilac zamienio drugom u njegovo doba razumljivijom.[1] I naslov načelniku grada Spljeta ne dolazi nigdje u listinah XI vieka imenom „princeps" kano što u ovoj, nego svagdje „prior". Što se napokon u listini Pinčievoj od god. 994 ističe njeka opreka vjerska, ova okolnost ne bi po mojem shvaćanju ovlastila nas na misao, da je tu opreku tek preradilac umetnuo u izpravu; ako se i može dopustiti, da je ona u prvobitnoj listini još blažije izrečena bila. Jer ne da se tajiti, da je koncem X vieka u Hrvatskoj rimokatolička, a u Bugarskoj grčko-iztočna crkva gospodujuća bila. Ali valja i to uzeti na um, da je tada uz crkvu iztočno-grčku bilo u Bugarskoj mnogo pristaša bogomilske sljedbe, ka kojoj su se pače priznavali pojedini članovi vladajuće obitelji. Sin Samuelov Gavrilo, inače Radomir Roman. bijaše takodjer Bogomilom.[2] Kada dakle Pincio o sebi i braći piše: „et recepimus ueram fidem catholicam secundum institutionem romanae ecclesiae" može se misliti ne samo na

[1] Vreteno kano mjera dolazi već u statutu spljetskom. V. Monumenta historico-juridica II, 117.

[2] V. moju razpravu „Bogomili i Patareni". Rad VII, 109.

prielaz iz iztočne u zapadnu crkvu nego i na prielaz iz bogomilske sljedbe u rimo-katoličku crkvu. — Pošto indi neima dokaza za neistinitost ovih izprava, a imade jih za to, da se one niesu sačuvale u prvobitnom obliku, to jih smatram za preradjene u potonje dobe; i to mislim ovako, da su u početku bile tri različite i formalno neodvisne izprave, pa da jih kašnji preradilac, upisavši jih ili u jedan sbornik ili na jednu hartiju, postavio u savez tako da se potonje pozivaju na prediduću izpravu; s toga je u potonjoj njeke podatke izpustio, koji se već u predidućoj sadržavaju.

Nù dočim je preradilac tih izprava formalno popravio prvobitne listine, drugi je preradilac spisa spljetskoga sabora iz druge desetine X stoljeća[1] prvobitne spise izkvario. Poznato je, da su ovi spisi uvršćeni u primjerak historie solinske Tome arcidjakona spljetskoga, koj se u njekoliko rukopisa sačuvao. Lučić držao je te spise za podmetnute, ponajviše s toga, što stariji rukopisi Tomine poviesti ne imaju tih umetaka. Ali u tih spisih, kano što je već Farlati (Illyr. sacr. I, 319) dobro opazio, ne samo ne ima ništa, što bi moglo dati prigovoru povoda, nego da pače što god se u njih navodi, slaže se s okolnostmi vremena. Osobe, koje se navode u spisih, poznate su iz drugih spomenika. Tako od ostalih govori se o razmirici Bugarske i Hrvatske i o njezinu poravnanju; a to se posvema slaže s viestmi kod Konstantina porphyrogenete i kod ljetopisca Gjorgja griešnika.[2] Ali o tom ne može biti sumnje, da spisi spljetskoga sabora niesu nam dopali ruku u svojem prvobitnom obliku. Očevidni dokaz imademo u poslanicah pape Ivana X na biskupe dalmatinske i na kralja Tomislava i humskoga vojvodu Mihajla, tè pape Lava XI na Formina zadarskoga i Grgura ninskoga biskupa. Od pape Ivana X imademo njekoliko istinitih poslanica (cf. Mansi: conc. collect. XVIII, 320, 321), s kojimi kada se one tri naše prispodobe, ni je težko opaziti, da je na tih poznija ruka posla imala. U njih se pače nalaze takove mane, koje sam u svojem izdanju izpraviti nastojao, da se ne može predmnievati, da bi iz papinske kancelarije izašle bilo, u kojoj se latinski slog, ako i ne staro-klasički, a to pravilan i proziran davnom predajom sačuvao. Doista u prvobitnom pismu pape Ivana X na kralja Tomislava ni je se mogla čitati ovako porazbacana izreka: „unde iterum atque iterum uos monemus, ut . . . praecepta reverendissi-

[1] Monumenta VII, 187—197.
[2] Ibid. p. 390—399.

morum episcoporum, Johannis scilicet sanctae anchonitanae ecclesiae et Leonis nostri familiarissimi a nostro latere uobis transmissis, in omnibus vobis creduli atque perspicaci industria suffulti, sanctae palestrinae ecclesiae, audiatis", nego imalo je stajati ovako: „et Leonis sanctae palestrinae ecclesiae, (qui sunt) nostri familiarissimi, a nostro latere uobis transmissi, atque perspicaci industria suffulti, in omnibus nobis creduli audiatis". Još je očevidnija druga ruka u zaključcih saborskih, gdje je ona slobodnija bila, pošto je u njih jezik i slog imao biti i prvobitno slabiji nego li u papinskih poslanicah. U naših domaćih listinah latinskih opaža se u obće velika sklonost na smjelo, često smisao zastiruće, premetanje rieči. Ali u ni jednoj izpravi ne ima tolika premetanja ne samo rieči nego i čitavih izreka, koliko u tih spisih saborskih, tako da se jedva pomisliti može, da su zaključci saborski mogli u tom obliku izaći iz pera saborskoga bilježnika. Za primjer budi naveden zaključak XV onako kako je u pomenutom rukopisu, uz moju redakciju, koja se i u matici imala nalaziti:

Quodsi sacerdos incontinenter propter ipsam continentiam primam, quam sortitus est, separetur a consortio cellae, teneat uxorem; si vero aliam duxerit, excommunicetur.

Quodsi sacerdos incontinenter primam, quam sortitus est, teneat uxorem, propter ipsam continentiam separetur a consortio cellae. Si vero aliam duxerit, excommunicetur.

U rukopisu taj zaključak posvema je nejasan i nerazumljiv, a postane jasnim i razumljivim, ako se rieči i stavke inače porede. Ovaj zaključak saborski stvoren je u prilog bezženstvu svećenstva, tè se njim odredjuje u pogledu od prije oženjenoga svećenika, da se onaj svećenik, koj se ne može uzdržati od žene, s kojom se prije vjenčao bio, imade od nje odieliti i odieljen od nje živjeti. Ako li bi se iza smrti ove žene opet oženio, imade se izobćiti. — Kada su ovi spisi tako preradjeni, ne može se za izvjestno odlučiti; ali mislio bih, da dosta rano; možebit u drugoj polovici XI stoljeća, jer se sklonost na premetanje rieči i izreka u istinitih izpravah one dobe opaža. Koješta dà kako ima se i u nevještinu kasnijih prepisača zaračunati".

Ne mislim, da je ovom razpravom pitanje o istinitosti naših listina starijih od XII. stoljeća završeno. Mi smo tek u početku takovih iztraživanja. Ako li bi se nametnulo pitanje, kada je veći

diel onih podmetnutih izprava postao: mislim, da se ne ćemo prevariti, reknemo li da već u XII vieku. Za listinu braće Sovine itd. od god. 1072, kako primietismo, imademo svjedočanstvo u pripisu na drugom primjerku. Za njeke imademo svjedočanstvo u pismu; za one na ime, koje su pisane littera beneventana, koje poraba u Dalmaciji poslije XII stoljeća težko bi se mogla dokazati. Pà onaj viek bijaše veoma prikladan za takav posao. U hrvatskoj državi dogodio se velik prevrat; stupila je na priestol strana dinastija, kojoj je sve hrlilo, da zadobije novu potvrdu starih darovanja. Koliko ne bijaše zamamljivo sastaviti izpravu i za faktički posjed, inače zakonitim putem stečeni?

Prilozi poznavanju geoložkih odnošaja zemlje.

Dvie crtice.

Čitao u sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 30. siečnja 1878.

PRAVI ČLAN DR. GJURO PILAR.

I. O razprostranjenju ugljevne tvorbe u glinskom Pokupju.

Geoložka iztraživanja bečkih državnih geologa, imenito pako za poznavanje hrvatske gce velezaslužnoga D. Stura, upoznala su nas sa nasadami pješčenjaka ležećimi na tri mjesta u području glinskoga Pokupja i to duž potoka *Kremešnice* i pritoka mu *Jošavice* nedaleko sela *Lasinje* na Kupi, zatim u dolini potoka *Šanje*, kraj sela *Gore*, a napokon u srednjem toku potoka *Petrinje*, koji kraj istoimenoga pokupskoga grada u Kupu utiče.

Baveć se ljeti god. 1871 iztraživanjem geoložkih odnošaja spomenutoga kraja našao sam pješčenjačkih nasada na četvrtom mjestu i to na potoku *Trepči* izmedju *Kirina* i *Pješčanice* na lievoj obali potoka, a izmedju *Bovića* i *Kozarca* na desnoj obali istoga.

Bathrologički položaj pješčenjaka duž *Kremešnice*, *Šanje* i *Petrinje* bio je veoma nejasan. Okamina nije bilo nikakovih naći, a osim toga su te nasade samo mjestimice stršile iznad mladjih miocenskih nasada mediterranskoga, sarmatskoga i pontičkoga lika. Taj tiesni doticaj pješčenjaka sa miocenskimi lapori i vapnenci sklonio je valjda državne geologe, da su pješčenjake uvrstili u eocen, a u tom ih je nemalo podkrepljivala petrografska sličnost istih sa pješčenjaci bečke kotline (Wiener Sandstein), koji većim dielom pripadaju eocenu.

Ovo nagadjanje nije bilo bez svakoga temelja, oni bo pješčenjaci, koje sam g. 1871 duž Trepče potoka odkrio, sadržavaju za cocenske pješčenjake i tako zvani *Flysch* posve karakteristične fukoide roda *Chondrites*, poimence *Ch. Targioni Brongn.* i *Ch. intri-*

catus Sch.[1] Prema tim palentologičkim podatkom uvrstio sam trepčanske pješčenjake u eocen i izlučio ih kao takove na geoložkoj karti, koju sam tada za geologički zavod u Beču izradjivao.

Pješčenjake na potoku Kremešnici nisam ipak nikako mogao ostaviti uvrštene u eocen i to s važna razloga. Isti pješčenjaci i njih prateći vapnenci probijeni su diabazi, aphaniti i serpentini, sve samim takovim stienjem, koje svojom prisutnošću daje slutiti da probijeno tlo mora biti udo paleozoičke grupe formacija[2]. Od paleozoičkih pako formacija u susjednoj Petrovoj gori razvijena je osobito ugljena tvorba, kako se je moglo dokazati po biljevnih ostancih u istoj gori našastih. Ja sam dakle kremešničke poščenjake većim dielom (osim maloga ruba veoma prhkih pješčenjaka neposredno duž *Kupe)* na geologičkom tlovidu izlučio kao spadajuće na ugljevnu tvorbu.

Dočim je opredieljenje bathrologičkoga položaja pješčenjaka na *Kremešnici* i *Trepči* potoku postalo mogućim, u prvom slučaju uslied palaeolitičkih kamih, a u drugom po prisutnosti organičkih ostanaka, pomanjkavalo mi je za pješčenjake potoka *Šanje* znakova za njihovo uvršćenje.

Doduše i u Šanjskoj prodolini u sivih škriljih, koji čvrste pješčenjake prate, bilo je naći na gdjekojih mjestih tragova ostankom kopnena bilja. Mjestimice bilo je i tankih slojića ugljevite tvari, nu ništa se nije pokazalo, što bi moglo biti podlogom za ocjenu geologičkoga razdobja tih nasada, osobito nije bilo životinjskih ostanaka, koji su za tu svrhu više shodni. Bilo je tu nadalje plosnatih kolutina sphaerosiderita; nu sphaerosiderit sam za se nijedno geologičko razdobje pravo neoznačuje.

Sa pješčenjaci Šanjske doline pokazuju se osobito na Župić brdu (do 263 metra visoku) i to na južnom obronku briega, sivi i plavkasto-crni vapnenci, koji amo tamo na izprhnutih površinah pokazuju tragova organičkim ostankom. Ja sam te ostanke prvobitno tragovi bilja smatrao i kao takove označio i slikao u mojoj razpravi: Trećegorje i podloga mu u glinskom Pokupju, Rad knj. XXV. str. 81(29). K opredieljenju razdobja tih pješčenjaka i vapnenaca nisu mi spomenuti ostanci tada ništa služili, te sam se prinukan našao, da pridržim staro tumačenje državnih geologa za skup šanjskih nasada, to jest uvrstio sam ih u eocen.

---

[1] Vidi: „Rad“ 1873. knj. XXV. p. 82(30).

[2] Vidi: „Rad“ g. 1873. knj. XXV. pp. 72—75 (20—23).

Pri tom bi jamačno dugo ostalo, dok nebi nova iztraživanja više specialne naravi pravo stanje stvari razbistrila. Na sreću dovodi do istoga cilja neznatna sličica na str. 81(29) reč. razprave, i na tom primjeru vidi se velika vriednost grafičke metode kod svakoga opisivanja. Tu sličicu ovdje dodajemo. Mjeseca studenoga g. 1877 izcrtavajuć slike za svoja predavanja ob ugljenoj tvorbi, pala mi je u oči sličnost izmedju prereza njeke foraminifere posve karateristične za alpinsku ugljevnu tvorbu, koju je *Stache* opisao pod imenom *Fusulina Tietzei*.

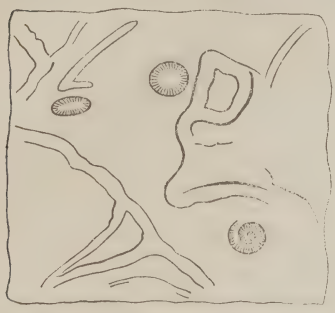

Fusulina Tietzei Stache.

Na 15 kvadratnih centim. što ima po prilici spomenuta slika vidjeti je njekoliko granatih oblika, nalikujućih algam. Izim toga su tu tri prereza očito stapkastih ili valjkastih tjelesa. Jedan od tih prereza predstavlja pravilnu spiralu na nutarnjoj strani sitno i jednomjerno nazubčenu, ali tako, da zubci nigdje suprotni dio unutarnjega zavoja nedotiču. Promjer te spirale iznosi 4·5 milim. a uprav toliku debljinu ima vretenolika *Fusulina Tietzei* kod duljine od 16 do 17 millim.

Nesmije se s uma smetnuti ta okolnost, da je spomenuta sličica posve objektivno i bez ikoje predmnjeve prije više nego 7 godina učinjena, njezina bo dokazna valjanost time raste. Mi stojimo na posve sjegurnu temelju, ako s obzirom na navedenu palaeontologičku činjenicu cieli kompleks pješčenjaka i vapnenaca šanjske doline uvrstimo u ugljevnu tvorbu.

Učinimo li to, tad nam istim mahom razumljive postaju sve ostale osebine, koje su na pješčenjacih i škriljih Šanjske prodoline opažene. Jasna nam je prisutnost kopnena bilja, te ugljevne tvari a osobito sphaerosiderita, koji je jedan medju najobičnijimi pratioci nasada ugljevne tvorbe povrh ili izpod ugljevnih slojeva.

Sabiruć konačni rezultat svoga iztraživanja možemo reći, *da su pješčenjaci i vapnenci Šanjske doline izpod tercijarnih nasada produljeno i iz istih stršeće udo one zone na ugljenu tvorbu spadajuće, koja počima u okolini karlovačkoj pa se jugoistočno preko Petrove gore kraj Trgove do Novoga proteže.* Konglomerati, sivi pješčenjaci i crni škrilji pretežne su kami, a po riedkih biljevnih ostancih, koji su u njih našasti, spada ciel kompleks na tako zvani *Culm.*

Vapnenci sa navedenom Fusulinom su mladji. Oni su istodobni sa analognimi vapnenci u Koruškoj i indje u Alpah, u kojih se vapnencih spomenuta foraminifera često u izvanrednom obilju pokazuje.

O četvrtoj točki ležećoj u blizini Kupe, o pješčenjacih potoka Petrinje nemogu ništa iz vlastita izkustva navesti, buduć nisam tu točku sam posjetio. Nu ako se oslonimo na rezultate u Šanjskoj prodolini dobivene: nije li opravdana sumnja o tom, da li su ove nasade pravom u eocen uvrštene? Podjimo sada za korak na jug. Tu vidimo na geologičkoj karti po iztraživanjih *Sturovih, Foetterle-ovih, Tietzeovih* silno razvijene eocenske nasade izlučene. Na kojem temelju? — Gosp. Tietze spominje u svom djelu: Das Gebirgsland südlich Glina in Croatien (Jahrb. d. k. k. geol. Reichsanst. 1872. Bd. XXII. p. 269), da je u Brubno-Buzetskoj okolini našao sladkovodnih nasada sa mnogobrojnimi Planorbi. Ti Planorbi imaju po njegovom mnenju njeku sličnost sa *Pl. Sowerbyi Edw.* ili sa *Pl. ambiguus Desh.* koji u anglo-parižkoj kotlini označuju srednji eocen. Nu svatko tko je ikada sravnjivao vrsti ovoga roda od njegova prvoga pojava (Wealden), mogao se je osvjedočiti, kako se slabo isti mienja i kako je težko vrsti razlikovati. Pače ima i drugih rodova koje je dosta težko okamenjene od roda Planorbis razlikovati, imenito rod *Euomphalus* (čest u ugljevnoj tvorbi).

Nije mi ni na kraj pameti, da eocensku formaciju sasma iz geologičke karte njekadanjih banovačkih pukovina izbrišem. Proti tomu govori moje vlastito opažanje na potoku Trepči, gdje sam, kako navedoh, našao Fucoida na *Flysch* spadajućih. Osim toga dopuštam posvema, da je gosp. *Tietze* zaisto na ušću potoka Slatine u Maji našao *Nummulita;* nu nikako nisam osvjedočen, da bi Buzetske sladkovodne nasade sa kamenim ugljem, kakav ljepši nemože biti, samo da ga je u debljih nasada, da to sve, velim, spada na eocen.

Moja ova radnja smjera na to, da se geologička starost tih banovačkih pješčenjaka prikaže priepornim pitanjem i da se uslied toga tim tvorinam u skoroj budućnosti više pažnje obrati.

II. O poreklu eratičnoga stienja u okolici zadarskoj.

Pitanje o njekadanjoj oledbi sjeverne polutke za trajanja kvaternarne dobe prešlo je već na sreću fazu razigrana priepora. Najveći dio geofizika jest ob istinistosti toga pojava podpuno osvjedočen. Svakim se danom množe na sve strane dokazi te njekadanje oledbe. Prvobitnu skromnu theoriju zamjenjuje malo po malo sustavna zgrada fakta, kojih je dokazna snaga neoboriva.

Čim je spomenuto pitanje prešlo u fazu znanstvene investigacije, nastaje potreba da se sve iztakne i razjasni, što bi broj činjenica umnožalo i popunilo. Takova činjenica čini mi se da je eratično ledčasto (kristalino) stienje, koje se u okolici zadarskoj nalazi. Nesamo da je to eratično stienje, koje sa tlom bližnje okolice ništa zajedničkoga neima, veoma zanimiv pojav, nego je ono luč, koja nam razsvjetljuje geografske i hydrografske odnošaje sjevernoga diela jadranskoga mora za kvaternarne dobe, kako ćemo u daljem vidjeti.

Pregledavajuć i uredjujuć Lanzinu zbirku, koja je god. 1875 za naš muzej nabavljena bila, naišao sam na njekoliko ogleda čisto gromadasta i ledčasta stienja, koje je nosilo za me zagonetan nadpis *massi erratici dei dintorni di Zara.*

Razmišljajuć malo o tom predmetu uvidio sam doskora, da bi to stienje zaisto eratično biti moglo, eratično u smislu pristaša teorije o njekadanjoj oledbi, to jest da je do zadarske okolice plazuri ili plivajućim ledom donešeno bilo. Pomislio sam ponajprije na susedni Velebit. koji je za glacialne periode za stalno oledjen bio[1]. Nu Velebit neima gromadasta i ledčasta stienja archaičke dobe. Najstarija formacija u njem razvijena jest *Carbon.* Zadarsko pako eratično stienje jest granit crvena orthoklasa sa riedkim crnim tinjcem i malo amphibola, zatim syenit, micaschist i tinjast vapnenac (micalschist). Krajevi Balkanskoga poluotoka, koji zadarskoj okolici ponajbliže imaju ledčasta stienja, u području su dunavskoga crnomorskoga riečkoga sustava. Niti u prekojadranskih Apenninah neima gromadasta, ledčasta stienja nalična onomu, što se u okolici zadarskoj nalazi.

Sjevero-dalmatinskoj obali najbliži territorij imajući granita, Syenita, Micaschista i tinjastoga vapnenca jesu istočne Alpe. Imenito se gorje Visokih Tura odlikuje množinom silno razvijena tinjasta vapnenca.

[1] Vidi „Rad“ 1877. knj. XXXIX. p. 148. (Tragovi sledbe).

Možemo li mi predpostavljati, da je zadarsko erratično stienje zaisto iz istočnih Alpah? Na to pitanje nek mi bude dozvoljeno odgovoriti analogijom.

Germansko-sarmatska ravnica posuta je na svom južnom kraju, gdje prelazi u prigorja, rubom ledčasta stienja, za koje se je samo to znalo, da s tlom ništa zajedničkoga neima, da je naime erratično; za poreklo mu pako, za način kako je došlo do svoga sadanjega ležišta, ništa se pozitivna nije dalo reći. Napredkom geologije, kad se je sravnjujuća petrografija razvila, spoznali su geolozi, da je stienje germanske ravnice istovjetno sa onim skandinavskih gora, a stienje sarmatske (ruske) nizine zajedničko sa onim Finnlandije.

Čim je taj faktum uglavljen bio, nastala je žestoka prepirka o načinu kako je to stienje u kusovih po više kubičnih metara velikih na stotine milja premješteno bilo. Prepirka se je svršila tim, da se je dokazalo, da su gorski plazuri snašali stienje na svom ledenom hrbtu do mora, a more (koje se je za glacialne periode preko germansko sarmatske ravnice protezalo) odplavilo je svojimi strujami do južne obale od plazura odkinute ledene sante, koje su se napokon na obali nasukale, odtopile i svoj materijal u vodu spustile.

Erratičnih pojava ima u području samih Alpa. Izmedju Genevskoga i Neufchâtel-skog jezera na istočnom obronku Jurskih gora ima veliko obilje erratičnoga stienja često kolosalnih dimenzija.

To stienje sa vapnovitim tlom Jurskih gora ništa zajedničkoga neima, nu točna iztraživanja pokazala su, da to stienje potiče od ove ili one točke Montblankove skupine gorja. Kao što sad to gorje ima znatnih plazura, tako je još znatnijimi bilo pokriveno za trajanja glacialne periode. Ti silni plazuri izpunjavali su dolinu Rhone i pokrivali prostor izmedju jezera genevskoga i Neufchâtelskoga. Kraj tim plazurom činile su suprotne jurske gore, na njih se je orušavala većina materijala što su ga plazuri sa svoga daleka puta donašali.

Način, kojim je erratično stienje od Visokih Tura doprlo do dalmatinske obale, morao je nalikovati više onom kako je stienje od Skandinavije i Finnlandije prenešeno do germansko-sarmatske ravnice, naime kombinacijom puzanja s plazuri i doplavljenjem ledenimi santami na moru.

Kojemu od kvaternarnih plazura da je pripadala zadaća da stienje do mora donaša, tek da se sada, njekom vjerovatnošću do-

duše, nagadjati može. Sa Visokimi Turami u direktnom savezu preko žlieba jednoga pritoka Ečave stojao je silni plazur, koji je svojim ledom izpunjavao celu ravnicu oko gardanskoga jezera i naravno jezero samo. Taj plazur donosio je toliko materijala na svom ledenom hrbtu, da si je nasuo ciele bregove, koji u polukrugu poredno stoječ, dolinu Ečave zatvaraju. Bregovi oko Solferina n. pr. nisu ino nego gruje (Moraine) toga plazura. Dalje taj plazur dopirao nije nego što te gruje stoje. Materijal, što ga je plazur donosio, odplavljen je dalje morem. Ciela lombardezka ravnica bila je naime koncem pliocena velik zaton jadranskoga mora Taj zaton nije jošte bio zasut za trajanja oledbe. To se je dogodilo tek pod konac kvaternerne periode. Osim toga je površina svih mora u isto vrieme nješto više stojala. To je dokazano za Švedsku, Norvežku, Škotsku i Njemačku, te je moralo kod te obćenitosti valjati i za naše jadransko more. Mi dakle predpostavljamo da je plazur gardanskoga jezera stojao u doticaju s morem, pače veoma vjerovatno svoju ledenu masu mjestimice u samo more porivao. Od plazura odkidali su se manji ili veći kusovi leda, a taj je bio morskimi strujami, skupa s ruševnim stienjem, odplavljen prama istočnoj obali jadranskoga mora dok se nije njegdje nasukao i odtopio a ruševno gradivo u more strovalio.

Osim plazura povrh Gardanskoga jezera bilo je i drugih jadranskom moru bližih, koji su za svoj dio mogli ovomu erratičnomu pojavu doprinieti. Plazura je bilo na riekah Brenti i na Piavi, zatim kod Rovereda napokon u žliebovih rieka Tagliamenta i Soče (Isonzo).

Dužnost mi je na kraju spomenuti, da ovo svoje kratko izvješće smatram predbježnim i da ga želim popuniti čim mi moguće bude sabrati materijala za petrografsku prispodobu zadarskoga erratičnoga stienja sa alpinskim iz onih krajeva odakle mislim da to stienje potiče.

Glasovi o „Ogledu rječnika“.

Ogled rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, obradjuje Gj. Daničić. Zagreb 1878, dionička tiskara. I—XII, 1—39.

Na priedlog urednika akademičkoga rječnika pravoga člana prof. dra Gj. Daničića pozvani su osim članova u Zagrebu stanujućih posebnim pismom od 24 srpnja o. g. br. 171 akademici prof. dr. Franjo vitez Miklošić u Beču, prof. I. I. Sreznevski u Petrogradu, prof. dr. V. Jagić u Berlinu i prof. Stojan Novaković u Biogradu, da izjave svoje mnienje, jeda li se s osnovom toga djela slažu, tè jeda li bi se imala i mogla i u čem promieniti ili popuniti.

Prema tomu kako će ocjene dolaziti, biti će one na svjetlo iznesene. Za sada priobćuju se

I.

Pismo prof. dra Fr. Miklošića,

koje je on upravio na dra Gj. Daničića, čim je od njega „Ogled“ primio, i koje glasi:

Dragi prijatelju!

Početkom ovoga mjeseca primivši Vaš „Ogled“ pročitah ga gotovo svega s najvećom radošću i zahvalnošću prema onomu mužu, koji je čitav naš narod obdario tako izvrsnim djelom. Mogu Vam i mogao bih svakomu kazati, da po mojoj misli Vaš rječnik biće medju rječnicima slovjenskih jezika prvi, najbolje odgovarajući zahtjevom znanosti, jednak u vriednosti rječniku slavnoga Grimma.

Vi kažete, da bih ja mogao Vas od pogrješaka odvratiti i u dobru utvrditi i ohrabriti. Drage volje bih učinio jedno i drugo: ali pogrješaka našao nisam, i, šta se drugoga tiče, Vas će u dobru utvrditi mens conscia recti.

Dragi prijatelju! Ovim djelom Vi ćete koristiti ne samo jeziku nego i čitavoj prosvjeti našega naroda. I tako Vaš rječnik biće dika Vam, akademiji i narodu. Neka Vas Bog poživi još mnogo godina, da možete svoje djelo vidjeti svršeno.

U starom prijateljstvu Vaš
Miklošić.

U Beču 8/8 1878.

U drugom pismu, na pitanje g. Daničića, dopušta li da se ovo štampa, dopuštajući to g. Miklošić dodaje: „Ja sam pripravan bio s početka ono, što sam u pismu Vam kazao, svima kazati“.

II.

Pismo Izmaila Sreznevskoga na predsjednika akademije.

Милостивый Государь, г. предсѣдатель!

Разсмотрѣвъ „Ogled Rječnika“ предпринятаго къ изданію Югославянской Академіей, спѣшу выразить Вамъ искренюю признательность за присылку его мнѣ, и, исполняя желаніе Ваше, дать Вамъ отчетъ о впечатлѣніи, произведенномъ на меня чтеніемъ образцовыхъ листовъ словаря и объяснительнаго предисловія.

Какъ ни многаго можно было ожидать отъ предпріятія Югославянской Академіи, имѣя въ виду тщательное приготовленіе разнообразныхъ запасовъ и порученіе дѣла такому опытному и стойкому ученому, каковъ многоуважаемый Ю. Даничичъ, все таки образцовые листы, нынѣ изданные, должны всякого поразить и изумительнымъ богатствомъ подобранныхъ данныхъ, и стройностью, можно сказать, художественностію ихъ постановки. Тѣ же, которые воспитали въ своемъ сердцѣ нравственную обязанность беспристрастно оцѣнять все по достоинству, не могутъ не порадоваться увѣренностью, что Югославянская Академія дастъ человѣческой любознательности произведеніе, достойное стоять въ ряду съ лучшими трудами своего рода. Особенно признательны, кромѣ тѣхъ, для кого языкъ Сербскій-Хорватскій есть родной, должны быть Академіи люди науки, изслѣдователи славянства, надѣющіеся въ предпринятомъ словарѣ имѣть сокровищницу языка народнаго и литературнаго не только новаго, но и прежняго, не только по одному избранному нарѣчію, но и по всѣмъ другимъ.

Если таково дѣйствительно преднамѣреніе Академіи, то можно бы ожидать отъ составляемаго словаря не только всѣхъ словъ языка, общихъ и мѣстныхъ, нынѣшнихъ и прежнихъ, но и — если не всѣхъ, то многихъ, наиболѣе важныхъ — обычныхъ сочетаній словъ, какъ особенныхъ выраженій, нерѣдко дающихъ слова съ особенными оттѣнками значенія. Едва ли желательно допущеніе въ этомъ отношеніи какого-нибудь ограниченія по какому бы то ни было мѣстному нарѣчію, между прочими и по кейкавскому. При этомъ позволю себѣ замѣтить, что и постановка всѣхъ словъ въ словарѣ по произношенію одного избраннаго нарѣчія, мнѣ кажется, едвали можетъ быть допущена одна исключительно безъ всякого ограниченія: кромѣ другихъ причинъ имѣю въ виду, что при переиначиваніи мѣстнаго выговора на принятый можно впасть въ ошибку, принявъ случайную догадку о происхожденіи слова за дѣйствительность, не говоря уже о томъ, что въ произведеніяхъ замѣчательныхъ писателей встрѣчаются слова, какъ-бы нарочно, ими употребленныя въ особенномъ мѣстномъ обликѣ.

Въ отношеніи къ объясненіямъ словъ позволю себѣ два вопроса:

1. Будетъ или не будетъ опущена въ приготовляемомъ словарѣ та особенность объясненій словъ, которою въ свое врѣмя Караджичь поставилъ свой Сербскій словарь выше всѣхъ другихъ словарей Европейскихъ, разумѣю: бытовыя объясненія словъ? Можетъ бить и ненужни большія подробности въ такихъ объясненіяхъ; тѣмъ не менѣе ясное пониманіе значенія многихъ словъ возможно только при помощи такихъ объясненій. Признавая это, составители словарей начали давать имъ мѣсто, и, конечно, другіе не замедлятъ имъ послѣдовать.

2. Имена собственныя людскія и мѣстныя войдутъ въ словарь, какъ видно изъ предисловія и изъ перечня источниковъ, въ очень значительномъ количествѣ. Какъ будутъ объясняемы имена мѣстностей, видно изъ объясненія слова Бачина. Такъ ли же будутъ объяснены и имена людскія? Жаль, если не такъже, разумѣется, въ должныхъ границахъ.

Еще одно пожеланіе считаю не лишнимъ заявить, хотя исполнить его, можетъ быть, уже невозможно: это — приведеніе въ равномѣрную ясность свидѣтельствъ и примѣровъ употребленія словъ. Имѣю въ виду особенно памятники законодательной писменности и извлеченія изъ рукописей. Кромѣ

немногихъ они издаются обыкновенно въ сборникахъ, какъ Monumenta serbica Миклошича, Споменици Сербски Пуцича, Monumenta historica slav. Кукулевича, Arkiv za povjestnicu егоже и т. д. Ссылки только на страницы такихъ сборниковъ для большинства читателей, даже самыхъ прихотливыхъ, остаются безполезными: указанія нужны не столько для провѣрки, сколько для того, что бы судить объ употребленіи слова или выраженія въ то и другое время въ тѣхъ и другихъ случаяхъ; а для этого нужно что бы ссылки указывали на самые памятники съ обозначеніемъ времени, къ которому они относятся.

Замѣчанія, мною высказанныя, искренни; столь же искренне и мое глубокое уваженіе къ великому предпріятію Югославянской Академіи, есть и останется, хотя би ни одно изъ замѣчаній моихъ не было найдено достойнымъ вниманія.

Свидѣтельствую мое почтеніе Вамъ, г. предсѣдатель, г. Даничичу и всѣмъ гг. сочленамъ и сотрудникамъ.

Покорнѣйшій слуга
Измаилъ Срезневскій.

14 сент. 1878. Петербургъ.

III.

Mnienje akademika Adolfa Vebera.

Slavna jugoslavenska akademijo! Na prošnju akademika, Gjure Daničića, izrečenu u predgovoru akademičkoga pokusnoga riečnika, usudjujem se ja i kano akademik i kano filolog svoje opazke podnieti, da taj riečnik bude bolji.

Daničić, koliko razabirem iz njegova pregovora (c 1. a.), piše historički riečnik hrvatskoga jezika od najdavnijih vremenah pa sve do g. 1875., zanemariv pučki neuknjiženi govor, i mnoge pisce 19. vieka, osobito zagrebačke škole, a to su dvie velike pogreške. — Obća sviest naroda, kojoj i on želi po mogućnosti zadovoljiti, čezne i pogiba za pučkim govorom, ter su ga mnogi rodoljubi prilično i pokupili kano cviet hrvatskoga jezika, zabilježivši mjesto, gdje se što govori. Od tih bi se ljudih bilo imalo to blago kupiti, pak upotriebiti; jer medju takovim neuknjiženim i uknjiženim blagom neima, što se ugleda tiče, nikakve razlike, a kritički se može isto tako navoditi, kano i uknjiženo. Da je n. pr. Pavlinović svoje rieči i fraze, što je po narodu pokupio, ustupio Daničiću prije, nego li jih je štampao u Parčićevu riečniku, bile bi mu uprav

onako služile, kano da jih je uzeo od Parčića. — Daničić izpušta iz svojih izvorah mnoge pisce 19. vicka iz razloga, da se u njih neobznanjuje čisti narodnî jezik i da se nije nadati da će se u njih što naći, čim bi se popunilo poznavanje hrvatskoga jezika. Ali se u tom vara. Mažuranići, Preradović, Utješenović, Trnski, Vežić, Kaznačić, Kurelac, Užarević, Jurković, Miškatović, Šulek, Dežman, Vukasović, Golub itd. itd. mnogo bolje poznavaju čisti hrvatski jezik, nego li pisci šematizamah naših biskupijah okolo g. 1870., nego mnogi pisci arkiva, nego Pančić, i mnogi drugi, koje je upotriebio. Tim je Daničić prekinuo historičnost riečnika i podao netočnu sliku našega jezika, komu je tim učinio golemu štetu, što ga je lišio mnogih stečevinah 19. vieka u školi, u uredu, u trgovini, u obrtu, u umjetnosti, u znanosti, a stegnuo u tiesne granice pjesničtva i bogoslovja starije dobe. Pak sve to radi iz nedostatnoga razloga (1. a.), da treba još viditi, kako će se taj plod u svoje vrieme održati, kako će ga primiti i što će s njim učiniti njegovo vrieme. Kad bi taj razlog bio valjan, nebi se mogao pisati riečnik nijednoga sadašnjega jezika, jer sadašnje vrieme može promieniti sada vladajuće izraze, kano što to u svih živućih jezicih i biva. Pak ako je ono njegovo načelo valjano, zašto je ipak upotriebio njeke pisce sadašnjega vremena, za kojih se izraze takodjer nezna, što će od njih učiniti njihovo vrieme? Riečju, taj se postupak Daničićev nemože nikako razumjeti; ali je svakako istina, da taj riečnik ima s te strane za sadašnje vrieme malo praktičke vriednosti.

Daničić upotrebljava kritiku, samo što se tiče korenah i tudjih riečih. Hrvatske rieči izvadja iz indoeuropskih korenah, preskočiv bliže slavjanske; a što se ima do takova rada držati, razjasnio je ovih danah Dr. A. Brückner, docent slavistike na bečkom sveučilištu, na čiju razpravu upućujem sudce; samo mi je napomenuti, da se Grimm, koji je Daničiću uzorom, poziva ponajviše na germanske korene. Ali ma i bio temeljit taj Daničev način, svakako treba da se u riečnik uvede samo ono, što je u znanosti dokazano i utvrdjeno, a da se izostave konjekture, koje pobijaju vlastiti pišćevi izrazi (26. bacati:) Ali svemu tomu treba još potvrde. — Čudno je, što Daničić navadja, koje su u hrvatskom jeziku tudje rieči, a nenavadja, koje su tudje fraze, koja li rieč valjana ili nevaljana, već iz stare knjige kano čisto zlato uzima. što je često ilovato. Tako se kano čisto hrvatske izreke čitaju: Naše tielo ot nebitija v bitije privede. — Er su izvan bitja, da mogu učiniti koje godi dilo: — a non esse ad esse revocavit; sono fuor di

stato itd. Ta nekritička radnja okolo stare knjige, tim je čudnovatija kod Daničića, što je novoj prestrog kritik, zabacujuć silu pisacah, jer da nisu pisali čistim hrvatskim jezikom. Ako se gdje ima uporaviti kritika, to se ima kod naših starih knjigah, koje su, uza sve i stvarne i jezične vrline, pune latinizamah i talijanizamah, ter se po općoj sviesti svih po-zvanih sudacah u naše doba puno čišće piše hrvatski, nego li ustaro. Riečnik bez te kritike, kakovu u ostalom Grímm vjeruo vrši, neima opet praktičke vridnosti; jer se nezna, što jevaljano ili nevaljano, čega se treba držati, čemu li se uklanjati.

Glavno svojstvo svakoga riečnika jest i to, da se lahko može pregledati; u tom smeta Daničićevu djelu dvoje: preobilje primierah i kadkada nelogičko razporedanje gradiva. Istina, da treba svaku promjenu misli točno obilježiti; ali Grimm se često zadovoljava tim, što navodi samo mjesta pisacah; za rieči, o kojih značenju neima dvojbe, nenavodi nikakvih primierah, a kad ih navodi, zadovoljava se često jednim, ili sa dva, tri li. Daničić pako, sliedeć krivo načelo, da sve treba da je potvrdjeno primjeri svega vremena. kojega se nahodi, navadja silu primierah često iz jedne dobe, često posve jednake vrsti. (Vidi str 1. 4, 6; 26. 1; 35. 3, itd.) Da je to načelo krivo, svjedoči i sam Daničić, nedokazujuć mnogih značenjah primjeri svega vremena. u koje se nahode. (Vidi str. 26. 2, stupac). Riečju to je nepotreban balast riečnika, koji će stajati silu novacah. — Da Daničić neporedjuje uviek logički gradiva, dokazuje rieč: *biće*. Na str. 36. 4, kaže, da biće naznačuje stanje, u kom se tko ili što nahodi po njekim osebinama: a) po zdravlju ili po bolesti, po kakvom god dobru ili zlu. Ovdje je u tom pogreška, što se uz genus: po kakvom god dobru ili zlu, uzporedo meće species: po zdravlju ili bolesti, po trudu; — onda ako je genus istinit, suvišno je izbrajati na široko i daleko kano što su: b) po imanju, po bogatstvu, siromaštvu; jer uza sve ovo izbrajanje, okladio bih se, da ima u našoj knjizi i drugih osebinah, koje nisu ovdje navedene. — Kad se kaže (f), da „biće“ znači stanje po razlici, koja je medju ljudma po njihovu poslu, onda je suvišno izbrajati pojedine vrsti ljudih i poslovah (b, c, d). — Kad se u točki 5. kaže: Što jest, ens, Wesen, onda je suvišno reći: o Bogu, angjelima, o čovjeku i ostalom, već je dovoljno reći: o svem; onda točka 5. spada pod 3., što i primjeri dokazuju. Pod 3. t.: Budući gospodin Bog u svomu bitju jedan isti, a pod 5. t.: Imamo se klanjati svijem trijema, kakono ti trijema kipom a jednomu

bitju. — Točka 7. kaže, da biće znači, od čega je nješto načinjeno, materia, pak se navodi primjer: Zdrake sunčane prohode cjelovito bitje ckla; — ovdje biće nije materia staklu, to je staklača, a biće je ovdje abstraktan pojam, pak spada pod 3. točku. — Točka 8. spada pod 4. b.: Pun zloba *biće* (facultates) rasu (8) Nečinjaše zadušbine, kako se njegovu biću (facultatibus) pristojaše (4. b). Neumjestne i nepotrebne subdivizije otegoćuju pregled, što je kod riečnika znatna mana.

Ako se u ovom obsegu, s nepotrebnom množinom primierah i subdivizijah, nastavi akademički riečnik, narast će i do 1000 arakah. Ali uzmimo semo 500. Kad će se to djelo natiskati? Čuo sam, da za 10 godinah. To absolutno nije moguće; jer bi se moralo svake godine natiskati 50 arakah, a svaki tjedan prigotoviti arak za tisak, što se nikako nemože, jer redakcija i korektura trebaju mnogo više vremena. Zato će taj riečnik jedan čovjek težko dovršiti, a što bi onda bilo, da ga, nedaj Bože, mora drugi preuzeti? Tko bi ga nastavio u istom smjeru? Bio bi to ili ulomak ili raznovrstno djelo, kojim se nebi zadovoljilo potrebam naroda, koji od akademijo željno očekuje zakon pisanja.

Daničić piše akademički riečnik jezikom, koji nije akademički, i koliko vidimo njegov razvoj na zapadu našega naroda, koji neće nikad biti jezik akademije, stolujuće u Zagrebu. Pak zašto on to čini? Kaže u predgovoru, da bi to bila nakaza, kad bi se noviji jezik tumačio starim; — na istom temelju mogao bih i ja uztvrditi, da je i to nakaza, kad Daničić i stari jezik tumači novim; premda se vara, ako misli, da je sav noviji jezik hrvatskoga ili srbskoga naroda krenuo njegovim pravcem: protivno svjedoči i čakavština i kajkavština i dosta znatan dio štokavštine, i sva zagrebačka škola, što se sve nesmije prezreti, osobito u Zagrebu, u ovoj akademiji. Trebalo bi dakle uputiti pisca, da onako piše, kako mi ovdje pišemo.

Niti pravopis, koji kani Daničić uvesti, nečini mi se shodan. U pravopis, koji ima već dosta označenih slovah, hoće da uvede znakove još na četiri slova: đ, ļ, ń, ǵ, dočim se sve to može obaviti tim, ako se po mnienju njekoga učiteljskoga odbora piše sad *j*, sad *ȷ*; n. p. djevojka, rodjen; ljepota, bilje itd., što nije u lat. abecedi ništa silovita; dočim oni znaci, kano što to sam Daničić priznaje, u njoj drugo znače, ter se tim pravopis nepopravlja prama svojoj analogiji, već se izopačuje i jako nagrdjuje, da ustim, kako se ti znakovi u štampi veoma lahko oštećuju, ter sam podpuno

osvjedočen, da ta promjena neće kod nas biti nikomu po volji, pak bi akademija mogla ostati osamljena .... kano čudovište!

Napokon svjetujem slavnoj akademiji, da dade izcrpiti sve važnije pisce 19. vieka, osobito one, koji su se bavili znanošću, budući neodklonivim zadatkom akademičkoga riečnika, da nam razpravi terminos technicos svih znanostih i umjetnostih, kojimi smo se bavili, i da jih protumači, ako je moguće, latinskim ili dotičnim europejskim jezikom. Neoprostivo bi bilo, kad bi se u akademičkom riečniku n. p. *kadulja* protumačila da je to njekakva po primorju rastuća trava itd. Poimence pako trebalo bi još izcrpiti:

a) za filologiju Parčićev riečnik 1874. i Sladovićevu Uputu.

b) za matematiku Goluba;

c) za prirodopis Lazića, Marinkovića, Šulcka, Vukasovića, Torbara, Jandu;

d) za fiziku gimnazijske i realačke učevne knjige;

e) za filosofiju Pacela;

f) za ljekarstvo Dežmanov riečnik i Schwarzovo Razudbarstvo;

g) za gospodarstvo Gospodarski list, Zoru Dalmatinsku, Stražimirova Vinogradara i druge dotične školske knjige itd. itd., tako po prilici dalje. —

U ostalom se s Daničićevom radnjom slažem, ter ako se uvaže i ove moje objektivne, i možda koga drugoga opazke, bit će i nam i njemu monumentum aere perennius, što mu od srdca želim. Bez zamjere! U Zagrebu 3. studenoga 1878.

A. Veber,
akademik.

IV.

Pismo Stojana Novakovića predsjedniku.

Gospodine predsjedniče!

Odavno je već u mojim rukama ogled „Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika“ od g. Đ. Daničića. I onako sam se pripravljao, da na hartiju stavim refleksije, koje mi se javljahu, dok sam vrstu po vrstu razgledao ovaj novi rod truda Daničićeva, a zateče me poziv Vaš u ime akademije jugoslovenske, da je *„pismeno ubaviestim jeda li se s osnovom toga djela slažem, ili nebi li se imala ili mogla u čiem promieniti ili popuniti“*. Taka, i toliko za me laskava, čast pooštrila je volju moju, te se sklopio ovaj niz razmišljanâ i karakteristikâ, koji Vam imam čast podnijeti.

Gledajući pred sobom djelo to u ńekoliko odlomaka, koji su u ogledu izneseni, najprije mi je pažńu privlačila opća i glavna karakteristika onoga mjesta, koje ogled zauzima među dosadašńim našim rječnicima, i onoga položaja, koji on hvata u periodu našega kńiževnoga razvijańa sadašńeg, u kojem smo i sami radnici.

U onom popisu izvora, koji u ogledu Rječnika pred predgovorom nalazimo, nabrojah, osim Vukova, ravno sedam pisaca, koji su i prije ńegova prvoga izdańa (od 1818) na rječniku radili. Najstariji je *F. Vrančića Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et hungaricae*, štampan u Mlecima 1595; za ńim dolazi Dubrovčanina *Mikaļe Blago jezika slovinskoga*, štampano prvi put u Loretu 1649 i drugi put u Ankoni 1651; po tom *A. della Belle Dizionario italiano-latino-illirico*, štampan u Mlecima 1728; po tom *Bjelostjenčev Gazophylacium, s. latino-illyricorum onomatum aerarium*, štampan u Zagrebu 1740, po tom *Jambrešićev Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica*, štampan u Zagrebu 1742, po tom *J. Voltiggi-ja Ričoslovnik iliričkoga, italianskoga i nimačkoga jezika*, štampan u Beču 1803 godine, i najposlije *Stulićevo Rječosložje illirsko-talijansko-latinsko*, štampano u Dubrovniku 1806 godine.

Svi ovi rječnici skroz su pronikli karakteristikama svoga vremena, ma da su u pogledu misli o *cjelini* jezika narodnoga daleko naprijed pred mislima istoga toga vremena. Kao što bi drugo što i očekivati bilo teško — oni svi stoje, ili praktikom ili teorijom ili neodoļivom za tadašńu literarnu snagu niskoćom gledišta, svaki u svojoj tijesnoj domovini, svaki pod potpunom vlašću idejâ i uplivâ one kulture, u kojoj su se do literarnog razvitka uzvisili. Ako gdjekoji i jeste u ńečem ispred vremena svoga, ako bi u gdjekoga i bilo duha, da se vrh toga vremena digne — težina suvremenih prilikâ, tjeskoba obzorja i puta, slabost tadašńe literarne pokretne snage činaše, da od tih radnika nijedan ne mogaše ni iz bliza ugledati onoga prijegleda iz visoka, u jasnoj ničim nespriječenoj širini, koji je nagrada drukčijih truda i drukčijega vremena. Ja ovijem ni iz daleka nijesam rad ni u najmańe umańivati slavu i zaslugu tijeh ļudi, niti spomenu ńihovu kratiti poštovańe, koje im se prema tome duguje; htjedoh samo da im odredim karakteristiku prema današńem vremenu, jer što prema današńem vremenu oni niže stoje, tim je to vrijeme daļe u naprijed odmaklo, a to i jevropskom općom prosvjetom i našim vlastitim na domu napredovańem. Kao što je misao i literarna radńa onih vremena bila

vezana na tijesni krug pojedinih oblasti, tako je i leksikograf na taj tijesni krug ograničen bio. Nijedan od gore pomenutih pisaca ne bijaše na čisto ni s imenom jezika, kojemu leksikografski trud svoj posvećavaše, ni s cjelokupnim glavnim karakterom, ni s ostalom rodbinom, ni s unutrašńim zakonima toga jezika. Gramatičko izučavańe jezika, koje je kadro prosuti toliko svjetlosti na onu snagu, kojom jezik živi, koja mu i jedinstvo drži i raznolikostima to jedinstvo prekoračiti ne daje, još ne bješe, može se reći, ni u povojima. Bez ńega pak leksikografska radńa ne može izvršiti svoga zadatka onako kako valja.

U ostalom već se za te trudbenike može reći, da im jezikovno jedinstvo srpsko i hrvatsko svjema lebđaše pred očima, svi mu tražahu i spoļnoga obiļežja, ali ne u kome god narodnom imenu, nego u imenu rimske oblasti *Ilirije* (najveći ih broj drži to ime), ili u imenu *slovinskom*, koje odabra *Mikaļa*. Polazeći sa drukčijih historičkih teorija i gledištâ u razumijevańu historijskih činńenica, i mnogo idući, prema svome vremenu, za klasičkom školom, u kojoj su obrazovani, svi su ti pisci više imali na umu, da po običaju vizantijskih i zapadnih pisaca čuvaju staro ime bez obzira na promijeńene okolnosti. Te okolnosti kao da su im se prema starini nedovoļno osobene činile, da bi ńih radi trebalo ime mijeńati. Uza sve to mnogi od gore pokazanih rječnika nijesu upravo ni postali iz žeļe da se *naš* jezik pozna ili pokaže, nego iz potrebe, da se drugi koji, a osobito latinski i italijanski, lakše može naučiti. Dubrovčanin Mikaļa, u svem je tome naprijed, i on mjesto *ilirskoga* već upotrebļuje ime *slovinsko;* ali šta je i time kazao? *Slovinsko* je sa svijem drugoga značeńa u etnografiji slovenskoj, i niti je Mikaļin rječnik rječnik *jezika slovinskoga*, niti je narod, koji onaj jezik govori, *narod slovinski*. Etnografsko ime ne treba da se smišļa i po naučnim kombinacijama nadijeva, ono je rod historijskoga života narodnog — i ako je toga života bilo, i pošļedak ńegov ne može biti niti sumńiv niti neznan. Mikaļa ili nije imao toliko obavješteńa (što prema vremenu samom i treba najprije misliti), da pozna u čem je upravo stvar, kako se zove narod kojemu je on rječnik pisao, ili ako je to znao, nije mu dostalo odlučnosti, da svoje misli i kaže onako kako su mu u pameti bile. Toga radi je, kako ja držim, mogao postati naziv *slovinski* i u Mikaļe i u mnogih drugih pisaca zapadnih, koji su imali potrebu, da onake ideje iskazuju.

Pa nije samo to znatno, što se cjelini, o kojoj je nejasnih osjećaja na svaki način bilo, nejasno i rđavo određeno ime daje, nego je prema tome i znańe o toj cjelini stajalo. Za svjedočanstvo upravo toga, kako jasne ili nejasne misli o pojedinostima otkrivaju jasnost ili nejasnost misli u cjelini, i napisao sam ovo ńekoliko riječi, jer mi vrijednost ovakih znaka i naprijed treba. Pa ne slaže li se s tijem i sve ostalo? Ko je znao onda *kolika* je *veza* srodnih ili jednakih dijelova one jedne cjeline, o kojoj su slutili, *kolika* li je *čvrstoća* te veze, *kolika* li *razlika* među jednim i drugim, i *otkud* ta *razlika* dolazi? Ko je znao kakvi su nȅ unutrašńi zakoni — koji se ni o drugim jezicima onda nijesu znali — nego kakva su ostala obiļežja jezika, kome se rječnik piše, n. pr. prema ńegovoj bližoj i daļoj rodbini? Za sve to vaļalo je imati i građe drugojačije skupļene, prema takom mišļeńu skupļene, i vaļalo ju je drugojačije obraditi, a to se onda nijedno nije moglo po vrlo naravnim uzrocima.

I što je najglavnije, još su sa svim različiti naučni principi, po kojima su onda obrađivani rječnici, i po kojima rječnike današńa nauka obrađuje. Čini mi se, da bi se razlika ondašńe i sadašńe obrade rječnika najbolje obiļežila, kad bismo ondašńu nazvali *subjektivnom*, a današńu *objektivnom*. Onda je pisac sebe i svoje znańe i mišļeńe istavļao, i ko hoće da pozna djelo i da nađe mjerilo pouzdanosti samoga posla, vaļalo mu je najprije kritikom omjeriti pisca i tačno definisati ńegov naučni karakter. S toga se sve što pisac kazuje, rijetko kad potvrđuje primjerima, no uvijek se mjera pouzdanosti osniva na mjeri lične pouzdanosti piščeve. Današńi pak pisci rediguju svoje poslove tako, da nam ńihovi citati stoje kao izvedeni zakleti svjedoci i tumači, te ko ne bi htio vjerovati piscu, ne mora ni čitati ono što je on pisao, već može samostalno graditi tumačeńe značeńa po privedenim u primjerima potvrdama i svjedočanstvima.

Uz gore istavļeno tijesno provincijalno gledište, koje naročito u *stvari* nije moglo obuhvatiti svega naroda, uz malo čas osvijetļeno nisko literarno gledište leksikografske subjektivnosti, uz dva, dakle, glavna nedostatka — tijesan prijegled i malu dubljinu ponirańa u jezik — svi ovi poslovi nose još jedan osnovni nedostatak, a to je *ograničenost po vremenu*. Svi oni kazuju što sami znaju ili što su u svom životu i radu mogli naučiti, a prostrano *poļe prošlosti u samome jeziku*, tako puno pouke i za filologa i za historika, onako

isto kao i *polje suvremenoga prostranstva jezikovnog po svjema krajevima naroda* — za ńih ostajahu neprestano zatvorena knńiga. Toga radi im ostaše nepoznate tolike i tolike naučne istine, koje su s historijom jezika vezane, i iz historije se jezika crpu, ili one svijetle pouke, koje izviru za cio jezik iz međusobnog poređeńa pojedinih mu dijalektičnih osobina.

Među tijem svi ovi pisci čine jedan period u našoj leksikografskoj knńiževnosti, period, kojemu smo ńeke glavne crte, karakteristike radi, istavili. Za ńima dolazi jedan pisac, koji je u ńečem mnogo na ńih nalik, ali koji ih opet u svem tako nadilazi, da svojom radńom otvara savršeno nov period. Taj je pisac Vuk Stefanović Karaǵić. Negov Српски рјечник u izdańu od 1818 već širi znatnu i realnu svjetlost našega vijeka na tolika tamna pitańa, koja su u onih naprijed pomenutih pisaca onako nejasna i zamagljena. Pokraj čiste svijesti o jezikovnome jedinstvu jasno i precizno izkazane u samome imenu rječnika, u Vuka su sva ostala pitańa, koja malo čas pomińasmo kao tamna, u naših zapadnih leksikografa, daleko jasnija, ma da ih ni on sva ne dodiruje. On ne samo govori o *dijalektima* toga jezika, nego im i tako bilježi znake, da se lti znaci ni do danas nijesu promijenili. U dijalektima pak uhvaćeno je već po sebi jedinstvo jezikovne etnografske teritorije. Položaj jezika prema rodbini, n. pr. prema ruskome i starome slovenskome Vuk već iskazuje tako jasno i precizno, da to ńegovo iskazivańe čini epohu u historiji našega jezika na srpskom istoku. Kolika je preciznost i jasnost tih ńegovih misli vidi se po ideji i pravcu ńegova pravopisa, u kom su sve te ńegove misli i vidljiv oblik dobile. Tako je on cjelinu srpskoga jezika shvatio i osobine mu obilježio poglavito na onoj strani, gdje je po davnašńim tradicijama sredńevjekovnog literarnog jedinstva u crkvenome staro-slovenskome jeziku bilo mnogo i običaja i naklonosti k miješańu.

Osim toga Vuk zastupa jedan izvjestan, oštro obilježen pravac. Kao radnik XIX vijeka, obasjan odmah s početka visokim naučuim principom objektivnosti, on se istavlja kao pouzdan i čist glasnik *jezika narodnoga*, te kao čovjek duboke svijesti i misli on nas uči poznavati taj jezik i vodi nas po tvorionici ńegovoj nè da budi o čem *svoje* misli pokaže, nego da s nama zajedno uči šta ondje ima, šta od toga biva i po kakvim zakonima biva. Tako se dogodilo da je u našem narodu pravoslavni istok pomogao katoličkome zapadu načinom neočekivanim, ali punim koristi i naknade za starije usluge. Na zapadu, kao što je u opće poznato, niko ničim nije

smetao razvoju jezika narodnoga, on se i podigao u literaturi od XV vijeka počińući, i razvijao se mirnim prirodnim razvojem bez borbe. Među tijem odsutnost borbe uspavala je nauku, i učinila je, te se baš na istoku počelo dublje i rodnije naučno razmatrańe jezika narodnoga, te se na istoku razvio pravi naučni pogled na ń. Žar borbe kao da je prirodni uvjet, bez kojega, može biti, ne bi ni bilo Vuka St. Karaǵića, ili ako bi ga i bilo, on bi bio drugojačije. Ova borba učinila je, te su tolike i tolike tačke u znańu o jeziku našem odmah rasvijetlene.

Kao što Vam je, gospodine predsjedniče, poznato, Vuk izlazi u srpsku književnost u doba još nesvršene borbe o tome, kako će se među Srbima pisati, da li narodnim ili *književnim* jezikom. U ono vrijeme je još na jako vladala u književnosti srpskoj sredńevjekovna tradicija o književnome crkvenome jeziku, pa ona, ako bješe pokolebana, ne bješe iskorijeńena. Za to knige sve bez razlike predstavljahu čudnu mješavinu jezika, i kako su i sami oni književnici, koji su bili za narodni jezik u načelu, držali običaj te mješavine kao dobar zakon, na koji se svaki dužan bio barem po mogućstvu obzirati, to je Vuk, pozvavši pod svoju zastavu sve one koji hoćahu da se bore protiv te i nenarodne i neprirodne mješavine, i u Rječniku dao izraz tome načelu i prodahnuo ga obilježjem najčistijega narodnoga jezika. Drugim riječima, čist i nečist narodni jezik bijahu tada na dnevnome redu. Istavivši se sam na bojište za narodni jezik i ńegova prava, objavivši, da je u narodnome jeziku pravilnosti, koliko u ma kome drugom, ako bi se samo dobro proučio, proglasivši, da bolje osnove za književni jezik ne može biti od samoga narodnoga jezika, i učinivši sve to na suprot tadašńem miješanom i nepravilnom književnom jeziku, *Vuk* je u tom Rječniku *bježao kao od žive vatre od svega što je iz knige i književno*. S toga mu je Rječnik izašao *rječnik narodnoga govornog jezika i jezika narodne tradicionalne (usmene) u svem narodu poznate i usvojene literature*, u koliko je bilo mogućno pohvatati leksičko blago toga velikoga prostranstva. Pored značeńa iz narodnoga nekńiževnog govora nema u ńemu nijednoga značeńa, koje bi se bilo u književnosti razvilo, nema nijedne riječi ni narodne, a kamo li književne, koja bi pripadala ma kome književnom izvoru, koja bi, na priliku uzeta bila iz starijih leksikografa. Sve riječi, koje su u ńemu, crpene su neposredno iz živih usta narodnijeh; s toga im je tako do sitnica tanko bilježen ńihov glasovni oblik, do najvećih pojedinosti akcentuacije. Drugo izdańe toga rječnika, na priliku, jeste

zbor svega onog znańa ili biļeženа leksičkog, koje je Vuk do pred kraj svoga života prikupio.

Rječnik je, dakle, Vukov već čedo novije literarno-kulturne borbe. Ovaj uzrok postańa ńegova pribavio mu je osobito mjesto u literaturi rječnikâ, i postao je objašńeńem tolikih osobinâ ńegovih. Kad su na sve strane pobijedila načela, za koja se borio Vuk, kad je čisti narodni jezik primļen za osnovu kńiževnoga jezika, i kad je došlo na red, da se u literaturi obdjelava, Rječnik je Vukov postao osnovom jednoga novoga kńiževnog jezika i u literarnoj stilističkoj praktici i u gramatičkim poslovima i našim i slovenskim, pa je to i ostao sve do današńeg dana.

Među tijem nikakav jezik nije dovoļno samo onako leksikografski obdjelati, kako je to učinio Vuk. I filologija, kao i svaka druga vrsta literature ima svoju polemičku literaturu, koja u doba borbe raspaļuje duhove i kreće osjećańa, da sebi biraju mjesto na lijevoj ili na desnoj strani. U doba borbe samo se gleda na pobjedu i poraz, a sva druga, po stvari znatnija, pitańa sklańaju se s dnevnoga reda kao sporedna. Najplemenitijoj vrsti take polemičke literature može se pribrojati Vukov srpski rječnik. Ali ma koliko da je Vuk naspram svijeh zapadnih leksikografa krenuo stvar naprijed, ma koliko da je dokazanom prevelikom naučnom objektivnošću svojih priopćeńa obogatio znańe o narodnom jeziku, i ma koliko da je moću svoga rijetkog uma i talenta prosuo dotle neviđenu svjetlost na jezik narodni, opet je iza ńegova rječnika ostalo mnogo pitańa neraspravļenih, mnogo strana nepretresenih.

Što se tiče samoga živog jezika narodnog, imalo bi se još mnogo posla, da se Vukov rječnik popuni baš s onog gledišta na kome je. U ńemu je promatrańe jednoga čovjeka, promatrańe svakojako bez potpune sistematičnosti i ne uvijek iz bliza. Vrijeme u koje je Vuk radio bilo je tako, da mu je teško bilo imati pomagača, baš da je i bilo voļnih za to ļudi, jer nije bilo mnogo ļudi, koji su čisto i pouzdano mogli znati, šta Vuku treba, i kako mu to treba zabiļežiti. Tako ńegov rječnik, ponikao iz truda jednog čovjeka, koji je najveći dio svoga vijeka proveo u tuđini, vraćajući se kad i kad na razne krajeve svoga naroda, predstavļa leksikografsko blago jezika narodnoga u glavnim općenitim potezima. U ńemu niti je tražiti niti naći sve dijalektičko blago, koje ulazi u krug našega narodnog jedinstva niti sve one razne leksičke krugove, koji ne bi trebalo da izostanu iz potpunoga rječnika. Kao što je svakome iz posmatrańa jezika poznato, rječnik svakoga jezika ima

dva dijela, jedan opći a drugi osobeni, koji ńekom treba, a ńekom ne treba, te se toga radi po krugovima dijeli. Krugovi su ti u svezi s različitim poslenim krugovima. Kad čitamo literaturu, već nalazimo u različitim kńigama, pa i u različitim piscima onaj opći i onaj osobeni rječnik, rječnik kruga onoga pisca ili onoga posla, o kojem se piše. Riječi ńeke i mnoga značeńa riječi, koja se nalaze u propovjednika, zaludu ćemo tražiti u matematičara i fizičara; drugim se (donekle) riječima pjeva, a drugim pripovijeda; drukčiji je jezik sudije, a drukčiji radnika, drukčiji svakoga majstora i svakoga zanata. Razlika stila, koju svak ima na ustima, dolazi mnogo puta ne od prave stilističke (u stvari logičke i sintaktičke) nego i od leksičke razlike. Ne upućuje li se obično, dokaza radi da je jedan anonimni članak ovaj ili onaj pisao, na ovu ili onu riječ, frazu ili obrt? Kako literatura teče i postaje iz života, sve se te razlike iole razvijenog društvenog života prenose i u literaturu i još većma granaju u ńoj. Jezik, dakle, oračâ, kopačâ, kosačâ, mlinarâ, drvodjeļâ, mesarâ, lovacâ, ptičarâ, pčelarâ, vinarâ i vinogradarâ, voćarâ, čobanâ, trgovaca, seoskih starješinâ i svešteníkâ, rudarâ, kuvarâ, vračâ, vidarâ, preļâ, tkaļâ, praļâ — jezik svadbe i sijela, bolničke posteļe i djetińe kolijevke trebalo bi da se s jednom istom ńegom i pažńom do dna iscrpe i s osobitim obiļežjem svoga izvora u rječnik uvede. A isto tako ulaze u rječnik, kako već naprijed napomenuh, dijalektičke osobine pojedinih prijedjelâ. Kao god što biļe i životińa bira sebi mjesto gdje će se nastaniti, živjeti i množiti, tako isto su i ńeke riječi poznate samo na jednom kraju naroda, a na drugom nijesu. I kao što se riječi, zajedno s plemenima u kojima žive, prenose i sele, možemo ih još u jednom pogledu uporediti. One imaju prema raznim prijedjelima ili raznim krajevima naroda različitu moć aklimatisańa. Jedan se korijen u jednom prijedjelu — što će, filološkim jezikom govoreći, reći u jednom dijalektu — aklimatiše, dokle u drugom propadne; u jednom potjera mnoštvo izdanaka, dokle u drugome veoma zakržļavi i jedva se u životu zadrži. Ima i takih korijena i riječi, koje već i po prirodi svojoj ne mogu živjeti izvan ńekih mjesta i ńekih prijedjelnih dijalekata. Riječi primorskih niko ne zna u unutrašńim planinama; rječnik opet gorskoga stanovnika Koma i Durmitora zar može biti u svekolikoj potpunosti poznat stanovniku barovite Mačve? Veliku razliku čini i susjedstvo okolno, te uzajmica riječi italijanskih, maģarskih, turskih jasno pokazuju, kako su nam razni

dijelovi naroda pod različitom komunikacijom i pod različitim uplivima susjedstva.

No među tijem baš toga radi što riječi tako jako liče na izdanke iz korijeńa, i jeste potrebna cjelina u prikupļańu ńihovu. U gomilama jezikâ postalih od jedne iste osnove ili od jedne iste gomile korijena javļa se na sve strane slučaj, da jedni korijeni ili nastavci nabujaju i obilate izdanke istjeraju u jednom plemenu, dokle u drugom jedva trag svoj održe, ili im se jedva u starijoj historiji toga istog plemenskog jezika slab trag pokazati može. U takim prilikama od velikoga je i interesa i pouke pokazati tu razliku. Toga radi je potrebno poređeńe s jezikovnom rodbinom. Bez toga se nikad ne bi izradile one providne i punoćom svoje zakonitosti toliko ponosite fonološke i morfološke sisteme, kojima se s pravom ponosi lingvistička nauka novijega vremena. Isto ono naučno načelo, po kome je danas i gimnazisti jasno za što se u *dužina* korjenito *g* pretvorilo u *ž* a *knegiňa* nije, i čega radi je korjenito *k* u *vječni* postalo *č*, ma da takoj promjeni danas nikakva vidļiva uzroka nema, prenosi se i u izrađivańe rječnika, i s ne mańom korišću. Iskupļajući sve izdanke jednoga korijena na jednu gomilu, tek tako nalazimo i poznajemo i snagu i karakter samoga korijena. A udubļujući se tako u život korijena i riječi iz ńih postalih, udubļujemo se u historiju ideja. „L' étymologie c' est une science accessoire de l' histoire“ piše E. Littré[1]. Taj svijet, pun šarenih promjena, ukazujući *zajedničke krugove ideja* iz davno prošastih vremena, otvara se pred nama leksičkim i etimološkim poređeńem. Koliko je draži i slasti samo u ńemu?

Gđekojim od navedenih gledišta za potrebu izučeńa domaćih dijalekata još je i odgovorio Vukov rječnik, ma da nijedno nije do kraja iscrpao i apsolutno nije mogao iscrpsti. Ali ima gledištâ, koja su spram plana i tendencije ńegova djela morala ostati i netaknuta.

Govoreći naprijed o zapadnim leksikografima ja sam istavio kao jedan od ńihovih nedostataka *ograničenost po vremenu.* Oni svi, kao što je tamo rečeno, predstavļaju jezik u datome jednome momentu. Ni malo više ne čini ni Vuk, s tom samo razlikom, što se ńegovo predstavļańe toga momentanog stańa jezika odlikuje tolikim unutrašńim savršenstvima i dostojańima. Među tim baš je u tome pravcu napredak postigla nova filološka nauka. Nema danas stvari

[1] Histoire de la langue française. Études. 5me édition. I 25.

za koju bi se mislilo, da nije dostojna da ima svoju historiju, pa kad se misli, da je tako potrebno i dobro uza svaki početak rada na čem bilo poznati mu historiju, kako se nebi razloga imalo razmatrati i život jezika s historijom u rukama? *Poređeńe sa stańem u rodbine* i *promatrańe kroz cijeli tok historijskoga života*, to su ona velika historijska načelâ, kojima filološka nauka XIX vijeka izađe na onu visinu, na kojoj je danas vidimo. Glavni zastupnik toga historijskog promatrańa života jezikovnog Jakov Grim evo kako govori o tom principu u pogledu na leksikografiju ńemačku. „Najpreča je potreba, da se cijeli prostor svega novoga ńemačkog perioda što je moguće potpunije iscrpe, te *da se tijem postigne ne samo razumijevańe pojedinih izraza*, nego i da se ļubav k zaboravļenim kńiževnicima toga perioda podstakne. Ništa gore ne bi bilo nego oči od starine odvratiti, pa bez obzira i na što drugo ńemački rječnik ograničiti na kratak prostor sadašńega vremena, kao da ima kakvo vrijeme, koje bi se dalo razumjeti samo iz sebe i bez onoga što je vremenom zastarjelo.[1]“ A evo kako o tome govori E. Littré, znameniti leksikograf francuski. „Svaki živ jezik ima tri mijene: *suvremenu upotrebu* u pojedinim periodima, koja s ńima zajedno prolazi; *arhaizam*, koji je ńekad bio suvremena upotreba i koji objašńava i razmršuje ono što je za ńim došlo; i na pošļetku *neologizam*, koji, *ako je u rđavim rukama, kvari*; ako li je u dobrim, u napredak razvija jezik, dokle vremenom i sam ne postane arhaizmom, koji će se za razjašńavańe potońih faza jezika upotrebļavati“[2]. „Moj posao je sklopļen — govori E. Littré na drugom mjestu — iz dva različita, ali među sobom vezana dijela. U jednom su različita značeńa, uređena po ńihovom logičkom redu, s primjerima iz klasikâ ili ostalih pisaca, koji upotrebu riječi potvrđuju. U drugom je historija odnošaja riječi prema dijalektima i romanskim jezicima, i na pošļedku je etimologija. Ta se dva dijela među sobom popuńuju; jer onaj prvi, u kom je upotreba sadašńa, čvrsto je vezan za drugi, u kom je historija i postanak. *Ta se dva dijela mogu i razdvojiti, i obično su do sad i razdvajani; ali je prvi bez drugoga kao drvo bez korijena, a drugi bez prvoga kao drvo bez svojega grańa i lišća*“[3]. A naprijed na jednom mjestu govori isti pisac: „Ako se jeziku stanu nametati

[1] Deutsches Wörterbuch, I. pristup, str. XVIII.

[2] Littré E. Dictionnaire de la langue française. I. Paris, Hachette 1863. III—IV.

[3] Ibidem XXXVII.

pravila po općenitim i odlučnim razlozima, kako ih koje vrijeme može imati, može se najlakše upasti u samovolju. Toj zloupotrebi historički rječnik na prečac zatvara put. *Kao što on istavlja ono što jest (les faits), on u jeziku postaje što su u prirodnim naukama positivna promatrańa i iskustva*“[1].

To znači, da se bez historije u ispitivańu jezika ni kročiti ne može, i da je historijsko promatrańe potrebno ne samo radi gole potpunosti nego baš radi naučnosti istraživańa. Pitańe je samo, gdje se *u nas* mogla naći ta historija?

Doista je starim leksikografima — počińući od Mikalje kao prvoga ozbiljnoga leksikografa našega jezika, pa svršujući na Vuku s prvim izdańem ńegova rječnika[2] — teško bilo misliti na historičko promatrańe. Ono, po sebi već, pretpostavlja izrađenu misao o cjelini naroda i o jedinstvu ńegovih spomenika, rasturenih na sve strane i pismom i provincijalnim centrima, i religioznim i političnim svezama. Toga pak svega vrijeme ńihovo nije imalo. Ali danas kud smo i kamo mi u tome odmakli? Složna radńa dva tri naraštaja odgrnula je sredńevjekovni pepeo sa tolikih spomenika, očistila ih, sabrala ih u zbirke i izdańima učinila pristupnim svijetu. I jači od našega narod imao bi se u ovom pogledu čime ponositi. Danas mi možemo s ponosom reći, kako svom jeziku možemo pokazati pisanih spomenika od početka XIII vijeka, kroz jedan prostor od svojih 700 godina. Inače nemila i zla sudbina našega naroda, što je za rana potpao pod vlast više središtâ, za ove je poslove bila od koristi. Politični i religiozni rascjep učinio je, te se kretańe književnosti i pismenosti javilo na ńekoliko mjestâ, po raznim uplivima i samostalno jedno od drugoga. Istoga uzroka radi ti su nam centri vazda počińali sami od sebe, ređajući se ńekako po periferiji narodnih granica, i razvijajući svaki svoje oblasne osnove. Opomenite se centra hrvatsko-slovenskih glagoljaša, centra dubrovačko-dalmatinskih pjesnika, centra hrvatskih protestanata i katolika, centra bosanskih fratara koji se služahu ćirilicom, i istočno-srpskoga centra. Svi su ti centri ostavili koji ranijih koji poznijih spomenika, koji više koji mańe. Pošledńi, istočno-srpski centar ima spomenikâ od prije sedam stotina godina, u kojima žicu narodnog jezika nije teško raspoznati ispod srpsko-slovenske navlake. U zapadnim spo-

[1] Ibidem V.

[2] Po govoru o Đurđa Brankovića kronici i o pomenicima vidi se, da Vuku ni tada nijesu bile sa svijem zatvorene ideje o historičkom promatrańu jezika.

menicima obično se nalazi još čitsiji jezik narodni, jer u katoličkih pisaca nije ni malo smetao upliv staroga slovenskog, privilegisanog književnog jezika, kojega je upliv na istoku toliko nadmoćan bio. Ali kad se prođe sva ta lista, kad se pobroje spomenici nađeni i izdani, jasno je, koliko je tu obilje građe za leksikografa, građe, u koje je često u divnoj krjeposti tvorna struja narodnoga jezika. Koliko li mora biti pouke i slasti pratiti jednu istu riječ kroz sva ta središta, vidjeti jedinstvo u značeńu i upotrebi, tako često ponovljeno, ne po kakvom dogovoru niti po sili kakvog centralnog književnog upliva, nego po sili književne jezikovne zajednice, a baš nehotice nasuprot onim razdornim silama?! Ne vuče li nas patriotska briga, da poželimo luču svjetlosti, koja, zbliživši jedno uz drugo ono što jedno od drugog bježaše, može neobičnom logičkom silom činenica nagnati rasturene umove da potraže zajednicu, na koju sve upućuje? . . . . Ne mami li nas slast naučna, da tamne strane svoga jezika vidimo u potpunoj sjajnosti spram svjetlosti tolike i tako raznolike građe i po vremenu i po obliku? . . . .

Razumije se, da ova strana radńe nije ni darnuta Vukovim rječnikom. Rječnik taj, kao rječnik momenta u vječitome i neprekidnom kretańu jezika, nije ulazio u historiju, ma da je historija baš onome zadatku, za koji je taj rječnik u borbu stupio, najviše mogla pomoći. Jedna samo leksikografska radńa otškrinula je vrata toga novoga svijeta, otvorila nam voļu na tu vrstu izgleda. To je Daničićev Рјечник из књижевних старина српских. I—III. Биоград 1863—64. Da bismo s jedne strane poznali, kakve su u opće koristi historički rječnici, i kakve se stvari mogu poznati i razjasniti historijom riječî, navešću mjesto drugih primjera ńekoliko riječi, koje smo mogli objasniti već gore pomenutim Rječnikom iz književnih starinâ srpskih, bez drugih pomoćnih sredstava. Pogledaću najprije neka imena mjestâ.

U čačanskom okrugu u srezu karanovačkom u Srbiji ima selo koje se zove *Otroci*. Ako bi se ostalo samo pri današńem stańu jezika, niti bi se moglo kako vaļa objasniti ime selu, niti bi se to i po Miklošićevom Lex. palaeoslov. potpuno postiglo, da nam nije naših spomenika iz onoga istog vremena, iz koga je i ime selu, po kojima doznajemo, da se onijem imenom zvala vrsta državļana u staroj državi srpskoj. Ime im dakle, i ako već zaboravļena značeńa, još i sad živi u nekadašńoj naseobini ńihovoj. Uz riječ, dakle, objasnili smo i drugo koješta. S lijeve strane puta od Niša u Prokupļe ima selo, koje je na austr. đ. karti zapisano *Merešina*. G.

Ļ. Kovačević, koji je na mjestu bio, kazivaše mi, da se to selo zove *Merošina*, i opomenu me na staru **мѣропьшиноу**. Kad ne bismo iz starih kńiga znali, da je **мѣропьшина** terra quam tenent coloni **мѣропьси** dicti, ne bismo nikad pronašli začeńe ove žive riječi, i ko zna koliko bi se toga radi nepogođenih etimologija izvrzlo. *Mađer* selo nalazi se u srezu požeškome okruga užičkoga. U današńem živom jeziku toj riječi nema traga, među tijem iz Daničićeva rječnika vidimo, da je jednome katunu, koji je car Stefan dao crkvi Arhanđelovoj u Prizrenu, bilo ime **Мађерци**, i da je **мађерьнице** μαγερεῖον coquina. *Prńavorâ* ima puno po narodu našem, ponajviše uz manastire. I ńima bi teško bilo pronaći značeńe, kad se ne bismo mogli koristiti starim jezikom, iz koga vidimo da je **прониꙗ** πρόνοια, fundus ad usumfructum datus, da je **прониꙗрь** usufructuarius, te da *prńavor* nije ništa drugo nego **прониꙗровь**, izmijeńen glasovnom korupcijom narodnoga govora. U srezu crnogorskom okruga užičkog nalazi se selo po imenu *Paramun*. Lako bi bilo pronaći da je to παραμονή, ali mnogo teže objasniti, otkuda uz domaću tako jako raširenu i poznatu riječ *stražu* da se utvrdi grčki *paramun*. Među tijem Dušan u svojoj hrisovuļi Arhanđelovoj crkvi u Prizrenu naređuje za **вьса горьскаа села да стоѥ оу монастыри на парамоуне, колицѣмь вели игоумнь**[1]. *Paramun*, dakle, koji se u živom jeziku još u gore pomenutom imenu selu sačuvao, moći će se zagrliti sa potońom *karaulom*, kojoj je, po svoj prilici, prethodnik i još poznijim ńemačkim *šiļbokom*. Isto tako težko je sumńati, da nije ime naše varoši *Paraćina* nekako postalo od **парикь** πάροικος colonus.

U ostalom koliko ove riječi nalaze tako dubôkoga razjašńeńa u starinama, ne mańeg objašńeńa i potvrde nalaze i starine u ńima, i to tako vazda biva. Da nema imena *Paraćina*, *Paramuna*, *Prńavora*, *Mađera* itd. u današńem živom jeziku kao ńekakvih petrefakata iz starijega doba, ja bih prvi bio sklońen, riječi **парикь**, **парамоунь**, **мађерь** (da o *pronijaru* ne govorim) smatrati kao riječi kńiževne, ali ih evo današńi živ jezik baš tijem petrefaktima pripisuje i svemu starome društvu jače nego ikakav pisani spomenik. — U Srbiji u smederevskom okrugu ima selo koje se zove *Làpovo*, i jedno je od najvećih sela na moravskom putu među Smederevom i Jagodinom. Ništa ne bi lakše bilo nego pri tom imenu pomisliti na staro-slovensko **хлапъ** δοῦλος οἰκέτης, servus, na rusko

[1] Daničić, Rječnik iz kń. starina srp. pod *paramun*.

холо́пъ le serf, le valet i na poļsko *chłop* vlasteoski čovjek. Miklošić u svome Lex. palaeoslov. privodi da je bugarski primjer *hlape* puer (po rječniku u gramatici Cankova) i da je hrvatski, po Lučiću, *hlap* rusticus. Rječnik iz kńiževnih starina Daničićev ima od te riječi više vlastitih imena i prezimena. Tako tamo nalazimo **Хлапеновнѣь, Хлаповнѣь, Хлапомирнѣь, Хлапота**, pa i samo **Хлапь**, po tom **Хлапьць, Хлапьчнѣь**. S ovijem se vrlo dobro slaže još zaostalo živo ime sela *Lapova* (Hlapova), koje je postalo od vlastitog imena *Hlap*, i koje je danas, po svoj prilici, pretrefakat. A kao da smo srećni, te istom selu imamo ime sačuvano još s kraja XIV vijeka. U pismu carice Milice (monahińe Jevđenije) i sinova joj Stefana i Vuka Lazarevića 1395. izdatom u Novom Brdu (Glasnik XXIV, 274) piše se, kako je vojvoda Mihail priložio **Хлаповоу полꙗноу сь всеми заселци и метохомь . . . . . и на Моравѣ половиноу брода.** Sumńam, da bi se ta hlapova poļana mogla tražiti gdje na drugom mjestu. A ako mi se ne bude još koji primjer izmakao, koji bi protivno svjedočio, po svjema sada poznatijem izgleda, da riječ *hlap*, ma da je na jugu poznata i među Srbima i među Hrvatima, nije tu imala onako oštrih značeńa, kao što ih vidimo u sjevernih Slovena.

S ovih riječi prijeći ćemo na riječ *opštinu* ili *općinu* u onom značeńu, u kome je ona danas obično poznata. Kńiževni srpsko-slovenski oblik te riječi — *opština* — koji ona danas u samom narodu ima po svjema istočnim krajevima, meće je uporedo s riječju *sveštati*, *sveštenik*, *zaprešni* itd. koje su kńiževnim putem još u sredńem vijeku iz staroga slovenskog u narodni srpski jezik ušle. Među tijem od ńe su u samom narodu poznata dva oblika: *opština* i *općina*. Vukov rječnik meće uz tu riječ značeńa: die Gemeinde, commune, uz *opći* (iz Dubrovnika) gemein, allgemein. U opće riječ pokazuje mnogo na kńiževnost, i današńe joj je korijeńe znatno oslabjelo. Među tijem riječ i jest u pošļedńe vrijeme na novo u narod uvedena, i to kńiževnim putem, kao što joj i oblik svjedoči. Najnovija priobćeńa M. Đ. Milićevića o „Opštini u Srbiji[1]“ pokazuju, da je sadašńi pojam *opštine* tek od početka državnoga života u Srbiji; pređe je mjesto ńega bilo *selo*, a za *opštinu* nije niko ni znao. Otuda je i riječ tako nejaka i tek ponovļena života. Ovome se ne ćemo začuditi kad razmotrimo tu riječ historički. Koliko nam svjetlosti već tu pruža rječnik Daničićev iz kńiževnih

[1] Годишњица Николе Чупића, II, 182 i d.

starina. Tamo je *općina* — *commune*, po tom *communio*, po tom *zadruga kućna* (**сь всомь кашомь опкиномь коүћномь**; — **Богосавь сь опкїномь и з баштиномь**) najposlije *društvo trgovačko.* Ali jako pada u oči, da svi primjeri, koji pokazuju obćinu u smislu *commune* pripadaju ili Dubrovniku ili Kotoru. Najdaļa je od primorja općina (s tijem imenom) hercegovačko *Popovo.* Ovo svjedočanstvo jezika vrlo je karakteristično i potvrđuje se i ostalim spomenicima. Rekoh već da su *općine* u Srba identične sa *selom.* Izgleda, da Dušanov zakonik predstavļa tako isto stańe. „**По всѣхь землюхь и по градовѣхь и по жоупахь и по краиштехь гоусара и тата да нѣсть ни оү чїемь прѣдѣлоү, и симьзи образомь да се оукратн татьба и гоусарьство. Оү коемь се селе наїе тать, този село да се распе, а господарь села тога да се доведе свезань кь царствоү ми**“ piše u zakoniku Dušanovu [1]. S tijem mjestom treba porediti još jedno, a to je u članu 153, koje govori: **такожде кнезовѣ и прѣмикюріе и владальцїи и прѣдстоиницїи и чельници кои се обрѣтаю сели и катѹни ѡбладаюште ю**, itd. Iz oba se mjesta vidi, da se država Dušanova dijelila na *zemļe, gradove, župe* (i *kraišta,* koja nijesu ništa drugo no pogranične župe) i *sela. Župe su se dakle dijelile neposredno na sela,* te srednega među župom i selom, što upravo i jeste sadašńa općina, nije bilo. Pisma nam ne pokazuju nikakvoga značeńa, koje bi se s ovijem kosilo. Stotine se selâ pomińu u darovnim poveļama, koje mi sad poznajemo, tako, da bi teško bilo misliti da se ne bi baš nikad, kraj toliko prilika, pomenula općina, samo da je bijaše pod tijem imenom u starome državnom životu srpskom. Naprotiv neprestano se pomińu sela sa svojim starješinama, koji kao da su se zvali *premićurima* i *primićurima,* i pomińu se kao posebne cjeline. „**Во селѣхь же примикюрие кои сѹ, да последѹють с коими игѹмна, ꙗкоже хоштеть . . . . . посьль же црьквни примикюрие на коихь да испралѧю**“ čitamo u pismu carice Jevdokije i sina joj Kostadina od 1379, kojim zemļe ńeke davahu Hilandaru [2]. Ali ovome svemu ima još jedno novije svjedočanstvo, koje Daničiću i ne mogaše biti poznato, kad je izrađivao svoj rječnik. Poznato je da su u Srbiji srednega vijeka uvedeni rimsko-vizantijski građanski i crkveni zakoni, i da su oni poglavito starańem sv. Save, ako nijesu, može biti, baš ńegovim trudom prevedeni i u Srbiji razprostrańeni u samom početku XIII. vijeka. U

[1] Moga izdańa. Biograd 1870, čl. 153.
[2] Daničića rječnik iz kń. st. pod **прѣмикюрь**.

*

gradskome zakonu onoga zbornika raznih zakonskih naredaba, koji se zove nomokanonom, tome prvom građanskom zakoniku, kojim se u našem narodu počelo sistematično širiće pravnih pojmova, imaju dvije glave *o zadruzi*, poglavito ugovorenoj ili trgovačkoj. Glava (u originalu **грань**) 19-ta u 19 i 20-ta u 4 člančića govore **ѡ сьставлєнїи обьштины и о раздрѣшєнїи обьштины и нанма**. *Trgovačka zadruga*, dakle, *ortakluk* zove se tu *opština*, i govori se prostrano u svjema člancima o ńoj i o raznim eventualnostima ńenim, koje bi mogle na suđeće doći[1]. U primjerima iz spomenikâ, koje vidimo u rječniku i koji su gore pomenuti, vidi se, da *općina* znači *porodičnu zadrugu*. To je, rekao bih, i najstarije značeće, iz kojega su se razvila sva ostala, najprije trgovačko, a u razvitom primorskom životu, koji je toliko gotovoga od Rimļana naslijedio i sa svojim narodnim spojio, i javno. Ne uzajmicom, nego jednim duhom jezika vođena istočna plemena istoga naroda naišla su na istu riječ onda, kad je živļeće među inostrancima i jači društveni pokret (poslije preseļeńa u Austriju) izazvao potrebu onakve riječi. Otud je mi vidimo u kńiževnom obliku, pa čak s obiļežjem onoga perioda, u kom je postala i iz koga je uzeta; otud i taka ona prelazi u Srbiju, kad tamo za ńu potreba nastane; otud ńezin očevidno nakalamļeni život! Sve je jasno s ovom divnom svjetlošću historičkog promatrańa, sve je tamno, ako bismo se ńe lišili! Koliko li bi se pogrješaka učinilo, hodeći kojim drugim putem?

U potvrdu tome navešću jednu riječ, za koju držim, da je toga radi već prevarila ne jednoga nego dvojicu najoštroumnijih iztraživalaca: Jagića i Miklošića. To je riječ *starostavni*. V. Jagić u članku „Pabirci po cvieću našega narodnoga pjesništva“, koji je štampao u „Programu kraljevske gymnazije u Zagrebu za 1861“ govori na str. 18 za *starostavan*, da je od *star* i *staviti*, te da znači *langbestehend*. Uz to pristade i Miklošić u članku Die nominale Zusamensetzung im Serbischen 1863, gdje na str. 18 govori: *staroslavan*, *staroslavne* knjige, libri antiqui, eig. antiquae gloriae; *starostavne knjige* nach Jagić (Pabirci etc.) lang bestehend. Za iste kńige starostavne Hiļferding (Босния, Херцеговина и Ст. Сербія стр. 158) veli da su „древнія книги, въ которыхъ было его прошедшее и прѣдвещалося его будущее“. Hiļferding još odbija naziv *carostavni*, koji takođe katkad dolazi, kao pogrješan. Među

[1] Арх. Н. Дучића Крмчија Морачка (у Гласнику 1. одељ. књ. VIII.) стр. 75—78.

tim baš je to pravo nazvaće. Il. Ruvarac u Летопису Матице српске за 1873 књ. 115, 38—43 prvi izvede, da su to, što se u pjesmama spominju, baš *knige carostavne*, t. j. jedna vrsta historije svijeta, koja je bila poznata u starijoj srpskoj književnosti, i to mu je mogućno bilo samo za to, što je stajao ne na čisto etimološkom nego na historičkom zemljištu. Varijante *staroslavni* i *starostavni* on proglasi za čistu korupciju, od narodne etimologije, a pjevačima je i onako lako bilo zaboraviti svezu među riječju i stvarju, osobito kad im stvar nije bila poznata. Isto tumačeće Ruvarčevo i s istoga gledišta ja sam člankom „Kronograf, carostavnik, trojadik, rodoslov“ štampanim u Glasniku XLV, 333—343 još dalje raširio, pokazavši s više primjera, da *carostavnik* i *carostavne knige* u starom našem jeziku znače upravo historiju, i da su ne narodnoga nego književnoga postaća.

Eto koliku korist čini u nauci promatraće jezika sa strane historijske u čitavom životu pojedinih mu sastavnih dijelova, koliko im se historija dâ pregledati i uhvatiti. Ja sam se poglavito za to zaustavio na riječima, vezanim za društvenu i kulturnu narodnu historiju, što ovako promatraće ide u historijski rječnik, ili što taka knjiga treba da zbere i u svoje člančiće uredi i složi ovaku građu jezika. Na pošljetku je ovaka strana promatraća jezika i maće poznata, jer već možemo držati, da nema obrazovana čovjeka u nas, koji ne bi znao, koliku su korist iz historijskog promatraća pocrpli razni dijelovi gramatike, a leksička je građa maće i tek u odlomcima obrađivana s toga gledišta. Među tijem baš ovako poredeći ono što ima današńi živi jezik s onijem što iz Daničićeva Rječnika iz književnih starina znamo, ili što nam je poznato iz spomenika poslije Rječnika izdanih, uviđamo ne samo korist Rječnika iz književnih starina i u opće korist obdjelavaća starine, nego uviđamo u isti mah i štetu, koja postaje, ako se leksikografska studija sadašńega jezika ne sastavi sa leksikografskom studijom staroga, u kojoj se jedino nalaze prava i istinita objašńeća. Pa kao što se vidjelo, šteta nije samo za studiju sadašńosti, nego i za studiju prošlosti. S toga je Littré najbolje pogodio, kad je kazao, da je stari jezik *korijen*, a novi *grane*, te da ih ne treba nikad jedno od drugog razdvajati.

Kad sam naprijed na svom mjestu govorio o hrvatskim leksikografima, istavio sam *subjektivno* i *objektivno* obdjelavaće rječnika, i nedostatak, što razna značeća, koja se u tim rječnicima iznose, nijesu redovno potvrđivana primjerima iz pisaca, u kojima se na

hode i iz narodnoga govora, iz koga su uzeta. Ista je taka i sistema Vukova i u prvom i u drugom izdańu. No ma koliko da visoko cijenimo objektivnost samoga Vuka, tako sjajno posvjedočenu ńegovim obilatim književnim radom, opet je teško bez prestanka se lišavati onih raznih koristi, koje ističu iz primjerâ i potvrdâ. Običaj puštati u rječnicima primjere, da govore mjesto leksikografa i u potvrdu ńemu, takođe nije davnašńi; on druguje s ostalim napredcima leksikografije. Koliko je taj običaj koristan, poznaje se po samome Vukovu rječniku. Nebrojeno sam puta zagledao u tu dragocjenu knigu, i pamtim jasno, da mi je svagda najslađe i najjasnije bilo pročitati baš ona mjesta koja su s citatima. Isto tako se dobro sjećam, da su svi vazda hvalili one članke koji su opširni u Vukovu rječniku, niti se sjećam, da je ko o ńima protivno mišļeńe izjavio. To je vaļda u poznatome pozitivnom, realnom i sistematičnom duhu našega vremena. Volter je razmišļao o zbirci primjerâ za rječnik jezika francuskoga, pa govoreći o rječniku, o kojem se onda bavila akademija francuska, izrekao je znamenite za ovo pitańe riječi: Il me semble aussi qu'on s' était fait une loi de ne point citer; *mais un dictionnaire sans citation est un squelette* (Lettre à Duclos 11 d' aout 1760)[1]. Volter je mislio, komentuje ga daļe Littré, da primjeri vaļa da se upiju u onoga koji jezik uči po rječniku, da običaj jezika vaļa da se naslońa na autoritete, i da vaļa utvrditi čvrstu vezu među riječima i onim piscima koji su ih znali srećno i vješto upotrebiti. A Grim govori: Unbelegte citate sind unordentlich zusammengeraffte, unbeglaubigte, unbeeidete zeugen[2].

U ostalom rječnik s primjerima ili bez primjera zahvata već u izbor sisteme. Prvi rječnik u našoj literaturi, izrađen po sistemi tačnoga i obilatog navođeńa primjerâ jeste Daničićev Rječnik iz književnih starina srpskih. To je djelo zaslužilo mnogu hvalu pred filologijom jevropskom i slovenskom. Ali da hvalu kao hvalu ostavimo na stranu, pa da pogledamo na korist, koja je od ńega nastala. S ńim se počińe novo doba u filološko-historičkom izučavańu naše prošlosti. A čega radi? Upravo radi sisteme ńegove, radi navođeńa primjerâ. Sistema svođeńa svijeh rasturenih pomenâ jedne riječi na jedno mjesto prosula je neočekivanu svjetlost na tolike nejasne riječi, za koje bi se moglo misliti, da im se zna-

[1] Littré, Dictionnaire I, XVI.
[2] Deutsches Wörterbuch, I, XXXVI.

čeńe za na vijek izgubilo. Ista sistema, primijeńena na geografijska ili historijska imena, izvršila je isti efekt. A ta se svjetlost ne bi nikad imala u toj mjeri, da je ostavļeno, da rasturena ona mjesta svaki za svoju potrebu iskupļa. Ni deseti ni dvadeseti ne bi to ni htio ni mogao činiti. Ovako se svi gotovim poslom i od lasti služe i služiti mogu ne tek u Biogradu i Zagrebu, gdje su veće biblioteke, nego i pod Komom i pod Zlatiborom i gdje je kome draga voļa. To je ona neizmjerna korist od ovakih poslova. Ni inače ne bi svaki mogao ni spreman bio radi *jedne* ili *dviju* riječi, koje u jednoj prilici mogu zatrebati, preduzimati toliki trud. Ali nije samo u tome korist od djela. Za to što su u tome Rječniku iz književnih starina srpskih pri svakoj riječi privedeni svi glavni primjeri, u kojima se ona nalazi, postala su ili pomognuta tolika druga istraživańa. Koliko su puta potoni istraživači ili izvodili druge dedukcije, po istim primjerima koji su u rječniku privedeni, ili pogledali još jedan put u izvore, te time dovodili nove dobitke za nauku o poznavańu prošlosti naše. Svega toga ne bi moglo biti, da je rječnik taj rađen po kakvoj drugoj sistemi, i te bi koristi moralo mnogo maņe biti, da Daničićev posao nije obilat primjerima. Ja sam u više prilika vidio veliku korist baš od obilatosti u tome navođeńu primjerâ. Oni su živo, realno tumačeńe onoga što pisac hoće da protumači. Ako bi pisac pogriješio, u primjerima je odmah na mjestu gotova popravka ńegovu tumačeńu; što ih je više, to je više svjetlosti koja iz ńih izvire.

Još jedan razlog i jedna regulativa za upotrebu primjerâ nalazi se u jednoj rečenici Grimovoj. „Bei einer menge von wörtern geschah die häufung mit allem bedacht, um keinen zweifel *über ihre ausbreitung* zu lassen, so wie umgekehrt aus der belege seltenheit die unbeliebtheit eines ausdrucks folgt und dadurch vorbedeutet ist. Denn die belegstellen sollen nicht allein an und für sich selbst durch die anziehungskraft ihres inhalts gefallen, sondern ndem sie alle falten der bedeutung eines wortes blicken und überschauen lassen, seine ganze geschichte vortragen[1]. A Littré, govoreći dosta o potrebi primjerâ, završuje svoj govor ovim riječima: „Na pošļetku, primjeri privlače i sami sobom, mimo svijeh navedenih koristi. Lijepi stihovi Korneļevi i Rasinovi, odlomci od uzvišenog stila Bosuetova, eleganatne fraze Masiļonove milina je susresti ma gdje; sve su to, istina, strize, ali — da se poslužim iz-

[1] Deutsches Wörterbuch, 1, XXXVII—XXYVIII.

rekom Horacijevom, koja uz ovaj govor potpuno pristaje — strize od purpura“. Uz ove riječi slavnoga leksikografa mogu i sam pripovjediti, čim je mene, kao đače u gimnaziji najprije zajimala sintaksa Daničićeva. Onda, kad mi je bilo teško i nemilo udubljivati se u filosofske definicije te knige, bilo mi je ipak zadovoljstvo čitati one divne i vještački odabrane primjere lijepoga sloga i jezika, strize — ali strize purpurove. I sada u rječniku vidimo oko svake starije i raširenije riječi — a to se ovdje svakoj po mnoštvu primjera s mjesta vidi — jedno uz drugo sastavljena starija i novija vremena, zapadne i istočne pisce. Videći tačke saglasnosti i podudarnosti — mi u isti mah osjećamo, gdje iz privedenih primjera na nas vije onaj dah različitih vremena i pisaca, različitoga stila i mišljenja. A to je baš ono čim se ulazi u život jezika i pojedinih njegovih djelića, i čim se čini na volju onoj *certaine tendance historique de l' esprit moderne*, o kojoj govori E. Littré.

I tako sam negativnim putem, idući da pokažem pravce i gledišta, kojima nije zadovoljila dosadašnja leksikografija naša, iscrpao sve potrebe, koje se suvremenom leksikografijom istavljaju pred leksikografa narodnoga jezika. Ne smiju se, dakle, ni po što zapustiti ni dijalekti, ni jezikovna rodbina, ni prošlo ni sadašnje vrijeme; ne smije se ništa tvrditi na vjeru; sve valja posvjedočiti i utvrditi primjerima. Obzirati se valja, dakle, u jedan mah i na prostor, dokle ga samo traje, i na vrijeme, dokle se samo dosegnuti može; svuda valja iskupljati svjedoke, i svuda ih suočavati. Neprestano valja imati na umu cjelinu, nigdje je ne valja iz očiju ispuštati. Ma da po postanju nije i ne može biti, jezik u svemkolikom opsegu svom po prostoru i vremenu izgleda kao mozaična slika, kojoj su kamenčići na sve strane rastureni, a naučnom joj se kombinacijom danas cjelina traži. Što se više kamenčića zbere, što se istinitija veza među njima vaspostavi, bićemo bliže onoj traženoj slici, koju, u ostalom, nikad ne ćemo moći potpuno dosegnuti, kao ono što se teško dosežu svi uzvišeni ideali. Za tom cjelinom pojava, za vezom njihovom na sve strane današnje vrijeme upravo i teži, u tome je onaj zadah filosofije i prirodnosti, za kojim se toliko nastalo. S toga i može potrebama današnjeg vremena i nauke odgovarati samo onaj rječnik, koji je tako izrađen. I žure se sve literature naprednijih naroda, da sebi stvore takav rječnik svoga narodnoga jezika. U takvom rječniku kao što je cio život i proiz-

vod jezika i po prostoru i po vremenu, tako je u ńemu blagajnica i osnova sadašńosti i budućnosti po leksičkoj, materijalnoj, strani jezika (ako se i znaci za predstave i ideje mogu nazvati materijom). Koja literatura takav rječnik steče, ona ima u ńemu osnovu i građu i za formovańe novih značeńa u razviću jezika, za stiliste i obdjelavaoce naukâ — i materijal za raznovrsne leksičke obrade, za različitu praktičku upotrebu dnevnoga života, za učeńe stranih jezika. Bez onako velike i na široko zasnovane leksikografske radńe nijedna se od tih potreba kako valja namiriti ne može.

Kroz sve ove crte htio sam, gospodine predsjedniče, da potpuno obiļežim gledište, s kojega valja posmatrati novo djelo g. Đ. Daničića „Ogled rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika“. U tome svome poslu trudio sam se prije svega da pokažem, do koje je visine našu leksikografiju popeo Vuk — pa sam, naročito pretresajući plan, koji je sebi izabrao Vuk, tražio prema granicama ńegovijem one još šire granice, do kojih se može raširiti idejalna leksikografija, i kojima je doista počela težiti suvremena napredna leksikografija. Izašavši na tu visinu, i pogledavši s ńe djelo g. Đ. Daničića, ja s radošću vidim, da i ńegov zadatak ništa drugo nije nego namiriti taku, suvremenom naukom toliko osvijetļenu potrebu, i za naš jezik i za našu literaturu. A vidjevši to, u tome mi se samo sobom pokazalo mjesto, koje zauzimļe Rječnik g. Đ. Daničića i u našoj leksikografskoj literaturi posebice i u cjelokupnom našem kńiževnom razvijańu u opće. Ostavļajući daleko iza sebe tijesan program Vukov — da starije leksikografe i ne pomińem — g. Daničić otvora svojim rječnikom sa svijem novu epohu u našoj leksikografskoj literaturi, i podiže je na visinu najnaprednije suvremene leksikografije. Kolika korist za daļe razvijańe literarnog jezika našeg, kolika dika za našu inače siromašnu literaturu prema drugim toliko jačim literaturama, kolika slava samome piscu!

Da bi se ova hvala posvjedočila, a i da bih ja cio svoj dosadašńi govor još jasnije osvijetlio i plan g. Daničića prema svome do sad izloženom teorijskom posmatrańu razgledao, rad sam râd g. Daničića, koliko se dâ pregledati po Ogledu, uporediti s planom radńe dva najsavršenija rječnika, koji su u pošļedńe vrijeme izrađeni po naprijed navedenim načelima suvremene historičke leksikografije. Ta su dva rječnika: Deutsches Wörterbuch braće Grimâ, i E. Littré-a Dictionnaire de la langue française. U ńima su gore navedena načela suvremene leksikografije u djelu primijeńene od pisaca, koji su i talentom i naučnim djelańem dika svojih naroda,

te su ta djela danas u Jevropi izvor i ugled za poslove ovake vrste.

Visokim položajem i zaslugama, koje su braća Grimi stekli za ńemačku filologiju i naročito zasluge, koje je Jakov Grim stekao za historičku stranu promatrańa jezikovnih pojava u nauci o jeziku, učinile su, te je rječnik ńihov postao ugledom suvremene leksikografije i po zamisli i po izradi. Nihov rječnik pak osnovan je na ovakoj osnovi. Temeļ sadašńega knńiževnoga ńemačkoga jezika jeste u *gorńo-ńemačkom govoru*. Taj gorńo-ńemački govor, obuhvatajući poglavito južno-ńemačke dijalekte, ima u svojoj historiji tri perioda razvića, jasnim karakteristikama jedan od drugog odvojena; to su *stari, sredńi* i *novi gorńo-ńemački govor*. Pod *starim* razumiju se najstariji spomenici jezika ńemačkoga VII—XI vijeka; pod *sredńim* spomenici jezika od XII do polovine XV vijeka, a pod *novim* period novoga gorńo-ńemačkog govora od 1450, kao od vremena u koje je nastala štampa, pa u napredak do našega vremena. Svoj leksikografski trud posvetili su dakle braća Grimi *novome gorńo-ńemačkom periodu*, uzimļući iz ńegova vremena od početka štampe pa do klasičnih ńemačkih pisaca s kraja prošlog i s početka ovog vijeka sve leksičko blago, i ono koje je još u običaju, i ono koje se izobičajilo. Preďašńe periode, stari gorńo-ńemački i sredńi gorńo-ńemački braća Grimi uzimļu u pomoć, kad god se u samome novom gorńo-ńemačkom dovoļno svjetlosti ne nalazi ili sa ograničenih sredstava novoga gorńo-ńemačkog ili sa tamnoće samoga predmeta. Na taki isti način uzimļe se u pomoć i gotski pa i ostali stariji i noviji germanski dijalekti. Kad se, dakle, dobro uoči plan braće Grimâ, jasno je, da je ńihov zadatak iznijeti *rječnik historički novoga gorńo-ńemačkoga jezika u cjelini, od kako je nastao u ovom svom obličju, pa do današńeg dana, sa svijem onijem što je imao pa izgubio i što je do danas sačuvao, sa svjema, dakle, mijenama, koje je pomenuti novi gorńo-ńemački jezik od svoga nastanka do danas preživio.* Po potrebama, koje sam naprijed jasnije obiļežio, ovaj se prostor ilustruje čitavom svjetlošću, koja se za objašńeńe može dobiti iz starijih perioda novoga gorńo-ńemačkoga jezika kao i iz ostalih starijih i novijih jezika.

U ostalom ideje o takome historičkom rječniku nijesu originalna zamisao niti braće Grima niti same ńemačke nauke, ma da su ih braća Grimi izvršili sa sjajnom vještinom i ma da su oni za unapreďeńe tih poslova mnogo zasluga stekli visinom i svjetlońom kritike, koju su u izradu svoga rječnika uložili. Upravo se u jedan

mah na više strana počela osjećati potreba historičkog rječnika. Još prije sto sedamdeset godina pisac predgovora u francuskom rječniku *Furetière-a* (koji bješe umr'o prije nego što mu trud mogaše svijeta ugledati) pisaše, „kako bi trebalo unijeti u francuski rječnik i sve riječi, koje su bile u običaju za Ville-Hardouin-a, Froissart-a, de Monstrelet-a, Sire de Joinville-a, i starih romancijera; u ń bi se mogla unijeti i historija riječi, t. j. vrijeme vlade ńene i ńenog značeńa. I za te bi stare riječi trebalo učiniti što se čini u rječnicima umrlih jezika, trebalo bi ih, t. j., udružiti s primjerima iz starih pisaca, u kojima se nalaze. Ne bi nikakve štete učinilo i kad bi ko iscrpao djela starih pojetâ provansalskih, niti bi opet išta tako unaprijedilo nauku etimološku kao kad bi ko istražio posebne riječi različitih krajeva Francuske, jer bi se tako poznala bezgranična različnost okrajaka i promjena u slogovima, koje se događaju na riječima, poteklijem iz istoga izvora, itd.“ Na historički rječnik francuskoga jezika počela je misliti i akademija francuska, i počela je i građu za ń spremati, te je i ogleda radi u jednom svesku slovo **a** bilo ugledalo svijeta još prije rječnika Littré-ova. Pa i osim francuskoga, na slovenskom zemljištu, rječnik poljski S. B. Linde-a (prvo izdańe u Varšavi 1807—1813) i češki J. Jungmana (Prag 1835—1839), već stupaju na to isto historičko smatrańe Ideju historičkog rječnika S. B. Linde već dosta jasno i iskazuje. On vrlo umno hvata granice koje misli svojim rječnikom crpsti i u pogledu na prostor (sve dijalekte i krugove naroda) i u pogledu na vrijeme (sve stare pisce). Poredeći toga radi, kako su razni prevodioci svetoga pisma i Horacija prevodili pojedine rečenice, on govori: „Tako nam se pokazuje put, kojim se naš jezik po vremenu gladio. Ne znam varam li se, ali mi se čini, da bi rječnik, koji bi sve to pohvatao, iznosio kao nekaku biografiju svakoga izraza; prateći ga od kolijevke slovenske i još od veće starine, on bi nam redao svjedoke, od kojih bismo mogli čuti šta se s ńim učinilo u svakome vijeku i u pogledu na oblik i u pogledu na značeńe, i da li je već kao mrtav dopao zaboravnosti ili se još i danas piše“. S. B. Linde je isto tako jasno bio uočio i korist, koja razjašńeńu ma koga jezika slovenskog dolazi od ostalih jezika slovenskih, ali je za te ideje u vremenu samom malo priprave bilo. Još je dosta valalo raditi na drugim, koje gramatičkim koje historičkim, pitańima što u taj krug ulaze, pa da se s koriščú može obdjelati onaj krug koji je S. B. Linde bio sebi obilježio, ali za koji onda nije bilo dovoljno kritičnih instrumenata. Kako je onda malo bilo obdjelano naučno

zemljište slovensko vidjeće se po tome, što Linde srpski ili hrvatski jezik navodi pod nekoliko imena. *Bosanski dijalekat* nalazi Linde u rječniku Mikaljinu; *hrvatski* u rječniku Habdelićevu; *dalmatinski* u rječniku Vrančićevu (od 1595) i u nekakvome Dictionarium septem diversarum linguarum, videlicet Lat., Ital., *Dalmat.* Boh. Pol. Germ. et Hung. Studio Petr. Lodereker. Prag 1605. 4. i u Bjelostjencu, kojega naročito hvali; *dubrovački* u rječniku della Belle, *slavonski* nešto u Bjelostjencu, nešto u Reljkovićevoj nemačko-slavonskoj gramatici (1789). Kako čudnovato može izgledati poređenje po ovakoj osnovi, vidi se pri pojedinim riječima. Tako svaki posao preduzet bez kritike i bez kritičkih osnova, naprijed jasno rasvijetljenih, propada, pa ma koliko bila i volja i trud onoga, ko se oko njega trudi. Za Linde-om je poglavito išao zaslužni i slavni češki leksikograf J. Jungman. Ali je i on — još većma nego poljski — zastario radi preveć brzoga napredovanja, što ga je baš poslije izdanja rječnika filologija slovenska učinila i to baš u domovini Jungmanovoj, koja je kroz tolike godine s ponosom i dostojanjem držala prvo mjesto u filologiji slovenskoj, brojeći među svoje sunarodnike prve ljude slovenske filologije. Nihov i njihovih posljednika i učenika trud učinio je, da danas Jungmanov rječnik nije u stanju onako predstaviti češkoga jezika kao što ga je u prvi mah doista predstavljao. U tom su u jedno i uzroci, za što se ovi rječnici ni po čistini zamisli (ma da su u stvari istoga pravca) ni po rukovanju kritičkim aparatom (kojega onda u slovenskoj filologiji upravo nije ni bilo) ne mogu porediti s rječnikom braće Grima, koji je u svemu tome mogao iskočiti pred njih ne samo radi jačeg ili čistije filološki obrazovanog talenta braće Grima, nego i radi naprednije i jače literature nemačke kao i radi poznijega i za taki naučni posao u opće povoljnijeg vremena.

E. Littré je već imao pred sobom taj ugled i on ga pomiše s velikim priznanjem. Zadatak je njegov u glavnome jednak sa zadatkom Grimovim. On hoće *da na historičkoj osnovi predstavi jezik suvremeni.* Negov rječnik ima zadatak, da sredstvom historije, duboko vezane sa svakim jezikom, pokaže svome jeziku osnove i uvjete sadašnje upotrebe, kako bi se prema tome o toj upotrebi moglo suditi, i eda bi se mogla popravljati i usavršavati. Ali govoreći o izvorima iz kojih, i o načinu, kako valja crpsti rječnik, on govori: „Pisci vijeka šesnaestog, petnaestog, pa i stariji mogli bi dati građe izobila, kad bi se ona mogla upotrebiti bez rezerve. Ali u tome poslu valja biti vrlo obazriv. *Što je sa svijem mrtvo, valja*

ostaviti na stranu. Među tim ne će biti zabranjeno, da se iz te bogate gomile ruševina izbere po koji kamičak, *koji bi se mogao vratiti u cirkulaciju, jer riječi tako vaspostavljene ne vrijeđaju ni uho ni analogiju, i dadu se same od sebe razumjeti*“. „Ja nijesam naumio izrađivati rječnik staroga jezika, — govori i ponavlja pisac na drugom mjestu — u mene ne ćete naći svijeh riječi, što su nam ih sačuvale knige naših starih pisaca. Moj plan je mnogo uži, *stari je jezik u mom rječniku tek zarad novoga.* Kad god današnja koja riječ ima svoju historiju, t. j. kad god nije postala i uvela se tek od sedamnaestoga vijeka, ja joj dodajem izbor primjerâ, po kojima se vidi, kako se upotrebljavala u starijim vijekovima“. Tako bi *l' âge classique* francuskoga jezika uporedio se sa novim gornjonemačkim Grimova rječnika, te ma da nije sve jednako u historiji jezika francuskoga i njemačkoga, način bi Littré-ov, koji je on obdjelao s poznatom francuskom lakošću i providljivošću oblika, izašao u načelu jednak s načinom Grimovijem.

Poredeći s ovim rječnicima, s rječnikom braće Grima i E. Littré-a, ogled g. Daničića s radošću vidimo, da je u njemu isti metod historičke obrade, da su ista sva glavna načela, ma da su pojedinosti različite. Među tim te razlike izviru iz razlika stvari, i toga radi su i one svjedočanstvo, da je posao i smišljan i rađen sa potpunom snagom i samostalnošću, kao što će se odmah vidjeti.

Kao svi ostali jezici, i naš jezik ima svoju historiju. Među tijem ma koliko da historija jednoga jezika može u glavnome biti nalik na historiju drugoga kog jezika, kao što su jezici, po svome granju i po mjeri srodstva različiti, tako im je različita i historija. Jezici slovenski imaju (pri svemu srodstvu s njima) razviće drukčije nego germanski, drukčije nego romanski, ma da s ovima pojedinima mnoge naličnosti imaju. Mi nemamo onih gradacija, kakvih imaju Nijemci u svome *starom*, *srednjem* i *novom* gornjo-njemačkom. Spomenici sa svijem čistoga *narodnog* jezika nastaju u nas dovoljno pozno. I Srbi i Hrvati počinju književno djelanje po svoj prilici negdje u X vijeku, imaju sačuvane spomenike poznije, ali ti spomenici nijesu na njihovom narodnom, nego na jednom srodnom ali sa strane unesenom, na starom slovenskom dijalektu. Može se s dosta pouzdanosti držati, da je taj dijalekat leksički i gramatički malo bio različan od dijalekta narodnoga, ali savršeno jednak s njime nije mogao biti. Na njemu su ipak pisani svi stariji spomenici i srpski (ćirilicom) i hrvatski (glagolicom) U tome je momenat, koji pravi i razliku i tegobu. U Nijemaca takog čega nema, u

Francuza je, naročito kad se uzme, da su romanski jezici postali od italijanskih starih dijalekata, jezik latinski zauzimao neki položaj, srodan položaju staroga slovenskoga u nas. Ali i opet upoređeńe nije mogućno. Među tim priroda je stvari donijela, da su se u taj stari slovenski počeli miješati narodni elementi. U tome tegoba za leksikografa i nastaje. Šta je narodno, šta li je slovensko? Baš u spomenicima pisanim najčistijim slovenskim jezikom ima i može biti i po štogod čisto narodno, kao što opet u spomeniku, u kojem je doista većina narodna, može biti po štogod slovensko. A ovake alternative prate spomenike od nekoliko vijekova i na jednoj i na drugoj strani. Pošto se sa XV vijekom uđe u literaturu primorsko-dubrovačku, već se ima čim ta sumńa razbijati. Ako riječ dolazi i u primorskih pisaca, onda oni silno pomažu kontrolisańu istočnih spomenika. Za one pak riječi, koje se zapadnim piscima (što su bez obzira na crkveni jezik latinicom pisali) ne mogu kontrolisati, ostaje lična kritičnost piščeva kao jedino mjerilo, hoće li se ili ne će riječ primiti u rječnik. Ali, kao što je poznato, riječi žive i umiru, traju i nestaje ih, te tako koji put i to mjerilo — inače uz najveću pouzdanost — može postati varljivo. Još je nezgoda u nesavršenom načinu pisańa, kojega ima i na zapadnoj i na istočnoj strani, te koje često smeta da se dođe do pravoga glasovnog oblika riječi.

Osim ove nezgode u početku, pri starijim spomenicima, razlika je u našem zemljištu i pri svršetku. Mi nijesmo bili srećni, da kao Francuzi i Nijemci za rana stečemo svoj ujedińen kńiževni jezik. Mi nemamo ni francuski *âge classique* ni ńemački gorńo-ńemački literarni period. To će reći, da se našem rječniku nikako nije mogla položiti onaka osnova, kakvu braća Grimi i Littré položiše svojim rječnicima. Naš se jezik još obrazuje, još je, kad se na um uzme svekoliko prostranstvo ńegovo, borba i među gramatikom i među dijalektima, da o rječniku i ne govorim. Vrlo je skoro, kako su na istoku potpuno pobijedila načela škole Vukove i Daničićeve, pa i tamo još nema ni jednog naraštaja pisaca, koji bi od djetiństva školom bio odgojen po jednoj gramatici i po jednim literarnim principima. Taki naraštaj literatora tek sad počińe raditi; svi stariji i u punom vijeku pisci odgojeni su u djetiństvu po drugoj gramatici, pa su, u poznije doba, koliko je koji mogao, učili onaj red, kojemu je u to doba u literaturi pobjeda svitala. S toga je interesno pogledati, kakvu je osnovu, prema takim prilikama, g. Daničić izabrao.

To vidimo jasno obiļeženo u pristupu k ovom ogledu rječnika. „U ovom će rječniku biti — čitamo odmah u početku — u opće *riječi koje imamo u književnijem spomenicima, u književnosti i izvan ne, što se moglo doznati od najstarijih vremena do našega vremena.*“

Krajńa je, dakle, granica *naše vrijeme.* Karakteristike su toga „našeg vremena“, što je u ńemu „narodni jezik sa svojom pravilnošću i čistotom *obznańen* i *postao zakon,* i sa svake strane *priznan za zakon* u književnosti našoj. Tijem se završuje jedno vrijeme, a drugo istom nastaje: završuje se staro vrijeme, *kojemu je na kraju narodni jezik u današńem svom stańu,* a nastaje novo, kojemu je u početku taj jezik“. Malo daļe čitamo: „Po rečenom značeńu našega vremena osim knńiga devetnaestoga vijeka, *u kojima se upravo obznańuje narodni jezik,* vaļalo je između ostalijeh istoga vijeka birati samo *one, u kojima bi se moglo nadati, da će se naći što, čim bi se popunilo poznavańe narodnoga jezika,* i samo se tako što moglo iz ńih upotrebiti“.

Moram priznati, da mi se tačka *a* članka 1. programa Daničićeva ne čini sa svim jasna Toga radi ću se postarati, da je drugim riječima kažem, eda bismo joj glavni zadatak boļe uočili. Daničić upravo dijeli historiju našega jezika na dvije polovine. Jedna mu je polovina *staro doba,* kojemu on postavļa granice u našem vijeku, u kom su za historiju jezika učińena ova dva znamenita djela: 1. *što je obznańen onakav kakav je i kakav se zatekao; 2. što je učińeno da se jezik, taki kakav je, prizna za zakon u književnosti.* Toga radi i jeste nastalo *novo vrijeme.* Što Daničić daļe govori, da se „ ovo novo vrijeme tijem jezikom, kao sjemenom ńive, istom zasijevaju gdjekoje vrste književnosti, a više ih se još i ne zasijeva“, što, govoreći o plodu od te sjetve, veli, kako „taj plod vaļa još vidjeti, kako će se u svoje vrijeme održati, kako će ga primiti i što će s ńim činiti ńegovo vrijeme“, te kako „s toga takove rijetke prvine novoga vremena ne mogu još uči u rječnik, *u kom se hoće da pokaže jezik u svojoj historiji*“ vidimo, da on *staro vrijeme* smatra kao *period* u historiji jezika *potpuno završen,* a novo kao započet, započet drugim načinom, drukčijim silama i donekle za drukčije potrebe, čega radi i drugčiji plod biva.

Mi svi znamo, da je naša književnost započela se *na osnovima narodnog jezika, onakoga, kakav se do početka ovoga vijeka obrazovao i stvorio.* Taj pošļedńi momenat razvitka, onakav kakav se zatekao i u rječniku i u oblicima, položen je za osnovu jeziku

književnome. Da je nedostatak pravoga poznavańa predašńe historije jezika u ovome poslu vodio na pogrješne pute ne samo na istočnoj nego i na zapadnoj strani, vidi se po historiji, i ako toliko kratkoj, našega književnog jezika na obadvije strane. Na istoku se tolika borba vodila o odnošaju, koji će novi književni jezik srpski, postavļen na osnove narodnoga, zauzeti prema starome slovenskom, dotadašńem književnom i crkvenom jeziku na istoku srpskom. Nesrećnom historijom narodnom u tom se crkvenom i književnom jeziku dogodilo, da su crkvene knige ruskih štamparija, unošene po nedostatku štamparija domaćih, istisle predašńu sredńevjekovnu narodnu obradu toga crkvenoga i književnoga jezika, te je tako jedna od najļepših tekovina sredńevjekovnoga književnoga razvića, za taj momenat novoga razvića upravo najpotrebnija, propala, i toga radi u taj mah ostala bez koristi. Pa, povrh svega toga, još ju je vaļalo povraćati tek istiskujući srpskima suprotne zakone rusko-slovenske fonetike[1]. Na zapadu se pak s osnovima suvremenog narodnog jezika pomiješala gramatika starijeg obličja, uzeta prema starijim piscima, te za ńu dobro reče Daničić, „da se ńom cijela historija narodnoga našega jezika strmoglav prevraća“, što će reći toliko, koliko da se čovjek od trideset godina odjene u odijelo prema tome vijeku, a zadrži nepromijeńenu obuću, koju je kao dječak od deset godina nosio. Plodove toga vremena, vremena pokušaja, traženja različnih osnova, ogledańa raznih načela i načina u upotrebi narodnoga jezika, ne uzima u račun Daničić; ne uzima u račun ona djela, koja se služe jezikom narodnim s ńekom namjerom, po ńekom naprijed zamišļenom planu, hoteći ga obdjelati za nov ńeki život. Novo je doba nastalo u umstvenom i prosvjetnom životu narodnom, to je novo doba upotrebilo i jezik narodni za svoje potrebe. Daničić uzima u krug izvorâ svoga rječnika *jezik kako se zatekao u narodu, kad je to novo doba nastalo, i pokazalo potrebu da se jezikom narodnim posluži.* S toga on uzima iz „novoga vremena“ samo ona djela, koja su taj jezik narodni *obznańivala* i ona „u kojima bi se moglo nadati, da će se naći što čim bi se *popunilo poznavańe narodnoga jezika*“.

[1] Ovo je ono vrijeme, u kom bijaše u srpskom književnom jeziku puno riječi ruskoga izgovora, koje su se onda držale za *slovenske*. U Zagrebu se n. pr. još i sad piše *točno* i *točka*. Te riječi, savršeno ruske, otišle su među Hrvate iz ovog doba srpske književnosti. Naši su se ovamo već uputili, te ih fonetički posrbļavaju, pišući *tačka* i *tačno* (jer je u korijenu тъкъ), što bi trebalo i u Zagrebu da učine, pošto se riječi samih već ne možemo lišiti, jer za ńih zgodne zamjene nemamo.

Iz toga se vidi potreba, koju je Daničić mislio svojim rječnikom namiriti. Kad je već književnost osnovana i osnov joj utvrđen na podlozi narodnoga jezika — potrebno je tu *podlogu* i poznati *što potpunije*, dakle ne samo onako, kako je bješe u prvi mah i za prvu potrebu obznanio Vuk Stef. Karagić. Prvašńi, dakle, plan Vukov izlazi ovdje popuńen prema široj i već čistijoj potrebi. Popuna je ta dvojaka. Ona je s jedne strane u tome što će narodni jezik biti iscrpen sistematičnije, po opširnijim i obilatijim izvorima, načinom u svemu pouzdanijim; a s druge je u tome, što će rječnik Daničićev pokazivati jezik ne u jednom momentu, nego u ńegovoj historiji.

Ja negdje naprijed napisah, da se našim jezikom piše već ńekoliko stotina godina; nije se, dakle, ńime počelo pisati tek u naše dane. Znatni su ti spomenici i imaju jednu jaku karakteristiku, koja ih po prijeko dijeli od našega današńega književnoga jezika. Oni ne samo da nijesu pisani po zapovijesti kakvih god osobitih teorija, kojih bi se pisac još iz naprijed držao, nego su često pisani radi *neznańa* ili *provaljivańem* silâ narodnoga jezika nasuprot postavljenim teorijama. Taki su spomenici narodnoga jezika na srpskom istoku, gdje se kao pravilo smatrao crkveno-slovenski jezik; toga je i u glagoljaškim spomenicima na zapadu. Ono što su narodnim jezikom napisali bosanski fratri i ostali pisci na zapadu, osobito u primorju, jeste *ponajviše prirodna upotreba*, na koju su još ponajviše mogli uticati jezik latinski i italijanski. U tim djelima se još nigdje ne vidi niti vlada teorije, niti kakve god naprijed zamišljene ili na daleko zasnovane misli. To su prvi pokušaji literarne upotrebe jezika, pokušaji, stvarani ne školom i vaspitańem, nego *tvornom silom jezika kroz same pisce*. Pripadajući ponajviše (kao što bi napomenuto naprijed pri govoru o dijalektima) oblasnim centrima, ovi se pisci ponajviše drže u granicama svojih dijalekata, te tako, pošto se nešto odbije na ńihovo latinsko i italijansko školovańe, kroz ńihova se djela i ne može ništa drugo saznati, nego probijańe na vidik jezika narodnoga, onakoga kakav je u ńihovo doba u onom kraju bio. U svjema ovijem izvorima Daničić je mogao naći dosta građe, kojom će *obznanu* i *poznavańe* cjelokupnoga sadašńeg jezika narodnoga popuniti *historički*. To je i onako drugi dio ńegova zadatka.

Poslije ovoga mislim da ne će biti teško uporediti rječnik Daničićev sa rječnikom braće Grimâ i E. Littré-a, i poznati pravu namjeru i zadatak ovoga ogromnoga truda.

Daničić misli, da se u našem jeziku *tek sprema âge classique* i novi gorńo-ńemački period u jeziku i književnosti. S toga je on iz uvjereńa, da se taj prirodni proces već radi i da je na najboļem putu, pošao mu u pomoć svojim djelom, te je ono namijeńeno, da tome novome jeziku, što postaje, iznese svu onu građu, koja mu je osnova i prošlost, u historičkom prijegledu, kao vaspostavļeni mozaik iz komadića na daļine prostora i vremena razturenih, da mu je iznese na pouku i opomenu, kao svjetiļku, koja će od budućih pogrješaka čuvati i dosadašńe pomoći popraviti. Braća Grimi, dakle, i E. Littré osvjetļavaju historičko postańe gotovoga i stvorenog književnog jezika svojih naroda — a Daničić, pokazujući historiju samobitnog narodnog jezika u životu i u samoučkim provincijalnim pokušajima, rad je tijem pomoći, da se što prije, jače i pouzdanije kristališe i stvori naš književni jezik.

I ovdje sam sad na kraju prvoga dijela mojega zadatka. Ja sam, istina, išao putem prilično dugačkim i zahodnim, ali sve za to, da bih što jasnije istavio s jedne strane karakter „ogleda" Daničićeva prema dosadašńoj leksikografiji našoj i prema potrebama suvremene napredne leksikografije, a s druge, da bih uhvatio i što jasnije kazao pravi zadatak toga velikoga djela. Pošto mislim, da sam do sad oboje, prema silama svojim postigao, ostaje mi da kažem, šta mislim najprije o glavnom zadatku djela, a poslije o posebnim pojedinostima izvršeńa.

Ko je pročitao pošļedńe moje riječi o zadatku djela, složiće se sa mnom, da je u smišļańu toga zadatka pokazan dubok naučni pogled, koji je samo s toga onoliko koristan praktičnim potrebama budućeg kristalisańa i stvarańa našega književnog jezika, što je po naučnoj strani tako visok i tako pogođen. Znajući još od početka, da se u akademiji sprema građa za ovaki rječnik, ja sam držao, da će u ń ući i leksički priplod od novoga literarnog života, i činilo mi se, da će biti veoma interesno uporediti taj priplod sa plodom pređašńega završenog perioda. Razgledajući sad članke u „Ogledu" i misleći dubļe o tome, uvjerio sam se, da bi ta dobit, o kojoj sam ja mislio, bila većma uobražena nego stvarna, da se, u naprijed zamišļana, čini veća i šarenija, nego što je u istini Sadašńa literatura služi se onim leksičkim blagom, koje je od starine naslijedila; narodne riječi dobivaju tek malen broj abstrahovanih značeńa, za koja ne zna narodni jezik, pa i od ńih će se mnoga (i boļa) naći već u starijoj literaturi. Taj, dakle, novi priplod ne bi već po svojoj novini zasluživao, da se stavļa u jednu vrstu sa sta-

rijom tekovinom. I ne samo to, nego je još nadati se, da će potoni život jezika taj priplod kritikovati, da će ga konačne kontrole radi omijerati još jedan put o ovaj i ovaki rječnik, da bi se vidjelo, je li ga vrijedno u upotrebi ostaviti, ili ga valja kao neudesan pokušaj i prijedlog istiskivati.

Toga radi je upravo bolje, da se jezik *sadašńi* još ostavi sudjenu kritike, da se ne proglašuje za svršen, kad to u istinu još nije ni po obličju ni po rječniku — u potpunosti. A doista bi se proglasio za svršen, kad bi se priplod njegov pribrojao starijoj pouzdanijoj tekovini. Pokušaji, u ostalom imaju različitu sudbinu. Sve je pokušaj, dok ne postane svršeno djelo. Mnogo koješta je iz sadašńega jezika svršeno, mnogome je čemu i od njegove prinove po svoj prilici već odlučena sudbina, ali opet za to, pošto na naš jezik još nije udarena pošljednja politura, pošto se on u svem prostranstvu svom još nije ujedinio onako kao što držimo da treba, pošto u njemu još mnogo koješta postaje, ne bi bilo uputno, da u ovakim stvarima, zarad neke male varljive dobiti hiti tako djelo kao što je ovaj rječnik. Čim je njegov zadatak, da kristalizaciji i pošljednjem staložavanju književnoga jezika historički skupljenim i razrađenim cijelim blagom dosadašńega narodnoga jezika dâ nov polet i odsudni pravac, čega radi se svemu i posvećuje toliki trud i pripisuje tolika znatnost, on već toga radi ne treba da s onim, što je rad da završiti pomogne, postupa kao sa završenim. *To su razlozi, koji mene odlučuju, da izjavim potpuno saglašavańe s osnovom, koju vidim u „ogledu“.*

Što se tiče pojedinosti izvršeńa, o tome ću bez ikakva ustezańa kazati sve što sam mogao opaziti, i što mislim da bi trebalo drukčije.

S te strane ću najprije govoriti *o potpunosti izvora.*

Ma da sam uvjeren, da apsolutna potpunost kao što do sad nigdje nije postignuta, tako se i od sad nigdje ne će dati postignuti, jer je jezik nalik na živu vodu ili na gasovite tečnosti, opet je potrebno činiti sve što se može, da se do što veće potpunosti dođe. S toga ću ja napomenuti, da mi se spisak izvora „do sad upotrebljenih“ ne čini sa svim potpun, te ne znajući šta još ima u glavnom planu za crpańe, što će se, dakle, od sad upotrebiti, rad sam pomenuti još neke izvore, za koje mislim, da bi bilo šteta, ako bi izostali. To mislim da mi je dužnost, između ostalog i za to, što ima vre-

*

mena da se crpaće dopuńuje, a da se toga radi redakcija ne mora prekidati.

Među take izvore mećem na prvo mjesto djela Gavrila Štefanovića, srpskoga pisca i propovjednika prošloga vijeka, koji je radio 1725—1745 u Ugarskoj. Staraćem g. Gavr. Vitkovića knížnica je srpskog učenog društva dobila ńegova djela, te ih je velika gomila Izvještaj o ńegovom radu (koji u ostalom ni s koje strane ne zadovoļava) objavio je g. Gavr. Vitković u Glasniku XXXIV. Jednu besjedu ńegovu ja sam s potpunom vjernošću štampao u mojim Примерима књижевности и језика старога и српскословенскога. Београд 1877, стр. 141—163. Iz ogromnoga rada toga trudoļubivog prijateļa jezika narodnoga rječnik bi se mogao mnogim čim krasnim obogatiti, pa neka bi se i najoštrijom kritikom biralo, što i dopuštam i za potrebno nalazim. Osim ovoga pisca za jezik Srba prošloga vijeka ne će biti na odmet preturiti pisma srpskih ugarskih arhiva, bar ona što su štampana. Na prvom mjestu je zbirka Vitkovićeva Споменици из будимског и пештанског архива, štampana u drugom odjeļeńu Glasnika srpskog učenog društva knig. III—VI. Editor istina nije kao editor pokazao nikakve editorske vještine, ali se ńegova edicija *za potrebu rječnika* može svakolika upotrebiti. Neka se najposlije izbaci iz ńe sve što bi izgledalo ma najmańe nepouzdano i nejasno — pa je opet, kako mislim, šteta lišiti rječnik onoga ostaloga. Takih pisama ima i u ļetopisima Matice srpske, gdje ih je, kako se sjećam, štampao Maksim Ludaić pažļivije i vještije od G. Vitkovića.

Ova vrsta pismene upotrebe jezika naročite je znatnosti za taki rječnik kao što će biti Daničićev. U tim pismima se obično jezikom služe ļudi, koji od kníževne umjetnosti najmańi dio znadu, kojima su strani jezici, osobito kníževno i gramatički, sa svijem nepoznatì, te ispod pera ńihova jezik zadržava svoju prirodnost i originalnost i nije težko osloboditi ga nevješta stila, pravopisa, interpunkcije i ređih floskula imitirańa kníževnicima. Iz te vrste nalazim već među izvorima Протокол шабачког магистрата од 1808 до 1812. Београд 1868. To doba prve upotrebe pismenosti u kancelarijama istom oslobođene Srbije dalo je dosta spomenikâ, koji su iz gore navedenog uzroka dragocjeni isto toliko za leksikografa i jezik kao što su za historika. I kad je već upotrebļen Протокол шабачкога магистрата, nikako ne bi trebalo ostaviti neupotrebļen Дѣловодный протоколъ одъ 1812 Маія 21 до 1813 Августа 5 Кара-Ђорђа Петровиħа izdan u Biogradu 1848 trudom Isidora

Stojanovića i pažljivo i vješto. Ta je knjiga jak i nepomućen izvor čistih narodnih značeńa i upotrebe riječi. Istoj vrsti izvora mogu se pridružiti još i ove knjige: Протоколъ писама проте Матије Ненадовића о ратованю край Дрине 1811, 1812 и 1813. Издао Л. П. Ненадовићъ. Београдъ 1861; — Мемоари проте М. Ненадовића. Издао Љубомиръ П. Ненадовићъ. Београдъ 1867; — po tom stara pisma iz Karađorđeva vremena štampana u Голубици V za 1843 i 1844.

S radošću sam čitao tačku *b* prvoga članka programa, o imenima vlastitim, ljudskim, mjesnim itd. i u njoj riječi, kako su „mnoga ne samo za poznavańe jezika bescjeno blago, nego su često i pravi i najpouzdaniji čuvari i glasnici narodne historije“. Toga radi i držim da bi šteta bilo po ovoj grani ne izcrpsti još više izvora nego što je iscrpeno, osobito kad je to moguće. Među izvorima ne nađoh „Opisa rudničkog okruga“, koji je Jovan Mišković štampao u Glasniku XXXIV i XLI, u kome je obilje imena, koja se nigdje više naći ne mogu. Take građe može se naći i u djelu istoga pisca „Белешке по Србији“ štampanom u zasebnim eksemplarima iz podliska „Srbskih novina“ za 1874. Dragaševića Млава и Пек u Glasniku XXXVI, Milićevića Нешто о Васојевићима u Glasniku XXII, St. Mačaja Опис књажевачког округа u Glasniku XX — članci su, koji bi, maňe više, ipak znatno obogatili rječnik po ovoj strani. U Pančičevoj knjizi: Elenchus plantarum vascularium quae aestate a. 1873. in Crna Gora legit Dr. J. Pančić. Belgradi 1875., koje ne nađoh među Pančićevim djelima za rječnik upotrebljenim, ima po ńešto i ovake građe, te je iz onako pouzdane ruke dragocjena. Dučićevu „Crnu goru“ u Glasniku XL treba također tu uvrstiti. Ja znam da se u pouzdanosti, osobito što se tiče kazivańa nominativa, ne mogu izjednačiti svi ovi izvori, ali bi se mnogo dobilo, kad bi se upotrebilo samo ono što je savršeno pouzdano, a to je piscu kao što je Daničić lakše ocijeniti nego ikome. A uz to Daničić je već upotrebio ńeke izvore onake vrijednosti, kakva su dva tri od gorńih. Tako n. pr. radńa K. Jovanovića: „Речник свију вароши, варошица itd.“ nije u lingvističkom pogledu ni malo pouzdaniji od radńe J. Miškovića i Dragaševića.

Naprijed je na jednom mjestu bilo govora o tome, kako se jezik prema krugovima i poslovańu isto onako mijeńa, kao što se mijeńa po prijedjelu. Što god narod od starine radi i zna, on o tome ima svoju bilo sklopljenu bilo od starine naslijeđenu nomenklaturu. Seljak koji siječe građu u šumi, zna imena za sve one pojedine radńe, što

jedna za drugom idu dokle od stabla hrastova ne postanu grede, direci, taraba, vrljike ili prošće. Dunđeri, koji grade kuće, kovači, mlinari, vinogradari, čobani, grnčari, imaju svak svoju nomenklaturu, među ńima čvrstu i uređenu, a ostalima ljudima malo i poznatu. Nama varošanima, koji smo već nastali da provodimo vijek s knjigom u ruci, ona je tako malo poznata, da nam je valja negdje ići učiti, kad nam god zatreba. Kad sam s ovoga gledišta pročitao spisak izvora pred rječnikom, opazio sam jednolikost, pošljedak vremena, u kom se pređašńa književna radńa razvijala. Najveći dio tih izvora pripada literaturi bogoslovskoj; veoma malen literaturi drugih krugova jezika. U toj se jednolikosti, u ostalom, najbolje vidi slabost duhovnog života, koji je do sad naš narod razvijao. Osim onoga što je u rječnicima i zbornicima našao sam, da između izvora do sad upotrebljenih pripada specijalnim krugovima života: P. Bolića Vinodjelac, I. II. Budim 1816.; F. Đorđevića Pčelar, Novi Sad 1860.; Kratki sustav farmakopeje za Srbiju, priložen zakonu za apotekare, Beograd 1865.; Pančićeva djela; Reljkovićá J. S. Kućnik, Osijek 1786.; Vladmirovića Likarije priprostite, Mleci 1775.; Zore L. O ribańu po dubrovačkoj okolici, Zagreb 1869. Među tim držim, da bi se i ovaj krug dao dobro popuniti. G. Jovan Živanović, profesor gimnazije u Karlovcima izdao je: „Срйски рјечник за кованџије. Нови Сад 1877.“, štampan najprije u novosadskom listu „Javoru“, a poslije i u zasebnoj knjižici. U toj knjižici je g. Jovan Živanović pribrao *pčelarski* jezik iz knjiga do sad izdanih, uporedivši ga sa sadašńom živom upotrebom iz naroda, i pridodavši štošta i iz ńe. Ovaj posao g. J. Živanovića vrijedi i za to, što se on sam i s uspjehom o pčelarstvu bavi[1]. Po preporuci toga pisca, vješta i poslu i jeziku, valjalo bi na svaki način za rječnik upotrebiti knjigu: „Рчеларь или наставленіе о пчеловодству“ Budim 1810., koju je napisao Avram Maksimović. „Avram Maksimović — piše o ńemu J. Živanović — pisao je slaveno-srpskim jezikom svoje djelo, ali težačke izraze za pčelarstvo nije mogao niti je umio posloveniti, nego ih je onako zadržao, kako ih je čuo u narodu, o čemu sam se i ja uvjerio i osvjedočio.“ Iz istog takog razloga još se mogu s koristću (uz to, razumije se, s kritikom, bez koje se ni onako u ovom poslu ne može kročiti) upotrebiti ove knjige: Зах. Орфелина Искусный подрумарь. Бечь 1783., u kom je jezik narodni na mjestima u punoj krjeposti; Стефана Новаковиња,

[1] Vidi str. 10 gore pomenute knjižice.

Руководство к домостроителству за мужескій и женскій полъ, Будимъ 1809.; Матіе Дамяновића Домоводство или наставленіе о земледѣліи. Будимъ 1814.; a naročito Atanasija Nikolića Земледѣлско газдинство. I—IV. Ратарство. Винодѣлтво. Воћарство са шумарствомъ. Скотоводство. Београдъ 1853—1854, gdje je, pored svih imena iz književnosti, kao što su *vinodjelstvo*, *skotovodstvo*, u naslovu, što bi nas odvraćalo, opet puno narodnih naziva i dobroga jezika. Lako bi bilo odvojiti čisto zrno od oštećenoga, a onim bi čistim rječnik veoma mnogo dobio. Uz ove književne izvore dobro bi bilo, i nije valda još sa svijem ni pozno, da se iz naroda neposredno pokupi nomenklatura raznih radova i zanata, koji se po narodu znaju.

Pri *Stjepanu Ljubiši*, kojega Pripovijesti crnogorske i primorske među upotrebljenim izvorima nađoh, valalo bi na svaki način upotrebiti i sve ostalo. Opominem naročito na „Pričanja Vuka Dojčevića“ koja u Beču u zasebnim knjižicama nakladom uredništva „Srpske Zore“ izlaze. Nema ni iz daleka te literarne vrijednosti, koju imaju poslovi Ljubišini, ali bi se *za rječnik* moglo s korišću pocrpsti štogod proze od Joksima Novića Otočanina. Svraćam pažnju barem na njegovo djelo: Старине од старине Новака, или толковање народног пјевања и приповиједања. Издала Матица Српска. Нови Сад 1867.

Spisak izdanja narodnih pjesama i pripovijedaka, koji nađoh među izvorima do sad upotrebljenim, mogao bi se popuniti još ovim zbirkama:

1. Српске народне песме (женске). Већином их у Славонији скупио Ђорђе Рајковић. Издала „Матица српска“. Н. Сад 1869.

2. Српске народне пјесме, покупљене по Босни. Сбирка Косте Х. Ристића. Биоград 1873.

3. Српске народне песме. Скупио по Срему Б. М. (Branko Mušicki). Панчево 1875 Tu je posao vješta skupljača.

4. Српске народне приповијетке. Скупио и на свијет издао Јован Б. Војиновић. Биоград 1869.

Sad ću prijeći na pojedinosti izrade, za koje mislim da bi bilo dobro što oko njih drugčije učiniti nego što je već učinjeno.

Te su pojedinosti svekolike izložene u članku drugom programa. Odsjek *a* toga članka govori o akcentu.

Što je akcentuacija ušla u rječnik, tome se svaki može samo obradovati, i taj dio mnogo uzvišava cijenu rječnika. Samo mislim, da bi u priopćavańu akcentuacije vaļalo nešto izmijeniti. Daničić kaže, da radi akcentuacije „za riječi kojih nema u Vukovu rječniku a nije ih sam čuo, vaļa moliti prijateļe onuda gdje se govore, vješte tome poslu, da jave akcentuaciju". Ovoliki je trud svake hvale vrijedan. Ali bih ja želio, da se svuda jasno obiļeži: koja je akcentuacija od koga, koja od Vuka, koja li od Daničića, koja li *od zamoļenih prijateļa*, i, ako je moguće, od kojih poimence. Isto tako nigdje u ovom pošļedńem slučaju ne treba propustiti *naznačiti kraj od kuda su zamoļeni prijateļi*. Ovo sve želim u korist budućega naučnog ispitivańa. Ne može se u naše vrijeme znati, šta će tome budućem ispitivańu trebati; ali se što tańom tačnošću u priopćavańu građe najlakše može ugoditi budućim još neznanim potrebama nauke. Nastavļajući govor o akcentu, Daničić veli: *„Riječima, kojima se ne bi mogla ni na taj način doznati akcentuacija, a take su osobito stare* koje sada nijesu u običaju, *staviću onaj akcenat* koji mi se pouzdano čini da im pripada". Ja sam odsudno protiv ovoga, ma koliko da bih bio gotov pouzdati se u vještinu Daničićevu i u ńegovo poznavańe jezika našega Kao što se ište da sve ostalo u rječniku bude potvrđeno i što objektivnije, tako mislim da treba i da se za svaku sitnicu akcentuacije zna od koga je i s koga je kraja, i da ni u tom dijelu ne bude ništa kombinovano ili iz subjektivnog izvora (pa ma kako taj izvor bio pouzdan).

Isto tako mislim, da bi trebalo svuda, gdje se god može, tjerati preciznost tvrđeńa dokle se daļe može. Pri riječi *are* dolazi vrijeme. obiļeženo riječima: „samo XV—XVI vijeka", ali držim da bi tome još trebalo dodati, da ta riječ dolazi samo u zapadnih (specifično hrvatskih) pisaca, kao što sami primjeri svjedoče, jer dokle se pažļivo ne pregledaju svi primjeri, moglo bi se, po onako obiļeženom samom vremenu, pomisliti, da ga je bilo i na istoku. Među tijem istočni spomenici već te riječi nemaju, i ona leksički pripada u one rijetke i u ovom slučaju izginule specifično hrvatske osobine. Pri riječi *akvila* stoji, da dolazi „samo u ńekih pisaca XVI i XVII vijeka". Primjeri su samo iz dalmatinskih pisaca i iz Glavinića Istrijanina. Dolazi li ta riječ i u ostalih pisaca onoga vremena, pa samo primjeri iz ńih nijesu navedeni? Ako to nije, onda bi mjesto *ńekih* vaļalo staviti *dalmatinskih* ili *primorskih*, da se pokaže odmah s mjesta provincijalna raširenost te riječi. — Pri riječima *bahorica, bahoriti* pomińe se, da ih ima Vuk. Među tijem nije zabi-

ļeženo, da ih Vuk ima *iz Boke*, a mislim da to ne bi trebalo ni po što prećutati. Leksikografa pri ńegovom radu ovake napomene preciznosti malo truda staju, a čitalac na svaki način dobija. — Za *adu*, na priliku, kaže se da se govori *po ńekim krajevima*. Nije nikom tako lako znati, *po kojim se baš krajevima* ta riječ govori kao što je to leksikografu, koji se tijem pitańem i tijem poslom po najtańe bavio. Kao što, dakle, na drugim mjestima želim, da leksikograf što mańe ostavļa nekazano od onoga što mu je pred očima, tako isto i ovdje. Vrlo bi dobro bilo da se kaže uvijek o raširenosti riječi onoliko koliko god je leksikografu poznato. Što se tiče riječi *ade*, na priliku, vrijedno je znati jesu li ti *ńeki krajevi* samo primo je, ili su svi istočni krajevi bez zapadnijeh, ili ima i jednijeh i drugijeh, te su izuzeti samo sjeverozapadni? Nije nikako sve jedno, hoće li se ona neodređena zamjenica razumjeti u jednom ili u drugom smislu; s toga, ako se već ne može sad dokučiti sve ono, što bi bilo vrijedno znati o historiji širena te riječi (ili drugijeh na ńu naličnijeh), biće vrijedno saznati ono što se može.

Za riječi tuđe u programu se govori, da će biti napomenuto da su tuđe, i — ako se može — iz koga su jezika. Držim da će za nauku o glasovima, a i za druge potrebe vaļati, da se ovome — kad se god može — doda još i *kako glase* u originalnom jeziku te riječi. Ne znam namijera li tako činiti g. Daničić i je li ta stvar u ńegovu programu svršena, tek kod turskih riječi, što su ušle u ovaj ogled, nije naznačeno kako u turskom jeziku glase. A nema sumńe, da bi i to vrlo obogatilo rječnik iz razloga, koje baš spomenuh. Ovo ne će biti ni tako teško pri prilično opsežnim naučnim radovima, koji su ovu stranu rječnika slovenskih već obdjelavali.

Pokraj ovih sitnica dužan sam još uložiti riječ protiv jednoga znatnijeg nedostatka, a to je *nedostatak poređeńa*, koji se i u ovo malo članaka što su u ogledu pred nas izneseni, prilično osjeća. O toj strani leksičke radńe i o koristima, koje iz ńe po kritičnost posla izlaze, ja sam već naprijed govorio. U *načelu* o ńoj nije ni potrebno govoriti. Noj zahvaļuje današńa lingvistička nauka najļepše svoje tekovine. I sama historijska strana promatrańa, o kojoj sam ja ovdje toliko riječi prosuo, postala je povodom potrebe jačega i pouzdanijeg poređeńa, radi službe poređeńu. Kolika je korist porediti među sobom razna vremena i u krugu ńihovom stańe domaćih dijalekata, tolika je i još veća raširiti taj krug i na ostalu

daļu rodbinu. Ali kao god što je šteta preveć suziti krug, tako je isto od male koristi i preveć ga raširiti. I jedno i drugo otežava prijegled u jednoj mjeri a na različit način. Toga se otežavańa vaļa tijem većma čuvati, ako je rječnik tako osnovan, da mu je komparacija ne *glavni* nego *podređeni* zadatak, ako se ona za to samo traži, da bi se objasnilo ili još jednom svjetlošću obasjalo ono što se drugim načinom i sredstvima sagrađuje. Ovo je tako prirodna potreba u rječniku, da su na ńu nailazili i dosadašńi leksikografi ove vrste rječnika. S. B. Linde je u svoje vrijeme radi objašńeńa *poļskoga rječnika*, kojemu je on svoj trud posvetio, izradio prvi i za onda najopširniji i najpotpuniji upоredni rječnik slovenskih jezika. Nekritičnost izvorâ, iz kojih je on crpao i nedoraslost za taki posao čitave tadašńe slovenističke nauke uzrok su, što ńegov posao nije ispao srećno, i što danas nama nije od koristi. Ali je *načelo ńegovo* i u tom kao god i historijskom gledištu po sebi *zdravo* i dobro *pogođeno*. J. Jungman je ostao na istome putu, ali se ovim sredstvom služio i opreznije i vještije, pošto su u ńegovo vrijeme pojmovi o slovenistici znatno bili popravļeni. U poređeńu pak i jedan i drugi ne idu izvan kruga jezikâ slovenskih, kruga, koji je za sve leksičke poslove i prirodom i potrebom oštro obiļežen. I kao god što su ovi slovenski leksikografi u drugom koječemu pogodili žicu, koju će poznije braća Grimi sjajno razviti, tako su isto i u ovome našli u ńima svoje sjajne pośļednike[1]. Braća Grimi staraju se, da *postańe riječi* osvijetle s dvije strane: poređeńem iz *germanskoga*, i *po tom* poređeńem iz *indojevropskoga* kruga. Na to je ńihovo poređeńe vrijedno ugledati se. Pri svjema glavnim riječima oni nižu, kako ona riječ glasi u ostalih jezika germanske loze, prelazeći često i na ostale indojevropske jezike. E. Littré u svom rječniku ima uza sve korjenite riječi svoj odsjek *étymologie*, uređen, u ostalom, mnogo prostije nego u Grima. U ńega se u toj *étymologie* prosto navode paralele iz drugih romanskih jezika, ali je taj odsjek, pri svoj kratkosti, pun jedre pouke. Grimov način nešto u kraće primio je i Miklošić u svoj Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. I korist i svjetlost od ńega očevidna je, kad se pogleda ma u koje od tih djela.

Među tim, koliko sam iz „Ogleda“ vidjeti mogao, u ovome je g. Daničić napustio taj plan i usvojio drugi. I on traži postańe ri-

[1] Braća Grimi spomińu Linde-a i Jos. Jungmana u predgovoru str. XXXVI i vele, da su im rječnici „musterhaft fleissig und reichhaltig“.

ječima, ali ne paralelama kao gore pomenuti pisci (bar taj dio svoga posla u traženju postaña riječi on nam ne kazuje) nego *istraživañem korijena*. Kako on to radi i koliko od svoga posla čitaocu kazuje pokazaće primjeri. Pri riječi *bacati* ono što bi E. Littré nazvao *etymologie*, čitamo u ovome: „Postaña još tamna: može biti od korijena *bhak*, koji u ńekim jezicima dolazi u značeńu svezati (Fick 2, 163) a biće se razvio od kor. *bha* udarati, koje će značeńe biti prešlo preko zbijati i stezati u vezati, a značeńa vezati i bacati mogu stajati jedno uz drugo onako kako je hvatati i bacati u hitati; isporedi *bočiti se*, *bečiti*; ali svemu tome treba još potvrde“. — Pri *bahoriti* postaňe se tumači riječima: „korijen je *bhas* udarati, lupati, zujati, govoriti“. — Pri *bajati* ima samo da je „korijen *bha* udarati, zujati, mrmljati, šaptati“. — Pri *besjedi* upućuje se na korijen *bhas*, koji je naveden pri *bahoriti*.

Kao što se vidi, rječnik se u ovome znatno razlikuje od onih djela, s kojima u jednu vrstu ide. Ta razlika mogla bi, ako je opravdana, ići na korist djelu; ali po primjerima, kojima sam sâm bio u stańu omjeriti resultat, izgleda mi, da je razlika ova više pošla na štetu djelu, a to toga radi, što osnova istraživańa etimologičkog nije uvijek utvrđena historičkim poređeńem. Osim toga držim, da je takav način tumačeńa, kakav je, kako se vidi, usvojio g. Daničić, prvo — *nedovoljan*, a drugo — *da se ne slaže potpuno s ostalim dijelovima djela*, po proceduri i osnovi. Postaraću se, da i jedno i drugo odmah osvijetlim širim govorom.

Nedovoljan je ovaj način tumačeńa za to, što ne pokazuje procesa kojim je leksikograf došao do svojih zaključaka, niti činilaca, koji su onu sumu stvorili; ne iznosi pred nas onu cjelokupnu građu, koja je ńegovim produkcijama za osnov služila. To se oboje, u ostalom, svuda u drugim dijelovima čini, i toga radi se ovaj ne slaže s ostalim dijelovima djela Pri takom stańu stvari, pri nepoznatim činiocima onih resultata, koji se kao go posljedak pred nas iznose, može nastati pitańe: je li doista sve upotrebljeno, da se do onog resultata dođe, što je upotrebiti trebalo ili što se upotrebiti moglo?

Držim da je posve sigurno u nauci, da je etimologija već kao etimologija tijem mańe sigurna, što se mańe osniva *na historiji riječi* i *na komparaciji* Udaram glasom naročito *na historiju riječi*, te ću se zaustaviti na značeńu, koje valja u tim riječima razumjeti. Ako se pod historijom jedne srpske ili ma koje slovenske riječi razumije samo *domaća ńena historija* bez obzira *na ńenu slovensku*

historiju, velika je opasnost, da se prema prirodi sveza, kojom su povezani slovenski jezici, istinit rezultat ne omaši. U etimologiji, dakle, i u iznalaženu značeńa riječima još se maće može biti bez komparacije s ostalim slovenskim jezicima, nego što je to slučaj u ostalim dijelovima gramatike. Osnivajući, dakle, etimologiju samo na takom osnovu, na osnovu realne leksičke jednolikosti i raznolikosti slovenskih jezika, ja bih rekao, da se može postaviti kao zakon, da se riječima korijen indojevropski smije tek onda tražiti, pošto bi im se život u svijeh slovenskih jezika potvrdio. Tako nekako i postupa J. Grim za ńemačke riječi. I taj metod koliko bi se, ovako obrađen boļe slagao s obradom ostalih dijelova rječnika, koliko bí ńim ovaj dio sigurniji izlazio, toliko bi sam sebe najvećma čuvao od mogućnih, mimo ovog puta upravo neizbježnih pogrješaka.

Baš mi ovo dana stiže u ruke ńiga A. S. Budiloviča: „Первобытные Славяне въ ихъ языкѣ, бытѣ и понятіяхъ по даннымъ лексикальнымъ. Изслѣдованія въ области лингвистической палеонтологіи Славянъ. I. Кіевъ 1878. Vrlo umno govori u ńoj pisac na str. VII pristupa ovo što ide: „Razgledajući rječnike slovenske, mi opažamo, da za ńeke pojmove svi Sloveni imaju *zajedničke riječi*, — za ńeke da su riječi zajedničke tek u pojedinih grupâ slovenskih — a za ńeke da su *riječi osobite* u svakoga plemena slovenskoga.“ Zar nije potrebno, da prije nego što uđemo u etimološko razmatraće ma koje riječi slovenske mi prvo iznađemo, kojoj od ovih grupa ona riječ pripada? Malo će se iznimaka naći od pravila, *da je sve ono što je u kom slovenskom jeziku indojevropsko u jedno i zajedničko slovensko*, i da *ono što u kom slovenskom jeziku nije zajedničko slovensko nije ni slovenski prvobitni dio indojevropskoga*. Riječi, na priliku, koje su u srpskom iz italijanskoga, grčkoga, arbanaskoga, jesu indojevropske, ali ih mi nemamo preko jedinog izvora, iz koga obično *kao iskoće svoje možemo imati indojevropsko*, nemamo ih preko zajedničkog slovenskog korijeńa. Razvijaće korijeńa u životu jezika ima ńeku granicu, poslije koje se obično samo čuva predašńa tekovina, a ništa se novo ne dodaje. Poslije toga se šire značeńa, i od već stečene građe poznatim se formativnim česticama grade nove riječi, koje jeziku trebaju. U to drugo doba naročito ulaze u jezik riječi pozajmļene. One ulaze ili zajedno s pojmovima, ustanovama i stvarima, ili dolaze od jednoga naroda drugomu pri komunikacijama i susjednom živļeńu, ili — još vrlo često — ulaze u jezik kao pošļedńi trag

plemena, koje pred etnografskom nadmoćnošću drugoga gine, topeći se u ńemu. I ovoga pošljedńega uzroka radi jevropski su jezici puni tih pozajmljenih riječi. U redu ovakih narodâ narodi balkanskoga poluostrva ne će biti pošljedńi. Već je umni Kopitar opazio svezu među arbanaskim, bugarskim i rumunskim. Miklošić je s toga gledišta svojom poznatom rigoroznom metodom nesumńivo objasnio ńeke zagonetne pojave jugoslovenskih jezika, naročito srpskoga i bugarskoga. Za Rumune svi već znaju, da im je rječnik za to isprepletan slovenskim leksičkim stihijama, što su se etnografske stihije romanska i slovenska pomiješale tako, da je jedna ostala nadmoćnija, a druga o sebi trag ostavila. To što se dogodilo na sjevero-istoku dunavsko-balkanskih zemalja među Rumunima i Slovenima, dogodilo se i na jugozapadu (među Srbima i Hrvatima) u obratnom vidu i u drugom (daleko slabijem) razmjeru. Nadmoćnija stihija bila je ovamo slovenska, slabija romanska. Uz to su doskorašńe jake veze s primorjem i kroza ń s Italijom unijele mnogo koječega romanskoga u vas jezik naš i iz italijanskog izvora. S toga jedan dio od onih različitih osobina, osobito leksičkih, kojima se jugoslovenski jezici dijele od ostale slovenske porodice, valja pripisati i ovome uplivu romanštine. S toga mora etimolog voditi račun od svega ovoga, ako nije rad da i nehotice upadne u pogrješke. A sve nam ovake stvari lakše nego išta drugo objašńava poređeńe s ostalim jezicima slovenskim, te s toga je i to razlog, po kome se etimologija s korišću može izvoditi jedino sa zajedničke slovenske osnove.

Da bih ovo što govorim i posvjedočio, ja ću pretresti ńekoje od gorńih riječi, i kako je ńihov broj malen, a primjeri nijesu taki, da bi se moje gledište, koliko želim, potvrdilo — mašiću se za primjere i u Korijene g. Daničića, pošto je ondje posebnim djelom već obrađeno, što se ovdje uza svaku riječ na po se istavlja.

Počeću sa riječju *bacati*, iz „ogleda“. Uz ńu stoji historička bilješka, da se javlja od XVII vijeka, da *bačiti* dolazi od XVI. vijeka, dakle ranije. Od leksikografa nema je jedan od najstarijih, Mikalja, a imaju je Bella, Bjelostjenac, Voltiggi, Vuk. Nakon toga g. Daničić već ulazi u traženju korijena. Među tijem ja bih historički dijel tjerao dalje. Znatno je da u Daničićevu Rječniku iz književnih starina srpskih također nema ni *bacati* ni *bačiti*. Među tim se značeńe *jacere* nalazi kazano riječju **врьгн** u primjerima iz Dušanova zakonika i iz Pucićevih dubrovačkih spomenika, dakle iz primorja i iz unutrašńih zemalja. S tijem je u svezi i **вьвръштн**, koje u Mon.

Serb. 110 vidimo u jednom pismu Stefana Dečanskoga. Miklošićev Lex. palaeoslov. poznaje također samo крѣшти, i jedan mu je primjer iz Krmčije Mihanovićeve, dakle opet sa srpskoga zemljišta. Ruski rječnik Makarova ima бацать бацнуть sa značenjem *battre, frapper*, — бацаться sa značenjem tomber i verbalno бацъ, opet u značenju frapper, battre. Poljski rječnik nikako ne poznaje toga glagola. Jungmanov češki rječnik ima *baciti, bacnouti, bacati, bacavati*, sve u značenju *battre, frapper*. Našim najbližim slovenskim susjedima Bugarima i Slovencima također je nepoznato *bacati* i *baciti*. Mjesto ńega u Bugara je: *frļz* i *frļam*, u kom gdjekoji pišu *hv* mjesto *f*, ali bih ja rekao da je ta riječ bugarska u svezi sa хрѣл i врѣлъ, koje i u nas ima u *hrli* (Vuk) *vrli, vrlo*, i u *vrļati* (Vuk) *vrļańe, vrļiti* baš u smislu bugarskom jactare, jactatio. S tim je u svezi i *vrļika*. U Mikalje ima *hrliti* festinare. Bugarsko je, dakle, *f* u *frļz* postalo od *h* ili od *v*. Po tome *bacati* ima samo u nas (i to po svoj prilici ne od prvih vremena), u Rusa i u Čeha i to u različitim značenima. Po svemu bih tome ja rekao, da je riječ *bacati* k nama od ńekud donesena, po svoj prilici iz romanskih jezika. Na to me upućuje najprije to, što je u južnom slovenstvu ograničena samo na Srbe i Hrvate, što u tom značenju ni u drugom kom slovenskom plemenu ne dolazi, što je, kako izgleda, i među Srbima i Hrvatima pozna, a to bi na Italiju upućivalo, što prethodnice *vrći, vrļiti, tresnuti, hitati* od slovenskoga korijeńa i u nas još žive. Na pošļetku, ako ništa drugo, ja bih prema svemu tome držao, da u ovoj riječi nema dovoļno osnove za neposredno traženje korijena među indojevropskim korijenima, pošto cio život riječi upućuje na uzajmicu i na život jasno različit od života riječi, koje su Slovenima iz indojevropske zajednice.

Pri *bahoriti* i ostalijem izvedenijem od ńe riječima pregledavši sve primjere nađoh da je, što se našeg naroda tiče, poznata samo u primorju. I Vuk je zna iz Boke. U ostalim slovenskim rječnicima, koji su mi poznati, ne nađoh joj nigdje traga. Najstariji primjeri dopiru u XVI vijek, i to samo o glagolu *bahoriti;* ostali su derivati tek iz XVII vijeka. Prema našem sadašńem znańu, dakle, ta je riječ raširena samo u našem primorju. Za tu se riječ još s mańe pouzdanosti može i smije istraživati starina putem indojevropske etimologije. I za ńu ja držim da je od ńekud sa strane. Ako bi ona bila od istoga korijena, od kojega je i *besjeda*, od korijena *bhas*, onda bi morala biti starija od vremena posebnog života našega jezika, jer je zakon pretvarańa korjenita glasa *s* u *h*

u slovenskim jezicima stariji od poznatih nam historijskih vremena i posebnoga života ńihova. Bilo bi, dakle, teško objasniti kako se ovaka riječ tako samo u jednom krajičku sačuvala, pošto su riječi te periode obično u sviju plemena slovenskih dobro raširene. Toga radi bi joj trebalo tražiti ili izvor na strani, ili je ostaviti među tamne neobjašńive riječi, kojima će se zar daļim traženem objašńeńe naći.

Uz ova dva primjera uzeta iz „ogleda“ dodaću još nekoliko iz Korijena, kao što sam naprijed napomenuo.

Riječ *šut* (šut s rogatim ne može se biti. Nar. poslov.) Daničić u Korijenima 262 dovodi od korijena *sku*. Miklošića Die slavischen Elemente im Rumunischen imaju istina i *šut*, i uza ń paralele: bugarsko *šjut* mancus, maġarsko *suta*, arbanasko *šüt* ohne Kopf. Istu arbanasku riječ tumači u ostalom Hahn u svome arbanaskom rječniku (Albanesische Studien II.) još i sa *hörnerlos* (za koze i ovce). Od rumunskih oblika Miklošić navodi *šut*, *čut*. Petra Majora rumunski rječnik ima i oblik *čont* mancus, mutilus, verstümmelt, i veže ga s rumunskim glagolom *čungzresk*, *čungzrire*, ital. *zoncare*, koje znači verstümmeln. Ostali slovenski jezici ne samo da nemaju ni traga o toj riječi, nego korijen *šut* u star. slovenskom i ruskom ima sa svijem protivno značeńe — i ńom se kaže *šaliti se* itd. Jasno je, dakle, da je ta riječ etnografski stiješńena na srpski s hrvatskim, bugarski, rumunski, arbanaski i maġarski. S toga ja ne bih smio tvrditi ni s Miklošićem, da je ona prešla iz slovenskoga u rumunski, a još mańe s Daničićem, da je iz indojevropskoga korijena *sku* po našim glasovnim zakonima obrazovana. Ostalo bi, da je ili romanska, na što bih se ja najprije odlučio, ili ilirsko-tračka, t. j. od balkanskih starosjedjelaca.

Za *bradvu* i derivate Daničić u Korijenima 146 tvrdi, da je od korijena *bhardh*, koji je opet od *bhar*. A riječ ima historiju kao i riječ *šut*. Miklošić u Slavische Elemente im Rumunischen pod брадъ navodi bugarsko *bradvz*, maġarsko *bárd*, i sve svodi na staro gorńo-ńemačko *barta*, sredńe gorńo-ńemačko *bart*. Rumunski je *bardz*, italijanski *barda*. Ostali jezici slovenski osim južnih nikako ne poznaju ove riječi. Meni se čini, da je k nama došla od Italijanaca.

Za riječ *briga* i derivate Daničić u Korijenima 145 misli, da su od korijena *bhargh*, od kojega je i *brijeg*. Među tijem je među jezicima slovenskim i ta riječ usamļena u jeziku našem, i ostali je jezici slovenski nemaju. Miklošić Lex. palaeoslov. ima do duše

брижити affligere, ali iz glagoljskih hrvatskih spomenika, te je opet iz oblasti iz koje je i naša *briga*. Diez, Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen. 3 Aufl. I. Bonn 1869, str. 85 ima italijansku riječ *briga* za značeńem Geschäft, *brigare* eifrig streben, dringend bitten. I ja ne sumńam, da se otuda ta riječ i među nama raširila. Kad ovaj rječnik navede primjere iz pisaca, koje ovako zasebice nije mogućno pohvatati, držim da će se ovo zasvjedočiti još bolje. Ali se dovoljno vidi i iz sadašńih izvora. Sam Daničićev Rječnik iz književnih starina ima od porodice *briga* samo glagol *brinuti* s jednim primjerom iz Pucićevih spomenika. Tu je početak životu te riječi u našem jeziku. Među tim ima u drugoj knjizi istoga Rječnika iz književnih starina čitava gomila primjerâ za *pečaliti, pečalovati, pečalь, pečalьnь, pečaļenije* iz spomenica veoma različitih. Što čak i danas Vukov rječnik ima *spečáliti* mühsam erwerben, operose comparare, svjedoči, da je sadašńoj riječi *briga* sa svom ńenom porodicom, bila prethodnica riječ *pečalь* sa svojom porodicom, i da je poslije ona starija, slovenska, pred ovom novijom, romanskom riječju uzmakla.

Isto tako sa glagolom *vàļati* i ostalim što je od ńega proizvedeno. Daničić u Korijenima 197 izvodi ga od korijena *var* s promijeńenim *r* u *l*. U ostalom već je Miklošić u Fremdwörter izdvojio ovaj glagol i ńegovu rodbinu između riječî slovenskih i naznačio mu izvor u italijanskome *vaglia*. Od slovenskih jezika poznat je ovaj glagol samo u novo-slovenskom gdje glasi *valjati* i *veljati*. Rječnik iz književnih starina također ne poznaje nijednoga primjera, i posve je jasno, da je riječ, ma da je danas toliko poznata i raširena, unesena od italijanskih i primorskih trgovaca u sredńem vijeku, kada su oni po zemļi našoj trgovali. Prethodnice te riječi *vrijediti, trebati trijeba* itd. još su i sad u životu, te s toga će mjesto našega *vaļa, vaļa da (vaļda), vaļa se* itd. ostali Sloveni i sad upotrebiti glagol *trebati* ili imenicu od istoga korijena, kao što je npr. u Poļaka *trzeba* itd.

Za glagol *turiti* Daničić u Korijenima 88 tvrdi, da je od korijena *tar*. U ostalom i on je među jezicima slovenskim oštro ograničen na srpski i bugarski (u kome pošļedńem kao da je još većma nego u srpskom razgranat). Diez u gore navedenom djelu privodi u ostalom italijansko *atturare* verstopfen, latinsko *obturare*. Hahnov arbanaski rječnik ima *turrája* Plumpsack für Spiele, *túrrza* Plumplsack, Haufe von Steinen, Waarenballen, überhaupt von festen Sachen.

S toga ja držim, da će u našem jeziku on doći u jednu kategorju s riječju *briga*.

Za riječi *brbljati, brblati, brblo, brbosati, brbljav* čita se u Daničića Korijenima 133, da su od korijena *barb*. Usamljenost tih riječi u samom našem jeziku među jezicima slovenskim navodi me na to, da i ovoj riječi postaće tražim izvan slovenstva. I za mene nema sumńe, da je naše *brbljati* od italijanskog *borbogliare* i *barbugliare* murmeln, unverständlich sprechen. Uporedi Dieza gore navedeno djelo str. 74. Uz *brbosati*, gdje ono *sa* upućuje na jezik grčki, mogu pomenuti, da Diez I privodi još i grčko βορβορύζειν.

Za riječ *katun* čita se u Korijenima 231 da je od korijena *skat*, koji je opet od *ska*. Riječ je među tim vrlo interesna. Ni ńu ne poznaju ostali jezici slovenski; i ona je ograničena na samo južno slovenstvo. Miklošić Romanische Elemente im Albanischen (Albanische Forschungen II.) dovodi *katun* u svezu s italijanskim *cantone*. Arbanaski je *katúe* paese, *katunári, katundari* contadino. Hahnov rječnik ima *katunt-i* Gebiet, Stadt, u geganskom dijalektu Dorf, a *katua* mu je Stall für Last- und Zugvieh, koja se u tom kraju ispod kuća nahodi. U n. grč. je κάντουνι. Diez u gore navedenom djelu pod *canto* interesno raspravlja sudbinu te riječi. Tu skoro saznah od g. M. Đ. Milićevića, da se *katun* i po Šumadiji još govori i da znači *čergarsko selo*, jer je običaj reći djeci kad uzavru: „Što ste uzavreli *kao ciganski katun*“.

Za riječ *vatra* i svu ńenu rodbinu Daničić u Korijenima 188 tvrdi, da je od korijena *va (2)*. Rječnik iz književnih starina ne pokazuje ni jednoga primjera za tu riječ; *ogań* pak, koja i danas živi, ima ih nekoliko, i ima i derivata. U Jagićevu Archivu III. 163 tvrđaše A. Brückner, da je od Slovena poznata samo Srbima i Malorusima. Ni Bugari (ma da oni toliko mnogo s nama zajedničkoga imaju) nemaju u svom jeziku riječi *vatra*. Miklošić u Romanische Elemente im Albanischen navodi je bogato razvijenu u Arbanasa. Rumuni je također poznaju. Znači upravo *ogńište*, i Miklošić je, na navedenom mjestu, veže za *atrium*, u kom se ogńište nalazilo.

Ovakvih primjera leksičke naše veze s jezikom onih naroda među koje smo se mi ovdje na jugu naselili, mogla bi se nabrati još koja desetina. Oni su prost prirodni pošljedak prilikâ, koje su u ovijem prijedjelima na naš narod djelovale. Ali mislim, da je i ovoliko dovoljno za ono, čega radi sam ih naveo, da se, na ime, pokaže, kako pravi naučni interes ište, da se poređeńe s indojev-

ropskim korijenima preduzme tek pošto se zemljište razmotri historičkom i slovenskom komparacijom, te mu se tijem utvrdi starina, potrebna za indojevropsko poređeńe.

Na pošledku što se tiče cijele ove etimološke partije u izradi rječnika, ja o ńoj i u načelu drukčije mislim. „Svakoj riječi treba kazati i korijen onako kako se može“, piše g. Đ. Daničič u predgovoru k ovome ogledu. Među tim šta dobija ne samo običan, nego i donekle filološki spremljen čitalac, kad mu se kaže, da je *bajati* od korijena *bha*, da je *bacati* može biti od korijena *bhak*, *besjediti* i *bahoriti* od korijena *bhas*? To ne govorim što ne bih sâm etimologiju cijenio, nego baš za to što je cijenim. Etimologija je taka nauka, da se može poznavati i uživati samo u cjelini svojoj. Kad se za *besjediti* kaže, da je od korijena *bhas* i ništa više, nijesmo ništa mnogo naučili, ali kad bi se pri korijenu *bhas* pokazali u zajednici svi ńegovi izdanci, i kad bi se uza ń pokazalo ostalo društvo ńegovo, te bi se moglo pregledati, kakvim je načinom cijeli jezik razgranato žbuńe od malog broja korijena — onda bi se bez sumńe imalo šta naučiti. To je razlog, sa koga bih ja želio, da se pokazivańe korijena izostavi iz *historijskog rječnika*. Ono je i onako zadatak osobite knige, kao što je isti predmet sam g. Daničič već u osobitoj knizi obrađivao; i ovako se tek iz osobite knige u cjelini može poznati što je najlepše u toj nauci — koncentracija tolikih riječi i značeńa oko jednog korijena. *Historijski rječnik* je, u ostalom, najboļa pripravna radńa za *rječnik etimološki*. Među tim bi se sa zadatkom historijskog rječnika bole slagale paralele iz slovenskih jezika, gdje se god i koliko se god, prema sadašńim pripravnim poslovima, može. Put je i oblik ovome poređeńu već pokazan u Miklošića Lex. palaeslov., u Grima, u Littré-a. S tim bi se još mogle udružiti paralele iz glavnijih indojevropskih jezika pri općenitijim indojevropskim riječima. Tako bi rječnik, pored ostale dobiti, upravo za historiju jezika, koja mu je glavni zadatak, dobio, i to, što bi bez prestanka ostao na zemljištu realnosti. Kao što su naprijed pokazani primjeri u nekoliko pokazali, etimologija je po sebi taka, da će duže od sviju drugih grana lingvistike ostati u hipotezama. U hipotezama ona *mora ostati* i za to, što se često *jedan isti pošledak* može naći *kroz više različitih putova*, te se i pri najvećoj pažńi možemo prevariti i proglasiti ono što nije. No pošto to ne treba da zaplaši od obrađivańa — najudesnije je to obrađivańe ostaviti posebnim knigama i člancima.

Na pošļetku je s ogledom rječnika puštena na svijet još jedna novina, predložena su četiri nova znaka za pisańe našega jezika latinicom.

U takim prilikama svagda se mogu istaviti dva pitańa. Prvo je, je li bilo potrebno uvoditi nove znake, a drugo je, je li pogođen način, da se taka potreba namiri.

O potrebi uvođeńa novih znaka gotovo nije vrijedno ni govoriti. Zar je dobar pravopis, koji ne može obiļežiti razliku među glasom ļ u grupom лj, među glasom л и grupom лj, među glasom њ i grupom нj, među glasom џ i grupom дж? . . . . a ovamo je jezik takav, da se, osobito prvo dvoje, svaki čas susreće i potrebno ga je razlikovati? . . . Te nepotpunosti, u ostalom, nijesu ništa drugo, nego znaci, da je posao uređivańa pravopisa još nedovršen. Je li, dakle, veća dika nastavļati i dovršivati što još dovršivati treba, ili je časnije i ponosnije tekovinu starijih naraštaja ni malo nepomicati naprijed? . . . . Kad znamo, da se i ovo što sad imamo nije stvorilo od jedan put, onda, na pošletku i ovaj korak jeste još jedan, u ovaj mah pošļedńi korak, k sistemu, kojemu se odavno pošlo, i kojemu smo se i do sad postojano i sve većma primicali.

Toliko o potrebi. A što se tiče načina koji se ovdje predlaže za namireńe ńeno, on također u toliko mora biti po sistemi kojom se izvodi u svezi sa dosadašńim radom, u koliko je u svezi s ńime i potreba o kojoj je riječ. Čim sam kazao, da ja ovu reformu ne smatram ni za što drugo nego za završetni korak u redu reformovańa, tim sam u jedno kazao i kakav treba da je način, kojim će se ona namiriti. Način taj može biti — samo način dosadašńi. S kolikom pak radošću ja pozdravļam *ovaj završetak udešavańa latinice za potrebe našega jezika* — neka pokaže i to, što eto sâm odmah pišem, upotrebļavajući sva četiri nova znaka.

Inače ja se nemam na čem više zaustaviti. Da je kakav mańi posao, ja ne bih ni ovoliko zabavļao, ali kako je ovdje uloženo toliko vrijeme u samo skupļańe građe, i kako će trebati može biti još toliko vremena i truda uložiti u izradu, činilo mi se malo savjesno prećutati ma najmańe što, za što bih mislio, da bi savršenstvo ili monumentalnost djela — koje je oboje, na svaki način ujamčeno — i većma umnožilo. Jer sve ostale strane izrade nose na sebi nesumńivi tip snage i dubokoga zamišļańa. I najjača snaga talenta, baš za to, što ne može obuhvatiti *sve* mora imati ńeke

*

strane, koje će joj biti od svijeh ostalih najjače. Koliko sam ja motrio probijańe na vidik talenta Daničićeva — on je prvi put pokazao krjepost i silu — kad je na svijet izašla „Srpska sintaksa“ godine 1858. To je ono djelo, koje je svojom kritičnošću, izradom i zamišļu obratilo oči inostrane kritike na smjernog književnika jednoga malenog naŕoda. Tu se na težini posla ogledala snaga talenta Daničićeva. Za tim vidimo „Rječnik iz književnih starina srpskih“, koji je u glavnome ista vrsta posla. Ne treba da ponavļam hvale o toj knjizi toliko puta izrečene. Ali ako najjače strane talenta doista uvijek nađu i poslove, na kojima se pokazati mogu — onda se to u Daničićevu talentu na ta dva djela pokazalo. U jednom je sjajno pokušao, da pokaže značeńa padežnih oblika u jeziku srpskom, a u drugome je prikupio i istumačio značeńa riječi starih književnih spomenika srpskih. U ovome djelu, u „Ogledu rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika“, sastavļena su donekle oba ta posla. Svakolika značeńa novoga jezika u frazeologiji ńegovoj zajedno s historijskim prijegledom pređašńega života ńegova koliko se dogledati dâ, uzeta su u osnovu rječniku. S toga nam je pređašńi uspjeh, u kome se talenat Daničićev s tolikom krjepošću pokazao u ovakoj vrsti poslova, najboļi jemac i za uspjeh ovoga djela. U tome nas sâm ogled već dovoļno uvjerava. Toga radi dovoļno je pogledati s kolikom su opširnošću i u isti mah s kolikim tankim razlikovańem pohvatana značeńa interjekcije i konjunkcije *a* na čitavih 47 stubaca sitno sabijenoga teksta. Tu su dotle iscrpene sve funkcije tih riječi u jeziku, da je i sintaktični posao već sav tu urađen. Glagoli *bacati, bajati, besjediti* pokazani su u svjema promjenama značeńa i upotrebe, u svjema kombinacijama s prijedlozima, te ako stilista o čem posumńa, eno mu ondje obilata izvora za savjetovańe i domišļańe.

Ako, dakle, gospodine predsjedniče, vaļa kazati šta bih odgovorio na pitańe: *da li da se Ogled primi, te da se daļe tijem načinom obrađuje građa za rječnik prikupļena*, ja sam gotov odgovoriti: *da se Ogled primi i uređivańe rječnika nastavi.* Tijem će akademija izvršiti jedan od najplemenitijih i najkorisnijih svojih zadataka. Šta više, koliko sam uvjeren, da imaju mjesta naprijed izložene napomene, ja ne bih ni ńih stavļao kao uvjet toj odluci, ostavļajući ih čisto na prosuđeńe g. Daničiću. A o znatnosti rječnika i o budućoj koristi, koju će od ńega imati naš jezik i slovenistika, toliko sam uvjeren, da — ne mogu Vam zatajati — toliko žalim, sto su neudesne prilike donijele, da taj posao Daničićev ne izdaje učeno

društvo moje otaġbine, koliko se radujem, što nas eto i ńime pred svijetom zadiči naš neumorni i toliko već zaslužni Daničić.

Osobito mi je drago, gospodine predsjedniče, što se pokazala prilika, da Vas i opet mogu uvjeriti o poštovańu, s kojim ostajem

Vaš dojakošńi

Stojan Novaković.

Novembra 1878. u Biogradu.

Obći godišnji sastanak njemačkoga geologičkoga družtva u Beču

(dana 27., 28., 29. rujna 1877).

U sjednici matematičko-prirodoslovnoga razreda dne 30. siečnja 1878 čitao

PRAVI ČLAN DR. GJ. PILAR.

Prigodom dvaestčetvrtoga obćenitoga sastanka njemačkoga geologičkoga družtva u Jeni, u drugoj sjednici držanoj 15. kolovoza 1876, bje na predlog F. vit. Hauera stvoren zaključak, da se sliedeći godišnji sastanak družtva obdržaje u Beču. Za poslovodju pripravnih radnja odabraše samoga gosp. Fr. vit. Hauera, a dodieliše mu za pomoćnika prof. M. Neumayra.

Oba strukovnjaka riešiše svoju zadaću savjestno na podpuno zadovoljstvo svih učestnika kod bečkoga sastanka, a tih je bilo do 130; svakako znatan broj u družtvu tako specialnom naukom se zanimajućem kao što je geologija. Svakom članu stajahu na razpolaganje krasne prostorije bečkoga znanstvenoga kluba, svakomu bje pružena prilika, da pohodi sve u geoložkom pogledu važnije zbirke, bje skrbljeno za geologičke ekskurzije, a da to u znanstvenom pogledu što plodonosnije bude bje svakom od članova uručeno provodno djelo (Führer zu den Excursionen der deutschen Geologischen Gesellschaft nach der Allgemeinen Versammlung in Wien 1877), te osim toga geologički opis okolice bečke od Th. Fuchsa. Ministarstvo za bogoštovje i nastavu stavilo je družtvu na razpolaganje parobrod, kojim je družtvo moglo proći najzanimiviji dio novoreguliranoga Dunava. Isto tako bilo je mnogih polakšica kod vožnje na ekskurzijah. Po svjedočanstvu mnogih prisutnih uglednih članova njem. geologičkoga družtva bio je ovaj sastanak u Beču jedan od najmnogobrojnije posjećenih, najbolje ravnanih i najdarežljivije od domaće vlasti poduprtih zborova.

Munificencijom naše zemaljske vlade bilo je i meni moguće odazvati se pozivu družtva na sastanak. Time mi je prilika pružena bila, da se sa mnogimi strukovnjaci pobliže upoznam, da mnoge stvari odnoseće se na geologiju i geologička iztraživanja neposredno uočim, u obće da se mnogostrano okoristim novimi nazori i težnjami svoje discipline. S toga se ćutim visokoj vladi obvezanim, da mi je polazak toga sastanka omogućila.

Nu i za zavod, kojega zastupam, nije taj posjet sastanka bio bez koristi. Gosp. E. Suess profesor geologije na bečkom sveučilištu darovao mi je zbirku fosilnoga bilja iz Kumi na otoku Euboeji, sabranu god. 1865 od A. Bittnera, koji je te godine na trošak cislajtanske vlade putovao po Grčkoj. Rečena zbirka veoma liepo formatirovana obsiže do 200 komada biljevnih otisaka, te predstavlja vrednost od najmanje toliko forintih koliko je u njoj komada.

U sliedećem namjeravam dati priegled djelovanja skupštine u triuh sjednicah obdržavanih 27., 28. i 29. rujna 1877. godine.

Prvi dan otvori skupštinu poslovodja *Fr. vitez Hauer*, pozdravi sve članove naglasujuć napose uzku intellektualnu zajednicu, koja je uvjek obstojala izmedju Niemaca iz države njemačke i onih iz Austrije.

Skupština započe svoje djelovanje izborom predsjednika za taj dan u osobi dosadanjega poslovodje Fr. vit. Hauera, kom izkaza svoju zahvalu za uspješno i revno djelovanje oko sastanka. Podjedno bjehu na predlog Hauerov izabrani predsjednici za sliedeće dvie sjednice; Beyrich iz Berlina za drugi dan (28.), a Gümbel za treći dan (29.) zasiedanja.

Tajnici bjehu izabrani za sve tri sjednice gg. *Kayser* od državnoga geologičkoga zavoda u Berlinu i *Paul* rudarski savjetnik geologičkoga zavoda u Beču.

Po dovršenom izboru dade družtveni blagajnik *Lasard* izvješće o stanju družtva i družtvenih financija. Iz toga bilo je razabrati, da njemačko geologičko družtvo sa sjedištem u Berlinu, broji 333 člana, od kojih 33 obitavaju u gradu, a ostali u zemlji i inozemstvu.

Skupština izabra pregledatelja računa i time se zaključi administrativno djelovanje njezino.

Niz predavanja započe *Lossen* iz Berlina o geoložkih odnošajih gore Harca. Predavatelj jedan od najboljih poznavalaca toga gorja protumači mnoge zapletene dosada nerazriešene stratigrafske osobitosti gore.

Kayser (iz Berlina) koji se od dugo godina bavi proučanjem paleontologije Harca, došao je do toga, zaisto neočekivanoga rezultata, da izmedju silurskih nasada spomenutoga gorja i českoga silura obstoji znatna analogija, dočim se je dosada tvrdo držalo, oslanjajuć se na autoritet Barrandov, da češki silur ima njekih osebina, koji ga čine posve neprispodobivim sa istodobnimi stvorami drugih zemalja.

Kayser je uvjeren, da nasade E, F, G i H u českoj silurskoj kotlini jednostavno se od Silura oddieliti imaju i pribrojiti Devonu. Učini li se to, tad gubi češki silur sve ono što se smatra anormalnim i postaje razumljiv i prispodobiv sa synchronističnimi stvorami Harca pače i sa više odaljenimi.

To od skupštine veoma povoljno primljeno predavanje *Kaysera* proizvelo je diskusiju, kod koje su učestvovali prof. *Laube* i *Gümbel*. *Laube* brani stanovište *Barrandovo*, da on drugačije nije ni mogao učiniti nego nasade E, F, G, H pribrojiti siluru, jerbo s ovim podpunoma konkordantno leže. Što se pako tiče osobinah silurske kotline češke to se one nepokazuju samo u paleontologičkom nego i u stratigrafskom pogledu. Češki silur ima mnogo stratigrafskih pojava, kojih silur i sliedeći devon susjeduih zemalja nepokazuju. Za primjer daje on borne nasade niveau-a F, izmedju niveau-a E. i G. U ostalom dodaje on, da gosp. Barrande jamačno se neće protiviti da spomenuta četiri niveau-a budu oddieljeni od silura i uvršteni u devon.

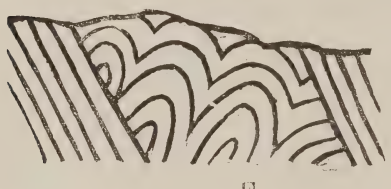

Proti potonjoj izjavi navede Kayser, da se je Barrande sasma odlučno proti odlučenju etagea F. G. H od silura očitovao.

Gümbel učini popunjujućih primjetaba i izjavi se za shvaćanje Kayserovo.

Prof. dr. Const. baron *Ettingshausen* izviesti skupštinu o svojem dosadanjem radu na polju fitopaleontologije. Iza svojih prvih oko god. 1850 publiciranih fitopaleontologičkih radnja uvjerio se je on, da za podpuno svladanje tolikih težkoća kod tumačenja biljevnih okamina valja početi sa proučavanjem analognih organa recentnoga bilja imenito lišća i njegove nervacije.

To nastojanje poduprto je na sasma izvanredan način krasnim izumom fiziotypije. U spisih bečke akademije znanosti i mimo nje

publicirano je dosele 1200 tablica sa fiziotypi lišća raznoga bilja iz svih krajeva svieta. Imajuć pred sobom taj znameniti prispodobni materijal osvjedočio se je on, da napose flore tercijarne raznih lokaliteta, koje je on izpitao, imaju flornih elemenata ne samo pretežno sjeveroamerikanskih, kako se je dosada mislilo, nego flornih elemenata cieloga svieta; zaisto zanimiv obćeniti rezultat.

Kod svojih iztraživanjah odaljio se je Ettingshausen od dosadanjega načina vadjenja fossilnoga bilja na korist ljepote i jasnoće preparata, što ga je fosilno bilje u većem stepenu činilo sposobnim da bude prispodobljeno sa otisci recentnoga bilja.

Dosada naime zadovoljili su se time, da su na licu mjesta kalali ploče za koje su mislili da sadržaju biljevnih otisaka. Tim načinom nastaju dvie nepodobštine. Ponajprije se uništi najveći dio otisaka nesjegurnim ciepanjem, da se spasi samo jedan otisak, a drugo, kamenje to ciepa se samo onim smjerom, gdje je već od prije pukotina postojala. U tu pako pukotinu prodrla je voda i zrak, te je otisak izjeden, biljevna substancija uništena, jasnoća dakle smanjena.

Predavatelj operira na posve drugi izkustvom approbirani način. On pobire na licu mjesta ploče u kojih naslućuje biljevnih ostanaka, te ih u burencih odpravlja kući. Ovdje ih prije svega razrahli postrance appliciranimi udarci na toliko da se nerazpadnu i stavi ih u vodu za vrieme od po godine dana po prilici.

Nakon toga polgodišnjega močenja izvrgne ih on jakoj studeni od jedno 10 grada izpod ništice. Voda djelujuć kod smrzi na poznat način razstavi ploču na mnoge manje pločice a osobito na onih mjestih, gdje ima biljevnih otisaka.

Tako dobiveni otisci posvema su u najsitnijem detailu sačuvani, te je uviek još listna substancija u spodobi smedje ili crne lupinjice prisutna, na kojoj se tada sitnozorom mogu pojedine osebine površine, razredanje i oblik pučih itd. potanje izpitivati.

S takovim savršenim materijalom mogao je predavalac nastaviti puno uspješnije svoja phyllogenetička studija, kojih konačne rezultate pripravlja za skoro objelodanjenje učenom svietu.

Smjer i način tih svojih iztraživanja pokaza na koncu na rodu *Pinus*, kojemu za korien postavlja *P. palaeostrobus* Ett.

Prof. *Ettingshausena* zamieni u predavanju prof. *Nenmayr*. On saobći obćenite rezultate svoga geološkoga iztraživanja u Grčkoj tečajem god. 1875.

Tom prigodom došao je on do uvjerenja, da su kristalinske nasade Grčke mezozoičke a nipošto archaičke grupe formacije, pače da spadaju u najgornje udo mezoroičkih formacijâ, na kredu. Jedan dio svojih rezultata pobilježio je Neumayr u spisih c. kr. geologičkoga zavoda (Das Schiefergebirge der Halbinsel Chalkidike und der thessalische Olymp. Jahrb. d. k. k. geol. Reichsanst. 1876. 26. Bd. p. 249).

Prof. Seebach nedieli u svem nazore prof. Neumayra. On drži bar za Pentelikon, koga poznaje po vlastitom izkustvu, da su tamošnje kristalinske nasade, zaisto archaičke, kao što je to dokazano i za one na otoku Syri.

Koch, kojemu su takodjer odnošaji na grčkom poluostrvu poznati, podupire nazore Neumayrove.

Važna je za geologičke odnošaje jednoga diela naše domovine izjava dra. *Tietze-a*, koju je on meni iza predavanja dra. Neumayra privatno učinio. Spomenuti geolog izpitivao je skupa samnom god. 1871. geoložke odnošaje Banovine i tu našao sjeverno od Vratnika u okolici Brezovopoljskoj kristalinskih škriljeva sa serpentini, koje je on u svom o tom priedjelu obielodanjenom izvješću (Das Gebirgsland südlich Glina in Croatien. — Jahrb. d. k. k. geolog. Reichsanstalt 1872, 22. Bd. 3. Heft. pp. 253—288.) pribrojio archaičkoj grupi formacija, a koje je on prema današnjem shvaćanju mnogih kristalinih masiva voljan već s toga uvrstiti u mezozoičku ili pače neozoičku grupu, što su popraćeni znatno razvijenimi eocenskimi stvorami (pješčenjači). Bilježim ovu izjavu i svraćam pozornost na nju, nu nemogu a da odmah neiztaknem svoje shvaćanje, po kojem će ti toli silno razvijeni eocenski pjesčenjači spadati na Carbon.

Druga sjednica bje otvorena sliedećega dana pod predsjedničtvom *Beyricha*. Rieč uze Hauer da saobći skupštini, da po nalogu ministarstva za nastavu sutradan oko 1 sat po podne čeka kod Augartenbrücke parobrod sve one članove, koji žele poći kanalom u regulirani Dunav te dalje do Kahlenberga. Isti gosp. dade skupštini njeke podatke o broju učestnika kod skupštine i kod raznih ekskurzija.

Kod skupštine učestvuje u svemu 130 članova. Za ekskurziju Piesting Neue-Welt prijavilo se je 27 članova, za Semmering 10, za Brno (Brünn) 17, za posjet Ugarske 16, za vožnju kanalom i Dunavom do Kahlenberga i željeznicom na brieg 126.

Skupština priedje tada na izbor mjesta u kojem bi se obćeniti sastanak na godinu obdržavati imao. Njekolicina plaidira za Trier, da se družtvo upozna sa geognostičkimi odnošaji zapadne Njemačke. Dr. Speyer zagovara za mjesto sastanka Cassel, a u tom ga podupire prof. Laube. Većina skupštine izjavi se za Göttingen, te predloži za poslovodje i za pripravne radnje tamošnje profesore Seebacha i Kleina.

Rieč uze tada prof. Zittel u pogledu Paleontografica utemeljenih od Dunkera i Mayera god. 1846. te obstojećih do danas, nu očito izvan kruga pravoga znanstvenoga učešća. Da se poduzeće oživi i okriepi, bude neposredna redakcija povjerena Dunkeru i govorniku (Zittelu) uz sudjelovanje Benecke-a, Beyricha, Neumayra, Ferd. Römera i von Seebacha kano zastupnika njemačkoga geologičkoga družtva. Govornik preporuča članovom družtva ovo u sadanjoj formi zaisto solidno i liepo poduzeće.

Prof. *Lepsius* predlaže skupštini svoju geologičku kartu zapadnoga diela južne Tirolske. Protražen terrain obsiže okolicu jezera Garda i Idro, ciele Judicarie, Val Rendena, Val di Non i Mendolagoru sve do doline Ultenthala na sjeveru, dakle u obće cielo gorje medju dolinom Adige i grupe Adamella. Nasade su pretežno triadske i jurassičke, popraćene porfiri.

Prof. *Szábo* poznavalac ugarskih trachyta progovori u klasifikaciji toga važnoga stienja. On razlikuje klasifikaciju systematičnu od one koja može u praksi od koristi biti. Systematička klasifikacija postaje mogućom tek nakon svestrana izpitivanja sa optičke i kemičke strane, dočim praktička klasifikacija ima služiti u samom terrainu.

Potonju klasifikaciju nazivlje on approximativnom, te razlikuje u njoj tri temeljna oblika.

Approximativna klasifikacija.

I. *Augit-Trachyt.*

a) Nesadržaje Amphibola,

b) Ima Plagioklasa.

To je u Ugarskoj najčešća i podjedno najmladja izcrpena kam.

II. *Amphibol-Trachyt.*

a) Ima i Augita ponješto,

b) Ima Plagioklasa.

Stariji je od prediućega.

III. *Biotit-Trachyt.*

Prema tomu kako osim crnoga tinjca ima jošte bjelutka, amphibola ili granata razlikuje *Szábó* sliedeće podredjene oblike:

a) *Quarz-Trachyt*,

b) *Amphibol-Biotit-Trachyt*,

c) *Granat-Biotit-Trachyt*.

Izim plagioklasa ima ova grupa kadkada i orthoklasa.

Kod systematičke klasifikacije imaju živci feldspati biti temeljem razlikovanja pojedinih grupa. Prema tom principu razlikuje Szabó pet grupa, koje su sliedeće:

Systematička klasifikacija.

I. *Augit-Anorthit-Trachyt*.

II. *Amphibol-Anorthit-Trachyt*.

III. *Biotit-Amphibol-Labrador-Trachyt*.

IV. *Biotit-Amphibol-Andesin (Oligoklas) Trachyt* ili ako ima bjelutka *Quarztrachyt*.

V. *Biotit-Orthoklas-Trachyt* ili s bjelutkom *Biotit Orthoklas-Quarz-Trachyt*.

U ovu systematičku klasifikaciju dakako da nije moći uvrstiti razne kami, koje trachyte popraćuju te se od njih svojim stanjem razlikuju.

Ponajprije *Rhyolit* Richthofenov ili caklasti trachyt jest stanje, koje se je kašnje razvilo. Ovo stienje stoji u savezu sa mladjimi trachyti.

Obsidiani mogu se već na običnom plamenu izpitati kakav živac sadržaju prema odgovarajućoj reakciji njihovih alkalija.

Tako zvani *zelenjački trachyti* (Grünsteintrachyte) nemogu se smatrati kao kakova prvobitna smjesa. Oni su pretvorine, njeki stadium raztrošenja prvobitne kami. Tečajem toga pretvorenja prešao je Magnetit u Pyrit, a Augit u Amphibol, prvobitno tamnih boja primili su zelenu boju. Prema tomu svaka od triuh trachytičnih oblika u approximativnoj klasifikaciji označenih može imati svoje odgovarajuće zelenjačke trachyte.

Aluniti su kami posve pretvorene uplivom sulfuroznih parâ, dakle većinom posljedica solfatarskoga djelovanja.

Za slied trachytičkih formacija može se uzeti isti red, koji je u systematičnoj klasifikaciji, tako da su basični najstariji (pod brojem I.) a najkiseliji (pod brojem V.) najmladji.

Zanimivo je da i u trachytih se nalazeći orthoklas posiedujo

svojstvo regeneracije u spodobi adulara. Pukotine i žice starijih trachyta često su izpunjene tom epigenetičnom rudom.

Nabrajajuć njeke znamenite trahytičke masive Ugarske i susjedne Srbije spomenu predavatelj takodjer trahytički masiv Avale briega kod Biograda i označi ga kao biotit-orthoklas-trachyt spadajući dakle u petu grupu systematičke klasifikacije trachyta.

Gosp. *Lasard* iz Berlina preuze nakon toga rieč javljajuć družtvu, da se Lasaulx-ov Seismograph, u kojega su velike nade postavljali, kod zadnjega potresa u Herzogenrathu nije valjanim izkazao. Na to nadoveza prof. *Neumayr* opazku, da su električka zvonila možebit one sprave, koje bolje svrsi odgovaraju, buduć su te sprave (za signale kod svih skoro austrijskih željezničkih postaja postavljene) same od sebe zazvonile, te se je time kod zadnjih jačih potresa u Austriji došlo do veoma važnih podataka glede vremena potresa.

Gosp. *Beyrich* predloži skupštini jurasičkih okamina sa istočne obale Afrike.

Gosp. *Grotrian* (iz Braunschweiga) predloži povorku sadrenih otisaka od zubih nosoroga iz diluvia kod Löllingena.

Od veće obćenito-znanstvene važnosti bilo je predavanje *F. Pošepnoga* kojim je on kušao protumačiti poreklo soli u jezerih onih krajeva koji prama moru odtoka neimaju.

Poznato je, veli isti strukovnjak, da more na obalnih stienah svoje vale razprskava na atome, koje vjetar daleko preko kopna raznosi. Vodena sastavina doduše brzo izhlapi ali solne sastavine u spodobi sitna praha plivaju dugo u atmosferi dok ih kiša neobori. Zaoto svaka kišna voda nješto soli sadržaje, i to od 1 grama do 14 i više grama na kub. metar vode, već kako je koji kraj ili udaljeniji od mora ili bliži istomu.

Ta mala količina soli, koja se može u vrelnoj i riečkoj vodi konstatovati, čini tečajem dugih perioda, da se oni krajevi koji s morem u savezu nisu po vremenu pretvore u slane stepe, ili ako je veće jezero tu, u slano jezero. Na taj način postala su jamačno sva slana jezera, koja radi svoga previsokoga položaja nad niveau-om mora s istim nikad u savezu nisu biti mogla. Imenito misli gosp. Pošepny da je tako postalo, veli, Slano jezero u zapadnih krajevih sjeverne Amerike.

Za treće sjednice pod predsjedničtvom gosp. *Gümbela* predložio je prof. Laube iz Praga geologičku kartu češke Krušne gore. Oso-

bito je naglasio, da on crveni gnajz, kojega su dugo eruptivnim držali, smatra udom ledčasto-škriljaste tvorbe, te ga napose uvrštuje u tako zvanu bojsku formaciju *Gümbelovu.*

Naprotiv toj izjavi opazi *Credner,* da je crveni gnajz čisto petrografska osebina. Gnajz, koji sadržaje biotita, jest većinom siv (grauer Gneiss) a onaj sa muscovitom crven.

Prema tomu je po mnenju *Crednerovu* crveni gnajz:

1. Samo vrst velike obitelji gnajza bez biotita.
2. On nije na nikoji poseban horizont vezan.

Što se pako tiče eruptivne naravi crvenoga gnajza, to, misli g. *Credner,* da osim Freiberžke škole nigdje to mnenje nije koriena uhvatilo.

Na ovu potonju opazku misli gosp. *Stelzner* iz Freiberga da mora primietiti, da u pitanju crvenoga gnajza nemože biti govora o Freiberžkoj školi, kako je to najbolje zasvjedočeno raznimi nazori u tom pitanju, koja je razvio *Cotta* s jedne strane a *Müller* s druge. Pače već Cotta je jedan dio crvenoga gnajza pridielio archaičkogrupi formacije.

Prof. *Groth* iz Strassburga razpravljao je zatim o njekoj monosymmetričnoj rudi oblika i sastava orthoklasova, samo što je u njoj veći dio kalija zamienjen natronom. Prema tomu rezultatu bili bi silikati alumine i kalija te alumine i natrija dimorphni po ovoj schemi:

monosymmetričan (monokliničan)		*asymmetričan* (trikliničan)
	$K\,Al\,Si_3O_8$	
Orthoklas		Mikroklin (Descloisaux)
	$Na\,Al\,Si_3O_8$	
Natron-Orthoklas		Albit.

Zatim predlože gospoda *Hochecorne* i *Beyrich* novo izašle geologičke karte koje izdaje pruski geologički zavod.

Gosp. *Trautschold* iz Moskve predloži novu od Kokšarova opisanu rudu iz Urala, koju je taj mineralog prozvao Valujevit. Ta se ruda nerazlikuje po svojoj kemičkoj sastavini od Xanthophyllita ali se ledi rombično sa monokliničnim obličjem. Zatim dade isti ruski učenjak njekoliko geologičkih podataka iz ruskoga permokarbona i iz prelaznih nasada izmedju jurske i kredne formacije.

Gosp. *Stöhr* iz Monakova izviesti skupštinu o rezultatih svojih iztraživanja tako zvanih *Tripolskih nasada* Sicilije, koje se odlikuju velikim bogatstvom foraminifera, imaju mnogo sličnosti sa faunom badenskih ilovina, zato bi obe taložine mogle synchronistične biti. Nasade sa sumporom, koje povrh ovih tripolskih nasada leže, imaju se svakako uvrstiti u Mayerov Messinian te bi najprije odgovarale nasadam sa kongerijami u panonskoj kotlini.

Iza toga predloži skupštini gosp. *Hornstein* iz Cassela umjetnih otisaka stopa triaskih plazavaca imenito Cheirotheria.

Gosp. *Karrer* dade zatim priegled svojih iztraživanja njekoga glinastoga lapora ili pršinca puna foraminifera što no ga je gosp. *Drasche* donio sa otoka Luzona.

Gosp. *Gottsche* predloži jurasičkih okamina sabranih od Stelznera u argentinskoj republici.

Sjednicu završi g. *Toula* iz Beča predavanjem o sivčanoj zoni (Grauwackenzone) sjevernih Alpa.

Medju centralnom tako zvanom kristaličnom zonom Alpa i vapnovitim gorjem na sjeveru pokazuje se niz koglomerata, pješčenjaka škrilja i vapnenaca, kojoj se obično nadieva ime *sivčane zone* (Grauwackenzone), a nezna se za stalno kamo ju uvrstiti, budući da su organički ostanci posvema pomanjkavali. Najobćenitiji nazrievali su u tom kompleksu nasada silursku formaciju.

Gosp. *Touli* pošlo je za rukom god. 1877. naći u području te zone duž željezničke pruge, nedaleko Gloggnitza, prve organičke ostanke i to biljevne ostanke. Sveukupno našasto je *Lepidodendron sp.*, *Calamites Succovii*, *Neuropteris gigantea* i odlomak *Sigillarie*. Po tih ostancih uvršćuje g. Štur, koji je bilje opriedielio, sve te nasade u dolnji niveau produktivne ugljevne tvorbe.

Povrh tih nasadah leže diskordantno vapnenci velike debljine; prvobitno je g. Toula te vapnence po riedkih Encrinitih držao puno starijimi, mislio je naime do odgovaraju devonu, dok mu napokon nije pošlo za rukom i u toj zoni naći okamina i to većinom dvoškoljaka, imenito pako za rhaetsku formaciju karakterističnu *Avicula contorta* Portl.

Nenadani rezultat te činjenice jest dakle, da sivčana zona sjevernih Alpa obsiže nasade izmedju silura i rhaetske formacije.

Tim se predavanjem završi treća i zadnja sjednica godišnjega obćega sastanka njem. geologičkoga družtva u Beču.

SVEČANA SJEDNICA

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI

dne 25. studenoga 1878.

I.

BESJEDA

PREDSJEDNIKA DRA. FR. RAČKOGA.

Veleučena gospodo akademici!
Visoko štovani sbore!

Danas će vam se predati račun o radnji naše akademije tečajem jedanaeste godine njezina života. Iz toga računa vidjeti ćete lasno, da je radnja akademije ostala si u svojem pravcu dosljedna, a razširila se u svojem obsegu. Mnoga su pitanja, tičuća se jezikoslovja, poviesti, prava i prirodoslovja, obradjena i razsvietljena. Novi su izvori za naš jezik, za poviest državnu, crkvenu, prosvjetnu, književnu i pravnu na vidik izneseni. Nova je gradja prikupljena za bolje upoznavanje prirodnih odnošaja naše domovine.

Obradjujući pako ona pitanja i iznoseći na svjetlo one izvore i onu gradju, naša je akademija ostala i prošle godine onim duhom nadahnuta, koj je i tečajem minule prve desetine njezine radnje oživljivao. Prema tomu ostajući i u djelu vjerna nazivu svomu, tè proniknuta osvjedočenjem, da si srodna plemena slovinskoga juga mogu samo u duševnoj zajednici stvoriti za narodnu prosvjetu dosta široku podlogu, jednakom je susretljivošću primala naučne priloge odnoseće se na bud koje od njih. S toga uz znanstvena iztraživanja tičuća se Hrvata i Srba naći ćete učenih prinesaka, koji se bave jezikom slovenskim i srednjo-bugarskimi književnimi spomenici.

A ova duševna zajednica, koliko se ona i kolebala pod pritiskom dnevnih razmirica, rasti će u onom razmjeru, u kojem će ju veliki svjetski dogodjaji sve to više zagovarati. Ti pako upravo sada ku-

caju velikom bukom na vratih iztoka, tè plemena slovinskoga juga, ako jim je narodna osebnost draga, glasno na okup pozivaju.

U okviru tih dogodjaja, koliko jim konačni razvoj danas još nejasan bio, dva se pojava dosta bistro pomaljaju: pobjeda naime kršćanstva nad islamom i borba izmedju iztoka i zapada za nov poredak u javnih odnošajih iztoka. Prvi pojav podoban je obradovati svakoga iskrenoga čovjekoljuba, jer nam prikazuje nesatarivu moć onih idea, kojim imade zapad svoju veličinu i slavu, a iztok svoj spas i uzkrsnuće zahvaliti. Tuj su one, surovom silom sa javnosti potisnute, u krugu obitelji i u svetištu božjega hrama čekale kroz stoljeća ono doba, kada će se islam, podržavan samo prelaznim zanosom a lišen nutarnje snage, na svjetlu napredka raztvoriti. A možebit neima krivo ni onaj noviji duhoviti povjestnik, koj obzirom na tadanje vjersko i družtveno stanje iztoka sudi, da se islam može smatrati „duhovnom quarantainom", u kojoj su narodi, od kužila pokvarenosti odieljeni, čekali na bolja vremena i na duvanje čišćega povjetarca". Toj „quarantaini" kano da se je konac primakô; a iza nje stupaju iztočni narodi na pozornicu drugim redom u toliko, što prednje i najodličnije mjesto usvaja si Slovinstvo, dočim nekadanji nosilac vlasti i prosvjete rimsko-helenske zauzima naravan a ne povlašten položaj.

Onaj drugi pojav podoban je naprotiv uznemiriti svakoga iskrenoga čovjekoljuba, koj u nesebičnoj ljubavi svih naroda nazire jamstvo napredku čovječanstva; podoban je dozvati u pamet neugodne iz prošlosti uspomene o sukobu izmedju iztoka i zapada, koji ostavivši u obih žalac mržnje i nenavisti urodi za obje zlim plodom. Sudeći naime po znakovih dosta očitih nije neopravdana bojazan, da bi zapad mogao u naše dane pasti naprama iztoku u onu pogrješku, koju je za križarskih vojna počinio, kada mjesto da složno odbija zajedničkoga neprijatelja kršćanske kulture, stade iztok osvajati i namitati mu svoje družtvene i državne uredbe. A posljedica bijaše ta, da se od davna postojavše razmirice ne samo neizgladiše i poravnaše, nego pooštriše, i da su zapadne tvorbe na iztoku pale u plien upravo onomu, proti kojemu se toliko dragocjene krvi prolilo. Već tada bijaše bistrih duhova, koji su taj sukob na iztočnom zemljištu sažaljivali dobro predvideći, da se tim izmirba iztoka sa zapadom odgadja na neizvjestno daleko vrieme. Jedan od takovih duhova bijaše veliki papa Inocencio III. On imajući pred očima izmirenje iztoka sa zapadom, osudjivao je osvajanja kršćanskoga zemljišta na iztoku. „Nullus vestrum sibi

temere blandiatur — tako piše iz Ferentina u lipnju g. 1203. vojvodam križarskim — quod terram Graecorum occupare sibi liceat vel praedari, tanquam minus apostolicae sedi subiectam.“ A kada je sliedeće godine u ožujku Carigrad ipak pao u ruke Latinom, jedva je Inocencio našao rieči, kojimi bi taj čin žigosao i osudio. Predvidjao je od ostalih onu žalostnu posljedicu, da će se sada još većma razširiti jaz izmedju iztoka i zapada, osobito na crkvenom polju, tè se s toga gledišta nije ni njemu, glavi kršćanstva, pričinjalo čudnovato, „ut Graecorum ecclesia, quantumcumque persecutionibus affligatur, ad obedientiam apostolicae sedis redire contemnat, quae in Latinis nonnisi proditionis exempla et opera tenebrarum aspexit, ut merito illos abhorreat plus quam canes“. Po shvaćanju toga velikoga Petrova nasljednika zapad bio bi imao iztoku pripomoći u borbi proti zajedničkomu neprijatelju; bio bi ga imao duševno osvojiti, te nevriedjajući mu narodne, državne, crkvene i kulturne osebnosti sastaviti s njim i utvrditi veliku duševnu zajednicu.

A danas mogao bi zapad donesti u tu zajednicu mnogo dragocjenijih priloga nego li u ono srednje doba, pà biti pravim prieporoditeljem iztoka. Jer dočim si je tada prosvjeta u iztoku i zapadu držala ravnovies; dočim je iztok pod gospodstvom islama ostao skoro nepomičan, hraneći se samo ostavinom davnijih stečevina i sokom narodnih predaja: zapad si neprekidnim trudom prikupljao silnu zalihu svakovrstna znanja i umienja, te je po novih načelih uredio svoje javne odnošaje. Humanizam i renaissança, obret novih svjetova, reformacia i nastale borbe za slobodu sviesti, veliki prevrati državni i družtveni, smjeli izumi u području materialne kulture — sve ove mjene u razvoju zapada ni malo ili slabo su se kosnule iztoka. Tiem se još više razmakô medju obima jaz u prosvjetnih odnošajih.

Ali da se taj jaz čim skorije premosti, o tom nastojati će i sami narodi iztoka; a kako su voljni posegnuti u onu zalihu zapadnoga znanja i umienja, dali su već liepo svjedočanstvo oni od njih, kojim, kano što Srbom, Grkom i Rumunjem, podje za rukom otresti gospodstvo islama. Pà evo i sada gledamo, kako jedva oslobodjeni Bugari na garištu svoga doma dižu učilišta i prosvjetne zavode; kako svaki pedalj oslobodjena zemljišta na balkanskom poluotoku odmah se prosvjetnoj struji dragovoljno otvara. Zapad indi može umiren biti, da će kod iztočnih naroda u primanju njegova duševnoga poklada, kada god bude jim ga nudio u nesebič-

noj nakani, naići na najveće bratsko susretanje. Nù ako bi se pod plaštem kulture nosilo u iztočne krajeve tudje gospodstvo, bojati se je, da bi se odanle na žalost svakoga prijatelja bratstva narodâ mogao čuti glas, koj se je prije šest sto godina slušao iz ustiju sdvojnih polabskih Slovena, kojim se s vjerom ljubavi narodna smrt nudila: „quomodo ergo vacabimus huic religioni novae .. quibus quotidiana indicitur fuga?“

Nadajmo se, da će prosvietljeni viek naš polagano ukloniti svaki zametak novom sukobu izmedju naprednoga zapada i na nov život probudjenoga iztoka; pà da kultura neće biti kamenom smutnje nego vezom medju narodi.

Da se kulturni odnošaji izmedju zapada i iztoka u tom smjeru polagano izjednače, u tom je poslu, gospodo akademici! koliko se južnoga Slovinstva tiče, i zavod naš liepa ako i težka zadaća dopala. On imade s jedne strane na polju znanosti krčiti put duševnoj zajednici medju slovinskimi plemeni balkanskoga poluotoka i pomagati jim kod usvajanja i probavljanja zdrava ploda zapadne prosvjete, s druge pako strane naprama zapadu sudjelovati, da se ovaj upozna s jezikom, s prošlošću, načinom mišljenja i osjećanja tih naroda. Ako se naša akademija ne ima stiditi uspjeha, koj je u riešenju te zadaće postigla prvoga desetka i kojim je drugi započela: smije se nadati, da će joj radnja u buduće još plodnija biti, jer će u preporodjenu i preobraženu iztoku i u pomladjenoj kroz to narodnoj sviesti naći sve to čvršće i širje uporište. U toj nadi i u pouzdanju u božji blagoslov, prelazi, gospodo akademici! naš učeni zavod veselim srdcem u dvanaestu godinu svojega djelovanja.

II.

IZVJEŠTAJ

TAJNIKA DRA. P. MATKOVIĆA.

Izvještujući o stanju jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za minule akademičke godine, nacrtati mi je najprije njezinu književnu radnju, o kojoj mogu već u napried spomenuti, da akademija svagda nepromienjenim pravcem k svojem zadatku teži, naime k razmaku znanostî u svih strukah, koje si preduzela gojiti.

I ove godine nastavljala je jugoslavenska akademija prema svojemu zadatku književno poslovanje, koje se odnosilo, prvo na znan-

stvena iztraživanja, a drugo na izdavanja gradje za izpitivanje jezika, književnosti, historije i prava.

Pristupajuć k nacrtanju radnjâ prvoga diela, čast mi je najprije iztaknuti, u koliko su pojedini razredi svaki u svojoj struci svojimi radnjami naše obćinstvo upoznati nastojali s razvojem i tečajem svojih struka.

U razredu filologičko-historičkom pravi član i predsjednik dr. Franjo Rački u svojoj razpravi „o piscih rerum croaticarum pred XII. viekom“, kojom nadopunjuje svoja historičko-kritička iztraživanja o izvorih za strariju hrvatsku historiju, dočim je u predjašnjih triuh razpravah izpitao listine do XII. vieka. Akademik, pošto je u VII. knj. historijskih spomenika, koje izdaje ova akademija, uzpostavio na neki način hrvatske ljetopise, pobija mnienje naših književnika, kano da se u stranih ljetopisih mnoga toga o Hrvatskoj izgubilo, dočim iz analogije dokazuje, da su jamačno pobilježeni svi znatniji dogodjaji, koji su narod hrvatski donieli u doticaj s insotranstvom. Domaći život i onako riedko opisuju stranci, jer je to zadatak domaće historiografije, a ta se u ono staro doba nije razvila u Hrvatskoj. Samo crkva imala je svoje sgodopisce, kojimi se je poslužio arcidjakon Toma u prvih 17 glava svoje historije. Zatim prelazi učeni akademik na pojedine znamenitije pisce, te oko njih sastavlja omanje, a svakoga pojedinoga kritički potanko pretresuje. — Isti član prinese razpravu „o položaju biele Hrvatske i biele Srbije polovinom X. vieka“, u kojoj si ponajprije postavi pitanje: gdje si je car Konstantin porphyrogeneta predstavljao za svoje doba položaj biele Hrvatske i biele Srbije? Na to pitanje odgovara akademik potankom analizom onih mjesta iz Konstantinova spisa, koja govore o bieloj Hrvatskoj i o bieloj Srbije. S toga prije svega iztražuje granice magjarske zemlje, Njemačke i Baiovarije, s kojimi su biela Hrvatska i Srbija po shvaćenju Konstantinovu graničile. Potanje izpituje sjeverne i sjeverozapadne medje Magjarske, te dolazi do zaključka, da je ona dopirala ondje do Tatre i moravskih gora, t. j. do razvodja Vaga i Visle s jedne, a Morave i Labe s druge strane. Po tom predstavljao si je Konstantin stari „Boiohaemum“ postojbinom bielih Hrvata i bielih Srba. U drugom pitanju razpravlja akademik: je da li je Konstantin bio dobro ubavešten o položaju one sjeverne Hrvatske i Srbije, ili, je da li drugi suvremeni spomenici znadu što za Hrvate

i Srbe polovicom X. vieka u Boiohaemu ili u pograničnih mu zemljah? Odgovor na to pitanje nadje akademik u dva popisa naroda podunavskih i polabskih iz konca IX. vieka, zatim u staroslavenskom žitju sv. Vaclava iz X. vieka i u opisu granica pražke biskupije od god. 967., u kojih se Srbi i Hrvati navode. Ova mjesta potanje analizuje akademik, te jih franačkimi ljetopisi popunjuje i razjasnjuje; pa napokon dolazi do rezultata, da je bilo Srba izmedju Sale i Labe, a njim na iztoku da su stanovali Hrvati, koji su stanovali i u bojohemskom Polabju i onkraj gora prama Vislanskom kraju. Od ovoga pitanja razlikuje akademik drugo, koje se obično s prvim miešalo, naime: je da li je Konstantin pravo imao, kada je južne Hrvate i Srbe od onih sjevernih izvodio?

Pravi član Armin Pavić prinese razpravu „dvije stare hrvatske narodne pjesme“, na koje se namjerio u rukopisu Gundulićeva Osmana, pisanu god. 1651—1653. U jednoj se pjeva: kralj Vladislav polazi s ugarskom vojskom na boj u Kosovo, a pominju se u pjesmi Janko vojvoda, crni ban Mihajlo, (to je Sviloević) i sestrić Sekula. Akademik dokazuje, kako su se u ovoj pjesmi imale sabrati tri narodne pjesme, od kojih je prva pjevala Janka, Sviloevića i Sekulu u boju na Kosovu god. 1448; druga smrt kralja Vladislava kod Varne g. 1444.; a treća smrt kralja Ljudevita kod Muhača g. 1526. Druga pjesma, koju je akademik našao u onom rukopisu, to je „smrt Zmaja despota Vuka“ Uzporedivši ovu s pjesmom u Vukovoj drugoj svezci „smrt Jova Despotovića“ dolazi akademik do mišljenja, da se Vukova splela od dviju pjesama, od kojih jedna spjevaše smrt Zmaja, a druga smrt Jova Despotovića.

Pravi član dr. Vatroslav Jagić priobći izvode iz ćirilskoga rukopisa XV. vieka o sredovječnih liekovih, gatanjih i vračanjih. „Lječbenik“ ovoga rukopisa, koj je sada svojina češkoga muzeja po Šafařikovoj ostavini, posvema se razlikuje od tekstova jednaka sadržaja, što se nalaze u ruskih knjižnicah u velikoj množini, a koji su, koliko se danas zna, znatno mladji. Naš „lječbenik“ sluti na izvor grčki, što dokazuje akademik navodeći izvod iz grčkoga rukopisa parižke državne knjižnice, s kojim se dotični odlomak našega spomenika do rieči slaže. Iza toga navodi imena biljka i bolesti, navode se liekovi i propisi o lječenju praznovjernoga karaktera. Ovo je prvi te sadržine spomenik naše sredovječne literature iznesen na sviet. Takovih rukopisa biti će još i drugdje, a naš akademik nada se, da će ovi izvodi njegovi po-

taknuti i druge na izučanje spomenika ove vrsti. Nadalje priobći Jagić textova srbske recensije tičućih se sredovječne astrologije, te jih poredi sa sličnimi grčkimi textovi. Napokon priobći isti akademik bugarsko-slovenski oktoich, njekada Mihanovićev sada naše akademije rukopis, učinivši iz njega izvode i sravnavši ga sa strumičkim, kako se sudi iz XI. vieka, koj je nedavno objelodanio arhimandrita Amfilohij. Naš rukopis jest za poznavanje srednje bugarštine veoma znamenit, a polazi iz konca XIII. ili iz XIV. stoljeća. Svakolika ova gradja, koju je naš akademik priobćio, biti će koristna ne samo jezikoslovcem, ne samo literarnim historikom, kojim se podaje nova vrst naše sredovječne književnosti, nego i hisorikom izpitujućim kulturne odnošaje našega naroda u srednjem vieku.

Dopisujući član Matija Valjavec u svojoj razpravi: prinos k naglasu u (novoj) slovenštini i to naglas u mužkih substantiva na suglasno (ъ-deklinacija) nastavlja svoja iztraživanja o naglasu ženskih substantiva na *a*. Razprava je razdieljena na dvoje. U prvom se dielu razlaže o tom, kakav imaju naglas u singularu nominativu rečena substantiva, a u drugoj se česti kaže, kako se tim riečim u deklinaciji naglas mienja. Prvi je dio poredan po tvorkah ili sufiksih, kojimi se pomenute rieči grade ili tvore. U drugoj česti razprave kaže se najprije, kako se u deklinaciji mienja i skače naglas jednoslovčanih rieči. Zatim sliedi mienjanje naglasa dvo-, tro- i više slovčanica, i što se razlaže, potvrdjuje se obilnimi primjeri, crpljenimi iz knjiga pisanih kranjštinom, ugarskom slovenštinom i kajkavštinom i iz Boduenove rezijanske fonetike.

Dopisujući član Ivan Tkalčić, nastavljajuć svoja iztraživanja o crkvenih redovih u našoj domovini, prinese razpravu o viteškomu božjačkomu redu u Hrvatskoj, u kojoj dokazuje, da se taj red pojavio u Hrvatskoj kada i u drugih europskih zemljah, na ime za vlade Stjepana III. (1161—73), a iz mjesta, gdje se prvi put spominju Božjaci, zaključuje, da su ga uveli hrvatski župani, da bdiju, osobito na državnu glavnu cestu, kojom se iz Ugarske prolazilo Hrvatskom u njezino primorje. Razpravljajući o napredovanju ovoga reda u Hrvatskoj, na tanko nabraja njegov hrvatski posjed, kojega je Andrija II. znatno povećao, nadarivši Božjake, buduć su uz njega vojevali, onimi dobri, koja je bivšim svojim protivnikom oteo, te ga tako odlikovao, da je meštra njegovoga Poncia de Cruce imenovao gubernatorom Hrvatske i

Dalmacije. Za Bele IV. i Kolomana pako izgubiše Božjaci mnoga dobra, a provala tatarska dala je najljući udarac ovomu redu, jer je ovom zgodom izginuo gotovo sav red hrvatskih Božjaka. Po dokinuću ovoga reda a izumrću hrvatskih Božjaka pripade božjački posjed Križarom (cruciferi), koji bijahu takodjer u Hrvatskoj naseljeni. — Isti član priobći Statuta kaptola zagrebačkoga iz XV. vieka, koja su pobilježena u knjizi prozvanoj „liber rubeus“. Ova statuta stvorena uslied podaničkih buna tečajem XIV. vieka i razmirica medju kaptolom i obćinom grada Zagreba, smatraju se kao nadopunak ili dodatak ovomu sborniku kaptolskomu, koj je poznat pod imenom „album capitulare“, a naštampao ga isti akademik u II. knjizi povjestnih spomenika biskupije zagrebačke.

Dopisujući član Stojan Novaković u Biogradu priobći više priloga za historiju književnu srednjega vieka, na ime: članci hronografa trojadika o Srbih i Bugarih iz rukopisa XV. vieka. Akademik opisujući ponajprije zbornik, u kojem su oni članci, uzima povod da pretrese pitanje o postanju sastavnih dielova hronografa trojadika, te dolazi do toga rezultata, da su sastavni djelovi hronografa trojadika, koj je sastavljen u Rusiji početkom XVI. vieka, a koji se tiču poviesti srbske i bugarske, uzeti u hronograf iz ljetopisa, koj je u Srbiji sastavljen za vlade despota Stefana. Iza toga izpisa iz toga rukopisa one članke iz hronografa, koji govore o Srbih i Bugarih. Drugim člankom: „ka gragji za srpskoga ljetopisca“ isti je akademik što potvrdio, što razjasnio svoje nazore, koje je o „rodoslovu“ u knj. IX. Starina razvio bio. Odlomak rodoslova izpisan je iz rukopisa XV. vieka. Nadalje priobći više zanimivih apokrifa, i to apokrifno protuevangjelje Jakovljevo iz šišatovačkoga rukopisa XV. vieka, koje je prevedeno iz grčkoga izvornika, koji izda K. Tischendorf, i s kojim je akademik usporedio naš prievod. Taj se prievod sada prvi put izdaje na sviet. Za tim priobći apokrif Afroditijana Perzijanca priču o rodjenju Hristovu po rukopisu nalazećem se u šišatovačkom manastiru. Taj apokrif izda Tihonravov po petrogradskom rukopisu XIII. vieka; ali on nije tako podpun kao što je u šišatovačkom rukopisu. Nadalje priobći po biogradskom rukopisu apokrif o Jobu, koji je poznat bio u sredovječnih zapadnih literaturah, ali do sad nije se znalo da ga imade i slovenska knjiga. Jošte priobći svoje bilježke o jednom srbsko-slovenskom zborniku, koji je prije više godina

pregledao bio, ali o kojem se nezna sada gdje je. Akademik priobći po tih bilježkah sadržinu rečenoga zbornika. Kano što Jagićevimi, tako i ovimi Novakovićevimi prilozi znatno se množi gradja sredovječnih književnih spomenika našega naroda, kojom će se okoristiti i literarni i kulturni historici naši. Napokon priobći Novaković narodna predanja o boju kosovskom, pobilježena prve polovice XVIII. stoljeća. Novaković navodi devet rukopisa o toj narodnoj priči, ali nijedan neide dalje od 1745 godine. Ulazeći u trag postajanju ove priče, dokazuje akademik, da je ona po narodnih tradicijah zabilježena poslije 1721 godine, u doba borbe i miešanja medju rusko-slovenskim i srpsko-slovenskim jezikom, u koje je izmedju ostalih književnih proizvoda i poznati ljetopis tronoški po svoj prilici postao. Svojemu izdanju te priče postavio je Novaković za osnov rukopis Laze Vasića od 1788 godine, koj je najčišćim narodnim jezikom pisan.

Ja razpravom Felix Petančić i njegov opis puteva u Tursku počimljem moja iztraživanja o putovanjih po Balkanskom poluotoku XVI. vieka, nadovezujuć ju na moju razpravu o sredovječnih putovanjih. Nacrtavši djelovanje Petančićevo, prelazim na samu njegovu knjižicu i nabrajam njezina izdanja. Pokazavši u obće vriednost Petančićeve razprave, ocienjujem na tanko njegove opise puteva u Tursku, razsvjetljujući jih navodi iz starih, sredovječnih, stranih i slovenskih izvora, tražeći svagdje svezu medju Petančićem i suvremenimi kosmografi i srodnimi pisci. — Vrhu toga priobćio sam dva još neštampana talijanska putopisa po Balkanskom poluotoku iz XVI. stoljeća; na ime putopis Katarina Zen od 1550 godine, a drugi bezimeni od 1559 godine. Svaki je od ovih putopisa, kako ću u daljih iztraživanjih pokazati, s geografijskoga gledišta dosta znatan.

Još jedan književnik, gosp. Ljuboslav Kovačević u Biogradu, priobći a) nekoliko nadpisa i bilježaka; b) njekoliko priloga k staroj srbskoj književnosti Nadpisi su srbski, koji se nalaze u Borču, Žiči, Studenici, Baljevcu, Tresijah, Podrinju, Beljini, Grošnici, Piperskoj Ćeliji, Dolnjoj Morači, Previšu, Podstienju, Ostrogu, Ravanici, Valjevu, Brezovcu, Smederovu, Prokuplju, koji su dakle razsijani po Srbiji, staroj Raši i Zeti. Prilozi sadržaju komade iz srbske sredovječne apokrifne književnosti.

U razredu filozofičko-pravoslovnom pravi član Adolfo Veber u svojoj razpravi: Pabirci po hrvatskoj

slovnici, koju je čitao u svečanoj sjednici minule godine, dokazuje, da se neimaju svi oblici, koji se ili u narodu govore, ili u piscih čitaju, primiti za književni jezik, već samo oni, za koje slovnica dokaže, da su prama nedvojbenim (jezikoslovnim) zakonom pravilni. Dieleć slovnicu na učenjačku i praktičku, razlaže obširnije zadaću praktičke slovnice, a sve to razvija akademik, da se razmišlja, kako bi se slovnički nauk olahkotio učenikom, jer da je obća tužba, da se uz pretanko tumačenje pojedinosti glavna stvar, naime sigurno znanje općenitih pravila slabi.

Pravi član dr. Jaromir Hanel čitao je izvod uvoda u statut spljetski, u kojem razpravljaše potanje o postanku i uzajemnom odnošaju pojedinih dielova spljetskih statuta i zakona. Tuj pako osobito iztakne viesti, koje svjedoče, da su u Spljetu već prije nego je postao tako zvani stari statut grada Spljeta, dakle prije 1312. godine, postojali i pisani zakoni. Govoreći o rukopisih spljetskoga statuta, riešio je ujedno pitanje, da je statut spljetski prvobitno pisan latinski.

I u radnji ovoga razreda steče si zasluge još jedan književnik, naime gosp. Luka Zima, profesor na gimnaziju u Varaždinu, prinesav razpravu o narodnoj metrici, koju dieli na tri diela. U prvom dielu pokazuje, da svi pisci, koji su do sad o našoj narodnoj metrici pisali, nalaze, da, ako se po običnom akcentu stiovih mjere, onda jih ima dosta velika množina nepravilnih. Mnogi pisci dokazivahu, da se narodni stih neosniva ni na kvantitetu; drugi opet da se kod opredieljivanja pravilâ narodne metrike pazi i na melodiju. U drugom dielu pokazuje, da nekoji od indoeuropskih naroda prave stihove na temelju kvantiteta, drugi na temelju akcenta, negdje na obojem, a drugdje na nijednom, već na brojenju slovaka. Tu se pored različnosti na vidik iznose ona svojstva stihova, u kojih je naš narodan stih, gdje više gdje manje, nalik na stihove ostalih indoeuropskih naroda. U trećem se dielu pokazuje, da je naš narodan stih na istom temelju osnivan, kao i kod drugih slovenskih naroda, što se vidi iz dodanih primjera, i to tako, da se tu pazi najviše na broj slovaka i na dierese, manje na običan akcenat, još manje ili nimalo na kvantitet. Temeljni narodni stih bio bi šestnaesterac, a iz njega mogu se gotovo svi ostali obrazci stiha proizvesti. Ritmički obrazci stiha opredieljeni su po narodnih napjevih.

U razredu matematičko-prirodoslovnom pravi član Ljudevit Vukotinović u svojoj razpravi Prinesci za geognoziju i floru Hrvatske opisuje ponajprije „gornje Zagorje“, osobito okolicu Krapinskih toplica, dokazujuć, da tamošnji briežuljci sve do Pregrade spadaju na kongerijske naslage. Na južnoj strani gore samoborske, na podnožju Plešivice razprostire se drugo čislo sličnih briežuljaka, koji po svjedočanstvu okamina, koje je akademik tamo našao, takodjer spadaju u red kongerijskih naslaga. Iza toga priedje na trijadičke vapnence i dolomite, koji pretežnije sastavljaju goru samoborsku i gotovo cieli Žumberak, te se južnoiztočno u hrvatsko primorje protežu. U drugom dielu izbraja akademik floristička svoja opažanja u okolici kostelskoj, gdje je našao vrst kusa, koju drži za novu te ju nazivlje „salvia grandiflora“. O Kleku pako tvrdi, da mu je flora najljepša i takova, da joj obzirom na dosta stegnuti prostor u Hrvatskoj neima para. Napokon opisuje akademik svoj uzlaz na Rišnjak i njegovu alpinsku floru. Pošto je ta gora strma i za uzlaz donjekle pogibeljna, valjati će ju, veli akademik, opetovano posjećati, dok se bude moglo reći, da je Rišnjak iztraženi podpuno poznat. — Isti član prinese razpravu fauna leptira u okolici zagrebačkoj, kojom nije naumio prikazati sistematično djelo o leptirih, nego hoće da kuša ovom razpravom put utrti hrvatskoj terminologiji i nomenklaturi, koja se može popraviti, čim se bude pokazao veći interes za onu dosad jošte malo obradjenu struku prirodopisa. Leptire je uredio akademik po sustavu Staudingerovu, koj je za sada većim dielom primljen. Pojedinih vrsti našastih u okolici zagrebačkoj ima više stotina, a nekoliko jih ima iz Suseda, Samobora i hrvatskoga primorja.

Pravi član dr. Gjuro Pilar prinese dvie razprave: 1) o razprostranjenju ugljevne tvorbe u glinskom pokupju; 2) o poreklu eratičnoga stienja u okolici zadarskoj. U prvoj razpravi dokazuje akademik, da se neki pješčenjaci dojakošnje banovačke pukovnije prve, imenito oni na potoku Šunji, kod Gorâ ležeći, imaju mjesto u eocen, kako se je do sad činilo, staviti u ugljevnu tvorbu, i to ne samo s razloga petrografskih, koji za tu tvorbu govore nego poglavito i s razloga paleontologijskih, budući da se u vapnencih tim pješčenjakom podredjenih nalazi za ugljenu tvorbu karakteristična foraminifera Fusulina Titzei Stache zvana. U drugoj razpravi izvadja akademik porieklo eratičnoga stienja u okolici zadarskoj se nalazećega iz tirolsko-koruš-

kih Alpa, imenito visokih Tura (Hohe Tauern). Za doba tako nazvane oledbe spuštao se je onaj ogroman plazur od pomenute planine do Lombardijske nizine, koja je tada morem prekrita bila. Plazuri ti nosili su porušeno stienje do mora, a morske struje odplavile su ledene sante od plazura odlomljene do dalmatinske obale, gdje se je led otopio, a materijal na njem se nalazeći na obalu oborio. — Isti član priobći izvještaj ob občenitom godišnjem sastanku njemačkoga geologijskoga družtva u Beču u srpnju 1877., u kojem podava pregled rada skupštine njemačkoga geologijskoga družtva za triuh sjednica, te kratak izvod znatnijih razprava u tih sjednicah čitanih. — Isti član priredio je za štampu pokojnoga člana Živka Vukasovića geologiju Hrvatske i Slavonije, koje su pojedini odlomci čitani bili za pokojnika u razrednih akademičkih sjednicah, a drugi nadjeni u bilježkah. Akademija je obzirom takodjer na uspomenu svojega pokojnoga člana zaključila, da se taj njegov „opus posthumum“ štampa u „Radu“.

Dopisujući član Martin Sekulić u svojoj razpravi ob uzroku munjotvorne sile, koju veže na prvu u XLI. knjizi Rada naštampanu radnju, razpravlja akademik i pokusi razjasnjuje odnošaje lučbenim načinom u galvanskih člancih različitih kombinacija razvite topline napram munjotvornoj sili, kao što i upliv plinova na uzbudjivanje galvanske struje, kada dolaze u doticaj s kovinami u galvanskih člancih.

Još jedan književnik, gosp. dr. Dragutin Čeh, steče zasluge u radnji ovoga razreda razpravom o kemijskih i tehnologijskih svojstvih divljega hrvatskoga hmelja, u kojoj dokazuje, da se divlji hrvatski hmelj razlikuje svojimi kemijskimi svojstvi od svijuh ostalih vrsti divljega i plemenitoga hmelja; on je valjan surogat plemenitoga hmelja; on može plemeniti hmelj do stanovitoga stupnja sasvim nadoknaditi; on je izvrstno prirodno bistrilo začine i piva i on se može već kod neznatnoga nastojanja s plemenitim hmeljem uzporediti.

Preostalu polovinu radnja od prošle godine priobćila je ova akademija u XLII., XLIII. i XLIV. knjizi ovogodišnjega Rada; pod kraj potonje knjige počela je priobćivati spomenute radnje, koje će se nastaviti u četvrtoj, na ime XLV. knjizi ovogodišnjega Rada; ostalo pako što preteče, štampati će se u „Radu“ za 1879. godinu. Pomenute omanje historijske i književne spomenike priob-

ćila je akademija u svojem sborniku „Starina“, kojih se X. knjiga sada doštampava.

Osim ovoga rada, kojega će veći dio predan biti učenomu svietu u pet pomenutih knjiga, jugoslavenska je akademija i prošle godine jednak trud ulagala u izdavanje gradje za jezik, historiju i pisano pravo slovenskoga juga. Od djelâ ove vrsti, o kojih sam imao čast u izvještaju od minule godine potanja kazati, predala je akademija ove godine učenomu svietu: 1) IX. knjigu Starih pisaca, u kojoj su sva preostala djela Iva Frana Gundulića, koja je kritički po rukopisih i prvotiscih uredio pravi član A. Pavić. 2) Zbornik spomenika odnosećih se na hrvatsku historiju do združenja s Ugarskom, kano VII. knjigu „Monumenata“ za jugoslavensku poviest, sastavljen i kritički uredjen velikim trudom pr. čl. i predsjednika dra. Fr. Račkoga. Taj se zbornik sastoji od tri odsjeka: acta, rescripta et synodalia, i scriptores u 233 broja, a navodi sve do sada poznate spomenike one dobe. Ovim je monumentalnim djelom položen čvrst temelj svakomu budućemu iztraživanju o starijoj historiji Hrvatske. Izdala je akademija 3) i drugu knjigu zbornika „Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium“, u kojoj je statut spljetski, što ga je pravi član dr. J. Hanel kritički uredio, upotriebivši devet rukopisa, od kojih je svojemu izdanju postavio za temelj naš akademički rukopis iz XV. vieka.

Nastavljajuć izdavanje Starih pisaca hrvatskih, štampa se knjiga X., u kojoj su pjesme Franje Lukarića, koje je kritički po rukopisih uredio prof. Seb. Žepić. Izdanjem toga pisca povratila se akademija na pisce XVI. vieka, da tim postupno izpuni praznine izmedju VIII. i IX. knjige, t. j. do Ivana Gundulića.

Nastavljajuć izdavanje izvora za jugoslavensku historiju i pravo ova je akademija prema poznatoj svojoj osnovi odlučila izdati IX. knjigu historijskih spomenika, ili nastavak listina (od god. 1409) ob odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike, što je pr. čl. Š. Ljubić sakupio i za štampu priredio, te će ju akademija do kraja ove godine učenomu svietu predati. I treća knjiga juridičkih spomenika pripravlja se za štampu. U tu će knjigu doći oni statuti i zakoni, koji su pisani slavenskim jezikom, na ime a) zakon vinodolski, b) statut otoka Krka, c) zakon cara Stjepana Dušana i d) zakon poljički. Svim ovim zakonom pridati će se latinski prievod. Prvoga prire-

djuje za štampu pr. čl. i predsjednik dr. Fr. Rački, a ostale pr. čl. dr. J. Hanel. — Ova je akademija jednakom brigom nastojala i ove godine oko ostalih u pomenutoj osnovi navedenih historijskih posala, koje sam imao čast u izvještaju od prošle godine napomenuti; ali ti poslovi spadaju po svojoj naravi među one književne radnje ove akademije, koje će trajati više godina.

U najnovije doba potražen je i put, kojim bi se najlasnijim načinom mogli iznieti historički spomenici dubrovačkoga arkiva, koji su vele znameniti ne samo za našu užu domovinu, nego i za sve zemlje balkanskoga poluotoka. Imade nade, da taj put neće akademije izdati.

Osim ovih diela, koja spadaju u pomenute zbornike, izdala je akademija i druga znanstvena djela ili je podporom omogućila njihovo izdanje. Ove je godine izdana II. knjiga kornjaša trojedne kraljevine od pr. čl. dra. J. Schlossera. I jugoslavenski imenik bilja od pr. čl. dra. B Šuleka bio bi već doštampan, da poznata nesreća akademikova nije zategla štampanje ovoga djela. A za djelo pr. čl. dra. Gj. Pilara, za fosilnu floru susedsku dogotavljaju se potrebite litografijske radnje, te imade izgleda, da će dojduće godine svjetlo ugledati.

Posao oko hrvatskoga akademičkoga rječnika ove je godine znamenito napredovao, dočim se ne samo nastavlja sakupljanje gradje za rječnik, nego se je već i k uredjenju prešlo. Pravi član dr. Gjuro Daničić, od prvoga početka duša ovoga znanstvenoga podhvata, pristupivši redakciji toga velikoga djela, radi neumorno, riedkom uztrajnošću i strpljivošću to naznačujući djela, koja se imaju crpati, naznačujući pače i same rieči, to uredjujući sustavno pocrpanu gradju. Učinio se pače znatan korak napried, kada je po predlogu samoga urednika akademija izdala „Ogled“, štampan kano rukopis, da i akademija sama i obćinstvo uzmognu u njem viditi „kako se izradjuje rječnik i po tome, da bi se moglo za vremena odlučiti, ako bi se što za potrebno našlo, da bi se o tom poslu mogla i kritika čuti i sud se njezin za vremena upotrebiti; da bi se moglo čuti i javno mišljenje i da bi se na to mišljenje mogla redakcija obzirati, koliko bi se god moglo složiti s naukom“. Po želji učenoga urednika akademija je nadalje pozvala nekoje priznane uglednike u lexikografiji i jezikoslovju, da joj svoj strukovnjački sud priobće o „Ogledu“ djela, koje je od tolike važnosti za naš jezik i za našu nauku, a s druge strane tako je ogromno i skupocieno, da zaslužuje proučenje svestrano. Već se njekoji

molbi akademije vrlo povoljnim sudom odazvaše, a od drugih se to očekuje. Uz izradjivanje sakupljene gradje, nastavlja se i skupljanje radom dojakošnjih vriednih pomoćnika: imenito profesora S. Źepića i M. Valjavca, te mladjih radnika Maretića, Broza, Kovačevića, Papića, Milčetića, Darebnoga i Večerine. Uz ovo skupljanje obavlja se marljivo i redanje gradje, te je akademija i u to ime, da se posao redanja što prije dovrši, još drugu cielu silu odredila. Ali da je ovaj težak posao već do sada toliko uspio i da akademik dr. Gj. Daničić može mu sve svoje sile i vrieme posvetiti, imade se ponajprije zahvaliti prosvietljenoj uvidjavnosti njegove visosti srbskoga kneza i njegove vlade, koji smatrajući akademički rječnik zajedničkim poslom hrvatskoga i srbskoga naroda ne samo su pohvaljenomu profesoru velike škole i ovu drugu godinu dopust produživali, nego su još laskavim dopisom od 5. rujna o. g. br. 3278 odredili, da on ostane ovdje dokle god taj uzvišeni zadatak nerieši. S toga čast mi se je ovdje u ime akademije njegovoj kneževskoj visosti najsmiernije javno zahvaliti. — Pošto izdavanje rječnika, zasnovana na toli širokoj podlozi, iziskat će tolik trošak, da ga akademija iz svojega godišnjega prihoda podmiriti nebi mogla, a da ili neizlazi odviše sporo ili da ne stegne podpore drugim učenim radnjam: to se je akademija obratila na sabor naše kraljevine s molbom, da joj doznači iz zemaljskih vrela pripomoć za izdavanje rječnika. Prem je i akademiji poznato, koliko su, žalibože naša zemaljska sredstva ograničena: to si ipak težko može misliti, da bi molba njezina ostala neuslišana. Znamenitost ovoga književnoga podhvata shvatio je umah svojim pronicavim umom naš preuzvišeni pokrovitelj, te kako je uviek pripravan pripomoći ovoj akademiji, da izdavanje rječnika pospješi, obećao je pismom od 12. studenoga o. g. upravljenim na predsjednika, u tu svrhu godišnju pripopomoć u iznosu od tisuće forinti. Na tom veledušnom daru bila mu iskrena hvala.

Glede sgrade, u koju će se smjestiti akademija i zbirka umotvorina, te arheologijski odjel zemaljskoga narodnoga muzeja, čast mi je javiti, da gradnja po osnovi čuvenoga arhitekta Friderika Schmidta na njegovo zadovoljstvo napreduje, te se ona uz savjet i nadzor njekojih rodoljuba po domaćih poduzetnicih liepo izvodi. I ovaj bi posao bio ove godine znatnije napredovao, da se nije u proljeću porodio njeki nesporazumak s odlučujućim faktorom, koj je ipak sretno uklonjen , i da se niesu imale svladati gradjevne tegobe, koje u monumentalnosti gradnje leže. Iniciativom i susretljivosti svjetloga

bana bi takodjer u konferenciji držanoj dne 26. travnja o. g. pronadjen gradjevni fond i visokim kralj. vladnim dopisom od 13. kolovoza br. 3944 obezbiedjen do visine od 230.000 fr. Za koju blagovoljnost čast mi je ovdje izreći svjetlomu banu u ime akademije najdublju zahvalnost. Nadalje, da se u buduće zaprieči svaki nesporazumak, bješe u kolovozu ove god. izmedju visoke kr. zemaljske vlade i akademije ugovorene gradjevne ustanove, kojimi se djelokrug obijuh kod gradjenja ustanovljuje. Prema tomu bude li pomenuti gradjevni fond u svoje vrieme razpoloživ, ta sgrada, koja će zemlji na diku služiti, može biti gotova do konca sliedeće godine. I prilozi za tu sgradu sa strane rodoljubiva občinstva kaplju ako i polagano ali neprestano; akademija jih je u javnih listovih spominjala, ali ne može ni ovom prigodom zašutjeti dar od 2000 for., koj je odlična gospodja Ana udova Kotur u ime svojega nezaboravnoga sina i mladića puna najljepših nada, iza njegove rane smrti za gradnju galerije poklonila.

Knjige, koje je dobivala akademija od raznih učenih zavoda i družtva, kao i one, koje su joj poklanjali pojedini pisci i rodoljubi, a tako i rukopise sa zahvalnošću je javljala u svojem organu. Budi mi ipak dozvoljeno izrično se ovdje na ime akademije zahvaliti prečastnomu gospodinu Pavlu Gugleru, opatu i kanoniku prvostolne crkve zagrebačke, koj je akademiji poklonio više dragocienih ruko- i tiskopisa sa starinskim ormarom i krasnom majolikom. Tim je putem narasla akademička knjižnica i ove godine za 320 svezaka, a pr. čl. dr. J. Hanel s najvećom pripravnošću obavlja bezplatno posao knjižničara.

Nemogu mukom mimoići svečanosti, koja se netom dne 19. o. m. obavila u Ljubljani, a u kojoj je jedan član naše akademije odlikovan; ta jest proslava 70-godišnjice dra. Ivana Bleiveisa, „otca“ naroda slovenskoga. Akademija visoko cieneći zasluge ovoga odličnoga člana, medju kojimi nije najmanja, što je on budeći svoj narod čistim pučkim jezikom njegovim, ujedno uviek pred očima imao duševnu i književnu zajednicu sa srodnim plemenom hrvatskim i srbskim, čestitala mu ne samo pismeno, nego i ustmeno po osobi svoga izaslanika i predsjednika.

Napomenuv do sada povoljne momente u razvoju ove akademije, nemogu mukom mimoići ni žalostnih promjena, koje akademija u članovih ove godine osjeti. Izgubi naime počastnoga člana dra. Roberta viteza Visiana, rodom iz Šibenika, senatora taljanskoga i profesora na sveučilištu u Padovi, koj je 4. svibnja o. g. u

Padovi preminuo. Pokojnikom nije samo akademija izgubila svojega odličnoga člana, već je u njem i znanost izgubila jednoga od najvrstnijih radnika. Visiani, baveći se botanikom, napisa više znamenitih botaničkih djela, koje sam, koje u družtvu sa našim akademikom Pančićem, kojimi je vanjski učeni sviet upoznao osobito s florom Dalmacije. Prem da je pokojnik sav svoj viek proživio u inozemstvu, ipak se je svakomu napredku domovine radovao, te nije ni u inozemstvu na svoj materinski jezik sasvime pozabio, o čem najbolje to svjedoči, što je u svojih botaničkih iztraživanjih dodavao biljkam uz latinsko i narodno hrvatsko ime.

Što se tiče novčanoga stanja jugoslavenske akademije: zakladna glavnica iznosila je koncem god. 1877. poprieko 351.000 for., pošto je na svršetku g. 1876. imala 346.000 for., prirasla je dakle ove godine za 5000 for., i to što petinom kamata, koji se glasom pravila prilažu glavnici, što izplatom starih priloga, što novimi prilozi. Ovom zgodom budi zahvalan spomen umirovlj. kotarskomu predstojniku, Roki Bošnjaku koj je zapisao ovoj akad. 200 dukata; i pokojnomu Jakovu Filiću, podarcidjakonu i umirovljenomu župniku, koj je ovoj akademiji zapisao 1000 for. Premda je svaki prilog akademija u novinah sa zahvalnošću javljala, ponavlja i ovom svečanom prigodom svoju zahvalnost na svakom daru.

Prihoda je imala jugoslavenska akademija 1877. godine ukupno 17.293 for. 57 nvč. Od toga je prihoda izdala ukupno 16.481 for. 62 nvč., tako, da je 811 for. 95 nvč. za ovu godinu preteklo. Taj višak dolazi odatle, što neka djela, koja idu na račun 1877. godine, nisu bila gotova ni doštampana, kada su godišnji računi zaključeni. Kako je akademija svoj prihod upotriebila, pokazali su računi, koje je po pravilih svojih obznanila u novinah. Ali tkogod ovaj godišnji prihod sravni s djeli, u tom izvještaju navedenimi, neće uzkratiti priznanja, da je akademija i ove minule godine s čednimi sredstvi razmjerno veliki uspjeh postigla.

Pošto su ovom godinom minule tri godine, na koje u smislu 6. članka pravila jugoslavenska akademija bira sebi tajnike, s toga je u svojoj glavnoj skupštini od 22. studenoga o. g. izabrala opet za tajnike prave članove dra. B. Šuleka i dra. P. Matkovića.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
067 JUGF C001 v.43-45
Rad.
3 0112 087578131